P.II.224

CONVORBIRI LITERARE

ANUL LXXVI N-RUL 1 IANUARIE 1943

DIRECTOR: I. E. TOROUȚIU

MEMBRI IN REDACȚIE:

ALEXANDRU IONESCU
TEODOR AL. MUNTEANU
ȘTEFAN CUCIUREANU

INSTITUTUL POLITEHNICA TIMIȘOARA
BIBLIOTECA CENTRALĂ
Volumul No. 4
Rulaj 260 Lit. R

R.1470

BIBLIOTECA CENTRALĂ A REGIUNII BANAT

„BUCOVINA" I. E. TOROUȚIU, BUCUREȘTI

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ TIMIȘ
B-5084-5

CUPRINSUL

I. Lupaș . . . . . Congresul dela Berlin și repercusiunile lui în istoria Românilor

I. Agârbiceanu . . . . . Vâltoarea (Roman; XI)

N. Crevedia . . . . . Livezi; Fata din Valahia

C. Noica . . . . . Gânduri despre esența poeziei

T. Al. Munteanu . . . . . Atac spre ziuă

Elena Rădulescu-Pogoneanu . . . . . Maria Cantacuzino

I. E. Torouțiu . . . . . Ediții critice Eminescu (Laïs, XIII)

Șt. Cuciureanu . . . . . Recenzia unei recenzii

CRONICA LITERARĂ

Alexandru Ionescu. I. Petrovici: Studii istorico-filosofice.

CRONICA REVISTELOR

„Europäische Literatur" **(Victoria Ciobanu).** — „Romana" **(Șt. Cuciureanu).**

BIBLIOGRAFIE

CONGRESUL DELA BERLIN
ŞI
REPERCUSIUNILE LUI ÎN ISTORIA ROMÂNILOR

I

Când şi-a inaugurat întemeietorul actualei dinastii române, Principele Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, domnia binecuvântată, plină de fericite consecinţe pentru Statul pornit pe calea progresului, — sub presiunea împrejurărilor politice de atunci a trebuit să recunoască suzeranitatea otomană pe care el, ca om înzestrat cu priviri pătrunzătoare în taina probabilei desfăşurări a evenimentelor, o considera însă o simplă formă fără cuprins prea supărător, fiind hotărît a cuceri cu sabia neatârnarea Ţării la cea dintâi ocaziune ce i se va oferi. Ocaziunea aceasta nu era să întârzie prea mult.

Rusia neputându-se împăca nicidecum cu dispoziţiunea tratatului dela Paris (1856) care, stipulând neutralitatea Mării Negre, îi impunea grave restricţiuni în desvoltarea puterii navale, a profitat de războiul franco-german spre a se declara, încă din Noemvrie 1870, deslegată de aceste restricţiuni. Pasul ei unilateral nu a întârziat a se învrednici de o recunoaştere formală prin protocolul semnat la Londra în ziua de 1 Martie 1871. Fiind în perspectivă o nouă etapă în desfăşurarea crizei orientale, cancelarul Bismarck sfătuise pe Principele Carol, chiar în preajma deciziunii sale de a primi tronul României, să promită Ţarului o credincioasă colaborare la deslegarea acestei crize.

După repetatele tulburări ale populaţiunii creştine din Bosnia şi Hertegovina, la 1876 izbucnise şi în Serbia un puternic curent de răsvrătire contra Turcilor. Voluntari ruşi alergau să lupte în oastea sârbească, sub comanda generalului rus Cernaiew. Răposatul istoric sârb Slobodan Iovanovici dă în volumul VIII al sintezei sale istorice o prea interesantă descriere a entuziasmului, de care fusese atunci străbătută «sfânta Rusie» pentru cauza Serbiei. Aceasta, abia cu ceva mai mare decât o gubernie rusească, avu curajul să pornească la luptă contra Imperiului otoman. Numărul ofiţerilor ruşi, sosiţi în ajutorul fraţilor creştini, se urca la 700, câtă vreme al ofiţerilor sârbi abia atingea cifra de 460. Armata sârbă ajunsese sub comanda generalului Cernaiew, care spunea cu îngâmfare că Rusia întreagă ar fi la spatele lui. Acelaş istoric sârb citează opinia scriitorului slavofil Aksakov: «voluntarii noştri se vor bate bine, dacă nu se vor îmbăta»... Mulţi veniseră însă beţi din Rusia şi, sosiţi la Belgrad, cereau numai decât *rachiu de* 36

grade, făceau scandal, se băteau prin cafenele, se năspusteau asupra femeilor, nu-şi achitau consumaţia şi, dacă autorităţile îndrăsneau să le facă vre-o observare cât de cruţătoare, scoteau săbiile. Sârbii, privind uimiţi la asemenea scene, se întrebau: mai are oare ţarul Ruşilor şi vre-un ostaş treaz [1] ?

Nu era de mirare că numai Muntenegrenii cu prinţul Nichita au învins, iar beţivanii lui Cernaiew rămaseră bătuţi de Turci în câteva lupte. Principele Carol evită un răspuns hotărît la întrebarea, care va fi atitudinea României în cazul unui conflict ruso-turc. Se pregătea, în schimb, inspectând adeseori metodic cazărmile şi depozitele de muniţiuni. Iar toamna, în Octomvrie 1876, trimise pe Ioan Brătianu la ţarul Alexandru II în Livadia unde, având prilej să discute şi cu primministrul Gorceacow, acesta cerea României să admită trecerea trupelor ruseşti prin teritoriul ei fără nici o condiţiune, căci altfel s'ar expune să fie din nou ocupată, cum a mai fost de atâtea ori în trecut. Brătianu răspundea însă că, urmând astfel, Rusia face un rău început expediţiei gân-
ilor.
menite să contribue la desrobirea fraţilor creştini de sub jugul pă-

Rusia primise (5 Decemvrie 1876) încurajare din partea Germaniei, în numele căreia Bismarck spunea că «nimic nu va putea atinge prietenia ei de veacuri cu Rusia». Austria încheiase înţelegerea secretă dela Reichstadt (8 Iulie 1876) făgăduind neutralitatea binevoitoare cu condiţiunea însă ce a i se încuviinţa sa cuprinda Bosnia şi Herţegovina. Intr'o conferinţă rostită la Praga, a demonstrat istoricul croat Ferdo Şišić dela Universitatea din Zagreb, că un Consiliu de Coroană ţinut la Viena sub preşedinţia lui Francisc Iosif I decisese încă din Ianuarie 1875 să fie ocupată Bosnia şi Herţegovina la cea dintâi ocaziune prielnică ce se va ivi. Tratativele diplomatice, menite să pregătească terenul pentru înfăptuirea acestui desiderat, au fost purtate între Ballplatz şi Kremlin, din parte austro-ungară cu destulă discusinţă dând ca rezultat consimţământul rusesc de a lăsa Curţii din Viena mână liberă în chestiunea Bosniei şi a Herţegovinei, iar rivalitatea Serbiei şi a Montenegrului rămânând pe linie moartă.

La 4 Aprilie 1877 convenţia României cu Rusia fu semnată de baronul Dimitrie Stuart şi de către Mihail Kogălniceanu, căruia Brătianu îi oferise conducerea ministerului de externe, în locul profesorului Nicolae Ionescu dela Iaşi.

Prin textul acestei convenţiuni Ţarul se obliga să respecte «drepturile politice ale Statului român astfel, cum rezultă din legile anterioare şi din tratatele existente», precum şi să menţină şi apere «integritatea actuală a României». Convenţiunea ar fi urmat să fie pusă în aplicare numai după ratificarea ei prin votul parlamentului român. Dar Ruşii nu au mai aşteptat acest vot, ci la 11 Aprilie au trecut Prutul cu cele dintâi trupe. Pentru guvernul român situaţia era dificilă, întrucât

[1] Slobodan Iovanovici, **Vlada Milana Obrenovici. Kniga Prva** (1868—1878). Beograd 1926 p. 339: «imali ryski tzar kakoby trezijy vojsky?».

textul constituţiei nu îngăduia nici unei trupe străine să treacă pe teritoriul Ţării decât în puterea unei legi. O asemenea lege însă nu se votase. Carol primind o telegramă dela Poartă cu invitarea să stabilească, în înţelegere cu autorităţile militare turceşti, măsurile de luat pentru apărarea teritoriului român, a răspuns că în privinţa aceasta va hotărî parlamentul convocat pentru ziua de 14/26 Aprilie. Turcii începură atunci să bombardeze oraşele româneşti dela Dunăre (Calafatul, Giurgiul, Oltenita, Islazul, Bechetul, Corabia). Parlamentului din Bucureşti nu-i mai rămânea decât să ia cunoştinţă că Ţara se află în stare de război cu Turcia [2] şi, ratificând convenţiunea încheiată cu Rusii, să proclame independenţa României, ceeace s'a şi întâmplat în ziua de 9 Maiu 1877.

A doua zi, la 10 Mai, fu sărbătorit acest moment însemnat din istoria Românilor, cu slujbă dumnezeească la Mitropolia din Bucureşti, aducându-i-se laude lui Carol ca celui dintâi Principe (s'a spus chiar: Rege) şi ostaş al României libere. Carol însuş mărturisea că nu regretă câtuşi de puţin părăsirea ţării sale de naştere, fiindcă a izbutit să-şi găsească adevărata patrie în România şi e hotărît să lupte pentru desrobirea ei din ceeace la Constantinopol se numeşte suzeranitate, iar la Bucureşti vasalitate. Implinirea acestei chemări istorice l-a îndemnat să coboare dela izvoarele Dunării spre gurile ei. România liberă vrea să fie un factor paşnic şi civilizator între statele Europei. Ea nu va tulbura liniştea vecinilor şi nu va împlini numai cerinţele sale naţionale, dar va servi şi un mare interes european.

Iar într'o scrisoare trimisă tatălui său spunea: Am rupt legăturile cu Poarta, suntem în război cu ea. Era singura cale demnă pentru mine şi pentru Ţara mea; după ce Europa a recunoscut, că România a fost împinsă spre teatrul de luptă. Declaraţia de independenţă poate nu va fi atins plăcut cabinetele europene... Armatei mele îi revine acum rolul frumos să lupte pentru o idee. Românii şi Rusii trăesc în cea mai bună înţelegere. Decât armata, ne dă diplomaţia rusească mai mult de lucru... [3].

In adevăr, diplomaţia aceasta dispreţuia la început stăruinţele

[2] Despre această situaţie a României publică la 20. V. 1877 ziarul vienez **der Osten** un editorial intitulat «**Rumänien auf dem Kampfplatze**» scriind următoarele: «Die räuberische barbarische Art, in welcher die Türkei über Rumänien herfiel, weil es, durch eine **force majeure** gezwungen, den russischen Armeen den Durchzug gestattete, das Bombardament der friedlichen rumänischen Städte durch türkische Monitors, die Brandschatzung der wehrlosen rumänischen Donaugegenden durch Horden von Baschibozuks haben Rumänien genötigt, zur Sicherung seiner Rechte, seiner Existenz und der Existenz seiner Einwohner zu den Waffen zu greifen und den Kampfplatz zu betreten».

[3] **Aus dem Leben König Karls von Rumänien. Aufzeichnungen eines Augenzeugen vol. III.** Stuttgart 1897 p. 157-8: «Unser Verhältnis zur Pforte hat sich gelöst; wir befinden uns im Kriegszustand mit ihr. Dies war der einzig würdige Ausweg für mein Land und meine Person, nach dem Europa zugegeben hatte, dass Rumänien ins Kriegstheater hineingezogen wurde... Die Unabhängigkeitserklärung hat vielleicht bei den Kabinetten keinen angenehmen Eindruck gemacht ...Meiner Armee fällt nun die schöne Rolle zu, sich für eine Idee zu schlagen... Russen und Rumänen leben in bestem Einvernehmen. Mehr als die russische Armee, macht uns die russische Diplomatie zu schaffen».

desfăşurate din partea Românilor pentru statornicirea unor condiţiuni lămurite de tovărăşie militară, socotind că trupele române vor putea fi înduplecate să lupte sub aceiaşi comandă rusească. S'au înşelat însă în această socotinţă a lor. Carol nu voia să încredinţeze vreunui general rus comanda oştirii sale. El ţinea să afirme cu orice preţ individualitatea acestei armate. Astfel când Ruşii, după luarea Nicopolului, au cerut să primească armata română îngrijirea prizonierilor turci, Carol a respins această cerere spunând că ostaşii săi nu pot îndeplini servicii de jandarmi ai Ruşilor, nici nu vor intra în grija vre-unui oraş cucerit de oştirea rusească... Aceasta, fiind slab pregătită, după oarecari succese la începutul campaniei, fu bătută la Eski-Zagra (18 Iulie) şi suferi două înfrângeri la Plevna, a cărei fortăreaţă era bine apărată de trupele viteazului Osman-paşa. Astfel de evenimente ostăşeşti contribuiră să micşoreze trufia dela început a Ruşilor, dând bun prilej armatei române să schimbe, prin intervenţiunea ei energică, cele două înfrângeri ruseşti dela Plevna într'o strălucită izbândă finală.

II

Marele Duce Nicolae, fratele ţarului Alexandru al II-lea, cere telegrafic ajutorul lui Carol poftindu-l să treacă Dunărea pe unde va voi. La 16 August, Carol, într'o întrevedere cu Ţarul şi cu Nicolae, fiind întrebat de acesta, dacă doreşte să aibă personal comanda oştirii, a răspuns că e lucru de sine înţeles. Exprimând însă Nicolae teama că s'ar putea ivi încurcături, întru cât n'ar fi cu putinţă să stea el sub porunca vre-unui general rus, Carol a subliniat cu demnitate: firește că nu, dar 10 generali ruşi ar putea foarte bine să fie puşi sub ordinele sale [4]. Acest răspuns a impresionat pe ţarul Alexandru, care i-a oferit comanda tuturor trupelor ruseşti din faţa Plevnei. Ca adjutant l-a secondat generalul rus Todleben, vestitul apărător al Sevastopolului în timpul războiului Crimeii. Ministrul de război al Rusiei, Miljutin, ştiind că starea lucrurilor pe câmpul de luptă e primejduită, a salutat cu bucurie intervenţia armatei române, a cărei artilerie a intrat în foc la 26 August începând bombardarea întăriturilor turceşti dela Plevna, pentru ca patru zile mai târziu, la onomastica Ţarului, batalioanele româneşti atacând cu deosebit avânt să izbutească a cuceri reduta Griviţa, care era în nordul fortăreţei cheia situaţiei strategice a Turcilor. Preţul acestei cuceriri l-au plătit Românii destul de scump: cu 50 ofiţeri şi 2600 ostaşi căzuţi în cursul atacurilor şi contraatacurilor repetate de dimineaţa până după miezul nopţii. Deaceea Carol se grăbea să trimită a doua zi soţiei sale ştirea că «ziua de ieri n'a adus o biruinţă, ci numai un succes militar... am cucerit un steag turcesc, pe care ţi-l trimit; şi tunurile luate dela Turci le voi trimite cât mai curând

[4] **Aus dem Leben König Karls von Rumänien** cf. şi N. Iorga, **Războiul pentru independenţa României. Acţiuni diplomatice şi stări de spirit.** Bucureşti 1927 p. 131 şi Const. Kiriţescu în **Domnia Regelui Carol I. 5 conferinţe ţinute la Universitatea Liberă în anul 1940.** Bucureşti 1941. p. 16.

la Bucureşti». Iar ostaşilor le-a mulţumit printr'un ordin de zi, în care spunea cu mândrie că virtuţile strămoşeşti n'au pierit din rândurile oştenilor români, dimpotrivă sub focul cel mai viu al duşmanului ei au ştiut să înfrunte moartea cu bărbăţie. Deplângând moartea vitejilor căzuţi pe câmpul de onoare, ţinea să afirme că sângele lor n'a fost vărsat în zadar, căci din el va rodi mărirea şi independenţa Patriei...

Succesul militar dela Griviţa sporea în însemnătate prin faptul că generalii ruşi Krylov şi Skobelev, cari atacară fortăreaţa în alte puncte, nu putură dobândi nici un rezultat. In după amiaza zilei de 30 August când au văzut luptătorii români, că o coloană rusească se apropie de locul unde atacau ei, s'au grăbit a o împiedica să pătrundă în linia de foc temându-se ca nu cumva «să le-o ia înainte» şi să le smulgă biruinţa pentru câştigarea căreia deslănţuiseră al doilea atac.

Biruinţa dela Griviţa era, după lungă trecere de vreme, cea dintâi păşire eroică a oştirii române reorganizate după cerinţele veacului al XIX-lea. Ţarul Alexandru vădit impresionat de acest rezultat strălucit decorând pe Carol cu crucea Sf. Gheorghe, — «purtătorul de biruinţe»,— a preţuit în cuvinte însufleţite eroismul românesc, al cărui martor avusese prilej să fie tocmai la ziua numelui său [5].

Ruşii descurajaţi voiau să-şi retragă trupele, dar Carol stăruia ca ele să rămână pe poziţiile cucerite, fiind convins că de soarta Plevnei atârnă însăşi soarta războiului. Spre a tăia lui Osman Paşa orice putinţă de a primi vre-un ajutor din spre nord-vest, Domnitorul Carol poruncise trupelor să atace Rahova, oraş întărit lângă Dunăre, pe care Românii au izbutit să-l cucerească (9 Septemvrie), sporindu-şi astfel faima dela Griviţa cu o nouă izbândă militară. Insuşi marele duce Nicolae a recunoscut că «izbânda dela Rahova aparţine în întregime armatelor române». Bulgarii au salutat cu bucurie intrarea Românilor în Rahova.

Un ziar englezesc (The Morning Post dela 1 Octomvrie 1877) publica despre isprăvile ostăşeşti ale Românilor rânduri pline de înţeles ca acestea: «Dacă vreodată Ungurii au bănuit că la Bucureşti sunt planuri de a se folosi de vre-un prilej datorit unor întâmplări, spre a întruni părţile împrăştiate ale neamului moldo-valah într'un Regat românesc, bănuiala aceasta trebue să fie întărită prin descoperirea că Românii nu sunt numai ambiţioşi, ei pot să fie şi bravi. In faţa Plevnei brigadele româneşti au smuls singurul succes al zilei... S'a dat uitării faptul că numele poporului român e acela al unui neam vânjos şi voinic. Având în vedere că sunt mai mulţi Români în cuprinsul ţărilor Coroanei austro-ungare, decât în afară de ele, capacitatea militară şi aspiraţiile vădite ale satelitului Rusiei nu pot fi binevenite pentru oamenii de Stat dela Pesta şi dela Viena».

La Nicopol şi la Rahova fură aşezate garnizoane române — un moment însemnat şi din punct de vedere militar şi din punct de vedere politic. In sfârşit, la 28.XI.1877 — căzu şi fortăreaţa Plevna. Astfel, la

[5] Ibidem p. 292-3: «Les troupes Roumaines... fait preuve d'un courage héroïque en combattant sous un feu des plus meurtriers de l'ennemi» scria Ţarul Alex. II în epistola adresată Principelui Carol la 5/17 Septemvrie 1877.

începutul lui Decemvrie Domnitorul Carol se putea întoarce la Bucureşti, unde fu primit şi sărbătorit cu explicabil entusiasm (15.XII).

Izbânda ostăşească a Românilor era adeseori răstălmăcită cu vădită ostilitate în organele de publicitate dela Budapesta, cari se căsneau să pună în circulaţie feluri te svonuri, că armata lui Carol ar fi fost în frântă sau chiar aruncată de Turci în nordul Dunării. Mai obiectivă şi mai senină era însă presa vieneză care nu se sfia să recunoască adevărul, că milioanele de Români din cuprinsul Austriei, atât cei din Transilvania şi din Banat, cât şi cei din Bucovina urmăreau cu sentimente de cea mai intimă participare frăţească acest război glorios al fraţilor lor... şi că niciodată o cauză mai dreaptă n'a făcut apel la simpatia popoarelor şi la puternicul ajutor al cerului. [6]

In adevăr Românilor ardeleni şi bănăţeni începuse a li se da din partea cercurilor conducătoare din Bucureşti o atenţiune plină de atâta încredere, încât chiar înainte de intrarea armatei în război era vorba să fie câştigaţi «pentru comandă ofiţeri austrieci în retragere» ca generalul Traian Doda din Banat şi colonelul David Urs din Transilvania. [7]

In cursul războiului toate păturile sociale româneşti din aceste regiuni au dat cele mai elocvente dovezi de adesiune sufletească cu ostaşii luptători, parte prin contribuţiuni băneşti oferite ca răspuns la apelul femeilor române din Sibiu [8] pentru colecte pe seama celor răniţi, parte prin ajutoare în haine şi material sanitar, dăruit din diferite părţi cu atâta îmbelşugare, încât s'a aflat potrivit ca una din trăsurile de ambulanţă dela Dunăre să fie numită «a doamnelor române din Transilvania».

Ţărani curajoşi îndrăsneau să creadă şi să afirme fără teamă, că armata română, după căderea Plevnei, nu va întârzia a trece Carpaţii să desrobească de sub stăpânirea maghiară milioanele de fraţi cari aşteptau cu înfrigurare, după cucerirea Plevnei turceşti să urmeze numaidecât şi surparea «Plevnei ungureşti».

Tineri entusiaşti părăseau în taină plaiurile natale şi plecau să se înroleze ca voluntari, iar ofiţeri cu experienţă dobândiră în cursul serviciului militar în cadrele armatei austriace, părăsind aceste cadre treceau în oastea românească, gata de orice sacrificiu în lupta pentru neatârnarea României, cum era de ex. căpitanul bănăţean Moise Groza care, deşi fusese rănit de două ori, scria de pe câmpul de luptă, cu atâta umor, soţiei sale, sora publicistului braşovean Aurel Mureşanu, — să spună Ungurilor că nu s'au născut încă Turcii capabili să arunce peste Dunăre

[6] **Der Ostea**, Organ für Politik und Volkswirtschaft, Wissenschaft Kunst und Literatur — Wien. 20. V. 1877: «Die Millionen österreichischer Rumänen in Siebenbürgen, im Banat, in der Bukowina begleiten mit Gefühlen innigster brüderlicher Teilnahme diesen glorreichen Kampf ihrer Brüder... niemals noch hat eine gerechtere Sache die Sympatien der Völker und den mächtigen Beistand des Himmels für sich in Anspruch genommen»...

[7] N. Iorga, **Istoria Românilor.** Vol. X. **Intregitorii.** Bucureşti 1939 p. 169.

[8] Valeriu L. Bologa, **Ajutorul Românilor ardeleni pentru răniţii războiului inuependenţei** în revista **Transilvania** din Sibiu 1941 p. 390—407.

armata lui Carol... De cât aceasta mai curând s'ar putea întâmpla s'o vadă aruncată peste Carpaţi... Acest Bănăţean, care la Griviţa a dat cea mai strălucită dovadă a dispreţului de moarte, a fost înaintat mai târziu la rangul de general de divizie şi a trăit până la 9 Aprilie 1919, învrednicindu-se astfel să-şi vadă visul cu ochii — armata română aruncată peste Carpaţi — înainte de a se fi coborît în taina mormântului dela Brăila. [9]

Ştirile numeroase despre biruinţele armatei române asupra Turcilor *produceau valuri de entusiasm popular în toate regiunile locuite de Români.*

Cântecele de preamărire a eroismului ostăşesc inundau şcoalele româneşti confesionale, contribuind la o intensivă educaţiune patriotică şi naţională a tinerelor generaţiuni. Decenii dearândul până către sfârşitul veacului al XIX-lea, punctele culminante ale festivităţilor populare, împreunate cu examenele de încheiere a anului şcolar, erau astfel de cântări şi declamaţiuni de înălţător cuprins eroic-ostăşesc.

Studenţii români, de pe atunci, ai Universităţii din Cluj, aveau prilej să-şi desfăteze auzul şi inima cu versurile colegului lor Petru Dulfu, preşedintele Societăţii studenţeşti «Iulia», — versuri închinate cu titlul «Cunună de lauri» eroilor dela Griviţa şi dela Plevna.

Căci sus colo prin stele trăi-vor dânşii iară
Cu-a gloriei cunună etern încununaţi...
Iar din a lor cenuşă acuş o să răsară
Cerească libertate — unind pe fraţi cu fraţi [10].

III

După încheierea armistiţiului ruso-turc la Adrianopol, a urmat acţiunea diplomatică — pentru Români cu mult mai lipsită de rezultate şi mai puţin favorabilă decât cea militară, care pe lângă izbânzile răsunătoare de la Griviţa, Rahova şi Plevna mai adaose, la începutul anului 1878, pe cele dela Smârdan şi dela Vidin.

Bucuria Românilor, prilejuită de succesele militare, începuse a fi adânc tulburată prin ştirile ce pătrunseseră în publicitate despre intenţiunile ruseşti de a răpi Basarabia. Mihai Eminescu se grăbea să-i mângâie printr'un articol publicat la 10. II. 1878 în ziarul «Timpul», spunându-le că nenorocirea cea mai mare, ce li s'ar putea întâmpla, nu ar fi aceea de a pierde şi «rămăşiţa unei preţioase provincii pierdute», şi aceea de a-şi pierde încrederea în trăinicia poporului român... Dacă îşi vor păstra însă temeliile de existenţă socială «Rusia le poate lua ce-i place şi pierderile vor fi trecătoare». Rusia voeşte să ia Basarabia cu orice preţ; România nu primeşte nici un preţ. Primind un preţ, ar vinde şi ea nu are nimic de vândut! I se părea deci lui Emniescu un categoric

[9] Dr. Antoniu Marchescu, **Grănicerii bănăţeni şi comunitatea de avere.** Caransebeş 1941 p. 216.

[10] S. Puşcariu, **Răsunetul războiului pentru independenţă în Ardeal,** în Vol. **Războiul neatârnării.** Bucureşti 1927 p. 206.

postulat al împrejurărilor grele de atunci să încerce a întări atât în Români, cât şi în popoarele mari din Apus credinţa în trăinicia poporului român.

La discuţiunile ce au precedat tratatul preliminar dela San-Ştefano (3.III.1878) România nu fusese admisă, nefiindu-i încă recunoscută independenţa. Textul acestui tratat cuprindea însă o dispoziţiune obligând Poarta otomană să recunoască independenţa României. Iar prin altă dispoziţiune se ceda Rusiei sangeacul Tulcea cu putinţa să-l schimbe mai târziu pentru Basarabia de Sud, a cărei redobândire o socotea Gorceacof ca un postulat al demnităţii şi al prestigiului politic rusesc.

Protestul unanim al parlamentului român contra oricărei tentative de înstrăinare din teritoriul Ţării, precum şi ideea unei împotriviri armate nu puteau determina politica rusească să renunţe la proiectul recuperării celor 3 judeţe basarabene pierdute prin tratatul dela Paris. Ameninţarea cinică relativă la dezarmarea oştirii române, în cazul unei eventuale rezistenţe active, determina însă pe Domnitorul Carol să rostească, plin de încredere, neuitatele cuvinte despre oştirea română care a dovedit în focul luptelor dela Plevna că ar putea fi sdrobită, nu însă dezarmată.

In preajma Congresului dela Berlin Cancelarul Bismarck era preocupat de problema consolidării raporturilor de amiciţie între marile monarhii. Spre a pune stavilă curentului revoluţionar, urmărea să întemeieze un sistem de ordine şi pace europeană pe bază monarhică — «das System der Ordnung auf monarchischer Grundlage». Se afla însă la o răspântie neputând avea certitudine deplină, dacă împrejurările îl vor ajuta să-şi realizeze scopul acesta printr'o alianţă cu Rusia sau prin una cu Monarhia austro-ungară, înjghebată proaspăt prin faimosul pact dualist dela 1867, — opera aproape personală a împăratului Francisc Iosif I.

Suficiente garanţii de durabilitate nu găsea, după propria lui mărturisire, nici în una, nici în cealaltă. Pentru cea cu Rusia nu-i putea oferi garanţie deplină legătura dinastică dintre Hohenzollerni şi Romanovi, iar pentru cea cu Austro-Ungaria îi pricinuia îndoieli, episodul kossuthist şi asuprirea, chiar în Ungaria, a elementelor germane credincioase Reichului, precum şi alte simptome, cari arătau că în momente critice încrederea în sine a husarului şi advocatului maghiar este mai puternică decât chibzuiala politică şi stăpânirea de sine... [11]. Un diplomat cu atâta experienţă şi cu viziune clară, sigură şi pătrunzătoare, cum se afirmase Cancelarul Bismarck, înţelegea că viitorul Austriei nu putea

[11] Otto Fürst von Bismarck, **Gedanken und Erinnerungen**. Stuttgart 1898 vol. II. p. 234: «Absolut sicher für die Dauer war keine der beiden Verbindungen, weder das dynastische Band mit Russland, noch das populäre ungarisch — deutscher Sympatie... die Kossut'sche Episode und die Unterdrückung der reichstreuen deutschen Elemente in Ungarn selbst und andere Symptome zeigten dass in kritischen Momenten das Selbsvertrauen des ungarischen Husaren und Advokaten stärker ist als die politische Berechnung und die Selbstbeherrschung Lässt doch auch in ruhigen Zeiten mancher Magyar sich von den Zigeunerin das Lied «**Der deutsche ist ein Hunds-fott ausspielen**».

oferi temeiul necesar pentru tratate organice de durată — «Niemand kann die Zukumft Ostereichs an sich mit der Sicherheit berechnen, die für dauernde und organische Verträge erforderlich ist» [12]. In afară de pericolul devenit endemic al curentului politic maghiar kossuthist, în afară de panslavism, se iveau atâtea alte probleme ameninţătoare pentru existenta Monarhiei dualiste, ca chestiunea sârbă, română, polonă, cehă şi italiană putând servi oricare din ele drept puncte de cristalizaţiune nu numai pentru crize austriace, dar şi pentru unele de ordin european. Toate acestea cântărindu-le Bismarck în chip realist, cu simţul prudenţei şi al prevederii fără greş, putea să-şi dea seama că politica internaţională fiind într'o continuă fluctuaţiune, se consolidează uneori cu ajutorul împrejurărilor, dar îndată ce se schimbă atmosfera, cade iarăş în starea dela început, a elementelor agregate. Deaceea clauza *«rebus sic stantibus»* este obişnuită şi primită în mod tacit la toate tratatele de Stat, condiţionate de anume prestaţiuni [13].

Din aceste mărturisiri, exprimate în cuprinsul memoriilor lui Bismarck, apare destul de lămurit îndoiala lui sufletească relativă la posibilităţile unei alianţe de încheiat fie cu Rusia, fie cu Austria. Este deci explicabilă atitudinea lui faţă de amândouă aceste împărăţii, stăpânite de simţul neadormitei rivalităţi pentru moştenirea imperiului otoman al cărui «obştesc sfârşit» era de aşteptat de vreme îndelungată.

Reprezentantul de căpetenie al Rusiei la Congresul din Berlin Principele Gorciacov era deci sigur de sprijinul lui Bismarck în aşa măsură, încât nici nu află de cuviinţă să-i comunice acestuia toate dorinţele ruseşti, ci aştepta ca el însuş să le găcească [14].

IV

La Congresul dela Berlin România era reprezentată prin doi dintre cei mai încercaţi conducători politici ai săi din cursul veacului al XIX-lea: prin Ioan C. Brătianu, şeful guvernului, şi prin ministrul de externe Mihail Kogălniceanu.

Ei prezentară în numele Ţării următoarele deziderate:

1. Nici o parte a teritoriului ei actual să nu fie deslipită de România.

[12] Ibidem p. 253-4.

[13] Ibidem p. 257-9: «Die internationale Politik ist ein flüssiges Element das unter Umständen zeitweilig fest wird, aber bei Veränderungen der Atmosphäre in seinen ursprünglichen Aggregatzustand zurückfällt. Die **clausula rebus sic stantibus** wird bei Staatsverträgen, die Leistungen bedingen, stillschweigend angenommen».

[14] Ibidem p. 217: «...ich erhielt den Eindruck. — scrie Bismarck — dass Fürst Gortschakow von mir, **wie eine Dame von ihrem Verehrer, erwartete, dass ich die russischen Wünsche erraten und vertreten würde ohne dass Russland selbst sie auszusprehen und dadurch eine Verantwortlichkeit zu übernehmen brauchte**». Această observaţiune a lui Bismarck se verifică şi prin experienţa lui **Ion C. Brătianu** care, exprimându-şi odată faţă de Gorciacow îngrijorarea pentru svonurile răspândite cu privire la soarta Basarabiei şi întrebându-l care-i sunt intenţiunile, nu izbuti să obţină decât răspunsul dodonic: „Mie nu-mi place să răspund, mie îmi place să fiu ghicit» cf. Gheorghe I. Brătianu, **Politica externă a Regelui Carol I** în **Domnia Regelui Carol I.** 5 Conferinţe. Bucureşti 1941 p. 83.

2. România să nu fie supusă la un drept de trecere pe cât timp va ținea ocupațiunea armatelor ruse în Bulgaria.

3. Pe baza titlurilor ei seculare, România să reintre în posesiunea insulelor și a gurilor Dunării, inclusiv Insula Șerpilor.

4. România va primi dela guvernul imperial al Rusiei o despăgubire de război, proporționată cu oștile ce dânsa a pus în mișcare.

5. România are deplină încredere că independența ei va fi recunoscută definitiv și pe deaîntregul de către Europa, dându-i-se și o «garanție reală a neutralității sale», spre a fi pusă în poziținne de a dovedi că ea nu are altă ambițiune decât, aceea de a fi păzitoarea credincioasă a libertății Dunării la gurile ei [15].

Bărtianu comunicând impresiile sale dela Berlin, scria lui C. A. Rosetti (la 18 Iunie 1878) că «*numai* dela Prințul Bismarck» a putut afla adevărul împărtășindu-i acesta, în calitate de președinte al Congresului, că ar considera ca o înlesnire a sarcinii sale, «dacă România ar încheia o învoială» directă cu Rusia. Toți ceilalți aveau, dimpotrivă, interes ca România să facă dificultăți, pentrucă astfel situațiunea Rusiei devenea incomodă, oferindu-le prilej să smulgă foloase pentru ei înșiși, sacrificând interesele României, după cum erau hotărîți de mai înainte.

Englezii le și jertfiseră prin încheierea protocolului dela Londra, dar nu spuneau nimic așteptând să fie satisfăcute mai întâi propriile lor dorinți. Contele Iuliu Andrássy, representantul Austro Ungariei, n'a făcut decât să-i asigure că el n'o să înceapă nici un războiu pentru Basarabia și că Românii s'ar face de râs împotrivindu-se hotărîrilor Congresului. Rugându-l Brătianu să spună lămurit, dacă trebue cedată Basarabia, dânsul a răspuns: *Da*. Iar la întregarea, dacă trebue așezată armata română pe picior de pace, a răspuns: *Nu*, pentrucă nu se știe ce se poate întâmpla ; Austro-Ungaria își continuă înarmările. N'am trebuință să mai spun — adăuga Brătianu — ce limbagiu ține către noi Gorciacov. Waddington ne-a *zis* că el este înainte de toate om practic și că trebue să fim și noi tot așa, adică să căutăm ca despăgubirea noastră să fie cât se poate mai mare. Corti a fost aproape aspru cu noi și abia eri, după ce i s'au făcut câteva observațiuni, a devenit ceva mai blând, nu în promisiuni, ci în forma vorbirii sale — *Bismarck e stăpân absolut pe situație*» [16].

In ședința dela 29 Iunie, stăruind reprezentantul Angliei, lordul Salisbury, al Austro-Ungariei și al Italiei, contele Corti, să fie ascultați și reprezentanții României, care nu reclamă provincii străine, ci dorește numai să păstreze un teritoriu ce-i aparține, pentru motive de echitate s'a admis aceasta, cu toate că președintele Bismarck, de acord cu Principele Gorciacov, fără să fi fost categoric ostil acestei admiteri, exprimase temerea «să nu se înmulțească dificultățile ce această înaltă adu-

[15] **Treizeci de ani de domnie ai Regelui Carol I. Cuvântări și acte.** Ed. Acad. Rom. Buc. 1897 vol. I. p. 497—499 și Aus dem Leben vol. IV. p. 68.

[16] N. Georgescu-Tistu. **Ion C. Brătianu. Acte și cuvântări** vol. IV. Buc. 1932 p. 70—71. Cf. și Emil Diaconescu. **România la Congresul dela Berlin.** Extras din revista «**Insemnări Ieșene**» 1939 p. 15 sq.

nare întâmpină în opera sa de pacificare, prin admiterea delegaţilor români, ale căror reclamaţiuni, cunoscute de mai înainte, nu par de natură a înlesni buna înţelegere [17]. Gorciacov se temea chiar că prezenţa lor va provoca «discuţiuni violente», ceeace nu s'a întâmplat însă în şedinţa lela 1 Iulie, când ministrul de externe al României, Mihail Kogălniceanu, în legătură cu prezentarea menţionatelor 5 deziderate, s'a mulţumit să sublinieze cu cea mai deplină obiectivitate importantele servicii, pe cari le adusese România de repetate ori Imperiului rusesc şi mai cu deosebire în cursul războiului abia încheiat. Au încercat unii să concludă — spunea Kogălniceanu — că Basarabia ar fi un ţinut turcesc sau tătar din unicul fapt, că Otomanii ţineau trei cetăţi într'însa. Dar istoria Ţării Româneşti prezintă şi ea o anomalie de acelaşi fel: cetăţi turceşti au fost mult timp şi într'însa. Nu rezultă însă dintr'aceasta că Ţara Românească să fi fost vreodată ţară turcească. Nici la 1878, precum nici la 1812, nu se poate cere României Basarabia pe baza unui fapt sau unui drept de cucerire. Ea aparţine unui Principat, pe care însăş Rusia, în tot cursul ultimului său război cu Imperiul turcesc, l-a privit şi l-a tratat ca pe un Stat independent şi aliat. De altmintrelea, chiar dela începutul campaniei, Rusia a încheiat cu România o convenţiune, prin care i-a garantat foarte lămurit integritatea actuală a teritoriului românesc. Această garanţie se ceruse şi se acordase atunci, când nu era chestiune decât despre trecerea armatelor imperiale prin România. S'ar fi crezut că ea are să se întemeieze cu mult mai bine în ziua, când la însăş chemarea Rusiei concursul naţiunei române devenia mai pozitiv şi se prefăcea într'o efectivă cooperaţiune militară, într'o completă alianţă. Într'adevăr oştile noastre — spunea Kogălniceanu — au combătut alături cu trupele ruseşti. Dacă aceasta nu este un titlu pentru a spori teritoriul României, de sigur nu poate fi nici unul pentru a-l micşora...»

Brătianu ţinea să mai adauge, la cele spuse din partea colegului său, observaţiunea că despoierea României de o porţiune a patrimoniului său ar fi pentru ea nu numai o durere adâncă, ci i-ar dărâma şi orice încredere în tăria tratatelor [18].

Dar toate străduinţele de a păstra nemicşorate drepturile României, nu au izbutit să-i salveze atunci integritatea teritorială, stipulată prin convenţiunea din 4 Aprilie 1877.

La întrebarea lui Bismarck privitoare la condiţiunile, în cari Europa admite independenţa României, plenipotenţiarul francez Waddington răspunde formulând propunerea de a se impune României condiţiuni identice cu cele stabilite de Congres pentru Serbia, cerându-i-se egalitatea drepturilor şi a libertăţii cultelor, iar considerând că Românii, de astădată «au fost trataţi puţin cam aspru» exprimă dorinţa de a li se acorda, în chip de compensaţiune, o extensiune de teritor «la Sudul Dobrogei care să cuprindă Silistra şi Mangalia [19].

17 **Tratatul dela Berlin urmat de protocoalele Congresului.** Traducţiunea Ministerului Afacerilor Străine, Bucureşti 1878 p. 66.

18 Ibidem p. 70—72.

19 Ibilem p. 73 şi Em. Diaconescu l. c.

Aceasta s'a admis după ce şi-au dat şi reprezentanţii Rusiei adeziunea. Convingerea lui Bismarck era că opera Congresului n'ar putea fi durabilă «dacă ar subsista un simţământ de demnitate atinsă în politica viitoare a unui mare Imperiu, şi oricare ar fi simpatia sa pentru Statul român, al cărui suveran aparţine familiei imperiale a Germaniei, Alteţa Sa nu trebue să se inspire decât de interesul general care-l consiliază să dea o nouă garanţie păcii europene» [20].

In cuvântul de încheiere a Congresului exprima preşedintele Bismarck ferma speranţă că opera lui va fi durabilă, iar pe cei ce au colaborat la ea îi socotea în drept să aibă conştiinţa împăcată «de a fi restaurat şi asigurat, în limitele posibilului, pacea Europei aşa de grav ameninţată [21].

Prin tratatul dela Berlin care a modificat în câteva puncte pe cel preliminar dela San-Stefano, drepturile României fiind deci sacrificate, ea a pierdut din nou cele trei judeţe din Sudul Basarabiei, oferindu-i-se în schimb Dobrogea până la Silistra şi Mangalia, recunoscându-i-se independenţa dar cu condiţia să modifice articolul 7 din Constituţie, eliminând restricţiunea privitoare la exerciţiul drepturilor politice numai de către cetăţenii de rit creştin, ceeace însemna încuviinţarea cetăţeniei pe seama numeroşilor Evrei aşezaţi în cuprinsul Ţării, în deosebi în regiunile moldovene.

Pierderea Basarabiei, în împrejurările din primăvara anului 1878, a însemnat o grea lovitură pentru România, care-ar fi fost în drept să aştepte altă răsplată pentru sacrificiile ei de sânge. Publicistica germană nu a lipsit nici ea a sublinia cu hotărîre nedreptatea săvârşită atunci din partea Rusiei şi ratificată prin votul Congresului. Cunoscutul învăţat german Hugo Schuchardt a publicat într'un cotidian vienez articolul intitulat *«Basarabia — un necrolog»*, din care merită să fie reproduse aci câteva constatări juste. «Prin inevitabila pierdere a Basarabiei Românii au fost aruncaţi în cea mai grea amărăciune. Oricine, chiar şi cel mai înverşunat duşman al lor, îi va înţelege... Simpatia ce acordăm cuiva pentru o nedreptate cu care a fost lovit, se amplifică însă repede şi ne îndeamnă la revizuirea propriei noastre conştiinţe. Nu i-am făcut cumva şi noi vre-o nedreptate ? Clipa de faţă ne ajută astfel să recunoaştem, că judecăţile noastre asupra României au fost toate aspre din cale afară... Se aude un strigăt de ajutor; el pătrunde, graţie unei deosebite bunăvoinţi, prin uşile închise hermetic ale Congresului dela Berlin. Cum i s'a răspuns aci ?... Problema aceasta şi strigătul de ajutor se cuprind în acelaş fapt, care se înfăţişează astfel: Prietenul meu s'a încăierat cu un adversar, pe care nu-l poate dovedi fără a călca pământul Ţării mele; el nu-şi poate birui adbersarul şi, milogindu-se, îmi cere ajutorul, pe care l-a început îl refuzase cu trufie; mă grăbesc să i-l dau vărsându-mi sângele şi suportând toate greutăţile ; astfel răpunem împreună pe adversar; prietinul meu cere în schimbul serviciilor, pe care i le-am făcut, un colţişor din pământul meu, numai

[20] Ibidem p. 75.
[21] Ibidem p. 132.

Institutul Politehnic Timişoara Biblioteca Centrală

un colţişor mic, care îmi este însă deosebit de scump, pentru că de el se leagă numele unor străbuni glorioşi; mă împotrivesc, el mă umileşte poreclindu-mă ingrat; stăruesc a mă împotrivi, el îmi răpeşte acel colţ de pământ. E cu cale să şi-l păstreze ? Fără să stea mult pe gânduri, Congresul răspunde: «Da»... România primeşte Dobrogea, fără să renunţe formal pentru aceasta la Basarabia; titluri de posesiune se prescriu însă şi trebue să se prescrie, nedreptatea prezentului devine dreptul viitorului *(das Unrecht der Gegenwart wird zum Rechte der Zukumft)*. E cu atât mai mult de datoria prezentului să înfiereze nedreptatea; nu-i este îngăduit s'o privească cu nepăsare sau chiar s'o găsească justificată... Nu este îngăduit să spunem că totul ar fi bine orânduit acum, după ce victima şi-a contenit strigătele de durere, care s'au pierdut neascultate. *Sulimanul* şters, lucrurile secundare înlăturate, rămâne numai faptul unic, de netăgăduit: învingătorul a aşezat călcâiul său greu pe pieptul celui cu care împreună a învins, pe pieptul prietinului salvator, şi îţi trebue vreme îndelungată spre a-ţi reaminti, când şi unde s'a mai întâmplat aşa ceva. Asemenea întâmplări imorale nu le putem schimba, dar trebue să tragem din ele învăţătura cuvenită [22].

V

Cedarea celor trei judeţe din Sudul Basarabiei nu s'a făcut în forme solemne ceremonioase, cum ar fi dorit Rusia. Corpurile Legiuitoare ale României au dat guvernului împuternicirea să retragă de acolo autorităţile civile şi militare, luând în posesiune Dobrogea şi Delta Dunării. Acest transfer de teritoriu a dat şi el prilej pentru felurite neplăceri între guvernul Rusiei şi între al României, fiind acesta din urmă pregătit pentru orice eventualităţi fără a da uitării cuvintele rostite de reprezentantul Angliei, Lordul Beaconsfield, care aflase de cuviinţă să încerce a mângâia pe Brătianu şi Kogălniceanu, spunându-le că în politică ingratitudinea este adeseori răsplata pentru cele mai bune servicii [23].

O semnificativă coincidenţă istorică se găseşte subliniată cu explicabile reflexiuni şi de mândrie şi de amărăciune, în articolul publicat de Mihail Eminescu în ziarul *Timpul*, numărul de Sâmbătă 18. X. 1878 cu titlul *Oştirea noastră* scriind:

«Mâne, Duminecă, e ziua hotărîtă pentru intrarea triumfală a trupelor noastre în Bucureşti. Intr'adevăr, dacă este vre-un organ al naţiunii, care în aceste vremi triste, când totul e ameninţat, să prezinte o privelişte mai mândră şi mai întăritoare de suflet, e organul puterii fizice a poporului românesc, ostaşul care (azi când Camerele s'au desonorat, revenind asupra voturilor solemne din trecut şi reparându-le)

[22] **Neue Freie Presse** din Viena Nr. dela 23. VII. 1878. **Bessarabien (Ein Nekrolog)**. Cf. şi Al. Procopovici, **Din alte vremuri** în rev. **Transilvania**, Sibiu 1941 p. 559—564.

[23] Paul Lindenberg, **König Karl von Rumänien**-Berlin 1923 p. 466—467.

a ţinut singur drapelul sus, gata a se bate pe Argeş cu Ruşii, precum a fost gata a se bate în Bulgaria cu Turcii... Dar... bucuria şi recunoştinţa noastră sinceră (pentru oştire) este înveninată de un eveniment, care se petrece în aceeaşi zi, în care se petrece intrarea triumfală. Într'adevăr între comisarii ruşi şi cei români s'a fixat aceeaşi Duminecă... pentru schimbarea autorităţilor române din Basarabia cu cele ruseşti. Deci în aceiaşi zi, în care Bucurestii vor fi împodobiţi cu flamuri tricolore şi se vor ilumina, un alt colţ al pământului românesc va intra într'un întunerec, veşnic poate. Nu există o mai mare ironie decât aceea a sorţii». Citind aceste reflexiuni ale lui Mihail Eminescu, cine nu-şi va aduce aminte, că această crudă ironie a sorţii s'a repetat în Sept. 1940, când se dărâmau graniţele nord-vestice ale Tării..

Merită relevat faptul că unul dintre luptătorii politici ai Românilor bihoreni, advocatul din Beiuş Partenie Cosma, directorul de mai târziu al *Băncii Albina din Sibiu*, — în şedinţa parlamentului budapestan dela 25. XI. 1878, când guvernul prezentase ca un important succes al diplomaţiei austro-ungare încuviinţarea Congresului din Berlin pentru ocuparea Bosniei şi a Herţegovinei [24], avu îndrănsneala să-şi exprime lămurit convingerea că guvernul nu înţelege spiritul timpului şi se află în rătăcire dacă crede că State alcătuite din mozaicuri etnice, mai pot dăinui în împrejurările vieţii moderne, când noul principiu al naţionalităţilor are putere suficientă să disolve statele polietnice şi să aşeze pe ruinele lor statele naţionale. Bosnia şi Herţegovina, liberate de sub jugul Sultanului şi siluite a se înclina sub acela al Impăratului din Viena, — nu vor da alt rezultat decât *dinamita* care va izbucni cu timpul distrugând Monarhia austro-ungară». Prin această profeţie, împlinită fără rest în vara anului 1914 şi la încheierea războiului mondial, deslănţuit prin atentatul dela Sarajevo, — discursul parlamentar curajos, scurt şi pregnant al deputatului român dela Beiuş s'a învrednicit să aibă o importanţă de istorie universală, înfăţişând pe cel ce l-a rostit ca pe un om cu vederi atât de pătrunzătoare în ţesătura evenimentelor şi tainelor ce urmau să sgudue într'un viitor apropiat liniştea şi pacea, pe care diplomaţii întruniţi în Congresul dela Berlin credeau că ar fi reuşit s'o asigure pentru îndelungată vreme Europei, frământate de numeroase crize latente.

Nu a lipsit Partenie Cosma să critice atitudinea guvernului şi pentru faptul că în chestiunea Basarabiei nu a protestat împotriva unei proceduri «atât de perfide, cum a fost a Rusiei faţă de aliatul său, împotriva violenţei lipsite de orice bază morală; să fi protestat, cum a protestat reprezentantul Angliei, să fi năzuit a-şi manifesta simpatia ce o merită naţiunea română şi astfel să fi aşternut bazele încrederei şi

[24] Bismarck afla necesar să sublinieze în memoriile sale: «Die Konvention von Reichistadt (15. I. 1877), nicht der Berliner Congress ist die Grundlage des österreichischen Besitzes an Bosnien und der Herzegovina und hat den Russen während ihhres Krieges mit den Türken die Neutralität Ostreichs gesichert. **Gedanken und Erinnerungen**, vol. II. p. 215.

eventualei alianţe în viitor»... Increderea cea mai desăvârşită în trăinicia şi misiunea istorică a neamului românesc transpiră din cuvintele rostite atunci de Partenie Cosma, într'un mediu destul de ostil, ţinând să-şi motiveze observaţiunile critice relative la atitudinea Monarhiei austrlo-ungare prin afirmaţiunea: «nu cred să existe un om serios cugetător în ţara aceasta, care să nu fie convins despre necesitatea unei alianţe sincere şi durabile între România şi Ungaria, în interesul ambelor State». A înălţat apoi un imn de slavă tuturor Românilor luptători pentru independenţa patriei» cari «toţi... ca unul au sărit asupra redutelor inexpugnabile ale celui mai cumplit şi mai viteaz inamic, ce e drept, însoţiţi de surâsul curios şi compătimitor al Europei, dar curând s'au reîntors întâmpinaţi, în calea lor de triumf, de admiraţiunea şi stima Europei, pentru că au dovedit în mod eclatant înaintea lumii, că acolo jos la Dunăre există un popor brav şi tânăr, care-şi cunoaşte misiunea sa europeană şi este în stare a şi-o împlini, un popor a *cărui alianţă poate fi preţioasă pentru orişicine*[25].

Amărăciunea pricinuită de slabele rezultate diplomatice a putut fi însă uşurată întrucâtva prin bucuria, de care s'a mişcat sufletul poporului român de pretutindeni, când Ţara i-a fost înălţată la rangul de Regat liber şi independent (14 Martie 1881). Puterile europene încuviinţând această înălţare, deschizătoare a noilor căi de progres în viaţa Statului şi a neamului românesc.

Intâiul Rege al României cu prilejul încoronării a rostit cunoscutele cuvinte de adânc şi bogat cuprins: Primesc cu mândrie coroana aceasta făurită dintr'un tun cucerit în luptele dela Plevna, stropită cu sângele eroilor noştri şi sfinţită de biserică. O primesc ca un semn al neatârnării şi puterii României. Ea va fi o mărturie a clipelor grele şi a timpurilor glorioase, ce am străbătut împreună şi va arăta generaţiunilor viitoare vitejia Românilor şi unirea ce a domnit între Ţară şi Coroană. Dar cea mai frumoasă coroană pentru Regină şi pentru mine este şi va fi dragostea şi încrederea poporului, căruia i-am închinat toate gândurile şi sentimentele noastre...». Ca într'un sâmbure era cuprinsă în aceste cuvinte făgăduinţa pentru izbânda care urma să răsară spre slfârşitul domniei lui Carol din aceeaşi nesdruncinată unire a puterilor regeşti cu cele populare.

Atât participarea cu glorie a tinerei armate române la războiul din 1877—1878, cât şi urmările politice, în deosebi proclamarea Regatului, au produs un înviorător curent de însufleţire şi în păturile conducătoare ale Românilor subjugaţi. Acest fericit rezultat politic era sortit să-i încurajeze în nădejdile lor de unitate naţională politică ce se pregătea stăruitor, de amândouă laturile Carpaţilor, în domeniul vieţii culturale. Bucuria netăinuită a acestor Români se resimte din felul, cum ziaristica lor, încătuşată politiceşte, înţelegea totuş să tălmăcească înţelesul evenimentului scriind: iată, unde duce urmarea stăruinţii şi a cutezatelor lupte, începute cu alungarea Fanarioţilor, continuate cu Uni-

[25] T. V. Păcăţian, **Cartea de Aur** — vol VI — Sibiu, 1910, p. 677—680. Cf. şi I. Mateiu, **Personalitatea lui Partenie Cosma** — Cluj, 1937.

rea dela 1859 şi cu independenţa, împreunată cu războiul glorios (1877). Cu deosebire însă, unde duce adevăratul patriotism, care a fost sublim şi a înlăturat discuţiunile de partid de câte ori România a fost chemată să treacă prin clipe hotărîtoare.

VI

După tristele experienţe cu Rusia, în chestiunea Basarabiei, când s'a ivit trebuinţa unei noui orientări în politica externă a României, era explicabil ca factorii dela cârma tânărului Regat să nu simtă nici un fel de atragere şi să nu aibă nici un dram de încredere în politica rusească, a cărei ingratitudine şi rapacitate anevoie putea fi dată uitării.

Intr'un temeinic articol publicat de Titu Maiorescu la începutul anului 1881 în revista berlineză *Deutsche Revue über das gesamte nationale Leben der Gegenwart*, se arăta lămurit că tot ce pierduse ori era pe cale să piardă Rusia ca influenţă politică asupra României, trebue să dobândească Austria, considerată ca o «Monarhie susţinătoare de naţionalităţi» câtă vreme Rusia era «distrugătoarea naţionalităţilor» [26]. De un rapt de teritor ca în vremurile de demult nu mai poate fi vorba. Este doar în amintirea tuturor cum se pregătise în primăvara anului 1878 tânărul Stat să resiste ameninţărilor relative la cedarea Basarabiei şi cum mica lui armată era gata să înceapă lupta, pe viaţă şi pe moarte, cu aliatul ei de mai înainte, cu Rusia dela San-Stefano. *Nu în faţa Rusiei, ci în faţa voinţei solidare a Europei*, voinţă exprimată prin tratatul dela Berlin, *a fost nevoită să se plece România şi să cedeze în chip paşnic Basarabia* [27]).

Firește unui publicist de origine transilvană, cum era Titu Maiorescu — nepotul protopopului din Braşov Ioan Popasu — nu îi putea fi îngăduit să ignoreze nici dificultăţile ce se ridicau în calea proiectatei orientări politice a României spre Austria şi spre Germania, orientare despre a cărei necesitate imperioasă dânsul spunea că era împărtăşită de un mare număr de oameni politici români, întemeindu-se în deosebi pe convingerea conducătorilor partidului junimist (tineri conservatori). Deaceea în presa liberală a timpului articolul lui Maiorescu fusese înfăţişat ca un fel de «manifest» al acestui partid.

In ce priveşte dificultăţile menţionate, autorul le atingea foarte sumar amintind la sfârşitul articolului în 2—3 rânduri lipsa de înţele-

[26] **Deutsche Revue** ...herausgegeben von **Richard Fleischer**, Berlin 1891 p. 17—18: «Alles was Russland an Einfluss in Rumänien verliert, muss Oesterreich gewinnen... Russsland ist eine Nationalitätenverzehrende, Österreich eine Nationalitätenerhaltende Monarchie; Russland ist ein centralistisch unterjochender Absolutismus, Österreich bleibt wesentlich ein föderativer Compromiss-Staat einzelner Nationalitäten»...

[27] Ibidem p. 19: «An einen Länderraub nach Art der früheren Gepflogenheiten österreichischer und russischer Staatskunst, mit indolenten Gewährenlassen von Seiten der heutigen Rumänen, ist nicht mehr zu denken und in jedermans Brinnerung ist es noch wie im Frühjahr 1878 der junge Staat allen Drohungen. Russlands auf Herausgabe Bessarabiens widerstand und seine kleine Armee aufstellte, mit dem Russland von San-Stefano, seinem bisherigen Alliirten, den Kampf auf Leben und Tod aufzunehmen. **Nicht vor Russland, sondern vor dem im Berliner Vertrag ausgedrückten Gesamtwillen Europas hat sich Rumänien bengen müssen und hat Bessarabien friedlich herausgegeben.**

gere în politica internă a Ungurilor faţă de Românii austriaci, — fapt care nu era nici decum potrivit să înlesnească o deosebit de binevoitoare apropiere a României libere faţă de Austria. Dar aceste dificultăţi — încheia Maiorescu — sunt mici şi trecătoare în raport cu scopul mai mare, permanent; şi dacă în cele esenţiale voinţa fermă va fi prezentă de amândouă părţile, forma îndeplinirii acestui proiect va trebui să se găsească [28].

Acest articol din revista berlineză a dat presei transilvane îndemn pentru oarecari reflexiuni critice, exprimate mai ales în coloanele Gazetei din Braşov, aducându-i-se autorului învinuirea de a fi tratat prea sumar «imprudenţa politică a Ungurilor» şi de a nu fi fost destul de «precaut în întrebuinţarea cuvintelor» [29].

In schimb autorul unui articol publicat cu titlul Deutsche Revue de o («personalitate stimabilă») în coloanele *Telegrafului Român* din Sibiu, socotea că Maiorescu avuse dreptate considerând pe Unguri drept nişte oameni nesocotiţi şi afirmând că-s «mici şi trecătoare» dificultăţile pe cari un popor alcătuit din asemenea oameni ar putea să ni le arunce în cale [30].

«Personalitatea stimabilă «indicată din partea redacţiei ca autor al menţionatului articol pare să fi fost Ioan Slavici, care într'o scrisoare trimisă din Bucureşti la 13/25 Martie 1881 redactorului Nicolae Cristea, revenind asupra celor cuprinse în articolul lui Maiorescu, înţelegea să le dea următoarea interpretare: «Unitatea politică a Românilor, la care ţinteşte articolul din «Deutsche Revue», e un lucru care nu atârnă decât de timp. Dacă Austria nu va şti să le creeze Românilor o poziţie potrivită aspiraţiilor în acel *Stat confederativ*, de care se vorbeşte în articol, va trebui să urmeze ceeace n'a urmat la 1866 şi să-şi creeze ei înşişi o poziţie afară de Austria. Maiorescu le pune dar celor din Viena alternativa: ori voi veţi răsturna dimpreună cu noi pe Maghiari, ori noi vă vom răsturna dimpreună cu Maghiarii pe voi [31].

Nu au mai trecut decât doi ani până când Regele Carol I, a cărui autoritate îndeobşte recunoscută îi crease la Viena o situaţie consolidată în politica sudesteuropeană, în convorbirea, ce a avut cu împăratul Francisc Iosif I (în Aug. 1883) netezind calea proiectatei alianţe, putea să aducă în discuţiune şi dificultăţile create de politica internă a guvernelor dela Budapesta atât de agresivă împotriva Românilor,

[28] Ibidem p. 20: «...ist die unverständige innere Politik der Ungarn gegen die österreichischen Rumänen auch nicht darnuch angetan, ein besonders wohlwollendes Zusammengehen des freien Rumäniens mit Oesterreich befördern. Aber diese Schwierigkeiten sind klein und vergänglich im Verhältnis zum bleibenden grösseren Zweck; und wenn nun auf beiden Seiten der feste Wille im Wesen vorhanden ist, die Form seiner Bestätigung wird sich finden müssen».

[29] **Gazeta Transilvaniei** dela 27. I. 1881.

[30] **Telegraful Român** din 14. II. 1881 Nr. 19.

[31] Textul acestei scrisori mi-a fost pus la dispoziţie de D-l Adrian Cristea din Sibiu, căruia ţin să-i mulţumesc şi pe această cale.

spunându-i însă cu toată hotărîrea că nici un popor, deci nici cel românesc, nu va consimţi să lase a i se răpi idealurile politice [32].

In scurtă vreme se întâlni şi Brătianu cu Bismarck la Badgastein statornicind împreună, în cursul unor conversaţiuni amănunţite, liniile principale pentru o nouă direcţiune a politicei externe, de care urma să fie călăuzit Regatul României timp de 30 de ani, aproape până la sfârşitul domniei lui Carol I.

Incă dela 9 August 1883 telegrafiase Bismarck din Kissingen Principelui Heinrich von Reuss, ambasadorul german la Viena, că ar dori să atragă şi România spre «Liga păcii», intenţionând să extindă ramificaţiile acestei Ligi şi spre Italia şi spre Răsărit, eventual şi asupra Serbiei şi a Porţii otomane, fiind convins că «afară de Rusia şi de Franţa în toată Europa» nu mai era atunci nici un Stat fără vre-un interes direct pentru menţinerea păcii. «Problema, dacă e posibil a da unei asemenea situaţiuni garanţii de durată mai lungă, merită în orice caz să fie examinată. Punctul fix pentru orice cristalizaţiune de acest fel va rămânea totdeauna alianţa durabilă dintre Germania şi Austro-Ungaria.

Convorbirei sale cu Brătianu i-a atribuit Bismarck atâta importanţă, încât a aflat necesar s'o reproducă într'un larg rezumat al însemnărilor sale, publicate de curând în vasta colecţiune diplomatică dela Berlin: *Die grosse Politik der europäischen Kabinette* (vol. III).

Din cuprinsul acestor însemnări transpiră încrederea lui Brătianu în Germania şi repulsiunea lui faţă de Rusia. Făcând Bismarck aluzie sumară cu privire la o eventuală înţelegere a Germaniei cu Rusia, Brătianu şi-a exprimat fără şovăire teama [33] că România ar putea deveni *victima unei asemenea înţelegeri*. Bismarck l-a asigurat însă, că susţinerea românismului neslav este un interes al Austriei, iar sprijinirea Regelui din familia Hohenzollern este în interesul Germaniei, care se declară gata să ratifice şi din partea sa orice înţelegere ar încheia România cu Austria pentru a-şi asigura viitorul, fără să renunţe din acest motiv la gândul de a trăi şi cu Rusia în pace statornică [34]. Aprobă deci

[32] **Aus dem Leben König Karls von Rumänien** vol. IV. p. 413: «Kein Volk lasse sich seine politischen Ideale rauben, so auch das rumänische nicht, das so viele der rumänischen Brüder von Jenseits der Berge, die sich dem scharfen Regiment der Magyaren durch Ausswanderung entzogen, bei sich aufgenommen hatte; darin könne für ein freundschaftliches Einvernehmen zwischen den Nachbarländer kein wirkliches Hindernis gefunden werden! Diese Auseinandersetzungen des Königs — adaugă editorul german al Memoriilor — hatten vollen Erfolg und führten zu einer politischen Annäherung an die Zentralmächte, die auch dem grossen Publikum durch eine Reise Bratianus nach Wien und zu Fürsten Bismark nach Gastein erkennbar wurde.

[33] Teama lui de Rusia e exprimată şi în corespondenţa sa familiară; astfel la 20. II. 1889 scria fiului său Ioan: De ce mă tem eu mai mult, **este Rusia.** Şi voi să nu faceţi altceva decât să vă feriţi de ea aşa cum ne-am ferit noi cf. revista **Libertatea din Bucureşti** 1938 p. 468.

[34] **Die grosse Politik der eur. Kabinette** III. p. 266—267: «Meine Erwähnung einer Verständigung mit Russland — schreibt Bismarck — veranlasste einen Ausbruch der rumänischen Besorgnis, das Opfer solcher Verständigung werden zu können. Ich beruhigte ihn darüber mit der Versicherung, dass die Erhaltung

intenţiunea lui Brătianu de a se înţelege cu ministrul de externe austro-ungar, contele Kalnoky, asupra garanţiilor necesare pentru viitor, iar dacă nu ar putea obţine rezultatul dorit, oferă propria sa încercare de mediaţiune în scopul proiectatei alianţe.

Privitor la alianţa cu Italia exprimase Brătianu opiniunea că nu ar putea fi de lungă durată, dacă nu i se garantează Italiei sporirea teritorială în cazul unui război victorios. La întrebarea lui Bismarck, dacă se gândeşte la Nizza şi la Corsica, Brătianu amintise, cam şovăitor, Savoya — dar poate se gândea la Triest [35].

Din tratativele lui Brătianu cu ministrul de externe Kalnoky a rezultat proiectul unui tratat secret, având caracter pur defensiv. În textul preliminar al tratatului se strecurase şi o dispoziţie (Art. II) obligându-se reciproc guvernul austro-ungar şi cel român să nu admită în cuprinsul teritoriului respectiv nici un fel de acţiune politică, îndreptată contra intereselor celuilalt Stat. S'ar fi urmărit prin dispoziţia aceasta intenţiunea de a zădărnici orice propagandă naţională în România liberă în interesul milioanelor de fraţi de sânge, de limbă şi de credinţă, prigoniţi fără cruţare prin măsurile politice ale guvernanţilor budapestani.

Brătianu a reuşit însă a-l îndupleca pe Kalnoky să renunţe la acest articol, ceeace Principele von Reuss se grăbea să comunice la 26. IX. 1883 Cancelarului Bismarck [36].

Tratatul a fost semnat la Viena, în ziua de 30. IX. 1883, de Kalnoky în numele Austro-Ungariei şi de Dim. Sturza în al României.

Acest tratat secret de alianţă a fost încheiat pe termen de 5 ani cu facultatea de a fi reînnoit, în lipsa unei denunţări cu un an înainte de expirare, pe câte 3 ani [37].

Cel mai important din cele 7 articole ale acestui tratat era al doilea stipulând obligaţiunea reciprocă a părţilor contractante de a-şi oferi ajutor armat în cazul unei agresiuni, când s'ar produce aşa numitul „casus foederis". Acesta era circumscris astfel în textul menţionatului articol: Dacă România ar fi victima unei agresiuni neprovocate din partea sa, Austro-Ungaria e obligată să-i dea ajutor. Dacă Austro-Ungaria, în împrejurări asemănătoare, ar fi atacată de vre-un

des nichtslavischen Rumänentums im Interesse Österreichs und die des hohenzollernschen Königs in dem unsrigen liege. Wir würden bereit sein jedes Abkommen, welches Rumänien mit Österreich träfe, um seine Zukunft sicherzustellen, auch unsererseits gutzuheissen, ohne dass wir deshalb auf die Aussicht verzichteten, auch mit Russland dauernd im Frieden zu bleiben».

35 Ibidem p. 268: «Bezüglich des Bündnisses mit Italien, meinte Brătianu, dass dieses nicht von langer Dauer sein könne, wenn man den Italienern im Falle eines siegreichen Kriegs nicht territoriale Vergrösserung zusichern werde. Auf die Frage Bismarcks, ob er Nizza oder Corsica meine, nannte Brătianu etwas zögernd Savoyen, dachte aber villeicht an Triest.

36 Ibidem p. 270: «Herr Brătianu hat gebeten, diesen Artikel ganz zu streichen. Es läge darin eine Mangel an gegenseitigem Vertrauen, dem man doch besser keinen Ausdruck im neuen Vertrage geben möchte. Graf Kalnoky hat sich diesem Wunsch gefügt, und so ist der ganze Artikel gestrichen worden».

37 F. C. Nanu, **Condica tratatelor şi a altor legăminte ale României, 1354—1937.** Bucureşti 1938 vol. II p. 371.

Stat limitrof cu România, atunci s'ar ivi neîntârziat și pentru România „casus foederis" [38].

In aceiași zi s'a semnat tot la Viena și o convenție specială cu Germania, care a ținut seamă de dorința României de a se putea sprijini pe o garanție mai solidă decât aceea pe care i-o oferea Monarhia austro-ungară. Cu aproape cinci ani mai târziu, la 15 Mai 1888, prin semnătura ministrului de externe italian Constantin Nigra s'a obținut și adesiunea Italiei. Tratatul propriu zis, fiind de natură secretă, a fost semnat numai de suverani și anume la 6. XI. 1883 de Regele Carol, apoi la 12. XI. 1883 de împăratul Wilhelm I și Francisc Iosif I, iar adesiunea Italiei la 26. V. 1888 de împăratul Francisc Iosif I și cu 2 zile mai târziu de Umberto, regele Italiei.

VII

Această nouă orientare în politica externă a României nu putea fi pe placul opiniei publice franceze. Nu au lipsit deci din coloanele organelor de publicitate din Paris observațiunile critice, cari înfățișau alianța cu Austro-Ungaria ca o împietate sau chiar ca o crimă de «lesenațiune», de care ar fi trebuit cruțat nobilul popor român [39]. Nu a fost cruțat nici Ioan Brătianu de criticile presei franceze care-l socotea acum ca pe «un satelit ascultător, gravitând în orbita lui Bismarck». S'a găsit însă un eminent publicist francez, Paul Bataillard care s'a simțit obligat să apere mai târziu memoria lui Brătianu arătând că orientarea României spre Tripla Alianță devenise o necesitate de neînlăturat, deplin justificată prin situația ei geografică între doi vecini așa de puternici ca Austria și Rusia, precum și prin imposibilitatea de a se mai sprijini pe Franța, constrânsă — după 1870 — să se reculeagă și să vegheze asupra propriei sale salvări [40]. Așezându-l pe aceeași treaptă cu unii din contemporanii săi iluștri, publicistul francez nu pregetă să-l numească pe I. Brătianu *Cavour al României* subliniind însă îndoita deosebire că opera lui Brătianu a fost mai anevoioasă decât a lui Cavour și că națiunea, pe care acesta o ridicase cu ajutorul Franței, nu a știut să păstreze țării surori recunoștința, din care Brătianu își făcuse o glorie pentru el și pentru țara sa [41].

[38] **Die grosse Politik** vol. III p. 281: Falls Rumänien einem nichtprovozierten Angriff zum Opfer falle, ist Österreich-Ungarn seinerseits zur Hilfeleistung verpflichtet. Wenn Österreich-Ungarn unter ähnlichen Umständen von irgend einem Rumänien angrenzenden Staate angegriffen werden sollte, so werde auch für Rumänien der «casus foederis» sofort Geltung enlangen». cf. și Maximilian Hacman, **Convenția secretă între România și Austro-Ungaria dela 1883.** In volumul **«Omagiu lui Ion I. Nistor»** 1912—1937. Cernăuți 1937 p. 306.

[39] Ernest Armeanca, **Problema Transilvaniei în presa franceză**, Cluj, 1931, p. 19. —

[40] Paul Bataillard. **Jean Brătianu et la politique exterieure de la Roumanie** (1891). Memoriu public de Gh. I. Brătianu. București 1941.

[41] Ibidem p. 30: «La supériorité particulière de Jean Brătianu, parmi tant de collaborateurs devoués, a été le génie politique. Beaucoup de journaux français, à l'occasion de sa mort, l'ont comparé avec plus ou moins de malveillance

In adevăr o alianţă politică a României cu Austro-Ungaria întâmpina grave dificultăţi şi în opinia publică românească, din pricina pornirilor de maghiarizare agresivă a guvernelor budapestane. Chiar în toamna aceluiaş an (1883) cu prilejul vizitei împăratului Fr. Iosif I la Seghedin, i-au ieşit întru întâmpinare mai multe delegaţiuni. Printre ele era şi aceea a Românilor ortodocşi în frunte cu Mitropolitul Miron Roman, care avu îndrăsneala să rostească în faţa Impăratului o cuvântare în limba română subliniind nemulţumirea numeroşilor săi credincioşi faţă de anume nedreptăţi săvârşite de guvernul prezidat de contele Coloman Tisza, faimosul «sdrobitor al naţionalităţilor nemaghiare» din Ungaria. Acesta potrivi astfel lucrurile, ca împăratul să răspundă în limba maghiară, dând Mitropolitului şi credincioşilor săi o lecţie de patriotism şi de respect al legilor ungureşti. A doua zi foaia Mitropoliei (Telegraful Român) a atacat pe Tisza într'un articol scris de Ioan Bechnitz [42] spunând că guvernanţii dela Budapesta nu fac decât să lovească în Românii din Austro-Ungaria ca să simtă şi Românii din Regatul vecin, înstrăinându-se de Monarhie şi împiedicând alianţa dintre Regat şi împărăţia Habsburgilor. Maghiarii îşi închipuesc a fi nişte Atlanţi, în stare să poarte globul pământului în spatele lor. Să nu cumva să facă Tisza şi ceilalţi şovinişti experienţa semnalată în cunoscutul proverb german: *semeţia se arată înainte de cădere!...*

Pentru acest articol i s'a cerut Mitropolitului Miron să jertfească pe redactorul Nicolae Cristea, care fusese aşezat pe viaţă la cârma «Telegrafului Român» prin însuş testamentul lui Andrei Şaguna, întemeietorul acestui ziar (1852).

Era firesc deci ca alianţa silită, poruncită numai de consideraţiuni diplomatice, să nu poată prinde rădăcini mai adânci în opinia publică, a Tării, cu toate că tratatul secret pe care se întemeia, a fost prelungit de către guvernele ce s'au perindat la cârma României până la 5. II. 1913, când însuş Titu Maiorescu, în calitate de ministru-preşedinte, avu prilej să-l prelungească pentru ultima oară. Işi va fi reamintit atunci bătrânul om de Stat cuprinsul articolului său publicat la începutul anului 1881 în revista berlineză «*Deutsche Revue*» şi va fi înţeles că nu era tocmai aşa de «mică şi trecătoare», precum presupunea dânsul atunci, dificultatea aruncată de miopia politică maghiară în calea noului orientări politice a Regatului român?

Istoricul austriac Herman Ign. Bidermann atrăsese într'un studiu al său atenţia cercurilor dela cârma Austro-Ungariei asupra pericolului

à plusieurs des hommes d'Etat qui, en divers pays d'Europe, sont tombés récemment du pouvoir. Il serait plus juste de dire qu'il a été le **Cavour de la** Roumanie, avec cette double différence pourtant, que l'œuvre de Jean Brătianu était encore plus difficile que celle de Cavour et que la nation que Cavour releva avec l'appui de France ne sut pas conserver à la France la reconnaissance, dont Jean Bratiano se faisait gloire pour lui et pour son pays»...

[42] Cf. I. Mateiu, **O revoluţie a ziaristicei transilvane: Ioan Bechnitz în Transilvania**, Sibiu 1941.

inevitabil, ce va isvorî din politica de maghiarizare, înstrăinând aceasta naţionalităţile nemaghiare, în deosebi pe numeroşi Slavi din Ungaria de către coroana Habsburgică şi determinându-i să-şi aştepte salvarea dela alţi factori, în afară de graniţele Monarhiei [43].

VIII

Repercusiunile Congresului dela Berlin nu au lipsit a-şi produce efectul şi asupra conducătorilor politici ai Românilor din Transilvania şi Banat, cari într'o adunare ţinută la Sibiu în Mai 1881 s'au solidarizat în cadrele partidului naţional-român pe baza unui program cerând autonomia Transilvaniei, decretând pasivitate faţă de parlamentul din Budapesta şi neîncuviinţând dualismul austro-ungar. Prigonirile curentului de maghiarizare sporeau din an în an. La 1885 s'a înfiinţat în Transilvania o societate specială, în acest scop, cu numele *Erdélyi Magyar Kultur Egylet* (Emke) = Asociaţia culturală maghiară-transilvană, ceeace a trezit printre câţiva fii ai Transilvaniei emigraţi în România tendinţa revoluţionară de a împiedeca, cu orice preţ, transformarea Transilvaniei într'o ţară ungurească. Faimosul proces al Memorandumului (1894) când au fost condamnaţi la Cluj fruntaşii politici ai Românilor la zeci de ani temniţă de Stat, a produs adânci nemulţumiri în toate regiunile locuite de Români. Nemulţumirile au sporit aşa de mult, încât cu 20 ani mai târziu, la 1914, ţăranul Ioan Morariu din Şicula (jud. Arad) nu s'a sfiit să strige în faţa judecătorului maghiar, care-l condamnase la o amendă în bani: Nu mai este dreptate pentru noi în Tara Ungurească, e timpul să vie Regele Carol, să ne-o aducă!»

In Aprilie 1914, bătrânul Petre Carp — care împlinise un rol important pregătind încă dela 1881 terenul pentru alăturarea României la Puterile Centrale — întâlnind în Roma pe Principele Bernhart von Bülow, i-a făcut această mărturisire neaşteptată: Vedeţi în mine pe cel din urmă prieten de încredere, pe care-l mai are Tripla Alianţă în Bucureşti... Eu voi rămânea credincios Germaniei, orice s'ar întâmpla; ca vechiu Prusac dela Bon voiu fi totdeauna credincios făgăduinţii.

Borussia drigehör ich, ob jüngling oder Greis
Zu deiner Fahne schwör ich, der Fahne schwarz und weiss...

Dar eu voiu rămânea singur, când va bate ceasul şi conducerea Triplei Alianţe va fi în Viena, cum se pare că este cazul astăzi...

Acelaş Bülow relatează în Memoriile sale, informaţiunea primită dela von Waldthausen, fostul ministru al Germaniei în Bucureşti în iarna anului 1913—14, care i-a împărtăşit că Regele Carol

[43] Ridermann. **Die russischen Untriebe in Ungarn**. Ein Beitrag zur Geschichte Österreichs wie Russlands. Innsbruck 1867 p. 9 afirma despre **dualism** că urmărea scopul maghiarizării fortate: «Die gewaltsame Magyarisierung und Centralisierung der ungarischen Reichshälfte zum Zielpunkte hate», iar despre antagonismul Slavilor contra Ungurilor spunea: «Die Abneigung der ungarländischen Slaven gegen die Magyaren ist so alt, als der von diesen an Ersteren begangene Landraub und der Hohn, womit die Klagen hierüber magyarischer Seits erwiedert werden» p. 21.

i-a declarat, în forma fină obişnuită în conversaţiunile lui, dar în chip serios şi hotărît, că are tot mai mult impresia de a fi lunecat conducerea Triplei Alianţe dela Berlin, unde fusese mai înainte, spre Viena. In cazul unor complicaţiuni aceasta i-ar face foarte dificilă alăturarea la Puterile Centrale. Potrivit obligaţiunilor sale ministrul von Waldhausen a comunicat declaraţia categorică a Regelui Carol guvernului din Berlin, dela care a primit însă acest răspuns enervat: Conducerea Triplei Alianţe, se află, mai mult decât altădată, în mâini germane şi anume în încercate şi distinse mâini germane, ceeace ambasadorul W. a spus probabil imediat Regelui ori, dacă ar fi lipsit a spune, să-şi repare neîntârziat greşeala [44].

Din amintirile, publicate de fostul medic al Palatului Dr. Mamulea în anul 1939, se cunoaşte de asemenea opinia Regelui Carol cu privire la situaţiunea din Monarhia dualistă în preajma isbucnirii războiului mondial: «Austro-Ungaria piere — spunea Regele — şi de asta sunt responsabili Ungurii... Eu am scris Impăratului că, în aceste condiţiuni, cooperarea noastră va fi extrem de grea».

După izbucnirea războiului mondial, Regele Carol ca suveran constituţional, simţind necesitatea să cunoască opinia celor mai distinşi colaboratori ai săi, a convocat Consiliul de Coroană la Sinaia (3. VIII. 1914). Examinându-se atunci cu toată atenţiunea textul tratatului de alianţă cu Austro-Ungaria, s'a putut constata că nu s'a ivit «casus foederis» pentru România, întrucât ea era obligată să dea Monarhiei vecine ajutor numai dacă ar fi fost atacată, din partea vre-unei ţări limitrofe (Sârbia sau Rusia). Dar se ştie, că ofensiva pornise dela Viena, iar nu dela Belgrad [45].

S'a afirmat adeseori fără temeiu, că noua orientare în politica externă a României şi îndepărtarea ei de Tripla Alianţă, în ultimul an de domnie a Regelui Carol, s'ar fi produs fără ştirea lui. Această afirmaţiune tendenţioasă a ţinut s'o rectifice însuş Ion I. C. Brătianu în una din conferinţele sale dela Ateneul Român (1927) mărturisind: «Este drept că am hotărît să rămână aprobarea secretă şi chiar guvernul rus să creadă că înţelegerea este făcută numai de mine fără ştirea Regelui. Dar eu nu aş fi fost prim-ministrul, care să fac asemenea act fără ştirea Suveranului pe care-l serveam. Regele Carol a încuviinţat actul meu şi, ca unul care i-am cunoscut mai de aproape gândul, simţirea şi legătura cu poporul şi menirea lui, pot să declar cu toată conştiinţa că *n'ar fi împiedecat Suveranul dela Plevna desăvârşirea acţiunii căreia îi închinase viaţa, şi înfăptuirea celor mai mari aspiraţiuni ale neamului, pe care el le simţea*» [46].

[44] Bernhart Fürst von Bülow, **Denkwürdigkeiten** vol. III, 125—126.

[45] Gheorghe I. Brătianu. **Politica externă a Regelui Carol I în Domnia Regelui Carol I.** 5 conferinţe ţinute la Universitatea Liberă în anul 1940, Bucureşti 1941 p. 96, cf. şi Assen Swedovski, **La Roumanie et la Triple Alliance** în **Revue d'histoire diplomatique** 1937, p. 39—56.

[46] Cf. Universitatea Liberă, **Războiul Neatârnării** 1877—78, Conferinţe la Ateneul Român. Buc. 1927, p. 78.

Această mărturisire e vrednică de crezământ cu atât mai mult, cu cât însuş Regele Carol cu puţine zile înainte de a porni pe drumul din care nu mai este întoarcere, într'o convorbire la Sinaia, cu Lt. Colonelul Dabija, îşi destăinuia vechia convingere nestrămutată ce o nutrise *din ziua de 7 Mai 1866 «că poporul român se va uni odată într'un Stat unitar, pe baza principiului naţionalităţilor»* [47].

Acestui «ascet al datoriei» — cum a fost numit cu drept cuvânt Regele Carol [48], despre care soţia, Carmen Sylva spunea că «şi în somn purta Coroana regală pe cap» — întreg neamul românesc îi poartă cea mai pioasă recunoştinţă ca unui glorios luptător pentru libertatea naţională şi neatârnarea politică a Statului său. Istoria domniei Regelui Carol I — cea mai îndelungată domnie în toată istoria Românilor şi deopotrivă de bogată în realizări epocale, — va servi generaţiunilor viitoare, numeroase lecţiuni de răbdare şi de prevedere politică, de credinţă fără şovăire şi de muncă fără preget, îndemnându-le să valorifice aceste energii creatoare în serviciul devotat al Ţării şi pentru nesdruncinata perpetuare a Neamului Românesc.

Soarta Triplei Alianţe şi desfacerea ei în clipa isbucnirii războiului mondial a verificat deplin prevederile lui Bismarck care subliniase în Memoriile sale cu deosebită stăruinţă că nici un tratat nu poate avea durată eternă «ewige Dauer ist keinem Vertrage zwischen Grossmächten gesichert und es wäre unweise, ihn (den Dreibund) als sichere Grundlage für alle Möglichkeiten betrachten zu wollen, durch die in Zukunft die Verhältnisse, Bedürfnisse und Stimmungen verändert werden können, unter denen er zu Stande gebracht wurde».

I. Lupaş

[47] Cf. **Revista Istorică** din Bucureşti 1936, p. 344.

[48] Cf. C. Kiriţescu, **O mare personalitate morală: Carol I, Regele întemeietor** în vol. **Domnia Regelui Carol I. Cinci conferinţe.** Bucureşti 1941, editura Aşezământul Cultural Ion C. Brătianu.

V Â L T O A R E A

(ROMAN, XI)

Se schimbase guvernul de o lună când, într'o zi, Emil Bodea, advocatul care-l suplinise pe Ion Mărginean, îi ceru un sfat. Cum nu avea nici o clientelă, el venia adeseori în biroul contenciosului băncii, după ce Mărginean, întors din concediu, începu să lucreze din nou. Uneori îi ajuta, așa mai mult din trecere de vreme, fiindcă lucru prea mult, pe care să nu-l răzbească un om, nu prea era. Nu avusese curajul, simțul lui de demnitate nu-l lăsă a-și spune gândul care-i umblase prin cap, să rămână ajutor în biroul lui Mărginean, iar acesta nu se gândi să-i ofere, fiindcă în realitate nu avea încă lipsă de ajutor, și nici o salarizare potrivită nu putea să-i dea.

— Vin să-ți cer un sfat, dragă prietene, zise Bodea după ce strânse mâna lui Mărginean și șezu pe-un scaun... Afară numai dacă nu ai lucruri urgente. In acest caz fără nici o supărare, am să viu după amiază.

— Nu-i nimic urgent, așa că-s bucuros la dispoziția ta.

— Uite ce-i ! începu Bodea, neliniștit. Dela schimbarea guvernului niște prieteni îmi bat mereu capul să intru și eu în partidul poporului. Tu știi că Averescu a constituit de data asta guvernul și cu o seamă de ardeleni cari până acum au fost membri ai partidului național. Ba ei se consideră și azi oarecum membri ai lui, afirmând că Ardealul e cu ei, că ei reprezintă adevăratul spirit al partidului național, acela de a nu refuza mâna ce li s'a întins pentru colaborare. In sfârșit, ei se legitimează cum pot. Știi însă, că, în schimb conducerea oficială a partidului lasă a se înțelege prin presă că ei nu sunt decât niște trădători ai causei Ardealului, ba li s'a scos și o poreclă. Știi doar că li se zice «fripturiști».

— Știu. Am citit și eu, deși nu mai vreau să aud de politică.

— Ți-e ușor ție să nu mai vreai. In locul tău aș face și eu la fel. Dar în situația mea... Cred că știi cum ne merge nouă advocaților cari nu avem un angajament cu un salar fix. Deci decând s'a schimbat guvernul mă frământ ziua și noaptea și nu mai pot lua o hotărîre. Mi s'a propus îndată după venirea noului guvern, să intru în partid, cu promisiunea că mă vor candida într'un loc sigur. Eu, cum știi până acum nu am făcut politică, am stat de-o parte. Ba, spunând adevărul întreg: m'am considerat totdeauna, — ca toți cei de vrâsta noastră, cari ne-am ridicat în viața publică înainte de

unire — membru al partidului național, al partidului nostru ardelenesc.

— Ți s'au făcut propuneri și nu știi ce să faci? Propuneri serioase?

— Foarte serioase, în ce privește candidatura; apoi alta: membru în consiliul municipiului. Și m'am gândit, în zbuciumul meu, să te întreb și pe tine. Tu ai trecut prin astfel de frământări,

— Da, e adevărat. Am trecut și eu. Dar nu în ce privește partidele politice, ci însăși politica, intrarea în viața publică. Cât privește partidele, deși înainte de unire m'am considerat și eu membru al partidului național, pentru biruința candidaților căruia am luptat și eu în alegeri, în rând cu alți tineri — am ajuns, îndată după alegeri la convingerea că ele nu mai au nici un rost, sau mai exact că e de ajuns un singur partid românesc. N'am înțăles și nu înțăleg nici azi rostul mai multor partide, cari întrucât sunt românești, nu pot fi decât naționale, nu pot avea decât același program de consolidare a unirii. Nenorocirea e că puțină lume judecă la fel ca mine. Iată eu, primind prefectura subt liberali, n'am înțăles să fac altceva decât administrație. Și când n'am mai putut face, m'am retras.

— Știu. Eu m'am simțit însă mereu membru al partidului național, Țin și am ținut la conducătorii lui. I-am stimat și îi stimez. Și acum când e vorba să trec în alt partid, să fac politică cu alții, îmi pare că aș săvârși o faptă rușinoasă, un fel de trădare. Deși în guvernul de azi sunt chiar fruntași ai partidului nostru. Nu-mi pot explica această sensație. In jurul meu au trecut atâția dintre prieteni, fără să aibă nici o mustrare de conștiință. Ei spun că cei ce au intrat în guvern au înțăles mai bine chiar programul partidului nostru, care trebue să colaboreze cu românismul de pretutindenea, cu orice guvern românesc ar avea țara. Spun că izolarea și opoziția continuă, prelungită, nu-i decât o moștenire de pe vremea când partidul lupta împotriva regimului unguresc. Ei spun că a nu ne da concursul atunci când ni se cere, e sinonim cu trădarea. Tu ce spui la toate acestea?

— Dragul meu, mi-e foarte greu să-ți dau un răspuns! Eu politica în România mare nu o înțăleg decât ca pe o înfrățire generală, ca o muncă solidară pentru consolidarea țării. Cât ce ies din acest ideal pe care atâta lume nu-l simte, nu mă mai știu orienta, orbăcăesc în întunerec. Indată ce vor să se mențină mai multe partide, după convingerea mea un om cinstit ar trebui să ajute pe acelea cari sunt mai destoinice în guvernare. Nu partidul ci realizările lui cred că trebue să fie hotărîtoare. Pentrucă partidele sunt azi toate românești, și nici unul nu poate să vrăjască răul țării, nici chiar să aibă programe deosebite unul de celălalt. Așa că pe primul plan ajung realizările, oamenii destoinici pentru consolidarea țării și a unirii. Pornind din această convingere, — după ce am văzut că nu-i posibilă adunarea românismului întreg într'un singur partid — eu am socotit că partidul liberal trebue să fie cel mai

destoinic, ca unul care are o îndelungată experiență de guvernare. și a avut rol hotărîtor în înfăptuirile mari din ultimele decenii ale istoriei naționale. De aceea am primit prefectura subt un guvern liberal. Totuși nu cu gândul să fac politică, ci administrație.

Advocatul Bodea rămase un răstimp pe gânduri.

— E o idee salutară în ce spui tu, și un razim pentru mine — zise el într'un târziu, că azi toate partidele sunt românești și nici unul nu poate să voiască răul țării. E firesc să credem așa deși eu văd acum întâia oară acest adevăr. Tu mă știi, nu am profitat nimic în urma politicei dela unire încoace Nici nu am umblat după un asemena profit, nici nu m'a îmbiat cineva subt guvernarea partidului cu vreo situație. Totuși mi se părea mereu că a lucra cu alții, tot români, că o despărțire de oameni cunoscuți și pe cari îi cinstești, ar fi un fel de trădare. Nu știu ce rost are sentimentul ăsta. Cred însă că tu ai dreptate. Dar eu azi, trebue să recunosc sincer, sunt silit să lucrez și din interes personal. Dacă aș avea o clientelă, aș rămânea la slujba mea de advocat, aș rămânea în partid, l-aș ajuta la alegeri dar — încolo —, ca și până acum, nu aș fi dispus să fac nici o politică. Nu-i în firea mea. Dar de când ți-ai preluat biroul nici un singur client nu mi-a călcat pragul. Viața ne constrânge să facem și ce nu am voi. Eu am tot mutat povara de pe un umăr pe altul, dar acum nu mai merge. E nevoe să dau și unele despăgubiri fostei mele soții.

— Eu cred că totul atârnă de conștiința cu care te apuci de un lucru. Nu aș cuteza să încep ceva despre ce aș fi convins că e un rău, un păcat. Despre aceasta cred însă că nu poate fi vorba cât te privește pe tine. In sfârșit, cum am spus, toate partidele sunt acum românești și naționale, și cine ar cuteza să afirme că e vreunul care să nu voiască binele țării ? Deci tu nu stai în fața unui rău, ci în fața unei alegeri între mai multe lucruri bune, — pe care trebue să le credem bune. Nu poți avea conștiința păcatului.

— Nu, în felul obicinuit. Nu e greutatea în a alege, căci nu știm, în definitiv, care partid e mai bun. Toate au oameni buni și oameni răi. La guvern toate au săvârșit și greșeli și lucruri bune pentru țară. Dar e vorba de părăsirea unor oameni, de cari te-ai simțit legat, deși ei nu s'au simțit legați de mine, poate nici nu m'au cunoscut, ori m'au uitat de mult.

— Vezi că s'au despărțit oameni cari au luptat decenii împreună. Prieteni din tinerete până în pragul bătrâneților. Unii au rămas cu partidul în opoziție alții afirmă că au intrat cu partidul în colaborare cu guvernul. Prin urmare orientarea e foarte grea azi pentru toată lumea, îndată ce sunt mai multe partide românești, îndată ce a fost nerealizabil singurul lucru firesc la începutul României mari: de a se aduna cu toții într'o singură tabără, într'un singur partid. Desorientarea aceasta va avea urmări dintre cele mai dezastruoase pentru țară. In conștiința poporului și a tuturor românilor există azi un singur ideal și program care ar impune un sin-

gur partid, sau, fără nici un partid, întreaga naţiune solidară în urmărirea idealului consolidării ţării. Criteriul acesta sănătos de judecată cade în fragmentare pe partide, şi cetăţeanul, — ţăranul ca şi intelectualul se va orienta după interesul său, cel mult după omul în care are mai multă încredere, dar nu mai mult după interesul suprem al unirii.

Advocatul Emil Bodea. se ridică şi-i întinse mâna:

— Până azi la ceasurile şase trebue să dau răspunsul. E ultimul termen ce mi s'a acordat. Iţi mulţumesc că m'ai ajutat să mă lămuresc mai bine. Am trecut prin mare zbucium.

— Aşa suntem noi, oamenii de duzină. Avem scrupule. Alţii, cari ar fi trebuit să le aibă dela început, şi să ţină nu Ardealul unit. ci întreaga naţiune într'o singură tabără, cum ne poruncea idealul unirii realizat, n'au avut asemenea scrupule, şi de-o latură şi de cealaltă a Carpaţilor. Eu rămân la convingerea mea că programul românesc nu-i putea diviza. I-au divizat ambiţiile lor, şi aceasta fără nici o mustrare de conştiinţă. Dacă e vorba de o vină, apoi vina e a lor, nu a noastră a celor mărunţi cari am fost împinşi în partide nu de ambiţii. ci de necesitatea de a ne asigura existenţa. Cred că nu mai are nici un rost să ai scrupule. In definitiv cine ştie în care partid se poate realiza mai mare bine pentru ţară ?

Advocatul Bodea se înscrise încă în ziua aceea în partidul dela putere, îşi asigură un loc bun pe lista guvernamentală şi un loc în Consiliul municipal.

Intra pentru întâia oară în funcţiune noua lege electorală, cu liste de partid pe întreg judeţul. Se apropia termenul de depunere a listelor şi în toate cluburile certele ajunseseră la cuţite, fiecare candidat vânând după locul cel mai bun de pe listă.

Campania electorală începuse de vreo două săptămâni. Ion Mărginean îşi vedea liniştit de biroul lui. Nici prin gând nu-i trecea să mai iea parte la campania electorală, cu toate stăruinţele preşedintelui Grecescu, care venise să susţină lista liberală din judeţ. Lista nu era încă depusă, ci numai capul de listă cu semnul electoral, când gazetele locale, şi în curând şi cele din capitală începură să urle asupra unui nou scandal descoperit în gestiunea partidului liberal, şi anume chiar la prefectura acestui judeţ. Numele lui Ion Mărginean, fostul prefect, era tipărit cu litere mari, pe paginile prime ale gazetei guvernamentale şi ale gazetei partidului naţional din localitate. Se vestea cetăţenilor şi ţării nu mai puţin decât o fraudă de un milion şi jumătate descoperită la serviciul judeţean al drumurilor de actuala administraţie. Gazetele guvernamentale din capitală luară ştirea şi o exploatară numere de-arândul ca o dovadă de corupţia fostului regim.

Vinovatul principal era indicat însuşi fostul prefect, un fariseu de mâna întâia. care a făcut trei ani paradă cu moralitatea şi dreptatea lui, iar pe subt mână sustrăgea fondurile drumurilor ju-

deţene, lăsându-le părăsite, parte fără poduri, aşa că în multe regiuni ale judeţului nici nu se putea circula.

Gazeta locală guvernamentală, înfiinţată numai de o lună, era ajutată de una mai veche, aceea a partidului naţional, care se răzbuna acum pe omul care-i părăsise, spuneau ei, pentru a sluji cum a slujit regimul liberal,

Fostul prefect rămase ca trăznit când apăru în ziarele locale scandalul cu frauda de un milion şi jumătate, presentată ca legată de numele lui. Ştia că nu era nimic adevărat. Cât a fost prefect a controlat de aproape gestiunile financiare ale tuturor serviciilor judeţene. Revoltat, dădu o desminţire categorică, şi improcesuă toate ziarele cari aduseră ştirea, pentru calomnie. Dar desminţirea lui nu apăru decât în gazeta locală liberală, şi ale partidului din capitală. Celelalte continuară să-l atace servindu-se de scandal ca de un mijloc de propagandă electorală. Ceru telegrafic Ministerului de interne să deschidă o anchetă grabnică. Dar Ministerul nu luă nici o măsură.

In familia lui Ion Mărginean fură câteva zile de groază. Şi el, şi Emilia, ba chiar şi copiii, se uitau speriaţi la paginile prime ale ziarelor locale în care era arătat ca un defraudator al banului public. Clubul local guvernamental tipărise şi afişe speciale cu frauda dela prefectură, le lipiră pe străzi, le împrăştiară cu miile prin judeţ. De câteori eşiau ediţii noi ale ziarelor locale membrii familiei Mărginean se înfiorau de spaimă şi de ruşine: deşi el arătă şi Emiliei şi copiilor că totul era o minciună groaznică, un atentat mişelesc la cinstea lui, cu scopuri electorale de bună seamă. Emilia era sigură dela început că nu poate fi vorba decât de o acţiune josnică de discreditare. Copiii erau cei mai înfricoşaţi: la şcoală unii colegi aduceau numere de ziare de acasă şi le arătau prin clasă.

El şi soţia erau îngroziţi nu pentrucă s'ar fi temut să nu se descopere ceva împotriva cinstei fostului prefect, ci pentrucă era posibil să se ducă o astfel de campanie mârşavă împotriva unui om corect.

Valurile vieţii celei noui politice abia acum începură să bată în ei cu toată furia.

De'a revolta primă, omul căzu într'o desilusie adâncă. Vasăzică era posibil ca în ţara ta de către fraţi ai tăi să poţi fi făcut hoţ fără nici un temeiu, numai din răzbunare politică şi pentru propagandă electorală? Când ti-ai iertfit trei ani din viaţă pentru buna administraţie a unui judeţ, să te trezeşti, din bun senin, făcut tâlhar, defraudator de ban public? Şi asta, pe ţara întreagă, gazetele potrivnice ducând vestea mişeliei până în colţurile cele mai îndepărtate ale ţării?

Ce avea el de espiat, pentru a cădea asemenea nenorocire peste numele lui bun, peste al lui, al soţiei şi al copiilor? Cine-i va mai spăla de pecetea ruşinii cu care a fost înfierat numele de Ion Mărginean? Va forţa ancheta, se va dovedi nevinovăţia lui, dar va

fi prea târziu. Bănuiala va rămânea. Şi el care a moştenit un nume cinstit dela părinţii lui, va lăsa unul pătat copiilor. Ştia din anii după unire că toate calomniile acestea publice prind, şi dacă nu află totdeauna crezare, deşteaptă bănueli. De câteori nu le-a condamnat, de câteori nu dorise o lege de presă care să le facă imposibile până la dovedirea adevărului ?

Dar niciodată nu le esperiase pe pielea lui proprie până acum !

Se bolnăvi şi el şi Emilia, din picioare, şi parcă le dispăru tot curajul de viaţă. Nu se mai atingeau de mâncare, nu mai aveau somn. Se simţeau adânc nenorociţi amândoi, şi blestemau ziua în care s'au hotărît să se mute la oraş. Să fi rămas, fără nici o slujbă, la căsuţa lor, lângă moşioara lor ! A, ce fericiţi ar fi putut fi acum !

Se simţeau turtiţi la pământ şi calomniile tipărite în fiecare zi îi ardeau cu ruşine şi desperare. Nu s'au gândit niciodată că li s'ar putea întâmpla asemenea nenorocire, din bun senin, fără să aibă nici o vină, fără să fi făcut în viaţa lor un singur gest pentru a deştepta ura deaproapelui împotriva lor.

Dacă aceasta însemnează a face politică de partid, îşi zicea Mărgineanu, apoi primejdia ei e cu mult mai mare decât am putut să înţăleg până acum. A distruge un om nevinovat, din simplul interes al luptei electorale, însămnează a scoate conştient rădăcinile vieţii sănătoase din societate.

Suferinţa şi desnădejdea lor creşteau prin faptul că nu aveau nici un mijloc de a se apăra, de a se desvinovăţi. Desminţirile date de el nu apăreau decât în presa liberală.

Câteva zile nu mai cuteză să ese prin oraş. Dar atunci ziarele potrivnice începură să scrie că fostul prefect, care în alegerile trecute a fost principalul elector în judeţ, acum stă ascuns în casă, copleşit de vina lui şi înfricat de pedeapsa ce va veni peste capul lui.

Atunci n'a mai putut răbda.

— Emilio, zise el, cu adânc regret, am crezut că am eşit din horă pentru totdeauna şi că nu mai trebue să joc. Iată azi sunt constrâns să intru din nou în ea. Se pare că nu putem scăpa de vâltoarea care atrage tot mai multe victime.

— Ce vreai să spui ? îl întrebă femeea speriată.

— O să-mi pun candidatura pe lista partidului liberal. Nu mă pot lăsa sufocat. Trebue să urlu în gura mare şi să dovedesc cu cifre că nu sunt vinovat, în adunări publice, în faţa alegătorilor pe cari i-am slujit trei ani, şi despre cari nu pot crede să fie atât de ticăloşi să creadă minciunile aruncate în capul meu. Trebue să mă aleg deputat pentru a putea forţa facerea anchetei, altfel nu se va face în veci şi să pot pretinde judecarea proceselor de calomnie pe cari le-am intentat. Trebue să mă apăr, să vă apăr pe voi toţi, numele bun al familiei. Şi, cunosc acum împrejurările cele noui: dacă voi rămânea un simplu particular, o să se uşte calomnia şi pe voi. Dar în parlament nime nu mă va putea opri să fac dovada nevinovăţiei mele. Şi voiu obliga toate ziarele să dea desminţiri şi

să-şi ceară scuze. Iată pentru ce trebue să intru din nou în horă! Altfel între împrejurările şi moravurile din ţara noastră, rămâi jertfit ca un tâmpit. Domnul Grecescu se ţine mereu de capul meu să primesc a candida al doilea pe listă. Mă duc să-i spun că primesc.

Emilia îl ascultă în tăcere. Lacrimi grele i se desprindeau din gene.

— Bine ,dragul meu, zise ea cu vocea mai înviorată. Poate nici nu ai alt drum de ales.

Incă în după amiaza aceea lista liberală fu completată. Avea locul al doilea. Preşedintele Grecescu fu încântat de hotărîrea lui Mărginean. Dar îl mustră serios pentru disperarea în care căzuse:

— Nu trebue să iei la inimă astfel de metode josnice şi ruşinoase. Din nenorocire în politica noastră se folosesc. Trebue să te obicinueşti cu ele.

— Dar nu sunt numai josnice astfel de metode, sunt criminale, domnule Preşedinte: atentează la onoarea omului, la ce are el mai scump. Nici odată nu mă voiu putea obicinui cu ele.

Preşedintele zâmbi cinic:

— Aşa crezi acum, când ai suferit întâiul atac. Dar când se vor repeta, tot aşa de fără temei ca şi acum, vei sfârşi prin a nu te mai alarma.

— Cu neputinţă! N'o să mai fac politică toată viaţa, dacă aceasta e perspectiva. Şi acum candidez numai pentru a-mi putea apăra onoarea. Şi încep chiar de acum.

El îşi luă pălăria şi eşi ca o furtună din biroul băncii unde-l întâlni pe Grecescu.

Se duse întâi aşa la redacţia gazetei guvernamentale. apoi la aceea a partidului naţional, şi luă la bătae întreg personalul redacţional aflat la lucru:

— Pentru ce nu mi-aţi publicat desmînţirea, ticăloşilor?

Băieţandrii înfricaţi, cu obrajii înroşiţi de palme, avură acelaşi răspuns, şi într'o redacţie şi în cealaltă:

— Nu ni s'a permis din partea conducerii!

Familiei nu-i spuse nimic. Dar în dimineaţa următoare ziarul liberal anunţa cu litere mari, cu titlu pe trei coloane, sancţiunea aplicată de fostul prefect celor două redacţii, şi vestea că Ion Mărgean a primit să candideze pe lista partidului.

«Fostul prefect, model de funcţionar, calomniat în mod atât de mişelesc, neaflând foruri legale cari să pedepsească pe calomniatori şi să-i dovedească nevinovăţia, se va prezenta cu capul sus înaintea alegătorilor, şi va dovedi cu acte oficiale cinstiţilor plugari minciuna inventată de duşmanii lui şi ai partidului».

Fu întâia zi de înviorare pentru întreaga familie. Întâi-le zâmbete după zilele grele şi înnourate. Băiatul Ionel elev în clasa a cincia de liceu, luă ziarul şi începu să alerge cu el prin camere, ca şi când ar purta un steag.

— O să-l duc la şcoală, să li-l arăt!

Emilia începu să-şi ridice din nou capul.

— Am reintrat, draga mea în horă. Ţi-am arătat că a trebuit să intru. Simt şi acum că a fost necesar. Nu ştiu însă unde mă voiu opri. Intrat pe faţă într'o luptă în care e vorba de cinstea noastră, încă nu ştiu cât va trebui să merg de departe. Deocamdată am în faţă, şase săptămâni până la alegeri. O să fie o luptă mai mare decât cea trecută. Voiu da rar pe acasă, în tot acest răstimp. Am încredinţat cu plenipotenţă pe un coleg mai bătrân cu resolvirea causelor mai urgente ale biroului.

Văzu că Emilia voia să-l întrebe ceva şi nu îndrăznea. El îi ceru să vorbească:

— Vreau să ştiu dacă în cazul reuşitei, vei putea să-ţi mai păstrezi postul dela bancă.

— Desigur! Nu e o funcţie publică; sunt angajatul unei instituţii particulare. Să n'ai nici o grije. Vorbeai de cazul de reuşită! Dar nu e probabilitate, e certitudine. Oamenii mă cunosc în fiecare sat şi e deajuns să le dovedesc că adversarii au mințit ca niște nemernici ce sunt. Apoi, de data asta, simt în mine puteri noui. Abia acum o să le arăt ce pot face eu în alegeri. Dacă aceasta e viaţa publică, viaţa politică, încep să fiu pasionat pentru ea! Decât, luptă naţională de sigur că nu mai este!

Încă în aceeaşi zi se prezentă la Prefectura judeţului şi pretinse să i se dea copii de pe procesul-verbal cu care a predat întreaga gestiune a Prefecturii, cu situaţia tuturor fondurilor diferitelor servicii judeţene. El pretinse, la plecare, încheerea la zi a tuturor conturilor şi porunci verificarea gestiunilor financiare, şi predă totul noului prefect în cea mai bună ordine.

Prefectul era dus în propagandă electorală, şi subprefectul nu se arătă aplicat să-i împlinească cererea, până când Ion Mărgean nu-i puse în vedere că îl va împrocesua pentru refuzarea unui drept al lui, asigurat prin legi şi ordonanţe.

Eşi în sfârşit cu copia legalizată a procesului-verbal de predare şi preluare. Il duse la redacţia ziarului partidului şi lăsă să-l publice în numărul proxim, şi să-i tragă câteva mii de foi volante cu acel text. Il trimise şi la redacţiile ziarelor potrivnice, şi la cele din capitală deşi ştia că nu-l vor publica.

Seara târziu veni la el Vasile Negru, învăţătorul pensionat, care nu fusese încă până acum scos din slujba dela prefectură în care-l pusese Mărginean.

— Am venit să vă spun că azi a fost la noi furtună mare. Prefectul s'a înapoiat spre seară, şi subprefectul a ţinut să-i raporteze. L-a suspendat imediat din oficiu, şi l-a dat pe uşe ca pe-un servitor.

— Dar omul nu şi-a făcut decât datoria, şi încă constrâns de mine.

— Da, însă scandalul poate lua proporţii şi mai mari.

— Nu înţeleg.

— Uite ce este, domnule Mărginean. N'am aflat nici eu până

azi că dacă știam te informam numaidecât. In fondurile serviciului județean al drumurilor s'a aflat într'adevăr o lipsă nejustificată de peste un milion.

— Ce vreai să spui ? De subț prefectoratul meu ?

— Nu ! Gestiunea de-atunci a fost în regulă, așa cum dovedește și procesul verbal de predare și preluare. Dar noul prefect, d-l Albulescu, după cum știi, a îndepărtat, a lucrat să fie transferat, îndată după înscaunare, pe inginerul județean, care era un om corect. Până la numirea celui nou a cheltuit din banii drumurilor peste un milion cu organizarea partidului în județ, fără nici un act justificativ. Noul inginer a preluat gestiunea cu suma lipsă. Albescu a amânat din zi în zi prezentarea actelor justificative, până a căzut guvernul.

— Adică așa ! Ei au știut că gestiunea mea e curată, au văzut procesul-verbal, au știut cine e vinovatul, și totuși au aruncat vina asupra mea.

— Apoi da ! Aici e ticăloșia ! Nu aveau nici un interes electoral să-l acuze pe Albescu pentrucă știau că el nu se bucură de nici o simpatie în județ.

— Excrocii !

— Da, excrocii ! Și acum de asta se tem. Voiau să lase osânda asupra dumitale până ar fi trecut alegerile, și pe urmă ar fi precizat că prefectul care a sustras fondurile nu ai fost dumneata, ci Albescu, că a fost o lipsă regretabilă de precizare.

— Toate acestea ți le închipui dumneata ?

— Nu ! Subprefectul, după ce a fost suspendat a început să strige în gura mare, înaintea funcționarilor Prefecturii. Dumneata îl știi cum își ese din fire. El a descoperit întreaga urzeală a noului prefect.

— Mulțumesc, domnu'e învățător. Deacum vezi să fii cu ochii în patru să nu te bănuiască. De vor afla că m'ai informat, o să te scoată din slujbă.

— Subprefectul a vorbit în fața la vr'o douăzeci de oameni. Oricare te-ar fi putut informa. Dar, de vor afla ori ba, pe mine tot mă scot din slujbă. Sunt vr'o zece golani, noui înscriși în partid, cari vreau să-mi iea locul.

Dacă-i așa, știi ce, domnule Negru ? Vino la mine în cancelarie. Dumneata eș'i încă om în putere și ar fi păcat să rămâi fără nici o ocupație. Te vei obicinui curând și cu lucrările dintr'un birou advocațial. Și așa aveam nevoe de un ajutor.

— Foarte bucuros, și foarte recunoscă'or, domnule advocat. Era și timpul să mai lucrez la județ. Până acum au intrat o duzină de oameni noi, fără nici o pregătire, cari toată ziua nu fac nimic ci numai încurcă lucrurile. Altă duzină de noui intruși sunt duși în propagandă electorală.

Cât ce apăru ziarul cu procesul-verbal de predare și prelucrare

a Prefecturii Ion Mărginean se duse cu el la Bancă, la președintele Grecescu.

— L-am văzut ! L-am citit ! Ai făcut foarte bine publicându-l. Mă mir însă că ți-a reușit să câștigi o copie autentificată chiar de subprefect. Se pare că ai procedat energic. Am văzut că ai dat iama și prin redacțiile potrivnice. Nu cunoșteam această latură a caracterului dumitale. Da, uneori e necesar să procedezi repede și cu energie.

— Da însă procedura asta l-a costat pe subprefect. A fost suspendat.

— Dar aveai dreptul la o copie, și el avea datoria să ți-o elibereze.

— Omul se apăra. Spunea că dacă am cerut anchetă la Ministerul de interne, nu se mai poate face nimic până se ordonă ancheta. Toate actele intră în atribuția comisiei de anchetă. La întrebarea mea fu silit să declare că ancheta n'a fost ordonată încă de Minister, și că el știe despre ea numai din declarația mea publicată prin ziare. Nici nu va fi ordonată în curând. Ba, dacă le voiu da eu pace nu vor mai ordona-o niciodată. Eu însă n'am să le dau pace. Sunt niște excroci ordinari.

Și începu să-i povestească lui Grecescu tot ce desvăluise subprefectul suspendat.

Ascultându-l, pe fața președintelui se așeză un nor.

— Vasăzică a fost o deturnare de fonduri ! S'a aflat lipsă de bani la drumuri ! As'a e cât se poate de rău.

— Dar încă în ziarul de dimineață o să descopăr întreaga escrocherie, și lumea nu va mai putea avea nici o bănuială.

— Nu, cât te privește pe dumneata. Dar partidul care a intrat în alegeri ?

Mărginean îl privi zăpăcit.

— Nu înțăleg !

— Deși e ușor de înțăles. Situația e foarte grea. Dacă dumneata dovedești că vinovatul e succesorul dumitale, însemnează că tot un om de al partidului liberal, de al regimului trecut a săvârșit hoția. Și pentru campania electorală e de ajuns și atât. Vezi bine, dacă vinovatul erai dumneata succesul propagandei împotriva noastră era formidabil. De aceea s'au și legat de numele dumitale. Eu, drept vorbind, credeam că tot scandalul e o mincinună sfruntată, că nu s'a furat nici un ban, că e o simplă tactică electorală. Dacă Albescu a lăsat situații nejustificate, ne-a făcut mare rău. Hei, iată că abea acum pricep pentru ce a stăruit să nu fie candidat aici unde a fost ales acum patru ani, ci într'un județ din vechiul regat. Se vede că a cheltuit banii cu așa zisa organizare a partidului în județ. Dintre toți el era mai înverșunat împotriva dumitale că le-ai dis'rus organizațiile comunale. A cerut prefectura anume pentru a reorganiza... și pentru a pune mâna pe bani ! Pentrucă ce a realizat e nimica goală. N'a putut cheltui nici câteva zeci de mii de lei. E un

om deștept, dar are o mare slăbiciune: joacă jocuri hasarde. E înglodat în datorii. Da, ne-a făcut un foarte prost serviciu pentru campania electorală», sfârși îngândurat președintele. «Mă gândesc ce-i de făcut ?»

Ion Mărginean îl privi țintă.

— Dumneata crezi că eu aș putea fi oprit să desvălui întreg adevărul acum când am toate dovezile ? Că aș putea să mai sufăr pata pe numele meu ?

— Nu spun asta ! Dar să stăm să chibzuim. E nevoe să ne gândim și să ținem seama și de interesul electoral al partidului. Eu fac următoarea combinație. Dumneata ai publicat procesul verbal care șterge orice pată de pe numele dumitale, și rămâne și partidul curat. Ei nu vor avea îndrăzneala să vină și să spună: Adevărat că a fost o eroare ! Nu prefectul Mărginean ci prefectul Albescu a făcut frauda. Pentrucă atunci și-ar da escrocheria pe față. Și nu vor cuteza să se blameze în așa hal chiar la începutul guvernării. Vor tăcea chitic până vor trece alegerile. Și partidul nostru se poate presenta la alegeri în județ cu fața curată. Dacă însă dumneata faci un pas mai departe și desvălui escrocheria, ei vor fi siliți s'o recunoască. dar argumentul electoral le rămâne în mână: tot un prefect liberal a înstrăinat banul public pentru drumurile județului.

Iată raționamentul meu, și te rog să meditezi puțin asupra lui.

Mărginean își plecă în piept capul. Nu mai avea nevoe de nici o meditare. Din expunerea președintelui văzu limpede că din punctul de vedere electoral al partidului, Grecescu avea dreptate. Dar el ? Cum rămâne el ? Acum când cu un singur gest, putea șterge definitiv pata de pe numele lui ?

Președintele văzu întristarea lui.

— Îți promit — zise el — că îndată ce vom fi trecut peste alegeri, cu orice rezultat, ești liber să descoperi întreaga escrocherie. Și nu numai aici, ci și în parlament, la discuția cu prilejul validărilor. In caz că nu reușim. ai cuvântul meu că voiu pune pe un deputat liberal să desvălue în parlament toată ticăloșia asta. Nu-mi mai pasă de Albescu. Și așa patima lui l-a pornit de mult pe drumul pierzaniei. Iar aici acasă vei începe procesul împotriva escrocilor. Te rog să crezi că ai în mine un prieten adevărat. Nu te-aș sfătui să nu mergi de odată mai departe, dacă aș fi convins că prin amânarea aceasta onoarea dumitale ar avea ceva de suferit. In tot cazul însă din amânare partidul ar avea de câștigat.

După un răstimp de gândire Mărginean se ridică:

— Văd că aveți drep'ate. Mărturisesc că îmi vine foarte greu să mă opresc în drum, și vă declar că e întâia și ultima oară că iau în seamă interesul partidului, cu jertfirea propriu'ui meu drept. Dar iau în considerare fap'ul că e vorba numai de o amânare. Totuși, vezi dumneata, sunt nevoit să fac o transacție cu propria mea conștiință și să-mi spun: se pu'ea ca eu să nu fi aflat nimic din escrocherie încă de acum, că aflu numai mai târziu. Dar sofismele

astea nu-mi plac. Nu-mi place să mă ascund după deget nici în faţa propriei mele conştiinţe. De aceea vă rog să luaţi act că aduc o jertfă pe care a doua oară nu voiu mai aduce-o subt nici un motiv.

Preşedintele îi strânse mâna şi advocatul părăsi biroul Băncii.

Lucrurile se petrecură aşa cum prevăzuse Grecescu. Gazetele guvernamentale nu publicară copia procesului verbal de predare şi prelucrare a prefecturii, în care se cuprindea şi gestiunea la zi a tuturor serviciilor judeţene, aflate în cea mai desăvârşită ordine. Dar nu veniră să arate că a fost o greşală: că nu prefectul Mărginean ci Albescu a defraudat. Mai mult decât atât: de a doua zi după ce ziarele liberale publicară dovada lui Mărginean, ziarul guvernamental local sistă orice atac împotriva lui şi a corupţiei liberale dela prefectura judeţului. Îşi opri atacurile şi gazeta naţionalistă din localitate. Fostul prefect n'a putut afla niciodată dacă a cunoscut şi ea escrocheria, sau dacă dovada publicată a fost aşa de convingătoare încât au putut crede că întreg furtul acela a fost inventat pentru a robi un om care în alegerile trecute s'a dovedit cel mai bun elector al partidului. Credeau poate că minciuna a fost iscodită anume pentru a-l scoate din campania electorală, într'o vreme când nici nu se ştia dacă el va candida sau nu.

Campania încetă în aceeaşi zi în amândouă ziarele potrivnice din localitate. Cine ştie, îşi zicea Mărginean, poate guvernamentalii localnici, cari se ajutau în unele judeţe cu naţionalii, — au rugat anume gazeta acestora să nu mai sufle nimic despre fraudă, nu cumva el să facă dovada excrocheriei.

Oricare ar fi fost cauza, campania încetase şi tocmai într'o vreme când era mai mare nevoe de ea: fostul prefect intră în lupta electorală cu toată ardoarea !

Foile volante cu copia procesului verbal umplură judeţul. In ea se mai arăta, pe înţălesul poporului că dovada e dată chiar de conducerea de azi a prefecturii, şi în felul acesta se infirmau tipăriturile cu calomnia îndreptată împotriva sa tot de către prefectură.

Mărginean nu fu totuşi nici mulţumit, nici liniştit pentrucă nu putuse desvălui acum întreg adevărul. Interesul partidului nu putea fi pus înaintea completei sale reabilitări. El rămase, ca şi Emilia, cu o amărăciune în suflet, cu un sentiment de vinovăţie faţă de sine însuşi.

Nu se linişti şi nu se însenină decât după ce coborî la sate, şi fu luat de elanul campaniei electorale.

Oamenii îl primiră cu vechea încredere. Auziseră, unii citiră despre acuza ce i se adusese. Cei mai mulţi nu crezură ştiindu-l un om cinstit şi corect în toate chestiunile băneşti. Pentru ei minciuna era vădită şi prin faptul că în tipăriturile acelea ce năpădiseră judeţul se spunea că din pricina furtului drumurile rămaseră stricate şi podurile lipsă, dar locuitorii judeţului ştiau că, dinainte de războiu, n'au mai avut drumuri aşa de bune, iar podurile fuseseră toate reparate în cei trei ani de prefectură a lui Mărginean.

Totuşi unii dintre cei înlocuiţi de el în slujbe, începură să-l vorbească de rău, până când veniră foile volante şi gazeta judeţeană a partidului. Atunci se opri şi limba acestora.

Fostul prefect umbla prin judeţ cu preşedintele Grecescu. Erau primiţi pretutindenea cu bucurie. Dintre toţi parlamentarii aleşi acum patru ani, din toate partidele numai Grecescu îşi ţinu de datorie să coboare în mai multe rânduri în mijlocul alegătorilor, nemărginindu-se numai la circumscripţia în care fusese ales, ci, după votarea nouii legi electorale, cu liste pe judeţe, cu semne pe partid, cutreeră întreg judeţul. El mijloci în multe părţi şi ajutoare dela guvern pentru lucrări de utilitate publică. Era cunoscut de mulţi

Prefectul, de altă parte, trăise trei ani mai mult în mijlocul satelor aşa că rar era omul care să nu-l cunoască.

In cele şase săptămâni de campanie electorală nu au fost întrerupţi în cuvântările lor din adunările poporale nici o singură dată. Intrunirile guvernului erau mereu sparte de scandalul ce izbucnea în legătură cu «fripturismul» celor ce colaborau, din partidul naţional, cu guvernul. Peste tot fu o campanie electorală înversunată.

Grecescu avu prilejul cel mai potrivit să constate că sistemul de a conduce prefectura a lui Mărginean, de a face pură administraţie cinstită şi dreaptă, era cel mai bun mijloc de a păstra simpatia şi voturile alegătorilor. Se convinse că ceea ce se organizase ca partid subt prefectura lui Albescu, şi cu ce se lăudase el de multe ori, era inexistent. Lista liberală fu votată de oameni cari n'au fost înscrişi niciodată în partid, iar puţini, dintre cei înscrişi, votară cu alte liste. Se convinse că alegătorii ţărani votează, ca pretutindenea, omul nu partidul.

Şi-i votară mulţi. Şi el şi fostul prefect, amândoi în fruntea listei, reuşiră. Fu o biruinţă cu care Grecescu crescu şi mai mult în aprecierea şefilor partidului.

(Urmează)

I. Agârbiceanu

L I V E Z I

Să te'mbiu cu ce anume ? Spune !
Căci simțiri atâtea am și bune
Ce-au făcut din greul meu Adam
Floarea unui singur gând și-un ram.

Iată seri, cu umbre viorii,
Revărsări de ziuă — largi moșii,
Umărul acesta ți-l mai dărui,
Lângă tine, greu luceafăr stărui.

Nu pricep, întunecato — spune !
Ce-ți mai vor doi ochi : două lagune
Și obrajii-acei de trandafir.
Unși numai cu soare și cu mir ?

Adă ici în sân mâna, să vezi
Ochii de-i închizi, numai livezi,
Ploile belșugului, curate
Și-acest piept îndrăgostit cum bate.

F A T A D I N V A L A H I A

Și când de doru-ți brațele mi-s pline
Și când mă dogori încă, tot departe,
Ca orbul, mi-umblă degetul pe hartă,
Să te mai simt alăturea de mine.

Dar nu-i întreagă forma țării noastre,
Nu văd decât Muntenia pe ea,
Ca trunchiul tău — bătu-l-ar Denia,
Ca trunchiul tău, cu vinele albastre.

Câte-un oraș, cum e o aluniță,
Iar orbu-acuma mângâie sidef:
Sunt sânii — munții mici — în relief
Și Dunărea — o joardă, ca de viță.

In fericiri, aici, oricât de gol,
De umărul colin, mi-aduc aminte
Și inima ți-o simt, pe a ta, fierbinte,
Ca o bătaie-adâncă de petrol.

Departe, dar aceeași, vecinic vie,
Obrazul meu te-adulmecă 'nsetat.
Din câte visul meu s'a întristat,
Tu mi-ești cea mai frumoasă geografie.

Că ochii noștri se aveau ca frații
Și nu i-am întâlnit pre ei destul.
Și harta, când o fac, alene, sul,
Par'că te port pe tine, par'că 'n brațe.

N. Crevedia

GÂNDURI DESPRE ESENȚA POEZIEI

Închipuiți un om tânăr. Ce știe un om tânăr despre esența primăverii ? Știe totul. A văzut opt sau zece primăveri, din re ele numai patru sau cinci nu au fost ratate, și din patru sau cinci întâlniri cu faptul miraculos al primăverii — știe totul.

Poate nu i-ar fi trebuit nici atât. Căci perceperea esenței unui lucru atârnă de raportul de intimitate în care stai cu acel lucru. Un om tânăr percepe dintr'odată esența primăverii, pentrucă este în inima lui ceva care crește odată cu creșterea primăverii. Esența implică pe esse, nu-i așa ? Și nu poți întâlni pe acest esse decât acolo unde eș'i și tu; adică acolo unde între tine și lucruri e un raport de intimitate.

Nu trăim peste tot și cu toate lucrurile un asemenea raport de intimitate. Imi vine în minte, de pildă, că n'am să știu niciodată ce este un templu chinezesc : n'am să prind niciodată legea lui lăuntrică de creștere, oricâte temple chinezești aș vedea. Dar e destul să vezi o catedrală, pentru a simți tot ce e aspirație muzicală, tot ce e creștere înaltă și elaborată, de arbore, într'o catedrală gotică. Simți că esența ei e descrisă mai bine decât oriunde în versul lui Rilke :

Da stieg ein Baum. O reine Uebersteigung...

Unde e vorba de cântec; sau poate de rugăciune. Adică de creștere.

Așa, printr'un raport de intimitate, prindem și poezia. Esența ei trebue să stea într'un act, în actul acela poetic, mai simplu poate de cum l-a descris un filosof frământat ca Heidegger. E totuși adânc interesantă descrierea pe care o dădea Heidegger, cândva, esenței poeziei. Pornind dela câteva caracterizări a'e lui Hölderlin, din poemele sau scrisorile sale, asupra poeziei, filosoful încearcă să-i fixeze trăsăturile esențiale. Poezia ar fi, în primul rând, nevinovăție, joc, exercițiu pur. Dar un asemenea exercițiu nu se înfăptuiește fără o primejduire a ființei omenești. Căci vorba e sortită să reveleze ceeace este; și dacă totuși revelează aceea ce nu este ? Așa dar nevinovăție și în acelaș timp amenințare, risc. Dar iată alte două trăsături subliniate de filosof, și cari stau tot conjugate. Actul poetic ține de actul de a cuvânta, iar cuvântul te implântă în timp: nu începe istoria omului odată cu meșteșugul cuvântului ? nu este cuvântul adevăratul conținut al timpului istoric ? Istoria omului e istoria **sensului** omenesc, deci a gândirii cuvântate. Dar, la fel cum

gândirea cuvântată te angajează în timp, ea râvnește să te și scoată din el. Cuvântul vrea să trimeată la o ordine ideală, de lucruri fixe: să proecteze descrierea în nemișcare. Iar în felul acesta actul poetic închide în el o nouă tensiune, cea de a situa în și scoate din timp. In sfârșit o a cincea trăsătură vine, după Heidegger, să întregească descrierea esenței poetice: e faptul de a fi destin omenesc însuși. Omul locuiește în chip poetic pământul, spunea Heidegger. Și cine știe dacă vorbirea n'a fost la început poezie? In orice caz pe planul esențelor, vorbirea este, la început, poezie. — Și astfel, din nevinovăție și risc, din temporalitate și extratemporal, din destinație omenească prin excelență, esența poeziei e desvăluită.

Dar e, poate, prea mult. Viziunea lui Heidegger e mai adâncă decât se poate simți estetic. E adevărat, o esență trebue gândită, în ultima instanță. Dar nu poate fi ea și percepută mai direct, în actul ei mai mult decât în produsul ei? Iar la aceasta ne gândeam, spunând că esența poeziei constă într'un act. Ea nu constă numai într'un act — Heidegger o arată limpede. Dar poate fi prinsă pe calea unui act, iar pe acesta tocmai îl căutăm.

Esența poeziei constă, în viziunea de mai sus, în cuvânt. Dar ce este cuvântul? Același filosof ne-o arată: e mai mult decât vorbire; e convorbire, comunicare. Așa dar problema se adâncește: ce este cuvântul, devine — ce transmite cuvântul.

La prima vedere cuvântul pare sortit să transmită ce este al fiecăruia. Actul săvârșit prin formulare este actul de a transmite ceva care nu e deloc evident, la început, pentru celălalt; de-a descrie o stare care nu e și a lui; de-a indica un spectacol care nu e și al lui («uite norii cum se apropie»). Poetul va pune și mai mult dela el. Va pune atât de mult dela el încât starea aceea pe care o descrie nu poate fi decât a lui, în primul moment («uite norii cum se apropie, ca o amenințare»). Orice act creator este actul **cuiva,** iar momentul creației e de o desăvârșită intimitate. Numai cineva știe; ceilalți vor învăța.

Dar cum poate o intimitate să se deschidă? Infrângând legile, nu ale subiectivității, dar ale persoanei. O stare sau un sentiment pot rămâne subiective, fiind în același timp impersonale. Intre spirite comunicarea nu se face printr'un al treilea: obiectul; ci prin ce au ele comun: fondul de impersonalitate. Orice act de creație este subiectiv și, la început, personal. Orice creație rămâne subiectivă, dar încetează să fie personală. Ce este actul creator poetic? Este actul **meu,** atât de adâncit încât devine actul nostru. Un maximum de subiectivitate depersonalizează.

Iată acest maximum de subiectivitate atins în actul rugăciunii. Este totuși rugăciunea un act personal? Ar fi vroit să fie, poate; dar conștiința celui care se roagă s'a adâncit atât de mult în inima sa, încât face să vorbească și inimile altora. El nu se mai roagă numai pentru sine. De altfel nici nu se roagă prin vorbele sale. Sf. Augustin sugera odată lucrul acesta extraordinar, cum că, în

actul rugăciunii omul nu comunică cu Dumnezeu, nu-i împărtășește cu adevărat ceva: căci vorbele prin care se roagă omul către Dumnezeu sunt cele pe care **le-a dat** acesta însuși. ca oamenii să i se roage. Rugăciunea e dată. Cel mai subiectiv dintre actele noastre spirituale este și cel mai impersonal.

Așa e și poezia: un act de supunere. Esența poeziei apare, atunci, în actul de-a asculta. de-a primi un mesaj; de-a te supune cuvântului în așa fel încât să nu-l mai rostești: să se rostească. Stă în esența poeziei de-a face la limită pe Dumnezeu să vorbească limba neamului tău. Pe Dumnezeu sau îngeri. Nu rezistă lui Dumnezeu — spunea Rilke — așa cum nu rezistă pământul primăverii care vine.

Ce curios e raportul acesta de intimitate prin care prinzi esența poeziei ! E intimitatea realizată de tensiunea în care te afli cu altceva. Desăvârșită este, de pildă, intimitatea în care te așează cu celălalt dușmănia; căci doi dușmani se caută, se cunosc, se simt, ca fețe ale aceluiași act. La fel se întrepătrund sclavul și stăpânul, în actele lor de viață. Iar dacă poezia e formă de supunere, de sclavie, esența ei îți e perceptibilă tocmai prin consimțire. Prin pierdere.

Și nimeni nu se «pierde» mai bine ca omul tânăr. E omul care-și aparține cel mai puțin, deși vorbește la persoana întâia cel mai mult. E subiectiv și în același timp impersonal. De aceea el are mai lesne decât oricine accesul la esențe. E atât de răpit lumii încât pășește, parcă, din esență în esență.

Omul tânăr nu știe calea **către.** Îi cunoaște mai ales ținta, se așează direct în ea. Față de omul matur, care cunoaște mai ales căile, mijloacele, tehnica, — omul tânăr știe dintr'odată totul. Dar paradoxul îndeletnicirilor omenești este că acela care știe totul știe mai puțin decât acela care știe numai ceva. Cu aceasta ne terorizează oamenii bătrâni: cu puținul, pe care-l știu, în schimb bine. Și cu aceasta îi terorizăm noi: cu esențele, — pe care însă le știm prost. Dac'ar putea îmbătrâni cineva fără să piardă contactul nostru cu esențele ! Și sunt într'adevăr câțiva cari așa îmbătrânesc; iar pe aceia omul tânăr și-i recunoaște ca învățători. Dar de cele mai multe ori oamenii îmbătrânesc prost: îmbătrânesc pierzând nu îngrobând. A rămas la fiecare răscruce de drumuri câte ceva: ici conștiința unicității neamului său, dincolo absolutul religios; ici încrederea în om (fiindcă el cunoaște pe oameni nu pe om) altă dată, încrederea în sine (fiindcă se cunoaște ca persoană, nu ca subiect impersonal). Iar peste tot, la fiecare pas. aproape, îl părăsește poezia.

Poezia omului matur este, **câteodată,** posibilă. Poezia omului tânăr este o permanență. Singur omul tânăr locuește în chip poetic pământul, cum spunea Hölderlin. E adevărat, nu el scrie poemele cele mai mari. Dar poezia nici nu trebue întotdeauna scrisă.

Constantin Noica

A T A C S P R E Z I U A

Izbim în noapte, vân'tul ne despoaie
De câte'n viață galeș ne-au zâmbit,
Ne duc prin deasă ceață și prin ploaie,
Uitate căi ne duc spre răsărit;
Sporește'n stepă liniște amară,
Ni-i gândul numai țară, numai țară.

Și până'n oase viscolește bezna,
De cer, de el ni-i dor, dar nu e cer,
Cleioase luturi trec mai sus de gleznă,
De raniță ne-atârnă parcă fier,
Mai grea-i lopata'n șold și vlaga-i rară, —
Ni-i gândul numai țară, numai țară.

Din ude funduri, negre, de departe,
Sălbatec șuier de obuz flămând
Prin nouri ca'e-și taie și-i desparte,
Spre noi obuze altele chemând.
Ne strecurăm prin miriști de secară
Și gându-i numai țară, numai țară.

Pe brânci, trăgaciul treaz ținând într'una,
Câmpie stearpă smulgem pas cu pas,
Sub vânăt cearcăn ce-l așterne luna,
Cu tot mai rare brațe ce-au rămas.
Ne bat în cască buruieni de ceară,
Ni-i gândul numai țară, numai țară.

Şi iadul creşte răscolind văpaie,
Şoparle uriaşe de oftat
S'adună'n drum şi-l muşcă'n măruntaie
Urcuşul nostru vrându-l sfâşâiat.
Pieptiş ţâşnim prin ape'e de pară
Şi gându-i numai ţară, numai ţară.

Noroiu genunchii, de noroiu vestoane,
Noroiu bocancii, tâmplele noroiu,
Părem ieşiţi din mucede cotloane —
Zăcute, supte chipuri de strigoiu.
Prin trupuri plugul nehodinii ară,
Dar gându-i numai ţară, numai ţară.

Ni-i gura zeamă veche de cucută,
Obrajii ard mereu şi-i răcorim
Pe patul puştii nici-o clipă mută,
Pe patul puştii — glas de ţintirim.
Zvârlim cu gloanţe, gloanţe'ncoace zboară,
Ni-i gândul numai ţară, numai ţară.

Dar iată zarea prinde să se ş'eargă
De umbre şi de beznă şi de p'oi,
Mânji sprinteni de lumină'n văi aleargă,
Din nou răsar Floriile în noi.
Ni-i pieptul plin ca un sfârşit de vară
Şi gându-i numai ţară, numai ţară.

Cu zorii strânşi trofeu în baionete,
Su'nd pe cotă ochii ni se pierd
Spre cei cu frunţi de nimeni mângâiete,
Spre cei pe veci ai negrului desmierd.
Tăcut a noastră jale-i înfăşoară
Şi gându-i numai ţară, numai ţară...

Vacarjani, 3 Octombrie 1941.

Teodor Al. Munteanu

MARIA CANTACUZINO

Un mare pictor francez, Théodore Chassériau, contemporan al lui Ingres și Delacroix, mort tânăr, autorul impresionantului portret al lui Lacordaire din muzeul Luvru, are în opera sa și o serie de portrete în desen care înfățișază câteva figuri feminine vestite în vremea lui: Contesa d'Agoult, Prințesa Belgiojoso, artista Alice Ozy, și altele. Printre aceste portrete se află unul — floare între flori — sub care pictorul a scris „Madame la Princesse Marie Cantacuzène, 1855".

Ființa înfățișată e o femeie tânără (între 25—30 de ani) stând în picioare într'o atitudine plină de simplitate și de grație firească: brațele lăsate în jos, mâna dreaptă petrecută deasupra mânei stângi care ține o batistă de dantelă. Rochia ce poartă are eleganța durabilă a liniilor ce stau de-asupra modelelor trecătoare: e o rochie clasică ce lasă să se întrevadă svelteța trupului; un guleraș, de sub care iese o fundă de mătase, îi dă un aer de tinerețe; și tot impresia de tinerețe o dă pieptănătura, care amintește pe aceea de odinioară a fetelor de școală, ce le ședea așa de bine: despărțit în două, lăsând fruntea liberă, părul ușor buclat încadrează, ca un nimb, un chip oval de o rară delicatețe de linii.

Expresia e de seninătate, de neștiință de sine; ochii mari privesc înainte. E într'înșii ca și în linia gurei o seriozitate, o cumințenie, care par'că domină viața. Această expresie de adâncime sufletească e în contrast cu gingășia copilărească a feței, a bărbiei, a ușorului zâmbet ce înflorește pe această minunată figură.

Cine era această prințesă Maria Cantacuzino, al cărei chip, prins într'un ceas fericit, de un mare artist, în forma eternă a artei, trece în ochii criticilor de artă francezi drept **capo d'opera** lui Chassériau în desen? [1]

Era, ca să întrebuințăm o expresie din vremea lui Alecsandri, o „fiică a Moldovei", un exemplar din acele rare figuri feminine din Moldova, de pe la jumătatea secolului al XIX-lea, care au făcut încântarea contemporanilor, surprinderea și admirația streinilor călători sau așezați vremelnic la noi, ca un Wilhelm de Kotzebue și un Edouard Grenier. E o contemporană a lui Alecsandri, a lui Bălcescu, a Elenei Negri, a Hermionei Asaki... Era dintr'o familie care aparținea unei ramuri a Cantacuzinilor din Moldova, Cantacuzino-Măgu-

[1] Vezi **Henry Marcel, Chassériau,** Colecția „L'Art de notre temps", La Renaissance du livre, Jean Gillequin et C-ie, Paris, pag. 57 (notices de Jean Laran).

reni-Deleni. Tatăl ei era Nicolae Cantacuzino, zis Nicolae Canta, Mare-Logofăt al Moldovei, adică întâiul sfetnic al țării, subt Mihail Sturdza, și care a trăit până în preajma Unirei: a murit în 1857; mama era Pulcheria Sturdza, fiica lui Dimitrie Sturdza de la Miclăușani.

Născută pe la 1822, la moșia părintească Horodniceni, din județul Suceava, Maria Cantacuzino era al 7-lea dintre cei 18 copii ce a avut Nicolae Canta și dintre cari au trăit de s'au făcut mari 7 fete și 5 băieți. Ca s'o situăm și mai precis în lumea noastră de azi, trebue să spunem că doi nepoți de frate ai Mariei Cantacuzino sînt, unul Matei Cantacuzino, distinsul fost profesor de la Facultatea de Drept din Iași și fost ministru în I-ul guvern Averescu, și altul d. Nicolae Cantacuzino, fost ministru plenipotențiar la Paris în anii de după războiu, autorul unor interesante memorii de curând apărute „Vieux temps, vieilles figures". Fiul acestuia, arhitectul Gheorghe Cantacuzino, e dar un strănepot de frate al Mariei Cantacuzino, precum tot strănepoți ai ei sânt și arhitectul Ghica-Budești și pictorul Pallade, fiii unor nepoate de frate ale ei, ca și doamnele Maria General Odobescu și Ioana Grigore Filipescu, născute Cantacuzino.

Era înțelegere și dragoste pentru cultură în familia Marelui Logofăt Canta. Tatăl era om instruit, cunoscător de limbi streine, între care și franceza. Pe 4 din fii, potrivit notei timpului, îi trimete la studii în Elveția, la Academia din Lausanne, devenită mai târziu Universitate, și unde la epoca aceea (1830—1845) au profesat și Sainte-Beuve (1837—1838) și Adam Mickiewicz.

Fetele vor fi învățat în casă cu vreuna din educatoarele franceze ce se iviseră în Iași din primele decenii ale secolului al XIX-lea. Maria, a cărei inteligență se revelase curând și care din pricina aceasta era și a rămas preferata tatălui, va fi primit, poate, suggestii de lecturi, cărți chiar, de la frații așezați pentru studii la Lausanne, asemenea surorilor lui Kogălniceanu, în continuă și spornică corespondență cu fratele lor din streinătate. Copilă de 12—14 ani, ea participă cu rol activ în mult gustatele producții teatrale, pe care le organiza Asaki, cu fiii și fiicele de boieri din Iași, între anii 1934 și 1838, și care au fost ca o prefigurare a teatrului românesc în Moldova. Numele Mariei Cantacuzino apare alături de al Hermionei Asaki, al Aristiei Ghica, la reprezentații date cu diferite prilejuri, ca plecarea lui Kisselef în Rusia (Aprilie 1834), încoronarea lui Mihail Sturdza (August 1834); și ea va fi jucat și la o reprezentație teatrală dată la casa boierească de la Horodniceni. Tânăra fată înflorea în acea atmosferă de entusiasm, de voioasă creație pe toate tărâmurile, care a fost atmosfera renașterii politice, literare și artistice în Moldova în întâia jumătate a veacului al XIX-lea.

Sânt firește și momente triste în familia Mariei Cantacuzino. Trei din surorile ei mai mari sânt duse — după obiceiul timpului și prin voința neînduplecată a mamei — la mănăstire, fără voia lor. La plecarea părinților, una din ele, Veniamina, se agață cu desperare de trăsura care le adusese, dar în zadar.

La Horodniceni, în ochii desnădăjduiți ai părinților și ai familiei reunite pe terasă, se înnecă în eleșteul din fața casei, într'o primblare cu luntrea, doi din copiii lor, Matei și Elena.

Printre aceste încercări ale vieţei trebue să privim şi foarte timpuria căsătorie, la 16 ani, a Mariei Cantacuzino cu un tânăr George Stratulat, de care în curând s'a despărţit [2].

Peste câtva timp ea se căsătoreşte cu Alexandru Cantacuzino, zis Kneazul, fiu al unui Cantacuzino trecut în Rusia şi ajuns acolo

MARIA CANTACUZINO (desen de Chassériau, 1855).

şambelan al ţarului. Alexandru Cantacuzino, un vremelnic colaborator la „România Literară", era un mare prieten al lui Alecsandri — care i-a dedicat apoi drama sa Despot-Vodă — şi al lui Cuza, subt care avea să fie ministru de culte, apoi de Finanţe şi care l-a însărcinat în 1865 cu o misiune confidenţială către Napoleon al III-lea.

[2] D. Nicolae B. Cantacuzino crede a fi auzit în familie că pe la 1840 era despărţită de acest întâiu soţ al ei.

BIBLIOTECA JUDEŢEANĂ TIMIŞ P-5084-U P. 1450

In Iași, unde pare a fi locuit după căsătoria sa a doua, trebue să fi fost, ca și Elena Negri, Hermiona Asaki, Catinca Rolla, una din podoabele acelei societăți, în care străluceau tineri ca Alecsandri, Kogălniceanu, Ion Ghica (care, între anii 1841—44, așezat la Iași ca profesor de științe exacte la Academia Mihăileană, era foarte apreciat pentru „conversația lui spirituală"), Costache Negri și atâția alții.

In 1844 trebue să fi fost și ea printre abonații la tânăra revistă „Propășirea", care era un fel de drapel al mișcării spirituale a tinerilor și ai cărei cititori gustau foarte mult producțiile literare ale entusiaștilor colaboratori. Unii dintre aceștia, ca Bălcescu, nu erau cunoscuți decât prin operele ce semnau. Va fi fost și ea printre cei ce la Mânjina, moșia lui Negri, au putut cunoaște pe autorul „Puterii armate la Români", venit din Muntenia? Nu știm. Ca și surorile lui Negri, care urmează pe fratele lor în pribegie în Bucovina, la 1848, tot astfel trebue să fi vibrat și Maria Cantacuzino cu eroica generație care făurea visuri așa de mărețe pentru grabnica ridicare a patriei. Astfel se formau acele trainice prietenii între Maria Cantacuzino și viitorii revoluționari, prietenii al căror ecou se găsește așa de des în corespondența urmată între pribegii de la 1848, unii în Turcia, alții în Franța.

In Noemvrie 1850 Alecsandri scria din Cernăuți lui Ion Ghica, la Constantinopol: „Am venit până aici spre a însoți pe frate-meu Iancu, care se întoarce la Paris, și pe Doamna Maria Cantacuzino, care se va stabili acolo pentru totdeauna" [3]. In 17 Decemvrie 1850, Bălcescu scria din Paris aceluiași Ion Ghica: „M-me Marie Cantacuzène e aci; o văd adesea și m'a rugat aseară să-ți scriu din parte-i că ai face bine să vii aici și i-ai face mare mulțumire" [4].

Unul din motivele plecării din țară a Mariei Cantacuzino va fi fost, poate, starea sănătății. In adevăr, în Octomvrie a anului următor ea se afla la Hyères, unde pentru alinarea boalei de piept fusese trimis de medici și Bălcescu. Scrisorile din Paris ale lui Alecsandri către acesta din urmă o spun explicit și cu o solicitudine în care surprindem un accent personal deosebit: „Prietena noastră va pleca din Paris îndată ce-i vor sosi banii din țară. Cred că pe la 15 Decemvrie cel mai târziu va sosi la tine. Te îndemn, iubite Bălcescule, să o silești (ca) să se caute cu tot dinadinsul, pentru că și ea-i de natura acelor care-și bat joc de sănătate. Trebue să-i dai tu însu-ți pildă de bunăvoință întru redobândirea sănătății; să o sfătuești frățește (ca) să profite de șederea sa la Iera, căci prin chipul acesta veți contribui împreună la restatornicirea puterilor voastre. Eu mă încred în tine și aștept de la prietenia ta împlinirea dorințelor mele" [5]. Intr'o altă scrisoare, perspectiva vieței de la Hyères în societatea Mariei Cantacuzino îi pare lui Alecsandri un adevărat viatic pentru Bălcescu: „Mai presus de cât toate, societatea amicală ce ți se pregătește pentru un șir de luni întregi este cel mai sigur

[3] Ms. 803 al Academiei române, pag. 35.

[4] **Ion Ghica, Amintiri din pribegia după 1848**, București, Socec, 1890, pag. 570.

[5] **Noua Revistă Română**, anul 1901, pag. 304 (Scrisoare din Paris, 25 Octomvrie 1851).

isvor de sănătate pentru tine. Eu îmi închipuesc petrecerile iernei voastre la Iera [Hyères] şi crede-mă că mă simt transportat de dorinţa de a veni să iernez cu voi; dar din nenorocire sânt silit a mă întoarce în ţară"...[6].

La Paris va fi cunoscut de bună seamă Maria Cantacuzino pe Bălcescu[7]. Acolo se va fi legat între ei acea prietenie care lui Alecsandri îi părea izvor de viaţă pentru prietenul aşa de iubit, în trista ultimă perioadă a vieţei sale. Cât de just, cât de adânc vedea Alecsandri în această privinţă, se vede din îndoit de preţioasa scrisoare ce-i adresează Maria Cantacuzino, poate după moartea lui Bălcescu, dar care se referă la zilele petrecute la Hyères; — îndoit de preţioasă scrisoare, fiindcă ea luminează deopotrivă figura lui Bălcescu în ultimele sale luni de vieaţă şi ne destăinue incomparabila calitate a sufletului Mariei Cantacuzino:

„Cher ami, au mois de Novembre 1851, je reçus une lettre de Balcesco, qui m'appelait auprès de lui à Hyères. — Comme toutes les natures vraiment grandes, auxquelles la reconnaissance ne pèse pas, il ne craignait pas d'accepter le dévouement de ses amis. Sa confiance en eux était si entière, qu'on se sentait tout naturellement porté au sacrifice vis-à-vis de lui.

„Je le trouvai dans un état de santé, qui ne laissait aucun espoir de guérison; mais soit qu'il ne voulût pas attrister la joie du revoir, soit qu'il se fît illusion, il me parut plein de courage et me parla de ses projets d'avenir. Il travaillait avec une ardeur qui témoignait pourtant de ses craintes; il se levait souvent la nuit pour écrire à son histoire de **Michel le brave.** Ces efforts l'épuisaient!... je lui proposai d'écrire sous sa dictée... Le souvenir de ces heures de travail entremêlées de causeries, est un des plus précieux que j'aie conservé de notre intimité fraternelle... Son esprit juste et pénétrant, son imagination ardente, son âme enthousiaste et aimante, donnaient à chaque sujet un intérêt tout particulier, et, que l'on fût ou non de son avis, il forçait l'attention et ne laissait jamais indifférent. Son thème favori était l'amour de la famille, l'amour d'une femme telle qu'il la rêvait, l'amour des enfants!... Absorbé dans les premières années de sa jeunesse par des questions politiques et par des préoccupations de réformes libérales pour son pays, son cœur avait conservé une fraîcheur et une vivacité d'impressions extraordinaires; mais ses aspirations étaient grandes et allaient toujours au plus beau.

„Je lui demandai un jour, quel type de femme il aimait le mieux?... il me répondit: M-me Rolland! — Cette âme amoureuse de l'héroïque était très sensible à la grâce et à l'esprit; mais quelque grand que fût son culte pour l'amitié, on sentait qu'elle avait besoin d'un autre sentiment, qu'elle aspirait ardemment vers la réalisation d'un rêve plus attrayant, plus complet. C'est à ce rêve entrevu et non atteint, que j'attribue l'horreur de notre pauvre ami, et je dirai presque son épouvante de la mort. Il se révoltait comme d'une injustice à l'idée de mourir, mais ses révoltes n'avaient ni fiel ni durée; il reprenait vite possession de lui-même et me disait alors avec ce sourire de détachement que les mourants ont seuls: **Qu'importe après tout! Să trăiască ţéra néstră!**

„Ce voeu résume toute sa vie!

„Il est bon, noble et juste que sa mémoire soit honorée, et que son souvenir vive dans le coeur de tout Roumain"[8].

[6] Ibidem, pag. 303 (Scrisoare din Paris, Oct. [fără arătarea zilei] 1851).

[7] Intors în Franţa după revoluţie, în Octomvrie 1849, Bălcescu rămâne în streinătate (Franţa, Italia) până la sfârşitul vieţei sale.

[8] Publicată de Alecsandri în volumul său **Proză**, Socec, 1876, pag. 562, scrisoarea e precedată de următoarele rânduri:

„Iată o scrisoare care ne arată pe Bălcescu în orele sale de suferinţă. Ea a fost scrisă de o damă din Moldova care întruneşte toate calităţile spiritului şi ale educaţiei perfecte şi conţine un portret fidel a inimei bietului exilat".

In românește, tradusă de Alecsandri (cu unele omisiuni), a fost publicată în **Convorbiri Literare**, a. 1876, pag. 141.

Un adevărat doctor sufletesc, iată cum ne apare Maria Cantacuzino în această unică scrisoare cunoscută până acum de la dânsa.

De unde atâta largă înțelegere, atâta finețe în ghicirea simțirilor cele mai intime, atât devotament imediat? Cum se formase acest suflet de o asemenea adâncime la o femeie atât de tânără? Pe lângă tainicul fond de nativă generozitate, ce intrase încă în compoziția lui? Amintirea severității neînduplecate a mamei? Durerile din copilărie? Golul lăsat în casa părintească de plecarea la mănăstire a celor trei surori mai mari și vieața lor departe de lume, în singurătatea schitului? Propriile decepții ce-i adusese ei însă-și vieața? In misteriosul laborator al sufletului, totul — lovituri ale soartei, dezamăgiri, dureri, îndoieli — servește pentru scopuri înalte într'o inimă bine alcătuită; o însușire primordială dă tonul la tot ce adaugă vieața, orientându-le toate într'un sens care tocmai destăinue calitatea sufletului.

Această scrisoare luminează acum și acel farmec nestins din portretul Mariei Cantacuzino de Chassériau, pe care nu te saturi să-l privești: acea figură, în care sub radiarea frumuseței citești în ochi nu știu ce umbră de precoce experiență a durerei și a științei de a o alina. E din 1855 acest portret care o arată în plina înflorire a frumuseței ei de femeie și în deplina închiegare a sufletului. Privindu-l din nou acum, îl găsim și mai vorbitor. Acum pricepem de ce trece drept o capo d'operă; acum prețuim și darul divin al artistului de a lumina ca într'o strălucire adâncurile sufletești ale ființei căreia îi reproducea trăsăturile.

La îndoita lumină a scrisoarei și a portretului în care se oglindește așa de minunat tot ce era nobil în figura și în sufletul acestei femei predestinate, o vibrare nouă capătă versurile în care a slăvit-o Alecsandri: versurile din „Mărioara Florioara", acea grațioasă idilă cu dedicația: **„Prințesei Maria Cantacuzino"**, în care poetul celebrează chipul îngeresc și grațiile naive ale tinerei Românce:

La Moldova cea frumoasă...
Crește floare lângă floare!...
Dar umblare-ai, frățioare,
Nouă ani întregi cu soare,
Sus în munte, la munteni,
Jos în vale, la văleni,
Și de-ai călca nouă țări,
Și de-ai trece nouă mări,
Floricică n'ai găsi,
Păsărică n'ai zări,
Nici nevastă mândruliță,
Nici copilă drăguliță
Ca Mărioara
Florioara,
Zânișoara munților,
Sorioara florilor!...

Albă ca o lăcrimioară,
Dulce ca o primăvară,
Era sprintenă, ușoară,
Ca un puiu de căprioară.
Nici micuță, nici năltuță...
Ea pe câmp de se ivea,
Florile se 'nveselea,
Inimile-și deschidea,
Sufletele-și răspândea,
Și voios i le 'nchina,
Și voios se legăna,
Și din cale-o întorcea,
Și cu toate-așa-i zicea:
„Bună ziua, sorioară,
„Mărioară, Florioară!
„Spune nouă ce voești,
„De la noi ce mai dorești?
. . . . . .
Iar la munți când răsărea,
Munții vechi întinerea
Și cu mușchiu s'acoperea
Și copaci-și înverzea,
Și apele-și limpezea,
Și pasările-și trezea,
Și-apoi astfel îi grăia:
„Bună ziua, Zânișoară,
„Mărioară, Florioară!...
Vrei tu apă ne'ncepută
Pentru fața ta plăcută?...
Fag de miere'ndulcitoare
Și vr'o doină jălitoare?...

Sfârşitul frumoasei idile e ca o poetizare a cursului ce avea să ia de acum vieaţa Mariei Cantacuzino:

Unde-i, unde-i Zânişoara,
Mărioara, Florioara,
Vestitoarea zorilor,
Sorioara florilor?
In ce ţeară-au pribegit?
Pe ce ţărm ea s'au oprit?
Mers-au peste nouă ţări,
Nouă ţări şi nouă mări?
Ori s'au dus în 'nalte plaiuri,...
Nu se ştie, nu se spune
Unde-i gingaşa minune!... [9].

Şi, reciproc, la citirea acestor versuri, portretul lui Chassériau, în adâncimea şi farmecul lui multiplu, reflectează, pentru noi, Românii, nu numai personalitatea Mariei Cantacuzino, ci şi acel imponderabil specific al rasei: în el vedem nu numai pe doamna de societate, ci şi nespusa graţie pur românească a unei Ilene Cosinzene.

Tot astfel, la lumina acestei scrisori despre Bălcescu, în care vibrează frumosul ei suflet, ce perspectivă şi ce înţeles mai adânc dobândeşte şi **„Vis de poet"**, poezie tot din anii aceştia, contemporană cu toate versurile închinate „Mărgăritei", nume sub care se ascunde pentru el Maria Cantacuzino! Discreţia respectuoasă în care poetul învălue cucernica lui adoraţie face din „Vis de poet" [10] egala celebrului sonet al lui Arvers [11]:

[9] „Mărioara Florioara" e datată „1852, Paris". (Alecsandri petrece atunci în streinătate — mai ales la Paris — din Septemvrie 1852 până la sfârşitul lui Septemvrie 1854). Scrisoarea Mariei Cantacuzino e, probabil, tot din 1852 sau de la începutul lui 1853.

[10] In „România literară", unde s'a tipărit întâiu (pag. 187), titlul acestei poezii este **„Margărita"**, ceea ce confirmă şi mai mult (dacă mai era nevoie de o confirmare) identitatea de inspiraţie cu „Cânticul Margăritei", „Ce gândeşti, o! Margărită!", etc., toate pline de imaginea Mariei Cantacuzino. Această imagine pare a fi urmărit pe Alecsandri în anii de lungă călătorie în Occident (1852—1854), pe care se vede a fi întreprins-o, nu atât spre a o uita pe Maria Cantacuzino, cât spre a resp'ra în preajma ei. Cât de plin îi era sufletul de chipul şi fiinţa ei în tot timpul călătoriei în sudul Frantei, în Maroc şi în Spania se vede şi din revenirea în poezie a numelui „Margăritei" în cele mai neaşteptate momente, ca, de p'ldă, într'o poezie de vădit caracter obiectiv ca „O noapte la Alhambra". La tipărirea ei în „România literară", această poezie avea încă patru strofe, din care a treia:

Numai tu, o! M[argărită]
Mult iubită
Printr'un dulce sărutat, etc....

cerea, în versul întâi, prin măsura lui şi prin rima compusă de versul al doilea, întregirea „Margărită", a numelui indicat, numai prin iniţială; mai târziu, la publicarea în volum, aceste patru strofe au fost suprimate, în interesul superior al unităţii artistice a poeziei.

(O noapte la Alhambra e datată: „Grenada, 1853"; **Ce gândeşti, o! Margărită:** „Canalul de Gibraltar, 1853"; **Iahtul:** „Cadicsa, 1853").

Nici vorbă nu poate fi de Dridri ca inspiratoare a poeziei **Vis de poet**, cum crede D-l N. Petraşcu („Icoane de lumină", I, pag. 37, 38). Dridri moare în 1851; **Vis de poet** apare abia în 1855 în „România literară", şi încă sub titlul „Margărita", sub care nume însuşi D-l Petraşcu afirmă că se ascundea, pentru Alecsandri, Maria Cantacuzino (ibid., pag. 54, 55). Dar D-sa nu ştia, probabil, de tipărirea din „România literară".

[11] **Felix Arvers** (1806—1850), autor dramatic, cunoscut însă mai ales prin acest delicat sonet, compus în 1833 şi care designa, se zice, pe D-na Ménessier-Nodier, fiica lui Charles Nodier. De şi „Vis de poet" datează din 1855, e exclusă orice influenţă a poeziei franceze asupra versurilor lui Alecsan-

Ma vie a son secret, mon âme a son mystère,
Un amour éternel en un moment conçu.
Le mal est sans espoir, aussi j'ai dû le taire,
Et celle qui l'a fait naître n'en a jamais rien su....

Aceeaşi tonalitate şi în **Vis de poet:**

Ea era frumoasă, dulce'ncântătoare,
Ca o floare vie căzută din soare.

Lumea 'namorată şi de doruri plină
O slăvea în taină ca pe o regină.

Şi pe când nici visul nu 'ndrăznea, nici dorul
Până lângă dânsa să-şi înalţe sborul,

Gingaş, cu iubire, un poet ferice
Prin a lui cântare îndrăznea a-i zice:...

Se cunoaşte compoziţia acestei poezii: poetul, a cărui sfioasă adoraţie se ridica spre ea în versurile de mai sus, imaginează un duet de iubire. Adresându-se ei, el ar întreba:

„Spune-mi ce minune, care scump odor
Ar putea în lume să-ţi insufle dor?

Care vis de aur s'a oprit din cale,
Ca să fie visul tinereţei tale?

Vrei pe-aripa dalbă-[a] unui sprinten nor
Cerul şi pământul să-i alergi uşor?

Vrei s'anin pe frunte-ţi mărgăritărele,
Salbe înşirate pe raze de stele?

Vrei tu la picioare-ţi lumea s'o închin?
Vrei să fii regina cerului senin?"....

La care, ca într'un vis frumos, ea ar răspunde:

— „Dragul meu poete, nu vroesc odoare,
Din a ta cunună vreu numai o floare...

Tu eşti visul gingaş ce din sborul său
Varsă încântare sufletului meu.

Tu-mi îndulceşti vieaţa, tu-mi şopteşti din stele,
Tu luminezi calea rugăciunei mele...".

Duioasă nălucire, din care poetul, trezit, zice apoi cu un zâmbet trist:

Cine-ar putea crede că acest amor
A fost o părere, un vis trecător?

---

dri, cum se poate uşor vedea la compararea ambelor poezii. Ce e izbitor, e identitatea sentimentului ivit în suflet, în împrejurări analoage, la doi poeţi deopotrivă de delicaţi, cum şi poezia enigmei în care e învăluit. Cu totul alt curs iau însă ideile şi sentimentele lui Alecsandri, care, cu gândul la femeia iubită, inaccesibilă, se pierde într'un irealizabil vis de fericire, — decât la Arvers, ale cărui versuri dau, exclusiv, un sunet de resemnare în confesiune.

Poetul visase, cum visez poeții,
Flori de altă lume pe cărarea vieții...

Iar când la lumină ochii a deschis,
In ceruri sburase cerescul său vis!

„— O, vis al iubirii, zis-a el cu jale,...
. . . . . .

Scumpă nălucire, te întoarce 'n raiu,
Mergi de înflorește pe cerescul plaiu.

Căci un vis, ca tine, așa de ferice,
A 'nflori nu poate pre pământ, aice!".

Și ne putem închipui ce seducție aveau aceste versuri pline de o contagioasă delicatețe de simțiri asupra lui Eminescu, care le-a reluat așa de frumos în „Epigonii", într'una din cele trei strofe închinate „regelui poeziei":

Sau visând o umbră dulce cu de-argint aripe albe,
Cu doi ochi ca două basme, mistice, adânce, dalbe,
Cu zâmbirea de virgină, cu glas blând, duios, încet,
El îi pune pe-a ei frunte mândru diadem de stele,
O așează 'n tron de aur, să domnească lumi rebele,
Și iubind-o fără margini scrie **Visul de Poet** [12].

In anii când se înalță spre ea imnul de adorație al lui Alecsandri, — Maria Cantacuzino era așezată la Paris, unde, împreună cu soțul ei Alexandru Cantacuzino frequentează societatea înaltă pariziană, e invitată la Tuileries, la curtea lui Napoleon al III-lea, iar în casa lor din Avenue de Villiers se înconjoară de un cerc de mari artiști și scriitori printre care Michelet, Edgar Quinet, Renan [13], Théodore Chassériau, Théophile Gautier.

Așa de admirabilă pentru sufletul ei înalt, cum ne apare din scrisoarea ei către Alecsandri, așa au văzut-o contemporanii din acest cenaclu și de aiurea. Un imn de laude se înalță spre ea de pe toate buzele, asemenea adoratiei mistice din **Visul de Poet** al lui Alecsandri. Toți vorbesc de „înalta cultură", de „inteligența superioară", de „marele ei caracter" [14], de „veneratia" ce o inspira Prințesa.

„Prietenia ei binefăcătoare a înfrumusetat cei din urmă ani din viața lui Chassériau care-i arăta în schimb cel mai afectuos

[12] Mai mult decât atât: Sfârșitul „Visului de poet", de un ton așa de dulce melancolic în simplitatea lui, par'că a găsit în două strofe din **S'a dus amorul** un ecou cu și mai adânci resonanțe în sufletul nostru prin bogăția în nuanțe a expresiei și prin impregnarea cu specificul sensibilității lui Eminescu:

Era un vis misterios
Și blând din cale-afară
Și prea era de tot frumos,
De-a trebuit să piară...

Și poate că nici este loc
Pe-o lume de mizerii
Pentr'un atât de sfânt noroc
Străbătător durerii!

[13] Comunicat de D-l N. B. Cantacuzino.

[14] **Camille Mauclair**, Les maitres de l'Art, Puvis de Chavannes, Paris Plon, 1928, pag. 18.

respect... Unele din gesturile ei așa de simple și așa de expresive au trecut în ultimele pânze ale lui Chassériau" — ne spune despre dânsa un critic de artă francez, Jean Laran [15].

Curând după așezarea ei în Franța, bărbatul său se întoarce în țară, luând parte la viața politică, — și intrând apoi în magistratură, ca membru la Curtea de Casație. De aci înainte, fără a fi fost despărțiți legal, soții au trăit separați până la sfârșitul vieții lui Alexandru Cantacuzino, decedat în 1884.

In atelierul lui Chassériau, și anume în preajma anului [16] din care datează portretul, Maria Cantacuzino a cunoscut pe pictorul Puvis de Chavannes, a cărui soție avea să devină mai târziu.

Acest mare artist, maestru unic al picturei murale moderne, era atunci abia la începutul carierei sale. Deși foarte apropiat ca vârstă de Chassériau, abia la 1850 expusese primul său tablou la Salon [17]. Era în căutarea mijloacelor de expresie pentru o viziune artistică ce avea să revoluționeze pictura decorativă în Franța. Puvis de Chavannes era un mare și frumos caracter. Om de convingere, independent, suflet sincer, de o desinteresare proverbială, el avea să treacă cu bărbăție, nestrămutat în ideile lui, printr'un șir de ani grei — de neînțelegere, de ostilitate chiar, din partea criticilor de artă, a juriilor de expoziții, a publicului. Sigur de dreptatea principiilor și a vederilor sale, neabătându-se nicidecum de la calea ce avea să-l ducă la izbânda concepției sale și la cucerirea gloriei, artistul avea totuși un suflet foarte simțitor față de neînțelegerea ce întâmpina, față de sarcasmele ce provocau, din nepricepere, unele din lucrările sale, care tocmai aveau să se impună. E ceva eroic în curajul cu care își urmărește gândul său, în stăruința cu care lucrează înainte, necurmat, cu toate insuccesele (ani de-a rândul refuzat la Salon, de altfel, și în același timp, ca și Delacroix, Millet, Rousseau). Ceea ce-l susține în lupta sa cu sine însu-și (îndoieli, nedomiriri, căutări) și cu nedreptatea lumii, este marea, prețioasa prietenie a Mariei Cantacuzino pentru dânsul.

Locul ce ocupă această distinsă Românca în cugetul și în opera lui Puvis de Chavannes e ceva unic. Un biograf al artistului și prețuitor al operei sale, vorbind de formația pictorului, în care influența mamei era așa de adâncă, privește ca tot așa de hotărîtoare în viața lui această a doua influență feminină, înrâurirea acestei femei, pe care „el a iubit-o cu pasiune, așa cum a iubit Michel Angelo pe Vittoria Colonna" [18]. Ca și odinioară Bălcescu, ca și Alecsandri, ca și Chassériau, Puvis de Chavannes avea un cult pentru dânsa.

Pictorul celebrelor tablouri murale: „Pacea", „Războiul", „Munca", „Odihna", „Iarna", „Vara", „Ludus pro patria" și atâtea altele, care fac fala muzeelor din Amiens, Lyon, Rouen, Marsilia,

[15] **Henry Marcel**, Chassériau, pag. 58.

[16] In 1856, precizează **C. Mauclair** (ibid.) și **M. Vauchon. Puvis de Chavannes**, Société d'édition artistique, 1900, pag. 28.

[17] Această primă lucrare era o **Pietà.**

[18] **Marius Vachon: Puvis de Chavannes**, op. cit., pag. 28.

a Primăriei din Poitiers, sau care, la Paris, împodobesc amfiteatrul Sorbonei, pereţii Primăriei, zidurile Pantheonului, iar, peste ocean, decorează Biblioteca din Boston, întorcea asupra acestei Românce, care timp de patruzeci de ani fusese marea lui prietenă şi sfătuitoare.

MARIA CANTACUZINO (desen de Puvis de Chavannes).

tot meritul operelor sale. Omul acesta aşa de mândru şi de independent, mărturisea cu smerenia unui copil: „Tot ce sânt, tot ce am produs, ei îi datoresc“ [19].

Ceea ce o înclinase spre dânsul era credinţa lui artistică, sin-

[19] Ibidem. Vezi şi **André Michel**, l'Art de notre temps, Puvis de Chavannes, La Renaissance du livre, p. 84, cum şi **Henry Roujon**, Les peintres illustres, **Puvis de Chavannes**, Paris, Pierre Lafitte, pag. 27: „Ce que je suis et ce que j'ai fait, écrivait le peintre, c'est à elle que je le dois“.

ceritatea cugetului şi distincţia lui nativă, adică ceea ce o încântase odinioară şi în Bălcescu şi în Alecsandri. Era la această femeie, ea însă-şi îndrăgostită de ce e eroic şi frumos, o afinitate de natură care se arătase şi aici.

„Inalta ei inteligenţă, instrucţiunea ei superioară", intuiţia artistică, „care, prin studiul operelor marilor maeştri în cursul călătoriilor se desvoltase în adevărată ştiinţă" [20], şi mai presus de toate aplecarea instinctivă şi iubirea pentru frumosul pe care-l întrupa ea însăşi, făceau din ea confidenta unică pentru artistul aşa de profund original şi de independent. El, care discuta aprig cu prietenii orice sfat, orice suggestie ce venea de la dânşii, „numai de la ea accepta, fără a le discuta, toate sfaturile, criticele, indicările..., atât de absolută era încrederea ce avea într'însa, în siguranţa judecăţii, în finetea observărilor, în sinceritatea părerii ei"... [21].

In imensul atelier, anume construit, de la Neuilly, la marginea Parisului, singurul loc unde îşi putea întinde pe un perete întreg pânzele lui uriaşe, şi unde, venind de dimineaţă pe jos de la locuinţa lui din Place Pigalle, a lucrat timp de 40 de ani cu sârguinţa şi cu ardoarea unui călugăr medieval, — Maria Cantacuzino, care locuia în Avenue de Villiers, venea aproape zilnic şi şedea într'un colţ al atelierului, cu o carte sau un lucru de mână. Schiţând un personaj sau întocmind un grup, pictorul îi cerea părerea: cuvântul ei era hotărîtor.

Multe din atitudinile şi din gesturile ei „frumoase şi grave" s'au înscris în creaţiile pictorului.

Intre altele, ea figurează în celebra pânză cu subiect istoric, „Sfânta Radegonda dă azil poeţilor", ce împodobeşte scara monumentală de la Primăria din Poitiers (1873): Un chiostro din Mănăstirea Sainte-Croix din acest oraş — cu călugăriţele trecând cu pas uşor pe lespezile coridoarelor — serveşte de cadru unei serbări date de regina Radegonda [22], prinţesă instruită şi evlavioasă, care, retrasă de la curtea soţului ei Clotar I, trăia în pacea mănăstirei. Pe pajiştea verde din cuprinsul chiostrului, în preajma unei fântâni de fier bătut, regina, alături de prietena ei, Agnès, starita mănăstirei, ascultă o odă ce le citeşte poetul Fortunatus. Un scrib transcrie versurile poetului. Cei doi vizitatori care ascultă au, unul, trăsăturile poetului Théophile Gautier, — cellalt ale lui Puvis de Chavannes însu-şi. Iar Sfintei Agnès pictorul i-a dat trăsăturile Mariei Cantacuzino „inspiratoarea sa, care a trăit ca o Radegondă a timpurilor moderne" [23].

Supremul omagiu, care echivalează cu o imortalizare, i l-a adus Puvis de Chavannes în ultimele picturi murale de la Pantheonul din Paris, întrupând statura, trăsăturile, fiinţa ei, în Sfânta Genoveva, patroana Parisului. Aceste două picturi care ocupă partea stângă a peretelui de la capătul din fund al Panţheonului au drept subiect,

[20] **Marius Vachon**, op. cit., p. 29.
[21] Ibidem.
[22] Titlul complet sau tema tabloului este: „Retrasă în Mănăstirea Sainte-Croix, Radegonda dă azil poeţilor şi ocroteşte Literele în contra barbariei vremii". **(M. Vachon**, op. cit., pag. 170).
[23] **Camille Mauclair**, op. cit., pag. 58.

una: „Sfânta Genoveva procurând hrană Parisului asediat", a doua: „Sfânta Genoveva veghiând asupra Parisului adormit".

Acest din urmă tablou e de o măreţie impresionantă. Intr'o lumină albastră, care crează o atmosferă supra-terestră, se văd casele Parisului cufundat în somn, apa Senei argintată de lumina lunei; o făptură feminină înaltă, subţire, de aparenţă ascetică, într'o lungă haină monahală şi cu un văl alb pe cap, Sfânta Genoveva, veghează de pe terasa locuinţei sale. Lângă ea, pe podea, un vas de pământ cu flori; pe marginea balustradei, o lampă aprinsă. Era în aceste atribute un dublu simbol; în acest fel, precum remarcă Vachon, veghiase ea asupra geniului lui Puvis de Chavannes, pe care ea cea dintâi îl descoperise şi crezuse în el.

Comanda acestor picturi i se dăduse în 1896; pictorul lucră la ele în anii 1897—1898. Pentru inaugurarea lor la Panthéon, artistul visase să o asocieze la triumful lui, ca o răsplată a unei vieţi de prietenie, de devotament şi de credinţă. (Din 1896 [24] — după moartea soţului ei — Maria Cantacuzino devenise Doamna Puvis de Chavannes). Vis neîmplinit şi acesta. De mai bine de un an Maria Cantacuzino era bolnavă, atinsă de moarte; cu un curaj eroic, vrednic de dânsa, ascunzându-şi boala şi medicilor chiar, continuă să participe la munca pictorului, în atelierul de la Neuilly. In ultimele săptămâni, când, doborîtă, căzu la pat, artistul trebui să-şi aducă şevaletul în odaia ei, spre a fixa trăsăturile figurei patroanei Parisului. In August 1898 ea moare.

Lovit în izvorul lui de vieaţă, Puvis de Chavannes n'a mai trăit decât pentru a sfârşi, cu o încordare supra-omenească, această ultimă a lui lucrare, „testamentul" lui, cum spusese odată, şi în care el glorifica în acelaşi timp Patria, Religia şi admirabila fiinţă care-i stătuse în ajutor, care veghiase asupra inspiraţiei lui o întreagă vieaţă. Două luni după ea, la 24 Octomvrie 1898, murea şi dânsul.

In 1883 Puvis de Chavannes făcuse portretul în uleiu al Mariei Cantacuzino, acum în vârstă, exact în aceeaşi atitudine, cu mâinile una peste alta, ca în desenul din 1855 al lui Chassériau. Graţiile tinereţei au pălit, firesţe; dar frumuseţea sufletului răspândită pe acest chip a făcut din acest portret o capo d'operă îndelung admirată. Expus la Salon în 1883, a fost expus din nou la expoziţia centenală din 1889, în timpul expoziţiei universale, iar în 1899, la primul Salon după moartea pictorului, printr'un mişcător gest, juriul a decis expunerea lui din nou, „spre a nu lăsa gol locul rezervat marelui pictor decedat" [25].

Acest portret, care a fost aproape de a aparţinea unui membru al familiei Cantacuzino la noi în ţară, se găseşte astăzi la muzeul din Lyon, oraşul de naştere al lui Puvis de Chavannes. Cu ocazia Expoziţiei Universale din 1937, a figurat într'o selecţie numită „Les chefs-d'oeuvres de l'art français".

In afară de acest portret celebru, Puvis de Chavannes a lăsat o schiţă în creion, într'o atitudine probabil obişnuită a anilor ei din

[24] **Camille Mauclair**, op. cit., pag. 18.
[25] **André Michel**. Histoire de l'Art.

urmă, poate așa cum se înfățișa ea, în zilele friguroase, în colțul ei din atelierul de la Neuilly: stând pe scaun învăluită într'o lungă mantie, care-i acoperă și capul cu un capuchon. Dreaptă, încă sveltă și de o grație sobră, cu trăsăturile feței estompate, ea apare învăluită în mister, asemenea unei enigmatice statuete de Tanagra, sau ca o poetică umbră de pe alt tărâm.... (Acest desen, prin îngrijirea d-lui profesor Gh. Oprescu se află acum la muzeul Toma Stelian din București).

Va fi eterna glorie a acestei nobile Românce de a fi privită de urmași numai prin magia artei: Ea trăește pentru noi în versurile cele mai delicate a doi mari poeți ai noștri, Alecsandri și Eminescu; în portretele personale ce au lăsat despre ea doi mari pictori francezi, — precum și în trăsăturile Madonelor din ultimele tablouri religioase ale lui Chassériau [26], și în chipul Sfintei Genoveva din picturile murale de la Panthéon.

Și e drept să fie imortalizată astfel, fiind că asupra ei au fost răvărsate toate binecuvântările cerului: frumusețea, grația trupească, și mai presus de toate frumusețea sufletului, care e, întâiu, har de la Dumnezeu, dar, apoi, la dânsa mai ales, în mare parte creația ei însăși.

In sufletul nostru de Români, pe lângă admirație și iubire, se ridică însă fără voie părerea de rău că o astfel de ființă, din neamul nostru, așa de superior înzestrată și cu așa dar de acțiune în sferele înalte ale culturei, — de la o vreme s'a depărtat de țara ei și nu a mai răspândit fina floare a minței și a inimei sale asupra societății, asupra literaturei și artei propriei sale națiuni.

Elena Rădulescu-Pogoneanu

[26] In deosebi Maria Cantacuzino pare a fi inspirat personajul Sfintei Fecioare din tabloul „Adorația Magilor", care i-a aparținut chiar ei, iar astăzi se găsește într'o colecțiune particulară. **(Henry Marcel, Théodore Chassériau,** l'Art de notre temps, Paris, Jean Gillequin, pag. 109, cum și pag. 58).

XIII

LAÏS

In numărul trecut stăruiam asupra unor forme gramaticale aparent greşit folosite de către Eminescu, pentru alcătuirea rimei. Dar numai prin faptul că în legătură cu gramatica greşită se cita numele d-lui D. Caracostea, cetitorii vor fi înţeles, de sigur, ironia formelor — greşite din punctul de vedere al gramaticei şcoalelor primare, în cadrele căreia situează critica textelor generaţia dinainte de 1900, aceea din dorinţa de a introduce în general o disciplină în scris, şi cea de acum, din orgoliul valorificării unor principii de estetică ale limbii, formulate totdeauna într'un spirit de gravitate ameţitoare şi cu desăvârşire greşit aplicate sau aplicabile faţă de texte precise. Legile pentru unificarea limbii, pe cât de laudabile prin finalitate, nu pot avea efect retroactiv, într'un proces terminat, pe de altă parte nici în actualitate practic ele nu pot fi opuse de către teoreticieni înşişi creatorilor de limbă.

Când la 1895 Convorbirile Literare tipăresc Laïs, redactorii găsesc de cuviinţă să „îndrepte" gramatica „greşită" a lui Eminescu. Astfel apare: „Nu fii / Supărată". Se înţelege că „nu fii", în rimă cu „umili", constitue o asonanţă şi mai pronunţată decât cea din „nu fi" — „umili", şi o inadvertenţă faţă de gramatică însăşi. Şi de astă dată vina nu este a poetului. Din asemenea „îndreptări" se evidenţiază că generaţia trecută n'a fost preocupată de grija unor forme gramaticale specifice şi mai caracteristice spiritului limbii româneşti şi că în critica de texte chiar a neglijat amănuntul formei, care împreună cu ideea exprimată alcătueşte un întreg şi contribue la caracteristica scriitorului. Se ştie doar că forma corectă la imperativul negativ este: nu fi, pe când nu fii, aşa cum se emendează textul din manuscriptul poetului în Convorbiri Literare devine abatere dela regula generală, deci o înfrângere a gramaticei. Că în urma unor asemenea operaţiuni potrivnice voinţei autorului teoreticianul găseşte asonanţe în poezia unui Eminescu sau Alecsandri şi că apoi acelaşi teoretician meşteşugeşte mai departe şi-şi sprijină teoria asonanţelor sau a unificării limbei cu propriile sale contrafaceri, iată ce se desprinde clar din ediţiile critice susţinute cu înaltă verbozitate.

Asupra acestor chestiuni vom reveni, cu exemplificări, într'un pasagiu din paginile următoare. De-ocamdată ne oprim la acel vocabular al poetului, care-l face pe cetitorul piesei Laïs să bănuiască folosirea textului francez pentru înlesnirea prelucrării în româneşte. Intr'adevăr, Eminescu întrebuinţează aici sumedenie de cuvinte din tezaurul limbii

latine. De aceea, obsesia lexicului original francez stăruie până în momentul când constați cu uimire lipsa de corespondență a expresiei în textul lui E. Augier. Explicația probabilă ar fi că lucrarea datează din anii de studiu, când poetul, ca orice tânăr, caută să-și îmbogățească vocabularul pe toate căile, în deosebi absorbind cuvinte de origină latină.

In cele ce urmează s'a trecut cu vederea materialul linguistic din descrierea și regisarea jocului și s'au spicuit numai **neologismele** din versuri, așadar material poetic propriu zis, în realizarea lui Eminescu. Cine nu urmărește tustrele texteie (E. Augier, K. Saar, M. Eminescu), ci se gândește numai la Eminescu și Augier, poate dobândi impresia rezonanței franceze în prelucrarea poetului nostru. Iată **neologismele:**

Abnegări, versul 260, abnegare v. 786; adio 199; admirabil 13, 375, 532; admirat 593, amor 738, 781; amorul 447; amoroasă 465; deamor; anime 685; aplană (aplancază) 80; avar 225.

Capsulă 167, 318; caracter 521; cazul 543; certe (certitudine) 741; clar 390; compunem 377; doneed 250, 570; condiții 66; condù-o 772; confus 49; conjur 321; contest 128; contra (în-, din-) 63, contrazicerî 130; contribuit 15; convins 615; convorbire 150; costat 130, 186, 555; crater 507; eruditate 132; curaj 268.

Damă 61; declar 706; defect (în rimă cu perfect) 380; degustare 419, desgustat 232; deplor 589; dezastru 115; diademă 745; disc 579.

Efect 650; egal 210, 240; epitaf 369; erezie 219; esența 123; esplică 692; esprime 406; exil 121; existență 399, existe 577.

Faimos 65; fals 245; fanatică 405; fantasmă 713; fin (metod) 80; fine (în-, la-) 442, 463; fatală 404; favoare 83, 328, 446, 549, 587, 686; favorit 26, 34.

Gajuri 740; generoasă 573.

Indignare 548; infern 581; impertinent 129; impun 581; imputări 790; insultă 551; intenții 365; invidie 638; invoc 290; lașitate 669; litierei 413.

Metod (fin) 80; miop 300; mizerabile 595, mizerie 233; moment (momente) 101, (momentul) 241; monstru 149; monstruos 595.

Nobil 575, 687; nobilă 649; înnobilează 702.

Oblig 707; observi 302; ofer (mă-) 340, 345, 549; opulență se. I. 720, ospitalitate 119.

Palide 713; parcimonioasă 383; patos 159; penibilă 367; perfect (în rimă cu defect) 380/379; periculos 146; pioasă 219; plebe 632; posed 221, 730; posezi 620; preferaiiu 108; prezint 87; probabil 106; protege 153; prudent 21.

Refuz 50, refuză 517; regret 228, 424; renegare 684; restul (vieții 419); renunti 369; renaos se. I, 203, 724, ridiculă 485; rival 144; robustă 758; ruine 700, ruinat 625.

Salutare 148; satisfac 295; scop 565; semnătura 750; serios 537; sigur 188, 336; sigură 414; de sigur 629, 652; 714 (de sigur certe) solemne 238; strategemă 682; sublim 575, succed 26; sumă 248.

Templu 633; termin (expresie, cuvânt) 31, 67; tradat 677; tratează 264; tribut 581; tron (detronat) 583.

Vanitate 446.

In problema neologismelor, care, în zilele noastre, ca de altfel şi altă dată, se desbate cu aprindere, vocabularul poetului, bogat în cuvinte noi, răspunde celor mai drept închinători limbii neaoşe, că în rândul întâiu hotărăsc scriitorii, prin realizările lor literare, în cari cuvântul cu viaţa sa celulară dă viaţă operei artistice şi consacră lexicul linguistic. Cine s'a ostenit şi a cetit neologismele desprinse aci din piesa lui Eminescu, se va fi oprit la numeroase expresii cu exclamaţia: cum se poate, acesta-i neologism?! Ori, însăşi nedumerirea, însăşi îndoiala, care dă naştere la deosebire de vederi dela cetitor la cetitor, dovedeşte limpede că elementul care înseamnă neologism pentru unul, trece la celălalt drept cuvânt obicinuit, şi că deci demarcaţia devine aproape cu neputinţă, nu numai dela individ la individ, ci şi în timp şi spaţiu. Numai extremele şi extremiştii tresar şi se agită în zadarnică vânzoleală. Limba este ca şi natura: peste tot aceeaşi, nicăiurea la fel, pururi în renaştere şi prefacere! Câtă vreme peisagiul continuă să scoată la suprafaţă încă o floare rară, o plantă nevăzută sau un puiu de arbore necunoscut, se dovedeşte că pământul e viu, mereu generator, înoitor, că viaţa nu stă pe loc, ci măreşte necontenit bogăţia şi coloritul. Auzul se obicinueşte încet cu ceea ce-i pare la început disonant, disonanţa devine artistică în întregul armoniei; ochiul se opreşte cu admiraţie asupra jocului de lumină şi umbră al culorilor, cari multă vreme păreau stridente. Cine îndrăzneşte să pună îngrădire fenomenului creaţiei şi mai ales cine crede că va izbuti în condamnarea la moarte a vre-unui cuvânt, va fi sfidat de către acelaşi cuvânt, căci îl va întâlni rânjind mefistofelic din cutare scenă puternică sau zimbind cochet din însoritul vers al poetului.

Judecându-l izolat, cuvântul vădeşte altă putere de expresie şi alt colorit; alcătuind forma gândirii, în înlănţuire, cuvintele îşi pierd autonomia şi se supun interesului general; astfel, ele formează o obştie, ca şi oamenii, ca şi albinele, şi lucrează pentru durarea şi susţinerea căminului familiar. In noua artă a grădinăritului se altoesc doi meri sau doi peri vecini, braţ în braţ. Ei devenind astfel un întreg, seva din tulpina unuia trece în tulpina celuilalt; cel ce are prisos împrumută pe cel în lipsuri. Rodul pe care împreună îl nasc şi îl desvoltă până la coacere este al amândurora. Ei rodesc şi despărţiţi, fără unirea prin altoi; dar fructul se deosibeşte, nu este acelaşi ca în lupta unită prin coroanele şi rădăcinile cari formează o singură unitate mai întărită. In binecuvântata grădină a scriitorului, înzestrat cu harul dumnezeesc al creaţiei, cea mai oropsită expresie primeşte viaţă prin altoi din dreapta şi stânga; fluidul vital care circulă în toată structura frazei reface o celulă degenerată din pricina prea grelelor sarcini sau prea deselor folosiri. In ciuda sisificelor osteneli ale celor cari vor să-l izgonească din circulaţie, cuvântul se întremează prin suflul divin al artistului. Iată pentru ce prozatorii şi poeţii nu iau parte la încrucişări de spade pentru un cuvânt şi anateme împotriva altuia, oricât de îmbătrânit, sau sbârcit ar pare, ori cât de stilat sau diformat s'ar prezinta. Ei îşi dau seama că poate chiar mâine urgisita vorbă de astăzi va fi chemată să împodobească un loc pustiu ori să împlinească un crâmpeiu de gând. Fireşte, din măsura dosării neologismelor sau a arhaismelor, se arată gradul măestriei scriitorului. Cu cea mai neaoşă limbă, cârpaciul rămâne tot cârpaciu, deoarece fără sinteza dintre formă şi fond prin puterea şi darul talentului nu se poate naşte operă de artă.

Scrutând mai departe vocabularul din piesa L a ï s, interes şi mai viu decât **neologismele** îl deşteaptă variatele **forme provinciale, locale şi arhaice,** pe cari **Eminescu** le foloseşte cu incontestabilă intenţie. Ideea greşită a unificării limbii, pornită dintr'o superficială cunoaştere a texteior şi a limbii în feluritele ei aspecte din timp şi spaţiu, şi-a căutat argumente de susţinere şi le-a găsit mai ales în inexistenţa „ultimului manuscript care a fost la tipografie". Dar, iată că L a ï s, manuscriptul descoperit de curând, este „ultimul care a fost la tipografie". Indeajuns de cuprinzător încât să întâlnim elemente linguistice, cari constituesc un criteriu sigur pentru respectarea aceloraşi forme şi în alte realizări ale poetului, acest manuscript devine călăuză hotărîtoare pentru o viitoare ediţie critică Eminescu. Teza unificării, sprijinită mai mult pe grandiloquenţă decât pe sănătoase principii consacrate, cade fără nici un drept de revenire, pentru că şi aici, în **Laïs,** se văd formele originare, unificate de către editori, împotriva voinţei autorului, ca rezultat al preocupărilor pentru adoptarea „foneticei limbii literare" **(D. Caracostea,** Arta Cuvântului la Eminescu). Tendinţa unificării, în texte existente cu forme specifice, nu-i nouă; s'a dovedit şi la înaintaşii lui **G. Ibrăileanu, D. Caracostea;** decât aceia fără multe explicaţii; G. Ibrăileanu cu lămuriri, cari, parcă vor mai curând să ceară iertare de ceea ce face decât să îndemne şi pe alţii să adopte la Eminescu „fonetica limbii literare". Fără nici o rezervă, în stil cuprins de febră, D. Caracostea preconizează mai multe feluri de ediţii: una pentru marele public, alta pentru şcolari şi alta iarăşi ca „instrument pentru a putea urmări ştiinţific creaţiunea poetică"... (D. C. pg. XX). Ce are a face textul propriu zis al poetului, care este şi trebue să rămână unul şi acelaşi, cu „ţelurile urmărite"? Dacă deosebirile dintr'o ediţie şi alta s'ar mărgini numai la aparatul critic exteritorial, atunci clasificarea ediţiilor, aşa cum o face d-l D. Caracostea, ar fi o banală şi inutilă înşirare de vorbe. Când însă autorul neartei cuvântului la Eminescu pledează pentru incalcarea teritoriului artistic, practică singur şi îndeamnă şi pe alţii să schimbe textul, argumentând că „infinitesimala deosebire nu turbură impresia totală" (D. C. pg. XXI), atunci criticul subestimează sensibilitatea creatorului, îşi suprapreţueşte pe a sa şi acopere originalul cu o contrafacere. Asemenea aberaţii nu s'au mai auzit şi nu s'au văzut practic înfăptuite în editarea critică a textelor. Dacă ar fi logic, atunci, de ce nu s'ar admite câte un text specific fiecărei provincii? Şi pentru fiecare generaţie? După norma de adaptare la „fonetica limbii literare", procedeul editării critice a textelor ar trebui să urmeze procesul traducerilor: dacă generaţiile trecute şi-au tradus, fragmentar sau în întregime, pe Dante, Goethe, Homer, Shakespeare, fiecare ţinând cont de progresul limbii, şi dacă limba literară este în continuă transformare, de ce să nu fie traduşi Alecsandri, Grig. Alexandrescu, Eminescu din limba secolului trecut în sensul de a li se adopta limba la stadiul actual al limbii şi apoi mâine să fie retraduşi din retraducerea de astăzi? Asta ar însemna traducerea în practică: teoria d-lui D. Caracostea. Evident că între azi şi mâine deosebirea este „infinitesimală", dar între un secol şi altul, deosebirea va fi.... seculară. Apoi: dacă „deosebirea" este „infinitesimală" şi dacă „nu turbură întru nimic impresia totală", atunci cu atât mai mult originalul poetului nu se poate înlocui cu varianta teoreticianului.

Necunoscându-se chipul adevărat al lui Christos, pictorii şi sculptorii

îi înfăţişează imaginea, fiecare după propria imaginaţie şi putere de concepţie, de cele mai multe ori cu trăsături caracteristice epocii lor şi tipurilor rasiale proprii naţiunilor cărora le aparţin creatorii. Intr'un tablou al lui Guido Reni spre exemplu îl vedem pe Christos cu părul capului aşa de îngrijit, încât rămânem cu impresia că prototipul ar fi venit proaspăt coafat dela frizer; alt pictor, slav, ne înfăţişează un Christos-om, necăjit, cu picioarele sdrelite, cu haina sdrenţuită şi murdară; un deliguent, infractor al legilor pământeşti, urmărit ca atare, prins şi adus în faţa judecătorilor, ca să înfrunte urgia vrăjmaşilor învăţăturilor sale dumnezeeşti. In privirea lui pierdută însă, din ambele tablouri, se oglindeşte adâncimea ceriului, trăesc misterul creaţiei, suferinţa şi blândeţea — în fiecare tablou este câte un Christos, felurit ca material şi colorit, ca îmbrăcăminte, spiritual acelaşi: Fiiul lui Dumnezeu, Messia, iertarea, împăcarea. In realizarea artistică a dispărut coaforul sau cârpaciul care va fi înseilat cu un fir de aţă sdrenţele îmbrăcămintei....

Vor coaforii să dreagă acum părul sburlit, să pomadeze şi pudreze faţa creaţiei după ce s'a înfăptuit aşa cum s'a conceput de către creator? Vulturul s'a desprins de pământ şi în viziunea sa măreaţă peste spaţii şi timpuri cu întinderea aripilor se înalţă majestos, străpunge munţi de nouri, se apropie de soare şi în acest sbor cade-un fulg sau are-o pană ruptă? Nimeni în afară de natura fiinţei sale nu i le poate pune la loc, după cum tot nimeni nu se poate apropia de dânsul, ca să i le smulgă.

Teoria unificării aşa cum a fost expusă şi practicată, se aseamănă cu lucrarea coaforului şi cu contribuţia acestuia la creaţia artistului; este cârpirea hainei sfăşiate, lucrare de cârpaciu drege-strică, deoarece tocmai artistul a vrut ca haina ruptă să ajute la desăvârşirea ideii sale; adoptarea „foneticei limbii literare", — care, s'a văzut, nu s'a mărginit numai la atât —, înseamnă înlocuirea penelului de artist cu bidineaua ţigăncii şi tonul în care se vesteşte operaţia nu-i mai prejos de guralivitatea mânuitoarei de bidinea.

Aberaţia unificării forţate vine dela părerea că poetul oscilează între o formă şi alta, din simplă obicinuinţă de a scrie cuvântul când într'un fel când într'altul. Cine însă pătrunde amănuntele stilului şi versificaţiei, trebue să ajungă la convingerea că logica nexului cauzal impune această oscilaţie spre adoptarea când a unei forme, când a celeilalte. Cuvântul îi este pământul din care îşi modelează nemuritorul vers, când mai aspru, când mai topit în moliciuni. Că are şi preferinţe pentru moldovenisme, pentru forme populare sau arhaisme, e un drept nu numai al lui, ci al tuturor scriitorilor, din orice limbă. Iar dacă asemenea preferinţe mai îndeplinesc şi un rol cerut de legile versificaţiei. încetează de a fi preferinţe şi înlăturarea lor, fără încuviinţarea autorului, înseamnă falsificare, abuz, intervenţie de coafor şi bidinea, în operă de artă.

La 1937 a apărut în Institutul de Istorie Literară şi Folclor condus de D. Caracostea **Luceafărul lui Eminescu,** „Expresia gândirii, text critic şi vocabular" (Cartea Românească, Bucureşti). Editorul textului critic, d-l **D. R. Mazilu** promite să folosească „metoda statistică drept mijloc de găsire precisă şi obiectivă a momentelor, pe care apoi să le analizăm şi să le comparăm între ele" (pg. 11). Cu toate rezultatele obţinute prin comparaţia textului autentic din **Almanah** cu cele schimbate în **Conv. Lit.** şi amputate în ediţia din 1883, învăţăcelul d-lui D. Caracostea urmează sfaturile maestrului şi piaptănă

întreaga poemă, fără să-şi dea seama că reproşând lui **T. Maiorescu** modificările neconsimţite de poet, d-l **D. R. Mazilu** se ridică şi împotriva procedeului întrebuinţat de d-sa, când spune că modificările „sânt mărturie a întrecerii dintre cei care cred că îndatorirea lor de editori este să găsească o formă mai perfectă pentru poezie decât a ieşit ea din îndelungata elaborare genială a lui Eminescu" (pg. 33). Condamnabile sunt doar nu numai tăieri sau adăogări de texte, ci şi desfigurarea fizionomiei originare a cuvintelor.

Dacă d-l D. R. Mazilu cunoaşte textul autentic din Almanah — şi recunoaştem că-l cunoaşte în toate amănuntele — de ce nu s'a folosit de propria-i statistică şi n'a respectat formele poetului?

Exemple din **„Luceafărul", Eminescu original:**

tremurător în rimă cu **fulgerător** (v. 53/55); **desfăşor** — **gânditor** (v. 121/123); **cobor** — **nemuritor** (v. 149/151); **încunjor** — **dor** (v. 269/271);

dar: **bujori** în rimă cu **pânditoriu** (v. 181/3); **mori** — **rătăcitoriu** (v. 337/9).

Domnul D. R. Mazilu adoptă „fonetica limbii literare", unifică şi meşteşugeşte asonanţe în poezia lui Eminescu, iar d-l D. Caracostea stilizează teoria asonanţelor la — Eminescu în colaborare cu d-l D. R. Mazilu: bujori — pânditor (L. 181/3); mori — rătăcitor (L. 337/9).

Că aceste forme nu sunt întâmplătoare în lucrările poetului şi nu rezultă din şovăiri ortografice, ci sunt chemate să-i alcătuiască rima, se poate dovedi şi cu versuri din **Laïs:**

înşelător în rimă cu **doveditor** (v. 182/3); **deplor** — **rugător** (v. 589/90); **mântuitor** — **uşor** (635/6);

Şi tot aici, în **Laïs:**

mori în rimă cu **îngrozitoriu** (v. 329/30); **mori** — **prevăzătoriu** (357/8);

La fel:

sinuri în rimă cu **chinuri** (v. 719/20); **sară** — **rară** (206/7), iar în interiorul unui vers va folosi forma **seară** (141); **crez** (eu) — **vezi** (341/2); **crez** (eu) — **întemeiezi** (802/3);

faţă de:

cred (eu) în rimă cu **succed** (v. 25/6).

Forme în **sibilante** frecvente în interiorul versurilor: **s'auză** (v. 179), **piarză** (v. 348), după cum altă dată poetul va preferi tiparele în **dentale:** să audă, să piardă ş. a. m.; ca şi **formele duble: aşază** (v. 133) — aşează, **înşală** (v. 206, 626) — înşeală, fără să mai vorbim de cuvinte, cari pot avea forme mai scurte sau mai lungi, în două ori în trei silabe: **atunci** (211, 478), atuncea (209) sau şi atunce; la fel **acu, acum** (235), **acuma** (175) şi în rimă cu forma populară **numa** (174/175), aceasta altă dată şi în mijlocul versului: şi **numa** în (444); **soarte** (v. 426, 515), **soartă** (v. 529).

In ordinea **dubletelor** vor intra şi formele mai noi, în cari lichida l trece în **r: adurmeci** (v. 339) — adulmeci, **turburarea** (698), **turburate** (641), **turbure** (227), şi protatesa: **impretiva** (705), **improtivirea** (708).

Genitive: inimei (v. 465, 665, 738), unei **inime** (v. 163) şi astei **inimi** (v. 407); **marii** tale frumuseţi (v. 213).

Pluraluri: lacrimele (665, 666), **inimele** (v. 719), **vaze** (v. 2), influenţă germană Vasen şi **vase** (v. 239); şi forma **ceriuri** (v. 711) chiar în interior de vers, formă pe care unificatorii limbii literare o comprimă

în c e r u r i şi c e r, chiar atunci când poetul evident o foloseşte pentru rimă; citatele din **„Luceafărul"** au fost destul de eloquente.

Mâne poimâne va veni, după Eminescu, şi rândul altora, al lui **Goga** spre exemplu care scrie **ceriul** chiar în timpul când teoria unificării se pune în practică. Iată un vers împricinat dintr'o strofă a lui **Goga**:

Ţipa în urma mea oţelul
Simţiam cum blastemă şi plânge
Iar **ceriul,** înroşit, departe
Părea tivit cu foc şi sânge....

Nominative, în înfăţişare umbrită: **frumuseţă** în rimă cu **blândeţă** (v. 782/783), ca şi altă dată fără trebuinţa rimei: **delicateţă** (275) şi fără învoirea d-lui C a r a c o s t e a; cealaltă formă limpezită, prin tendinţa limbei către înseninare se va întâlni destul de adesea: **tristeţe** (sg.) răspunzând rimei ospeţe (238/9) sau şi la mijloc de vers: **cu a ta frumuseţe** (382), **frumuseţea ta** (413), **frumuseţe** (444).

Eminescu pare că întrebuinţează cuvântul uneori într'un tipar, altă dată în altul, fără să se fi gândit la principiul consecvenţei: **dispreţ** (502), **despreţuită** (747), **să** r m a n a - m i m i n t e, **sărmanul** (355), **ţăran** (699) şi **ţerii,** faţă de **sării, mării** etc. Nici în aceste cazuri reliterarizarea unui Eminescu nu este la locul ei, deoarece ea nu-i decât o literalizare după reguli astăzi valabile, numai în primare directive didactice; ambele fizionomii sunt însă literare, şi preferinţa pentru una sau alta aparţine exclusiv scriitorului, nu criticului şi cu atât mai puţin editorilor.

Dacă spre exemplu **Academia Română** a încercat să introducă numai v i e a ţ a, deşi până nu de mult statornicise v i a ţ a, asta dovedeşte că v i a ţ a şi v i e a ţ a sunt în viaţă şi pentru limbă amândouă formele sunt un câştig, nu o pierdere, iar cine s'ar încumeta să actualizeze academic limba scriitorilor, s'ar lovi de diguri, peste cari n'ar putea trece. Astfel încă la 1895 când **Laïs** s'a reprodus în **Conv. Lit.,** s'a înlocuit forma viaţă din ms. poetului cu vieaţă, iar când s'a ajuns la versurile 467/8, s'a constatat, că în acest caz nu se poate, deoarece **viaţă** se găseşte în rimă cu **ghiaţă.** Unificatorii din 1895 se preocupau câteodată şi de asonanţe sau semiasonanţe; astfel li se părea că **necaz** (v. 135) nu rimează bine cu azi, şi încearcă să emendeze pe **azi** în **az,** iar la cuprindere în revistă, revin şi se învoesc cu forma folosită de către Eminescu. Deci: statornic şi pretutindeni se vădeşte dorinţa de a-l ajuta pe poet şi de a prezinta mereu cuvintele în alte înfăţişări, numai nu în acele prinse de autorul „singurul răspunzător, de îndată ce le iscăleşte" (M. Em.).

Nici chiar greşelile în redarea unor forme nu se pot îndrepta. In ms. **Laïs** se întâlneşte **recunoştiinţa** (v. 110); versul a fost schimbat cu totul de către **Maiorescu** pentru înlăturarea r e c u n o ş t i i n ţ e i; dar versul nu mai este al lui **Eminescu.** Desigur că erorile de tipar — sunt erori cari nu aparţin poetului; pentru îndreptarea acestora consimţământul scriitorului este însoţit de recunoştinţă; dar când lui Eminescu, robit de gând, îi scapă cacofonii ca acestea: **fiindcă cauţi** (v. 339), **ridică capul** (v. 583), ele vor rămâne în patrimoniul său. Cine poate ceti o poezie obsedat de atenţiunea îndreptată către sunete parţiale şi exterioare, cine se împiedecă de fragmentar, dovedeşte surzenie pentru simfonie. Dar aceste chestiuni n'au ce căuta în inventarierea zestrei scriito-

rului, unde cercetătorul trebuie să fie impersonal și să înregistreze până și cele mai neînsemnate amănunte. **Perpessicius** familiarizat cu manuscriptele poetului, la editarea primului volum, a avut prilej să pună în practică acest principiu, spre exemplu, în ultima strofă din Epigonii, versul al treilea din urmă, când poetul scrie: „Noi reducem tot la pravul azi în noi"..., iar în cel din urmă vers: „Toate-s praf"... **(Perpessicius,** Eminescu I/36). Oscilația se găsește și în **Laïs: vătafu** (57, 421) și **vătavu** (191). In scrisul său se pare că Eminescu își face regulă din a folosi consoana **x** numai între vocale; când este urmată de altă consoană, el o înlocuește cu **s**: ...„o enigmă n'esplicată"... și: ...„Unor lucruri n'existente"... în Epigonii (Perpessicius, Em. I, 31, 36); la fel și în ms. **Laïs:** „esplică" (692), „esprime" (406), dar: „existe" (577), „existență" (399).

Când un scriitor ca Eminescu te convinge prin consecvența sa că alegerea unuia sau atluia dintre sunete a făcut-o cu premeditare, mai încape îndoială că intervenționismul teoreticienilor este abusiv?

I. E. Torouțiu

RECENZIA UNEI RECENZII

Printre moravurile noastre culturale s'a arătat dela o vreme încoace un cusur. Moştenire bizantină? Lipsa unei conştiinţi? Râvnă după gloria uşoară? Acoperirea valorii reale cu aparenţe? Codiţele interesului? Ori ce alta ceva pricinuieşte această plagă ce ne bântue dela un timp şi care se poate numi cu o vorbă străină «facilonerie» ştiinţifică? Stare de spirit care s'a întins contagios ca o molimă, dela foiţa regională la cotidianul central, dela revistuţele colţurilor la periodicile mari, dela cartea profană la opera togată, şi care a făcut anevoioasă distingerea adevărului întemeiat de acela semi ori întrevăzut, însăilat pe câteva date, ori izvodit deadreptul din «loica» măiastră a fiecăruia.

Drept care teascurile noastre au robotit cu înverşunare la o întreagă literatură pseudo şi aştiinţifică, păgubind prin aceasta printr'o abundenţă de concurare adevăratul spirit cercetător. Acolo unde nu este doctrină, în înţelesul vechi al cuvântului, vine prezumţia interpretării, aşa de mult preţuita vedere originală, adularea servilă, sau alte păcate ale duhului cari, va spune cineva, trăesc de când lumea, însă cari nu s'au lăţit niciodată opiniei ca în vremea uşurinţii tiparului, vom răspunde aşişderi.

Lucru ce nu ne aduce onoare şi nu ne ajută să propăşim.

Recenzia despre care vorbim, nu face parte, în întregul ei, din această literatură uşoară. Ea conţine doar câteva greşeli cari însă vădesc ca lumina necunoaşterea îndestulătoare a obiectului criticat; ceeace supără din cale afară pe cine din întâmplare le poate surprinde. Şi aceasta numai de dragul adevărului căruia trebue să-i servim cu toţii în bună înţelegere.

D-l Liviu Onu scrie în vechea şi preţuita revistă **Transilvania** (an. 72, nr. 10-1941) o recenzie asupra traducerii în limba italiană a lui Eminescu, datorită prof. Umberto Cianciolo dela Universitatea clujană din Sibiu [1]. D-sa are multe cuvinte de laudă pentru lucrare, aşa cum de altfel au scris publicaţiile noastre. Recunoaşte în carte «una din cele mai elegante prezentări în limbă străină», «un act de îndrăzneală», «muncă încordată şi minuţioasă de filolog, aducând reale servicii culturii române şi ştiinţei literare romanice», «unul din cele mai preţioase elemente ce contribuie la consolidarea relaţiilor spirituale între poporele român şi italian». Laudă informaţia de tot felul, intervenind cu completări. Descoperă greşeli scăpate autorului la tipărirea textului românesc. Subliniază stilul «adorabil» în unele traduceri. Şi pomenim doar atât din recenzie, spre a învedera că avem în faţă lucru de cărturar cu răspundere. Afară de acuze cu totul nedrepte cari dovedesc că dacă recenzentul este acasă în cunoaşterea limbii române, nu tot aşa are dreptul să-l înveţe pe traducător limba sa maternă. Iată:

După ce d-l Liviu Onu surprinde, îngăduitor o «diferenţă de stil care i-a scăpat traducătorului», continuă:

«Versul 8 din **Sara pe deal**

Pieptul de dor, fruntea de gânduri, ţi-e plină,

e tradus de d-l Cianciolo astfel: «colmo t'è il petto d'affanno, è di pensieri gra-

---

[1] Umberto Cianciolo: **Poesie scelte di Mihai Eminescu**. Società tipografica modenese 1941.

vida la tua fronte» (pag. 123). Ori **affanno** e «oboseală», cu totul altceva decât **dor !**

Strofa 5 din **Mortua est**

Văd sufletu-ţi candid prin spaţiu cum trece :
Privesc apoi lutul rămas... alb şi rece,
Cu haina lui lungă culcat în sicriu,
Privesc la surâsu-ţi rămas încă viu, —

ne figurează, în cadrul acestor viziuni, antiteza între esenţa dinamică a sufletului şi a atitudinilor sale şi imuabilitatea materiei. Traducătorul italian nivelează această antiteză, prin mişcarea pe care o acordă lutului: «Vedo il tuo candido spirito migrar per lo spazio; poi miro l'argilla che **avanza...** bianca e fredda, distesa nella bara colla sua veste lunga, il tuo sorriso rimasto miro ancor vivo» (pag. 37). Ceeace, deci, nu corespunde originalului».

Iată, în aceste două acuze, greşeala recenzentului şi minunata dreptate a traducătorului:

Deschidem mai întâi un dicţionar (**Petrocchi**-Valardi, 1939) La cuvântul **affanno** stă scris :

1. Affrettamento e gravità di respiro
2. Dolore dell'animo, Afflizione

Ceeace pe româneşte înseamnă: 1. Grăbire şi greutate de respiraţie. 2. Durere a sufletului Intristare. Ori, pentru **dor** (cu exactitate intraductibil în l. italiană) s'au întrebuinţat cuvintele: **affanno, nostalgia, desiderio, voglia, malinconia,** ş. a. Dintre toate cel mai apropiat ca sens şi atmosferă eminesciană era tocmai «affanno». «Nostalgia» era prozastic. «Desiderio», slab. «Voglia» ne adecvat. «Malinconia» nepoetic. Tot aşa de nepotrivite vor fi fost şi altele, de vreue ce traducătorul toscan, cu «stil adorabil», profundă şi variată doctrină filologică, a folosit mai apropiatul de **dor «affanno»,** cu sensul lui clar de «durere a sufletului. Intristare». Dar nu numai atât. «Affanno» este un cuvânt de noţionalitate poetică mult folosit în lirica italiană. Iată mărturiile :

In unul din cele trei sonete lăsate de **Compiuta Donzella** (Duecento) o fată se plânge de starea ei. când «i fini amanti» se bucură de iubire «Alla stagion che il mondo foglia e fiora ...ed ogni damigella in gioi'dimora» numai «a ma n'abbondan marrimenti e pianti». Criticul dă explicaţie cuvântului «marrimenti» prin «affanni». Luaţi «affanni» drept «oboseli» şi beţi vedea cum versul «din coadă are să sune».

Petrarca s'a folosit de acest «affanno», care îl ajuta să dea expresie poetică liricei sale dulci. Iată un vers (Sonetul LXII): «Miserere del mio non degno affanno» — «Aibi milă de nedemna mea suferinţă. De suferinţa (durerea) ş. a.) care-l mistuia, aşa cum dorul umple sufletul în poezia lui Eminescu. Iată un altul : «E benedetto il primo dolce affanno Ch'i'ebbi ad esser con amor congiunto (Sonet LXI). Altădată spune: «Fine non pongo al mio ostinato affanno» (La canzone del tramonto). Dar nu numai în **Compiuta Donzella** şi **Petrarca,** ci în toată literatura italiană «affanno» înseamnă ceeace spune Petrocchi «durere a sufletului». chin lăuntric, suferinţă.

Găsindu-se în ospiciul Sf. Ana. Torquato Tasso descrie lui Maurizio Catanco, prietenul său, starea în care se găseşte. Printre altele îi spune că, dacă face greşeli în scrisori, acestea sunt «error d'uomo perturbato»; fără, neputându-le îndrepta (deoarece au fost trimise acuma) el simte în suflet «molto affanno». Şi, pentru a ne opri cu citatele, iată ne amintim de versurile lui Metastasio:

Se a ciascun l'interno **affanno**
Si vedesse in fronte scritto,
Quanti mai che invidia fanno
Ci farebbero pietà !

(Dacă **chinul** lăuntric s'ar vedea scris pe fruntea fiecăruia, câţi dintre acei cări trezesc invidie nu ne-ar face milă!)

Rezultă deci din dicționar, poeți, și dintr'o elementară cunoaștere a limbii italiene că traducătorul a înțeles pe deplin noțiunea românescului **dor** și că a găsit noțiunea italiană corespunzătoare, pe cât se putea, în poeticul «affanno». Greșeala cea mare e a recenzentului prins în propriu-i laț: «Ori affanno e «oboseală», cu totul altceva decât dor!»

A doua eroare și mai gravă însă, pe care o «descoperă» recenzentul la traducător, e acuza că d-sa ar fi înțeles că **«lutul rămas»** din **Mortua est,** str. 6, **«avanza»**, adică înaintează. Și recenzentul stăruește într'o explicație cu vorbe mari asupra acestei «stranii incongruențe», «stranie» fiindcă traducătorul s'ar fi gândit să «acorde mișcare lutului (trupului mort)» și «incogruență» fiindcă textul eminescian ar fi fost denaturat cu desăvârșire în traducere. Este însă «stranie» greșeală din partea recenzentului, care dovedește că nu pricepe deajuns limba traducătorului, știe un singur înțeles al cuvântului, și-și face obiect de critică o materie superficial cunoscută! În această parte a recenziei d sale descoperim boala contagioasă ce ne bântue. Iată așadar cum stau lucrurile:

Dicționarul scrie la cuvântul **avanzo** = rămășița unui lucru uzat în orice fel, **avanzi** = ruine (dărâmături), **Avanzare,** în afară de înțelesul de toți cunoscut de a înainta, mai înseamnă în limba italiană și «a rămânea din ceva». Și atunci «Privesc apoi lutul rămas» a fost minunat tradus în italienește «poi miro l'argilla che avanza». Trecem dela dicționar la citat. Aducem doar două exemple: «Massillon dice che i negri delle colonie soffrivano meno dei francesi plebei, che si gettavano famelici sugli avanzi delle mense dei nobili» = «Massilon spune că negrii din colonii sufereau mai puțin decât francezii plebei, cari se năpustiau înfometați asupra rămășițelor dela mesele nobililor» [2]. Dar cine nu știe că **avanzi** e sinonim cu **ruderi,** cu **rovine** ș. a., nu are dreptul după normele bune ale cercetării documentate să facă recenzia unei traduceri italiene ca aceea despre care este vorba. Afară numai dacă vrea cu orice preț să dovedească «strania ignoranță» a sa și nu «strania incongruență» a traducătorului. Dar iată chiar forma «avanza» pe care recenzentul o ia cu înțelesul «înaintează», o găsim exact cu sensul de «rămâne», așa cum este în textul lui Eminescu și cum **desăvârșit** traduce d-l Cianciòlo (Ar fi fost și de mirare ca traducătorul să nu fi fost izbit dela primul moment de asemănarea formelor «rămas» = «rimasto». Numai că acel «rimasto» ar fi rămas o expresie plană, nepoetică):

În «Ricordi politici e civili» Francesco Guicciardini are următoarea gândire: „Abbiate per certo che benchè la vita degli uomini sia breve, pure a chi sa fare capitale del tempo e non lo consumare vanamente, **avanza** tempo assai; perchè la natura dell'uomo è capace, e chi è sollecito e risoluto gli comparisce mirabilmente il fare» (CXLV) = «Credeți bine că deși viața oamenilor este scurtă, totuși aceluia care știe să facă din timp capital și să nu-l consume zadarnic, îi **rămâne** destulă vreme; pentrucă omul din fire are putință, și cine este cu sârg și hotărîre bine dobândește în faptă». Și în Petrarca (Sonet CCCLXV) întâlnim «avanza» cu același sens: «A quel poco di viver che m'avanza...» — «Din acea puțină viață care îmi mai **rămâne**...»

D-l Cianciòlo a tradus «rămas» cu «avanza», expresie cu minunate rezonanțe. În ce situație penibilă se așează atunci recenzentul când pretinde o mai bună cunoaștere a limbii italiene (— care, susținem, este o limbă foarte grea —) decât traducătorul însuși, italian? Ingrozitoare, anumite băcate ale epocii. Să ne întoarcem odată la salvatoarea matcă străveche unde vom găsi înțeleapta socoată, «gândul cel bun», măsura plină de umilință a puterilor. «Savanții» ne-au săturat, «Universalii» ne supără și ne măhnesc.

Ar mai fi de arătat și netemeinicia a încă trei capete de acuză. Nu insistăm asupra lor cu deamănuntul. Afirmăm doar, în contradictoriu, că traducătorul «recunoaște **oarecum** o reală valoare naționalismului lui Eminescu». Se găsește **Doina** printre poeziile alese?

Sculptura lui O. Han, după masca mortuară a lui Eminescu stă bine în

---

[2] Storia di Francia. Sonzogno, p. 40.

fotografia din traducerea d-lui prof. Cianciòlo. Afirmaţia «Fie ne îngăduit să observăm, această sculptură n are nimic reprezentativ din marele poet. Domnul Cianciòlo putea găsi în înseşi compoziţiile lui O. Han un Eminescu mai expresiv» cuprinde o observaţie nedreaptă. Noi unul ne-am cam săturat de Eminestii aceştia «expresivi» şi interpretaţi. Ni-i dragă imaginea lui «neexpresivă» dar sacră prin aceasta. Şi apoi oare nu e lucru primejdios a te amesteca în gustul artistic al unui italian, în intenţiile lui de prezentare a chipului lui Eminescu Italienilor? Oare o mască mortuară nu este mai «expresivă» şi mişcătoare în adevărul ei natural decât «măştile» artistice? Dar oricum, asta nu are legătură cu studiul traducerii.

D-l Liviu Onu mai afirmă că «avem deaface cu o operă ştiinţifică nu cu una literară». Inexact. Traducătorul a făcut operă şi ştiinţifică şi literară. Ştiinţifică întrucât a pătruns textul lui Eminescu cu metodă şi adâncime, ajungând şi la cunoaşterea literaturii asupra lui Eminescu, mai mult decât îi trebuia pentru o traducere, literară pentrucă în afară de acel «stil adorabil» simţit de recenzent, Eminescu a fost redat într'un adevărat limbaj poetic italian, de o minunată gamă de nuanţe: coloare, sunet, armonie, contur şi aşa mai departe.

Incât admiraţia noastră rămâne aceeaşi pentru traducător. Aceeaşi pentru recenzia d-lui Liviu Onu, justă în unele lipsuri semnalate. minus înţelegerea limbii italiene pe care d-sa a dat-o pe faţă. Dacă traducătorul se va putea apleca din nou în ediţia a doua, pe ici pe colo, asupra textului, recenzentul va putea ieşi din verecundie numai mărturisind adevăratele sale puteri în ştiinţa limbii lui Dante. Tot aşa precum greşeala din versiunea textului evanghelic «mai de grabă va trece **cămila** prin urechile acului...» se cerea îndreptată prin «mai de grabă va trece **odgonul** (funia, frânghia) prin urechile acului...» fiindcă şi aici traducătorul se oprise asupra primului înţeles grecesc al cuvântului. «Cămila» are cu acul cam ceeace are d-l Onu cu limba italiană.

In ce priveşte îndreptările noastre, le-am făcut aici din datoria de a reabilita o muncă străină faţă de critica greşită; din iodolatrie pentru Eminescu şi din iubirea adevărului. care nu trebue a fi ţinut la întuneric, dacă ţi se întâmplă a-l şti.

Ştefan Cuciureanu

CRONICA LITERARĂ

I. PETROVICI: STUDII ISTORICO-FILOSOFICE

BUCUREŞTI, CASA ŞCOALELOR, 1943

Personalitatea, cu multiple şi scânteietoare laturi, a d-lui prof. I. Petrovici este un fapt pe deplin şi de mult stabilit, iar lucrarea d-sale de faţă nu face decât să ne prezinte un fastuos mănunchi de raze din bogata rodnicie a omului de profundă cugetare şi aleasă simţire, pe care înaltele foruri ale culturii noastre l-au consacrat şi răsplătit la timp cu neprecupeţite distincţii.

Nu o simplă înşirare de studii aride şi întâmplătoare găsim în această lucrare a d-lui prof. Petrovici; o indisolubilă îmbinare între adâncime şi avânt ne întâmpină pretutindeni. Aflăm aci strânsă în luminoase pagini, o bună parte din contribuţiile valorosului nostru „anditor, risipite cu dărnicie în cursul ultimilor ani, fie sub formă de articole şi medalioane, în coloanele revistelor din ţară sau străinătate, fie difuzate cu verbul său încântător şi cald, sub formă de conferinţe şi cuvântări, la radio, la Academia Română sau în aula unor Universităţi din afara Patriei şi a continentului, unde a descins ca netăgăduit exponent al spiritualităţii româneşti.

Pe lângă unii clasici din gândirea europeană, pe cari stăruinţele preocupărilor universitare au reuşit să-i adapteze, mai mult sau mai puţin, structurii intelectuale a celor legaţi, prin profesie sau prin merituoasele lor înclinări, de problemele filosofice, d-l prof. Petrovici ne prezintă în această culegere de Studii istorico-filosofice, — cu nemărginit interes, atât pentru specialist, cât şi pentru masa mai largă a intelectualilor — şi câtiva din re cuge ători europeni rămaşi, în bună parte pe nedrept, pe zonele mai lăturalnice ale cercetărilor obicinuite. Alături de **Descartes, Schopenhauer, Herbart, Fouilée**, d-sa ne-a redat cu un sentiment de pioasă şi mişcătoare consideraţie adeseori, câte ceva din fiinţa cugetătoare şi avântată a unor filosofi, mai puţin cunoscuţi în deobşte la noi, ca: **Jean Marie Guyau, Felix Ravaisson, Schleiermacher, Emile Boutroux,** şi a izbutit pretutindeni să-i angreneze în problemele gândirii filosofice, sub a căror înrâurire au stat şi la care au contribuit ei înşişi mai departe; a reuşit deasemeni să ni-i scoată în evidenţă pe fiecare — printr'o valoroasă şi fericită alegere atât a ideilor lor esenţiale, cât şi a unui specific de viaţă şi de cristalizat destin.

Iată, astfel, rânduri de cuprinzătoare şi limpede pătrundere, în cari se zbate totuş avântul unei solidare împărtăşiri, cum sunt cele de mai jos: «Cuvintele ultime ale lui Descartes, raportate fidel de un martor sună însă astfel: «Mon âme, il y a longtemps que tu es captive, voici l'heure que tu doit sortir de prison et quitter l'embarras de ce corps; il faut souffrir cette désunion avec joie et courage». Aci convingerea filosofului a fost susţinută de bravura cava-

ieruiui; dialectica unei concepții abstracte — oricât va fi părut ea de evidentă — s a proptit puternic pe o tradiție de mândrie și de demnitate, care îi venea de la strămoși.

«Și dacă mărirea lui Descartes o face în opera sa teoretică, renunțarea la moștenirea trecutului și construirea din nou, pe proprie socoteală, în schimb ținuta lui practică, bravă și aristocrată și-a datorit-o tocmai faptului că nu și-a rupt niciodată legătura cu înaintașii și a avut întipărită în adâncul ființei datina vrednică a spiței sale» (pag. 14).

Este redat aci un Descartes cavaler și pur.

Acel Descartes, despre care istoriile filosofiei ne informează că și-a moderat și părăsit tocmai ideile sale cele mai esențiale și revoluționare asupra formării **Lumii**, când a aflat că Galileo Galilei a fost condamnat și că teoria lui Copernic fusese în fel interzisă de Biserică, nu-l mai găsim aci. Găsim într'adevăr, un Descartes complet reabilitat și înălțat la nivelul ideilor cari l-au predestinat să supraviețuiască peste veacuri de iluminată și fecundă gândire.

Precizările critice își mențin, deasemeni, pretutindeni un nivel adecvat. Concepția lui Schleiermacher, care nu mai acceptă distincția kantiană între judecățile analitice și cele sintetice, susținând că judecățile analitice au fost la început sintetice, este netăgăduit răsturnată de observația d-lui prof. Petrovici, care îi obiectează că, în sensul kantian și în sensul just totodată, la cele analitice nu numai că noțiunea predicatului se găsește cuprinsă în noțiunea subiectului, dar se găsește legată în mod necesar, în așa fel că nu poți gândi ideia subiectului fără cea a predicatului, legătură care nu mai există la judecățile sintetice (pag. 21).

Iată, deasemeni, o obiecție bine îndreptată împotriva contemplației estetice a lui Schopenhauer, care țintea, prin aceasta, desprinderea individului din cleștele egoist al voinței: «Ce epocă, spre pildă, a fost mai favorabilă contemplației estetice, ce epocă s'a ocupat mai pasionat cu operele de artă, ca aceea a Renașterii? In vremea Renașterii toți marii condotieri, toate marile personalități, un Cezar Borgia, un Malatesta și atâția alții, erau oameni pasionați de opere de artă și de viața artistică, dar, îndată ce trecea momentul în care se ocupau cu opera de artă, toți acești condotieri deveneau niște brute, niște bestii feroce și sanguinare» (pag. 47), pentru a încheea apoi, că, cu toată distincția și toate obiecțiile aduse de Schopenhauer creștinismului, în fondul său **Nirvana**, pe care o îmbrățișează și concepe ca o contemplație pură», ca un «**extaz permanent**», fără năzuințe, nu face de altfel decât să vizeze pur și simplu — ca și morala creștină — o altă lume, un alt gen de existență, nu neființa, nu neantul.

Concepția lui Emile Boutroux, cu contingența legilor naturii și celelalte corolare ale ei, este cu minuțiozitate și măestrie aprofundată. Critica îndreptată de Boutroux împotriva determinismului științific, prin suprimarea factorului necesitate și întronarea libertății și finalității, este atent urmărită de autor și răstălmăcită în rațiuni lămuritoare și adecvate. Teoria contingenței nu urmărește să introducă desordinea și anarhia; din contră, se îndărătnicește să stabilească în acest ocean al libertății, oaze de reguli constante. Ea nu face decât să deschidă poarta libertății — înlănțuită de criticismul kantian — ca să intervină în ogorul fertil al lumii sensibile, fără să desființeze în chip total și misterios uniformitatea legilor, afirmând numai — în profundă analiză — că libertatea creatoare — ca ultimă esență a realității — poate schimba legile naturii. — Prin această precizare, iată-l pe Boutroux pregătind matca gândirii bergsoniene, după cum de asemeni ni-l mai dovedește d-l prof. I. Petrovici ca alăturat și concepției pragmatice, în liniile de înrâurire generală.

Este demnă de reținut de asemeni, în ce-l privește pe Emile Boutroux, și teoria sa asupra istoriei filosofiei, pe care o concepe ca o succesiune de opere de artă. Sistemele filosofice sunt opere individuale, detașate, fără pretenția de a se continua și perfecționa unul pe altul, concepție, care, — deși a mai fost împărtășită și de alții — rămâne foarte discutabilă ca valoare. Genialitatea prematură și dogoritoare, aproape mesianică a lui Jean Marie Guyau, care s'a stins ca și Mântuitorul, la vârsta de 33 ani, lăsând o concepție bine

înfiripată şi surprinzătoare, etalată pe întinsul unui tot atât de neaşteptat şir de opere filosofice şi literare, ne-a fost împărtăşită cu o caldă şi îndrituită simpatie. Pe cuprinsul paginilor foarte reduse, dar cu ajutorul unor termeni sugestivi şi clari, concepţia vitalistă şi sociologică a esteticei lui Guyau, ca şi o mulţime de alte laturi ale gândirii şi simţirii sale, ne-au fost redate, odată cu rolul său de premergător al ideilor lui Nietzsche şi Bergson, pentru a încheia cu fraza atât de potrivită: «Ceeace contează astăzi la activul biografiei altora, ar fi împodobit probabil tot biografia proprie a lui Guyau, dacă firul vieţii sale nu s'ar fi rupt aşa de repede şi dacă ar fi putut să-şi îngrijească singur ogoarele fertilizate cu sămânţa gândurilor lui. Ba, poate, nu se ştie, dacă roada n'ar fi ieşit mai bună de cum a ieşit din mâna urmaşilor săi întâmplători». (pag. 76).

Iată-l, mai departe, pe Felix Ravaisson, care a avut însemnate contribuţii concepţiei spiritualiste, redat sub perspectiva legăturilor sale — căror nu s'a putut sustrage — cu evoluţionismul influent al Secolului al XIX-lea, cu observaţia însă accentuată şi foarte justă a autorului de a se fi smuls celui pozitivist al englezilor Darwin şi Spencer şi de a fi abandonat tentaţiile unei **ondulaţii universale,** rămânând la un evoluţionism teleologic şi estetic, cu vădite înrudiri cu cel romantic al lui Schelling, pe care îl audiase în tinereţe la München. — Ne sunt de asemeni redate, cu o ascuţită pătrundere, în capitolele celelalte, teoria ideilor forţe şi a împăcării libertăţii cu determinismul, profesată de Alfred Fouillée, şi va trebui să semnalăm în cap. «La centenarul morţii lui Herbart», influenţa suferită de străluciţii noştri compatrioţi: Titu Maiorescu şi M. Eminescu, de la marele metafizician şi pedagog post-kantian. — Interesante, documentate şi pline de noimă diriguitoare pentru cel dornic să se lumineze asupra acestor probleme, sunt şi capitolele: Introducere la critica cunoaşterii şi Pretenţiile psihologiei în critica cunoaşterii, întreprinse sub întreita perspectivă: istorică, sistematică şi critică.

Într'un scurt capitol, intitulat «Naturalism filosofic», concepţia vitalistă, antiraţionalistă şi îndreptată spre cultul forţei şi al violenţei, îmbrăţişată de F. Nietzsche şi O. Spengler, este comparată cu cea a valorilor creştine şi raţionaliste, încercând, ca încheere, o conciliere, a cărei lipsă de chezăşie îi dă mai curând o notă de simplu deziderat — «Idealul ar fi după mine — şi prin aceasta se recunoaşte valoarea parţială a teoriei naturaliste — un echilibru, o îmbinare armonioasă a valorilor creştine cu cultul forţei, a exigenţelor raţiunii moderatoare cu izbucnirea instinctelor. De sigur, idealul acesta nu e uşor de realizat, ba poate părea chiar contradictoriu, întrucât cultura generozităţii slăbeşte cultul forţei, tot aşa precum acesta din urmă anemiază valorile desinteresate, făcându-le umbre derizorii şi neputincioase» (pag. 90).

Dar acest deziderat, acest echilibru ideal , poate alcătui o îndreptăţită şi capitală preocupare a eminentului Ministru al Şcoalelor şi dascăl făuritor de înlănţuite generaţii, chemate să simtă, să gândească, să lupte şi să clădească pe temeliile de vecinicie ale Neamului. Cugetarea sa, în plină vigoare încă, şi verbul său răscolitor şi cald au menirea să ridice şi să aprindă, — să deslănţue — elanul pentru minunile cari îşi aşteaptă realizarea ,— pentrucă un întreg vulcan de faptă şi simţire pulsează îndeobşte, aprig, sub formele regulate şi cristaline ale gândului său, grăit sau scris.

Alexandru Ionescu

CRONICA REVISTELOR

■ **Europäische Literatur** (Erstes Jahr, Heft 8, Dezember 1942, Deutscher Verlag, Berlin). — Numărul pe Decemvrie al revistei „Europäische Literatur" care închee primul an de apariţie al uneia dintre cele mai bune publicaţii literare germane, abundă în proză discriptivă, informativă şi instructivă. Poezia, mai modest reprezentată, atât ca spaţiu cât şi în ce priveşte realizarea artistică.

Primele trei articole, între care şi al d-lui **Em. Bucuţa**, sunt evocări, reminiscenţe pe tema, pare-se, dată **Dunărea**, ceea ce n'a stânjenit stilul avântat şi poetic al autorilor, înfăţişând astfel partea beletristică a cuprinsului.

Heinrich Zillich, cunoscutul romancier compatriot, semnează articolul „Die Erlebnisse des Ostens", ademenit ca atâţia alţii, să redea trista fizionomie a Rusiei sovietice, obsedat mai ales de omul sovietic, care-şi arată inconştient şi indiferent chipul lipsit de expresie din ale cărui trăsături nu se descifrează nici un sentiment. „Es lacht so selten, dass man in russischen Städten und Dörfern tagelang kein frohes Auge erblickt, es weint so selten, dass man immer fassungslos vor Menschen steht, die das Furchtbarste erlebt haben...".

Impresia este atât dezolantă şi acaparatoare, încât îndoiala, fie şi trecătoare, stăruie: „Ob sich aus solcher Wüste, das echte Leben befreit? Wir bemühen uns zu hoffen". Dar nici acuzarea nu întârzie să denunţe responsabilităţile: „Die Knechtung, die in Russland geschieht, entspringt einer lebensfremden Theorie, die sich unter ihren Erzpriestern, den Juden, mit dem Dämon des Ostens vereinigte".

Şi coşmarul sovietic nu-l părăseşte decât în clipa, când coboară din avion la aerodromul din Bucureşti, unde-l întâmpină mişcarea liberă, multiplă plină de viaţă.

Cu totul la nivelul preocupării, studiul lui **Wilhelm Westecker** asupra scriitorului vienez **Iosef Weinheber**, creator al acelei „Hymne auf die deutsche Sprache", cântec de slavă, de mândrie şi îngenunchiere ca în faţa unei copleşitoare taine: „...Sprache unser! Die wir dich sprechen in Gnaden, dunkle Geliebte!

Die wir dich schweigen in Ehrfurcht, heilige Mutter! —

a cărui operă este minuţios cercetată, din punct de vedere al inspiraţiei cât şi al mijloacelor artistice care-l singularizează şi-l ridică la înălţimi ca: „...unser wortmächtigster Lyriker"...; „...gewaltiger zu herrschen als alle Lyriker seiner Zeitgenossen"; „Die Sprache ist schwer von Bedeutung...". Şi asemenea caracterizare: „Welcher Stolz ...einer gleissnerischen Metaphorik zu entsagen!".

Interesant esseul, nu lipsit de ţinută ştiinţifică, al lui **Felix Lützendorff**, asupra rolului **vorbit** în film, în antiteză şi paralelă cu textul oricărei piese dramatice pentru scena teatrului, unde acţiunea este susţinută numai de cuvânt, pe când în film vorbirea rămâne o anexă explicativă, deci în situaţie de aservire.

•

La rubrica **„Umschau in Europa"** se trec în revistă evenimente şi actualităţi literar-culturale din diferite ţări; în acest număr cu atentă zăbovire asupra câtorva romane de războiu ale **Finlandei** luptătoare, doi dintre romancieri fiind ofiţeri care-şi redau însemnările de front. Titlurile cărţilor indicate sunt elocvente pentru starea de spirit a autorilor, cât şi a eroismului finlandez: **„Kollaa rezistă"**, **„Nu vrem să murim"** şi altele.

Cronica lucrărilor literare originale şi traduse, cum şi câteva scurte ştiri de informaţie de-asemenea literară, închee numărul.

Victoria Ciobanu

■ **Romana** (An. VI, Nr. 8-9, Aug.-Sept. 1942, XX).

Răspândita revistă a Institutelor de cultură italiană în străinătate ne soseşte cu o ştire de bucurie: întreg numărul de pe Aug-Sept. este dedicat României.

Introducerea, semnată de d-l prof. **Al**

Marcu, nevedește firele de unire între Italia și literatura română a veacului al XIX-lea. Arată că sec. XIX român repetă, în mic, cazul Trecentului italian: „el pleacă dela versurile fără viață ale poeților Văcărești și dela proza lipsită de construcție a unui Golescu, și ajunge la Mihai Eminescu, la Ion Creangă, la I. L. Caragiale, vasăzică la creatorii capodoperilor poeziei lirice, ale prozei și ale teatrului românesc". Dela stabilirea complexității de interpretare a veacului nostru de început și de glorie, autorul trece la formularea întrebării:

„Care a fost apoi valoarea artistică a italienismului, a interesului trezit de Italia, cu frumusețile ei naturale, cu trecutul ei istoric, ori cu bogăția și seculara ei literatură, printre scriitorii români moderni, în mijlocul atâtor contraste de idei, de tendințe, de gusturi, de realități și de simple veleități literare?". Răspunsul îl vor da înșeși bucățile mai expresive alese din literatura română, prin sârguința d-lor H. Tănăsescu și C. H. Niculescu, precedate de judecata critică a prof. Al. Marcu:

„Astfel, putem reliefa numaidecât că două au fost temeiurile interesului pentru Italia din partea Romanticilor români: identitatea țelurilor politice, într'o epocă în care Giuseppe Mazzini și Garibaldi și mai pe urmă Cavour numărau atâția fanatici admiratori printre literații și artiștii români; convingerea că înrudirea istorică și lingvistică a celor două țări neolatine puteau săvârși „miracolul". Miracolul era în independență, în ajutorarea prin exemplu a emancipării poporului român, mai întâiu din punct de vedere lingvistic apoi ca teritoriu și ca națiune, de sufocanta stăpânire străină.

Naționalismul românesc, înțeles ca reîntoarcere la cele mai îndepărtate isvoare rasiale, nu-și găsise niciodată sprijin mai tare. Timp de mai mult de un secol susținătorii lui, cari au fost cu toții și cei mai mari literați ai vremii, au menținut vie flacăra entuziasmului pentru Italia, pentru istoria ei, pentru literatura ei, pentru Renașterea ei politică, dându-și prea bine seama că dacă din Franța le puteau veni cele mai admirate modele literare și dacă din Germania puteau aștepta înoirea critică și filosofică, numai din Italia putea deriva înflorirea cea mai înaltă și cea mai completă: aceea latinească".

Cunoscutul savant glotolog italian **Carlo Tagliavini** ne aduce o contribuție științifică, scriind despre „Cultura italiana in Romania". Articolul d-sale este ca o sinteză a cărții scrise în 1940 (Collezione **„Civiltà italiana nel mondo"** — **In Romania** — Società nazionale Dante Alighieri, Roma).

Autorul merge pe drumul constituirii în stat a grupului romanic oriental, subliniind greutățile pe cari el le-a biruit, în vecinătate cu Slavii și în calea puterii turce, până a ajunge să se așeze ca Nație purtând cu mândrie numele strămoșilor: **Romanus** > **Rumân**. Trecând la materia propriu zisă enunțată prin subiect, d-sa tratează pe rând momentele contactelor civilizației italiene cu Românii și cu România dealungul veacurilor:

Legăturile comerciale cu Veneții și Genovezii începând din sec. XIII; misionarii catolici cari „furono fra i primi a scrivere la lingua rumena con lettere latine"; ambasadorii și călătorii italieni cari descoperiau „la mirabile analogia della lingua valacca con l'italiana"; redeșteptarea conștiinței latinității noastre prin cronicari, mulțumită Renașterii italiene ajunse la noi prin Polonia; mișcarea latinistă transilvăneană a prelaților catolici români cu pregătire umanistică; arta tipografică venețiană ajunsă la noi prin Muntenegru și Serbia; stilul „brâncovenesc", încrucișare a artei occidentale, îndeosebi italiană, cu arta bizantină și slavă; epoca Fanarioților, cu pătrunderea în Principate a influenței literaturii și limbii italiene prin intermediul limbii neolenice și a literaturii neogrecești; Văcărești, Ion Budai Deleanu, Ion Heliade Rădulescu, Gh. Asaki. In a doua jumătate a sec. XIX influența italiană în România este slabă: G. L. Frollo publică primul dicționar italian-român (1869); Maria Chițu, N. Gane și Gh. Coșbuc traduc din Divina Commedia; recentă, traducere integrală, datorită lui Al. Marcu.

Autorul amintește apoi pe traducătorii: A. Păcleanu, Aron Densușianu și mai ales Duiliu Zamfirescu. Dela aceștia d-sa trece să ilustreze stadiul actual al interesului și răspândirii culturii italiene în România.

Rezervăm numărului nostru viitor o prezentare pe larg a studiului **Testimonianze di cronisti romeni intorno a Roma e all'Italia**, datorit d-lui prof. **Umberto Cianciolo**, dela Universitatea clujană dela Sibiu, care încoronează acest minunat volum al revistei „Romana" dedicat raporturilor de cultură între Italia și România.

Ștefan Cuciureanu

B I B L I O G R A F I E

C Ă R Ț I

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ" BUCUREȘTI

Claude Farrère: Fumătorii de Opium.

François Mauriac: Pustiul Dragostei (Roman).

George Dincă: Ion Ionescu dela Brad, Intâiul Agronom Român (1818—1891), Cunoșt. folositoare Seria C. 124.

Gh. Teodorescu: Producerea Semințelor de legume, Cunoșt. folosit. Ser. B. 76.

Corneliu C. Secășanu: Vechile Monete Moldovenești, Cunoșt. folos. Ser. A. 85.

EDITURA „CUGETAREA" GEORGESCU-DELAFRAS. BUCUREȘTI

Al. Lascarov-Moldovanu: Romanul Furnicei.

Al. Lascarov-Moldovanu: Scrisori de Răsboi, din anul vitejiei românești 1941.

N. I. Herescu: Milliarium (pentru Clasicism) vol. I și II.

EDITURA „SCRISUL ROMÂNESC" CRAIOVA

I. Lupaș: Cronicari și Istorici Români din Transilvania, Clasici Comentați.

D. Popovici: D. Bolintineanu, Scrieri alese, Clasici Comentați.

EDITURA „FUNDAȚIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ" BUCUREȘTI

Ovidiu Papadima: Neam, Sat, Oraș, în poezia lui Octavian Goga.

Gh. Oprescu: Grafica Românească în Secolul XIX-lea vol. I.

D. Caracostea: Expresivitatea Limbii Române, Biblioteca Enciclopedică.

EDITURA „CULTURA ROMÂNEASCĂ" BUCUREȘTI

V. P. Nicolau: Organizarea Educației germane.

I. Pepelea: Păcală din zilele noastre.

EDITURA „SOCEC" S. A. BUCUREȘTI

E. Lovinescu: Istoria Literaturii Române Contemporane 1900—1937.

Eugen Balan: Intr'o Duminică de August.

EDITURI DIFERITE

W. v. Goethe: Faust partea II, Traducere în Versuri de **Laura M. Dragomirescu.** Colecția **„Convorbiri Literare".**

R E V I S T E

„Il Libro Italiano Nel Mondo". Rassegna Bibliografica. An. II, No. 5—10, 1941. An. III, No. 1—9, 1942.

„Preocupări Literare". An. VI, No. 6—10, 1942.

„Preocupări Literare", An. VII, No. 4—7, 1942.

„Viața Basarabiei", An. X, Nr. 8-11-12, 1941. An. XI, Nr. 2-11, 1942.

„Cuget Moldovenesc", An. XI, Nr. 10-12, 1942. Iași.

„Transilvania", An. 72, Nr. 8, 1941, Sibiu. An. 73, Nr. 2-12, 1942.

„Timocul". An. VIII, Caet. II, 1941. An. IX, Caet. I, 1942.

„Gândirea", An. XXI, Nr. 6, Iunie-Iulie 1942.

„Școala și Viața", An. XII, Nr. 5-6, Ian.-Febr. 1942.

„Revista Limbii și Culturii Germane". An. I, Nr. 3, Oct.-Dec. 1941.

„Tinerețe", An. V, Nr. 5, Noem. 1941 An. VI, Nr. 3-5, 1942, Iași.

„Licurici", An. I, Nr. 5, 1941. An. II, Nr 1-10, 1942.

„Revista de Filosofie", vol. XXVI, Nr. 3-4, 1941.

„Revista Școala Românească", Nr. 1, 2, 7, Oct. 1942.

„Romana", Anno VI, N. 1-5, 1942.

„Revista Bucovinei", An. I, Nr. 1-12, 1942, Cernăuți.

„Buletinul Mihai Eminescu", An. XIII, 1942, Nr. 20, Cernăuți.

„Făt-Frumos", An. XVIII, Nr. 3-6, 1942, Cernăuți.

„Păstorul Tutovei", An. IV, Nr. 7-8, 1942. An. V, Nr. 1—7, 1942, Bârlad.

CONVORBIRI LITERARE

ANUL LXXVI N-RUL 2 FEBRUARIE 1943

DIRECTOR: I. E. TOROUȚIU

MEMBRI IN REDACȚIE:

ALEXANDRU IONESCU
TEODOR AL. MUNTEANU
ȘTEFAN CUCIUREANU

„BUCOVINA" I. E. TOROUȚIU, BUCUREȘTI

CUPRINSUL

Grigore Sălceanu . . . . . Poemul Creațiunii
I. Agârbiceanu . . . . . Vâltoarea (Roman, XII)
Teodor Al. Munteanu . . . . . Elegie
Horia Nițulescu . . . . . Târziu adâncul
G. Ursu . . . . . Scrisoarea soldatului
Nic. Untărescu . . . . . Crivățul; Marș; Cântecul ghioculuí
I. E. Torouțiu . . . Descoperirea unei lucrări inedite a lui Iancu Alecsandri: Montesquieu, Considerări asupra cauzelor mărirei și decăderei Romanilor.

CRONICA LITERARĂ

Alexandru Ionescu, C. Rădulescu-Motru: Etnicul românesc. — **Victoria Ciobanu,** Berndt Krauthoff: Ich befehle! Kampf und Tragödie des Barons Ungern-Sternberg.

CRONICA REVISTELOR

„Păstorul Tutovei" **(Teodor Al. Munteanu).** — „Romana" **(Ștefan Cuciureanu).**

BIBLIOGRAFIE

POEMUL CREAȚIUNII

FACEREA LUMII

Un uragan năprasnic a fost la început.
Un vălmășag de flăcări, de apă și de lut
Se'nvolbura sălbatec într'un vârtej suprem;
Din voia Lui în cercuri a prins ca de pe ghem
Să se desfacă lumea din apriga rotire
Și soarele fierbinte sbură în nesfârșire.

Din miile de bulgări ce se smulgeau din soare,
Un bulgăre făptură pământului i-a dat
Și globul ca un fulger prin spațiu aruncat,
A prins să se 'nvârtească în goană-amețitoare.

Brăzdând nemărginirea, însuflețind pământul,
Cu bubuiri de trăsnet, se întrupa Cuvântul.
. . . . . .
De mii și mii de veacuri alunecând în gol,
Pământul rupt din soare îi dă mereu ocol;
Din veac în veac mai rece, prin spațiu, solitar,
Se'nvăluie'n lumină și'n noapte cade iar.
. . . . . .
Potopuri de văpaie se varsă din tării
Și vijelii de flăcări înfășură pustii
Și fulgerele plouă și trăsnetele tună,
Trosnind se crapă scoarța pământului în două,
Din miezul lui țâșnește urlând o lume nouă
Și vâjâie prin haos o aschie de lună...
In urma ei genunea de besnă crește goală
Și isbucnesc în spume oceanele de smoală,
Se'nvolbură și roșu e ochiul cald al lunii,
Privind cum în prăpăstii se 'ncaeră simunii.
. . . . . .
Trec veacuri, trec amurguri, trec zori, cu miliarde,
Și'n răsăritul veșnic tot universul arde
Și plăsmuit din umbra ce dăruie vieți
Un fir de lut zâmbește întâiei dimineți.

PARADISUL

Darnic și bun e Creatorul în toate!
Pomii întind ramuri de rod aplecate,

Pajişti de flori scântee'n aur de soare,
Albi porumbei sboară visând peste mare.

Cele dintâi àripi bătând în văzduhuri!
Cele dintâi roze'ntrupate din duhuri!
Visele Lui albe în crini se'nfăşoară,
Visele Lui, àripi de fluturi ce sboară.

Lebezi de-argint lunec' pe ape'n lumină.
Primului om Eva-i surâde senină.
Rupe un crin şi, de mireasmă'mbătată,
Inima'n piept simte cum prinde să-i bată.

Nici un suspin, nici o durere pe chipuri,
Cerul e râs, valul e cânt pe nisipuri.

Şi glasul Celui fără moarte
Din cer Cuvântul şi-a trimis:
„Trăiţi netulburaţi de-a pururi
In pământescul Paradis!

Trăiţi cu inima, cu ochii
Visarea Celui nevăzut!
Dar nu'ncercaţi a înţelege
Puterea care v'a născut!

A cugeta la taina lumii
E o trufie diavolească.
Feriţi-vă de ochiul, care
Voi-va să vă ispitească!"

PĂCATUL

Străbat prin frunze lungi fâşii de soare,
Argint e unda râului prin crâng,
Şi crengile'n zefir tremurătoare
Intind aripi de umbră şi le strâng.

Cu braţul ei mai alb ca de ninsoare,
Atinge Eva umărul lui stâng.
Din visul lui adânc Adam tresare:
— De ce mi-a spus un glas să mă înfrâng?

Dar Eva zâmbitoare a rămas.
— In cine oare să ne 'ncredem noi?
Şi omul a privit-o fără glas.

Ispita'n şoaptă le-a trecut atunci
Pe la urechi, ca vântul printre foi,
Mai dulce decât freamătul din lunci.

Iar el: — Ce taină poate să s'ascundă
Sub coaja lumii, ce îmi pasă mie,
Când aurul străfulgeră pe undă
Și în văzduh e tril de ciocârlie?

Privirile prin ramuri mi s'afundă
Pe marea de argint trandafirie
Și'ntinderea pământului rotundă
La visuri minunate mă îmbie.

Ci, într'o zi, pe când mergeau ca'n vis,
Cu ochii duși în zările senine,
Un glas a răsunat în Paradis:

„Spre ce tărâm se'ndreaptă pașii tăi?
O! pentruce te-a fost creat pe tine
Din lut și din a soarelui văpăi?"

Și'ntâiul om adânc a tresărit
Și'n loc să se mai bucure de slavă,
Cu ochii goi, cu inima bolnavă,
Rămase pe cărare țintuit.

„Să nu te'ntrebi! Ființa ta-i firavă",
Ii spuse glasul Celui preamărit;
„Ferește-te de-a gândului otravă!
Tu ești un strop, Eu sunt nemărginit!"

Dar glasul ce plutea ispititor,
Infiora tăcerile din Rai:
„De unde vii? Tu ești și nu erai!

Desleagă-te acum de Creator!
Și vei afla, urmându-mă pe mine,
Ce ești, ființa ta de unde vine".

Prin crâng ispita ochii și-i ivise,
Ii țintuiau cu vâlvătăi fierbinți
Și-i îmbiau cu dulci făgăduinți,
Pâlpâietori de farmece și vise.

Dar Omul, cu pleoapele închise,
Cu inima cuprinsă de căinți,
Simțind căderea 'ntregii lui ființi,
Să fugă de ispită se clintise;

Când Eva cu o șoaptă l-a oprit:
„Voesc să știu adâncul nesfârșit!"
El șovăie: visează sau aieve-i?

Căci glasu-i l-a încins ca o văpaie

Și simte cum voința i-o înmoaie
Dorințele din zâmbetele Evei.

Și-au stat în loc tremurători să știe
Ascunsul gând al Celui nevăzut,
Rupându-se din visul început.
Iar Dumnezeu păli în veșnicie.

Pe chipul heruvimilor tăcut
O lacrimă curgea trandafirie
Și îngerii privindu-i din tărie,
Oftară cu tristețe: „Au căzut!"

Intâii oameni nu știau ce'nseamnă
Tăcerea spăimântată dimprejur;
Și se simțiră singuri amândoi.

Sufla un vânt posomorît de toamnă.
Se'ntunecase bolța de azur
Și'ntâia oară, au văzut că's goi.

Cutremurați, cu sufletele goale
De visul minunat de pân'atunci,
Tăcerile frunzișului din lunci
Le năpădise inima de jale.

Iar glasul răsuna: „De-acum, în munci
Vei dobândi tainul vieții tale
Și sângerând te vei târî pe cale,
Să ispășești călcatele porunci!"

Te-alung din sânul Raiului pierdut!
Trufia-ți pedepsi-o-voiu prin moarte!
Și te vei sbate'n svârcoliri deșarte,
Să înțelegi al lumii început.

Spre mine setea veșnic să te poarte,
Dar să-ți rămân mereu necunoscut!
Să-ți sfarămi fruntea de al tainei scut,
Să mă atingi și să-ți rămân departe!"

Adam și Eva s'au privit plângând
Și au pornit pe câmpuri în neștire,
Cu vraja Paradisului în gând.

Târziu de tot, în rumenul apus,
Au aruncat spre Rai înc'o privire
Și'n umbra depărtărilor s'au dus.

POTOPUL

Trecut-au veacuri. Primele ființi
De mii de ori țărână se făcură
Și'n veci renăscătoarea lor făptură
Sub cer respiră frântă de dorinți.

Din primul om popoare se născură
Și'ncăerați în vrăjmășii fierbinți,
Copilul îi ucide pe părinți
Și frații între ei își poartă ură.

Trufia stăpânește pretutinde;
Cel bun și drept de Cain e ucis;
Hotarele vicleanul și le'ntinde:

Ci'n așteptarea sfântului mister
Ce va 'nghiți pământul în abis,
Străfulgeră luceferii pe cer.

Bătrânul Noe își cioplește
Cu barda, dintr'un chiparos,
Corabia ce va să'nfrunte
Ocean de valuri fumegos.

Bătrânul Noe încă vede
Albastrul înger ce prin vis,
Cărare neamului prin veacuri,
Vestind potopul, i-a deschis.

Din zori lucrează până'n noapte
Și orice fulger trecător
In el stârnește tulburare
Și-atunci cioplește mai de zor.

Și barba lui de-argint fuioare
Se'mprăștie smuncită'n vânt,
Apoi, recade mătăsoasă
Ca un talaz peste vesmânt.

Pe lângă el, mulțimi de oameni
Își văd de drum nepăsătoare;
Puternicul de slab își râde,
Iar cei zgârciți de cerșetoare.

Trufașii umilesc norodul
Cu zâmbetele de dispreț
Și nimenea nu bănuește
Ce scurte's bietele lor vieți.

Corabia, văzând cu ochii,
Şi'nalţă trupul către cer;
Răsbubuind isbesc ciocane
In jurul blândului năer.

Bătăile de maiu ce sboară
Imprăştiate'n adiere,
Sunt cele de pe urmă clipe,
Sfârşitul lumii care piere.

Şi el, alesul dintre oameni
Să ducă neamul mai departe,
Spre a scăpa creaţiunea
Dumnezeirii dela moarte,

Ia în corabie cu sine
Pe toţi ai săi; alege iute
Cele mai sfinte dintre păsări
Şi mai curate din cornute,

Şapte perechi din fiecare;
Iar dintre cele necurate
Două perechi, cum spuse Domnul,
Din orice fel de vietate.

Corabia de ochi e plină;
Toţi se privesc fără cuvânt.
Se uită Noe înc'odată
La casa lui de pe pământ.

De vulturi cerul se'negreşte,
Presimt prăpădul pământesc;
Imprăştiind fiori de ghiaţă,
Copaci în vânt se răsucesc.

Furtuna vine rotocoale,
E galben cerul de mânie.
Apune soarele pe lumea
Ce va intra în veşnicie.

Un zid de nori pe ceruri creşte,
Vuesc adâncuri de pământ
Şi crunt ciclonul se porneşte
Vestind pedeapsa Celui Sfânt.

Răsbubuind întreg pământul
Se clatină din temelii,
Ţâşnesc isvoare din adâncuri,
Se crapă naltele tării;

Torentele de ploaie urlă
Invârtejindu-se în arii,

Acoperișurile-s smulse,
Din rădăcini sunt rupți stejarii.

Aleargă lumea'nfricoșată
Și vitele pe uliți fug,
Nechează herghelii pe șesuri
Și taurii în cete mug;

Și ploaia toarnă zi și noapte,
Ajunge apa pân'la umăr,
Dispar în ea cetăți și neamuri,
Câmpii și codri fără număr.

Ocean livid e tot rotundul,
Un cer de păcură, iar jos,
Ca varul stins talazul fierbe,
Căscându-se prăpăstios.

Dar pe o creastă fumegândă
Ce arătare s'a ivit?
Pe lanțul munților de apă
Cine plutește'n nesfârșit?

N'a mai rămas o vietate
Din câte fură pe pământ.
Ce umbră crește și se sbate
In smunciturile de vânt?

Ca un gigant ieșit din neguri,
In a talazurilor voie,
Cu toate viețile de mâine
In nesfârșit s'avântă Noe!

Și zilele nenumărate
Cu nopțile de-a valma trec,
Amestecate'n besna oarbă
A nesfârșitului înnec.

Și după luni de rătăcire,
Când nourii s'au destrămat,
Corabia'ntâlni un munte
Și-a stat pe vârful Ararat.

Printre stafiile de ceață,
Pe apa neagră a genunii,
Ca niște fulgere de aur
S'a revărsat lumina lunii.

Și apele-au scăzut cu'ncetul
Și din ocean ca niște frunți
Crescând pe ceruri de sineală
Ieșiră culmile de munți.

Deschise Noe o fereastră
Lăsând să sboare-un porumbel,
Dar negăsind pământ să stee,
Se'ntoarse iarăși lângă el.

Iar când trecu o săptămână
Și-i dete drumul în senin,
In cioc i-aduse porumbelul
O rămurică de măslin.

Și după alte șapte zile,
Lăsându-l iar în cer să sboare,
S'a dus și nu se mai întoarse,
Pământul se svânta în soare.

Și din corabie, sub ceruri,
Ieșit-a Noe cu ai săi,
Infiorați de prospețimea
Seninătăților dintâi.

Și toți cu frunțile plecate
Ingenunchind atins-au lutul;
Iar din tării grăi Cel Veșnic:
„Voi faceți lumii începutul!

„Din neamul vostru se va naște
Șiragul vieților de mâni,
Vă răspândiți pe'ntreg pământul
Și peste toate fiți stăpâni!

„Dar nu vărsați o picătură
Din sângele făpturii mele!"
Și glasu-I se pierdu în corul
De heruvimi cântând prin stele.

In aburi calzi plutea pământul
De soare alb învesmântat;
Pierise'n valuri Paradisul
Și urma primului păcat.

Cetăți și neamuri înrăite
In fiorosul lanț de crime,
Cu nedreptatea și trufia
Zăceau pe veci în adâncime.

„Pământu-i moale, vântul suflă,
Grăește Noe surâzând;
Svârliți sămânța 'n patru vânturi,
Să încolțească în curând!"

Sbură o pulbere de aur
Din mânile lui Iafet

Şi toţi se minunau cum munţii
Se învesmântă în brădet.

Iar Sem sclipea de bucurie:
Din pumnu-i mare răspândite
In jurul lui, pe văi, pe dealuri,
Creşteau păduri nemărginite.

Şi Ham cu braţul prin văzduhuri
Inseamnă uriaşe arii
Şi chiotu-i prelung răsună,
Când pe câmpii răsar stejarii.

Şi lumea'ntreagă se îmbracă
In lanuri verzi, în rai de floare
Şi Noe viţa o sădeşte
Scăldat într'un ocean de soare.

TURNUL BABEL

Pluteşte Dumnezeu în slavă
Cu cetele de heruvimi.
Sunt mii de ani, de când potopul
S'a revărsat din înălţimi.

Demult e Noe printre îngeri
O creatură de lumină.
Cu dor priveşte el pământul:
„Acolo dorm pe o colină

„Şi eu şi blânda mea soţie
Şi'n mersul timpului încet,
Cu-a lor tovarăşe alături,
Vai! dorm Sem, Ham şi Iafet!"

„Nu fii mâhnit!" îi spune'n taină
Cu voce blândă Dumnezeu;
„Eu te-am chemat să fii departe
De tot ce face neamul tău.

Acum, mai mult ca'n alte veacuri,
Păcatu-i colcăie prin vine.
Priviţi de pe pământ cum urcă
Trufia lutului spre mine!"

Arhanghelii şi heruvimii
Şi îngerul corăbier
Văzură jos un turn de piatră
Urcând de pe pământ spre cer.

„Pământul negru fără suflet,
Spre cerul nostru vrea să sboare,
Adus de cel trimis acolo
Să-l schimbe în mărgăritare!

Ca și Adam, odinioară,
Căzut e omul în păcat;
Și'n loc din piatră să se smulgă,
In piatră s'a înfășurat

Și se ridică în văzduhuri,
Cu mine vrând să se măsoare!"
Din ochii îngerilor lacrimi
Picară pe pământ amare.

„Priviți noroadele în jurul
Cetății care se ridică!
Roesc, se sbat, se încordează,
Uitând că omu-i o furnică.

Ei cred că'n numărul mulțimii
Le stă puterea lor întreagă,
Când ea e'n limba ce le-am dat-o
Ca între ei să se 'nțeleagă.

Le-amestec graiul; și 'ntr'o clipă
Semeții uriași ce sânt,
Ne mai putând să se priceapă,
Fără cerescul meu cuvânt,

Se vor cutremura de spaimă
Și părăsind în câmp zidirea,
Spre patru colțuri ale lumii
Își vor începe pribegirea.

El dă poruncă unor duhuri
Ce spre pământ pornesc în sbor.
In orice duh e-o limbă nouă,
In orice limbă un popor.

Și strecurându-se în oameni,
O zăpăceală îi cuprinde,
Ca roiul negru de albine,
Aleargă toți de pretutinde;

Se'mpiedică și se răstoarnă,
Se îmbulzesc, răcnesc în cor,
Se'mprăștie și se adună
Intr'un vârtej fulgerător.

Puțini spre cer și'nalță ochii
Și'ngenunchind șoptesc o rugă,

Pe când, înţelegând pedeapsa,
Incep noroadele să fugă.

Şi turnu'n zări rămâne singur,
Deşertăciune omenească!
Şi unde-a hohotit trufia,
Pustiu 'ncepe să jelească.

TREC VEACURI

Trec veacuri după veacuri, trec milenii;
Pământul clocoteşte de păcate;
Pe cel mai slab puternicul s'abate
Şi'n zări de sânge lunecă vedenii.

Incăerate 'n negre vălmăşaguri
Noroadele cutremură întinderi
Şi'n aprigele urilor aprinderi
In două crapă ţestele baltaguri.

In piepturi late sburuesc securi
Şi caii alergând în herghelii
Deavalma calcă mame şi copii,
Lăsând în urma lor dărâmături.

Din goană smulg femei de lângă soţi,
Muşcând cu sete gurile ce ţipă
Şi prinse subt a braţului aripă
Le zdrumecă picioarele 'ntre roţi.

* * *

Răstoarnă brazde muncitorii,
Pământul scapără scântei;
Dar tot ce seamănă pe câmpuri
Rodi-va numai pentru ei.

Un spic nu vor lăsa în urmă
Şi bob cu bob vor umple sacul
Şi câmpul gol, fără nădejde,
Il va privi plângând săracul.

La uşa lor, în miez de iarnă,
Va bate grabnic, ros de chin,
Dar ei vor râde lângă focul
Pâlpâietorului arin.

Şi uşa nu se va deschide
Şi semenul cuprins de 'nghieţ

Il vor găsi întins pe lespezi,
In zorii albei dimineți.

BETLEEM

E noaptea lumii cea mai sfântă,
Când Dumnezeu privind de sus,
S'a îndurat de chinul lumii
Să i-L trimită pe Iisus;

Pe Fiul Lui să și-L jertfească
Și să răscumpere păcatul.
E noaptea lumii cea mai sfântă,
Când i se naște Impăratul.

In slavă cetele de îngeri
Cu glasuri minunate cântă
Un imn suav de primăvară,
E noaptea lumii cea mai sfântă!

Răsună cântecul de îngeri
Și se împrăștie departe,
Vestind sfârșitul suferinții,
Lumina Celui fără moarte.

In fulgerări nemaivăzute
S'aprinde-o stea la răsărit.
E prima lacrimă căzută
Din ochii Celui nesfârșit.

E-o lacrimă de îndurare
Și părintească dăruire,
O mare lacrimă'nstelată
Strivită pentru omenire.

In vremea-aceea vrând Cezarul
Să știe câți supuși avea,
A poruncit numărătoarea.
Și ascultând porunca sa,

In Betleem s'a dus cu Iosif
Și preacurata lui Marie
Și n'a găsit un loc să doarmă,
Ea, crinul alb de feciorie,

Ea, ce purta în sân nădejdea
Și Mântuirea lumii'ntregi,
Pe Cel proorocit din veacuri,
Păstorul peste lumi și regi!

Se strecurară într'un staul
Și lângă vite așternând
Un snop de paie, cu sfială
Ei se rugară într'un gând.

Adoarme Iosif; dar Maria
Cu ochii duși rămâne trează.
Pe ușa staulului cade
Din naltul cerului o rază.

Și se cutremură ființa-I
De-un ne'nțeles fior de viață,
Când îngerul Gavril i-apare
Și neclintit îi stă în față,

Șoptind: „Te bucură, Fecioară
De ceruri binecuvântată!"
Ea recunoaște-acelaș înger
Ce a vestit-o altădată:

„Prin har ceresc Tu vei fi mamă
Și de dorință neatinsă,
Pe Fiul Domnului vei naște,
De Duhul Sfânt fiind cuprinsă".

Și o lumină fără seamăn
In clip'aceea o'nfășoară
Și în culcușul cald de paie
Iisus se naște din Fecioară.

„Te scoală, Iosife!" șoptește
Cu glas tremurător Maria.
Și îngerii din ceruri cântă:
„Veniți că s'a născut Messia!"

Din somnu-i blând tresare Iosif
Și uluit de strălucire,
Ingenunchează și sărută
Născutul mai presus de fire.

Suflarea vitelor din preajmă
Mânuțele I le mângâie
Și Magii vin să I se'nchine
Cu aur, smirnă și tămâie.

Și Preacurata cumpănește
In inimă-I acestea toate
Și îngerestile cuvinte
Văzând că sunt adevărate,

Se înfioară măsurându-I
Nemărginita Lui solie

Şi'mbrăţişându-L c'o privire,
Ar vrea copil ca toţi să fie.

Afară, steaua nemişcată
Cu raze'n patru zări străluce
Şi singură, de-asupra lumii,
Rămâne'n noapte ca o cruce.

FUGA ÎN EGIPT

Păstorii şi magii s'au dus;
In staul e-o linişte mare.
Fecioara şi blândul Iisus
Zâmbesc adânciţi în visare.

Şi iată, un înger de sus
Lui Iosif în somn îi apare,
Grăindu-i: „Irod pe Iisus
Ostaşi a trimis să-L omoare!

„Ucide copiii oricui,
Ca Fiul cerescului Tată
Să piară cu dânşii odată.

„Fugiţi de mâniile lui!
Te scoală, porneşte îndată
Şi 'n sânul Egiptului du-i!".

II

De zile întregi pribegesc;
Iisus pe asin cu Maria,
Şi Iosif străbate câmpia
Incinsă de focul ceresc.

In urmă se'ntinde măcelul,
Copiii sub sabie pier
Şi mamele urlă spre cer:
„De trăsnet să piară mişelul!"

III

Roşcate pustiuri de foc.
Pe calda nisipului dună,
Cu paşi melancolici s'adună
Pantere şi lei la un loc.

Zărindu-i, tresare Maria.
Apusul o scaldă'n văpăi
Şi tainic, ca'n noaptea dintâi,
De lună se umple pustia.

Se scutur'a leilor ceată,
Spre lună își tremur' mânia
Cu perii sburliți și, deodată,
Se umple de răget pustia.

Copilul la sânu-I și-L strânge,
Iar Iosif și-acoperă chipul;
Panterele taie nisipul;
Apusul e-o mare de sânge.

S'apropie cruntele fiare;
Maria e ceară de frică;
Dar, iată, copilul ridică
Spre ele mânuța-I de floare,

Și mugetul groasnic de leu
Se schimbă în blânde suspine
Și ceata panterelor vine,
Se culcă sub zâmbetul Său;

Privește copilul, părinții,
Și'n vraja fiorului sfânt,
Adulmecă albul vesmânt,
Se joacă luându-l cu dinții.

Și'n umbrele nopții ce vine,
In liniștea fără hotare,
Adorm îmblânzitele fiare,
Sub raza privirii divine.

Adoarme pantera și leul,
Sălbatice guri de balaur,
Dar, mâini, ne'mblânzit va fi Iuda
In apriga-i sete de aur!

NAZARET

Și Iosif părăsi deșertul
Și împlinind ce-a spus profetul,
Spre-a trece neluați în seamă,
El își alese Nazaretul.

Pe-un dâmb de piatră ars de soare,
Printre căsuțele sărace,
Dulgherul înțelept durează
Cămin de rugă și de pace.

Trecură anii și copilul
Chemat pe morți să-i reînvie,
Privind pe Iosif cum lucrează
La masa lui de dulgherie,

Căta cu ochi-I mari, extatici
La trunchiul cioturos şi lung
Şi se mira văzând ce lucruri
Ieşeau din lemnul dat la strung.

Şi, într'o zi, s'a pus la muncă;
Şi-a netezit frumos un lemn;
Maria L-a privit o clipă,
Făcând dulgherului un semn.

Şi'ncremeni văzând că lemnul
Crestat cu flori şi cu inele,
Scotea lumini scânteetoare,
Ca un toiag bătut cu stele.

Aşa precum pe lemnul crucii,
Pe care fi-va răstignit,
Va străluci Invăţătura-I
In veacul fără de sfârşit.

Pe chipul Maicii Preacurate
Picară lacrime fierbinţi;
Copilul astfel i-amintise
Că se coboară dintre sfinţi;

Că dragostea-I nemărginită
Ea trebuia s'o'năbuşească
Şi niciodată să nu uite
Menirea-I suprapământească.

IISUS ÎN TEMPLU

Primăvăratice miresme
Peste grădini sfios adie.
Demult a stat din lucru Iosif
Şi-i linişte în dulgherie.

A tras zăvoarele Maria
Şi la Ierusalim s'au dus
Să facă Paştele cu Iosif
Şi l-au luat şi pe Iisus.

Printre roirile de oameni,
Cu toţi vecinii dimprejur,
Au petrecut o zi voioasă,
In rugi, în soare şi azur.

Şi la sfârşitul sărbătorii,
Plecând cu lumea din cetate,
Luaţi de apele mulţimii
Ce peste câmpuri se abate;

Stând Iosif c'un bătrân de vorbă
Și Ea mergând printre femei,
Aproape când s'ajung'acasă,
Văd că Iisus nu-i lângă ei.

Il caută printre prieteni,
Intreabă orice trecător:
Pe drum așteaptă să se scurgă
Șiragu'ntregului popor.

Se înoptează și Maria
Cu glasul istovit și sec,
Tremurătoare ca o frunză,
Intreabă umbrele ce trec:

„Nu ați văzut venind pe cale
Un copilaș micuț și blând,
Cu plete lungi, cu ochi albaștri?"
Dar umbrele se duc tăcând.

Și mama desnădăjduită
Cu ochii străbătând câmpia,
Intreabă vântul care trece
Și'n vânt se tânguie Maria.

O împresoară ca o mare
Tăcerile de pretutinde.
Iar sus, în cer, milosul Tată
Un braț spre Dânsa și-l întinde,

Și arătând-o către îngeri
Ce din înalt i-ascultă plânsul,
Șoptește: „Astfel, cu încetul,
Se va deprinde fără dânsul!"

A plâns și s'a rugat Maria
Ingenunchiată'n câmp pustiu;
A plans cu lacrime amare
Intâia noapte fără fiu.

A doua zi, porni cu Iosif
Să-L caute'n cetatea sfântă.
Pe orice trecător întreabă;
Tăcerile o înspăimântă.

Cotește uliți după uliți,
Se uită lung din poartă'n poartă,
Cu ochii rătăciți aleargă,
Cu fața pală ca de moartă.

Un șuerat îi este glasul:
„Copilul meu!" Și'n drum, grămadă,

Nepricepând ce e cu Dânsa,
Rămân femeile s'o vadă.

Și pasu-I fuge tot mai iute,
Ca urmărită de vedenii
Și lacrimile în șiroaie
Ii curg din marginile genii.

Acum, spre templu se îndreaptă;
Atâta doar i-a mai rămas:
Pe lespede să'ngenuncheze,
Să dea durerilor ei glas;

De Cel Puternic să se roage
Atât de mult și de umil,
Incât și pietrele să plângă,
Redându-i scumpul Ei copil.

Pe ușă'n templu năvălește
Și cu privirea rătăcită,
Ducându-și mânile la gură,
Rămâne'n loc înmărmurită.

Printre bătrâni cu barbă albă,
Un copilaș cu ochi albaștri,
La întrebări le da răspunsul,
Vorbind de prooroci și aștri.

Uimiți sorbeau învățătorii
Cuvântu-I plin de'nțelepciune
Și Ea, nedumerită încă,
Se'nfiora ca de-o minune.

Necunoscut îi era glasul
Și ale ochilor scântei,
Dar copilașul plin de gânduri
Era Iisus, copilul ei.

Se repezi la El și'n brațe
La piept cu dragoste L-a strâns;
Și 'n părul-I ascunzându-și gura,
A isbucnit Maria'n plâns.

„Te-am căutat cu denădejde!"
El a răspuns: „Au nu știai
Că întru cele pururi sfinte
Oricând pe mine mă găsiai?"

Și 'n Nazaret cu El se'ntoarse
Și ne'nțelesele-I cuvinte

O'nfiorau fără de voie,
Când și-aducea de ele-aminte.

IN CETATEA IERUSALIMULUI

Chemat de miresmele verii,
De-azurul adâncului cer,
Lăsând Nazaretul departe
Și munca lui grea de dulgher,

Iisus a pornit pe câmpie,
In albă cămașă de in,
Cu plete de aur pe umeri,
Cu ochi zăbovind în senin.

Ca umbra de nour pe ape,
Prin lanuri încet se strecoară;
Un greere țârâie tainic
In liniștea-adâncă de vară.

Dar sfânta chemare cerească
O simte în pieptu-i bătând
Și lumea din juru-I se șterge:
I-apare Golgota în gând.

Și 'n vreme ce turme se uită
La Dânsul cu ochii blajini,
Iisus, peste ani, își zărește
Pe frunte cununa de spini.

Prin valul dogoarei din câmpuri,
O boare de vânt nu s'abate.
Urmat doar de umbra-i prelungă,
Pătrunde Iisus în Cetate.

Semeți așezați pe-o cămilă,
Se duc negustorii la treabă;
E forfotă piața de lume
Și-i zornet de bani pe tarabă.

In umeda umbră de ziduri,
Stau doldora coșuri de pește;
Cu solzi de argint, din grămadă,
Adesea o coadă svâcnește.

Ieșind dintre mucede case,
Vânduta pe veci lui satana,
Purtată de sclavi prin mulțime,
Surâde lasciv curtezana.

Șiraguri de mândre armate
Se par o pădure de suliți
Un miros de azimă caldă
Plutește în aer, pe uliți.

Belșugul în val se revarsă,
Curg râuri de pâine și poame;
Ci 'n colțuri de stradă, în zdrențe,
Scâncesc cerșetorii de foame.

Își șterge o lacrimă Domnul,
Cu tâmpla svâcnind de mânie:
In lume să'mpartă dreptatea
Aici în curând va să vie!

De-un orb se apropie'n taină:
Nu are argint ca să-i dee;
Dar mâna i-o trece pe frunte
Și iată, privirea-i scântèe;

Tresare din besna orbirii
Și'n hohot de plânset el spune:
„Văd cerul! văd alba lumină!
O! Doamne! cereasca-Ți minune!"

Și pleacă Iisus mai departe,
Cutreeră vechea Cetate;
Aude gemând asupriții
Și cinstea ce'n lanțuri se sbate.

Îi tremură inima plină
De crâncenul chin omenesc.
Și 'n juru-I, mânate de patimi
Mulțimile surde roesc.

Târziu, se întoarce acasă.
Apusul scântèe pe lan
Și fruntea-I plutește pe câmpuri,
Ca luna pe'ntins de ocean.

Și'n vremea aceasta, departe,
Pe țărmuri de mare'n pustie,
O umbră de om singuratec
Pe creste de stânci întârzie.

Vesmântu-i din păr de cămilă,
Incins de-o curea împrejur;
Îi flutură pletele'n vânturi,
Iar sufletu-i plin de azur.

In ochi-i cu gene stufoase
Sclipește roșcatul apus;

Și buzele-i arse de rugă
Șoptesc în pustiuri: „Iisus!"

E Sfântul Ioan, Proorocul,
Trimis să-L vestească pe Domnul;
Mănâncă lăcuste și miere,
Trudindu-și prin peștere somnul.

BOTEZUL DOMNULUI

E-un freamăt de glasuri în aer,
Iordanul sclipește în soare
Și țărmul e negru de lume
Ce mișună murmuitoare.

Puzderii de suflete arse
De negre păcate s'adună.
Cu scâncet și lacrimi se roagă
Și glasul Profetului tună.

El știe că vine'mpăratul
Stăpân peste turmă să fie;
O tainică voce i-o spune
Și cată mereu spre câmpie.

Și printre oameni, de odată,
Răsare El, Cel sfânt și veșnic,
Cu ochii umezi de blândețe;
Și drept ca flacăra din sfeșnic.

Inaintează către pustnic;
Ioan privește lung la El
Și se cutremură; căci Domnul
Prin vis i-a apărut la fel.

— „Nu-s vrednic, Doamne, spune dânsul,
Nici să Te-ajut să te încalți!
De ce-ai venit aici?" — „Venit-am
Să mă botezi ca pe ceilalți.

„De mine Insumi, azi, mă lepăd".

Și în Iordan încet coboară;
Iar undele se luminează
De-a Lui atingere ușoară.

Pân'la genunchi i-ajunge apa,
Până la brâu, până la umăr...
Și piere'n fund, lăsând de-asupra
Inele albe, fără număr.

Cu braţu'ntins, Ioan aşteaptă
Clipita binecuvântată,
Când fruntea Lui cu păr de aur
Se va ivi din nou; şi, iată,

Ieşind din valuri, creşte'n soare
Albeaţa sfintei Lui făpturi,
Precum va învia din moarte
A treia zi, după Scripturi.

ISPITIREA LUI IISUS

De patruzeci de zile, în pustiu,
Iisus îşi poartă umbra solitară;
De veghe, noaptea, singur stă afară,
Rugându-se tăcut până târziu.

De-o stâncă braţu-şi razimă ades
Şi umbra Lui cu-a nopţii pare una.
Dar când pe cer sclipind se urcă luna,
Cununi de foc pe fruntea lui se ţes.

Vesmântu-I răvăşit ca un talaz
Se încreţeşte'n falduri de lumină;
Scăldată'n raze faţa Lui senină
Se pare'nmărmurită în extaz.

In ochi-I mari tot ceru-i oglindit;
Pe buze rugăciunea îi adie;
Doar Dumnezeu ascultă în pustie
Cuvântul Lui etern, nemărginit.

Prin post şi rugi s'a deslegat de lut.
Incet trecură patruzeci de zile
Şi patruzeci de nopţi, ca nişte file
Intoarse de un deget nevăzut.

Văzând ce palid chipu-I s'a făcut,
Tresare Dumnezeu din înălţimi.
Şoptesc în juru-I mii de heruvimi:
„Stăpân acum e duhul peste lut.

„Din clipa când Botezul l-a primit,
Şi în pustiu L-aduse Sfântul Duh,
S'a fost hrănit cu raza din văzduh".
Atunci răspunde Cel nemărginit:

„Aşa-l credeam, în prima zi a lumii,
Privindu-l lângă Eva, pe Adam;
Dar când ispita i-a întins un ram,
A tresărit într'unsul glasul humii

Și a căzut, uitând de Dumnezeu.
Deși Iisus e însuși Fiul meu,
Spre-a ști de este gata pentru cruce,
Acuma, în ispită îl voiu duce".
. . . . . .
Cum arde piatra soarele din slavă,
Așa de foame ars e trupul Lui.
In cearcăne adânci și albăstrui
Se sbuciumă privirea Lui bolnavă.

Broboane reci îi lunecă pe chip.
Abia mai isbutește să se țină
De suflet biata mână de țărână
Și cade fără vlagă pe nisip.

Dar simte că nu-i singur cu pustiul.
Ispita-i spune: „Dacă Tu ești Fiul
Lui Dumnezeu, cu-a Tale sfinte mâni
Aceste pietre schimbă-le în pâni".

Își mușcă gura care-i cere pâne.
El știe c'ar schimba în rod pământul;
Dar neînduplecat Iisus rămâne
Și murmură: „Azi, hrană mi-e Cuvântul!"

De cântecul tăriilor răsună
Pustiile pământului învins;
Și, ca un soare blond după furtună,
Zâmbește Dumnezeu în necuprins.

UCENICII

Pe lângă Marea Galilee,
Inaintează 'ncet Iisus.
Tăcute apele scântee
Insângerate de apus.

Cămașa Lui de in se pare,
Prin ceață, vânătă, acuma.
Ades, pe albele-i picioare
Un val își înfășoară spuma.

In liniștile fără margini,
Un zvon de glasuri se aude.
In fața Lui, tremurătoare,
Cresc pe nisipurile ude

Și'naintează două umbre;
Se fac din ce în ce mai mari.
Intoarce capul și zărește
Venind din urmă-i doi pescari.

„Lăsat-am mrejele și luntrea“,
Grăește unul dintre ei.
Iar Domnul: „Adevăr zic vouă:
Voi sunteți Petru și Andrei!“

„Cum, Doamne, cum de știi Tu asta?
Cu nici un om nu Te asameni!“
Și răspunzând, Iisus le spune:
„Veți fi pescuitori de oameni“.

Și au chemat în mare grabă
Și pe Ioan și pe Iacob
Și fiecare 'ngenunchiat-a,
Spunându-I: „Doamne, îți sunt rob!“

° ° °

Cutreerând cu ei cuprinsul,
Începe Domnul să vestească,
Cetăților din Galileea,
Împărăția Lui cerească.

Ioan cu zâmbet feciorelnic,
Îl urmărește pas cu pas,
Cu duioșie în privire
Și sfântă armonie 'n glas.

Iacòb, neprihănitu-i frate,
Cu ochii de iubire plini,
Când doarme Domnul, împresoară
Frumosu-I chip cu flori de crini.

Și'n timp ce pilda Lui duioasă
Cu zvonul câmpului se 'ngână,
Andrei, smerit, îi scoate apă
Răcoritoare din fântână.

Iar Petru, cel spătos și mare,
Cu suflet gingaș și curat,
Ascultă propovăduirea-I
Și ceasuri stă îngândurat.

° ° °

Urcând pe munți, dintre mulțime,
Privirea Lui spre El îi cheamă
Pe toți acei ce au să fie
Credinței pavăză de-aramă.

Și Filip, ce știa Scriptura
Și profețiile din ea,
Și pe Mântuitorul lumii
Atât de dornic L-aștepta,

Văzând albastra Lui privire,
Se simte'nlănțuit de El.

Subt un smochin, descoperindu-l,
L-atrage pe Natanael,

Evlaviosul ce în umbra
Mântuitorului ședea-va,
Umil și neluat în seamă,
In taină adorându-I slava.

De lângă masa lui de vameș,
C'o vorbă-l smulge pe Matei.
Va predica învățătura-I,
In veacuri semănând scântei.

Tadeu, văzându-L, lasă'n urmă-i
O casă'ntreagă de copii,
Să se adape din fântâna
Nemuritoarei ape vii.

Iar Toma, neîncrezătorul
De mai târziu, fără să știe,
Vrăjit de fruntea Lui măreață,
Urmează pasu-I pe câmpie.

Și Iuda Iscarioteanul,
Cu suflet veninos și rece,
Tresare și 'mplinind Scriptura,
In rându-apostolilor trece.

Răpit o vreme de cuvântul
Mântuitorului, visând
Măriri, putere pământească,
Se va desmetici curând;

Și între cei din Galileea,
Fiind el singurul Iudeu,
Invins de patimă și aur,
Il va'nșela pe Dumnezeu.

NUNTA DELA CANA

In depărtări se șterge caravana
Și palmierii scântee în soare.
In fundul unei văi, scăldată'n floare,
Voioasă râde nunta dela Cana.

Vârtejul piere'n umbră și răsare;
Zâmbesc bătrâni înmărmuriți ca stana;

Cu vinul vechiu mereu se umple cana
Şi cupe se ciocnesc fumegătoare.

Adie, parcă, mâinile pe strune;
Stă mirele sfios lângă mireasă;
Din ochi povestea dragostei i-o spune;

Şi creşte veselia sgomotoasă,
Cu chiot şi cântări să încunune
Iubirea nouă, fericita casă.

Din fund de zări s'apropie Iisus,
Urmat de ucenici cu pas cuminte.
Vrăjiţi aud întâile cuvinte,
Pe care Fiul Domnului le-a spus.

Le flutură albastrele vesminte
Şi inimile cresc, se'nalţă sus.
Ci Lui vederea Canei i-a adus
Icoana Preacuratei înainte.

O simte că-i acolo, ca prin ceaţă.
Pătrund printre nuntaşi şi, faţă'n faţă,
Maria şi Isus s'au întâlnit.

Dar lumea cântă, râde mai departe,
Nebănuind că'n treacăt i-a privit
Acel ce se va naşte după moarte.

Incet, încet, furaţi de veselie,
Apostolii, uimiţi, la miri privesc
Şi farmecul vieţii pământesc
Credinţa le-o înfrânge şi-i îmbie.

Uitând de visul lor dumnezeesc,
Le sboară gândul la părinţi, soţie;
Păreri de rău în inimi le învie;
De călăuza lor se îndoesc.

In mijlocul vesmintelor frumoase,
Atât de simplu li se pare El!
Cum de-au lăsat ei, oare, fraţi şi case?

Adevărata viaţă nu-i de fel
In pribegiri şi rugi pe căi de chin
Ci'n sânul liniştitului cămin.

Dar, iată, că'ncetează veselia,
Nuntaşii tac şi cântecele pier.
„Nu mai au vin..." îi spune'ncet Maria,
Privindu-L pe Iisus cu ochi de cer.

Il roagă, fără vorbe, duioșia
Și ochii mamei o minune-i cer.
In jos se uită mirele stingher,
Că lumea-i află astfel sărăcia.

„Nu-i ceasul meu", Isus gândește'n sine,
„Să mă desvălui, săvârșind un bine".
Ci'n ochii Ei o lacrimă s'arată.

Renaște'ntreaga viețiI Lor poveste
Și tresărind, grăește de odată:
„Umpleți cu apă amforele-aceste!"

Se strâng în jurul Lui, nedumeriți,
Nuntașii toți, apostolii și mirii.
Vorbește rar: „Pe Domnul preamăriți!"
Și-i plouă cu miresme trandafirii.

„In inimă credința vă'ntăriți!
Printr'ânsa vom învinge legea firii.
Cu cerul fiți de-a pururea uniți
Și vă legați prin tainele iubirii!"

Spre bolți o mână albă ridicând,
El apa'n vase-o binecuvântează;
O rugăciune murmură în gând;

Și, iată: străbătută de o rază,
Tresare apa'n flăcări de rubin
Și spumegă, schimbându-se în vin.

„Luați și beți!" Un strigăt se ridică;
Genunchii se apleacă la pământ;
Și toți sărută poala Celui Sfânt
Și tremură apostolii de frică.

Credința în cerescul Lui Cuvânt
In suflet iar cărare își despică;
Și lumea li se pare-atât de mică,
Impărătesc săracul Lui vesmânt.

Pricep că viața, fără El, e moartă
Și'n timp ce lumea cupele deșartă,
I'nvăluie surâsul Lui divin;

In ochi îi scânteează veșnicia
Și fruntea Ei, mai albă ca un crin,
Și-o reazimă de umăru-I Maria.

Și vestea ca un fulger se întinde,
Norodu'n jurul nunții se adună;

Iar pe'nserat, în răsărit de lună ,
Minunea e știută pretutinde.

Bolnavi, bătrâni, tresar și ies prin tinde,
S'apropie durerile să-și spună
Și, doar atinși de mâna Lui cea bună,
Fiorul sănătății îi cuprinde.

Se'nchină întorcându-se acasă,
Căci orbul vede, umblă cel schilod,
Nebunul are mintea sănătoasă;

Își uită toți durerile și rana,
Pe când Iisus, urmat de mult norod,
In urmă lasă nunta dela Cana.

FURTUNA PE MAREA TIBERIADEI

Se'nalță piscuri roșii spre tării,
Iar sus, pe creste, scântee zăpada;
Adoarme între munți Tiberiada
Cu apele adânci și străvezii.

Lumina lunii își aruncă spada
Prin crăpături de stânci portocalii.
Din luntrea cu vintrele argintii
Pescarii peste ape lasă nada.

Plutește leneș barca... și'ndărăt,
Pe gânduri stând Iisus, îl fură somnul.
In jurul luntrei, nouri de omăt

Răsfrânge apa, legănând pe Domnul
Ca pe o albă pajiște în floare,
Din lumea'mpărăției viitoare.

Învăluiți în raze tac pescarii,
Cuprinși de o simțire ne'nțeleasă.
Un pește de argint se sbate'n plasă
Și vântul suflă apele în arii.

Din ceruri norii tot mai jos se lasă,
Se'ntunecă a munților fruntarii
Și-un vuet înspăimântă năvodarii,
Când intră în strâmtoarea'ntunecoasă.

Infiorări de frig străbat în aer
Și marea'n vânt tresare, se frământă
Și pânzele se sbuciumă, se'ncaer;

In somnu-I, nu se mișcă fruntea sfântă;
Talazuri intră'n barcă, saltă, urlă,
Se'nalță pân'la ceruri ca o turlă.

E barca'nvârtejită'n vijelie,
De apă grea, se lasă pe o parte;
O clipă doar, o clipă îi desparte
De'ntunecata mării veșnicie.

Văzând că Domnul doarme mai departe,
In liniștita Lui cuviosie,
Infricoșați, cu fața pământie,
Ei strigă: „Doamne! Scapă-ne de moarte!"

Iisus se scoală, glasul Lui răsună
Și întinzându-și brațul, amenință:
„Tăceți, talazuri! taci și tu, furtună!"

Și'nvinse de cereasca Lui ființă,
Talazurile mării mugitoare
I se așternsupuse la picioare.

Apoi, spre ei privirea și-o coboară:
„Credința voastră unde vă e? unde?"
Pe fețele'ngrozite curge'n unde
Talazul mării, spaima lor amară.

Din ochi se'ntreabă: „Cine se ascunde
In omul ce furtuna o doboară?"
Privirea Lui atâta e de clară
Și în străfundul inimii pătrunde.

Cutremurați în fața Lui rămân.
Inseninată marea scânteează;
In zări se stinge clocotu-i păgân.

„Cine ești Tu, ce mării dai poruncă,
Plutind în vijelie ca o rază?"
Și'n lacrimi la picioare i s'aruncă.

In aer norii negri se destramă,
Pe mare se așterne clarul lunii;
Iisus visează, rezemat de funii,
Privind pe cer a negurilor scamă.

Luceferi ard pe urmele furtunii,
Spre Dumnezeu și heruvimi îl cheamă;
Și'nconjurat de ape, ca'ntr'o ramă,
Plutește sfânt în liniștea genunii.

Intr'un târziu, o aşchie de soare
Desvăluie pe ţărmuri portocalii,
Atinge faţa Lui surâzătoare;

In adiere freamătă migdalii,
Ajung la ţărm şi coborând din lluntre,
Un nimb de foc îi scântee pe frunte.

Zâmbeşte trist: curând au să-L îngroape
Şi'n palme-şi vede petele de sânge.
Ci tot mai des în jurul Lui se strânge
Norodul cu credinţa în pleoape.

Un om îi cade în genunchi şi plânge:
„Copila mea de moarte e aproape!
Doar mâna Ta mai potae să mi-o scape!"
Şi glasul de durere i se stânge.

Pe faţa lui curg lacrimile şir;
Străpuns de milă, Domnul îl priveşte,
Grăind încet: „Să mergem, Iair!"

Pornesc, apoi, şi-l mângâie frăţeşte;
Şi'n urma lor, mulţimea şerpueşte
Sclipind în soare ca un patrafir.

Urmat de noroade, se urcă Iisus
Pe drumuri de munte, mai sus, tot mai sus.
Ajunge la casa-i; dar, lumea din poartă
Le spune: „Zadarnic! copila e moartă!"
Mâhnită, mulţimea în drum a rămas;
Şi tatăl priveşte în gol, fără glas.
Femeile'n casă se frâng de durere
Şi Domnului nimeni nimic nu-i mai cere.

Credinţa'n minune, nădejdea'n Iisus,
Odată cu moartea copilei s'au dus.
Ci Domnul îşi şterge o lacrimă grea
Se'ntoarce spre tată: „Să mergem la ea".
Şi-a fost pe la ceasul al zecelea, când,
Isus cu apostolii pragul trecând,
Văzură, prin rama ferestrei deschise,
Copila cea moartă, zâmbind ca prin vise.
Frumoasele-i plete de aur în unde
Ii curg peste umeri; pe geamuri pătrunde
Lumina de-afară; şi-o mângâie lin
Zefirul cu dulce mireasmă de crin.
I-e rumenă gura, dar faţa i-e pală
Şi ochii în cearcăne-albastre de boală
Par două pansele sculptate în ceară;
Mânuţele-i albe spun rugă de seară.

Privirea spre mamă Iisus şi-o ridică:
„Nu plânge, că doarme copila ta mică!"
Dar lumea priveşte la chipul ei rece
Şi-un zâmbet pe faţa vecinilor trece.
„O! doarme, visează copila ta dragă!"
Cu mâna să iasă pe oameni îi roagă.
Rămân numai Petru, Ioan şi părinţii.
S'apropie Domnul cu vraja credinţii,
Ia mâna copilei, suavă petală,
Şi strigă: „Micuţa mea fiică! Te scoală!"
Ca umbrele lunii ce urcă pe zid,
Pleoapele fetei încet se deschid;
Şi inima'n pieptu-i începe să bată,
Se scoală din patu-i, se uită mirată;
Cuprinsă în braţele palidei mame,
S'alintă şi râde, spunându-i: „Mi-e foame!"
Şi rude, la geamuri văzând-o, tresar;
Cu ochii de spaimă, cu faţa de var,
Aleargă de-a valma norodul s'adune,
Să vadă cu ochii cereasca minune.
O clipă şi lumea potop se revarsă
In jurul copilei din moarte întoarsă.
Şi fruntea plecându-şi-o toţi la pământ,
Sărută vesmintele Fiului sfânt.

MUNTELE FERICIRILOR

Pe drumuri de munte, mai sus, tot mai sus,
Urmat de noroade, se urcă Iisus,
Un nimb de lumină învăluie Sfântul.
Ades, câte unul i-atinge vesmântul
Şi iese dintr'ânsul cerească putere,
Se'nchide o rană, se stinge-o durere.
Ajunge pe-o culme smălţată de floare,
Umbrită de cedri şi ninsă de soare,
Cu mâna Lui dreaptă îi binecuvântă;
Curgând printre ierburi isvoarele cântă;
Şi glasu-I pluteşte adânc peste crâng:
„Ferice, ferice de ochii ce plâng!
Căci lacrima spală greşeala întreagă;
Durerea de patimi, de trup te desleagă;
Şi cine trăeşte cu sufletul doar,
Primeşte lumina cerescului har!"
Şi glasu-I pluteşte adânc peste crâng:
„Ferice, ferice de ochii ce plâng!"
Un freamăt străbate norodul, căci mulţi
De-o viaţă întreagă suspină desculţi,
La semenii veseli se uită cu jind;
Şi iată o rază în suflet mijind.
Şi vocea-I duioasă străbate văzduhul:

„Ferice, ferice săracii cu duhul!
Acela ce crede că toate le ştie,
In iad se coboară cu vana-i mândrie.
Dar omul ce-L vede pe Domnul oriunde
Şi ştie că mintea-i nu-L poate pătrunde,
Infrânge întâiul fiinţii păcat,
Prin grea umilinţă cu ceru'mpăcat.
Şi vocea-I duioasă străbate văzduhul:
„Ferice, ferice săracii cu duhul!"
Un viscol de glasuri în aer s'aude;
Pleoapele toate de lacrimi sunt ude.
„Iubeşte-ţi aproapele tău, ca pe tine!
Iubeşte-ţi vrăjmaşul! răspunde-i cu bine
La răul ce-ţi face! Şi'n rugile tale,
Te roagă să-i iasă norocul în cale!
Prin dragoste toate durerile pier
Şi sufletul vostru se urcă la cer!"
Şi mâini hotărâte să dea în vrcun frate,
Incet se desfac, de mânii deslegate,
Se'ntind să desmierde cu dulci mângâieri
O frunte de semen urât până ieri.
Ii scaldă în aur apusul de soare;
Pluteşte în aer un duh de iertare.
Când umbrele serii se lasă pe fire,
Pe munte adie un imn de iubire.

O inimă numai o spintecă ciuda
Şi-i scapără ochii în umbră lui Iuda.

SCHIMBAREA LA FAŢĂ

Adoarme mulţimea în frunza ce sună,
Umbrită de cedri şi ninsă de lună.
Păstorul priveşte cu ochi de azur
Smerita Lui turmă culcată'mpre'ur.
El ştie că Iuda curând îl va vinde,
Că pânza uitării pe inimi se'ntinde.
In fiece suflet acum se strecoară;
Privirea-I străbate a somnului ţară
Şi vede ce ziua rămâne ascuns:
Prin somn îndoeala în mulţi a pătruns.

Se roagă la ceruri, smerit, fără glas,
Pe culmea de munte, ca stana rămas.
„Desvăluie-mi faţa de albă zăpadă!
Apostolii chipul cel veşnic să-mi vadă!
Să'nfrâng îndoeala din sufletul lor!"

Din ceruri asupră-I coboară un nor.
Când iese dintr'ânsul, schimbat e la faţă:

Ca fulgerul arde privirea-I măreață,
Vesmântu-I ca neaua străfulgeră viu
Și crește, tot crește pe cer vioriu.

Iar Petru, Ioan și Iacob, adormiți,
De raza privirii în taină loviți,
Tresar, li se pare că-i umbră de vis
Și ochii mai tare toți trei i-au deschis.

Alături de Domnul, profetul Ilie,
Pe caru-i de flăcări, din veacuri învie.
Și'n dreapta-i, cu tabla de piatră în mână,
S'arată făptura lui Moise bătrână.
Vorbesc proorocii veniți de departe,
De jertfa-I pe cruce, de cruda Lui moarte.
Și-apostolii vorba cu ochii le-o fură:
Sunt slove știute din Sfânta Scriptură.
„Acum se'mplinește Cuvântul prooroc!
Și lumea primi-va botezul de foc!"

A Domnului față în noapte străluce
Și'n spate îi crește din umbră o cruce.
Șiroaie de sânge se scurg de pe lemn
Și arde în haos simbolicul semn.
Un glas fără seamăn străbate pe sus:
„Acesta e Fiu-mi! Urmați pe Iisus!"

Deodată, profeții în neguri dispar.
Rămâne pe culme Iisus solitar.
Apostolii palizi de spaimă se'nchină
Și ochii și-acopăr, orbiți de lumină.

INTOARCEREA IN NAZARET

La Iosif, acasă, Iisus s'a întors.
In lipsă-I, Dulgherul atâta lucrat-a!
Atâți sori apus-au! Și'n dor, Preacurata
Atâta durere și caere-a tors!

Bătrânu-L sărută și-L strânge Maria
La sânu-i. Privește în jur, uluit,
Simțind că din cuibul de ieri fericit,
Odată cu Dânsul s'a dus bucuria.

Se uită la floarea zâmbind în fereastră:
In vreme ce mii de minuni a făcut,
O ramură nouă cu floare albastră,
Sub mâna Fecioarei, încet, a crescut.

Și cartea citită în ultimul ceas,
Deschisă, pe masă, și-acum a rămas.

Să poată în doru-I mereu să-I sărute
Frumoasa Lui mână pe filele mute.

* * *

Când zorii de aur pe geamuri străpung,
Lucrează cu Iosif şi Domnul la strung.
Maria-i priveşte zâmbind pe furiş
Şi-adesea rămâne cu ochii închişi,
Să'nfăşure tainic, cu grije, în minte
Priveliştea rară ce-o vede 'nainte.

* * *

Vorbeşte în Templu de viaţa din cer.
Dar lumea se strânge mai mult veninoasă,
Să vadă cu ochii ce poate să iasă
Din casa lui Iosif, sărmanul dulgher.

E Sâmbătă. Templul se umple de lume;
Fătarnicii gura şi-o strâmbă a glume;
Femeile râsul abia de şi-l ţin;
Când, intră Păstorul cu chipul senin.

Străbate mulţimea cu pasul Lui rar
Şi, drept ca moliftul, se urcă'n altar;
Spre oameni se'ntoarce; sclipesc în lumină
Frumoasele-I plete pe fruntea divină.

Şi'n liniştea mare ce'n jur s'a făcut,
S'audă, urechile toate s'ascut.
Ca freamătu'n codru Cuvântu-I răsună;
Pe urmă tot creşte, ca trăsnetul tună.

Şi cade pe inimi puternic şi greu.
In aer se simte plutind Dumnezeu.
Dar, iată, în umbră, şoptind printre dinţi,
O gură se leagă de bieţi-I părinţi:

„Il crede mulţimea trimis dela cer,
Dar, orice s'ar spune, e fiu de dulgher".
Iar Domnul aude cuvântu-i şiret,
Deşi îl şoptise atât de încet;
Şi'n vreme ce lumea îi cere-o minune,
Iisus, închizându-şi pleoapele, spune:
„In ţara lui, nimeni nu este profet!"

DESPĂRŢIREA

E noapte. In somn adâncită-i odaia.
Maria şi Iosif respiră uşor.
Şi luna pe geam îşi aruncă văpaia,
O cruce de umbră scriind pe covor.

Iisus le privește făptura lor dragă:
E noaptea din urmă și-i gata de drum.
Cu fruntea plecată pe lespezi se roagă
La Tatăl să-i aibă în pază, de-acum.

In vise, Maria și Iosif suspină;
Trezindu-se'n parte, îl văd ca prin ceață;
Și El, să le deie putere divină,
Incetul cu 'ncetul, se schimbă la față.

Maria surâde și Iosif se'nchină:
Ca fulgerul arde privirea-I măreață;
Vesmântu-I, ca neaua, sclipește'n lumină,
Văzduhul se umple de veșnică viață.

In liniștea casei, un pas ca de vis...
Pe chipuri o lungă și grea sărutare.
Și ușa'n tăcere oftând s'a închis,
Iar umbra-I, pe câmpuri, se șterse în zare.

DUMINICA FLORIILOR

Un cer albastru ca safirul
Și cedri antici scriși pe zare.
Pe șes oițe dorm în soare.
Cu foșnet iarba-și pleacă firul.

Ierusalimul își arată
Palatele sclipind de-albeață.
Pe-o verde pajiște'nflorată
Adie râs și zvon de viață.

Ca floarea soarelui smerită
Ce dintre lanuri crește'n sus,
Dintre mulțime, liniștită,
Răsare fața lui Iisus.

Sfielnic, ca și ea, pe-o parte
Își lasă chipul Lui senin.
Il vede lumea, de departe,
Venind încet, pe un asin.

Vesminte noi și crengi în floare
In calea Domnului s'așternu,
Pe'mpărătești le covoare
Să treacă pasul Lui etern.

Cu crengi de finic, din câmpie,
Șiraguri de femei răsar.
Și nici o inimă nu știe
Că Domnul merge spre Calvar.

In piepturi inima le bate,
De bucurie, tuturor:
Mântuitorul în cetate,
Azi, va intra biruitor.

Trezesc nădejdi fără hotare
Minunile ce le-a făcut:
Va şti pe duşmani să-i doboare,
Dac'a'nviat pe morţi din lut.

El, din robie să-i deslege,
A fost trimis de Dumnezeu,
Să fie cel mai mândru rege
Şi scut poporului iudeu.

Astfel gândeşte fiecare,
Slăvindu-I numele pe drum.
Dintre minuni, pe cea mai mare
Aşteaptă să o vad'acum.

De ciudă spumeg' Fariseii,
Gândind că noua Lui credinţă
I-a cucerit pe toţi Iudeii
Şi e în drum spre biruinţă.

La toate casele din cale,
Uşi şi ferestre se deschid.
Se cântă imnuri triumfale:
„Osana, Fiul lui David!"

„Isuse, zi-le lor să tacă!"
Spun Fariseii tremurând.
Iar El: „Chiar glasul de le seacă,
Striga-vor pietrele curând!"

IZGONIREA VÂNZĂTORILOR DIN TEMPLU

In Templul din Sfânta Cetate, e stinsă
Credinţa, de aur şi purpură'nvinsă.
Trufia aprinde lumina din sfeşnic,
Dar nimeni nu crede în sufletul veşnic.
In Templu, zarafii cu roşii perciuni,
Cu ochii de şarpe sticlind de minciuni,
Cu glasuri şirete'mbiind mieroase
Şi haine în zdrenţe lucind unsuroase;
In Templu, tocmindu-se, numără banii;
Cu mâini tremurânde înşeală cicbanii;
Pe lespezi, oriunde privirea-ţi întorci,
Vezi boi de vânzare şi turme de porci.
In loc să tresalte în sunet de harfă,
Sub boltă se'ntinde şiragul de marfă.

„Făcut-ați o piață cu miros de seu,
Tarabă din Casa Părintelui meu!"
Din funie Domnul își face un bici
Și'n ei se repède: „Afară de-aici!"
Și brațu'nvârtindu-și prin aer, lovește.
In dreapta și'n stânga, cu biciul trăsnește
Ii arde cu sete, împrăștie foc;
Și dând cu piciorul, răstoarnă din loc
Taraba cu aur ce sună pe jos
Și drum își despică, cu ochiu mânios,
Prin cete de oameni, răcnind ca un leu:
„Afară din Casa părintelui meu!"
Ca paie luate de apa vâltorii,
Din Templu aleargă goniți vânzătorii.

Uimit de mânia cumplitei furtuni,
Poporul se'nchină și-așteaptă minuni.
Scrâșnesc Fariseii: norodul, astfel,
Ii uită pe rabini, slăvindu-L pe El.
Puterea Lui crește, cu ochii văzând.
Ar vrea să-L sfâșie și-L blestemă'n gând.
S'adună prin colțuri, cu preoții mari,
Fățarnice chipuri, șireți cărturari;
Incep să scornească perfide minciuni,
Că-l are pe diavel, când face minuni;
Și vineți de ciudă, sălbatici de ură
Ii dau anatema și moartea i-o jură.
Cu pietre în mână, L-așteaptă în poartă;
Dar, Domnul când trece, puterea li-i moartă.
Și bratul le cade în jos, obosit;
Dar clocotul urii le crește'nmiit.

CAIAFA

„Să moară!" răcnește Caiafa în sfat.
„Decât în robie tot neamul lăsat,
Mai bine să piară El, singur, acum!"
„Să piară!", vorbește un preot, „dar cum?
Ce vine I-aducem? Găsiți o pricină;
Căci, altfel, poporul se poate să vină
Să sfarâme Templul în crunta-i mânie:
Străinul acesta pe morți îi învie;
Pe Lazăr din groapă l-a scos de curând;
Maria și Marta mi-au spus-o, plângând.
Bethania toată e martoră și,
Lovindu-L pe Dânsul, în noi am lovi."

V'aduceți aminte", un altul se scoală,
„De-acel paralitic, ca umbra, de boală?
Ii spuse doar „umblă!" și el a umblat.
Ci Sâmbătă omul a fost vindecat!

O vină, mai mare ca asta, se poate?
Asemenea fapte sunt legi dărâmate!
Odată'ntrebându-L, în Templu, de unde
Îi vine puterea, străinul răspunde:
„Mi-a dat-o din ceruri Părintele meu!"
Pe sine se crede astfel Dumnezeu.
Căci cine din preoții lumii, vreodată,
Ca Dânsul a spus Creatorului Tată?"
Tresare Caiafa, de ciudă străpuns:
„In sfânta cetate ca rege-a pătruns
Și'n loc să ridice poporul iudeu,
Să-l ducă'mpotriva dușmanului său,
Să-l smulgă din neagra sclavie romană,
Pe-ai noștri din Templu îi pune pe goană!
Vrăjește poporul minunile Sale:
El poate'ntr'o clipă pe toți să-i răscoale
Și lumea întreagă o poate supune,
Dar nu vrea să facă această minune,
Urăște puterea și'n loc de războiu,
El predică pacea! Nu-i pasă de noi!
Văzând împrejuru-I mulțimile toate,
Romanii din Templu curând ne vor scoate.
Să-L facem în lume să-și spună tot gândul
Și, astfel, din inima gloatei smulgându-L,
Svârlindu-I asupra disprețul cetății,
Putea-vom pe urmă să-L dăm judecății".

* * *

Norodul ce'n slavă pe Domnu-L urcase,
Se sbate, de-a valma, curgând de prin case,
Pătrunde în Templu, sub bolțile-adânci
Și crește cu vuet, se năruie'n brânci.
Chemați de mai marele Templului, vin.
S'așteaptă sfârșitul obștescului chin.
Iudeu cu Iudeu din priviri se'nțelege;
Gândesc că Iisus se'ncunună ca rege.
Minunea cea mare acum o va face:
Goni-va Romanii, redându-le pace,
Pământuri și aur; și văd cum, prin El,
Renaște și crește în veci Israel.

Iisus se arată'ntre două coloane.
Întreabă Caiafa cu gânduri dușmane:
„De ce'mpărăție ades ne vorbești?"
Iar Domnul: „De țara veciei cerești!"
„Rămâi peste neamul iudeu domnitor?"
Răspuns-a: „O turmă va fi și-un păstor.
Aduc înfrățirea popoarelor toate
Și lumea-i iertată de grele păcate,
Din clipa în care se'nchină la mine".

„Dar, cine ești?“ „Fiul Puterii divine!“
„Deci, nu ai venit între noi să ne scoți
Din jugul robiei: pe oamenii toți
Puterilor Tale voești să-i robești,
Mințind că-i vei duce în raiuri cerești!“
Și sute de glasuri cu răcnet de fiară
Se'nalță din sfatul iudaic: „Să piară!“
Și mâna ce'n Templu cu flori L-a primit ,
Se schimbă acuma în pumn îndârjit;
Și gura ce ieri îi cânta osanale,
Blestem și ocară I-aruncă în cale.
Deodată, norodul rămâne ca mut:
Iisus dintre dânșii s'a dus nevăzut.
„E diavol!“, cutează Caiafa să spuie.
Și oamenii urlă: „Să-L batem în cuie!“

Doar unul dintr'ânșii pe sine stăpân,
Departe de clocotul urii păgân,
Un om în cetate vestit de bogat,
Aflând despre Lazăr din morți înviat,
De-o caldă credință în Domnul pătruns,
Gândește să-L țină'n palatu-i ascuns.

* * *

Trimite o slugă să-i deie de urmă.
Ci Domnul, departe, cu blânda Lui turmă,
Pe-o coastă de munte cu antici măslini,
Își dăruie cele din urmă lumini.
Spre vechea cetate întinde un braț
Și Petru șoptește privind cu nesaț:
„Ce marmură albă și mândre palate!
Scântee în soare cupole de-argint!“
Iar Domnul: „Vai, ție, sărmană cetate!
Vai, oameni pierduți în sclipiri care mint!
Gonit-ați pe Fiul luminii din vatră
Și nu va rămâne nici piatră pe piatră!
Căci spadă și flăcări schimba-vor în scrum
Palate și toată sclipirea de-acum!

Dar, iată că, astăzi cu voi împreună,
De paști bucuria s'o'mpart am voit,
Presimt că ne-așteaptă cu inima bună,
Cu poarta deschisă, un om pocăit.
O slugă vedea-veți, intrând în cetate,
O amforă plină pe umăr ducând.
Porniți după dânsul pe uliți; curând
La poartă de marmură scumpă, va bate.
Urmați-l în curtea în care intra-va;
Și spuneți stăpânului casei: „Iisus
Cinează la tine, în sala de sus“.

Acela ce ține pământul și slava,
Ne-a fost pregătit-o în mândru-i palat,
In slugă supusă schimbând un bogat".
Vorbise Păstorul, văzând ca prin vis.
Plecară și totul a fost cum a zis.

Ci Iuda, încet, dintre ei s'a desprins,
Fugind printre arbori, cu scrâșnet de dinți
Și'n sfatul Caiafei de ură aprins,
Se duse să-L vândă pe treizeci de-arginți.

CINA CEA DE TAINĂ

O sală cu bolta de aur,
Pereții sculptați în stejar
Și-o masă de greu palisandru
Pe-un roșu covor ca de jar.

In fund, o fereastră arcată
In marmură albă cu vine,
In ea înrămează câmpia
Și fruntea făpturii divine.

Un soare, ca vișina coaptă,
Apune pe dealuri, departe.
O rază atinge vesmântul
Păstorului fără de moarte.

Îi cade în falduri mantaua
Pe lespede, albă grămadă;
Sfioase răsar din sandale
Picioarele Lui de zăpadă.

Pe neteda-I față de ceară
A genelor umbră se lasă,
Se mișcă încet, după soare;
Privirea-I se roagă duioasă.

Din largile mâneci învie
Frumoasele mâinilor vise,
Mai blânde ca raza luminii,
Spre bine de-a pururi deschise.

La stânga, cu ochii extatici,
Cu barba de aur, Ioan;
Și'n dreapta, măreț, Sfântul Petru,
Cu umeri și chip de oștean.

Cu rumene-albastre vesminte,
Sau ninse cu vânăt de prună,

Ca soarele unele blonde,
Apostolii masa'ncunună.

In umbra'nserării se'nalță
Cucernice chipuri de sfinți;
A ochilor candelă arde
Spre Domnul cu raze cuminți.

Păstorul își scoate vesmântul,
Coboară din slava regească,
In care, în ziua din urmă,
Firesc se cădea să lucească;

Se uită pe sine cu totul
Și'n vreme ce ei, fără glas,
Rămân în uimire, se duce
Și umple cu apă un vas.

Apoi, încingându-și mijlocul
Cu albul ștergar ne'ntinat,
Trecând dela unul la altul,
Cu zâmbetul Lui neuitat,

S'așează'n genunchi lâng'apostoli,
El, soarele rupt dintre stele,
Și mâinile'n apă muindu-și,
Picioarele'ncepe să spele.

E ultima seară, când Domnul
Se află în mijlocul lor.
Și pilda din urmă voește,
Astfel să le-o dea tuturor.

El știe că duhul ispitei
Lucrează în minți prin mândrie;
Că ea îi desparte pe oameni,
Iar Cain printr'ânsa învie.

Apostolii simt în adâncuri
Cu haru-i lucrând veșnicia.
Odată cu praful din cale,
Alunecă jos și trufia.

Și lutul de viață tresare,
Subt albele-I mâini de'mpărat.
Ferice, ferice piciorul,
Pe care Iisus l-a spălat!

Incet, ridicându-se, Domnul
Se'mbracă, s'așează'ntre ei.
Privirile par o cunună
De lacrimi și blânde scântei.

Iisus se ridică; se'nchină
Și umple o cupă cu vin
Și spune cu ochii în lacrimi:
„Cu voi am dorit să închin

Potirul acesta; luați-l!
Să fie slăvit Dumnezeu!
Luați-l și beți împreună !
Acesta e sângele meu;

Se varsă ca Tatăl să ierte
Păcatele lumii ce vine,
Cu sufletul plin de căință,
Să-și caute pacea în mine".

Și pâinea din față luând-o,
O frânge în două, spunând:
„Acesta mi-e trupul, ce jertfă
Mi-l dau pentru voi, sângerând.

Uniți-vă'ntr'însul! Iubirea-Mi
Duceți-o cu voi pretutinde!
Dar, vai! adevăr grăesc vouă
Că unul din voi mă va vinde!"

O fierbere vie de glasuri,
Ca marea crescând în furtună,
Se sparge de ziduri și iarăși
Se'nalță, se'nvolbură, tună.

Apostolii vin împrejuru-I;
Ioan, mai iubit de stăpânu-I,
Privindu-I cu dragoste, fruntea
Sfielnic și-o lasă pe sânu-I.

„Sunt eu?", un apostol întreabă.
Și alții întreabă la fel.
Iar Iuda, ca nimeni văzându-i
Tăcerea, să creadă că-i el,

S'apropie: „Cine-i, Stăpâne?"
Răspunsu-i-a Domnul în șoapte:
„Acel ce-mi va da sărutarea,
Vânzându-și credința, la noapte".

Și Iuda, ieșindu-și din fire,
Lăsându-i pe toți cu Iisus,
Mânat de puteri nevăzute,
Ca vântul pe ușă s'a dus.

Și Domnu-și urmează cuvântul,
Cu ochii pe urmele lui:

„Să credeți că Tatăl e'n mine,
Cum Eu sunt în Tatăl, vă spui.

„Mă duc dintre voi, dar plecarea-mi
Să nu vă'nspăimânte nici cum;
Căci Tatăl mă cheamă la sine,
In slavă, pe-al sângelui drum.

„Iubiți-vă unii pe alții,
Așa precum Eu v'am iubit!
Văzându-vă dragostea, lumea
Va crede în voi înmiit.

Iar cine pe voi vă alungă,
Pe mine m'alungă întâi.
Plângeți-i! Pe-aceia i-așteaptă
A iadului negre văpăi".

„Dar unde pleca-vei?" întreabă
Apostolul Petru, mâhnit.
„Pe drumul", răspunde, „pe care
De toți am să fiu părăsit".

„Și-acum te urmez!", spune Petru.
„Și sufletu-mi dau pentru Tine!"
Iar Domnul: „Cuvintele mele
In minte păstrează-le bine:

Că n'are s'apuce la noapte
Să cânte cocoșul și tu
De trei ori te lepezi de mine!"
Iar Petru, în lacrimi, tăcu.

„Și-acum, împlinească-se toate
Cuvintele Tatălui meu!
Veniți, după mine, cu toții!
Veniți! M'a chemat Dumnezeu!"

Și Domnul din jilțu-I se scoală,
Apostolii, triști, îl urmează.
In Petru o teamă'ncolțește
Și gândul de-a-L ține în pază.

Il face să strângă sub mantă
Al săbiei rece mâner.
Și toți, prin deschiderea porții,
Par umbre înscrise pe cer.

Și sala cu bolta de aur,
Pereții sculptați în stejar,
Și masa de greu palisandru
Pe roșul covor ca de jar,

Rămân, adâncindu-se'n noapte,
In curgerea clipelor grele.
In urmă uitată, o frunte
Alunecă'ncet printre ele;

E Sfântul Ioan; se apleacă
Şi cade'n genunchi, să sărute
Pe lespezi de marmură, umbra
Şi urmele Domnului mute.

GHETSIMANI

Pe muntele Măslinilor, urcând,
Cei unsprezece-apostoli îl urmează.
Prin arbori nu străbate nici o rază,
Doar vântul primăverii suflă blând.

Din frunze iese luna'nsângerată,
Pe stânci tresar din umbra lor măslinii
Şi 'nvăluiţi în mantia luminii,
Păstorului cărarea i-o arată.

Cu fruntea ca o marmoră în lună,
Se urcă umbra blândului Iisus.
Din stâncă'n stâncă, pasul Lui răsună,
Un cântec ce prin veacuri va fi spus.

Şi fiecare clipă ce se duce,
Din inimă îi smulge un suspin,
Căci simte cum L-apropie de cruce
Şi-şi vede fruntea sângerând în spin.

Işi aminteşte calea grea şi lungă
Ce pe pământ şi'n om a străbătut
Şi-acum, sfârşind-o, parc'ar vrea s'ajungă
Tot mai târziu, şi-ades, în loc, stă mut.

Se urcă'ncet, în grea singurătate
Şi inima sfârşitul parcă-I bate.
Trecând pe subt umbrosul rămuriş,
Se stinge faţa Lui îngândurată.
Dar, iat'ajung pe culmi, şi'n luminiş,
Grădina Ghetsimani se arată.

De-argint se par măslinii; jos, pe iarbă,
Talaz de aur tremură topit;
Şi-apostolii cu scânteeri în barbă,
Privesc în jur cu ochiu înmărmurit.

Şi a chemat la sine pe Ioan,
Iacob şi Petru, şi le-a spus mâhnit:

„E-aproape mâna crudului dușman
Și sufletu-mi se simte părăsit.

„Rămâneți lângă mine în veghere,
Căci inima-mi atâta-i de pustie,
Că până voiu intra în veșnicie,
Voiu geme în amarnică durere".

Și Domnul cu simțirea chinuită
De ceasul împlinirilor din carte,
Spunându-le să fugă de ispită,
Se duse să se roage mai departe.

Cum sta în lună drept, o jumătate
Părea lumină, alta întuneric.
Și mâinile în rugă'mpreunate,
Minune de argint, sclipiau feeric.

Căzu'n genunchi cu fruntea pe pământ
Și pumnii Lui se frânseră'n durere.
Sbucni în plâns: „Părintele meu sfânt,
Prea multă suferință mi-se cere!

„Pe Fiul tău iubit, ca pe-un tâlhar,
Ciocanele pe cruce îl vor bate,
Strivindu-L în dureri nemăsurate.
Alungă dela mine-acest pahar!

Dar, dacă voia Ta la fel rămâne,
Putere dă-mi să le îndur, Stăpâne!"

Și'n chinuri svârcolindu-se cumplit,
Simțind pe trup lovirile de bice,
Pe frunte stropi de sânge s'au ivit
Și-au început pe lespede să pice.

Sdrobit, s'a ridicat din rugăciune
Și spre apostoli pasul și-a'ndreptat
Și i-a găsit dormind de-amărăciune
Și i-a trezit din somn și i-a mustrat.

„Sculați-vă! sculați-vă din vis
Și vă rugați cu inima smerită
Să nu intrați vre unul în ispită!"

Și cum vorbia, frunzișul s'a deschis,

Cu arme, cu făclii și felinare,
O ceată de ostași și slujitori
Țâșniră dintre pomi. In fruntea lor,
Sta Iuda cu priviri scăpărătoare.

Spre ceată aplecându-se, a spus:
„Spre-a nu scăpa din mână prada mea,
Pe unul dintre ei voiu săruta.
Să-l ridicați: acela e Iisus!“

Cu aere de milă, prefăcut,
S'apropie de Domnul, pocăit,
Și pe obrazu-I alb, neprihănit,
Își pune tâlhărescul lui sărut.

Până'n adânc Isus se înspăimântă
Și chipul i se face ca de var,
Pleoapele-i se'nchid, privirea-I sfântă
Să nu mai vadă chipul de tâlhar.

Ci-i spune: „Prin sărutul tău fățarnic,
Dai prins pe Fiul Domnului! dar, vai!
Curând de tot, te vei căi amarnic
Și, singur, Iudo, plată ai să-ți dai!“
„Și-acum, ostași, luați-mă cu voi!“
C,i auzindu-i glasul, înapoi
Se traseră din fața Celui Sfânt
Și au căzut cu fruntea la pământ.

„Sculați-vă de jos și mă luați!“

Cu funie îl leagă doi soldați;
Dar Petru scoate sabia'n mânie
Și unui rob urechea i-o sfâșie.

Iar Domnul: „Pune-ți sabia în teacă!
Voesc să beau paharul ce mi-i scris“.
Și ochii Lui pe rob lăsând să-i treacă,
Insângerata rană i s'a'nchis.

* * *

Târziu, când la Caiafa era dus
Și aruncat Păstorul în osândă,
Pe-afară, Petru tot mai sta la pândă.
Ostași iscoditori l-au întrebat
De este ucenic de-al lui Iisus
Și Petru, de trei ori, s'a lepădat.

Un cântec de cocoș i-aduse-aminte
Ciudatele Păstorului cuvinte.
Căindu-se amar, cu chipul stâns,
S'a dus în noapte Petru și a plâns.

JUDECATA

Palatul alb pe ape frânt,
Se'nalță falnic în lumină;

De lume curtea lui e plină;
Sub bolți de marmură senină,
In el, se judecă un Sfânt.

Ostași cu suliți înconjoară
Invinuitul și, prelung,
Pilat privește'ntâia oară,
Frumoasa-I frunte solitară
Și ochi-I care îl străpung.

Poporul moartea Lui o cere
Și-o vorbă n'a putut să-I scoată.
Pe scări, în curte revărsată,
Mulțimea-i mare'nfuriată,
Isus o stâncă de tăcere.

Ei, ce-au voit să-i desrobească,
Văzând că predică iubirea,
I-aduc, acum, învinuirea
Că vrea coroană'mpărătească.

Cuprins de vraja Lui divină,
Pilat deschide ușa'n soare
Și'n fața lumii când apare,
Grăește: „N'are nici o vină!"

Un urlet aprig de mânie
Norodul auzind a scos
Și mii de voci în vijelie
Fierbeau, cerând cu lăcomie
Să-L răstignească pe Hristos.

Era, pe-atuncea, obicei
Ca'n prag de Paști, Pilat să scoată
Din temnița întunecată
Un osândit cerut de ei.

Și se găsea în închisoare
Un ucigaș spăimântător,
Baràba. Nici o îndurare
N'ar fi putut trezi'n popor.
„Pe cine liberăm?" le-a spus;
„Pe ucigaș sau pe Iisus?"

Și, fără ca s'o miște slaba
Mântuitorului făptură,
Mulțimea clocotind de ură,
Din mii de guri făcând o gură,
Răcni ca tunetul: „Baràba!"

Și cum Pilat, oftând amar,
Privea nevinovatul trist,

S'a ridicat un glas barbar:
„Dușman îi este lui Cezar,
Acel ce apără pe Christ!"

Și cum creștea furia lor,
Un tremur trupul i-a cuprins.
Amenințări de neînvins
Țâșneau din setea de omor
A'ntărâtatului popor.

Pilat, simțindu-se înfrânt,
Ieșind în fața tuturor,
Pe mâini cu apă s'a spălat,
Strigând: „Mă simt nevinovat
De sângele acestui Sfânt!"

Și L-a lăsat în voia lor.

CALVARUL

Pe drumul Golgotei, pestriță mulțime
Se urcă în valuri; întâi, preoțime
Cu bărbile râuri curgând pe vesminte,
Perciuni ce scântee în soare fierbinte,
Cu nasuri de vultur și buze cărnoase;
Pe urmă, Romanii, în coifuri lucioase,
Cu brațe de-aramă, cu piepturi în zale,
Cu pulpele strânse'n curea de sandale.
Bătrâni și copii, Cărturari, Farisei,
Innoată în roiul crescând de femei.
Și lumea din case tot curge șuvoi,
Când valul sfârșește, cresc altele noi.

In marea mulțimii de soare scăldată,
In mijloc, răsare o roșie pată.
Incet, se târăște, pe greul suiș.
Iudeii la dânsa se uită pieziș,
Căci pata e-o mantie lungă, atârnă
Pe umeri ce poartă o cruce din bârnă.
E crucea Golgotei înaltă și grea
Și umăru-I geme, se frânge subt ea.
In ochii cu cearcăne-adânci, albăstrui,
In flacără pâlpâie sufletul Lui.
Gândește că'n marca-I putere cerească,
El poate din juru-I pe toți să-i strivească;
Dar vede oceanul de suflete'n față,
Noroadele care de chipu-I s'agață,
Și-aude prin ceață venind din milenii
Căința pe dangătul blândelor denii
Și fumul tămâiei ce urcă ușor,

Spre Tatăl din ceruri a-tot-ziditor;
Și'ndură'n tăcere durerile humii,
Să spele cu sânge păcatele lumii.
La gândul că toate acestea s'ar stânge,
Ii scântee ochii în lacrimi de sânge,
Ce curg în șiroaie pe chipul Lui supt
Și bicele plouă pe trup ne'ntrerupt.

Mantaua de purpură zdreanță-i pe umăr,
Pe alba Lui piele ies răni fără număr,
Ci neagra cunună'mpletită din spini
Imprăștie'n juru-I un nimb de lumini.
Il văd credincioșii, îi simt veșnicia.
In urmă, cu hohote plânge Maria.

Subt cruce, se clatină Domnul și'n loc,
Răsuflă o clipă; dar biciul de foc
Ii șfichiuie carnea de sânge brăzdată.
Slăbește și simte că n'o să mai poată
Să miște. O palmă îi cade pe față.
Pe ochi i se lasă o pânză de ceață.
Abia de mai poate în juru-I să vadă;
Se frânge și cade subt cruce grămadă.

Sunt mulți împrejuru-I ce-ar vrea să-L ridice;
Dar teama de rabini și groaza de bice,
Ii ține de-o parte. Maria, pe jos,
E frântă de chinuri. Cu mers sfiicios,
O tânără numai își leapădă frica:
Și vine la Domnul, plângând: Veronica.

Pe fața-I bătută așterne-o năframă;
O șterge de lacrimi cu grijă de mamă.
Iar Domnul își vine, încet, în simțiri
Și-asupră-i ridică duioase priviri.
Ci dânsa tresare, surâde ca'n vis,
Văzând pe năframă obrazu-I înscris.

R Ă S T I G N I R E A

Pe culmea Golgotei, în soare, trei cruci se înalță pe cer;
Trei trupuri pe ele-s bătute cu negre piroane de fier.
Lumina le'ncinge din spate și scrise'n albastru se par.
Iar jos, la picioare, se mișcă năprasnicul lumii viespar.

O mare de glasuri în aer își vântură valul etern
Și razele, ținte de aur, prin brațe de cruce se cern.
Vesmântul și-l sfâșie-un rabin și râde cu hohot sălbatec,
Privind Răstignitul ce arde în chinuri pe-al crucii jăratec.

In stânga şi'n dreapta, tâlharii cu feţele strâmbe de chin
Şi'n mijloc, mai alb ca zăpada, Iisus, iertător şi divin.
Tovarăşii Lui în durere, adesea, un urlet aruncă
Şi muşchii pe faţă se umflă de-a sângelui aprigă muncă.

Iar unul spre Domnul rânjeşte, hidos arătându-şi un colţ.
Iisus, neclintit, îşi ridică albaştrii Lui ochi către bolţi.
Ci glasul tâlharului strigă: „De eşti Impăratul Hristos,
Te smulge pe Tine din cuie şi trupul coboară-Ţi-L jos!".

Cum fierbe o mare în clocot, când apele'n maluri ajung,
Mulţimea se sparge, deodată, în hohot de râset prelung.
Tresare tâlharul din dreapta şi inima-i crudă se'nmoaie
Şi celui din stânga grăeşte, cu ochi scăpărând de văpaie:

„N'ai teamă de ceruri? la moarte şi tu, ca şi El, osândit!
Şi El fără vină e-aicea; iar în omor ne-am mânjit!"
Apoi, spre Iisus se înderaptă cu tremur de plâns în cuvinte:
„O! Doamne! când fi-vei în ceruri, adu-ţi şi de mine aminte!"
Iisus se'nfioară de milă, privind lăcrimatu-i obraz
Şi-i spune: „In raiul cel veşnic, cu mine intra-vei chiar azi".

Priveşte prelung Magdalena la fruntea-I de spini sângerată,
La gura-I ce arde de sete şi cade'n genunchi, fulgerată
De-albastra-I privire cerească, în care-a citit veşnicia;
Şi plânge amarnic şi geme şi părul şi-l smulge Maria.

Şi marele preot, Caiafa, se uită la Domnul pieziş
Şi-i spune cu zâmbete, ochii ţinându-şi o clipă închişi:
„Pe mulţi mântuit-ai; pe Tine, rămâne acum să te mântui!"
Pe faţa Lui, albă ca varul, o palmă aşterne cuvântu-i.

Se tulbură'n suflet; îi vine să sfarme'n mânie puterea
Ce-L leagă de cruce, din palme să smulgă'ntr'o clipă durerea;
Şi hohotul lumii se urcă, de-un hohot mai mare urmat
Şi pietrele sboară pe trupu-I şi gem de sânge scăldat.

Mulţimea îl blestemă, urlă, îl scuipă şi strigă mereu:
„Priviţi! Impăratul Iudeei! Priviţi pe Isus-Dumnezeu!"
Iar El atârnând fără vlagă, se roagă la ceruri fierbinte:
„Nici unul nu ştie ce face! O! iartă-i pe dânşii, Părinte!"
Şi capul, deodată, îi cade, şi ochi-I se'nchid dureros,
Şi sufletul dându-şi, rămâne ca piatra pe cruce Hristos.

Şi-a fost pe la ceasul al şaselea, când,
Prin aer un vuet din ceruri trecând,

Se stinge lumina de soare, iar vântul
Porneşte şi urlă'n cutremur pământul;

Se'ntunecă bolta şi-o negură deasă
De-asupra Golgotei, pe lume se lasă;

Mulțimea se strânge de-a valma, de frică
Și Templul în două sfărmat se despică

Și stâncile crapă, copacii se'ndoaie
Și fulgere roșii, ca șerpi de văpaie,

Sfâșie tăria, și'n flăcări ce pier,
Trei cruci pe Golgota se 'nalță spre cer.

In ceață'nlemnită făptura cerească
Subt ochii mulțimii începe să crească
Și fruntea în nouri se'nalță mai tare
Și brațele'ntinse din zare în zare,
Amenință lumea cu pete de sânge.
Mulțimea se bate în piepturi și plânge,
Cu fața în haină; e-un geamăt prelung;
In coastă cu lancea ostași îl străpung.
Un viscol de ghiață suflând de pe cruce
Indoaie mulțimea, o 'mpinge, o duce
Departe de culmea durerilor mute,
De palmele blânde în cuie bătute.

* * *

Când luna pe cruce și-aprinde scânteea,
S'apropie Iosif din Arimateea;
Pe Domnul din cuie îl lunecă jos;
L-înfășură'n pânze de in și pios
Il duce'n grădina de flori tămâiată.
Mormântul săpat într'o stâncă, s'arată
In raza luminii, subt trei chiparoși,
Ce 'n noapte se'nalță spre cer fioroși.
Incet, înăuntru, îl lasă pe funii;
Il mângâie tainic văpăile lunii;
Pe groapă o lespede albă prăvale.
S'adună ostașii de pază, în zale.
Trec ceasuri. Pe marmură, umbrele lor
S'apropie tainic mișcate de lună
Și lungile suliți încet se'mpreună
Și iar se destramă spre margini și mor.

INVIEREA

E'n noaptea a treia. Tăcere divină
Plutește în aer, pe'ntinsa grădină.
Ascunsă e luna în cedrii bătrâni;
Ostașii veghează cu fețele'n mâni.
Pe lespede-i umbră și umbră'mprejur;
Doar sus, printre nouri, spărturi de azur
Vestesc că e lună și fluturii serii
Sfâșie c'un zumzet adâncul tăcerii.

Cocoşul vesteşte cu trâmbiţa-i zorii;
Foşnesc, ca din visuri treziţi, sicomorii.
Deodată, pe lespede-o verde lumină
Scântee ca unda de mare senină;
Văzduhul se umple de-un abur uşor;
Un cearcăn de aur crescând sclipitor
Străbate prin piatră; nălţându-se'n sus,
Cu ochii de fulger s'arată Iisus
Şi creşte, tot creşte pe cer vioriu,
Mai alb ca zăpada, străfulgeră viu;
I-adie prin aer în falduri vesmântul;
In urmă-I, tresare'n cutremur pământul,
Infrânte-s puterile morţii, înfrânte!
Alaiul de îngeri începe să cânte,
Slăvind Vestitorul de veşnică viaţă;
Spre lume se'ntoarce frumoasa Lui faţă
Şi-i dăruie alba nădejde: Iubirea,
Să'nfrângă durerea, să biruie firea,
Să uite mormântul! Şi sus, tot mai sus,
Se urcă pe trepte de aur Iisus;
L-întâmpină 'n ceruri sfioşi heruvimi;
Cutreeră veseli albastre'nălţimi
Şi cântă arhangheli cu chip luminat:
„Treziţi-vă, oameni! Hristos a 'nviat!".

Grigore Sălceanu

V Ă L T O A R E A

ROMAN

XII.

Indată după publicarea rezultatului alegerilor fostul prefect descoperi, în gazeta locală a partidului, escrocheria săvârşită de prefectură în legătură cu frauda dela serviciul drumurilor. Autoritatea, somată o săptămână, în fiecare zi, în gazetă, trebui să recunoască într'o declaraţie în care arăta că lipsa dela serviciul drumurilor cade într'adevăr în sarcina prefectului Albescu nu a lui Mărginean, şi că s'a produs o eroare regretabilă când s'a dat primul comunicat.

Gazeta guvernamentală din localitate încercă să arate că regimul căzut a fost tot aşa de păcătos ori care ar fi fost persoana oficială care a sustras banul public dela destinaţia lui, şi cerea sancţiuni împotriva vinovatului. Dar campania reîncepută abia, se stinse îndată. Ea răsuna în gol. Interesul electoral trecu, şi ştirea nu mai alarmă pe nimeni.

Cu atât mai vârtos nu, pentrucă între timp Albescu, după ce căzu în alegeri, trecu în fruntea unui întreg grup dintr'un oraş muntean în partidul guvernamental. Aşa că se puse în pausare şi ancheta cerută de Mărginean, după cum se amnestiară toate delictele electorale, şi între ele şi calomnia prin presă. Aşa că Mărginean nu mai putu avea satisfacţia să vadă pedepsiţi pe gazetarii cari l-au calomniat în vremea campaniei electorale.

Fostul prefect se gândea desamăgit că probabil nici recunoaşterea escrocheriei nu s'ar fi făcut dacă ar fi rămas în fruntea judeţului prefectul care făcuse alegerile. Dar acesta fu înlocuit, drept sancţiune că guvernul nu a putut lua pe judeţ decât un singur deputat, capul de listă. Iar prefectul care-l înlocui fusese rivalul celui dintâi la prima numire. Fu în joc, deci, şi o chestiune personală, o poliţă de plătit.

Mărginean avu prilej să constate cu amărăciune şi adâncă desilusie că de ceea ce se temu în prima clipă când i se aruncă acuza de furt, nu scăpase. Numele lui bun ieşise scărmănat din toată afacerea asta. Avea prilejul să se întâlnească cu oameni — cunoscuţi vechi — în drumurile lui în Capitală, cari, din vorbă în vorbă, nu uitau să-i pună întrebarea.

— Ascultă frate ! Dar ce comedie a mai fost şi acuza cu milionul acela şi jumătate ?

El era silit să repete mereu ceea ce spusese de-atâtea ori. Şi se mira: doar s'au lămurit toate lucrurile cu escrocheria aceea, în ziare şi declaraţii oficiale !

El constată cu mâhnire adâncă fenomenul atât de des: calomnia o cetise toată lumea, dar numai foarte puțini citiră și dovezile cari ștergeau orice pată de pe numele lui. Mai băgă de seamă că unii, și după ce le arăta cum a ajuns să fie învinovățit, nu-l credeau decât pe jumătate. O urmă de îndoială se vedea în ochii lor.

„De, asta am știut-o eu de mult că lumea crede mai bucuros răul despre aproapele, decât binele", își zicea el, dar în constatarea aceasta nu putu afla nici o mângâere.

Luase cuvântul la discuțiile asupra validărilor pentru a-și mărturisi și dela tribuna parlamentară convingerile sale asupra luptelor dintre partide, asupra imperativului național al unirii de a se aduna toate energiile naționale într'un singur bloc. Incepu dela constatarea că alegerea lui se datorește bunei administrații pe care a făcut-o în județ, indiferent de considerații de partid, lucrând cu oamenii cei mai cinstiți și harnici, în jurul cărora putea solidariza satele.

Își începu vorbirea într'o expunere calmă, când cineva de pe băncile guvernamentale îl întrerupse:

— Toate-s bune! Da ce-i cu milionul și jumătate din fondul județean al drumurilor?

Intreruperea îl biciui ca o pleasnă de foc pe obraz, și câteva clipe rămase mut. In vremea asta se auziră râsete, strigăte de „huide-o", „șobolanul", „caşcavalul", și alte voci: „Da, să ne spună ce-i cu milionul și jumătate?"

Revoltat de această primire își reveni repede, și povesti întreaga încercare de escrocherie, ceea ce deșteptă o furtună de invective de pe băncile opoziției împotriva guvernului și majorităților.

Incidentul acesta îi fu însă de cel mai mare folos. De unde mai înainte vorbea liniștit, puțin greoiu, ca și când ar fi desfășurat o teorie asupra luptelor dintre partide, asupra blestematei divizări a energiilor naționale, acum își continuă vorbirea cu însuflețire, cu o sinceritate arzătoare.. In curând câștigă atențiunea încordată a întregei camere. Era ascultat cu tot mai multă simpatie și adeseori cuvântarea lui fu întreruptă de aplauze unanime. Vorbi cu o mare convingere și multe argumente despre idealul tuturora întru consolidarea unirii, asigurarea viitorului țării, ceea ce nu se putea realiza divizând pe români prin partide, înverșinând până și satele, ceea ce, după el, era o adevărată crimă.

Sfârși având un mare succes, felicitat de toată lumea care se grămădise în jurul lui îndată ce coborî dela tribună.

Fiind suspendată ședința pentru zece minute, eși pe culoar, aprinzându-și o țigară, când simți brațul lui Grecescu subt al său.

— Șeful vrea să te cunoască. Vino cu mine.

Președintele partidului era într'o cameră unde se țineau ședințele unei secțiuni. Acum nu era ședință, și șeful era singur, frunzărind un dosar.

— Țin să te felicit domnule deputat. Te-am ascultat cu cea mai mare atențiune și cu o vie plăcere. Ai mai fost parlamentar? Ai mai vorbit în Cameră?

— Nu. E întâia oară și n'am mai fost parlamentar.

— Cu atât mai mult te felicit. Dumneata ai spus lucruri foarte interesante, adevăruri cari ar trebui să dea de gândit la toată lumea. Dar mă bucur că ai și curaj și prezență de spirit și duh polemic.

— In parlament vorbește întâia oară — interveni Grecescu, dar în două campanii electorale a ținut sute de cuvântări. Știe vorbi poporului ca puțini alții.

— Și spui că alegerea lui Grecescu și a dumitale se datorește bunei administrații de sub regimul nostru ?

— Domnule președinte, interveni din nou Grecescu, Dv. ați avut amabilitatea să mă felicitați pe mine pentru succes. Trebue să declar că meritul este al domniei-sale.

Și el povesti pe scurt și felul cum a lucrat prefectul trei ani, și felul cum a făcut cele două campanii electorale.

— Hm ! Hm ! Interesant ! zise șeful. Dar cum l-ai aflat dumneata pe d-l Mărginean ?

Grecescu lămuri că-l cunoaște de când era notar într'un sat, cu prilejul unei alegeri parțiale, și când a fost destituit fiindcă n'a executat ordinele ilegale ale prefecturii, și n'a oprit întrunirile opoziției. Sfârși spunând: „E advocatul sucursalei băncii noastre de acolo".

— Cum, advocat ? Par'că spuneai că era notar ?

— La izbucnirea războiului nu-mi luasem toate examenele de advocat. Dar mi le-am completat în primul an după unire.

— Hm ! Mă bucur. Mie-mi plac oamenii de voință. Imi pare bine că te-am cunoscut. Și încă odată, felicitările mele pentru debutul fericit.

După ce eșiră deputatul Grecescu îi zise: — I-ai făcut o foarte bună impresie. Trebue să știi că șeful felicită pe puțină lume.

Mărginean era mulțumit în primul rând, pentrucă își dădea seama că a ținut o cuvântare bună. Cuvintele lui Grecescu îl umilirâ oarecum ! Ce nevoe avea el de buna apreciere a șefului ? Era o distanță așa de mare între el și președinte ? Nu se gândise niciodată la asta, și nu înțălegea pentruce ar fi un favor că a voit să-l cunoască ? Totuși aprecierea lui, ca și a camerei întregei, îl măgulirâ: mai ales îi confirmară încrederea pe care o avea în sine însuși.

Gazetele de dimineață relevară cu simpatie cuvântarea lui și o publicară în rezumate mari. Ziarul oficial al partidului i-o publică în întregime. Redacția îi ceruse și o fotografie, dar nu avea, și-i păru ridicol să se fotografieze anume pentru a-i apărea chipul în ziar.

De succesul acesta se bucură și Emilia și copiii. Când se înapoe din Capitală află cuvântarea lui, tăiată din ziarul oficial, și încadrată, pusă deasupra patului băiatului.

Emilia, la cină, aduse din cămară și o sticlă cu șampanie.

— „Trebue să te sărbătorim și noi, tăticule. Asta e ideea mea", spuse băiatul. Tot a lui fusese și ideea de a încadra cuvântarea.

— Am cumpărat douăzeci de exemplare din ziarul cu vorbirea dumitale și o să le împart în clasă.

— Uite-uite ! Nici nu știam că ești atât de vanitos, dragă Ionel.

— Nu-i vanitate ! Dar vreau să-i rușinez pentrucă ei au crezut ce s'a scris mai de mult despre dumneata la gazetă.

— „Hm ! De-acum am un apărător, ce-mi mai pasă ?" râse Mărginean înveselit.

In prima sesiune el mai luă de trei ori cuvântul în parlament, în polemică cu deputați guvernamentali cari acuzau mereu regimul trecut de ilegalitate și imoralitate.

Esența cuvântărilor lui fură tot principii și constatări de ordin general. Dacă un partid e corupt e dovadă că e coruptă și societatea. Partidele sunt așa cum le fac oamenii, cum sunt oamenii din care sunt compuse. Ordinea morală s'a prăbușit, după războiu, pretutindenea. Societatea încă nu și-a aflat un nou echilibru spiritual. Dar trebue să-și afle. Lucrul acesta este însă imposibil fără aducerea într'o tabără a tuturor acelora cari se orientează încă după legea etică.

Câtă vreme se aleargă după voturi, se aleargă după orice om care poate spori voturile. Impărțită lumea în partide e constrânsă să alerge după voturi. Materialul uman din care se compun partidele e acelaș. Nici un partid nu poate fi mai bun, mai moral, decât societatea din care se recrutează. O regenerare grabnică nu poate veni decât din întovărășirea și acțiunea elitelor morale a caracterelor care au mai rămas, după război, nezdruncinate.

Vorbirile lui fură remarcate de presă, apreciate în parlament. Dar în clubul partidului începură să se ridice nedumeriri.

Erau deputați și alți membri marcanți ai clubului cari spuneau :

— Vorbește bine, incontestabil, dar nu ca un om de partid. Dimpotrivă cuvântările lui se schimbă pe alocuri în filipice împotriva partidelor, deci și împotriva propriului partid. El neagă însuși dreptul la existență al mai multor partide. Ceea ce într'un stat constituțional, cu regim democratic, cu vot universal, e o absurditate. In definitiv el pledează pentru un nou regim pentru o altă constituție, pentru o formă totalitară de Stat.

Alții îi luau apărarea.

— Par'că ar fi nevoe, în realitate, de mai multe partide ? Par'că nu ar fi de-ajuns partidul național-liberal ? Nu noi am creiat și consolidat micul regat român, și nu noi am făcut România mare, fără concursul altor partide ? Care dintre cele nouă a venit și cu un program nou? Ce le deosebește de noi? Nimic decât ambițiile personale. Se putea ușor, fără aceste ambiții, la începutul unirii să fi aderat toate provinciile la partidul nostru. Am fi avut o continuitate de guvernământ, posibilitate de muncă constructivă, și am fi scăpat de experiențele oamenilor noui pe spinarea țării.

Unele dintre discuțiile dela club pătrundeau până la Mărginean când venia prin Capitală. Câțiva prieteni localnici îl puneau la curent. Unii îi atrăgeau atențiunea să nu mai combată partidele în cuvântările din parlament, pentrucă au ajuns a se nervosita și unii dintre căpeteniile partidului. Intr'un rând un informator îi zise :

— Combate-le pe toate afară de partidul nostru. Numai atunci te-ai încadra perfect în mentalitatea și ideologia partidului.

Mărginean râse.

— Aș face o bună figură, n'am ce spune !

— Dar ascultă odată discursurile șefilor de partid, fie în parlament, fie în întruniri publice: combat toate partidele străine, le fac de două parale, cu conducătorii lor cu tot, le neagă dreptul la existență, dar pe al lor îl ridică în slava cerului.

— „N'am ambiția să ajung șef de partid", râse deputatul.

— Dar după cum pui tu problema ușor poți să nu mai fii nici membru al unui partid. Pentrucă nici unul nu poate fi bucuros să aibă un dușman intern așa de primejdios.

— Dușman intern ?

— E limpede ! Cum o să se mai înfățișeze omul înaintea alegătorilor în numele unui partid care e combătut de proprii săi membri, declarându-l nefolositor, ba chiar fără drept la existență.

— Mi se pare că nu sunt înțăles.

— Ba da, întru cât pledezi pentru o nouă structură de Stat.

— Eu ?

— Toată lumea vorbește că susții structura de Stat totalitară.

Mărginean zâmbi.

— Nu am ambiții de inovator. Nu mă gândesc la nici o formă totalitară. Nu sunt și nu voiu fi un om de Stat, nici chiar un om politic. Sunt, nici mai mult nici mai puțin, decât un simplu cetățean român care trăesc în primul deceniu al României mari. Am crezut mereu și mai cred și azi că după cum pentru realizarea unirii am mers toți românii pe un singur drum, tot așa e nevoe să facem și acum pentru consolidarea ei. Pentru aceasta nu e nevoe de nici o schimbare de Constituție, de nici un Stat totalitar, ci de unitatea idealului în suflete și o activitate concentrică, frățască. Dacă e vorba de un Stat totalitar, iată ce cred eu: că acest stat, ca ideal de viață, există la noi în idealul comun în aspirațiile identice ale națiunii de după unire, dar că el, în manifestarea externă, e oprit de politicieni, de ambițiile lor, cari desbină poporul și nu-l lasă să înainteze frățește, cot la cot, pe un singur drum. Noi ne putem încadra toți și putem sprijini toți un singur partid, fără a fi nevoe de a schimba structura Statului. In Ardeal am fost un singur partid, care reprezenta întreaga națiune, fără constrângere, fără dictatură politică, fiindcă nici nu avem statul care ar putea face dictatura. Ordinea, supunerea, colaborarea, solidaritatea națională izvora din conștiința fiecăruia, nu dintr'o impunere externă. Conștiința și disciplina națională erau factorii determinanți ai unirii, factori interni, reali. Ce ne împiedecă să procedăm și azi tot așa ? Zic să procedăm, fiindcă în realitate și azi națiunea e unitară și ca ideal și ca aspirații politice ? Eu nu văd piedecă decât în ambițiile și interesele personale ale oamenilor.

— Ceea ce crezi tu e o himeră. Intr'un stat constituțional, cu vot universal, e o imposibilitate. Ar ajunge fără obiect însăși formele constituționale. De o pildă, alegerile ! Cum ar mai fi posibile alegerile parlamentare, județene, comunale; la ce ar mai folosi, cum ar mai putea fi utilizat votul universal, dacă națiunea

s'ar concentra într'un singur partid ? Dacă-i un singur partid e logic că vor fi și un singur rând de candidați. Ei vor fi aleși din clipa candidării lor, nefiind contracandidați. Alegătorii pot zice cu votul lor cel mult: da ori nu, dar fără nici un efect. Pentrucă cei candidați vor fi aleși cu orice număr de voturi. Dar în asemenea condiții constituția cu drepturile cetățenești ale omului nu mai are nici un rost. A și încetat să mai existe din ceasul în care se concentrează întreaga națiune într'un partid. E o utopie ce crezi tu, dragul meu.

Mărginean începu să se înfierbânte în discuție.

— Dacă dreptul de vot și constituționalismul peste tot e dat numai pentruca o națiune să aibă dreptul și putința a se diviza, eu renunț bucuros la el. E o instituție străină care nu se potrivește la noi. Noi am eșit din furtuna veacurilor din așa de mari primejdii, și suntem înconjurați încă de altele tot așa, dacă nu și mai mari, în cât orice formă de stat care nu numai ne dă posibilitatea să ne divizăm și oarecum ne chiar obligă prin principiile sale, ne este hotărît dușmană și păgubitoare. Instinctul, conștiința de conservare națională ne poruncește strângerea rândurilor, unirea și solidaritatea. Aceasta este adevărata constituție spirituală, căreia din fericire până acum i se supune poporul. Cu ea trebue să samene și constituția statului român, ori, cel puțin să rămână de-o parte cu prescripțiile ei, și să lase poporul să meargă după instinctul său. De altfel norocul nostru a fost că o constituție împrumutată ca a noastră a fost mereu la marginea națiunii. Dacă nu am fi îndemnați de-o pildă să votăm, cu tot votul universal, n'am merge la vot. Dar constituția adevărată e aceea care trăește în conștiința de datorie și de drept a poporului. La tot cazul poporul lăsat liber să voteze, n'ar vota cu entusiasm nici partide, nici oameni, ci principii: dreptatea, legalitatea, moralitatea publică, egalitatea la jertfă și datorie, libertatea individuală în cadrele legii, buna administrație. Iată programul politic după constituția spirituală a poporului. E un singur program, nu ? Sufere acest program mai multe partide ? E nevoe de un regim totalitar extern care să decreteze un singur partid? E nevoe de o nouă Constituție, care să realizeze acest program? Nu ! E nevoe numai de români cinstiți din primul deceniu, și poate încă din două-trei următoare ale României mari. O să caut un prilej la Cameră, poate la discuția generală la buget, în care să desvolt mai pe larg această simplă și umilă evanghelie a românismului adunat, după atâtea furtuni de veacuri, în Statul său național.

— Eu te-am ascultat, cum te ascult totdeauna, bucuros — zise prietenul —, dar nu te sfătuesc să faci ce mi-ai spus. O să-ți câștigi — pe drumul acestor convingeri — numai dușmani și în partid și în presă, care, cum știi, e în întregime democrată. N'are să te înțeleagă nimeni, cum și mie mi-e greu să te înțăleg. Toată lumea va susține că ești un adept al doctrinelor politice totalitare. Mai ușor e pentru orice om să creadă așa, decât idealul ce trăește în sufletul tău. Și lumea nu o poate schimba un om.

— Nu am asemenea pretenții. Eu mărturisesc o convingere, o credință, care nu se poate impune altora decât tot prin convin-

gere și credință. E totuși singura platformă morală care m'a legitimat, în conștiința mea, să alunec în viața publică. In clipa când mi-ar scăpa, eu m'aș retrage din nou acolo de unde am venit, la slujba mea de advocat, sau la moșioara mea.

Incă înainte de-a ajunge să-și țină cuvântarea la buget — cum își propusese într'o zi când venise la parlament — venia de două-trei ori pe lună, îl chemă la o parte deputatul Grecescu.

— Iată de ce este vorba, zise el. Dela o vreme partidul nostru e atacat tot mai des și tot mai vehement în parlament. Pe semne lumea simte șubrezenia actualului guvern și să teme să nu venim atât de repede iarăși noi la putere. Intre astfel de împrejurări dorința șefului ar fi ca toate forțele parlamentare ale partidului să fie cât mai mult prezente în adunare.

— Și, dezideratul acesta m'ar privi și pe mine?

— Și încă într'un mod deosebit.

— Mă mir. Nu sunt cu nimic forță parlamentară a partidului.

— E vorba de ceea ce cred alții, nu de modestia noastră.

— In cazul acesta, domnule Grecescu eu voiu fi silit să renunț la mandat. După cum știți, eu am, din bunăvoința d-voastră o slujbă pe care trebue să mi-o împlinesc. Și trebue să spun că de-o vreme încoace e tot mai mult de lucru, ceea ce e un fapt îmbucurător, dovadă că afacerile băncii sporesc. Eu nu pot să-mi neglijez serviciul, și cred că nici dumneavoastră, nici partidul nu ar fi bucuros de așa conduită.

— Da, ai dreptate. Ne-am gândit și noi la toate. Ne-am mai gândit că șederea la București zile în șir, e și costisitoare, când ești cu casa, cu familia într'altă parte a țării. De aceea ne-am gândit să te mutăm cu totul în capitală.

Deputatul Mărginean păru înfricat. Grecescu zâmbi.

— N'ai vrea să te faci Bucureștean? In unele privințe poate că nu e plăcut. Dar iată ce propunere am autorizația să-ți fac. La centrala Băncii de aici se face liber un loc în contencios. Ți l-am oferi dumitale, se'nțelege tot cu contract, sau mai exact rămânând în vigoare angajamentul vechiu, cu mențiunea transferării la centrală, și, se'nțelege, cu un spor de salar. Așa, ai putea fi mereu prezent la ședințele parlamentului, și n'ai avea nici două cheltueli.

Pe fața lui Mărginean, în vreme ce-l asculta, se puse un nor greu. Nu răspunse îndată. Nu părea că se frământă cu hotărîrea, ci cu greutatea de a putea vorbi. In sfârșit zise:

— E cea mai grea dintre toate propunerile ce mi le-ați făcut până acum, domnule Grecescu.

— Imi place să cred însă că nu ți-am făcut niciodată propuneri în urma cărora să fi avut de suferit.

— E adevărat, și vă sunt foarte recunoscător. Insă aceasta de acum cred că mi-e imposibil să o primesc. Ar însemna să-mi rup viața în două, să mă las cu totul înghițit de vâltoare.

Lui Grecescu îi veni să râdă de naivitatea lui. Ori care altul în locul catârului acestuia de ardelean, i-ar fi venit să sălteze de bucurie la o asemenea ofertă. Totuși văzând seriozitatea grea ce se întipări pe fața și în privirile lui Mărginean, abia schiță un zâmbet.

— Recunosc și eu că ar fi un prag însemnat în viața dumitale. Dar nu văd pentru ce ți-ai frânge viața în două, nici nu înțăleg de ce fel de vâltoare vorbești. De, însfârșit, întrega viață poate fi o vâltoare. Vreau să-ți mai spun că sunt autorizat să-ți comunic că salarul dumitale aici ar fi de treizeci și cinci de mii lunar, și locuință din patru camere și dependințe într'o clădire a funcționarilor băncii, pentru care se plătește o chirie redusă de trei mii lei lunar.

Văzu că Mărginean rămâne mereu îngândurat, și adause:

— Nu am mandatul să duc azi răspunsul dumitale. Vei merge acasă, te vei sfătui cu doamna și veți hotărî. Cred că mă poți considera ca pe un prieten desinteresat. In această calitate îmi țin de o datorie de conștiință să-ți spun convingerea mea: e o ofertă strălucită, și o poți primi. Ea poate să-ți deschidă o carieră însemnată în viața publică".

Trei zile cât mai stătu în Capitală și drumul până acasă Ion Mărginean se frământă cu gândurile. Toate-i erau amare și grele. Pe toate le amăra instinctul care-i spunea să nu primească oferta. Zadarnic căuta să vadă laturea luminoasă a propunerii: traiul în Capitală, salar bun, posibilitatea de-a participa la ședințele parlamentului; cu Universitatea și toate școlile superioare la îndemână. Stabilitatea într'o funcțiune care nu era de Stat, și nu atârna de fluctuațiile politice, marea prosperitate a Băncii la care era angajat, pensia sigură la bătrânețe. Tot ce putea fi gând luminos, optimist, era întunecat de încăpățânarea instinctului care-i arăta acceptarea propunerii ca un fel de desrădăcinare din propria lui viață.

Emilia fu deasemenea refractară oricărei mutări de aici. Ea nu mai înțălegea să se mute — dacă va veni vremea — decât în sat, la casa și la moșioara lor. Ce să facă la București ? Ce erau Bucureștii? Ce știa din auzite. Ea nu fusese încă niciodată în Capitală după unire. Văzuse însă Bucureștii înainte de unire la expoziția jubilară din 1906. când, elevă de școală, fu dusă de părinții săi. Constituise, dealtfel, un scandal public faptul că nici când fusese bărbatul ei prefect, nici de când era deputat, nu s'a dus nici odată în Capitală. Altele abea așteptau să aibă prilej, ba erau unele cari se țineau scaiu după soții parlamentari.

Ce să facă ei, ce să facă ea la București ? Aici, se obicinuise. Nu era prea departe de casă și moșie. Își putea vedea, de câte ori voia, părinții. Se putea interesa de moșie. De când crescură copiii mărișori putea lipsi de acasă și câte-o săptămână, stând lângă părinții bătrâni, interesându-se de agricultură. Vacanțele de sărbători le petreceau cu toții aici. Dar ce va fi dacă s'ar muta în Capitală? Pe de altă parte tot ce auzise despre moravurile din Capitală nu o putea însufleți. Se gândea în ce mediu vor ajunge copiii lor, chiar acum când începe vârsta primejdioasă pentru ei.

Ion Mărginean simți un sprijin puternic în atitudinea Emiliei. El cumpănise toate beneficiile mutării în Capitală, și nu putea să nu le recunoască subt raport material. Dar gândul că prin mutarea aceasta era împins tot mai mult în politica militantă, nu-l putea suferi. Și Grecescu îi spuse fără înconjur că aceasta se aștepta

dela el: să fie zilnic în parlament, să ieа apărarea partidului, care era tot mai des şi mai vehement atacat. Era limpede că lăsându-se să alunece pe panta asta, el va trebui să ajungă un exponent al partidului, să se identifice cu el, să apere un sistem pe care îl afla primejdios pentru consolidarea şi viitorul ţării. Să se lase târît fără voia lui într'o vâltoare de care s'a ferit mereu. Să intre şi mai adânc în horă şi să nu se mai poată desface din rândurile ei.

Şi el şi Emilia rămaseră însă foarte surprinşi când văzură bucuria, ba chiar entuziasmul copiilor când aflară şi ei despre ce este vorba.

Băiatul Ionel era acum de cincisprezece ani, iar fetiţa, Veronica de treisprezece; el în clasa a cincea de liceu, ea în clasa a treia. Ei primiră vestea cu mari izbucniri de bucurie. Băiatul fusese o dată în Capitală, la un concurs al tinerimii, şi se întorsese încântat de ceea ce văzu. Fetiţa nu văzuse încă Bucureştii.

Părinţii nu puteau înţălege entuziasmul lor. Aici erau aproape de casă, aproape de bunici, aveau colegi cu cari se împrieteniseră. Ce-i atrăgea spre un loc necunoscut ?

Tatăl le spuse, pentru a-i potoli, că nu era vorba decât de un proect pentru viitor. Nu se poate şti dacă se va împlini sau nu. Şi amândoi părinţii începură a-i iscodi pentru ce doreau în Capitală.

Ionel îi spuse tatălui său fără înconjur: acolo nu-s decât români, nu auzi decât vorbă românească, pe când aici, la tot pasul, se aude limbă străină. Apoi, ar scăpa de câţiva colegi răutăcioşi cari, din când în când, mai fac şi acum alusie la acuza împotriva fostului prefect, deşi nevinovăţia tatălui său a fost dovedită. Băiatul îi spuse că uneori se bate cu ei din acest motiv, şi ajunge să fie înfruntat de profesori. El a descoperit profesorilor motivul pentru care se ia la bătae cu unii colegi, aceştia au fost opriţi să mai vorbească de un lucru despre care toată lumea ştie că a fost o minciună, dar colegi de-ai lui tot nu se astâmpără. Indată ce nu le face ceva pe voe, îi aruncă lui în faţă calomnia.

Vasăzică ăsta era mai ales motivul bucuriei lui Ionel la gândul că se vor muta în Bucureşti, îşi zise tatăl! Răutatea omenească poate trăi şi în sufletul unui copil ! Dar, desigur, ei vor auzi acasă, pe părinţii lor, vorbind încă despre calomnia aceea. Hei ! omul nu părăseşte bucuros o poziţie de pe care poate ataca pe deaproapele său, îşi zise fostul prefect.

Fetiţa, care rămase cu numele diminutiv din copilărie, Nica în loc de Veronica, întrebată de Emilia pentru ce ar dori să se mute la Bucureşti, nu putu da nici un răspuns. In ochii ei se putea citi însă un fel de spaimă. Insfârşit Emilia tot putu afla adevărul.

Nica nu s'a plâns nici odată acasă în legătură cu greutăţile ce le întâmpina în liceu. Aducea însă, la trimestre, mereu note mici la istorie şi geografie, încolo certificatele ei erau pline numai cu note mari. Emilia o asculta la lecţiile din cele două materii, şi vedea că copila le ştie bine. Uneori şi tatăl său cerca să se convingă dacă ştie sau ba. Nica pregătea cele două materii tot aşa de bine ca şi pe celelalte. Ea însă nu răspundea când părinţii o întrebau cum se explică notele rele, decât ridicând din umeri, în vreme ce-şi strângea buzele.

Acum, în sfârşit, aflară adevărul. Profesoara de istorie şi geografie, o fată bătrână, de vre-o patruzeci de ani, nu o putea suferi pe Nica. Intâi o batjocorea, pe ea şi pe altele, pentru pronunţia ardelenească a unor cuvinte. Apoi o ironiza când nu era gata imediat cu răspunsul, chiar dacă răspunsul ar fi fost greşit, ea îl aştepta să cadă îndată după întrebare, cum răspundeau colegele ai căror părinţi erau din vechiul Regat. Astea toate încă din clasa întâia şi a doua. Iar începând din clasa a treia, profesoara o punea adeseori să-şi dea cu batista pe obraz şi pe buze să se convingă dacă n'a dat cumva cu ruj ! Uneori era în întârziere şi venea repede la şcoală; iarna o pişca frigul de obraz, şi copila intra în clasă cu faţa înflorită.

Părinţii se cruciră când auziră, şi nu le venea să creadă. Dar Nica îi asigură că mai erau vr'o patru eleve cu cari profesoara se purta în acelaşi chip, intimidându-le în aşa fel că nu-şi mai puteau spune lecţia.

Mărginean se duse încă în ziua în care Nica făcu mamei sale destăinuirea, la Directoara Liceului, să se plângă.

Spre marea lui surprindere, directoara zise:

— Dumneata eşti al cincilea părinte care se plânge. Văd că aşa nu mai poate continua.

— Dar e adevărat ? Poate fi aşa ceva adevărat ?

— Din nenorocire, da. Mă mir că dumneata nu te-ai plâns de mai demult !

— Dar fetiţa nu ne-a spus nimic.

— Sărăcuţa de ea, a răbdat. Dumneata nu cunoşti pe domnişoara Predescu ?

— Nu o cunosc.

— Nici din vedere ?

— Nici.

— E o fiinţă nenorocită pentru urâţenia cu care a înzestrat-o natura. Nu poate suferi pe fetiţele mai drăguţe. De când încep să se salte, mai ales din clasa a cincia începând, torturează pe toate elevele mai frumuşele şi e grozav de nedreaptă cu ele în darea notelor. De aceea de câţiva ani nici nu o mai lăsăm să propună în Liceul superior.

— „Dar o femee ca aceasta trebue scoasă din învăţământ", zise revoltat fostul prefect.

— A fost de nenumărate ori dojenită în consiliul profesoral, i s'a făcut raport la Minister, şi de Direcţiune, şi de inspectoare. Dar zadarnic. Are mari legături în familie; Ministerul nu cutează să se atingă de ea. Cel mult la patru-cinci ani, o transferează dela o şcoală la alta.

— E posibil ?

— Domnule deputat, în ţara noastră multe lucruri sunt posibile.

— Dar bine, o profesoară ca asta e bună de legat, nu de trimis în sala de cursuri. E o bolnavă, o detracată.

Directoara ridică din umeri.

Ion Mărginean interveni la Minister o jumătate de an să fie transferată din localitate profesoara Predescu, dar în zadar. Minis-

trul chema pe directorii și inspectorii din minister, aceia făgăduiau să facă ceva, dar nu cutezară să facă nimic.

In vremea asta Grecescu îi mai aminti în două rânduri despre oferta ce-i făcuse.

Cei doi soți se sfătuiră din nou. Cu trecerea vremii gândul mutării nu le mai păru așa de imposibil, mai ales după ce înțăleseră bucuria ce le-ar face copiilor. Se temeau mai ales de starea sufletească a fetiței. Simțeau că-și urăște și disprețuește profesoara care nu înceta să o ironizeze și să o batjocorească.

Intr'o zi nu trecu o jumătate de ceas de când Nica porni la școală, și se întoarse plângând acasă. Mamă-sa abea putu afla ce s'a întâmplat. Domnișoara Predescu, cât ce intră în clasă, se apropie de fetiță, o ciupi de obraz și-i zise, în auzul clasei întregi:

— De vreme ai început să ai curtezani ! Cine a fost băiatul care te-a însoțit până în colț ?

N'o însoțise nimeni, cum nu o însoția nimeni niciodată. Fetița s'a mâniat și i-a spus că e minciună. Atunci profesoara a pălmuit-o și a scos-o din clasă.

— Dar bine, asta nu-i educatoare ci o scorpie ! strigă revoltată Emilia.

— „Da, e un monstru pus în educație", răspunse bărbatul. Voiu mai face ultima încercare.

Cu primul tren plecă în Capitală și povesti Ministrului cazul, declarându-i că dacă nici acum nu scapă Liceul de ea, o să facă o interpelare în parlament.

I se făgădui. Dar fără nici o urmare. Făcu și interpelarea, și se promise o anchetă. Dar nu se făcu nici ancheta.

Dela întâmplarea aceea fetița nu mai mergea la școală. Ce era de făcut ? La interpelare fusese prezent și președintele partidului. Fu o cuvântare cu mare răsunet asupra educației care se dă tineretului. Ministrul Instrucțiunii cu toate forurile lui, fu copleșit cu grele acuze. Fusese o interpelare opozițională de primul rang.

După terminarea ei președintele ținu să-i pomenească și el despre oferta ce i s'a făcut. Era timpul suprem să se hotărască.

Cei doi soți se consultară și cu părinții. Doctorul, tatăl Emiliei, slăbise în puteri, dar doamna Crețu, soția lui, era încă în putere.

— Nu ar fi nici o greutate dacă v'ați muta numai pentru câțiva ani. Până mai pot eu alerga: alerg bucuros, zise soacra deputatului. „Dar când voiu obosi, trebue să veniți acasă. Ar fi păcat să nu îngrijiți de moșie, să o dați pe mâni străine. E o comoară care nu trebue părăsită.

— „Iată ce însemnează să ai un bătrân la casă" zise înseninat Mărginean. Soluția asta nouă nu ne-a trecut prin cap. Voiu răspunde la insistențele ce mi se fac, că primesc să fiu transferat provizoriu la contenciosul central, cu obligamentul din partea Băncii să-mi pună numai un suplinitor la sucursală. In definitiv nici ei nu au nevoe de mine decât până ține regimul actual. Sunt puțini parlamentari liberali acum. Iată soluția, ce zici Emilia ?

— Pentru copii cred că ar fi o soluție, să scape de coșmarul de aici. In câțiva ani termină și ei liceul. Cât pentru mine mi-e groază de un nou mutat.

Președintele organizației județene a partidului era în oraș când se întoarseră ei. Veni să facă, dimpreună cu Mărginean a treia tură prin județ, dela alegeri. Erau singurii, de altfel, cari țineau contact cu alegătorii.

La sfârșitul turneului Mărginean îi spuse pe lângă ce condiții ar primi să se mute în Capitală.

Omul îl privi mirat, cu un zâmbet abia perceptibil de ironie, și zise:

— Din partea mea accept condițiunile. Peste două zile vei avea avizul telegrafic, dacă acceptă și șeful, căci acum întreaga chestiune e în mâna lui. Consiliul Băncii a stăruit să se completeze postul, căci e nevoe de puteri de muncă. Spunând adevărul mie mi-ar conveni soluția asta. E nevoe să cultivăm județul, și e bine să fie unul dintre noi cu locuința aici. Cred că șeful va înțălege interesul partidului. Acum e mai mare nevoe de dumneata în parlament decât aici. Dar cred că nu peste mult vom fi din nou la putere".

După un răstimp de meditare adause:

— Mă gândesc încă dacă ar fi să rămâi câțiva ani în Capitală, vei mai avea dorința să te întorci aici?

— Dar e firesc!

— Poate că ar trebui să fie firesc. Dar nu cunosc încă nici un caz când un intelectual din provinciile unite s'a așezat cu familia în Capitală, având o slujbă bună și sigură, să fi dorit să se mai întoarcă în provincie. Așa e viața! In București advocații noștri pot lua și procese particulare. Dumneata ți-ai făcut și până acum un nume în parlament, și ai putea să ai foarte mult de lucru, și un foarte mare câștig.

Peste două zile avu răspunsul telegrafic că se acceptă condițiile de mutare.

Ion Mărginean convenise cu Grecescu să numească suplinitor tot pe advocatul Bodea, la sucursală. Omul lucrase bine și corect cât l-a suplinit până a fost el prefect. Iar acum era tot așa de liber, și aproape șomer, ca și în rândul trecut.

Deși fusese al doilea pe lista guvernamentală, căzu. Iar cu prilejul alcătuirii listei pentru consiliul municipal se iscară atâtea certe și atâta țigănie, încât Bodea, scârbit până'n adâncul sufletului, renunțase să mai candideze.

Pentru el propunerea lui Mărginean, veni ca o salvare. Nu-i păsa dacă ar fi să-l suplinească numai un an. Ii era foarte recunoscător pentrucă s'a gândit din nou la el.

In două săptămâni se mutară. Locuința din clădirea funcționarilor Băncii era spațioasă și sănătoasă, la primul etaj, cu fața spre miază-zi. Era într'un cartier liniștit, cu grădini, cu plantații, cu o linie de tramvai și autobuz.

Copiii triumfau. In curând fură înscriși la licee din apropiere, și începură să meargă la școală. Deputatul intră adânc în munca de birou și, tot mai dus, mai iritat, în viața parlamentară. Numai Emilia rămase îngândurată.

(Urmează)

I. Agârbiceanu

E L E G I E

Biruiți de cântec și dogoare,
De risipa râvnei biruiți,
Anii, anii noștri desfrunziți
Prind în cețuri fruntea să-și pogoare.

Mângâiemu-i în uitate pagini,
Miezul nopții ne salută mut, —
Inimilor drumul li-i băut,
Inimile's șoaptă de paragini.

Singuri, tot mai singuri și pe tâmple
Cu peceți de fum, cu toamnă'n glas,
Nimeni nu ne cere unde-am mas,
Vadul clipei nimeni nu-l mai împle.

Șoimii, șoimii umărul ne lasă,
Vânt subțire-i duce, duce-i lin
Și ne uscă zâmbetul puțin:
Rază'n seară, palidă, rămasă.

Ținem palma streașină plecată,
Măsurând cu ochii, măsurând;
Calea, calea dorului flămând
Singură ne zvârle și ne cată....

Teodor Al. Munteanu

T Â R Z I U A D Â N C U L

Târziu, târziu, în al mărilor somn,
Mă cufund ades, mă înnec, mă topesc,
Cine-mi îngână acel cântec dumnezeesc,
De-l aud ? Sunt luceafăr ? Sunt Domn ?

Adâncul, adâncul amar, ascultați-l cum cântă !
Victorie clară ! Lăncile fragile ale lunii
In cerescul lichid, iubitor, se implântă.
Noaptea-și adună, în cârduri albastre, păunii.

Tăcere binecuvântată-ora subacvaticelor nunți !
Liliputane parașute, vibrătoarele meduze.
La Nord, mai limpezi dimineți, ni se topesc pe buze
Pe inimi hibernale — și pe frunți —

Horia Nițulescu

SCRISOAREA SOLDATULUI

Tot în odaia tristă ai rămas
Cu lampa frunții albe luminând,
Aveai un zâmbet moale pe obraz
Și ochii mari înlăcrămați de-un gând.

Tot în odaia mică te-am lăsat
Să-ți strălucească tâmplele bălane,
Când dorul tău de cel îndepărtat
Ai să-l aprinzi lumină la icoane.

Tot în odaia noastră ca 'n trecut
Iubirea ta, pe paturi, pe covoare,
Pe lucruri, peste tot s'a așternut,
Ningând mirezme, colbăind cu floare.

Ci dare-ar bunul Dumnezeu să dea
Să treacă visul rău ca o nălucă,
Soldatul tău, în palme, să-ți aducă
O inimă curată ca o nea.

G. Ursu

CRIVĂȚUL

Spre cerul căzut,
aschii de ghiață, din făuriște-ți sui
iscusit faur ;
iar peste morții din Țara-nimănui
— cruciați din veacul două-zeci —
fără cântec, fără aur,
bați din zăpezile arginților reci,
platoșe, spade și scuturi — salbă.

Împărat peste Țara-albă
cânți din fluiere de ghiață,
jocul dintre moarte și viață...

Zeu plăsmuit din spaimă și fugă,
unde-ți sunt templele pentru rugă ?

M A R Ș

Miezul zilei atârnă vânătul norilor ;
vântul a murit între aripile morilor
Cerul cade, pulbere de apă,
ca să stingă vâlvătăile din noi...

Cisma s'afundă 'n noroi,
până 'n carâmb.
Șerpi de oameni se târâie pe dâmb,
pușca doarme, caldă, sub foaia de cort,
un șuvoi de clisă saltă, peste camaradul mort.
. . . . . .
Mărșăluim, mărșăluim !
Doamne, către care lumină suim ?

C Â N T E C U L G H I O C U L U I

Cântecul ghiocului e trist...
Te vei restigni ca un Christ
în câmp, peste-un lăicer de maci.
Ți-ai jucat copilăria în straie de Daci.

Crucea ta nu va avea nici un cui...
Grăbit. ai să uiți să mai spui :
Eli. Eli, Lama Sabactani ?

Când s,or topi zăpezile și anii,
vei întinde mâini de buruieni
către Soare, către Lună, către Cer.

Trupul, ți-l va despica în brazde, plugul;
iar mâine,
copiii vor mânca din tine, pâine.

Nic. Untărescu

DESCOPERIREA UNEI LUCRĂRI INEDITE A LUI IANCU ALECSANDRI

MONTESQUIEU: CONSIDERĂRI ASUPRA CAUZELOR MĂRIREI ŞI DECĂDEREI ROMANILOR

La 25 Mai 1884 *Vasile Alecsandri* scrie din Mircești lui *Iacob C. Negruzzi,* redactorul *Convorbirilor Literare,* între altele următoarele :

...„Iți mulțumesc pentru scrisoarea d-tale și pentru propunerea de a publica în Convorbiri manuscriptele ce s'ar afla între hârtiile Iancului. Precât știu, în ultimele zile a vieții lui, pentru ca să alunge gândurile negre [1], el s'a ocupat cu traducerea operei lui Montesquieu Grandeur et décadence des Romains" [2]...

La 9 Martie 1885 a doua informație tot dintr'o scrisoare a poetului către I. C. Negruzzi :

...„V'am adus la București traducerea scrierii lui Montesquieu: Grandeur et décadence des Romains [3]); însă negăsindu-vă aici, sânt obligat a lua manuscrisul cu mine la Paris" [4]...

Și, în fine a treia și ultima știre, din scrisoarea poetului, dela Paris, 2 Iunie 1885 :

...„Iubite Negruzzi, Ți-am trimis prin d-l D. Rosetti manuscrisul fratelui meu: Despre mărirea și decăderea Romanilor (trad. din Montesquieu). — Fiind însă că țin foarte mult la acest manuscris, având de gând a-l lega și a-l păstra, te rog să mi-l conservi în bună stare și să mi-l înapoiezi, îndată ce nu-i mai avea nevoe de el"... [5]

De aici înainte se așterne tăcere și praful uitării acopere manuscriptul lui Iancu Alecsandri. Nefiind publicat în C. L. și nici aiurea ca volum separat, bibliografiile cunoscute nu-i pot înregistra existența. Deși Vasile Alecsandri ține atât de mult la manuscrisul fratelui său, încât are de gând să-l lege, după ce se va tipări în revistă, se părea totuși că această lucrare, singura mai cuprinzătoare, a lui Iancu Alecsandri, s'a pierdut, deoarece, la timpul său, prin anii 1931, a fost căutată de subsemnatul în arhiva lui Iacob C. Negruzzi, fără nici un rezultat. Nici bunul gospodar al Conv.

[1] Bolnav de cancer în gât. - I. E. T. — [2] *Il. Chendi — E. Carcalechi,* V. ALECSANDRI: SCRISORI (I), pg. 142. — [3] Titlul complet: M., CONSIDÉRATIONS SUR LES CAUSES DE LA GRANDEUR DES ROMAINS ET DE LEUR DÉCADENCE (Amsterdam 1734). - I. E. T. — [4] *Chendi—Carcalechi,* op. cit., pg. 149. [5] Op. cit. pg. 149.

Lit. timp de aproape trei decenii nu-şi mai reamintea ce soartă a avut traducerea lui Iancu Alecsandri.

Când la 1895 I. C. Negruzzi se retrage dela conducerea revistei şi încredinţează mandatul comitetului compus din Teohari Antonescu, N. Basilescu, I. Al. Brătescu-Voineşti, D. Evolceanu, M. Dragomirescu ş. a., predă lui M. Dragomirescu o mare parte din manuscrise, cari îşi aşteptau rândul să fie cuprinse în reviste *(Laïs, Iancu Alecsandri, Matei Millo* ş. a).

Câţiva ani înainte de a se duce dintre noi şi *Mihail Dragomirescu,* ne-a lăsat pentru colecţia de *Studii şi Documente Literare* arhiva (scrisori, m-se) din timpul cât a robotit la *Convorbiri Literare* şi apoi la propria sa revistă *Convorbiri Critice.*

Dintre aceste hârtii abia acum iese la iveală şi manuscrisul lui Iancu Alecsandri, traducerea din Montesquieu.

Atât Iacob C. Negruzzi cât şi urmaşii săi nu s'au putut hotărî să-l reproducă în revistă, deoarece cuprinde 235 pagini şi ar fi cerut tipărirea în mai multe numere consecutive, ceea ce pentru oricare publicaţie periodică este destul de neplăcut.

Deşi lucrarea n'are foaie de titlu, nu ne-a fost greu să stabilim paternitatea, întâiu pentru că scrisul lui Iancu Alecsandri este caracteristic apoi : însuşi poetul însoţeşte manuscrisul de o foaie cu următorul cuprins :

„Rog pe amicul meu Negruzzi să-mi păstreze manuscrisul — *curat.*

V. Alecsandri.

„Considerări / asupra causelor / Mărirei şi decăderei Romanilor / de Montesquieu".

Afară de actualizarea ortografiei, textul traducerii n'are nevoe de vre-o intervenţie ; limba românească este curată, curgătoare, în spirit ştiinţific.

Cu toată rătăcirea şi uitarea timp de aproape şase decenii, manuscriptul s'a păstrat fără nici o atingere a vre-unei pagini.

Sentimentul de pietate ne-a îndemnat să îndeplinim şi cealaltă dorinţă a lui *Vasile Alecsandri* şi am legat manuscrisul fratelui său.

Predându-l *Academiei Române* spre păstrare, care devine de aci înainte proprietara lucrării lui Iancu Alecsandri, ne-am rezervat doar dreptul de a îndeplini şi dorinţa de căpetenie nu numai a lui Iancu, ci şi a poetului, anume de a tipări lucrarea, în volumul al XVII-lea din *Studii şi Documente Literare,* împreună cu alte documente din ciclul Alecsandri.

Fie binecuvântată, şi cu acest prilej, memoria înaintaşilor *I. C. Negruzzi* şi *M. Dragomirescu* pentru grija de a păstra munca spirituală a lui Iancu Alecsandri. Peste frumosul portret pe care pana măiastră a lui *Perpessicius* o face lui *Ion Alecsandri*[6] informaţia noastră de faţă va proiecta şi ea o rază de lumină.

I. E. Torouţiu

[6] In Revista Fundaţiilor Regale 1943, pg. 391—409.

CRONICA LITERARĂ

C. RĂDULESCU-MOTRU: ETNICUL ROMÂNESC, - Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1942.

Cu lucrarea de faţă, d-l prof. C. R. Motru încearcă, sub perspectivele concepţiei filosofice proprii, o explicare a spiritului nou al vremii, care însumează, atât latura esenţială a cugetării, cât mai cu seamă liniile de amplă anvergură ale faptei, ale evenimentelor. Ca şi colegul său, prof. P. P. Negulescu, în «Destinul omenirii» — lucrare apărută acum câţiva ani, — se pare că d-sa simte aceiaş ineluctabilă necesitate de a-şi contura o poziţie proprie — cu alte puncte de temeiu, bineînţeles, — faţă de excepţionala agitaţie, care animă existenţa şi manifestările oamenilor şi popoarelor în ultimul timp.

Prin **etnic** înţelege d-l prof. Motru «sufletul naţiunii» [1]; etnic vine dela grecescul **ethnos,** care are înţelesul de naţional şi a căpătat, în vorbirea curentă, semnificaţia de ceva strâns legat de origina rasială şi condiţiile geografice ale unui popor, în timp ce termenul **naţional** gravitează către un sens juridic şi spiritual.

In fond însă, etnicul este acelaş lucru ca şi personalitatea pentru individ, este alcătuit adică din caracteristicile sufleteşti ale poporului. Deaceia, cercetarea lui cade în sarcina unei ştiinţe speciale a sufletului: **etnopsihologia,** iar problema sa centrală este, ca şi în psihologia generală, tot cea a conştiinţei, prin formele pe cari şi le însuşeşte, în raport de timp, spaţiu şi alte coordonate. Etnopsihologia — ca atare — este ştiinţa unui suflet, este ştiinţa vieţii sufleteşti a unei naţiuni existente. Ea se aseamănă cu **antropologia,** care studiază caracteristicile fizice ale organismului, dar se deosebeşte de ea ocupându-se de trăsăturile spirituale; se aseamănă şi cu **sociologia,** de care de asemeni se desparte prin aceea că, în timp ce aceasta caută să prindă funcţiunile sufleteşti ale unui popor în condiţii de ordine universală [2], adică identice la toate naţiunile depe faţa pământului, etnopsihologia încearcă să le înţeleagă ca un produs diferenţiat al unei **conştiinţe de comunitate.** Trei sunt formele, sau mai bine zis, stadiile acestei «conştiinţe de comunitate», comunitate pe care am intitula-o mai propriu **unitate.**

Primul stadiu al acestei conştiinţe etnice este cel al **comunităţii de origine.** Este conştiinţa înrudirii de sânge şi se adecvează complet colectivităţilor reduse, cum ar fi **satul,** unde chezăşia unei asemenea unităţi de sânge este mai verosimilă. Este forma cea mai fixă, cea mai stringentă, de conştiinţă etnică.

Al doilea stadiu este cel al **comunităţii de limbă.** Graiul comun alcă-

---

1 Pag. 115.
2 Pag. 113,

tuește o conștiință de unitate, care devine manifestă și hotărîtoare prin toate produsele **Culturii naționale.** Este o formă, care însumează colectivități mai întinse decît cele — națiuni, popoare, state — și se găsește mai supusă influențelor sau transformărilor înoitoare din afară.

A treia formă a conștiinței etnice este cea a **comunității de destin.** Ea înfățișează un stadiu mai înaintat, determinat de aporturile lămuritoare ale evoluției spirituale. Unitatea de conștiință o dau interesele comune, cântăririle în nuda și larga lor valoare; indivizii se simt legați astfel, nu numai prin origine și limbă, cari le sunt comune, dar mai cu seamă prin atitudinea unitară în fața primejdiilor sau altor interese identice. Este forma cea mai trează a conștinței și poate îngloba colectivități chiar mai largi decât cele naționale în luptele mari, duse laolaltă. Prezintă în ce privește adaptarea individilor, o mai redusă stringență; supunerea provine în urma convingerilor cât mai luminate, nu numai prin cleștele tradiției.

Toate cele trei forme de conștiință a comunității, angrenate prin evoluție, într'un echilibru organic sau armonic, dau etnicul unui popor, dau specificul său național, motor al unei existențe aparte și al creației culturale. Caracterul de stringență și permanență al comunității biologice, al înrudirii de sânge, conservat de obiceiu în rezervoarele vieții sătești, temperează și corectează avânturile înoirilor prea exagerate, care ar duce la o înstrăinare a substanței specifice.

Sunt și tendințe puternice, în ce privește teoriile etnice ale cugetătorilor români prezenți, cari își reazimă concepțiile pe temeiul unor permanențe de ordin metafizic, dar asemenea tendințe d-l prof. C. Rădulescu-Motru le respinge, singura explicare îndreptățită fiind numai cea științifică, psihologică.

Destinul, în concepția autorului, nu are o determinare metafizică sau exterioară sufletului; destinul unui individ trebue desprins, în chip hotărîtor, pozitiv, din sfera însușirilor sale sufletești specifice; acelaș lucru, în ce privește destinul unui popor sau al unei națiii: din caracteristicile sufletului său, cari alcătuesc etnicul. Ceeace ne-ar părea nelămurit sau neprevizibil în acest domeniu are numai o durată provizorie, nu permanentă; stadiile următoare, evoluate, ale științei sunt menite să aducă treptată lumină.

Se desprinde astfel din concepția d-lui prof. C. Rădulescu-Motru o vădită orientare deterministă.

Etnicul românesc se găsește sub determinarea celor trei forme ale conștiinței de comunitate.

Avem un etnic sătesc, cu o geneză foarte îndepărtată în timp, sprijinită pe contopirea semințiilor existente în trecut în fruntariile vechei Dacii și păzită riguros de trainice precepte tradiționaliste.

Cu peste un secol în urmă, odată cu ideia latinității noastre, limba, cultura națională propriu zisă, a început să-și desprindă tot mai pronunțat tiparele unei noi forme de conștiință unitară.

Azi, datorită mai cu seamă amplelor prefaceri politice întreprinse și dârzei lupte în care ne aflăm, ne implântăm din ce în ce mai adânc într'o însorită zonă de destin.

Lămurirea problemei etnice are, după d-l prof. Motru, o importanță multiplă. Are, în primul rând, însemnătate prin faptul că alcătuește un netăgăduit temeiu pentru eforturile educației naționale. Ceeace constitue o virtute în sfera însușirilor noastre etnice trebue îngrijit, păstrat și desăvârșit; ceeace înfățișează o scădere sau piedică trebue înlăturat, înlocuit. Etnopsihologia îl apropie astfel, în preocupările sale, pe autor de etnopedagogia d-lui S. Mehedinți, și de preocupările altor colegi ai săi, tot atât de mari, cum ar fi de ex. prof. D. Gusti. — Dar marea contribuție a etnopsihologiei constă în special în luminarea problemei destinului care nu ne mai atrage printr'o gravitație oarbă, universală, ci crește el însuș ca o desfășurare a unor linii interioare sufletului național, linii al căror sens zace sub potențele noastre înrâuritoare.

Interesantă și deplin întemeiată în trăsăturile sale largi, concepția profesorului Motru dă totuș uneori impresia unei prea pripite soluții la o problemă de largă și, totdeodată adâncă amploare. Problemele desbătute și precizate

altă dată de d-sa, cu netăgăduit temeiu şi aport original, — cum ar fi de pildă cea a vocaţiei sau a omului de vocaţie, — în lucrarea de faţă, deşi poate pe drept însumate, nu-şi găsesc însă pretutindeni aderenţele organice.

De altă parte, chiar privirea aruncată de autor asupra caracteristicilor propriu zise ale vieţii sătești, ale sufletului ţăranului român — temelie a etnicului nostru — este lapidară şi are mai curând caracterul unei exemplificări lăturalnice. Deşi etnopsihologia a fost conturată de d-sa prin delimitarea faţă de antropologie şi sociologie şi mai cu seamă faţă de etnografie, etnografia, folklorul cât şi sociologia ar fi putut servi aci material şi îndeobşte observaţii mai bogate şi mai caracteristice totodată.

Lucrări din domeniile de mai sus, deşi unilaterale sau lipsite de o ţinută mai sistematică, sunt deseori din plin concludente în privinţa etnicului nostru. Multe din contribuţiile lor trebuiau ţinute în seamă, chiar în cazul temeiurilor lor exagerate.

In ce priveşte conştiinţa comunităţii de limbă, a culturii naţionale — câmpul cel mai larg deschis orizontului nostru din toate punctele de vedere — investigaţia autorului este foarte restrânsă, aproape inexistentă; acolo nici o linie, nici o direcţie nu ne-a fost desprinsă.

In ce priveşte cea de a treia problemă a conştiinţei etnice, cea a destinului, la care d-l prof. Motru pare a se opri cu mai mult interes, este susceptibilă, prin concluziile stabilite de d-sa, şi de mai multă discuţie.

Totuş, nu putem încheia, fără să subliniem importanţa lucrării de faţă, prin considerarea accentuată a etnicului, a specificului naţional, ca un fapt sufletesc, de conştiinţă, lucru plin de interes pentru soluţionarea multor probleme adiacente acestei teme.

Alexandru Ionescu

ICH BEFEHLE! KAMPF UND TRAGÖDIE DES BARONS UNGERN-STERNBERG de BERNDT KRAUTHOFF. (Leipzig, Tauchnitz Edition). — Este evocarea uneia dintre cele mai interesante şi bizare figuri din epoca vâltorilor stârnite de revoluţia rusească: baronul Ungern-Sternberg, ofiţer în armata ţaristă, din ţările baltice, cu origina pierdută în veacuri. printre cavalerii cruciaţi teutoni.

Autorul, un judicios cunoscător al acelor întâmplări dramatice, instruit din izvoare a multor martori autentici, identificat după însemnate lecturi cu evenimente, oameni, popoare, tradiţii, impresionat şi, după cum singur mărturiseşte, subjugat de soarta acelui aprig şi trist erou, crează o lucrare de frumoasă valoare documentară şi literară.

In momentul când armata lui Kolceag fusese înfrântă iar el ucis, când nici rezistenţa lui Wranghel nu mai stăruia ca un tragic semn de întrebare, iar conducerea armatelor roşii era în mânile sigure ale lui Blücher, baronul Ungern-Sternberg reuşeşte să-şi alcătuiască o armată constituită în cea mai mare parte din cazaci, mongoli, având sprijinul şi prietenia Japoniei.

Ca pe toţi marii luptători, îl caracterizează îndeosebi puterea de dominaţie absolută şi tiranică, izvorîtă din însăşi mistuitoarea dorinţă de a birui şi din ascetica renunţare la toate ademenirile vieţii. Neîngăduitor cu nevinovate slăbiciuni omeneşti, aspru şi chiar brutal, are totuşi o stranie putere de fascinaţie care-i supune voinţa celor ce-l urmează.

Figura lui se desenează impresionantă din măiastra istorisire a autorului, abilul cercetător al sufletului mare şi rob în acelaş timp, rob al imperativului atavic, în dorul mistuitor de a ridica năprasnică apărare religiei şi culturii, el însuşi stăpân pe o vastă cultură şi mistic adept al budhismului.

Farmecul acestei cărţi consistă fără îndoială şi în amestecul pitoresc al vieţii realiste şi aspre de luptători cu acea lume bizară a orientului, plină de mistere şi enigmatice figuri de **lama**, preoţi semizei şi chipuri stranii de prezicători, cioturi de oameni uitaţi de moarte ca 'n basme. In mijlocul acestei lumi ciudate, Ungern-Sternberg ajunge stăpân atotputernic, considerat fiind de popor drept zeu al războiului.

După un cantonament mai îndelungat, asigurat de devotamentul Mongolilor, porneşte la atac direct trecând frontiera sovietică. Ciocnirile nu întârzie a se ivi cu biruinţa mereu de partea baronului, care, ca forţă numerică

deşi atât de inferior, prin ingenioasa lui strategie, câştigă teren. Totuşi luptele însufleţite doar de prezenţa şi voinţa arzătoare a conducătorului, sunt din ce în ce mai evident strădanie inutilă şi fără perspective de izbândă finală, căci adversarul creşte mereu în raport exact opus descreşterii celorlalţi.

Şi acum, în aceste condiţii când asprimea necruţătoare va fi lipsită de sprijinul moral al succesului, de elanul biruinţilor înfăptuite, se pregăteşte căderea eroului: trădarea de către ofiţerii lui, chiar cei mai apropiaţi; suflete obosite, incapabile de aici înainte de idealism, extenuaţi fiziceşte.

Astfel măreţul, supraomenescul Ungern-Sternberg, rămâne singur în stepă rusească, unde-l surprinde santinela roşie căreia i se predă simplu şi fără şovăire.

Momentul ultimei încordări: în arest, vizitat de mareşalul Blücher, care-i propune să-şi cruţe viaţa oferindu-se serviciilor noii Rusii, perindându-i în închipuire onoruri, situaţii, Ungern-Sternberg, covârşit de revoltă, refuză brutal.

Şi încă o peripeţie: sovietele, pentru interese de propagandă, înscenează un proces cu şedinţă publică. O sală imensă tapetată în roşu, ticsită de lume dornică de senzaţional, îl primeşte pe prizonierul mult râvnit. De formă i se pun oarecari întrebări la care răspunde calm, primind între două alternative, sentinţa de moarte. Dar între timp ţinuta lui şi privirea fascinantă a cucerit miile de ochi, încât la unul din răspunsurile lui, sala izbucneşte în aplaus şi urale. Era ultimul moment când putea să-şi cucerească din nou libertatea şi viaţa.

Victoria Ciobanu

CRONICA REVISTELOR

■ Din lăudabila inițiativă a unui grup de admiratori în frunte cu d. G. Constandache, revista *„Păstorul Tutovei"* închină ultimul număr (an. V, Oct.-Dec. 1942, Bârlad) poetului, animatorului de totdeauna și prețiosului nostru colaborator *G. Tutoveanu*, care a împlinit de curând 70 de ani. Cinstindu-se, publicația asociației preoților din jud. Tutova, care, în cazul de față, „nu îndeplinește — după cum se subliniază într'un simțit „Cuvânt înainte — decât oficiul de gazdă, pentru o inițiativă cu îndreptățire cinstită de atâtea talente", participă la acest moment sărbătoresc cu toată însuflețirea, înlesnind exprimarea sinceră, întreagă, a omagiului adus unei vieți dedicată Frumosului.

In aproape 160 de pagini, omul și poetul G. Tutoveanu este prezentat sub toate laturile de activitate desfășurată dealungul vieții sale, reușindu-se în chip remarcabil să se contureze, spre obștească și dreaptă prețuire, profilul sufletesc de aristocratică ținută al unuia dintre puținii supraviețuitori din vechea pleiadă de poeți, pentru cari arta n'a fost acceptată decât în măsura în care ea captează, aureolându-le, comorile și năzuințele poporului românesc. Tradiționalist prin temperament, G. Tutoveanu nu s'a abătut dela calea versului limpede, cuprinzător, nici chiar atunci când pseudocriticii noștri „avansați", judaizați, luptau din răsputeri să impună un crez de artă cu totul opus firii românești, ironizând în acelaș timp — pentru atingerea scopului — producțiunile artistice cu aromă autohtonă și negând sănătorismului până și rolul lui legat de epoca în care s'a manifestat acest curent de incontestabilă importanță pentru desvoltarea literaturii românești. G. Tutoveanu nu s'a simțit niciodată depășit de criteriile estetice importate; nu s'a gândit nicio clipă să facă salturi forțate în creația sa, pentru a se dovedi în pas cu vremea și telurile ei artistice. A crezut cu tărie că evoluția își urmează legile pe deasupra sbaterilor omenești și că nimic și nimeni nu poate decide, în această privință, decât timpul. Cine cercetează amănunțit scrisul lui G. Tutoveanu va observa în apele lui deosebit de clare un proces de creație din ce în ce mai adâncit, natural, cu elaborări tot mai cuprinzătoare și vestmânt tot mai împlinit în ceea ce privește expresivitatea. Dela *„Albastru"* până la *„Sonete"*, drumul poetic parcurs de G. Tutoveanu mărturisește cu prisosință o vădită preocupare în împrospătarea lexicului și căutarea efectelor stilistice. Numai câmpul inspirației a păstrat — voit, credem noi — pecetea lui inițială. Codrii, râurile, satul, ogoarele, vântul, anotimpurile și vitejia Moldovei, cântate cu atâta patimă în decursul unei jumătăți de secol, au continuat să vibreze în sufletul senin al lui G. Tutoveanu, căpătând în ultimul timp tonuri de sfâșietoare nostalgie.

Numărul omagial al revistei „Păstorul Tutovei" caută să ni-l înfățișeze pe G. Tutoveanu așa cum este și cum va rămâne, se pare, atât în istoria literaturii noastre, cât și în amintirea celor cari-l cunosc. Primul cuvânt adresat sărbătoritului îl semnează poetul *Tudor* **A**rghezi, într'un *„Medalion"*, din care desprindem:

„De câtă multă vreme să nu-l mai fi văzut? Ieri, l-am salutat la o răspântie de vagoane, în oraș. Aceeaș aristocratică simplicitate, aceeaș voie bună discretă, aceeaș omenie dulce. Ținea în palmă cartea lui de „Sonete", ca într'o mână de sticlă o icoană de ivoriu, atât îi era coperta de imaculată; înnalt și frumos desinat în costumul lui de constantă ceremonie. Senin și ascetic, chipul lui vine întotdeauna de departe, din pergament, poate din Cina lui Da Vinci".

Urmează rânduri emoționante de *Corneliu Moldovanu*, în cari evocarea anilor duși se împletește cu via recunoștință a liceanului pentru cuvintele înțelegătoare și îndemnul pe care G. Tuto-

veanu niciodată nu le-a precupeţit. *George Lesnea* îi închină un reuşit şi grăitor sonet, în al cărui sfârşit găsim aceste versuri cari definesc deplin pe G. Tutoveanu :

Tu, tainele tăcerilor albastre
Le-ai lămurit în sufletele noastre
Cu aurul şi cu argintul slovii.

Din lira ta, cu strune de lumină,
A răsunat, măiastră şi deplină,
Cântarea fără margini a Moldovii...

Profesorul *S. Mehedinţi*, fostul director al „Convorbirilor", încheie *„O mărturisire"* cu aceste cuvinte: „Când va trece bâlciul şi sgomotul reclamei celor cari trăiesc prin vanitate şi pentru vanitate, scriitorul Tutoveanu, vechiu colaborator al „Convorbirilor Literare", va avea locul său deplin asigurat în amintirea urmaşilor".

Ca unul care l-a cunoscut cu prilejul debutului literar şi s'a bucurat chiar de atunci de prietenia întreagă a lui G. Tutoveanu, *Pamfil Şeicaru*, directorul „Curentului", scrie printre altele: „Dacă i se părea că vede licărirea unui talent, fie şi în numai pâlpâirea unei făgăduieli, G. Tutoveanu punea un interes, socotea încujararea ca pe-o obligaţie imperioasă. Rar am întâlnit un om cu atâta răbdare să asculte ore întregi o lectură făcută monoton, ca să nu întrerupă decât ca să ceară repetarea fie a unui cuvânt, fie a unei fraze, care nu fusese citită desluşit. Când se sfârşea lectura, G. Tutoveanu analiza cu o rară delicateţă, subliniind cu multă precauţie scăderile pe care le observase, şi spre a nu mâhni cu o critică prea aspră, cumpănea în aşa fel, încât să nu lipsească o entuziastă reliefare a însuşirilor literare".

In lumina acestor adevăruri se înşiruiesc amintirile despre G. Tutoveanu şi caracterizările asupra operei sale.

Cu regretul de a nu putea transcrie nici măcar câte o frântură din fiecare, vom pomeni numai numele celor cari s'au grăbit să-şi mărturisească omagiul faţă de septuagenarul sărbărit: *I. Simionescu, Artur Gorovei, C. D. Fortunescu, D. Iov, Dragoş Vrânceanu, N. Dunăreanu, Al. Lascarov-Moldovanu, Ion Dongorozi, G. Ursu, G. Constandache, Radu Cosmin, Gh. A. Cuza, I. A. Basarabescu, Ion Minulescu, Paul I. Papadopol, Aurel G. Stino, Pr. Toma Chiricuţă, Virgil Huzum, I. Gr. Oprişan, Const. Stelian, Romulus Dianu, etc.*

Alăturându-se tuturor acestora şi însuşindu-şi cuvintele lor de caldă şi dreaptă preţuire, revista „Convorbiri Literare" îşi uneşte sincer glasul cu al „Păstorului Tutovei", care „roagă pe Bunul Dumnezeu să înmulţească întru cele bune anii sărbătoritului", aşteptându-l să-i cinstească paginile şi pe viitor cu poesia lui melodioasă şi substanţială.

Teodor Al. Munteanu

In numărul 8—9 (1942) al Revistei italiene *„Romana"*, despre care am mai avut prilejul a vorbi, d. prof. Umberto Cianciolo, dela Universitatea din Sibiu, scrie despre Mărturiile cronicarilor români asupra Romei şi Italiei (Testimonianze di cronisti romeni intorno a Roma e all'Italia).

Plecând dela constatarea că, în stabilirea obârşiei romane a neamului nostru, cronicarii mergeau pe drumul comparaţiei linguistice, autorul aminteşte o mărturie a lui *Poggio Bracciolini*, inspirat de *Enea Silvio Piccolomini*,

In drumul acesta al apropierii linguistice cu Italia, autorul poposeşte asupra conservativismului limbii române faţă de celelalte limbi romanice în ce priveşte un număr de cuvinte, cari în acelea nu se găsesc. Şi aici d-sa găseşte locul pentru a cita ascuţita intuire leopardiană : „Aggiungete quella lingua valacca, derivata pure dalla latina e che, per essersi mantenuta sempre rozza, è proprissima a darci grandi notizie dell'antico volgare latino, il quale volgare, come tutti gli altri, è il precipuo conservatore delle antichità di una lingua" (Zibaldone, III, 71).

Pentru a explica târzia trezire civilă a poporului românesc, d. Cianciolo reproduce dramaticele cuvinte ale prof. Sextil Puşcariu din a sa Istorie a Literaturii Române (p. 6 şi urm.). Astfel, chiar numai din acest pasagiu, conaţionalii autorului vor găsi în acest număr al Revistei „Romana" închinat raporturilor italo-române date istorice elocvente.

Dintre toţi cronicarii Miron Costin aduce mărturiile cele mai „fără rezerve" şi cu adevărat „triumfale" asupra Romei şi Italiei. Este vorba de „celebrul capitol" din *De neamul Moldovenilor* unde cronicarul, lăsându-şi gândul pradă închipuirii, zugrăveşte minunăţiile pământului italic.

Cu acest adevărat imn, d. prof. Umberto Cianciolo încheie investigaţia d-sale, minuţios documentată, ştiind bine ce interes vor trezi aceste rânduri în inima Italienilor pentru Ţara soră de aici. Este o contribuţie ştiinţifică de toată însemnătatea, alături de cele ale d-lor prof. Al. Marcu şi Carlo Tagliavini.

Ştefan Cuciureanu

B I B L I O G R A F I E

C Ă R Ț I

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ" BUCUREȘTI

Const. Pârvulescu: H. Poincaré, Cunoșt. folos. Seria A. 86.

I. Simionescu: Viața Pământului, Cunoșt. folos. Seria A. 87.

Maria Gen. Dobrescu: Bucătăria Sătencei, Cunoșt. folos. Seria B. 37.

Tuliu Racotă: Cnezii Cândea de Lupșa și Voevodul Ioan de Huniedoara, Cunoșt. folos. Seria C. 119.

Constantin Turcu: J. A. Vaillant, Cunoșt. folosit. Seria C. 125.

Teodor Scarlat: Ora de sbor.

EDITURA „CUGETAREA" GEORGESCU-DELAFRAS. BUCUREȘTI

Gabriel Drăgan: M. Kogălniceanu, Opere alese.

Gabriel Drăgan: V. Alexandri, Proză.

EDITURA „SCRISUL ROMÂNESC" CRAIOVA

Ion Siadbei: N. Gane, Novele vol. I și II. Clasici Comentați.

Elena Rădulescu Pogoneanu: Vasile Alexandri, Poezii vol. II. Clasici Comentați.

EDITURA „FUNDAȚIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ" BUCUREȘTI

Shakespeare: Cum vă place (Comedie în 5 acte). Trad. din limba engleză în forma originală de **Petre Grimm.**

Shakespeare: Poveste de Iarnă (Comedie în 5 acte). Trad. din limba engleză de **Dragoș Protopopescu.**

Aron Cotruș: Rapsodie Dacă — 1941.

EDITURI DIFERITE

F. Păcurariu: Psalmii Neliniștii (Poeme). Edit. **Gazetei „Săptămâna"** Tipografia **„Minerva"**, Bistrița.

D. St. Rădulescu: La Barbut, Editura **„Vremea".**

Preot Fl. Mureșanu: Biserica din Deal.

Calendar Creștin: 1943, Edit. **Mitropoliei Bucovinei,** Cernăuți.

Ovidiu Papadima: O viziune Românească a Lumii. Studiu din Folclor, **Colec. Conv. Literare.**

Lucia Mihnea: Strune de Argint, Colecția **„Convorbiri Literare".**

Const. Floru, Const. Noica și **Mircea Vulcănescu:** Izvoare de Filosofie. **Culegere de Studii și Texte.** Edit. **„Bucovina" I. E. Torouțiu.**

R E V I S T E

„Cetatea Moldovei", An. III, Vol. V, Nr. 6, 7 și 12, 1942. An. II, vol. III, Nr. 15, 1941.

„Revista Fundațiilor Regale", An. VIII, Dec. 1941, Nr. 12. An. IX, Nr. 6-12, 1942.

„Jurnal de Pshotehnică", Vol. V, Nr. 3, Iul.-Aug.-Sept. 1941.

„Horia, Cloșca și Crișan", An. I, Nr. 7, Iunie 1941. An. II, Nr. 3-6, Ian.-Aprilie 1942. An. III, Nr. 1-3, Oct.-Dec. 1942.

„Revista Intendenței și Administrației Armatei", An. XXII, No. 9-10, Sept.-Oct. 1942.

„Apostolatul", An. VII, Nr. 4-6, Apr.-Iunie, Nr. 10-12 Oct.-Dec., 1941.

„Viața Săceleană", An. I, Nr. 1 Mart., Nr. 3-4 Mai-Iunie, 1942.

„Conferența", An. V, Nr. 4 Mart. 1941. An. V, Nr. 10 Sept. 1941. An. V, Nr. 12 Noem. 1941. An. VI, Nr. 5-7 April-Iunie, 1942.

„Luminătorii", An. VI, Nr. 9-10, 11-12 Noem.-Dec. 1942.

„Revista Intendenței și Administrației Armatei", An. XXII, Nr. 3 Mart. 1942. An. XXII, Nr. 4 Aprilie 1942.

„Biserica Basarabeană", An. I, Nr. 3 Iunie 1942. An. I, Nr. 5 Oct. 1942. An. I, Nr. 6 Noem. 1942.

„Curierul Cooperației Române", An. XXXII, Sept. 1941 Nr. 9. An. XXXIII, Nr. 1-10 Ian.-Dec. 1942.

„Analele Economice și Statistice", An. XXV, Nr. 4-6, Apr.-Iun. 1942.

„Familia", An. 77, Seria IV, Nr. 9, Sept. 1942.

CONVORBIRI LITERARE

ANUL LXXVI N-RUL 3 MARTIE 1943

DIRECTOR: I. E. TOROUȚIU

MEMBRI IN REDACȚIE:

ALEXANDRU IONESCU
TEODOR AL. MUNTEANU
ȘTEFAN CUCIUREANU

„BUCOVINA" I. E. TOROUȚIU, BUCUREȘTI

CUPRINSUL

Alexandru Ionescu . . . . . Scriitorul Ion Agârbiceanu
Ion Agârbiceanu . . . . . Vâltoarea (Roman, XIII)
Radu Pătrășcanu . . . . . Țară
Ronsarda Castro . . . . . Tăcere
Constantinescu Celaru . . . . . Meșterul Manole
Sandu Tzigara-Samurcaș . . . . . Solia prietenului
I. Lupașcu . . . . . Cele dintâi sarcini fiscale: Tributul și Birul
Eugen Botezat . . . . Delta Dunărei, monument al naturii și patrimoniu național
G. Ursu . . . . . Theodor Șerbănescu și „Junimea"
Eugeniu Micu . . . . . Serenada (Compoziție muzicală)
I. E. Torcuțiu . . . . . Ediții critice Eminescu (XIV, Laïs)

CRONICA LITERARĂ

Mihail Spiridonică, Ion Agârbiceanu: Domnișoara Ana. — **V. Mihordea**, N. Grigoraș: Dregătorii târgurilor moldovenești și atribuțiunile lor până la Regulamentul Organic.

CRONICA REVISTELOR

„Ramuri", „Luceafărul" **(A. I.)**.

BIBLIOGRAFIE

SCRIITORUL ION AGÂRBICEANU

In deplin consens cu întreaga sa manifestare literară şi cu opiniile întemeiate ale criticei şi istoriei literare, părintele Ion Agârbiceau ne apare ca unul dintre exponenţii specifici şi de seamă ai prozei ardelene. Integrat complet în linia marilor scriitori ai Ardealului, el ne înfăţişează un caz de surprinzătoare fecunditate literară şi resfrânge, totodată, o impresionantă şi vădită sumă de însuşiri permanente aie scrisului transilvan.

Scriitorul Agârbiceanu s'a născut la 19 Sept. 1882. în com. Cenade, jud. T.-Mică [1]. Este fiu de pădurar, şi tot pădurar a fost şi bunicul său, de fel din satul Agârbiciu, localitate dela care vine însuş numele scriitorului. A urmat liceul la Blaj, iar Facultatea de Teologie la Pesta. Hirotonisindu-se, a slujit ca preot în comunele Bucium Saşa şi la Orlat, lângă Sibiu, iar apoi a fost numit protopop şi canonic al Clujului.

In afară de activitatea sa preoţească şi literară a mai avut şi oarecari preocupări de ordin politic, — lucru care se oglindeşte de altfel şi în opera sa, mai cu seamă în romanul „Sectarii", adevărată satiră socială şi politică, precum şi în „*Vâltoarea*". Datorită preocupărilor politice a ajuns deputat în Parlament.

A colaborat la revistele mari din Ardeal şi Regat, ca *Luceafărul, Semănătorul, Neamul românesc literar, Drum drept, Noul Semănător (Cuget Clar), Tribuna, Viaţa Românească, Transilvania, Ramuri, Adevărul Literar, Gândirea şi Convorbiri Literare* [2].

A făcut parte din comitetele de conducere ale ziarelor ardelene *Patria* şi *Tribuna*, precum şi al revistei *Transilvania* [3].

In 1927 i s'a decernat marele premiu naţional pentru proză.

[1] Vezi *Din viaţa satului transilvan*, pag. 135, apărută în colecţia „Grai şi suflet românesc", îngrijită de *Gheorghe Dăncuş*, Editura Tribuna Ardealului 1942. D-l *G. Cardaş* în: *Poeţii şi prozatorii Ardealului până la Unire* (1800—1918), Buc., Ed. Universala „Alcalay" (pp. 549—61) ne situează Cenadele în jud. Alba. D-l *G. Călinescu*, în: *Istoria literaturii române*, Buc. „Fundaţia Regală pentru literatură şi artă". 1941. pp. 564—5, ne pomeneşte ca localitate natală a scriitorului satul *Agârbiciu*, indicaţie complet falsă şi în dezacord cu ceilalţi istorici literari, precum şi cu „Mărturisirile" autorului, apărute în Revista Fundaţiilor Regale, Dec. 1941.

[2] *Vâltoarea*, roman, început în nr. 7/941 şi continuat până în Martie 1943.

[3] *G. Adamescu* în: Istoria lit. române, Buc. 1920, pag. 520, ne informează că a început cu Oct. Goga, în 1902, la Pesta revista „*Luceafărul*", a cărei redacţie s'a mutat mai târziu la Sibiu. Socotim că la mijloc este o confuzie de nume între Agârbiceanu şi Oct. Tăslăuanu, decedat în 1942, care de fapt a conlucrat cu marele poet ardelean la începuturile acestei reviste. [Vezi: Oct. Tăslăuanu: „Amintiri dela Luceafărul", Bucovina 1936 şi „Oct. Goga, Amintiri", Bucovina, 1939].

In 1928, a fost ales secretar al secţiilor literare „Astra", Sibiu. Este membru corespondent al Academiei Române.

Activitatea părintelui Ion Agârbiceanu, după cum afirmam mai la început, este dintre cele mai rodnice, lista lucrărilor sale se înfăţişază bogată şi variată. Schiţe, nuvele, povestiri, romane, tâlcuiri din Sf. Evanghelie şi conferinţe, precum şi unele însemnate încercări de studiu, se înlănţuesc în vrednic nimb al personalităţii sale literare.

In domeniul romanului, vom înşira aci: *Legea trupului* (Povestea unei vieţi) Bucureşti „Universala-Alcalay", 1926; *Arhanghelii*, ed. II, Buc., „Alcalay" în 2 vol.; *Dolor*, Craiova, Scrisul Românesc; *Legea minţii* (Povestea altei vieţi), Bucureşti, 1927; *Sectarii*, Bucureşti, Cugetarea; *Domnişoara Ana*, *Buc.*, Edit. Naţională Gh. Mecu; *Stana*, Cluj, 1929; *Iubirea iubirilor* (roman publicat numai în „Adevărul literar", (după *L. Predescu*, Ist. lit. române); *Vâltoarea*, început în C. Lit. nr. 7/941 şi urmat în 1942 şi 1943.

Nuvele, schiţe, povestiri; — a dat până în prezent următoarele volume: *Ceasuri de seară*, ed. II, Buc., „Cartea Românească"; *Chipuri şi icoane* (Din povestirile lui Moş Andrei), Buc. „Casa Şcoalelor", 1928; *Dactilografa*, Buc., „Adevărul"; *Dăscăliţa* (Nuvele), Buc., „Adevărul"; *Datoria* (Nuvele şi schiţe), Buc., „Alcalay"; *Statia* (Nuvele), Buc., „Alcalay"; *Dela ţară*, Budapesta, „Luceafărul", 1906; *Desamăgire* (Nuvele), Bucureşti, „Ancora"; *Diavolul* (Nuvele şi schiţe), Buc., „Adevărul"; *Două iubiri*, ed. II, Bucureşti, „Cultura Naţională" 1933 [Trad. în italieneşte, sub titlul *„Due amori"*, de *Nella Collini* — Perugia, Venezia „La Nuova Italia"]; *Două comori*, Beiuş, „Ateneul", 1931; *In clasa cultă* (Povestiri), ed. II, Buc., „Cartea Românească", prima ediţie în 1909 la V.-de-Munte, „Neamul Românesc"; *In întunerec* (Povestiri şi schiţe), Buc. „Minerva", 1910, „Cartea Românească"; *Luncuşoara din Păresemi* (Nuvele), Buc., H. Steinberg, 1920; *Melentea*, Buc., „Cartea Românească"; *Minunea* (Povestiri), Buc., „Principele Carol"; *O zi însemnată* (Nuvele), Buc. „H. Steinberg"; *Popa Man* (Povestire după o legendă), Buc., „H. Steinberg", 1920; *Povestiri*, Buc., „Casa Şcoalelor", 1938; *Răbojul lui Sf. Petre*, Buc., „Eminescu"; *Scene*, Buc., „Cartea Românească"; *Singurătate* (Nuvele şi Schiţe), Buc., „Adevărul"; *Trăsurica verde* (Povestiri), Buc., „Cartea Românească", 1921; *Visurile* (Povestire), Arad, „Libr. Diecezane", 1925; *Zilele din urmă ale Cpt. Pârvu*, Buc., „Pavel Suru", 1921; *Păcatele noastre* (Povestire depe vremea stăpânirii ungureşti), Sibiu, 1921 — Bibl. poporală a Asociaţiunii; *Robirea sufletului*, Cluj, 1921; *Spaima* (Povestiri) Craiova, 1921; *Amintirile*, Buc., „Cartea Românească", 1940; *Primăvara* (Povestiri), Cluj, 1928; *Prăpastia*, Buc., Bibl., „Lumina" nr. 3;

In „Biblioteca poporală A. G. R. U." a publicat o întreagă serie de tâlcuiri din evanghelie, etc.; avem astfel: *Căile fericirii* (Tâlcuiri), Beiuş, Bibl. pop. A.G.R.U. nr. 3, 1930; *Mântuitorul*, (Tâlc. cu binecuvântarea mai marilor bisericeşti), Bibl. nr. 4, Beiuş, 1930; *Rugăciunea Domnului*, Bibl. nr. 1, Beiuş, 1930; *Suspinul Creştinului*, Bibl. nr. 2, Beiuş, 1930; *Viaţa şi mlădiţele*, Bibl. nr. 5, Beiuş, 1931; *Preacurata*, Bibl. nr. 8, Beiuş, 1931; *Nicodim, sluga lui Dumnezeu*, Bibl., nr. 9, Beiuş, 1931; *Teodora, Maica cea bună*, Bibl. nr. 10,

Beiuș, 1931; *Eșit-a Sămănătorul* (Tâlcuiri din Sf-ta Evanghelie), Sibiu, Krafft. 1930;

A mai publicat următoarele lucrări: *Marii cântăreți: V. Alecsandri, G. Coșbuc, Grig. Alexandrescu,* Sibiu, Bibl. Asoc. „Astra", 1931; *Cărturarii români: Diaconul Coresi, Stolnicul Cantacuzino, D. Cantemir, Gh. Lazăr, I. E. Rădulescu, G. Barițiu,* Sibiu, Bibl. Asoc. „Astra", 1937; *Pentru temelia țării,* Sibiu, Bibl. Asoc. „Astra", 1922; *Despre minuni,* Sibiu, Bibl. Asoc. „Astra", 1939; *Din Pildele Domnului,* Sibiu, Bibl. Asoc. „Astra", 1939; *Pustnicul și inamicul său,* Buc., „Cartea Satului", 1938; *In România Mare* (Tâlcuiri și sfaturi în trei conferințe poporale), Buc., Casa Școalelor, 1926; *O lacrimă fierbinte* (Cuvinte către oastea Țării), Buc., Pavel Suru, 1918; *Asociațiunea transilvană pentru literatură și cultura poporului român „Astra". Ce-a fost? Ce este? Ce vrea să fie?* Sibiu, Dacia Traiană, 1936; *Singurătate* (In vol. „Lui N. Iorga, Omagiu") p. 7—13, Craiova, 1921; *Educația religioasă* (In Progr. de lucru al Ministerului Cultelor și Artelor, p. 77—80, Buc., 1933).

Critica și istoria noastră literară, deși nu prea bogate în preocupări și aprecieri asupra scriitorului Ion Agârbiceanu, sunt concludente și univoce, însă, în sensul de a ni-l vădi drept un prozator prin excelență ardelean, urmărind, parcă, prin acest consens unanim, mai curând un indicativ unilateral și stereotip. Părintele Ion Agârbiceanu ne apare, ca un nedesmințit evocator al vieții de aspră și dârză luptă a poporului nostru din țara de peste păduri, îngenunchiat sub crunt și dușmănos destin, de sub cerbicia căruia pare a-și scutura și ridica, deseori, luminata-i frunte, împurpurată de cele mai sănătoase nădejdi și virtuți creștine. Viața Ardealului, în tot ce are ea mai viabil și mai permanent, angrenată în pitoresc decor extern și în imuabile trăinicii lăuntrice, se înalță ca o însorită și neînlăturată speranță, depe cele mai adânci și mai puternice temelii ale operei lui Agârbiceanu.

El se integrează, fără tăgadă, în șirul scriitorilor încălziți de aprigele nevoi ale nației.

Vorbind despre volumul: *In întunerec* — Nuvele, Ed. Minervei, Buc., 1910, iată ce spunea Ilarie Chendi [4] privitor la acest scriitor ardelean:

„Iată-ne iarăș în lumea romantică a d-lui Agârbiceanu. In fața noastră se ridică iarăș pădurile depe brazi depe poalele munților, cu cadrul lor cețos, cu aerul lor de mister și cu credințele primitive ale unui popor bun și nenorocit. Idile, frumoase fără seamăn, cu toată naivitatea proprie unor suflete curate, conflicte tragice, luate din viața unui colț de țară; figuri poetizate sau tipuri aspre și brutale; dar mai ales chinuiții și umiliții din pătura cea mai bătută de soartă, iată subiectele noului volum al d-lui Agârbiceanu".

Intr'un cuvânt, un scriitor care încearcă să ridice vălul depe un colț dureros al vieții, dar care rămâne pretutindeni un „judecător milos" și un „netăgăduit părtinitor al binelui".

Privindu-l mai departe, în „Două iubiri", Chendi ni-l va caracteriza și mai bine, arătându-ne cum știe „să analizeze suflete

[4] *Ilarie Chendi:* Schițe de critică literară. Buc., „Cultura Națională", 1924, pag. 47.

existente şi să observe stări sociale", să „persifleze naţionalismul rău înţeles", şi „să atace chestiunile practice de educaţia poporului", cu o vădită tendinţă didactică şi naţionalistă, motivându-i această merituoasă înclinare:

„Putea (un prozator ardelean de talent) într'o ţară ca a noastră, unde literatura ungurească e plină de tendinţe anti-româneşti, unde Jókai, în povestirile sale, a insultat memoria eroilor lui Iancu, să renunţe la spiritul tradiţiei şi la glasul îndemnător al inimei ?" [5]

D-l Eugen Lovinescu [6] subliniază trăsătura sămănătoristă a scriitorului Agârbiceanu şi talentul său de „a zugrăvi tipuri ţărăneşti în mişcare şi dialog", dar, totodată, vrea să desvălue şi unele slăbiciuni ale literaturii sale. Viaţa este văzută de acest prozator — ne spune d-sa — numai prin „aspectele ei exterioare", nu pe dinăuntru, nu prin conflicte sufleteşti. Aceasta este o consecinţă a carenţei estetice a literaturii ardelene în genere, după concepţia d-lui E. Lovinescu, care ne afirmă că din opera părintelui Agârbiceanu pot fi scoase elocvente şi caracteristice indicaţiuni în acest sens. Literatura ardeleană nu este nici speculativă, nici abstractă; înainte de a fi universală, ea ţine seamă că are o patrie [7] reflectând condiţii proprii, circumstanţe locale.

Insuficienţa acestei literaturi se vădeşte, după d-l Lovinescu, mai cu seamă, prin acumularea amănuntelor, prin lipsa gradării efectelor şi a planurilor de perspectivă trebuincioasă, prin regionalismul linguistic şi prin subjugarea faţă de realitatea imediată. Este o literatură „de cult", cu prelungirea luptelor de rasă şi nu-şi părăseşte caracterul naţional şi moralizator [8], vădind astfel sărăcie în forme şi sensibilitate şi aderând la slujirea idealurilor:

„Literatura Ardealului este, aşadar, într'un cuvânt, regională, puternic determinată de condiţiuni locale, plină de seva ţarinei ce a rodit-o, inferioară, desigur, sub raportul estetic din pricina unui naturalism prea direct şi din pricina lipsei unei culturi latine mai bogate; realistă prin tecnică, ea e idealistă, prin cuprins, prin felul de a înţelege viaţa ca pe o luptă pentru libertate şi prin fundamentul ei moral" [9].

Literatura părintelui I. Agârbiceanu se subsumează pe deplin acestor caracteristici, conchide criticul impresionist. Dar obiecţiile sale, îndreptate împotriva literaturii ardelene în general şi împotriva celei a părintelui Agârbiceanu în special, deşi călăuzite, poate, de o bună intenţie, nu ne par pe deplin îndreptăţite. Observaţiile sale ţintesc tot vechea dispută dintre concepţia artei pentru artă şi a celei cu tendinţă, la care concluzia a fost atât de fericit pusă de Caragiale, preferând arta cu talent ; se mai sprijină, de asemeni, şi pe un nemărturisit criteriu al autonomiei valorilor, care rămâne încă pe planul discuţiei şi despre care, mai cu seamă, nu se poate deduce că a fost înfrânt nici de scriitorul cercetat şi nici de literatura căreia el se subsumează. Valorile culturale între cari

[5] *Ilarie Chendi*, op. cit., p. 52.
[6] *Eug. Lovinescu:* Figuri ardelene, Arad, Edit. Libr. Diecezane, 1925, p. 137.
[7] Id., ibid., pag. 140.
[8] Id. ibid., pag. 143.
[9] Id. ibid., pag. 144.

și valoarea estetică au într'adevăr o independență, o structură și o lume a lor aparte, care le ridică peste resortul și vehiculația materială necesară, dar trăinicia criteriului lor de obiectivare și comparație se sprijină tocmai pe talentul, pe vocația sau geniul celui care le dă la iveală în forme din ce în ce mai noui, mai împrospătate.

Pretinsa lipsă a unei culturi latine mai bogate, adică a celei de clasă franceză, — în afară de faptul că nu e încă stabilit cât de bogată ar trebui să fie o asemenea cultură spre a da roade — nu poate alcătui o cauză de sărăcie a sensibilității sau a perspectivei estetice. Și, peste orice alte considerații, este o flagrantă contradicție să aduci școalei ardelene, care a alcătuit adevăratul leagăn al celei latiniste, învinuirea unei lacune în ce privește o bogată cultură latină. Așișderea, în ce privește înrâurirea prea strânsă a factorilor locali, concreți.

Viziunile universaliste asupra lumii și vieții duc deobiceiu la pure și aride concepții generale, politice, etice sau metafizice și numai talentul adecvat le poate împământeni în domeniul fertil al literaturii, iar, ca un pandant al lor, acei factori concreți, realiști, dacă voiți, dau la rândul lor o metăgăduită și specifică înviorare, o viață de puls ridicat și nouă, atât simțirii, cât și formelor literare, artistice, etc.

Dealtă parte, lupta de rasă, lupta pentru libertate, cu toată factura lor proprie la poporul nostru ardelean, se înscriu tot în panteonul ideilor mari și generale și nestinsa lor strălucire o întreține tocmai acest valoros și puternic reflex pe tărâmul literar, pentrucă, orice s'ar spune, talente s'au găsit și ridicat din belșug spre a promova scrisul transilvan dela pura sa semnificație politică și socială spre un nivel de valabilitate și națională, dar și obiectivă totodată.

Istoricii literari, Gh. Cardaș [10], G. Călinescu [11], Lucian Predescu [12], etc., se mențin la reproducerea aceluiaș clișeu general și neîndestulător. Îl aflăm astfel pe părintele Agârbiceanu, ca un adânc cunoscător al vieții țărănești ardelene, care pasămi-te n'ar căuta conflicte sufletești, nici momente dramatice, înclinat profund spre discutarea problemelor morale, încercând să ne facă simpatică virtutea, binele, iar eroii săi rămân simple suflete umile și oneste, români necăjiți, cari mai găsesc totuș timpul să urmeze un înalt ideal național.

N. Iorga [13] îl socoate un viu povestitor al epocii sale, care folosește elementul popular, fără ca totuș să se poată desprinde de lumea în care trăește. Aceiaș dramă a Românului ardelean o subliniază și N. Iorga, ca o trăsătură capitală a operei sale:

[10] *G. Cardaș:* Poeții și prozatorii Ardealului până la unire (1800—1918), București, Universala „Alcalay", p. 549—561.

[11] *G. Călinescu:* Istoria literaturii române, Buc., „Fundația Regală pentru literatură și artă", 1941, pag. 564—5.

[12] *Lucian Predescu:* Istoria literaturii române, Buc., „Socec et Co. S. A." 1936, pp. 280—4.

[13] *N. Iorga:* Istoria literaturii românești contemporane, II, București, „Adevărul", 1934, p. 178.

„Cele mai adânci dureri omenești ale celor ce nu le strigă, acest păstor de suflete le știe și le spune cum ei înșiși le-ar spune dacă ar avea cine să-i asculte" [14].

Stilul său este nesilit, necăutat, sărac, după toate imputările cari i s'au adus.

Verdictul dat de I. Chendi și de E. Lovinescu în parte se desprinde din toate considerațiile de mai sus.

D-l Perpessicius [15] ne reliefează, că, și în scrisul părintelui Agârbiceanu, preoții se păstrează în aceiaș notă de adevărată efigie a literaturii de peste munți. Găsim totodată aci și o caracterizare a acestui scriitor mai apropiată și mai subtilă.

„Este însă în Ion Agârbiceanu un spirit de observație, un dar de a sanctifica și cele mai umile subiecte, este o sobrietate de gravor în cupru, calități ce-l ridică până la creația epică și care sapă în sufletul lectorului ca apa tare" [16]).

Sau :

„Poezia bătrâneții, poezia diformului, poezia „urâtului" din viață, poezia decrepitudinii trupești, a damnaților, a Sisifilor, iată marele merit al lui I. Agârbiceanu și sigura lui feudă în literatura română" [17]).

Aprecierea critică aci pare să capete o rezonanță mai adâncă și mai valorificatoare. Ea se apropie pe dea'ntregul de obiectul său esențial, prinzând și păstrând linia călăuzitoare a concepției scriitorului.

In afara darului pe care îl are acest scriitor de a grava sufletele omenești, puternice sau gingașe, avântate sau liniștite, nu ne putem reține, la rândul nostru, de a sublinia și măestria cu care zugrăvește pretutindeni tablouri conturate și odihnitoare în genul celui de mai jos:

„Unde Ulița Mare face o cotitură adâncă în pometurile grădinilor, stă o căsuță cu strașina lungă de paie, cu două ferești ce privesc mirate. Îți face impresia unei femei bătrâne, micuță, ce a înlemnit în fundătura aceea, și nu mai știe pe ce lume e. Un nuc rotat, care vara trimite luciri de bronz, atinge cu crengile netede ca șerpii coperișul căsuții". (Dascălul Vintilă, p. 181).

Alături și peste toate considerațiile pomenite mai sus, părintele I. Agârbiceanu și-a spus însă cuvântul răspicat și lămuritor asupra principiilor și izvoarelor spirituale, cari stau la temelia operei sale, înlăturând astfel multe din învinuirile, cari i s'au adus.

Iată ce ne mărturisește :

„La temeiul scrisului meu a fost emoția estetică, și poate mai mult, emoția etică, mai ales după ce fusesem atras de adâncimile sufletului omenesc.

„Mi s'a adus acuza că sunt un scriitor cu tendințe moralizatoare ieșind astfel în unele lucrări, din domeniul artei. Nu mă gândesc să mă apăr, ci să mă explic.

„Pentru mine, începând dela vârsta de 21—22 ani, cea mai înaltă fru-

[14] Id. ibid., pag. 180.
[15] Mențiuni critice, I. Casa Școalelor.
[16] *Perpessicius*, Op. cit., p. 213.
[17] Id. ibid., p. 214.

muşeţe omenească, e frumuseţea spirituală, armonia şi desăvârşirea vieţii spirituale. Şi lupta cea mai de preţ, e lupta pentru această desăvârşire. După cum am rămas adânc impresionat în faţa frumuseţii naturii, cu rezonanţe sufleteşti care nu se sting, ci se adaugă mereu; după cum m'am înduioşat şi m'am însufleţit în faţa unui om frumos, a unei clădiri monumentale, sau auzind un cântec armonios, tot aşa m'am emoţionat în faţa oricărei calităţi frumoase a sufletului omenesc. Am admirat pe cei puternici de voinţă, m'am simţit neînsemnat în faţa spiritelor mari, am fost pătruns de bunătatea, dreptatea, cinstea descoperită la alţii. Şi m'a încântat mai ales lupta dată de omul conştient pentru ca în el să birue binele asupra răului, poruncile superioare ale vieţii, asupra instinctelor oarbe. Această luptă m'a impresionat poate şi mai mult decât un peisaj frumos, un apus sau răsărit de soare, sau un cântec frumos.

„Ori eu mi-am dat seama de foarte tânăr că oamenii nu sunt aşa de răi, în majoritatea lor, cum se arată, sau cum îi crede lumea. Faţă de slăbiciunea fatal legate de firea noastră am simţit o tot mai mare milă. Am ajuns, de tânăr, la convingerea, că oamenii sunt mai de grabă nenorociţi decât răi" [18]).

Iată redat aci, în aceste *Mărturisiri* ale părintelui Agârbiceanu, sâmburele de lumină al operei sale. Acest principiu călăuzitor îl vom desprinde pretutindeni în propriile-i realizări.

Alături de înalta viziune creştină a operei literare, viziune care alcătueşte în cea mai largă măsură matca de desvoltare a scrisului său, se evidenţiază un alt principiu, de trainică înţelepciune clasică, un temeinic criteriu de filosofie antică, în care valorile spirituale: bine, adevăr, frumos, se desfăşoară într'o solidară îmbinare. Se desprinde, — dacă vreţi — acelaş sens al artei ca valoare socială şi moralizatoare, concepţie îmbrăţişată cu netăgăduit avânt de scriitorul şi esteticianul francez Jean Marie Guyau.

Intreaga manifestare literară a părintelui Agârbiceanu — fie în schiţă, nuvelă, roman sau simplă povestire — se sprijină pe un plan de sănătoasă înfăţişare sau viziune socială şi morală, fără ca totuş această preocupare să slăbească valoarea scriitorului ca atare, cum ar reieşi din unele observaţii ale cercetătorilor săi.

Predilecţia sa în lecturi pentru scriitorii francezi şi ruşi — după cum însuş pomeneşte în altă parte a „Mărturisirilor" citate mai sus — explică şi învederează poate, în oarecare măsură, şi tonul de asanare morală şi socială a literaturii sale, dar va trebui să punem, totuş, această tendinţă vădit didactică, şi pe seama unei alcătuiri personale; pe socoteala unei structuri spirituale, forjată în dogoritoare crize psihologice, creatoare. Asemenea probă de incandescenţă spirituală părintele Agârbiceanu, ca toate marile şi adevăratele talente, a încercat-o în tinereţea sa, — după cum de altfel ne destăinue în aceleaşi mărturisiri, — probă după care a urmat limpezirea, calmul interior şi hotărnicia cristalină a gândurilor sale asupra lumii din lăuntru şi din afară, în ciuda întregului sbucium inerent vieţii de toate zilele.

Eroii romanelor şi ai nuvelelor sale, ca răspuns la obiecţiile cercetătorilor numiţi mai înainte, cari îi socoteau, în bună parte, scoşi în afara crizelor, conflictelor sau complicaţiilor sufleteşti, urmează pare-se, în marea lor majoritate, aceiaşi linie de desvoltare ca şi a autorului. Sunt suflete hotărîte şi limpezi, în adâncul cărora poţi privi ca în fundul apelor liniştite şi clare, oglindind

18 *Mărturisiri*, Revista Fundaţiilor Regale, nr. 12/941, pag. 551.

azurul unei zile senine de vară; sunt suflete cari au trecut criza, nu mai luptă cu ea, căci au învins-o. Ei luptă, dacă vreți, cu destinul în limitele cari depășesc logica sau înțelegerea umană și adeseori ridică povara covârșitoare a ideilor sau faptelor de arie și însemnătate obștească.

Tumultul pasiunlior nu-și mai găsesc, propriu zis, în opera părintelui Agârbiceanu făgașul deciziilor neașteptate și tenebroase. Eroii săi luptă cu viața și-o învinge; îi poartă și promovează tezele, îi rezolvă problemele practice cele mai grele, cu o răbdare și o voință de cremene. Așa este *Vasile Mureșan,* — tânărul seminarist și mai apoi preot — din „Arhanghelii", a cărui voință și nesdruncinată răbdare nu putea să ducă decât la țelul luminos și just al căsătoriei sale cu Elenuța Rodeanu, cu tot concursul împrejurărilor potrivnice. *Andrei Pascu,* seminaristul din „Legea minții', urmează aceiaș dârză lege a voinții, a chibzuinții proprii, și își pune darurile sale spirituale în slujba mare a Neamului.

In „Două iubiri", Dan — unul din puținele cazuri ale literaturii părintelui Agârbiceanu în care conflictul sufletesc este prezentat în desfășurare — rezolvă criza tot în sensul marilor chemări, alegând, dintre cele două iubiri, pe cea a Patriei. Zdrobit sufletește, chiar în ziua logodnei părăsește casa dragei sale, unde neamul său fusese bârfit, batjocorit :

„Lui Dan i se păru să s'a frânt ceva în el, simția că mâna aceea rece atât i-a prins inima până i-a făcut-o numai un glonț. I se păru, apoi, că prin casa întreagă începe să bată un vânt, ce-l izbește puternic în față. Părea că împrăștie și părea că aduce ceva vântul acesta. Iar lumea începu să se învârte cu el și, când i se păru că acum se cufundă, gemu odată de rămaseră cu toții încremeniți" (Două iubiri, p. 36).

Tendința de a se reintoarce la logodnica pe care încă o iubea, este înfrântă la jumătatea drumului de țară de sunetele clopotelor, cari îi vestesc peste lanuri și ogoare că încă unul din sângele nației sale mai luase drumul veciniciei.

Acelaș este cazul și al *Mariei Negru* din „Iubirea iubirilor", care își jertfește dragostea pentru Andrei, înlocuind-o cu iubirea pentru Neam.

Dramatic rămâne numai cazul lui *Ion Florea* și al *Olimpiei Grecu* din „Legea trupului", cari în urma păcatului comun își curmă zilele; dar explicația acestui desnodământ o alcătuește mai degrabă, după însăș mărturisirea autorului, înrâurirea suferită din partea romanului lui Tolstoi: Ana Karenin, cu care prezintă de altfel și însemnate asemănări.

Maria Dinului din „Fefeleaga", peste toată sărăcia lucie în care se zbate, ducându-și firul vieții sale nenorocite și al copiilor săi, secerați de mizerie și boală, pe cari îi îngroapă pe rând, își poartă poruncile destinului cu aceeaș liniștită voință surprinsă mai înainte, fără scrâșnete și fără văicăreli.

Iată măestria cu care scriitorul reușește să ne zugrăvească lăuntricul acestei nenorocite Niobe, brăzdat de un tragic oedipian aproape și neclintit totuș depe brazda resemnării:

„Dar ea nu s'a încrezut niciodată în oameni, nici nu le-a cerut ajutorul. Se încredea în voia Celui de sus, iar acum, dela moartea lui Dinu, se încredea

în Bator. Decând și-a închis dumnealui ochii și ea a ieșit în curte să strige „tulai", de-atunci a simțit că nu oamenii aceia cari vor veni să vadă pe mort îi vor fi sprijin de-acum înainte, ci calul acela mare, alb, care sta legat de un pociumb și ronțăia la ogrinji. Și cât a stat mortul în casă, de câte ori ieșia Fefeleaga afară, îi părea că Bator, cum ronțăia la ogrinji, dând din cap, ar zice: „Da, da, da! Vom face ce vom putea".

Iar după ce îi moare ultimul copil:

„Dimineața următoare a mers în șopron, l-a luat pe Bator de căpăstru și a pornit. Calul trăgea să meargă spre locul unde știa că stau cele două corfe legate îndăsăgite. Dar Fefeleaga îl opri. „Stai, Bator, stai calule sărace, că deacum n'o să mai porți piatră în spinare". Și-l trăgea de căpăstru spre portiță. Calul, simțind că n'are coșercile în spate, se priponi în portiță. „Ghii, măi Bator, hii măi dragă. Acum nu mergem la lucru. Nu! Acum te duce Fefeleaga la târg să te vândă, să-i cumpere mama cunună și julj alb-alb, ca laptele de alb. Că acum a murit și Păunița, măi Batore". Și ochii ei uscați se umeziră a doua oară" (pag. 214).

Din marea dramă a Măriei Dinului, aceasta-i singura lamentare. Mai departe, nici o urmă de împotrivire față de înalta vrere a Domnului, nici o nădejde pe vreun alt sprijin decât cel al puterilor proprii.

Multiple sunt sensurile ce se cer desprinse înlăuntrul literaturii părintelui Agârbiceanu, dar asemenea tendințe ar incumba preocupări mai largi și mai minuțioase totodată.

S'a mai afirmat — și pe bună dreptate — că în realizările sale se găsesc înfățișate, cu prisosință, tipurile unei epoci de tranziție. [19]

Paralel acestei observații, trebue să pomenim și celălalt fenomen, corolar: al inadaptabilității. Atât Andrei Pascu din „Legea minții", cât mai cu seamă Ion Mărginean din „Vâltoarea", de altfel ca și Vasile Mureșan din „Arhanghelii' și aproape mai toți purtătorii principali ai acțiunilor din romanele și nuvelele părintelui Agârbiceanu nu se lasă asimilați de viața în mijlocul căreia luptă, cu toată paradoxala inactualitate uneori a conflictelor sufletești.

Andrei Pascu, smuls de puternicile sale daruri intelectuale din sânul vieții sănătoase și simple de țară și mânat pe drumul cărții, nu poate fi înglobat de societatea clericilor maghiari, ci își păstrează întreaga și aspra libertate pentru slujirea țelurilor nației sale; nici Dan, cu toată dragostea-i puternică pentru Ella, nu poate fi asimilat de mediul maghiar al logodnicei sale, iar Ion Mărginean, în „Vâltoarea", se împotrivește cu înverșunare tuturor practicelor și imperativelor meschine politice, urmând numai dreapta și curata sa chibzuință, închinată nevoilor Neamului.

Pretutindeni, la acești principali eroi ai literaturii părintelui Agârbiceanu se desprinde o axă trainică, nu numai de orientare naționalistă, ci și de aprigă comportare spirituală, o linie de nesdruncinat caracter, care îi menține neclintiți și dârzi, sub constelația neschimbătoare a țelurilor pe cari și le propun ineluctabil.

Rare sunt patimile și mai rare îndeobște sunt voluptățile cari îi împing în acțiune, dar îi mână mai cu seamă la faptă și la sbucium constructiv conștiințele lor vecinic încordate și, totuș, lim-

[19] Il. Chendi: op. cit., p. 51.

pezi. Este, poate, și cauza pentru care se constată, în bună parte, atât de reduse complicații psihologice. Toți acești purtători de acțiune, deși sunt tipuri cari ies în evidență din sânul comunității ce îi înglobează mai mult sau mai puțin, nu sunt însă nicăeri cazuri exagerate, excepționale, monstruozități sau culmi de genialitate, dacă voiți, nici praguri neverosimile de decădere și desfrâu. Sunt mai degrabă premianții vieții de toate zilele, exponenții reali și concreți ai claselor noastre cât mai felurite și mai obicinuite totodată. Sunt agenții luptei și trudei sociale de fiecare clipă, a căror trăinicie de spirit și voință nu ambiționează cu orice preț să spargă orizonturile și ogivele mărginașe ale veacurilor și mileniilor, dar în jurul cărora se polarizează zi de zi fapta și nădejdea semenilor lor, ca o povară pe care o duc cu cinste și sen'nătate.

Și, pentru a aminti disjuncția d-lui Lovinescu, vom semnala că aci rezidă comportarea și tehnica realistă a scriitorului Agârbiceanu. In fondul ei însă, întreaga sa literatură este însuflețită de o necontestată spiritualitate. Eroii săi sunt în majoritate purtători și fauri ai tezelor, ai ideilor cari animă și promovează viața socială și cari încearcă tot odată să-i asigure sănătatea și permanența.

Deși, poate, susceptibilă pentru discuție și obiecții pe multe laturi, atât ca realizare, cât și ca tehnică, proza părintelui Agârbiceanu și-a cucerit însă în sânul literaturii noastre un loc, care nu mai poate fi contestat. Concepută pe plan de anvergură socială — ca, dealtfel, toate marile cazuri ale literaturii europene din care s'a adăpat — și clădită în bună parte pe virtuțile și permanențele sufletului ardelean, ea adaogă nepieritoare și meritoase file tezaurului de simțire și graiu românesc.

Alexandru Ionescu

V Â L T O A R E A

ROMAN

XIII

Trecură șapte ani, plini de dese și mari fluctuații și schimbări politice. Guvernele nu aveau nici o stabilitate. Alegeri și iar alegeri. Partidele se regrupau, se refăceau și se întovărășau în combinații nouă. Părea că le-a bătut ceasul din urmă. Se născură altele noui, fracțiuni disidente. Nimeni nu se mai putea orienta ce vor unii și ce vor alții. Se desfăcură prietenii, se revoltară cei domestici, tineretul își organiză grupările lui în cadrele sau alăturea de partide. Presa fu mai agitată ca niciodată. Lupte personale pretutindenea, pentru șefii, pentru candidaturi, pentru comitete. Lupte și vrăjmășii nouă, și acuze și certe în presă ca la ușa cortului. Nimeni nu mai era sigur „când venim", „cât stăm". „Cărămida" cădea în cap pe neașteptate.

In toate alegerile câte se succedară Grecescu și Mărginean își ținură locurile. Ei cultivară județul cu cea mai mare grije. In parlament susținură lupte înverșunate.

Lui Mărginean i se acrise sufletul de tot și de toate. Fu constrâns din împrejurări și de partid să se războiască cu oameni cu cari nu avea nimic de împărțit. Nenorocul era firea lui aprinsă care-l făcea să se războiască cu patimă, uneori cu prieteni vechi, cu oameni pe care-i stima. Lumea-l credea un încarnat adept al partidului din care făcea parte, deși în sufletul lui le disprețuia pe toate ca și mai înainte. Era decând începură să se înmulțească, să se pulverizeze în fracțiuni, le disprețuia și mai mult.

Afară de munca dela Bancă, de lucrările oficiale, îl năpădiră o mulțime de procese particulare. Procese mari. Numele lui de bun orator îi aducea mereu clienți noui. Susținu procese fructuoase, venitul lui creștea din lună în lună. Era cuprins cu treburile încât nici nu mai avea vreme să se gândească la planurile sale personale, la familia sa. Uneori avea sensația că l-a prins un monstru cu multe brațe, din cari nu mai poate scăpa. Uneori îi trecea prin minte ceea ce-i spusese Grecescu despre provincialii cari se mută în Capitală. Dar nu avea vreme să se gândească. Vremea trecea vertiginos și el trăia într'o continuă înfrigurare.

Atăca și era atăcat. In parlament, la ziare, în adunări publice. Fu silit și de zece ori să se desvinovățească de frauda din fondurile județului. Lumea, aici, uita îngrozitor de repede. Ori, fără nici

o conștiință, se repeta mereu acuza din simplu interes de luptă de partid. Intentă din nou procese de calomnie, cari erau mereu amnestiate, după fiecare alegere. Intr'un rând fu silit să pălmuiască pe un deputat pe culoarele Camerei. Pe alți doi îi provocă la duel. Dar nu se alese cu nimic: martorii reușiră să dovedească lipsa ofensei. Ce oameni lași! Pretutindenea lume care nu cunoștea sfinția cuvântului dat, care nu era sensibilă la nici o vătămare a onoarei.

Se săturase de tot și de toate până în grumazi. Totuși, luat în fiecare ceas de alte treburi, nu se gândi să se întoarcă la vechiul său post, sau mai exact gândul venia, dar nu avea vreme să prindă rădăcini.

Anii se scurseră vertiginoși ca o furtună. Acum se împliniră șapte de când plecase din orașul acela reședință de județ. Și veni din nou un guvern liberal.

Chiar în preajma venirii lui se întâmplă un eveniment: fiica lui, Nica, măritată de abea un an cu un inginer, fu părăsită de bărbat. Omul se înhăitase cu o artistă și introduse proces de divorț.

Nici nu-și dădea bine seama cum s'a ajuns la căsătoria asta. In primul rând de ea era responsabilă fata și Emilia. Și poate și băiatul, care termina acum politehnica și introdusese în familie pe inginerul acela.

Luat mereu de treburi Mărginean află toate lucrările pregătite pentru căsătorie. La început îi păru că-i o glumă, dar înțălese că tânărul acela brunet și înalt, îi făcea curte fiicei sale de un an, că are un post foarte bun, că se trăgea dintr'o familie cunoscută și avută. Înțălese, cât începu să facă opoziție că fata era îndrăgostită greu, și că ar fi nenorocită dacă s'ar opune. Cum să se opună? Avea el vreme să se gândească, să aprofundeze situația? Își luă informații asupra tânărului, asupra familiei, și relațiunile primite erau dintre cele mai bune. Pe de altă parte Emilia era convinsă că-i un băiat serios și că-i place foarte mult de fată. Cum s'ar mai opune? Nica era de douăzeci de ani. Poate acesta era norocul ei! Nu s'a împotrivit.

Și iată acum, dintr'odată, rușinea, catastrofa!

Evenimentul acesta îi risipi toată înfrigurarea muncii și începu să-și facă mustrări amare că s'a interesat prea puțin de familia lui, de copiii lui în acești șapte ani. Blestemată să fie toată politica, tot câștigul lui ca advocat cunoscut acum! In definitiv ce știa el și despre viața Emiliei în acești șapte ani? Ce știa despre băiat? Că se pregătea să-și iea diploma de inginer? Dar mai încolo? In anii aceștia între studenți au fost mari și multe agitații, se creiase un fel de partid al tineretului. Ce idei avea Ionel? Avea vreo legătură cu organizația asta nouă pe care unii o lăudau, alții o defăimau? Ce știa el? Ce părinte a fost el de când s'a mutat în Capitală.

Intre timp socrul său, doctorul, murise, iar soacră-sa îmbătrânise. In fiecare lună ea le aducea aminte de promisiunea făcută să nu rămână prea mulți ani în Capitală. Dar le putu scrie! El era prins în clește, iar Emilia spera să găsească în București o partidă bună pentru față. Ei, iată, a găsit-o!

In preajma venirii unui nou guvern liberal, într'o nouă structură de partid, căci se împărţise şi el în vreo trei fracţiuni, în casa lui Mărginean era grea jelanie. Fata, Emilia, până şi Ionel, tăceau cu ziua.

După instalarea guvernului el ceru lui Grecescu să-l deslege de slujba de aici, să se poată întoarce acasă. Nu mai putea rămâne în Capitală.

— De, de-ocamdată să ne mutăm cartierul general în judeţul nostru. E chiar necesar. Pe urmă vom vedea, răspunse cu o nuanţă de nesiguranţă, de îndoială un glas, încercatul politician.

— Hotărîrea mea e definitivă, domnule Grecescu.

— Renunţi aşa de uşor la marea dumitale clientelă ?

— Nu mai am nevoe de nimic ! M'am scârbit de toată lumea, începând cu mine însumi.

— Doar nu înţălegi că nu vei mai candida ?

— Ba, mai ales asta. Nu voiu mai candida. Mi-a fost de-ajuns, m'am scârbit de toate.

— Hm ! făcu omul şi rămase multă vreme tăcut.

— E hotărîrea dumitale definitivă ?

— Da.

— Şi, nu mă vei ajuta nici pe mine în campania electorală?

— Dacă ţii neconditionat, voiu face-o !

— Dar se'nţelege că ţiu.

— Şi, în locul dumitale pe cine să punem ?

— Am eu un prieten bun, om harnic şi cinstit. E suplinitorul meu, advocatul Bodea. El e singur, n'are soţie, n'are copii. Şi aşa, dacă reviu eu la postul dela sucursală, el rămâne din nou şomer.

— Hm ! Vom mai vedea !

Peste două săptămâni, afară de băiat, care era în examene, plecară acasă, în sat, unde-i aştepta cu nerăbdare mama Emiliei. Aflase şi ea de nenorocirea ce căzu peste familie, şi blestema mereu pe bărbaţii ticăloşi. Săraca Nica ! S'a încrezut într'un om fără caracter ! Dar cum s'au învoit Ion şi Emilia să-şi mărite fata după un... bucureştean ? N'au auzit despre divorţurile obicinuite ale acestora ? N'au ştiut, cum ştie toată lumea, ce moralitate e în aşa numita societate bună de acolo ? N'au avut pilde la oraş între cei veniţi de dincolo ? Săraca nepoată ! Norocul ei că -i încă tânără şi frumoasă, şi n'a rămas cu vre-un copil. Da ! Emilia i-a trimis acum scrisori disperate ! Dar pentruce nu şi-a deschis ochii un an de zile câtă vreme ticălosul acela i-a făcut curte fetei ? Atunci cerca să o convingă — la protestările ei — că-i un băiat bun, cinstit, un om delicat şi fin. Acum a dovedit cât era de fin.

Uneori bătrâna văduvă îşi mai făcea şi păcate. Tot întrebându-se cum a putut Emilia să se lase îmbrobodită de tânărul acela, avea uneori îndoeli chiar asupra fiicei sale, asupra Emiliei. Cine ştia îşi zicea, dacă societatea în care trăia nu-i va fi sucit şi ei capul, dacă nu vedea lumea cu alţi ochi ? Decumva se va fi scrintit şi ea şi va fi început — Doamne fereşte ! — să calce cu stângul la vârsta ei, ar fi înţăles mai uşor greşala de neiertat cu măritarea fetei. Dar se bătea cu palma peste gură, când i se părea că rosteşte o semenea osândă ! In sfârşit ea s'a împotrivit destul, ea nu are

nicio vină în nenorocirea copilei. Abea s'a îndurat să trimită o felicitare cu prilejul nunții.

Nu aduseseră încă nimic din locuința din București. Trebuiau să-și afle întâi una în oraș. Bine ar fi dacă ar putea ajunge la vechea locuință, lângă sucursala Băncii!

Ion Mărginean nu rămase în sat decât două zile. Promisese lui Grecescu să-i ajute în noua campanie electorală, și se ținu de cuvânt. Plecă cu el în județ. Cu el în județ. Cu el și cu advocatul Bodea, și cu ceilalți candidați.

Inainte de fixarea definitivă a listei Grecescu mai insistă odată pe lângă Mărginean să primească locul al doilea. Partidul era acum la putere, biruința era sigură.

— Eu îți sunt un prieten sincer, și nu voesc să-ți ascund nimic. Deputăția și profesiunea de advocat în Capitală nu sunt lucruri de lepădat. Nu-i imposibil ca în viitor să fie singurul dumitale mijloc de existență. Iată pentru ce stărui.

— Dar postul meu dela sucursală? întrebă nedumerit Mărginean.

— E nevoe să vorbim limpede. Dumneata știi că guvernul de azi nu are aprobarea întregului partid liberal, că însuși partidul e bifurcat, dacă nu cumva trifurcat. Dumneata ai aderat la ramura dela guvern. Banca e în posesiunea bătrânilor liberali. Ei sunt marii acționari. Și s'ar putea să se răsbune.

— Dar am contract. O să improcesuez banca. Eu sunt funcționarul ei, nu al partidului. De altfel toată aderarea mea nu mai are nici o valoare, îndată ce mă retrag definitiv din politică.

— E posibil să ai dreptate, dar precauțiunea nu strică. Candidând ieși cu siguranță, și în orice caz îți mai rămâne clientela din București. Dacă nu candidezi s'ar putea întâmpla să rămâi și fără postul dela bancă. De aceea stărui eu. Cine credea înainte cu șapte ani să intre zizania și într'o cetate tare ca a noastră!

Mărginean văzu că omul îi vorbia cu sinceritate, în interesul lui, și-și arătă recunoștința. Dar rămase neînduplecat: nici politică, nici advocatură în Capitală! Nu mai putea trăi acolo!

Grecescu știa de părăsirea fetei și de divorț și-i părea că înțelege, în parte, ce-l alunga pe Mărginean din București. De aceea nu insistă mai mult, deși el n'ar fi părăsit clientela acestuia. Era însfârșit o neghiobie, o încăpățânare de catâr, să dea cu piciorul într'o bae de aur. Ca și când profesiunea lui ar fi fost de vină de nenorocirea ce căzuse peste fată și peste familie! Astfel rămase candidat în locul al doilea pe listă advocatul Emil Bodea.

Acesta, decând cu desilusia suferită înainte cu patru ani, nu mai avu nici o frământare de conștiință referitoare la partidele politice. Le adusese pe toate la același numitor. Dar și gândul că Mărginean își va ocupa postul și că el va rămânea din nou pe linia moartă, îl făcu să nu mai rămână nicio clipă la îndoială de a primi candidatura.

In timpul cât ținu campania electorală Ion Mărginean se felicita aproape în fiecare zi pentru hotărârea lui de a se smulge din vâltoarea ce l-a supt împotriva convingerilor sale. Ce se pe-

trecea în campania asta întrecea orice măsură. In județ nu erau mai puține decât șapte liste de candidați, șapte partide și fracțiuni de partide. Sătenii se zăpăciră cu desăvârșire și mulți râdeau ironic de bătaia orbilor.

A, dacă s'ar fi putut realiza cel puțin acum, când toate partidele se anemiaseră, idealul lui de concentrare într'o singură tabără românească ! Atunci ar mai face și el politică. Pentrucă, iată, ajunse o pasiune pentru el să stea de vorbă cu oamenii, să vorbească în adunările poporale.

Dar de idealul acesta țara era mai departe decât oricând. Vrăjmășia era mai cumplită ca înainte, și chiar între foști prieteni politici până ieri, membri în celași partid.

Alegerile se terminară cu biruința listelor guvernamentale pe întreg cuprinsul țări. In județ din lista guvernului căzu numai ultimul.

Ion Mărginean își luă în primire postul dela sucursală. De-ocamdată se mută singur în oraș. Nu aflase încă nicio locuință potrivită, dar nu știa nici ce atitudine va lua conducerea băncii față de el.

Peste două luni fu înștiințat că reducându-se afacerile sucursalei, banca nu mai poate susține un contencios propriu, și că, în urmare, postul lui se desființează, cu afacerile advocațiale urmând să fie încredințat un advocat din localitate. Lui i se punea în vedere, drept despăgubire pentru rezilierea contractului o sumă rotundă de douăsute mii lei.

Nu mai făcu niciun proces. Era obosit și desilusionat. Iar când îi venia în minte și nenorocirea fetei, se bolnăvea în toată legea.

Da ! Grecescu fusese sincer și prevăzător. Dacă-l asculta acum ar fi deputat, și i-ar fi rămas clientela mare din Capitală ! Gândurile acestea se apropiau însă de el ostenite, fără aripi, și nu-i mai făceau nici o impresie.

Își aduse mobila din Capitală și se instalară în casa lor dela țară. Câteva săptămâni în casa lor fu o grea tăcere, pe care nu o strica decât câteo vorbă a bătrânei și uneori suspinele fetei.

Sătenii nu știură ce s'a întâmplat cu familia notarului. Se credea că au venit peste vară, cum mai veniră și alte dăți. Nu era niciunul îngrijorat de partea materială a vieții, nici nu se mai simțeau rusinați că au ajuns pe-o linie moartă, ca după suspendarea din notariat.

Decând părăsiră satul Mărginean câștigă mulți bani, mai ales cu clientela particulară din Capitală. Emilia a fost mereu cruțătoare. In București a trăit retrasă ca și în orașul acela provincial. Legături sociale nu și-a făcut. Trei-patru familii dintre funcționarii superiori ai băncii, și atât. Zestrea fetei era neatinsă. Putea să-i dea acum și una mai mare. Băiatul va eși azi-mâne inginer. Trecuseră peste toate greutățile materiale. Apoi mai aveau moșioara, lângă care în anii din urmă se mai adauseră douăzeci de jugăre.

Totuși, săptămâni de-arândul familia întreagă fu ca topită.

Apoi într'o dimineață însorită auziră cântând în grădină pe Nica. Inima părinților tresări de bucurie. După o vreme ea intră ca o furtună în casă, cu brațele pline de flori.

— Nu-mi mai pasă de el ! Nu-l mai iubesc. Scrie-i tată să urgenteze divorțul. Imi dau deplinul consimțământ. Ei, m'am înșelat și eu, cum se înșală atâtea. Felul cum s'a purtat cu mine e dovadă că nu era omul pe care-l credeam eu și de care m'am îndrăgostit. Sunt abea de douăzeci de ani. Ura ! Trăiască viața !

Și ea începu să împrăștie florile pretutindenea.

Din ziua aceea soarele începu să răsară în casa dela țară. Cea dintâi care învie după fată fu Emilia. In câteva zile o cuprinsese hărnicia de altă dată. Mărginean se restabili mai încet. Abea acum își dădea seama de oboseala eforturilor lui din ultimii șapte ani. Și totuși, simțea bine, nu munca intelectuală și fizică îl obosise, ci alunecarea fără consimțământul lui cel mai intim în vâltoarea vetii publice, așa de înveninată și în aceeași vreme, așa de deșartă ! Deșartă fiindcă nu avusese nicio satisfacție spirituală pe urma ei, nu-și simți crescute puterile sufletești prin acele izbânde verbale. Și ceea ce-l obosise mai mult era vermina aceea politică, vecinic agitată, vecinic adulmecând interesul, prestigiul partidului și pe cel personal. O lumea deosebită de restul muritorilor, o lume nefirească, anormală par'că ! Și în vârtejul ei căzuse, deși afară de idealul lui politic al unirii, niciun alt program de partid nu-i atinsese sufletul.

Chiar acum mai pe urmă, cu dihonia din propriul partid ! Aderase el în realitate la ramura care a format guvernul, cum spusese Grecescu ? Nu-și putea da seama, nu știa când, nu știa cum, așa de puțin l-a interesat viața internă de partid. Dar trebue să fi aderat într'un fel oarecare, după ce-i spusese Grecescu și după ce văzu că se confirma bănuelile lui.

Pentrucă lipsa afacerilor, scăderea lor la sucursală evident că a fost numai un pretext ca să se scape de el. Sucursalei — el știa bine — îi mergea tot mai strălucit din an în an.

Dar acum nu-i mai părea rău nici după postul acesta. Oricât s'ar fi spus că cel ce-l deține e un funcționar, și ca om independent, el totuși trebui să recunoască adevărul că, intenționat ori nu — locul acela de advocat la sucursală a fost nada ce i s'a întins pentru a fi prins de politică. Fără el nu ar fi ajuns nici în Capitală unde o aștepta pe Nica lui nenorocul.

Bine însă că omul acela i s'a șters din sufletul fetei ! Casa, grădina, locurile copilăriei și ale vacanțelor, aerul și lumina satului natal, iată ce-i însănătoșează copila !

Credea așa pentru că și propria lui sănătate și putere, și spirituală, și trupească simțea cum se întorc încet-încet, și-l fac să se simtă omul de altădată, mulțumită acestui mediu cald și intim, și mai ales curat și luminos.

Intr'o zi dădu într'un ungher din pod peste niște sticle cu etichete, în care fuseseră pe vremuri medicamente. Cercetă etichetele depe vre-o patru, și văzu notat anul și zilele boalei lui. Prin ce asociații de imagini îi veni în minte visul său din tren, când, plin de febra boalei recidive, văzu răul tulbure, curgând prin multe alvii, și curenții adunându-se, în vâltoare, subt podul pe care privea el.

Se cutremură înfiorat la amintirea visului, și-și zise: A fost un simbol pentru ceea ce se va întâmpla mai târziu.

Cu cât treceau zilele avea senzația că-i cad tot mai multe legături de pe trup și depe suflet, și sè simțea tot mai întinerit. Până când, într'o zi, contemplându-și grânele gata de secere, chiui și el ca Nica, în plin câmp: Trăiască viața !

Când, peste un an, banca îi oferi din nou postul reînființat, — convingându-se conducătorii ei că nu mai face nici un fel de politică — el mulțumi dar refuză. Era prea scumpă libertatea și viața după glasul conștiinței proprii ! Și rămase să-și administreze moșia și, după doi ani, și averea cu via rămasă dela părinții lui.

La întâiul cules ce-l avu ca stăpân, Nica veni și ea cu bărbatul de-al doilea, un tânăr medic dela spitalul orășenesc, și cu un copil în brațe.

— SFÂRȘIT —

I. Agârbiceanu

Ţ A R Ă

Rotundă şi străveche ca o stemă,
Cu apele pe margini hotar de curcubeie,
Ni-i Ţara o bucolică poemă
Şi toată aur ca fagurii'n ştiubeie.

Adoarme cerul peste vârf de munte
Şi soarele se scaldă în isvoare,
Iar Dumnezeu cu pletele cărunte
Lucrează cu ţăranii în ogoare.

Tivită-i cu argint şi voie bună,
E lăicer de bârse şi de bărăgane —
Ni-i Ţara ca şi aurul din lună
Aşa cum e: opincă şi sumane.

Domol e pe aici cuvântul,
Iar portul cadră: flori şi mure
Dar am ucide dacă din pământul
Strămoşilor ar fi să ni se fure.

Ni-i Ţara o bucolică poemă
Cum n'a mai fost şi'n veci n'o să mai fie,
Rotundă şi străveche ca o stemă
Bătută'n fir de aur şi de veşnicie.

Radu Pătrăşcanu

T Ă C E R E

Roade amăgirea ca un cariu
Zăpada nopţii, straniu eventaliu.

Caerul îţi tors de mâini viclene,
Păianjenii ţes amurguri stingherelor gene.

Pădure cu poveşti şi vrăji nebune
Unde-i zeul negru cu-al solzilor dune?

Văzduhul aruncă aşchii luminoase...
Tăcere, odihneşte-mi a horelor oase.

Şerpii şi-au adunat otrava 'n ogor
Vino, iubite, cu suflet alb de zăpor.

Cornul lunii, roşcat lăicer,
Coraliul buzelor tale îl vâsleşte pe cer.

Ronsarda Castro

M E Ş T E R U L M A N O L E

In mine Meşterul Manole moare
Cu zidul ce se surpă de ursită,
Cu toată munca 'n faptă tencuită,
Cu râvna de 'nălţimi ce nu le are.

La temelii n'am pus încă iubita
Ca trupu-i cald cu piatră s'o'mpresoare,
Ci calea ei cu borangic de soare
S'o poarte mai departe fericită.

Când vor cădea poverile de-argilă?
O, Meştere Manole, plânsu 'n noi e
O pasăre cu aripi de şindrilă!

Dar vom zidi păşind pe-a noastră voe
Din truda nesfârşită şi umilă
Măreţul, sfânt lăcaş al lui Neagoe.

Constantinescu Celaru

S O L I A P R I E T E N U L U I

Prietene, ţine iar oglinda de argint
Cu mâna ta de frate'n faţa mea,
Ca să rostesc cuvinte ce nu mint.

Uitasem cum luceşte trăirea sub pleoape,
Şi cum răsună glasul cel fără prihană.
Tu mi le-ai adus iar aproape.

Urcuşul, de paşii noştri bătut,
Nu ştim când se va'nfige'n noapte,
Ştim doar că nu-i din piatră nici din lut.

Nu ne-au ropotit aceleaşi tobe'n tâmple?
Ochii nu ni s'au pironit pe-aceleaşi culmi?
Şi amândoi vroiam astfel să se'ntâmple.

Frate, suflet de suflet ales
Dintre miile de umbre din jur,
Cum să nu pierdem ce-am cules?

Pe tine, prietene drag,
Când îmi va suna buciumul de veci
Pentru ultima mătanie din şirag,

Pe tine te vreau să te duci
La cea nemuritoare secerătoare,
Care sădeşte crânguri de cruci.

Să mergi la ea şi să-i şopteşti:
„Obrazul lui cel tainic tu nu-l cunoşti.
Mie'ntâiu mi-aduna ale inimii veşti,

N'avea mască fruntea-i pentru mine,
Palma lui era curată ca nufărul,
Şi-i beam împreună vinul din vine.

Prin sita ţesută din gândurile noastre
Am cernut amândoi grăunte cu grăunte:
Ne-au rămas pe tavă oglindiri de astre.

Poverile, ce le-a dus pe umeri,
Eu le ştiu, că-l ajutai să le poarte.
Suspinele zadarnic i le numeri!

Ci când îi vei scrie socotelile,
Să nu uiţi să mă chemi şi pe mine:
Singur i-am cununat zânele şi ielile.

Cu buretele muiat în omenească fiere,
Să-i ştergi, de pe tabla veşniciei, păcatele:
Căci a crezut, ca şi mine, că duhul nu piere!".

Sandu Tzigara-Samurcaş

CELE DINTÂI SARCINI FISCALE: TRIBUTUL ŞI BIRUL

TRIBUTUL

Este greşit a crede că istoria şi-ar fi putut depăna firul existenţei, fără ca mai înainte să nu fi avut ca tovarăş nedespărţit pe acel Titanozaurus al omenirii: «Fiscul». Numele acesta faimos s'a născut târziu, mai mult dintr'o poreclă, aşa că în preajma începuturilor de organizare socială şi istoria şi fiscul au mers poate pe căi despărţite şi numai nevoia i-au făcut prieteni şi apoi tovarăşi. Căci, dacă istoria a proectat un războiu, fiscul s'a asociat imediat pentru nevoia de bani. De s'a hotărît o reorganizare socială, o expediţie, o cucerire sau chiar o mişcare de altă natură, tot fiscul a fost elementul cel mai de seamă sub a cărui oblăduire s'au început şi s'au sfârşit toate acele noianuri de fapte şi întâmplări.

Prin urmare, ce este fiscul? Este forţa dinamică pe care se reazimă întreaga evoluţie de muncă şi de civilizaţie; stâlpul de granit pe care s'au sprijinit toate prefacerile omenirii. Când cineva gândeşte la acest factor de prima ultilitate în omenire, trebue să ţină seamă că fiscul nu poate fi amestecat nici cu manifestările sociale ale colectivităţii, care au dăinuit sute şi mii de ani, nici cu sbuciumul individului în angrenajul comunităţii. Fiscul s'a născut dintr'un interes superior al colectivităţii şi acţiunea lui a împins colectivitatea către forma organică socială cea mai închegată, dar numai atât timp cât nu s'a exagerat.

Ar fi interesant de cunoscut dacă în acţiunea lui fiscul s'a sprijinit pe individ sau pe colectivitate. Dacă s'ar fi sprijinit pe colectivitate, trebuia să creeze anumite raporturi între unele forme organice sociale inferioare, către altele superioare; cum ar fi fost dela „Hoarda", prima manifestare organică, spre a doua înjghebare socială mai superioară «Clanul» şi aceasta către alta şi mai superioară «Tribul». Hoarda, Clanul şi Tribul ar fi trebuit să existe, supunându-se una ceilalte. Se pare însă că legile de evoluţie ne vorbesc altfel, căci pe măsură ce fiscul a pătruns într'una din formele organice sociale menţionate, imediat întreaga organizaţie era supusă unei a doua transformări. Cine nu cunoaşte că Hoarda şi apoi Clanul au alergat din loc în loc veacuri întregi, pentruca în cele din urmă fiscul să năzuiască spre cea dintâi organizaţie relativ

stabilă numită Trib, iar mai târziu s'o înlocuiască cu organizaţia cea mai superioară, numită Stat? Intre Hoardă şi Clan evoluţia s'a sprijinit numai pe reacţiunea individului în colectivitate, în timp ce dela Clan la Trib evoluţia s'a sprijinit pe acţiunile acestuia şi pe noile forme de manifestare ale comunităţii cunoscute mai târziu sub numele de «Fisc».

Propriu zis, nu fiscul era acela ce pretindea o evoluţie, ci individul, însă cum acesta era înconjurat de unele pretenţiuni colective, s'a întovărăşit cu un element de susţinere — fiscul —, cu care şi-a legat apoi toate acţiunile şi manifestările organice de mai târziu.

Care au fost motivele pe care s'a putut întemeia această legătură dintre individ şi fisc? Răspunsul nu poate fi decât unul: Când fiscul şi-a făcut apariţia, era natural ca acţiunea lui să fie alăturată ori manifestărilor isvorîte din sânul colectivităţii, ori acţiunii indirecte a individului. Dacă s'ar fi legat de colectivitate, cum apare în primele lui faze, fiscul n'ar fi avut o bază de susţinere aşa cum a avut-o la individ, unde a fost foarte bine încadrat de munca şi produsul muncii, iar mai pe urmă de rezultatul material dintre aceşti doi factori.

Sprijiniţi pe asemenea consideraţiuni, putem spune că fiscul şi-a asumat rolul de transformator al societăţii, folosind însă individul ca punct de interpretare al tuturor manifestărilor sale. Aceasta se poate constata din faptul că atunci când fiscul a rupt zăgazul în mod definitiv, adică a intrat în organizaţia Statului, individul s'a despărţit total de legăturile de sânge ce existau în clan sau de familia clanurilor ce trăiau în Trib. Prin urmare, individul este în adevăr o «abstracţiune a societăţii», însă pentru fisc rămâne o importantă unitate de măsură, fiindcă numai din ceeace a produs şi produce el, societatea îşi orientează toate manifestările de organizaţie socială şi de civilizaţie.

Revenind asupra celei dintâi organizaţiuni sociale numită «Hoardă», pe care o putem asemăna unei turme ce se îndreaptă acolo unde vede cu ochii, fără scop şi fără ideal, observam că fiscul ca şi individul nu au absolut niciun rol, fiindcă toate acţiunile se produc numai la îndemnul colectivităţii.

Când individul a început să se civilizeze, adică atunci când a simţit nevoia să se închine, să se organizeze în familie, să lase urmaşi şi să-şi folosească munca, s'a dat naştere unei organizaţiuni sociale cu mult superioară celei dintâi, numită «Clan», care se caracterizează în primul rând prin legătura de sânge ce există între membri, apoi prin respectul sau recunoştinţa faţă de înaintaşi şi în sfârşit prin începutul de cunoaştere asupra proprietăţii armelor şi uneltelor de pescuit. Din lupta ce a urmat între hoarde şi între clanuri, calitatea individului s'a reliefat tot mai mult şi cu aceasta s'a născut şi ideea de contribuţie sau de fisc, fără a avea caracterul individualist ce se va cunoaşte mai târziu. Dacă se întâmpla ca una din hoarde să fie învinsă de un clan şi invers; organizaţia

supusă, dacă nu era nimicită, trebuia să depună sau să aducă învingătorului un dar la care contribuiau toţi membrii hoardei sau clanului învins. Astfel dar, deabia în această epocă, putem vorbi despre un început de viaţă fiscală, redusă şi raportată numai la colectivitate.

Dela organizarea clanului, individul a trecut la altă înjgebare socială, de data aceasta însă mai statornică şi cu mai mult interes pentru colectivitate, numită «Trib». Tribul este prin urmare prima manifestare a clanurilor pentru apărarea intereselor în comun, pentru o îngrădire a drepturilor familiare şi o stabilire a dreptului de proprietate, cu alte cuvinte, tribul a fost cea dintâi manifestare către gruparea socială de mai târziu: «Statul».

Dacă tribul ne apare ca prima comunitate organizată, dela care istoria pretinde că şi-ar fi început depănatul firelor, este firesc că toţi dela trib să pornească şi cele dintâi manifestări fiscale.

Ţinând seamă că în evoluţia acestei comunităţi munca individului începe să prezinte oarecare interes, era natural ca şi organizaţia Tribului să pună preţ deosebit pe această muncă şi să pretindă o parte din ea. In felul acesta se poate concepe întâia dare fiscală, care poartă numele de «tribut», adică o dare a tribului.

O lămurire cât mai apropiată de adevăr în problema apariţiei celei dintâi dări fiscale ne-o poate da organizaţia poporului roman, care a trăit mai bine de şapte sute de ani în comunitatea tribului, având şi una din cele mai bune organizaţiuni ce se pot da ca exemplu. Insăşi noţiunea fiscală de «Tribut» se poate concepe că este foarte mult legată de viaţa legendară a acestui popor, care mai înainte de fi fost organizat în stat, fapt ce s'a întâmplat cam prin secolul VIII-lea a. Hr., a trăit despărţit în trei triburi şi anume: Tribul Ramnenses, compus din familii de origină locală, pretinzându-se drept urmaşi direcţi ai lui Romulus, întemeietorul Romei; Tribul Titienses de origină sabină şi Tribul Luceres de neam etrusc. Asupra originii acestui din urmă trib sunt multe îndoieli, întrucât este considerat emigrat pe pământul Italiei; sigur însă că origina lui este indo-europeană.

Interesant de cunoscut este reforma fiscală a lui Servius Tullius [1], care a împărţit Roma în patru cartiere: Suburbana, Palatina, Equilina şi Colina, supranumite şi «tribus urbane»; iar restul Statului Roman, în 17 triburi. In anul 241 a. Hr. numărul acestor triburi era de 35.

La început, reforma serviană a avut un caracter pur fiscal, însă mai pe urmă a servit ca bază de organizare politică a statului. Această reformă a adus o împărţire a cetăţenilor în cinci clase separate, după suprafaţa de pământ ce stăpâneau cetăţenii în cadrul fiecărei clase, cunoscute în oarecare măsură încă din reforma fiscală a plebeilor. In vremea aceasta poporul roman plătia o dare numită tributum. După sistemul fiscal din această vreme, cunoscut

[1] Sevius Tullius, al şaselea rege al Romei (578—554 a. Hr.).

şi sub numele de «sistemul censitar», se organizează mai târziu armata formată din centurii. O clasă reprezenta o centurie şi era compusă din seniori şi juniori, egali între ei. Adunarea centuriilor au format acele întruniri populare politice cunoscute sub numele de «comiţiile centuriate».

O organizaţiune de triburi, aproape similară, despre care nu s'a scris mai nimic, ne este dat să cunoaştem la poporul trac. După părerea lui V. Pârvan, Tracii îşi pot reclama o vieaţă de trib bine organizată încă din secolul al XV-lea a. Hr., când cele două mari triburi tracice — Agathyrşii şi Olibienii — reprezentau un centru de organizaţiune şi de civilizaţie, sub numele de „civilizaţia bronzului" în centrul Carpato-Danubian. La aceste triburi istoricii au mai adăogat apoi şi alte triburi tracice: Carpii pe Vistula, Moesii în Bulgaria şi Serbia, Triballii la Vama, Crobyzii în Balcani pe râul Mariţa, Odrogsi pe Hebrus (azi Mariţa), Bessi la Filipopoli, Deutheleti şi Agrianii la sudul Sofiei, Dardanii pe Niş, Paeonii la oraşul Veleş. Edonii şi Maedi pe Struma şi Rodhope [2].

Organizaţiunea triburilor a fost păstrată din timpul tracilor şi până la formarea statului dac, care pe timpul lui Decebal se sprijinea încă pe organizaţia triburilor.

De remarcat este că aşa cum s'a impus vieaţa în organizaţia tribului şi, în special, în compoziţia tribului romanic, dela care se pare că şi-a primit botezul însăşi denumirea acestei organizaţiuni primitive numite trib, numele de tribut nu poate însemna decât darea către şeful tribului sau către organizaţia în sine; dare ce are înţelesul unui impozit general. Dacă trib înseamnă a treia parte din totalitatea poporului roman, nu este mai puţin adevărat că şi cea dintâi arendă, socotită la 1/3 din produse, îşi are isvorul simbolic tot în denumirea tribului. Deaceea găsim în expresiile acestui popor foarte multe locuţiuni ce tind să lămurească atât pe cea dintâi aşezare fiscală — tributul —, cât şi arenda veche ce echivalează cu o treime din produse. In ceeace priveşte formele de arendă şi darea tributului la poporul roman, ele au evoluat în raport cu civilizaţia. Astfel, arenda a luat nume special de: locatio, conductor, manceps, înlocuind complect treimea ce ni s'a transmis nouă sub formă de dijmă; iar tributul, pentrucă aminteau vieaţa primitivă a omului inferior, l-au trecut pe seama celor pe cari i-au supus prin arme şi cuceriri. Desigur că în noua stare de lucruri era nevoie să se recunoască această formă, deoarece civilaţiei romane nu i convenea o dare fiscală care să-i amintească de clan, de hoardă şi de trib, unde toţi membrii formau una şi aceeaşi familie şi unde şeful familiei dispunea de viaţa ca şi de pământul fiecărui membru.

Aşa dar, obligaţiunea fiscală — tributul — îsi găseşte originea în viaţa tribului, iar în Europa în organizaţia politică a poporului roman, de unde apoi a trecut în expresiunile latineşti: ca «tributarius» adică tributar, sau cine trebue să plătească dare către trib.

[2] *Radu Rosetti:* Istoria Limbii Române, vol. II, p. 45.

şi «tributio», acela în sarcina căruia s'a aşezat o dare sau o obligaţiune fiscală. Mai târziu, când pământul Italiei se afla în stăpânirea unei singure clase, aşa zisă nobilă şi când, pentru trebuinţele clasei de jos, pământul a început a se arenda, preţul acestei arende a fost stabilit de conducător la o treime din produse.

Rezultă dar că viaţa poporului roman, atât în istorie cât şi în fisc, s'a sprijinit pe multiplul de trei, care pe de o parte însemna istoria şi contribuţia fiscală sau tributul cetăţeanului roman, faţă de organizaţia conducătoare, iar pe de altă parte darea pământului, care la Romani era subiect de drept şi, în consecinţă, legat de organizaţia socială a Statului.

De altfel, pe temeiul acestor elemente găsim că poporul roman şi-a organizat şi viaţa politică începând cu «Tribuliii» membru aceluiaş trib, apoi cu «Tribunul» reprezentantul poporului sau «Tribunatus», funcţiunea ori demnitatea de tribun şi sfârşind cu «tributarius» sau «tributum» cunoscute la Romani sub denumirea de dare directă sau impozitul funciar, care a încetat de a se mai plăti de cetăţenii romani pe la 167 a. Hr., în urma aducerii la Roma a tezaurul Regelui Macedoniei.

Acestea ar fi faptele ce ne călăuzesc să înclinăm cu părerea că tributul a fost prima dare sau contribuţie plătită, în natură, conducerii tribului, fie ca o sarcină de interes gospodăresc a comunităţii de trib, fie ca o arendă plătită de primitivi, organizaţiei tribului.

Din povestirile lui Herodot cu privire la vieaţa şi războaiele Egiptenilor, Perşilor, Grecilor, Trahilor, etc., povestiri care fac o apropiată legătură între organizaţia politică a Statului şi vieaţa de transformare a tribului la Romani — reiese că niciun popor din lumea veche n'a avut mai mult de a face cu darea tribului cum a avut poporul roman.

Presupunerea că şi celelalte popoare antice, Egiptenii şi Perşii, au suportat în timpuri această obligaţiune fiscală, nu este exclusă, însă trebue să se înţeleagă că evoluţia acestor noroade nu le-ar fi permis o cunoaştere mai din vreme a acestei dări, ca secolul al XV-lea a. Hr., când se bănueşte că a fost înlocuită prin bir, — o altă sarcină fiscală, — despre care vom vorbi mai departe.

Economiştii secolului trecut, în special Saint Simonieştii, au considerat tributul ca prima arendă plătită de către ţăranii ce luau spre folosinţă pământul proprietarilor. Aşa se deduce că arenda stabilită la o treime din produsul pământului este tot o sarcină cetăţenească isvorîtă din vieaţa tribului.

Această teorie comunistă se sprijină pe organizaţia clanului şi a tribului, fiindcă obligaţiunea fiscală numită tribut atunci când era percepută nu era deosebită de arenda sau de darea directă ce se lua din produsele şi munca individului.

Nu încercăm să facem o teorie asupra arenzii contra produsului în natură sau a dijmei din zilele noastre, însă dacă examinăm

formele evolutive a acestei instituţiuni de drept roman, cunoscută sub denumirea de conducător, locatio sau manceps, ajungem la constatarea că aceste denumiri s'au desvoltat odată cu ştiinţa dreptului, şi în consecinţă, au înlocuit numele tributului, odată cu progresul civilizaţiei. Pe de altă parte, civilizaţia a schimbat atât de mult caracterul tributului, încât în timpul erei creştine el apare ca o dare de asuprire pentru popoarele ce au avut nenorocirea să fie învinse sau supuse de un alt popor mai puternic.

Istoricii vechi şi noi au considerat tributul drept o spoliere a economiei aşa de apăsătoare, având caracterul unei distrugeri a muncii individuale. Faptele parcă n'ar desminţi această teorie, dacă ne gândim la trecutul ţării noastre, care sub forma de tribut sau haraciu a plătit Turcilor şi asupritorilor toată bruma economiei şi muncii până la secătuire. Credem că problema pusă la Saint Simonişti că arenda este un tribut nu-şi poate avea locul astăzi, când noţiunea tributului este aşa de mult înlăturată de civilizaţie şi când ne sunt aşa de bine cunoscute formele de aşezare şi de percepere ale acestei dări, care pentru omenire şi pentru civilizaţie nu poate fi socotită de cât ca un vânt rău sau ca o molimă, de pe urma căreia progresul a fost înnecat şi înlocuit cu sărăcie şi suferinţă.

Ca dare fiscală, tributul ne apare drept o sarcină foarte aspră, fiindcă se lua din orice fel de produs, fără nicio deosebire. De fapt tributul nu este cunoscut ca o obligaţiune fiscală, ci mai mult ca o povară extrem de apăsătoare asupra vieţii şi economiei individului. Se caracterizează prin faptul că încasarea se făcea fără nicio raţiune, fiind lipsită de o normă de aşezare, dacă ne gândim că produsele puteau fi luate în întregime pentru acoperirea tributului impus.

Deci tributul se poate recunoaşte ca prima contribuţie fiscală de natură să caracterizeze o aşezare a impozitelor, în sensul că dela pretenţiunile impuse de organizaţia tributului, de a da o treime din produs, s'a ajuns peste o mie şi mai bine de ani la o drămuire a producţiei, luându-se şi nouă părţi din zece, dacă nu chiar mai mult.

Din acest punct de vedere putem considera tributul ca întâiul sistem de aşezare sau de impunere fiscală, supus unei puternice evoluţii sub raportul încasării : a) Plata în natură (naturalia) şi b) plata în bani (pecunia). Primul sistem de încasare apare cu cele dintâi constituiri ale organizaţiunilor sociale omeneşti, poate cu 12—15 secole a. Hr. şi până către secolul al XVI-lea sau chiar şi mai târziu. Al doilea sistem, adică plata în bani a tributului, începe odată cu apariţia monedei şi durează până la sfârşitul secolului al XIX-lea, când are mai mult caracterul birului.

Modalitatea de încasare era cât se poate de barbară şi s'a menţinut, aproape în toate epocile, cu oarecare adaptări la starea de cultură a popoarelor. Era aproape cunoscut că neplata tributului în natură sau în bani aducea robirea debitorului. Susţinerile eco-

semiştilor că tributul a fost un duşman de moarte al economiei sunt cât se poate de întemeiate numai în ceeace priveşte sistemul aşezării şi al încasării. De aci şi teoria că orice impozit fiscal se cere să fie aşezat cu omenie şi încasat cu respectarea puterii de plată a individului.

BIRUL

Birul este o dare tot aşa de veche ca şi tributul. Atât tributul cât şi birul sunt două obligaţiuni fiscale, despre care nici istoria nu ne arată care dintre ele este cea mai veche. Orientându-ne după chipul în care a evoluat formarea societăţii — dela hoardă la clan, trib şi apoi la Stat, ar fi nedrept să ne închipuim că această metamorfoză s'a oprit numai la unele popoare, cum ne-a fost dat s'o cunoaştem la poporul roman, şi să negăm a crede că popoarele din Africa şi din Asia mică, cu o civilizaţie mult mai veche au trecut direct dela organizaţia primitivă la acea cunoscută sub numele de Stat.

Intrucât Herodot nu ne vorbeşte nimic despre o dare cu numele de tribut, cu toate că informaţiunile sale istorice ne conduc până către epoca homerică se înţelege că darea tribului san tributul cunoscută la Romani în epoca de transformare, 800—1000 a. Hr. la noroadele din lumea veche cunoscută prin Egipteni, Perşi, etc., era în această vreme complet dispărut şi înlocuit cu birul, despre care vom vedea că se deosebeşte în multe părţi esenţiale.

Prin urmare, în mişcarea economică, fiscală, în cadrul civilizaţiei africane şi asiatice, se presupune că birul a luat locul tributului cu cel puţin 12—15 secole înainte de era creştină, stabilindu-se aşa dar că darea tribului sau tributul a fost cea dintâi sarcină fiscală cunoscută de sbuciumul neîntrerupt al omenirii.

Cercetând atent, observăm că istoria s'a orupat mai mult de bir şi aceasta pentrucă, sub raportul economic, birul s'a aşezat pe o treaptă mai superioară decât înaintaşul său; sau cum s'ar spune, între darea tribului şi darea pe venit din zilele noastre, birul face legătura şi îndrumează paşii economiei fiscale, către impozitul pe venit.

Aşa dar, după toate aparenţele, birul poate să fie considerat ca primul element al bazei de economie fiscală, dela care s'a pornit acţiunea celor dintâi sarcini fiscale, asupra individului, în special asupra muncii, a produselor acestuia şi produselor pământului, astfel că, pe drept cuvânt, învăţaţii din lumea veche o puteau numi darea asupra produsului şi asupra muncii.

Este aproape de netăgăduit că birul poate fi socotit o dare pe venit, deşi realitatea ne vorbeşte parcă altfel, pentrucă aşezarea lui s'a făcut având ca bază produsul pământului coroborat cu munca omului. Atunci când vorbeşte despre istoria Egiptului şi, în special, de faptele împăratului Sesostris, Herodot[3] arată că acesta a împăr-

[3] *Herodot*. Cartea II-a. pag. 121. trad. de N. Iorga. Ed. Vălenii de Munte.

tit tot pământul la cetăţeni în schimbul unei zecimi din produse, care constituia un fel de dare către Stat, sau un fel de arendă. Dacă se întâmpla ca pământul să se surpe — este vorba de unele menajamente făcute la cursul Nilului prin zăgăzuirea apei, — Statul venea să repare stricăciunile apei, obligând pe deţinătorul pământului să plătească o dare în raport cu stricăciunile constatate. Atât zeciuiala din produse cât şi plata pentru ruperea zăgazurilor purta numele generic de «bir», căci şi atunci ca şi astăzi dările purtau acelaş nume de «biruri».

In războiul dintre Perşi şi Egipteni, pe vremea domniei împăratului Camvis [4] al Perşilor, Egiptenii au fost învinşi şi supuşi. Livienii, probabil Libienii, vecini cu Egiptul, temându-se de puterea cea mare a Perşilor, se închinară de bună voie şi să obligară să plătească bir şi să aducă daruri.

Se înţelege, cum de altfel vom mai vedea şi în altă parte, că darea birului era deosebită de obişnuitele daruri, care se dădeau în toate ocaziunile.

După moartea lui Camvis s'au născut certuri pentru domnie la tronul imperiului. Pretendenţii, ca să poată obţine supremaţia unuia faţă de altul, făgăduiau fel de fel de privilegii popoarelor robite, cum ar fi de exemplu iertarea birului, pe trei ani tuturor acelora care vor lupta alături de noul împărat [5].

Din această constatare rezultă că birul era suportat de toată masa poporului, că această dare se referea mai mult la starea şi situaţia individului şi că acţiunea de plata acestei sarcini fiscale era legată de vieaţa politică de stat. Iată aşa dar o veche aşezare a birului, care făcea apel la voinţa cetăţeanului şi la puterea lui de a se putea dispensa de această plată, bine înţeles în funcţiune de elementul politic al societăţii.

Mai interesant ca orice, este cunoscută organizaţia fiscală din timpul împăratului Darius I (521—485)., care a împărţit imperiul său în 20 de domnii, didachii sau guvernământe, conduse fiecare de câte un didah ori un guvernator. După cum vom vedea această împărţire are mai mult un rol politico-fiscal, decât de organizare socială şi urmărea ca poporul aflat pe teritoriul unei didachii să fie obligat la o dare fiscală numită «bir». Din cunoaşterea acestui sistem rezultă că ne aflăm în faţa unei organizaţiuni fiscale necunoscută până atunci, pornită din iniţiativa împăratului şi condusă cu un interes deosebit de cei 20 de crai sau guvernatori, cari aveau ca primă grijă încasarea birului dela supuşii lor şi vărsarea unei părţi după cum hotăra împăratul. Herodot ne arată că partea ce i se aducea anual împăratului era de 14.560 talanţi, care nu puteau fi decât aur [6].

[4] Idem, Cartea III-a, pag. 151, trad. de N. Iorga, Ed. Vălenii de Munte.
[5] Idem, Cartea IV-a, pag. 174, trad. de N. Iorga, Ed. Vălenii de Munte.
[6] Talantul este cunoscut ca o monetă de greutate şi valora în aur circa 56000 fr. francezi, iar în argint, 5600 fr. fr., la Greci talantul însemna circa 26 kgr: Aici talantul se socoteşte tot în greutate.

Prin acest sistem s'a născut către organizarea Statului pe alte baze decât cele existente, iar contribuţia cetăţenească, aşa cum a fost concepută de Darius, a urmărit să completeze noua formă politică — Statul — cu elementul ce putea să-i dea vieaţă: «economia fiscală».

Până la Darius, plata dărilor sau mai bine zis a obligaţiunilor fiscale consta într'o serie de daruri, de valori diferite, care se aduceau împăratului, la anumite epoci. Trecerea dela sistemul darurilor la acela al obligaţiunii fiscale organizate a făcut pe Herodot să scrie următoarele: «Pentrucă în zilele lui Chiros împărat şi a lui Camvis nu au fost biru nimica, ci numai aducea daruri. Pentru aceste biruri şi pentru altele ca acestea zic Perşii, cum Chiros era părinte, iar Cambis stăpân, iar Darie pricopăţ» [7].

Aşezarea birurilor este o chestiune de amănunt, care a scăpat marelui istoric, însă din cele ce se arată rezultă că principiul era să se aşeze tot asupra produselor, după sistemul cunoscut la Egipteni, adică se lua o parte din veniturile cetăţeanului.

Perceperea birurilor se crede că era şi ea organizată într'o oarecare măsură, deoarece găsim răspunderea neplăţii obligaţiunilor fiscale către împărăţie, răspundere ce cădea mai întâiu în sarcina craiului. Acesta, la rândul lui o punea pe seama şefilor de trib, cari puteau fi consideraţi un fel de casieri fiscali din zilele noastre. Se deduce, aşa dar, că populaţia supusă Perşilor, în cea mai mare parte, era legată foarte mult de starea de primitivitate. Pe urmă se crede că sarcina birurilor impusă de Darius a fost foarte puţin înţeleasă, deoarece aproape toată lumea era obişnuită cu sistemul darurilor numai din partea unora către şeful tribului, aşa cum am văzut mai sus că s'a obişnuit mai târziu la popoarele primitive din Europa. Cât priveşte sistemul darurilor, deşi apare ca o sarcină obligatorie în genul unei dări fiscale, se putea totuşi da numai de către o anumită categorie de cetăţeni aşa zişi mai cu stare, astfel că cei săraci erau apăraţi de această dare. Însă prin sistemul lui Darius, plata birului devine o sarcină pentru toţi membrii tribului fără deosebire. Se pare că existau şi strângători de biruri deoarece se spune că Meandrie, unul dintre tiranii Samosului, a chemat odată la el câte un cetăţean, din fiecare oraş de sub oblăduirea lui, cu scopul de a-i da socoteală de banii ce-i aveau asupra lor, iar cei ce nu au putut da au fost legaţi. Adevărul este că la asemenea socoteală bănească nu erau chemaţi decât acei cari aveau în seama lor strângerea birurilor.

Am arătat că sistemul plăţii era în natură şi din produse. Cota ce se lua din produse era desigur acea obişnuită şi în Africa şi în Asia, adică 1/10 parte. Chiar aurul, care se dădea de unul din neamurile arabe, era socotit drept o cotă din produs. Despre acest lucru Herodot spune următoarele:

[7] *Herodot*, Cartea III-a, pag. 184, trad. de N. Iorga, Ed. Vălenii de Munte.

«Iar alţii Indiiani, (e vorba de aceşti arabi) ce sunt către Miazănoapte, care sunt şi mai viteji, şi merg şi la aur aceştia. Pentrucă în această parte este pustietate pentru anină. Intru acest pustiu şi în năsip se facu furnici mai mici de cât câinii, iar mai mari decât vulpile, pentrucă sunt şi la împăratul Perşilor prinsă furnici de aceştia. Aceste furnici şezând în pustiu scot anina ca şi celelalte ce sunt între oameni şi la chip îşi seamănă; şi anina care scot este aur.

Deci, la această anină merg Indianii (Arabii) cu trei cămile înhămate: 2 sunt cămiloi şi una din mijloc, cămilă şi socoteşte să o fi luat curând dela mânză şi pentrucă cămilele acelea nu sunt mai slabi la iuţimi decât caii.

Deci, aşa merg Indianii (Arabii) la aur, socotind, când va fi mai mare fierbinţeala, să fie acolo, pentru că furnicile să ascund atuncia. Şi la aceştia oameni, dimineaţa iaste soarele mai fierbinte, nu ca la alţii. De dimineaţa până la prânzu iaste foarte caldu, încât de căldură să ud cu apă, iar de aici încolo iaste ca şi la celalţi oameni. Iar după amiazăzi se face acolo cum iaste pre la alţii dimineaţa. Iară la apus este foarte răci.

Şi mergând acolo Indianii, la locul furnicilor, au saci şi şi-i umplu cu anină. Şi cum mai de sîrg se întorc înapoi, pentrucă adurmăcând, furnicile îi gonesc şi aşa iute, încât nici o fiară poate să fie mai iute. Ci numai pentrucă apucă calea înainte. Indianii (arabii) fără a se aduna furnicile, iar n'ar scăpa nici unul dintru dânşii. Deci cămiloii aleargă mai încet, iară cămilele aducându-şi aminte de mânzu tot merg tari. Aşa zic Perşii pentru Indianii (arabi) cum agonisesc aurul» [8].

Am introduş această povestire persană cu scopul de a arăta că sistemul de aşezare al birurilor lui Darius nu era limitat la un produs sau la un anumit fel de muncă, ci cuprindea tot felul de venituri sau, cum s'ar fi putut spune pe acele vremuri, se întindea asupra tuturor produselor pământului, fără să se neglijeze cantitatea de muncă a omului. Astfel, nu puteau fi scutiţi de darea birului nici păstorii, nici pescarii şi nici agricultorii. Fiecare din aceste categorii erau obligate să dea organizaţiei sociale respective, din trib sau guvernământ, câte o parte din produse sau din rodul muncii lor. Porcarul dădea 5 porci din 50, pescarul şi agricultorul o parte din ceeace muncea şi îi punea la îndemână produsul pământului, produs care mai în toate ocaziunile era luat sub forma de dijmă, adică una a zecea parte.

Valorificarea, ca şi preţuirea produselor ridicate dela contribuabili, se făcea cât se poate de anevoios şi, din această cauză, cotele de impozit sau de dare din produse erau adesea foarte variabile. Trebuia, aşa dar, ca guvernatorii şi în special şefii de triburi să transforme produsele luate drept dare fiscală în valoare

[8] *Herodot*. Cartea III. pag. 187—188. trad. de N. Iorga, Ed. Vălenii de Munte.

cunoscute pe acele vremuri sub numele de «talant» [9], fiind că Darius pretindea guvernatorilor săi, să-i aducă bani şi numai o parte din produse în natură cum era, spre exemplu: dela Chilichi, 360 de cai albi, dela Arabii de lângă Misiriu, lemne de abanos, dinţi de elefant şi un număr de copii, ori dela Chirina şi dela Janchii, cari pe lângă birul în talanţi mai erau îndatoraţi să dea din iazul Mirii şi grâu pentru 120.000 de perşi ce făceau de pază la Misiriu, etc. [10]. Dealtfel, oroape toate popoarele erau obligate să dea dare în bani şi în natură, afară bineînţeles de cei cari erau scuiţi.

Herodot ne vorbeşte că Darius a acordat şi unele scutiri de plata birului, cunoscute la Perşi, Arabi şi Colhi. Arabii însă nu erau scutiţi de tot, ci obligaţi să plătească o sarcină fiscală direct împănatului, care consta din: două şince de aur [11], două lemne de abanos, douăzeci dinţi de elefant, cinci copii din neamul lor şi o mie de talanţi de tămâie la 5 ani. Nici Colhii pânăla Cafas nu erau scuiţi de tot, întrucât şi ei trebuiau să dea daruri pentru 5 ani, o sută de băieţi şi o sută de fete.

Cât de apăsătoare erau birurile în acele vremuri ne-o dovedeşte o întâmplare petrecută pe câmpul Horanzmilor, Ircanilor, Parthilor, Saranghiilor şi Thamanilor, când se spune că din pricina vrăjitorilor s'a oprit apa, iar poporul disperat s'a dus la Darius plângându-se că nu pot să-şi plătească birurile şi **nici ceeace li se mai cerea în plus din venituri.** Se pare că la aceste neamuri a fost aplicat sistemul depe Valea Nilului, fiindcă aici nu este vorba de cât de cele două râuri Tigru şi Eufrat, care, din motive neprecizate de istorie, nu şi-au revărsat la timp apele; probabil din pricină că guvernatorii n'au înţeles să dea drumul apei la momentul oportun. Plângerea acestor popoare era legată şi de darea birului cerut pentru revărsatul acestor ape [12].

După cum vedem organizarea fiscului a fost puţin agreată chiar deia naştere; aşa că, din această pricină nici istoricii nu şi-au dat interesul să se ocupe mai amănunţit de ea, iar dacă s'a întâmplat să fie câte unul care s'o pomenească, este numai că faptele istorice le-au impus să treacă şi la asemenea lămuriri puţin interesante.

Drept este faptul că după primele înjghebări cu caracter social în Asia ca şi în Europa, s'au pus bazele şi organizaţiei fiscale, care, alături de istorie, ştiinţă şi civilizaţie, s'a ridicat adesea mai puternică şi mai asupritoare decât toate manifestările ce tindeau către o schmibare de idei, către o lume civilizată şi dornică de a

9 Talant: lat. Talantum; gr. Talanton = măsura de greutate la greci şi monetă care în aur reprezenta 56.000 fr. francezi, iar în argint 5600 fr. fr.: In Africa reprezenta greutatea de 26 kgr.

10 *Herodot*, cartea III, p. 184—186.

11 Sinic este o măsură persană, probabil în formă de vas cu capacitate între 10 şi 15 kgr. fiindcă tot cu sinicul se măsura şi făina şi alte produse.

12 *Herodot*, Cartea III, p. 191.

se înălţa la acel rang, pe care soarta i l-a hărăzit alături ea de puterile ei.

De reţinut este că istoria evoluţiei fiscale ţine să lămurească pe cercetătorii moderni că încă dela cele dintâi menifestări ale obligaţiunii de dare a urmărit să se încadreze într'o obligaţiune isvorîtă din produs adică din venit; că lumea veche nu a făcut deosebire între ceeace înseamnă impunere pe venit şi apoi impunere asupra produsului, sau pe consumaţie. Aceasta reiese din însăşi modul de aplicare al diferitelor sisteme de impunere, pe deoparte, iar pe de altă parte din cauza izolării ce a existat în toate timpurile şi în toate situaţiile, căci civilizaţia în loc să fie alăturea de orice manifestare fiscală s'a despărţit de ea; ori, tocmai acest separatism pare să fi fost o eroare a timpurilor, fiindcă, atât civilizaţia cât şi impozitele n'au putut să ajungă la întărirea Statului politic modern, decât numai printr'o acţiune comună cu organizarea economiei fiscale ca un element de susţine al vieţii sociale sub toate aspectele.

I. Lupaşcu

DELTA DUNĂREI, MONUMENT AL NATURII ȘI PATRIMONIU NAȚIONAL

Cu fizicul sănătos, intelectul normal și sentimentele civilizate, călător cu săptămânile de zile prin întinderile Deltei Dunărei, Românul înțelege să aprecieze mai bine adevărul zicalei germane:

„Sură, scumpul meu amic, e teoria,
Verde al vieții arbore de aur!"

Atât de divergente sunt așteptările din teorie și constatările din practica vieții în acel decor al țării. El știe că Delta este un isvor de bogăție și prestigiu al neamului stăpânitor al Gurilor Dunărei și de atracțiune, de interes și admirare pentru străinătate. Dar petrecând cu săptămânile în acea regiune binecuvântată de puterile naturii creatoare, rămâne înspăimântat, umilit și deprimat de ceea ce vede, aude și înțelege, că se petrece în realitatea practică. Atunci când interesul și stăruințele generale depuse pentru acest odor al țării sunt bine întemeiate și îndrumate în baza substratului natural de bogăție, cu atât mai isbitoare este lovitura ce o primește călătorul prin înfățișarea cum se prezintă practica de fapt în acele decoruri ascunse și depărtate unde adevăratul stăpânitor stă îndosit la adăpostul necesităților.

Delta Dunărei este un fenomen unic în Europa, ba poate chiar de pe întreg globul pământesc. Ea deschide comunicațiunea Europei centrale cu largul mărilor pe calea cea mai scurtă și invers, este un isvor de bogăție prin darurile ei naturale, un substrat de mare valoare științifică și în deosebi biologică, o atracțiune turistică dintre cele mai interesante, fiind un monument al naturii unic în felul său, și prin aceasta un odor de prestigiu pentru țara și neamul stăpânitor al ei, de unde urmează și importanța ei de politică internațională. Pentru aceste motive patrimoniul național al Deltei trebue păstrat și cultivat cu cea mai mare atențiune și îngrijire, atât în genere, atingând valoarea ei politică și de prestigiu cât și în legătură cu acestea, cultivând ramurile speciale de ordin economic și științific.

Cum viața se constitue din laturea materială și cea sufletească, este lucru firesc că cea mai mare atențiune i se dă situațiunii materiale, de care este legată cea sufletească. De aceea în viața ordonată de stat este tot atât de firească grija principală pentru desvoltarea substratului material din valorile materiale ale Deltei, că alături de ordonarea căilor de comunicațiune s'a des-

voltat exploatarea celor mai de seamă bunuri naturale din constituţiunea ei, în prima linie a peştelui de utilitate alimentară şi paralel cu aceasta a vânatului, mai puţin de utilitate alimentară, dar mai mult pasională, de ordin sufletesc. Prin aceste ramuri de preocupare a vieţii civilizate, manifestările de viaţă omenească în cuprinsul Deltei au luat un avânt remarcabil, mai ales prin putinţa deplasărilor în diferitele regiuni. Aşa a pornit şi desvoltarea intereselor de ordin ştiinţific şi turistic. S'a ajuns la un moment dat la conceperea faptului, că Delta este o resursă nesecată de cele mai felurite interese, fiecare cu pretenţiile sale aparte. Dar în acelaşi timp se poate constata, că unele din aceste pretenţii, care toate corespund preocupărilor omului civilizat, şi din acest motiv sunt îndreptăţite, stau în opoziţie cu alte interese considerate mai principale chiar din motivul trebuinţei lor mai elementare. Aşa se impune în prima linie interesul pescuitului şi alături de el cel al colonizării Deltei. Această din urmă preocupare se identifică mai mult sau mai puţin cu transformarea terenurilor din Deltă în direcţia agriculturii. In acest chip preocupările amintite, pe lângă care se alătură deci şi cea de ordin agricol, la un moment dat nu mai pot să se desvolte lângă olaltă în direcţiile lor specifice, ci dimpotrivă ele chiar se exclud mai mult sau mai puţin, dar de nu, atunci cel puţin se împiedecă în mersul desvoltării lor. La acestea se mai adaugă şi imensele cantităţi de stuf şi papură, materii prime de mare importanţă industrială în mai multe direcţii, care şi ele trebue exploatate. De aceea cu atât mai mult se complică desvoltarea tuturor ramurilor de interese şi preocupări privitoare la bunurile Deltei. Dar întrucât toate îşi au rostul lor, se impune trebuinţa inevitabilă de a se coordona interesele şi mersul activităţii preocupărilor în cadrul caracterului specific al Deltei dat prin întinderile şi cursul apelor dela gurile Dunărei. Coordonarea nu poate fi pusă în aplicare decât prin colaborarea armonioasă a tuturor ramurilor de preocupări în interesul menţinerii efectivului general al bunurilor Deltei aşa cum sunt ele date dela natură şi chiar a prosperării acestui efectiv prin măsurile înţelepte de cultivare întrucât stă în puterea omenească, oricât de ademenitoare sau seducătoare ar fi posibilităţile de sporire a unora dintre acele ramuri pe seama altora, respectiv prin trecerea peste interesele celorlalte. Căci caracterul Deltei este asemenea unui organism, unei unităţi de viaţă, în care fiecare din individualităţile de viaţă, care constitue această unitate, îşi are rolul său pentru continuitatea normală a totalităţii de viaţă. Cu alte cuvinte constituţiunea Deltei reprezintă o comunitate de viaţă sau biocenoză, în care membrii constitutivi stau în interdependenţă reciprocă. Această biocenoză este aşa dar o unitate de viaţă bine echilibrată, prin care echilibru este garantată durata ei naturală, întocmai ca şi viaţa unui organism prin buna funcţionare a fiecărui din organele constitutive.

Echilibrul natural al vieţii din Deltă este însă zdruncinat prin intervenţia intereselor de exploatare. Ea priveşte mai ales peştele, recoltat în mase, cu tendinţa de a se spori mereu această recoltare. Prin aceasta se produce o simţitoare spărtură în efectivul peştelui cu toată adaptabilitatea lui manifestată prin sporirea pro-

ducțiunii de icre în tendința spre refacerea echilibrului natural drept reacțune fiziologică a organismului viu în vederea menținerei speciei. Totuși, oricât de înțelepte ar fi diferitele restricțiuni cu privire la mărimea peștelui și la sezonul de pescuire, spărturile în efectivul peștelui privind echilibrul biocenotic sunt și trebue să fie atât de simțitoare, încât cu timpul pescuitul ar fi compromis. Deaceea trebue să se ajungă la economia culturală, la cultivarea peștelui prin măsurile de creșcătorii artificiale. Iar în ce privește desechilibrarea biocenozei prin surplusul viețuitoarelor consumătoare de pește față de reducțiunea peștelui prin exploatare, acest surplus se reduce prin reglementarea înțeleaptă a vânătoarei, care constitue o altă latură de exploatare în favoarea ridicării veniturilor din patrimoniul Deltei. Prin o astfel de colaborare armonioasă a pescuitului cu vânătoarea se poate ajunge la normalizarea echilibrului ecologic. Iar prin această măsură de ordin economic se poate menține echilibrul biocenotic natural, care garantează pe viitor nedeterminat atât recoltarea de pește cât și cea de vânat, păstrându-se echilibrul biologic și integritatea patrimoniului Deltei. Din această stare de lucruri însă vor trage profite și interesele de ordin științific ca și cele de prestigiu pentru binele țării și neamului stăpânitor al Deltei. La acestea se mai adaugă încă și exploatarea stufului și papurei drept materii prime pentru diferitele ramuri industriale. Iar cu toate aceste preocupări stă în legătură și ocupațiunea unui număr considerabil de persoane, care își pot întemeia și asigura existența împreună cu familiile lor.

Pe lângă aceste interese politica statului a mai urmărit încă și alte două scopuri: unul este așezarea pescarilor în cuprinsul Deltei în vederea înlesnirii pescuitului în toate regiunile ei, având oriunde la dispoziție pescarii, muncitori de meserie, îndămânatici și relativ ieftini. Prin acest procedeu s'a îndrumat și colonizarea Deltei, prin care se aduce la îndeplinire al doilea scop urmărit și bine intenționat. Aceasta înseamnă încă îndrumarea Deltei spre agricultură prin cultivarea grindurilor de către coloniștii așezați pe ele. Prin acțiunea colonizării se deschide negreșit o oarecare perspectivă în vederea folosinței mai multiple a regiunii Deltei, cu toate anumitele rezerve în ce privește gospodăria alternativă dintre pescuit și agricultură în raport cu schimbările intervenite prin revărsările apelor, care în anumite împrejurări pot deveni catastrofale. Din aceste motive canalizările și îndiguirile sunt un regulativ în vederea pescuitului mai intensiv precum și pentru stabilitatea și asigurarea agriculturii și anexele ei. Dar cu toate măsurile înțelepte luate din interes economic și totodată și de umanitate și bunăvoință față de populațiunea așezată în coloniile împrăștiate din cuprinsul Deltei, natura își urmează cursul său pe de-asupra prevederilor omenești. Starea actuală a apelor revărsate acum de un șir de ani dovedește această aserțiune cu prisosință. O mare parte din acele colonii este evacuată, casele și clădirile de pe lângă ele sunt surpate, grădinile și câmpurile înecate, încât valurile apelor purtate de vânt gonesc peste ele și îngrămădesc fragmentele de plauri dislocați între așezămintele omenești, transformând în același timp toată înfățișarea Deltei sub un alt aspect și o altă

orînduire. Dintre vitele hoinare fără stăpân unele prea puține sunt rămase încă pe lângă stăpâni, stau și zac chiar în apă, hrănindu-se cu stuf și ramuri de salcie, care și acestea sunt pline de omizi, așa că în cele din urmă nici nu le pot mânca vitele. Pe lângă aceste se mai adaugă încă un șir de cele mai felurite și dramatice fenomene de mizerie. Toată întinderea Deltei este așa zicând o singură față de apă nemărginită, în care plutesc colo și colo așezăminte și mai ales rămășițe de așezăminte omenești, cu clădirile surpate și inundate, cu comunicațiunile întrerupte, cu digurile sfărmate, cu terenurile cultivate distruse, cu pomii roditori înecați și în care parte prăvăliți și uscați, cu animalele de casă aproape total nimicite, cu întocmirile casnice luni de zile plutind în apă, așa dar cu perspectiva pentru desvoltarea în viitor a gospodăriilor întemeiate nu numai problematică, ci chiar ca și anulată, ceea ce înseamnă de a începe totul dela început când apele se vor retrage și terenul rămas va îngădui această începere. In fața acestor constatări, dacă și oarecum excepționale, mai că se pot furișa gânduri, că este inuman, nedrept și nedemn pentru un stat civilizat, oricare ar fi el, ca să tolereze continuarea și în viitor a unei astfel de politici economice. Aceasta se impune cu atât mai mult întrucât populațiunea coloniștilor de meserie pescari cu pretenția de a fi în acelaș timp și agricultori nici nu este de neamul statului național stăpânitor al acestei țări, iar statul apare ca și când ar fi preocupat cel puțin de oarecare indiferență față de soartea populațiunii de neam străin, cu consecințele de ordin material și moral. La așezămintele ordonate se mai adaugă încă și așezările răzlețe singuratice de braconieri și contrabandiști sub pretextul pescăritului. Chestiunea este însă cu atât mai dureroasă întrucât această populațiune nu s'a dovedit că poate fi considerată ca devotată statului și neamului național, cu care de fapt nu se simte legată prin alte motive decât doar urmărind numai exploatarea pentru interesele propriei vieți izolate a situațiunii, în care se găsește. Fără a mai insista asupra cazurilor de sabotaj, ba chiar și mai rele, destul de transparente și câte odată chiar dovedite, atitudinea generală a acestei populațiuni nu o recomandă de loc ca fiind cea mai reprebentativă pentru neamul românesc în regiunea Deltei, chiar în condițiunile cele mai bune de trai, dacă ar fi date, cu atât mai puțin însă în cele arătate, atât de defavorabile și pentru coloniști și pentru stat. In acest chip arată experiențele actuale atât de triste, oricât de lungi ar fi intervalele de inundări dezastruoase, că tendința colonizării Deltei este o întreprindere nerecomandabilă, când gospodăriile trebuesc înființate tot dela început. Aceasta cu atât mai mult întrucât prin sporirea populațiunii nu pot decât să fie cu timpul compromise ramurile de exploatare ale bunurilor din Deltă așa cum sunt create și întreținute prin puterile naturii.

Situațiunile produse prin inundările periodice în fața intereselor economice ale pescuitului și în fața auspiciilor de colonizare în vederea economiei rurale arată fără îndoială superioritatea pescuitului pentru durată, care nu poate deveni problematic, oricât de seducătoare ar fi tendința de colonizare. Cheltuielile cu indiguirile destul de suficiente pentru asigurarea protecției agrono-

mice vor precumpăni totdeauna rentabilitatea producțiunii agricole. Pe de altă parte consumul peștelui și folosința celorlalte bunuri din Deltă sporind mereu cu sporirea populațiunii de coloniști, la un moment dat trebue să compromită rentabilitatea pescuitului și a celorlalte venituri ale statului din patrimoniul Deltei. Deaceea urmează de a se decide chiar în prezent, când prin dezastrul inundărilor și împrejurările evenimentelor problema revendicărilor din Deltă a devenit atât de acută, sau pentru menținerea și continuarea pisciculturii cu anexele de ordin industrial, vânătoresc și științific, cu posibilitățile lor de prosperare, sau pentru continuarea colonizării, care este cel puțin problematică. Este lucru evident și foarte firesc dar prin caracterul Deltei, că amândouă ramurile de producțiune nu pot să prospere laolaltă, ba ele chiar aproape se exclud. In aceste împrejurări nu urmează decât a se hotărî pentru evacuarea populațiunii din cuprinsul interior al Deltei și colonizarea ei în alte locuri cu teren solid, d. ex. câte o familie în satele din țară. Această măsură a scoaterei populațiunii — și a celei românești — se impune cu atât mai mult întrucât Delta Dunării este bântuită de paludism alături de lipsa apei bună de băut, factori cari produc o populațiune bolnăvicioasă, pe lângă mortalitatea infantilă, cu toate că acei Ruși se înmulțesc destul de eficace — nu ca Francezii cu sistemul lor de 2 copii sau ca pătura noastră mijlocie, în deosebi funcționarii, acești proletari materiali, cari desperează pentru soarta chiar a unui singur copil, în deosebi cei conștiincioși pentru îndeplinirea productivă a unicei funcțiuni, cu pretențiile vieții sociale intelectuale și cu neputința materială de a le face față și cari scoși din funcțiune la „limita de vârstă" mizerează la adăpostul nevoilor.

Pescarii de meserie, considerați muncitori pescari, pot fi deplasați în localitățile respective, fixate prn cherhanalele și punctele de agenții și paznici, răslețite în diferitele regiuni, pentru pescuitul sezonal și rationalizat, așa cum se practică chiar în prezent în anumite locuri, precum d. ex. la gura canalului Principele Ferdinand de lângă Lacul Razelm sau la Uzlina ș. a. De lângă aceste puncte fixe, cu ferme locale, se pot face și colibi drept adăposturi improvizate în diferitele regiuni din apropierea lor așa cum înșiși pescarii le practică. Este incontestabil, că prin aplicarea principială a acestei metode de pescuire sub control și supraveghiere pescuitul nu poate să fie decât mai rațional și prin aceasta mai rentabil. Dacă această practicare metodică și sistematică va recere oarecare investiții și cheltuieli, în schimb recoltele de pește și sporirea vânatului cu pene și cu păr, în deosebi a celui cu blană de preț, vor progres incomensurabil. Prin aceasta însă veniturile atât din capitolul peștelui cât și al vânatului nu pot decât să sporească în chip uimitor, așa că pește pe viitor ar putea să devie de fapt un aliment popular. Căci oricât de mult s'ar trece cu vederea consumul local al peștelui, iertat și clandestin prin contrabandă din partea locuitorilor pescari, hoinari prin întinderile Deltei, pe cari îi putem calcula cu famliile lor la câteva zeci de de mii de suflete, totuși acest consum reprezintă o cantitate enormă de pește. Calculând un consum zilnic de 1 kg., face zilnic cam 30.000 kg., iar

într'un an 30.000 × 300 zile = 9.000.000 kg., ceea ce reprezintă aproape cantitatea minimală în valoare de cam 1 miliard de Lei, deci aproape egală cu media recoltei anuale scoase în comerț. Pe lângă ceasta însă se mai adaugă cantitatea scoasă pe cale frauduloasă și recoltarea frauduleasă în mare a peștelui tânăr, care este tot mai amenințătoare în raport cu intensificarea cultivării artificiale a peștelui ieșit din crescătorii. Aceste infracțiuni nu pot fi împiedecate, oricât de multiplu, de sever și conștiincios ar funcționa serviciul de pază și control. Căci caracterul constituțiunii Deltei, necesitățile și felul de viață ale locuitorilor din ea cu putința pescuitului nelegiuit și desordonat și cu neputință de a fi reglementat în împrejurările date, favorizează libera mișcare și acțiune a coloniștilor, periclitând și celelalte interese și ramuri de producțiune și prestigiu.

In ce privește vânatul este tot atât de evident, că acesta, sporind prin zădărnicirea infracțiunilor date prin braconaj și recoltarea în mase a ouălor, puilor și pasărilor mari, ar fi și el un substrat pentru reglementarea temeinică a vânătoarei din Deltă, în armonie cu interesele pescuitului și cele industriale prin o organizare înțeleaptă și rentabilă, ieșită din colaborarea armonioasă a factorilor responsabili. Este destul de evident, că prin interesul vădit al vânătorilor din țară și din străinătate, fiind uni chiar invitații statului, abstrăgând dela interesele de ordin științific în legătură cu acest vânat, în deosebi cel aripat, dar și cu constituțiunea Deltei în genere, această ramură de preocupări nu poate să nu fie bine organizată, necum neglijată. In acest chip și renumitele colonii de pasări ar rămânea mai stabile, reprezentând astfel și o atracțiune totdeauna destul de lesne accesibilă. Tot așa se vor păstra nealterate și renumitele căi de migrațiune ale pasărilor călătoare în pasagiul lor de primăvară și de toamnă. Acestea însă sunt și vor fi pe un viitor nedeterminat o necontenită resursă și un isvor nesecat de cel mai mare interes vânătoresc, dar mai ales științific, iar pe de altă parte substratul celor mai uimitoare fenomene de admirațiune pentru turismul internațional, care incontestabil este și va fi tot mai mult în creștere.

Interesul universal pentru Gurile Dunărei este în creștere din multe puncte de vedere. Nu încape nicio îndoială, că prin toate cele arătate prestigiul țării noastre și al neamului, care știe să le prețuiască și să le puie în valoare după merit, nu poate decât să se înalțe și să se bucure tot mai mult de respectul neamurilor de civilizațiune superioară, abstrăgând dela veniturile de ordin material-economic în legătură cu ele. Față de toate acestea ideea colonizării Deltei, oricât de bine intenționată este ea, totuși, continuată și mai departe, ar fi o greșeală ireparabilă pe viitor, mai ales și prin faptul că, dacă neamul stăpânitor nu ar înțelege să prețuiască după merit patrimoniul Deltei, acest mare dar, monument al naturii unic în felul său, de care este părtaș, el ar putea la un moment dat să fie ajutat de alții, cari și ei au înțelegere și interes la acest mare odor al Deltei Dunărei. Dar neamul românesc, ieșit din contopirea vitezelor și inteligentelor vițe ale Dacilor și Romanilor, are chiar prin această moștenire înțelepciunea și prudența pentru aprecierea

necesităţilor amăsurate înălţimii civilizaţiunii, la care omenirea a înaintat până în timpul de faţă şi este pe cale să înainteze tot mai departe.

In definitiv este cu Delta Dunărei ca şi cu familiile, neamurile sau statele de înaltă cultură şi civilizaţiune, ai căror membri sunt muncitori, productivi şi în urmare avuţi şi senini. Ele se bucură de binecuvântarea cu mulţi copii, pentrucă în baza muncii şi producţiunii ordonate şi apreciate în desvoltarea naţională liberă este îngrijit pentru binele fiecăruia, ca să-şi ducă viaţa bună, dar modestă şi fără lux, senină şi veselă (plecând veseli chiar la războiu), cum este menit din natură, ca fiecare vieţuitoare să se bucure de viaţă, nu însă ca să-şi fie ea o greutate. Poporul românesc sau neamul, ceea ce înseamnă legătura familiară dintre membrii lui, ieşit din cele două vîţe ale Dacilor şi Romanilor, a fost jefuit, asuprit şi strâns la părete prin sărăcie de repetatele invaziuni şi cotropiri, începând cu Goţii şi terminând cu Ruşii, deveniţi bolşevici comunişti, iar pe de altă parte din spre Mediterana Grecii, Turcii, Ţiganii, Jidanii ş. a. seminţii orientale, toţi de-arândul străini de ţară şi de neamul format împreună cu ea, şi prin aceasta constituind o unitate organică. Aşa vine, că s'a ridicat ciocoismul parvenit, proletariatul intelectual, plutocraţia speculantă incultă şi necivilizată, stăpânitoare peste neamul de baştină, străină de felul şi aspiraţiunile naţionale ale acestui neam, iar neamul însuşi rămas sărac şi în mare parte demoralizat — mijloacele cele mai bune pentru robirea şi desfiinţarea lui. In o astfel de comunitate naţională pătura de mijloc înfăţişează proletariatul material, iar pătura de jos proletariatul atât material cât şi intelectual. Dintre acestea proletariatul rustic în contact cu natura se reproduce mai normal, având în genere cel puţin 3 copii (2 însemnând starea numerică rămasă constantă, iar 1 copil din o căsătorie scăderea populaţiunii; cazul păturei de mijloc). Dacă desfiinţarea neamului totuşi nu s'a întâmplat, se datoreşte din punct de vedere biologic genotipului de inteligenţă prevalentă, moştenită din strămoşii antici, prin care şi-a păstrat neamul românesc datini vechi, legende, simţul estetic, de datorie şi disciplină şi fundamentul limbii, caracterele unităţii naţionale. Numai simţul acestei unităţi este puterea salvatoare şi baza de rezistenţă şi a propăşirii neamului. Căci soliditatea şi tăria afirmării familiei, neamurilor şi statelor naţionale se arată prin puterea de coherenţă a membrilor lor, coherenţă produsă prin inteligenţa prevalentă ajunsă la conştiinţă. Iar inteligenţa prevalentă în cadrul neamului românesc se afirmă între celelalte virtuţi mai ales prin puterea limbii de origine latină drept semnul cel mai caracteristic, precum arată între altele şi exemplul cu ocaziunea slavizării prin îmbrăţişarea creştinismului, întrucât chiar limbagiul slav a adoptat d. ex. termenul de sfânt în forma de sviat, svient, corespunzând latinescului sanctus, iar ciocoii predominanţi au adoptat atât nume de familii cât şi uzul limbii româneşti, afişându-se drept Români prin acest camuflaj speculativ. Aşa este şi cu exploatarea Deltei ca isvor de avuţie.

Dar Delta Dunărei în totalitatea ei este o unitate de cele mai felurite fenomene, dată prin puterile creatoare ale naturii. De aceea

Delta în tot ansamblul ei este un monument al naturii, un odor al neamului românesc, unitar în felul său întocmai ca și un organism viu, pe care românul nu are voie să-l menție decât neștirbit în existența sa, ca și curățenia neamului, prin vătămarea sau eliminarea unuia sau altuia din factorii lui constitutivi sau prin infiltrarea de măsuri străine de acel organism, prin care în cele din urmă ar trebui să îndure pierderea factorilor de producțiune celor mai de valoare, căreia i-ar urma apoi chiar dispariția acestui odor național în felul cum l-a produs natura. Acesta înseamnă cu alte cuvinte, că orice încercare de a distruge, necum a se elimina unul sau altul din elementele constituționale ale unității caracterului Deltei, precum a luncii de sălcii, pădurii, pasărilor consumatoare de pește sau a mamiferelor cu blană de preț ș. a., ar avea drept urmare chiar compromiterea ramurei de producțiune celei mai de seamă, a peștelui, oricât de eficace ar fi încercările de cultivare în crescătorii. Atât de intim sunt întrețesute componentele de viață ale Deltei în unitatea lor, în biocenoza lor firească. Cu atât mai periculoasă ar fi continuarea ideiei de colonizare identică cu încercarea de a se transforma Delta în economie rurală.

Pădurea și lunca au darul să producă încet-încet secarea apelor; dar dispariția lor ar transforma cea mai mare parte din Deltă în mlaștini cu stufăriș în detrimentul contingentului de pește. Iar lunca trebue să dispară chiar prin mâna numărului locuitorilor în creștere succesivă, oricât de severe ar fi măsurile silvice de restricțiune. Tot așa ar dispărea pasările străvechi și de mare interes, care își au în Deltă ultimul lor refugiu din Europa, precum și vânatul cu blănuri de preț, toate cu multiplele feluri de adaptări încă nepuse la punct din partea științei, ba chiar bogăția peștelui, cu neputință de a se împiedeca în acest decor al Deltei față de numărul crescând al locuitorilor agresori.

Unitatea caracteristică a Deltei este dată prin revărsarea în Mare a apelor Dunărei, care în cursul ei împreună cu afluenții consumă atâtea substanțe organice, că este în măsură a nutri cantități neînchipuite de viețuitoare, dela bacterii prin toată scara până la om. In acest chip Delta este o unitate de viață dată prin cele mai felurite fețe vegetale pe de o parte, iar pe de alta prin faunele micro- și macroscopice, prin planctonul plutitor servind ca hrană pentru ființele mici, cum sunt și peștii tineri și cei inofensivi, iar aceștia pentru cei răpitori ca și pentru pasările și mamiferele ihtiofage, care la rândul lor servesc ca pradă altora în cea mai complicată împletitură. Chiar această scară de consumare cuprinde în sine factorul regulativ cel mai de seamă întrucât prin el se întreține echilibrul ecologic, cumpăna vieții, prin care se reglementează din natură numărul proporțional dintre acele viețuitoare, prin care este dată posibilitatea optimă de viață pentru toți membrii acestei biocenoze din Deltă. Așa este foarte ușor de înțeles cum prin eliminarea unuia sau altuia din acei membri echilibrul ecologic ar fi stricat în dauna celorlalți. Aceasta însă nu s'ar putea întâmpla în cazul de față decât chiar în dauna peștelui, la care exploatarea omenească are cel mai mare interes. Iar transformarea Deltei în teren de economie rurală prin colonizarea ei, pro-

blematică cum s'a arătat mai sus, ar aduce cu sine compromiterea definitivă și ireparabilă a pescăriei precum și a celorlalte ramuri de producțiune și venituri fără niciun echivalent. In schimb s'ar mai compromite pe deasupra și toate celelalte interese înșirate la începutul acestei expuneri. In acest chip Delta și-ar pierde toată importanța atât ca monument al naturii cât și ca patrimoniu național de bogăție și prestigiu pentru neamul românesc, fericit de a fi stăpânitorul și straja Gurilor Dunărei.

De aceea se recomandă, ca problema Deltei să fie bine chibzuită din partea forurilor responsabile în vederea menținerei și lărgirei acestui isvor de avuție și de fericire pentru neamul stăpânitor. Este o datorie națională ca acestei probleme de cea mai mare importanță să i se dea atențiunea cuvenită din toate punctele de vedere prin coordonarea și armonizarea ramurilor de producțiune și de prestigiu, precum este o datorie și în fața istoriei și a Europei, care, cum a fost și este creatoarea culturii omenești, cu ajutorul lui Dumnezeu și al bravurii armelor va fi cu atât mai mult purtătoarea culturii și civilizațiunii omenești și în viitor, în care se încadrează și neamul românesc din Carpați și la Gurile Dunării, fluviului principal al Europei.

Afirmarea privind Europa mereu „creatoare" nu este o simplă frază retorică sau înfrumusețare poetică, produsul slab isvorît din iubirea proprie a Europenilor, ci o constatare de fapt întemeiată pe exactitatea realităților stabilite de științele biologice, în deosebi a paleontologiei și biogeografiei. Prin acestea se constată cum formele noi de viețuitoare se produc în cursul desvoltării vieții de pe pământ tot mereu în fâșia meridianului Europei centrale, mordic-mediteranian, dat prin regiunea britanică, belgiană, franceză, germană, boemă, partea răsăriteană a Alpilor cu continuare în peninsula balcanică și spre Gurile Dunărei. Viețuitoarele, ale căror tendință este de a se înmulți și răspândi, au fost mereu împinse din acea fâșie central europeană spre răsărit și simetric spre apus, respectiv spre SE și SV, precum în mare parte și spre S în Africa, ajungând până în cele mai depărtate regiuni de pe suprafața pământului cu diferitele eventuale modificări datorite influențelor ulterioare locale. Această constatare se datorește combinațiunii dintre rămășițele fosile și răspândirea geologică și actuală a viețuitoarelor. Unele exemple, care pot fi controlate de oricare om cult, vor lămuri aceste constatări: Unele rămășițe de pești dipneumoni, cu respirațiunea prin plămâni și branchii trăiesc astăzi în Africa ecvatorială, Australia și basinul obârșiilor lui Amazonas, iar precurorii lor au trăit în paleozoicul european. Ferigele și ecquizetele (barba ursului) arborescente din Carbonul european au astăzi unii echivalenți în Asia Orientală și America S. Palaeohatteria din paleozoicul european își are astăzi asemănarea cu Hatteria din Zeelanda-Nouă (reptilă primitivă). Saurienii crocodilomorfi din mezozoicul Europei centrale sunt reprezentanți prin crocodilii Africani, cei din Asia orientală (India și China) și simetric cu aceștia în America S și Missisipi. Pasărea-reptilă (Archaeopteryx) cu 3 degete libere la mânile brațelor transformate în aripi,

cu coada lungă vertebrală, cu dinți, dar acoperită cu pene, este cunoscută numai din 2 exemplare din șisturile litografice din Bavaria. Racul molucan cu forma simetrică din America N-orientală (țărmul Labrador) își are originea din Europa, ca și trilobiții, cei mai mulți din Boemia. La fel marsupialele astăzi răspândite simetric față de meridianul central european din Australia și America S și centrală. Struții, originari din Europa (d. e. Insula Samos) astăzi ca și dipneumonii în Africa (forma cea mai înaintată), Insul. Sundaice și Australia, iar simetric în America S. La fel peștii sturioni ș. a. La fel tapirul din Insulinda și Brazilia în simetrie cu protapirii din paleogenul european; în parte rinocerii, ca și girafele. Răspândire simetrică în sensul arătat au și cerbii ca și urșii; dar și mâțele mari, leopardul african, pantera indiană, iagnarul sudamerican cu pantera dni cvatenarul european. Dintre alte rumegătoare mari zimbrul cu forma indiană (stânsă) echivalentă cu bizonul american, pecând genul Bos, bourul (simbolul de pe stema Moldovei) s'a răspândit numai spre Asia anter. până în India (comp. taurii asirieni, babilonieni), legătura spre America fiind întreruptă prin prăbușirea atlantică, ș. a. m. d. Și nici omul nu face excepție de la această regulă de origine centraleuropeană și răspândirea simetrică. Negri australieni (Tasmanienii) sunt considerați cei mai primitivi, corespunzând rasei primitive europene (Neandertal, Crapina, etc.), urmând apoi Mongolii Asiei or. și simetric cu ei Indianii Americei, iar în succesiune spre orient Malaiezii, Vedașii (din codrii Ceylonului), Brahmanii, Iranienii și Indoeuropenii, în timp ce rasa negroidă dni Franța S. (Mentone) „Grimaldi" se continuă în Negri africani. Prin aceste indicațiuni atât de sumare sunt date și culturile, care și ele urmează același curs, culminând în cultura civilizatiunea europeană vecinic creatoare și progresistă. Această calitate a Europei creatoare se datorește situațiunii geografice schimbătoare a acestui continent, în deosebi situațiunii cosmice față cu soarele a meridianului nordci-mediteranean creator. Căci viața este o funcțiune a materiei planetare în raport cu lumina și căldura (energia radioasă, cosmică) a soarelui. Viețuitoarele (plantele și animalele) considerate biosfera pământului se prezintă sub anumite premise drept o anumită diferențiare a materiei pământești produsă prin inetrferența lito-, hidro- și atmosferei la influența energiei radioase cosmice (soarelui). Prin aceasta sunt și viețuitoarele cuprinse în mersul general al evoluțiunii universului. Știința despre raporturile viețuitoarelor cu mediul, spațiul vital pământesc (mai îngust) și cosmic (mai larg), este ecologia generală, din care ecologia plantelor și animalelor sunt ramurile speciale. Prin aceste raporturi se prezintă viețuitoarele supuse schimbărilor din spațiul lor vital sau mediului. La aceste schimbări viețuitoarele trebue să reacționeze în chip adecvat, transformându-se. Transformarea viețuitoarelor drept reacțiune adecvată la schimbările mediului (condițiunile de viață) este „adaptarea", efectul direct al schimbărilor condițiunilor vieții, prin care viețuitoarele își afirmă autonom viața lor. Prin aceasta se verifică principiul lamarckian sau teoria descendenței, doctrina, metoda de explicare a transformismului, întemeiată de *Lamarck* (1809), prin care

se prezintă creațiunile succesive de forme viețuitoare (teoria evoluțiunii), în timp ce darwinismul (teoria selecțiunii), privind „originea speciilor prin selecțiune naturală în lupta pentru viață" este numai la aparență o explicare, întrucât operează cu 2 necunoscute, crezând a explica transformarea prin „supraviețuirea celui mai bine adaptat", selecționat de natură; dar adaptarea figurează ca premisă în loc a fi explicată, iar natura este și rămâne o mare necunoscută. Prin principiul lamarckian al afectuirii directe se accentuiază efectul influenței mediului asupra viețuitoarelor produs prin raporturile lor cu factorii ecologici ai mediului; organismele supraviețuitoare se afirmă prin adaptare. Prin aceste raporturi însă este dată și dependența reciprocă sau interdependența și interferența biocenotică, adică a comunității viețuitoarelor din același mediu, iar formele viețuitoarelor atât de multiple și variate sunt reduse la un singur principiu general. Așa este dată unitatea de viață în biotopul sau spațiul vital atât de caracteristic al Deltei Dunării. Aceasta înseamnă, că orice schimbare produsă ca în alte medii așa și în biocenoza Deltei, celei din natură bine echilibrate, ar produce desechilibrarea ei cu urmări incalculabile în ce privește chiar acele viețuitoare, la care omul are cel mai mare interes, adică a peștelui. Căci legea fundamentală privind echilibrul ecologic al biocenozelor este bine stabilită de știință, întrucât este cunoscut, că nici o viețuitoare să nu predomine în seama celorlalte, cu toate că ziua când ecologia va fi cercetat pe deplin relațiunile viețuitoarelor legate de același mediu ca și de timp este încă foarte depărtată, mai ales ecologia fiind o știință de dată foarte recentă.

Cele arătate sunt cu atât mai întemeiate întrucât Delta mai este și ultimul refugiu, cel puțin la cuibărit, al unei avifaune străvechi cu caractere primitive, pe care însăși natura o ține ca și niște aleși ai ei, cum sunt pelicanii, cormoranii, bâtlanii cu admirabilele egrete ș. a. Această faună face parte de altfel din o grupă mai mare de ființe străvechi, care s'au păstrat în regiunea aripei răsăritene a Alpilor, în peninsula balcanică, Adriatica, până spre Boemia și Gurile Dunării, oricât de depărtată ar fi răspândirea lor peste fața pământului pornită din meridianul creator al Europei centrale. Așa este dintre plante de ex. Ephedra din Dobrogea; dintre animale de ex. Spongilla Carteri din Lacul Bulaton, de altfel în India orientală, Euspongia officinalis (buretele de spălat) var. adriatica, de altfel în Insulinda, scorpionul carpatim, Proteus anguineus cu rudele în America N.. Typlops vermicularis, reprezentant al șerpilor orbi tropicali, avifauna numită din Deltă, Spalax Typhlus, Canis aurens (șacalul, constatat și în Dobrogea), vita turbărilor din Albania cu rudele indosundaice, locuințele omenești din peșterile de lângă Lacul Balaton, omul primitiv din Carpina (Croația) ș. a. Dacă ne mai gândim la fenomenul migrațiunilor roiurilor de paseri, care în regiunea Deltei își au locul de trecere și popas, iarăși sub aspectul influențelor asupra vieții din Deltă, fenomene care însă nici pe departe nu sunt studiate, dar la care toată lumea civilizată are cel mai mare interes, atunci, abstrăgând de la importanța economică și politică internațională a ei, trebue să ne

dăm seama şi să nu trecem cu vederea cât de mari îndatoriri îi revin neamului românesc stăpânitor al Gurilor Dunării pentru păstrarea cu grijă a acestui monument al naturii cu importanţă internaţională. Aceasta cu atât mai mult când putem constata, că abia în lumina ecologiei se desvălue ordinea din lume, prin care se revelează atotputernicia creatoare, măreţia Dumnezeirei, fapt la a cărui recunoaştere ne conduc în chip empiric ştiinţele exacte, în deosebi cele biologice.

Pentru toate motivele arătate în expunerea de faţă problema Deltei, cu înglobarea lacurilor adiacente (Razelm, Goloviţa, Zmeica, Sinoe) şi a Insulei Şerpilor, cointeresând prin caracterul ei specific şi multilateral mai multe dintre cele mai principale resorturi, se cuvine să fie pusă sub o administraţiune specială în subordinele forului celui mai înalt din ţară şi în colaborare cu resorturile respective în vederea armonizării intereselor.

Eugen Botezat

THEODOR ŞERBĂNESCU ŞI JUNIMEA

Poetul Theodor Şerbănescu a intrat în societatea Junimea în anul 1868. Intr'adevăr în albumul societăţii Junimea [1] este trecut ca al 36-lea membru, în ordinea cronologică a înscrierii, urmând după el ca membri intraţi în acelaş an: Gheorghe Bengescu, Gheorghe Negruzzi, Ioan P. Florantin şi Telemac Ciupercescu. Cea dintâi poezie tipărită în „Convorbiri literare" se găseşte în numărul din 1 Iulie 1867 [2] al revistei „Junimei". In senzul acesta trebue revizuite susţinerile d-lui Artur Gorovei [3]: „Faptul că a publicat o parte din poeziile sale în „Convorbiri literare", se poate explica prin prietenia lui Şerbănescu, prietenie strânsă cu Olănescu-Ascanio şi aprecierea bună pe care le-a făcut-o Maiorescu".

Adevărul este, însă, că nu prieteniei cu Olănescu se datoreşte apropierea lui Şerbănescu de „Convobiri" şi „Junimea", întrucât Olănescu intră în Junimea, zece ani mai târziu, şi anume în 1878. Stă mărturie neclintită şi albumul, publicat de d. Torouţiu, dar şi alte documente din bogata colecţie a acelui adânc răscolitor de trecut. Intr'adevăr corespondenţa [4] lui Dumitru C. Olănescu către Iacob C. Negruzzi începe în anul 1878, printr'o scrisoare din Februarie-Martie. In această scrisoare Olănescu, şef de cabinet la Ministerul Afacerilor Streine, scrie despre onoarea pe care i-a făcut-o Maiorescu de-a recomanda actul I din Ruy Blas, tradus de el, pentru a fi imprimat în Convorbirile literare. La 26 Februarie 1878 Titu Maiorescu îi scria lui Iacob Negruzzi dela Bucureşti la Iaşi, printre altele, următoarele [5]: „Olănescu s'a refugiat în braţele Junimii literare şi se roagă de a fi primit în „Convorbiri". Cetiţi şi voi traducerea, fă bine şi spune-mi părerea voastră şi tipăreşte drama în foaia ta".

Olănescu, prin urmare, îşi începe colaborarea la Convorbiri în 1 Iunie 1878 (XII—89—100) pe când Theodor Şerbănescu şi-o începuse aproape cu 11 ani mai înainte, la 1 Iulie 1867.

[1] Studii şi documente literare IV, I. E. Torouţiu. (Pag. 314).
[2] I. E. Torouţiu, Theodor Şerbănescu în „Convorbiri literare" din Ianuarie 1940, pag. 61.
[3] Artur Gorovei, Theodor Şerbănescu, în colecţia Cunoştinţe Folositoare, 1940, pag. 14.
[4] I. E. Torouţiu, Studii şi documente literare II, Bucureşti 1932, pag. 384.
[5] I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, Studii şi documente literare, vol. I-iu, pag. 11.

Este sigur însă că prețuirea din partea pontifului Junimii Titu Maiorescu, din celebrul său articol despre poezia română, publicat în Convorbiri literare din 1871, deci câțiva ani după intrarea lui Șerbănescu în Junimea, a întărit poziția poetului în societate, așa cum crede d. Artur Gorovei, distinsul istoriograf și decan al folcloriștilor români.

Foarte probabil că motive mai adânci, structurale, îl legau de cercul Junimei, cu care îi plăcea să păstreze legătura dealungul vieții sale de hoinar între civilitate și militărie, cum îl definește d. Torouțiu [6], dar, dacă există o prietenie care să-l fi apropiat de Junimea, aceea este fără îndoială aceea cu Iacob Negruzzi. Încă din 1872 Theodor Șerbănescu se adresează lui Iacob Negruzzi, nu ca un începător ci ca un amic și confrate literar: „Este mult timp, de când n'am mai trămis nimica pentru „Convorbiri". Causa e că anul trecut a fost un adevărat an de secetă: nici crieriu, nici inima n'au produs nimica. Anul acesta însă pare mai bun. Câteva zile petrecute la țară au fost d'ajuns a'mi inspira, ceiace mă grăbesc a vă trămite"...

„Ce să-ți mai spun? Imi pare rău că o mie de cause mă opresc d'a mă repezi până la Iassy, să te văd și să-ți strâng mâna, după un timp atât de lung. Cu toate aceste mă mângâiu că absența este neputincioasă în contra amiciției, pe când timpul, d'aproape sau de departe, o împuternicesc: ceia ce nu se prea întâmplă amorului".

Prietenia dintre Theodor Șerbănescu și Iacob Negruzzi s'a născut și s'a dezvoltat sub auspiciile desinteresate ale preocupărilor literare. Teodor Șerbănescu îl prețuia în chip deosebit pe amicul său dela Iași, mai ales în ipostaza de redactor și gospodar al revistei „Convorbiri literare": ...„îți mulțumesc pentru promisiune ce mi-ai dat de a'mi trămite pe Vereanu [8], îndată ce va ieși de sub presă și nu pot decât să te admir în perseverența ta de a învinge dificultățile nenumărate ce întâmpini pentru a conduce cu succes o foaie de importanța Convorbirilor literare. Toate aceste trude, să crezi, îți vor fi plătite în viitor și numele tău va putea figura cu mândrie alături cu al părintelui tău. Eu unul mă voiu sili a'ți ușura, în limitele putinței mele, sarcina, prin câteva poesioare și cât se va putea mai mulți abonați!" [9].

La 11 Martie 1874, Theodor Șerbănescu îi comunică lui Iacob Negruzzi că i-a făcut și achitat, până la data aceea, 11 abonamente pentru Convorbiri.

In afară de idealul literar comun, amândoi erau temperamente cumpănite și senine, spirite măsurate, c l a s i c e ; înrudirea aceasta, care-a legat pe Iacob Negruzzi de un Nicu Gane, îl apropia și de voiosul trubadur și autor de romanțe. Intr'o scrisoare, publicată de Trandafir G. Djuvara [10], Șerbănescu își destăinuie con-

[6] Op. cit. „C o n v o r b i r i l i t e r a r e", Ian. 1940, pag. 68.
[7] I. E. T o r o u ț i u, Studii și documente literare vol. II Junimea Buc. 1932, Pag. 318.
[8] I a c o b N e g r u z z i, Mihai Vereanu, roman, Iași, 1873, op. cit. pag. 304.
[9] I. E. T o r o u ț i u, II, pag. 321.
[10] T. G. D j u v a r a, Poesia lui Șerbănescu, Buc. 1902, pag. 44.

cepţia despre lume: „In această lume, totul nu e falsitate, îţi va fi lesne să o dovedeşti, punând şi ceva din tine, pentru a vedea lucrurile în adevărata lor culoare... Constat că aluneci în pesimism: ia seama: pesimismul e o prăpastie, din care, dacă ai căzut, nu mai revii decât în bucăţele sângerânde... Dacă totul nu se potriveşte cu ideea generală ce ne facem despre lucruri, nu urmează de aci că lumea, astfel cum e, nu valorează nimic".

Sau într'o scrisoare din 16 Septembrie 1884 [11], către o prietenă, poetul ia poziţie hotărîtă împotriva pesimismului care întuneca sufletele la sfârşitul veacului trecut: „Să închidem toate ferestrele fiinţei noastre simţitoare curentelor nesănătoase din afară... Mallaria domneşte, în stare endemică în această lume şi de aceea, adesea ori, fără să ştim de ce, ne simţim rău în noi în noi înşine. N'avem oare destule cause reale şi brute cari ne muncesc, de ce să mai suferim şi de acele despre cari nu ne dăm bine socoteală. Da, scumpă şi inimoasă amică, închide repede ferestrele făpturii tale; sunt curente rele afară".

Poetul cu suflet luminos nu era omul tristeţilor fără motiv, avea filosofia simplă şi sănătoasă a oamenilor vechi, întocmai caşi Iacob Negruzzi, care în discursul său la Academie de prezentare a lui Nicu Gane, ţinea un limbaj asemănător. După Iacob Negruzzi versurile lui Nicu Gane vor plăcea totdeauna, tocmai fiindcă s'a ţinut departe de „tânguirile multor poeţi, cari îşi cântă suferinţele sufleteşti din cauza dorinţelor lor nemărginite" [12].

Iată un punct de contact ideal între Iacob Negruzzi şi Theodor Şerbănescu, care ar explica prietenia lor.

Dar Iacob Negruzzi, la rândul său, preţuia poezia lui Theodor Şerbănescu. Intr'o scrisoare [13] către A. D. Xenopol, Martie-Aprilie 1871, — Iacob Negruzzi face o clară deosebire între scriitorii junimişti şi cei „moderni". Cei dintâi, printre care Şerbănescu, au lucrat pentru plăcerea lucrului însuşi, producerile lor sunt naturale. „Temelia este adevărată, isvorulu este naturalu, nu e fabrică care vra să înşale natura".

Naturaleţa, spiritul adevărului şi al naturii, iată încă una din însuşirile esenţiale ale literaturii clasice, care apropiau pe autorul „Copiilor după natură" de poetul Theodor Şerbănescu.

In ce priveşte situaţia poetului Şerbănescu în Junimea, în mijiocul membrilor ei, d. I. E. Torouţiu a găsit nota justă în caracterizarea sa: „Nu adesea judecata contemporanilor ca şi cea postumă s'a împăcat atât de bine şi a izbutit să fixeze măsura în apreciere cu o aşa cumpănită dreptate ca la Şerbănescu. Mult a iubit, mult ar fi trebuit să-i ierte, prietenii cercurilor literare din vremea sa; nu s'a întâmplat însă aşa, ci, dimpotrivă, mult l-au certat, mult l-au hărţuit colegii din „Junimea", pe care poetul o numeşte „teribil

[11] A c e l a ş, op. cit. pag. 48.

[12] Pag. 26, Bucureşti 1909, Publicaţiile Academiei, Răspunsul lui Iacob Negruzzi la discursul de recepţie al lui Nicu Gane rostit la 13 Maiu 1909.

[13] I. E. T o r o u ţ i u, Studii şi Documente literare, vol. V, Junimea, pag. 170.

areopag", de unde aşteaptă cu înfrigurare hotărîrea, dacă a reuşit sau nu să treacă în coloanele revistei" [14].

Că era hărţuit în şedinţele Junimei, o spune, într'adevăr, Iacob Negruzzi cu compătimire pentru poetul nostru: „Bietul Theodor Şerbănescu! Câte sudori au curs pe uniforma sa de căpitan şi maior în vreme ce i se discutau vers cu vers poesiile pe care el le declama cu glas aşa de puternic" [15].

Totuşi hărţuiala din Junimea nu însemna că Şerbănescu nu era apreciat. Critica la Junimea era minuţioasă, se analiza fiecare cuvânt, iar autorul nu avea voie să-şi apere poezia. „Cei mai sensibili la critică erau N. Gane şi Eminescu", afirmă Iacob Negruzzi. Dacă însăşi poezia lui Eminescu trebuia să treacă prin critica nemiloasă a Junimei, cu atât mai mult poezia uşoară a lui Şerbănescu!

George Panu descrie în „Amintiri dela Junimea" [16] scena următoare care-l priveşte pe poetul Şerbănescu: „Odată d. Şerbănescu, poetul, trimite o poezie: P r i m ă v a r a, care avea de motto următoarele:

O primavera, gioventu dell'anno,
O gioventu, primavera della vita
Metastasio

Poezia: Vine, vine primăvara. Era slabă. După ce i se dă lectură, d. Negruzzi zice: — Ei, cum o găsiţi? Tăcere. După câteva secunde, d. Pogor, cu foarte mare gravitate, rosteşte cuvintele: Motto este bun. O mare ilaritate izbucneşte, poezia era judecată şi condamnată".

Dar Panu are şi alte calificative, mai favorabile, pentru poezia lui Şerbănescu. In aceeaşi carte închinată Junimii, se vorbeşte într'un loc [17] de exemplu, de „gingaşele poezii ale Matildei Cugler şi Şerbănescu" sau de „valoarea potrivită" a poeziilor lui Şerbănescu, aprecieri care dau dreptate d-lui Torouţiu când afirmă că judecata contemporanilor a fost cumpănită, ca şi cea postumă asupra poetului nostru, fixându-se într'o mijlocie convenabilă.

Aceeaşi măsură în preţuirea poeziei lui Şerbănescu o păstrează alt junimist Alexandru Xenopol, într'o scrisoare către Iacob Negruzzi [18]. Aprecierea care se referă la poeziile: Lacrima, Te iubesc, Portretul, Nor şi chin, Mă priveşti, De un timp, La o artistă, Luna-şi desfăşoară coama-i de lumină, publicate în Convorbiri literare 1870, VI, 414—16, e cuprinsă 'ntr'o lungă scrisoare trimisă de Xenopol din Berlin la 23 Februarie 1870: „Poesiile lui Şerbănescu nu sunt toate la aceeaşi înălţime, adică unele se târâe foarte jos. De exemplu Por-

[14] I. E. T o r o u ţ i u, Theodor Şerbănescu în Convorbiri literare, Ianuarie 1940, pag. 58.
[15] Amintiri dela Junimea, pag. 178, Buc.
[16] G. P a n u, Amintiri dela Junimea, Buc. 1934, Fragmente alese, pag. 88.
[17] Op. cit., pag. 14—15.
[18] I. E. T o r o u ţ i u, Studii şi Documente literare, vol. II Junimea, Buc. 1932, pag. 70—71.

retul cu rima eu, eu, eu de-ţi vine să urli. La o artistă, sujetul, ceea ce zic francezii „fade" şi limba... mă mir cum de n'ai văzut-o.

Dar erai foarte frumoasă
Cu-ai tăi ochi senini de-azur
In rochia-ţi majestoasă
D'un posomorît velur.

Pentru toţi Dumnezeii!! Altă dată fii mai sever. Dacă dau Convorbirile aşa modeluri, apoi ce să mai zică ele de alţii? Frumoase sunt două, dar frumoase „Lacrima", „Nor şi chin".

Bunul său prieten Olănescu-Ascanio, tot convorbirist, care l-a cunoscut la Tecuci în 1873, Olănescu judecător, Şerbănescu căpitan, amândoi poeţi, a înfăţişat la Ateneu într'o conferinţă [19] unele legături ale poetului ofiţer cu vesela societate a Junimii. „In Junimea lela Iaşi, al cărui membru era Theodor Şerbănescu îşi avea ca oţi ceilalţi pagina sa în albumul general al societăţii, în păstrarea stăzi a colegului şi amicului meu Iacob Negruzzi.

Acest album e poate cel mai caracteristic şi negreşit unic în elul său — document intelectual, în care mai toate ilustraţiunile iteraturii noastre sunt zugrăvite în trăsături spirituale de condeiu.

Şerbănescu e şi el schiţat, mi se pare de răposatul pictor Veussi, în uniforma de căpitan de geniu, cu chipiul în cap, cu pinteni călcâie, mic şi spiţelat, ţinând globul pământului în mâni şi făând gestul de a-l zvârli în Dumnezeu, carele dintre nori întinde mânile înainte pentru a se feri de aşa straşnică primejdie. De deupt drept explicaţie 4 versuri ale lui Şerbănescu care sună astfel:

In mânia mea păgână
De-aş avea putere eu
Aş lua pământu'n mână
Şi-aş svârli în Dumnezeu!"

Poezia este întitulată „Un strigăt", [20], e scrisă prin 1868 şi etită, tot pe-atunci la Junimea, prin urmare în primul an de „junimism" al lui Şerbănescu.

In treacăt, relevăm că dacă Olănescu-Oscanio şi cu Theodor erbănescu s'au cunoscut prin 1873 la Tecuci, era imposibil ca în 868 primul să-l prezinte pe-al doilea la Junimea!

Apoi, din amintirile lui Iacob Negruzzi, caşi din conferinţa citată a lui Olănescu, reiese că Şerbănescu era căpitan, când începuse frecventeze societatea Junimea! Ori căpitan a fost avansat la 2 ctomrbie 1867, prin urmare Şerbănescu e unul din vechea gardă Junimii!

In şedinţa din 12 Octombrie 1872 a Junimii, ţinută la Maiorescu

[19] Ţinută la 1 Febr. 1902, după moartea lui Şerbănescu. Conferinţă publitată în „Literatură şi artă română", 1902, pag. 1.

[20] Publicată prima oară în Albina Pindului, 15 Iunie 1868, pag. 73. Apoi Convorbiri literare 1868, pag. 399.

acasă, la care a luat parte şi Şerbănescu, procesul verbal [21] iscălit de A. D. Xenopol ne dă indicaţia următoare: „Se ceteşte de Şerbănescu mai multe poezii originale şi o traducere din Victor Hugo şi se primesc". Nota d-lui prof. Torouţiu că traducerea din Victor Hugo era Ghitara, iar originalele: Noctu, Reminiscenţă (heineană), In raze de aur, publicate în Conv. lit. 1 Dec. 18/2 VI 353—355.

Dintr'o scrisoare a lui Iacob Negruzzi către Alexandru D. Xenopol [22], Iaşii 22 Mai/2 Iunie 1870, citäm câteva rânduri pentru situaţia lui Şerbănescu în cercul Junimei:

„Mai dăunăzi se adunase la mine G. Sion, N. Schelliti, T. Şerbănescu şi D. Petrino, lipseau numai Alecsandri şi Bodnărescu, ca să fimu toţi buluc. Êi observam pe toţi presenţii şi în minte pe cei absenţi... şi făceamu cugetările mele. Dintre presenţi Şerbănescu pare că me atrăgea mai tare".

In „Convorbiri literare" [23], Şerbănescu şi-a publicat toastul ţinut la prânzul „Junimei" dela 29 Martie 1883 în onoarea poetului V .Alecsandri. Dar marea lui admiraţie mergea către pontiful Junimii: Titu Maiorescu. Şerbănescu era desigur ataşat de crezul literar al lui Maiorescu, dar erau şi alte puncte de contact ideal dintre ei. Făuritorul de romanţe sentimentale Theodor Şerbănescu se ridica uneori în lumea ideilor şi a reflecţiilor filosofice. In poezia închinată „Lui Titu Maiorescu" [24], poetul lămureşte misiunea ideii de-a ne duce la esenţa ascunsă a lucrurilor: putere pe care n'o împlineşte nici falncul soare, nici mândrele stele. Exemplul lui Maiorescu înseamnă cultul ideii şi al frumosului:

Ideea făcut-a din El un magistru,
Iar din noi atâţia discipuli ai săi,
In ţara ce-şi scaldă picioarele'n Istru,
Iar nobila-i frunte în nimbi cerul ei.

Ca el, idolatri aceloraşi forme,
Ziditu-ne-am templu supt cer însorit,
Ş'aprins-am tămâe 'n căţui uniforme
Frumosului — idolul nostru slăvit.

Dacă n'a fost în politică junimist, Şerbănescu a fost junimist literar în puterea cuvântului. Cultul formei artistice perfecte i-a însufleţit pe toţi maiorescienii: toţi au aprins aceeaşi tămâie în căţui uniforme în slava aceluiaş idol al frumosului.

D. prof. I. Petrovici, ilustrul nepot al poetului, scriind despre talentul de orator al lui Şerbănescu, [25], adaugă interesanta notă că

[21] I. E. Torouţiu, Studii şi documente literare vol. IV, Buc. 1933, pag. 460.
[22] I. E. Torouţiu, Studii şi documente literare vol. III, Buc. 1932, pag. 412.
[23] Anul 1885, pag. 418—419.
[24] Lui Titu Maiorescu Omagiu, XV Februarie, MCM, pag. 354.
[25] I. Petrovici, Figuri dispărute în Ediţia Petrovici şi Cartojan din Clasicii români comentaţi, 1941, pag. 26.

avea o voce sonoră, care aducea aminte — fiind ce e drept mai puternică şi mai militărească — de glasul şi pronunţarea lui Titu Maiorescu, cu care Şerbănescu aducea şi la figură". Atâtea potriviri explică îndeajuns ataşamentul cald al poetului nostru de Junimea şi şeful ei spiritual.

Dar şi Maiorescu îl aprecia: în faimosul articol despre poezia română contemporană, publicat în „Convorbiri literare" din 1871 criticul remarcă farmecul limbajului, armonia şi eleganţa versului şi abundenţa de metafore frumoase din poezia trubadurului nostru. „Intre cele mai plăcute produceri ale literaturii române vor rămâne mult timp poeziile d-lui Şerbănescu. Dela primele încercări ale domnului Bolintineanu, care se disting prin aceeaşi calitate nu cunoaştem poezii a căror limbă (ce e drept cam efeminată) să fi produs auzului aceeaşi plăcere ca poeziile citatului autor. Intr'o literatură unde limba poetică este deja formată, meritul aparent al unei versificaţii elegante consistă adesea numai în reproducerea fidelă a formelor de stil adoptate de autorii recunoscuţi. Şi în Franţa şi în Germania se găsesc rar poeţi începători, a căror versuri să fie mai mult decât o imitare palidă a lui Musset şi a lui Heine. La noi însă, unde în toate ramurile literare stilul caută încă a se forma şi este încă foarte crud, farmecul limbei într'o poezie rămâne un merit adevărat şi primitiv. La acest merit se adaugă în versurile d-lui Şerbănescu o abundenţă de metafore frumoase şi de contraste surprinzătoare şi pline de spirit prea căutate".

Maiorescu a fost viu criticat pentru rândurile de mai sus ce consacrau pe Şerbănescu. Critic de gust sigur, deficienţa aceasta a fost pusă pe seama spiritului său de partid sau a fost considerată ca o fatală greşală omenească. Alţii, ca E. Lovinescu au văzut în această judecată o dovadă sigură a relativităţii valorilor estetice. Dar însuşi Lovinescu recunoaşte că „în poeziile Matildei Cugler-Poni şi T. Şerbănescu e oarecare proprietate de expresie, de simplicitate, de natural, de eleganţă chiar, de gingăşie de sentiment, care, fără a caracteriza o direcţie nouă puteau fi semnalate, căci lui Maiorescu îi plăcea în deosebi seninătatea lor oarecum clasică [26]. Noi credem că Th. Şerbănescu cu poezia lui simplă şi elegantă se încadra firesc în crezul literar maiorescian. Preţuirea lui Maiorescu nu pornea din motive lăturalnice, nici nu era o greşală: era sinceră, deoarece versurile lui Şerbănescu satisfăceau unele din cerinţele sufleteşti intime ale marelui critic, având înrudiri temperamentale.

Th. Şerbănescu a rămas devotat Junimii până la sfârşit: la şedinţa dela Maiorescu, din Bucureşti, dela 4/16 Dec. 1883, la şedinţa dela 29 Martie / 10 April 1884, Colonelul Şerbănescu a fost prezent [27]. Şerbănescu făcea parte din grupul francez al Junimii, alături de Ştefan Vârgolici, Naum etc., grup, după George Panu, mai numeros decât cel german.

G. Ursu

[26] E. Lovinescu, Titu Maiorescu, Buc. 1940, pag. 309—14.

[27] Titu Maiorescu, Insemnări zilnice (1881—1886) pag. 212, pag. 239—40.

EUGÉNIU MICU

S E R E N A D A

IN SOL MAJOR

Op. 2

PENTRU ORCHESTRĂ DE COARDE SAU SEXTET.

I.

U V E R T U R Ă

Allegro con brio

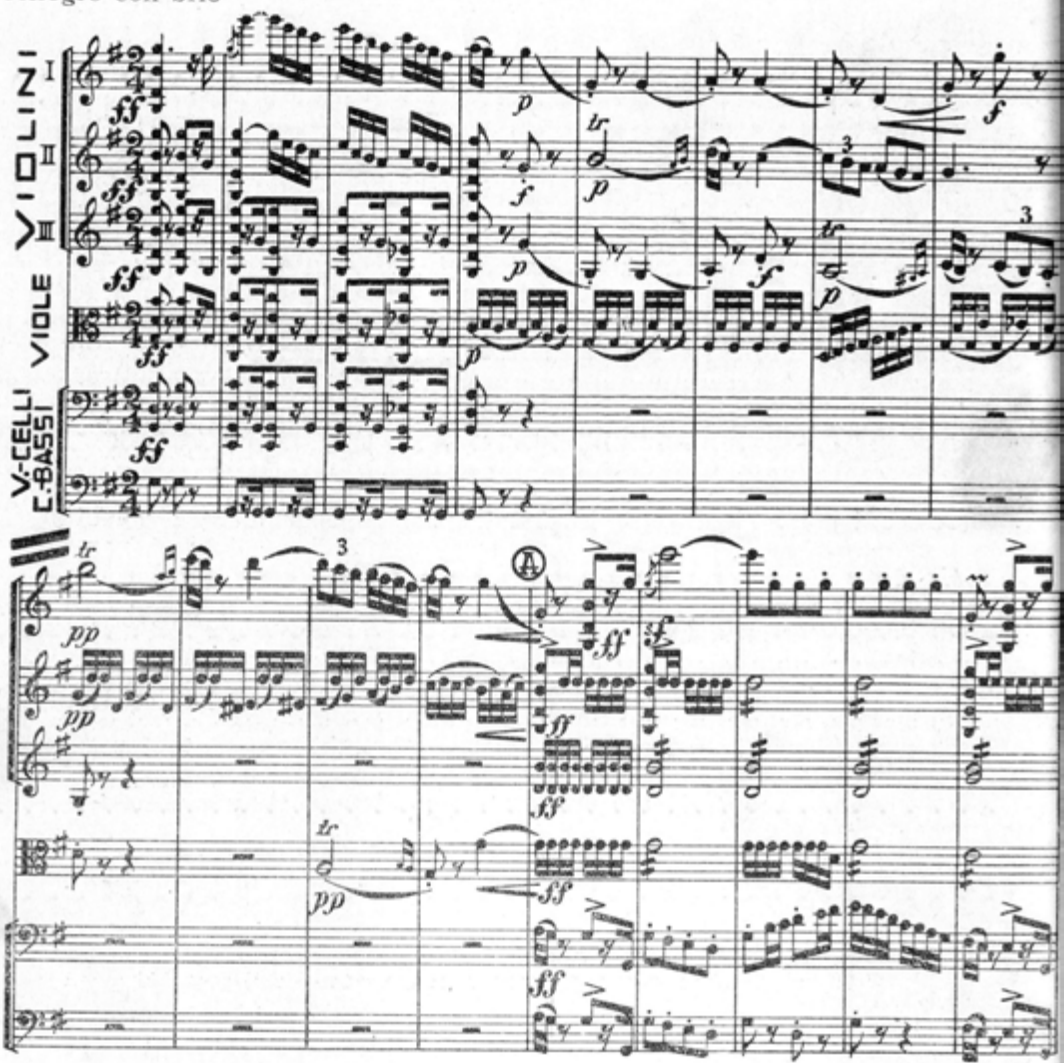

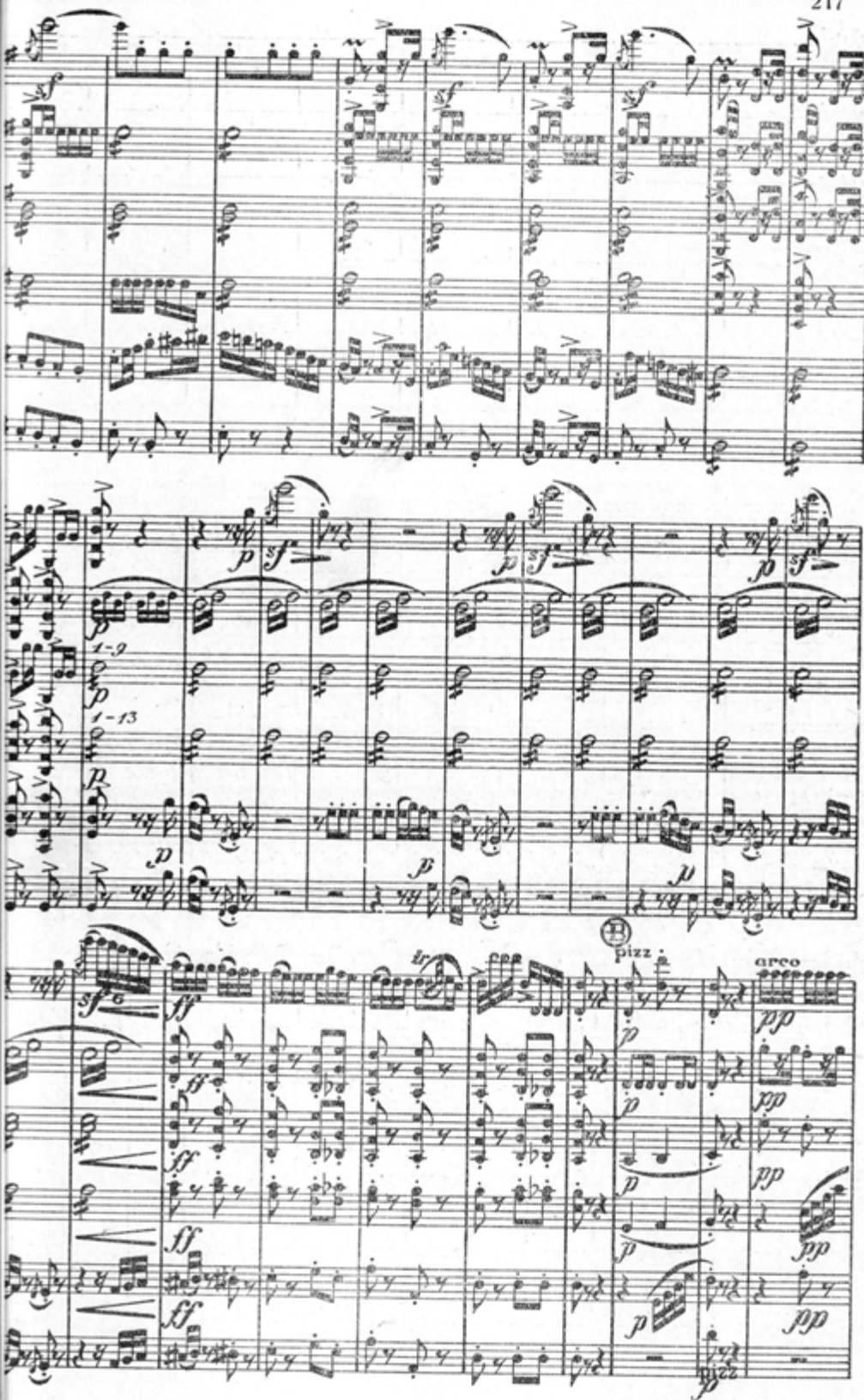
1-9
1-13
pizz
arco
pizz

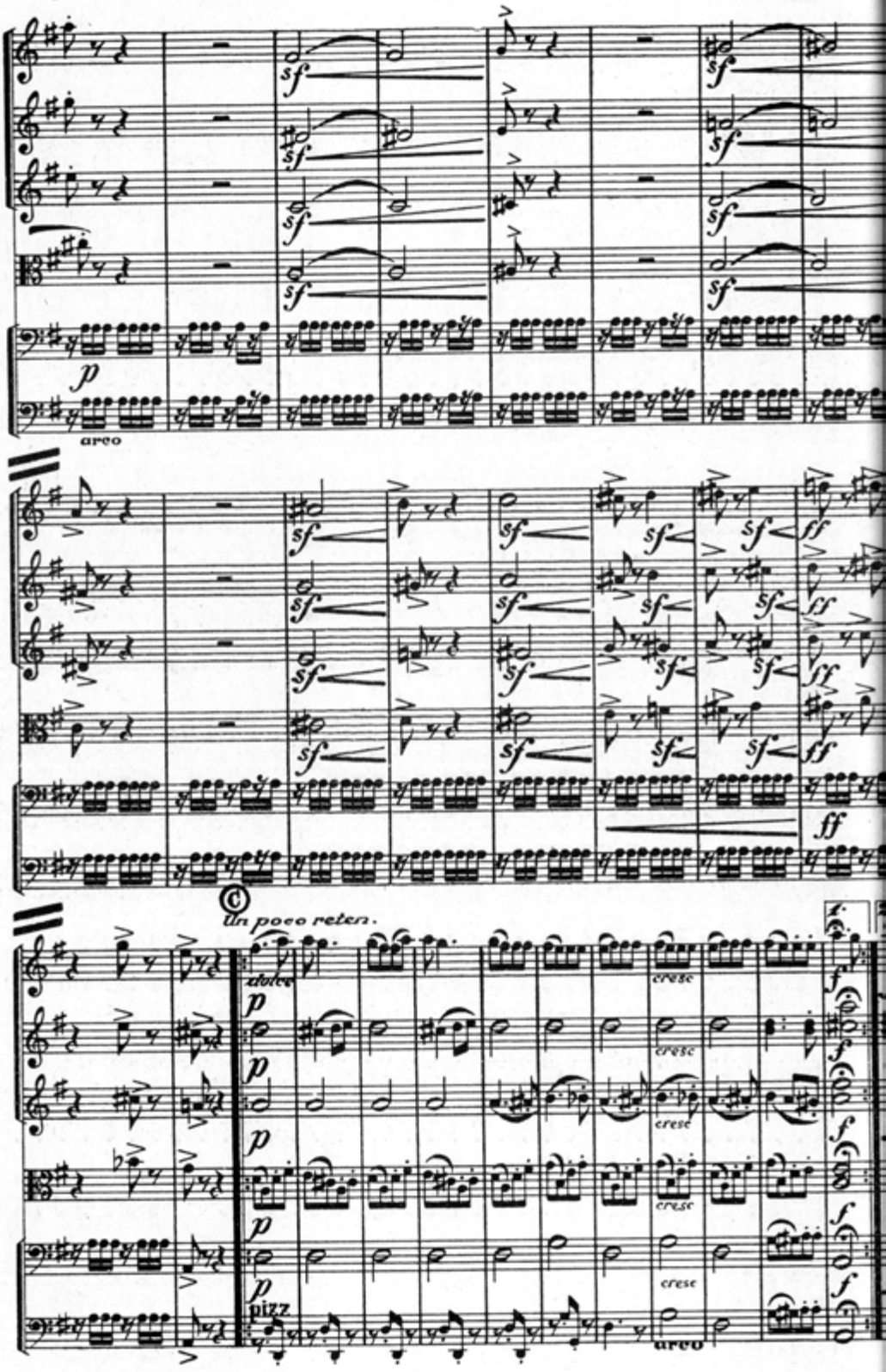
sf
p
arco
ff
C
Un poco reten.
dolce
cresc
pizz
arco

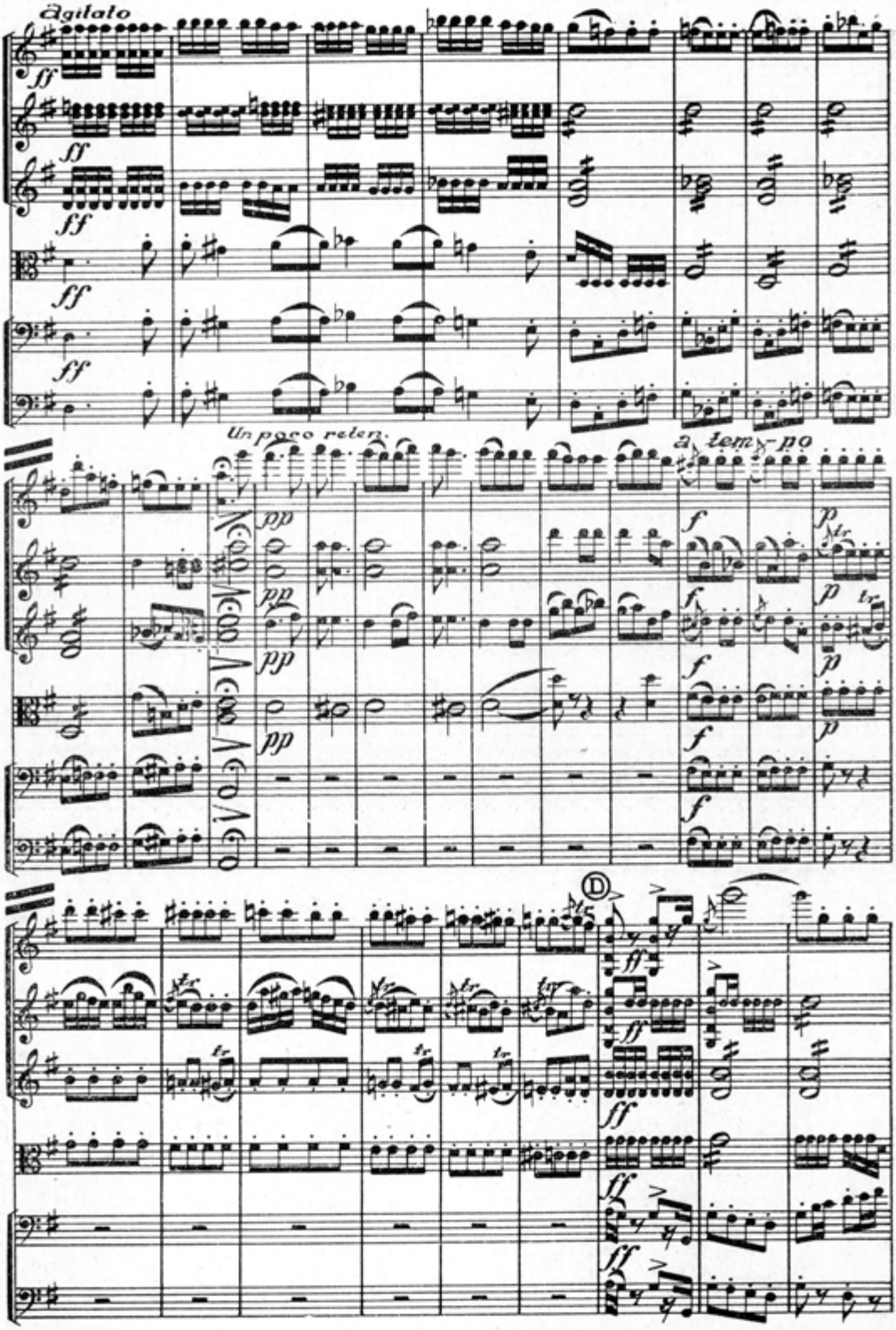
Agitato
ff
Un poco relen.
pp
a tem-po
f
p
tr
D
ff

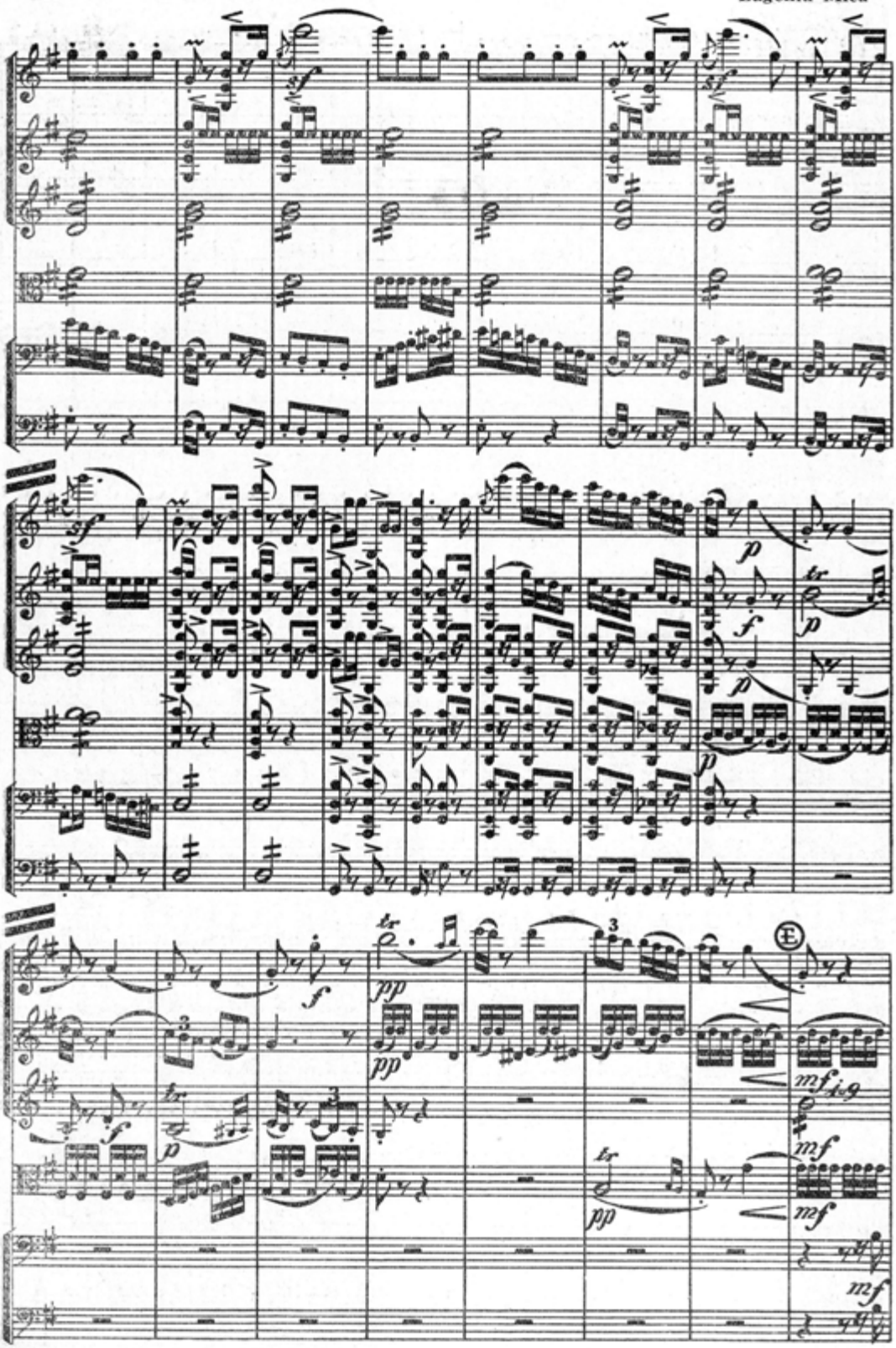
sf
p
f
tr
pp
mf
E

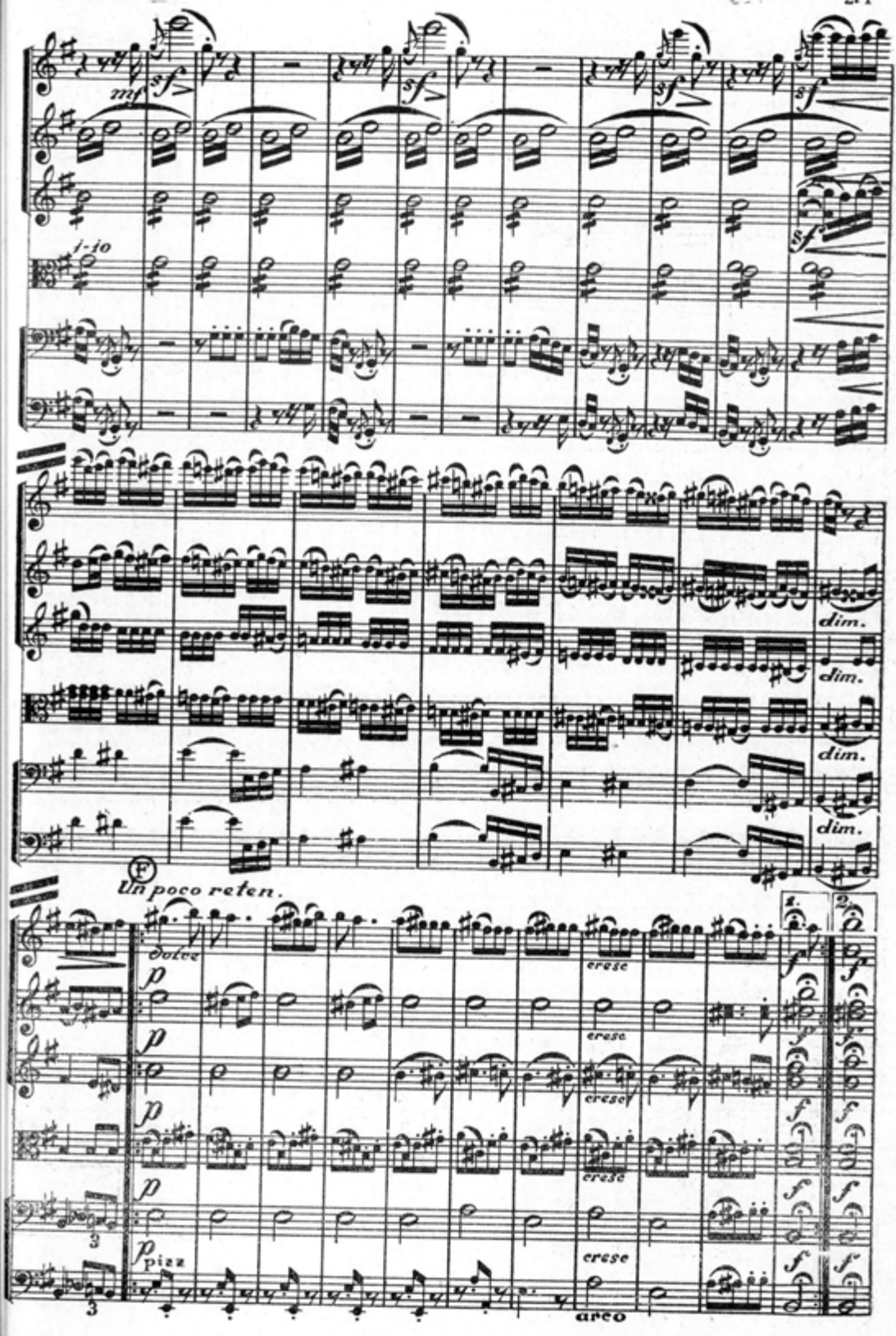
mf
sf
sf
sf
sf
i-io
dim.
dim.
dim.
dim.
F
un poco reten.
dolce
p
p
p
p
pizz
cresc
cresc
cresc
cresc
arco
1.
2.
f
f
f
f
f
f
3
3

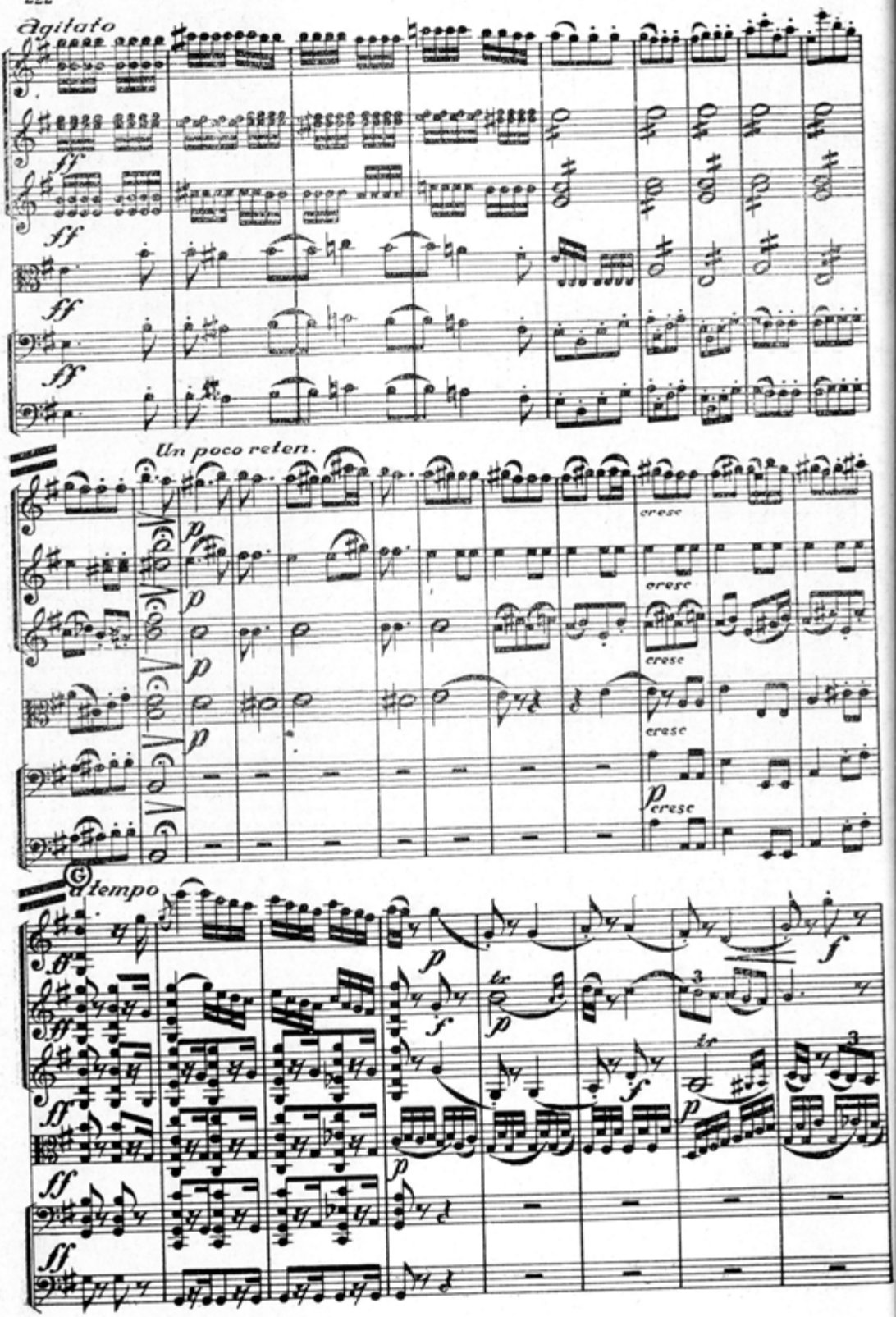
Agitato
Un poco reten.
cresc
cresc
cresc
cresc
a tempo

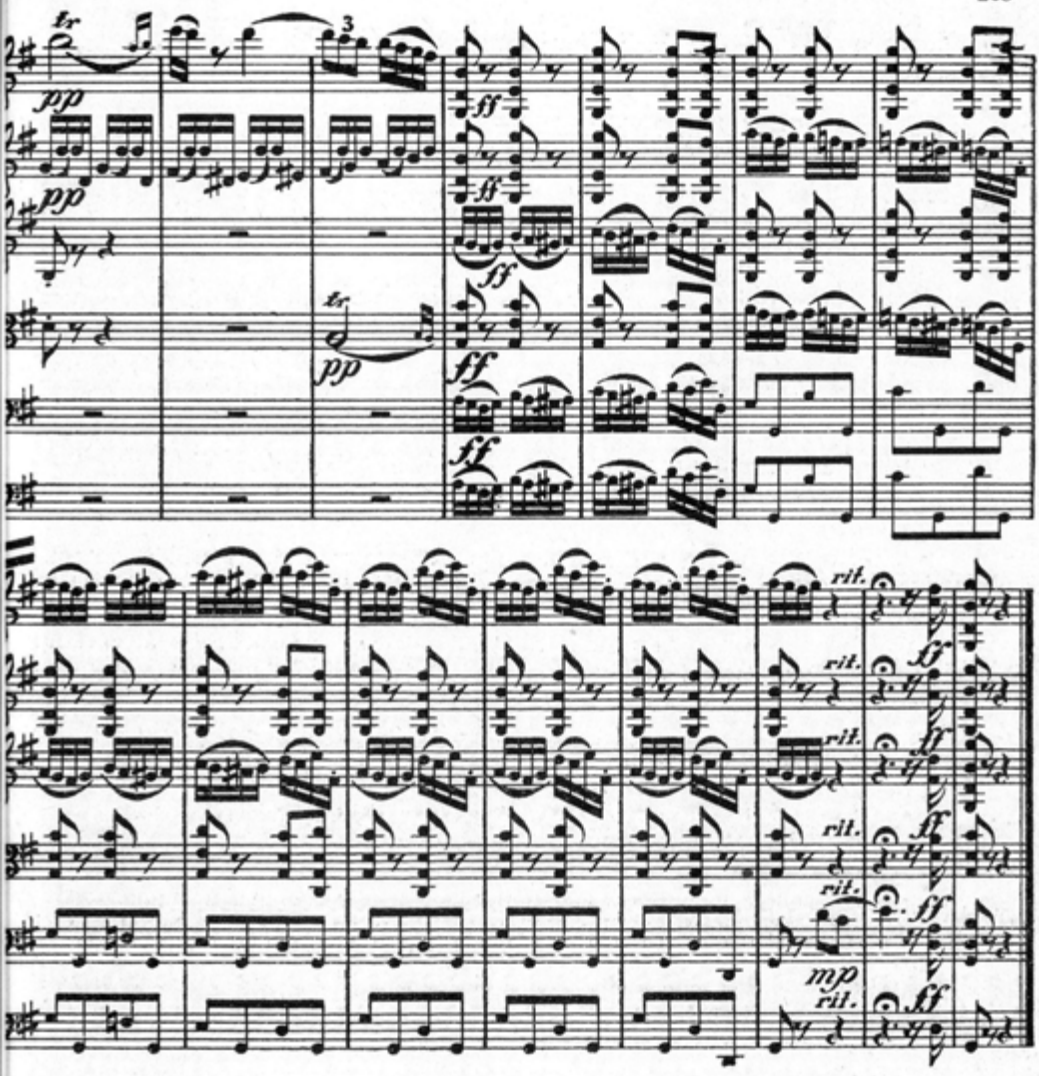

Se poate executa de către următoarele formațiuni:

I.	II.	
Sextet de coarde	*Orchestră de coarde*	
Violini I—II—III	al meno	10 Violini I
Viola		10 „ II
Violoncello		10 „ III
Contrabasso		8 Viole
		6 V.-Celli
		4 C.-Bassi

Această compoziție poate fi executată de oricare din formațiunile specificate, sau poate fi retipărită, radio-difuzată, imprimată pe discuri, film sonor, etc. de către oricine, fără vre-o altă obligație (în afara considerațiunilor de a nu modifica sau îmbucătăți conținutul și nici de a omite numele compozitorului), dat fiind că subsemnatul nu fac parte din nici o asociație care mi-ar putea impune restricții în acest sens, asupra lucrărilor mele.

XIV.

LAĬS

Dacă poetul a realizat lucrarea **Laïs** în vacanţa acordată de maladie, atunci cunoştinţele sale în domeniul limbii vechi româneşti şi în general cu privire la regulile gramaticale strict corecte, ni-l arată superior tuturor contemporanilor, cari au încercat să-l corecteze şi cari au împins mania până în zilele noastre. Deadreptul fenomenale sunt afirmările acestor cunoştinţe în versuri:

Dar acum în resfăţare, în trufie şi în bine
Eu m'am tolănit. O dulce trândăvie moleşită
v. 237 **Lângezi** a mea gândire pân' la starea fericită
De tâmpire.

In literatura veche şi în dialectul macedo-român forma obicinuită este: **lânged, lângezeală** din latinescul languidus: **„Lânged** era şi în temniţă"... Coresi, Tetraevanghelul Braşov 1562 (cit. apud **H. Tiktin** 912); „Şi ungea cu unt mulţi **lângezi** şi se vindeca"; „Şi setoşii adăpaţi-i şi **lângezii** căutaţi"; Codex Sturdzanus ms. 1600 (id. ibid); „Junele căzu în genunchi şi... răspunse cu o voce **lângedă** ce inspira compătimire", N. M. Filimon, Ciocoi vechi şi Noi, Buc. 1863 (id. ibid.).

Mişele, te aşteaptă în curând
Să plăteşti obrăznicia şi purtarea ta de rând
v. 290 Aĭ să **spăseşti** pe toate...

In literatura veche: **spăsi, spăşi, spăsenie, spăşenie:** „Ne-au **spăsit** pre noi Hs., Domnul nostru", Coresi (ap. H. T. 856); „Ca să răscumpere desăvârşit sângele cel nevinovat al **Spăsitorului"** (id. ibid); „Cu ale lui sfinte rugi, Doamne, miluieşte-ne şi ne **spăseşte**" (idem ibid); şi **M. Eminescu,** Povestea Teiului:

Imbrăcându-te 'n veşmântu-i
Lepădând viaţa lumii,
Vei spăşi greşala mumii
Şi de-o crimă tu mă mântui.

Citãm mai departe din manuscriptul **Laïs** alte **forme arhaice:**

v. 113 O! e mult *daca plăteşti*
De rămâi dator, pe toate drept un ban le socoteşti.

v. 304 Dară *daca se omoară*

v. 387 *Daca* tu mă vei sili

v. 455 *Daca* tu-mi ziceai

v. 509 *Daca* nu preferi ca Laïs să se ducă

v. 545 Şi *daca* a mea peţire ţi se pare serioasă

v. 553 Lovească-mă un trăsnet, *daca* nu mă fericesc

v. 556 *Daca* tu rămâneai mută, *daca* nu te-ai fi 'ndignat

v. 667 *Daca* ele erau bune pentru cântece de dor

v. 759 *Daca* o vedeai cum merge pe cărarea cea îngustă

v. 776 *Daca* alta e femeea.

v. 782 *Daca* m'a mişcat atâta a ta mare frumuseţă...

Dela cea mai veche formă, originea şi evoluţia conjuncţiei: **deca — deaca — daca — deacă** până la cea curentă astăzi **dacă,** au dat mult de lucru nu numai filologilor şi lexicografilor noştri A. de Cihac, H. Tiktin, B. P. Hasdeu, Al. Philippide, S. Puşcariu, Th. Capidan, O. Densusianu, N. Drăgan, ci şi învăţaţilor străini cari s'au ocupat cu studiul limbii româneşti: Meyer Lübke ş. a., fără să se ajungă la o etimologie neîndoelnică. Cel mai întins studiu îl datorăm lui **Nicolae Drăgan:** „Conjuncţiile de şi dacă. (Un capitol de sintaxă românească)" [1].

Pentru a lămuri frecvenţa formei **daca** în lucrarea lui **Eminescu,** vom cita din **N. Drăgan** numai pasagiile privitoare la această formă:

...„din *deaca* s'a născut forma *daca* pe care o întâlnim începând încă din secolul XVI mai mult în regiunile moldoveneşti şi ardelene, învreme ce *deaca* se întrebuinţează şi mai departe mai ales în Muntenia.

1º. Temporal: *Iar daca au venit Moldoveanul de unde au fost* (Hasdeu, *Cuv.* I, 57, Târgu-Jiu, a. 1591). *Ce daca s'au aşezat Oprea la odăile dărăbanilor, aflând Ureche vreme şi cale deşchisă de a se depărtare şi de a eşire din ţeară, au învăţat pre gazda sa... să spuie că s'au dus acasă la Cârligătura* (Gaster *hr.* I, 73). *Când va găsi neştine un*

[1] *Dacoromania* III 1922—1923, Cluj 1924, pg. 251—284.

dobitoc, făcând pagubă undeva la vre un loc, și daca-l va găsi, nu-l va mărturisi domnu-său, ce-i va tăià urechile, sau coada... să nu-l mai ia stăpânu-său, ce să-i dià alt bou sănătos (Prav. Mold., ap. Longinescu, *o. c.*, p. 15—16; în *Prav. Munt. deaca). Daca cerul să acoperă cu nori... nu te desnădăjdui* (Marcovici, *Datoriile omului creștin*, 14). *Copil daca dobândește, și i doică-i trebuește* (Pann, *Pov. vorbei* II, 155). *Calul daca simți că fata se pierde cu firea, o îmbărbătă* (Ispirescu, *Leg.* 18). *Odată daca te-am aies, tu ești a mea* (id. ibid. 37). *Acolo daca ajunse bătù în poartă,* (id., ibid. 100) ș. a. Temporal e și compusul d a c a v r e a m e c e din *daca vreame ce giudețul nu creade și de să va află lucrul că nu-i de a creaderea, să să ciarte ca un ucigatoriu de părinți* (Prav. Mold. 53/1).

2º C o n d i ț i o n a l: *Acela om de va cumu se dzice isprabnic besaricii și va ținià el banii și daca-i va cheltuì pre treabele sale, acesta să nu aibă altă certare, ce să fie gonit den locul său și toate bucatele și ocinile, ce va avià, toate să să dià bisaricii (Prav. Mold.*, ap. Longinescu, *o. c.*, p. 15—16; în *Prav. Munt. deaca). Amar lor daca gândesc. Și că duh se socotesc* (Gaster, *Chr.* II, 251 din Mumuleanu, *Caracteruri*, București 1825). *Daca întâmplarea a putut întocmi aceste lucruri, cum nu se invesc și în ziua de astăzi asemenea întâmplări?* (Marcovici, *Culegere din cele mai frumoase nopți ale lui Jung*, 12). *Daca nu vrei să mă asculți, stăpâne, ori ce ți se va întâmplà, să știi că numai tu ești de vină* (Ispirescu, *Leg. 9). Să le ghicească daca or să facă copii* (id., ibid. 1). *Eu ți-am spus curatul adevăr și daca vei lupță, alegeți* (id. ibid. 42). *Nu mă bate cu canoane dacă nu m'ai fost bătut, când faptele le-am făcut!* (id., ibid. 194).

Sânt dese exemplele în care *daca poate* fi interpretat atât temporal, cât și condițional: *Nimic n'ai daca n'ai darul de-a muri nici odată* (Konaki, *Poezii*, 264). *Și daca ne-o ajută Dumnezeu să scăpăm și de dânsa, apoi suntem voinici* (Ispirescu, *Leg.* 6). *Daca mi-i înșelà, jurământu' ce-oi jura pe capul tău va cădeà* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 241) ș. a." (2).

In cele trei editări **(Conv. Lit., I. Scurtu, A. C. Cuza)** n'a mai rămas nici o urmă din grija poetului de a crea și prin spiritul limbii atmosfera adecvată fondului. Mai întâiu **T. Maiorescu** actualizează forma **daca** punând cu creionul semnul pe a, iar când el omite, nu-i scapă corectorului revistei. așa că editorii de mai târziu **I. Scurtu** și **A. C. Cuza** n'au de unde ști formele corecte. Pentru toți până în generația noastră trebue să căutăm cuvenita explicație și să pronunțăm înțelegătoarea îngăduire. **T. Maiorescu** și **Iacob C. Negruzzi** au plecat din copilărie în străinătate și s'au înapoiat în țară formați gata, cel dintâiu stăpânind limba germană, ca un german de rassă, limba românească ardelenească de acasă și-a elaborat-o și îmbogățit-o, cu inteligența și extraordinara sa hărnicie, abia după ce s'a înapoiat în țară; bunul simț l-a călăuzit să aleagă d i n c i r c u l a ț i e și din c o n t e m p o r a n e i t a t e elemente cari după dânsul dedeau chezășie că vor viețui în limbă. Iacob C. Negruzzi a avut la început o zestre mai bogată, atât din lumea înconjurătoare a Moldovei, cât și din casă; dacă nu s'ar fi ținut decât de graiul părintelui său și totuși este de ajuns. Amândoi însă erau juriști;

[2] *N. Drăgan*, Dacoromania, l. c., p. 279/80.

puteau doar să opereze ecrescenţe, să primească vădite tipare mai vechi sau să le respingă, argumentând cu frumuseţea sau urâţenia formei. Din spiritul mereu înoitor al limbii populare s'a născut **Creangă,** din adâncurile armoniilor cronicăreşti în unire cu graiul popular se înalţă eterna simfonie Eminescu. Orice atingere, orice coborîre sau urcare de notă din portativ constitue o barbară contrafacere, lipsită de orice simţ al răspunderii şi evlavie. In această ordine de idei şi lui **G. Ibrăileanu** i se pot ierta greşelile, deoarece n'a luat contact direct cu manuscriptele poetului. Dacă, undeva în vre-o ştiinţă, se concepe editare critică de texte fără de elementara datorie de a pleca în primul rând dela izvorul de căpetenie: manuscriptul. Dar faţă de d-l **D. Caracostea,** care s'a transformat în maistru coafor şi-şi învaţă ucenicii cum să umble cu foarfece şi pomadă în capul de bronz al poetului, şi cel mai violent protest nu-i în măsură să redee proporţiile barbariei.

Urmărind „ţelul" unei ediţii şcolare sau populare, după concepţia d-lui **D. Caracostea,** în gramatica şcoalei pe care o ştie şi pe care o face, nefiind trecute forme dialectale sau arhaice precum sunt — **deca, deaca, daca** şi altele, ele trebue uniformizate şi astfel „ţelul" acestor ediţii, cu „infinitesimalele deosebiri" va fi atins: se va da un Eminescu tuns, ras şi frezat. Că tocmai elevului de liceu şi studentului dela Universitate li s'ar înlesni să înveţe mai uşor prin poezia lui Alexandrescu, Eminescu, Alecsandri, evoluţia limbii şi că mai departe un scriitor nu trebue coborît la nivel popular, ci acesta ridicat la nivelul scriitorului-creator, acestea sunt gânduri cari n'ar contribui la reliefarea teoreticianului, pentru că nu conţin nimic senzaţional. Ce va rămâne însă din cât ameţeşte vorbind şi sminteşte scriind: aceasta este singura întrebare a fişeologiei grandiloquente D. Caracostea.

Ne înapoiem la uneltele poetului. La îndemâna sa cuvântul nu-i calapod de lemn, ci material maleabil, pe care-l modelează după felul cum trebue să înfăţişeze ideea. In acelaşi vers, acelaşi cuvânt în două fizionomii exterioare deosebite:

v. 795 Haide-afară, casa asta încă 'ncepe
Ca să-mi facă silă... **Vino!** Nu aşa!... Ei Timas, **vină!**
Haina ta repede. Dă-mi-o....

Bomilkar

Unde-alergi, de ce ţi-i **plină**
Inima de nerăbdare, de ce graba asta vie?

Fizionomii deosebite (imperativul **vino!** şi **vină!**), pe cari precursorii unificatorilor de astăzi s'au grăbit să le unifice, şi astfel forma **vino** dela sfârşitul versului 796 emendată în „Conv. Lit." (1895) trebue să rimeze cu **plină;** fără să fi cunoscut originalul, **I. Scurtu,** când din revistă reproduce textul pentru ediţia sa, îndreaptă greşita îndreptare din **Conv. Lit.** şi astfel în ed. I. Scurtu ca şi în A. C. Cuza **piină** îşi recapătă rima în **vină.**

Mania corectării scriitorului de către teoreticieni se întoarce adesea cu efect usturător împotriva acestora, descoperindu-i că nu cunosc nici măcar elementare reguli gramaticale, după cari ar vrea să-l corecteze.

Prin uzurparea textului adevărat, atribue scriitorului propriile lor greşeli. Un exemplar din **Laïs:**

Chalkidias

v. 480 Nici odată! nici odată!,.. ce-am făcut aşa rămâne.
Ce am dăruit odată n'o să iau iar îndărăt,
Căci oricât de mic şi poate ne'nsemnat să mă arăt,
Totuşi nici un om nu are dreptul de-a mă *umili*.

Laïs

Da, voiu asculta, stăpâne.

Chalkidias

Ascultă? Stăpân? *Nu fi*
Supărată. Da, mânia mi-e ridiculă de tot,
Sunt un cap aprins, în margini a mă ţine nu mă pot
Şi apoi — pe lângă toate — când e vorba ca să mori
Nervii ne slăbesc cu totul şi prin ei ne trec fiori.

Schimbând **nu fi** în n u f i i, se produce o asonanţă faţă de u m i l i, dar şi în acest caz critica este în asonanţă, nu versurile poetului. In manuscript forma corectă nu **fi** se prezintă clar, fără nici o ştersătură fără nici o şovăire. Corectorul C o n v. L i t. dela 1895 crede că-i dator să îndrepte şi astfel apare „nu f i i" în rimă cu „u m i l i"; de aici greşala trece şi în ediţiile următoare.

Din G r a m a t i c a L i m b i i R o m â n e de **Iorgu Iordan:** „Imperativul negativ se deosebeşte de cel afirmativ, lucru pe care nu-l întâlnim la niciunul din celelalte moduri şi timpuri: n u c â n t a, n u l u c r a; n u t ă c e a; n u f a c e; n u a u z i, n u v o r b i, n u c o b o r î. Aşa dar forma imperativului negativ este identică cu a infinitivului. La s u n t ar trebui să sune n u f i, **cum se aude şi se scrie într'adevăr,** dar mult mai des se spune n u f i i" [3].

Şi din **Enzo Loreti:** L a L i n g u a I t a l i a n a: ...Un particolare interesse presenta l'imperativo n e g a t i v o per la II pers. sing.: **esattamente come in romeno, si forma con l'infinito:** non essere (nu fi), non avere (nu avea), non cantare (nu cânta), non credere (nu crede), non sentire (nu simţi) [4].

Că „se spune mult mai des n u f i i", de „cum se aude şi se scrie într'adevăr", este prin urmare o abatere, şi ea nu trebue pusă în socoteala lui Eminescu şi încă pentru a-i stâlci rime. Poetul foloseşte de altcum la imperativul afirmativ cealaltă formă: „fără grijă fii" (v. 317); „fii bun" (319); „fii cu bine" (335); „fii aşa de bun" (503); „ferice fii" (778).

[3] *Iorgu Iordan*, Profesor la Universitatea din Iaşi: G r a m a t i c a L i m b i i R o m â n e, Editura Cartea Românească. Bucureşti 1937, pg. 191.
[4] *Enzo Loreti*, L a L i n g u a I t a l i a n a, Edizione romena definitiva, în 2 vol. Edizioni dell'Istituto di Cultura Italiana in Romania, Bucureşti, Tipografia Tribuna Braşov, Oct. 1941.

Dacă prezidează o logică în rânduirea armoniei interioare dintre formele cuvintelor, atunci ea se vădeşte aici limpede pentru oricine are simţul limbii. In imperativul negativ puterea accentului semantic trebue să cadă cu energie pe negaţiune, aşa încât silaba următoare se strecoară totdeauna fără accent, ca o inutilă existenţă: Nu fi trist; nu fi supărat; nu fi rău; apoape că f i poate să şi lipsească; a f i cuprinde o afirmaţie, care însă trebue să fie dărâmată, pentru că negaţia este axa centrală; şi această dărâmare se obţine prin energia accentelor pro şi enclitice, aşa încât pentru f i nu rămâne decât o anemică suflare. Poposirea mai îndelungată prin forma prelungită nu f i i pierde din esenţial: vehemenţa accentului pe **nu** scade, deoarece trebue să împrumute din atenţiunea sa afirmaţiei f i i; în graiul popular moldovenesc f i la imperativul negativ cantitativ devine o foarte scurtă aspirantă nu hi rău, încât **nu** şi **rău** se înfig în auz, comprimând pe f i până la efectul totalei suprimări a înţelesului său noţional singuratic. La imperativul afirmativ procesul este exact contrar: accentul cade pe verb şi atunci cuvântul care primeşte însărcinarea s'o exprime, se luminează acumulând pro şi enclitic accente şi slăbind silabele între cari se înfige. In imperativul negativ **fi** devine afon şi prin aceasta îşi pierde înţelesul afirmativ, cedând negaţiei **nu** puterea întreagă pentru a-şi îndeplini misiunea; în forma de abatere **nu fii** se produce o dispută între roluri: în partea întâia a ideii se ridică negaţiunea **nu**, într'a doua îndemnul afirmaţiunii **fii** şi astfel în locul sintezei se naşte o slăbire în colaborarea noţiunilor.

*

Chinuitoarea întrebare din eterna tragedie a omenirii, care tot încearcă, şi tot zadarnic, să deslege enigma, de-i mai bine a fi sau a nu fi, după **Shakespeare** în monologul hamletian, primeşte în creaţii literare răspunsuri felurite, după constituţia fiecărui creator. **Goethe** împăcat, optimist trăeşte dincolo de materie a cărei metamorfosare înseamnă a fi:

Alles muss im nichts zerfallen
Wenn es im Sein beharren...
(Gott und Welt, Eins und Alles).

Kein Wesen kann zu nichts zerfallen!
Das Ewige regt sich fort in allen;
Am Sein erhalte dich beglückt!
Das Sein ist ewig; dem Gesetze
Bewahren die lebendigen Schätze,
Aus welchen sich das All geschmückt.
(Gott und Welt. Vermächtnis).

Lordul **Byron:**

Zähl' jede frohe Stund' im Leben,
Zähl' deine Tage frei von Pein
Und wisse, was sie dir auch geben,
Noch besser ist es, nich zu sein
(In trad. lui Gildemeister, 1866)

Pe temeiu raționalist și kantian, alți scriitori, cum este spre exemplu **Christoph August Tiedge,** (*1752—†1841) și prin puterea credinței în nemurire afirmă că nici un pas în natură nu se face spre neființă:

Vom Sein zum Sein geht alles Leben über,
Zum Nichtsein ist kein Schritt in der Natur...
(*Tiedge* Urania, IV. Gesang).

Argumentarea poetică se apropie de jocul sofistic: trecutul nu există pentru că a trecut, viitorul nu există fiindcă încă n'a venit, iar prezentul nu există, el nefiind nici infinită clipă între ce-a fost și ce va fi. Iată înțelepciunea Brahmanului din **Rückert:**

Vom dem du jetzo sagst: es ist, sagst du: es war
Im Nächsten Nu; das Sein stellt sich als Nichtsein dar.
(10. Buch, Nr. 163)

In rândul marilor cugetători ai literaturii universale **Eminescu** apare torturat de problema existenței sau nonexistenței la vârsta de 17 ani. **Mortua est!** cuprinde în versiunea Elena (datată: 1866 Octomvrie) versuri cari au trecut cu oarecare schimbări în poezia cu forma ei definitivă **Mortua est!,** trimisă Convorbirilor Literare din Viena la sfârșitul lui Ianuarie 1871:

Căci nu știm de este în lume mai bine
A fi sau a nu fi, dar știe or-cine
Că-un ce care nu e nu simte dureri
Și multe dureri-s, puține plăceri

A fi sau a nu fi au nu e tot una?
Au nu e tot noapte lumine și luna
Când e însă lună vezi umbre cu mii
Când nu e tu umbli și fără să știi.
(Ms. *Acad. Rom. 2259, 1—2 v.* apud Perpessicius)

In atmosfera de cimitir, urmărind „bulgării negri căzând pe sicriu", poetul privește craniul copilei neînsuflețite, ca și Hamlet pe cel al „Sărmanului Yorick", cu reflecții asemănătoare:

Un eran fără creer în loc de o minte
Și'n el două funduri pustie, în loc
Să văd două negre diamante de foc...

Mai târziu întâlnește ideea în piesa lui **E. Augier** (sc. VI):

Et remarquez, Laïs, qu'en fait de nouveauté,
N'être plus est la seule après avoir été...

o reține cu simpatie și o subliniază în prelucrarea sa, ca și Karl Saar, după care se orientează:

Aş voì
Să văd alteeva. Unica noutate dup' *a fi*
E *a nu fi*. Ce rămâne? (v. 371 (3)

Und *nicht*-sein is ja doch
Die eing'ge Neuigkeit, die nach dem *sein*
Noch übrig bleibt. (Reclam pg. 27)

Intrebării lui Hamlet: ...„nu ştim de este în lume mai bine a fi sau a nu fi", Eminescu răspunde: „A fi sau a nu fi au nu e tot una?", apoi după E. Augier: „Unica noutate dup **'a fi** e **a nu fi"**.

Motivul **Loreley,** cu originea legendei în jurul stâncii de pe malul Rinului, a avut în Germania numeroase prezintări. La 1801 **Clemens Brentano:** Lore-Lay; 1811 **Nikolaus Vogt,** legendă în proză; 1815 **J. v. Eichendorff;** 1821 Contele **Otto v. Loeben;** concentrată şi de-o ameţitoare muzicalitate rămâne balada din „Cartea Cântecelor", dela apariţia căreia tema n'a mai fost reluată. In schimb revin din când în când în realizări literare motive, momente, comparaţii din fermecătorul subiect. **E. Augier** foloseşte comparaţia femeii ademenitoare de pe vârf de stâncă în scena a VI-a, unde păstorul Chalkidias îşi mărturiseşte decepţia dintre vis şi realitate:

C'est l'orgueil qui parlait, et tu l'as pris au mot.
Oui, je mourrais content du marché qui me tue,
Si je t'avais trouvée au lieu de ta statue;
Mais ce bonheur suprême et si cher acheté,
Auprès de toi, Laïs, je ne l'ai pas goûté.
Je croyais m'approcher du soleil; à sa place
Ce n'était qu'un briliant et froid morceau de glace,
Comme en un jour d'hiver, j'ai vu, je m'en souviens
La neige étinceler aux monts Thessaliens.
O spectre qu'il suffit d'approcher pour l'éteindre,
Cette cime escarpée ou je croyais t'atteindre,
On ne la descend plus qu'en se précipitant;
Mais je te maudirai, du moins, en me jetant !

Das sprach der Stolz in mir, du nahmst es wörtlich
Und dennoch stürb' ich meines Loses froh,
Fand ich dich selbst, nicht deine Statue bloss;
Denn das ersehnte, schwer erkaufte Glück,
Ich hab' es, Laïs, nicht durch dich errungen.
Der Sonne glaubt' ich nah' zu kommen, ach!
Statt dessen fand ich nur ein Eisgebild,
In kaltem Glanz erstrahlend gleich dem Schnee,
Der eines Wintertages mir vom thessal' schen
Gebirg herab engegenglitzerte.
O Truggespenst, das beim Ergreifen schwindet,
Vom steilen Graf, auf welchem du mich locktest,
Giebt's keinen Weg, nur Absturz in die Tiefe!
Ich stürze mich hinab und fluche dir.

Da, vorbea mândria 'n mine și-ai crezut-o pe cuvânt.
Fericit de a mea soarte eu m'aș duce în mormânt
De te-aș fi găsit pe tine, iar nu statua ta rece.
Eu credeam că fericirea mea nimic n'o va întrece,
Dar, așa de scump plătită, nu prin tine-o dobândiiu.
Eu credeam că mă apropiu chiar de soare, dar găsiiu
O ființă ca de ghiață, răspândind o strălucire
Orbitoare, dar lipsită de căldură, Nălucire
Ca din munții mei tessalici: când din zarea cea senină
Ese steaua dimineții vestitoare de lumină
Munți 'ncep pare c'a arde și e semn cumcă i-a nins.
O nălucă luminoasă, ce-ai pierit când te-am atins,
De pe stânca cea înnaltă unde tu m'ai tot chemat
Nu e chip de mântuire, nici cărare de 'nturnat,
Ci căderea 'n adâncime, deci m'arunc și te blestem.

In scena a noua, când acțiunea se apropie de desnodământ, pentru a pune la încercare iubirea eroinei Laïs, Chalkidias o învinovățește de corupție, și viață destrăbălată, aruncându-i în față cele mai crude cuvinte de ocară:

Dac'ar spune-acești pereți
Ce văzură pe aicia în decursul unei vieți,
Ar striga la toată lumea s'ar vesti pe ori și cine
De rușinea ta cea mare, de adânc'acea rușine
A inimei tale sterpe și lipsite de amor!

Dojana cade grea și usturătoare, din vers în vers, crescând până la blestem asupra unei v e n e r e.

Cu toate acestea Laïs continuă să dicteze contractul de vânzare și să renunțe și la cele din urmă giuvaeruri, cu ajutorul cărora îl răscumpără pe sclavul Chalkidias, deși știe că acesta nu-i mai poate aparține, pentru că după mărturia lui, în munții Tesaliei îl așteaptă iubita de demult. Chalkidias încearcă astfel puterea iubirii și hotărîrea eroinei de a se lepăda de tot trecutul ei; Laïs, din iubire pentru dânsul, îi răscumpără libertatea chiar și pentru altă femee; în aceste clipe se produce revirimentul în Chalkidias care izbucnește în apoteozarea unei m a d o n e:

Dacă m'a mișcat atâta a ta mare frumuseță
Bunătatea ta mă mișcă mai adânc, și'a ta blândeță,
Lasă'mă să-ți spun aceea ce de mult mi-ardea pe limbă:
Inima ta nestricată, pură, care nu se schimbă,
Inima, fermecătoareo, așa bună, așa mare,
Și pe care mi-ai jertfit-o cu atâta abnegare
M'a învins și în genunche te ador și te ascult.

Se știe că după apariția poeziei **„Venere și Madonă“** s'a obiectat poetului ilogica și neașteptata schimbare în atitudine sufletească exprimată prin cele două strofe dela urmă, despărțite în mod special cu o indicație tehnică, — pausă psihologică — după care se produce întrebarea de

trezire din ameţeala sentimentelor întunecate: „Plângi copilă?". De fapt autorul pregăteşte pe întinsul întregii creaţii acest moment dramatic. Furtuna dispreţului care se descarcă asupra **Venerei** este turburată necontenit de arzătoare atribute ale iubirii pentru **Madona,** care se naşte din cenuşa **Venerei.** Revolta cea mare împotriva femeii izvoreşte din marea iubire pentru ea, iubire care se simte dela vers la vers şi creşte până la ultima expresie: dumnezeeasca iertare. Numai prin puterea iubirii lui, care tot timpul a clocotit în inima însângerată de desamăgire, a fost în măsură să se birue material şi să recunoască sfinţenia femeii, prin acelaşi sentiment divin. Regăsindu-se ca oameni-materie („plângi copilă?" — „la picioare-ţi cad"), se împacă prin spirit: „S u f l e t e ! de-ai fi chiar demon tu eşti sântă prin iubire"....

Cu lipsa ultimelor două strofe autorul s'ar fi dovedit poet învins de către om, adăogând finalul, poezia se desăvârşeşte în spiritul pregătit, iar poetul dispreţuind materia cu toate scăderile ei inerente triumfă asupra omului, răspunzând iubirii cu iubire atotiertătoare.

Intâlnind ideea biruinţei spiritului asupra materiei în piesa **Laïs** din scena utlimei încordări şi a fericitei deslegări, prin înţelegerea lui Chalkidias cu Laïs, înţelegere pregătită în desfăşurarea acţiunii, Eminescu s'a întâlnit cu propria sa temă din **„Venere şi Madonă"** şi prin coincidenţa de comportare şi-a verificat încă odată atitudinea sufletească în faţa conflictului dintre păcatul material şi virtutea permanentă:

Inima ta nestricată, pură, care nu se schimbă,
Inima... aşa bună, aşa mare
Şi pe care mi-ai jertfit-o...
M'a învins şi în genunche te ador şi te ascult.
Iartă-mi toate-acele crude imputări ce ţi-am făcut...

Actualizat prin joc de scenă în comedia lui E. Augier, subiectul e comprimat în esenţă poetică de către Eminescu, şi tratat în atmosfera înaltă a artelor surori: sculptura, pictura, poezia. Procesul interior însă nu se deosibeşte. Dela desamăgire la indignare potenţată până la revoltă. Epitetele din E. Augier nu-s departe de invectivă. In acelaşi timp se simte dogoarea dragostei, aşa încât schimbarea dela sfârşit nu-i bruscă, ci firească, pregătită, aşteptată de amândoi cu priviri aprinse şi cu inimi tremurătoare. Elementele dramatice: teama şi compătimirea nu ne părăsesc nici o clipă. In fond versurile citate mai sus dela sfârşitul piesei lui **E. Augier** redau aceaşi stare sufletească din finalul poeziei **Venere şi Madonă:**

La picioare-ţi cad — şi cat în ochi negri-adânci ca marea
Şi sărut a tale mâne — şi-i întreb de poţi ierta!
A fost crudă 'nvinuirea
A fost crudă şi nedreaptă, fără razim, fără fond.
Suflete! de-ai fi chiar demon, tu eşti sântă prin iubire
Şi ador pe acest demon...

I. E. Torouţiu

CRONICA LITERARĂ

ION AGÂRBICEANU: DOMNIŞOARA ANA (Roman). Editura Naţională Gh. Mecu, 1942, Bucureşti.

Literatura părintelui Ion Agârbiceanu, cu poezia ei rurală care mustește le sănătate morală, plină de vigoare epică, ne-a încântat totdeauna sufletul atrăgându-ne ca o oază într'un deșert, față de literatura noastră de după războiu care s'a înstrăinat de fondul nostru etnic și a părăsit atmosfera curată a artei, infectată fiind de miasmele otrăvitoare ale curentelor și modelor literare moderne din apus, de spiritul iudaic, disolvant.

Depe băncile școalei ne-aducem aminte cu drag de poveștile, istorioarele morale și nuvelele din: „Trăsurica verde", „In pătura cultă", apoi „Arhanghelii", „Legea trupului" și „Legea Minții".

«Domnișoara Ana», roman pe linia tradițională a sămănătorismului, presintă oameni și locuri din lumea satelor ardelenești, fără dulcegăriile romantismului plat, incolor, caracteristic adesoori curentului sămănătorist care a idealizat poezia bucolică a satului românesc, găsind probleme noui, într'o formă superioară romanelor de mai înainte ale părintelui Agârbiceanu.

Ana Muja, fiica lui Ion Muja, este un puiu de țărăncuță care desprinsă din mediul rural, dela cuibul părintesc, și dată la liceu, nu-și pierde cumpătul nici firea; n'o amețește nimic, cu toate crizele sufletești prin care trece: mândria ei nativă pe care a moștenit-o dela mamă-sa, orgoliul dela tată care se accentuiază în epoca pubertății, inferioritatea pe care o ghicește în convorbirea cu alte fete, colege, care vin din altă lume, mediu social, ambiția de a domina, de a învăța, renegarea și ruperea relațiilor cu cei de-acasă, dar care încet prin lovirea de oameni, de viață, capătă noui experiențe, și instinctul ei sănătos o face să-și revie la normal.

Ana predomină peste colegele din clasă și fetele din școală, prin frumusețea, naturalețea, atitudinea și sclipirile ei de inteligență; fiind premiantă în fiecare clasă, atrăgându-și simpatia directoare și a întregului corp profesoral, face cea mai mare descoperire pentru ea, când intră în contact cu o lume nouă, străină de viață, mediul, moravurile de unde plecase, de inima, sufletul, tinerețea ei, pătura superioară, inteligentă, la care ea râvnea cu toată dragostea îndărătnicia și sagacitatea țărănească pentru a pătrunde și ea, dar care la familia Frunzescu, vara la conac, fiind mulți invitați printre care se

afla și ea chemată de colega ei Rada Frunzescu, descoperi o altă latură vieții; lumea pentru care râvnise ani de zile i se părea fără de înțeles, ceva ridicol, caraghios, respingător chiar. Ea vrea să fugă, să fugă acasă, la ogor, să părăsească școala, când Jean Frunzescu, fratele Radei îndrăznește printr'un gest necugetat s'o îmbrățișeze. La masă aude toate cancanurile, intrigile meschine așa de obișnuite în „familiile bune", când se trec în revistă toate femeile, cunoscuții, familiile care nu sunt de față.

Și mai mult, pe malul mării, sufletul virgin al Anei, pudoarea feciorelnică se răvășește în ea de revoltă, se'nchircește'n ea văzând plaja plină de trupurile goale ale bărbaților și femeilor cari se prăjesc la soare, în nisipul arzător, subt soarele lui August.

Inapoiată acasă dela mare, Ana după acest contact cu lumea bună, se'ntoarce la ai ei, cu tot sufletul cald, setos de poezia căminului părintesc, de poezia locului natal, de dragostea mamei.

Ana, nu-i mai ocolește, nu-i mai este rușine să spuie că tatăl ei e un mic funcționar, ba mai mult, când este dat afară, căzând liberalii, partidul care-i pusese'n slujbă, Ana se zbate, pleacă la familii cunoscute până-i găsește tatei alt serviciu la oraș, iar pe mama o lasă acasă la gospodărie.

La mare Ana a cunoscut pe inginerul Marinescu, prieten de casă al familiei Frunzescu. Acolo, la plaja însorită între inginer și Ana se înfiripă o discuție vie, dinamică, tinerească, sinceră care-i duce la căsătorie.

Ana Muja este femee sănătoasă la minte și la trup, puțin orgolioasă, mândră, conștientă de puterea ei de muncă, voință, sinceră, căreia mediul orășenesc și școala nu i-au putut știrbi cu nimic din naturaleța sufletului. Ana e una dintre cele mai realizate și luminoase tipuri de femee din toată creația părintelui Agârbiceanu.

Literatura părintelui Agârbiceanu, ca și întreaga literatură ardelenească, dela Andreiu Mureșanu la Aron Cotruș sau Petre Neagoie, e tezistă conștientă de rolul ei mare de a trezi conștiința ardelenească, a-l pregăti de ardelean pentru lupta împotriva dușmanului de acasă, care-l oprimase de un mileniu de ani; de aceia literatura scriitorilor de peste munți a fost totdeauna o școală, o dogmă națională, pentru idealurile morale și naționale.

«Domnișoara Ana» este o carte, a cărei acțiune se sprijinită pe un plan solid construit, limbă curgătoare; din paginile ei de o mare ampleare epică, respiră dragoste de viață, de om, mult optimism și voe bună.

Mihai Spiridonică

N. GRIGORAȘ: DREGĂTORII TÂRGURILOR MOLDOVENEȘTI ȘI ATRIBUȚIUNILE LOR PÂNĂ LA REGULAMENTUL ORGANIC. Iași, 1942.

Studiul vechilor instituțiuni este latura cea mai puțin cercetată a trecutului nostru. In afară de unele lucrări perimate cum este cartea lui Brezoianu dela 1882: **„Vechile instituțiuni ale României"**, studiul fundamental mai recent al d-lui C. C. Giurescu din 1926, **„Contribuțiuni la studiul marilor dregătorii"**, vine să lămurească problema marilor sfetnici din jurul Domnului. In afară însă de **boierii de divan**, titulari ai marilor demnități în Stat, ce egalează pe acelea de miniștri din zilele noastre, o serie de funcțiuni cu titluri secundare, dar tot așa de importante pentru bunul mers al vieții publice, au existat în organizarea veche românească. Ele sunt acoperite astăzi de stratul gros al uitării, fixate în mărturiile documentare ce s'au mai păstrat. Din când în când cercetători pasionați vin să dea la o parte vălul spre a scoate la iveală ici colo câte o latură a acestei vieți, mai puțin sgomotoasă și pasionantă ca latura politică, dar nu mai puțin interesantă prin rezultate.

Așa a procedat d. N. Grigoraș, asistent al catedrei de istoria Românilor de la Universitatea din Iași, care în cartea cu titlul **„Dregătorii târgurilor moldovenești și atribuțiunile lor până la Regulamentul organic"**, (Iași, 1942, 118 pagini), dă o temeinică lucrare despre slujbașii de a doua mână din viața publică moldovenească. Autorul are în vedere târgurile moldovenești, de a căror administrație se ocupă.

Orașele Moldovei au la origină reședințele stăpânitorilor, popasurile negustorești făcute pe marile drumuri comerciale internaționale și centrele de desfacere a unor anumite materii prime, precum și relațiile comerciale cu Ardealul, care sunt anterioare întemeierii principatului. Autorul, spre deosebire de credința altor cercetători cari afirmă că orașele moldovene s'au întemeiat cu cetățeni de împrumut, e de părere că aceștia din urmă au o origină curat românească.

Potrivit dreptului de Magdeburg și obiceiului pământului — după care se conduceau — orașele Moldovei erau organizate având în frunte un primar și doisprezece consilieri. Primarul purta denumirea de **Șoltuz** dela germanul **Schultheiss**, intrat la noi prin filieră polonă (szoltys), iar consilierii **pârgari** dela germanul **Bürger.**

Șoltuzii și pârgarii se alegeau dintre locuitorii târgurilor pe timp de un an, cu drept de realegere. Aveau cancelarie proprie și întrețineau corespondență cu orașele de peste granițe, în limbile: latină, germană și slavonă. Scrisorile în limba germană, care s'au păstrat, dau șoltuzilor numele de **Groffi**, iar pârgarilor — cari formau consiliul de administrație și scaunul de judecată — **Stuhl.** Sunt menționați în documente începând de pe la 1435. Până în a doua jumătate a veacului XIV, ei au fost cei mai de seamă funcționari din târguri. Ca atribuții, judecau diferite pricini, aplicau pedepse, dădeau documente care erau valabile chiar fără să fi fost întărite de Domn. De pe la 1600 înainte, Domnul va trimite în târguri un reprezentant al puterii centrale — **Ureadnicul** — care începe să fie menționat în documente înaintea șoltuzului. Instituția șoltuzului și pârgarilor va decădea pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea, când se constată că în anumite orașe acești demnitari se aleg dintre „haimanalele târgului", cum este cazul cu mențiunea din privilegiul Târgului Frumos din 1815, care preconizează că aceștia „să lasă slobozi și scutiți de toate havalelele și angaralele ce vor fi asupra altor locuitori birnici".

Tot ca reprezentanți ai puterii centrale în târguri sunt și delegații marilor vornici — însărcinați la început cu strângerea dijmelor rezultate din vânzarea tuturor mărfurilor — **vornicii de târg.** Atribuțiuniie acestor funcționari vor evolua în decursul timpului, iar autoritatea lor va crește necontenit, trecând peste a dregătorilor aleși: prin secolul al XVII-lea, îndeplinesc și funcțiunea de judecători. Impreună cu fruntașii târgului trebuiau să aibă grija de locuitorii veniți din alte părți. Nici o construcție nu se putea face în orașe fără încuviințarea vornicilor târgului. Numiți de capul Statului, ei vor fi în cursul veacului al XVIII-lea organele executive domnești, neținând seama decât în mică măsură de interesele și nevoile locale, lucrând numai după ordinele puterii centrale.

Pentru strângerea dărilor din târguri existau diferite categorii de funcționari: judecătorii, globnicii, pripășarii, osluharii, presubții, etc., cari s'au înmulțit mai cu seamă în secolul al XVIII-lea, când avem epoca de fiscalitate excesivă. Târgurile dădeau cea mai mare parte din impozitele intrate în visteria domnească. Primul recensământ fiscal datează la noi din 1674, când Dumitrașcu Vodă Cantacuzino obligă pe târgoveți să plătească, pe lângă darea domnească și „colacii vlădicești". In secolul al XVIII-lea au fost supuse la impozite noi toate categoriile de locuitori fără excepție, deși Domnul — în cazuri individuale — acorda diverse scutiri. Afară de orașele Iași și Botoșani, impozitele erau aceleași în toate târgurile. In acest din urmă oraș, birul și celelalte venituri formau averea soției Domnului, care le aduna prin funcționarii ei.

In capitala țării exista un funcționar deosebit, **Aga**, cu atribuțiuni de **prefect de poliție**, care arenda și controla măcelăriile din Iași, având sub ascultare și pe unii funcționari polițienești din celelalte orașe. Până la un punct, atribuțiunile agăi se identificau și erau subordonate **Marelui Hatman**, comandantul militar al capitalei și al întregei țări. Pentru fixarea atribuțiu-

nilor acestui dregător s'ar mai fi putut utiliza cu folos: Iorga, **documente și cercetări cu privire la istoria financiară în timpul Fanarioților**", Buc. 1902, p. 29—31; Dionisie Fotino, **Istoria generală a Daciei**, t. III, p. 338; **Arhivele Basarabiei**, 1938, p. 154, etc.

Șoltuzii și pârgarii erau dublați, ca rosturi administrative, de către **Pârcălabi.** Deși rezidau în târguri și se amestecau la administrație, rostul lor adevărat era mai mult în ținuturi. Pârcălabul unui ținut de la graniță — cum erau Cernăuții sau Putna — se numea **Staroste.** Starostia de Putna, fiind de o mare importanță pentru legăturile de vecinătate cu Țara Românească și pentru menținerea privilegiilor ținutului Vrancei, în vremuri turburi ca pe timpul lui Constantin Cantemir, a fost ilustrată de persoane de mare prestigiu ca **Miron Costin,** care a pacificat ținutul grație măsurilor de autoritate luate din proprie inițiativă. Tot astfel, pentru veacul al XVIII-lea, când frământările din Polonia reclamau o atenție deosebită la granița de Nord, Starostia de Cernăuți a fost ocupată un număr mare de ani de către Românul de origine franceză Enăcache Milo, bunicul artistului Matei Milo, fin diplomat, care va avea și un rol de mediator la pacea dintre Poloni și Tătari, ca delegat al Porții și Domnului Moldovei.

Locul pârcălabilor și starostilor va fi luat cu timpul de către **ispravnici cari** — în esență, — având aceleași atribuții, nu sunt decât vechii funcționari cu o denumire nouă.

Atribuția tuturor acestor dregători, cel puțin până la hrisovul lui Gr. Al. Ghica din 1776, era, ca și în Apusul Europei, din sumele plătite de cei ce aveau nevoie de serviciul lor. Datorită acestui fapt, unele dregătorii se cumpărau cu bani de la Domnie.

In veacul al XVIII-lea, secol al influențelor apusene, s'au făcut — pe lângă alte reforme — și încercări de organizare a municipalității moldovenești. Vechea administrație condusă de șoltuz și pârgari a fost înlocuită cu **Epitropia de târg**, în care patru epitropi aleși purtau de grija târgului. S'au înființat atunci în orașe: Comisia epitropilor casei orfanilor, Casa „doftorilor", Epitropia casei pădurilor, Casa apelor, Epitropia casei școalelor, etc.

Cartea d-lui Grigoraș, are meritul de a fi făcută după isvoare. Unele dregătorii ca aceea a **Serdarului de Orhei** și a **Căpitanului de Codru de la Fălciu**, n'au fost cercetate deloc, deși titularii sunt rezidenți în târguri și material ar fi suficient. Deasemenea, dacă s'ar fi recurs la mai multe exemple din materialul documentar, s'ar fi stabilit cu mai multă precizie atribuțiunile diferitelor categorii de funcționari, care în felul cum sunt expuse par cam amestecate.

Dar pe deasupra acestor obiecțiuni, cartea tânărului cercetător rămâne o bună contribuție la progresul științei istorice

V. Mihordea

CRONICA REVISTELOR

■ **Ramuri**, Martie, 1943. Intr'un articol plin de interes, bine documentat şi scris, intitulat „Urme iliro-tracice în folclorul românesc", d-l **Scarlat Struţeanu**, aduce preţioase contribuţii la problema înrăuririi suferită de cultura clasică, greco-romană, din partea înaintaşilor cari au stăpânit pământurile noastre, cu peste două milenii mai în urma, iliro-tracii.

Concepţia asupra nemuririi sufletului, credinţa în metempsichoză, este însuşită de filosofia veche grecească, în chip evident din contactul cu iliro-tracii. Cultul lui Dionysos, la greci, iar la romani al lui Bachus, nu fac decât să reproducă, în fond, cultul zeului iliro-trac, Zalmoxis

Orfismul spiritualizează datele amorfe, de factură oarecum barbară, primitivă, ale credinţei iliro-trace, iar cugetarea grecească reprezentată mai cu seamă prin Thales din Milet, Parmenide, Pythagora, Empedocle, Platon, etc., ne indică astfel că omul trebue să se deprindă de sub povara elementului titanic spre a se întoarce pur lângă Dionysos, din care sufletul păstrează încă o parte vie.

Creştinismul, aşişderea, prin intermediul filosofiei greceşti, îmbrăţişază doctrina nemuririi sufletului.

Folclorul românesc înglobează elementele de mai sus, iar, mai departe, „poezia dorului", doinele noastre, tânjirea sau tendinţa către ceva necunoscut, către ceva care nu este, oglindesc aceiaşi puternică temelie iliro-traca. Ritualul înmormântărilor, călăuzit de aceiaş credinţă a nemuririi sufletului, „priveghiul mortului", cu focuri aprinse, cu jocuri, bocete şi celelalte, sunt forme orgiastice, iliro-trace.

In folclorul nostru a mai rămas, tot de la iliro-traci, un element panteist, înfăţişat prin invocaţia „foaie verde", cu care încep în deobşte poeziile noastre poporane, şi a mai rămas, de asemeni, şi un rudiment dramatic, cum este cel din „Miorita", unde dialogul obicinuit în cultul lui Dionysos, ca şi în tragediile greceşti cari i-au urmat ca desvoltare, este aci înfăţişat de cel dintre cioban şi oaia sa credincioasă. Iar, ca urmare a panteismului iliro-trac, întreaga natură participă la moartea ciobanului.

Iată, concluzia îndreptăţită a autorului suspomenitului articol: la nobila origină latină a limbii noastre, trebue să adăugăm şi mândria unui izvor de tot atât de mare prestigiu, izvor care a adăpat atât spiritualitatea cugetării vechi eline cât şi pe acea a culturii romane mai târziu, pentru ca azi să-l găsim, încă din plin oglindit în sufletul şi în creaţia noastră poporană!

In restul numărului, semnalăm următoarele colaborării:

Dem Basarabeanu: Imn (Poezie); Aurel Tita: Brutarul Cerului (Poezie); Petre Drăgoescu: Belea; A. C. Calotescu-Neicu: Epigramă; G. Roiban: Din stepe 'n vâlvătaie (Poezii); Jul. Giurgea: In luptă cu editorii; V. Popa Măceşanu: Părăsire (Poezie). Petre Drăgoescu: Cronica dramatică; T. Păunescu-Ulmu: Insemnări; Const. Gr. Mihai: Comentarii filosofice; Despina Teodorescu, Dumitru Imbrescu, C. D. Papastate: Cărţi.

■ **„Luceafărul"** Martie 1943. D-l **D. D. Roşca**, într'o conferinţă ţinută la Radio şi întitulată: **Temeiuri filosofice ale ideii naţionale**, încearcă să desprindă raţiunile cari alcătuesc, în faţa scaunului de judecată al spiritului, sprijinul fenomenului numit naţiune.

După d-sa, două sunt tipurile de speculaţie mai importante cari pot oferi ideii naţionale temeiuri propriu zis filosofice. Primul tip este cel al unei filosofii de factură naturalistă, de inspiraţie ştiinţifică. In această filosofie naturalistă, care reintegrează pe om complet în natură, politicul ne apare ca o prelungire a biologicului, iar marile comunităţi omeneşti — naţiunile — se prezintă ca produse oarecum fatale ale Naturii, ca **varietăţi naturale ale**

unei specii biologice. Lupta pentru existență și individualitatea etnică a unui neam apare astfel ca un **acord cu legile imanente ale firii.**

Această justificare, însă, a filosofiei naturaliste, autorul o limitează și repudiază în parte, întrucât ea nu face decât să transpună în lumea omului legi constatate în lumea altor specii decât cea umană, ridicându-le la valoarea de norme politice; sunt **temeiurile tari** ale ideii naționale, cari slujesc — prin aceleași neînlăturate legi ale firii — numai națiunile puternice din punct de vedere cantitativ.

Al doilea tip de speculație este cel **spiritualist.** Este cel al unei filosofii care procedează mai critic. Dintre toate ființele pământului, omul singur își făurește o **lume ideală,** după chipul căreia vrea să-și modeleze viața, realitatea; impune realității legile spiritului său. Voința omului predomină în cultură și pretutindeni.

In viața politică, se desenează un **optimum** către care toate națiunile au dreptul și datoria să tindă; toate popoarele Europei și-au adus contribuția la făurirea acestui înalt ideal, la elaborarea acestei table de valori. Fiecare națiune — mare sau mică — ne apare astfel, nu ca o varietate zoologică, ci ca un **rezervor de puteri creatoare de cultură originală,** ca o **fecundă pepinieră de creație proprie spirituală.**

Astfel, fiecare popor reprezintă **o valoare unică în lume.**

Dreptul la viață, la libertate și la teritoriul apărat cu sângele înaintașilor nu mai poate fi discutat; totul, din acest punct de vedere, dă perspectiva unor drepturi inalienabile, sub egida cărora, toate națiunile ne apar egale, în sensul statornicit de însăși filosofia kantiană: **dreptul fiecărui popor are ca limită dreptul celorlalte.**

Intrucât ne privește pe noi, Românii, trebue să ne îndreptăm eforturile și rezistența noastră tocmai pe această cale, pe care ne-o deschide **conștiința că avem, ca națiune, drepturi inalienabile la viață și la libertate.**

Deși va trebui să amintim autorului că drepturile noastre pot fi pe deplin sprijinite din ambele perspective ale disjuncției efectuate de d-sa, nu putem totuș decât să recunoaștem că articolul expus mai sus este un nou prilej de înviorare spirituală pentru dârza luptă în care ne găsim, ca națiune.

Cu toată influența suferită, pe deoparte prin poezia Elenei Farago, pe de alta prin cea a lui Arghezi, precum și în ciuda unor mici lipsuri în ce privește forma, semnalăm poemele semnate de **Zorica Laţcu.** Redăm unele părți mai evocatoare ale aecstor poeme:

„Eu aș fi vrut să am mireasma rară
„A unui câmp cu flori de primăvară,
„S'alung din părul tău plin de lumine
„Mirosul tare-al mâinilor străine'".
(Intoarcere).

Sau:

„Era frumos, cu barba ca floarea de
[alun,
„Cu ochii plini de vraja tăriilor
[albastre.
„Eu mi-am adus aminte de veacul
[cel străbun!
„Oare vreun zeu să șadă pe prispa
[casei noastre?".
(Un oaspe)

Temperarea exuberanței lexicale și imagistice și urmărirea unor accente mai proprii s'ar impune autoarei pentru a ne înfățișa o poezie din plin acceptată.

In restul sumarului, redăm:

Ioan Râmbu: Carte poștală dela Bukowskaja (versuri); B. Frunte: Psalm (versuri); V. Copilu-Cheatră: Petitorul (nuvelă); Ion Șiugariu: Idilă de toamnă; Indem; Rob (versuri); Mihaela Papilian: Pomul de Crăciun; Vals de Brahms (versuri); Ștefan Aug. Doinaș: Jucătorul de șah (versuri); I. Cârja-Făgădaru: Bătaia (nuvelă). Texte, scrisori și amintiri, Gh. Tulbure: Octavian Goga în scrisori. Gând și faptă, Costin I. Murgescu: O culegere de studii și texte filosofice. Cronici, Victor Iancu: Tot cu privire la natura valorilor estetice; Vasile Gionea: Din proza nouă (ion Vlasiu: Poveste cu Năluci; Corneliu Axente: Legea Munților); Mihai Nanu: Triptic bucovinean; Olimpiu Boitoș: Petre Pascu, Plaiuri. Insemnări și recenzii, Corespondența lui Oct. C. Tăslăuanu (Olimpiu Boitoș); N. P. Vaidomir: Drepturi românești în Transnistria (George Potra); C. V. Gheorghiu: Am luptat în Crimeea (Mihail Spiridonică); Romanul „Ion" în limba germană (Licu Pop).

A. I.

B I B L I O G R A F I E

C Ă R Ț I

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ" BUCUREȘTI

Mihail Pizanty: Aperçu général sur L'Industrie, Petrolière de Roumanie.
I. C. Cazan: Alexandru Vlahuță către Gheorghe Bușilă.
Scarlat Preajbă: Câteva cuvinte despre Antioh Cantemir.
Prof. Gh. Macovei: O viață de Muncă, (Prof. I. Simionescu).
F. M. Petre: Chiriașii Doamnei Bârsan.
M. Sadoveanu: Zodia Cancerului (Roman istoric).
Damian Stănoiu: Furtună în Iad și liniște pe pământ.

EDITURA „CUGETAREA" GEORGESCU-DELAFRAS BUCUREȘTI

Emilian Vasilescu: Probleme de psihologie Religioasă și filosofie morală.
Emilian Vasilescu: Apologeți Creștini, Români și Străini.
I. Gr. Oprișan: Vaduri și Bulboane.

EDITURA „FUNDAȚIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ" BUCUREȘTI

Al. T. Stamatiad: Cortegiul Amintirilor (Poeme și Poezii). Ediție definitivă.
Pedro Calderon De la Barca: Viața este Vis (Comedie în 3 acte). Trad. din limba spaniolă de **Al. Popescu-Telega.**
N. Davidescu: Renașterea (Poem).
Eusebiu Camilar: Cordun (Roman).

EDITURA „NAȚIONALĂ GH. MECU" BUCUREȘTI

Titela Col. Haqué: Tanti Radio, Povestea Poveștilor.

„TAUCHNITZ-EDITION" LEIPZIG.

Manfred Hausmann: Abel mit der Mundharmonika (Roman).
Werner Beumelburg: Sperrfeuer um Deutschland, Darstellung des Weltkrieges 1914—1918.
Werner Helwig: Raubfischer in Hellas (Roman).

R E V I S T E

„Transnistria Creștină", An. I, Nr. 2, Aprilie-Iulie 1942.
„Ramuri", Iulie-Dec. 1941, Mai 1942. Craiova.
„Viața Ilustrată", An. IX, Nr. 1-9, Martie-Noem. 1942.
„Revista Asociației învățătorilor Mehedinteni", An. XV, Nr. 7, Sept. 1942.
„Revista Generală a Învățământului", An. XXX, Nr. 4-5-6, Apr.-Mai-Iunie 1942.
„Arhivele Olteniei", An. XX, Ian.-Dec. 1941.
„Orizonturi", An. III, 11-12, IV, 1-2, Febr.-Mai 1941, Galați, IV, 3-12, Martie 1942.
„Analele Educației Fizice", An. X, Nr. 1, 1941. An. X, Nr. 2, 1941.
„Analele Moldovei", Vol. I, fasc. I-II, Ian.-Dec. 1941.
„Biserica ortodoxă română", revista Sfântului Sinod, An. IX, Nr. 7-8, Iul.-Aug. 1942.
„Analele de Psihologie", vol. VIII, An. 1941, Dir. C. Rădulescu-Motru.
„Vatra", An. VII, Nr. 1, Ian. 1942. Nr. 2-3, Febr.-Mart. 1942. Nr. 6-10, Iun.-Oct. 1942.
„Biserica și Școala", An. LXVI, Nr. 4-52, Ian.-Dec. 1942.
„Universul Literar", An. LI, Nr. 3-31, Ian.-August 1942.
„Gazeta Municipală", An. XI, Nr. 506-532, Ian.-Aug. 1942.
„Acțiunea", An. XIII, Nr. 3632, Iulie 1942, Galați.
„Gazeta Transilvaniei", An. 104, Nr. 77, Oct. 1941, Brașov.
„Tribuna Tineretului", An. V, Nr. 100, Iulie 1941.
„Raza", An. XII, Nr. 642, Dec. 1942, Chișinău.
„Dobrogea Jună", An. XXXVIII, Nr. 47-48, Dec. 1942.
„Tribuna Școalei", Aprilie 1942.
„Ortodoxia", An. IX, Nr. 16-85, Dec. 1942.
„Informatorul Comercial al Cooperației", An. IV, Nr. 16, Iulie 1942.
„Răsăritul" Nr. 11-12, Ana 1941.

CONVORBIRI LITERARE

ANUL LXXVI N-RUL 4 APRILIE 1943

DIRECTOR: I. E. TOROUȚIU

MEMBRI IN REDACȚIE:

ALEXANDRU IONESCU
TEODOR AL. MUNTEANU
ȘTEFAN CUCIUREANU

„BUCOVINA" I. E. TOROUȚIU, BUCUREȘTI

CUPRINSUL

Alexandru Marcu . . . . . Leopardi, poet filosof
Teodor Al. Munteanu . . . . . Poetul erou George Vaida
Emil Giurgiuca . . . . . Vestitorul
Gh. N. Panaitescu . . Portul românesc, dovadă a unității naționale
Iulian Vesper . . . . . Ascensiune
I. Găvănescul . . . . Din prinț de coroană desordonat, un mare rege, Enric V
Florica D. Chirescu . . . . . Tăcere. După 27 Noemvrie
Eugeniu Micu . . . . . Serenada (Compoziție muzicală)
I. E. Torouțiu . . . . . Sculptorul Friederich Storck

CRONICA LITERARĂ

Dr. Ilie Dăianu: Charte de învațiatura pentru folosuri morale și phisice pre sama fiilor sei scrisa și compusă de Georgiu Dobo preotul romanescu din Satul-Micu (1811—1861). — **Caius Jiga,** Arnold Roth, Hans Diplich și Herman Roth: Aus grünen Wäldern weht der Wind.

CRONICA REVISTELOR

„Zeitschrift für deutsche Geisteswissenschaft", „Stimmen aus dem Südosten", „Neue Jahrbücher für Antike und deutsche Bildung", „Orientalische Literaturzeitung", „Europäische Literatur", „Vierteljahrschrift für Sozial und Wirtschaftsgeschichte", „Deutsche Forschungen im Südosten" **(Caius Jiga).** — „Cetatea Moldovei" **(Teodor Al. Munteanu).**

BIBLIOGRAFIE

LEOPARDI, POET FILOSOF

Giacomo Leopardi, unul din marii poeți lirici ai Italiei în secolul trecut și unul din celebrii poeți ai lumii, este prezent în conștiința oricui prin nota lui de pesimism. Această constatare implică și gândirea filosofică, în orice caz atitudinea filosofică, astfel că prezența lui Giacomo Leopardi în atenția noastră este nu numai justificată, dar și presupusă. In ce ne privește o vom confirma prin studiul de față, în care, dela început, vom preciza datele și aspectele cele mai expresive, pentru a-i încadra figura și opera.

Precum notam odată într'un itinerar adriatic, nota locului la Recanati, unde s'a născut și a meditat poetul, este până azi, prin el, tristețea calmă. Marea se zărește, de acolo, sub cel mai înalt promontoriu, sub lumina pe care o surprinzi acum, care este cel mai leopardian accent al peisagiului. Linia colinelor, în suprapunere, își întrerupe monotonia prin crestătura coroanei de măslini pe zare și prin convulsia brazdelor adânc despicate. Incolo, verdele rece al vegetației, aceeași, exasperant de aceeași.

In zare, abia se ghicește marea. Abia o întrezărești, ca Poetul speranța evadării din aceste locuri. Presimți înseninarea zilelor și nopților lui, vagă, departe, în zare. Și te gândești: ce poate fi mai trist ca linia mării, printre dealuri, ascunsă, dimineața, seara, noaptea, în ceața depărtării? Ce e mai trist ca o linie albastră, la care se limitează pentru tine, zile și ani, imensitatea mărilor, în care-ți naufragiază sufletul?

Marea lui Leopardi, dela Recanati, pare oglinda de lac adormit din atâtea poezii ale lui Eminescu.

O simplă linie albastră, așa dar, în soare, în ceață, dreaptă și mereu aceeaș.

Această linie de orizont marin, care i se întindea în față pe sub perindarea norilor, a fost unul din cele mai firești motive ale meditației și ale pesimismului său.

Acolo, în fața acelei mări, ani de ani, cu privirea pe o singură linie, care era, în presimțirile lui de tânăr romantic, altceva decât târgul Recanati, casele din Recanati, oamenii din Recanati, părinții din Recanati, cărțile lui din Recanati, ideile lui de acolo, idilele lui de acolo.

Linia aceea era o promisiune vagă de altceva, ca și mica înălțime din dosul caselor părintești, pe care se retrăgea adesea,

spre a scruta altă zare, mai plină de mister și mai atrăgătoare: Infinitul.

Casa părintească, palatul Contelui Monaldo Leopardi, stătea la mijlocul unei întreite răspântii: un drum spre mare, altul spre Roma și altul spre sanctuarul din Loreto. Dintre toate, pe unul singur n'a apucat-o poetul niciodată: pe cel din urmă.

Romanticii de pretutindeni, și cu ei Leopardi, ori s'au dovedit cu adevărat necredincioși în pesimismul lor, ori exaltați credincioși, cu neașteptate elanuri de supraomenesc optimism. Leopardi, mort prea de tânăr, a avut nefericirea să trăiască îndeosebi cea dintâi atitudine.

Mai notez însă, în topografia leopardiană, o altă răspântie: aceea dintre idila ferestrelor din fața palatului, cu Silvia cântând, sau Nerina gânditoare și dintre grădina cu înălțimea Infinitului. La mijloc, între idilă și dramă, stătea, cu ademenirile și tulburătoarea-i desamăgire, toată știința lumii, în biblioteca tatălui său.

Iată punctele de zodiac, între care s'a depănat firul existenței acestui nefericit poet, până la 20 de ani.

Sensibilitatea lui de copil bolnav cu sufletul și cu trupul, i-a fost exasperată, între aceste puncte, de nenumărate contrarietăți: severitatea mamei sale, austeritatea căminului, asprimea educatorului preot, conștiința decrepitudinei sale premature („sunt un trunchi de copac insensibil aproape", mărturisea Leopardi pela 20 de ani); perspectiva de a orbi din cauza cititului (dar: prin nevoia de-a înceta cu astfel de excese, din filolog, adâncindu-se în meditația care nu presupune ochii deschiși, tânărul Leopardi s'a regăsit definitiv poet și gânditor); apoi conștiința ridicolului înfățișării sale și totuși frenezia elanurilor sentimentale, de nu chiar erotice; hipertrofierea Eului, care-i exaspera orgoliul până la negarea celor mai emoționante idealuri ale vremii; chinul contactului cu Natura, socotită de el „mamă vitregă" a omenirii și totuși „sfântă"; contrastul dintre realitate și ideal; totul și toate au făcut din Leopardi un erou al chinului sufletesc.

Spre deosebire de înaintașul său și prevestitorul cel mai sensibil al Romantismului, care a fost pentru secolul XIX italian, scriitorul Ugo Foscolo, Leopardi n'a putut crede totdeauna în vanitatea Iluziei și a nimicit astfel în sufletul său cea mai aptă predispoziție, care l-ar fi adus, pe valurile bântuitei sale existențe de o zi, în fața lui Dumnezeu.

Literar, Leopardi a rămas în cadrul poeziei metafizice și n'a pătruns în zonele de sus ale inspirației mistice. Prin aceasta, un poet ca Dante îl covârșește.

Dar și din acest punct de vedere pur filosofic, se notează lipsa unui sistem (preocupați de interesul literar, nu-i facem o vină din aceasta) al gândirii sale.

Mai mult încă: ridicarea Poetului până la metafizic, este rară și întâmplătoare. Căci mai totul din punct de vedere al gândirii filosofice se reduce în Poezia sa la atitudini etice, impresionante cel mult prin aplicarea lirică la teme luate din antologia locurilor comune. În aceasta constă însă tocmai salvarea lui Leopardi ca

poet și constatarea precisă că el nu a fost un mare gânditor, în detrimentul unui alt adjectiv „mare" aplicat Poetului.

Alegându-și drept cei mai dragi prieteni în viață amintirile, iluziile, visul, luna, durerea și gândurile, cu toate că a practicat în viață și artă cele mai înalte probleme ale existenței — dela problema Morții la problema Creației — preocupările metafizice n'au întunecat în sclipirea gândului său emoția (sentimentul deci), cu care a constatat aceste probleme, nu cu originalitatea cu care le-ar fi rezolvat

Și atunci, în corul unor spirite înfrățite prin același suflet și gând, care răspund în Lirica secolului al XIX-lea la numele de Novalis, Lenau, Höelderlin, Vigny, Musset, Shelley sau Eminescu, Giacomo Leopardi se definește drept poetul „plictiselei de viață", al exasperantului „taedium", al marei neliniști, al dorinții nesatisfăcute de Infinit, cu decepția „finitului" în suflet, deci ca poetul cu o supersensibilă conștiință morală, dar nu ca un mare și original gânditor.

De altfel, așa trebuia să fie.

Căci, se înțelege, în marea Poezie lirică a omului, există poezia cânt și poezia gând.

In orice poezie lirică, oricât de rămasă în raport de valoare sentimentală — cântecul pur — persistă, cât de cât, și o ideie, care s'o lege de gând, de aptitudinile intelectuale și filosofice ale Poetului, din sufletul căruia s'a întruchipat. După cum există alte poezii lirice, în care gândul este precumpănitor: poezia așa zisă filosofică, în care se ascunde, aproape intimidat de o atât de înaltă filosofie, cântecul, sentimentul. Intre ele se ivește rar de tot poezia lirică propriu zisă, cu drept de capo d'operă, în care tendințele se armonizează (vezi cazul Dante).

Romantismul, deci secolul XIX, care a însemnat un total dezechilibru sufletesc, n'a fost apt pentru asemenea armonizări. El a cunoscut din punct de vedere liric sau Poezia cântec sau Poezia gândire, pe care a și impus-o de altfel ca nici o altă epocă. In cazul Italiei — se crede, țară de cântec prin excelență — ne-am așteptat la precumpănirea acestei lirice cântec, mai ales ținând seama de începuturile ei printr'un poet ca Metastasio. Dar apoi, în plin secol, cu Foscolo și Leopardi, iar mai târziu cu Giosuè Carducci și cu d'Annunzio, mai putem vorbi așa? Dar apoi constatarea că tocmai Sudul Italiei — acolo unde cântecul se presupune mai firesc — a fost totuși patria marilor gânditori italieni, dela Campanella și Bruno, la Vico și la filozofii Italiei moderne ?

Lirica italiană este, așa dar, foarte adesea grea de gânduri, sau, în ori ce caz, susținută de persistența convingerilor intelectuale și mai ales a aptitudinilor morale.

In ce-l privește pe Leopardi, după cele văzute din biografia lui, putea el să cânte numai? Putea lirica lui să fie cântec fără gând? Se putea el lipsi ca refugiul chinuitelor sale stări sufletești să-i fie tocmai gândul și meditația?

Iată dece Leopardi nu a scris poezie aproape, fără a pleca dela un gând bine statornicit în conștiința sa morală (dar obser-

vaţia nu exclude, firește, ca opera sa în proză, *Operetele morale*, mai apte tocmai pentru că erau operă în proză, să menţină acelaș contact cu gândul și cu preocuparea metafizică; în ce privește *Lo Zibaldone*, caetul de însemnări zilnice, „ziarul contemplativ al unei suferinţe care tinde să se purifice și să devină cânt", precum a fost definit și în care poetul își consemna impresiile din desnădăjduitele-i lecturi, acest *Zibaldone*, prin definiţie, trebuie să ne apară drept păstrătorul cel mai fidel al gândurilor și meditaţiilor lui.

Cercetătorii au putut stabili până și filiaţia gândirii leopardiene, faţă de diferitele școli filozofice, precum și valoarea în sine a unei „filosofii leporadiene", care s'ar schiţa în acest fel: după el vieaţa omenirii în Antichitate era mai fericită decât vieaţa de azi, în măsura în care sforţările omenirii de azi de a micșora nefericirea care o copleșește, sunt deșarte. Ce ne emoţionează însă din tot fenomenul leopardian, rămâne conștiinţa dezolantei sale singurătăţi lăuntrice, cu toată prezenţa filozofiei din care au luat fiinţă, plastic și muzical, sincer înfrăţite cu gândul, cântecele lui, poezia leopardiană.

Care erau aceste gânduri? Iată câteva: In faţa implacabilului destin, orice iluzie și-ar face omul, se spulberă (poema *Bruto Minore* din 1821—1822); răul și suferinţa fiind inerente vieţii omenești, a te sustrage lor este un lucru demn de cea mai gravă ofensă a firii omenești însăși; de aci condamnarea sinuciderii, în *Dialogul dintre Plotinius și Porfir;* Mitul, drept simbol al închipuirii, al fanteziei, al tinereţei omenirii, a fost cel mai binefăcător refugiu al ei și este desigur un păcat că Mitul a dispărut *(Imnul către Patriarchi,* din acelaș an, dar mai ales imnul *Primăverii);* „Timpul și imensitatea Naturii, în care omul, mic atom al vieţii, se pierde și se îneacă, este cea mai tulburătoare confruntare a noastră cu noi înșine" (celebra poezie *L'Infinito);* sufletul omului încearcă, cu ajutorul filosofiei platoniciene, să se ridice până la contemplarea idealului de perfecţiune și de frumuseţe, pe care îl poate întruchipa uneori icoana ideală a femeii visată și negăsită *(Alla sua donna);* în faţa misterului Naturii și al întrebării omului: „Iar eu ce sunt, eu?", la ce bun orice străduinţă? *(Cântecul de noapte al unui păstor rătăcitor prin Asia,* dela 1829); sau, în sfârșit, gândurile din *La Ginestra* (care încheie ciclul inspiraţiilor sale și este din 1836), toate și atâtea altele câte mai închid celelalte poezii și *Operetele morale* (dialoguri filosofice prin excelenţă), sunt gândurile ce se pot identifica în marea simfonie de modulaţii și de inspiraţii a poetului din Recanati, care a rămas, mai presus de orice, în cadrul poeziei filosofice, în primul rând un mare poet.

Din lumea și noianul de gânduri, așa precum răsare floarea ginestrei din lava depe Vezuviu, se aude dominant cântecul (Leopardi și-a intitulat culegerea de versuri *I Canti),* iar din el, ca o temă preferată, se deslușesc, drept conștiinţă a nevoii de cântec, *Idilele.*

Alexandru Marcu

POETUL EROU GEORGE VAIDA

Institutul Politehnic Timișoara
Biblioteca Centrală

Cinstind deopotrivă, în prea scurta lui viață, atât uniforma de locotenent activ, cât și laurul poeziei, George Vaida a căzut la datorie, atacând Odesa. Era în 17 August 1941. O dimineață morocănoasă, de plumb, se înălța încet și prevestitor de după dealurile Vacarjanilor, anume zăbovind și temându-se parcă de ceeace avea să se petreacă în cursul zilei. Asemeni unor uriașe steaguri de doliu, norii din ce în ce mai negri și mai groși se vânzoliau mereu peste lanurile de porumb zdrențuite de schije, slobozind din adâncuri fără fund săbii de vânt rece și mărunți stropi de ploaie, la fel de pătrunzători. Pământul scropos înghițea până peste gleznă bocancii, iar foile de cort, prinse pe umeri ca niște aripi de arhangheli în crâncenă luptă cu puterile necurate, fâlfâiau într'una, acum desfăcându-se ca evantaiul, acum strângându-se la loc pe trup, spre a se putea distinge bine, dedesubt, raniță, lopata și cartușiera.

Nimeni nu vorbia. S'ar fi părut că nici chiar șoapta n'a fluturat vreodată pe buzele atât de împietrite în acele clipe. Numai ochii spuneau tumultul sufletelor, numai ei trădau jarul lăuntric. Așa cum se întâmplă totdeauna în preajma hotărîrilor supreme, când viața îți apare frumoasă și utilă numai în măsura în care știi s'o călești în pericole și, dacă e nevoie, s'o dăruești întreagă pentru neamul tău.

Asemenea momente trăiau, în dimineața aceea despletită, ostașii companiei de grăniceri comandată de locotenentul George Vaida. Se aflau în pragul unui nou atac. Din urmă, dela câțiva kilometri, artileria noastră grea le deschidea drum. De aproape un sfert de oră, obuzele descriau prin văzduh nezărite și uriașe arcuri, făcând să clocotiască zările. Iar când țevile înfierbântate ale tunurilor și-au încetat, pentru scurtă vreme, muzica superbă, locotenetul George Vaida a pornit, cu pas hotărît și degetul pe trăgaciu, în fruntea soldaților săi. Topindu-se în entuziasmul magnific pe care ți-l strecoară câmpul de bătălie, el, ca și ceilalți, n'a auzit atunci decât chemarea jertfei, nu a năzuit decât să smulgă puținilor săi ani tot ce pot da pentru biruință. Simția în urmă, spre Apus, ochii țării înlăcrămați de admirație și recunoștință; simția în acelaș timp cum li se alătură, umăr lângă umăr, umbrele sfinte ale celor căzuți în alte bătălii, în iureș la fel de hotărîtor pentru destinul românesc. Prins în snopul de gloanțe al unei mitraliere vrăjmașe, locotenentul George Vaida se prăbușește, pilduitor, pentru totdeauna. Mâna care mângâiase cândva, în albastre nopți

de vis, condeiul și fila albă, trecea dincolo încleștată pe patul armei, scriind cea mai turburătoare poesie dintre câte se pot înfăptui: slovă așternută cu sânge în cartea eroismului românesc.

Se întorcea în pământ, departe de țară dar cu icoana ei în inima-i dogorită de dor, un tânăr puțintel la trup, cu ochii verzi, mâini de fecioară și zâmbet arareori înflorit deplin în colțul gurii. Țărâna i-a îmbrățișat fruntea senină, grăitoare, de ostaș conștient că jertfa lui se săvârșește pentru neam, căruia îi jurase, dela o vârstă destul de fragedă, să-i fie braț de cremene în primejdii.

Născut în București la 28 August 1914, dintr'o familie cu întinse rădăcini în Ardeal, George Vaida crește într'o dragoste părintească pe care numai căminul cu un singur copil o poate nutri. Implinind 12 ani, dă examen la Liceul Militar din Cernăuți, pe care-l absolvește printre cei dintâi. Urmând, apoi, Școala Militară de Infanterie din Sibiu, în 1936 pune pe umăr tresa de sublocotenent, repartizat în garnizoana Medgidia, de unde, după un an, se întoarce iarăși la Sibiu, în Școala de Aplicație a Infanteriei, spre a se stabili apoi la Cerna Vodă.

Prima bubuitură de tun îl află la datorie. Ne-am revăzut, pentru ultima dată, în primele zile de războiu, undeva pe malul Bratelușului, prin județul Covurlui. N'am putut schimba decât câteva cuvinte. Imprejurările nu ne-au dat răgaz. Avea George Vaida, în acel rumen amurg de Iunie, ochi mai frumoși, obraz mai luminat. Incepuse bătălia și sufletul lui fremăta. Se pregătise doar pentru arta războiului și acum sosise momentul să-și dovedească aptitudinile și în această direcție. Examenul vocației poetice îl trecuse de mult, cu succes; al ostașului avea să-l treacă mai răsunător: murind în fruntea companiei sale, cu arma în mână, fără șovăire.

Despre sfârșitul eroic al lui George Vaida am luat cunoștință pe front. Eram în același sector de luptă, țintind aceeași cotă inamică. Trei zile la rând am încercat să mă strecor în cimitirul proaspăt ridicat, sperând să dau de mormântul lui George Vaida, să îngenunchez și să mă rog pentru sufletul lui viteaz. Mi-a fost peste putință. Tirul artileriei dușmane sporea din clipă în clipă. Se părea că bolșevicilor li-i teamă de cei cari le produseseră atât de grele pierderi, spărgându-le frontul puternic întărit, chiar după ce coborîseră, împăcați, în mormânt.

M'au năpădit, de atunci, amintirile și imaginea lui George Vaida m'a însoțit mereu. Il revedeam la fiecare pas, suplu ca o tulpină de crin, în vestonul acela totdeauna nou, sub care se ascundea, lângă buzunarul stâng, o inimă de aur, gata în orice moment să se dăruiască prieteniei și artei, fără de cari George Vaida nu putea concepe viața. De o sinceritate angelică, încrezător în oameni pe cari îi socotea după măsura sufletului său curat, delicat în gesturi și cumpănit în cuvinte mai ales când trebuia să se pronunțe asupra cuiva, poetul erou George Vaida manifesta în relațiile cu semenii aceeași suavitate dela masa de scris, când razele lunii inundă paginile, brumându-le. Poate că niciun camarad de slovă din generația lui n'a dovedit o mai grăitoare legătură între puritatea laboratorului interior și modul de comportare a artistului cu lumea înconjurătoare.

Este în această linie de traiu o calitate primordială, dacă nu singura care indică pe creatorul autentic. Şi George Vaida a avut-o întreagă.

A început să scrie din ultimele clase de liceu. Revistele „Front Literar", „Iconar", „Pământul", apoi „Litoral", „Universul Literar" şi „Gândirea" îi oferă ospitalitate şi-l stimulează. La „Convorbiri Literare" vine în 1940, rămânând până la sfârşitul vieţii. Inainte de a se suna mobilizarea, lasă aici un caiet cu 8 poezii, cari, însoţite de un scurt şi cald articol, apar la un loc în numărul pe Ianuarie—Februarie 1942. Cu un an în urmă, revista „Convorbiri Literare" închinase un capitol impresionant colaboratorilor săi căzuţi pe front, între cari şi George Vaida. Era un sincer omagiu pe care publicaţia „Junimii" îl aducea preţioşilor şi statornicilor săi prieteni.

Dacă ţinem seamă de graba care împinge la tipar pe unii stihuitori, George Vaida a scris, într'adevăr, puţin. Dacă avem în vedere însă scrupulozitatea şi rara conştiinţă artistică de cari era călăuzit, George Vaida a scris foarte mult. Volumele *„Calm exterior"* şi *„Mătrăgună"*, primul tipărit de poet în 1938, al doilea publicat postum, în 1942, cu temeinice comentarii, de criticul şi prozatorul Mihail Chirnoagă, de curând căpitan invalid, dau cu prisosinţă măsura posibilităţilor creatoare ale lui George Vaida. După ce întorci ultima pagină, te convingi că ai în faţă un talent robust, alimentat cu întinse şi variate lecturi, o sensibilitate de respiraţie largă, înlănţuitoare, un deosebit simţ al limbii şi nu întâmplătoare tendinţe către forma clasică a versului, toate aceste însuşiri aşteptând maturitatea meşteşugului pentru a se putea vorbi, mâine, de un fruntaş al slovei româneşti.

Impărtăşind soarta mai tuturor începătorilor, nici George Vaida n'a scăpat de zgura influenţelor. In special volumul „Calm exterior" închide între coperţi vădite reminiscenţe din poeţii noştri cari au abuzat de melancoliile toamnei precum la fel de evidente sunt urmele poesiei lui Baudelaire şi Verlaine, din cari George Vaida a şi tradus. Ele rămân însă pe un plan cu totul secundar, originalitatea poetului fiind prea puternică pentru a nu se impune într'o realizare artistică personală.

O altă notă bună constă în aceea că deşi tributar oarecum modei literare a timpului, George Vaida a continuat să asculte glasul brazdei strămoşeşti, glasul de dincolo de vremuri şi oameni, glasul pe care-l va fi auzit în clipele dramaticei plecări dintre noi. Dându-i o interpretare nouă, iată *„Bărăganul"* cântat de George Vaida :

Mi-e dragă ţărna lui dragă,
Ca o cenuşă de mort sub candelă
Cu busuioc şi undelemn sfânt
Lângă privirile bunului Iisus.

In adâncul lui, unde stelele apuse ard încă,
Sufletul îmi coboară seara
Şi în fiecare amurg simt cum trupul
Se leagănă în adierile vântului.

Şi cine ştie poate în vreo dimineaţă
Imi voiu auzi străneposii venind
Să mă secere şi să mă plămădească
Pâine, în cuptorul lor de pământ.

Fără rimă şi pe alocuri chiar fără ritm, poesia totuşi farmecă. Avem convingerea că în chip voit poetul a înfrânt regulile prozodice, pentru a fi exprimată, întreagă, înfrăţirea întru vecinicie a omului cu ţărâna din care a purces. Intoarcerea naturală a pământescului trebuia să afle expresie naturală, tălăzuitoare.

Având întotdeauna ceva de spus, poetul nu se pierde în alambicări stilistice, în simboluri prea depărtate de sens. Forma simplă, în cuvinte puţine, i s'a părut cea mai adequată stărilor sale sufleteşti. Chiar atunci când multiplelor nelinişti interioare li se suprapun peisagii sumbre din natură, poesia capătă tonuri de aceeaşi claritate ca şi când nimic n'ar fi întunecat grădinile sufletului.

De remarcat că în aproape întreg volumul „Calm exterior" stăruie gândul morţii. Un vânt de neagră presimţire bate prin sufletul şi peste manuscrisele poetului. Aripa nevăzută a sfârşitului fâlfâie tot mai aproape, tot mai necruţătoare. Poetul o ascultă supus, resemnat, o acceptă nu numai ca motiv de inspiraţie, ci şi în urmările ei fatale. Din 25 poesii, doar 3 sau 4 nu sunt străbătute de gândul inevitabilei desprinderi de lut. In *„Cântec trist"*, George Vaida realizează o poesie de puternice rezonanţe:

Odorul tatii, odor,
In care fir de iarbă să cobor
Să-ţi aud glasul
Inima şi pasul?

Cine să-mi mai spună tată,
Când floarea inimii e scuturată
Şi sufletul cui să i-l mai adun,
Clopoţel să i-i sun?

Odorul tatii, odor,
O să-mi fac aripi să sbor
Până'n tărâmul celălalt
Să văd cât ai crescut de'nalt.

Păstrând, în oarecare măsură, tonul elegiac din *„Calm exterior"*, volumul al doilea, *„Mătrăgună"*, mărturiseşte o evoluţie remarcabilă în scrisul lui George Vaida. Poetul vădeşte siguranţă în expresie, împrospătare în vocabular, preferinţă pentru temele mari. Urmele migalei se întâlnesc la fiecare vers. Un chinuitor spirit autocritic a veghiat într'una nu numai în procesul creaţiei, cât mai ales în hotărîrea de a publica. Pildă de conştiinciozitate artistică rar menţionată de istoria noastră literară, în special dacă se are în vedere că este vorba de un tânăr de abia 27 ani.

Atras de Baudelaire (din care traduce *„Albatrosul"*, *„Nimicirea"*, *„Moartea săracilor"*) şi Paul Verlaine, al cărui *„Cântec de*

toamnă" şi *„Convorbire sentimentală"* reuşit le transcrie în graiul românesc, George Vaida termină prin a-i lua ca model, în continuă căutare după forma desăvârşită. Insuşindu-şi, în urma îndelungilor elaborări, un vers sprinten, melodios, George Vaida scrie balada *„Intoarcerea din ceaţă"*, pe care o socotim cea mai realizată şi mai cuprinzătoare poesie a sa. Impresionantă prin conţinutul dens, ea îmbracă spre sfârşit accente de sfâşietoare elegie, glas de vânătă presimţire. S'o recitim împreună :

Iubita mea, iubita mea,
Mă'nvăluie iar ceaţa grea
Şi ca prin vis încerc s'aud
Cum fâlfâi prin văzduhul ud,
Când sar din somnu-mi fără rod
Ca un strigoiu de voevod.

Simt cum se sfarmă orice zid
In care nopţile mă'nchid
Şi'ncet, încet, răsar lumini
Ca nişte lujere de crini
Ce-şi ard înaltele făclii
In calea paşilor tăi vii.

Iar în fotoliu când te-aşezi,
Fără s'auzi, fără să vezi,
Şi mâinile le'nalţi, subţiri
Ca foile de trandafiri,
Şi murmurând, mă chemi mereu
„Iubitul meu, iubitul meu",

Aşi vrea să mă apropii iar
Să-ţi cer îmbrăţişarea'n dar
Ca'n serile când te sbăteai
Sărutul palid săi mi-l dai
Infricoşată că'n fereşti
N'ai să mai vezi lumini cereşti.

Dar văd cum pletele îţi cad
Ca spinii ruginiţi de brad,
Iar umerii se cern uşor
In scrum mărunt peste covor
Şi înţeleg că'n van am vrut
Să-ţi mângâi fruntea ca'n trecut,

Căci braţele ce te-au chemat
Şi suflul cald ţi l-au păstrat,
Le simt cum se înalţă-acum
Inspre imaginea de fum
Din cerul marilor oglinzi
In care pururea colinzi

Şi unde pot să te privesc
Cum treci cu trup nepământesc
Pe lângă fiecare gând,
Ca steaua ce o vezi căzând
Şi, veşnic, nu o poţi uita
C'a tremurat în calea ta.

Ci de-am dorit să te întorci
Tristeţea'n lacrimi să o storci
E că ştiam că peste morţi
O să dureze vremea porţi
Şi n'o să fie niciun vânt
Să scormonească sub pământ;

Iar tu, pierdută pentru veci
Intre mătăsurile reci,
Nu auziai când te-am chemat
Cu glasul trist şi tulburat
Şi noaptea, lin, m'acoperea
Iubita mea, iubita mea.

Brodate pe alte teme, dar în aceeaşi tonalitate caracteristică poetului, *„Rugă de sfârşit"*, *„Năerul"*, *„Degust"* şi *„Cântecul anilor pierduţi"* sunt poesii pe care orice antologie trebue să le menţioneze.

Folosind informaţia d-lui Mihail Chirnoagă din *„Cuvânt înainte"* la volumul *„Mătrăgună"*, George Vaida mai avea începută o piesă în trei acte, intitulată *„O casă liniştită"*, gata de tipar trei nuvele şi 5 poveşti, alte 2 poveşti neterminate şi numeroase poeme, printre cari *„Stejarul"*, *„Amarul Mai"* şi *„Balada morţilor"*, concepute pe plan vast, din nefericire toate pierdute. Dar şi fără acestea, personalitatea artistică a lui George Vaida rămâne destul de împlinită spre a nu fi ignorată de istoricii literari. Deşi realizat aproape în întregime, poetul erou iscă, prin dispariţia lui timpurie, regrete mai ales pentru ceeace avea să producă. Opera şi vârsta ni-i indică un talent dela care aveam dreptul să aşteptăm foarte mult.

Teodor Al. Munteanu

V E S T I T O R U L

Pe un buestru 'nfocat, fără frâu, fără șea de argint,
Din fundul lumii ivit, arc pân'la nori încordat,
Cu mâinile 'nfipte în coama aspră și lucitoare ca iarba fiarelor,
Cu fața mușcată de vânturi șuierătoare
Cu ochi arzători ca scăpați de blesteme,
Cu umerii tineri de pe care căzură pecetiile nopții,
Ca un stegar de oști îngerești încleștate cu focul, cu norul,
Ca o nălucă sfărmând în piept apele vinetei seri,
Ca o volbură, ca o sabie,
Venea, venea vestitorul !

Cetatea zăcea 'n întunerec. Doar Turnul de strajă
Veghea încărcat de-amintiri ca oșteanul bătrân.
Neîncercatele porți ruginiră 'n zăvoare.
Din munți coborau peste fruntea-i de vițe amurguri
Cu turmele 'n râuri, cu vara 'n vâlvoare
Urcau dimineți de zăpadă pe praguri
Și păsări rugau ale verilor rugi arzătoare.
O crâncenă față 'ntorcea dela praznicul lumii.
Cu încruntare scruta din șapte turnuri în gol
Veghea, aștepta năpraznicul înger, ultimul sol.

Ridicați-vă frunți, Aurora se naște.
Pe umerii-i tineri scântee aripe de șoimi.
Vino pământe, cuvântul ce surpă și 'nvie
Cu jarul, ca focul, din munți se rostește 'n câmpie,
Din țara pierdută, ivit, se arată sub nor
In fulger svâcnit pe mormânturi, în trăznet de dor.
Ridicați-vă frunți, ale gloriei tulnice sune
Din sumbrele turnuri în patru cornuri de lume.
Solia sosește, porți se deschid, piatra își caută locul :
Țărâna lui Celu, de o mie de ani, arde ca focul !

Emil Giurgiuca

PORTUL ROMÂNESC, DOVADĂ A UNITĂȚII NAȚIONALE

I

Intre elementele de autenticitate și de continuitate etnică de pe întregul cuprins al țării, paralel cu graiul, credința și obiceiurile, există și alți factori de natură materială, care reprezintă manifestările de veacuri ale poporului nostru.

Forme tehnice, prin care omul s'a adaptat mediului fizic, reflectă totodată și înclinările moștenite dela generațiile trecute [1].

Dintre acestea, îmbrăcămintea este un exponent de seamă și un criteriu de mare preț pentru măsurarea gradului de civilizație românească, deoarece are o linie de evoluție bine definită [2].

Imbrăcămintea românească, de veacuri aceeași, a fost susceptibilă de puține modificări. In schimb bogatele și alesele cusături, adăugite neîncetat, au dus în cele din urmă la forma actuală a costumului național.

In felul acesta, haina a ajuns nu numai un mijloc de a apăra corpul, ci și un scop estetic [3]. Produs al tehnicei, a fost în acelaș timp și obiectul unei alese preocupări spirituale.

Utilitatea lucrului a îmbrăcat deci forma artistică.

Transmise din generație în generație, elementele adăogite definesc o linie de continuitate, corespunzătoare evoluției poporului nostru.

II

Costumul românesc este o moștenire prețioasă. Il întâlnim prima dată reprezentat pe monumentele arhitectonice: Columna lui Traian dela Roma și Monumentul dela Adam-Clisi. Este costumul dac, pe care peste veacuri îl întâlnim purtat și azi cu credință de populația noastră dela munte. In trecut, acest costum era costumul de toate zilele al întregului popor românesc. Influențele străine pe deoparte și tehnica modernă pe de altă parte l-au înlăturat din multe case. Fără să fie eliminat definitiv, a ajuns să fie îmbrăcat mai ales la sărbătorile de seamă ale neamului, cu care prilej se

1 *S. Mehedinți*, Coordonate geografice: Civilizație și cultură, pag. 72.
2 *S. Mehedinți*, l. c. pag. 25—27.
3 *S. Mehedinți*, l. c. pag. 26.

manifestă mândria pentru o moștenire, care a constituit podoaba poporului, atât în zilele bune cât și în cele rele.

Regina Elisabeta în costum național

Monumentele de mai sus au fost cercetate de Gr. Tocilescu și V. Pârvan. Cel din urmă ne-a lăsat următoarea descriere asupra îmbrăcămintii Dacilor :

„Ca și astăzi țăranii noștri, bărbații geto-daci, purtau o cămașă peste pantaloni și erau încinși cu o curea. Pe Columna lui Traian, spre deosebire de Trofeul dela Adam-Clisi, ei poartă o mantie scurtă, fără mâneci, prinsă pe umeri cu o fibulă. Dimpotrivă, pe Trofeu avem reprezentate acele șube, care-l îngrozeau pe delicatul Ovidius — Pelliti Getae — și care ca și astăzi aveau blană pe dinăuntru și erau destul de bine croite pe trup (v. Crenelurile fig. 116—118 pag. 95 și următoarele la Tocilescu), cam în felul sumanelor și mantalelor, mai strânse și nu prea largi, iar nu a saricilor și șubelor foarte lungi și largi mocănești.

Incălțați cu opinci, căci așa trebue să numim felul de încălțăminte reprezentat pe monumente, Geto-Dacii nobili purtau un fel de bonet de lână, analog cu căciula phrigiană, în vreme ce poporul de rând umbla cu capul gol, ceea ce părul lăsat mare, firește, îi permitea să facă față primejdiei și pe vreme rea: cel puțin pe monumente așa sunt reprezentați în chip absolut consecvent, atât la Roma cât și în Dobrogrea.

Atât părul cât și barba erau bogate, dar erau potrivite cu foarfecile.

Părul era tăiat pe frunte și pe tâmple, iar la spate doar potrivit în coamă, așa încât am putea asemăna portul lor cu acela al țăranilor noștri dela munte, care-și retează la fel părul, lăsând să le cadă pe umeri plete destul de lungi; în ce privește barba, era ținută de asemeni relativ scurtă.

Ba la Dacii nobili de pe metopa 46 dela Adam-Clisi, am putea chiar afirma că e nu numai tăiată în formă, dar și bine îngrijită [4].

In ce privește tipul femeesc al Geto-Dacelor, Columna lui Traian prezintă deosebiri destul de mari, atât pentru trăsăturile feței cât și în portul părului și în îmbrăcăminte, față de monumentul dela Adam-Clisi. Columna înfrumusețează și idealizează, apropiind pe Dace de tipul clasic sudic. Monumentul dimpotrivă e foarte realist și redă pe femei în toată nemlădirea, sărăcia și simplicitatea vieții lor țărănești: fața expresivă dar unghiulară și masivă, părul pieptănat pe tâmple cu cărarea la mijloc și strâns la spate, o cămașă cu mâneci scurte și o fustă peste ea dela brâu în jos. (Mon. Metopa 48 și 49 pag. 67 sq.). Pe Columnă dimpotrivă vedem tipuri feminine, purtând încă și o manta bogat drapată peste haina lungă, stilizată clasic ca un lung hiton, bogat, iar pe cap un fel de testemel care acoperă părul, încadrat la spate sub conciu. (v d. p. Columna II, pl. 66) [5].

In concluzie, oricare ar fi deosebirile ce le întâlnim în reprezentările de pe cele două monumente, portul Dacilor este cel păstrat și purtat azi de Românii cari locuesc la munte.

Nu e nici o deosebire între cămașa țărănească ce cade până la genunchi, între căciula lunguiață de blană, între încingătoarea care dă falduri cămășii de o lasă să joace în ritmul mișcării brațelor, între iia cu mânecile strânse pe încheetura mâinii, între basmaua cu flori prinsă într'o parte, nu e nici o deosebire între portul țăranului de acum și îmbrăcămintea Dacilor de pe Columna nemuritoare a lui Traian.

De două mii de ani, portul țărănesc — vechiu cât e de veche și așezarea acestui neam — a rămas acelaș [6].

III

Dela părăsirea Daciei de către Romani și până în sec. XII ne lipsesc informații asupra îmbrăcămintii din regiunea Carpato-Danubiană. O putem urmări însă, prin intermediul Slavilor.

[4] *V. Pârvan,* Getica, pag. 169.
[5] *V. Pârvan,* Getica, pag. 168—169.
[6] *Viorica Stârcea,* Portul național, în Universul 26 Sept. 1941.

Slavii au locuit în apropierea Dacilor [7]. Felul de viață în multe privințe asemănător și relațiile pe care le-au avut dealungul timpului au contribuit la un împrumut al elementelor de cultură și civilizație dacă. Intre acestea, au fost și cele referitoare la îmbrăcăminte.

Lubor Niederle, studiind viața Slavilor până în sec. XI, ne dă multe amănunte privitoare la îmbrăcămintea lor și din care se observă un împrumut pronunțat dela Daci.

Din timpurile cele mai vechi, Slavii îmbrăcau cămașa și pantalonul strâns pe picior.

La mijloc erau încinși cu o sfoară iar mai târziu cu o curea.

Felul acesta de îmbrăcăminte îl întâlnim și azi în Balcani și Carpați [8].

Principala îmbrăcăminte era însă „rubu-l" (sl. c. robu) un fel de cămașă groasă, de cânepă sau in, lungă până la genunchi [9].

Această îmbrăcăminte e la fel cu a Dacilor. Este evident, că împrumutul n'a mai suferit schimbări.

Mai târziu însă, sub influența Romei, iar în răsărit sub influența Bizanțului, tunica mai scurtă, vestele și mantalele ajung la modă.

Sraka, sracica, de care se vorbește atât de des în textele sec. XI, era o tunică mai scurtă, însă ale cărei margini erau bogat împodobite.

Peste aceste veșminte, Slavii mai purtau și altele cu sau fără mâneci, închise în față, sau tăiate astfel ca să fie îmbrăcate.

Fibulele sau brandeburgurile le încheiau sub bărbie [10].

Influența Romei și a Bizanțului e covârșitoare la clasa conducătoare.

Impodobirea hainelor cu oarecare broderii [11] e ultima inovație a modei pe care o întâlnim în epoca de care vorbim.

Alături de aceste piese, lucrate din in, cânepă sau lână, întâlnim întrebuințându-se pieile de animale: oaie, urs sau lup din care se făcea șuba [12], termen rămas definitiv în limba română.

In ceea ce privește încălțămintea obișnuită, Slavii diferitelor regiuni din Carpați și din Balcani purtau opinci (opanky, vechiul slav opinuky) [13]. De aci și la noi cuvântul opincă.

In clasele superioare se purtau și un fel de pantofi de piele, denumiți pe la 1087—1090, coturni, calcei, calciamenta [14].

Sumar, aceasta era îmbrăcămintea slavilor.

Când elementele Daco-Romane s'au contopit cu Slavii — amestec din care a rezultat formarea poporului român [15] — influența acestora din urmă a fost covârșitoare în multe domenii.

[7] *Lubor Niederle*, Le premier habitant des slaves în Manuel de l'antiquité slave. Tome I, pag. 27—37.
[8] *Lubor Niederle*, Manuel de l'antiquité slave, II, pag. 69.
[9] *Lubor Niederle*, l. c. II, pag. 70.
[10] *Lubor Niederle*, l. c. II, pag. 73.
[11] *Lubor Niederle*, l. c. II, pag. 74.
[12] Termenul șubă, venit prin intermediul Germanilor dela arabul dzubbah.
[13] *Lubor Niederle*, l. c., pag. 77.
[14] *Lubor Niederele*, l. c., pag. 78.
[15] *C. C. Giurescu*, Istoria Românilor, vol. I, pag. 210, București 1935.

Tipul de imbrăcăminte însă, împrumutat de Slavi, trebue să fi existat cu atât mai mult la Daco-Romani, care erau stăpânitorii aceluiaş ţinut, locuit odinioară de vteazul popor dac.

Slavii nu aduceau, deci, nimic nou urmaşilor unui popor, dela care chiar ei împrumutaseră îmbrăcămintea.

In această privinţă, doar cuvintele referitoare la veşminte şi dintre care unele s'au păstrat până azi în limba noastră, sunt singura moştenire dela Slavi.

Aşa dar, descrierea portului Slavilor, făcută de slavistul Lubor Niederle, pentru epoca sec. III—XII, poate constitui o temeinică dovadă, că Daco-Romanii mai întâi, Românii mai apoi, au păstrat tot timpul tipul de îmbrăcăminte moştenit dela Daci.

Transmiterea acestui port, din generaţie în generaţie şi păstrarea lui sub forma pe care o întâlnim la Daci, se datoreşte firii conservatoare a poporului nostru.

Pe de altă parte, desele năvăliri, — cauze determinate ale atâtor dislocări de populaţie — cât şi mediul geografic au impus populaţiei o îmbrăcăminte pe cât de simplă, pe atât de uşoară.

De aceea Românii au rămas la costumul sobru moştenit dela Daci, perfect adaptat condiţiilor de viaţă.

IV

Impărţirea populaţiei pe clase şi ierarhizarea demnităţilor publice se definesc odată cu organizarea Principatelor Române. Costumul Domnilor, Doamnelor şi boierilor, mai bogat, confecţionat din mărfuri importate şi supus multor influenţe, este altul decât cel autentic românesc.

Portul de bază al poporului nostru, confecţionat din produsele industriei casnice locale, a străbătut timpul, înlăturând tot ce era străin de el.

Pentru epoca 1350—1650, costumul românesc este reprezentat în Chronicon Pictum Vindabonense (1358) în picturile bisericilor din Strei-Sângeorgiu (1409), din Ribiţa (1417) şi în Bilder aus Siebenbürgen (sec. XVII). Toate seamănă perfect cu costumele de pe monumentul dela Adam-Clisi şi Columna lui Traian. Aceasta îl face pe Coriolan Petranu să spună: Privindu-le, ne putem da seama de puţinele modificări ce-au suferit [16].

Mărturiile contemporane confirmă acelaşi lucru. Astfel Rechersdorf, la 1525, ne spune că Moldovenii poartă îmbrăcămintea vechilor lor strămoşi [17].

Că Moldovenii ţin cu sfinţenie la îmbrăcămintea lor constată şi Verantiu, Locotenent regal al Ungariei, 1559—1573.

La ei se pedepseşte cu moartea ori şi cine ar adapta ori îmbrăcăminte, ori sabie sau alt lucru asemenea, dela Turci, sau dela altă naţiune [18].

[16] *Coriolan Petranu*, L'art roumain de Transylvanie, în La Transylvanie, pag. 550.

[17] *Rechersdorf*, Chorographia Moldaviae. Ilarianu, Tesaur, III, pag. 136, 144.

[18] *Verancii*, De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpinae, Ilarianu, Tesaur III, pag. 179.

Călătorii străini, de mai târziu, ne dau informații tot atât de prețioase. Fourquevaux trece prin Moldova în sec. XVII și e surprins că romîncele din mahalalele orașelor purtau costumele de la sat [19].

Misionarul Bondinus, trecând prin Moldova pe la 1635—1636, descrie cu mare lux de amănunte îmbrăcămintea de preț a boierilor și odăile împodobite cu covoare țesute în fir de aur. Țăranii însă poartă îmbrăcămintea strămoșească, iar copiii sunt deprinși a se juca în asprimea gerului numai în cămașă și cu picioarele goale [20].

Mai târziu, 1789—1793, un emigrant francez, Salaberry în „Voyage à Constantinopole, en Italie et aux îles de l'Archipel par l'Allemagne et la Hongrie", face mențiunea că, la sate, bărbatul lucra casa, mobilierul, uneltele de muncă; femeea tot ce era necesar pentru îmbrăcăminte.

Fig. 1.—Un păcurar român pe timp de ploaie (sec. XVII).

Fig. 2.—Un porcar român (sec. XVII)

Aceste relatări se confirmă de o serie de desene asupra costumului românesc, existente din sec. XVII [21] și următoarele. Nu-i deloc surprizător, constatând că ciobanul poartă cojoc întors pe dos, glugă pe cap ca pe vreme de ploaie, pantaloni strânși pe picior și acoperiți cu cioareci, întocmai ca în zilele noastre.

Diversitatea elementelor costumului e în raport și cu îndeletnicirile persoanelor. Starea umilă a oamenilor de jos se observă în îmbrăcămintea unui porcar. Opincile deformate, cu nojițe, pantaloni largi, acoperiți cu cămașă care pe dinafară e strânsă la mijloc

19 *N. Iorga*, Trecutul românesc prin călători, pag. 160.
20 *N. Iorga*, Trecutul românesc prin călători, pag. 262—263.
21 *E. Barbu*, Costume românești în veacul XVII, Cluj, 1935. Sunt reprodu-se în studiul de față nr. 18, 22, 24, 11, 12 și 20.

cu un brâu şi figura lui necăjită îi arată pe deplin calitatea pe care o avea.

Cărăuşul român ne trezeşte în minte exact figura căruţaşului pe care-l întâlnim şi acum pretutindeni.

Imbrăcămintea e cea obişnuită pe care am văzut-o până acum: pantaloni, cisme, cămaşă, peste care atârnă o sarică. Pe cap poartă căciulă neagră, care are formatul celei dela munte.

Preotul de sat are aceleaşi vestminte.

Opincile şi pantalonii strânşi pe picior nu se deosebesc de acele ale celorlalţi locuitori. Cojocul însă e cu tivitură simplă şi mai are mâneci largi. Capul e acoperit cu o tichie. Nedeosebindu-se

Fig. 3.—Un cărăuş român (sec. XVII)

Fig. 4. — Popă român dela sat (sec. XVII).

de mediul în care se află, dovedeşte aceeaşi viaţă cu a poporului pe care-l păstorea. Acest costum s'a continuat până mult încoace când preotul a fost pus într'o situaţie socială mai bună.

Costumul femeilor a păstrat acelaş caracter vechiu. Costumul e simplu, din rochie, cămaşă albă, închisă la gât. Acum se întâlneşte şi şorţul, care pare a fi lucrat în casă.

Gheba, un fel de „manta" cu nasturi, care sigur e făcută din dimie şi năframele din pânză de borangic, încep a fi la modă. Bunda cu nasturi, deasemeni nu lipseşte.

Dacă la acest costum adăogăm furca'n brâu şi fusul în mână, avem imagina unei femei dela ţară din zilele noastre.

Costumul de sărbătoare e în schimb mult mai bogat.

Ansamblul tuturor elementelor face un tot ce nu se deosebeşte întru nimic de acela pe care îl întâlnim la costumul românesc din vremea noastră.

Albumul privitor la sec. XVII-lea are o însemnătate cu totul

deosebită, deoarece este mărturia cea mai evidentă asupra conservării costumului, în forma pe care o întâlnim prima oară la Daci.

Fig. 5. — O româncă vânzătoare de lapte (sec. XVII).

Fig. 6. — O jupâneasă din Sibiu mergând la târg (sec. XVII).

Trăsăturile caracteristice pe cari le prezintă costumul mai

Fig. 7. — Costum românesc (din colecția Marchizul de Ferriol.

Fig. 8.—Țărancă moldoveancă (Tab. IV) (după Hacquet's)

târziu nu sunt decât adăogiri de fluturi, de cusături cu arnici, de diferite culori vii, care formează atracţia ochiului dar care redă şi

Fig. 9. — Bâlciu în Giurgiu, 11 Iulie 1837 (din colecţia August Raffet)

sentimentul profund al acelora cari au pus toată grija şi râvna în a realiza un lucru pe cât de frumos pe atât de util.

Fig. 10. — Plutaş din Bistriţa-Neamţ (după D. Asache)

Fig. 11. Port femeesc din Bucureşti 1870 (din albumul Carol Szathmari).

Sub acest aspect se înfățișează costumul românesc și la Marchizul de Ferriol [22], la Hacquet's [23], la August Raffet [24], la Maiorul D. Asachi [25] și la Carol P. Szathmari [26].

Fig. 12. — Port oltenesc din Caracal, 1870. (Albumul Carol Szathmari)

In Moldova, Basarabia, Muntenia și Transilvania e la fel. Inventivitatea artistică locală este singura linie de diferențiere. Păstrate până în ziua de astăzi, se pot urmări aceste particularități, datorită viului interes pus de Niculescu-Varone în studiul apărut în 1937 [27]. Păstrarea acestui tip de costum, atâtea secole, răspândirea lui în toate regiunile locuite de Români și mai cu seamă aceiași notă dominantă, ce o înfățișează, cu toate particularitățile locale, constitue o dovadă tot atât de puternică, pentru continuitatea și unitatea noastră etnică, în tocmai ca și limba, religia și obiceiurile pe care le avem.

[22] Recueil de cent estampes representant differentes nations du Levant. Paris 1714.

[23] Neueste physikalisch-politische Reisen in den Iahren 1788 und 1799 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nörlichen Karpaten. Nürenberg 1790.

[24] Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée, par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie. Paris 1848.

[25] Impresii de călătorie în țările Caucazului, prin Basarabia și Crimeia. Iași 1858.

[26] Albumul Înălțimei Sale Domnitorului Carol I, Buc. 1880.

[27] Costumele naționale din România întregită.

V

Țările române nu au avut o industrie care să satisfacă trebuințele mai mari decât ale familiei.

Rareori întâlnim menţiuni documentare asupra exportului. Astfel la 1412 se dă voie Bistrițenilor să-și aducă din Moldova pânză de cămăși și de sucmane [28].

Pânza de sucmane nu putea fi decât postavul.

La 20 August 1543, Petru Vodă scrie din Suceava Bistrițenilor pentru un negustor căruia vameșii îi luaseră postavul [29].

Trebuințele curții domnești, ale boierilor, sau ale oștirei, însă, erau satisfăcute de Românii sau Sașii din Transilvania și de către Polonia. Industria, a ajuns curând la o mare înflorire [30]. Brașovul și Sibiul ajung importante piețe de unde se aduceau stofe în Principatele Române.

In 1440 Iliaș Vodă merge la Craiul leșesc și-i aduce ca daruri între altele și haine roșii [31] care desigur că erau din Transilvania.

In privilegiul de comerț, dat călugărilor dela Cozia, pentru a trece în Ardeal, 1473, se menționează :

„Ei oricând vor avea și le vor fi lor îndemână să meargă la părțile Ardealului, să fie slobozi ori ce vor să aducă, lucruri pentru hrana lor, adică bucate și postavuri și alte lucruri într'ajuns, care vor fi de trebuință și chiverniseală mânăstirei" [32].

Vodă Al. Lăpușneanu dă voie să plece, prin vamă către Bistrița, boi dar în schimb Bistrița să trimeată în locul lor postav [33].

Acelaș voievod trimite la 22 Martie 1560, tot la Bistrița, după postav [34] și la 9.XI.1564 cumpără cojoace pentru 40 de taleri [35].

O mărturie de mărfurile importate se vede și din următoarea descriere:

La 1612, pe timpul lui Ștefan Vodă, oastea, dar mai ales darabanii, erau foarte bine îmbrăcați, cu haine tot de feleandrăș, cu nasturi și cepraze de argint în pilda haiducilor din Țara leșească, cu pene la comănace și cu table de argint la șolduri pre lăduncă [36].

Industria din Transilvania a fost încurajată de Domnii români.

Astfel, Alexandru Ipsilante, în 6 Noev. 1775, dispune ca toți Brașovenii care se hrăneau din negoț în orașul București și prin târguri și sate cu prăvălii, să fie lăsați în pace și ertați de sferturile ce es pe țară, de fumărit, de drumuri, zăherea, etc. [37].

[28] *N. Iorga*, Doc. bistrițene, I. pag. V.
[29] *N. Iorga*, Doc. bistrițene, I, pag. XXXIX.
[30] *D. Z. Furnică*, Industria și desvoltarea ei în Țările Românești, Buc. 1924, pag. 142—165.
[31] *M. Kogălniceanu*, Letopisețe, I, pag. 144.
[32] *D. Z. Furnică*, Documente privitoare la comerțul românesc, 1473—1868, pag. 1.
[33] *N. Iorga*, Doc. bistrițene, I, pag. LVIII.
[34] *N. Iorga*, Doc. bistrițene, I, pag. LVIII.
[35] *N. Iorga*, Doc. bistrițene, I, pag. LXVII.
[36] *M. Kogălniceanu*, Letopisețe, I, pag. 265 vezi și *N. Bălcescu*, Puterea armată la Românі. Mișcarea Românilor din Ardeal. Ed. Biblioteca pentru toți, pag 117.
[37] *V. A. Ureche*, Ist. Rom. II, pag. 181—183.

Dispozițiile Principilor Transilvaniei menționează de nenumărate ori că negustorii lor ori unde se vor călători cu mărfurile industriei lor, la ducere și la întoarcere, scutite de vamă să fie.

Până și lâna care se producea în Țara Românească lua în parte drumul Brașovului și Sibiului, pentru a se întoarce apoi ca stofă pentru diferitele trebuințe [38].

Importul, așa dar, se făcea pe scară întinsă, dar numai pentru trebuințele care priveau armata, pe boieri și negustori.

Industria casnică a oprit dela început pătrunderea mărfurilor de import la sate. Clasa țărănească s'a folosit foarte puțin de ele, deoarece în fiecare gospodărie funcționau și ateliere de pânzărie pentru trebuințele particulare [39].

Prin apropiere de râuri și ape curgătoare cu curs repede erau instalate piue, care băteau lâna și părul de bou cu niște maiuri puternice, ce transformau în abale atât țesăturile groase de lână albă sau neagră, țesute de țărance, în răbzoaiele lor primitive, cât și vata compusă din lână sau păr de bou [40].

Mărturii despre această industrie casnică, ce producea pânză de in, cânepă, mătase, haine de lână, avem din cele mai vechi timpuri.

La 1348, găsim, pomenindu-se într'o carte de donațiune care emană dela Dușan al Sârbilor, informații relative la starea socială a Românilor de peste Dunăre și în care se spune că se plătea unei mânăstiri de pe Bistrița lângă Prizrek, un tribut de mătasă „una din două" [41].

Tariful vamal dela 1552 [42], asupra vitelor și mărfurilor ce se importau din Țara Românească în Transilvania, ne desvălue cultura inului și a cânepei.

La 1646, Misionarul Bondinus care ne-a vizitat vorbește și de mătase, referindu-se la îmbrăcăminte [43].

D. Cantemir, descriind obiceiurile dela nunți și logodne, afirmă că se da ca premii la cetățeni, o năframă brodată frumos, la cei mai bogați, o bucată de pânză de mătasă mai de preț, iar mai departe: „după ce s'au mântuit aceste ceremonii toți în aceeaș ordine în care venise, se întorc la casa miresei. Fața miresei însă o acopere cu un văl de mătasă rosă, supțire, prinsă cu două bolduri" [44].

Foile de zestre cuprind o serie întreagă de lucruri, confecționate în casă, care dovedesc neîndoelnic existența tuturor țesăturilor, din care se facea îmbrăcămintea de toate zilele și de sărbătoare a Românilor.

Astfel o scrisoare dela 1690, pomenește de una mantie, cămăși și pânză de cămașă, 1 vig (val) de suman [45].

[38] *D. Z. Furnică*, Documente, pag. 27, 119.
[39] *D. Z. Furnică*, Industria și desvoltarea ei în Țările Românești, pag. 221-222. Buc. 1924.
[40] *D. Z. Furnică*, Industria și desvoltarea ei în Țările Românești, p. 219.
[41] *B. Petriceicu Hașdeu*, Archiva istorică a României, Tom. III, pag. 103.
[42] *E. Hurmuzache*, Documente privitoare la Ist. Rom. II, part. 5 (1552—1575) pag. 4.
[43] *N. Iorga*, Ist. Rom. prin călători, II. pag. 262. Vezi și *V. A. Ureche*, Codex Bandinus, Analele Acad. Rom., ser. II, Tom. XVI, pag. CXXXV.
[44] *D. Cantemir*, Descrierea Moldovei, Ed. G. Pascu — Buc. 1923, pag. 161.
[45] *N. Iorga*, Doc. bistrițene, I, pag. 92.

Iar într'un isvod de zestre de la 1765, 3 sarice, 20 cămeşi cu fir, 14 cămeşi borangic..... 6 năfrămi de mână sunt date de zestre [46].

La 1780 se dă de zestre 6 cămăşi de borangic [47].

In veacul XVIII-lea avem foarte multe foi de zestre care pomenesc de cămăşi bărbăteşti şi femeeşti, brâie vrâstate cu mătase, năframe, altiţe, cioareci, zăbralnice, mănuşi, colţuni [48].

Intr'un catastif din 1812 se pomenesc chiar şi rochii cu horbote pe poale [49].

Nici primele fabrici textile (1788, 1794, 1818, 1822, 1828) nu au putut înlocui îndeletnicirea de veacuri a femeilor, care a asigurat îmbrăcămintea poporului român.

Părerea lui N. Iorga este că dacă se întâlnesc cojocarii mai devreme, postăvarii, ţesătorii de mătasă şi pânzarii de pânză mai aleasă nu se întâmpină la noi decât foarte târziu [50].

Epoca fanariotă, ca şi epoca de după regulamentul organic, este supusă modei, însă numai pentru pătura orăşănească [51]. Ea cuprinde de astă dată nu numai pe boieri ci şi pe negustori, după cum se poate dovedi cu chipurile din bisericile pe care le-au lăsat.

Ţărănimea română a rămas multă vreme neinfluenţată de modă şi de producţia technică.

W. de Kotzebue, cu prilejul vizitării iarmarocului Sf. Ilie din Folticeni ne spune: Ţăranul poartă sumanul său cafeniu sau cenuşiu, ce nu bate la ochiu şi nu are vre-o croială neobişnuită.

Tot cu asemenea sucman se îmbracă şi femeea care-şi acoperă capul cu o maramă albă ce ascunde aproape cu totul cămaşa cusută în multe feluri [52].

In „O vânătoare în Moldova" remarcă: Femeile şi fetele dela munţi abia se deosebesc de bărbaţi în portul lor; au iţari de lână albă, foarte lungi, pe care-i strâng în mii de creţuri, ca inelele unui şarpe [53].

Vizitând Mânăstirea Tomnatică, constată că în chilii, călugăriţele torc şi ţes. Pe urmă vând lucrul mâinilor lor prin vecinătate [54].

Documetnele ne înfăţişează produsele industriei casnice pe o scară foarte întinsă.

Neîntrecutul cercetător şi istoric al trecutului nostru, Nicolae Iorga, pe baza lor, ajunge la următoarea constatare:

„Se lucra pânză groasă de in [55] şi de cânepă [56], de borangic [57] şi se lucra scoarţe de lână, pentru care se cumpărau „miţele" şi

[46] *N. Iorga*, Studii şi doc., VII, pag. 223.
[47] *T. Codrescu*, Uricariul, XI, pag. 249.
[48] *N. Iorga*, Doc. bistriţene, II, pag. 95—9.
[49] *N. Iorga*, Studii şi doc. pag. 255.
[50] *N. Iorga*, Meşteşugul la Români în Ist. Rom. în chipuri şi icoane, pag. 267.
[51] *N. Iorga*, Despre îmbrăcăminte şi locuinţe în Ist. Rom. în chipuri şi icoane, pag. 62—63.
[52] *W. de Kotzebue*, Din Moldova — Descrieri şi schiţe — Ed. III, Buc. 1884, pag. 101—102.
[53] *W. de Kotzebue*, l. c. pag. 6.
[54] *W. de Kotzebue*, l. c. pag. 52.
[55] *N. Iorga*, Studii şi documente, XII, pag. 63—64.
[56] *N. Iorga*, Studii şi documente, XXII, pag. 324.
[57] *V. A. Ureche*, Ist. Rom., VI, pag. 432—433.

jurebii de lână resucită [58]. Din pânză se făceau cămăși lucrate simplu sau cu mărgele, cu fir și fluturi [59], iar din lână se făceau ii cu fir sau cu mătasă încă de pe la 1696 [60].

Brâiele erau și de purtare, dar și de lux. Cele dintâi erau făcute din lână, celelalte din mătasă, împodobite „ca brâul roșu mare cu șerpi de fir", pe care-l pomenește un act moldovenesc din 1745 [61].

Tot țărancele române lucrau și cioarecii [62]. Și tot ele lucrau și sucmanele albe și negre [63], saricile atât de necesare [64], pieptarele [65], țundrele și glugele [66], precum și desagii și țolurile [67].

In Moldova se purta catrința moldovenească [68], iar în Muntenia se purta fota [69].

Acestea toate alcătuiau „hainele albe românești", de care se deosebește îmbrăcămintea târgoveților atât de esențial, încât la 1817 Vodă Caragea vrând să pedepsească pe un supus al său din Principatul muntean, hotărî astfel: să-l rumâniți întâi, îmbrăcându-l în haine albe românești, pentru ca apoi să-l dee prin târg ca pe un vinovat și să strige arătându-și vina pentru care i se face această osândă [70].

Inovațiile timpurilor moderne s'au resimțit și în ceea ce privește îmbrăcămintea.

Stamba și mătasa, cu desene pentru toată lumea, au câștigat tot mai mult teren, în locul iiei lucrată cu râuri și al fotei țesută de mână [71].

Portul românesc, care de-alungul veacurilor a fost simbolul exterior al unității etnice, se localizează cu timpul în regiunea de munte, unde vraja modei și a orașului nu a putut pătrunde.

CONCLUZIUNI

I. — Procesul de formare a poporului român trebue înțeles ca un fenomen petrecut în timp și spațiu. In raport cu acestea, manifestările românești din primele secole ale existenței ușurează calea explicării în ceea ce privește păstrarea și răspândirea portului românesc.

Ocupațiile de căpetenie, pe care le relatează cele mai vechi isvoare, au fost agricultura și păstoritul, determinate de înseși condițiunile geografice ale ținutului carpato-danubian.

[58] *Ștefaneli*, Doc. Câmpulungului, pag. 13.
[59] *N. Iorga*, Studii și documente, XII, pag. 223, XI, pag. 356, VIII, pag. 3.
[60] *N. Iorga*, Studii și documente, VII, pag. 213, XI, pag. 266, XIX, pag. 59.
[61] Uricarul, XI, pag. 225.
[62] *N. Iorga*, Studii și documente, XII, pag. 63—64.
[63] *N. Iorga*, Studii și doc. XII, pag. 234.
[64] *N. Iorga*, Studii și doc., XII, pag. 234.
[65] *N. Iorga*, Studii și doc., XIV, pag. 276.
[66] *N. Iorga*, Studii și doc., XII, pag. 63—64.
[67] *N. Iorga*, Studii și doc., VII, pag. 234.
[68] *N. Iorga*, Studii și doc., XII, pag. 63—64.
[69] Arhiva istorică, pag. 63.
[70] Din N. Iorga, Ist. industriilor, pag. 7—15, Buc. 1927.
[71] *Viorica Stârcea*, Portul național, Universul din 26 Sept. 1941.

Agricultura a produs materiile prime, necesare îmbrăcăminţii, iar păstoritul a asigurat răspândirea ei.

Astfel că spaţiul geografic dela Marea Egee până la Masivul Boemiei, dela Apus de Tisa până la Răsărit de Nipru şi Crimeea n'a cunoscut altfel de îmbrăcăminte.

I. Caragiani ne spune că Românii din Peninsula Balcanică au fost totdeauna păstori nomazi, fără sate şi comune stabile. Vara erau cu satele în munţi, lângă stână, iar iarna în câmpii unde se coborau să-şi erneze turmele [72]. In felul acesta ei s'au răspândit, ducând totodată toată zestrea spirituală, dela Marea Egee la Dunăre, unde, prin contactul cu fraţii lor, îşi împrumutau reciproc elementele de civilizaţie şi cultură.

Viaţa lor organizată se transformă cu timpul într'o republică păstorească autonomă care plătea Sultanului un mic tribut [73].

Transilvania a oferit păstorilor români un câmp tot atât de vast pentru turmele lor.

N. Drăgan, bazat pe toponomie şi onomastică, dovedeşte „că păstorii valahi" cu aşezări statornice, se găseau în timpul când scria Anonimul şi în Carpaţii apuseni şi nordici, ca şi în cei estici, până în Galiţia, în Valea Tisei, în Ardeal şi în Ţara Făgăraşului, alcătuind un lanţ neîntrerupt [74].

Existenţa scaunelor păstoreşti „Sedes valachales", numai aşa se explică [75].

Păstorii români sunt pomeniţi şi de Anonymus [76].

Un alt isvor, „Anonymi Descriptio Europae Orientalis.... anno MCCCVIII (1308) exarata, publicat în Cracovia, 1916, de Dr. Oligried Gorka, confirmă cele spuse de Anonym şi face legătură între Românii apuseni ai Panoniei propriu zise cu cei din Tracia, Macedonia şi Tesalia, care alcătuiau un lanţ iar inelele intermediare erau Românii apuseni, care se găsesc pe teritoriul actualei Jugoslavii [77].

Numărul Românilor din Muntenia şi Moldova care s'au ocupat cu păstoritul a fost mai mic decât acela al păstorilor din Peninsula Balcanică sau Transilvania.

Explicaţia o găsim în aşezarea geografică a acestor ţinuturi mai apropiată de calea năvălirilor.

Mai târziu, începând din sec. XIV-lea numărul de oi, mărit de altfel şi cu acela al păstorilor transilvăneni, a fost suficient pentru a satisface şi cerinţele populaţiei dar să asigure şi un apreciabil export, mai cu seamă spre Constantinopol, pentru a face deliciile bucătăriilor marilor demnitari [78].

Din acest leagăn, păstorii s'au răspândit apoi până departe

[72] *I. Caragiani*, Studii asupra Românilor din Peninsula Balcanică, Cultura Naţională, 1929, pag. 4.

[73] Ponqueville, (1780—1838), istoric, consul francez în Ianina, Epir, pe lângă Ali Paşa. Voyage en Grèce, vol. II, pag. 70, 342, 396.

[74] *N. Drăgan*, Românii din veac. IX—XIV pe baza toponomiei şi onomasticei, Buc. 1933, pag. 32.

[75] *N. Drăgan*, l. c., pag. 34.

[76] *N. Drăgan*, l. c., pag. 155.

[77] *N. Drăgan*, l. c., pag. 19.

[78] *D. Furnică*, Industria şi desvoltarea ei în Ţările Româneşti, pag. 152.

spre stepele Rusiei, ajungând până în Crimeea și chiar mai departe până în Caucaz.

Menţiunea documentară cea mai temeinică este realitatea întâlnită în actualul război de armatele române.

Această răspândire este legată de un fenomen frecvent în viața pastorească: transhumanța.

La unele popoare o întâlnim numai la diferite epoci ale istoriei.

La Români însă a fost de veacuri și s'a continuat indiferent de împrejurări.

Ea înseamnă plecarea turmelor de oi la văratic sau ernatic, însoțite numai de ciobanii și câinii lor [79].

Ea apare în decursul secolelor ca o migrație de sezon între înaltele pășuni și câmpiile periferice.

Era atât de desvoltată, încât în a doua jumătate a sec. XVIII transhumanța păstorilor în Principatele Române însemna trecerea prin vămile dela Sibiu, Brașov, Ghimeș și Oituz, a unui milion și jumătate de oi și câteva zeci de mii de animale spre câmpiile dunărene [80].

Vedem astfel pe păstorii români ajungând stăpâni pe un pământ vast, care devenea al lor. Cu bună dreptate, Gh. Vâlsan, impresionat de calitățile remarcabile ale păstorilor români, adaugă: Cutreerător secular de pământuri, cetindu-și drumul în stelele cerului, păstorul a cucerit nu numai câmpiile ocolite de plugari ci și zone de stepă [81].

Intr'un cadru geografic ale cărui margini depășeau cu mult actualele hotare, poporul român, prin îndeletnicirile lui, și-a fixat pentru totdeauna rădăcinile existenței.

Unit prin limbă și credință, a făcut în decursul veacurilor, zid de apărare Apusului contra tuturor atacurilor amenințătoare.

Organizat sub raportul militar, social și politic și în continuă devenire sub raportul tuturor manifestărilor. ființa neamului s'a conservat și a evoluat pe baza unei admirabile țărănimi, harnică, sănătoasă și vitează.

Cimentarea unității de limbă și consolidarea credinței ortodoxe sunt rezultatele firești ale unui simțământ puternic de stăpânire, moștenit și manifestat cu prisosință în toate împrejurările când existența era în primejdie.

Paralel cu acestea, costumul s'a impus dela un capăt la altul al cadrului geografic locuit, cu acea unică înfățișare, rezultată dintr'o permanentă industrie casnică și dintr'o aceeași comunitate de simțăminte care și-au găsit, în parte, exprimarea plastică în cusături.

N. Iorga afirmă că numai clasa numeroasă a țărănimei, hotărîtoare în ce privește munca și însușirile neamului, a păstrat în multe părți, până astăzi, vechiul port, pe care singură și-l făcea.

[79] *Th. Capidan*, Românii nomazi în Daco-Romania (1924—1926) IV. p. 191.

[80] *Someșanu*, Structure oragraphique, în La Transylvanie, 1928, pag. 32—33. A se vedea și *Andrei Vereș*, Păstoritul Ardelenilor în Moldova și Țara Românească până la 1821, Buc. 1927, pag. 25.

[81] *Gh. Vâlsan*, Mocanii în Dobrogea la 1845, în Graiul Românesc Nr. 3, pag. 3.

In afară de aceste forme vechi, pe care le-au apucat în chip vădit şi care nu se pot tăgădui, dela strămoşii traci, poporul nostru n'a putut crea [82].

II. Rezistenţa faţă de influenţele străine şi conservatorismul local explică de ce costumul românesc, la fel pretutindeni, şi ca material şi ca formă, prezintă totuşi anumite note particulare prin cusăturile înfloritoare realizate şi prin felul folosirii unor piese.

Aceste particularităţi locale sau regionale ale costumului naţional în loc să constitue o notă discordantă în manifestările unitare ale vieţii sufleteşti naţionale, denotă, din contră, în raport de condiţiunile sociale şi economice diferite şi variate ale cadrului geografic, o afirmare a originalităţii noastre.

III. Cultura plantelor textile, existenţa lânii în aceste regiuni, prelucrarea acestor produse, au asigurat populaţiei româneşti dela sate, în toate timpurile, o îmbrăcăminte eftină, simplă şi sănătoasă.

Răspândită dela început în toate colţurile pământului locuit de Români, a fost un element puternic în cimentarea unităţii poporului român.

Iar păstrarea acestui port în cadrul geografic locuit de Români dovedeşte pe de altă parte, continuitatea Românilor dealungul secolelor. Este desigur încă un punct de sprijin la această problemă atât de mult contestată de duşmanii noştri [83].

IV. Portul, limba, credinţa şi obiceiurile au fost în toate timpurile elementele de bază ale unităţii naţionale, care ne-au asigurat triumful peste toate greutăţile ce am avut de întâmpinat.

Prin aceasta, ele rămân şi mai departe piedestalul orizonturilor pe care poporul nostru are a le cuceri şi stăpâni în viitor.

V. Portul românesc este produsul muncii femeei române. Ea l-a lucrat şi tot ea l-a înfrumuseţat. Astfel istoria costumului românesc devine expresia manifestărilor sufleteşti de care s'a dovedit a fi capabilă. Aceasta, sintesă, veşnic în devenire şi redată artistic de femeea română, concretizează trecutul şi deschide drum viitorului.

Legătura spirituală şi materială ce se stabileşte între cele două forme ale timpului — trecut şi viitor — este o garanţie în plus pentru unitatea şi continuitatea vieţii politice şi naţionale pe care o ducem.

Pe linia ce se reliefează din acest fenomen trebue căutată semnificaţia istorică a cuvintelor pe care le-a exprimat Carmen Sylva: Viitorul ţării îl ţese femeea!

Gh. N. Panaitescu

[82] *N. Iorga*, Ist. Românilor în chipuri şi icoane, p. 50.

[83] Problema continuităţii a fost recent prezentată în lumina dovezilor arheologice, filologice, istorice şi etnografice de d-nii: C. Daicoviciu, E. Petrovici, I. Moga şi R. Vuia, profesori la Universitatea din Cluj-Sibiu, în cadrul a 4 conferinţe, publicate apoi în Nr. 1/943 al revistei Transilvania.

A S C E N S I U N E

De mult dormia trudita mea țărînă
Și veacuri alergau peste mormânt,
Când am simțit o prietenoasă mână.
Un înger ca ninsoarea scânteia ;
O platoșă de crini ca'ntr'un amurg
Mijlocul subțiratec îi strângea.

„Ridică-te, mi-a zis ; ești iarăși viu.
Sfârșit e somnul lungei așteptări.
O, lasă'n urmă putredul sicriu !
Domnul Iisus, așa cum ai visat
S'a îndurat și azi te cheamă sus.
Ce-a fost făcut în tine, ți-a iertat.

Ușor cum frunza se înalță'n vânt
Desprinsu-m'am din neagra încleștare
Priveam cu spaimă umedul mormânt.
Un freamăt lin ca'n palide livezi
Năștea în mine un sfios cuvânt.
„De ce, prieten scump, te minunezi,

Nu-ți amintești cât bine ai făcut
Iubirea ta răsplată și-a găsit,
Un gând curat ai fost dela 'nceput.
Și iată lutul veșted la picioare
In fulgerări de lacrimi strălucind.
Ce-au fost dureri e răsărit de soare,

Ce-a fost nădejde e văzduh și mare".
„Plecăm, acum", și'n juru-mi auzii
Urcând sfios a stelelor cântare.
Cum în păduri izvorul șipotind
Își duce'n nopți adânca melodie
Suna un zvon tăcut ca de argint.

„Privește'n flăcări trunchii înfloriți
Nu arde, ci mângâie a lor lumină.
Pe cei ce'n viață pururi umiliți
Au așteptat o dreaptă judecată
Spre Tronul Celui Înalt călăuzind
Iubirea lor, e veșnica răsplată.

Nu-i văd, i-am spus, ci doar aud un glas
Ca stolul de prigorii toamna'n crâng,
Ei parcă plâng, pe cei ce au rămas.
Treceau în freamăt greu pe lângă noi
Ca'n rîu, piezișe fulguiri de soare,
Urca în slăvi al sufletelor roiu.

„Ți's ochii încă tulburi de vieți
Dar iată trepte înflorind te așteaptă".
Pe bolți brumate, limpezi dimineți.
Și pretutindeni, veșnicii și gol,
Câte-un luceafăr se aprindea în hău
Cum nufărul răsare din nămol.

Cum puiul lângă mamă'și face loc
Așa de înger jalea'mi răzimam
Când am zărit arcadele de foc.
De straje, serafimii fâlfâiau
Cu șase aripi de văpăi și stele
Cu alte aripi ochi'și ascundeau.

Năsteau din neguri albele zidiri
Turnuri ca spuma Cerul înfioară.
Abia'mi luam pierdutele priviri.
— „Iată, am ajuns, închină-te și treci".
Cu adânci evlavii am păsit ușor
Simțeam că fruntea mi-i în flăcări reci.

Tot ce-așteptam acuma se'mplinea.
Văzui pe Domnul în lumini, lucind.
Privirea Lui ca fulgerul trecea.
In mâna stele-i fâlfâiau, tăcut.
Cu glezne de aramă'n alb vestmânt.
Cu fruntea la picioare i-am căzut.

„Te așteptam, mi-a spus. Ai biruit.
Din zvonul greu, al lumii te-am adus
Poruncile-mi cu teamă le-ai păzit.
Celor ce n'au, le-ai spus un blând cuvânt.
Nu-i pizmuiai pe cei în trepte mari ajunși.
Din sărăcie ți-ai croit vestmânt".

Și glasul Lui în lacrimi I s'a frânt.

Iulian Vesper

DIN PRINȚ DE COROANĂ DESORDONAT, UN MARE REGE, ENRIC V

TAINA VOCAȚIEI IN PSIHOLOGIA UNEI METAMORFOZE IN DRAMA LUI SHAKESPEARE «ENRIC IV»

1

Ce sguduitoare pildă de metamorfoză sufletească ne înfățișează Shakespeare în persoana prințului Enric, din drama „Enric IV", care s'a jucat, nu de mult, pe scena Teatrului Național din București !

Regele Enric al IV-lea, al cărui nume îl poartă captivanta creație poetică a profundului dramaturg, apare rar pe scenă, aproape numai, parcă, spre a da prilej de manifestare fiului său Enric, care îi va urma la tron, ca Enric V.

De altfel, mai toate personajele și peripețiile piesei parcă sunt chibzuite și alcătuite în scop de a pune pe tânărul Prinț Enric în multe și felurite situații, menite a-l face să-și dea pe față fondul adânc al firii lui, pe care cauți cu înfrigurare să-l pătrunzi, știind de mai înainte că el va fi cârmuitorul unei țări.

Și rămâi, dela început, și o mare parte din timpul desfășurărilor scenice, încremenit de rușinoasa decădere a aceluia pe fruntea căruia soarta, în mod fatal, va pune o coroană regală.

Trăește în tovărășia, de zi și de noapte, a unor oameni stricați; face chefuri cu ei și cu femei, prin taverne; cheltuește tot ce are; și când n'are, împrumută; și când nu găsește credit la îndemână, fură, dă lovituri la drumul mare.

Chiar în apartamentul lui din palat, îl găsim în sfat intim cu cel mai cinic șnapan, cu Falstaff, căpetenia bandei de haimanale, un porc monstruos, cu zece straturi de osânză infectă pe trup și pe suflet, bețiv, hoț, craiu, întruparea bestială a minciunii, a vițiului, a murdăriei, a fărădelegii. Și ce prindem din taina glumelor și planurilor lor de strengării, trecute și viitoare ?

Falstaff, făcând spirit, de o duhoare asfixiantă, pe tema tâlhăriilor lui și alor lui, spune prințului să desființeze, când o fi rege, spânzurătorile pentru hoți și să arunce la gunoi vechitura aia blestemată de *lege*. Și duhul prințului, punându-se de acord și la nivel, face și el jocuri de cuvinte... spirituale. — „O pungă de aur, luată cu strigătul *Hei ! dă-mi !* și cheltuită cu strigătul *Hei ! adu-mi !*, este icoana stării noastre..."

Şi *Falstaff.* Ba nu, zău, ia spune drept, tinere: stăpâna tavernei nu e o fată foarte dulce ?

Prinţul Enric. Dulce ca mierea...

Şi după multe palavre cu aluzii de tot felul, deodată:

Prinţul Enric. De unde să luăm noi mâne o pungă, Jak ?

Falstaff. Ei, de unde îi vrea tinere. Voiu face şi eu parte din ceata expediţiei...

Şi iată că încă unul din ceată apare, *Poins.* Şi se pune la cale o tâlhărie la drumul mare, la care, ce e drept, Henric se învoieşte să ia parte numai în anumite condiţii — pentru haz !

Şi cele ce se plănuesc în camera din Palat a Prinţului, se vor pune în acţiune în diferitele scene de desmăţ, presărate în toată piesa.

Iar când un trimis al Regelui vine să-l cheme din o cârciumă, ce desfrâu de imaginaţie şi la Prinţul Enric, şi la borfaşul desmăţat Falstaff, când joacă amândoi scena judecăţii părinteşti ce-şi închipue că aşteaptă pe Enric, unul făcând pe Regele mustrător, celalt pe Prinţul rătăcit. Cum îşi bat amândoi joc de întâlnirea solemnă ce avea să urmeze în curând !

Putred ! Putred până în măduva oaselor, nu-i aşa ? Perdut pentru totdeauna, acest viitor rege al Angliei.

E drept că în faţa Regelui, a tatălui său, Prinţul se prezintă serios, pocăit, conştient de toată răspunderea situaţiei. Răscoala rebelilor pune în primejdie tronul. Ţara e sguduită de cutremurul războiului civil. Moştenitorul tronului promite că se va îndrepta, că-şi va face datoria. Dar cine îl crede ?

Ideia ce-şi făcuseră toţi despre el era aşa de rea, încât Regele îl credea capabil chiar de o infamie.

— Eşti în stare, împins de o frică de vasal şi de o pornire josnică, să lupţi în contra mea, plătit de Percy [1], să te ţii de pulpana lui şi să răspunzi cu tot felul de ploconeli şi de temenele la privirile lui încruntate, ca să dovedeşti cu prisosinţă cât eşti de degenerat".

E drept, asemena, că răspunsul Prinţului este vibrător de o protestare energică pe care n'o poate inspira decât bunacredinţă şi avântul sincerităţii.

— Nu credeţi acestea... Dumneezu să-i ierte pe aceia cari au distrus aşa de mult buna părere a Majestăţii Voastre despre mine. Imi voiu răscumpăra toate acestea cu capul lui Percy... In acea zi haina mea va fi plină de sânge şi chipul meu va fi mânjit ca o mască de sânge, care, odată spălată, va lua cu dânsa şi ruşinea mea. Ziua aceea va fi când acel vesitt copil al onoarei şi al gloriei, viteazul Hotspur [2], acel cavaler lăudat de toţi, şi Enric acesta al vostru, la care nimeni nu se gândeşte, se vor fi întâlnit faţă în faţă... Iacă ce făgăduesc aci în numele lui Dumnezeu.

Frumos ! Impresionant ! Dar aceste declaraţii să nu fie oare numai simple declamaţii de ocazie ? Vorbele, până nu se traduc în fapte, sunt numai vorbe.

---

[1] Unul din capii principali ai răsculaţilor, cel mai temut.

[2] Sau Percy, — *Percy Hotspur.*

Căci iată-l, imediat după ce iese din palat, din nou în tovărăşia desmăţaţilor. Dece a mai venit el acolo? A căzut din nou? Stă să asculte cearta dintre Falstaff şi stăpâna tavernei, care îl denunţă Prinţului că a spus despre el, ba că o să-i dea câteva bastoane, ba că l-a împrumutat cu bani. Ia parte la balivernele deşănţate ale vechilor tovarăşi.

Dar deodată, fără nicio tranziţie, închee brusc conversaţia, dând fiecăruia câte o însărcinare de războiu şi trimiţând, cu unul din ei, scrisori importante.

— Ţara este în foc, Percy este în vârf şi trebue or tabăra lor, or a noastră să se prăbuşească.

Vorbă de om treaz la minte şi hotărît la faptă. Dar iarăşi, deocamdată, tot vorbe, numai vorbe. Ce poţi crede? La ce te poţi aştepta?

2

Piatra de încercare se prezintă hotărîtoare. Merge-va el să înfrunte vijelia primejdioasă a războiului? Atunci poţi conta pe tăria caracterului, care îşi pune la mijloc vieaţa pentru o datorie, pentru un ideal.

Va face, din contra, „la dreapta împrejur", luându-şi cu el câţiva tovarăşi de petrecere şi o femee — cel puţin — ca să se ascundă cu ei sau cu ele undeva, dincolo de raza câmpului neliniştit al războiului şi al grijilor publice, şi să-şi trăiască vieaţa instinctelor lui inferioare acolo, în azilul prielnic pe care isteţimea unei inteligenţe agere, creditul şi prestigiul unui moştenitor al tronului i le pun la dispoziţie? Atunci viţiul organic al constituţiei lui sufleteşti se va da pe faţă, ca o boală fără leac. De aci în colo, în orice situaţie, de aparentă normalitate, se va aşeza, credinţă şi încredere în el nu mai poţi avea. Arătările impunătoare ale manifestaţiilor oficiale, dictate de împrejurări, se vor ridica pe o temelie putredă, mâncată, în ascuns, de viermele neadormit al imoralităţii.

Cumpăna e de un interes în adevăr dramatic. Incotro se va pleca? Soarta unei ţări atârnă de felul mişcării lui.

Impresii premergătoare, svonuri ce sboară ca semne prevestitoare prin tabăra rebelilor, înainte de începerea luptelor, par a pregăti sufletul să aştepte dovezi de eroism din partea Prinţului moştenitor.

Un combatant dă tocmai lui Percy Hotspur unele ştiri despre armata Regelui.

— „Am văzut pe tânărul Enric, cu casca pe cap, cuirasat la gambiere, sărind pe cal dela pământ ca un Mercur înaripat, şi se ţinea călare cu atâta eleganţă, că parcă ar fi fost un înger căzut din nori ca să dreseze şi să mânuiască un Pegas înfocat şi să farmece lumea cu priveliştea unui călăreţ de rasă".

Laudele astea aprind nervii vestitului Hotspur.

— Mă simt numai flăcări, aflând că această pradă e aşa de aproape şi nu e încă a noastră... Haide, lasă-mă să încalec calul care mă va duce, ca o lovitură de trăsnet, drept în faţa Prinţului de

Galles. Ne vom întâlni, un Harry în faţa altui Harry... şi nu ne vom despărţi decât atunci când unul din noi va cădea mort...

Negreşit, cei doi cavaleri, înarmaţi de luptă, încă departe unul de altul, se înfăţişează măreţi în închipuirea noastră, înainte de a-i vedea începând atacul.

Dar ştim de unul din ei, anume de Percy Hotspur, că toată lumea îl cunoaşte, din tot trecutul lui, ca viteaz, fără frică de moarte. Despre celalt, însă, toată lumea ştie, până acum, că s'a ilustrat în alte direcţii, nu în acte de curaj eroic.

Până să vină momentul luptei, mai este puţin timp. Mai este cel puţin atât, cât îi trebue noului erou necunoscut, să dea pinteni calului, şi, aşa, „Mercur înaripat" cum este, să sboare undeva peste graniţă, sau în vre-un colţ de ţară cu o femee frumoasă, şi cu nedespărţitul său Falstaff.

Nu e imposibil. S'au mai văzut cazuri de acestea.

Ei bine, nu. Tânărul acesta, trăit între derbedei, în cârciumi, are suflet, e un caracter, e om de onoare.

Iată-l pe câmpul de răsboiu. Pe cine întâlneşte întâiu? Pe vecinic incorigibilul caraghios cinic Falstaff, ascuns de primejdie, şi bătându-şi joc de el însuşi şi de soartă.

— Cum! îi strigă Prinţul, stai acolo, fără să lupţi?

Îi cere să-i împrumute sabia. A lui a fost ruptă în luptă. Falstaff îi oferă pistolul ţinut în toc.

— Cum! Îl ţii în toc?

Prinţul scoate din toc, în loc de pistol, o sticlă de vin Xeres.

— Ce fel! E momentul de glume! Îi aruncă sticla şi pleacă.

Regele întâlneşte pe Enric şi-l vede plin de sânge. Îi spune să se retragă. Recomandă unui nobil, Milord de Westmoreland, să-l conducă în cort.

Prinţul Enric refuză, hotărît.

— Ferească Dumnezeu ca o sgârietură uşoară să depărteze pe Prinţul de Galles de un câmp de luptă ca acesta, în care nobleţa însângerată zace călcată în picioare şi unde armele rebelilor triumfă în măcel.

In curând îl vedem la lucru, aprins de avânt şi vitejie.

Un mare luptător din tabăra rebelilor, Douglas, care, căutând să omoare pe regele, omorîse mai mulţi cavaleri, luându-i, după îmbrăcăminte, drept Enric IV, iată-l acum tăbărând cu furie chiar asupra regelui. Şi e cât pe-aci să-l răpună. Dar prinţul Enric vede scena şi sare în ajutorul regelui. Se încinge o luptă crâncenă între el şi Douglas, cel nebiruit, care acum, văzându-se gata să cadă, fuge.

Dar abia se retrage regele, spunându-i:

— Ţi-ai răscumpărat opinia rea ce avea lumea despre tine.

Şi iată apare teribilul Hotspur, fala şi nădejdea întregei armate a rebelilor.

Cei doi viteji, ca în luptele omerice, îşi spun numele, îşi aruncă unul altuia laude şi ameninţări de exterminare: amândoi nu pot încăpea în Englitera. Unul din ei trebue să piară.

Şi a pierit Percy Hotspur. Prinţul Enric învinge. Cumpăna răsboiului se pleacă hotărîtor de partea armatei regale.

Şi-a făcut oare Enric vre-o faţă, după aceea, din biruinţa lui ? Deloc. Era dispus să lase pe altul să se împăuneze cu fapta lui eroică. Acel altul era... Falstaff. Acest beţivan cinic, întâlnind pe Douglas în goana lui războinică, primise o lovitură de spadă care îl trântise la pământ.

Căzând, caraghiosul se face mort. Tăişul armei nu putuse, se vede, să pătrundă stratul gros de osânză, care l'a apărat ca o za. Când s'a sculat, după trecerea pericolului, şi a dat de cadavrul lui Percy, sinistrul bufon i-a împlântat un pumnal în piept şi l-a luat să-l care în spinare, ca să spună că el l-a ucis. Şi i-o spune asta chiar Prinţului.

— Ce tot spui ! Dar chiar eu l-am ucis pe Percy, şi l-am văzut mort.

Indrăsneţul farsor fără pereche stărue în minciuna lui.

Da, o fi căzut Percy, lovit de sabia Prinţului, dar tot aşa cum a căzut şi Falstaff lovit de arma lui Douglas, fără să moară. Când s'au sculat amândoi, pe urmă, de jos, în acelaş timp, s'au luat la luptă şi Falstaff a omorât pe Percy-Hotspur...

Iată-l pe Falstaff erou.

Prinţul face haz.

— „Din partea mea, dacă o minciună poate să-ţi aducă cinstire...".

Unde generozitatea Prinţului se arată în toată noblеţa ei, e în altă împrejurare. E, când cere voe Regelui să dispună de soarta lui Douglas, căzut prizonier în mâinile lui, şi când, în loc să se ducă el însuşi, să anunţe personal pe Douglas că-i redă libertatea, ca omagiu pentru vitejia lui, încredinţează onoarea acestui gest mărinimos unuia din fraţii săi, Prinţului Ion, pe care-l iubia şi îl preţuia cu deosebire.

Vă mai îndoiţi, după atâtea dovezi, că Prinţul Enric va fi un mare Rege ? Un *bun rege*, în orice caz? Unul, chiar dintre duşmanii din tabăra răsculaţilor, care l-a cunoscut în arătările lui din urmă, nu se îndoeşte... „Declar în faţa lumii, spune Sir Richard Vernon, că dacă Prinţul Enric va scăpa din pericolele zilei de azi, Anglia nu va fi avut niciodată speranţe mai frumoase, cari au fost aşa de rău întunecate din cauza nebuniilor lui din tinereţe".

Dar Sir Vernon nu are nici el, pentru moment, mai multe temeiuri să creză decât noi, până acum, din desfăşurarea dramei. Ce vrem mai mult ? De ce stăm pe gânduri, la îndoială ?

3

O întrebare ni se formulează în minte. Se poate oare ca vieaţa de destrăbălare care a dus-o Prinţul Enric atâta vreme în tovărăşia, de zi şi noapte, a unor oameni stricaţi, să nu fi avut nicio influenţă asupra sufletului său ?

Ştiinţa, care stabileşte legea cauzalităţii mediului, n'o admite. Teoria influenţii mediului nu e nevoe s'o căutăm în cărţi savante. Ascultaţi cum o formulează, din observaţie şi experienţă, cu temeiuri şi exemplificări demne de un erudit psiholog, acel decăzut anarhist moral care e Falstaff. Vorbind de protejatul său Shallow,

un modest judecător de pace, căruia i-a promis o superbă înaintare în statul viitor cârmuit de elevul său, de viitorul rege Enric V, precum şi de urmările contactului cu nişte tovarăşi ai lui mai inferiori, iată ce aforismă excelentă formulează :

— *E sigur că oamenii capătă, din atingerea unora cu alţii, un anumit fel de purtare,* înţeleaptă sau proastă, *cum se capătă boalele contagioase. Prin urmare, trebue să bage bine de seamă omul ce tovarăşi frecventează*" [1].

Din partea lui, el e sigur că Prinţul moştenitor Enric, a căpătat, din contactul cu el, ceva care îl deosebeşte de ceilalţi fraţi, netrecuţi prin şcoala lui de beţivan.

Iată ce spune în special de Prinţul Ion:

„Jur că acest tânăr cu sânge rece nu mă iubeşte; nimeni nu-l poate face să râdă; şi asta nu e de mirare — : nu bea vin".

„Pe când Prinţul Harry e cu totul altfel:

„Sângele rece pe care l-a moştenit dela tatăl său, el l-a lucrat, aşa cum faci cu un pământ sărac, sterp, uscat, l-a cultivat şi l-a însămânţat prin excelenta muncă a băuturii sdravene şi prin îngrăşămintea rodnică a vinului de Xeres; aşa că a devenit foarte cald şi viteaz" [2].

Suntem în plină verificare a teoriei despre influenţa exercitată de mediu asupra formării sufletului şi caracterului individual.

Şi, din acest punct de vedere, ştim că avea ce învăţa Prinţul Enric dela cinismul scepticului Falstaff, aşa de consecvent în teoria şi practica anarhismului moral, a cărui duhoare de filosofie infectă împute atmosfera înconjurătoare, otrăvind pe cei ce o respiră.

Căci monstrul acesta hidos avea o filosofie, avea o concepţie a vieţii: filosofia viţiului, concepţia vieţii coborîte în mocirla instinctelor bestiale.

Ascultaţi cum se diformează de diabolic sfera ideilor morale, când trece prin prisma judecăţii lui decăzute mai jos de linia cea mai de jos a conştiinţei fiinţelor omeneşti celor mai inferioare.

Ascultaţi-l cum gândeşte, pe câmpul de războiu, despre *onoare,* despre onoarea care mână pe ostaşi la luptă, înfruntând primejdia.

„Onoarea ! Oare poate onoarea să-ţi pună un picior la loc ? Nu. Sau un braţ ? Nu. Or să-ţi aline durerea unei răni ? Nu. Onoarea are, prin urmare, vre-o putere în hirurgie ? Nu. *Ce este dar onoarea ? O vorbă. Şi ce este vorba asta onoare?* Aer. Frumoasă bogăţie, pe cinstea mea. Cine o are ? Cel care muri mai deunăzi ? O simte el ? Nu... Deci nu-mi trebue... Şi cu asta mi-am încheiat catehismul" [3].

Onoarea, floarea cerească a conştiinţei omeneşti, călăuză supremă a cârmuitorilor, chiar în statele cele mai despotice, jos, la pământ, călcată ca o cârpă în picioarele bestiei !

Pe bune mâni a căzut educaţia Prinţului moştenitor !

Şi este, această filosofie, în felul ei, complectă, aproape încheiată în sistem.

---

[1] Actul V, scena 1, din a doua parte a dramei Enric IV.
[2] Actul IV, scena III (din a doua parte).
[3] Actul V, scena I, *Regele Enric IV,* Partea I.

După distrugerea sentimentului de *onoare*, această sinteză a respectului de sine, a demnităţii personale, a ţinerii de cuvânt, a respectului de om, a respectului de datoriile înalte ale unui stăpânitor şi cârmuitor de ţară, ce mai rămâne să ţină sufletul în echilibrul moral cuvenit unui rege ?

Măcar *respectul de Lege !*

O, acest „măcar" e aşa de smerit ! Ar putea să pară perfid, insidios.

E ultima formă — fie şi numai *formă* — în care se îmbracă şi de care se sprijină măcar — iar „măcar" — aparenţa ţinutei celui mai elementar echilibru, celui mai indispensabil simbol al regalităţii. Coroana regală e concretizarea *„Legii" cârmuitoare*. Nimbul de maiestate al Coroanei, care simbolizează *Legea*, este *Onoarea*.

Ce spune filosofia lui Falstaff despre *Lege?* Ce sugestii şi îndemnuri primeşte viitorul rege al Angliei din duhnitoarea deşteptăciune impertinentă a cheflliului său tovarăş de petreceri ?

„...Dar te rog, un lucru, dragul meu Prinţ hazliu, spune Falstaff prinţului Enric. Oare când îi fi tu rege, s'or ridica spânzurători ? Şi oamenii de curaj, oamenii întreprinzători, vor mai fi ei stânjeniţi, ca acum, de frâul ruginit al acelei caraghioase hârce bătrâne, care se chiamă *lege ?* Când vei fi tu rege, să nu spânzuri niciun hoţ".

Şi când drăguţul Prinţ, plin de haz şi de glume şugubeţe, ajunge Enric al V-lea, ce simplu şi hotărît declară prietenilor săi, acela care se şi credea primul sfetnic, mare sfătuitor al tânărului rege :

„O, acum *legile Angliei sunt la picioarele mele*".

Monarh fără „onoare", monarh fără „lege", iată dihania monstruoasă ce se va urca pe tronul Angliei, după educaţia şi învăţăturile tavernelor în cari oficiază marele preot al desfrâului, nerusinatul, anarhicul Falstaff.

Coloanele templului, în care se apoteozează Maiestatea cârmuitoare a unei ţări, sunt minate, dela temelie, de idei contrare soliditătii lor şi structurei templului.

E ca şi cum ai alege un comunist fanatic, care vrea dărâmarea principiului monarhic, vrea dărâmarea religiei şi a familiei, şi i-ai încredinţa formarea sufletească a unui principe de coroană în o monarhie constituţională, făcând din el un instrument puternic de subminare, pe toate căile, a bazelor arhitectonice ale statului ce va fi chemat să cârmuiască.

Regele Enric IV prevedea, îngrijorat, cataclismul ce va urma după dânsul, când fiul său, în care toţi vedeau un destrăbălat, va deveni regele Angliei.

„Imi sângerează inima când îmi închipui zilele de rătăcire şi de corupţie ce veţi vedea, când eu voiu dormi între străbunii mei, căci atunci când desfrâul încăpăţânat nu va mai găsi stavilă, când mânia şi violenţa vor fi sfătuitoarele lui, când gusturile lui de risipă vor găsi mijloacele de a fi satisfăcute, o, cu ce aripi îl vor duce patimele către primejdia ameninţătoare şi către căderea nimicitoare".

Iar la încercările lui Warwik de a-l face să nădăjduiască în o schimbare a Prințului, răspunde sentențios: „Când și-a depus vreodată albina sucul mierii în stârvul unei mortăciuni!"

4

Două perspective. Două așteptări. Cum va fi Enric V? Așa cum îl vede Sir Vernon sau așa cum îl vede tatăl său Enric IV, împreună cu mai toată lumea?

Probele vieții vor hotărî. O primă piatră de încercare a fost: *actul eroic al mergerii la război și al vitejiilor lui pline de primejdii.*

Altele vor urma, inevitabil.

Vrem să vedem ce va face el când va ajunge rege? Ce va face liota tovarășilor de chefuri? Când nu va mai fi autoritatea severă a sfaturilor tatălui său, cine îl va opri, dacă îi va lipsi frâul dinăuntru al demnității personale și al datoriilor regale?

Putem să întoarcem paginile dramei mai repede decât Sir Vernon zilele vieții, și să aflăm imediat punctul de întorsătură al destinului.

Enric IV moare. Prințul Enric devine rege — Enric V.

O primă scenă din palat ne înfățișează îngrijorările celor de sus dela Curte. Ce va face noul rege? Cum se va purta cu ei? Pe cine va ține, pe cine va îndepărta? Sunt de față, între alții, frații lui proprii, Prințul Ion, Prințul Humphroy, Clerence, precum și Lordul Marele Judecător.

Prințul Ion spune Lordului Mare Judecător:

— „Deși nimeni nu este sigur de favoarea ce va putea găsi la noul rege, speranțele voastre în special sunt foarte mici".

Iacă un frate al lui Enric V, care își dă o părere despre felul cum va judeca și se va purta tânărul rege.

Și tot în felul acesta crede și un alt nobil dela Curte, Contele de Warwik.

Warwik (către Marele Jude): In adevăr, tânărul rege nu vă iubește.

Marele Jude: Știu că nu mă iubește.

Dece oare? Ce se întâmplase între Prințul Enric și Marele Judecător? Ceva foarte grav. Lordul Jude arestase pe Prințul de Galles, găsit vinovat că luase parte la lovitura de drumul mare a bandei de pungași, condusă de Falstaff. Și Prințul Moștenitor pălmuise, pentru asta, în plină ședință de justiție, pe Lordul Mare Judecător.

Cum va fi prima întâlnire a Marelui Judecător cu fostul Prinț Enric, acum când cel arestat de dânsul e Regele Enric V? Și ce va trebui să facă spre a-și răscumpăra disgrația sigură?

Aci se vede perspectiva cea mai neagră, sub care se proectează, chiar în mintea fraților săi, venirea la tron a noului rege. *Clarence* arată Marelui Judecător ce-i rămâne de făcut, ca să-și capete grația regelui.

— Va trebui acum să vorbești respectuos lui Sir John Falstaff, ceeace e contrar obiceiurilor de demnitate ale condiției d-tale.

— Bunii mei Prinți, răspunde Marele Judecător, ceea ce am

făcut, am făcut după cerința onoarei și condus de regula nepărtinitoare a conștiinței mele, și nu mă veți vedea niciodată cerșind o iertare rușinoasă și nesigură.

Va să zică părerea și așteptarea celor mai de sus ai Curții regale indică pe fostul tovarăș de chefuri și de ticăloșii, al fostului Prinț Enric, pe Falstaff, ca stăpân al situației, ca marele regisor al noului regim, ca șef a-tot-puternic al camarilei regale.

Evident, asta este și convingerea adâncă a șleahtei lui Falstaff, începând cu monstrul odios din capul ei.

Ascultați-i cum pun lumea la cale, când le-a venit, în toiul chiolhanului din grădina unui tovarăș, știrea morții lui Enric IV și a suirii pe tron a lui Enric V :

— Dulcele meu cavaler, îi striga lui Falstaff, unul din derbedeii cetei de beți, Pistol, care aduce știrea, tu ești acum unul din personagiile cele mai considerabile ale regatului... Blândul tău mielușel este acum Rege.

Și Falstaff, cerând să-i pregătească repede calul, ca să alerge, în goană mare, la palat, hotărște:

— Maestre Robert Shallow, alege-ți slujba care-ți place în regat: va fi a ta. Pistol, îți voiu da un cumul de sarcini și demnități... Repede calul.. Tânărul Rege oftează de dorul meu... Sunt intendentul noroacelor... *Legile Angliei sunt la ordinele mele*".

Asta ar fi, desigur, concluzia logică a desfășurării evenimentelor, dacă, în adâncul cauzalității lor, ar domni detracarea morală a stăpânitorului. Vedeți cum, în mod firesc, nucleul camarilei s'a și înjghebat, întunecând, cu roiul dorințelor ei negre de patimi, coroana unei țări, ce se va pune, poate s'a și pus, pe capul unui camarad de viții.

5

Când Prințul Enric și-a pus coroana pe cap și a devenit Enric V, momentul istoric își punea fatal întrebarea: *Va fi Enric regele lui Falstaff, or regele poporului englez?*

Răspunsul îl dau faptele.

Noul rege apare, deci, în apartamentul palatului unde sunt adunați mai marii Curții regale, cei trei prinți, frații lui, Contele de Warwik și Lordul Mare Jude.

Ce va spune el, în special acestuia din urmă? Ce se va întâmpla?

Regele Enric V (intrând): Mă priviți toți într'un mod ciudat, și D-ta (către Marele Jude) mai mult decât toți ceilalți. Ești sigur, îmi închipuesc, că nu te iubesc.

Marele Jude: Aceea de care sunt sigur e că, dacă voiu fi judecat cu dreptate, Maiestatea Voastră nu are niciun temeiu just să mă urască.

Regele Enirc V: Nu! Cum s'ar putea ca un Prinț, purtător de așa mari speranțe, să uite înjosirile enorme ce D-ta l-ai făcut să îndure? Cum! Să mustri, să certi, să trimiți brutal la închisoare

pe moştenitorul imediat al tronului Angliei ? E asta o ofensă uşoară? Se poate cufunda asta în Lethe şi uita ?

Marele Jude: Reprezentam atunci persoana tatălui vostru, eram imaginea puterii lui; şi, pe când eram ocupat a da justiţiei pe când îndeplineam slujba mea către societate, i-a plăcut Alteţei Voastre să uite de datoria mea, de maiestatea şi de puterea legii şi a justiţiei, de imaginea regelui pe care îl reprezentam, şi m-aţi lovit chiar pe scaunul meu de judecător....

Il pune să-şi închipuiască acum, când e rege, că ar avea un fiu care ar face ce a făcut el când era prinţ moştenitor şi că Marele Judecător ar trece peste faptele prinţului cu îngăduinţă şi tăcere.

Regele Enric V: — *Ai dreptate Jude...* Continuă a purta mai departe balanţa şi spada... Şi te rog a te servi de ele cu *acelaş curaj energic, just şi imparţial pe care l-ai arătat în contra mea...* Iacă mâna mea. Vei fi ca un părinte pentru tinereţea mea; glasul meu se va rosti după sfaturile d-tale, şi voiu şti să-mi plec cu smerenie voinţa după îndreptările d-tale înţelepte şi încercate.

Măreaţă scenă de înălţare morală ! Mişcătoare închinare a trufiei personale, a tiraniei egoismului în faţa superiorităţii imperioase a *dreptului* şi a *legii*. Cei cari se cred fericiţi pentrucă trăesc iluzia oarbelor instincte, şi se cred deştepţi pentru că pot înşela marele comandamente ale vieţii publice, nici nu bănuesc marea fericire dată naturei omeneşti, în clipa înfrângerii personalismului impulsiv, în clipa ridicării sufletului la deliciul mistic al vieţii trăite în armonia legilor eterne ce cârmuesc lumea morală !

Nici nu bănuesc extazul divin ce făcea pe Regele puternic să insiste în declaraţiile adâncei lui prefaceri sufleteşti.

— „Şi acum, voi toţi, *credeţi-mă, vă conjur:* tatăl meu s'a coborît în mormânt odată cu toate nebuniile mele, şi tot ce eram eu, până acum s'a închis în mormântul lui; iar în schimb supravieţueşte în mine spiritul lui serios, cu care sunt hotărît să surprind aşteptarea lumii, să desmint profeţiile şi să distrug reaua opinie care m'a judecat după aparenţe".

6

Mai vreţi încă o dovadă a sincerităţii lui ? Iată încă una, ultima, cea definitivă.

Priviţi-l în faţa cetei lui Falstaff, care s'a aşezat în drumul trecerii convoiului dela încoronare, ca să-i facă surpriză tânărului rege doritor să-l vază, să-l cheme, să-l facă sfetnicul, consilierul lui intim. Tovarăşi de petrecere eri, tovarăşi de stăpânire azi, cu nădejdea secretă a altor crailăcuri şi chiulhanuri, în stil superior,... regal.

Viitorul mare distribuitor al slujbelor şi afacerilor publice, un adevărat vice-rege de fapt al Angliei şi-a şi început, aşteptând convoiul, funcţia.

Falstaff: Stai pe lângă mine, maiestre Robert Shalow, o să te fac să obţii favoarea regelui: o să-i fac cu ochiul când o trece, şi

să observi bine mina ce-mi va arăta... Vino mai încoace Pistol; stai la spatele meu !

Ce-i pare rău lichelei, este numai că n'a avut timp să se îmbrace cu livrea nouă. E în haina de drum. Nu face nimic.

„Asta o să arate că am alergat călare zi și noapte, fără să mă gândesc la altceva decât să-l văz pe el, fără să am nici măcar timpul de a-mi schimba cămașa"...

Ce bucurie o să-i facă asta lui *Hal*, cum îi zicea familiar Falstaff Prințului Enric.

Iacă-l apare Enric V, cu suita din care face parte Marele Jude.

Falstaff strigă, cât îl iea gura :

— „Dumnezeu să te apere, rege *Hal*... Regalul meu Hal...

Nici un semn. Încă odată, mai tare:

— „Dumnezeu să te țină, dulcele meu copil !

Atunci Enric V se întoarce către Marele Jude:

— „Milord, vorbește-i individului aceluia încrezut...

Dar Falstaf nu vrea să asculte ce-i spune Marele Jude.

— „Regele meu ! Jupiterul meu ! Ție îți vorbesc, sufletul meu!

Atunci noul, tânărul Rege Enric V, îi spune bătrânului caraghios, inconștientului bufon, incorigibilului reprezentant al desfrâului, nu vorbele pe cari le aștepta acesta dela dânsul, ci acelea pe cari le aștepta morala imanentă a situației publice:

— „Nu te cunosc, bătrâne. Du-te de te roagă. Ce rău șade părul alb unui bufon și unui farsor ! Să nu-ți închipui că mai sunt persoana ce eram. Dumnezeu știe și lumea va vedea că m'am lepădat de prima mea ființă, și tot așa mă lepăd și de aceia cari mi-au fost tovarăși. Te gonesc, sub pedeapsă de moarte, la zece mile depărtare de persoana noastră, după cum am făcut și cu ceilalți rău-sfătuitori ai mei. Vă voiu pune la dispoziție mijloace de traiu, ca nu cumva lipsa lor să vă împingă la rele. Și când vom afla că v-ați îndreptat, vă vom acorda înaintări în proporție cu capacitatea și cu meritul vostru".

Apoi, adresându-se Marelui Jude:

— „Vă însărcinez, Milord, cu aducerea la îndeplinire a hotărîrilor mele. Să mergem".

Și Enric V, cu suita, pleacă.

Și între rege și ceata murdară a candidaților la camarilă cade o imensă cortină de fier, grea cât destinul unui popor, impenetrabilă pentru totdeauna.

7

Cum e posibilă această metamorfoză ? Cum se explică ?

La formarea sufletului omenesc lucrează *două* forțe, nu una singură. Forța mediului, firește; dar și aceea a factorului dinnăuntru, a constituției și pornirilor sufletești înnăscute.

Când aceste două forțe lucrează concordant, opera lor comună are o putere de neclintit.

Când sunt în desacord, rezultanta luptei lor merge în direcția factorului celui mai tare, oscilând poate uneori, când într'o parte,

când în alta, după fluxul şi refluxul energiilor în conflict; dar rămânând în definitiv biruitoare una din ele.

Sunt cazuri când influenţele exterioare par covârşitoare.

Şi deodată elasticitatea impulsiilor interne primordiale svârle în lături apăsarea cauzalităţii externe. Şi felul adânc al omului iese la iveală, în bine sau în rău.

Acesta a fost cazul Prinţului Enric. Fondul lui bun, cu resorturi puternice, neînfrânte de înrâuririle mediului, a izbucnit impetuos din profunzimile structurii lui morale şi şi-a proectat impozant în afară atitudinea unei firi superioare neşovăitoare.

Explicaţia aceasta ne-o sugerează însuşi Shakespeare, care l-a creat pe Enric V în dramă, după Dumnezeu în istorie.

Încă dela începutul primului act, Shakespeare ţine parcă să prevină spectatorii că în sufletul Prinţului Enric este un fond bun, sănătos, normal, şi că cele ce se vor vedea, în decursul dramei, ca manifestări urâte ale lui, nu exprimă caracterul adevărat al personalităţii lui, sunt trecătoare.

Aceasta se formulează în unul din acele *monoloage* în cari marele poet nu face să se exprime numai anumite gânduri şi intenţii de ocazie ale personajelor, ci uneori, ca în cazul de faţă, ceva mai mult, ceva mai adânc, ceva de dincolo de linia pragului conştiinţei, *ceva din natura insondabilă a inconştientului.* E o licărire de proector, o tresărire de lumină aruncată în întunecimile profunde ale fiinţei umane, unde se elaborează forţele directive ale destinului, în structura înnăscută, încă necunoscută, a fiinţei.

„Vă cunosc eu acum pe toţi, spune Prinţul Enric, când rămâne singur după plecarea din camera lui, — în frunte cu Falstaff, capul tuturor răutăţilor —, a derbedeilor cu cari pusese la cale chiar o lovitură tâlhărească la drumul mare. Vă cunosc pe toţi, şi *vreau câtva timp să protejez capriciile destrânate ale trândăviei voastre*". *„Când voiu părăsi această purtare destrăbălată"*, adăogă el, comparându-se cu strălucirea unui diamant pe un fond întunecos, *schimbarea va fi cu atât mai impresionantă, cu cât va fi mai neaşteptată".*

Vorbeşte aci mai mult *instinctul* inexprimabil din fundul nepătruns şi neschimbător al *inconştientului,* decât chibzuiala deliberată a momentului trecător, în curgerea neîntreruptă a conştiinţei de toate zilele.

Acel imperativ hotărîtor al personalităţii morale permanente înnăscute a biruit în contra influenţelor mediului înconjurător, când s'a declarat şi s'a pronunţat isbitoarea metamorfoză sufletească a Prinţului moştenitor, devenit Rege.

8

Ce-ar fi fost, dacă pornirile înnăscute ale Prinţului Enric ar fi fost de acord şi ar fi mers paralel cu perversele sugestii ale mediului decăzut? Ar fi fost realizarea spectacolului dezastros, ce sângera inima Regelui Enric IV, când şi-l închipuia.

Marele Judecător, a cărui conduită dictată de *Lege,* îl jignise pe Prinţ, ar fi fost înlăturat, cu sfaturile lui cu tot, aruncat în dis-

grație, poate în închisoare, sau cel puțin deportat la cine știe câți kilometri de reședință, în surghiun pe viață. Camarila lui Falstaff s'ar fi instalat la putere, cu toate măririle promise de Falstaff cetei lui. Cel puțin deocamdată; căci nimic nu poate prejudeca statornicia regelui și permanența în camarilă a celor ce o compun. Statornică nu rămâne decât *instituția* camarilei și porunca nestăpânită a instinctelor regelui de a fi satisfăcute. Și cum, deși imutabile în esența lor, ele pot varia în modalitatea cerințelor momentane, cei cari pot sluji actual de mijlocitori și realizatori a patimilor stăpânului puternic, se pot schimba, după împrejurări. Azi o camarilă, mâine alta, fiecare durabilă atât cât satisface setea nesățioasă și formele capriționse ale patimei. Și recrutate când dintr'un strat social, când din altul. Suflete de slugi se găsesc în toate categoriile vieții publice.

Dar interesele vieții de stat ?

Ce interese ? Ce veiață de Stat ? Ce Stat ? Vorbe sau simple mijloace pentru interesele vieții personale ale regelui.

Coroana, pe care Prințul Enric o lua cu atât respect și evlavie depe patul tatălui său, va fi ori respinsă cu dispreț, ori răpită cu rapacitate prădalnică depe capul altuia, nu spre a o slăvi, ci spre a o înjosi.

Jurământul pe „Lege" ? Numai ca să-și bată joc de jurământ și de *lege*. Ce e „onoarea" ? O vorbă goală, simplu aer, l-a învățat Falstaff. Iar „Legea" ? O hârcă ridiculă, chiar de ar fi „Legea Legilor", cum i-a spus tot Falstaff.

Dacă va veni în contact — și va veni, ca rege — cu temeliile societăților normale, cu familia, cu religia, cu structura și aspirațiile poporului, va veni ca să-și râză de ele. Familie, dacă vreți, va întemeia, și încă nu una, mai multe, pe rând sau deodată. De biserică se va apropia, ca să spurce sfintele ei daruri și odăjdii, cu gândul lui de elev al lui Falstaff și cu fățărnicia unui ateu deghizat în preot. Va lua în deșert numele poporului, ca să-și vâre până'n coate mâinile în comorile lui, pentru satisfacerea tuturor poftelor nelimitate, așa cum prevăzuse tatăl său Enric IV, chiar dacă ar scufunda totul în mizerie și rușine.

Căci, încă odată: Ce e „onoarea" ? O vorbă. Ce e „Legea" ? O babă caraghioasă... Cine se închină la ele ? Niște proști și niște lași ! Omul deștept și curajos încalecă pe ele, ca pe niște cai de lemn, făcuți pentru jucăria copilior.

Ce noroc pentru Anglia că toate aceste orori au fost înlăturate; că au triumfat, în firea lui Enric V, puterile geniului său bun, înăscute în structura lui instinctuală.

Toată prveliștea vieții publice de stat a țării s'a luminat și apoteozat, deodată, cu metamorfoza Prințului Enric, realizată ca prin minune, în clipa urcării lui pe tron.

9

In această răsturnare radicală a valorilor morale și directivelor subiective, Shakespeare parcă a vrut să prezinte intuiției un caz opus celui arătat în drama lui Richard III, — ca să mărginim

comparația numai la cele două mari drame, reprezentate pe scena Teatrului Național din București, acum câțiva ani în urmă.

In Richard III avem natura diabolică, adânc, iremediabil perversă, a unui criminal născut, al cărui suflet nu-și putea găsi mulțumirea, decât în distrugerea fericirii și a vieții altora. Manifestările lui ocazionale de amabilitate, de bunătate, de generozitate, cuvintele lui bune, promsiunile lui, jurămintele lui, lacrămile lui desperate de legământ și devoțiune, nu erau decât cursele unei fățărnicii, care își întindea firele otrăvite de paianjen monstruos, spre a prinde în ele victimele naive și încrezătoare, ce-i cădeau în cale sau pe cari le urmăria cu perseverență.

Sub vălul artificial al conveniențelor externe, clocotia isvorul permanent al stricăciunii morale, care isbucnea și infecta mediul.

La Enric al V-lea, din potrivă, vălul artificial de corupție sub care trăia în mediu, ca sub un costum înșelător de bal mascat, a fost rupt și svârlit în bucăți de isbucnirea conștientă a bunei lui naturi ascunse, care, ieșind la iveală, ca o renaștere și înălțare, a proectat asupra mediului lumina aspirațiilor ei ideale.

Acesta este faptul, o minune care își găsește în ea însăși o explicație suficientă. O natură bună, înnăscută, care inviază din adâncimi insondabile și se ridică poruncitoare, asvârlind în lături, ca o piatră de mormânt, natura rea, adventivă, parazitară.

10

O nouă mărturie a sincerității desăvârșite, a superioarei lui valori autentice de cârmuitor ne vine din precizarea „specificului" înscris în fondul bun înnăscut al naturei Prințului Enric.

El era predestinat a fi Rege.

Predestinat a fi rege nu este numaidecât acela care ajunge pe tron, prin dreptul de succesiune, ori pentrucă se coboară din regi. Nu. Pe un tron regal poate să se urce, după toate drepturile exterioare, și un om care se arată, apoi, că era mai potrivit pentru altă îndeletnicire socială. Nu locul ocupat indică menirea naturală, ci destoinicia, pasiunea, dragostea meseriei, cultul închinat scopului ei.

Menirea profesională de rege, ca și orice altă meserie socială, e opera fatală a unui *destin*, nu un aranjament al omului și al legilor lui.

Destinul te atrage cu farmecul mistuitor care adesea distruge. In jocul destinului ești instrument care se sfarmă în cântecul unei armonii supra-individuale. Iți ridici și îți porți pe umeri crucea pe care te vei înălța la culmile răstignirii pentru un plan al vieții universale, cosmice. Și, în astă pironire pe înălțimea idealului, îți găsești singura fericire a existenței tale trecătoare.

Priviți-l pe Prințul Enric, în intimitatea cugetului, lângă patul unde zace regele, tatăl său, pe care-l crede mort. E singur. Nu paradează. Nu joacă un rol convențional pentru spectatori.

Cum i se înfățișează lui *Coroana regală*, ce va trebui s'o poarte ? Dela început, ca *o sfântă coroană de spini.*

„Dece oare coroana, această tovarăşe atât de tulburătoare, se află aci sub căpătâiul lui ?

„O, strălucită tortură: Ingrijorare vrăjită...

„O, Maiestate ! când te aşezi pe fiinţa care te poartă, ea te simte cum simţi o armură bogată, purtată în arşiţa zilei: *te arde şi te apără, tot odată*".

Este întocmai ideia ce-şi făcuse de „Coroană" tatăl său Enric al IV-lea.

Când l-a crezut pe Prinţul moştenitor grăbit să-i ia locul, după el, la tron, îi zice :

„O, copile. Tu cauţi mărirea care te va sdrobi".

Şi atunci Prinţul, în genunchi, îi mărturiseşte sincer gândurile ce l-au frământat, când a văzut Coroana la căpătâiul patului pe care-l credea culcat în somnul de veci.

— I-am vorbit Coroanei, ca şi cum ar fi fost înzestrată cu simţire, şi am mustrat-o. „Grijile ce dai, au ruinat viaţa tatălui meu; tu care eşti aurul cel mai nobil, eşti aurul cel mai rău... Tu care eşti cea mai frumoasă, cea mai slăvită, cea mai renumită, ai devorat pe cel ce te poartă".

„Cu astfel de învinuiri, Suveranul meu leal, am luat-o şi mi-am pus-o pe cap, adresându-mă ei ca unui duşman care, sub ochii mei, a asasinat pe tatăl meu. Dar dacă mi-a otrăvit ea vreodată sufletul cu vreo mişcare de bucurie, dacă mi-a smintit ea vreodată gândirea cu vre-o adiere de orgoliu, dacă cea mai mică ideie de rebeliune sau de vanitate m'a împins, cât de puţin, să-i adresez puterei ei vre-un surâs de dorinţă, să mi-o ridice Dumnezeu pentru totdeauna depe capul meu, şi să mă facă deopotrivă cu cel mai jos vasal, care nu îngenunchiază înaintea ei decât cu respect şi cu spaimă".

Cu sentimentul de *respect şi teamă*, cu acel fior de religiozitate, cu care creştinul credincios s'apropie de sfânta grijanie, aşa stă sufletul Prinţului Enric în faţa Coroanei regale.

Se teme de ea. Ştie chinurile ce-i va aduce. *Dar nu fuge de ea.* Nu fuge, fiindcă are către ea o chemare divină. E ceva în el care porunceşte să-şi plece fruntea înaintea acelei Coroane, căci un destin înalt vine să i-o aşeze pe cap.

O, dacă din fundul firii lui inconştiente, o altă chemare, nu cea regală, de jertfe, i-ar if şoptit să nu-şi îngroape tinereţea, cu avântul ei vibrător de viaţă, bogată în plăceri de tot felul, să nu şi-o îngroape în puşcăria călugărească a datoriei, pentru iluzia unei gloriole trecătoare, ca toate pe pământ, altul ar fi fost gestul lui. Ar fi fugit de coroană. Descurce-se sau încurce-se cu ea cine o vrea, cum o putea. Nu-l interesează. Nu-l priveşte. El rămâne cu raiul lui pământesc cunoscut. Şi s'ar fi dus în tovărăşia amuzantă a lui Falstaff, regizorul genial, inepuizabil, al tuturor drăciilor cu haz.

Şi încă asta tot ar fi fost o atitudine, la urma urmelor cinstită, francă, leală. Voi cu lumea voastră, eu cu a mea.

Dar ce prăpastie de anarhie morală, dacă perversitatea firii lui adânci, din pornire proprie or din sfaturi diabolice ale unui Falstaff, l-ar fi făcut dela început sau mai târziu, după o răsgândire,

să pună stăpânire pe Coroana regală, ca pe *un mijloc* nepreţuit în serviciul viţiului, al destrăbălării lui detracate, al anarhiei morale şi sociale !

Ar fi fost tocmai de ce se temea regele Enric IV, când credea pe fiul său Enric un stricat nelecuibil, cum se arătase până atunci, şi prevedea, îngrozit, ce are să fie în Anglia când succesorul său, Enric V s'o sui pe tron.

„Acum a sosit momentul să fie batjocorită legalitatea. Enric V e încoronat ! Sus, vanitate ! Jos demnitate regală ! Afară de aici voi toţi, înţelepţi consilieri ! Veniţi din toate ţinuturile ţării, să vă adunaţi la curtea Angliei, voi paiaţe ale libertinajului ! Ţări vecine, iacă ceasul să vă scăpaţi de murdăriile ce vă supără. Aveţi voi vre-o spurcăciune de neruşinat blestemat care înjură, bea, îşi petrece nopţile în orgii, fură, asasinează, şi cunoaşte arta de a săvârşi crimele cele mai vechi într'un mod cu totul nou ? Fiţi fericite: veţi scăpa de ticăloşiile lui. Englitera va auri îndoit, întreita lui infamie. Englitera îi va da slujbe, onoruri, putere, căci Enric V va rupe desfrâului botniţa constrângerii, şi orice câine turbat îşi va putea înfige colţii în carnea oricărui nevinovat. O, bietul meu Regat, bolnav de loviturile războiului civil ! Tu, pe care toată vigilenţa mea n'a putut să te smulgă din ghiarele desordinii, ce vei face tu acum, *când desordinea însăşi va fi însărcinată să te păzească ?* O, tu vei deveni un deşert sălbatec, populat de lupi, vechii tăi locuitori !"

Dar n'a fost aşa, fiindcă în fundul fiinţei prnţului Enric V nu stăpânea stricăciunea bolnăvicioasă a desechilibrului, a viţiului, ci poruncea *vocaţia puternică a unui destin de Rege.* Ordinului fără replică al fatalităţii se supunea el, fără şovăire, când, cu lăcomia unui gest aproape violent de hipnotizat, îşi punea pe cap coroana regală încărcată de toate greutăţile aspre ale unui martiriu.

„Iacă-o aci, aşezată pe capul meu, acea Coroană, pe care Dumnezeu s'o apere. Şi de aci n'o vor putea să mi-o smulgă toate puterile lumii concentrate în braţul unui uriaş..."

E sentinţa unui destin care se pronunţă; este glasul unei vocaţii care vorbeşte.

Un rege *de vocaţie,* nu un aventurier şi parvenit al Tronului, e un educator al poporului. Nu speculează defectele supuşilor, ca să tragă foloase din ele. Le reprimă, ca să îndrepte, nu le încurajează, făcând apel la ele, întreţinându-le, ca să profite. Evocă, dimpotrivă, din natura omenească, pornirile bune, simţul demnităţii, respectul adevărului, cultul Dreptăţii, ca să domnească în glorie.

Aşa cum a procedat Prinţul Enric, devenit rege, cu ticălosul Falstaff, cu duhul neruşinării, al lichelismului linguşitor şi târâtor, personificat în Falstaff ?

Cum a depărtat Hristos duhul ispititor al Satanei.

„Te gonesc, sub pedeasică de moarte, la zece mile depărtare de persoana mea !"

Cu perspectiva unei răsplăţi pentru îndreptarea lui :

„Şi când voi afla că te-ai îndreptat, îţi voi acorda înaintări în proporiţe cu meritul tău".

Și cum a procedat față de omul care întrupa în el spiritul ordinii, al dreptății, al demnității, al legii, chiar când căile acestora ar fi putut înfrunta unele dorințe de dominație ale unui suveran capricios și tiranic?

„Iacă mâna mea. Vei fi ca un părinte pentru tinerețea mea. Voi ști să-mi plec cu smerenie voința după îndreptările D-tale, înțelepte și încercate".

Ce operă divină de educator al poporului! Biciuitor al viciului, stimulator al virtuții!

Un rege de vocație, e un delegat al Providenței pe pământ.

De aci înainte, iată-l pe Prințul de Coroană, devenit *Rege*, călcând cu pas sigur în calea menirii lui. Orice vorbă, orice faptă e în armonie desăvârșită cu ținta vieții noui ce i-a croit-o Providența, încă din prima clipă a zămislirii lui. Noua lui viață este *nouă* prin arătarea ei în ochii oamenilor; în realitate, ea este *cea veche*, mai veche decât viața risipită în atmosfera criminală a lui Falstaff, veche prin acea primordială structură morală înnăscută, care cerea poruncitor să iasă la iveală, să se realizeze.

Și s'a realizat.

I. Găvănescul

Maiu, 1938.

T Ă C E R E

Biroul tău ce-o viață'ntreagă
De cărți, hârtii era'ncărcat,
Când te-ai sculat în mare grabă,
Cui l-ai lăsat, cui l-ai lăsat?

Te-ai ridicat în clipă-atuncea;
Ultimii pași cum te zoreau!...
Se îngâna ziua cu noaptea,
Und'te duceau, und'te duceau?

Păreai cuprins de nepăsare
Lăsându-ți cărți și-ai tăi copii...
Ce-a fost în inima ta dragă,
Tu poți să știi, tu poți să știi....

Plecai spre zări mult mai mai senine,
Pe care poate le doreai.
Când părăseai pe veci o lume,
De ce tăceai, de ce tăceai?

27 Noemvrie 1940.

D U P Ă 2 7 N O E M V R I E

O, cum te văd, întins și rece!
E-adevărat, tot a'ncetat?...
Mă prind durerea ce nu trece
Și-un plâns prelung, neîncetat;

Adânc și greu el o să fie.
Nu-mi pot da seama, s'a sfârșit?
Te duci de azi în veșnicie
Fără să știm: te-au chinuit?

De-au întărit a lor păcate,
Cum erai bun, tu i-ai iertat.
Văd că ai trei degete-adunate
Ca pentru cruce de'nchinat!....

Florica D. Chirescu

EUGÉNIU ICU

S E R E N A D A

IN SOL MAJOR

Op. 2

PENTRU ORCHESTRĂ DE COARDE SAU SEXTET

II.

S C H E R Z O

Allegro con brio.

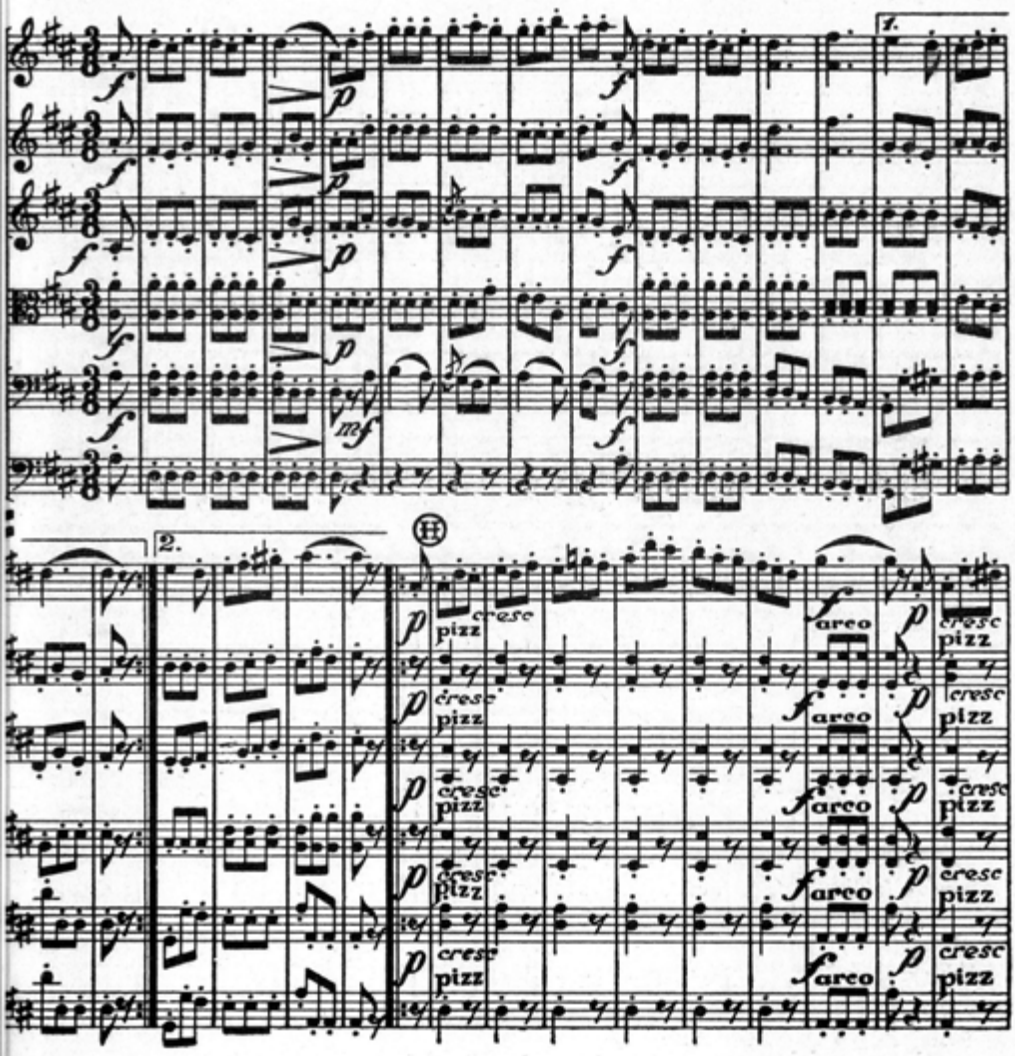

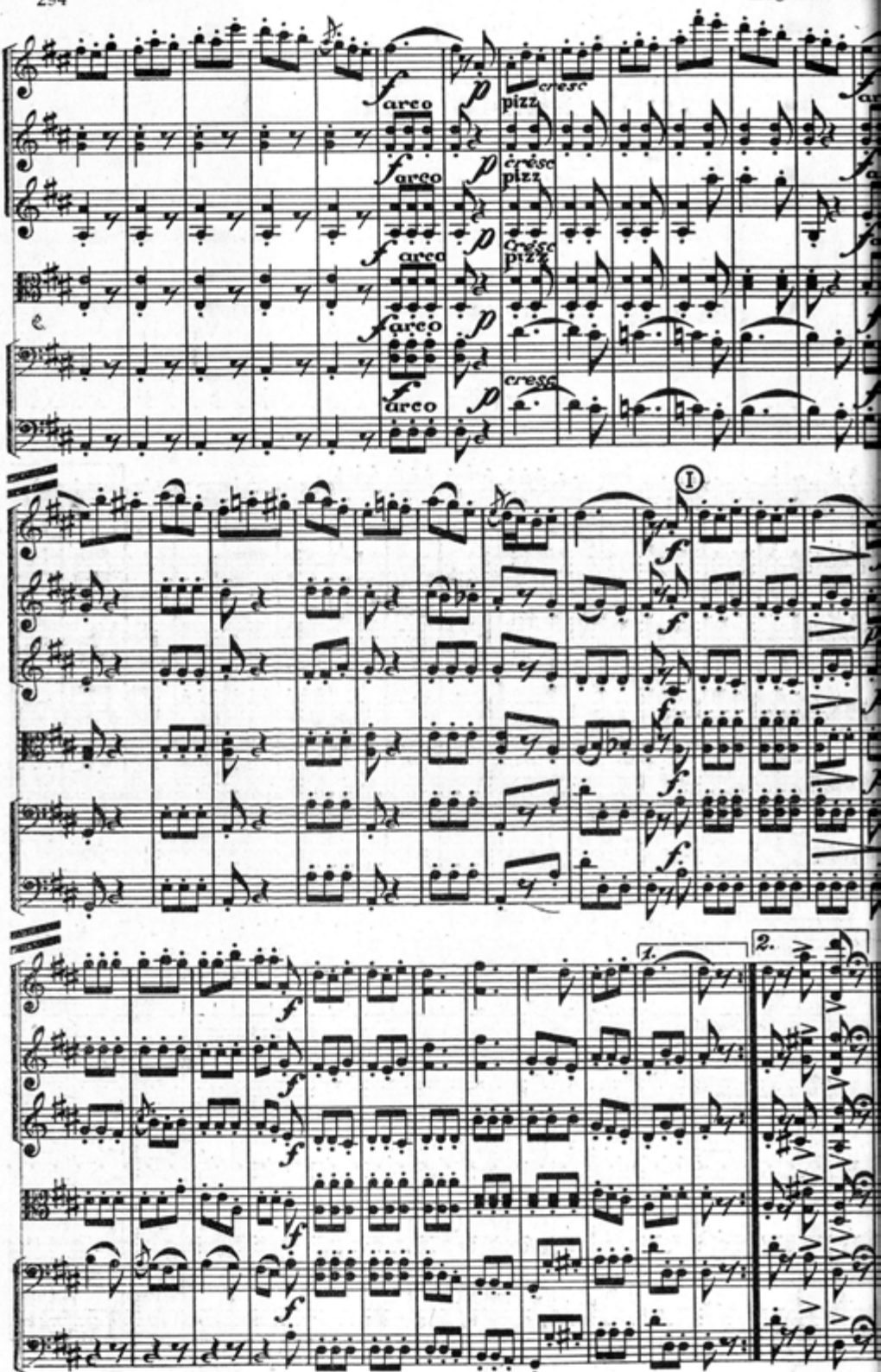
arco
pizz.
cresc.
I
1.
2.

TRIO
Andantino

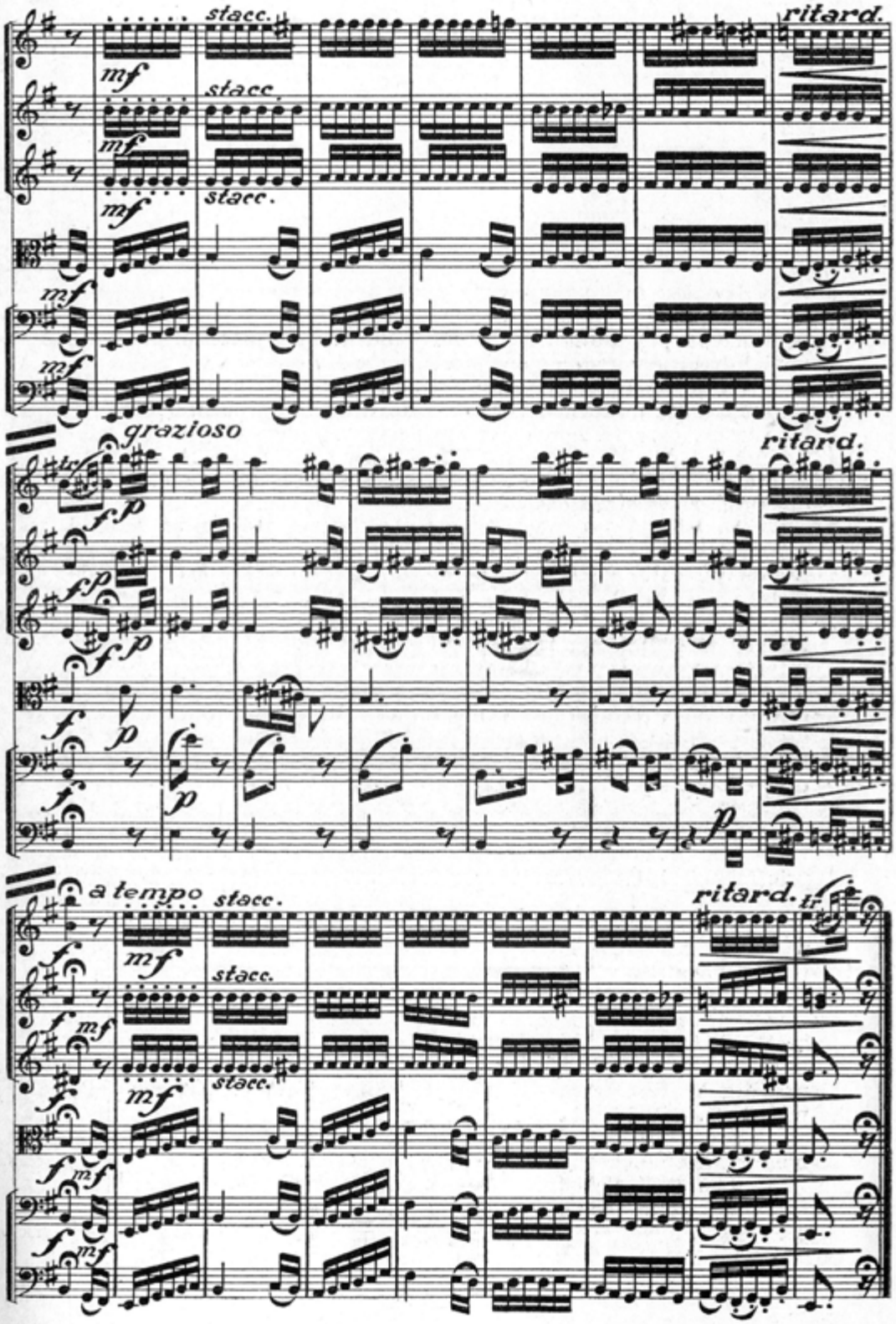

SCULPTORUL FRIEDERICH STORCK

Sâmbătă în 26 Decemvrie 1942, deci a doua zi de Naşterea Domnului s'a săvârşit întru Domnul *Friederich Storck*, una dintre cele mai reprezentative figuri din viaţa noastră plastică, părintele unei întregi generaţii de sculptori români.

Cu un an în urmă sculptorul *Jalea* scria, cu multă autoritate şi competinţă, în revista noastră, câteva aprecieri asupra maestrului Storck, care fără îndoială exprimau sentimentul general, subliniind integritatea, caracterul, bunătatea şi întreaga sa atitudine nobilă faţă de viaţa dela începutul carierii lui artistice până la cea din urmă şi vecinică despărţire.

„In adevăr" — spune sculptorul Jalea, cu prilejul aniversării a 70-a dela naştere a lui Storck — „n'a existat artist şi coleg mai preţuit de către ceilalţi colegi ai săi, nici profesor mai iubit de elevii săi şi nici prieten mai încercat şi mai respectat ca maestrul Storck, în această mică lume a artelor şi care este a noastră, în această ţară. Iată pentru ce locul pe care-l ocupă d-sa între noi, este un loc bine definit şi bine conturat. Artist de valoare, profesor minunat, om drept şi loial, coleg fidel şi devotat prieten întru artă, d-sa a fost şi rămâne între noi un cavaler, ţinând o cumpănă a dreptăţii şi un arbitru în toate împrejurările, întotdeauna cerut de toţi şi de toţi acceptat. In această zi de sărbătorire se cade să aruncăm o scurtă privire asupra artistului şi asupra omului, care şi-a construit o operă de artă şi prin artă şi-a întregit o personalitate dintre cele mai minunate"...

Acum, când acest desăvârşit şi integru artist nu se mai află printre noi şi, ţinând sama de rolul ce l-a avut în vremurile care nu se mai pot numi de începuturi, căci este vorba de o adevărată epocă de desvoltare şi înflorire a artelor plastice la noi, din 1900 până azi, Friederich Storck cu toată modestia sa rămâne o glorioasă figură în galeria artiştilor făuritori ai acestei epoci, colaborând la temelia aşezării şi trăiniciei ei.

Este deci firesc să ne oprim o clipă şi, cercetând omul şi scrutându-i opera, să cunoaştem atmosfera şi mediul culturii noastre de atunci, căreia Friederich Storck i se integrase pe deplin, din preţuire şi din marea sa dragoste pentru Ţara şi Naţiunea Românească.

Vom nota câteva date biografice necesare observaţiilor şi ideilor generale asupra vastei opere a acestui artist.

Sculptorul Friederich Storck a urmat cursurile liceului Sf. Gheorghe şi Sf. Sava, iar în anul 1893, cu diploma de absolvire

dela Şcoala de Belle Arte din Bucureşti, unde fusese elevul sculptorului *Ion Georgescu*, el însuşi fost elev al lui *Karl Storck*, pleacă la *Muenchen* cu neţărmurit dor de a pătrunde tainele artei sale, cutreerând muzee şi lucrând în Academia de Stat cu profesorul *Rühmann*.

Datorită aptitudinilor sale excepţionale, se distinge în curând şi după primul trimestru devine elev la compoziţie. Lucrarea de absolvire a Academiei *„Aruncătorul de piatră"* ca dimensiune peste mărime naturală, concepută cu vădit dinamism şi executată cu energică hotărîre, se bucură de un răsunător succes, autorul primind în anul 1896 marea distincţie „medalia de argint".

Timp de 6 ani, cât a studiat teoretic şi şi-a modelat practic personalitatea artistică, a realizat o serie întreagă de *busturi* şi *statuete*, cari au atras admiraţia cercurilor artistice, amatorilor şi colegilor. Ele au fost expuse la Muenchen în expoziţiile *Sezession, Glasspalast, Kunstverein*, ca şi la altele din *Berlin, Karlsruhe, Viena*.

SF. LUCA

SF. IOAN

(Detaliu la sarcofagul E. Alexandrescu, Craiova, 1907)

Era încunjurat de colegi, al căror nume formează astăzi mândria Ţării: *Ştefan Popescu, Kimon Loghi, Spaethe, I. Strâmbulescu, Basarab, Băncilă, Cecilia Cuţescu* ş. a. Majoritatea acestora a alcătuit nucleul, care a dat fiinţă *Tinerimii Artistice*, societate care există de 40 ani. Astfel maestrul Fr. Storck face parte integrantă încă de mult din mişcarea noastră artistică, zidind împreună cu ceilalţi edificiul de artă, care mai târziu avea să ne creeze un loc de cinste printre naţiunile din occident.

Indrăgostit al naturii, plin de tinerească înflăcărare, sculptorul Fr. Storck face o călătorie trecând Alpii pe jos, din Bavaria, peste munţi, prin văi, pe lângă lacuri şi gheţari, timp de zece zile „într'o perfectă şi fericită dispoziţie"..., mărturiseşte într'o scriere dedicată mamei sale, lucrare plină de spontaneitate şi admiraţie către natură.

Călătoriile devin pentru dânsul o mare pasiune şi o permanentă şcoală: poposeşte prin oraşele Italiei *Verona, Vincenza, Genova, Padova, Venezia, Florenza, Roma, Neapole* ş. a.; în faţa capodoperelor talentul său capătă proporţii şi dorinţa de a crea devine mai arzătoare. Sculptorul scrie în notele sale: ...„entusiasmat şi co-

plești de toate frumusețile picturale, sculpturale și arhitectonice, pe care le-am văzut, totul a fost o desfătare pentru mine, timpuri de neuitat. La Florența am cunoscut bine operele lui *Donatello*, ale lui *Michel Angelo*, ca și galeriile *Uffizi* și *Pitti*, care mi-au rămas zilnic hrana sufletească și prilej de a mă simți fericit, de a mă identifica cu marea epocă a *renașterii italiene*"... Altă dată pleacă la Constantinopol, Atena, Olimp, pe urma *sculpturilor grecești;* la *Paris* în mai multe rânduri, unde admiră pe *Rodin*, uriașul stăpânitor al timpului.

Incurajat de succese, întărit în elan, se înapoiază la București, și-și continuă activitatea artistică, ale cărei realizări îmbogățesc necontenit patrimoniul artelor românești, ilustrând în același timp o viață de om plină de conștiință, răspundere și talent.

MARCU

MATEI

(Detaliu la sarcofagul E. Alexandrescu, Craiova, 1907)

Creația se îndreaptă spre mai multe genuri, astfel un număr foarte mare de busturi după natură, începând cu cel al *Regelui Carol I*, care, mulțumit, comandă și pe cel al *Principelui Carol*, atunci în etate de 5½ ani, apoi busturile *Regelui Ferdinand*, al *Reginei Maria*, fiecare acordându-i câte 5—6 ședințe.

In urmă vin unele după altele comenzile busturilor de oameni politici: *I. I. C. Brătianu, I. Ghica, Lascăr Catargiu*, și foarte mulți alții; *Mitropolitul Șaguna, literați, compozitori, poeți*, toți intelectuali distinși ai Țării, busturi cărora Storck știe să le dea expresivitate, psihologie și ținută. Pe lângă ele apar 5 *capete de țigănci* redate cu exotismul lor cuceritor. Unul dintre ele întitulat „*Alexandrina*" este o capo-d'operă, care reamintește busturi celebre din Renașterea italiană. Sculptorul Fr. Storck este considerat cel mai bun portretist, neîntrecut până acum de altul la noi. Două *autoportrete* sunt admirate în numeroase expoziții din străinătate, executate fiind în piatră de el însuși ca și toate lucrările tăiate în marmoră tot de dânsul; de aceea și vibrația de viață, formele păstrându-și frăgezimea și modelajul intact, ca în frumosul bust al soției sale, *d-na Cecilia Cuțescu Storck*.

Remarcabile sunt și busturile monumentale: *Eminescu, Beethoven, Goethe, Schiller*, comandate pentru Teatrul Național; monumentul lui *Eminescu* așezat poetic pe fondul unui parc în Galați;

Dobrescu-Argeș pe piața principală din Curtea de Argeș; *Munteanu-Murgoci* la Balcic și altul în parcul Muzeului Geologic din București; *Eliade Rădulescu* din piața orașului Târgoviște; *doctorul Obrejă* în în fața spitalului de boli nervoase; *Legionarul Roman* înalt de 5 metri așezat, pe vremuri, la una din laturile Arcului de Triumf, opera arhitectului *Antonescu;* statuia *„Adevărul"* în marmură depășind mărimea naturală, în fațada Tribunalului; opt *cariatide* în palatul

Fr. Storck : *„Madonă"*

Cantacuzino; două grupuri, în piatră, *Industria* și *Agricultura* pe fațada Băncii de Credit Român; altele, două, pe fațada palatului administrativ din Galați, ca și *monumentele artistice funerare* ale locotenentului *Pleșoianu* și mai cu seamă al familiei *Seceleanu.*

In tendința dominantă către clasicism, fără oboseală, cu pătrundere, conștiinciozitate și răbdare caracteristică marilor artiști, Friederich Storck studiază mai întâiu modelul după natură, adâncind pentru a-i smulge tot ce e viață și expresie, evidențiind ceea

ce este caracteristic individului, pentru ca în urmă să simplifice până la monumental, stilizând, căutând forma definitivă în care să se cristalizeze trăsăturile modelului spre a atinge perfecțiunea întrezărită de el.

In acest spirit sunt concepute *statuetele*, majoritatea în bronz, ca *„Adolescența"*, în care respiră odihnă senină și mișcare a lene, care stimulează gândurile și îndeamnă spre visare, ca și în opera *„Abundența"*, creația favorită a artistului, pentrucă aici a stabilit o soliditate, o forță, care să caracterizeze ideea de plenitudine, de abundență, — deci însuși principiul vieții. Concepută într'o armonioasă proporție, dând ființă unui frumos nud de femee, artistul

Fr. Storck : *„Spre infinit"*

execută formele după natură în vederea unor linii mari și concentrate pentru a ajunge la desăvârșită expresivitate a statuei, prin trăsăturile clasice ale capului, prin frumusețe, severitate și caracter ale întregului.

Membru fondator al Societății Numismatice, Fr. Storck a lucrat și numeroase *plachete și medalii*, cu aceleași înalte preocupări ale artei.

Perfecțiunea formei și expresia lăuntrică — iată caracteristica realisărilor acestui creator. *Grupul celor 4 Evangheliști* dela mausoleul Gheorghieff își impune măreția prin simplitatea sculpturii, în stil bizantin. Aci s'au întâlnit artele surori: arhitectura, mausoleul: opera lui I. Mincu — și sculptura : capo-d'opera maestrului Fr. Storck.

In plina sa maturitate, artistul a participat totdeauna cu lucrări de ale sale la expoziții internaționale, fiind remarcat, elogiat,

distins. La Barcelona i s'a conferit medalia de aur, în scrierile italienești, cari vorbesc de „bienalele din Venezia"—Friederich Storck este un nume cunoscut.

De sigur că aceste timide rânduri nu împlinesc golul unei prezintări de amploare, pe care strălucitul reprezintat al plasticei românești o merită. Ci numai slujitorul unei arte surori — literatura —, care a avut fericirea să cunoască pe marele artist, ține să aducă un pios omagiu Statuei spirituale a aceluia care este și va rămâne în istoria sculpturii deschizător de cale și îndrumător al destinelor tinerii sculpturii românești: Friederich Storck.

I. E. Torouțiu

LUCRĂRILE SCULPTORULUI FR. STORCK

Cap de expresie (Italian).
Aruncător de piatră. Exp. la Glaspalast, München 1898. Expoziția universală, Paris în 1900. Medalia de argint.
Pentațiunea, la 1897, statuetă în bronz. Pinacoteca Statului, București, Salonul oficial, 1899, Nr. cat. 256. Exp. la Viena, München, Berlin, Hamburg.
Bustul pictorului Widmann. Exp. la Glaspalast, München 1898.
Autoportret„ la 1898, gips. Col. artistului. Exp. la Glaspalast, München, 1898; în piatră, Salonul oficial, 1899. Nr. cat 266.
Clownul, 1898, statuetă în bronz. Muzeul Simu, București. Nr. cat. 390. Exp. la Glaspalast, 1898. Salonul oficial, 1899. Nr. cat. 258. Expoziția jubilară, București 1906.
Adolescența, statuetă în bronz. Exp. la Glaspalast, München, 1899. Salonul oficial, 1926. Nr. cat. 348.
Inocența, statuetă bronz. Salonul oficial, 1899. Nr. cat. 257
Bustul Regelui Carol I, marmură. Pentru Ministerul Instrucțiunei Publice.
Bustul Principelui Moștenitor Carol, 1900, marmură. Col. Regală. Exp. la Glaspalast, München. O copie în marmură, col. artistului.
Bustul lui I. C. Brătianu, 1900, marmură. Creditul Rural, București.
Bustul lui Ion Ghica, 1900, marmură. Creditul Rural, București.
Bustul lui Lascăr Catargiu, 1900, marmură. Camera Deputaților.
Bustul lui Menelas Cherman (* 1899) marmură. Senat.
Resemnarea, 1901, statuetă.
Bustul lui Anastase Simu, 1901, marmură. Muzeul Simu, București. Nr. cat. 392.
Moș Costache, 1902, bronz. Muzeul A. Simu, București, Nr. cat. 391. Expoziția jubilară, 1906, București.
Bustul Florica Condus, 1902, marmură.
Statuia Dr. Codrescu, 1903, marmură. Spitalul din Bârlad.
Cei 4 evangheliști, 1903-1905, bronz. Capela Gheorghieff, cimitirul Bellu, București.
Bustul „Moș Florea", 1903, marmură. Pinacoteca Statului, București.
Bustul lui Spiru Haret, 1904, marmură. Camera Deputaților.
Bustul compozitorului Castaldi, 1904, Pinacoteca Statului, București. Expoziția internațională, Veneția, 1906.
Aurora, 1904, statuetă în bronz.
Cerestor, 1904, statuetă în bronz.
Pocăința, 1904, statuetă în marmură. Muzeul A. Simu, București. Nr. cat. 393. Expoziția Internațională. München, 1905.
Bustul lui I. Heliade Rădulescu, 1905, marmură. Monumentul din Târgoviște.
Opt. cariatide pentru sala de recepție a palatului Gh. Cantacuzino, București, 1905, marmură.
Gigantul, 1906, piatră de Rusciuc. Parcul Carol I, București.
Adevărul, 1906, statue în marmură (comandată pentru fațada Palatului de Justiție din București).
Pe gânduri, 1906, statuetă în bronz. Expoziția internațională, Veneția, 1906.
Bustul mitropolitului Șaguna, 1906, bronz. Rășinari.

Bustul pictorului Octav Băncilă. München.
Bustul pictorului Kimon Loghi, München.
Bustul general Pastia, 1904.
Bustul pictorului Pericle Capidan, München.
Eva, statuetă, 1906.
Bustul Panaiotidis. Giurgiu, 1905.
Monumentul și bustul Stoenescu, 1906.
Monumentul Prințului Mavrocordat la Miroslava.
Bustul pianistului Boscoff, 1907.
Bustul prof. Ionescu-Gion, 1907, Pitești.
Agricultura și Industria. 1907, statui în marmură. Fațada Palatului administrativ din Galați. Reducție în bronz, 1917. Pinacoteca Statului, București.
Bustul lui Niculescu-Bratu, 1909, Col. Regina Maria.
Bustul d-nei prof. Cecilia Cuțescu-Storck, 1909, marmură. Muzeul A. Simu, București, Nr. cat. 394.
Bustul Principesei Maria, 1910, marmură, Ministerul lucrărilor publice și la Municipiul București.
Bustul Prof. Laurian, 1910, marmură.
Bustul Monteoru-Buzău, 1910.
Monumentul războiului de neatârnare, 1910. Statuia unui Dorobanț, în bronz, Cislău (Buzău).
Monumentul lui Eminescu, 1911, Galați.
Bustul lui Procopie Cazotti, 1911.
Bustul lui Burileanu, 1911, bronz.
Agricultura și industria, 1912. Grupuri în piatră de Rusciuc. Banca de Credit Român, București.
Bustul lui Constantin Boerescu, 1912, marmură. Senat.
Bustul lui Tache Anastasiu, marmură, Academia Română.
Bustul directorului W. Dikin, 1914.
Bustul d-nei Maria Bragadiru, 1915.
Bustul Regelui Ferdinand I. 1915, bronz. Ministerul de Interne. Banca de Credit Român, București.
Tristețea, statuetă în marmură.
Sărutul, 1916, grup bronz. Col. Reginei Maria; marmură, col. artistului.
Iubirea, 1917, grup marmură; bronz, col. Dr. Cantacuzino, București.
Bustul poetului Macedonschy, 1917, bronz. Col. artistului. Salonul oficial, 1924. Nr. cat. 235 și 1934, Nr. cat. 333 (un exemplar la Municipiul București în bronz, pentru un monument public).
Cinci capete de țigănci, Nr. 2, Sanda, 1905. Nr. 4, bronz, Salonul Oficial, 1924. Nr. cat. 236, Nr. 5, Floarea, marmură, Salonul oficial, 1932, Nr. cat. 333.
Bustul directorului Seculici, 1920.
Legionar roman, 1921, figură decorativă pentru vechiul Arc de Triumf, București.
Bustul lui Goethe, 1922, bronz, Teatrul Național, București.
Bustul lui Schiller, 1922, bronz, Teatrul Național, București.
Bustul primarului Procopie Dumitrescu, 1923.
Bustul Gabrielei Storck, 1924, marmură. Col. artistului, Salonul oficial, 1925. Nr. cat. 326.
Salomea, 1926, statuetă în bronz. Col. artistului, Salonul oficial, 1926, Nr. cat. 239.
Bustul Prof. Minovici, 1927.
Bustul lui Mihail Eminescu, 1929, bronz. Salonul oficial, 1929, Nr. cat. 271.
Bustul lui Beethoven, 1930, bronz. Opera română, București. Salonul oficial, 1933, Nr. cat. 290.
Bustul Prof. Gh. Munteanu-Murgoci, 1932, bronz. Liceul Balcic și grădina Muzeului Geologic, București. Salonul oficial, 1932. Nr. cat. 331.
Bustul lui Dobrescu-Argeș, 1933, piața principală din Curtea de Argeș
Alte busturi: gen. Anghelescu, Dr. Schachmann (1933), Dr. Al. Obreja (1935), Principesa Dudu Cantacuzino (1935), Bünger, B. Gaiser, Göbel, T. Kaizer, Rasidescu, Zehnter, Zweifel, D. M. Bragadiru (1938), Orăscu, Monteoru, Păcleanu, Evloghie Gheorghieff (1912), Micșunescu, Mih. Ionescu-Călinești, D-na Dichiu, Loewenbach, D-na Dawis, Dr. Sinici, Arh. Zagoriț, Avocat Chețianu, 1914, Craiova, Marilena Bodescu pentru Teatrul Național, 1918. Georgescu Chirou, 1919. D-l și D-na Chercea, 1928, etc., Mihail Enescu Pitești, ș. a.

Pământul Mumă, statuetă equestră (argint); Femeie dormind; Femee culcată; Resemnarea; Spre infinti; Mister; In contemplare; Abundența; Salomee culcată. In repaus; Un grup; Cântecul dragostei; Dans-vals; Un ciobănaș; Femee șezând cu pisica; Femee supărată șezând, ș. a.

Bust de expresie:Madona în bronz și marmură.

Baso reliefuri, medalioane, medalii și plachete, Reliefurile Regelui Carol I si al Reginei Elisabeta (1897). Domnitorul Ștefan cel Mare și Regele Carol I (Academia Română, 1905). Maria, Mântuitorul și Evanghelistul (medalioane în bronz, Craiova. Adam și Eva. Cain și Abel. Izgonirea din Paradis, Despărțirea, Muza poetului (hall-ul casei ing. Stăncescu, București; Sfidarea. Jan Lahovary. Emil Miclescu, Frații Capșa. Mauriciu Blanc, Dr. Toma Ionescu, Dimitrie Sturdza, Louis Basset. Niculae Grigorescu, Dr. Gerota. Arhitectul Mincu. General Manu cu d-na. M. Vaschide. P. S. Aurelian. Poetul Cerna, Dr. Felix, Autoportret, etc. etc

Un cofret, omagiu, cu 2 basso-reliefuri mici, dăruit Regelui Carol I de către automobil-club

Monumentele funerare: Luca Niculescu, 1906; Locotenent Pleșoianu, 1913; Magistrat Floreanu, 1909; Monumentul Seceleanu, 1911, Buzău; Mavrojani, Iași, 1909; Poulopolo, 2 sarcofagii în bronz pentru d-na Alexandrescu Craiova, 1906; Sarcofagiu Mihai Viteazul, 1912, Târgoviște; Sarcofagiu Radu cel Mare, Mânăstirea Dealului, Târgoviște, și altele.

I. E. T.

CRONICA LITERARĂ

CHARTE DE ÎNVATIATURA PENTRU FOLOSURI MORALE ȘI PHISICE PRE SAMA FIILOR SEI SCRISA ȘI COMPUSĂ DE GEORGIU DOBO PREOTUL ROMANESCU DIN SATUL-MICU (1811—1861).

Câteva zile plăcute de vacanță petrecute la baia Geoagiului, din județul Huniedoarei, mi-au dat prilejul să cunosc un volum manuscris, care cuprinde notițe autobiografice și memorii contemporane de pe la mijlocul veacului al 19-lea.

Autorul acestui volum cu vreo 270 pagini, în format 4°, este un preot de sat, care nu se deosebește de confrații săi contemporani de cât prin simțul istoric, ce îl caracterizează. Era, se vede, un preot cărturar, care nu numai citia cu plăcere cărți, mai ales din literatura clasică, latină, ci mai avea și bunul simț de a însemna la răvașul vieții sale tot ceeace i-se părea lui vrednic de a fi însemnat, măcar pentru fiii săi și cum zice: pentru „posteritatea târzie a familiei sale". Conștient, că face parte dintr'o familie cu vechi ascendenți eroici, el ținea ca și fiii săi, și toți descendenții familiei, să știe acest lucru și să perpetueze din neam în neam pomenirea strămbunilor glorioși.

In cele câteva zeci de zile, ce am petrecut într'o vară lângă apele călduțe ale isvoarelor alcaline din Geoagiu această carte, cu foi de hârtie groasă și albastră, și cu scrisoarea ei bărbătească, scrisă mai mult în latinește decât în românește, mi-a fost o tovarășe zilnică, bună lecuire împotriva plictiselilor obișnuite la băile provinciale. Iată de ce cred, că o resumare a acestor pagini învechite, pusă în firul vieții autorului lor, poate să intereseze și pe alți iubitori de a cunoaște viața neamului din Ardeal în trecutul său mai apropiat.

Era de 36 ani părintele Gheorghe Dobo când s'a hotărît să-și câștige o carte, cu foi multe și curate, pentru a-și pune pe paginile ei tot ce va crede vrednic de însemnare... Cartea a comandat-o anume la legătorul de cărți, din Alba-Iulia, care a strâns-o în table tari, cu călcâiu de piele lucie, pe care a imprimat 5 flori aurii, ca niște trandafiri galbeni. Și era mulțămînt în sufletul său Părintele când s'a văzut cu ea gata, și într'o zi de iarnă a început a scrie, cu o pană de gâscă, pe care anume și-a tăiat-o singur...

Lăsând o foaie curată a început să scrie pe a doua, și anume titlul cărții, întocmai cum urmează:

Charte de Invațiatura pentru Folosuri morale și phisice pre sama Fiilor sei scrisă și compusă de Georgiu Dobo Preotul romanescu din Satul-Micu.

Quumque dies venit, postquam tibi nulla dies est
Non totus moreris vivusque videris in illis

(n. b. idest in filiis tuis)

Marci Palingenii Stellati
Zodiacus Vitae, Lib. 5.

vers 526 et 527.

Kisfaleu la anu 1847.

Versurile latineşti, puse ca motto pe pagina titulară deslușesc pe deplin rostul însemnărilor pe cari intenţionează Părintele Gheorghe să le facă. Rost intim familiar, pentru edificarea propriilor săi fii — Mihail şi Ignat — cari sunt mai mărişori.

Nu se mulţumeşte însă cu un singur *motto*. Pe pagina următoare, înainte de a-şi începe „învăţătura" propriu zisă, el mai adaugă o pagină de versuri din Horaţiu: Epistolarum Libro I. — Ep. 16, pag. 463.

Aceste continui împănări a spuselor sale cu citate latineşti din autorii celebri caracterizează în mod special scrisul său, precum şi întreagă şcoala Blajului, din care a ieşit. Şi e caracteristic. Foloseşte mai mult poeţii anticităţii clasice, decât sfintele Scripturi ale bisericii creştine, al cărui preot este. Deşi tot ce scrie în această carte poartă incontestabil pecete bisericească şi se referă mai ales la viaţa contemporană a bisericii. Însăşi prima învăţătură, ce o dedică fiilor săi şi târziei remăşiţe a Familiei noastre Doboiane" — li-o adresează ca un archiereu, într'o scrisoare pastorală trimisă fiilor săi duhovniceşti.

El începe astfel :

„Iubiţii mei fii!
Dar voue dela Induratul Dumnezeu, ajutor şi spor întru toate, ce ve vor fi voue şi familiei noastre de treabă şi folos, — iar dela mine, Preotul din Satu-mic, părintească binecuvântare în numele Atotputernicului şi Multînduratului D-zeu, Sabaoth-Iehova".

Apoi continuă :

„După cum mi-a spus bunul vostru moş, dulce, Tata mieu, şi bătrânul unchiu, ver primar al tatălui mieu, Nicolae Dobo, care ajunsese aproape la 100 ani în viaţa aceasta pământească, cu mintea întreagă şi sănătoasă, — ba după cum însuşi, de sine-mi oblicii,

Peatra Scandelii, *de care s'au împiedecat, şi întru care, mai mult decât în altele, s'au simţit oamenii familiei noastre, a fost însuraciunec cec fără băgare de seamă şi fără de luare aminte, cu cine se însoţesc, — şi căsătoria lor cea mai de multe ori pohtorită, după cum din nenorocire li-s'a întâmplat mai adeseori moartea femeilor sale — de care D-zeu să ve păzească! Ei n'au putut zice, sermanii, nici a se lăuda, nici cei mai însemnaţi batar, cu cea ce a lăsat însemnat despre sine vechiul Roman în îndoitul înţeles, că şi bine, şi îndelung, a vieţuit cu buna sa soţie, unde aşa a scris pe peatra mormântului :* Cajae Aeneae Uxori meae quadraginta novem annis sine querella convixi (Soţiei mele Caja Aenea cu care 49 de ani am convieţuit fără sminteală).

Ca să ilustreze păţaniile nenorocite ale antecesorilor săi, Părintele Gheorghe aminteşte câteva cazuri din familia sa, bogată oare când, şi scăzută, în avere, la urmă.

„Cine a fost, în Ighiu, mare, ca Anghel Dobo? — zice el. *N'a fost lui altul asemenea, nici cu averea, nici cu virtutea. Nu se făcea fără el nici o judecată în tot Ighiu! El era* Borbiro *(judeţul vinurilor! Ighiul şi întreg ţinutul e vestit de vinurile sale), la oraş; ci mai în urmă scăpătase, cât nu avea nimica. Şi cine l'a cumpănit la aceasta? Nu altu, fără soţia sa, Halmăgiana, a doua muiere, ce i-a cărat toate la fraţii ei, în Ighiel.*

Cine a fost ca unchiu Nicolae — ver bun a Tatămieu? Gazdă bună, crisnic şi cantor la biserică, om harnic şi tare glumeţ în viaţa sa, vornic plăcut la ospeţe, însă mai norocos dacă barem cu 15 ani mai curând ar fi murit, ca să

nu poată mânca atâta din moşiile avitice, la care ca să le bage zălog, poate l'au mai şi îndemnat iarăşi a doua a sa muiere, ce era din Straja, ca să nu remână moşie slobode fiului său fiastru, George (de la ceialaltă muiere) care acum locuia în Daia, hrănindu-se şi susţinându-şi familia de pre moşia nemeşească, care în zestre cu muierea sa o căpătase".

De acestea şi altele asemenea pătănii dorind să-şi scutească fiii şi toată posteritatea Doboiană, el le dă sfaturi părinteşti, expuse pe vreo 10 pagini largi, pe cari nu e cu putinţă, nici trebuinţă să le reproduc. Sfaturile lui se resumă la aceste puncte:

Casa şi agoniseala sunt dela părinţi; iară soţia bună şi înţeleaptă este dela Dumnezeu, care o dă cui voieşte, dar mai cu seamă o dă bărbaţilor curaţi şi temători de Dumnezeu. De aceea curăţenia trupului şi a sufletului în deosebi li-o pune la inimă. Ca îndreptar la alegerea celei ce vor vrea să şi-o ducă de soţie, le recomandă următoarele principii:

1. In trup sănătos să aibă minte sănătoasă. Feriţi-vă de familiile ofticoase şi bolnăvicioase.

2. Să fie de neam bun. Nu înţeleg neam mare, ci neam cu moravuri bune. In punctul acesta se fericeşte, că a avut mamă din neamul episcopului martir Inocenţiu Clain (Maria Clain de Sadu).

3. Aleasa să aibă ceva avere de zestre. După zisa înţeleptului: *Filia bene morala, satis dotata.* Dar mai bine una sărmană, din părinţi buni, bine crescută, decât una cu avere multă şi făloasă muiere.

4. Să ascultaţi de părinţi, şi să nu vă socotiţi pe voi destul de înţelepţi în acest punct.

„Pentru că părinţii mi-au spus, cum zisei, că acestea au fost causa de căpetenie a scobâlţirei familiei noastre, am scris acestea pentru îndreptarea voastră, şi spre abatere dela cele ce ei nu s'au oferit.

Anticii noştri străbuni la Roma în lucrurile cele mai de marc preţ se foloseau de cuvintele preconului, ce eşia înainte şi striga: Venite manibus puris et pectore puro. *In acest chip, în lucrul cel mai căpetenie, ce va să hotărească norocirea sau nenorocirea voastră şi soarta familiei noastre, ve-am eşit şi eu înainte cu aceste părinteşti sfaturi. Numai de veţi fi păzit în junia voastră mânile şi inima curată de necurăţie, familia ne va culege fructele îngrijirei părinteşti. Pentru acea dimpreună cu Preconul roman ve rog la Altarul cel sfânt alui Dumnezeu apropiaţi-ve cu mânile curate şi cu inima curată, şi veţi fi norocoşi!*

Scris'am în Satul-mic alias Kisfaleu
11 Febr. 1847

al vostru Tată şi voitor de bine
George Dobo
preot românesc

Inainte de a cunoaşte cartea, ce ne serveşte cu material în firul expunerilor, cuvine-se să cunoaştem autorul ei, care a mai scris şi alte cărţi, ce nu ştim de mai există sau nu. Poate s'au pierdut, poate zac ascunse prin vreo arhivă. De una din ele, în cartea ce avem înainte, la paginile 14 şi 32 se pomeneşte, numind-o Cartea întitulată după modelul lui Petru Maior: *„Predice sau învăţături"*, în care şi-a eternisat unele din învăţăturile sale. Indeosebi se pomeneşte predica rostită la mormântul antecesorului său preot din Satul-Mic, Mihail Mirza, De loc din Galthin, (jud. Alba) acest preot a ajuns la boală, care i-a luat vederea, şi nemaiputând sluji, a fost pus la un fel de pensie, lăsându-i spre folosinţă jumătate sesiunea parochială din Satul-mic. Aşa că succesorul său Gheorghe Dobo trebuia să se mulţumească cu jumătate sesiune, de 4 jughere, a parochiei sale. Şapte ani a trăit astfel alături de antecesorul său orb, pe care a ajuns să-l aşeze spre veşnică odihnă.

Cât de mult am vrea să cunoaştem cuvântul cu care a petrecut la mormânt pe orbitul său frate în Christos cu care şi-a împărţit prescura 7 ani de zile ale tinereţei şi preoţiei sale.

Din masivul Munţilor Apuseni pornesc 5 râuri mai de seamă: Cele trei Crişuri, cel alb, cel negru şi cel repede; Arieşul şi Ampoiul. Primele două Crişuri curg spre apus, iar cel repede spre miazănoapte întâi, apoi spre apus, pela Oradea-Mare şi se varsă în Tisa. Arieşul curge spre răsărit şi se varsă în

Mureş, din sus de Ocnele-Mureşului. Numai Ampoiul curge spre miazăzi, înspre Ţara-Românească, şi se varsă în Mureş, din sus de Alba-Iulia. Ampoiul, în vechime se varsă în Mureş pe 2 ramuri, unul cel de acum, ceialalt cam pe la Teiuş. Intre aceste două ramuri se ridică un deal mare, care străjueşte deasupra întregului şes al Mureşului şi al gurii Ampoiului, şi-i zice: Bilagul. După acest deal, cam acolo unde se despărţiau, când se despărţiau, cele două ramuri ale Ampoiului, este aşezat târguleţul Ighiu, comună cu un vechiu trecut istoric.

Biserica românească din Ardeal a fost supusă înrâuririi calviniste, peste 150 de ani, dar numai oficialitatea, vlădică, protopopii şi preoţii au simţit ceva din această nefastă influenţă: au simţit umilirea. Chipul de episcop calvin presida toate sinoadele bisericei ortodoxe române, fiind adus la şedinţă, pe un tron purtat pe umeri de protopopii români, întocmai cum este dus Papa dela Roma la unele procesiuni din San-Pietro pe aşa numita *sede gestatoria*. Incolo, afară de unele instituţii de organisare şi unele mici obiceiuri, vârîte şi în popor, masa credincioşilor a rămas, grosso modo, neinfluenţată de rebela sectă a calvinismului.

Ighiul a avut un rol important în istoria calvinismului. Bod Petre, istoriograf ungur al Transilvaniei, era preot calvin al Ighiului, şi se pare că era bine înzestrat cu de toate bunătăţile pământului. Eclezia calvină era bogată, veniturile pastorului erau numeroase. Se şi laudă într'o scriere a sa, zicând:

„Până ce am trăit printre ei, am avut, har Domnului, din prisosinţă, pâne, vin şi bani de cheltuială, de am putut da şi altora destul. Am şi dat unde a fost lipsă şi vrednicie".

Pânea va fi fost ea bună, că din revărsările de oarecând ale Ampoiului bună pâne creşte şi acum. Dar vinul întrece multe produse din Ardeal. Vinul dela Şard, Ighiu şi Cricău au fost întotdeauna de cât au sădit Saşii, sau chiar Geţii, viile, şi până astăzi e vestit de delicios.

Regiunea aceasta e de o rară frumuseţă. Şi pe vremea când la Alba-Iulia era *Apulum* străbunilor noştri Romani, locurile din jurul Ighiului erau de vilegiatură. Drumurile romane, cărămizile însemnate cu pecetea Legiunei a XIII se găsesc prin ogoarele scormonite azi de plugurile strănepoţilor din Satul-Mic, Şard şi Ighiu. In dosul târguşorului se înalţă piscuri interesante din Munţii Moţilor. Peatra Craivei şi Peatra Cetii domineză întreg jurul, şi atrag atenţia pasagerilor cari trec cu trenul pe la Teiuş şi Alb-Iulia. „Peatra Craivei", zisă şi „Peatra Caprii" pare un pisc ascuţit, — dar dacă te urci sus constaţi că are o lărgime de poţi învârti car cu patru boi. Am urcat-o şi eu odată şi am rămas încântat. Acolo se găsesc resturi de ziduri vechi. O cetate întărită a dominat această înălţime, care priveghiază, ca o sentinelă, valea Ampoiului şi a Mureşului. Pe vremea lui Mihaiu Viteazul, cetatea era întreagă, şi cine ştie dacă n'a urcat şi Viteazul Arhanghel al Unirii pe o clipă a neamului, ca să se uite peste Ţara ce a luat în stăpânire. La Cricăul învecinat, ce se întinde pe sub raza din Peatra Caprii era conacul unei moşii domneşti pe vremea lui Mihaiu. Pe la 1880 viteazul Axente Severu, luptătorul dela 1848, ţinea în arendă moşia cu conac dela Cricău; acum nu ştiu pe mâna cărui Israilit a încăput.

Şi astăzi încă Ighiul îşi ţine locul datorit situaţiei sale geografice şi trecutului său de Târg de sub Munte. E sediul de plasă al unui pretor şi are 4 biserici. Românii, peste 1000 de suflete, sunt împărţiţi aproape egal între cele două biserici surori: cea ortodoxă orientală, şi cea ortodoxă unită. Mai sunt vreo 200 de catolici latini şi vreo 200 de calvini, toţi unguri. Şi, firesţe, sunt vreo 100 de evrei; doar suntem într'un „târg".

In Ighiul acesta al viţelor de vie şi al frământărilor microscopice a confesiunilor şi limbilor felurite din Ardeal, s'a născut omul nostru, Gheorghe Dobo, ca fiu al nobilului Vasile Dobo de Rusca şi al soţiei sale, Maria născută Clain de Sadu, fiica protopopului Ioan Clain de Sadu, paroch în Cugir, fost capelan castreus al grăniţerilor. Acest Ioan era nepot de frate al Episcopului Inocenţiu născut George şi a trăit lângă unchiul său până la moarea exilatului, în Roma, 1768. La 27 Iulie 1811 a fost botezat de părintele Nicolae Joviani, mai târziu egumen al călugărilor Basilitani din Blaj, fiind naş de botez nobilul român Nicolae Dobo, văr al tatălui său.

Era al doilea fecior la părinţi. Botez mare trebue să fi fost la casa fruntaşului din Ighiu în ziua acea de 27 Iulie după călindarul vechiu. Desigur, că şi părintele Joviani, va fi gustat din vinul bun al Doboieştilor, care pe toţi cei de faţă îi va fi făcut joviali, dar mai ales pe Părintele Joviani. El a închinat

un pahar de vin pentru Părinții și pentru fiul seu sufletesc George, fără a presimți că acela îi va urma în cariera preoțească. De altfel din familia Dobo a mai fost un preot tot în Ighiu, înainte de unirea cu Roma, Ioan Dobo. Biserica așa numită „din Deal" a Ighiului, păstra o inscripție, din care se vedea că s'a clădit sub păstoria cinstitului Ioan Dobo.

Copilul, boboc rumen și cu păr bălaiu, era privit cu o dragoste deosebită de părinții săi, și de toate rudeniile, care veniau pe la casa lor, ca să-i vadă. După obiceiu îi puneau la cap câte un semn, ca să aibă somn bun; mulți, mai ales femeile, îi puneau câte un fir de busuioc, „ca să fie cu noroc".

Merita această preocupare de viitorul său acest copil, că doar era de bun neam născut.

Din tată viteaz, și neam de viteji; după mamă era viță aleasă de preot, care a dat bisericii și un mare vlădică, poate pe cel mai strălucit vlădică al bisericii românești din Ardeal, marele vlădică luptător și martir Inocențiu Micu Clain, cavaler de la Sadu.

Sabia și crucea se încrucișiau ca un simbol la căpătâiul leagănului acestui puișor, Gheorghe Dobo.

Familia Dobo s'a distins la anul 1552 întru apărarea cetății Agria (Eger), în frunte cu Ștefan Dobo, comandantul Cetății, care cu puțina sa oștire de 2000 oameni, a apărat această cetate atacată de o oștire turcească de 125.000 oameni. După atacuri și năvăliri furioase, în care au pierdut 40.000 de oameni Turcii au trebuit să se retragă rușinați, și să lase comandantului Ștefan Dobo, care nu pierduse decât 300 de oameni, o glorie peste veacuri. Această vitejie i-a adus și o mare recunoștință din partea împăratului Ferdinand, numindu-l curând după acea guvernatorul Ardealului, dimpreună cu un alt român, de obârșie din familia Chendi sau Cândia. Erau vremuri de mari fapte și mari îngrijorări acelea, când Ungaria lupta pentru existența sa cu Turcii; când nu se uitaseră faptele de vitejie mântuitoare ale lui Iancu Huniade Corvinul și ale fiului său regele Mathia. Era vremea când și pe scaunul arhieresc cel mai înalt al Țării Ungurești ajunsese tot un Român, acel fiu de Domn din Muntenia, Nicolae Vlahus, al cărui frate Ioan, era, în acelaș timp, jude primar la Sibiu.

In diploma de numire, cu care Ștefan Dobo era împuternicit gubernator al Transilvaniei, dimpreună cu un alt român din familia Cândea, alături de numele Impăratului Ferdinand stă și semnătura Cancelariului său, Nicolaus Olahus, Archiepiscopus Strigoniensis, m. p.

Fapta de vitejie a lui Ștefan Dobo l-a înscris în analele Țării și chiar în inimile patrioților unguri, ca pe un Ungur de baștină, deși el era de pur sânge românesc. După mentaltiatea de atunci, când în fața dușmanului comun, care erau Turcii, toți creștinii se socoteau frați și luptau împreună Ungurii, cu Românii din Ardeal și Ungaria, ba chiar împreună cu Românii din Moldova și Muntenia — nu se făcea, ca azi, așa strictă deosebire după naționalitate, nici șovinismul unguresc nu era cunoscut încă. Astăzi însă putem constata pentru stabilirea adevărului istoric, că și acest erou plin de glorie în fața Ungurilor, era Român, ca și noi, român de sânge, de limbă și de lege.

Eroul dela Agria — cântat pe toate strunele poeților maghiari, — nu avea copii. Avea însă doi frați, Dominic și Francisc. Din vița lui Dominic se trage familia lui Dobo, cunoscută nouă, și pruncul botezat la 27 Iulie 1811 reprezenta cam a zecea generație a acestui arbore genealogic dedus din trupina eroică a guberiatorului ardelean din veacul al 16-lea.

Faptul nu e o noutate pentru cercetătorii istoriei naționale. George Barițiu l-a relevat în „Gazeta Transilvaniei" — mai bine zis în suplimentul ei literar: *Foia pentru Minte, Inimă și Literatură*, nr. 22, dela 17 Marte 1847. El îl scoate din Istoria lui Istvanfi-Gephardi. Dar sunt o mulțime de documente, cari verifică acest lucru, pe cari familia Dobo le-a păstrat, în copie sau original, și pe cari Memorialul preotului românesc din Satul-mic le consemnează, cu toate detailurile lor, dimpreună cu arborele genealogic, până în zilele autorului acestui memoriu, toate fixate frumos, în limba latinească pe pag. 138—148.

Ni-o spune, ce e drept, însuși autorul, descendent al eroicului neam de Dobo, că autoritățile ungurești n'au voit a-i recunoaște ca descendenți direcți din vița eroului dela Agria și a gubernatorului Transilvaniei, — dar explică în acelaș timp cauza acestui refuz.

In anul 1603, când o ciumă grozavă a pustiit țara pricinuind o foamete ne mai pomenită în Ardeal, familia Dobo, care locuia în Alba-Iulia, a sărăcit, și

s'a stins aproape de tot. Istoria Transilvaniei, scrisă de Lupu Bethlen (Wolfgangus) descrie, la începutul cărţii a 13-a, în colori înfiorătoare pustiirile ciumei şi foametei din 1603 şi 1604. După spusele tatălui său, care le-a auzit dela părintele său, om care a trăit peste 100 de ani şi a auzit şi el dela al său bunic, de asemenea nonagenar, povesteşte, că din întreagă familia a rămas în anul pustiirilor fatale un singur descendent Petru Dobo, băiat de 16 ani, care s'a refugiat la Ighiu, adoptat de un nobil Joan Gergely. Acesta avea o fată, Sofia, pe care Petru a luat-o de soţie şi a rămas moştean în Ighiu. Păstrându-şi ritul oriental, ca un credincios al bisericii neamului său, a fost cam dispreţuit de Domniii maghiari, cari erau toţi sau catolici sau calvini, dar el în acest chip s'-a mântuit familia, cu toată tradiţia ei frumoasă, pe seama neamului nostru. Încă înainte de Unirea cu Roma, a bisericii ardelene, dela 1700, această familie a dat Ighiului un preot harnic, al cărui nume Ioan Dobo, s'a înscris între ctitorii vechei biserici din Deal, iar mai apoi primind dimpreună cu ceilalţi mulţi unirea cu Roma, a mai dat un preot, ce avea să se ridice din acest prunc, care după tradiţia familiei din partea mamei sale era anume menit, din fragedă copilărie, să se facă preot.

Obârşia ilustră a lui George Dobó e şi mai limpede şi mai bine dovedită în ce priveşte înrudirea sa după mamă. In privinţa aceasta el însuşi ne păstrează un document pe care îl transcriem aci în întregime pentru originalitatea lui.

Adeverinţa bătrânilor din Cugir

Noi adi subscrişii, la cuvioasa cerere a onoratei Preutese a Teiuşului, Maria Viorel, a Domnului paroch român Gheorghe Dobo, facem cunoscut tuturor cărora se cuvine a şti, şi în cunoştinţa sufletelor mărturisim, cumcă ştim apriat, că iostul odinioară Parochul nostru şi Capelan al Regimentului, D. Joan Clăin a avut frate pe Samuele Clain, Jeromonah din Blaj, şi alt frate, pe care noi nu-l ştim.

Joan Clain a avut fete trei, dintre care Maria a fost măritată în Ighiu după Nobilul Vaşile Dobo a cărora fiu este onoratul paroch al Teiuşului Gheorghe Dobo, şi Eva, după iostul nostru Protopop Nicolau Sanciali, şi a treia a murit fără rămăşiţă.

Despre aceasta întărim cu sufletele şi cu punerea degetului la nume.

Cugir, 18 Febr. 1855.
prin Vasilie Fieacă m. p.
notariu Locului.

* *Pavel Sugariu*
* *Georgie Lelutz*
* *Petru Dărab*
* *Joan Tănasie*
* *Filimon Marginean*
Bătrâni de pe acele vremuri peste 80 ani din Cugir.

Pentru autenticitatea acestei adeverinţă subscriem şi cu oficiosul sigil întărim în cunoştinţă.

L. S.
George Bercianu m. pr.
par. gr. cat. Cugir, şi notariul Tractului.

Nicolau Sanciali m. pr.
Paroh gr. cat. Cugir

Acest document ne evocă o epocă de tragic eroism al Ardealului. Epoca Episcopului Inocentiu Micu Clain, care a început lupta pentru drepturi naţionale ale Românilor din Ardeal, lupte cari deşi în forme bisericeşti, sunt începutul şi temelia luptelor programatice ale revendicărilor noastre naţionale. Inimosul Episcop, întemeietorul şi alcătuitorul Blajului, care a mutat reşedinţa episcopească

din Făgăraş, pe moşia princiară dela Blaj, şi a încercat să întemeieze un oraş românesc la începutul veacului al 18-lea (1738), a trebuit să plătească cu amare suferinţi îndrăzneţile sale pretenţiuni, fiind nevoit să se refugieze la Roma, sub scutul Papei, spre a evita temniţa care-l aştepta, şi să petreacă acolo în exil şi lipsuri mulţi ani, până s'a îndurat Dumnezeu să-l aşeze la odihna dreptilor săi, îngropat fiind în biserica SS.-lor Sergiu şi Bach numită: Madona del Pascolo.

Strănepotul, conştient de legătura dintre el şi marele Episcop exilat, a însemnat în cartea sa şi epitaful ce-i păstrează pomenirea până azi, astfel:

Joanni Innocentio L. B. Klain
Valachorum, Graec. Ruth. Rascianorum
Episcopo Togarasiensi
qui
A Carlo VI et M. Theresia Rom. Imperatoribus
Pro sua Ecclesia pro suo que populo
Plurimis impetratis Beneficiis
Provincia sancte pieque administrata
De Ecclesia, de Principe, de Patria O. M.
Tandem aetale viribusque confectis cessit Episcopatu.
Vixil annos 76
Abiit IX Kalend. Octobr. 1766.
Joannes Clain Fratris filius amoris dolorisque
M(onumentum) P.(osuit.)

Acest Joan Clain, care după textul însuşi al Epitafiului din Roma a ridicat monumentul Episcopului Inocenţie, era fiul unui frate al preasfinţitului exilat, el era frate cu vestitul scriitor, ieromonahul Samoil Clain, şi cu unul Oprea, care a rămas, se vede, în vatra părinţească din Sadu, de lângă Sibiu, vatră ce se vede până în ziua de azi. Acest Oprea a avut un fecior Efraim, pe care călugărul Samuil Clain l-a dus la Blaj la şcoală, şi l-a dat ucenic în arta tipografică, iar mai târziu, când marele istoriograf a ajuns revisor al cărţilor româneşti pe lângă tipografia regească din Buda, l-a dus cu sine acolo şi i-a câştigat o bună situaţie la acea vestită Tipografie. Acest Efrem Clain a ajuns moştenitorul legiuit al unchiului său călugăr, mort la Buda şi şi-a câştigat şi diploma nobilitară cu atributul de „Munthiul". El a întemeiat o fundaţie de burse pentru ajutorarea studenţilor săraci care există până în zilele noastre şi este administrată la Mitropolia din Blaj.

Ca nepot al Episcopului, Samuil Clain a învăţat filosofia şi teologia la Roma deodată cu Petru Maior şi Gheorghe Şincai. Celălalt frate al său, mai tânăr, Joan, a însoţit pe Episcopul la Roma când s'a dus acolo, ca într'un exil de bună voie. 16 ani a petrecut Joan Clain cu unchiul său la Roma, făcând şi el oarecari studii, până ce a aşezat spre odihna de veci trupul unuia dintre cei mai neodihniţi archierei luptători ai neamului nostru. Apoi s'a întors acasă aducând cu sine toată puţina moştenire, mai mult religioasă, ce rămase după prigonitul şi martirisatul episcop.

A adus între altele memoriile episcopului, purtate din tinereţile sale până la moarte, memorii ce se păstrează şi azi la Biblioteca Centrală din Blaj. Apoi cărţile rămase după el şi unele piese din costumul lui.

Îmbrăţişând şi el cariera preoţească, se căsători cu o nepoată sau soră din Cut a canonicului Isidor Alpini, fiul protopopului Alpini de acolo. Cutul, unde era moşia Seminarului din Blaj, câştigată sub Petru Paul Aron, era pe atunci ca parochie mare reşedinţa protopopească a districtului. Curând, ajunse protopop şi Joan Clain, nepotul Episcopului, şi anume în Veneţia de jos din Ţara Făgăraşului, apoi fu mutat la Cugir, ca protopop şi capelan castrens al Regimentului grăniţeresc.

Una, anume Maria, din fiicele acestui distins protopop, care 16 ani petrecuse în Roma şi trebuia să aibă deci o cultură aleasă, a fost mama fericită a pruncului Gheorghe Dobo, care fu botezat în 27 Iulie 1811 la Ighiu.

Fericită mamă, de care fiul său de atâtea ori îşi aduce aminte, deşi nu

a avut parte de iubitoarea ei îngrijire decât până la vârsta de 11 ani; şi totuşi nu o pomeneşte de cât tot numai cu cuvinte scăldate în evlavia sufletului său: duioasa mamă, evlavioasa maică, „pia mater" când scrie latineşte.

Din spusele ei a prins el de mic copil şi tradiţia înrudirii cu marele Vladică Inocentie.

„Dacă te vei face popă — îi zicea duioasa sa maică — *şi tu te vei duce la Roma, cum a fost moşul tău".*

Auzind aceste vorbe adeseaori repetate, copiii de vârsta lui Gheorghe le-au prins şi au început a le discuta, în felul lor pe stradă, şi au început a-l batjocori, strigându-i pe uliţă: — *„Iacă popa dela Roma! — Iacă popa dela Roma!"*

— *Părinte, părinte ! Ce zi e astăzi, spune-ne şi nouă !*

Şi bietul popă dela Roma se supăra şi alerga acasă, la tatăl său, plângându-se de gura neostoiţilor copii din Ighiu, rugându-l să-i bată, ca să nu-l mai batjocorească.

„Botjocura" aceasta mai avea şi alt tâlc. Intre lucrurile rămase după moartea Episcopului Inocenţiu şi aduse de nepotul său Ioan, acasă, era şi un capucium (o chiveră mică) de mătasă violetă. Mama lui Dobo o păstra între scumpeturile ei, într'o ladă. Băieţaşul Gheorghe a dat peste ea şi şi-a potrivit-o pe cap. Vesel şi mândru a alergat aşa la măicuţa sa. Ea mirată, l-a îmbrăţoşat şi l-a sărutat, şi-l învăţă să n-o puie pe frunte, ci pe ceafă, că aşa se cade. In curând apoi i-o luă din mână, spunându-i: *„Lasă-o puiule, până-i creşte mare, şi vei fi trimis la Roma, ca unchiul tău, şi te vei sfinţi, atunci să porţi tu aceasta"*... Copilul însă se îndărătnicea, o cerea, şi-o punea pe cap, şi fugea la uliţă printre copii, cu căciuliţa de mătasă, care oare când acoperia capul înfierbântat de cele mai măreţe şi îndrăzneeţ idei ale unui păstor de turmă...

De atunci se va fi pornit vorba copiilor de pe uliţele Ighiului:

„Popa dela Roma; popa dela Roma ! Spune-ne ce zi e astăzi ?"...

Cât de deosebite — şi totuşi asemănătoare — erau curentele de înrudire cu personalităţile istorice, ce se coborau, de departe, prin veacuri, asupra copilului cu ochi albaştri ce alerga, neştiutor de ce poartă în sine, pe uliţele Ighiului de sub Munţii revoluţiei lui Horia.

De o parte o moştenire de ostaş războinic oţelit în lupte de apărare împotriva mohamedanilor Turci, duşmanii sfintei cruci şi a tot ce este creştinesc. Această luptă contra duşmanilor Crucii i-a pus pe strămbunii noştri într'o solidaritate oarecare şi cu ţările învecinate, care deşi stăpânite de Unguri şi de alte neamuri, aveau totuşi şi locuitori de neamul nostru, în mare număr.

De multe ori s'au întâlnit pe câmpiile de luptă din văile Dunării — sub steaguri şi comandă deosebită, dar sub acelaş stindard de apărare, simbol al creştinătăţii, fraţi români din Moldova, Muntenia, Ardeal, Banat, Timoc şi Ţara Ungurească. Mai ales în vremurile lui Ioan Huniade, pe care legenda populară îl numeşte Iancu dela Huniedoara şi Iancu Sibianu, tatăl măreţului rege Mathia al Ungariei. Acest amestec de Român cu Român, şi de Român cu Ungur, cu Neamţ, cu Sârb şi alţi creştini, în luptele contra Turcilor a frământat o conştiinţă de mai largă solidaritate creştină între oamenii din porţile orientului, cari se deosebiau pe atâtea alte şi mai ales pe chestiuni confesionale, ce învrăjbiseră ascuţit mintile între Răsăriteni ortodocşi şi Apusenii catolici.

După cum în zilele ce trăim vedem pe Catolicii, cari ascultă de cuvântul de ordine dela Roma, manifestând sufleteşte contra Bolşevicilor celor fără de Dumneezu, din Rusia, cari prigonesc clerul ortodox şi profanează bisericile creştine, batjocorind cele mai sfinte obiceiuri creştineşti şi alături de catolici sau după pilda lor vedem o cruciadă de manifestări, platonice, ce e drept, din partea tuturor creştinilor ortodoxi, anglicani, luterani şi de tot felul, câţi ţin la legea creştinească, în Europa ca şi în America, în aşa chip erau prin veacul al 15 şi al 16-lea, chiar până aproape la 1877, toţi creştinii din vecinătatea Turciei, fără deosebire, într'o solidară luptă de apărare contra acelor fanatici

păgâni, cari râvniau să subjuge Europa şi să stângă numele de creştin — ţintind — cum zice Eminescu al nostru despre sultanul Baiazid — ca

Din prestolul dela Roma
Să dau calului ovăs...

Angajaţi la o luptă aşa de crâncenă şi grea cum era oprirea năvălirei Turcilor, toţi creştinii, apuseni şi răsăriteni, Români, Unguri, Nemţi, Sârbi şi Bulgari se simţiau fraţi. Deosebirile dintre ei — cari mai mult se accentuau atunci pe teme confesionale religioase — se mai domoliau şi făceau loc unor sentimentele mai înalte, cari îi cimentau într'un bloc frăţesc comun, scut împotriva aceleiaşi primejdii.

Din această epocă a solidarităţii creştine venia Iancu Huniade şi o lungă generaţie de eroi ungro-valachi, cari au făcut zid de apărare a creştinătăţii din piepturile lor viteze.

In focul acestor lupte reînviau, în fiecare din ei, după neamul său, virtuţile străbune.

Cam aşa, cum ne spune un autor vechiu despre oastea de grăniţerii Secui şi Români, care s'a întemeiat mai târziu sub Maria Theresia şi Iosif al II-lea, tot în acelaş scop, zicând:

„Toată această miliţie grăniţerească, care avea moşie şi familie şi în timp de pace se ocupa cu agricultura şi îngrijirea vitelor, era celebră de credinţa, vitregia şi statornicia sa. Ea a dovedit, şi mai dovedeşte, ce înseamnă iubirea reciprocă de patrie, pentrucă nici când nu s'a predat duşmanului, nici când n'a fugit în faţa lui, ci din contră comandată a da năvală asupra duşmanilor sau a li se împotrivi, mai curând şi-a jertfit viaţa decât să se li retras, aşa încât îţi vine să crezi, că Hunii şi Românii, cei mai vestiţi cultivatori ai virtuţilor miiitare au reînviat din nou în strănepoţii lor. ...„Ut crederes protoparentes Hunos et Romanos vrtutis militaris omnium celeberri mos promotores, in pronepotibus suis revixisse". — Poemation de secunda Legione Valochica, ed. II Magno-Varadini 1830. Pag. 38).

Intre aceşti eroi luptători contra Turcilor era şi Ştefan Dobó de Ruszka, apărătorul cetăţii Agria, care s'a distins aşa de glorios în 1552. Numele de Dobó e unguresc şi înseamnă „aruncător"; denotă deci prin însuşi numele familiar o obârşie de luptător, aruncător de săgeţi, şi se ştie că Românii erau între cei mai distinşi arcaşi, cari aruncau la sigur săgeţile lor purtătoare de moarte în duşmani. Atributul nobilitar din „Rusca", ne indică obârşia geografică, de unde venia familia săgetătoare. Şi Rusca aceasta e în Bănatul Severinului, unde e şi acum Buia-Rusca (Ruszkabámja) şi că populaţia de pe acolo e curat românească, din străvechile vremi ale colonizării Daciei nu mai încape îndoială.

Pe acele vremi era o largă pătură de viteji nobili români în jurul Regelui Ungariei şi nu e de mirat când însuşi Regele, cum e Mathia, s'a înălţat prin propria virtute, la tron. Alături de Rege mai erau Români şi în cler, — a doua oaste a Ţării, cum a fost Mitropolitul Nicolae Olahus — Valahul — înrudit cu familia regelui Mathia, care ajunsese Archiepiscop de Zagrab, apoi de Agria, şi în fine Primate al Ungariei şi cancelarul Regelui Ferdinand. El a contrasemnat — pentru că probabil el a propus — numirea nobilului român, Ştefan Dobó, eroul dela Agria, de guvernator al Ardealului.

Nu mai puţin nobilă era moştenirea sufletească ce venia copilului dela Ighiu dela unchiul său după mamă, dela Episcopul Inocenţie Micu Clain. Nu era o moştenire de războinic cu arme ucigaşe, ci tot o moştenire de luptător; luptător cu armele spiritului şi ale adevărului pentru dreptate şi libertate.

Solidaritatea ocasională de mai lungă sau scurtă durată, ce se închegase între popoarele creştine, apusene şi răsăritene, în cursul luptelor continui contra Turcilor, s'a preschimbat la Românii din Ardeal şi Ungaria într'o sistematică unire instituită solid prin unirea bisericească cu Roma catolică, încheiată prin sinodul dela 1700, ţinut la Alba-Iulia sub Vlădica Atanasie Anghel.

Inocentie Micu dela Sadu, lângă Sibiu, era al 3-lea episcop al Românilor ardeleni uniţi cu Biserica Romei. Era instruit şi inimos; înflăcărat suflet pentru

neamul său, căuta să valideze în valută morală beneficiile unirii religioase. Cu focul tinereţei sale, după ce a înfiinţat orăşelul Blaj, menit a fi centrul culturii româneşti libere şi creatoare, nu mai contenea a cere şi a pretinde, cu cuvântul în Dieta Ardealului, şi prin memorii scrise, înaintate la Impărăţie, reclamând drepturi egale şi beneficii deopotrivă şi pentru fiii săi sufleteşti, cari erau toţi Românii de dincoace de Carpaţi.

Precum pe urma înfrângerii Turcilor au răsărit noui ţări şi popoare libere pe tărâmurile stăpânite de ei mai multe veacui, cum sunt Grecia, Bulgaria, Serbia şi mai ales România noastră, astfel şi prin luptele Episcopului Inocentie, continuate şi de urmaşii săi, a răsărit dorul de libertate a poporului român, iobăgit. Formulându-se prin Inocentie Micul programul revendicaţiunilor naţionale româneşti, neamul a mers realizând rând pe rând acele pretenţiuni al căror martir a devenit autorul lor preasfinţit.

Mărire se cuvine acestei familii de *Micești* dela Sadu, cari erau aşa de mari la suflet, familie din care a răsărit şi George Dobo.

Dr. Ilie Dăianu

AUS GRÜNEN WÄLDERN WEHT DER WIND
(Rumänische Gedichte)

WIENER VERLAGSGESELLSCHAFT, 1941

Volumul *„Aus grünen Wäldern weht der Wnd"*. *„Rumänische Gedichte"*. (Wiener Verlagsgesellschaft 1941, 115 p. 8°) prezintă, pe lângă o alegere potrivită din V. Alecsandri, M. Eminescu, Gh. Coşbuc, St. O. Iosif şi O. Goga, un mănunchiu din poeziile noastre populare cele mai specifice.

Traducătorii Arnold Roth, Hans Diplich şi Herman Roth şi-au dat silinţa să redea toată vioiciunea, duioşia, pasiunea şi simplitatea poeziei poporane, cât şi claritatea, melancolia reţinută, gândirea şi varietatea de forme şi expresii a poeziei culte.

Ţinem să amintim traducerea cât se poate de exactă şi fidelă a Mioriţei. In poezia cultă au izbutit să se apropie de conţinutul şi forma originală. Din pastelurile lui V. Alecsadri au fost traduse: *„Pe Malul Siretului"*, *„Sfârşit de iarnă"*, şi *„Sfârşit de toamnă"*, pentru care au ştiut să găsească o interpretare potrivită. Mai reuşită ni se pare traducerea poeziei *„Somnoroase păsărele"*, care sună astfel:

Abendmüde Vögel neigen
Ihren Flug den Neste zu,
Stillbehütet in den Zweigen
Ist die Ruh.

Flüsternd raunt der Quelle Kosen
Wäldertief an dunkeln Strauch
In den Gärten Schlaf der Rosen
Schlafe auch, etc.

In traducerea germană forma este tot atât de clasică încât reaminteşte chiar pe Goethe prin frăgezime şi claritate. Verificată în amănuntele ei, versiunea germană pare să se îndepărteze de textul românesc; considerată în general, primeşte înţelesul cuvenit.

Accentele duioase şi pătrunzătoare ale *„Doinei"* au primit o transpunere şi mai fidelă. Citâm câteva versuri:

Von dem Dnjestr bis zur Theiss
Dringen Klagen hart und heiss
Uns Rumänen zu bedrücken,
Beugen Fremde unsern Rücken.

Von Hotin bis an das Meer
Reiten Moskowiter her,
Und vom Meer bis nach Hotin
Lauern sie mit giftgem Sinn.
Von Boian bis Vatra Dorn
Fallen sie in unser Korn
Zwingen un ins harte Joch
Ach, wir kennen kaum uns noch ! etc.

Aproape fiecare din aceste versuri reamintește versul românesc. Intregul șir de elemente caracteristice ca: ritm, rimă, ton și colorit sunt redate în măsura bogatelor posibilități de exprimare ale limbii germane.

Din Coșbuc amintim o bună traducere a *„Păstoriței"*, iar din Goga poezia *„La groapa lui Lae"*.

Prin alegerea potrivită, armonia formelor poetice și varietatea conținutului, bucățile aduc de fapt frânturi din mireasma pădurilor verzi — anunțată în titlu, — dimpreună cu o bună parte din atmosfera de mit, legendă și realitate românească.

C. Jiga

CRONICA REVISTELOR

■ In **„Zeitschrift für Deutsche Geisteswissenschaft"** (an. 5, caiet 1), **L. Reichhold** se ocupă cu „Problema spațiului în istoria Europei", voind să scoată în relief legătura interioară și desvoltarea istorică aproape comună a tuturor popoarelor europene.

W. Grundmann, înfățișează într'alt articol importanța gândului imperial în concepția lui Martin Luther,

O. v. Petersen, în prețioasa contribuțiune la sublinierea legăturilor interioare dintre cele două părți ale operei Faust de W. Goethe, arată cât de mult se poate încă interpreta această capodoperă.

In rest se dau contribuțiuni asupra muzicii, filosofiei și literaturii germane mai noui.

■ In **„Stimmen aus dem Südosten"** (an. 1942, caiet 3/4, Nr. 33—38), găsim o traducere mai mult decât exactă, am putea spune chiar artistică a legendei lui P. Ispirescu „Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte". Traducerea se datorește regretatului **Konrad Richter**, care ne-a lăsat până acum cea mai bună traducere a lui Eminescu în limba germană. (M. Eminescu: Gedichte, übersetzt von K. Richter, Leipzig, 1937, W. Gronau, VII+167 p.)

Având drept țintă o cât mai largă prezentare a literaturii și culturii țărilor sud-estului european, revista a adus până acum însemnate contribuțiuni, printre cari o bună parte privind literatura română.

■ **„Neue Jahrbücher für Antike und deutsche Bildung"** (an. 5, 1942, caiet 7 Teubner, Leipzig) aduce și de această dată aceeași contribuție prețioasă la adâncimea cunoașterii lumii antice. M. Gaker sintetizează în articolul „Römische Führungsordnung" (după o conferință ținută la München în 3 Mai 1942), principiile și concepțiile imperialismului roman. Plecând de la maxima „tu regere imperio populos Romane memento", autorul urmărește tendința de conducere și supremație atât ca principiu de drept, cât și ca principiu de guvernare. Din concluzii remarcăm: „Deși imperiul roman aparține trecutului, istoria romană are o înrâurire atât de puternică în prezent încât nu poate deveni nici odată obiect de contemplare desinteresată" și aceasta fiindcă autorul ar crede că suntem în pragul unei schimbări după care micile state naționale ar trebui să intre într'o grupare a statelor învecinate conduse de un singur stat.

Mai notăm articolul scris de W. Breywisch, **„Zu Schulaufführugn Antiker Theaterstücke"**, în care se relevă necesitatea continuării reprezentațiilor de teatru antic, chiar acum în timpul războiului.

Câteva observațiuni de sintaxă latină încheie caietul.

■ Evenimentele zilelor de astăzi ne atrag atențiunea asupra problemelor discutate în **„Orientalistische Literaturzeitung"** o publicațiune lunară editată de Prof. Dr. **Richard Hartmann**, care tratează toate problemele în legătură cu orientul apropiat și îndepărtat. Din Nr. 10, an. 45, Oct. 1942, însemnăm recenzia cărții lui Wiesner: „Fahren und Reiten in Alteuropa und im Alten Orient".

Cărți tratând chestiuni din domeniul islamisticei, turcologiei, vieața popoarelor caucaziene și iraniene sunt comentate în pasagii corespunzătoare.

Bogate date bibliografice se găsesc în fiecare caiet. Ele orientează precis asupra ultimelor publicațiuni științifice.

■ **„Europäische Literatur"** (an. I, Nr. 7 Nov. 1942, Berlin). Născută din dorința de a înfățișa aspecte și curente

literare din întreaga Europă, revista cuprinde şi în acest număr colaborări felurite.

W. v. Scholz şi **Em. Stickelberg** dela Basel scriu fragmente de gânduri despre romanul istoric. Îşi exprimă dorinţa ca romanul istoric contimporan să găsească subiecte potrivite purtate de eroi ale căror caractere să nu fie legate de epoca lor, ci să fie clădite liber după inspiraţiunea autorilor.

Paul Hövel, dă în rezumat un raport asupra congresului asociaţiei scriitorilor europeni dela Weimar, care a avut drept scop punerea bazelor spirituale pentru o nouă Europă.

Wilhelm Schäfer, cunoscutul autor german, defineşte, în discursul de început spus acelaraşi mânuitori iluştri ai condeiului, rolul omului de litere în timpul războiului, care trebuie să vorbească tocmai în ceasurile grele. „Departe, mult deasupra zilei obişnuite luăm parte la hotărîri, cu care nu suntem legaţi numai în iluziune — cum spune Goethe, — ci de fapt într'o realitate superioară. Aceasta este poezia şi astfel înrăureşte poetul. Dacă am cânta poeziile sale, sau am vedea soarta eroilor săi pe scenă, sau în cărţi, totdeauna este o creaţiune care lucrează".

Un fragment din scrierile romancierului flamand **Filip de Pillecijn** conţine gânduri asupra reluărilor unei opere. „De abia când am scris o carte ştim, spune autorul, cum ar fi trebuit să o scriem. Dar n'am putea-o scrie din nou, aşa cum am vrea. O luăm deci, aşa cum este şi e bine.... Multe din cele ce gândim acum îşi pornesc adevărata fiinţă în timpuri care au trecut".

Hans Teske semnează o schiţă potrivită asupra „Flandrei şi poeţilor săi", în care facem cunoştiinţa celor mai însemnate nume ale liricei flamande. Opera lui **F. Timmerman**, a lui **E. Claes**, **A. Thiry**, sau a lui **C. Verschaeve**, **G. Walschap** şi **W. Moens** îşi găsesc caracterizări nimerite.

Noul şi curiosul aspect al oamenilor şi împrejurărilor din răsărit le putem întrezări în proza luminoasă şi curgătoare a lui **Ed. Er. Dwinger**, autorul sugestivelor descrieri din calvarul vieţii de prizonier din timpul războiului mondial în Rusia.

Rubrica „Umschau in Europa" cuprinde consideraţiuni generale despre „noile drumuri ale romanului italian" şi „literatura de astăzi a Belgiei".

Recenziile numeroase şi indicaţiunile bibliografice variate măresc valoarea caietului.

■ In **„Vierteljahrschrift für Sozial und Wirtschaftsgeschichte"** (vol. 31, caiet I, Stuttgart, 1942), găsim un interesant articol scris de **H. Hassinger** intitulat: **„Prima companie vieneză pentru comerţul cu orientul 1667—1683"**. Autorul aminteşte şi comentează toate evenimentele politice mai importante în legătură cu factorii care au contribuit la strângerea relaţiunilor şi răspândirea produselor apusene în orient. Agenţii companiei vieneze au dat dovadă de tact, şi pricepere deosebită, dar mai ales de curaj când nici drumurile depe uscat şi nici cele depe mare nu erau sigure. Regretăm că autorul n'a avut posibilitatea să cunoască sprijinul dat comerţului din Orient încă din al sec. XVII-lea de Macedo-Români. Sub protecţia imperiului otoman aceşti îndemânatici negustori aveau legături cu Veneţia, Geneva şi Neapole. Cercetări mai amănunţite ar desvălui şi legăturile lor comerciale cu Viena încă din secolul XVII.

■ **„Deutsche Forschungen im Südosten"** (an. I, caiet 2), revista institutului de cercetări a grupului poporan din România, de sub priceputa direcţiune a profesorului Dr. O. Folbert şi redacţiunea activă a d-rului G. Gündisch, dela Sibiu, a strâns toate preocupările ştiinţifice transilvane germane continuând o tradiţie lăudabilă. In acest număr găsim un articol bogat în referinţe semnat de **H. Brandsch**, tratând despre „Poziţiunea juridică a şcolilor germane în trecut". Expune mai întâiu părerile câtorva cercetători saşi ca Ieutsch, care le numeşte „şcoli pentru educarea viitorilor preoţi". Urmăreşte apoi cronologic dezvoltarea şcolilor săseşti dela Honterus (sec. 16) până în sec. 20. Alături de biserică, şcoala, cu toate lipsurile ei, a fost pusă cu folos în slujba dominantelor etnice germane din Transilvania. Şcolile săseşti au răspândit cultura germană în pături largi. La ele şi-au primit educaţia în lipsă de alte şcoli mai bune, în trecut şi o

bună parte a intelectualilor români transilvani.

Articolul aduce amănunte importante încă necunoscute, care lămuresc o problemă culturală de interes mai general decât s'ar crede.

Rubrica bibliografică a revistei, cuprinzând scurte recenzii despre cărți noui în legătură cu probleme apropiate, este cât se poate de folositoare.

Caius Jiga

■ Menținută în inima actualității și pe aceeași poziție de naționalism intransigent, revista *„Cetatea Moldovei"* din Iași, de sub conducerea d-lui prof. *Gh. A. Cuza*, își câștigă din ce în ce mai mulți prețuitori, conturându-și în același timp un loc de frunte în cultura românească.

N-rul pe Ianuarie (anul IV, vol. VIII, nr. 1) aduce, între altele, convingătoare *„Preludii ale unei restaurări a gândirii creștine în știința și filosofia contemporană"* de preotul *Valeriu Iordăchescu*, studiu în care cunoscutul teolog examinează, documentat, raportul dintre știință, filosofie și religie, în vremurile noastre, încheind că „revelațiunea creștină și dogma cuprind în mod implicit și necesar o filosofie, care în elementele ei esențiale este acea exprimată prin noul curent filosofic spiritualist și realist".

Nu mai puțin interesant este articolul d-lui *Artur Gorovei* despre *„Șolțuzii dela Baia"*. După ce citează în această privință părerile lui A. D. Xenopol și I. G. Leca, precum și un document din 31 August 1458 prin care Ștefan cel Mare confirmă mănăstirii Moldovița privilegiul obținut dela predecesorii săi, din care rezultă că *șoltuzul* și *pârgarii* erau agenți executivi ai poruncilor domnești, d. Artur Gorovei reproduce în întregime trei documente inedite, descoperite în „Muzeul Folticenilor", între hârtiile familiei Millo dela Spătărești, cari ni-i arată pe șoltuz și pârgari îndeplinind funcția de notariat. Este vorba, așa dar, de o deosebit de prețioasă contribuție la cunoașterea uneia dintre cele mai vechi instituții administrative din Moldova, despre care — cum pe bună dreptate subliniază autorul — știm foarte puține lucruri.

In *„Un act de dreptate istorică"*, d. *Gh. Ungureanu* prezintă toate dovezile cari au dus — ce-i drept, cam târziu —, prin decretul-lege din 2 Decembrie 1942, la schimbarea denumirii Universității din Iași din „Mihăileană" în „Cuza Vodă", denumire pentru care „Cetatea Moldovei" a luptat fără preget.

D. prof. *Gh. A. Cuza* semnează un articol intitulat *„Alăturea de Mareșal, pentru Țară"*, din care desprindem aceste vibrante rânduri: „România are o singură și supremă datorie, — să pășească, unită, spre împlinirea destinului ei. Căci numai de atitudinea noastră a tuturora depinde dacă viitorul va da satisfacție năzuinților noastre sau nu. Datori suntem să ne devotăm Statului de astăzi a cărui expresie simbolică e Mareșalul Ion Antonescu. Datori suntem să sprijinim fără cârtire atât opera internă cât și directivele de politică externă, dat fiind că nu nouă ne revine discernământul ci numai împlinirea hotărîrilor luate".

Semnalăm, deasemeni, articolul d-lui *D. Iov* despre *„Conace basarabene"* — „cuiburi de rezistență statornicite de strămunii voevozi în coborâșul Nistrului și dela Limanul Cetății Albe la Ismail", poesia d-lui *Eusebiu Camilar* („Doamne, sunt singur") și *„Ochii lui Ion"*, nuvelă de *Tatiana Găluscă*.

N-rul pe Februarie începe cu o dramatică schiță de d. *Al. Lascarov-Moldovanu:* „Despre Ion...". Făptașul tuturor relelor din sat, pe cât de leneș în gospodăria lui pe atât de priceput în a le sărăci pe ale celorlalți, hoț în toată puterea cuvântului, Ion nu ezită însă niciun moment să se prezinte la regimentul său când se sună mobilizarea. Căpitanul, care auzise de isprăvile lui, îi spune că războiul cere țării pe cei mai cinstiți fii ai săi, oameni de nădejde. De aici începe drama lui Ion. Tulburat până în cele mai ascunse colțuri ale sufletului că i se refuză — pentru faptele pe cari le regretă — onoarea de a porni pe front, spaima de odinioară a satului se întoarce acum umilit acasă, cerșind cu lacrimi în ochi sprijinul preotului pentru a fi primit între camarazii dela regiment. Ceeace, firește, se înfăptuiește, — duhovnicul luând imediat calea către cazarmă, cu Ion.

Sunt pagini într'adevăr emoționante, pe cari numai o pană încercată ca a d-lui Al. Lascarov-Moldovanu le putea scrie.

Urmează un cuprinzător studiu („Gh. Asachi și începutul picturii în Moldova") de d. *Eugen Pohonțiu*, un articol despre „Autohtonismul în teatru", semnat de d. *George Loghin*, poesii de d-nii *N. Crevedia* („Rugăciunea soldatului"), *Petre Stati* („Așteptări". „Poveste". „Epilog"), *D. Iov* („Pizanie"), *G. Ursu* („Înzăpeziri"), cronici și însemnări privind mișcarea culturală și artistică din țară.

N-rul pe Martie se deschide cu un studiu al d-lui *Radu Vulpe* despre „Muzeul arheologic din Odesa", „răsărit dintr'o manifestare intelectuală la care au par-

ticipat și elemente românești. Această manifestare a fost, până acum douăzeci de ani, *Societatea imperială de istorie și de antichități din Odesa,* printre ai cărei cinci fundatori, pe la începutul secolului trecut, a fost, cu rol de frunte, și Românul *Alexandru Sturza*". Autorul face un amănunțit istoric al acestui vechiu așezământ cultural, subliniind contribuția armatei noastre la salvarea și repunerea lui în funcțiune.

Cu prilejul împlinirii a zece ani de când Adolf Hitler a luat cârma Germaniei, d. prof. *Gh. A. Cuza* scrie, în *„Învățămintele unei aniversări"*, rânduri de bogată informație privind realizările național-socialismului, cari au culminat în rara pregătire sufletească a soldatului german și în perfecționarea armamentului cu care Reichul a uimit lumea.

D. *Eusebiu Camilar* publică ,sub titlul *„Vine Anticrist"*, un dens fragment dintr'o carte ce se va chema *„Prăpădul Solobodei"*.

Dintre poesii, pentru ai căror autori se pare că redacția revistei este uneori prea îngăduitoare, menționăm *„Țara"* d-lui N. Crevedia, din care reproducem prima și ultima strofă:

O Dunăre de grâne. Munții — bardă,
Un foșnet de porumb și de lumini —
Și forma ei, privindu-i-o pe hartă,
E ca o masă'ntinsă la creștini.

Abia un — ca visul — dacă bate.
Un car, în zare'naintează lin —
Pe'ngânduratul cer, albastru-lin,
Trec norii plini — hambare cu bucate.

In continuare, reținem atențiunea „Viața la Iași" de d. *Gh. Ungureanu* și „Cronica iudaică", trad. de d. *I. Fr. Botez.*

Teodor Al. Munteanu

B I B L I O G R A F I E

C Ă R Ț I

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ" BUCUREȘTI

Octav Dessila: Iubim, vol. I și II (Roman).
Elena Matasă: Oropsiții (Nuvele).
Ioan Al. Brătescu-Voinești: Originea Neamului Românesc și a limbii noastre.
Prof. Dr. Johann von Leers: Germania, Renașterea Spirituală a unei Națiuni.
D. Iov: Amintiri și Lacrimi.

EDITURA „FUNDAȚIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ" BUCUREȘTI

Iulian Vesper: Izvoare (Poeme).
D. Ciurezu: Cununa Soarelui (Poem).
Hölderlin, Novalis, Mörike, Rilke: Poeme, trad. d. l. germ. cu intr. de **Al. Philippide.**
Ovid Caledoniu: Vrăjitorul Apelor.
Ion Pillat: Implinire.
Colonel August von Spiess: Din Ardeal la Kilimandjaro. Vânători în Africa.

„TAUCHNITZ-EDITION" LEIPZIG.

H. Langenbucher u. w. Ruoff: Deutsche Gegenwartsdichtung.
Hans Leip: Jan Himp und die kleine Brise (Roman).
Rudolf Brunngraber: Opiumkrieg (Roman).
Friedrich Schnack: Goldgräber in Franken (Roman).

EDITURI DIFERITE

Eschil: Orestia (Dramă în 3 acte). Trad. din limba elină de **Prof. G. Murnu.**
Amiral Richard Byrd: Singur. (Trad. de **Barbu Brezianu).**
Licu Pop: Ideile estetice ale lui Titu Maiorescu **„Dacia Traiană"** Sibiu.
Mihail Drumeș: O crimă pasională (Grotescă în 3 acte), Colecț. **Univ. Literar.**
Ben. Corlaciu: Pelerinul Serilor (Poeme), Edit. **„Alfa"** București.
Căpitan Dragomir Petrescu: Golgota învierii (versuri în Refugiu 1940—1941).
Leonida Luca: Sfâșieri (Poeme).
Leca Morariu: Veronica Micle Institutul **„Cernăuți" An. IV, 1941. Nr. 18.**
Leca Morariu: Miron Costin, Instit. **„Cernăuți" An. V 1942. Nr. 20.**
N. Moțoc-Epureanu: Un imperativ al Vremii, **Institutul Român de Cercetări Genealogice.** Iași.
G. C. Nicolescu: Subiectivismul în Cercetarea Literară, **Col. Univ. Literar.**
C. D. Dimitriu: România sub Carol I și Ferdinand I dela 1877—1918. **Conferință.**
Dr. Victor N. Georgescu: Sulfamidoterapia, **„Marvan"** București.
George Juvara: „Insemnările" lui Titu Maiorescu și Istoria Constituțională.
George Juvara: Corespondența lui T. Maiorescu și Istoria Constituțională.
George-Mihail Dragoș: Fauna și Flora Toponimia Basarabiei, Elemente Turcești.
C. Manolache: Critică și Onestitate (răspuns D-lui Ș. Cioculescu).
C. Ștefăniu: Game, Edit. **„Progres și Cultură".**
Constantin M. Preda: Românii în civilizația și Cultura Creștină.
Viktor Orendi-Hommenau: Madjarisches, Allzumadjarisches, ein kleiner Beitrag zur minderheiten Frage in Ungarn.
Ion C. Cazan: Literatura Populară, Lămuriri în vederea unui plan de cercetare.
Pascu Ludeanu: Clopoțelul de Argint (Nuvelă istorică).
Aurel Marin: Moartea lui Pan.
A. Diaconu: Cătușe Roșii.
Mircea V. Pienescu: Banca populară rostul și foloasele ei.
George Lesnea: Das Junge Rumänien. Gedichte.
Viktor Orendi-Hommenau: Ihr wahres Gesicht, ein rot-weiss-grüner **Kultur film aus Madjarien.**
Fritz Valjarec: Südost-Forschungen, V Iahrgang Heft 2/3 Oktober 1940.
Mihai David: Anuarul Universității pe Anul Academic 1938/1939, vol XXIV.
Biblioteca Academiei Române: Creșterea Colecțiunilor No. XLVIII An. 1937.

N. Bagdasar: Teoria Cunoştinţei, Expunere Sistematică şi Critică. Acad. Rom. LVII.

Ramiro Ortiz: Letteratura Romena.

Enzo Loreti: La Lingua Italiana vol. I şi II.

Traian Cantemir: Cezara şi Luceafărul lui Eminescu, **Institutul Cernăuţi 19.**

Tilică Dăncău, Trăiri şi Împliniri pe ogorul Şcoalei cu o prefaţă de **D-l Profesor C. Rădulescu-Motru. „Bucovina"** Bucureşti.

Aurel Marin: Comentarii Critice, Editura **„Gazeta Transilvaniei".**

Ugo Foscolo: Cîntecul Mormintelor. **„Ramuri"** Craiova.

Ion Schintee: Ibis, Poem. **„Scrisul Românesc"** Craiova.

Gh. Dem. Andreescu: Iliada lui Homer, Repovestită Tineretului, Tipografia **„Furnica"** Bucureşti.

Gh. Dem. Andreescu: Odisseea lui Homer. Repovestită Tineretului, Tipografia **„Furnica"** Bucureşti.

Constantin Stelian: Mireasa Lumii (Versuri). **Tiparul Universitar** Bucureşti.

Al. C. Calotescu-Neicu: Alte Vremuri altă Lume, Editura **„Ramuri"** Craiova.

C. D. Pantazescu, Mircea Streinul: Istoria literaturii Române, Edit. **„Podeanu"** Bucureşti.

Eugen Constant: Sărutul însingurărilor (Versuri), Edit. Revistei **„Condeiul"** Craiova.

S. Mehedinţi: Intrebări, **Monitorul Oficial** Bucureşti.

Alexandru Vicol: Priviri asupra Basarabiei, **„Bucovina"** I. E. Torouţiu Bucureşti.

Elvira Zamfirescu: Irina badei Călin, Editura **„Şcoala Poporului".**

Eugen Constant: Melancolii sub arcade florale (Versuri).

Sergiu Filerot: Om (poeme), Edit. **„Alfa"** Bucureşti.

Iosif Bătiu: Inchinare învăţătorilor eroi, Tip. **„Doina"** Beiuş.

G. Bezviconi: Mănăstirea Japca din judeţul Soroca.

Petre Stati: Interpretări din Lirica Latină, Colect. **„Cuget Moldovenesc"** Iaşi.

Gezo Blédy: Influenţa Limbii Române asupra Limbii Maghiare, Studiu Lexicologic. **Teză de Doctorat, Dacia Traiană** S. A. Sibiu.

D. Karnabatt: Sfântul Francisc din Assisi şi Spiritul Franciscan, **„Serafica"** Roman.

Colonelul Vasile Nădejde: Primejdia Moscovită şi Misiunea Poporului Român, Tipografia **„Lumina"** Bacău.

Ileana Busuioceanu: Lumini din Ţara Mea (Poeme), **„Ramuri"** Craiova.

N. Grigoraş: Dregătorii Târgurilor Moldoveneşti şi atribuţiunile lor până la **Regulamentul Organic,** Tip. **„Avântul"** Iaşi.

Profesor Victor Papacostea: Preussen und die Rumänischen Fürstentümer im gegenwärtigen Zeitabschnitt.

Colonel C. Atanasiu: Elan Războinic, **„Curentul"** Bucureşti.

Mircea Tomescu: Migratiile din com. Aluniş (jud. Olt) şi influenţele lor, **„Ramuri"** Craiova.

Prof. Dr. Gh. N. Leon: Siebenbürgen und die Rumänische Wirtschaftspolitik.

Leonte Dumitrescu: Cântarea Biruinţii.

N. P. Vaidomir: Drepturi Româneşti în Transnistria, Tip. Carol Feder Mediaş.

E. Ar. Zaharia: Sânge şi Crini, Edit. Ziarului **„Bucovina"** Cernăuţi.

N. Tcaciuc-Albu: Bucovina de Nord, 28 Iunie 1940—28 Iunie 1941.

REVISTE

„Slova ortodoxă", An. IV, No. 63-79, Martie-Noem. 1942.

„Păstorul Creştin Ortodox", An. X, Nr. 11-20, Ian.-Dec. 1942.

„Gazeta Cărţilor", An. XII, Nr. 1-2, Sept. 15-30/1942.

„Gazeta Cooperatorului", An. VII, Nr. 7-8, Iulie-Aug. 1942. Nr. 5-6, Mai-Iunie 1942.

„Neo-Europa", An. I, Nr. 4-5, Ian.-Febr. 1942.

„Europa Nouă", An. IV, Nr. 113-137, Ian.-Dec. 1942.

„Pământul Românesc", An. II, Nr. 11, Mart. 1942.

„Luceafărul", An. I, Nr. 1-9, Aprilie-Decem. 1941, An. II, Nr. 1-3, Ian.-Aug. 1942.

„Revista Scriitoarelor şi Scriitorilor Români", An. XVI, Nr. 2-4, April-Iunie 1942.
Trim. Oct.-Dec. 1941.

„România Tânără", An. I, Nr. 2-3, Iunie-Iulie 1942.

„Basarabia", An. II, Nr. 219-257, Martie-Mai 1942.

CONVORBIRI LITERARE

ANUL LXXVI N-RELE 5-6 MAI-IUNIE 1943

DIRECTOR: I. E. TOROUȚIU

MEMBRI IN REDACȚIE:
ALEXANDRU IONESCU
TEODOR AL. MUNTEANU
ȘTEFAN CUCIUREANU

Institutul Politehnic Timișoara
Biblioteca Centrală

„BUCOVINA" I. E. TOROUȚIU, BUCUREȘTI

CUPRINSUL

Emil Giurgiuca . . . . . George Coşbuc
P. P. Panaitescu . . . . Vlad Ţepeş (O problemă psichologică)
Dimitrie Cuclin . . Gânduri asupra cântecului popular românesc
C. Noica . . . . . Nae Ionescu şi spiritul de şcoală
Octav Vorobchievici . . . . . Cantonament în Ucraina
Aurel Chirescu . . . . . Doină; Imn
Radu Pătrăşcanu . . . . . Cântecul lutului
Cicerone Mucenic . . . . . Pe apa Moldovei la vale
Mihai Eminescu . . O mamă, dulce mamă (O Mutter, süsse Mutter) Trad. de **Viktor Orendi-Hommenau**
Mihai Eminescu . . . . Lacul (Il lago). Trad. de **Raffaele Amici**
W. v. Goethe . . . . Egmont (I). Trad. de **Laura M. Dragomirescu**
Gabriele D'Annunzio . . . Moartea cerbului (Trad. de **G. Murnu)**
V. Trifu . . . . . Infrângerea materialismului ateu sub preşidenţia lui Titu Maiorescu
I. Georgescu-Vişie . . . . . Câteva lucruri din viaţa de student a lui Panait Cerna
E. Micu . . . . . Serenadă (III. Dans)
I. E. Torouţiu . . . . . Din ineditele lui T. Maiorescu: Ethische, ästhetische und kritische Aphorismen
Şt. Cuciureanu . . . . . , Ion Roşca

CRONICA LITERARĂ

Alexandru Ionescu, Marin Ştefănescu: Filosofia creştină. — Emil Giurgiuca: Dincolo de pădure (versuri). — **Al. Tohăneanu,** Vasile Scurtu: Cercetări folklorice din Ugocea Românească.

CRONICA REVISTELOR

„Cetatea Moldovei" — „Revista Bucovinei" **(Teodor Al. Munteanu).**

BIBLIOGRAFIE

G E O R G E C O Ş B U C

Un sat risipit ca 'ntr'o poiană sub streaşina largă a pădurilor, la poala Ţibleşului. Casele cu acoperişul ţuguiat urcă printre arini, se pierd în pâlcuri răslețe printre pruni şi cireşi înfloriţi. Telciul îşi tae cărare printre ele cu apa lui ca vioreaua.

Casa judelui a strâns pe podmolul din faţă satul în adunare. Mulţimea sătenilor — dispusă în amfiteatru — ridică în aerul limpede al primăverii un zumzet de chor. Fete în zadii roşii şi verzi, cu iile în râuri de fluturi, cu salbe de taleri la gât, feciori încinşi cu sclipitoare brâe, semeţi sub ale lor largi pălării împodobite cu câte trei rânduri de bertiţe, *borese* (boerese) *cu coconi* mici pe braţe — în graiul locului acestea sunt cuvintele ce numesc pe neveste şi copii — bărbaţi cu profil de medalie antică, în sumane negre cu clinii severi, şi în faţa lor bătrânii cu plete pe umeri, unii în sarica maramureşană, adastă deschiderea adunării de primăvară. Averea lor o ţin în devălmăşie, după legea voevozilor lăsată din părinţi. Acum devălmaşii-ţărani împart munţii, pentru văratec. In tăcerea care s'a lăsat dintr'odată, cel mai bătrân dintre bătrâni se ridică şi salută pe cei de faţă.

— Cinstiţi boeri şi domni! rosteşte el, deschizând adunarea. Un şoim se ridică peste pădure şi piere în zările topite în lumină. Cu mii de ochi natura mirifică, ridicată în ramuri cată spre ei. E ziua de Sângeorz, sărbătoarea turmelor, în Satul Hordou, dela Salva în sus, pe apa Telciului....

Aşa vor fi fost toate în satul de munte şi în primăvara anului în care ochii poetului au văzut lumina.

Tatăl lui, părintele Sebastian, coborîtor din 14 generaţii de preoţi, va fi luat parte şi el la acele adunări tradiţionale. Şi poate în anul acela, în ziua Sf. Gheorghe, în ochi cu o undă de bucurie ce se vroia împărtăşită măritului sfat bătrânesc, va fi intrat în cercul bătrânilor, cei cu plete cărunte şi cu mânuri albe, şi poate va fi spus, glumind: cinstiţi boeri şi domni, am un fecior, primiţi-l în sfatul vostru! — Fie primit, va fi aprobat judele, fie primit, vor fi întărit bătrânii, ridicându-se în jilţurile lor încrustate cu flori. De bună seamă însă, în aceeaş oră, în casa cu acoperişul de pae, ursitoarele vor fi stropit leagănul copilului cu apă din şapte isvoare, strânsă în ulciorul lor fermecat.

Pentru Maramureş, cele dintâi documente istorice atestă înjghebări politice româneşti, existente încă în secolul al XIII şi XIV,

sub căpetenia cnezilor şi a voevozilor. Privilegiaţi prin situaţia lor de oameni de graniţă, ţăranii năsăudeni ca şi cei din Maramureş au avut de îndurat mai puţin jugul feudalităţii maghiare. Ei mai au încă sentimentul descendenţei lor nobile. Nicăeri poate, în tot pământul românesc, amintirea poporului n'a păstrat mai vechi urme de viaţă istorică decât acolo. Prin înfăţişare şi tradiţii, aceşti ţărani par şi azi mai puţin depărtaţi de timpurile de aur ce se pierd în legendă. Imaginea acelei lumi împărăteşti, nu fără legătură cu memoria istorică, trecută în basme, fu creată parcă pe potriva lor. George Coşbuc este fiul lor. Numai unul, ca el, născut într'o regiune cu asemenea tradiţii, putea aduce viziunea împărătească a poporului românesc.

Dacă din elementele culturii ţărăneşti poetul putea alege o sugestie, din învăţătura şcoalei ardelene el a primit un îndemn. Această învăţătură a fost evanghelie pentru el. Nici un scriitor ardelean nu s'a sustras poruncilor ei. Tânărul elev al liceului grăniceresc din Năsăud, a crescut în spiritul de solidarizare cu idealurile naţionale propovăduite prin şcoli. Dela dascălii ardeleni el a luat conştiinţa originii noastre latine, sentimentul de superioritate faţă de popoarele înconjurătoare, setea de cunoaştere a fiinţei noastre străvechi, imboldul de-a compara şi identifica elementele culturii clasice latine în componentele culturii noastre populare. Literatura populară se dovedea a fi o fântână a geniului românesc, o fântână a istoriei. Ritualurile vieţii rurale ca şi tradiţia pastorală a poporului românesc păstrează zăcăminte ce se cer valorificate în artă, cu atât mai mult cu cât prin ele se poate da trăsătura distinctivă a unei culturi. Teza purităţii rasiale susţinută de savanţii transilvani va primi prin opera lui Coşbuc ilustrul său corolar literar. Adoraţia geniilor agreste, vraja mitologiei populare, iar pe de altă parte cultul sever al formei într'o uluitoare diversitate metrică a versurilor, toate vorbesc de orizontul deschis spre clasicismul latin de corifeii şcoalei ardelene.

Opera lui Coşbuc este mesagiul vieţii noastre străvechi, oglindită de viaţa ţăranului, mesagiu trimis lumii literare dela sfârşitul secolului trecut, de un fiu al Transilvaniei.

Cetatea vrăjmaşă care supuse cu armele raţiunii reci fanatismul cărturarilor transilvani ce apărau un sistem de scriere nepotrivit, ce-i drept, cu limba poporului, îşi va deschide porţile în faţa cântecului său. Invinşii se vor bucura în faţa acestui triumf asemenea acelor triburi dace supravieţuind în Dacia romană, care au văzut Roma biruitoare aşezând pe tronul împărătesc pe un fiu al lor.

Pastelul din fruntea primului volum al lui George Coşbuc poate fi considerat ca un manifest ale unei poetice noui. El e suma de esenţe a poeziei sale, formula universului său poetic. Ca într'o uvertură în el auzim întreaga simfonie solară a versurilor sale câmpeneşti. Inaltele poeni ale crângurilor, ţarina cu lanuri, râul, satul, cuprinse toate de vraja verii — iată elementele ce-i compun peisajul. Omul nu e decât o făptură a lor, prinsă, ca şi ele, în jocul divinelor

ritmuri cosmice în care se topeşte orice suflare. Din a sa *Noapte de vară* se despletesc cărările mari ale liricei sale: contemplaţia, în formele ei primare de pastel şi idilă, balada lirică, bănuită din înclinarea poetului de a supune spaţiul ordinei temporale, de al povesti, cu alte cuvinte, printr'o succesiune de tablouri, prin varietate de situaţii. Din cea dintâiu se desprinde o pârtie spre lumea erosului popular şi alta spre marea contemplaţie a lumii, surprinsă în ficrul ei transcendent. Amândouă vor sugera patria neatinsă de umbre, sediu al frumuseţii pământeşti din viziunea populară a lumii, orizontul curat al basmului. In *Noapte de vară* se precizează dela început atitudinea poetului faţă de materialul poetic, în acel răgaz contemplativ ce pune distanţă între contemplator şi natură. Este atitudinea clasicilor. De aici rezultă acel caracter impersonal, obiectiv al poeziei sale.

O asemenea atitudine la el e determinată poate şi de discreţia caracteristică a sufletului ardelean reţinut în mărturisirea sentimentelor personale. Această reţinere este o caracteristică a lirismului ardelean în general.

Spre deosebire de Alecsandri a cărui paletă surprinde natura în formele ei întâmplătoare, prinse în caracterul lor instabil, de moment, Coşbuc o înfăţişează în notele ei generice, permanente. Tabloul naturii din poezia lui, smuls din cadrul local este imaginea însăşi a omului şi a pământului românesc de pretutindeni. Uşurinţa cu care planul realităţii comunică cu acel al basmului, porneşte din dispoziţia sufletească de a înfăţişa imaginea lumii în esenţa ei. De-aceea poemele lui adeseori aruncă ancoră în tărâmul irealului. Inclinarea lui spre construcţii epice va găsi în folklor surse bogate.

In tabloul vieţii rurale prins în linii pline de graţie şi mişcare, George Coşbuc aduce un element nou, distinctiv: nota de humor ce însoţeşte ca o lumină capricioasă firul acţiunii şi figurile din idilă. Un humor bonom, derivat dintr'o mare bunătate şi înţelegere a sufletului omenesc. Cetitorul se simte înseninat, condiţia de a-şi apropia lumea creată de poet e dată dela început. Atâtea scene din viaţa erotică naivă a tinerilor de la ţară învie în această atmosferă caldă familiară. *Nu te-ai priceput, Mânioasa, Rea de plată, Subţirica din vecini, Duşmancele* şi atâtea altele zugrăvesc în fragede culori lumea tinereţii prinsă în jocul dragostei, cu întreg neastâmpărul ei şi adeseori cu dramele în care alunecă pasul ei nestatornic.

Ca şi în poezia populară, în poezia sa natura are rol de confidentă a omului, de aliată a pasiunilor sale. In *Cântecul fusuiui* tânguirea dorului fără ţintă precisă din inima tinerei fete ia proporţii uriaşe prin ecoul pe care îl trezeşte în natură.

Fuziunea sufletească dintre om şi natură, de atâtea ori personificată în poezia lui Coşbuc, este un act de supunere ritmului cosmic comun. Ea merge atât de departe în cât, înfrângând îngrădirile severe ale lirismului obiectiv, scoate la suprafaţă emoţia omului copleşit de spectacolul din afară. In *Vestitorii Primăverii* emoţia e mărturisită direct:

Voi aţi cântat cu glas fierbinte
Naturii calde imnuri sfinte....

Şi-acum veniţi cu drag în ţară!
Voi revedeţi câmpia iară,
Şi cuiburile voastre 'n crâng!
E vară, vară!
Aş vrea la suflet să vă strâng,
Să râd de fericit să plâng!

Această vrajă a verii dă versurilor lui Coşbuc o mare putere de seducţie. Ideea panteistă din penultima strofă a *Nopţii de vară,* cu puternica ei intuiţie a liniştei universale resorbită de natura întreagă, dă adâncime contemplaţiei poetului şi în poezia *La Paşti:*

Şi un vânt de-abia clătinător
Şopteşte prin văzduh cuvinte
— E glasul celor din morminte,
E sgomotul sburării lor.
Şi pomii frunţile-şi coboară
Că duhul sfânt prin aer sboară.

Intuiţia infinitului cosmic e concretizată prin sunete, aşa dar. Intr'un alt pastel, *In miezul verii,* sentimentul cosmicităţii naturii ţi-l dă acest fragment simfonic al verii:

Numai zumzetul de-albine
Fără 'ncepere şi-adaos,
Curge 'ntruna parcă vine
Din adâncul firii pline
De repaos.

Nicăeri însă acest sentiment nu capătă o expresie mai puternică decât în dumnezeescul său imn *Vara:*

Priveam fără de ţintă 'n sus —
Intr'o sălbatecă splendoare
Vedeam Ceahlăul la Apus,
Departe 'n zări albastre dus,
Un uriaş cu fruntea 'n soare
De pază ţării noastre pus.
Şi ca o taină călătoare,
Un nor cu muntele vecin
Plutea 'ntr'acest imens senin
Şi n'avea aripi să mai sboare!
Şi tot văzduhul era plin
De cântece ciripitoare

Privirile de farmec bete
Mi le-am întors către pământ —
Iar spicele jucau în vânt,
Ca'n horă dup'un vesel cânt
Copilele cu blonde plete
Când saltă'n largul lor vestmânt.

In lan erau feciori şi fete
Şi ei cântau o doină'n cor.
Juca viaţa'n ochii lor,
Şi vântul le juca prin plete.
Miei albi fugeau către izvor
Şi grauri suri sburau în cete.

Cât de frumoasă te-ai gătit,
Naturo, tu! Ca o virgină
Cu umblet drag, cu chip iubit!
Aş vrea să plâng de fericit,
Că simt suflarea ta divină,
Că pot să văd ce-ai plăsmuit!
Mi-e inima de lacrimi plină,
Că 'n ea s'au ingropat mereu
Ai mei şi-o să mă 'ngrop şi eu!
O mare e, dar mare lină —
Natură, în mormântul meu
E totul cald că e lumină!

Ceea ce în *Mai am un singur dor* a lui Mihai Eminescu era cântec liturgic al morţii, aici e revelaţie, isvor de fericire nepământeană, act intuit până 'n străfundurile rasei de comuniune cu lumina supremă.

Născută din concepţia sănătoasă a vieţii, poesia lui Coşbuc va arăta, în regiunea de interferenţă a planului realităţii cu acela al basmului, imaginea ideală, încărcată de atributele nobleţei originare, a poporului nostru. Strălucita baladă *Nunta Zamfirei* — aşează în apoteoză, poporul, aşa cum singur îşi oglindise chipul în oraţia de nuntă sau în basme. Ea este reflexul în poesia cultă a tradiţiilor şi a basmelor populare. Atmosfera de mare sănătate morală pe care o respiră literatura populară a trecut în întregime în poesia lui Coşbuc. După cum contemplarea spectacolului naturii e adâncită până la limita dela care conturele se pierd în „marea lină", de esenţă melodică, a lumii, prezentarea grupului social e împinsă, în mit, forma pură a istoriei sale. Cufundat în mina de aur a folclorului nostru poetul scoate un material viu, în care ard zăcăminte străvechi. Din el îşi toarnă forma strălucitoare a baladei sale a cărei acţiune se desfăşoară într'un cadru fabulos. *Moartea lui Fulger* îi oferă prilejul de a expune în cadrul unui ritual de înmormântare, chipul abătut al acestei lumi mitice, supusă şi ea legilor universale imutabile.

Vraja aurorei istoriei noastre, l-a ispitit de asemeni. Nu odată fulgeră în cadrul familiar al sfatului bătrânilor, imaginea legionarului roman, în armură de argint.

Voinicii cai spumau în salt
Şi 'n creasta coifului înalt
Prin vulturi vântul viu vuia
Vre-un prinţ mai tânăr când trecea
Cu-un braţ în şold şi pe prăsea
Cu celălalt.

Tabloul e plin încă de elemente pământești. El va fi proectat însă în curând în spațiul pur, neatins de umbre.

In împărăția naturii, absolvită de perenitate răsar nălucile basmului adevărat. Zânele coboară printre lanuri, povești de iubire se țes, în vraja unor pajiști mântuite din îngrădirile temporale.

Orcanul însuși stă domol
Și 'n gânduri dulci se pierde
Când zânele cu pieptul gol
Răsar pe lunca verde
Ușoare, ca de neguri, fug
Prin liniștea adâncă,
Obrajii lor, ca flori de rug,
Sunt nesărutați încă.

Vezi tu departe 'n Răsărit
Aprins lucind ca focul
Palatul lor? Imprejmuit
Cu zid de-argint e locul.
Acolo ele 'n veci nu mor
Și vara 'n veci nu moare....

Totul undue, totul e străbătut de o fericire nepământeană. Ileana Cosânzeana, ivită în lumina aurie a verii, încinsă cu brâul magic, apare urmărită de zeul luminei, precum făptura însăși a poesiei e urmărită de propriul ei principiu:

Ea trece 'n dulce nepăsare
Prin lunci cu flori și doarme 'n văi,
Iar păzitor pe vânt îl are —
Intreaga viață vis îi pare.

In opera poetului născut sub steaua primăverii, va rămâne până la urmă stăpân, principiul luminei. Apa din șapte isvoare cu care zânele i-au stropit leagănul, el o adună din codri și câmpuri, ca pe o rouă, în ulciorul smălțuit de flori al versului său, și le-o restitue, tot atât de curată.

Emil Giurgiuca

V L A D Ţ E P E Ş

O PROBLEMĂ PSICHOLOGICĂ

Portretul lui Vlad Ţepeş. La castelul din Ambras, lângă Innsbruck, se află un portret în ulei al lui Vlad Ţepeş, îmbrăcat într'un costum de modă străină, cu o cuşmă împodobită cu pietre scumpe şi o egretă, o haină cu guler de blană, părul lung şi buclat lăsat pe umeri. Figura are ceva neliniştitor, ochii mari uriaşi şi ficşi; gura sub mustaţa subţire şi împletită, cu buza de jos imensă lăsată în jos, are ceva sadic şi bestial. Acest portret este o pagină de istorie şi de psichologie.

„Ţepeş", cel care trage în ţeapă, despre ale cărui cruzimi s'a dus vestea în toată Europa prin mici broşuri scrise cu litere groase şi cu gravuri în lemn, închipuind grozăviile cruntului tiran, a fost totuşi socotit ca un făcător de dreptate şi apărător al celor năpăstuiţi. Într'un ceas de desnădejde Eminescu, care prevedea necesitatea unui mântuitor al neamului cu misiune mesianică, îl invoca, să vie să curme nedreptăţile vieţii noastre sociale, care necinstesc amintirea marelui nostru trecut: „Cum nu vii, tu, Ţepeş doamne...".

Insuşi Victor Hugo, care auzise despre faima crudului domn poate dela studenţii români din Franţa, s'a simţit atras de această figură a Evului Mediu şi i-a închinat câteva versuri din culegerea scrisă la 1859, sub titlul *„La légende des siècles"*. Victor Hugo ştie despre obiceiul tragerii în ţeapă şi despre executarea solilor turci de către Vlad, confundă însă pe sultanul care a luptat împotriva lui cu „Murad" (în realitate era Mahomed II). Versurile marelui poet au ceva sumbru şi tragic; prin ele figura lui Vlad Ţepeş intră în literatura universală:

Vlad, boyard de Tarvis, appelé Belzebuth,
Refuse de payer au sultan son tribut,
Prend l'ambassade turque et la fait périr toute
Sur trente pals, plantés aux deux bords d'une route;
Mourad accourt, brûlant moissons, granges, greniers,
Bat le boyard, lui fait vingt mille prisonniers,
Puis, autour de l'immense et noir champ de bataille,
Bâtit un large mur tout en pierre de taille,
Et fait dans les créneaux, pleins d'affreux cris plaintifs,
Maçonner et murer les vingt mille captifs,
Laissant des trous par où l'on voit leurs yeux dans l'ombre
Et part, après avoir écrit sur leur mur sombre:
„Mourad, tailleur de pierre, à Vlad, planteur de pieux".

Pe când unii istorici mai romantici întrebuinţau despre Ţepeş expresii înflorate: „Nici o tigresă nu şi-a apărat puii mai cu furoare în contra inimicilor, precât Vlad şi-a apărat Românii în genere în contra Turcilor şi altor inamici din afară şi din lăuntru" (I. Heliade Rădulescu), sau: „Dar nici tigresa nu-ş apără puii cu mai multă înfocare de vrăjmaşi pe cât a apărat Vlad pe Români, patria, naţionalitatea şi religiunea lor de corupţia streină" (I. Pop Florenţiu), alţii dimpotrivă nu-i recunosc caracterul de tigresă protectoare, ci-l privesc deadreptul ca un tigru însetat de sânge: „Să ne întoarcem privirile dela acest tigru feroce", scrie Kogălniceanu.

Iar un mare istoric al nostru se exprimă astfel: „Aceste cruzimi aveau totuşi o ţintă politică şi în aceasta se deosebeşte Vlad Ţepeş de monştrii ce stătuseră odinioară pe tronul împăraţilor romani. Muntenia, anume, în turburările încercate sub urmaşii lui Mircea cel Bătrân ajunsese într'o deplină anarhie. Nici un principiu, nici o autoritate nu mai erau recunoscute şi respectate. Boierii împărţiţi între partizile Dăneştilor şi ale Drăculeştilor se mâncau unii pe alţii, iar hoţii umpluseră ţara, încât nimeni nu mai era sigur pe viaţă şi averea sa. Politiceşte ţara era căzută într'o adevărată prăpastie" (Xenopol). Aşa dar Ţepeş era nevoit să fie crud, ca să ridice ţara din prăpastie, era călăuzit numai de patriotism.

Rar s'au rostit asupra unei figuri istorice judecăţi mai contradictorii ca asupra lui Vlad Ţepeş; dacă istoricii patrioţi şi entuziaşti au scris în felul lui Xenopol, istoricii critici ne dau o icoană cu totul deosebită asupra acestui domnitor medieval. Ioan Bogdan scrie într'un studiu întitulat *Vlad Ţepeş:* „un personaj care n'ar trebui să se dea astăzi în şcoalele noastre drept model de vitejie şi patriotism, ci de care ar trebui să ne ruşinăm, ca de un trist product al unor vremuri barbare şi al unei naturi patologice moştenite. Din întreaga domnie a acestui crunt tiran nu cunoaştem decât fapte de bestială cruzime... nimic nu ne testează îngrijirea lui, fie pentru propăşirea materială a ţării, fie pentru biserici şi mânăstiri. El dă dovezi de o deprimare completă a inteligenţei... aceiaşi lipsă de ideal politic peste tot, aceiaşi lipsă de consecvenţă şi initiativă. E un artist în crimă", probabil un paranoic. Termină exclamând: „Nedemn vlăstar din neamul lui Mircea Vodă". Istoricul amintit vede în Vlad Călugărul pe fiul lui Vlad Ţepeş — era în realitate fratele său nelegitim — şi îl socoate şi pe el degenerat, căci faptul că un vlăstar domnesc s'a făcut călugăr, ar fi o dovadă de... manie religioasă!

Din cele câteva scrisori care ne-au rămas dela Vlad Ţepeş, din relaţiile mai amănunţite a doi cronicari care au povestit luptele lui cu sultanul Mahomed II, unul grec, altul sârb şi din povestirile germane şi ruseşti asupra faptelor lui, ne putem face o ideie despre adevăratul său caracter. Vlad Ţepeş este o problemă psichologică a istoriei noastre; dar deslegarea nu poate veni decât din fapte şi din studierea mediului social. Din viaţa lui vom încerca să culegem elementele esenţiale care ne vor ajuta să înţelegem această figură a trecutului.

Sfârşitul lui Vlad Dracul. Vlad Dracul (1431—1447), numit astfel probabil printr'o confuzie făcută mai târziu cu fiul său, era el

însuşi fiul lui Mircea cel Bătrân. Ca şi tatăl său luptase cu Turcii, cavaler viteaz al creştinătăţii dusese cete de ostaşi creştini peste vadurile Dunării în ţara păgânului. Cetatea de piatră a Giurgiului clădită de Mircea pe insula din faţa oraşului fusese reluată şi întărită de dânsul. Fusese tovarăş de arme a lui Ioan Corvin, voevodul român din Ardeal, călărise cu dânsul şi cu regele Ungariei la Varna, unde creştinii rămaseră învinşi de către sultan, ca odinioară la Nicopole. La Dunăre se înfrăţise cu cavalerii burgunzi veniţi pe corăbii cu pânze să mântuiască pe creştinii din aceste părţi depărtate. Cei trei fii ai lui, Mircea, Vlad (Ţepeş) şi Radu (cel Frumos), stăteau alături de tatăl lor, mândri că pot ajuta cu spada cauza creştinătăţii. Dar sfârşitul veni repede, neaşteptat. Gubernatorul din Ungaria, Ioan Corvin, „valahul" ajuns stăpân peste Maghiari, voia să aibă vasali credincioşi în cele două principate româneşti. I-se păru că Vlad se uită la Turci după împăcare, că e nesigur. Alţi pretendenţi unelteau cu minciuni şi svonuri, aşteptându-şi ceasul în Ardeal. Şi atunci Ioan Corvin coborî ca trăsnetul dela munte asupra vechiului său tovarăş. Vlad Dracul e prins cu cei doi fii mai mari, Mircea şi Vlad, principele ardelean era cumplit în răzbunare şi în ură; în mijlocul pieţii, în văzul supuşilor îngroziţi, cad supt securea călăului capetele lui Vlad şi a lui Mircea fiul mai mare. O cronică din Ungaria scrie că celui de al doilea fiu, lui Vlad Ţepeş, i-s'au scos ochii, dar pesemne că a fost numai o intenţie, căci Ioan din Hunedioara se gândi să-l păstreze ca o ameninţare pentru mai târziu, dacă domnul pus de dânsul în scaun nu va fi vrednic şi ascultător. Vlad Ţepeş fu luat deci în alaiul învingătorului, peste munţi şi petrecu aproape zece ani pe lângă ucigaşul tatălui său, fiind silit să nădăjduiască în mila şi în ajutorul său, ca să-şi recapete drepturile.

Istoricii n'au făcut legătura, după câte ştiu, între acest episod tragic şi problema firii lui Vlad Ţepeş şi totuşi el poate constitui o explicaţie hotărîtoare. Tânărul domnişor, cu sufletul neformat încă, vede cu ochii măriţi de groază căderea casei domneşti, este de faţă când călăul retează capetele tatălui şi ale fratelui, vede cum, în timp ce boierii se adună rânjind în jurul învingătorului, călăul se apropie şi de dânsul, să-i ia lumina ochilor. Este însă iertat, e luat în suita de robi a domnului ardelean, părăseşte ţara. Groaza, mânia, durerea trebuie să şi le ascundă în suflet pentru alte vremi, trebuie să surâdă, să facă curte duşmanului şi ucigaşului casei sale. Şi ele stau acolo în fund de suflet, rod încet sentimentele omeneşti, pregătesc, înnăbuşite, fiara răzbunătoare, care va izbucni într'o zi.

Se pare că mânia lui Ioan Corvin fusese nedreaptă, căci după moartea lui, regele Ladislau al Ungariei scria cu părere de rău: „Pe voevozii noştri din Muntenia şi Moldova, credincioşi nouă şi regatului nostru, el (Ioan Corvin), pe unul l-a ucis, pe celălalt l-a aiungat din scaun". Se ştia în Ardeal, în Ungaria, că Ioan Corvin fusese nedrept, ucisese din motive personale, întemeiat poate pe intrigi, pe un voevod credincios creştinătăţii şi pe un fost camarad de luptă. O ştia Vlad Ţepeş, fiul lui, crescut în ura păgânului de către tatăl său, învăţat să creadă în creştini. Şi acum craiul creştinilor, patronul luptei cu păgânul făcuse această faptă, rupsese firul vieţii

voevozilor credincioşi şi demni. Veninul se strecura încet în sufletul tânărului fiu de domn şi imaginea scenei de groază, cu capete tăiate, cu sângele părintesc care-l stropise şi pe dânsul, trăia desigur halucinant în mintea lui.

Urcarea în scaun. Ioan Corvin era domnul român din Transilvania care luptase o viaţă întreagă împotriva Turcilor cu puteri româneşti. Işi dăduse seamă că marile planuri de cruciată, cu oşteni ceruţi din ţări îndepărtate, nu-şi mai aveau rostul, trebuia organizată o rezistenţă locală, cu oamenii pământului, care veneau să-şi apere căminurile. De aceia şi-a alcătuit el o armată românească în Ardeal, dela Hunedioara, unde-şi clădise castelul înalt de piatră întărit cu turnuri, din părţile bănăţene, din Ţara Oltului şi de aiurea, cu cnezii şi voevozii sătesti. Pe domnii dela Târgovişte şi dela Suceava îi avea aliaţi şi vasali credincioşi, îi legase de casa lui prin căsătorii cu rudeniile sale. Pe Românii din Ardeal şi pe cei din Principate întemeiase el apărarea creştinătăţii împotriva valului ameninţător al semilunei. Alerga mereu, când la Sân Imbru, când la Porţile de Fier transilvane, când în Ţara Românească şi în Moldova, să lovească pe Turci şi-i alunga mereu înapoi. Se încumetase chiar să treacă şi peste Dunăre, în Bulgaria, în Serbia, în Bosnia, pustiind şi arzând.

Vlad Ţepeş avea mult de învăţat dela acest erou al luptei creştine, luptă ce urma să fie şi fapta vieţii lui. Cu toată lovitura cumplită ce primise din partea lui, nu se putea desigur apăra de un sentiment de admiraţie, care era pe atunci împărtăşit de toată Europa.

Ioan Corvin vedea la rândul său în tânărul vlăstar domnesc un elev vrednic; şi-l apropie, îl pregăteşte pentru domnie. Bonfini, cronicarul italian, care a scris istoria Ungariei supt regele Matei Corvin, povesteşte cum Ioan de Hunedioara a adus la Buda pe Vlad Ţepeş şi l-a prezentat tânărului rege de atunci, Ladislau. Prezenţa lui Vlad Ţepeş în capitala Ungariei, în cetatea de sus pe malul Dunării, la curtea regelui Ungariei, care avea pe atunci caracter apusean, înseamnă o consacrare. El era chemat să fie domnul ţării pus de creştini, cu scopul de a continua lupta de apărare împotriva Turcilor. Aceasta era misiunea lui, pe care o va împlini până la capăt.

Era un ceas de primejdie grea pentru creştini. La 1456, Mahomed II sultanul învingător, care cu trei ani mai înainte cucerise Constantinopolul, se pregătea să dea o mare lovitură la Dunăre: atacul Belgradului, unde străjuiau oştile lui Ioan Corvin. Voevodul ardelean voia să fie sigur dinspre Ţara Românească, dar tocmai atunci Vladislav II, domnul pe care-l lăsase în scaunul din Târgovişte în locul lui Vlad Dracul cel ucis de dânsul, se arăta necredincios. Ameninţat şi speriat de Turci, le oferise cooperarea lui în aceste împrejurări decisive. Cete prădalnice de oşteni munteni trecuseră prin pasurile munţilor, lovind satele săseşti şi mai ales moşiile lui Ioan Corvin. De aceia voevodul nu putea lăsa spatele descoperit; în Mai el trimite pe Vlad din Ardeal cu oaste de ajutor; cu sete lovi Ţepeş pe uzurpator şi-l omorî. La Târgovişte steagurile răzbunătoare se ridicaseră, fiul lui Vlad Dracul se aşezase în scau-

nul părintesc. Ioan Corvin plecând în spre Belgrad, trimise vorbă în Ardeal oraşelor şi cetăţilor să nu se teamă de îndepărtarea lui, căci „a însărcinat pe Vlad voevod să îngrijească totdeauna de apărarea lor".

Lupta dela Belgrad a fost o apoteoză a eroului român. Ioan Corvin învingător opreşte pe cuceritorul Constantinopolului, atacurile ienicerilor se sfărâmaseră de zidurile şi şanţurile creştine, sultanul cu oastea înjumătăţită se retrage amărît şi disperat. Dar aceasta era să fie ultima luptă a lui Ioan din Hunedioara, îmbătrânit pe câmpuri de bătaie. Moartea care nu-l găsise între oşti, îl răpi pe patul de boală. Vlad Ţepeş deocamdată trimise jurământ de credinţă regelui Ungariei, dar aflând că după moartea guvernatorului începuseră lupte între nobili pentru putere şi pentru înlăturarea fiilor lui Ioan Corvin, caută să se împace şi cu Turcii. Atunci pretendenţii domneşti din Ardeal, fratele lui Vladislav şi alţii, recăpătară nădejde şi găsiră sprijin la nobilii şi în oraşele săseşti, apropiindu-se la pândă de graniţă.

Vlad Ţepeş şi oraşul Bucureşti. Acum aproape cincizeci de ani, când Ioan Bogdan scria studiul său despre Vlad Ţepeş, el putea să exclame cu necaz, că n'a rămas dela dânsul nimic, nici o iniţiativă, nici măcar, cum obişnuia fiece domn, vreo danie pentru biserică. De atunci am început să cunoaştem mai bine istoria din lăuntru a ţării şi judecata învăţatului istoric apare astăzi nedreaptă. Din cele cunoscute acum reies dimpotrivă lucruri neaşteptate pentru figura tradiţională a lui Ţepeş, aşa cum ne-o închipuiam mai demult.

O iniţiativă de mare importanţă pentru istoria vremurilor ce vor urma după dânsul, se datoreşte lui Vlad Ţepeş. Până la 1459 nici o cronică sau vreun document nu aminteşte încă numele unui oraş al ţării, aşa de cunoscut în veacurile următoare şi până azi, pe semne că acel oraş ca însemnătate, bogăţie şi întindere era cu totul secundar, este vorba de oraşul Bucureşti. Primul domn român care a stat la Bucureşti, cel dintâi care a descoperit importanţa strategică şi economică a acestui oraş şi l-a făcut „cetate de scaun", a fost Vlad Ţepeş. Istoria şi soarta Bucureştilor sunt legate de numele lui Vlad Ţepeş ctitorul capitalei noastre de azi. Lucrul acesta s'a dovedit numai de curând, de când s'au descoperit documentele slavoneşti ale lui Vlad Ţepeş.

Ce l-a făcut pe domnul muntean să-şi mute capitala din vechiul oraş al Târgovistei, unde stăteau domnii munteni începând cu Mihail fiul lui Mircea? (mai înainte capitala fusese la Argeş). Bucureştii erau aşezaţi pe marginea de răsărit a pădurii celei mari care, în Evul Mediu, acoperea aproape complet şesul muntean între Olt şi Bărăgan: acolo era locul de schimb între produsele ce veneau dela deal şi pădure cu cele ale ciobanilor din stepă. Dar mai era şi un alt factor de progres şi bogăţie ce s'a ivit mai târziu. Pe când Târgovişiea era popas pe drumul Braşovului, ce trecea prin Bran spre Brăila şi era legată de înflorirea negoţului săsesc de peste munţi, Bucureştii erau popas pe drumul Giurgiului, erau legaţi de negoţul ţării cu Peninsula Balcanică. De când creşterea înrâurirei turceşti se accentuase în ţară, Bucureştii câştigau în dauna Târgovistei şi ca bogăţie şi ca număr de populaţie. E adevărat că multă

vreme după Vlad Ţepeş importanţa acestor două oraşe româneşti a stat în cumpănă şi deaceia domnii au locuit când într'unul, când într'altul. Dar în cele din urmă prevederile lui Vlad Ţepeş s'au dovedit drepte, Bucureştii au devenit centrul comercial al ţării şi Târgovişteа a decăzut.

Unde va fi fost curtea lui Vlad Ţepeş, unde era prima biserică domnească din acest oraş, în care s'a închinat cruntul domn, sunt întrebări la cari în starea actuală a cunoştinţelor noastre despre trecutul ţării, nu putem răspunde.

Orânduielile din lăuntru. Cunoaştem azi una măcar din ctitoriile bisericeşti ale lui Vlad Ţepeş: e vorba de o biserică zidită de dânsul la Târgşor. Târgşorul era un oraş important pe drumul dela Târgovişte spre Brăila, nu departe de Ploeştii de azi, cari pe vremea aceia nu existau încă. Ridicarea unei biserici în acel loc de către „cruntul domn", a unei frumoase biserici cu chenare de piatră sculptată şi cu pisanie slavonească, e un gând evlavios, neaşteptat la „tigrul" Vlad Ţepeş.

Dar nu este singurul gând evlavios al acestui domn. Marile lui hrisoave întăresc moşiile mânăstirii Cozia, ale Tismanei şi Cotmenei. Iată cum se exprimă cruntul Vlad Ţepeş, când e vorba de cele sfinte: „Acei câţi se poartă cu duhul lui Dumnezeu, aceia sînt fiii lui Dumnezeu, spune dumnezeescul apostol, căruia pe urme mergându-i cei iubitori de dreptate, cei ce se străduiesc spre cele bune, au dobândit viaţa dorită, cele pământeşti lăsându-le pământului şi alipindu-se de cer... Cărora şi eu, binecredinciosul şi bine cinstitorul şi de Hristos iubitorul, Io Vlad voevod şi domn a toată ţara Ungro-Vlahiei, fiul bătrânului Vlad voevod, a binevoit domnia mea, cu inimă luminată şi curată a domniei mele să proslăvesc pe Dumnezeu, care m'a proslăvit pe mine şi m'a ridicat cu slavă în scaunul sfânt răposaţilor părinţi ai domniei mele".

Din cercetarea atentă a vieţii interne a ţării în vremea lui Vlad Ţepeş, rezultă, pe lângă constatarea de mai sus a înfloririi vieţii religioase, o imagine potrivnică celor afirmate de istoricii mai vechi: *ţara era bogată, era liniştită şi cu bună orânduială*. Umblau prin sate judecătorii domneşti, globnicii de amende şi birnicii cari adunau birul. Domnia primea vamă din oi, dela porci, din vin şi dijme din grâne. In ţară circulau monete de argint ungureşti, florini, dar monete proprii ale ţării n'a mai bătut Vlad, căci ultimul domn muntean care a bătut monetă a fost înaintaşul său, Vladislav. Cu el încetează monetăria ţării, semn că în vremea lui Vlad bogăţia ţării a dat totuşi înapoi şi rânduiala n'a mai fost aşa de bună ca înainte, căci bunăstarea nu era datorită acţiunii personale a domnului, deoarece se poate constata şi supt cei doi predecesori ai lui, Vlad Dracul şi Vladislav II. Aceleaşi mânăstiri bogate care exploatau bălţile cu peşte şi ocnele, aceleaşi legături comerciale cu Sibiul şi Braşovul, înflorirea excepţională a portului Brăilei. Dela Vlad Dracul avem privilegiul, prin care îngăduie negustorilor din Liov în Polonia să vie cu mărfuri în ţară, precum şi un tratat comercial cu Saşii din Ardeal. Drumurile erau pline de negustori, târgurile, iarmaroacele pline de mărfuri venite din ţări îndepărtate, mai ales

din Flandra, boierii și țăranii o duceau destul de bine, visteria domnească se umplea cu galbeni și îngăduia domnului muntean să ție o oaste, care, deși într'o țară mică, era ținută în seamă și de Turci și de Unguri. Cetatea Chiliei, departe pe Dunăre, Făgărașul și Amlașul dincolo de munți erau în stăpânirea domnilor munteni.

Din vestitele anecdote care circulau în Europa asupra cruzimilor lui Țepeș se pot trage aceleași concluzii. Este îndeobște cunoscută povestea cu negustorul dela Florența, care a venit în țară și a cerut domnului să-i dea o gardă pentru marfa lui, iar Țepeș i-a spus să-și lase marfa noaptea în pădure fără pază și cum a doua zi a găsit-o neatinsă, așa groază băgase voevodul muntean în hoți. Toți istoricii s'au minunat de stârpirea hoților, dar nimeni nu s'a întrebat dece venea pe atunci în țară la noi un negustor tocmai dela Florența. Nu cumva pentrucă aci era o țară cu reputație de bogăție și liniște, în care se pot face afaceri bune?

Altă anecdotă povestește cum Țepeș a ucis câteva sute de tineri sași din Ardeal „și din alte multe țări", veniți în Muntenia, ca să învețe limba. Mai întâi limba română puteau s'o învețe și în Ardeal, ei veniseră desigur să se obișnuiască cu afacerile comerciale care se făceau aci și care aduceau bani grei părinților și patronilor lor. In toate povestirile despre cruzimile lui Vlad Țepeș apare pe planul al doilea acest fond de mari afaceri comerciale. Odată aflăm că o mare caravană de negustori, care număra 600 de oameni a fost măcelărită de domn, pe când venea din Țara Bârsei spre Dunăre, la Brăila. Altă dată ni se spune că între victimele sale în țară erau o mulțime de streini, „păgâni, ovrei, creștini (catolici), schismatici". Ce căutau acești oameni bogați (căci pe săraci n'avea dece să-i prade) din multe țări streine la noi în țară? Este clar că erau atrași de bogățiile ce se puteau câștiga aici. O povestire săsească atribuie lui Țepeș aceste cuvinte: „nimeni să nu fie sărac în țara mea, ci toți să fie bogați". Domnul este arătat ca un stăpânitor vestit de comori, avea butii de fier pline cu galbeni, pe care, întocmai ca străvechiul rege dac, Decebal, le îngropa într'un râu, iar pe meșterii care lucraseră la săparea groapei îi omorîse; o țeapă a lui era în întregime poleită de aur. Este o viziune de bogăție, de aur, de mari afaceri ale negustorilor veniți din locuri depărtate. Cu toată partea de exagerare a legendei, putem conchide că în vremea lui Vlad Țepeș țara se bucura de o înflorire deosebită. Sumbrul tablou schițat de istoricul Xenopol, cu lupte interne, sărăcie și hoție peste tot, nu se potrivește de loc. Pretinsa luptă pe viață și pe moarte dintre Dănești și Drăculești nu e o realitate istorică, iar schimbarea repede a domnilor nu era chiar așa de repede, căci Vlad Dracul, Vladislav II și Vlad Țepeș domniră împreună 31 de ani. Este adevărat că erau mulți pretendenți la tron, care încercau să apuce domnia cu ajutorul Turcilor și al Ungurilor, dar aceste lupte pentru domnie erau purtate de oști foarte mici și țineau puțină vreme, nu turburau țara în adâncurile ei. In schimb, erau elemente de stabilitate, anume boierii; aceiași mari demnitari, puternici prin marile moșii ce le stăpâneau, se perindau în sfatul domnesc supt diferiții domni rivali. Credem că țara era în genere liniștită și pe cât acest lucru este omenește posibil, fericită. Țărăni-

mea trebuie să fi fost pe atunci într'o stare mai ridicată (prin căraușie, transportul mărfurilor în toată țara și mai ales prin numărul mai mare de vite ce erau pe atunci) decât în veacurile următoare.

Dar de aci rezultă un lucru: Justificarea dată de istorici cruzimilor lui Vlad Țepeș, adică ridicarea prin măsuri disperate și teroare a țării, căzute în treapta cea mai de jos a anarhiei, imoralității și sărăciei, nu este valabilă. Nu era deloc nevoie pe atunci să vie cineva, să taie în carne vie putregaiul, arzându-l cu fierul roșu. O domnie tiranică nu era justificată de împrejurările de atunci. Măsurile crude ale lui Vlad Țepeș avură dimpotrivă efectul contrar; prădarea negustorilor bogați, care mergeau la Brăila, uciderea celor ce lăsau bani în țară, fapte precise relatate de isvoare contemporane, nu erau făcute în interesul propășirei țării, ci dimpotrivă aduceau secarea isvoarelor de bogăție și propășire, isvoare pe cari nu el le crease, ci le găsise, când s'a urcat în scaun.

Cruzimile lui Vlad Țepeș. Intr'o zi lângă Brașov se ivi de sub pădure o ceată de oșteni în frunte cu Vlad Țepeș și atacă pe neașteptate satele bogate ale străinilor. Pe dată casele cele bine îngrijite fură date focului, cei ce căzură în mâinile năvălitorilor fură tăiați în bucăți cu topoarele înaintea domnului, Biserica cea veche a Sfântului Bartolomei se aprinse și flăcări mari luminau toată cetatea. Apoi repede, iarăși precum sosiseră, cetele dispar în codrii munților. La fel se petrecu peste câtva timp la Sibiu: dușmanii îngroziți povesteau cum și negustorii lor din Țara Românească erau arși de vii și trași în țeapă. Chiar copii de un an avuseseră aceiași soartă, smulși dela piepturile mamelor. Și nu numai dușmanii sufereau cumplite răzbunări dela domnul transalpin în țară se petreceau lucruri neauzite, care sburleau părul pe cap de groază. Țiganii fuseseră siliți să mănânce fript pe unul dintre ai lor, domnul inventase noi mijloace de chinuri: de pildă făcuse un cazan mare cu apă cu capac, cu o gaură prin care încăpea afară capul unui om, punea pe condamnat în el și-l punea pe foc la fiert. Punea pe femei să-și mănânce copii fripți, pe unii îi îngropa în pământ până la brâu și-i lăsa încet să putrezească, pe alții îi tăia cu fierăstrăul. In craniul unui boier tăiat lăsase să crească zarzavat, din care dădu să mănânce la masă prietenilor celui ucis. Dar marea lui plăcere era să tragă oamenii în țeapă, supliciu de origine orientală, adus probabil în țară de Tătari. In jurul orașului de scaun, Bucureștii, erau înfipte peste tot țepe cu unul sau mai multe cadavre unul peste altul; odată chiar un călugăr fusese tras în țeapă călare pe un măgar, cu măgar cu tot. Domnul lua de obicei masa pe sub țepe, în care putrezeau corpurile celor uciși de mânia lui și poftea la aceste plăcute ospețe pe solii streini și pe boieri. Din când în când rădea sonor și arunca o glumă la adresa victimelor sale: „Vai, ce bine petrec ei acolo sus". Cine nu aprecia banchetul luat în aceste condițiuni și cuteza să strâmbe din nas, risca să nimerească și el sus în țeapă. Câte odată domnul aduna oameni mai mulți într'o casă, îi închidea și le dădea foc, de ardeau ca șoarecii.

Povestirile despre cruzimile lui Vlad Țepeș au foarte caracteristic accent de adevăr. Nu e vorba de o colecție de folclor, ci de

fapte trăite care sunt date cu ziua şi anul precis, se arată în ce localitate anume s'au petrecut; în special cele ce privesc pe străini sunt povestite cu cea mai mare precizie. Iar autorul povestirilor ruseşti despre Vlad Ţepeş spune că a fost personal la Buda şi acolo a văzut pe unul din fii domnului. Pe de altă parte cruzimile lui Ţepeş sunt confirmate şi de toţi cronicarii contemporani câţi vorbesc de dânsul, precum şi poreclele pe cari le aflăm chiar în hrisoavele oficiale date de urmaşii lui. Porecla Ţepeş, cunoscută chiar în veacul al XV-lea, nu este însă cea mai răspândită, pe vremea lui i-se zicea *Dracula* (pe semne un nume derivat din Drăculea, adică cel îndrăcit). In orice caz, era în jurul numelui lui o atmosferă de groază, era figura chinuitorului, o apariţie diabolică sculată din iaduri.

Povestirile despre Vlad Ţepeş, care au circulat în toată Europa au fost scrise probabil de un sas în nemţeşte, şi au fost tipărite în mici broşuri cu ilustraţii, gravuri pe lemn, înfăţişând grozăviile domnului muntean. Unele din aceste povestiri au intrat şi în marile colecţii istorico geografice apusene numite *cronografii*. Pe lângă aceste scrieri ce văzură lumina tiparului, au circulat povestiri în slavoneşte, în manuscrise, copiate de diaci şi păstrate în mânăstiri şi pe la curţi boereşti. Această colecţie de povestiri despre cruzimile lui Vlad scrisă în slavoneşte, deosebită de cea nemţească a fost socotită de istoricii noştri (în special de I. Bogdan, care a publicat-o) drept opera unui rus. Istoricul rus Sedelnikov, care a descoperit cel mai vechiu manuscris al povestirilor slave despre Vlad Ţepeş, şi în acelaşi timp cel mai corect (din anul 1490), necunoscut istoricilor români, a dovedit că limba acestei scrieri nu e rusească, *ci limba slavonă întrebuinţată pe atunci în Ţara Românească. Avem deci a face cu scrierea unui boer român,* refugiat. *Povestirea slavonă despre cruzimile lui Vlad Ţepeş este deci cea mai veche cronică internă a ţării noastre.* (A. P. Sedelnikov. *Istoria literară a povestirilor despre Dracul* (rusește) în Izvestiia Academiei sovietice de ştiinţe pentru limba şi literatura rusă, Leningrad II, 1929, p. 621—659).

Apariţia şi răspândirea acestor scrieri se datoreşte firește cumplitei faime de cruzimi neomenoase ale lui Vlad.

Este adevărat că nu era pe atunci, nici la noi, nici în restul Europei, o vreme de moravuri blânde şi umane. Chiar Ştefan cel Mare el însuşi avea obiceiul să tragă în ţeapă; orbirea duşmanilor, incendierea caselor şi a averilor lor erau, la sfârşitul Evului Mediu, lucruri obişnuite. Totuş Vlad Ţepeş este o apariţie grozavă, anormală chiar pentru acele timpuri aspre, nu numai prin numărul neobişnuit de mare al victimelor sale, dar şi prin rafinamentul în variaţia crimelor, prin plăcerea sadică de a vedea şi de a şedea în mijlocul cadavrelor tăiate în bucăţi sau a corpurilor ciopârţite în care viaţa mai licărea încă şi cari se sgârceau în dureri. Cu surâsul pe buze, rânjind şi glumind, Vlad Ţepeş era în culmea bucuriei, când alţii sufereau şi se chinuiau de moarte. Nu mai este aici un semn al vremii, al creştinismului medieval, care trăia mai aproape de chinurile iadului decât de blândeţea angelică. E ceva cu totul deosebit, el pare unul din suveranii cruzi şi ucigaşi din galeria lui Nerone şi Ivan cel Groaznic.

Intrebarea este: avem a face cu o boală sau sunt unele explicaţii politice şi sociale: o luptă cu adversari puternici, în care nu avea de ales mijloace. Aci stă problema psichologică a lui Vlad Ţepeş.

Am văzut că starea ţării de atunci nu îndreptăţeşte interpretarea unei lupte date de acest domn pentru ridicarea societăţii din decădere economică şi a moravurilor. Dintre povestirile despre cruzimile lui Ţepeş, singură aceia despre negustorul florentin care şi-a găsit întreaga marfă lăsată în pădure, ar fi o dovadă că domnul „vârâse spaima în hoţi". O anecdotă rusească spune că era un izvor de apă rece, unde Dracula pusese o cupă de aur „şi de frică nimeni n'a îndrăznit s'o ia cu sine, cât a trăit el", conchizând că domnul nu suferea în ţara sa „să se facă nimănui nici un rău, fie hoţie, fie siluire sau nedreptate". Dar această singură anecdotă, în cele două versiuni, nu e întărită de celelalte povestiri, mult mai numeroase, care arată, cum am văzut, pe un om crud fără motive şi justificări. Nu pentru dreptate omora Ţepeş pe călugării din mânăstiri, pe negustorii cari veneau cu marfă în ţara lui, prin nimic nu era justificată plăcerea sadică de a fierbe pe oameni de vii în cazane, de a obliga pe bieţii ţigani să se mănânce între ei. Dintre cele vre-o 30 de povestiri despre Ţepeş, una singură ar justifica părerea istoricilor cari văd într'însul un făcător de dreptate şi pe această singură mărturie s'a clădit o întreagă teorie istorică.

Trebue oare atunci să admitem în totul părerile istoricilor „adversari" ai lui Ţepeş, ale lui Ioan Bogdan, pe care le-am amintit, că acest domn era un nevropat, pe jumătate nebun, lipsit complet nu numai de umanitatee, dar şi de inteligenţă politică, de simţ militar, ba chiar un laş care fuge în faţa duşmanului?

Socotim că această părere este exagerată. Este adevărat că în figura lui Ţepeş e ceva anormal, probabil în împrejurările tragice din tinereţe stă începutul setei lui de sânge. Nu este firesc ca cineva să omoare atâţia oameni, mai ales cu atâta rafinament de cruzime, dar mai întâi în figura lui Vlad Ţepeş sunt şi unele laturi luminoase: este un domnitor care ia măsuri politice înţelepte, cu mutarea capitalei, este ca mulţi alţi domni, ceia ce se numeşte în trecutul nostru un *ctitor*. Intemeind şi înzestrând locaşuri sfinte, e un sprijinitor al bisericii, cutezăm să spunem că era un domn evlavios şi cu teama lui Dumnezeu, ceia ce, oricât s'ar părea de neaşteptat, se putea împleti în Evul Mediu în acelaşi suflet de om cu cruzimea cea mai neîndurată (d. e. Ludovic XI). Vlad Ţepeş nu era un degenerat, în întreaga lui structură sufletească şi vom vedea mai jos că are merite politice şi de căpitan de oaste. Cruzimea era o latură a firii lui complexe, care cu această pată, nu era totuşi aceia a unui om inferior, ci ea se îmbina cu talente de stăpânitor şi de om. De aceia problema psichologică a lui Vlad Ţepeş este aşa de interesantă, ea nu priveşte o fiinţă decăzută, ci un complex superior al unui stăpânitor cu suflet complicat, dar formând un întreg.

Cu rezerva, că aceste cruzimi sunt totuşi o pată şi o grozăvie

la acest om de altfel bine dotat, vom cerceta dacă nu cumva ele își au totuși o explicație într'o tensiune socială a vremii.

Boierimea și Domnia. Veacul al XV-lea este în mai toată Europa caracterizat printr'o luptă a monarhiei pentru consolidarea puterii ei. Nobilii cari priveau pe monarh ca pe unul dintre ai lor, de care se puteau folosi după voie, se ridicau îndată împotriva aceluia care căuta să-și întemeieze o putere solidă și durabilă. In Polonia, Iagellonii încercau zadarnic să guverneze și să ia din mâna nobililor conducerea statului, la fel se petrecea și cu regii Ungariei. In Răsăritul Europei, spre deosebire de Apus, această luptă se termină cu izbânda nobilimii. Și în Principatele Române vechile dinastii se stinseră în veacul al XVI-lea și statul voevodal făcu loc unui stat aristocratic.

In vremea lui Vlad Țepeș o parte din boierime, adică a clasei marilor proprietari de pământ, schimba pe domnii care nu le dădeau destule favoruri, întreținând pe pretendenții la tron. Este probabil că în această luptă cu boierimea anarhică stă măcar în parte explicația „cruzimilor lui Vlad Țepeș". Unele izvoare ne arată că spre deosebire de alți domni, el își alcătuise o gardă personală de „sateliți" streini, adică mercenari, ceia ce arată că nu avea încredere în boieri. Pe de altă parte, din sărăcia izvoarelor contemporane, totuși răsar unele date interesante. Un cronicar grec al vremii spune că Țepeș se temea de boierii cei mai de frunte, ca nu cumva să se scoale asupra lui, dând domnia altuia. De aceia i-a chemat odată, în preajma începerii războiului cu Turcii, la curte și i-a stârpit cu neamurile lor cu tot.

Povestirile nemțești despre cruzimile domnului spun că într'un rând el chemă în casa lui pe boieri și le-a pus pe rând întrebarea, începând cu cel mai bătrân: „Câți domni sau voevozi au domnit până la dânsul în această țară?". Se pare că boierii rămaseră repetenți la acest examen de istorie națională, căci unii răspunseră cincizeci, alții treizeci, unii doisprezece, cel mai tânăr auzise numai de șapte. Ca pedeapsă pentru ignoranța lor, domnul puse de-i trase pe toți în țeapă.

In sfârșit, avem știrea că atunci când au venit Turcii, boierii lăsară pe domnul lor, Vlad Țepeș și primiră ca stăpân pe pretendentul adus de Turci, Radu cel Frumos.

Dacă cercetăm sfatul domnesc al lui Vlad Țepeș, vedem că dintre boierii înaintașilor lui a păstrat pe Stan al lui Negre fost mare vornic al lui Vladislav II, pe Manea Udriște și pe Cazan al lui Sahac, care asemenea slujiseră sub domnii bătrâni. Dar cei mai mulți sunt înlăturați; vornicia cea mare Țepeș o dă boierului Codrea, apoi lui Vlaicul, oameni necunoscuți până la dânsul, logofeția lui Oprea. Se ivesc acum la curte boieri din marginea de răsărit a țării, Bratul dela Milcov, Moldoveanul, care e făcut spătar mai mare peste oști, ba și un grec după nume, Duca. Către sfârșitul scurtei domnii a lui Țepeș, unii boieri dispar din divan, au fost poate uciși, și sunt înlocuiți cu alții. Acum se ivește Galeș vornicul, Ștefan Turcul, Buriu spătarul, Opriș stratornicul și alții. Observăm o primenire foarte repede a marilor dregători în această domnie, ceia ce înseamnă desigur nemulțumiri și conflicte.

Şi totuşi în sfatul lui Radu cel Frumos, urmaşul lui Vlad Ţepeş, acel care l-a răsturnat din scaun, se ivesc între boieri, partizani de-ai acestuia, aceleaşi nume, ale celor ce trecuseră de partea noului domn adus de Turci: Duca, Cazan al lui Sahac, Voico Dobriţa şi alţii.

Era deci un conflict între Vlad Ţepeş şi boierimea locală, despre ale cărui cauze e greu să ne pronunţăm cu siguranţă. Bănuim că spiritul autoritar al domnului, care nu voia să fie încălecat de boieri, ar fi o pricină. Şi să nu ne mirăm că şi politica lui creştină, anti-turcă era alt motiv pentru care boierii nu-l iubeau. Politica aceasta, deşi nobilă şi pe linia destinului nostru de neam, nu putea fi simpatică, oricât de admirabilă apare pentru cine are perspectivă istorică. Ea însemna însă aventură şi primejdie. Turcul era duşmanul cel mai primejdios, întotdeauna învingător, era puterea cea mai mare a Europei. Lupta cu dânsul însemna nelinişte şi suferinţă, pribegie şi prada moşiilor. Boierii erau desigur, în mare parte, ceia ce am numi astăzi spirite cuminţi şi ponderate, ei erau oameni bogaţi cari aveau să-şi apere şi să-şi folosească averile, nu le trebuia aventură şi eroism. Vor fi fost şi între ei suflete de viteji, dar în genere credem că preferau pe un Radu cel Frumos lui Vlad Ţepeş, precum mai târziu în Moldova blândul Petru Şchiopul găsi sprijinul boierimei, care-l refuzase lui Ioan Vodă cel Cumplit. Eroii şi marii înnoitori de vremuri sunt întotdeauna priviţi cu neîncredere de cei mai mulţi, chiar cu ură.

Iată dar o serie de indicaţii asupra cauzelor cruzimilor lui Vlad Ţepeş: era vreme de război, de mare primejdie, cu cel mai cumplit duşman şi ţara era nemulţumită, trebuia ţinută strâns în mână prin teroare. Cel puţin aşa credea Ţepeş, după temperamentul său.

La acestea se pot adăuga şi alte consideraţii de altă natură. Am văzut că cele mai multe dintre cruzimi le-a exercitat Vlad Ţepeş asupra negustorilor streini ce veneau cu mărfuri în ţară. Străinii, care pe atunci erau principalii negustori ce cercetau aceste meleaguri. Purtarea războiului cerea bani mulţi şi bani aveau mai ales negustorii care veneau în ţară; donmul nu s'a sfiit să-i prade, să-i învinovăţească, ca să-i condamne şi să le poată lua averile de care avea nevoie. Intocmai ca Filip cel Frumos din Franţa, care a ars pe rug pe cavalerii Templieri, ca eretici, pentrucă voia să puie mâna pe comorile adunate de ei, a ars Ţepeş pe negustorii străini din Ţara Românească, ca să le ia banii şi mărfurile. De aci s'a iscat însă conflictul cu oraşele săseşti din Ardeal, care adăpostiră acum pe pretendenţii ce râvneau la tronul lui Vlad. Domnul muntean lovi răzbunător satele şi târgurile săseşti din părţiele Sibiului şi ale Braşovului şi faima ororilor săvârşite de dânsul fu purtată în lume prin cărţuliile eşite din mediul acelora care tocmai fuseseră mai crunt loviţi de dânsul.

Toate acestea nu justifică purtarea lui Vlad în faţa istoriei, el rămâne un chinuitor sadic şi cumplit, dar totuşi alături de explicaţia psichologică, împrejurările sociale şi politice ale vremii dau, nu o justificare, dar totuşi o explicaţie şi pe acest teren istoric.

Cu toate acestea, punctul central al figurei lui Ţepeş, acel

prin care el rămâne în istorie și fără de care el nu poate fi înțeles complet, este rolul său în cruciata împotriva Turcilor.

Lupta cu Turcii. Vlad Țepeș fusese pus în scaun de Ioan Corvin, eroul cruciat; era elevul lui, omul său de încredere. In jurământul de credință făcut regelui ungur, Vlad declară că o face din teamă față de Turci. După moartea lui Ioan din Hunedioara, începură conflictele cu Sașii; pretendentul Dan, fratele lui Vladislav II, fu prins de Vlad Țepeș, care după obiceiul său găsi o glumă sinistră cu prilejul uciderii lui. Puse să se sape groapa în fața nefericitului pretendent, preoții îi cântară prohodul și după aceia fu decapitat.

Dar în timpul acestor lupte cu pretendenții și cu Sașii, primejdia turcească era în creștere. In Ungaria fusese ales rege Matei Corvin fiul lui Ioan (1458), ca urmaș al avântului de cruciat al tatălui său și Vlad fu și mai mult legat de această cauză. O căsătorie era pusă la cale între Vlad și o rudă apropiată a regelui de neam român. Dar între timp Mahomet II Cuceritorul se pregătea să atace cele două chei ale Europei Centrale, Belgradul și Chilia, ultima aflându-se în stăpânirea Muntenilor, dar cu garnizoană ardeleană. Sultanul trimise vorbă domnului român să-i dea tributul, să denunțe alianța cu Ungaria, să renunțe la căsătoria proectată cu ruda liu Matei Corvin, apoi să se înfățișeze în persoană la picioarele tronului său. De oarece Vlad refuză cu mândrie și cutează să se măsoare cu stăpânul Răsăritului, Hamza beg dela Nicopole, „mai marele peste vânătorii padișahului", e trimis să-l prindă. Solul grec Catabolinos încearcă să înșele pe Vlad, să-l aducă în tabăra turcească, ce sosise la Giurgiu. „Dar din voia și mila lui Dumnezeu, scrie Vlad Țepeș însuși lui Matei Corvin, înainte de a ne duce in tabăra lor, am fost înștiințat de viclenia și de cursa ce ni se pregătea. Pe acel Hamza l-am prins în ținutul lor, sub cetatea numită Giurgiu. La strigătele oamenilor noștri, ei deschiseseră tabăra, așa încât ai noștri intrară și se amestecară cu ai lor. Indată i-am prins pe toți". Prinșii fură trași în țeapă și pe două țepe mai înalte se puteau vedea trupurile lui Hamza și Catabolinos.

Atunci Vlad Țepeș luă ofensiva împotriva păgânilor. In iarna geroasă, cu oșteni îmbrăcați în zeghe ciobănească, cu arcuri și suliță, trecu Dunărea înghețată, prădând și omorînd pe Turci. Tuturor celor uciși și celor prinși a poruncit de li s'au tăiat nasurile și punându-le în saci, le-a trimis cu căruțele la Buda, să vadă regele Matei ce ispravă a făcut.

O mare scrisoare de biruință a viteazului domn către regele Ungariei însoțea aceste trofee și ea constituie o splendidă pagină de istorie, ca și ale lui Ștefan cel Mare de mai târziu. Vlad Țepeș știa să-și descrie izbândele și să le arate sobru, ca o imputare pentru ceilalți creștini care nu-l ajutaseră.

„Indată (după lupta dela Giurgiu) am poruncit să fie arși oamenii de ambe sexe, mari și mici, la Oblucița și la Satu-Nou, aproape de locul unde cade Dunărea în mare, dela Chilia până la Zimnicea și Gigen. Au fost omoriți Turci și Bulgari în număr de 23.884, afară de acei cari au fost arși în casele lor sau ale căror capete n'au fost prezentate ofițerilor noștri. Să știe domnia ta că

am făcut acestea împotriva lor, deşi ne rugaseră păgânii de multe ori să părăsim cauza creştinătăţii. Deci să ştie domnia ta că noi am rupt pacea cu dânşii, nu pentru noi, ci pentru cinstea măriei tale, a coroanei şi a întregei creştinătăţi şi *pentru păstrarea şi întărirea credinţei creştine*".

Aşa vorbea Vlad Ţepeş, domnul pe care istoricii îl pot socoti slab la minte şi lipsit de orice înţelegere politică. Ca şi Ştefan cel Mare, el se socotea o parte numai a „republicei creştine", avea concepţia acestei unităţi politice, a cărei sentinelă înaintată era el. De aceia era o datorie ca ceilalţi creştini să-l ajute. Şi scrisoarea continuă cu mândrie: „Ei (Turcii) au lăsat deoparte toate certurile şi-au retras trupele din alte părţi, chiar cele dinspre Ungaria şi toată furia lor se îndreaptă asupra noastră. Vara vor să vie asupra noastră, dar n'au vaduri, căci noi am ars toate vadurile lor dela Dunăre, afară de Vidin, le-am distrus şi le-am pustiit, iar de vadul dela Vidin nu se pot folosi". (E vorba de arderea tuturor corăbiilor şi mijloacelor de transport ale trupelor turceşti pentru trecerea Dunării, pe care o executase din vreme, dincolo de Dunăre, Vlad Ţepeş). „Dar ei vor să aducă luntri şi corăbii din Constantinopol şi Galipoli pe mare, la Dunăre". De aceia Vlad cere regelui să vie în ajutor în persoană cu toate oştile lui, până în ziua de sfântul Grigore, sau să trimeată măcar oştile din Ardeal şi ale Secuilor. „Dacă însă măria ta nu vrei să ne dai nici un ajutor, atunci să nu zăboveşti nici o zi, să ne dai de ştire, *pentrucă noi nu vrem să lăsăm lucrul nehotărît, ci vrem să-l ducem până la capăt*, căci dacă Dumnezeu atotputernic va asculta şi va apleca urechea la rugăciunile creştinilor şi ale umililor săi supuşi, dând Sfintei Cruci o izbândă împotriva păgânilor, aceia va fi cea mai mare cinste şi folos atât pentru coroana măriei tale, cât şi pentru *întregul regat al dreptei credinţe creştine*. Căci noi nu vom fugi în faţa cruzimii lor, ci cu orice preţ vrem să ne batem cu dânşii. *Dacă însă, ferească Dumnezeu, am fi învinşi şi mica noastră ţară ar pieri, aceasta ar fi o mare nenorocire, nu numai pentru ţara măriei tale, ci şi pentru întreaga creştinătate*".

Această scrisoare are un caracter istoric care trece de capitolul restrâns al vieţii lui Vlad Ţepeş. In ea răsună lupta seculară a Românilor împotriva Turcilor în cadrul creştinătăţii întregi, ca o sentinelă înaintată a ei. Acest destin european al istoriei noastre întregi, Vlad Ţepeş îl înţelege deplin şi-l primeşte, nu numai cu bărbăţie şi mândrie, dar îl împlineşte cu vrednicie, luând ofensiva peste Dunăre.

Acum înţelegem mai bine firea acestui domn, o figură fioroasă şi mândră în acelaşi timp, încleştată în lupta pentru un mare ideal general creştin.

Dacă Mahomed II a pornit în persoană cu toate oştile imensului său imperiu împotriva lui, înseamnă că în Ţepeş vedea un adversar de seamă, un duşman care dăduse lovituri serioase imperiului său. Padişahul aflând de cele petrecute în Ţara Românească trimise după Radu cel Frumos, fratele lui Vlad Ţepeş, care stătea la Poartă de mulţi ani. Insoţit de doi paşi, îl aduseră în faţa sultanului, care şedea pe tron. Adânc se închină vlăstarul domnesc în

faţa stăpânului său, iar acesta îl apucă de mână şi-l puse să şează pe un scaun, ceva mai jos, îi dădu ca dar de domnie nouă o cuşmă albastră împodobită cu aur şi steagul cel roşu şi apoi îl trimise la Nicopole, să aştepte acolo oastea turcească.

Avea dreptate Vlad Ţepeş să ceară regelui Ungariei să vie în persoană în Ţara Românească, cu toate oştile, cu toată nobilimea, cu toate mijloacele lui. In faţa puterii turceşti a sultanului, Vlad Ţepeş, cu toată vitejia lui, era învins dinainte. Şi ca multe alte ori, regele ungur, ca şi ceilalţi principi creştini, lăsară pe Români singuri în faţa primejdiei.

Cu mica lui oaste domnul făcu ce putu împotriva puhoiului. Mai întâi la Dunăre, se încumetă să se împotrivească trecerii ostaşilor semilunei, cu toţi cei pe care-i putuse aduna, chiar cu tineri şi copii dela 12 ani în sus. Un cronicar grec spune că Vlad avea 7—10.000 de oameni călări, plus ţărănimea, iar Turcii erau 60.000, dintre cari 25.000 de ieniceri. Oastea turcească sosi la Nicopole în Iunie 1462, cu o mare desfăşurare de cai împodobiţi, cămile şi corturi de diferite culori. Paşii din Asia şi Europa purtând hangere bătute cu pietre scumpe şi turbane din stofe brodate, conduceau cetele lor venite din ţări îndepărtate. Flota ce plutise pe mare, intrase pe Dunăre, cuprinzând 23 de trireme, corăbii de lemn cu trei rânduri de lopătari suprapuşi pe trei punţi înalte, şi alte corăbii mai mici. Sultanul încredinţase lui Mahomet paşa şi lui Izak paşa sarcina grea a forţării trecerii Dunării. Padişahul spusese ienicerilor: „Dragii mei mieluşei, ce e al meu, este şi al vostru, mai ales comorile mele, deci vă rog, daţi-mi sfat, ca să putem străbate la cel mal, împotriva duşmanului meu". Au strigat atunci toţi ienicerii într'un glas: „Cinstite împărate, porunceşte să se gătească luntrile, iar noi la noapte ne vom pune şi capetele, dar vom trece peste apă". Atunci sultanul a poruncit de s'au pregătit 70 de luntri cu tunuri. In întunerecul adânc, izbutiră Turcii să treacă la malul celălalt şi se aşezară mai sus de tabăra lui Ţepeş, făcându-şi în grabă loc întărit şi ocolit cu şanţ, căci se temeau de călărime, iar pe margini au pus tunurile. Românii prinseseră de veste şi îndată se năpustiră asupra duşmanilor, şi atunci pieriră ca la 250 de ieniceri. Mult se întristase sultanul, văzând lupta de pe malul celălalt şi neputând veni în ajutor ostaşilor săi, temându-se să nu-şi piardă ienicerii.

Dar tunurile turceşti tăiaseră avântul Românilor; atunci trecură şi azapii cei negri; noi corăbii aduceau mereu alţi oşteni pe malul drept, tunurile se îndreptau asupra taberei româneşti. Incet, domnul român se retrage în faţa puhoiului. Sultanul el însuşi cu garda lui personală trecu pe malul din faţă şi pe dată porunci ca urmărirea să înceapă.

Treceau păgânii prin locuri necunoscute şi duşmănoase, pe şesul muntean. Mereu cădeau în curse întinse de Domnul român oştenii turci ce se depărtaseră de tabără, iar cămilele erau ucise pe furiş. Intr'o noapte, pe neaşteptat, o mare larmă se ridică în tabăra otomană. Ţepeş Vodă, singur cu haine schimbate, intrase tiptil între corturi; nebun de vitejie şi de îndrăzneală, crudul domn ajunse până la cortul sultanului. Ca o fiară sărise în umbră şi înjunghiase cu un pumnal pe un om ce stătea culcat sub cort, care

însă nu era padişahul, ci numai un paşe. Alarma fusese dată şi strigătele de îndemn, de groază sau de chemare se auzeau de pretutindenea. „Oştenii români dau năvală asupra noastră în noapte, scrie un ienicer, ucid o mulţime de oameni, cămile şi cai, corturile sunt prădate, câteva mii de Turci au pierit". Dar oastea turcească este numeroasă, păgânii pun mâna pe câteva sute de Munteni, ce se încumetaseră să le calce tabăra, şi-i taie în săbii.

După această luptă de noapte, care arătase vitejia lui Vlad, dar nu putuse opri înaintarea Turcilor, sultanul continuă încet dar sigur marşul său peste Argeş, spre Bucureşti. Oraşul era înconjurat de bălţi şi păduri şi de aceia Vlad crezu că poate lăsa acolo în siguranţă jupânesele şi copiii boierilor. Dar când Mahomed se înfăţişă în faţa Bucureştilor, oraşul se supuse fără luptă, căci boierii se închinară lui Radu cel Frumos. De acolo Turcii se îndreptară pe urmele lui Ţepeş, spre munţi, pătrunzând pe văile strimte.

Atunci, pe drum îi întâmpină pe păgâni privelişte a cumplită a unei păduri de ţepe, în care putrezeau Turcii prinşi în ţară şi peste Dunăre, iar păsările îşi făcuseră cuib între oseminte. Un ficr de groază străbătu în oastea otomană, dar nici acest semn nu putu s'o oprească.

Boierii iubitori de pace trec cu cetele lor de partea noului domn. Radu le trimisese vorbă astfel: „Ce credeţi voi despre soarta ce vă aşteaptă? Nu ştiţi oare câtă oaste are sultanul, nu ştiţi ce vă aşteaptă? Vor lua ţara voastră şi vor răpi tot ce vor găsi. Faceţi-vă dar prieteni ai sultanului şi veţi dobândi pace în ţară şi în locuinţele voastre. Ştiţi că n'a rămas în ţară nici o turmă, nici o vită, ci toate au fost luate? De vină este fratele meu, omul nelegiuit, căci asemenea rele ca dânsul n'am auzit să fi făcut vreodată cineva pe lume".

Boierii se strâng în sfat şi hotărăsc să părăsească pe Vlad şi să primească pe Radu, cel aducător de pace, ca stăpân. Vlad rămâne tot mai singur, cu o mică ceată trece în Ardeal. Îşi făcuse deplin datoria de domn creştin şi dacă istoricul Ioan Bogdan a putut scrie despre el aceste cuvinte nedrepte: „Bravura lui Vlad Ţepeş în luptele cu Turcii este o legendă, el fuge înaintea lor", avem în schimb aprecierea mult mai autorizată a regelui Matei Corvin, care-l caracterizează astfel: „Un bărbat dintre cei mai primejdioşi pentru Turci şi foarte războinic".

Pe când Mahomed II începea expediţia împotriva lui Vlad Ţepeş, Ştefan cel Mare domnul Moldovei atacă Chilia, cetatea munteană dela gurile Dunării. Unii istorici au văzut în acest act o dovadă de nerecunoştinţă a marelui domn, care stătuse înainte de domnie în Ţara Românească; s'a spus că era şi o greşală politică să atace pe domnul muntean, tocmai atunci, dând în acest chip ajutor Turcilor. Dar s'a dovedit că acest atac a fost independent de expediţia sultanului şi început chiar mai înainte de trecerea lui în Muntenia. Ştefan fu rănit la picior de un foc tras depe zidurile Chiliei şi se văzu nevoit să părăsească deocamdată asediul. Abea peste trei ani, sub Radu cel Frumos, el se întoarce şi ia cetatea în stăpânire.

Ultimii ani ai lui Vlad Țepeș. In Ardeal, în ținuturile stăpânite de Matei Corvin, Vlad Țepeș așteaptă lângă graniță prilejul de a se întoarce în scaun. Dar domnii români erau obișnuiți să trateze și cu Turcii, când aceștia erau prea puternici. De aceia el scrie o epistolă sultanului, asigurându-l de credința sa, arătându-se supus al lui și rugându-l să-l înscăuneze din nou în domnia Țării Românești. Din nefericire pentru cruntul domn care încercase un joc dublu, scrisoarea cade în mâinile regelui Ungariei, care poruncește ca Țepeș, socotit acum ca trădător, să fie prins și aruncat în închisoare. Inchisoarea dela Vișegrad pe Dunăre, lângă Buda, îl reținu doisprezece ani. Se zice că în lipsă de alte victime, el prindea șoareci și-i trăgea în niște țepe mici ascuțite de dânsul, sau cumpăra păsări din târg și le smulgea penele, iar la urmă le sucea gâtul cu mâinile sale. In timpul liber se ocupa cu meseria croitoriei, pe care o învățase ca să-și câștige traiul.

Dela o vreme craiul îl scoase din închisoare și-i dădu voie să locuiască într'o casă la Pești. Și despre șederea lui acolo avem o povestire contemporană. Se zice că odată un hoț mare urmărit de straja regală se adăposti în casa fostului domn, dar pristavul îl urmări și acolo și-l legă. Atunci Vlad ieși înfuriat din casele lui, cu sabia în mână și deodată tăie capul pristavului, liberând pe hoț. Regele fiind înștiințat de cele petrecute, îi ceru socoteală, de ce s'a purtat în acest chip, dar Vlad îi răspunse că se cuvenea ca adăpostul în casa unui domn așa de mare ca dânsul să fie respectat; un hoț prins în casa lui merită să fie iertat sau trebuia să-i fie predat lui personal.

Peste câtva timp găsim pe Țepeș luptând din nou cu Turcii, alături de oștenii lui Matei Corvin, tocmai în Bosnia, împreună și cu despotul sârb Vuc. Se vede că meritele dobândite acolo, alături de cruzimile obișnuite, îi vor fi recâștigat încrederea regelui. Domnul muntean Basarab zis Laiotă se făcuse prieten cu Turcii, iar Ștefan Vodă al Moldovei se plângea mereu de dânsul și ar fi voit mai bine să aibă ca vecin pe viteazul luptător de odinioară. Un an și jumătate stătu Țepeș în diferite orașe din Ardeal, apoi abia în toamna anului 1476 se strânseră oștile răzbunătoare. Fără lupte mari voevodul Ardealului însoți pe Vlad la Târgoviște, apoi la București, pe când Basarab Laiotă fugi peste Dunăre.

A doua domnie a lui Țepeș a fost foarte scurtă, câteva luni abia. Intr'o ciocnire obscură cu oștile turcești, ce veneau în ajutorul protejatului lor, crudul domn își găsi sfârșitul, cu armele în mâini, cu fața spre dușmanii crucii.

Nu trebue să înlăturăm pe Vlad Țepeș din șirul luptătorilor pentru cruce și pentru țară. Locul său rămâne alături de al lui Mircea și Ștefan, în lupta de veacuri pe care neamul nostru a dus-o pentru apărarea Europei. Pe această linie istorică a fost un om de o infernală cruzime; era în mijlocul luptei, așa o înțelegea el, în imaginile de groază ce i le deșteptau tinerețele lui sbuciumate. Boierii nu aveau încredere într'însul, îl urau, din neîncredere pen-

tru domnia cu tendințe absolutiste și mai ales pentru marile lui planuri de luptă creștină. Ei preferau liniștea cu Turcul. Bani n'avea și lua prin prădăciuni, fără scrupule. Nu pentru îndreptarea țării, cum s'a spus, a fost el crud, ci din temperament, dar și din nevoie.

A fost însă și un ctitor, în sensul bătrânesc al cuvântului, ctitor al noii cetăți de scaun, al mânăstirilor și bisericilor. Evlavie și cruzime este o notă a Evului Mediu. Nu era un complex inferior, cuvântul său e plin de încredere și mândrie, fapta în război de nebănuită îndrăzneală. Era o figură din vechile vremi viforoase, în care predomină ca note majore: cruzime, evlavie, vitejie.

P. P. Panaitescu

GÂNDURI ASUPRA CÂNTECULUI POPULAR ROMÂNESC

Acum câteva decenii se putea auzi din gura câte vreunei personalități muzicale dela noi — și nu dintre cele mai puțin însemnate — afirmarea că nici nu există cântec popular românesc, care n'ar fi decât un conglomerat întâmplător și amorf de elemente rusești, balcanice, ungurești.... Eroare!

•

Se mai auzea însă și câte un glas susținând că muzica noastră populară își are caracterul ei. Și nu greșea.

•

Dar și astăzi mai sunt oameni recunoscuți de specialitate cari, cu autoritatea ce și-au creat-o, pretind să constate apropieri, asemănări, între cântecul popular românesc și cântecul popular al diverselor națiuni de dincolo de hotare. Eroare, și aceasta!

•

Aproprierile, asemănările, dintre cântecul popular românesc și acel al popoarelor vecine sunt cel mult exterioare, de substanță sonoră și chiar psihică — fortuite; și nu pot absolut deloc fi localizate în organismul adânc al ființei lui.

•

Cântecul popular românesc e de o complexă și nemărginită bogăție diatonică și sensibilă; modală, tonală și uneori — surprinzător — chiar armonică; și mai ales, arhitecturală.

•

Cântecul popular românesc e de esență dacică.

•

Componentele ulterioare ale cântecului popular românesc au provenit pe calea: a) colonizărilor romane, b) a muzicii religioase bizantine, c) a imigrației țigănești.

•

Tarafurile orășănești au contribuit la însărăcirea și coruperea muzicei pământene.

•

Există — cine ar putea spune de câte veacuri? — un proces de contopire a acestor componente ulterioare de mai sus, în esența primă, dacică, a cântecului popular românesc.

*

Prin urmare, cântecul popular românesc rămâne: personal, caracteristic, unic.

*

De mai bine de trei sferturi de veac muzicieni, aproape fără excepție de obârșie străină, au exploatat aproape exclusiv cântecul popular românesc, însă nici în calitatea lui cea mai autentică, nici cu mijloace artistice din cele mai fecunde.

*

De vre-o două-trei decenii compozitori autohtoni își scot, mai ales substanța realizărilor, din cântecul popular românesc, neprocedând însă întotdeauna pe căile cele mai potrivite.

*

E drept că viața cântecului popular românesc e pe crestetele, povârnișurile și platourile munților, prin prăpăstiile acestora. Prin muchi și povârnișuri de dealuri coboară și în văi și șesuri. E dusă prin codri, dumbrăvi, livezi și pajiști. Se hrănește și cu murmurul apelor, cu adierea ori răscoala înfiorătoare a vânturilor și cu ciripitul păsărilor, urletul fiarelor ori blestemul și binecuvântarea oamenilor....

*

Dar tocmai de aceea întrebuințarea lui trebue supusă unei severe discriminări în genurile dramatice, simfonice și de cameră, cari își au exigențele proprii, a căror încălcare nu se va face fără grave riscuri de ordin artistic superior.

*

Cântecul popular românesc nu a fost creat în vederea genurilor muzicale academice.

*

Pe de altă parte, artistul nu va renunța la ele — mărețe cuceriri ale generațiilor și mileniilor, spre a se restrânge la formele consecvente cântecului popular românesc.

*

Totuși, cântecul popular românesc poate rodi și în genurile muzicale academice, întâmplător, cu substanța lui însăși, fecundând geniul neamului chiar și atunci când mulți nu sunt în stare să o recunoască. Totuși din aceeași substanță — se poate face orice, însă numai cu respectarea legii genurilor și formelor.

*

Frunzulită lăzăoară

Cuvinte din Transnistria, muzică de Dimitrie Cuclin Op. 226

Liniștit

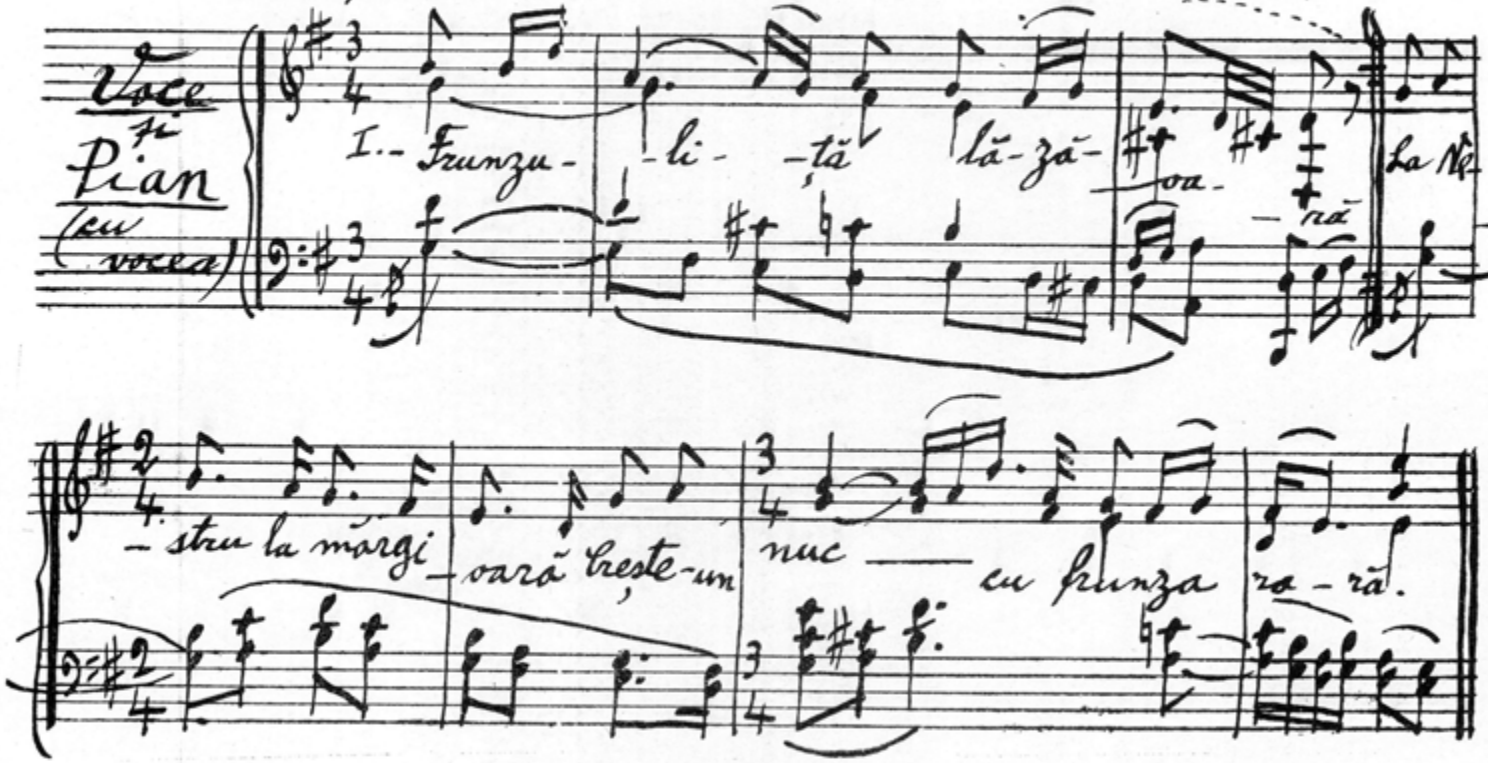

Nimic nu poate îndreptăți nerespectarea unității dintre substanță și operă. Nimic nu poate rupe continuitatea dintre esența rassială a operei și substanța ei oricât de personală.

*

Nu există deci pericol de înstrăinare pe terenul genurilor muzicale academice; ci, tocmai, cea mai bună condițiune de universalizare, prin esență și, eventual, și prin substanță.

*

In el însuși, cântecul popular românesc e nemuritor.

Dimitrie Cuclin

1. — **Frunzuliță lăzăoară** (bis)
La Nestru la mărgioară
Crește-un nuc cu frunza rară.

2. — **De ce-mi crește se rărește** (bis)
Frunza 'ntr'ânsul veștejește. (bis)

3. — **La truchina nucului**
Plânge maica cucului;
Dar mai sus pe rămurele
Cântă două păsărele:

4. — **Una cântă glas mai gros**
Pentru-al nostru trai frumos;
Alta-mi cântă glas subțire
Pentru-a noastră străinire.

(**Silvestru Gorun** în „Muncitorul român")

NAE IONESCU ŞI SPIRITUL DE ŞCOALĂ

După aproape doi ani dela apariţia „Istoriei Logicei", întâiul din seria de 10 sau 12 cursuri ale lui Nae Ionescu, unul dintre cei cari i-au îngrijit apariţia, îşi ia îndrăsneala să scrie în public despre cartea editată. Niciunul dintre noi nu s'a simţit până acum dator să „recenzeze" o carte căreia, printr'o atentă şi repetată lectură, îi stătea prea aproape spre a-i fi şi comentator. Şi nici unul dintre noi, dacă nu cumva greşim, nu a cerut cuiva să scrie despre ea. Am lăsat cartea cu destinul ei. S'au scris 4 sau 5 recenzii, s'au vândut în schimb disproporţionat de multe exemplare, iar câţiva oameni cu sensibilitate filosofică au părut încântaţi. Nae Ionescu trebue redescoperit — şi nu vom face nimic care să turbure procesul acesta gingaş şi personal: descoperirea.

Intre timp aceiaşi cari au editat primul curs s'au constituit într'o Asociaţie filosofică urmând să poarte numele lui Nae Ionescu. De acum înainte tipărirea cursurilor se va putea face într'alt ritm. Dar nu numai tipărirea cursurilor. Pe oricare dintre noi, amintirea lui Nae Ionescu îl îndeamnă la mai mult decât exerciţiul cu umbrele; îl îndeamnă să *fie;* şi — curios de spus — îl îndeamnă să înveţe.

Cei cari nu l-au întâlnit cu adevărat pe Nae Ionescu (chiar dacă l-au văzut, ascultat şi citit) nu-şi lămuresc cum de se poate învăţa dela un asemenea om. Au mers chiar, — văzând că, oricum, e un dram de substanţă în „Istoria logicei", — până la a spune că noi, elevii, am retuşat şi prelucrat cursul. Sunt însă prea generoşi cu noi. Nu, niciunul dintre noi nu era în stare să gândească şi să scrie această „Istorie a logicei". Nici Mircea Vulcănescu; şi poate nici Constantin Floru. Iar celor cari, în generozitatea lor faţă de elevii lui Nae Ionescu, mai păstrează vreo îndoială în această privinţă, le ţinem la dispoziţie cursul litografiat al profesorului. Dacă sunt atât de curioşi, le-am putea istorisi cât de mult ne-am certat pentru câte un punct şi virgulă, sau pentru înlocuirea câte unui „este", supărător stilisticeşte, prin „reprezintă" (nu vezi că-l faci idealist? protesta Mircea Vulcănescu).

Că Nae Ionescu ştia să gândească, e un lucru pe care îl vor admite, după ce vor citi câteva pagini din oricare curs, chiar şi cei cari n'o fac încă. Dar că dela un asemenea om se poate învăţa carte — nu numai „învăţa" în general, ci învăţa carte — continuă să fie un element de scandal. Şi totuşi numai în numele lui Nae

Ionescu ne-am putut grupa, aci în București, câțiva oameni mai tineri, cari ne-am sfârșit studiile și vroim totuși să învățăm. Mai mult decât altcineva, acest profesor al nostru, care ni se pare că nu știa prea bine grecește, ne-a dat gustul de-a ne trudi — cum facem acum — să citim câte un text grecesc, să comentăm texte filosofice mai vechi și mai noui, sau să alcătuim un dicționar metafizic. E un scandal să faci școală în numele unui profesor care declara, la Universitate chiar: „Școala e bună, cu condiția să n'o iei în serios". Dar se întâmplă să facem așa, și poate nu spre paguba vieții noastre culturale.

Și, în definitiv, era Nae Ionescu chiar atât de ostil școlii și cărții? Mi-l amintesc cu două săptămâni înainte de-a muri, cum — vorbindu-ne despre un mic tratat de logică pe care se hotărîse să-l scrie, el, care până atunci părea că disprețuește meseria de „autor" — ne spunea, câtorva, cât de greu lucru este să scrii și ce mult trebue să citești pentru ca *să nu scrii* o pagină anumită! Aceasta în ce privește cartea. Cât despre școală, aș vroi să aduc un singur exemplu: această „Istorie a logicei", însăși. Îndrăsnesc să afirm că, într'un curs ca acesta, un student deschis la minte și silitor (da, școala lui Nae Ionescu nu excludea pe: silitor) găsește vreo 15 sau 20 de subiecte de doctorat valabile, prin ele însele, și dincolo de Universitățile României. Mai mult mi se pare că nu se poate cere unui profesor și unui curs. Căci mai mult decât a da gustul unei probleme, a-i arăta toată adâncimea, a nu o deslega pe dea'ntregul și totuși a o face obsedantă — ar însemna a servi soluții de-a gata. Și așa ceva nu se mai numește învățământ filosofic.

Iată zece din aceste subiecte de doctorat, așa cum l-au ispitit pe autorul acestor rânduri, pe când citea și recitea pentru tipar cursul lui Nae Ionescu. (Și nu interesează dacă „subiectele" acestea sunt sută la sută ale lui; interesează relieful și puterea *didactică* de sugestie cu care apar în Cursul lui).

Să începem cu unul care e într'adevăr extraordinar de turburător: *originile răsăritene ale Scolasticei*. Lumea consideră în genere Scolastică o apariție apuseană. „Este încă unul din lucrurile cari sunt adevărate numai fiindcă le afirmă toată lumea — scrie Nae Ionescu (în Ist. Log. p. 134). Dacă ar fi să ne urmărim toate impresiile... eu aș spune mai de grabă că Scolastica este fără îndoială un fenomen al Apusului de origini însă categoric răsăritene". Și explicația vine îndată: „Impresia mea este că un punct de vedere formal, care să precumpănească, este mai de grabă răsăritean, prin esența structurei spirituale, decât apusean. Este mai de grabă răsăritean, pentru că orice preocupare de formal pornește mai înainte de toate dintr'o atitudine statică și dintr'o atitudine care are simț pentru ceea ce este ierarhic, pentru ceea ce este linie de repaos, pentru ceea ce este gata făcut". In câteva cuvinte, profesorul acesta a știut să pună sub ochii elevilor săi tot ce împiedică „activismul" occidental să genereze Scolastica. Și când le amintește mai jos că la baza Scolasticei stă un tratat de logică, despre care nu se știe bine dacă nu cumva e al lui Psellos, un cugetător bizantin, elevii simt că li se oferă aci spre cercetare o problemă

de care poate nu sunt ei vrednici, dar care, ea, ar fi vrednică de străduințele unui întreg moment cultural din viața Sud-Estului.

Așa dar un subiect. Și iată acum un al doilea, tot de istorie a filosofiei sau a culturii în genere. *Unde sfârșește istoria filosofiei antice?* Unde începe istoria filosofiei medievale? Sunt vreo 4 veacuri, între anii 200 și 600 d. Chr., pe care istoricii nu știu bine unde să-i treacă: în antichitate? în istoria medievală? Istoria culturii antice cuprinde, după cum o arată Nae Ionescu (op. cit., p. 19), toată mistica alexandrină; iar pe de altă parte când studiezi istoria culturii medievale, ești silit să începi dinaintea misticei alexandrine, în timp. Cel mai isbitor exemplu — Nae Ionescu nu-l mai dă, dar îl sugerează din plin — e cel al Sf. Augustin, care, în sec. IV și V cum trăește, e rânduit totuși în filosofia medievală. Dacă nu ne înșelăm, acea frumoasă lucrare a lui Marrou, „Saint-Augustin et la fin de la culture antique" (Paris 1938), a fost o teză de doctorat. N'ar merita și istoria filosofiei o teză de doctorat pe o temă atât de bogată (și de actuală!) cum e cea a articulării dintre două lumi?

Dar să scurtăm, căci fiecare dintre teme ne-ar putea prinde în desișul ei plin de farmece. Iată de pildă teza aceasta, dela sfârșitul capitolului asupra lui Platon: cu Socrate și Platon, tot *materialul* logicei e dat; lui Aristotel i se datorează pur și simplu prelucrarea acestui material. Până la un punct, teza aceasta a mai fost susținută. Dar iarăși, Nae Ionescu o pune cu o rară putere de sugestie didactică. Așa cum, de pildă, pune ceastălaltă teză, mult mai puțin susținută, a caracterului aproape de fel „formal" pe care-l are logica lui Aristotel. Acesta — spune în cursul său Nae Ionescu (p. 119) — „se preocupă în toată teoria raționamentului, de adevăr, și ca atare problema lui nu e formală". Considerații asemănătoare sunt de găsit abia recent, într'o comunicare făcută la Academia din Berlin asupra conceptului aristotelic de Nicolai Hartmann, care arăta că la filosoful antic nu era de fel vorba despre „concept" în înțelesul modern.

Să mai subliniem, de pildă, prospețimea filosofică a afirmației, din aproape întreg Cursul lui Nae Ionescu, că Evul Mediu nu constitue o răscruce, ci abia în Renaștere începe un nou tip de gândire? Ar trebui să arătăm, atunci, cât de revoluționar a părut gândul, oarecum asemănător, al lui Berdiaeff, din „Cinq méditations sur l'existence", cum că o filosofie creștină, deci ceva nou față de antichitate, nu se constitue, în Evul Mediu, atât de pătruns totuși de creștinătate, ci mai de grabă în filosofia modernă și prin idealismul german! — Sau să întârziem asupra subtilei observații, atât de reliefat făcută, că sofistica și scepticismul în genere, accentuiând asupra formelor, favorizează toate epocile de decadență; sau distincția, plină de interes filosofic, dintre unitatea matematică și cea logică; observația revelatoare că timpul nostru „substanțializează" din nou până și relațiile logice; sau să mai punem în lumină teza cea mare a întregului curs, cum că istoria nu trebue să fie serială ci tipologică, însoțită de sugestia — demnă de cercetat în ea însăși — că totuși perioadele istorice sunt deosebite doar prin *accent*, nu prin material, subiectivismul Renașterii, de pildă, apărând mult înaintea Renașterii? Să încercăm a da relief unor lucruri pe care

le socotim turburătoare şi îmbogăţitoare tocmai pentrucă au atât de mult relief?

Dar fiecare îşi va găsi singur hrana aci — nu cele zece subiecte de doctorat de mai sus, ci alte zece, *pentru el,* — dacă se poate într'adevăr hrăni din învăţătura aceasta. Căci Nae Ionescu nu spune că filosofează pentru toată lumea. De cele mai multe ori spune că filosofează pentru sine — chiar la catedră! — şi că se întâmplă să fie alţii pe cari acest exerciţiu la persoana întâia să-i sporească în fiinţa lor spirituală.

Acum, şi acest „se întâmplă" are un tâlc. Pentru Nae Ionescu, nici filosoful nu e o fiinţă aberantă şi izolată, aşa cum nu e niciun om viu, făcând parte dintr'un organism viu. De aceea casa lui n'a rămas pustie. Şi dacă vorbim şi altora despre Nae Ionescu, nu e pentrucă ne-ar fi urît, singuri, în casa lui. E pentrucă, acum când încep să ni se stingă profesorii, simţim nevoia să spunem cine n'a fost mort dela început.

Constantin Noica

CANTONAMENT ÎN UCRAINA

O chema Maria Savelevna Cotenco. Acasă îi ziceau Marusia şi Muha. Nu-i plăceau aceste nume. Mi-a spus să-i zic Musia.

Locuia într'o mahala a Nicolaevului, pe o stradă dreaptă şi peste măsură de largă, mărginită de case micuţe cu porţi înalte, ce se închideau între rame zidite din piatră şi arcuite deasupra, ca nişte intrări de biserici.

Regimentul meu intrase în oraş într'un amurg umezit de burniţă, trecând podul de plute întins peste apele furioase ale Bugului.

Pe aşternutul uliţelor, simţeam încă sub tălpi legănarea bârnelor marelui pod, spălat ca puntea unui vapor de valurile pe care le ridica vântul stepei.

Nicolaevul, despre care camarazii vorbiseră adesea în ultimele cantonamente prin satele de popas, ne-a desamăgit cu măreaţa lui tristeţe. Croit să fie mare oraş, rămăsese cu vechile clădiri din vremea ţarilor, jupuite de timp şi neîngrijire, apoi mânjite cu vopsea cafenie ca să-şi ascundă lumina zidurilor de ochii piloţilor germani şi români. Ici colo, platoşa unei clădiri ridicată de sovicte, în linii americane de uzină dar cu suprafeţe nearmonioase.

Din pricina prea multor trupe, cartiruite în oraş, batalioanele noastre n'au putut fi adăpostite decât în nişte hambare de cărămidă, care hăuiau sub bocancii înnoroiaţi ai soldaţilor.

Am stat până târziu între ostaşii mei şi tăcut i-am privit în ochi în timp ce treceau, cu gamelele în mâini, la cazanele ce răspândeau aburul ademenitor al borşului.

Apoi, când semnalul de corn a sunat stingerea, răspândindu-şi sunetele duioase peste maidanele acoperite cu bălţi, am plecat spre locuinţa ce-mi fusese hărăzită. Duceam cu mine toată apăsarea rece a nopţii. Tot întunerecul hambarelor în care îmi lăsasem soldaţii. Toată neprietenia pământului udat îndelung de ploi şi în care ni se adânceau picioarele.

Intre degete mototoleam fituica de hârtie cu adresa locuinţei: Şestaia Slobodskaia Nr. 111.

Lampa electrică m'a ajutat să citesc, pe o mică placă de tablă, numele stradei şi numărul căutat. Casă joasă, cu trei ferestre la drum. Prin închizătura obloanelor se strecurau fire subţiri de lumină. Am găsit clanţa porţii. Niciun zăvor. Curtea îngustă se revărsa în fundul negru al unei grădini cu pomi.

O femeie înaltă și subțirică, purtând strengărește pe cap năframă roșie și având pe umeri o hăinuță pe care o ținea cu o mână în jurul gâtului, mi-a deschis ușa. Intâi cât un lat de palmă. Apoi toată. Mi-am cerut iertare că trebuia să o turbur, cu găzduirea mea, mai multe zile. Mi-a răspuns printr'un râs vioi și m'a poftit să intru.

Așa am cunoscut-o pe Musia. Nu-i văzusem chipul. Stătea cu spatele la lumină. Dar râsul și graba cu care îmi deschisese mi-au risipit din suflet stânjenirea ce-am simțit decâteori am intrat într'un cantonament.

O odăiță lungă și albă cu geamlâc. O canapea de mușama. O măsuță. O sobă cu plită. Apoi odaia mea. Am cuprins-o dintr'o privire — în toată înghesuiala încărcată a mobilelor ieftine și a podoabelor răspândite pe pereți și pe toate colțurile care puteau primi o fotografie sau o carte poștală ilustrată. Imi aduc aminte că o doctoriță „din centru" — căreia i-am descris mai târziu locuința mea — a subliniat cu dispreț: — Da știu, e după gustul celor din Slobodskaia. M'au durut cuvintele. Și mi-a părut rău pentru Musia. De altfel m'am mustrat și n'am să-mi iert că nu i-am luat apărarea. Căci odaia mea din Slobodskaia este una din cadrele ce mi-au păstrat înrămată înfățișarea celei mai neuitate inimi de femeie din câte am întâlnit în Ucraina.

Incăpere joasă. Sub un covor de altădată, prins în perete și reprezentând în țesătură un tablou de salon din vremea lui Ludovic XIV, un pat de fier acoperit cu o plasă albă de perdea și împodobit, în cele patru colțuri, cu funde din panglici lungi albastre. Un bufet, făcut ca și dulapul de haine din preajma lui, din lemn de stejar nevopsit. Farfurii așezate în picioare, ca să li se vadă florile imprimate în porțelanul alb. Deasupra, o pomieră cu una din tipsiile de sticlă roșiatică spartă și lipită cu clei. Un pian cu burdufe pentru picioare, ca orgele de cameră din casele coloniștilor germani din împrejurimi. O etajeră cu câteva cărți. La mijloc o masă cu o statuetă de pământ smălțuit, închipuind o fată aproape goală ieșind din lac. Pe pereți fotografii de familie, cu mirese rezemându-și tâmplele de tineri soți, cu femei strânse în bluze cu multe dantele, cu grupuri aliniate și țepene de slujbași sau lucrători. Peste tot, unde își găsiseră un locușor, lebede de gips, scoici colorate, cărți poștale cu vederi sau cu chipuri de îndrăgostiți.

— La noi nu e ca în oraș — mi-a spus Musia — dar e frumos. Nu? Și Ucraina e frumoasă. Și bogată. O! e tare frumoasă.

Am privit-o zâmbind.

Da, de abia atunci am privit-o. Ochi albaștri. Intunecați. Plini de neastâmpăr. Dar cătând drept. Firesc. Lipsiți de ascunzișuri. Ușor cârnă. Gură necontenit surâzătoare. Erau de vină și dinții albi, subțirei. Era de vină și linia prelungă a obrajilor, în care se adânceau două gropițe de câteori vorbea. Flaneluța castanie, cu guler rotunjit în jurul gâtului, îi dădea un aer băețesc, împlinit de hăinuța veche ce-și aruncase pe umeri când ieșise înaintea mea.

Nu, Musia nu era frumoasă. Intâlnisem sute de fiice ale Ucrainei care ar fi lăsat-o departe în urmă. O tânără muncitoare, ca atâtea altele.

Dar, dincolo de pereții odăii, rămăsese întunerecul rece, noroiul zilelor de marș prin ploaie și limanul larg al Bugului cu apele ridicate în valuri. In locul lor întâmpinarea voioasă a unei fete, pe pragul unei căsuțe ospitaliere, care m'a făcut să binecuvântez încă odată norocul anilor trăiți prin garnizoanele Basarabiei, unde învățasem limba rusă.

— Vă rog, stați jos — m'a rugat ea arătându-mi un scaun de lângă masă. I-am mulțumit dar am tras un alt scaun și invitând-o să se așeze am adăugat:

— După dumneata.

— Deci e adevărat? La dumneavoastră bărbații sunt atenți cu femeile?

— Fără îndoială.

— Și nu stau jos în timp ce femeile rămân în picioare?

— Nu, într'o anumită lume.

— Dar cum, sunt mai multe feluri de lumi?

— Sunt oameni care au învățat și țin la regulile bunei cuviințe iar alții, chiar cu multă știință de carte, care se gândesc, înainte de toate, să le fie lor bine. Dar aici cum e?

— Aici e pe apucate. Cine e mai repede. — Apoi după o clipă de gândire: — Totuși, în tramvai, de pildă, ne ridicăm și dăm locul unei bătrâne, unui bătrân sau unei mame cu copilul în brațe. La drept vorbind, mai mult femeile facem acest lucru.

— Și bărbații?

— Ei sunt drăguți cu noi numai când suntem și sunt tineri. Pe urmă se schimbă. — Și-și însoți răspunsul cu o încruntare a sprâncenelor, repezindu-și mâna către spate ca și cum ar fi aruncat ceva de pe masă.

— Dar când sunt drăguți, ce fac?

— Ce să facă? Dacă nu ne cunosc se silesc să intre în vorbă cu noi.

— Da? Cum?

— Pe ucrainește. Trec pe lângă noi și, prefăcându-se că s'au împiedecat, ne izbesc de ajungem câteodată în gard. — Râde cât o ține inima și imită gestul cu cotul. — Sau ne trag de cozi, de ni se răsucește gâtul.

— Minunat.

— Apoi ne întreabă dacă vrem să ne conducă. Și primul cuvânt care ni-l spun este: — Ce vreme frumoasă! Cei mai mulți ne cercetează întâi dacă stăm departe.

— De ce?

— Ca să nu fie nevoiți să se obosească însoțindu-ne chilometri întregi.

Vorbind își plimba privirea din ochii mei pe uniformă, stăruind asupra nasturilor de piele împletită, asupra treselor de pe umeri, asupra butonilor dela mânecele cămășii.

— Dar cei căsătoriți?

— Ei sunt de toate felurile. Cei mai mulți se satură repede de femeile lor și le schimbă cu altele. Se duc, se înscriu și despărțirea e gata. Dacă nu te-au vestit, din vreme, îți vine hârtia acasă.

A doua zi, îţi vezi soţul trecându-ţi pe sub ferestre, cu alta. Şi-i recunoşti privirea fierbinte şi braţul gata de ajutor, aşa cum fusese şi pentru tine la început. Plângi şi-ţi smulgi părul. Ce să faci? Ce poţi să faci? Aştepţi. Dacă ai noroc te măriţi cu altul.

— Tot aşa prin prefăcută împiedecare sau tragere de coadă?

— Câteodată. Alteori te place unul din uzină, din birou. Mai ştiu eu? Dar trebue să ai şi norocul să nu stai prea departe, ca să nu-şi rupă omul picioarele. Să nu vă închipuiţi însă că nu sunt şi femei care se răzbună. Iată chiar aici, aproape, stă una. O bate bărbatul ca pe un ţol, când o prinde. Ea însă nu se lasă. Şi nu zice nimic. Nu-i curge o lacrimă. După ce omul se satură, cu pumnii amorţiţi de lovituri, ea îşi adună oasele frânte şi, deasupra ligheanului, îşi acopere faţa, plină de vânătăi, cu ştergare ude. Apoi porneşte iar după ale ei. — Îşi bătea pumnii între ei, ca un copil care dă cu sic.

— Dar aşa, pe nevinovate, soţiile nu cunosc loviturile bărbaţilor? — Chipul i s'a umbrit. Căuta parcă un răspuns, în amintiri.

— Câteodată. Vedeţi, acolo la muncă, ei sunt nevoiţi să fie supuşi, să tacă. De îndată ce vin însă acasă se răzbună pe neveste. Şi de aici încep ghionţii. Femeia, dacă e nevinovată, nu se clinteşte în faţa loviturilor şi strigă bărbatului: loveşte! loveşte! Sau tace şi primeşte, când e vinovată. Dar adesea, mai ales dacă e voinică, ridică şi ea mâna. Atunci toată gospodăria se umple de cioburile farfuriilor. Cu Ucrainianca nu e de glumit. Să vă feriţi. — Râsul ei tare, sănătos, a umplut odaia. Apoi cu interes: — Unde munceşte soţia dumitale?

— Nu înţeleg.

— E în fabrică? E vânzătoare la cooperativă? Secretară în cancelarie? Că doar n·o fi la câmp, în colhoz.

— Nimic, nimic din toate acestea.

— Atunci ce face?

— Stă acasă.

— Cum? Stă aşa? Toată ziua? — şi sare de câteva ori pe scaun.

— Nu, chiar aşa nu stă. Are grijă de gospodărie, primeşte frumos prietenele sau se duce să le viziteze, merge la teatru, la cinematograf.... — Musia mă privea cu ochii tot mai mari.

— Nu face coadă la prăvălii? Nu se scoală dela două noaptea, ca să apuce un loc la cumpărături şi să nu întârzie apoi ora muncii?

— La noi nu se fac astfel de cozi, iar acolo unde e mai greu de pătruns merge o servitoare.

— Soţia matale are servitoare?

— Fireşte.

— Şi ce face servitoarea?

— Se duce la piaţă după târguieli, găteşte.

— Şi ce face în timpul ăsta dânsa? — Mă simţeam tot mai încurcat. Şi mă aşteptam la o exclamaţie de revoltă din partea fetei, care nu-şi găsea astâmpăr, când încrucişându-şi braţele pe piept, când frecându-şi mâinile ca de frig.

— Dacă s'a culcat mai târziu, doarme. Dacă nu-i este somn, se scoală şi ajută femeia din casă să pună în ordine odăile.

— Altă femeie? Altă servitoare? — Mă cerceta ea din ce în ce mai uimită.

— Da.

— Aveţi multe odăi?

— Nu. Cinci.

— Aşa de multe? Şi cine le locueşte?

— Acum numai soţia mea.

— Cinci odăi? Şi servitoarele?

— Ele îşi au odăile lor. — Clătina din cap, uluită.

— Dar femeia din casă, după ce termină de deriticat, ce face?

— Se găseşte totdeauna. Coase un nasture. Serveşte la masă. Deschide uşa când vin musafiri.

— Măi! Măi! Măi! Coase, serveşte, deschide. Dar atunci ce face soţia? E aşa de greu să-ţi coşi un nasture, să-ţi serveşti singură masa, să deschizi uşa când îţi vin prieteni?

— Firește nu e greu dar.... aşa a fost totdeauna. Şi apoi aceşti servitori îşi fac meseria ca să câştige şi să trăiască.

— Uşoară meserie! Iar soţiei unui om ca dumneata nu-i rămâne decât să se gătească, să se plimbe, să se uite pe fereastră... — Şi repede, cu un fulger în ochi: — O bateţi vreodată? — Nu-mi mai puteam stăpâni râsul.

— N'am pentru ce şi apoi noi nu batem femeile.

— Hai, spune drept, niciodată n'ai luat-o de păr?

— Nici nu mi-a trecut prin minte.

— Ah! Eu aş răsuci-o, uite, aşa... — şi-şi învârtea pumnul în care parcă ţinea strâns părul din capul cuiva. Apoi de odată: — Nu te superi, nu-ţi pare rău. Noi vorbim ce gândim. — Şi-a aşezat mâna, o clipă, pe mâna mea. — Te rog să mă ierţi, dar pentru mine toate astea sunt lucruri pe care le aud pentru întâia oară. Şi când mă gândesc la viaţa noastră — căci şi noi suntem tot femei — nu pot crede că sunt altele care n'au decât grija somnului şi a frumuseţii lor. Eu muncesc dela paisprezece ani. După ce am terminat cursurile „semiletcei" am fost vânzătoare la cooperativă, apoi am lucrat în uzină şi în fine, pentrucă aveam scriere frumoasă, am ajuns secretară la un birou tehnic. Muncă acasă, coadă la prăvălii, muncă istovitoare dincolo de casă. Dar fără astea viaţa ar fi goală. Când ajungem la capătul săptămânei ne odihnim. Adică vorba vine, căci atunci ne plimbăm, dansăm, cântăm. — Şi muindu-şi glasul, ca şi cum i s'ar fi strecurat în suflet o îndoială: — Dar poate că soţia matale a muncit înainte de a se căsători? Poate că atunci când nu era nevasta unui comandir a trăit ca şi mine. Nu avea cinci odăi, servitoare....

— A trăit tot aşa, dar învăţa la şcoală. — M'a măsurat lung.

— Mă rog, câţi pantofi are? — Am dat din umeri.

— Nu ştiu.

— O pereche? Două?

— A! Mai multe....

— Şi ce face cu ei?

— Pentru casă, pentru stradă, pentru vizite, pentru.... culoarea rochiei, pentru vară, pentru iarnă, pentru munte, pentru mare.... — Şi-a coborît privirea iar după un timp mi-a răspuns încet:

— Eu n'am decât o pereche. Pe ăştia. — Şi mi-a arătat un pantof negru, scoţându-şi piciorul de sub masă. — Il port de patru ani. — Şi alintându-se: — Nu-i aşa că port bine? Şi rochiile la fel. Una, cea bună, mi-am făcut-o dintr'o veche rochie a mamei. O să mă îmbrac odată cu ea s'o vezi. E foarte frumoasă. Ciupiturile moliilor nu se văd. Le-am ascuns cu grijă între cusături. Mai am una albastră cu floricele roşii. Cam subţirică. Una de postav negru Şi asta de pe mine.

In clipa aceea, de foarte aproape, au izbucnit bubuiturile scurte şi repezite, ca plesniturile unor bice de oţel, ale unei baterii antiaeriene.

Ea a sărit palidă.

— Avioane roşii! Lumina! — Fără să mă mişc am rugat-o să stea liniştită.

— Fii fără teamă. Nu se va întâmpla nimic.

Printre exploziile înalte ale obuzelor se lămurea bâzâitul unui motor de avion. Cu ochii ridicaţi spre tavan, fata urmărea înspăimântată sgomotul proiectilelor. Totul a durat câteva scurte minute. Apoi noaptea a cuprins cerul în liniştea întunerecului.

Ne-am despărţit târziu. Mi-a întins mâna băieţeşte şi mi-a dorit somn bun. I-am auzit paşii, siguri şi repezi, trecând în odăiţa de alături. Dar privirea ei dreaptă, curioasă, neturburată de gânduri ascunse, a rămas ca o lumină caldă în încăperea cu obloanele închise.

A doua zi, m'am înapoiat către seară acasă. Deschizând poarta şi mergând pe cele două scânduri alăturate care făceau potecă mi-era teamă că n'aveam s'o văd. Mi-a deschis ea însăşi uşa. I-am spus cu ochii spre cer şi luând un aer prefăcut sentimental:

— Ce vreme frumoasă! — Ea mi-a răspuns cochetând glumeaţă:

— Vrei să faci cunoştinţă cu mine?

— Pe ucraineşte. — De sub basmaua roşie şi-a desprins două cozi bogate, blonde.

— Poftim, trage.

Am invitat-o la mine, să stăm de vorbă.

— Mi-e teamă că am spus, aseară, tot ce-am avut de spus.

— Oare?

Ne-am aşezat pe canapeaua din odăiţa cu geamlâc. Adusesem câteva reviste germane. Pe o copertă a văzut un crucifix, la picioarele căruia îngenunchia o femeie. M'a întrebat mirată:

— Ce însemnează asta? — Am privit-o şi mai uimit.

— Cum nu ştii? Iisus.

— Se pare că l-au ucis jidanii. — Mi-a dat răspunsul cu nesiguranţa unui şcolar prins cu lecţia neînvăţată.

— Da. Ştii când?

— Cred că mai demult.

— In copilăria ta? A tatălui tău?

— N'aş putea spune. — Şi ochii ei albaştri, curioşi să afle adevărul, dar şi încurcaţi de neştiinţă, se ascundeau ruşinaţi.

— Cu multe sute de ani în urmă. Iată aşa, ca şi aici, L-au

pironit pe cruce. — A rămas gânditoare privind ilustrația. — Știi în ce an suntem?

— 1941.

— Dar știi de când începe numărătoarea anilor? Adică știi ce a fost în prima zi a anului unu, din acești 1941?

— Nu.

— A venit pe lume Iisus Cristos, care ne-a dat învățătura creștină. — Mă asculta tăcută, ca o școlăriță cuminte, intimidată de știința mea. Apoi deodată:

— Și eu sunt creștină. Tata m'a botezat. Imi fac și semnul crucii. La biserică n'am fost, însă. Sunt demult închise. Intr'una din ele, după ce i-au dat jos turlele, au făcut club. Se dansa în fiecare sâmbătă și duminecă seara. Tata mi-a spus că e păcat să mă duc și să petrec într'o biserică. L-am ascultat. La școală, în uzină, la adunări ni se vorbea totdeauna în derâdere despre preoți, sfinți și biserică. Am auzit, astfel, că preoții nu veneau să facă slujbe la botezuri, nunți și înmormântări până nu li se plătea; că mureau și se înmormântau copii și bătrâni săraci fără rugăciuni, pentrucă acești slujbași urmăreau câștiguri bănești, iar nu răspândirea credinței; că preoții erau cu cei puternici și storceau pe bieții nevoiași. Așa să fi fost?

— Poate să fi fost, aici ca și în alte părți, astfel de preoți. Dar nu văd cum păcatele lor îndreptățeau sugrumarea învățăturii lui Iisus. Ea rămânea, în ciuda preoților neomenoși, tot atât de adâncă și trebuinciasă. Câți dintre noi n'am avut, de pildă, desamăgiri în dragoste. Nimic însă nu poate șterge iubirea din sufletul oamenilor.

— Noi ne-am păstrat icoanele. Tata a fost gonit din fabrică, pentrucă nu și-a părăsit credința. De Paște, ca și atâția alții, am înroșit ouă. Crăciunul l-am sărbătorit totdeauna între noi. Și niciodată, la aceste zile mari, nu ne-am amestecat în cortegiile tinerilor lucrători care, pe străzile Nicolaevului, cântau cântece împotriva religiei. E adevărat însă că bisericile fiind închise și lipsind preoții n'am avut dela cine învăța prea multe despre Dumnezeu. Bolșevicii ne spuneau că adevărata noastră religie e dragostea pentru teoriile lui Lenin. De acum va fi poate altfel. Așteptăm. Numai de nu s'ar întoarce Roșii.

— Se teme lumea de ei?

— Ar fi sfârșitul nostru. Spune drept, se mai pot întoarce?

— De sigur. — Mă privea înspăimântată.

— Adevărat?

— Cine mai scapă se poate întoarce, ca prizonier. S'a terminat. Altă vieață va începe.

Tocmai intra ordonanța mea, aducând pe o tavă, dela popotă, masa. Și am văzut atunci un tablou care m'a umilit și m'a durut adânc.

Musia a rămas cu ochii în farfuriile de pe tavă, la pâinea tăiată în feliuțe subțiri, la sticla alături de care sclipea un pahar. Apoi, fără să-și poată rupe privirea de pe mâncare, s'a ridicat, ca și cum ar fi stat pe un loc ce nu i se cuvenea și, cu mâinile la spate, temându-se parcă să nu le ducă înainte spre alimentele ce-

nu-i aparţineau, s'a lipit de perete. Mi s'a părut că tânărul ei chip, încadrat în cele două cozi de aur, luase culoarea varului.

— Ai să-mi faci marea plăcere să mănânci cu mine?

— Nu. Nu. Mă duc. După aceea mă chemi, dacă ţii să mai vorbim.

— Deci nu vrei să mă socoteşti un bun camarad? Iată, aşezăm amândoi farfuriile. Aduci un cuţit şi o furculiţă. Te rog. — A trebuit să stărui un sfert de oră. Apoi ne-am aşezat pe laturile aceluiaşi colţ de masă. Eu am împărţit în două, frăţeşte, fiecare fel de mâncare. Prăjitura i-am dat-o însă întreagă. M'am jurat că nu pot să sufăr dulciurile. Şi, din acea zi, am mâncat seara împreună, tot timpul cât am rămas în Nicolaev.

Se uita atentă cum serveam, cum tăiam, cum duceam bucăţile la gură şi se străduia să mă imite. Stângace, tăia friptura în zeci de bucăţele mici, mânca pâine multă, făcea economie la folosirea farfuriilor, apoi, odată masa terminată, se ridica şi strângea repede resturile, ducând totul în odaia de alături.

In căsuţa de popas întâmplător, în acele zile reci de toamnă, departe de patrie, după luni aspre de foc şi marşuri istovitoare, faţă'n faţă cu necunoscutul războiului, Musia răscolea tot dorul căminului.

Dorul pe care fiecare ostaş îl tăinueşte.
Şi nu ştie dacă şi-l va mai împlini cândva.

Gheorghe, ordonanţa mea, nu putea s'o sufere. Şi, cu toate că era de meserie o bucăţică de chelner, uita totdeauna să-i dea tacâmurile cele mai bune sau, când ne aducea ceaiul, s'o servească întâi pe ea.

De sigur nu putea înţelege cum unui ofiţer îi făcea plăcere să trateze o simplă lucrătoare în „domnişoară" şi toţi ghimpii lui de arici se sburleau, de câte ori o vedea.

Mă făceam că nu observ.

— N'am crezut niciodată c'am să stau la masă cu un român. Ni se spunea că, de îndată ce „vrăjmaşul" va ajunge aici, vom fi măcelăriţi. Tata nu voia să asculte. Şi, când mii de locuitori fugeau şi ne îndemnau să facem la fel, el şi-a păstrat toată liniştea. De îndată ce am auzit primele împuşcături pe străzi, ne-am ascuns cu toţii în pivniţi. Apoi, când răpăelele au încetat, unul câte unul am ieşit. In lungul gardurilor se strecuru soldaţi străini. Şi tancuri. Moscova anunţa, la radio, victorii strălucite pe graniţă, unde Prutul era plin de trupurile românilor şi germanilor. Increderea în cuvântul capitalei s'a topit. Dar spuneţi-mi, este adevărat că în atacuri aţi pus înaintea frontului femei şi copii de prin sate? Comandirii roşii repetau că din această pricină, fiindu-le milă să tragă, erau nevoiţi, necontenit, să dea înapoi.

— A văzut cineva, înaintea trupelor care atacau Nicolaevul, împingându-se femei şi copii?

— Nu.

— S'au găsit pe străzi, prin curţi, prin case, locuitori ucişi de trupele care urmăreau pe Roşii?

— Nu.

— Atunci ? — Musia râse răspunzându-mi cu strigătul comunist: — Cauza noastră e dreaptă; victoria e cu noi.

M'a întrebat dacă îmi place muzica rusească. Şi a adus un patefon cu un teanc de plăci.

Odaia s'a topit deodată în unduirile fără sfârşit ale stepei de aur, peste care vântul gonea ca un hăuit de noroade. Pământul şi cerul, lanurile fugite într'o parte şi apele largi ale fluviilor, spuneau poveştile unor adâncuri răscolite, în care se îmbinau dragostea şi puterea, rugăciunea şi desnădejdea, viforul şi liniştea.

Din miile de glasuri, răsunând când deschise ca nişte chemări ale păcii şi bucuriei de vieaţă sub seninul boltei, când pierdute ca în depărtări de fugă spre zări fără hotare, se desprindea câteodată, urcând şi coborînd în avânturi înaripate, vocea hotărîtă de bas a unei călăuze, ce păşea înaintea mulţimilor nevăzute care acopereau întinderile, mergând ca nişte valuri, odată cu bătaia vântului.

Apoi glasul, ca într'o luptă cu răsvrătirea mării, era înnecat de ridicarea în cântec a tuturor piepturilor, pentruca din nou să se desprindă singuratic, în tăcerea coborîtă peste tainicul drum.

Dar imaginea era risipită de altă placă, ce horea mângâiată de acul microfonului. In întunerec, sub puzderia de stele despărţite în două de Calea Robilor, în preajma cumpenei înalte a unei fântâni, focul de vreascuri lumina chipurile unor drumeţi cu ochii pierduţi în jocul flăcărilor. O chitară însoţea sfâşierea inimei celor rătăciţi în noapte şi care, cu buzele strânse, de teamă parcă să nu-şi mărturisească jarul din suflete, întovărăşeau, cu voci înnăbuşite în piepturi, gândurile ce îmbrăţişau, triste, năzuinţi fierbinţi. Apoi, sub năvală de nestăpânit, piepturile se spărgeau în cântec năprasnic. Umbrele încălecau pe cai de furtună şi, în tropot, mâna cântăreţilor sfâşia negrul nopţii.

Iată însă că, în lumină şi arşiţă, un sat întreg chiuia şi cânta, încercuind dănţuitorii care băteau pământul cu cisme grele, în jurul fetelor ce-şi plimbau braţele în aer alunecând în cercuri, pe vârful cioboţelelor, în timp ce panglici în toate culorile dădeau şi mai multă strălucire cosiţelor blonde, iar fustele largi şi scurte se rotunzeau în aripi desfăcute deasupra glesnelor.

Mai departe, în grădina nemăturisirii inimei, o armonică plângea jalea flăcăului fără nădejde, iar corul fetelor, ascunse după garduri, râdea de stângăcia voinicului lipsit de îndrăsneală.

Cu foşnet încet, peste pământul fără zări, coborau din înălţimi fulgi mari şi deşi de omăt. Intinderile erau tot una cu cerul, iar largul văzduhului unea glia, care nu se mai vedea, de albastrul care nu-şi mai arăta chipul. Intr'un fund ascuns de vale, din muşuroaiele înnecate sub aşternutul gros şi moale al albului, se ridicau, prin hogeaguri, fire de fum. Sub icoane, gătite cu ştergare, coseau, cântând, fete ale căror ochi reţinuseră lumina soarelui în seninul cald al privirilor. Cântau încet, ascultându-şi inimile şi bătăile vântului, în ferestrele mici orbite de troene.

Cântau încet în iarna lungă, până ce ghioceii şi verdele firelor de iarbă, în mirosul de pământ proaspăt al primăverii şi în străluc-

cirea cerului, scotea tineret și bătrânețe, într'o izbucnire de biruință, în stepa ce-și aștepta plugarii.

Și dragostea, necontenit dragostea, cu bucuriile și chinurile ei, urca în îmbrățișări înflorite pe ceardacurile sufletelor și cuprindea, în mrejele ei, pe muncitori și drumeți, pe războinici și rătăcitori banduriști.

Cerul și pământul iubeau.

Pietrele și fruzele iubeau.

Tinerii și bătrânii iubeau.

Balalaici, bandure, chitare, mandoline, armonici și glasuri cântau dragostea.

Dragostea care acoperea întinderile.

Ca o izbândă a vieții.

Furată de farmecul muzicei, gazda mea a început să cânte. Incet, apoi tot mai tare, însoțind poveștile plăcilor, care aduseseră o lume nouă în odăița mea. Voce ușoară și sigură de soprană caldă, suflet pentru anonimatul discurilor.

Își însoțea cântecul cu un zâmbet, străbătut de înțelesul cuvintelor și al mișcărilor și mă privea drept în ochi. Apoi, din când în când, tăcea și chipul îi lua înfățișarea stăpânită de totdeauna. Inchidea parcă, în ea și cu tristețe, fuga ce-și îngăduise în acea lume a iubirii și revenea în colivia existenții ei. Dar imediat își pleca o tâmplă spre cutia patefonului și, întorcânu-și fața spre mine, continua cu același zâmbet, ce nu i l-am cunoscut decât când cânta. Cu ochii închiși pe jumătate, fără să clipească, cu buzele rotunjite în jurul danturii strălucitoare și albe, cu chipul ușor palid între cozile de aur, cu mâinile aduse sub bărbia mică și ascuțită, părea o floare de câmp deschisă și neștiutoare, chemând cerul necunoscut al unei lumi pe care n'o știa decât inima ei.

Ii priveam mâinile subțirele, pe care nu le ruinaseră anii de muncă. Ii priveam fruntea limpede, ochii albaștri asemeni culorii unor zorele delicate pe care nu le-a veștejit arșița, buzele desenate într'o linie ușor tristă și mă gândeam că pentru prima oară stăteam în prietenească apropiere cu o simplă lucrătoare săracă și străină de ceea ce ea socotea strălucirea vieții căreia aparțineam.

Incetul cu încetul cântecele au început să-i legene umerii, apoi corpul. Și, mai furată de ele, mai îndemnată de mine, s'a ridicat și a prins să joace.

Cu o mână în șold, cu alta ridicată deasupra capului, în pași mărunți a desenat cercuri, pe covorul tocit, a fugit într'o parte, în alta, ferindu-se par'că de brațe nevăzute și, avântată în graba tot mai fierbinte a muzicei, a prins să se învârtească amețitor, râzând și bătând cu palmele un tact vijelios.

In rochița ei albastră cu mărunte flori roșii, părea o șuviță înaltă de flacără neastâmpărată.

Dar placa s'a terminat. Am aplaudat-o din toată inima.

— Nu! Nu! Nu! — a strigat ea. Și a închis patefonul, lovind tare, cu palma, capacul negru. O neînțeleasă tristețe i-a acoperit chipul. Și-a împletit cu mișcări repezi capetele cozilor ce începuseră să se desfacă. Fără să se așeze pe scaun, parcă vorbind singură, a spus: — Nu trebuia să joc. — Mi-am arătat mirarea. Ea a

adăugat: — Nu se cădea să joc. — Am încercat să-i readuc vcia bună:

— Dansezi nespus de frumos. E pentru prima oară că văd un dans ucrainian. — Ea mi-a răspuns, ca și cum n'ar fi auzit cuvintele mele:

— Imi iau rămas bun dela dumneata. Mâine dimineață rămân la o cumnată și apoi, după amează, mă duc cu ea într'un sat la patruzeci kilometri de Nicolaev. Trebuie să-mi văd niște rude și să fac cumpărături.

Am întrebat-o cu glas scăzut:

— Pentru multe zile? — Nu știu ce i-au spus ochii mei. Când am auzit însă știrea plecării am simțit că vieața ei avea laturi pe care nu le cunoșteam, că ducea în altă parte tot farmecul ce luminase drumul meu pe acele meleaguri străine, că eu nu eram decât o crenguță pe care ciripise, din întâmplare, popasul sburătoarei. Ea m'a privit lung.

— Mă voi sili să mă întorc repede. Lipsesc trei zile.

— Așa de mult?

— Dacă pot, mă întorc poimâne. Dar numai dacă pot. Patruzeci de kilometri. Și drumurile sunt rele.

A trecut în odaia ei. Mi-a lăsat patefonul. Plăcile stăteau împrăștiate pe masă.

Negre.

Mute.

Am privit îndelung locul unde Musia cântase.

Și ochii ei mă fixau, albaștri.

Am privit locul unde dansase.

Și ea s'a desprins subțire și mlădioasă în golul tăcerii.

A doua zi, seara, nu m'am mai grăbit să mă înapoez devreme acasă. Peste Nicolaev și împrejurimi coborîse o ușoară ceață, iar sus, în depărtări albicioase, rotundul lunei se desena stins de lumină. Pe ulițele pustii, ca niște deșerturi, goneau rare camioane militare împroșcând apa bălților. Câte un trecător se furișa pe sub pomii cu frunzele căzute și amestecate cu noroi.

Fără tragere de inimă, veneam încet, pe potecuța de piatră a largului trotuar de pământ și socoteam că-mi voiu umple pustiul serii citind ceva din teancul de cărți traduse de soviete în limba noastră pentru nevoile Moldovenilor din Republica Moldovenească.

Dar am tresărit. In poarta casei stătea Musia. A făcut câțiva pași spre mine.

— N'am putut merge. Căruțașul n'a venit. Drumurile desfundate.

In gândurile mele îmi închipuisem altfel revederea. N'am întâmpinat-o, așa cum plănuisem, cu fraze pline de urâtul ce trebuia să mă stăpânească în lipsa ei. Dar bucuria că nu putuse pleca striga în graba ce-am pus să intrăm în casă, la lumină, acolo unde socotisem că aveam să-mi petrec seara singur.

— Ai venit mai târziu ca ieri. Credeam că ai plecat în oraș. Dece nu te-ai dus să te plimbi puțin? Puteai întâlni lume. Sunt atâtea fete frumoase.

— Da?

— Sigur. Aici, cu mine.... oricum în oraş e mult mai vesel. — Vorbindu-mi învârtea un nasture dela vestonul meu şi mă privea în ochi, curioasă parcă să citească un răspuns care o muncea.

— In oraş? Eram obosit.

— Atunci, astăseară, repede la culcare.

— Mulţumesc. Mi-a trecut toată oboseala. Sunt nespus de vesel că n'ai putut pleca. Nu nădăjduiam la bucuria de a te vedea astăzi. Mă socoteam norocos dacă te-ai fi întors mâine seară. Ba chiar, dacă vrei să ştii, după graba care ai fi pus-o în revenirea dela ţară, aş fi văzut cât ţineai să fim împreună. — Musia a dat drumul nasturelui.

— Era cât p'aci să-l rup.

— Dar mătăluţă ce căutai în poartă aşa de primăvăratec îmbrăcată. Voiai să răceşti?

— Tocmai atunci ieşisem. Mă gândeam să mă duc la vecina mea Lena. Doar nu-ţi închipui că aşteptam pe cineva.

— Ba, dacă îmi dai voie, am crezut, o clipă, că mă aşteptai pe mine. — Ea mă ameninţă cu degetul. Eu mă grăbii să adaug: — Glumesc. — Şi ea a răspuns cu aer neîncrezător:

— Ştiu.

In seara aceea Musia m'a întrebat multe despre viaţa din ţara noastră. Lămuririle mele i se păreau poveşti despre o lume depărtată şi fericită. Am întrebat-o şi eu cam ce ar voi, ca să se poată socoti mulţumită. Ea mi-a răspuns:

— Să am ce mânca, să am ce îmbrăca şi, în plus, să am un.... ceas de mână. — Apoi repede: — Ceasul e o dorinţă foarte veche şi greu de împlinit, dar masa şi o rochie două poate că le voiu avea cândva, în această Ucraină, dacă se termină războiul. Astăzi nu se mai găsesc alimente decât la ţară. Şi, de acolo, nu se pot căpăta decât pe lucruri. Mâncăm cartofi cu pâine şi tăiem, când găsim, câte o pasăre. Fireşte nu e ca în 1933, când ne băteam pentru o foaie de varză. Dar e greu. Eu una, ca şi acum atâţia ani, am descoperit mijlocul să înlocuesc mâncarea. Cânt. Imi aduc aminte şi atunci cântam toată ziua. Să încerci şi dumneata când ţi-o fi foame. Astăzi sunt o doamnă. Lena m'a întrebat: — Cum se face Musia că te-ai mai îngrăşat? — I-am răspuns fudulă: — Nu mai mănânc numai odată pe zi. Seara sunt invitată la masa ofiţerului care stă la mine.

Lămuririle Musiei m'au durut. Desvăluirea sărăciei şi mărturisirea unor dorinţi atât de îndreptăţite mi-au impus o hotărîre, pentru care de abia aşteptam ziua următoare, ca să pot trece la fapte.

Am înduplecat-o greu să ascultăm câteva plăci de patefon. După ce a lăsat să se învârtească două trei discuri a trecut la cea mai modernă muzică de dans.

— Cum, în Rusia se cântau aceste bucăţi?

— De sigur — mi-a răspuns ea, mirată de întrebarea mea — dar nu numai că se cântau, se şi dansau. Ai noştri ţineau mult la dans şi la cântece vesele ori războinice. Muzica tristă, pe cât

se putea, se înlătura. Cine asculta posturile noastre de radio pe drept cuvânt putea crede că aici era raiul pe pământ.

Mi-a vorbit mult de serile cu dans la cluburile sovietice şi de obiceiurile dănţuitorilor, străini de regulile politeţei şi duşmani ai timidităţii. Intr'un târziu m'a întrebat dacă dansez. I-am răspuns că da, dar n'am înţeles dorinţa ei. A fost nevoită deci să se „poarte ucraineşte". Şi să mă invite ea.

Cu ochii fixaţi într'o parte, atentă la paşi, s'a lăsat condusă în mişcările încete ale unui tango. Părea după primele lecţii de dans. Nu prin lipsa de mlădiere a corpului ei suplu ci prin încordarea ce punea să nu greşească vreo mişcare.

Când s'a terminat placa s'a grăbit să pună alta şi pe urmă alta şi aşa mai departe. Din ce în ce mai caldă, mai liberă, mai veselă se lăsa în voia dansului, pentru ca de îndată ce plăcile se încheiau să reia, în pauza fără muzică, un aer sever ca şi cum întrupa în ea două Musii deosebite. Mă întreba numai câteodată, glumeaţă:

— Ai obosit? Stai — şi îmi arăta un scaun, dar imediat dădea drumul altei plăci şi venea cu braţele întinse spre mine.

Dansul ne-a umplut orele serilor următoare. Mărturisesc, niciodată în acele zile nu m'am gândit că, pentru prima oară în viaţa mea, dansam cu o lucrătoare şi dimpotrivă camaraderia noastră, bogată în descoperirile pe cari le făceam unul în sufletul şi în viaţa celuilalt, ne apropia tot mai mult, cu darul pe care îl are o carte atrăgătoare de a te ţine legat, pagină după pagină, de firul conţinutului.

Câteva seri mai târziu, am revenit acasă grăbit ca niciodată. O bună verişoară din Bucureşti — căreia îi scrisesem prin avionul curier chiar a doua zi după ce Musia îmi rezumase că fericirea pentru ea s'ar reduce la masă, haine şi un ceas — îmi împlinise rugămintea. Nu ştiam încă ce-mi trimisese.

Nu putusem deschide pachetul adus dela aeroport, în faţa ofiţerilor. Băieţii nu m'ar fi înţeles, cum nu mă prea înţelesese nici frumoasa mea verişoară. Bileţelul, pe care l-am citit în fugă era dovadă:

— Ştrengarule, îţi jur că te cred. Nu trebuia să-mi dai atâtea lămuriri. Mă bucur că are statura mea. Mi-a părut rău însă că nu am avut decât prea puţin răgaz, pentru târgueli. Am adăugat listei tale şi alte câteva nimicuri, după gustul meu. Căci văd că nu te pricepi să îmbraci o femeie. Nesuferitule. Pa, pa, şi păstrându-ţi secretul, îşi promit o urecheală la înapoiere, adorabile verişor.

Am găsit pe Musia în odăiţa cu geamlâc, în braţe cu o chitară. Am făcut ochii mari.

— Cântă! Cântă! Chitara e instrumentul meu cel mai drag. — Nu s'a lăsat rugată. Vocea ei clară şi sunetul coardelor, sub atingerea degetelor, făceau una.

M'am aşezat lângă ea. Am pus între noi pachetul. Şi am început să-i desfac sfoara ce-l lega strâns. Au apărut o mulţime de cutii, la rându-le legate aşa cum ieşiseră din magazine. Musia cânta fără să privească la ceea ce făceam. Am scos cu băgare de

seamă, dintr'o cutie, un ceas mic legat cu brățară și ridicând brațul fetei, i l-am prins deasupra încheeturii mâinii. Ea a exclamat:

— Ceas! Ceas! De unde e? Al cui e? — Nu mi-am putut stăpâni râsul.

— Îți place?

— Vai! N'am văzut așa ceva. E adevărat? Merge? — I s'au umplut ochii de lacrimi.

— Sigur că e adevărat. Sigur că merge. Mi-a sosit acum din București. — Musia a sărit în picioare. S'a învârtit prin odae privind ceasul de aproape, de departe, ducându-l la ureche. Apoi, rugătoare :

— Imi dai voie să mă duc să-l arăt? Dă-mi, te rog, voie. Nu-l stric. Mă întorc într'o fugă.

— Dar e al dumitale. E o bucățică din dorința pe care mi-ai mărturisit-o deunăzi. Fă-mi plăcerea să fiu mai fericit ca dumneata, văzându-te atât de bucuroasă. — Ea m'a privit nedumerită.

— Nu înțeleg. — Dar treptat ce o lămuream chipul i se umbrea. O lumină se stingea și în jur parcă se strecura întunerecul de afară.

— E un mic dar din parte-mi. Păstrează-l și adu-ți aminte de ofițerul român pe care l-ai găzduit așa de frumos. — Ea mă privea tot mai tristă. S'a lăsat pe canapea lângă mine. Incet, și-a întors ochii spre ceas. L-a mângâiat temătoare. Chitara stătea uitată pe scaun. Apoi, cu mișcări încete, fără să spună un cuvânt, a desfăcut brățara și a așezat încet ceasul alături de chitară.

Ca să rup tăcerea am spus, ascunzându-mi surprinderea: — Aici e, cred ceea ce ți-ai dorit. Să desfacem pachetele?

— Da — i-am auzit glasul stins.

A apărut o rochiță de culoarea ochilor ei albaștri. Și-a rotunzit gura într'o exclamație stăpânită. Apoi și-a trecut degetele peste cutele mătăsii, peste dantela guleraşului, cu teama cu care ar fi mângâiat un pui de panteră pe care îl vedea pentru prima oară.

Dintr'o altă cutie am ridicat o rochie de postav cărămiziu, încheiată cu nasturi mari negri. Și cum ea tăcea am șoptit:

— Cred că ține cald în lunile de iarnă. — Ea mi-a răspuns:

— E așa de frumoasă! — Și iar a mângâiat-o ca pe întâia.

Am desfăcut două cutii cu pantofi. O pereche de stradă, alta de casă. Musia le-a făcut loc pe canapea și și-a tras mâinile la spate, fixând însă asupra lor aceiași privire pe care i-o reținusem când a văzut prima masă pe care mi-o adusese ordonanța. Dar mutenia ei a fost ruptă de exclamații când a zărit apărând lenjuri fin brodate, ciorapi transparenți ca o țesătură de sticlă și, apoi, acele brățări colorate cu care unor femei le place să-și dovedească strălucirea brațelor.

Musia avea ochii umezi și respirația grăbită. Ii ocoleam privirea. Și mă simțeam încurcat. Cu totul altfel mă așteptam să primească atențiunea mea. Deodată a început să vorbească repede silindu-se să-și ia aerul voios de totdeauna, dar neizbutind să-și gonească paloarea ce-i acoperea obrajii.

— La noi ceasurile de mână erau socotite adevărate minuni. Cine avea norocul să aibă unul îl purta așa ca să fie văzut de toată

lumea. In tramvai nu se așeza pe bancă ci, stând în picioare, se ținea cu mâna la care purta ceasul de cureaua de sprijin prinsă în tavan. Pe drum, dacă era însoțită, păstra locul din stânga, astfel ca însoțitorul să nu-i acopere brațul cu ceas. Și, acolo unde era lume mai multă, se făcea că voia să știe ora. Cea mai mare bucurie pe care i-o făceai era s'o întrebi cât era ceasul. Fetele, când se fotografiau, cumpărau ceasuri de hârtie, foarte asemănătoare cu cele adevărate, și pozând cu bărbia sprijinită în degete, țineau să apară limpede această mică podoabă atât de dorită. Intre prietenele mele numai una are ceas adevărat. Ce e drept nu merge. A înghețat la ora 7. Dacă o întreabă cineva de oră ea răspunde: — Cu plăcere. — Apoi, cu un aer trist: — Vai! a stat! Uitați-vă și dumneavoastră. Am uitat să-l învârtesc. — Nouă însă ne spune: — Sunt neschimbătoare ca și ceasul meu. Rămân statornică, tocmai ca și el.

Musia își însoțea cuvintele cu gesturi pline, care imitau fericitele purtătoare de ceasuri. Se ferea însă de privirea mea, care îi căuta ochii. Am întrebat-o, într'un târziu.

— Nu-ți plac lucrurile care au sosit pentru tine din București?

— Sunt așa de frumoase! — Dar glasul ei, scăzut deodată, era plin de un regret pe care nu-l înțelegeam. — Femeile voastre trebue să fie fericite că pot purta astfel de minuni. Noi, aici, cum vezi, nu suntem alintate. Iar eu, eu.... sunt dintre cei de jos. N'am cunoscut decât sărăcia. Și n'am visat rochii de mătase.

— Musia, trec dincolo, gătește-te. Ai să vezi ce bine o să-ți șadă. — Și pentrucă întârzia: — Te rog eu. Te rog stăruitor. — Și-a plecat ochii. Nu s'a mișcat însă. — Hai Musia. Ce vezi rău în asta?

— Nu înțelegi?

— Crede-mă, nu.

— Nu pot să primesc darurile. Iți sunt recunoscătoare și n'am să uit niciodată, dar nu pot. Nu pot. Nu. Strânge-le la loc. Mă duc să fierb apa de ceai. E adevărat, ți-am spus că aș dori așa ceva și că m'aș simți fericită să le am dar nu în acest chip.

— Crede-mă, îți mărturisesc încă odată, te înțeleg greu. Mai bine zis nu te înțeleg. — Ea s'a îndreptat încet și întorcându-se spre mine mi-a spus rar:

— Nu pot să le primesc. — Apoi, după o lungă tăcere în care buzele îi tremurau, căutând parcă un cuvânt: — Sunt măritată. — Privirea ei căuta în ochii mei, în figura mea, efectul ultimelor două cuvinte.

Auzeam pentru prima oară acest lucru. Nu-mi vorbise niciodată de soț. La rându-mi n'o întrebasem nici cel puțin câți ani avea. Prietenia noastră, de ostaș drumeț și gazdă primitoare, se legase tot mai caldă fără acele gânduri care urmăresc adesea, prea subliniate, pe cei care poposesc în cantonamentele de război.

Nu știu cum a luat tăcerea mea. Poate că mi-a citit în ochi o umbră de tristețe. Orice bărbat sufere, chiar când n'are o pricină îndreptățită, aflând de prezența unui alt bărbat în sufletul unei femei. Poate că în ochii mei rămăsese părerea de rău că fusesem înțeles greșit, bănuindu-se că, în spatele darului, se ascundea așteptarea la răsplata pe care o voesc bărbații dela femei. Poate că în ochii mei se îmbinau amândouă aceste regrete.

Musia a continuat cu voce scăzută:

— M'am măritat acum cinci ani. Aveam șaptesprezece ani. Soțul meu a plecat cu armata. N'am dela el nicio veste. — Avea aerul că-și cerea iertare pentru ceea ce făcuse. Și că voia să se apere, împotriva învinuirii ce-și aducea că mă lăsase să cred că era necăsătorită.

— Ți-e dor de el? — am întrebat-o blajin.

— Sigur.

— L-ai iubit?

— M'am măritat temându-mă că rămâneam fată bătrână. Toate prietenele mele se măritau de timpuriu.

— Dar de ce nu mi-ai vorbit niciodată de el?

— Știu eu? Nu m'ai întrebat. Sau poate pentrucă n'aveam ce spune. El nu dansa. Nu cânta. Nu mă bătea. Nu se îmbăta. Muncea la șantierul naval. Era lucrător de noapte. Ziua venea acasă și dormea. Eu ziua eram plecată la slujbă.

Vorbindu-mi, Musia luase chitara în brațe și-și însoțea cuvintele cu acorduri largi pe care, din când în când, le înnăbușea acoperind strunele cu palma stângă.

— Și soțul tău s'ar supăra dacă, întorcându-se, ar vedea aceste lucruri de care i-ai spune că ți le-a dăruit un ofițer român? Un ofițer care a avut cele mai curate gânduri și cea mai curată purtare? Tu știi doară că așa a fost.

— Nu cred că s'ar supăra.

— Atunci?

— Nu e vorba de el. Poate că el nu se va mai întoarce niciodată. E vorba de mine. — Și privindu-mă drept în ochi, cu o privire mustrătoare: — De ce te porți așa de mângâios? Eu sunt o biată femeie. Nimeni nu m'a băgat în seamă. Nimeni n'a stat așa de mult de vorbă cu mine. Vii din altă lume. Ce cauți în sufletul unei creaturi proaste, cum sunt eu? N'aș putea fi decât o servitoare în casa ta. Și poate nici asta n'aș putea fi. Or, te porți cu mine ca și cum ți-aș fi egală. Iți împarți cu mine orele libere. Masa. Vrei să mă gătești ca pe o doamnă dela voi. Nu-mi ceri nimic în schimb.

— Musia.

— Te ascult.

— Mâine mă mut.

— Cum?

— Da. Imi pare nespus de rău. Mâine mă mut. A fost așa de frumos timpul petrecut aici. — Ea și-a așezat o mână pe mâna mea.

— Nu, nu trebue. Să nu faci asta. — Și și-a continuat răspunsul cu un nu mut, clătinat din cap. — Mă duc dincolo. Iți voi face plăcerea să mă gătesc. Ai să vezi ce urâtă e o fată dela noi în haine cum n'a văzut încă Ucraina.

Peste un sfert de oră apărea în cadrul ușei o Musie fermecătoare în stângăcia ei, cu obrajii îmbujorați, neîndrăsnind să miște și gonindu-și privirea dela mine la rochița albastră care dădea întregului ei corp o linie suplă și naturală.

— Vrei să știi cât e ceasul? — m'a întrebat ea. Dar, încercând să glumească, nu-și putea stăpâni lacrimile ce-i jucau pe gene.

De ce n'am cuprins-o, atunci, în brațe?

De ce nu i-am spus, atunci, cât era de copilă?

De ce măcar, n'am luat-o atunci, de mână să-i lămuresc, încet, ceea ce nu era lămurit nici în sufletul meu?

De ce?

De ce? Pentrucă, atunci, inima omenească n'ar fi inimă.

Pentrucă, atunci, n'ar fi făcută să sufere.

Nu pentru asta ne-a fost dată?

Când m'am înapoiat a doua zi seara, ca de obicei acasă, n'am mai găsit-o. Pe masa din mijlocul odăii mele, lângă patefon, pe o foae de hârtie, scrisă cu creionul, am citit de o mie de ori:

„Bunul meu prieten, e prea frumos ca să mai pot rămâne. N'am să uit niciodată. Plec din Nicolaev, la niște rude. Nu știe și nu trebue să știe nimeni unde. Lena va avea grijă de casă și de dumneata. Nu fii supărat. Nu fug de alții, ci de mine. Am făcut un pachet cu câteva plăci de patefon. Sunt bucățile care îți plăceau mai mult. Când vei fi în țara ta să le asculți, din când în când. Și să-ți aduci aminte de serile noastre. Dumnezeu să te aibă în pază și fii fericit. Musia".

Așa a fost și așa am păstrat în amintire pe Maria Savelevna Cotenco din Nicolaev, Șestaia Slobodskaia Nr. 111.

Iată, băieți, — încheie căpitanul Radu Neculcea — povestea plăcilor de patefon pe care le-ați ascultat.

Octav Vorobchievici

D O I N Ă

Memoriei poetului **George Vaida**
căzut pe front

Inima încet se strânge
In luceafăru-i de sânge,
Peste visurile sparte
Ca un pal inel de moarte.

Despletitu-ți-ai, vioară,
Doina ta cea mai amară
Peste cea din urmă rană
De voinic și de catană.

Cântecul ce da în floare
Sângeră acum și doare
Steaua arde și dogoare
Peste cea din urmă zare.
Numai tu, cercel de lună,
Mi-i mai spune „noapte bună"
Cerul cu-a lui umbră dulce
Când veni-va să mă culce,
Când senin își va petrece
Peste nalba frunții, rece,
Somnul, fulgerele drepte,
Fără să mă mai deștepte.

Vântule cu frunze-o mie,
Fă-te-aripă de stea, vie,
Fă-te sbor peste câmpie,
Zorii frunții mi-i adie
Ca pe-un stol de foi mărunte,
Inspre țară, peste munte,
Inspre casă, peste ceață,
Dinspre moarte înspre viață.
Du-mi în legănat ușure
Cântecul peste pădure,
Visul sus, înspre isvoare,
Dorul jos, peste ogoare.

Treci ca un sărut de stele
Peste ochii dragii mele,
Ca o arşiţă târît
Peste cei ce m'au urît,
Iar la cei ce le-am fost drag
Du-le dulci miresme'n prag,
Poartă umbră de alun
Peste gândul lor cel bun
Şi răcoare grea de lună
Peste inima lor bună....
Fă-te, apoi, lin, uşor,
Ca un asfinţit de dor,
Trece-i tatii peste zile,
Temerile minte-i-le,
Nopţile adoarme-i-le.
De-i vezi fruntea numai cută
Pleacă-te şi i-o sărută,
Vorba-i rară, de-alăută,
Soarbe-o, adu-mi-o băută,
Să-mi doinească legănată,
Peste moartea'nsinguratâ...
Pe măicuţa să mi-o caţi
Sub icoane de'mpăraţi
Unde ochii-i sfinţi şi buni
Cresc în cearcăne minuni.
Peste-obrajii plânşi să-i treci
Aripele tale reci,
Crini de soare să-i aduci
Să-i stingi negrele năluci,
Lacrimile să-i usuci.
Mângâie-mi-o, ceas de seară,
Vestea grea când o s'o doară,
Oglindiţi-i nalte stele,
Frumuseţea morţii mele,
Iar voi, zorilor de zi,
Tot veghind de-o veţi găsi,
Spargeţi negura să-şi vadă
Peste zarea de zăpadă
Fiul, dincolo'n baladă.
Spuneţi-i cât de uşoară
Şi de sfântă îmi coboară
Umbra, noaptea, printre brazi
Peste fruntî de camarazi,
Printre linişti mari de văi,
Lângă vise de flăcăi,
Printre candeli mici de floare,
Peste inimi frăţioare,
Ca o binecuvântare.

Şi mai spune-i, ziuă, spune
Tatii drag, măicuţii bune,

Că din vetre vii, străbune,
Albe freamăte'or să sune,
Spade noi au să s'adune
Să s'aprindă'n zări, nebune,
Moartea mea să o răzbune.

I M N

Vouă,
Celor ce împingeţi cerul şi lumina
Dincolo, în veştedul besnei tărâm,
Peste întinderile oarbelor stepe,
Trecând, cu torţele inimii aprinse,
Munţi de foc, zări de lavă, —
Vouă,
Cavalerii ultimului Apocalips,
Slavă, Slavă, Slavă!

Vouă,
Celor ajutaţi de puteri nevăzute
Să treceţi păduri de aramă,
Păduri de argint, păduri de aur,
Să prăvăliţi cu spade de Arhangheli
Capetele vânătului balaur
In ţărâna stearpă şi bolnavă, —
Vouă,
Feţi-Frumoşi ai minunii,
Slavă, Slavă, Slavă!

Numai vouă,
Celor ce aprindeţi, în veac,
Freamătul orelor albe ale luptei,
Furtuna orelor roşii ale sângelui,
Trăsnetul orelor negre ale morţii,
Intr'o simfonie hieratică, gravă, —
Numai vouă,
Aleşii unor mari răstigniri
Şi-ai singurei Inalte Invieri,
Slavă, Slavă, Slavă!

Aurel Chirescu

C Â N T E C U L L U T U L U I

Nu ştiu, Doamne, cine m'a făcut
Din atâtea neguri, nestatornicie:
Port în sânge picături de lut
Peste picături de veşnicie.

Când mi-i vorba goală şi barbară
Şi cu toţi din jur m'asemuesc,
Când mi-i limpede ca o vioară
Peste care apele doinesc.

Noaptea dorm ca lemnul şi nerozii,
~~Iar~~ când luna toată aţipeşte,
Plec la vânătoare cu zăvozii,
Şuerând cu vântul haiduceşte.

Două ape parcă nu mă lasă:
Una limpede precum e luna,
Alta neagră, leneşă, mâloasă —
Nu le ştiu limanul la nici una.

Urc în gânduri dimineaţa pură
Pentru visul care mă frământă,
Strâng din soare cuminicătură,
Diavolul din mine însă cântă.

Nu ştiu, Doamne, cine m'a făcut
Din atâtea neguri, nestatornicie:
Port în sânge picături de lut
Peste picături de veşnicie.

Radu Pătrăşcanu

PE APA MOLDOVEI LA VALE

Printre genele munţilor valea coboară ţinându-se laolaltă până dincolo de Pojorîta, la Muncelul Străjii. Pe urmă, pe nesimţite, se lărgeşte între colinele muntoase Deia şi Radul în stânga, Măgura, Runcul şi Bodea în dreapta până ce, trecând pe Podul Bucătarului, valea devine foarte încăpătoare.

Două alinieri de sălcii ascund undele şuşuitoare ale Moldovei, tăind de-alungul valea îngustă. Apa alunecă harnică, rostogolind bolovanii smulşi din munte, chicotind pela cotituri şi încercând să spele petele de sânge depe săgeţile păstrăvilor.

Din dreapta, despărţind o culme de alta, îi vine în ajutor pârâul Mesteacănului, capriciosul pârâu Valea Seacă, cu albia plină numai în timpul ploilor, şi dincolo de Bodea se învăluieşte Izvorul Alb.

Izvorul Alb are o şuviţă subterană, ce face un puternic sgomot amplificat de pereţii stâncoşi din cari unele colţuri ies afară dând un aspect fantastic. Fantezia poporului a numit acest loc „Moara Dracului", şi fel de fel de legende explică huruitura ce se aude. Astfel se zice că nişte oameni trecând odată prin apropiere au auzit un glas subpământean care striga „Niţă şi Oniţa duc *pchiatră* la deal". Pasă-mi-te aceştia au fost cumetri şi căsătorindu-se între ei, au fost blestemaţi să-şi ispăşească vina cărând bolovani uriaşi la Moara Dracului.

Dinspre miazănoapte vin să sporească apele Moldovei, păraiele Corlaţan şi Deia cari, câteodată, după ploi abundente, se umflă puternic, iar şuvoaiele lor furioase rup malurile şi sfarmă punţile subţiri peste care plutise vara gingăşia tinereţii şi a iubirii...

Nu rareori năvălesc în vre-o gospodărie şi o împing la vale spre marea şi cumplita spaimă şi pagubă a localnicilor.

Aceste ape mici trăesc par'că mai mult spre a sluji la rostogolitul butucilor din munte şi sunt fire ce leagă mai trainic, prin coborîrea lor de sub cei 1653 m. ai Rarăului, lanţul carpatic de cel subcarpatic.

La câţiva paşi mai încolo cată tovărăşie cu apa, şarpele drumului ce coboară din Vatra Dornei şi te duce spre Vama şi Gura-Humorului, de unde părăseşte malul Moldovei, până hăt departe la ţară în Suceava, unde demult stătea în scaun frumuseţea Domniţei şi dreptatea Voevodului.

Câte bucurii şi nădufuri n'au mers cu apa aceasta şi câte sbuciumări n'au fost prinse în acelaş chenar cu cer sprhjinit pe umerii munţilor, cu sălcii împletindu-şi litaniile în şuşotelile Moldovei grăbită către albia mai largă a Siretului!

Te uiţi la apa ce te îmbie să-i numeri pietricelele din fund, la sălciile ce se oglindesc în argintul ei, sau se ştrengăresc cu vântul, la pavăza munţilor domoli cu căciulele de brad înfundate până peste urechi şi deasupra la potopul, la marea de nori încondeiată într'o poză de abecedar, pe rotunzimele cărora aştepţi par'că să apară Dumnezeul copilăriei tale, binecuvântând oamenii şi revărsând bunătate pe pământ.

De sus depe munţi dimineaţa, când soarele se ruşinează încă să apară în toată goliciunea, întreaga vale apare acoperită de nouri mari, spumoşi, din care ies numai capetele colţuroase ale stâncilor. Te crezi atunci la un ţărm de mare şi beat de frumuseţea peisagiului te-ai arunca în valurile dela picioarele tale.

Singur, între cerul cutreerat de nori întunecaţi şi între stânca ce-a răsărit din noianul de valuri ca spre a-ţi servi de piedestal, trăeşti vremea din începutul veacurilor când omul putea fi mândru şi puternic, liber şi senin.

Abia când soarele s'a ridicat de-o suliţă şi prind a se mişca jos în vale vieţuitoarele bipede şi patrupede, dispare vraja şi te simţi mic, slab şi asvârlit într'o lume de târâtoare.

Aproape, până spre vârful munţilor se ridică micile căsuţe ţărăneşti, agăţate pe-o parte şi alta a potecilor întortochiate. Albe şi acoperite cu draniţa înnegrită de vremuri, par nişte jucării. Iată! Pe Măgură, câţiva gospodari strâng fânul. L-au pus mai dinnainte în porşori. După ce s'a uscat, l-au clădit în căi. Acum îl cară acasă. O muncă ce se repetă, poate, de mii de ani pe aceste meleaguri.

Ceva mai jos, vile cochete, în stil neromânesc, proprietăţile străinilor, apoi oraşul propriu zis, alcătuit din prăvăliile negustorilor străini, printre care clădirile mari, greoaie ale instituţiilor par nişte piroane enorme ce se profilează pe un perete proaspăt văruit.

O mângâiere pentru ochi sunt sveltele turle ale celor patru biserici, dintre cari trei sunt ortodoxe. In special biserica „Adormirea Maicii Domnului", aşezată lângă prefectură, cu acoperişul în care se împletesc culorile ţiglelor formând motive naţionale. Este luată după biserica Mirăuţilor din Suceava şi constitue una din frumuseţile Câmpulungului.

Pe malul stâng al Moldovei se întinde culmea însorită a Deii cu cele trei vârfuri: Trei Movile, Cucoşul şi Tomnaticul. De aici vezi ca 'n palmă tot Ocolul Câmpulungului. In vechime toţi munţii din stânga Moldovei se chemau „Faţa Câmpulungului", pentrucă nicăeri ca aici nu poţi să cuprinzi cu ochiul întregul ocol câmpulungean.

Cine i-a spus *Câmpulung* bine i-a spus, căci nu e altceva.

Dela Muncelul Pojorâtei şi până la Podul Bucătarului, adică vre-o 8 Km. totul ia forma văii. Drumul din care ies ici colo ramuri ca nişte brandenburguri pe pieptul Câmpulungului, lanţul de case de lemn depe margine, vilele amintite adineaori şi chiar pădurile negre depe margine se înşirue ca nişte aţe, pe o parte şi pe alta a Moldovei. O poartă în sus prin Dorna către Ardeal, o poartă în jos către Suceava, spre „ţară" cum zic muntenii ţinutului câmpos.

Adăpostită între două şiruri muntoase, ferită de vântoase şi de ochi duşmani, această vale pare făcută anume pentru aşezare omenească. Şi Dumnezeu a fost darnic cu ea. A aşezat aici munţi ce te îmbie la urcat, ape de cristal şi păduri pentru odihnă şi legendă.

Cicerone Mucenic

MIHAI EMINESCU: O MAMĂ, DULCE MAMĂ

O MUTTER, SÜSSE MUTTER

O Mutter, süsse Mutter, du rufst aus grauer Zeit
Mich durch das Laub der Blätter zur ewgen Herrlichkeit.
Hoch über deinem Grabe die Weiden rauschend stehn,
Es will durch ihre Äste wie Trauerlieder wehn,
Es flüstert durch die Zweige, als wärs dein liebes Wort,
Und hört nicht auf zu flüstern, und du schläfst fort und fort.

Und sterb ich einmal, Liebste, wein nicht an meinem Grab,
Brich von der heilgen Linde ein kleines Zweiglein ab,
Zu meinen Häupten pflanze das Reis als stille Zier,
Benetz es dort mit Tränen als Abschiedsgruss von dir,
Dann wird es einst umschatten der Ruhe letzten Ort
Und immer weiter wachsen, ich aber schlafe fort und fort.

Doch sterben wir zusammen, wenn unser Auge bricht,
Bestatte man uns beide im dunklen Friedhof nicht,
Will an des Stromes Ufer, im engen Totenschrein,
In deiner trauten Nähe, mit dir begraben sein,
Dann ruhst an meinem Herzen du wohl als treuer Hort
Und rauschen auch die Wasser, wir schlafen fort und fort.

Trad. de **Viktor Orendi-Hommenau**

MIHAI EMINESCU: LACUL

IL LAGO

Il silvestre, azzurro lago,
Tutto gialli nenufàr,
Trasalendo in cerchi bianchi
Fa una barca dondolar.

Ed io vo lungo le sponde;
Par ch'ascolti, par ch'aspetti
Che Lei spunti tra le canne
E sul petto mio si getti,

E saltiamo entro la cimba
Dal fruscìo cullati pian
E mi sfugga via la barra,
Sfugga il remo dalle man,

E vaghiam, presi da incanto,
Al chiaror di blanda luna:
Lene il vento tra le canne
Frusci e sciacqui l'onda bruna!

Ma non viene!... Solo, invano
Sto a soffrire e a sospirar
Sulla riva al lago azzurro
Tutto gialli nenufàr.

Trad. de **Raffaele Amici**

W. v. GOETHE: EGMONT

DRAMĂ IN CINCI ACTE

Traducere de **Laura M. Dragomirescu**

PERSOANELE

Margareta de Parma, fiica lui Carol al V-lea, Regenta Ţărilor de Jos.
Contele Egmont, prinţ von Gaure.
Wilhelm de Orania.
Ducele de Alba.
Ferdinand, fiul său nelegitim.
Machiavell, în serviciul Regentei.
Richard, secretarul particular al lui Egmont.
Silva, **Gomez** } sub comanda Ducelui de Alba.
Klärchen, iubita lui Egmont.
Mama ei.
Brackenburg, fiul unui burghez.
Soest, marchitan
Jetter, croitor
Un dulgher, **Un săpunar** } cetăţeni din Bruxel.
Buyck, ostaş al lui Egmont.
Ruysum, invalid, surd.
Vansen, scrib.

Popor, suită, gardă, etc.

Scena se petrece la Bruxel.

ACTUL I.

La întrecerile de arbaletă.

Soldaţi şi **cetăţeni** cu arbalete.

Jetter, cetăţean din Bruxel, croitor, iese din rând şi-şi încordează arbaleta. **Soest**, tot cetăţean din Bruxel, marchitan.

Soest: Hai, trage ce mai ai, — să isprăvim! Inainte tot nu-mi iei. Trei pe rând în negru n'ai atins tu de când eşti. Pe anul ăsta eu sunt întâiul.

Jetter: Intâiul şi Regele. Cine ţi-ar lua-o în nume de rău? Deasta la socoteală ai să şi plăteşti dublu. Indemânarea se cade să te coste ceva.

Buyck, holandez, ostaş al lui Egmont.

Buyck: Jetter, rândul ăsta mi-l treci mie: Câştig, împărţim câştigul şi cinstea o fac eu; De când sunt prin părţile astea tot voi m'aţi cinstit. Vă sunt şi eu îndatorat. Dau greş, — rămâne pe-a voastră.

Soest: De, nu-mi prea vine. Parcă văd că rămân păgubaş. Dar fie, Buyck, trage!

Buyck (Trăgând): Şi-acum, băete, ţin'te bine: una, două, trei, patru!

Soest: Patru lovituri în negru! — Fie!

Toţi: Ura! Trăiască Regele! Ura! De trei ori ura!

Buyck: Mulţumesc, Domnilor! Mi-era deajuns şi numai să fiu întâiul. Mulţumesc de cinste!

Jetter: Cinstea singur ţi-ai câştigat-o.

Ruysum, cetăţean din Frise, invalid şi surd.

Ruysum: Ce să vă spun!

Soest: Spune, moşule!

Ruysum: Ce să vă spun! Ochеşte ca şi stăpân'său. Ca Egmont ochеşte.

Buyck: Pe lângă el rămân nimica toată. Cu puşca să-l vedeţi trăgând: n'are pereche 'n lume. Şi nu să zici că doar la noroc ori când e 'n toane bune. Nu! Destul s'o pună la ochi — şi drept în ţintă nemereşte. Eu dela dânsul am învăţat. Dar şi mare nătâng ar fi unul care-o sluji la el şi nu s'o alege cu nimic. — Dar să nu uităm vorba: Un rege îşi cinsteşte oamenii. In socoteala Regelui, adu vin încoace!

Jetter: E o 'nţelegere între noi ca fiecare —

Buyck: Eu sunt strein şi rege — nu ţiu seama de legile şi datinele voastre.

Jetter: Eşti mai grozav şi decât Spaniolul. Ala tot ni le-a lăsat până acum.

Ruysum: Aud?

Soest (Tare): Vrea să facă **el** cinste, — nu să punem noi câte o parte şi el, ca rege, două.

Ruysum: Pentru odată, treacă! E tot ca stăpân'său, larg. Nu se uită, — trece dela el unde gândeşte el că e bine.

(Băiatul aduce vin).

Toţi: Trăiască Majestatea Sa!

Jetter (Către Buyck): Bine înţeles Majestatea Voastră!

Buyck: Foarte mulţumesc, dacă e aşa!

Soest: Cred şi eu: în sănătatea Majestăţii spaniole, Neerlandezul nu 'nchină bucuros!

Ruysum: De cine e vorba?

Soest (Tare): De Filip al II-lea, Regele Spaniei.

Ruysum: Prea măritul nostru Rege și Stăpân. Dumnezeu să-l țină!

Soest: Tată-său, Carol Quintul nu ți-erea mai drag?

Ruysum: Hei, ba el, Dumnezeu să-l odihnească, știu că era Domn! Pământu 'ntreg îl avea în mână — dar nu s'ar fi ținut mare de nimeni. De 'ntâlnea pe care-va din noi, da bună ziua ca între vecini, iar de-l vedea că e sfios, așa știa cum să-l ia! — Da, cum vă spun. — Când ieșea, ori pe jos, ori călare, doar doi-trei dacă-l însoțeau. De-asta l-am și plâns cu toții când i-a trecut lui fiu-său domnia. — Da, — cum vă spuneam. — Ăstălalt e mai altfel, mai țanțoș.

Jetter: Cât a fost pe-aci tot cu pompă și cu alai regesc se arăta. E fire închisă, zice.

Soest: Nu face de noi Neerlandezii. Nouă ne trebue prinți omenoși și deschiși ca și noi; să trăiască și ei, și noi, în voe. Nu să ne gâtue și nesocotească, oricât am fi noi de blândoci.

Jetter: Ar fi el Regele bun cum ar fi dac'ar avea sfetnici mai cu judecată.

Soest: Nu e asta! Nu-i înțelege pe Neerlandezi. Nevoile mulțimii îl lasă rece. Nu ne iubește. Noi cum l-am iubi? Pe Contele Egmont dece-l ridică toți în slavă? Dece l-am duce pe mâini? Pentru că-l vezi că ține cu noi, — pentru că-i citești din ochi cugetul larg și firea deschisă; — pentru că n'ar avea nimic să nu împartă cu nevoiașii, ba și cu cine are. Trăiască Contele Egmont! Buyck, tu se cade să închini întâi! In sănătatea stăpânului Tău!

Buyck: Din tot sufletul: Trăiască Egmont!

Ruysum: Invingătorul dela St. Quintin!

Buyck: Eroul dela Gravelingen.

Toți: Trăiască!

Ruysum. La St. Quintin am luptat a din urmă oară. Eram sleit; nici nu știu cum mai țineam pușca grea. Dar nu m'am lăsat pân' nu le-am mai ciuruit odată Franțujilor spinarea de m'am ales și eu de bun rămas cu înc' un glonț pieziș în piciorul drept.

Buyck: Gravelingen! Acolo, vezi, băeți, n'a fost de glumă. Isbânda aceea noi ne-am câștigat-o. Nu făcuseră câinii de Franțuji tot un foc și un pârjol din toată Flandra? Dar și noi, știu că le-am venit de hac! Destulă vreme ne-au ținut piept lunganii, dar când ne-am năpustit și noi, așa i-am fugărit și scărmănat, de le-am zdrobit fălcile și le-am spart rândurile.

Acolo i-au împușcat lui Egmont calul subt el. Se încinsese atunci o luptă! Val-vârtej veneau: om peste om, cal peste cal, ceată peste ceată, pe tot întinsul nisipos al mării. Pân' ce deodată, din senin, numai ce auzim dinspre îmbucătura râului: bum! bum!, bubuituri de tun în rândurile Franțuzilor: Engleji erau, de-ai amiralului Malin. Treceau întâmplător dinspre Dunquerque. De cine știe ce ajutor n'au fost ei; doar în luntrișoare de nimic se puteau apropia de țărm, și tot nu destul; mai nimereau și printre noi. Dar bine tot ne-au prins: i-au înspăimântat pe vrăjmași, iar pe noi ne-au îmbărbătat.

Să fi văzut învălmășală! Clae peste grămadă cădeau, care morți,

care bâldâbâc în mare. Şi cum dedeau de apă, cum se duceau la fund. Noi holandezii, după ei!

Dè, noi ăştia mai băltăreţii, abia acolo ne simţeam mai la larg, — ca broaştele. I-am tocat pe vrăjmaşi în apă şi i-am împuşcat ca pe raţe.

Care-au mai apucat să ne scape nouă, mi ţi i-au împuns din fugă sătencile cu ţepoaiele şi cu furcile.

N'au avut încotro drăguţii de Franţuzi şi au întins lăbuţa să ceară pace. Pacea asta nouă ne-o datoraţi, — marelui nostru Egmont.

Toţi: Trăiască marele Egmont! Trăiască şi iar trăiască!

Jetter: Pe el să-l fi pus ca Regent în locul Margaretei de Parma.

Soest: Ba să mă ierţi! Ce e drept nu-i păcat. De Margareta să nu-mi vorbiţi de rău! E rândul meu să închin: Trăiască Doamna noastră!

Toţi: Trăiască!

Soest: Drept e că de treabă femei în dinastia asta! Trăiască Regenta!

Jetter: Înţeleaptă şi socotită e în tot ce face, — de n'ar ţine-atâta, trup şi suflet cu popii ei. Ea e de vină că ni se lăfăesc în ţară paisprezece tichii noi de episcopi. Ce ne trebuiau nouă? Nu e tot ca să vâre pe streini în locurile de frunte în care aşezam noi pe stareţii aleşi prin sobor?

Să ne prostească pe noi că de dragul Bisericii sunt toate! Atâta rău! Trei episcopi erau pentru noi berechet. Şi erea şi lucru cinstit, mergeau şi toate strună. Acum se află 'n treabă fiecare ca s'arate că e de folos — şi la tot pasul ai tot gâlcevuri şi încurcături. Şi cu cât te-i uita, mai bine, cu atât bate la ochi. (Beau).

Soest: Regele a hotărît. Ea n'a avut încotro.

Jetter: Şi acum alta: Că să nu cântăm psalmii noui. — Când aşa de frumoşi sunt, puşi în versuri şi cu nişte cântări de parcă te 'nalţă. Psalmii să nu-i cântăm, dar cântece deşuchiate cât poftim. Şi pentru ce? Că ar fi cântări eretice, şi mai ştiu eu ce. Ba, spun drept, le-am cântat. Sunt noui, sunt frumoase, şi nu văd nimic rău în ele.

Buyck: Să-i mai şi 'ntrebi acum! Ba noi în părţile noastre cântăm ce ne place. Asta fiindcă pe Contele Egmont îl avem ca guvernator, şi el la fleacuri de-astea nu se uită.

Şi la Gand, şi la Ypres, şi în toată Flandra, cine vrea îi cântă. (Tare). Ce poate fi mai nevinovat ca un cânt bisericesc? Ce zici, Tată?

Ruysum: Mai vorbă? E închinăciune Domnului şi e înălţare.

Jetter. Dar zice că nu merg pe calea bună: nu pe calea lor. Şi când odată te simţi în primejdie, mai bine te lipseşti. Copoii Inchiziţiei mişună în tot locul şi stau la pândă. Câţi oameni de ispravă nu s'au nenorocit! Să-ţi asuprească şi crezul din suflet; asta mai lipsea! Dacă nu pot face ce vreau, măcar să gândesc şi să cânt ce-mi place.

Soest: Hotărît, Inchiziţia nu prinde la noi. Suntem din alt aluat decât Spaniolii: nu lăsăm să ne gâtue conştiinţa. Bine ar face nobilii să le mai taie când şi când de unghişoară!

Jetter: Auzi năpastă! Zi că le-abate Dumnealor să dea busna

la mine 'n casă; — de s'o 'ntâmpla ca în vreme ce lucrez, eu să îngân un psalm dintr'astea calvine, fără niciun gând, nici bun, nici rău, ia așa numai fiindcă-mi sta pe limbă, hai că sunt un **eretic** și să mă trezesc că 'nfund temnița.

Ori zi că mergând pe drum, se 'ntâmplă să casc și eu gura în rând cu oamenii strânși să asculte la vreun predicator abia venit din Germania: pe loc mă și înhață ca rebel și mă văd gata-gata să mă coste capul. Voi l-ați auzit pe vre-unul din ei predicând?

Soest: De ispravă oameni. Mai deunăzi, pe câmp, l-am auzit pe unul; vorbea la mii și mii de oameni. Ăla, vezi, erea altceva decât ai noștri din amvon care-ți împuiază urechile cu latineasca lor. Ăla da, îți mergea la inimă. Spunea cum am fost duși de nas până acum și ținuți în neștiință, când am putea să ne bucurăm și noi de mai multă lumină. — Și tot ce spunea era cu lămuriri din S-ta Scriptură.

Jetter: O fi și-așa. De câte ori nu m'am întrebat și eu, n'am stat pe gânduri și nu mi-am frământat mintea!

Buyck: De-aia și aleargă lumea după ei.

Soest: Cred și eu. — Când e s'audă gânduri noi și frumos spuse.

Jetter: Și apoi, ce vezi rău într'asta? Predice fiecare așa cum judecă.

Buyck: Hei, camarazi! Tot bârfind, l-ați uitat și vinul, și pe prințul de Orania!

Jetter: Pe el nu-l poți uita: e zid de granit. Destul să-l ai în gând. Cu el în față, te simți la adăpost de nici naiba nu te mai ajunge. Sus! Trăiască Wilhelm de Orania!

Toți: Trăiască!

Soest: Acuma, moșule, e rândul tău să închini!

Ruysum. Voi, veteranii! Voi, toți ostașii! Trăiască războiul!

Buyck: Bine-ai zis, tată! Da, **toți** ostașii! Trăiască războiul!

Jetter: „Războiul! Războiul!" Dar vă dați voi seama ce preamăriți? Că vouă vi-e lesne s'o spuneți, e firesc. Dar cât de amar ni-e nouă în neputința noastră, e mai greu de spus.

S'auzi tot anul tobele bătând, să n'auzi decât „parte din trupe au luat-o pe ici, parte pe colo, cum au cucerit cutare înălțime și au ținut piept la cutare moară, — câți au căzut aici și câți acolo, cum sar la asalt, cum unii câștigă, ceilalți pierd, fără să te poți dumiri vreodată ce câștigă unii, ce pierd ceilalți, — cum cade câte un oraș, cetățenii cum sunt omorîți și ce s'alege de bietele femei și de copiii nevinovați.... Ce jale și ce groază!

Să tremuri la fiece clipă gândind: Vin acum peste noi; ne așteaptă aceeași soartă".

Soest: De-asta ziceam eu: Și orășeanul să fie gata să ia arma!

Jetter: S'o ia, sigur, când are nevastă și copii. Eu unul, sunt mai bucuros să **aud** de soldați decât să-i văd.

Buyck: Cât pe-aci să te judec rău.

Jetter: N'am spus-o pentru tine. Tu ești de-ai noștri. Numai când am scăpat de subt ocupația spaniolă — am răsuflat.

Soest: Spune, așa-i că asta ai înghițit-o cel mai greu?

Jetter: Ce te privește?

Soest: Știu că dăduseră de trai la tine.

Jetter: Tacă-ți fleanca!

Soest: Il scoseseră din cuhnie, din beci, din odae, — și din pat. (Râd toți).

Jetter: Ești un dobitoc.

Buyck: Pace, domnilor! Tocmai soldatul să 'ndemne la pace? Și acum, dacă nu ne vezi bucuros, închină măcar cu noi o închinare cetățenească!

Jetter: Asta da! Cu dragă inimă. Pentru siguranță și pace!

Soest: Pentru ordine și libertate!

Buyck: Bravo! Asta vrem și noi!

(Plini de voe bună ciocnesc reluând cuvintele spuse, fiecare tot altul, în chip de canon. Bătrânul ascultă un timp, apoi cu ei într'un glas):

Siguranță și pace! Ordine și libertate!

Palatul Regentei

Margareta de Parma în costum de vânătoare.
Curteni, paji, slujitori.

Regenta: Se amână vânătoarea. Nu sunt dispusă azi. Trimiteți-mi pe Machiavell.

(Toți se retrag).

Tot cu gândul la turburările astea grozave, mi s'a dus toată liniștea. Nicio mulțumire nu mai am, nicio clipă de uitare. Tot îngrijorare. Nu-mi ies din minte ororile săvârșite. Parcă-l aud pe Rege: „Astea-s urmările bunătății și indulgenții tale".

Conștiința îmi spune totuși că am lucrat cum nu se poate mai chibzuit și cuminte. Dacă porneam cu prima mânie, n'aș fi întețit mai degrabă flacăra, și n'aș fi întins-o? Eu tot gândeam s'o țin pe loc, s'o înnăbuș.

Da, oricum aș gândi, oricum m'aș socoti, nu puteam lucra într'altfel.

Dar vorba-i, frate-meu cum are s'o ia? Căci poți să-i mai ascunzi? Indrăzneala predicatorilor streini a tot sporit, pe zi ce trece: ne-au defăimat crezul, au rătăcit mintea mărginită a plebei, și au semănat printre ei eresia. Spirite diabolice s'au strecurat printre rebeli îndemnându-i la fapte de care mă cutremur doar gândindu-le și de care va trebui totuși să dau la Curte raport amănunțit. **Repede** și amănunțit, ca nu cumva svonurile exagerate să mă depășească și Regele să creadă că-i ascundem și mai mult. Nu mai văd mijloc, nici prin asprime, nici prin blândețe, să mai pot abate urgia. Ce însemnăm noi Regii, pe valurile mulțimii! Gândim că noi o stăpânim, și ea ne poartă când sus, când jos, de colo-colo.

Machiavell. (Intră).

Regenta: Scrisorile către Rege sunt pregătite?

Machiavell: Până 'ntr'o oră le puteți și iscăli.

Regenta: Darea de seamă e amănunțită?

Machiavell: Amănunțită și cu toate datele, așa cum dorește Regele. Am arătat cum mai întâi la St. Omer a isbucnit furia iconoclastă. Cum o mulțime nebună, înarmată cu ciomege, cu topoare și ciocane, cu scări și cu frânhgii — numai câțiva purtau arme — s'au năpustit întâi pe schituri, biserici și mânăstiri, au isgonit pe dreptcredincioși dărâmând porțile zăvorite, — cum au răsturnat toate, altarele le-au sfărâmat, cum au spart statuile sfinților nimicind și toate pânzele pictate, sfâșiind, distrugând și călcând în picioare tot ce 'ntâlneau consacrat și sfânt. Cum ceata creștea pe măsură ce înainta, iar locuitorii din Ypres îi deschidea porțile. Cum cu o iuțeală fulgerătoare au pustiit domul, iar biblioteca Episcopului au ars-o. Cum o imensă mulțime de popor împinsă de aceeași nebunie s'a năpustit pe Menin, Comines, Warwick și Lille fără să întâmpine vreo împotrivire și cum într'o clipă nebunia a cuprins mai toată Flandra.

Regenta: Câtă durere îmi răscolești.

Și câtă spaimă să nu se 'ntindă prăpădul tot mai mult. Spune, Machiavell, d-ta ce crezi?

Machiavell: Să ierte Măria Voastră. Mintea mea vă părea că vede fantome. Oricât de mulțumită ați fi fost de serviciile mele, sfatul nu mi l-ați urmat niciodată: De câte ori nu-mi spuneați în glumă: „Prea departe privești, Machiavell. Ai fi bun de cronicar. Omul de acțiune să aibă veșnic prezentul în vedere". Și totuși, urgia asta nu v'am prezis-o? Tot ce se 'ntâmplă n:am prevăzut?

Regenta: Câte nu prevăd și eu fără să le pot înlătura!

Machiavell: Un sfat dintr'o mie: Crezul ăsta nou n'ai să-l poți înăbuși. Recunoaște-l, izolează de dreptcredincioși, dă-le biserici, încadrează-i în ordinea publică, îngrădește-i. In felul acesta i-ai redus dintr'odată pe rebeli la tăcere. Orice altă încercare e zadarnică. Și duci țara de râpă.

Regenta: Nu ții minte cu ce oroare respinge frate-meu până și întrebarea dacă să tolerăm noua credință? Nu știi cum cu fiece scrisoare mă silește să mențiu cu orice preț Credința cea adevărată și să nici n'audă de o liniște și o ordine restabilită în dauna Religiei?

Nu ține el spioni de care habar n'aveam, până și în provincii, tot ca să afle cine înclină de partea curentului nou? Spre surprinderea noastră nu i-a și numit pe unii, din însăși anturajul nostru, care în taină s'au făcut părtași la erezie?

N'a dat el poruncă să fim aspri și neîndurați? Și eu să mă arăt îngăduitoare? Să-i propun să treacă cu vederea? Să tolereze?

Nu mi-aș pierde în ochii lui toată credința? Toată încrederea?

Machiavell: Știu. Regele dă porunci și-ți prescrie linia de conduită. Cere să reîntronezi liniștea și ordinea printr'un mijloc care ar îndârji și mai mult spiritele și care fatalmente ar deslănțui revoluția dela un capăt la altul al țării. Ia seama: Toți negustorii de frunte sunt din mișcare; nobilimea, poporul, armata. Ce rost are să stărui într'o idee fixă, când totul în jurul tău e schimbător?

Dece n'o fi înțelegând Filip că e mai bine pentru un rege să domnească peste supuși de două credințe decât să și-i macine în lupte unii împotriva celorlalți!

Regenta: Vorba asta să n'o mai aud. Drept e că în politică

rareori poţi fi deschis şi cinstit. Politica nu vrea să ştie de probitate, bunătate şi îngăduinţă.

In relaţiile diplomatice e, din păcate, un mare adevăr. Dar — face să-l jucăm şi pe Dumnezeu aşa cum ne jucăm pe noi? Şi face să stăm nepăsători faţă de credinţa noastră îndătinată pentru care atâtea vieţi s'au jertfit? Şi s'o dăm la o parte pentru o pâlpâire nesigură de opaiţ, în contradicţie cu ea însăşi?

Machiavell: Am spus ce cred. N'ai să mă judeci mai rău decât sunt.

Regenta: Te cunosc; ţi-o ştiu credinţa. Ştiu cât poate fi de cinstit şi de înţelept până şi omul care a lăsat să-i fugă cea mai temeinică şi mai apropiată cale de mântuire.

Mai sunt şi alţii, Machiavell, pe care ar fi să-i preţuesc, dar şi să-i mustru.

Machiavell: La cine faceţi aluzie?

Regenta: Trebue să-ţi mărturisesc că Egmont m'a mâhnit astăzi până 'n adâncul sufletului.

Machiavell: Prin ce anume?

Regenta: Prin felul lui nepăsător şi uşuratic. Vestea grozavă am primit-o tocmai în timp ce însoţită de toţi, şi de el, ieşeam dela biserică. Indurerată, nu m'am putut abţine să nu mă 'ntorc către dânsul şi să mă plâng: „Iată, ce se 'ntâmplă în guvernământul d-tale. Şi d-ta îngădui asta, Conte, când Regele aşteaptă atâta dela d-ta!".

Machiavell: Şi el?

Regenta: Ca şi când ar fi fost vorba de o nimica toată, a spus: „Numai de s'ar linişti Neerlandezii în privinţa Constituţiei lor. Restul n'are vre-o importanţă".

Machiavell: A fost mai mult sincer decât prudent şi evlavios. Dar şi cum să prindă Neerlandezii încredere când văd că ţintim mai mult la bogăţiile decât la bunăstarea ori la înălţarea lor spirituală?

Ce-au făcut nouii Episcopi? Au mântuit mai multe suflete decât au înghiţit venituri grase? Şi nu sunt mai toţi streini? Neerlandezii mai sunt încă în locurile de frunte, — dar nu-şi trădează Spaniolii la tot pasul râvna aprigă şi nestăpânită să pună mâna pe ele?

Cum n'ar vrea un popor să fie condus de ai lui şi în spiritul lui, decât de streini care, odată aşezaţi în ţară, şi-adună cu japca averi pe spinarea cetăţenilor, — care judecă după alte norme şi cârmuesc în silă şi fără inimă?

Regenta: Tu-l aperi pe adversar.

Machiavell: Cu inima sigur nu. Şi aş vrea să fiu şi cu raţiunea tot cu ai noştri.

Regenta: De-ar fi după tine, şi regenţa ar fi să mi-o dau din mână. Egmont şi Orania de când aşteaptă? Atât le era să-mi ia locul. Se vrăjmăşeau într'o vreme. Acum, împotriva mea s'au împăcat. Sunt prieteni nedespărţiţi.

Machiavell: De temut prietenie.

Regenta: Eu, ca să-ţi spun drept — mă tem de Orania şi mă tem pentru Egmont.

Orania n'are gânduri bune; ţinteşte departe. E fire ascunsă. Supus în tot cum s'arată şi fără să te contrazică nicicând, adânc

preaplecat și cât se poate de precaut, — face pân' la urmă numai ce vrea el.

Machiavell: Pe când Egmont, dimpotrivă; nu-i pasă de nimeni, de parcă toată lumea e a lui.

Regenta: Se ține mândru și cu capul pe sus ca și când el e mai mare în țară.

Machiavell: Poporul în el își pune nădejdile. Trup și suflet e cu el.

Regenta: Nu s'a sfiit nicicând să facă nesocotințe, ca și când n'are nimeni să-i ceară lui socoteală. Nu renunță deloc la numele de Egmont. „Contele Egmont", așa-i place să-i zică toți. Tot ca să nu se uite cumva că strămoșii lui au stăpânit provincia Gelde. Dece nu-și zice „Prinz von Gaure"? Doar îi revine titlul. Spune, dece? Nu e ca să-și pună în valoare drepturi perimate?

Machiavell: Il cred totuși un supus slujitor al Regelui.

Regenta: Să vrea el, câte servicii n'ar aduce Regenței! In loc ca făr' de niciun folos pentru el să ne facă atât sânge rău! Cu primirile, cu mesele și ospețele lui, i-a ținut pe nobili înrt'un gând și o simțire mai mult decât cele mai de temut întruniri secrete. Cu fiecare închinare la un pahar de vin, oaspeții au sorbit și un neîntrerupt elan de ametitoare năzuință. Cu o glumă de nimic, cum întorcea capul mulțimii! Și cu emblemele alea absurde de pe livrelele noi ale lacheilor lui, cum pusese plebea pe gânduri!

Machiavell: Sigur că n'a făcut-o cu nici un gând.

Regenta: Cu atât mai rău. Cum îți spun: nouă ne face rău și lui nu-și face bine. Ce e serios, el ia în glumă. Și noi, ca să nu părem că stăm cu mâinile 'n sân, ne vedem siliți să-i luăm gluma în serios. Așa se adună, una peste alta, și e fatal să ducă tocmai la ce am vrea să ocolim.

Cum e, e mai de temut decât cel mai de temut conspirator. Mult m'ar mira dacă la Curte nu i s'o lua act de toate. Nu pot să-ți ascund că azi puțin, mâine puțin, simt cum crește supărare peste supărare.

Machiavell: Așa i-o fi dictând lui conștiința.

Regenta: Conștiința lui se vede că-i arată numai fața cea surâzătoare. Purtarea lui însă jicnește. L-ai crede uneori deplin încredințat că el e Stăpânul, că nu ne-o spune chiar așa în obraz — și că numai din îngăduință nu ne dă afar' din țară. Dar, că lasă, nu e timpul trecut.

Machiavell: Ascultă-mă și pe mine: Pentru firea asta a lui deschisă și spontană nu-i face așa de grea învinuire. Iți faci rău și d-tale, și lui.

Regenta: Nicio învinuire. Știu însă tot ce are să urmeze, și-l cunosc. Faptul că e nobil Neerlandez și că poartă pe piept „Ordinul Lânei de aur" îi sporesc și încrederea în sine și îndrăsneala. Astea două îl pun la adăpost ca în cazul unei mânii și a unei condamnări repezi, să n'atârne de bunul plac al Regelui. De-ai sta să iei seama, ai vedea că toată nenorocirea Flandrei din el se trage. El e întâiul care i-a tolerat pe predicatorii streini, le-a trecut toate cu vederea, ba poate că s'a și bucurat în ascuns că ne dau nouă de furcă.

Lasă, las' să mă răcoresc. Povara asta îmi stă de mult pe su-

flet. Dar o să găsesc eu săgeata care să-l nimerească 'n plin. Ii știu eu punctul vulnerabil. Căci vulnerabil tot e.

Machiavell: Pe Consilieri i-ai convocat? Vine și Prințul de Orania?

Regenta: Am trimis după el la Anvers. — Pe ei vreau să arunc greul răspunderii, ca ori să lupte hotărît alături de mine împotriva mișcării, ori să se declare și ei rebeli. Grăbește-te să termini cu scrisorile, și adu-mi să le iscălesc.

Pe **Vasca** să-l trimiți la Madrid. E mai îndemânatic; Și e neobosit și de credință. Prin el vreau să-i vină lui frate-meu știrea. Să nu-i ajungă svonurile întâi. Mai am și eu să-i spun câte ceva înainte de plecare.

Machiavell: La ordine; totul va fi repede și întocmai îndeplinit.

LOCUINȚĂ BURGHEZĂ.

Clara, Mama Clarei, Brackenburg.

Clara: N'ai vrea să-mi ții sculul, Brackenburg?

Brackenburg: Te rog, scutește-mă, Clärchen.

Clara: Ce e iar cu d-ta? Dece-mi refuzi o plăcere de nimica?

Brackenburg: Cu ața asta mă pironești în fața d-tale de nu-ți mai pot ocoli privirea.

Clara: Fleacuri! Hai și-mi ține!

Mama (Impletind la ciorap, în scaun): Cântați ceva, copii! Așa drăguț cântați voi doi împreună! Erați veseli înainte, totdeauna mă făceați să râd.

Brackenburg: Inainte....

Clara: Ce să cântăm?

Brackenburg: Ce vrei.

Clara: Hai! Cu inimă! E cântec ostășesc. De-ai ști cât îmi place!

(Deapănă ața în timp ce cântă cu Brackenburg).

Vreau freamăt de tobe,
Vreau goarne sunând,
Iubitul în zale
Ostașii 'ndemnând!
Sus lancea, acuma,
A voastră e lumea;
Năvalnic mă 'ncinge
Un dor ne 'ntrecut;
Cum n'am și eu platoșe,
Cal și un scut!

Afar' din cetate,
Oriunde-ar porni,
In lupte, 'n provincii,
Eu l'aș însoți.

Să 'nfrângi pe dușman
Și să-l vezi alungat!
Noroc fără seamăn
Să poți fi bărbat!

(In timp ce cântă, Blackenburg se tot uită la Clärchen. Pân' la urmă, cântul îi rămâne în gât. Cu ochii în lăcrămi lasă sculul din mâini și se 'ndreaptă spre geam. Clärchen cântă singură mai departe. Mama îi face supărată semn, se ridică, se duce câțiva pași după el, dar nehotărîtă, se 'ntoarce și se așează iar).

Mama: Dar ce e'n stradă, Brackenburg? Aud trupe în marș.

Brackenburg: E garda Regentei.

Clara: La ora asta? Ce rost are? (Se ridică și se duce la fereastră după Brackenburg).

Nu e garda ei obișnuită. Sunt mult mai mulți. Mai toate trupele. Ascultă, Brackenburg, aleargă și vezi ce-o fi? Ce s'o fi 'ntâmplat? Hai, du-te, dragă Brackenburg, fă-mi plăcerea!

Brackenburg: Mă duc. Mă 'ntorc numaidecât.

(Își dau amândoi mâna la plecare).

Mama: Iar îl trimiți.

Clara: Vreau să știu ce e. Și-apoi, nu te supăra, îmi face rău să-l văd. Nici nu mai știu cum să mă port cu el. Știu, sunt vinovată față de el, și mă doare în suflet că sufere atât. Dar ce pot face?

Mama: Și ce băiat bun!

Clara: De-asta și sunt, fără voia mea, atât de drăguță cu el. Nici nu-mi dau seama uneori că i-o strâng și eu mâna când mi-o strânge el atâta de cald și drăgăstos. Mă mustru în mine însumi. Știu; nu e cinstit să-i întrețin speranța în zadar. Mi-e urît că fac asta, dar Dumnezeu știe că nu cu gând rău. Aș vrea să-i tai speranța, dar nu mă 'ndur nici să-i rup inima.

Mama: Nu faci bine.

Clara: Țineam la el; și crede-mă, poate că într'un fel țin și acum. Puteam să mă mărit cu el, dar înamorată de el, acum îmi dau seama, n'am fost niciând.

Mama: Fericită tot te-ar fi făcut; e sigur.

Clara: Aș fi avut o viață îmbelșugată și tihnită.

Mama: ...pe care din vina ta, ai pierdut-o.

Clara: Dar par'că mai știu ce e cu mine? Când mă gândesc la ce-a fost, nu pot nicicum să-mi dau seama cum s'a 'ntâmplat. Dar e destul să-l revăd pe Egmont și înțeleg tot și-mi dau seama că aș fi în stare de orice. Ce om: Toate provinciile i se închină, și eu, în brațele lui, să nu mă simt cea mai fericită ființă din lume?

Mama: Dar în viitor?

Clara: Eu mă întreb atâta: Mă iubește? Dar că mă iubește — mai e asta întrebare de făcut?

Mama: Să mai ai copii! Tot inimă sărită. Cum o să se sfârșească? E vai și amar. Nicio bucurie. Te-ai nenorocit și pe tine, și pe mine.

Clara (Liniștită): Nu mă mustrai, la început.

Mama: Din păcate am fost prea bună. Tot timpul prea bună.

Clara: Când trecea Egmont călare și alergam la fereastră, mă certai? Nu veneai și tu la fereastră? Când se uita surâzând în sus, și înclinând din cap, nu-ți plăcea? N'o luai ca o cinstire adusă fetii tale?

Mama: Mai mă și mustri.

Clara (Mișcată): Și mai târziu, când trecea tot mai des pe strada asta și simțeam că numai de dragul meu trece, nu te bucurai și tu în ascuns? M'ai ținut tu de rău când dindărătul perdelii îl așteptam să treacă?

Mama: Dar credeam eu să ajungă așa de departe?

Clara (Cu vocea sugrumată și abia stăpânindu-și plânsul): Și într'o seară, pe când stăteam la lampă, când ne-am pomenit cu el înfășurat într'o capă, cine nu mai știa cum să-l primească, în vreme ce, uluită, eu înlemnisem în scaun?

Mama: Dar m'aș fi așteptat eu ca nenorocita asta de dragoste să scoată dintr'odată din minte pe o fată atâta de 'nțeleptă ca tine? Să trăesc eu asta! Fata mea....

Clara (Isbucnind în lăcrămi): Mamă, ce-ți vine? Iți faci o plăcere să mă chinuești?

Mama (Plângând): Iacă, mai și plâng acum! Cât pătimesc eu de pe urma nesocotinței tale. Ce vrei mai mult amar — fata mea, singurul meu copil — o decăzută!

Clara (Ridicându-se, cu răceală): Decăzută ? ! — Iubita lui Egmont — și decăzută! Dar ce prințesă n'ar râvni locul lui Clärchen în inima lui! Mamă, mamă, tu nu vorbeai așa! Ascultă-mă, mamă: lumea ce-o spune, vecinele ce-or flecări, — ce poate să 'nsemne? Odăița, căscioara asta de nimic, e un rai de când dragostea lui Egmont a intrat în ea.

Mama: E drept; nu poți să nu ții la el. E așa de bun, de firesc, de deschis!

Clara: Nu s'ar ține el mândru de nimic. Te uiți, mamă, — și e „Marele Egmont". Și când vine la mine, cât de drăguț, cât de bun e! Cum știe să-mi ascundă și mărirea, și faima! Și ce firesc îmi poartă de grijă: așa, ca simplu om, ca prieten, ca iubit.

Mama: Vine astăzi?

Clara: N'ai văzut că sunt tot cu ochii pe geam! Tot cu urechia la ușă? — Știu bine că nu vine decât seara, cu toate astea din zorii zilei, de cum mă scol, îl tot aștept, în fiece clipă. Dece nu sunt eu băiat, să pot să-l însoțesc și la Curte, și pretutindeni? Să-i port eu steagul în bătălii!

Mama: De când te știu, ai fost alăturea de drum. De mic copil: ori înflăcărată, ori dusă pe gânduri. — Dar nu te îmbraci și tu puțin?

Clara: Știu eu, mamă? Dacă n'oiu avea altceva... Ieri, închipue-ți, au trecut trupe de-ale lui, cântând despre el. Numele i l-am auzit, atât am înțeles. Dar inima îmi bătea să se spargă. Eram în stare să-i opresc în drum, dacă nu-mi era rușine.

Mama: Ia seama! Nesocotită cum ești, te faci de râs. Te dai în vileag în fața lumii. Ca deunăzi la văru-meu când ai dat cu ochii de gravura în lemn, cu explicații, și ai strigat: „Contele Egmont!". Mi-a pocnit obrazul.

Clara: Şi ai fi vrut să nu strig? Era bătălia dela Gravelingen! Caut pe gravură sus la litera C. Găsesc jos: „Contele Egmont, căruia i-au împuşcat calul subt el".

N'am mai ştiut de mine. — Dar pe urmă tot am râs de bietul Egmont făcut din lemn, mare cât turnul din Gravelingen de alături, şi cu luntrile engleze pe lângă el.

Când mă gândesc cum îmi închipuiam eu o bătălie şi cum îl vedeam în minte ca fată pe Contele Egmont când auzeam vorbind despre el şi despre Conţi şi prinţi!

(Brackenburg vine).

Clara: Ce se 'ntâmplă?

Brackenburg: Bine nu ştie nimeni. In Flandra trebue să fi isbucnit o răscoală de curând. Regenta ar trebui să ia măsuri, altfel se 'ntinde şi încoace. La castel e pază puternică, cetăţenii sunt în păr pe la porţi, lumea forfote pe străzi. — Alerg să văd ce-o fi cu tată-meu. (Dă să plece).

Clara: Ne vedem mâine? M'aş duce acum, să mă schimb puţin. Aşteptăm pe unchiu. Să arăt şi eu mai îngrijită. Vin' de-mi ajută, mamă. Ia şi cartea, Brackenburg. Şi mai adu-mi vreuna la fel.

Mama: La revedere.

Brackenburg (Singur):

Şi eu îmi pusesem de gând să plec. Dar că ea nu-mi zice „stai", îmi vine să turbez. — Nenorocitule! Nici soarta ţării tale nu te mai turbură? Şi nici răscoala care se înţeţeşte? Tot una ţi-este Concetăţeanul tău ori Spaniolul? Cine cârmueşte — ori cine are dreptul? — Ce altfel eram în şcoală! Când se dedeau subiecte pentru oral: „Cuvântarea lui Brutus despre libertate!". Eu eram veşnic întâiul. Ţin minte Rectorul cum spunea: „Numai de nu te-ai pripi aşa. Incet, mai potolit, mai pe 'ndelete!" — Eram pe-atunci numai elev. Şi-acum, căzut, nu mai văd nimic decât pe fata asta. Şi nici eu nu mă pot rupe de ea, nici ea nu mă poate iubi.

Ah, nu! Nu se poate să mă fi scos de tot din inimă! — Nu de tot — dar jumătate ori nimic. — Nu mai pot îndura. —

Adevărat să fie ce mi-a şoptit mai alaltăeri un camarad? Că primeşte noaptea pe furiş pe un bărbat, când pe mine, ruşinoasă, mă isgoneşte de cum înserează? Nu, nu poate fi adevărat.

E o calomnie, e o minciună sfruntată. Clärchen e nevinovată pe cât sunt eu de nefericit. —

M'a oropsit — m'a scos din inimă. — Şi eu să mai trăesc? Nu pot, nu e cu putinţă. Şi când ţara mea se frământă în desbinări, eu în freamătul ăsta lâncezesc? Nu, nu mai e cu putinţă.

Când aud goarna, când aud împuşcături, mă săgetează în inimă! Dar nu mă 'nflăcărează, nu mă smulge avântul să simt ca ceilalţi, să lupt cu ceilalţi, să-mi pun viaţa pentru ţară! — Ce jale! — Ce ocară! Mai bine s'o sfârşesc odată.

Am încercat deunăzi să mă 'nnec. Mă scufundam, dar instinctul din mine a fost mai tare. Imi dam seama că ştiu să înnot. Fără voia mea, m'am salvat. —

Dece nu-mi iese din minte timpul cât mă iubea, — părea că mă iubește? Fericirea de ce a apucat să-mi pătrundă până în adâncul ființei? Nădejdea dece mi-a năruit toate bucuriile vieții, după ce mai întâi mă îmbiase cu fericiri cerești? — Și sărutul dintâi! Unicul sărut! Aici — (Punând mâna pe masă) Aici eram, noi singuri — Drăguță cu mine fusese totdeauna — dar atunci s'a înduioșat — S'a uitat la mine. Eram fericit — și i-am simțit buzele pe buzele mele. — Și acum? — Mai bine să mor. — Prefer.

(Scoate din buzunar o sticluță). Cel puțin să nu te fi furat în zadar din dulăpiorul de doctor al fratelui meu. Otravă mântuitoare! Tu, numai tu-mi poți fi alinarea în tot sbuciumul, îndoiala, chinul meu de moarte.

Sfârșitul actului I.

GABRIELE D'ANNUNZIO: MOARTEA CERBULUI

Era spre-amurg. Pândeam de-o vreme cerbul,
Ci prea stătusem furişat prin trestii
Şi m'a cuprins urâtul. Dar deodată
Văzui un om care'nnota în Serchio.

Un om era. Simţii însă că pielea
Mi se'ncreţi ca la miros de fiară.
Roşcat era la plete şi la barbă
Ca mătura, lânoşi avea subsorii,

Dar păr deosebit de acel din falcă
Părea că'ncepe a-i negri spre pântec,
Păr bestial; iar părţile lui joase
Păreau enorme: tălpi, picioare, coapse

Ca de un monstru, aşa de multă apă
In mersu-i răscolea înnotătorul,
Deşi ţinea el braţele-i afară
Cu trunchiu'ntreg ivit deasupra spumei.

Era un om. La cârdul de răţuşte
Speriate râse. Auzii un clocot
Şi-odată s'asvârli pe teşitura
De mal, sări în patru mari copite.

Il cunoscui şi-un tremur mă pătrunse.
A fost aevea cel născut din Nour,
El aprig şi bimembru, pân'la mijloc
Un om şi'ncolo cal vânjos în coarde.

Centaurul ! Avea roşcat el părul,
Corbiu era la coadă şi la spate,
Şi pintenog, şi falnic arcuită
Avea spinarea lui de cal şi om.

Şi-avea un cap rotund şi cu vârtejuri
De păr ca nişte vrejuiri de viţe,
Şi-l apleca spre-a ronţăi mlădiţe
De ramuri verzi şi tinere vlăstare

Cu gura-i mare dată spre merinde
Insângerată, la strivit de oase
Şi la băut dintr'o sorbire vinul
Din cană largă de la mese în Tesalia.

Nălţa el braţul omenesc c'un biceps
Tresăltător, din plop să rup'o creangă.
Deodată apoi o rupse'n trap gigantic
Şi repede se mistuie'n pădure.

Iar pieptu-mi bocănea, întreg în mine
Eu tremuram. Ci'n ascunzişu-mi verde
Şi umed sufletu-mi simţea beţie
De forţe vechi. Şi auzii cum boncăe,

Cum boncăe de chin şi pizmă cerbul
Străpuns caşi de colţii unui leu.
Ţâşnii din trestii, potolii îndată
Cutremurul ce-mi stăpânise trupul.

Şi mă făcusem sprinten ca ogarul
Prin şnepeni şi'n mărăcinişuri roşii
In grabnică tăcere parcă fuga
Mi-era în vis şi pâsl'aveam sub talpă.

Puterea ce doresc să am, o Derbe,
E în metalul cel topit de flacări,
Nepieritoare'n bronzul cel Corintic;
Ţi-aş întrupa ce ochii mei văzură ?

In harţă pe cerboiu îl înşfăcase
Centaurul de creştet între coarne
Cum cineva pe un duşman de plete
L-înhaţă, 'l tăvăleşte până'l calcă

Pe jos sdrobind spinarea-i şi cerbicea
Pe sub călcâi, sau cum la sburdăciune

Un armăsar dă busna peste o iapă
Nebun în pofta lui de-a o supune.

Decum de creştet el cuprinse cerbul
Cu ambele picioare de nainte,
Se încleştase'n spate copleşindu-l
Cu pieptul, cotropindu-l cu povara.

Se sbuciumă turbat sub fiară cerbul
Cu ochi holbaţi, grumazul murg şi'mboalfă
De muget şi năduf, la orice crâncen
Opint împroaşcă stropi pe jos, spumoase bale.

Era din cel mai vechiu şi nobil sânge
Regal, din cerbii ce-i vrăjea cimpoiul,
Un mal de trup şi sdravăn ca de bivol,
Fălos de corn cu douăzeci de ramuri.

Ce mai rivali pe lună în septembre
Gonise el din cuiburi răcoroase
Şi'nfipse'n scoarta de tufani nainte
De-a se'ntâlni cu acest Tesal bimembru !

Institutul Politehnic Timişoara
Biblioteca Centrală

Se tot sbătu, se svârcoli, se'ntinse,
Şi muget răsuna'mprejur de-oriunde.
Lăsând în pumnul monstrului o creangă
Din cornu-i, se'ncură puţin, se'ntoarse,

Din nou se'ntoarse să se'nclească cerbul
Din nări suflând văpăi şi răsbunare.
Svârlind din mână ciumpul, oblu'n patru
Copite atunci se'nţepeni spre pază.

Şiroiu de sânge-i picura pe pieptul
Bărbat de om, sudori curgeau pe pieptu-i
De cal şi-i tot sclipea ca de aramă
Spinarea, aci mai slab, aci mai tare.

La soarele pieziş, care departe
Bătea pe trunchiuri, se păta de frunze.
Şi-afund în codru se făcu tăcere.
Simţeai un gâfuit de om şi fiară.

Țepușele de pini ca un jăratic
Păreau că ard pe câmpul de bătae.
Cu duhul aspru bestial în aer
S'amesteca mirosul de rășină.

Propti'n pământ protivnica-i vârtute
Și ca un taur la isbire, cerbul
Plecă armura. Coada de Centaur
De treĭ ori o plesni în vânt ca biciul,

O repejune roibă'nrămurită
Se năpusti ca un sbierat de moarte.
O Derbe, prins de spaimă încă tremur
De soarta pieptului de om al fiarei.

Atunci crezui c'aud umanul gemet
La'ncondurarea calului sălbatic.
Tesalul însă c'un avânt năpraznic
Supuse și de data asta cerbul.

De frunte-l apucase, de sub coarne,
Și-i răsturnase botul. Astfel, ambii
Inarboraţi unu'nnădit întraltul,
In valma lor ca un mănunchiu, dușmanii

Prin umbre și lumini sub cerul mut
Și săgetat de'mproșcături de sânge
Luptau. Și peste trupul celor două
Sălbăticiuni, peste picioare, peste creste,

Păr des și coamă sburlă, sexul forței —
Eu îngrozit văzui cum nalță capul
Biet Neamul meu, cum vântul astei furii
Răscoală chiar din creștetu-mi șuvițe.

Și plin de remușcări străvechi de frate,
Dela pândiș peloc destins-am arcul.
Dar omul-cal isbind cu pumnii'nlături,
Smulsese ale vrăjmașului său coarne.

La frângere auzii grozavul troznet
Al osului desprins până la falcă.

Se scurse'n aburi creerul din țeastă-i,
Amestecat cu purpura de sânge,

Iar trupu'nalt căzu pe totdeauna
C'un bufnet surd și sângeră'n tăcere;
El nu se mai clînti. Un văl fierbinte
Scăldă țepoasa țărnă arsă. Râse

Centaurul precum a râs la cârdul
Care'nnota ușor prin Serchiul verde.
Apoi el mare'n cercul gol de codru
Luă'ndoita prad'a luptei crunte

Și adulmecă'n văzduh. Dar înainte
De-a o porni, a strâns trei ramuri pline
Cu rod de pin. Și două'n jur de coarne
Le'ncolăci și-avu făclii de noapte.

A treia o'ndoi, podoabă sfântă
Făcu din ea, ghirlandă pentru tâmple,
Pe unde vinele-i de greu încord bolfite
Ardeau de sânge aprins, învinețite.

Cu fruntea'ncinsă, armat cu facle negre
Intinse el spre cer lățita-i gură
Ca să răsufle. S'auzea departe
Al mării vuet, freamătul pădurii.

Un nour singur sta în tot înaltul
In chip de zee care adoarme'n patu-i.
Slăvi Născutul ei divina-i formă
Ce-o fecundase Ixion orbitul.

Ce mândru mi-apăru ! In orice mușchiu-i
Vibra o viață unică. Deodată
Săltat în sus, el umbră răsfirată
Pieri spre mit în negura'nserării.

Trad. de **G. Murnu**

ÎNFRÂNGEREA MATERIALISMULUI-ATEU... SUB PREȘEDINȚIA LUI TITU MAIORESCU

Lumea științifică românească așteptase cu nerăbdare întoarcerea în țară și lecția inaugurală a Profesorului Doctor N. C. Paulescu, prietenul și colaboratorul cel mai prețios al ilustrului president al Academiei de Medicină din Paris, Lancereaux, și elev al marelui Dastre. Dar lecția de deschidere a cursului său de Fisiologie medicală a căzut ca o bombă: tânărul savant, doctor în Medicină, doctor în Chimie și în Fisiologie, combătu energic materialismul-ateu și afirmă, cu argumente științifice indiscutabile, ferma sa convingere în existența lui Dumnezeu și a sufletului.

In pragul secolului nou, un om de știință de care Occidentul științific se despărțise cu mare părere de rău, avea curajul să atace mai ales cele mai scumpe iluzii ale secolului trecut, ale secolului ce se mândrise cu epitetul „științific", și să demonstreze categoric că *„generația spontană"*, *„haeckelismul"* și *„darwinismul"* nu sunt decât niște biete *„ipoteze false"*, care nu au ce căuta în știință.

Arma Profesorului Paulescu, *„metoda experimentală"*, nu putea fi discutată; ea se bizuia pe două facultăți imbatabile ale creerului: *„facultatea de a observa"* și *„facultatea de a raționa"*. De aceia materialiștii și ateii români crezură că lucrul cel mai nimerit era de a se răspunde învățatului fisiologist printr'o altă armă, foarte puternică dacă nu și științifică: *„complotul tăcerii"*. Și tăcură chitic toți.

Dar Profesorul Paulescu, simțind tactica adversarilor săi, publică lecțiile sale inaugurale și le trimise personalităților cu vază din țară, în fruntea cărora, pe vremea aceia, strălucea Titu Maiorescu.

Acesta, deși el însuși partizan al „evoluționismului", se grăbi să-i răspundă, umplând amândouă fețele unei cărți de visită, cu scrisul său frumos, elegant și calm:

„17/30 Dec. 1902.

„T. MAIORESCU

„Mulțumește d-lui prof. Paulescu pentru binevoitoarea trimitere a lecțiunii d-sale asupra Darwinismului, pe care a cetit-o cu toată luarea aminte și asupra căreia va încerca să deștepte în „Convorbiri" o discuție convenabilă din partea profesorului Darwinist, cel puțin Haeckelian, de la Iași, pentru ca să se intereseze și studențimea noastră de foarte instructiva controversă, indi-

cată şi în cursul de ***Istoria*** *Filosofiei contimporane cu ocazia teoriei evoluţioniste a lui Herbert Spencer. Asupra hipotezei în general (pag. 4 şi 5) se explică mai prudent A. Comte în „Cours de philosophie positive", vol. II, leçon 28".*

Titu Maiorescu s'a ţinut de vorbă şi astfel, *„Convorbirile Literare"* publicară „controversa", care s'a terminat cu spulberarea argumentelor materialiste şi atee.

Focul a fost deschis de Dr. N. Leon, profesor de Zoologie la Facultatea de Medicină din Iaşi, în Aprilie 1903, prin articolul „Generaţia spontaneă şi Darwinismul", pag. 343.

Urmară:

Dr. N. Leon: „Generaţia spontaneă şi Darwinismul", în Dec. 1904, p. 1131.

D. Voinov (profesor de Zoologie la Facultatea de Ştiinţe din Bucureşti): „Transformism sau Paulism", Ianuarie 1906, p. 46.

D. Voinov: „Fiziologie sentimentală", Martie-Mai 1906, p. 465.

D. Voinov: „Dovezile", August 1907, p. 779.

D. Voinov: „Dovezile", Sept. 1907, p. 889 în care autorul vorbeşte de organele rudimentare, de organe atavice, de mutaţiile lui Hugo de Vries, de „rase", dar nu aduce nici o probă ştiinţifică de transformism al „speciilor".

Poate decepţionat de neseriositatea argumentelor evoluţioniste sau mai de grabă cucerit de logica clară şi precisă a Profesorului Paulescu, în 1908, Titu Maiorescu dă drumul în „Convorbiri", replicii acestuia: „Dovezi nevalabile". Oct. 1908, şi „Controversa" încetează....

Evident, procedeul lui Titu Maiorescu va fi nemulţumit pe partisanii „Complotului Tăcerii" şi pe cei car voiau să aibă ei ultimul cuvânt, dar mândrul Maiorescu nu putea să admită această lipsă de cavalerism.

Iată dece, în numele elevilor lui Paulescu, îi aducem omagiile noastre de admiraţie şi de gratitudine.

V. Trifu

CÂTEVA LUCRURI DIN VIAȚA DE STUDENT A LUI PANAIT CERNA

Se născuse în satul Cerna, din Tulcea. Tatăl, Panait Stanciof, „de profesiune....” — și aici locul e lăsat liber la matricola dela Facultatea de Filosofie și Litere din București (matricola cu Nr. 250, din 1900—1901)..... murise, adăugăm noi, cu câteva luni înainte de nașterea poetului (Panait Cerna se naște la 26 August 1881 — scrie la matricolă) și fusese învățător. Fostul elev al Liceului real „Nicolae Bălcescu” din Brăila care absolvise (certificatul cu Nr. 81 din 30 Iunie 1900) așa de strălucit cursurile școalei secundare, venia să-și adape mintea înclinată spre vis și speculație cu tot ceea ce Universitatea bucureșteană îi putea oferi pe vremea aceea: filosofia clară și severă a lui Titu Maiorescu, elocința dusă până la extaz și căldura unui suflet care aduna puhoi de lume în sală a lui Nicolae Iorga, eleganța expunerii și adâncimea cugetării lui Pompiliu Eliade, vastele incursiuni în filosofia veche și modernă a lui C. Dimitrescu-Iași, cultura claiscă a lui Ion Bianu; documentarea științifică a lui Dimitrie Onciul ș. a. m. d.

Pe lângă acestea, strălucitele figuri de colegi: veșnic regretatul Vasile Pârvan, suflet tragic și sublim totodată, Oreste Tafrali, filosoful de clasică elocință Ion Petrovici; veșnic pasionatul și tânărul Petre V. Haneș și alții.

Panait Cerna, timid, scund și muncitor, va fi unul dintre cei mai valoroși studenți. Însuși d. I. Petrovici, în ale sale *„Figuri dispărute”*, are cuvinte de înaltă prețuire:

„Dacă ar fi să caracterizez c'o vorbă raporturile noastre, scrie d-sa, aș putea spune: am fost veșnic rivali, niciodată vrăjmași”... ....pe întreg domeniul universitar amândoi fiind studenți sârguitori, cu examenele pregătite bine, cu conferințe remarcabile...”.

De altfel, frumoasă mărturie stau notele. La Panait Cerna, care urma două cursuri de specializare, unul pentru licența în filosofie, celalt pentru licența în filologie modernă, toate bilele sunt albe, afară de una singură roșie, la Istoria Românilor și Geografie.

„Cerna — continuă d. Petrovici — o fire mai timidă.... s'a ținut la început mai în rezervă și a rămas câtva timp mai în umbră. De-aci l-am scos și adus, cu oarecari sforțări, la Societatea Studenților în Litere, pe care o întemeiasem cu Petre Haneș, V. P. Sassu, Cezar Partenie, Caracostea, Ștefănescu-Goangă, Friedmann și alții...”.

Și ceva mai departe: „Din primul moment și cu însușiri pe

care n'avea trebuință să le râvnească altora, s'a afirmat ca un conferențiar valoros — cu oarecare extincție de voce și cu inconvenientul staturii prea mărunte — așa că, în scurtă vreme, a ajuns un stâlp al acelei societăți, în care pusesem o bună parte din entuziasmul și ambițiunea noastră juvenilă".

Debilitatea sa fizică, morbul care-l rodea într'una, îl poartă de colo până colo! București. Sinaia. Câmpul-Lung.... Intr'o scrisoare din 1905, semnată Panait, își descărca tot focul prieteniei, o adevărată perlă *de amicitia:*

Sinaia 8/7/905.

Dragul meu,

Imi ești așa de drag — și așa de departe. Poate te întrebi atunci, de ce nu-ți scriu mai des și mai mult. Vorbele! — Ce pot spune ele? Și de câte ori nu spun altceva de cât gândul nostru! Intreabă ele totdeauna inima noastră? Și dacă o întreabă, se supun oare suggestiunilor ei? Vorbele sunt nedisciplinate și ipocrite: își trădează mama lor, inima sau mintea care le-au dat naștere. Totuși, dacă rândurile astea cată să scuze lenevia mea, — mi-ar fi drag să primesc de la tine vorbe dulci, o glumă, un surâs pe care-l voi urmări pe rândurile sigure, trase de mâna ta, care nu știe să șovăiască. In cinstea legăturii noastre port în fiecare zi la pălărie o ramură de brad — semn al tăriei simbol al prieteniei care plutește senină deasupra timpurilor și a împrejurărilor.

Panait.

Cum o ducea la Sinaia, ne-o spune tot el, într'o altă scrisoare (4 Mai 1905) și ne-o mai spune d. Petrovici, în cartea pomenită: nemulțumit cu regimul, atât de sever pentru bolnavii de piept, ar fi vrut escapade pe munte — poetul visa „Vârful cu dor"... Când, în fine, scapă de carcera sanatoriului, îi și trimete bunului său prieten, d-l General Dr. *Vasile Panaitescu,* o depeșă — scurtă și femenină:

(Sinaia, 21 Sept. 1905).

Dragul meu,

Scăpat, scăpat de tot.
Te sărut mult, mult de tot.
Te doresc mult, mult de tot.
Trist că-mi ești departe, trist de tot.

Cerna.

Mâine plec București.
Regală 11.
(Stanciov).

Și, de cum coboară în București, viața i se împarte între muza seducătoare și „vârtejul examenelor". Pe deoparte, își publica mereu poesii în *„Semănătorul"* lui N. Iorga, un zeu al tineretului — pe aceea vreme —; pe de alta, își încheia anii de Universitate. Suntem în toamna anului 1905. Maiorescu îl prețuiește mult. Poetul, timid și entuziast, totuși înflăcărat de culmile Empireului, ca și de bucuria diplomei de licență, simția nevoia destăinuirii:

Bucureşti
9 Oct. 905 [1]

Dragul meu,

Sunt în vârtejul examenelor şi în mrejele multiple ale celui dintâi dintre zei. Poţi să-ţi închipui ce fericit şi ce neliniştit totodată trebue să fiu în această atmosferă de neastâmpăr şi de făgăduinţi seducătoare. Am nevoie mai mult ca oricând de un sfetnic, şi apreciez mai mult ca oricând sufletul tău, care acum îmi lipseşte.

Când voi scăpa de examene, îţi voi scri o scrisoare lungă.

Când ne vom revedea?

Te sărut cu mult drag,

Cerna.

Peste două luni şi ceva îşi dădea, în adevăr, primul examen oral de licenţă. Examenul se face sub preşedinţia lui Titu Maiorescu, la 26 Ianuarie 1906. Rezultatul: peste tot bile albe. Logica (Titu Maiorescu), Psihologia (I. Crăciunescu), Etica, Sociologia (C. Dimitrescu-Iaşi), Estetica (C. Rădulescu-Motru). Candidatul este admis, la 6 Febr., pentru al doilea examen oral de licenţă, unde primeşte peste tot bile albe: Istoria Filosofiei Vechi şi Moderne (C. Dimitrescu-Iaşi), Istoria Filosofiei Contemporane, Pedagogia (Titu Maiorescu), Literatura Română (Ion Bianu), Literatura Franceză (Pompiliu Eliade). „Prin urmare — încheie procesul verbal *Titu Maiorescu,* trecând cu mâna sa tremurândă rezultatul — candidatul, întrunind *toate bilele albe* la cele 3 probe, se proclamă licenţiat în filosofie *„magna cum laude".*

Peste o săptămână, îi şi scrie prietenului Vasile, rânduri pline de descătuşare dar şi de bucurie:

Buc. 13 Februar 906 [2].

Iubitul nostru,

Târzie aşa cum a fost, scrisoarea ta ne-a umplut sufletul de bucurie şi înduioşare. De-abia apucăm să te vedem cu noi. Iar când e vorba de sufletul ăla svăpăiat, care-l ştiam iubind mai mult „Sămănătorul" decât examenele şi cursurile de Universitate.... e azi licenţiat.

Sss! descoperiţi capul: încă — Magna cum laude —. Iată un vis realizat de poet.

Te aşteptăm iubindu-te cu dragoste,

Pârvescu-Stanciov.

Cu aceasta, se încheie un mare capitol din viaţa sa.

Bucuriile unor izbânzi sunt de cele mai multe ori prilej de noui frământări.... Viaţa nu se încheie la un capitol. Ea îşi urmează drumul până unde îi e dat să-l urmeze.

De aici încolo, o mare tragedie, cu tablouri frumoase, pentru restul zilelor sale.

I. Georgescu-Vîşte

[1] Francată: Buc. 23 Oct. 905.
[2] Francată: *Bucureşti,* în 26 Feb. 906.

EUGÉNIU ICU

S E R E N A D A

IN SOL MAJOR

Op. 2

PENTRU ORCHESTRĂ DE COARDE SAU SEXTET

III.

D A N S

Andante con moto

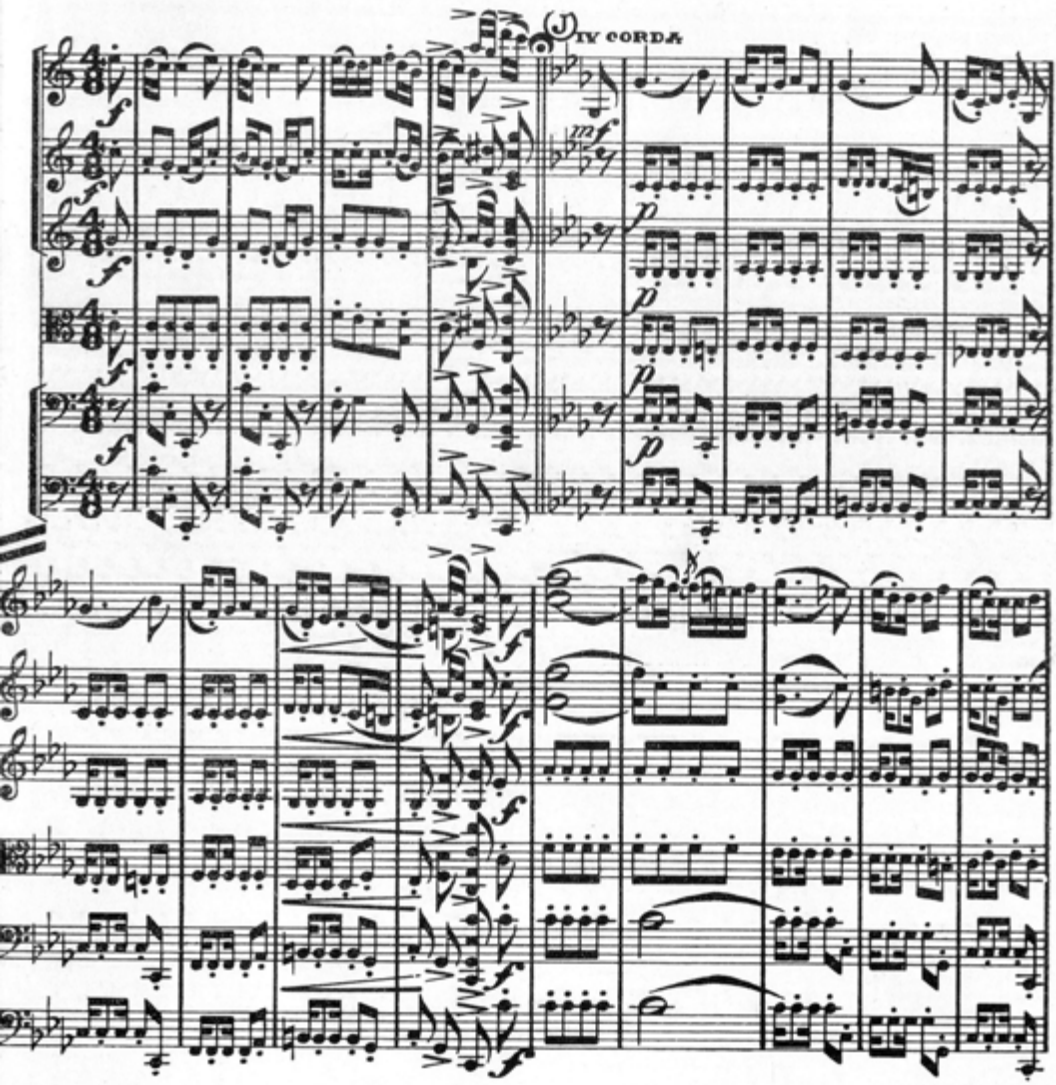

REFRAIN

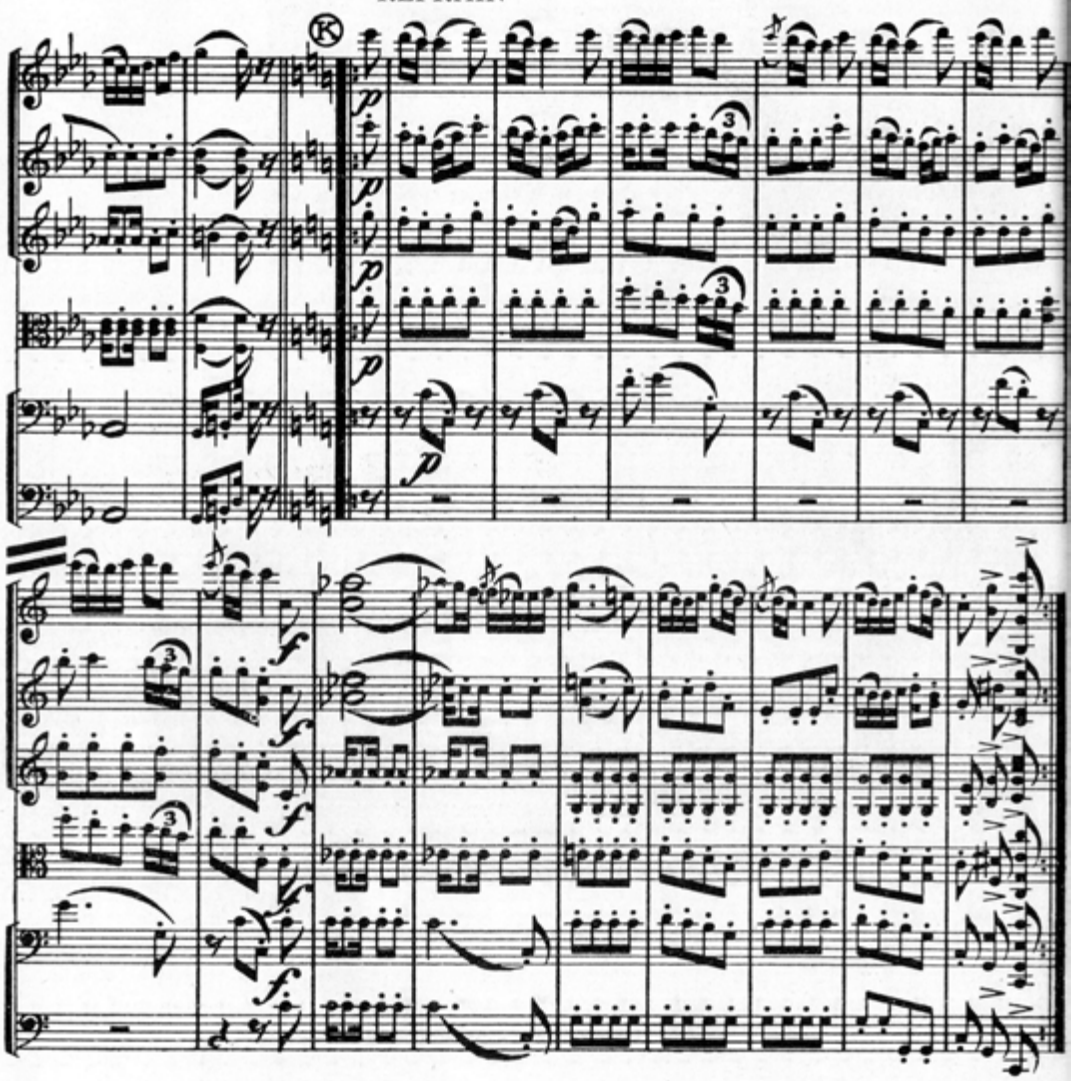

Ripetiz. dalla lettera J.

(Va urma)

DIN INEDITELE LUI T. MAIORESCU

I

ETHISCHE, ÄSTHETISCHE UND KRITISCHE APHORISMEN

Von T. L. MAIORESCU

1 *Zur Technik der Poesie.* Es ist ein wesentlicher Fortschritt der eigenen Bildung, wenn man, neben dem Inhalt einer Dichtung, zugleich ein scharfes Augenmerk auf deren Form zu richten innerlich gezwungen wird. Dies ist um so wichtiger, als der klassische Dichter sich gerade durch die Form von dem nicht durchgebildeten am bestimmtesten unterscheidet. Es ist erstaunlich, welchen Einfluss das Versmass, die Strophe, Annomination, Onomatopoesie, Vokalisation u. s. w., auf den Eindruck einer Dichtung ausüben. Man bemerke z. B. in Göthe's Gedicht „Geständniss" / westöstlich. Divan / folgende Verse:

„Am schwersten zu bergen ist ein Gedicht,
Man stellt es unter'm Scheffel nicht.
Hat es der Dichter frisch gesungen,
So ist er ganz davon durchdrungen,
Hat er es zierlich nett geschrieben,
Will er, die ganze Welt soll's lieben".

In den letzten vier Zeilen liegt eine bedeutungsvolle Schönheit der Sprache. Die einzelnen Laute abgesehen vom Sinn der Worte, drükken im Wesentlichen den in ihnen enthaltenen Grundgedanken aus. Der Grundgedanke ist: was einen Inhalt hat, will einen Umfang haben, was intensiv sich gebildet, will extensiv werden. Wunderbar ist nun dies in den Vokalen selbst ausgedrückt:

Hat es der *Dichter frisch gesungen*...

In der Mitte des Verses kommen hier zwei i vor: Dichter, frisch, namentlich das spitz abgeschnitene „frisch", recht bezeichnend für die Intensivität der Arbeit. Nun aber will sie sich auch ausdehnen, und wir finden in der nächsten Zeile die breiten, offenen Vokale a, o, u:

So ist er *ganz davon durchdrungen*

Dasselbe Verhältniss ist in den nächstfolgenden Zeilen:

Hat er es *zierlich* nett geschrieben...

und darauf:

Will er, die *ganze Welt soll's* lieben...

Eine in dieser Beziehung auch bemerkenswerte Stelle findet sich im Monolog der Lady Milfort aus „Kabale und Liebe" / IV. Akt., 8. Scene / :

„Es ist geschehen! Gehoben das furchtbare Hinderniss,
Zerbrochen alle Bande zwischen mir und dem Herzog.
Gerissen aus meinem Busen diese wütende Liebe!"

In den Wörtern: *Gehoben, zerbrochen, gerissen*, namentlich im gellen Vokal des letzteren, liegt eine solche Gewalt der Sprache, dass man selbst ohne sie zu kennen im Stande ist, den Inhalt des Satzes zu erraten. Leanders [1] Quatrain mit: „Stilles Wasser im Kruge" (derselbe Gedanke mit Schillers Distichon „Viel 1000 Masten"). Aber im letzten Vers lieber ein Trochäer anstatt des Daktylos.

Im Zusammenhange damit mögen folgende Bemerkungen über zwei ihrer Zeit viel gelesene Dichter ihren Platz hier finden. Dass Tiedge [2], einer von diesen, ein unfertiger Dichter war und für die Schicklichkeit und Wirkung des Versmasses keinen Takt besass, offenbart sich gleich in der „Weihe" zu seinem bekanten Gedicht „Urania". Diese Weihe, welche in ernsten feierlichen Akkorden den Leser vorbereiten soll, hat Tiedge in demselben Versmass zu verfassen für gut gefunden, in welchem der für solche Dinge einzig feinfühlende Goethe sein Hochzeitlied mit der Mäusegeschichte gemacht hat.

„Wir singen und sagen vom Grafen so gern.
Der hier in dem Schlosse gehauset,
Da" u. s. w.

So kommt es dann, dass Tiedge's Weihe in dem vorwärtspolternden Versmass ihre Wirkung vollständig verfehlt. Mann hörre z. B. die dritte Strophe:

„Mein Geist war fern um ein teures Grab
Vertieft in unendliches Trauern,
Da kam auf mich ahnendes Leben herab,
Gleich wunderbar mächtigen Schauern".

Es ist als ob man auf „Vertieft in unendliches Trauern" einen Walzer tanzen sollte. Ebenso die fünfte Strophe :

„Hell flos um blondes Gelock der Kranz,
So strahlt's an unsterblichen Stirnen.
Doch dämmert es ernst durch den leuchtenden Glanz,
Es war das erhabenste Zürnen"
u. s. w.

Wie konnte man nur solchen Inhalt in die Form von Anapaesten bringen!

In Ernst Schulze's [3] „bezauberter Rose" gibt die Strophe Veranlassung, über des Dichters epische Befähigung zu urteilen. Man merkt beim Durchlesen des ersten Gesanges gleich, dass Ernst Schulze das meiste Talent zur Lyrik hatte und wenig zum, allerdings schwereren, epischen Gedicht. In sehr interessanter Weise offenbart sich dies dadurch, dass der Dichter mit seiner gewählten Strophe, der Stanze, sehr gut auskommt, so oft er lyrisch ist, dass er aber, sobald er eigentlich episch zu werden beginnt, sie nicht ganz ausfüllen kann, sondern die zwei letzten Verse

dieser achtzeiligen Strophe meist schwülstig oder zusammenhanglos oder lyrisch macht. Man prüfe gleich die erste Strophe, in welcher er eine Erzählung beginnt, nämlich die 21. des ersten Gesanges:

Denn als, gesellt dem kühnen Ritterstande,
Leantes noch auf Abenteuer zog,
Und jugendlich durch manche fernen Lande
Der edle Ruhm von seinen Taten flog.
Da kam er einst zum weiten Meeresstrande,
Wo ihn zu ruhn die kühle Nacht bewog:
Er hiess sein Koss am grünen Ufer grasen
Und lagerte sich auf dem weichen Rasen...

Die beiden letzten Verse sind im Verhältniss zu den übrigen matt abfallend und überflüssig. Schärfer tritt der bemerkte Fehler in der 27. Strophe hervor:

Ein schmaler Reif von hellen Diamanten,
Umgab ihr Haupt mit zauberischem Licht
Und leicht umfloss mit reichgestickten Kanten
Ein zarter, Flor ihr blühndes Angesicht;
Allein den Strahl, den ihre Blicke sandten,
Verbürge selbst der Isis Schleier nicht;
Der eine Arm lag auf des Thrones Lehne,
Der andere hielt am goldenen Band die Schwäne"

Hier sind die beiden Verse zusammenhanglos zur blossen Füllung der Strophe hinzugefügt.

In der 46. Strophe:

„Ein zartes Kind, ein Knab', in dem Janthe
Des Ritters Kraft und lichten Heldenblick
In dem der Held Janthen's Reiz erkannte,
Verriet schon längst ihr süssverhohlnes Glück;
Da schlug die Stund', und seine Blitze wandte
Auf beider Haupt das strafende Geschick.
O süsses Lieb', o reizendes Verbrechen,
Dich wird an mir das Schicksal nimmer rächen!"

ist der lyrische, auch zu persönliche, Anflug der letzten Verse mindestens überflüssig. Und ähnlich verhält es sich mit der 40., 39., 34. u. s. w. Strophe, Kurz der Dichter kann sich so wenig in die epische Art finden, dass man bei allen Erzählungen aus dem Gedicht die zwei letzten Verse der Stanze mit Erfolg weglassen kann.

2 Es ist auffallend, dass während die französische Sprache eine Vorliebe für Zeitpartikeln hat, die deutsche Raumbegriffe vorzieht, der berliner Dialekt sogar ausgesprochen die Zeitpartikeln verunstaltet und auf der anderen Seite Raumbestimmungen anbringt wo er nur kann. Z. B.: Wenn der Franzose sagt „chose qu'on n'a jamais vue jusqu'à présent", sagt der Deutsche: „noch nicht da gewesen".

Anstatt „wan", heisst es im Norddeutschen „wenn", anstatt „dann"-„denn", anstatt „wieso?" sagt der Berliner: „woso?". Wenn es im Wienerischen heisst: „das ist zum Verflixtwerden", sagt der Berliner: „das geht bis in die Puppen". Sagt der Wiener: „das ist einzig in seiner

Art", so sagt der Berliner: „So was läuft auf dem Boden niche mehr", „Was kann *da* sein?" ist eine gewöhnliche berlinisch-jüdische Redensart. „Herr Gott von Mannheim!" Sogar den lieben Gott lokalisiren sie!

3 *A propos von Lamartine's Graziella.* Man muss seinen eigenen Stil aus verschiedenen Zeiten vergleichen, um die ungeahnt grosse Veränderung seiner selbst zu bemerken. Manche stilistische Wendungen, die man zu einer gewissen Zeit bis zur Manier häufig und mit selbst gefälliger Vorliebe braucht, erscheinen einem später lächerlich. Ueberhaupt ist ein guter Stil frei von besonderen, ausserhalb der Einfachheit der Sprache legenden Ausdrücken und Figuren, und letztere sind Zeichen einer unvollkommenen Denktätigkeit. Von diesem Standpunkte aus finde ich Lamartine's Stil schlecht, möchten auch lobpreisende Literaturhistoriker noch so mitleidig über diese Bemerkung die Achsel zucken. Lamartine hat z. B. in der „Graziella", als ob er ein eingefleischter Hegelianer wäre, einen unbegreiflichen Drang nach Dreiheit, der ihn oft bis zur Sinnstörung hinreisst. Man [: kann es die :] Trichomanie nennen. Z. B. im II. Buch, cap. 17, sagt er: „...où le coeur ne participe plus aux choses de la terre que par la tristesse, la religion et le souvenir". Wozu „tristesse" und „souvenir" so trennen und koordiniren? Cap. 18 „Nous restâmes seuls et confondus de la toute puissance de la vérité, de la simplicité et du sentiment sur tous les hommes, sur tous les âges et sur tous les pays" Hier wieder drei Hauptwörter: vérité, simplicité und sentiment, und dann wieder drei: hommes, âges und pays, und wieder Unklarheit im Denken. Denn offenbar hat in dieser Stelle die simplicité an sich keine toute-puissance. Also sollte es eigentlich heissen: la toute-puissance de la vérité et du sentiment simplement exprimés, oder: de la simple vérité d'un sentiment. Anstatt dessen trennt Lamartine die Dinge, um nur eine Dreiheit zu haben, und koordinirt was nicht in dieselbe Reihe gehört.

Auch die andere Dreiheit: alle Menschen, alle Zeiten und alle Länder, und paar Seiten früher, im 12. Capitel: „l'âme de tous les hommes, de tous les âges et de toutes les conditions" ist ein unnöthiger Pleonasmus. Es ist natürlich, dass so etwas im einzelnen Fall unbemerkt und ungerügt vorbeigehen darf, aber in so hartnäckiger Wiederholung, wie bei Lamartine, wird es geradezu störend.

Im 12. Cap.: „otez la liberté, l'ambition et la gloire qu'y reste-t-il?" Hier wieder eine falsche Dreiheit. Ambition und gloire sind nicht zwei unter sich auf derselben Stufe verschiedene Glieder einer Teilung, sondern ambition ist die subjektive Leidenschaft, deren objektiver Zielpunkt die gloire ist. So hätte [: Lamartine :] nur sagen dürfen: otez la liberté et la gloire, oder: l'amour de la liberté et l'ambition de la gloire.

Im selben Cap. am Ende: „La note qui vibre à l'unisson dans l'âme de tous les hommes, de tous les âges et de toutes les conditions, celle qui renferme dans un seul son l'étérnelle vérité de l'art: la nature, l'amour et Dieu". Dann ganz am Ende des zweiten Buches: „On fit une dernière prière devant la Madonne, pour lui recommander la maison, le figuier, la vigne". Und wieder: „Nous descendîmes à la mer, aidant la pauvre famille a embarquer l'huile, les pains et les fruits". Hier zwar kein Denkfehler, aber die ewigen Drei!

Diese Beispiele mögen genügen zur Charakterisirung der Trichomanie Lamartine's[4].

4 Den drückendsten Standpunkt hat ein wahrheitsliebender Mensch, wenn ihm ein richtiger Vorwurf in unrichtiger, übertreibender Weise gemacht wird. Den Vorwurf selbst lässt er gerne gelten und er würde versprechen, sich darnach zu bessern. Aber die unrichtige Weise, wenn sie ihn auch nicht vom Eingestehen der Wahrheit abhält, lässt ihn doch schroffer dabei sein, als sonst. Und dann heisst es: der Mensch wird doch gleich unangenehm, wenn man ihm etwas sagt! Er glaubt immer, er tut's am besten!

5 Ein Massstab für Menschen und Dinge ist ihr eigener Schatten.

6 So natürlich es Manchem ist, in seinen Handllungen gut zu sein, eine so schwere Arbeit ist es Jedem, stets und auch in seinen Gesinnungen gut zu werden. Dazu gehört, dass man zwar für die Dissonanz einer Tat bis zur Erschütterung empfänglich sei, dass man aber seine Ruhe und Tolleranz für die Personen, die sie begingen, nie verliere, d. h. dass man den Satz: Was wirklich ist, ist vernünftig — sich einverleibe. Dieser Satz wird so identisch mit Christi Gebot der Liebe, beide stehen und fallen miteinander. Begreife, dass der Mensch, der sich schlecht gegen dich benommen, aus inneren Gründen sich so und nicht anders benehmen konnte, empöre dich objektiv über die Sache, wenn du willst, aber bewahre deine Toleranz oder Liebe für die Person, so sagen Christus und der Hegel'sche Satz, — sich dieses anzueignen, muss mann streben. Die unausstehliche, unter Umständen bis zum Wahnsinn aufreibende Zerrissenheit der Seele, die das Gefühl der Empörung über einen Menschen, dem man nicht beikommen kann, hervorbringt, soll stehts nach Kräften unterdrückt werden. In diesem Streben unterstützen und bestärken in vorzüglicher Weise Silvio Pellico's „Le mie prigioni“ [5]

7 Am schwersten ist wohl den gesunde Mittelweg in Bezug auf Vollständigkeit zu treffen. Sie ist auf der einen Seite eine so notwendige Eigenschaft zu allem Tüchtigen, dass man sie, je reifer man wird, mehr schätzen lernt. Auf der anderen Seite darf man sie nicht übertreiben, sonst kommt man zu nichts. Denn indem es in der Welt nichts Absolutes gibt, setzt jede Praemisse immer eine andere voraus und man gelangt vor lauter Praemissen zu keinem Sch[l]uss. Endlose Vorbereitungen hindern die Tat. Ist man zu jung, fällt man ins erste Extrem und ist flüchtig. Bei einem gewissen Übergang zur Reife wird man zu gewissenhaft, bereitet sich vor und immer vor und verschiebt unrichtiger Weise die Sache. Hier, wie überall, kommt es auf den Takt der Umstände an. Frisch hineingreifen und einen Stein legen. Ist es noch kein Gebäude, ist es doch ein Grundstein.

8 Es ist ein eigentümliches Unglück, aber ein selbstverschuldetes, wenn man zwar die Festigheit und Gewissenhaftigkeit hat, seinen Grun-

sätzen gemäss zu handeln, nachher aber nicht Mut und Verstand genug besitzt, nun auch die notwendigen Konsequenzen daraus mit Ruhe zu ertragen.

9 Was doch einzelne Laute in den Wörtern charakteristisch sind für den Geist eines Volkes. Wenn die romanischen Sprachen die Intelligenz ausdrücken wollen, benutzen sie lauter hohe, scharfe, aetherische Laute, so im romänischen *spirit*, im französischen *esprit* u. s. w. Auch das deutsche *Geist* ist so gehaucht und seelenvoll. Im Worte „*spirit*" liegt der reine Scharfsinn; die beiden i-Laute sind wie die Schneide eines scharfgeschliffenen Messers, das tief eindringen muss. Man sehe aber nun im Gegenteil die slavische Sprache. Da heisst Geist: Δѹχ (duch). Dieses langezogene „u" ist so dumpf und unheimlich, wie der beschränkt fanatische slavische Kopf selber. Es ist, als ob man beim Worte *duch* mit der Axt den Schädel eines Slovaken spalte und darin ein kleines dumpfes Kellerloch erblickt anstatt des Gehirns.

. . . . . .

(Coala a 4-a este pierdută, iar a 5-a începe astfel :)

. . . . . .

die objektive Notwendigkeit des Zweifels nachweisen will, Descartes [5 b] der Philosoph; dann ist es Descartes, der sich als *Beispiel* anführt für eine Art von Menschen, die da einen Gott annehmen, welcher Alles falsch sehen lässt. Also ist es nicht eine Inkonsequenz, wenn er, um seinen Zweifel an Allem zu begründen, von der unbezweifelten Voraussetzung eines gewissen Gottes ausgeht, sondern er ist im letzteren Fallle blos ein Beispiel, und man könnte klarer sagen: „Toutefois il y a des personnes qui ont dans leur esprit une certaine opinion qu'il y a un Dieu, etc.". Und daraus, dass gewisse Menschen Alles für ungewiss halten, folgt dann allerdings die Notwendigkeit für Alle überhaupt, vorläufig Alles zu bezweifeln und nach einem allgemein gültigen Massstab der Wahrheit zu suchen.

15 *Zu Fr. Ueberweg's System der Logik* [6]. Ueberweg definirt im § 1 „Das Erkennen ist die Tätigkeit des Geistes, vermöge deren er ein bewustes *Abbild* der Wirklichkeit in sich erzeugt". Ueberweg bezieht diese allgemeine Definition auch auf die innere Wahrnehmung. Aber da wüsste ich nicht wie man immer von einem „Abbild der Wirklichkeit" reden könnte. Ich erkenne, dass der Satz: *entgegengesetzte Begriffe haben dann kreuzende Umfänge* falsch ist. Was ist hier wirklich? Nicht der falsche Satz als solcher, denn der ist eben falsch, nicht wirklich, sondern Wirklich ist die Falschheit des Satzes. Aber diese Wirklichkeit ist nicht etwas in sich Bestehendes, wovon ich ein Abbild mir machen könnte, sondern etwas im Verhältniss zu anderen Begriffen durch mein Erkennen selbst hervortretendes, so dass hier Wirklichkeit und Erkennen zusammenfallen. So müsste man nun definiren: „Das Erkennen ist die Tätigkeit des Geistes, vermöge deren er eine Wirklichkeit oder ein bewustes Abbild derselben in sich erzeugt".

A propos. Darf ich Herrn Ueberweg eine kleine stilistische Nach-

lässigkeit vorhalten? Vorrede zum eben erwähnten Buch, pag. VII: „Polemik ist *zwar überall aber doch namentlich wohl nur gegen* solche geübt worden" u. s. w. Das klingt abscheulich .

16 *Zu Schopenhauer's „Ueber die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde"*. 2. Aufl. Den Beweis des Euklid, dass der äussere Winkel eines Dreiecks grösser ist, als jeder der gegenüberliegenden inneren Winkel, findet Schopenhauer in unnützer Weise komplizirt, da er aus Erkenntnisgründen abgeleitet ist. Schopenhauer will ihn viel einfacher aufstellen, indem er ihn blos aus dem Seinsgrund ableitet, einer von den vier Ramifikationen des Satzes vom zureichenden Grunde, welche er in der erwähnten Abhandlung nachweist. Sein neuer Beweis lautet nun so:

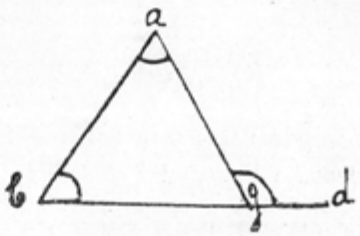

Es soll bewiesen werden dass der äussere $\sphericalangle g$ grösser ist als jeder der gegenüberliegenden inneren $\sphericalangle\sphericalangle a$ und b.

Damit $\sphericalangle a$ nur gleichkomme, geschweige übertreffe $\sphericalangle g$, müsste $b\ a\ //\ b\ d$ sein, was nicht der Fall ist, da $b\ a$ bei b mit der $b\ d$ zusammentrifft. Damit $\sphericalangle b$ nur gleichkomme, geschweige übertrifft $\sphericalangle g$, musste $b\ a\ //\ a\ g$ sein, was nicht der Fall ist, da $b\ a$ bei a mit der $a\ g$ zusammentrifft.

Folglich ist der aüssere $\sphericalangle g$ grösser als jeder der gegenüberliegenden inneren $\sphericalangle\sphericalangle a$ und b.

Diser Reweis ist aber ungenügend und folglich falsch. Das Ungenügende liegt darin, dass hier modo tollente geschlossen wird, ohne dass im Obersatz die *vollständige* Reihe der konträren Gegensätze angeführt worden wäre, wie es doch der apagogische Beweis erfordert. Die vollständige Disjunktion in konträren Gegensätzen ist diese: $\sphericalangle a$ ist entweder kleiner oder gleich oder grösser als $\sphericalangle g$, wenn der erstere Prädikat als dem $\sphericalangle a$ zukommend bewiesen werden soll, dann muss die Unmöglichkeit der *beiden* anderen nachgewiesen werden. Schopenhauer tut es aber nur bei einem, nähmlich bei der Gleichheit zwischen $\sphericalangle a$ und $\sphericalangle g$. Wenn aber $\sphericalangle a$ grösser ist als $\sphericalangle g$? Wenn ich mir dies denke, was freilich in der Figur unmöglich, aber bei ungeheueren Dimensionen möglich ist, dann fällt Schopenhauers Beweis weg, da alsdann $b\ a$ mit $b\ d$ wieder zusammentreffen müsste, freilich auf der anderen Seite. Aber was heisst andere Seite im unendlichen Raum?

Dem Schopenhauer ist demnoch diese erste Anwendung seines Seinsgrundes misslungen, womit allerdings noch nichts gegen den Gedanken selbst gesagt sein will.

17 Schopenhauer irrt sich, wenn er schreibt (Die beiden Grundprobleme der Ethik, 2. Aufl. pag. 211): „In Folge der oben gegebenen Darstellung des Mitleids als eines unmittelbaren Motivirtwerdens durch die Leiden des Andern, muss ich noch *den nochmals oft wiederholten*

Irrtum des Cassina (Saggio analitico sulla compassione, 1788; deutsch von Pockels 1790) rügen, welcher meint, das Mitleid entstehe durch eine augenblickliche Täuschung der Phantasie, indem wir selbst uns an die Stelle des Leidenden versetzten und nun in der Einbildung, seine Schmerzen an unserer Person zu leiden wähnten". Dieser Irrtum, wenn es einer ist, rührt nicht von Cassina, sondern von Lessing her, der ihn viel früher in die wissenschaftliche Welt eingeführt hat, nämlich im Jahre 1768 im 38. 74. u. 77. Stück seiner „Hamburgischen Dramaturgie", wo er die ganze Untersuchung auf Aristoteles zurückführt. („Alles das ist uns fürchterlich, was, wenn es einem anderen begegnet wäre oder begegnen sollte, unser Mitleid erwecken würde, und Alles das finden wir mitleidswürdig, was wir fürchten würden, wenn es uns selbst bevorstünde") u. s. w.) Lessing's Werke, kl. Göschen'sche Ausgabe, 8. Band pag. 127 sqq. pag. 119 et seqq. 7 Band. pag. 210 et sqq).

18 Was Geschmacksurteile oft erstaunlich sind! G. H. Lewes [7] schreibt in seiner Goethe-Biographie im 6 Abschnitt des 6. Buches /Uebersetzung von *Frese*, 3. Aufl., 2. Pand, pag. 345/: „Schiller selbst stellte sich mit *reizender* Bescheidenheit an den zweiten Platz „gegen Goethe bin und bleib ich nur ein poetischer Lump" sagt er in einem Briefe an Körner". Bescheiden ist das allerdings, wie so es aber reizend ist.—?

19 Und da wir doch bei Lewes sind, möge noch eine kleine Bemerkung hier ihren Platz finden. Bei Gelegenheit von Werther's Besprechung sagt er (Uebersetzung von Frese, 3. Aufl. 1. Band pag. 285 und 286): „Natürlich gab es auch Gegner. Lessing z. B., der weder an der Krankheit der Zeit litt, noch was der Sentimentalität nur irgend nahe kam, leiden wollte, sprach die Ansicht aus, eine so heissblutige Schrift verlange als Gegengift eine kühle Nachschrift. „Glauben sie wohl, schrieb er, dass je ein römischer oder griechischer Jungling sich so und darum das Leben genommen? Gewiss nicht. Sie wussten sich vor der Schwärmerei der Liebe ganz anders zu sichern, und zu Sokrates Zeiten würde man eine solche ἐξ ἔρωτος κατοχή, welche τι τολμᾶν παρὰ φύσιν antreibt, nur kaum einem Mädchen verziehen haben. Solche kleingrossse, verächtlichschätzbare Originale hervorzubringen, war nur der christlichen Erziehung vorbehalten, die ein körperliches Bedürfniss so schön in eine geistige Vollkommenheit zu verwandeln weiss. Also lieber Goethe noch ein Kapitelchen zum Schlusse, und je cynischer je besser". Das heisst denn freilich die ganze Frage verdrehen. Nicht ein Uebermass von Liebe veranlasste Werther's Selbstmord; die Krankheit seiner sittlichen Natur ist es, die ihm das Leben unerträglich macht und für die seine unglückliche Liebe zum zündenden Funken wird. *Auch die Beziehung auf Griechenland und Rom muss bei einem so ausgezeichneten Gelehrten wie Lessing sehr überraschen.* Er übersah, dass Sophocles in seiner Antigone den unglücklichen Hämon einen Selbstmord begehen lässt, weil seine Geliebte ihm geraubt wird. *Er übersah*, dass in Rom die Stoiker den Selbstmord zur Mode machten, und dass in Alexandria die Epikuräer

eine „Gesellschaft zur Unterdrückung des Lebens" (συναποθανούμενοι) gründeten, deren Mitglieder nach dem Vollgenuss aller sinnlichen Freuden zum Schmaus sich versammelten, den Becher fleissig ungeben liessen und mitten in dieser Orgie ihrem elenden Dasein ruhig ein Ende machten — eine neue Art von Soirée, wo die Gäste, statt zu Thee und Musik, zum Abendbrod und Selbstmord eingeladen wurden".

Wie kann Herr Lewes so leichtfertig mit einem Lessing verfahren? Lessing soll *überschen* haben, dass die Stoiker den Selbstmord theilweise billigten und einführten! Übersehen haben, was der erste beste Primaner weiss! Wo hat Lessing das übersehen? Doch nicht in jener Stelle? In jener Stelle behauptet er: die Alten wussten sich *vor der Schwärmerei der Liebe* zu sichern und sie würden einen Selbstmord *aus Liebe*, ἐξ ἔρωτος wie es ausdrücklich heisst, kaum einem Mädchen verziehen haben. Also nicht überhaupt den Selbstmord billigten die Alten nicht, sondern nur den Selbstmord aus *Liebe*, das meint Lessing. Demnach führt Lewes Gegenbeweis blosse Luftstreiche und tritfft nicht. Er beweist was Lessing nie eingefallen ist zu bestreiten, und bestreitet nicht, was Lessing bewiesen. Sein erster Gegengrund ist nämlich, dass „in Rom die Stoiker den Selbstmord zur Mode machten". Aber doch nicht aus Liebe? Der zweite Gegengrund soll die epikuräische Gesellschaft zur Unterdrückung des Lebens sein. Aber war es denn aus Liebe, dass die Mitglieder sich tödteten? Eben mein! Also stehen diese beiden Tatsachen, die übrigens Lessing gewiss bekannt waren, in keinem Zusammenhang mit dem, was er behauptet. Das einzige Stichhaltige ist Lewes' Anführung des Hämon in der Antigone, und da lässt sich einwenden, dass ein einzelner Fall nichts entscheidet gegen Lessing's Behauptung über die Gesammtanschauung des Alterthums. Ueberhaupt, wenn es sich um Fehler eminenter Köpfe handelt, thut man gut Lessing's Worte zu beherzigen: „wo ich dergleichen bei einem solchen Manne zu finden glaube, setze ich das grössere Mistrauen lieber in meinen, als in seinen Verstand. Ich verdoppele meine Aufmerksamkeit, ich überlese die Stelle zehnmal, u. s. w." (Hamb. Dramat.).

20 Worin ist echte Kunstanschauung so einzig wohltuend für das Gemüt? Darin, dass sich der Mensch vergisst. Der Mensch muss doch ein unglückliches Wesen sein.

21 . . . . . [8].

II

...„Die Entdeckung des Columbus hat die Bedeutung, dass eine neue weltverknüpfende (geographische) Macht in die Geschichte eingeführt wird, nämlich das Weltmeer oder das ozeanische Prinzip und die Völker damit zum ersten Male von dem talassischen Prinzip oder dem Mittelmeere losgelöst werden. Die neueuropäische Kultur wandert jetzt aus dem thalassischen Gebiete aus. Sie verlässt die romanischen Völker Europas, Italien, Spanien, Portugal und siedelt sich in den ozeanischen Ländern, bei den germanischen Völkern an. Der Schauplatz der modernen Kultur

wird Frankreich, Holland, England und Deutschland, das sind die Länder, welche dem atlantischen Weltmeere zum grösstem Teile oder ganz und gar angehören".

Was solche Reflexionen sich leicht machen lassen! Wie geistvoll und gefällig sie mit einem Schlage ganze Völker und Geschichtsepochen in ein regelmässig und zierlich aussehendes Schachtelwerk einpacken; und doch wie unzulänglich und falsch sind sie der ungeheuren Wirklichkeit gegenüber. Die Phrase ist warscheinlich seit den Hegelianern so beliebt geworden, dass die Zivilisation sich immer mehr von ihrer ersten Wiege in Asien entfernt und gegen Amerika zieht und Platen sagt in seinem Gedichte „Columbus Geist" klar heraus „noch Westen flieht die Weltgeschichte". Diese oberflächliche Ansicht mag viel Schuld tragen an der Teilnahmlosigkeit, womit man von den Lebensanstrengungen der östlichen Völker sich abwendet. Die Ostländer sind ohnehin, heisst es, ein welkender Zweig. Der Germanismus vertritt die Zivilisation. Abgesehen also vom Interesse der Wahrheit, ist es für mich ein nationalles Interesse dieser Ansicht entgegen zu treten. Zwei Standpunkte sind dabei massgebend, ein tatsächlicher und ein sittlicher.

Der tatsächliche lehrt uns, dass obgleich die Bildung längst nach dem Westen gezogen sein sollte, dennoch, und gerade in letzter Zeit im höheren Masse, der Osten sich regt. Kaum dreissig Jahre sind vergangen 1861 seit Griechenland sein vorchristliches Heldenalter wiederholte und sich die Freiheit errang. Nicht ein Jahr ist vergangen seit Russland einen grossen Schritt zur Bildung getan und eben ringt noch Ungarn nach staatlicher Gestaltung und Zivilisation. Die Entdeckung Amerika's, weit entfernt den Mittelpunkt des europäischen Lebens nach dem atlantischen Ozean verrückt zu haben, ist gerade der grösste Beweis gegen Kuno Fischers Ansicht [8]. Gerade um die Zeit wo dieser Ansicht gemäss die Bildung nach dem Westen hätte ziehen sollen, gerade da sehen wir Italien an die Spitze der europäischen Kultur treten, indem es den Schauplatz moderner Politik begründet, gerade jetzt erhebt sich weiter im Osten mit unwiderstehlicher Gewalt der Muhamedanismus und lässt für einige Zeit den vorchristlichen Begriff des Weltreiches wiederaufleben. Und heute? während Amerika, mitten in der Blüte seiner Republik zu schwanken beginnt, ist es wieder Italien, welches das Prinzip der Nationalität in kräftigster Weise realisiert und dadurch an die Spitze der modernen Kultur tritt. An tatsächlichen Beweisen also lassen sich ebenso viele für wie gegen die erwähnte geschichtsphilosophische Ansicht anführen.

Einen höheren Standpunkt gibt es aber bei dieser Betrachtung. Den sittlichen, den wahrhaft humanen. Die schönste Blüte der modernen Bildung ist deren Allgemeinheit, welche entfernt nicht mit Kosmopolitismus zu verwechseln ist. Von nun ab es unmöglich, dass eine vorhandene Bildung untergehe, um einer anderen Platz zu machen. In der Welt des Geistes wohnt alless friedlich *neben* einander. Man vergesse nicht, dass in der Vorzeit der Übergang einer Bildungsstufe immer rohe Gewalt bezeichnet. So bezeichnet in der negativen Seite, den Sturz des Altertums die Völkerwanderung, den Sturz des Mittelalters der pro-

testantische Religionskrieg. Aber eine solche Vernichtung darf in unseren Tagen nicht mehr vorkommen, wenn wir in der Humanität einen Fortschritt gemacht haben wollen. Die Bildung muss auf geistig allseitigem Wege und nicht in roher Einseitigkeit ihre Phrasen durchlaufen und gleich wie im Leben eines Individuums diejenige Erziehung die Beste ist, welche ihm alle Wechselfälle, mit ungetrübter Geistesklarheit ertragen lässt, so wird für die Menschheit diejenige Bildung die Beste sein, welche die geschichtlichen Ereignisse überdauert. Nicht also geht der Osten unrettbar unter, wenn der Westen auflebt, sondern die Strahlen dringen immer weiter vorwärts, jedoch die Sonne bleibt ein Fixstern.

III

INFORMAŢIUNI CU PRIVIRE LA MANUSCRIPTELE INEDITE

In toamna anului trecut a sosit în Ţară, din Lituania, doamna Livia de Dymsza. Trecând prin suferinţe cari depăşesc puterea de închipuire omenească şi cari numai întru câtva se vor cunoaşte la timp potrivit din schimbul de scrisori cu unele personalităţi dela noi, fiica lui Titu Maiorescu şi întreaga ei familie au avut nenorocirea să trăiască sub două ocupaţii bolşevice: întâia la revărsarea lavei roşii dela sfârşitul celui dintâiu război mondial, a doua în August 1940.

După confiscarea întregii averi materiale, după misterioase deportări de membri ai familiei, s'au spulberat şi bogăţii culturale: bibliotecă de mare preţ, picturi, manuscripte şi tot ce o viaţă distinsă printr'o înaltă spiritualitate a simţit nevoia sufletească de a aduna din generaţie în generaţie.

Din sentiment de pietate pentru părintele ei şi din convingerea că apără de distrugere unele scrieri necunoscute, cari totuşi vor fi de un deosebit interes pentru cunoaşterea cât mai aproape de adevăr a personalităţii criticului român şi mai cu seamă în cele dintâi manifestări spirituale, ca şi pentru evoluţia şi ascensiunea cunoscută şi recunoscută de istoria literaturii române, doamna L. Dymsza cu experienţa şi înţelepciunea vieţii a ştiut să pună la adăpost câteva lucrări, documente, scrisori pe cari acum aducându-le în Patria ei de origină, ni le-a încredinţat pentru a fi cuprinse în opera completă a lui Titu Maiorescu, pe cale de a se reproduce prin tipar.

Treptat, o parte din aceste m-se inedite se vor tipări mai întâi în „Convorbiri Literare". Infăţişarea în revistă se face cu un ceas mai înainte de a apare în ediţia operelor sale complete, ediţie care se pregăteşte cu răbdare şi discernământ; multiplicarea lor prin imprimare aici este necesară şi din cauza restriştei vremurilor pe cari le trăim. Ineditele devin astfel bun pentru tezau-

rul literaturii noastre, ideile se salvează și numai obiectul cu valoare de muzeu rămâne să înfrunte primejdia dispariției.

După publicare în revistă, manuscriptele vor fi predate Academiei Române, atât spre mai mare siguranță, cât și pentru a satisface principiul istoriografiei, că documentul original care nu-i accesibil cercetărilor pentru confruntare și verificare, nu există pentru știință; ori de câte ori s'ar reproduce prin tipar, veracitatea și autenticitatea lui pot trezi îndoială, ba chiar pot fi negate. De aceea n'a fost nicio greutate de a primi învoirea doamnei Livia de Dymsza, ca Academia Română să devină proprietara și păstrătoarea acestor hrisoave, totdeauna la îndemâna oamenilor de știință.

Inainte de a trece la traducerea în românește a *Aforismelor etice, estetice și critice* se cuvine să exprimăm doamnei L. Dymsza și din acest colț al istoriei și istoriografiei literare recunoștință, pentru salvarea dela prăpăd a manuscriselor, pentru încrederea pe care ne-o arată ca și pentru ajutorul ce ni-l dă la cetirea unor locuri, cari fără concursul d-sale ar rămâne ipotetice, în ceea ce privește unele cuvinte și fraze cel puțin pentru câtva timp, altele pentru totdeauna.

Manuscriptul „Aforismelor etice, estetice și critice" (I), neterminat, cuprindea 7 coale de câte 4 pagini, în formatul 14,5×22,5 cm, numerotate de autor 1—7, sus în colț. Dintre acestea coala a 4-a s'a pierdut, iar în coala a 7-a, pe pagina a 3-a, se termină textul de subt paragraful 20, iar pentru paragraful 21 T. M. a dat numai indicația intențiunii sale de a continua: =21)=, căci de aci înainte paginile 3 și 4 rămân albe.

Paragrafele 1—6 sunt scrise de mâna lui Titu Maiorescu, 7—9 de Clara Kremnitz, fosta sa soție; la sfârșitul paragr. 14 și următoarele revine grafia autorului; o parte din 19 este iarăși scrisul Clarei, cu excepția citatelor grecești cari sunt redate de T. M.

Următorul manuscript (II) n'are titlu, se extinde pe o coală de 4 pagini, aceeași hârtie, în aceleași dimensiuni ca și ms. I, este în întregime copiat de Domnișoara Clara Kremnitz, dacă ms. datează înainte de căsătoria lui T. M.

Data manuscriptelor s'ar putea deduce cu oarecare apropiere numai după anul de apariție al unor lucrări citate de critic.

In prefața volumului *T. Maiorescu și posteritatea lui critică* E. Lovinescu formulează rezerve în privința concluziilor sale, deoarece o astfel de cercetare nefiind „creație subiectivă, ci obiectivă, nu poate avea decât un caracter imperfect și provizoriu". Criticul a avut la îndemână un material istoriografic limitat, și din torturile acestuia a țesut paginile despre epigonii maiorescieni.

Prudent ca oricare alt scriitor cu experiență, E. Lovinescu evită să pronunțe un verdict definitiv, convins fiind că atunci „când vor ieși la lumină documente noi, partea aceasta istoriografică, până încă în stativele istoriei, va trebui refăcută" (pg. 6).

Dacă E. Lovinescu ar fi apucat să cunoască ineditele lui Maiorescu de aci, ca și altele cari vor urma, desigur că și-ar fi luat notă nu numai pentru refacerea ultimelor volume închinate „Junimii", ci și pentru cele două cari cuprind expunerea vieții și critica operei lui T. Maiorescu, apărute cu prilejul împlinirii unui veac dela naștere. Și într'o altă direcție se vor impune corecturi și modificări. Se știe că în ultimii ani s'a scris în deajuns despre „expresivitatea limbii" și „fonemologie", dorindu-se să se dea pretutindeni impresia originalității și a noutății. „Aforismele etice, estetice și critice" ni-l arată pe Titu Maiorescu și pentru aceste probleme de technică a limbii și de estetică a poeziei ca cel mai îndreptățit precursor. Puține pagini din critica sa devin în acelaș timp atât de revelatoare pentru sensibilitatea receptivă a criticului și surprinzătoare în momentul genetic al criticei, deoarece cu firea discretă și spiritul său de obiectivitate, el se înfățișează totdeauna rigid, distant voit și extrem de rezervat în confesiuni de natură să-și descopere propriile coarde întinse.

Deoarece prin însăși definiția lor aforismele exprimă adevăruri pregnante în modul cel mai concentrat, ar fi o muncă zadarnică să se facă un rezumat. De aceea unele se înfățișează în traducere românească, pentru cine nu cunoaște limba germană.

I. E. Torouțiu

IV

AFORISME ETICE, ESTETICE ȘI CRITICE

de T. L. Maiorescu

1 *Despre technica poeziei.* Cine prin vibrația sa interioară se simte silit să acorde atențiune plină de agerime nu numai cuprinsului unei creații poetice, ci și formei acesteia, dă dovadă de substanțial progres în propria sa structură. Și acest fapt este cu atât mai însemnat, pe cât poetul clasic se deosibește cel mai hotărît de diletantul neformat tocmai prin formă. Te minunezi ce influență exercită asupra impresiei unei lucrări poetice măsura versului, strofa, anominația, onomatopoezia, vocalizația ș. a. m. d. Te oprești bunăoară la următoarele versuri din poezia lui Goethe: Geständniss (ciclul *westöstlicher Divan*).

„Am schwersten zu bergen ist ein Gedicht,
Man stellt es unter'm Scheffel nicht.
Hat es der Dichter frisch gesungen,
So ist er ganz davon durchdrungen,
Hat er es zierlich nett geschrieben,
Will er, die ganze Welt soll's lieben".

In ultimile patru versuri se vădește o semnificativă frumusețe a limbii. Trecând peste înțelesul cuvintelor, fiecare vocală în

parte exprimă în esență ideea fundamentală cuprinsă într'însele. Ideea fundamentală este următoarea: conținutul pretinde volum; ce s'a format în intensitate, cere extensivitate, ceea ce s'a exprimat admirabil tocmai prin vocale:

Hat es der *Dichter frisch gesungen*...

In mijlocul versului se găsesc doi *i:* Dichter, frisch, mai precis cuvântul „frisch" cu exprimarea sa scurtă, ascuțită este semnificativă pentru intensitatea lucrului. Dar apoi vrea să se și extindă, și atunci aflăm în versul următor vocalele deschise, cu suflu larg a, o, u:

So ist er *ganz davon durchdrungen*

Aceași relație se întâlnește în rândurile cari succed:

Hat er es *zierlich* nett geschrieben...

și apoi:

Will er, die *ganze Welt soll's* lieben...

Un loc asemănător, vrednic de reținut în această privință, este în monologul personagiului Lady Milfort din „Kabale und Liebe" (actul al IV-lea, scena a 8-a):

„Es ist geschehen! Gehoben das furchtbare Hinderniss,
Zerbrochen alle Bande zwischen mir und dem Herzog.
Gerissen aus meinem Busen diese wütende Liebe!"

In cuvintele: *Gehoben, zerbrochen, gerissen,* cu deosebire în vocala de înaltă tonalitate din ultimul cuvânt, se cuprinde o putere atât de mare a limbii, încât chiar fără s'o cunoști, ești în stare să ghicești înțelesul propoziținii. Deasemeni în catrenul lui Leander[1]: „Stilles Wasser im Kruge" (aceeași idee din distihul lui Schiller „Viel 1000 Masten"), cu obiecțiunea că în versul ultim s'ar fi potrivit mai bine troheul decât dactilul.

In legătură cu aceste reflecții ar fi la locul lor observațiile referitoare la doi poeți foarte mult cetiți pe vremea lor. Că, unul dintre aceștia, și anume Tiedge[2], a fost un poet neformat și că n'avea simț pentru alegerea potrivită a măsurii versului și a efectului ce-l produce, se vădește chiar la început în „Dedicația" cunoscutului său poem *„Urania"*. Pentru această dedicație, prin care trebue să se pregătească cetitorul cu acorduri serioase și solemne, Tiedge a găsit că ar fi nimerit să folosească aceași măsură pe care Goethe, singurul dotat cu simț rafinat pentru asemenea probleme, a întrebuințat-o în balada *„Cântec de nuntă"*,

„Wir singen und sagen vom Grafen so gern.
Der hier in dem Schlosse gehauset,
Da" u. s. w.

Așa se face că dedicația lui Tiedge alcătuită în versul care înaintează sgomotos, nu produce impresia voită și nu realizează efectul urmărit. Spre exemplu strofa a 3-a:

„Mein Geist war fern um ein teures Grab
Vertieft in unendliches Trauern,
Da kam auf mich ahnendes Leben herab,
Gleich wunderbar mächtigen Schauern".

Ți se pare că după „Vertieft in unendliches Trauern" urmează să dansezi un vals. La fel strofa a 5-a:

„Hell flos um blondes Gelock der Kranz,
So strahlt's an unsterblichen Stirnen.
Doch dämmert es ernst durch den leuchtenden Glanz,
Es war das erhabenste Zürnen"
u. s. w.

Stai și te minunezi cum de s'a putut reda un astfel de cuprins în ritm de versuri anapeste!

In *„Rosa Fermecată"* de Ernst Schulze[3], strofa dă ocazie să judeci aptitudinile epice ale poetului. După cetirea primului când se observă că Ernst Schulze are talent pronunțat pentru lirică și mai puțin pentru poezia epică, mai grea, ceea ce se evidențiază în mod foarte interesant prin faptul că poetul izbutește de minune cu strofa aleasă — stanța — când e liric; de îndată ce însă începe să devină epic, nu poate umple strofa în întregime și cele din urmă două din opt versuri ale acestei strofe le alcătuește bombast, sau fără legătură, sau liric. Spre exemplu: cea dintâi strofă (21) a cântului prim, în care autorul începe o povestire

Denn als, geseilt dem kühnen Ritterstande,
Leantes noch auf Abenteuer zog,
Und jugendlich durch manche fernen Lande
Der edle Ruhm von seinen Taten flog.
Da kam er einst zum weiten Meeresstrande,
Wo ihn zu ruhn die kühle Nacht bewog:
Er hiess sein Ross am grünen Ufer grasen
Und lagerte sich auf dem weichen Rasen...

Ultimele două versuri în raport cu celelalte sunt neputincioase și de prisos. Mai pronunțat apare greșala în strofa a 27-a:

Ein schmaler Reif von hellen Diamanten,
Umgab ihr Haupt mit zauberischem Licht
Und leicht umfloss mit reichgestickten Kanten
Ein zarter Flor ihr blühndes Angesicht;
Allein den Strahl, den ihre Blicke sandten,
Verbürge selbst der Isis Schleier nicht;
Der eine Arm lag auf des Thrones Lehne,
Der andere hielt am goldenen Band die Schwäne".

Cele două versuri s'au adăogat aci fără nici o legătură ca simplă umplutură.

In strofa a 46-a:

„Ein zartes Kind, ein Knab', in dem Janthe
Des Ritters Kraft und lichten Heldenblick
In dem der Held Janthen's Reiz erkannte,
Verriet schon längst ihr süssverhohlnes Glück;
Da schlug die Stund', und seine Blitze wandte
Auf beider Haupt das strafende Geschick.
O süsse Lieb', o reizendes Verbrechen,
Dich wird an mir das Schicksal nimmer rächen!"

Avântul liric, și prea personal, al celor din urmă versuri, este cel puțin de prisos. La fel, în strofele 40, 39, 34 ș. a. m. d. In rezumat poetul se simte așa de puțin în elementul său, când este epic, încât la toate povestirile din poem cele din urmă două versuri ale stanței se pot suprima.

2 Este bătător la ochi că în vreme ce limba franceză arată predilecție pentru particole de timp, cea germană preferă particole de spațiu; dialectul berlinez denaturează în mod vădit particolele temporale și le înlocuește cu altele spațiale, oriunde poate. De ex.: locuțiunii franceze „chose qu'on n'a jamais vue jusqu'à présent" — îi corespunde cea germană: „noch nicht da gewesen".

In loc de „wan" se spune în dialectul nordic „wenn", în loc de „dann" — „denn", în loc de „wieso ?" berlinezul spune „woso ?". In vieneză: „das ist zum Verflixtwerden" în berlineză: „das geht bis in die Puppen". Vienezul: „das ist einzig in seiner Art" — Berlinezul: „So was läuft auf dem Boden nicht mehr". „Was kann *da* sein ?" este o locuțiune obicinuită berlinezo-iudaică.

3 *A propos de Graziella lui Lamartine.* T. Maiorescu dovedește *trichomania* în stilul lui Lamartine: „tristesse — religion — souvenir"; „verité — simplicité — sentiment"; „hommes — âges — pays"; „liberté — ambition — gloire"; „nature — amour — Dieu" etc.; stilul care îl împinge la repetarea acestei forme de trinitate de cele mai multe ori necoordonate până la stingherirea înțelesului — Maiorescu din acest punct de vedere îl consideră stil rău, oricât ar da din umeri istoricii literari cari au lăudat stilul lui Lamartine [4].

4 Pentru omul iubitor de adevăr este o penibilă situație când i se face un reproș meritat în formă nepotrivită și exagerată. Numai învinuirea ar primi-o și ar și promite să se orienteze după ea și să se îndrepte. Dar forma nepotrivită, deși nu-l oprește să recunoască adevărul, totuși îl face mai bățos decât de obiceiu. Și apoi se spune: omul se supără dacă-i obiectezi ceva, și crede că tot ce face este cel mai bine!

5 Măsură pentru oameni și lucruri sunt propriile lor umbre.

6 Pe cât de firesc este pentru unii să fie buni în acțiunile lor, pe atât de greu e pentru fiecare să fie bun totdeauna și în sen-

timentele sale. Ca să fii simţitor dela disonanţa unei fapte până la emoţie, se cere să nu-ţi pierzi niciodată liniştea şi îngăduirea faţă de oamenii cu cari ai de lucru, ceea ce înseamnă că trebue să te supui principiului: ce-i adevărat este raţional. Acest principiu se acopere cu învăţătura lui Christos despre dragoste faţă de aproapele tău, şi amândouă — principiul şi învăţătura — se susţin şi cad împreună. Omule, înţelege odată, că semenul tău care s'a purtat rău cu tine, s'a purtat aşa din motive interioare şi altfel nu se putea purta, de aceea, dacă vrei, revoltă-te obiectiv împotriva faptului, dar păstrează-ţi toleranţa şi iubirea faţă de om — aşa spun Christos şi principiul hegelian. Trebue să luptăm ca să ne formăm în acest fel. Destrămarea sufletească de nesuferit, în unele împrejurări până la nebunie, destrămare care se naşte din sentimentul revoltei împotriva unui om pe care nu te poţi răzbuna, trebue s'o înfrânezi cu toate puterile. In această străduinţă te sprijină şi întăreşte în chipul cel mai folositor lectura cărţii lui *Silvio Pellico:* „Inchisorile mele" [5].

7 In privinţa desăvârşirei cel mai greu e să nimereşti sănătoasa cale de mijloc. Pe deoparte ea este o însuşire aşa de necesară pentru orice lucru temeinic, încât înveţi a o preţui cu atât mai mult cu cât devii mai matur. Pe de altă parte n'ai voe să exagerezi, altfel stai pe loc şi nu faci nimic. Cum în lume nimic nu-i absolut, fiecare premisă presupune totdeauna alta şi de atâtea premise n'ajungi niciodată la concluzie. Pregătiri fără sfârşit împiedecă fapta. Când eşti prea tânăr, cazi în extrema întâia: lucrezi uşuratic. La o anumită trecere spre maturitate, devii prea conştiincios, te tot pregăteşti şi pregăteşti şi amâi lucrul fără nici o socoteală. In această situaţie, ca şi în oricari altele, determinant este ritmul împrejurărilor. Apucă-te de lucru cu nădejde şi aşează o piatră, care chiar dacă încă nu înseamnă clădire, este totuşi o piatră de temelie.

8 E o nefericire caracteristică de care eşti singur vinovat şi anume tăria şi conştiinţa de a te comporta după propriile tale principii, fără însă să ai bărbăţia şi înţelepciunea de a suporta liniştit şi consecinţele lor firesti.

9 Cât de caracteristice pentru spiritul unui popor sunt unele sunete din cuvinte! Când limbile romanice vor să exprime inteligenţă, folosesc numai sunete de tonalitate înaltă, ascuţite şi eterice. Astfel în limba românească *spirit,* în franceză *esprit* ş. a. m. d. Şi expresia germană *Geist* este plină de suflu şi suflet. In cuvântul „spirit" se vădeşte agerime curată şi puternică pătrundere. Cei doi i sunt ca şi tăişul unui cuţit foarte ascuţit, care trebue să pătrundă adânc. Să se observe contrastul din limba slavă. Aici spirit se redă prin duh (Δ8χ). Vocala prelungă „u" este sumbră şi misterioasă, ca şi capul slav mărginit şi fanatic. Ai impresia că prin exprimarea cuvântului duh s'ar crăpa cu securea scăfârlia unui rus şi că acolo s'ar oblici în loc de crieri o sumbră găurică de beciu.

[Paragrafele 10—14 s'au pierdut. Din 14 s'a păstrat numai sfârșitul unde e vorba despre D e s c a r t e s] [5b].

15 T. Maiorescu se ocupă de definiția cunoașterii din *Sistemul Logicei* de F r. U e b e r w e g [6] și propune altă stilizare.

16 Problema de logică și filosofie pe care, ca și pe cea din 15, logicianii și filosofii noștri o vor înțelege din textul original.

17 Schopenhauer greșește când scrie (Die beiden Grundprobleme der Ethik, ediția a II-a, pag. 211): „In Folge der oben gegebenen Darstellung des Mitleides als eines unmittelbaren Motivirtwerdens durch die Leiden des Andern, muss ich noch den nochmals oft wiederholten Irrtum des Cassina (Saggio analitico sulla compassione, 1788; deutsch von Pockels) rügen, welcher meint, das Mitleid entstehe durch eine augenblickliche Täuschung der Phantasie, indem wir selbst uns an die Stelle des Leidens versetzen und nun in der Einbildung, seine Schmerzen an unserer Person zu leiden wähnten". Această greșală, dacă este greșală, nu-i a lui Cassina, ci-i a lui Lessing, care a introdus-o în lumea științifică mul mai înainte, anume în anul 1768, prin articolele 38, 7 și 77 din a sa „Hamburgische Dramaturgie", unde toată cercetarea și-o întemeează pe Aristotel („Alles das ist uns fürchterlich, was, wenn es einem begegnet wäre oder begegnen sollte, unser Mitleid erwecken würde, wenn es uns selbst bevorstünde") u. s. w. (Lessings Werke, ediția portativă Göschen, vol. VIII, pg. 127, ș. urm., pg. 119 și urm., vol. VII, pg. 210 și urm.).

18 Cât de ciudate sunt și chestiunile de gust în judecată! G. H. L e w e s [7] scrie în biografia sa G o e t h e, cap. 6, cartea 6 (traducere de F r e s e, ed. a III-a vol. 2, pg. 345): „Schiller însuși se așează cu fermecătoare modestie în locul al doilea după Goethe: „față de Goethe nu sunt de cât o sărăcie de poet", spune Schiller într'o scrisoare către Körner". Modestie, într'adevăr; dar cum e fermecătoare?

19 Și pentru că ne găsim împreună cu Lewes, să-i mai facem o mică observație, în legătură cu *Werther* (traducere de Frese, ed. III-a, vol. I, pg. 285/6): „Firește sunt și adversari" — spune Lewes — „Lessing de ex. care nu suferea de boala vremii și se feria de orice s'ar fi apropiat numai de sentimentalism, și-a exprimat părerea că asemenea scriere înfocată cere un antidot sub forma unui post-script rece. „Crezi într'adevăr — scria Lessing * — „că vre-un tânăr roman sau grec și-ar fi curmat viața în chipul acesta și din pricina asta? De bună samă că nu. Știau să se ferească altfel de exaltarea iubirii; și pe vremea lui Socrate o exaltare din dragoste împotriva firii, nu s'ar fi iertat niciodată unei

r) La 26 Oct. 1774 în scr. către Eschenburg — *I. E. T.*

fete. Crearea unor asemenea tipuri originale neînsemnat de mari și foarte puțin prețioase a fost rezervată numai educației creștine care știe să transforme așa de frumos exigențele corporale într'o perfecțiune spirituală. Așadar, iubite Goethe, încă un capitolaș la sfârșit, și pe cât mai cinic, pe atât mai bine". Asta înseamnă firește răsturnarea întregii teme. Căci doar nu o iubire nemăsurată îl împinge pe Werther la sinucidere, ci suferința naturii sale etice, care-i face viața nesuferită, iar iubirea nefericită aprinde scânteia sinuciderii. „Și referirea la Elada și Roma trebue să surprindă la un eminent învățat cum este Lessing, care trece cu vederea că Sofocle în Antigona îl face pe Haemon să se sinucidă, pentru că-l părăsește iubita. El trece cu vederea că stoicii au ridicat în Roma sinuciderea la modă și că epicureii formaseră în Alexandria o societate pentru suprimarea vieții; după ce membrii acesteia se săturau de toate plăcerile sensuale și petreceau în orgii cu femei și băutură, își puneau capăt vieții în mijlocul acestor orgii — un nou fel de soirée, unde oaspeții erau invitați la cină pentru a se sinucide în loc de ceaiu și muzică".

Cum poate domnul Lewes să procedeze așa de ușuratic cu Lessing, care să fi trecut cu vederea că stoicii uneori au aprobat și introdus sinuciderea! Să fi trecut cu vederea Lessing ceea ce știe oricare dintre primani **. Unde a trecut aceasta cu vederea, Lessing? Doar nu în locul citat, în care afirmă: Anticii știau să se pună la adăpost de exaltarea erotică și ei ar fi iertat cu greu unei fete sinuciderea din dragoste, cum se spune clar ἐξ ἔρωτος. Așadar argumentul contrar al lui Lewes este lovitură în gol. El dovedește ceea ce nu i-a trecut lui Lessing prin minte să conteste și nu contestă ce a dovedit Lessing. Cel dintâi argument este că „Stoicii ridicaseră sinuciderea în Roma la modă". Se poate, însă nu din cauza iubirii. Al doilea argument ar fi societatea epicureilor pentru suprimarea vieții. Dar membrii acestei societăți se sinucideau din cauza iubirii? Tocmai nu! Prin urmare aceste două adevăruri pe cari Lessing desigur le-a cunoscut nu stau nici într'o legătură cu ceea ce susține. Singura obiecțiune a lui Lewes care se poate lua în considerare ar fi citarea lui Haemon din Antigona; acest singur caz însă nu răstoarnă poziția lui Lessing în concepția sa generală despre anticitate. Când e vorba de vre-o greșală a capetelor eminente, e bine să ne gândim la cuvintele lui Lessing: „Dacă vreodată întâlnesc asemenea erori la un astfel de om, mai bine e ca neîncredere mai mare să am în înțelegerea mea decât în a sa. Imi îndoesc atențiunea și citesc locul de zece ori, ș. a. m. d.". (Hamb. Dramat.).

20 Prin ce este așa de binefăcătoare concepția sănătoasă despre artă? Prin faptul că omul uită de sine. Ce nefericită ființă trebue să fie omul!

21 .....

** Numirea elevilor din prima clasă a cursului superior, în școala medie. — *I. E. T.*

V

....„Descoperirea lui Columb are însemnătatea că o nouă putere geografică a lumii se introduce în istorie; lumea maritimă sau principiul oceanic și popoarele se desleagă prin aceasta întâia oară de principiul thalassic sau de marea mediteraneană. Cultura neoeuropeana pleacă acum din ținutul thallassic; părăsind popoarele romanice ale Europei: Italia, Spania, Portugalia, ea se așează în țările oceanice, la popoarele germanice. Spațiul culturii moderne devine acum Franța, Olanda, Anglia și Germania; acestea sunt țările cari aparțin în parte sau cu totul lumii maritime atlantice".

Cât de ușor se pot face asemenea reflecții! Cât de ingenios și plăcut e să împachetezi cu o singură lovitură popoare întregi și epoci ale istoriei într'o cutioară de jucărie construită după toate regulile și împodobită frumos. Și totuși cât de inadmisibile și false sunt aceste reflecții față de realitatea impunătoare. Probabil de pe timpul hegelianilor a devenit așa de simpatică ideea că civilizația se îndepărtează tot mai mult de cel dintâiu leagăn al ei, din Asia, și că se mișcă spre America. Poetul P l a t e n spune clar în poezia sa *Spiritul lui Columb:* „Istoria lumii sboară către Apus". Această părere superficială poate își are explicația și în lipsa de participare la eforturile vitale ale popoarelor din spațiile estice. Se spune doar și așa că țările estice sunt o ramură care se vestezește. Civilizația o reprezintă germanismul. Făcând abstracție de interesul adevărului în sine, dintr'un interes național trebue să mă ridic împotriva acestei concepții și anume din două puncte de vedere, care sunt hotărîtoare, unul factice, altul etic.

Punctul de vedere al realității: deși cultura s'a răspândit de mult spre vest, totuși răsăritul se mișcă și tocmai în timpul din urmă într'o măsură mai mare. Abia au trecut treizeci de ani 1861, de când Grecia și-a repetat epoca eroică dinainte de Christos și și-a dobândit libertatea. N'a trecut nici un an de când Rusia a făcut un mare pas spre cultură, iar Ungaria luptă încă pentru formația statală și civilizație. Departe de a fi mutat centrul vieții europene către Oceanul Atlantic, descoperirea Americei este un argument tocmai împotriva părerii lui K u n o F i s c h e r[8]. Exact pe timpul când după această concepție cultura trebuia să plece din Apus, exact atunci vedem Italia păsind în fruntea culturii europene, prin faptul că întemeiază arena politicei moderne; exact atunci, mai departe, în Răsărit, se ridică muhamedanismul cu putere căreia nu i se poate rezista, și face să reînvie noțiunea imperialismului mondial dinainte de Christos. Iar astăzi? când America în culmea ideii de republică începe să se clatine, apare iarăși Italia care realizează cu mare vigoare principiul naționalității și se situează astfel în fruntea culturii moderne. Așa dar, în ceea ce privește punctul de vedere al realităților se pot cita tot atâtea argumente pro cât și contra amintitei concepții de filosofie a istoriei.

Pentru scrutarea acestei concepții se impune însă și un punct

de vedere mai înalt — cel etic, cel cu adevărat uman. Cea mai frumoasă înflorire a culturii moderne se vădeşte prin caracterul ei general, care nici într'un caz nu se poate confunda cu cosmopolitismul. De acum înainte nu mai este cu putinţă ca o cultură existentă să se piardă, pentru a face loc alteia. In lumea spiritului toate convieţuesc în pace lângă olaltă. Să nu se uite că în vremurile trecute trecerea dela o treaptă a culturii la alta a însemnat totdeauna forţă brutală. Astfel în laturea negativă prăbuşirea antichităţii înseamnă migraţiunea popoarelor, prăbuşirea evului mediu — războiul religios protestant. Dar asemenea nimicire în zilele noastre nu mai este permisă, dacă vrem să fi făcut progres în ideea de umanitate. Cultura trebue să se impună pe căi de spiritualitate multilaterală, nu prin violenţă unilaterală. Precum în viaţa individului acea educaţie va fi cea mai bună care-l va ajuta să treacă peste toate vicisitudinile cu claritate spirituală netulburată, tot aşa pentru omenire cea mai bună cultură va fi aceea care va supravieţui evenimentelor istorice. Aşa dar Orientul nu apune, fără putinţă de a fi salvat, dacă Occidentul înfloreşte, ci razele pătrund necontenit, pe când soarele rămâne stea fixă.

Trad. de **I. E. Torouţiu**

VI

NOTE

1 Leander pseudonimul lui Richard von Volkmann (* 17 August 1830 Leipzig — † 28 Noemvrie 1889 Jena), a studiat medicina (chirurgia) în Halle, Giessen şi Berlin; 1857 prof. la Universitatea din Halle şi director al celebrei clinici chirurgicale de aici, pe care a întemeiat-o şi condus-o până la sfârşitul vieţii sale. In timpul războaielor din 1866 şi 1870 şi-a dobândit mari merite ca medic chirurg. Chemat la Berlin să ocupe locul lui Langenbeck, nu urmează chemării. La 1885 împăratul îi conferă prin decret imperial titlu de noblețe.

Scrieri: *Träumereien an französischen Kaminen*, (basme) 1871. — *Aus der Burschenzeit*, (idile) 1876. — *Gedichte*, 1878. — *Kleine Geschichten*, 1885. — *Alte und Neue Troubadour-Lieder*, 1889.

Liric delicat, profund serios, plin de gând şi înţelegere pentru fiinţa umană; sentimentul iubirii este măreţ ca şi tainele naturii, unde ciocârlia mică se pierde spre soare cu melodia celei mai ingenioase arte, ramura mohorită a mărului dă cea mai diafană acuarelă de colorit în floare şi potirul viorelei dăruie parfumul blând. Voi, mici vieţi, cum puteţi cuprinde toate aceste taine şi minuni ale naturii — întreabă omul, cărula ele îi răspund: „Cum poate mica ta inimă să cuprindă marea împărăţie a iubirii?"... („Ich fragte:..." în *Deutsche Lyrik des neunzehnten Jahrhunderts bis zur modernen Aera*. Mit einer literarischen Einleitung herausgegeben von Rudolf von Gottschall (Leipzig, Reclam), pg. 574).

Limpezit în fond, cu metaforă de sens, Leander este clasic în formă:

So lass uns gehen Hand in Hand.
So lass uns wandern durch das Leben,
Gedenk' der Stunde, die uns band
Und eins dem andern still ergeben!

Wohl ist die Welt kein Gartenland;
Doch schau' zur Ferne ohne Beben!
Auf steilem Pfad, im Sonnenbrand,
Will ich die treue Hand dir geben.
(Ibidem, pg. 574).

Citarea lui Leander în rând cu Goethe și Schiller de către Titu Maiorescu apare cu totul justificată.

[2] Christoph August Tiedge (* 14 Decemvrie 1752 Gardelegen — † Martie 1841 Dresda), poet, a studiat dreptul la Universitatea din Halle; 1781 educator; 1788 la Halberstadt; 1792 secretar al canonicului v. Stedern; după moartea acestuia se mută împreună cu familia într'o localitate din apropierea Quedlinburgului; apoi călătorește prin Elveția și Italia în tovărășia poetei Elisa v. d. Recke.

Tiedge și-a câștigat renume prin foarte populare cântece între cari: „Schöne Minka, ich muss scheiden" ș. a. De proporții poemul: *Urania* (Halle 1800; la 1862: ediția a 18-a) cu tema nemuririi sufletului, în spirit raționalist Kantian.

Alte scrieri: *Elegien und vermischte Gedichte,* Halle 1803 cu răsunetul frumos și durabil. *Opere* în 10 vol. Leipzig 1841. Prietenia dintre Tiedge și d-na Recke a descris-o Falkenstein în *Blicke in Tiedges und Elisas Leben* (Berlin 1844). In onoarea lui Tiedge s'a întemeiat la Dresda (1842) Fundațiunea Tiedge, pentru ajutorarea poeților și artiștilor. (Cfr. *Meyers Konv.-Lexikon,* vol. 19, pg. 528/9).

[3] Ernst Schulze (* 22 Martie 1789 Celle — † 29 Iunie 1817 Celle) a făcut studii de teologie în Göttingen, apoi de estetică și filosofie, s'a habilitat ca docent privat și a ținut cursuri de limbă veche și literatură frumoasă. La 1814 ia parte la campania din Franța de unde se întoarce apoi tot la Göttingen. Moartea lui prematură, de plămâni, în vârstă de 28 ani, a contribuit la o atentă cercetare a operei sale poetice, în bună parte inedită.

Ernst Schulze este elev și admirator fără margini al lui Wieland — romanticul din Oberon; pentru Schulze, ca de altfel și pentru caracteristica în general a romanticilor, tematica este numai canavaua pe care înfloresc sentimentele autorilor, elementul epic se supune stilului romantic mitologic.

Istoria literaturii germane reține trei poeme, prin care se valorifică talentul liric al lui E. Schulze. Cel dintâiu poem *„Amor und Psyche"* — produsul fantesiei la vârsta de 24—25 ani, împletește expresia sentimentului cu ideia îndoielii și crează astfel o atmosferă de adâncă psihologie. Prin scena dela început *„Psyche im Bade"* s'ar părea că autorul și-ar desfășura lucrarea într'un elenism franțuzit de grațioasă lascivitate, mai târziu, când *Psyche* coboară în iad, fantezia lui Schulze surprinde prin bogăția imaginilor, prin plasticitatea descrierilor.

Moartea logodnicei sale Caecilia Tychsen, (1812), fiica profesorului din Göttingen, l-a făcut să scrie poemul *Caecilia* în ton grav, horațian. Cu ea poetul l-a întovărășit pe Dante și Beatrice, pe Petrarca și Laura, iar boala și moartea prematură a Caeciliei a introdus în romantismul poetului solemnitatea sentimentelor și seriositatea gândurilor.

Arabesca fantastică „Die bezeuberte Rose", poema cea d'n urmă, a fost scrisă în timpul când poetul lupta între viață și moarte. Povestirea în trei cânturi de stanțe-octave — *Rosa fermecată* — fecioară prefăcută în floare prin puterea zânei ocrotitoare față de crâncena luptă a peților, — este cea mai izbutită creație a poetului, care scurt timp înainte de a închide ochii, a cunoscut bucuria premiului pentru literatură („Urania"). Despre aceasta cfr.: Silbermann, *E. Schulzes Bezauberte Rose,* Berlin 1902. — Opera completă: Ernst Schulze, în 5 vol., Leipzig 1855, cu biografie și studiu critic de Hermann Marggraff.

[4] Maiorescu este de admirat în curajul său de a constata stilul defectuos al lui Lamartine. Exemplelor citate și analisate cu logica sa implacabilă nu li se poate opune nici un argument contrar.

[5] Silvio Pellico (* 25 Iunie 1789 Saluzzo — † 1 Febr. 1854 Torino), la vârsta de 16 ani pleacă în Franța împreună cu o rudă și se așează la Lyon, unde studiază limba și literatura franceză. La 1810 se înapoiază la Milano, unde funcționează ca profesor de limba franceză la Școala Militară pentru Orfanii de Războiu. In casa contelui Porro Lambertenghi face cunoștința d-nei v. Staël, a lui Byron, Schlegel, Brougham; se împrietenește cu Monti și Foscolo.

Temperament neastâmpărat, patriot și naționalist neînduplecat, intră într'una din organizațiile *Cărbunarilor.* Arestat la 1818, fu adus în Febr. 1821 la

Venezia, condamnat la moarte, pedeapsă care a fost comutată la 15 ani de închisoare. La 1830 a fost grațiat și eliberat din închisoare.

Scrieri: *Laodicea*, tragedie; *Francesca da Rimini*, tragedie; prima a căzut și poetul a retras-o din repertoriul teatrului, în schimb a doua a obținut mare succes. — Revista *Conciliatore* fondată la 1818 împreună cu oameni politici și scriitori pentru renașterea Italiei, a fost oprită de a apare la 1820 de către Austriaci. — In închisoare a scris tragediile *Iginia d'Asti* și *Ester d'Engaddi*; piesa *Lioniero da Dertona* a conceput-o și memorat-o, fără s'o fi scris în închisoare, din prudență. Alte tragedii: *Tommaso Moro*, *Gismonda da Mendrisio*. S. Pellico își ia ca model pe Alfieri, fără să se poată ridica până la măestria acestuia. Moliciune și sentimentalism, înăscute, cărora se adaogă misantropie și misticism, dobândite în urma destrămării sufletești și ruinării trupești prin închisorile austriace. In total S. P. a scris 12 tragedii, un epistolariu ș. a.

In *Le mie prigioni* Silvio Pellico se ridică eroic și acuză Austria în fața Europei. Aci autorul devine eroul propriei sale tragedii. Lucrarea s'a tradus, atât pentru valoarea literară, cât și documentară, în foarte multe limbi europene. Și în limba românească s'au făcut pe vremuri traduceri.

Același timbru de moliciune și sentimentalism îl poartă *Cantiche* povestiri poetice din evul mediu, poesiile lirice *Poesie inedite* Torino 1837.

Opera sa a fost adesea reeditată, studiată, ca și viața. Cfr.: Guiria, *Silvio Pellico e il suo tempo*, Voghera 1854. — Rinieri, *Della vita e delle opere di Silvio Pellico*, Torino 1898—1901, în 3 volume. — Pedraglio, *Silvio Pellico*, Como 1904.

Despre scrierile lui Silvio Pellico, traduse în limba română, există cercetarea documentată făcută de Aristia Benche în *Studii Italiene* (Roma" N. S. VI. București 1939, pg. 131—158) de sub direcția lui Alexandru Marcu. Autoarea studiului pornește dela predecesorii ei Ramiro Ortiz: *Per la Storia della Cultura Italiana in Romania* (București, Sfetea, 1912) și Alexandru Marcu: *Un student român la Pisa și Paris către 1820 — Simion Marcovici* (extras din *Revista Istorică*, Vălenii-de-Munte 1929).

Al. Marcu corectează eroarea care s'a perpetuat multă vreme în sensul că traducerea lui Simion Marcovici: *Francesca da Rimini* nu este tragedia lui Silvio Pellico ci „versiunea în proză a mediocrei tragedii *Francesca da Rimini* (1814), a obscurului linguist toscan Ulivo Bucchi" (Al. Marcu cit. apud. Aristia Benche ibid. pg. 137).

„Prima traducere din Silvio Pellico o datorăm Ermionei Asachi, fiica marelui cărturar și literat Gheorghe Asaki" (*I doveri degli uomini — Despre îndatoririle oamenilor*, Iași 1843; cfr. *Aristia Benche*, ibid.) — Aceeași lucrare trad. la 1892 de P. M. Georgescu: *Datoriile Omului* (cfr. A. Benche, ibid. pg. 142), apoi la 1927 de P. Mușoiu: *Despre Indatoririle Oamenilor* de *Silvio Pellico*, Idem, ibid. pg. 145.

Din *Le mie prigioni* s'au tradus la 1875 fragmente de Aron Densusеanu; la 1878 „prima traducere integrală a *Inchisorilor mele* de Clelia Bruzzesi: la 1910 N. Pandelea: Sălvio Pellico. An de temniță (Minerva). La 1911: „prima și singura traducere în întregime a unei opere lirice a lui Pellico: poema *Moartea lui Dante Alighieri* de Mihail Strajan" (D. C. Smântânescu apud Aristia Benche, ibid. pg. 152/3).

5b In Martie 1859 e vorba în *Insemnări Zilnice* despre Descartes.

6 Friedrich Ueberweg, *22 Ianuarie 1826 Leichlinger din Prusia Renană — †9 Iunie 1871 Königsberg, unde a fost profesor de filosofie din 1867 reprezintând la început punctul de vedere empiric al lui Beneke, cel ideal-realist al lui Schleiermacher și Trendelenburg.

Lucrări: *System der Logik und Geschichte der logischen Lehren*, Bonn 1857. — *Grundriss der Geschichte der Philosophie*, Berlin 1863—1866 în 3 părți.

In Sistemul Logicei se cuprinde și istoria acesteia, iar Gr. der G. d. Ph. este cel dintâiu manual general de istorie a filosofiei. — Cfr. Heinrich Schmidt, *Philosophisches Wörterbuch*, Alfred Kröner Verlag. Leipzig 1934, ed. a IX-a, pg. 680.

S'a amintit că aceste Aforisme nu pot fi datate decât cu oarecare aproximație. In acest paragraf în care *Titu Maiorescu* propune altă definiție pentru cunoaștere în locul celei făcute de Ueberweg, în pasagiul din urmă preo-

pinentul român se adresează direct logicianului și filosofului german cu titulatura: *domnul* Ueberweg: „A propos. Mi-i permis să-i arăt domnului Ueberweg o mică neglijență stilistică?"...

Se știe că în limba germană numai persoanele care sunt în viață primesc titulatura *domnul, doamna*. Cum Friedrich Ueberweg a murit în Iunie 1871, rezultă că cel puțin acest paragraf, 15, s'ar putea data înainte de 1871, probabil după apariția Logicei 1857, prin anii 1860—1.

7 George Henry Lewes, scriitor englez (* 18 April 1817 în Londra — † aici, 28 Noemvrie 1878), s'a ocupat cu medicina, studii filosofice și științele naturale. *(A biografical history of philosophy*, 4 vol. 1847. — *Lif of Robespierre*, 1852. — *The history of philosophy from Thales to Comte*, 2 vol. 1866. — *Seaside studies*, 1858; ș. a.). Intre anii 1838/9 a trăit în Germania. Ca urmare a petrecerii în patria lui Goethe, H. G. Lewes a scris cea dintâi monografie asupra vieții și operei lui Goethe: *The life and works of Goethe*, 2 vol. 1855. In studiul său *Goethe en Angleterre*, Jean-Marie Carre (Paris 1920) vorbind despre cartea lui Lewes, constată: „C'est à Carlyle que revient l'honneur d'avoir écrit la première *Vie de Schiller*. Lorsque Viehoff apprit le projet de G. H. Lewes, il se mit au travail „avec un zèle allemand et une allemande fidelité"... „L'honneur de la littérature allemande, déclarait il dans sa preface, ne souffrait pas qu'*un Anglais fût le premier biographe* de Goethe" (pg. 260). — Cu toate acestea, lucrarea lui Lewes a fost tradusă în limba germană, de către Frese, îndată după apariție; traducerea lui Frese, pe care o cetia *A. D. Xenopol* în 1869, ajunse la 1903 la a 13-a ediție (Stuttgart); afară de versiunea lui Frese, mai există una făcută de *Lippert*. Și aceasta atinge la 1902 ediția a 7-a (Berlin). G. H. Lewes a publicat și romane și teatru. Nenorocit în prima sa căsătorie, Lewes s'a recăsătorit mai târziu cu Mary-Ann Evans, cunoscuta scriitoare subt pseudonimul George Eliot, citată uneori de T. Maiorescu în lecturile sale. (I. E. Torouțiu, *Studii și Documente Literare*, vol. II, pg. 49 și 131, București 1932).

Dela studii din Berlin A. D. Xenopol scrie în 25 Aug. 1869 lui Iacob C. Negruzzi: ...„Cetesc poesii de Goethe și de Heine, cetesc viața lui Goethe de Lewes"... (Ibid. pg. 49).

Se vede că în Junimea trebue să fi fost vorba de valoroasele lucrări în circulație și că membrii ei își recomandau unul altuia cărțile cetite. Nu-i esclus ca studentul A. D. Xenopol să fi primit sugestia de a-l ceti pe Lewes dela T. Maiorescu, deoarece acesta îl cetise tot în traducerea lui Frese în primăvara anului 1859, așa dar cu 10 ani în urmă, pe când se găsia în Berlin. Cu ajutorul *Insemnări*-lor *Zilnice* ale lui Titu Maiorescu, publicate de I. Rădulescu-Pogoneanu (apărute 2 volume, iar al 3-lea pe cale de apariție), suntem așa dar în măsură să datăm unele din aceste aforisme cu anii 1859/60, Berlin:

„Tot timpul m'a ocupat biografia lui Goethe de Lewes (tradusă de Dr. Frese), un om pe care din această scriere am învățat să-l stimez, fără să mai știu altceva despre el" (Titu Maiorescu, *Insemnări Zilnice*, din 18 April 1858, vol. I-iu pg. 92).

„In alte privințe, am avut un foarte ciudat sentiment la lectura acestei cărți. Am găsit la Goethe, în istoria evoluției lui sufletești, unele trăsături care coincideau foarte mult cu mine, care uneori erau scoase din sufletul meu. Tot astfel și la critica lui „Faust". Am găsit la Lewes o mulțime de acele conjecturi cu pretenția de a fi ingenioase, pe care și el le numește neroade și pune alături de ele propria lui opinie și felul lui de a vedea, care corespund *în totul* felului meu de a interpreta lucrurile" (T. Maiorescu, ibidem, 18 April 1858).

...„Am cetit scrisorile lui Lessing"... (T. M., ibid. I/94, 26 April 1858).

Dau lecțiuni de franțuzește. Fuiu rugat de Justizrat Kremnitz. Eh bien! — Merge, și încă cu conștiința bună. Gramatica lui Borel... Sunt 4 copii ai consilierului, cari învață cu mine. Fata cea mai mare (20 de ani) Clara, blondină, germană de o paloare mată, cam trecută de anii învățăturii și de aceea, când lucrează, face multe greșeli". [E viitoarea sa soție]. (I. Rădulescu-Pogoneanu, *T. Maiorescu*, Insemn. Zilnice, I/109, — 30 Ianuarie 1859):

„De când sunt în Berlin, cetiiu: *Goethes Leben*, de Lewes" (T. M., I. Z. 15/27 Februarie 1859, vol. I-iu, pg. 109).

In alt manuscript, o coală de 4 pagini, T. Maiorescu revine asupra obiceiului de a-şi însemna reflecţiile etice şi estetice. Aici întâlnim a doua oară aforismul: „Ein Massstab für Menschen und Dinge ist ihr eigener Schatten", împreună cu altele, care se vor tipări altădată. Primele opt aforisme sunt datate: *6 Aug. 1870 Berlin;* următorul: *Berlin 20 Aug. 1870;* urmează apoi altele: *Iaşi, Bucureşti, Martie-April 1872* şi cel din urmă: *Berlin Juli 1872.*

8 Kuno Fischer (* 1824 — † 1907), profesor la Univ. din Jena şi Heidelberg, istoricul filosofiei moderne, la început aderent al Hegelianismului, trecând apoi la empirism. Principala sa lucrare este: *Geschichte der neueren Philosophie,* apărută între anii 1854 şi 1877. Ediţia jubilară (1898 ş. urm.) în 10 volume, cuprinde: 1 Descartes, 2 Spinoza, 3 Leibniz, 4 şi 5 Kant, 6 Fichte, 7 Schelling, 8 Hegel, 9 Schopenhauer, 10 Bacon. — Pentru istoria şi estetica literară: *Ueber die Erklärungsarten des Goeteschen Faust,* 1889, ed. IV, 1912 — *Diotima, Die Idee des Schönen,* în scrisori, 1849. Ediţie mai nouă 1929. (Cfr. Heinrich Schmidt, *Philosophisches Wörterbuch,* Alfred Kröner Verlag Leipzig, IX. Aufl. 1914, pg. 185).

I. E. Torouţiu

I O N R O Ş C A

In 3 Oct. 1943 s'au împlinit zece ani dela moartea lui *Ion Roşca*, al doilea tânăr scriitor rădăuţean trecut în veci pe când se afla în plină manifestare a talentului [1]. Ca şi *Mihai Horodnic*, vecinul său dela Bilca, răpus de un destin asemănător, el pleacă în începuturile-i poetice dela „Mugurii" liceului Eudoxiu-Hurmuzachi şi mişcarea literară tinerească înfiripată în jurul revistei de profesorul *Ilie Vişan*.

Un deceniu încape vreme deajuns pentru consacrarea sau văduvirea de glorie a unui talent adeseori anunţat sgomotos de publicistica târgului. Atunci când moartea îl găsi pe Ion Roşca, la numai 24 ani, el nu publicase decât puţine versuri prin revistele locale şi ziarul „Glasul Bucovinei". Modestul volumaş de 29 poezii, intitulat *„Semne'n scuturi"*, apăru în 1937, prin grija prietenilor *Mircea Streinul, E. Ar. Zaharia* şi „dragostea de bine şi frumos a d-lui prof. *I. E. Torouţiu*" (Introd. p. 8). Intrunite laolaltă postum, fără un testament anume al autorului, deci fără modificările pe cari le-ar fi introdus un talent matur ce se anunţa înzestrat cu cele mai bune însuşiri, între cari sensibilitate nemijlocită în exprimare, imaginaţie stăpânită, simţ echilibrat al formei poetice amintind prin factura ei preocupările plastice, ale artistului, aceste 29 poezii, citite la zece ani după moartea autorului, păstrează încă sunetul de aramă al scuturilor dăltuite, de pe cari semnele s'au şters abia pe alocuri.

Lipsit de lauda sonoră a cenaclului cât şi de obişnuitele mărunte acompaniamente critice, numele lui Ion Roşca rămâne consacrat în istoria poeziei bucovinene orientată spre literatura românească de pretutindeni, prin puţinul pe care soarta i l-a îngăduit să ni-l deie.

L-am cunoscut din clasa a VI-a. Stătea la internat într'o încăpere singuratică. Vorbea puţin şi cu multă rezervă. Mai mult citea, medita şi desena. Il găseam mai totdeauna cu ochii lui albaştri mărunţi cufundat în visare sau cu paleta dinainte. Fruntea lui de clasică arcuire, crescută în maiestate prin vălura bogatului păr ce-o încorona şi-i dădea oarecare semeţie, trăda încă de pe atunci preocupări nobile.

Desemna cu preferinţă privelişti. Printre altele îmi amintesc de o frumoasă acuarelă cu doi cireşi înfloriţi, pe care am găsit-o mai pe urmă printre obiectele cu amintiri ale prietenului *C. Dragomir*. O alta înfiripa una din viziunile lui din copilărie: haiducia.

---

[1] Date biobibliografice în introducerea d-lui M. Streinul (Semne'n scuturi — „Bucovina" I. E. Torouţiu, Bucureşti 1937).

La poala unor brazi umbroşi, din munţii ce coboară până în Vicovul lui, câţiva voinici cu chimire şi pistoale stăteau la cislă. Unul cânta dintr'un fluer prelung.

Aş spune că aceste desene — împreună cu o explicare a infinitului pe care o învăţasem la trigonometrie, dar, îmi amintesc numai el se încumetase să o aducă în legătură cu noţiunea infinitului la ora de filosofie — prind sufletul lui Ion Roşca în coordonatele spirituale ale formării lui poetice: pe de o parte pornirea în gând şi visare dela o lume a sa şi alor săi, pământeană, pe de alta neliniştea intuirii misterului cosmic. Este ceea ce dă înainte de toate poeziei lui nota de gravitate.

In liceu îi plăceau filosofia şi limbile clasice. Profesori cu multă doxă vieneză sădiseră în mintea noastră cunoştiinţi temeinice, mai ales de latină. Va fi contribuit desigur şi această învăţătură la desăvârşirea lui artistică. Conciziunea stilului, sobrietatea în expresie, simţul ponderii şi al imaginei juste vor fi plecat fără îndoială tocmai dintr'un neaţipit subconştient clasic.

La limba română întrecuse clasa întreagă. Odată profesorul ne dăduse o lucrare cu subiectul aşa de uşor, ne închipuiam noi, Anul nou. Aproape toţi, cogemite septimani, înşirarăm pedestru şi cu memorie de istorici datinele Ajunului cu malănci, buhaie, jieni, urături, pluguri, pocnete, fluere şi surle încât îl ameţiseră pe bietul profesor, care veni mânios de mama focului. Rezultatul: trei note bune în toată clasa. C. Rotariu, poetul simbolist, 10, fiindcă prinsese în vârful condeiului o sumedenie de steluţe mici şi sclipitoare, într'o poezioară ninsă cu fulgi de nea măruntă strânsă în dinţişorii iuţi ai gerului de Decembrie. Ion Roşca, 9, fiindcă nu se gândise deloc la zarva serii din Ajun ci la acelaş cer înflorit, la scârţâitul opincilor, şi la cântecul îngeraşilor. Subsemnatul, cu un punct mai puţin, fiindcă, pe lângă bicele cari îmi sunau în urechi, nu mă îndura inima să nu spun ceva de liniştea aceea în care s'au fost culcat visurile moi, după încetarea hămăiturilor şi ale infernalei răzvrătiri a copilăriei. Dar ceea ce a câştigat desigur tragerea de notă a profesorului fu plăcut neaşteptata hoţire a lui Ovid: „Versaque ab axe suo Pharhasis arctos erat". Pe „chestia compunerii" se întinse atunci, cu toată durerea celor mulţi, un râs de pomină.

In vremea liceului o ducea şi el ca ceilalţi băeţi de ţăran mai săraci de acasă. Din lecţiile pe cari le dădea îşi ajuta părinţii. Aceştia îşi puseseră în el toată nădejdea ridicării unei case împovărate. Bătrânul, cu sprâncene stufoase şi negură în chip ca toţi montanarii dela Dealul Leahului în sus, cobora adesea în vale cu o desagă în care erau deosebit de frumoasele cămeşi cu puiuţi ale lui Ion. Mama avu pentru dânsul o adevărată evlavie. Nu ştia ce scrie în cărţile lui, dar le păzea ca pe odoarele sfinte, precum sfântă icoana ei zâmbi dulce în sufletul lui Ion până în cele din urmă. Iată mărturisirea:

Când primăvara va îmbrăţişa livezi pe rând,
ne vom lua rămas bun într'o seară
dela pomii albi din grădină
şi în gând.
dela iubirea de lumină plină
pentru care-am plâns întâia oară.

Institutul Politehnic Timişoara Biblioteca Centrală

Vor veni porumbeii să ne'ntâmpine'n drum;
Mama ne va săruta ochii, ca de plecare
şi nu voiu simţi nici eu, nici tu, cum
un cântec ne va îmbia în depărtare.

Paşii noştri ne vor duce lin ca un sbor tăcut,
stele multe bruma-vor căi neumblate.
Iar când tălpile, însângerate
de mers, ne vor fi durut,
vom întâlni şi noi îndepărtata cetate.

(Evadare, pg. 22)

Visul poetului se adeveri. Intr'o mohorîtă zi de Octombrie îndepărtata cetate a morţii îl cuprinse apururi.

Cetind volumaşul cu cele 29 poezii ale lui Roşca, orânduite de Mircea Streinul după legătura lor internă, dobândeşti clare impresii critice. In ce priveşte lumea ideilor şi a sentimentelor cari alimentează „intuiţia pură" a artistului, pentru a împrumuta definiţa crociană, acestea trădează de bună seamă un suflet cu bogată trăire poetică. Orientată către pământul din care pleacă, simţirea poetului vibrează pe trei coarde: glia, amintirea, misterul. In jurul lor creşte o armonie minoră, de împăcată tristeţe. Decepţia nu întunecă seninătatea gândului. In faţa uşelor negăsite, poetul se opreşte o clipă dară nu cade, coboară pe calea seninei întoarceri. Renunţarea îl poartă spre nouă lumină, din care prinde viaţă o poezie, din punct de vedere artistic mai aproape de scop: sunt cele câteva poeme cu valoare lirică obiectivă (Paloşul, Nud, Crepuscul, Descântec).

In ce priveşte materializarea prosodică a inspiraţiei, poetul vădeşte, în genere, acelaş echilibru conceptual. Imagini neaşteptate, originale, atribute precise, rotunde şi viguroase în noţionalitatea lor poetică — mai ales întrebuinţarea participiului trecut în această funcţiune, ceea ce dă cuvântului un relief uneori cu adevărat sculptural —, limbă neaoşe, vers în mod firesc închegat pe croiu şi măsură potrivite pe haina gândului neînchingat, muzicalitate, stilizare ce aminteşte adesea gustul artistului plastic, formă într'un cuvânt adecvată fondului.

Este adevărat că manierele vremii au lăsat urme uneori supărătoare în poezia lui Roşca, vina însă nu se poate pune în sarcina autorului atâta vreme cât destinul nu i-a îngăduit să revină cu nouă inpsiraţie asupra realizărilor la care avea să se oprească. Totuşi stăruie convingerea deplină că afirmaţia lui Mircea Streinul din introducerea biobibliografică a culegerii publicate exprimă o judecată dreaptă: „Opera poetică a lui Ion Roşca nu e încă împlinită. Cu toate acestea multe poeme indică un mare liric. Trăind, Ion Roşca ne-ar fi dat desigur o poezie, care să cuprindă destul loc în istoria literară a României" (p. 7).

Ştefan Cuciureanu

CRONICA LITERARĂ

MARIN ȘTEFĂNESCU: FILOSOFIA CREȘTINĂ

EDITURA „UNIVERSUL", BUCUREȘTI, 1943

In lucrarea de față, profesorul Marin Ștefănescu întreprinde, pe deoparte o expunere, pe jumătate istorică, pe jumătate critică, a concepțiilor filosofice desbătute în cursul desvoltării cugetării omenești, privite din punctul de vedere al religiei creștine, iar pe dealtăparte o întemeiere a unei concepții proprii, îndreptată în acelaș sens.

Trecând peste „Introducere" și „Concluzii", cari sunt mai puțin lămuritoare decât ne-am fi așteptat, în ceeace privește articulația intimă și esențială a vederilor și țelurilor propuse de autor, studiul propriu zis a fost împărțit în trei mari capitole: I — Ce este filosofia fără studiul creștinismului; II — Religia creștină; III — Ce este filosofia după studiul creștinismului.

In primul capitol, conformându-se titlului ales, pe întinsul a peste una sută pagini, ia în cercetare concepțiile metafizice, cele mai însemnate, odată cu celelalte probleme adiacente lor, urmărindu-le chiar din pragurile foarte vechi ale filosofiei grecești și până la gânditorii români actuali: C. R.-Motru P. P. Negulescu, I. Petrovici, L. Blaga, etc. In cel de-al doilea capitol, — redus cu mult ca număr de pagini — încearcă o aprofundare mai adecvată a concepțiilor cari stau la temelia religiei creștine, căutând să evidențieze totodată izvoarele de înrâurire istorică. In cel de-al treilea capitol, care întrece cu câteva zeci de pagini proporțiile primului, autorul reia mai mult sau mai puțin aceleași concepții expuse în capitolul inițial și le tratează sub o perspectivă oarecum creștină: din punctul de vedere al învățăturii Evangheliei.

Va trebui să subliniem chiar din primul moment, că atât orientarea spirituală sau atitudinea, cât mai cu seamă metodele însușite de autor sunt străbătute de un netăgăduit spirit de largă înțelegere creștină. Niciuna dintre concepții, chiar dintre cele mai puțin apropiate de țelul propus de autor, de sensul creștin, nu este respinsă cu vehemență în studiul critic întreprins, ci totul este înțeles, justificat și admis ca o complinire prehotărîtă la un întreg unitar, care ne depășește și ne animă.

Concepția sa despre destin se ridică pe un temeiu creștin, deosebindu-se în special de concepția îmbrățișată de prof. C. Rădulescu-Motru, ca și de alți cugetători, după cari înrâurirea asupra desvoltării viitoare a individului și nației stă, mai mult sau mai puțin, în propriile noastre puteri, prin întreaga sferă a însușirilor cari ne caracterizează. Autorul pornește dela ideia unui Dumnezeu perfect, desăvârșit, unul singur, care constitue ființa supremă, suverană și al cărei scop consistă în *sine însăș*, adică în *realizarea necontenită a perfecțiunii*. Dela început, Dumnezeu a dat viață ființelor, ca stări ale spiritului, aplicând legea perfecțiunii și orânduindu-le „la justă distanță între perfecțiune și imper-

fecțiune, pentru ca apoi ele să colaboreze, să fie tot mai distincte între ele și tot mai una"; să nu lupte unele împotriva altora (pg. 150). Creaturile însă nu au mers toate pe drumul arătat de Creator și primul lor destin, care era unul și același, a fost schimbat într'o infinitate de forme, după merit, prin grația divină. Astfel că, în concepția creștină, ortodoxă, fiecare ființă și popor sunt mișcate de un destin aparte, care alcătuește un factor fundamental al lor și care le mână totodată — atât ființele individuale cât și popoarele — spre unitatea și sobornicitatea marelui și primului destin instaurat de Creator. De acord cu alți gânditori ortodocși, ca Nichifor Crainic bunăoară, admite că națiunile sunt sortite la o existență permanentă în cursul lumii, pentru deplina realizare a spiritului de universalitate al ortodoxiei.

Iată, astfel, câte unele din observațiile mai concludente ale autorului:

„Astfel, ortodoxia este și naționalism și umanitarism, și diversitate și unitate, și particularitate și universalitate, din veșnicie, fără ca vreodată o concepție să fie împotriva celeilalte sau absorbită de ea. Națiunile, ca și indivizii, ca orice forme sociale, ca orice ființe, trebue să fie tot mai deosebite și tot mai una între ele pe calea propășirii. Ele iau diferite forme în cursul timpului după destinul oamenilor care le alcătuesc. Unii sunt hărăziți să-și împlinească destinul într'o anumită grupare, și țară, alții în altele. Fiecare să-și facă datoria unde se află, să năzuiască la înălțarea sa si a celorlalți în colaborare" (pg. 155).

Concepția creștină, ortodoxă, astfel formulată, explică spiritul larg de acceptare și iertare, de justificare și conciliere, care animă etica gândirii creștine, dar va trebui să o socotim — ca de altfel toate marile sisteme de cugetare laică — infinit deschisă, în ponderabilele ei, în fața unei cercetări critice încărcată de mai multe pretenții. Bine și rău, adevăr și nedreptate, frumos și urât, ca și o mulțime de alte poziții sau realități adverse, pe cari practica noastră le întâlnește și le acceptă empiric, spiritul nostru însă, din punctele sale cele mai înalte de postulare teoretică sau ideală, cari îl determină, luptă din răsputeri să le golească temeiurile, să le spulbere principiile justificatoare, cu toate că, — se pare — rămâne totuș, circumscris unei ordini interioare infinită și prestabilită totodată.

Potrivit acestei concepții creștine, ortodoxe, asupra destinului, profesorul Marin Ștefănescu, peste obiecțiile critice pe cari le îndreaptă deseori împotriva diferitelor concepții filosofice, le găsește totuș o fundamentală îndreptățire, socotindu-le pe toate în realizarea câte unui destin propriu, hărăzit de grația divină, după legea meritului și celelalte corolare ale ei, contribuind prin aceasta, fiecare dintre ele, la întruparea unei infime părți din marea unitate, din întregul perfectului. Filosofia — de orice fel — capătă astfel prin sine însăș o semnificație netăgăduit creștină.

„Filosofia se numește orice învățătură care aspiră la înțelepciune; și filosofia, oricât de puțin potrivită Evangheliei, se chiamă filosofie creștină, dar mai ales aceea care se înfățișează cât mai întreagă după învățătura lui Iisus" (pag. 334), ne spune d-sa.

Bergson, filosof francez, dar de sânge evreesc, așișderea Spinoza, cât și pozitiviștii sau materialiștii cei mai convinși, ca și toți ceilalți filosofi, — căutători ai înțelepciunii —, se dovedesc sub analiza autorului ca apropiați, cu sau fără voia lor, de înaltele sensuri ale cugetării creștine. Înșiși filosofii români actuali, C. Rădulescu-Motru, P. P. Negulescu, I. Petrovici, Lucian Blaga, etc., chiar cei cari înfățișază o atitudine indiferentă față de gândirea creștină, ca, bunăoară C. R.-Motru, sau chiar necreștină, cum pare a se fi dovedit cea a lui Blaga, dau totuș evidente semne de gravitare spre orbita filosofiei creștine.

Explicarea acestei observații subliniată de autorul Filosofiei creștine consistă, socotim, mai cu seamă în faptul că temeliile religiei creștine și-au găsit primele pietre de sprijin în multe dintre principiile durabile ale filosofiei vechi grecești, pe cari se reazimă în bună parte întreaga desvoltare a cugetării tuturor timpurilor și astfel înrudirea concepțiilor filosofice trebuie să decurgă inevitabil, prin acel spirit de unitate și sistemă, cari condiționează aprioric gândirea.

Concepția pe care autorul și-o afirmă ca proprie, nu putem chezăși, în ceeace ne privește, dacă, în fondul ei, cu toată truda depusă, nu rămâne decât tot eclectică, dată fiind acea prehotărîtă participare a destinelor particulare la realizarea totului, cât și alte evidențe. Pare subminată de proprii săi germeni.

In virtutea temeinicei sale rațiuni, concepția profesorului Marin Ștefănescu ni se prezintă, deci, constrânsă la eclectism. Avem însă de obiectat

autorului, că aparatura ştiinţifică de care se foloseşte nu este pretutindeni precisă, sau concludentă, în perspectivele sale de documentare şi înrâurire. Deasemeni, întreaga expunere este străbătută de o notă prea personală, de un ton retoric, într'un stil prolix. Pronumele „Noi" subiectivează majoritatea afirmaţiilor sale şi, în afară de aceasta, găsim reproduse unele lucruri de însemnătate particulară, ca scrisori, cuvântări şi referate ale unor somităţi spirituale, menite să elogieze personalitatea sa filosofică, lucruri cari — chiar în cazul că sunt redate pentru o anumită documentare — nu fac decât să întunece atmosfera de obiectivitate cerută unui studiu cu întreit aspect: istoric, sistematic şi critic.

Incheem, însă, subliniind că meritul autorului constă mai cu seamă în lăudabila-i trudă de a stabili temeliile creştine ale problemei naţionale.

Pentru momentul de faţă, ca şi pentru viitor, atât problema naţională cât şi cea creştină, — laolaltă — ţintesc aceiaş capitală însemnătate, prin locul central pe care îl ocupă în sânul existenţei spirituale, în cadrul manifestărilor culturale, cari ridică omenirea pe făgaşele multiple ale progresului.

EMIL GIURGIUCA: DINCOLO DE PĂDURE (Versuri)

FUNDAŢIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ, BUCUREŞTI, 1943

Autorul volumului de poeme „Anotimpuri" şi iniţiator al revistei şi Colecţiei „Abecedar", apare cu un nou volum de poezii, cari vădesc şi mai temeinic posibilităţile sale creatoare, menite a-l trece, pe drept, peste pragul maturităţii literare.

Aşa cum ni-l arată „Dincolo de pădure", poetul Emil Giurgiuca se dovedeşte a fi un vrednic urmaş al poeziei ardelene, care, — mai cu seamă, pe linia unor creatori de talia lui G. Coşbuc, O. Goga, Şt. O. Iosif, etc., — a ştiut întotdeauna să păstreze sensibilitatea poetică pe un făgaş de afirmare naţională, specifică, angajând însăş conştiinţa Neamului, atât pe laturile sale de dărzenie, cât şi pe cele mai duioase şi alese, la împlinirea grelelor teme şi nevoi ce i s'au impus, fie printr'un concurs obştesc de împrejurări, dar, mai adeseori, ca urmarea unui propriu destin istoric.

Volumul este împărţit în patru cicluri: Cântarea durerii, Ceasuri de taină, Chemarea copilăriei şi Intunecata chemare.

Primul este cel mai elocvent din acest punct de vedere. Tema pământului său sfâşiat, a Neamului îndurerat, însufleţeşte şi potenţează aci creaţia poetului.

Ne înfăţişază bucăţi de tăria poeziei lui Goga şi peste cari nimeni n'ar putea trece cu nepăsare, atât în ce priveşte semnificaţia exterioară, cât şi valoarea lor intrinsecă.

Ca exemplificare, redăm *Destin*, în întregime:

Din Valea Someşului să porneşti,
Un roi de visuri să te poarte'n zări
Cu fruntea'n stema zorilor, să creşti
In mana şi în floarea mândrei ţări.

S'auzi în graiul frunzei cum răzbat
Fântâni de rouă dela bunii tăi
Să simţi că eşti din grâul cel curat
Pe care glia l-a primit prin ei.

Şi dintr'odată, pom în asfinţit,
Să arzi în chinuri şi să vezi cum pier
Şi se dărâmă tot ce-ai năzuit
In ruga ta să 'nalţi până la cer.

La prânzul lumi noi să stai privind
Şi lotri să te'mbie la opsăţ,
S'aştepţi, să nu poţi îi cu ei în rând,
In piept s'acoperi norul de săgeţi.

Cu faţa către nord pe-ai tăi să-i vezi,
Cătuşele îi ţin în chin şi dor —
Şi noaptea, — 'n car de flăcări — să visezi
Că vine Ingerul Răzbunător.

(Destin, pag. 24).

Bogăția lirică nu ni se înfățișază ca sărăcită de ideea pe care o îmbracă, ci, din contră, crescută, înălțată ca tonalitate și cuprins.

Ca rezonanță la măiastra strofă a lui Goga:

„Eu sunt un mag de lege nouă,
„Un biet nebun orbit de-o stea,
„Ce-am rătăcit să v'aduc vouă
„Poveștile din țara mea".

poetul ne dă următoarea:

Azi toate câte le-am cuprins
În mine dorm ca'n țintirim
Și umblu ca un rug aprins
Prin mincinosul Rusalim.

(Cântec, pag. 17)

Brodate pe aceiaș înaltă temă, versurile sale sunt adeseori adevărate scăpărări de cremene din întunecata jale ardeleană. Ele depășesc marginile unei concepții tihnite sau unitare de viață și creație, iar viziunea unui pesimism robust adeseori o simți înecată de calda și năvalnica bucurie a luptei, de dorul răscolitor al izbânzii. Versuri, ca următoarele:

Buciume, sunați peste morminte!
Pentru neamul ăsta nu-i scăpare!
(Infricoșatul județ, pag. 30).

sau

Îmi întorc obrazul și adulm
Și-aud glasul țării tâlhărite;
Dacă printre nori se'nalță un ulm,
Jalea țărănească îl înghite.
(An rău, pag. 54)

Acuma noaptea nopților se lasă,
Pământu'ntreg e-o dărîmată casă.
(Nu plânge, codre, pag. 21)

își primesc, adeseori, cuvenita corectare, prin nădejdea dârză:

N'am spart cu plugul delnițele sfinte,
Să dee grâu de foc din oseminte?
(Schimbare, pag. 16)

sau revoltă aprigă, în felul lui Coșbuc:

Ci adevăr vă spun: depe mormânturi
Sări-vor mâine pietrele în vânturi.
(Copacul jalei românești, pag. 18)

completate prin însoritâ speranță de biruință neocolită și plină:

Dar mâine zorile vor umple iar
Tot plaiul meu de har și de amar.
Tot ce-am pierdut va răsări în soare
Și cântecele mele vestitoare
Vor bate-aprinse cerul larg, ca merii,
Numai să sune tulnicele verii.
(Nu plânge codre, pag. 21)

Ființa simțitoare a poetului se conturează și definește prin transpunerea lirică a ambianței geografice, a pământurilor, văilor, codrilor și munților, cari i-au legânat duios copilăria și cari îi trimt și azi marile chemări:

Pe Țibleș ar vrere — ar fi străinu — acasă,
Da munte-i Țibleșul și nu se lasă.
Curg văile din el către Reteag,
Din vița lor sălbatecă mă trag.
(Pe Țibleș, pag. 20).

Din Meseș, Crasna curge spre Carei ;
. . . . . .
Și ulmii luncii fostu-mi-au tovarăși,
— Odată m'oi întoarce acolo iarăși.
. . . . . .
Durerea curge'n râuri, sună lin,
E plângere pe lume și suspin
Și Someșul bătrânul cată'n zare,
Dar munții Țebei tac cu încruntare.

(O d a t ă, pag. 32)

Este aci și o grandioasă personificare.

Tradiționalist credincios, poetul dă aceiaș ridicată însemnătate problemei lirice a satului natal, rămas pe mal străin:

Tânăr mă va duce albul drum,
Flacăra durerii pân' la scrum
Va fi ars în mine, se va stinge.
— Satule bătrân, nu plânge.

Mi-or ieși în cale bunii mei,
Mânuri albe vor întinde ei
Peste pieptul meu în lac de sânge.
— Satule bătrân, nu plânge.

(C â n d m ă v o i î n t o a r c e, pag. 31)

Iată și strofe de lirism aproape pur, în care beția imagistică tentează :

Vreau o albastră, limpezită boltă
Ca ruga dimineții de argint
Să crească ruja inimii involtă,
De muguri să se'ndoae la pământ.

(D u m i n e c ă d e p r i m ă v a r ă, pag. 51)

Măiastră împletire între liric și retoric, scoate pe alocuri mișcătoare evocări în felul următoarei :

Copilărie, chipul lumii viu
Răstălmăcit în jocuri, ce-ai rămas
Cu pieptu'n flori în holdele de grâu,
M'ai ouzit din azuriul ceas.

Și mi-ai adus în nopțile durerii
Tot ce-am iubit, tot ce-am pierdut pe rând.
Prin roua mare visurile verii
Invie iar în jurul meu, cântând.

(C h e m a r e a c o p i l ă r i e i, pag. 86).

Fără să tăgăduim unele evidente rezonanțe înrâuritoare manifestate de poezia lui Goga, Blaga, Arghezi și — susținem — uneori chiar a lui Eminescu, poezia lui Emil Giurgiuca ni se prezintă totuș într'o simfonică exprimare și îmbinare de accente proprii de simțire, cari îi alcătuesc o factură aparte, originală.

Renunțând cu desăvârșire la orice urmă de erotism, care a fost în deobște un factor de tentație atât al poeziei tradiționaliste cât mai cu seamă al celei moderniste, poetul reușește un adevărat tur de forță, dând amploare lirică unui întreg șir de teme mai înalte, strâns legate de esența și nevoile Neamului.

Deplin stăpân pe ritm și rimă, ca și pe celelalte mijloace tehnice ale poeziei, Emil Giurgiuca ne înfățișază o robustă poezie tradiționalistă într'un curat grai românesc cu măestrie folosit și înviorat de imagini bogate și proaspete, de expresii neaoșe și puternice, prin transplantări de planuri de simțire, fără primejdia vreunei extravaganțe moderniste.

Volumul de față îl așază pe autorul său în clasa mare a veridicei poezii românești.

Alexandru Ionescu

VASILE SCURTU: CERCETĂRI FOLKLORICE ÎN UGOCEA ROMÂNEASCĂ

EXTRAS DIN ANUARUL DE FOLKLOR, Nr. VI, EDITAT DE ACADEMIA ROMÂNĂ, 1942, 178 pg.+3 PLANȘE ȘI O HARTĂ

Ugocea este una dintre cele mai îndepărtate regiuni românești din nord-vestul Ardealului, cuprinsă fiind între granițele nordice ale județului Satu-Mare, ca prelungire vestică a Țării Oașului. O regiune pitorească și caracteristică prin firea locuitorilor, prin portul și obiceiurile lor.

D-l prof. Scurtu cu lucrarea de față ne face cunoscută o regiune care, înaintea d-sale, n'a fost cercetată de folkloriști. Cartea apare ca întregire firească a cercetărilor făcute pentru Maramureș de Tache Papahagi, Al. Țiplea, Tit Bud, I. Bârlea; iar pentru Țara Oașului de I. A. Candrea, C. Brăiloiu și E. Barbul.

„Ținutul Ugocei fiind situat la un punct expus al românismului, satele fiind înconjurate de elementele străine din imediata vecinătate, iar într'unele cum e Tarna-Mare, străinii înfiltrându-se printre Români, s'ar părea că folklorul trebue să fie aici sărac, sau pe cale de dispariție. Această părere o desmint cercetările prezente".

Românul ugocean e simplu, sobru, strâns legat de străvechile forme de viață, anevoe își deschide sufletul față de străini, nu are însă fire melancolică, nu e predispus spre tristețe.

„Multe credințe, practici magice și superstiții de pe aici, sunt de natură să ne apropie cât mai mult de viața sufletească a omului lipsit de cultură și mai aproape de primitivism. Credem însă că tocmai în aceasta constă originalitatea folklorului ugocean și această latură a lui ne explică și misterul păstrării poporului nostru aici, de-a-lungul veacurilor de vitregie și furtună. Materialul folkloric adunat e un document al existenței noastre. El este în acelaș timp și un semn al vitalității neamului nostru, care cu toate nenorocirile ce s'au abătut asupra lui, în cursul timpurilor, și-a păstrat ceea ce numim specificul nostru național. Influențele străine n'au alterat sufletul românesc, manifestat cu prisosință în producțiile poporane".

Lucrarea, organic închegată, cuprinde următoarele capitole premergătoare culegerilor folklorice propriu zise: „I. Țara și oamenii", „II. Folklorul", „III. Graiul", „IV. Obiceiurile" și se încheie cu un glosar al cuvintelor locale și trei planșe ilustrative.

„In timpul celor zece ani petrecuți la granița de Nord-Vest a țării în regiunea Sătmarului, o datorie de conștiință față de neamul nostru ne-a îndemnat să cercetăm trecutul acestui ținut", spune d-l Scurtu, iar noi regretăm întreruperea, hotărîtă de cumpăna trecătoarelor vremi, a rodnicelor cercetări și a muncii constructive din aceste părți ale pământului românesc.

Alexandru Tohăneanu

CRONICA REVISTELOR

■ N-rul pe Aprilie a. c. al bunei reviste „*Cetatea Moldovei*" (anul IV, vol. IX, n-rul 4, Iaşi) se deschide cu un articol al d-lui *Mihai Negruzzi* despre profesorul *A. C. Cuza*, care a împlinit de curând 85 ani. In pe cât de puţine pe atât de calde rânduri, se subliniază multiplele şi fructuoasele preocupări ale intransigentului luptător naţionalist, autorul articolului reuşind să ni-l prezinte în adevărata sa lumină pe „*ultimul junimist rămas în viaţă*", care, ca întotdeauna, trece şi astăzi printre noi „*ceremonios şi elegant, aducând în vorbele lui, în mişcările lui, aerul acela de noblеţă, care caracterizează conducătorii veacului trecut şi a veacurilor mai de demult*".

Cu prilejul aceleeaşi aniversări, preţiosul nostru colaborator d. *Dr. Ilie Dăianu* scrie despre legăturile lui A. C. Cuza cu Ardealul, evocând amănunţit împrejurările cari au dus, în 1920, la alegerea profesorului ieşean ca deputat al circumscripţiei Teaca, jud. Cluj. Demn de reţinut este faptul că deşi „*partidul naţional*" din Ardeal îşi avea destui reprezentanţi locali cu temeinic vad în conştiinţa poporului şi cu toate că A. C. Cuza nici nu s'a arătat pe acolo în timpul campaniei electorale, alegerea s'a făcut cu un număr impresionant de voturi. Ceeace înseamnă, fără îndoială, că numele lui A. C. Cuza trecuse demult peste munţi, iar lupta lui neîntreruptă contra pericolului judaic găsise, încă dela început, adeziunea întregului suflet ardelean.

Implinindu-se două decenii dela „*acea neuitată zi (4 Martie) în care a fost enunţat, la Iaşi, pentru prima dată, programul Ligii Apărării Naţionale creştine, a cărui doctrină trăieşte şi astăzi, în noul stat de sub conducerea Mareşalului Antonescu*", d. Gh. A. Cuza scrie rânduri cuprinzătoare, în cari abundă amintirile.

Preţioase „*Pagini inedite din Ciprian Porumbescu*" publică d. *Leca Morariu*. Se reproduce un fragment din caietul de însemnări zilnice al compozitorului bucovinean, „*fărâmă care, prin robustul ei antisemitism, îl onorează pe cântăreţul Treicolorului şi Unirii româneşti*". Tradus din limba germană de d. Leca Morariu, fragmentul amintit se încheie cu următoarele consideraţiuni în legătură cu examenul semestrial al elevilor dela Filarmonică:

„A fost mult public, dar, ceeace am observat şi-i foarte semnificativ pentru timpul nostru şi spiritul timpului nostru, — a fost, că atât între executanţi, cât şi în public, covârşitoarea majoritate, aşi putea zice 9/10, au fost evrei. Intre elevi şi eleve poate vreo 25 la număr au fost creştini — toţi ceilalţi evrei. Şi în auditoriu am remarcat abia 5—6 familii creştine. In stal am zărit chiar câţiva jidani în caftan şi perciuni. Pretutindeni se îndeasă această seminţie semită apucându-se acum şi de muzică, de arta, care până aici numai cu foarte mărunte excepţii, era oarecum un monopol al creştinilor. Şi cu ce scop? Au doară pentru a exercita şi a cultiva arta ca artă? Pentru a culege şi a gusta roadele artei de dragul artei? Nu — ci sau din arogantă înfumurare şi răţoire jidănească sau pentru a face din artă un „gheşeft", pentru a dobândi pricopseli materiale, pentru a reduce muzica la articol de comerţ şi de meserie. In felul acesta muzica ajunge în nevrednice mâini profane şi barbare şi, stânjenită în înaltele şi sublimele ei rosturi, îşi pierde divinul ei nimb. Muzica în haină semită, muzica în mâna jidanului, e, faţă de divinile vibrări ale lui Beethoven, Mozart şi Haydn, numai o caricaturală paiaţărie. Şi câtă vreme acest neam nu-şi va modela abjectul său intelect (ahtiat numai de câştig şi specula materială) şi pentru scopuri mai nobile, şi aşi zice, câtă vreme acest neam nu s'a fi modernizat întrucâtva,

atâta vreme şi muzica mâinilor lor nu va fi artă, ci numai evreiască muzicasterie. Şi aceasta e o Filarmonică, al cărei preşedinte e un Român!".

Deasemeni, reţin atenţiunea în mod deosebit articolele d-lui *Igor P. Jechiu* („Basarabia jidovească" şi ţarismul) şi *Aurel Vasiliu* („Eminescu şi biblioteca gimnaziştilor").

In restul numărului, poesii, proză, studii şi cronici de d-nele *Magda Isanos* („Auz"), *Ronsarda Castro* („O Magdalenă se închină") şi d-nii *G. Tutoveanu* („Sub cerul Moldovei"), *Eusebiu Camilar* („Revărsarea"), *Petre Stati* („Slovei mele"; „Călătorim mereu"), *Al. Lascarov Moldovanu* („Să dăm!"), *Const. Goran* („Elegie"), *D. Florea-Rarişte* („Făt-Frumos"), *Aurel George Stino* („Pavană pentru o infantă moartă"), *G. Ursu* („Ad Uxorem"), *Cezar Cristea* („Regelui nostru"), *A. M. Frimu* („Viaţa la Iaşi"), *Dimitrie Gherasim* (Cronica externă), *I. Fr. Botez* (Cronica judaică) etc.

Ca tot scrisul său mai ales din vremea refugiului, strâns de curând într'un elegant volum („*Covor basarabean*"), d. *D. Iov* semnează o poesie, „*Soroca azi...*", grea de melancolie. Desprindem ultimele două strofe:

Ce uragan s'a abătut în vreme,
Peste livezi, podgorii, peste oameni,
De nu mai poţi nici visuri să mai sameni,
De nu mai este nime să mă cheme?

Mă'ntorc din lumea ta, ca un pribeag,
Făr'adăpost şi văduv de dreptate...
Şi-ţi las deapururi inima: un steag,
Să fâlfâie deasupra, pe Cetate....

In n-rul pe Mai a. c. al aceleeaşi reviste, harnicul cercetător d. *Gh. Ungureanu*, care aduce de câţiva ani deosebit de valoroase contribuţiuni la cunoaşterea celor mai reprezentativi scriitori români din veacul trecut, dă la iveală „*Câteva date inedite despre poetul V. Alecsandri*". D-sa se opreşte în în special la „*afirmaţiile fanteziste sau deadreptul calomniatoare lansate de unii şi alţii, fie din neştiinţă, fie din răutate*", cu privire la originea semită a poetului, accentuând că primul care a răspândit această ştire este paharnicul Constantin Sion, „*un bătrân răutăcios şi invidios*", al cărui manuscris se tipăreşte la Iaşi, în 1892, cu o prefaţă analitică de *Gh. Ghibănescu*. „*Am avut ocazia* — spune d. Ungureanu — *să văd originalele acestor documente falşificate cât şi copiile lor la Arhivele Statului. Din alte cercetări am constatat că bătrânul paharnic nu ierta pe nimeni cu care ar fi avut un cât de mic conflict şi îndată îşi vărsa veninul în manuscrisul lui unde scria — necontrolat de nimeni — mahalagisme şi calomnii la adresa familiei aceluia cu care avea ceva de împărţit. In felul acesta credea că se răsbună*". După cum se ştie, afirmaţia paharnicului Sion a fost reluată şi susţinută de evreul H. Sanielevici, care avea tot interesul să revendice pentru seminţia sa un poet de talia lui Alecsandri, această stăruinţă prea trâmbiţată de presa judeo-democrată „*părând să fie* — după opinia d-nei Elena Rădulescu Pogoneanu (V. Alecsandri, Vol. I, Craiova, 1940, pag. 11, nota 8), pe care şi-o însuşeşte şi d. Ungureanu — *o replică a judaismului la antisemitismul marelui poet*".

Referitor la data naşterii poetului, d. *Gh. Ungureanu* reproduce o „*mărturie de mitrică*" scoasă în 1835 dela Mitropolia Moldovei, „*găsită printre hârtiile răsleţe depuse spre păstrare la Arhivele Statului*", din care reiese că Vasile Alecsandri s'a născut în „*târgul Bacăului la 14 Iunie 1818*". Actul publicat poartă pe verso următoarea însemnare făcută de tatăl poetului: „*Vasilică este născut la 14 Iunie 1818 în târgul Bacăului, botezat în legea pravoslavnică de preotul Ioan dela biserica numită Precista din Bacău; iar nănaş i-au fost moşul său Mihalache Cozoni. Părinţi: Spatarul Vasile Alecsandri, mama spătăreasa Elenco Alecsandri, născută Cozoni*".

După un raport întreg şi alte câteva fragmente scrise de poet în vremea când era „Arhivist al Statului", „*cari scot în relief vederile civilizate ale acestui om în ceeace priveşte organizarea modernă a Arhivei Statului*", d. Gh. Ungureanu publică *Testamentul original* al lui Vasile Alecsandri, scris la Mircesti în 20 Septembrie 1886 şi depus la Tribunalul Roman, în ziua de 1 Octombrie 1890, de Paulina Alecsandri, sotia poetului.

Istoricul literar de mâine nu se va putea lipsi de informaţiunile d-lui Gh. Ungureanu.

Din „*Tratamentul prizonierilor în conflictul actual faţă cu legile războiului*", articol de întinsă si temeinică documentare datorit d-lui *Dimitrie Gherasim*, demn de reţinut, mai întâiu, ni se pare următorul pasagiu:

„Un singur popor în Evul Mediu mai practica în Europa uciderea prizonierilor: acesta era poporul maghiar. După ce s'au aşezat în câmpia Panoniei,

Ungurii au avut multe războaie cu vecinii lor — mai cu seamă cu Germanii. Prizonierii pe cari îl luau, îi ucideau până la unul, deoarece Ungurii credeau că pe lumea cealaltă vor avea nevoie de dânşii servindu-le ca sclavii"...

D. *Constantin Turcu* se ocupă, folosind bogate isvoare, de *„Două schituri de sub Ceahlău: Sahastru şi Cirăbucu"*. Istoricul celui din urmă şi mai ales legendele legate de acest sfânt lăcaş au ispitit pe *Em. Grigorovitza* să scrie acea *„povestire din trecutul Moldovei"*, care, deşi intitulată oarecum monografic, *„Schitul Cerebucului"*, rămâne o captivantă poveste fantastică.

In continuare, proză bună de d-nii *Artur Gorovei* („O nebunie") şi *Eusebiu Camilar* („Ţiganii") şi versuri de d-nii: *Gh. A. Cuza* („Floriile"), *D. Iov* („Acasă"), *G. Tutoveanu* („Reîntoarceri"), *Ion Buzdugan* („Vinerea patimilor"), *Petre Stati* („Amurg") etc.

„Insemnări" actuale. Bibliografie bogată.

■ *„Revista Bucovinei"* şi-a câştigat, dintru început, un loc de frunte în publicistica provincială, prin interesul din ce în ce crescut pe care-l arată faţă de problemele şi valorile locale. Aproape fiecare număr al revistei cernăuţene este închinat câte unei figuri reprezentative din cultura Ţării Fagilor, de care, deseori, istoria noastră literară abia aminteşte în treacăt, cu toate că meritele pledează pentru cercetare amănunţită şi dreptate întreagă.

Caietul pe Aprilie 1943 (anul II, n-rul 4) aduce aminte de preotul şi neînfricatul luptător naţionalist *Iraclie Porumbescu* (1823—1896), despre care, într'un dens articol, d. *Leca Morariu* scrie că tatăl compozitorului Ciprian Porumbescu a fost *„nu numai un vajnic cronicar memorialist, un autentic şi plastic informator asupra descinderii vizionarului pribeag din 1848 Aron Pumnul în Bucovina şi asupra petrecerii lui V. Alecsandri împreună cu ceilalţi patruzecioptişti în Bucovina, sau asupra destrucării din 1856 a sfintelor oseminte dela Putna, precum şi asupra altor fapte istorice"*, ci este, în acelaş timp, *„un pronunţat talent de povestitor, depănându-şi, duios şi cu adânci tresăriri pentru poezia naturii, amintirile sale pline de romantice vânzoleli şi vârstându-şi scrisul cu pagini de cel mai veritabil umor"*. Frânturile din *„Zece zile de haiducie"*, *„Haiducul Darie şi Moş Matei Berchesanul"*, *„Un episod extraordinar din anul 1841"*. *„Un episod din 1848"*, *„Un episod hazliu din Mânăstirea Putna"*, *„O răzbunare minunată"* etc., precum şi reproducerea în întregime a plinei de romantism bucăţi *„Pronumele meu străin, mântuitor"*, îndreptăţesc pe d. Leca Morariu a conchide că Iraclie Porumbescu este, în ceeace priveşte graiul neaş, *„un precursor al lui Ion Creangă"*.

In *„Părintele Iraclie"*, fragment din volumul în pregătire *„Viaţa fără de noroc a domnişorului Ciprian"*, d. *Dragoş Vitencu* dovedeşte informaţie bogată, reuşind în acelaş timp să reconstituiască fidel viaţa patriarhală din Bucovina veacului trecut. Paginile d-lui Dragoş Vitencu amintesc, nu numai prin titlu, ci şi prin sprinteneala stilului şi conturarea personagiilor, de minunată carte *„Maistoraşul Aurel, ucenicul lui Dumnezeu"* a d-lui *Victor Ion Popa*. Aşteptăm volumul.

Despre „O stihuitoare bucovineancă uitată: Elvira Lomoş de Reuss", autoare a plachetei de versuri *„Pribegiri prin neştiut"* (Ed. Pavel Suru, 1922, Bucureşti), dela a cărei moarte s'au împlinit de curând 20 de ani, scrie rânduri documentate şi de justă analiză d. *Tr. Cantemir*.

D. *Alexandru Vitencu* se ocupă de *„Documente vechi în Bucovina"*. După ce subliniază că, din diferite cauze — ultima datorită invaziei bolşevice din 1940, foarte multe hrisoave în legătură cu trecutul neamului românesc s'au pierdut pentru totdeauna, autorul trece în revistă numele celor cari, în decursul vremii, s'au străduit să descifreze şi să publice aceste acte istorice de netăgăduită valoare. Astfel, sunt amintiţi: *Franz Adolf Wickenhauser, care „în calitate de funcţionar la administraţiile moşiilor statului şi fondului bisericesc ortodox din Bucovina, a copiat şi a tradus în limba germană numeroase documente pe care apoi le-a folosit în alcătuirea merituoasei sale opere ştiinţifice"*, preotul din Iujineţ *Dimitrie Dan*, *Vasile Tudan* din Costeşti — Storojineţ, Dr. *Orest Popescul*, egumenul mânăstirii Sucevita, *T. V. Stefanelli*, *Simion Reli*, *Artur Gorovei*, *Leca Morariu*, *Const. Zotta* şi *Teodor Balan*.

Din bogatul mănunchiu de versuri (cam jumătate trebuia să vadă lumina tiparului) semnate de d-na Adelina I. Gârdei („Stihuri pentru primăvară") şi d-nii *George Voevidca* („Glossă"), *Aurel Sânger* („Versuri pentru Dulcineea de Tobosso"), *Emil Zegreanu* („Primăvară crudă"), *Teodor Plop* („Evocări"), *D. Loghin* („Prevestire"; „Vegheri"; „Tata"), *Leon Humoreanu* („Am ascultat") şi *Tudor P. Stoica* („Din caerul vre-

mii"), reproducem „*Munți de iarnă*" de d. *Teofil Lianu:*

Munți de iarnă, singuri munți,
Sub zăpezi par regi cărunți,
Codrul, aprigă armie
Prin balada fumurie.

Sară aspră de cristal,
Fiecare creangă, șal.
Liniștea s'arată peste
Culmi și ascuțite creste.

Cerb de ceață a trecut
Ca săgeata, neștiut.
Peste râpă, peste vale,
Fără urmă, fără cale.

Caietul pe Mai 1943 (anul II, n-rul 5) al „*Revistei Bucovinei*" este închinat lui *T. Robeanu*, numele literar al lui *George Popovici* (1863—1905), „*bărbat politic de curaj, om de știință cu pregătire superioară și poet de mare talent*", cum îl definește, într'un bun studiu care deschide revista, d. *C. Loghin*. Sunt reproduse, din opera fostului colaborator al „*Convorbirilor Literare*", poesiile „*Voevodul*", „*Cântec vechiu*", „*În Bolta dela Craiul Negru*", „*La crâșma verde*" și „*Un mort*".

D. *Leca Morariu* publică, însoțită de un comentariu de unde nu lipsesc amintirile, o scrisoare (datată București 17 Iunie 1904 st. v. și ajunsă în posesia preotului *Constantin Morariu*) a lui George Popovici, prin care acesta roagă pe *Teofil Pătraș*, egumenul Mânăstirii Putna, să dea ospitalitate, chiar în mânăstire, lui *Ștefan C. Șendrea*, vicepreședinte al Camerei, venit pentru a lua parte la serbările dela mormântul lui Ștefan Vodă (2 Iulie 1904).

Pagini interesante despre „*George Popovici, cercetător al vechiului drept românesc*" scrie d. *Ion Negură*.

In continuare, un studiu al d-lui *Ion Luța* despre sculptorul bănățean *Ion Pâșlea*, sprijinit ca atâți alții de marea înțelegere și dragostea mitropolitului *Silvestru Morariu*, versuri de d-nii *George Voevidca* („Bucovina"), *Ion Cârdei* („Extaz"), *Aurel V. Sânger* („Pentru copilul nostru"), *Dragoș Vitencu* („Ulița dintre pomete"), *Neculai Tăutu* („Imbătrânim") și actuală cronică mărunță („*Pe urmele vremii...*"), legată, ca de obiceiu, de fenomenul cultural din acel colț de țară.

Teodor Al. Munteanu

B I B L I O G R A F I E

C Ă R Ț I

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ" BUCUREȘTI

M. Sadoveanu: Frații Jderi. Vol. I Ucenicia lui Ionuț. Vol. II Isvorul Alb. Vol. III Oamenii Măriei Sale.

Clitus Constantinescu: Lacul Blestemat (Roman).

Bernhard Kellermann: Tunelul (trad. de Jul. Giurgea).

Bruno Brehm: Apis și Este (Roman).

„TAUCHNITZ-EDITION" LEIPZIG.

Hans Dominik: Bilder und Verse.

Edwin Erich Dwinger: Zwischen Weiss und Rot, Die russische Tragödie.

Berndt Krauthoff: Ich befehle, Kampf u. Tragödie des Barons Ungern-Sternberg.

EDITURI DIFERITE

Artur Gorovei: Popoarele Balcanice și folklorul Românesc. Anal. Acad. Române Ser. III Tom. XI Mem. 4.

Olimpia Boitaș: Din laboratorul literar al lui O. Goga, Cazul poeziei „In tren" Extr. din **Luceaf.** An. II No. 7-8.

Al. Popescu-Telega: Două Drame de Lope de Vega interesând Istoria și Literatura Românilor, **„Ramuri"** Craiova.

Anuarul Liceului: Petru Rareș, Piatra Neamț, Anii 1936—1940.

Buletinul Muzeului Regional Alba-Iulia I 1939—1942 publicat de Ion Berciu Directorul Muzeului.

Vasile Netea: Noi contribuții la cunoașterea vieții și activității lui Visarion Roman, Edit. Rev. **„Economice"**, Sibiu 1942.

Teodor Murășanu: Tolba cu Notițe, Colecția **„Pagini Literare".**

N. A. Constantinescu: Formarea „Vitejilor" la Români în evul Mediu, Conferințe 10, **„Bucovina"** I. E. Torouțiu.

Mihail Ilovici: Noua Spiritualitate Românească (Constructivismul) Libr. și Tipogr. **„Artistica"**, P. Mitu — Pitești.

Gh. Tuleș: Cerbul Prins, Institutul de Arte Grafice **„Eminescu"** S. A. București.

F. Brînzeu: Ce este Vocativul? In căutarea unei definiții, Tip. „oCrvin" Lugoj.

Const. Nonea: Gh. A. Cuza, Poetul Evlaviei Moldave. Alex. Țerek, Iași.

Scarlat Preajbă: Prezentări Literare, Scurt istoric al Regiunii și al Revistei „Buceagul" II G. Bezviconi, Tip. **„Carpați"** București.

S. Mehedinți: Fruntaria României spre Răsărit, **Monit. Oficial** București.

Gh. I. Brătianu: Die Moldau und ihre historischen Grenzen. **Institutul de Științe Morale și Politice,** București.

I. Hașeganu: Mărginenii în viața economică a Transilvaniei și a vechiului Regat, Tipogr. **„Minerva"** Brașov.

Ioan M. Manof: Finlanda, Țara cooperativelor, Fapte și Constatări. **Institutul Național al Cooper.** București.

Ștefan Meteș: Din scrierile lui Gh. Sion Viața și activitatea sa, Tipografia **„Cartea Românească"** Sibiu.

Dr. Ioan Bilețchi-Albescu: Elemente ungurești în patronimia românească Tip. **„Școala Română"** Câmpulungul-Moldovenesc.

S. Mehedinți: Academia Instituție Etnopedagogică, **Colecț. Anal. Acad. Române.**

Gh. P. Cramariuc: Românii de peste Bug și răspândirea lor, **Tip. Fr. Göbl,** București.

Marin Popescu-Spineni: Rumänien in der zweiten Hälfte des XVI Jahr.

Zygmunt Krasinski: Comedia Nedivină, Inst. Sud-Est-European, **Secția Polonă.**

G. Bezviconi: Romancierul Dimitrie Moruzi, Tip. **„Brawo"** Iași.

Augustin Z. N. Pop: Din Eminescu necunoscut, Tip. **„Mitropolitul Silvestru"** Cernăuți.

N. Tcaciuc-Albu: Goethe și Eminescu, **Edit. autorului** Cernăuți.

Silvia T. Bălan: Ilinca, Mama fraţilor Hurmuzachi, Conferinţă, Tip. **Mitr. Silvestru** Cernăuţi.

Leca Morariu: La Munte, Biblioteca **„Făt-Frumos"** Nr. 12, Iaşi.

Leca Morariu: Ţara Scaunelor de Domnie, **Mon. Ofic.** Bucureşti.

Leca Morariu: Graiul viu-corectiv stilistic, Extras din revista Ethnos An. I, fasc. 1. **Focşani.**

Leca Morariu: Drumuri cirebire I, part. 1-a, Tip. **„Presa"** Bucureşti.

Vasile Bucur: Peste Hotar (Rondeluri). Tip. **„Doina"** Beiuş.

I. D. Pietrari: Poeme cu Livezi 1936—1937, Tip. **Cărţ. Bisericeşti** Bucureşti.

Gh. Brânzescu: Industria faţă de necesităţile economiei româneşti.

F. Brînzeu: Italia şi Sufletul Românesc. Tip. **„Minerva"** Lugoj.

Leon Mrejeriu: Eri şi Azi, Contribuţii la istoricul învăţământului primar din judeţul Neamţ.

N. Cartojan: Cercetări Literare, **Mon. Ofic.** Bucureşti.

Mihail Pintea: Rugăciuni pentru Răni de Aur (Poeme), Tip. **„Cart. Rom." Târnăveni.**

Andrei Rădulescu: Dreptul proprietatea rurală, Conferinţă ţinută la Institutul de drept agrar şi Econ. agrară, Bucureşti.

Const. Solomon: Calistrat Hogaş, Contribuţii la biografia sa.

Aurel Tudor: Toamnă Bucovineană (Poeme), Edit. Ziar. **„Bucovina"** Cernăuţi.

CONVORBIRI LITERARE

ANUL LXXVI N-RELE 7-8 IULIE-AUGUST 1943

DIRECTOR: I. E. TOROUȚIU

MEMBRI IN REDACȚIE:

ALEXANDRU IONESCU
TEODOR AL. MUNTEANU
ȘTEFAN CUCIUREANU

„BUCOVINA" I. E. TOROUȚIU, BUCUREȘTI

CUPRINSUL

G. Ursu . . . . . Poetul D. Nanu
Emil Giurgiuca . . . . . Nunta vânturilor
Teodor Al. Munteanu . . . . . Foşnet
D. Iov . . . . . Molda
Ion Miclea . . . . . O nouă orientare în ştiinţa modernă
Radu Pătrăşcanu . . . . . Cântecul nimicniciei
Mircea Possa . . . . . Brumar
Mihai Eminescu . . . . . Scrisoarea III (Epistola III)
Trad. de **Raffaele Amici**
Mihai Eminescu . . . . . Călin (Das Märchen vom Luftgeist)
Trad. de **Viktor Orendi-Hommenau**
W. v. Goethe . . . Egmont (II). Trad. de **Laura M. Dragomirescu**
Rainer Maria Rilke . . . . . Unchiaşii (Trad. de **Iulia Murnu)**
Paul Valéry . . . . . Dănţuitoarele (Trad. de **Zoe Georgescu**
Florin Niculescu . . . . . Paul Valéry (I—II)
Gh. Haşeganu . . . . Mie şi una de nopţi (Fragment în versuri)
E. Micu . . . . . Serenada (Op. 2)
I. E. Torouţiu . . . . . George Tofan

CRONICA LITERARĂ

Ştefan Cuciureanu, Petre Stati: Antologie latină (Poeţii lirici).

CRONICA REVISTELOR

„Studii Italiene" **(Ştefan Cuciureanu).** — „Revista Istorică Română" **(Aurel Iordănescu).** — „Rassegna Culturale della Romania" — „La Rinascita" — „Il Libro Italiano nel Mondo" — „Sophia" — „L'Europa Orientale" — „Italica" **(Nicolae Predescu).**

BIBLIOGRAFIE

POETUL D. NANU

În anii 1902—1904 poetul D. Nanu a funcţionat ca profesor suplinitor de limba franceză la liceul „Codreanu" din Bârlad [1]. Nanu nu era un începător. Cu o colaborare stăruitoare la „Convorbiri literare" cu începere dela 1895 şi prin publicarea volumului de poezii „Nocturne", la Câmpulung Muscel în 1900, era îndestul de cunoscut, încât gazetele bârlădene cu preocupări literare să salute „cu deosebită plăcere" transferarea lui Nanu, pe data de 1 Septembrie 1902, dela Bacău la Bârlad [2]. Cum era firesc la un om cu cultura şi sufletul adânc, Nanu a fost unul dintre acei puţini dascăli care rămân în amintirea elevilor. Scriitorul I. Gr. Oprişan evocă tocmai epoca aceasta când era elevul lui Nanu la Bârlad: „Pe atunci avea aceeaşi privire gravă care sfredeleşte depărtările şi cearcă să răzbată adâncurile vieţii. *Nu am avut alt profesor care să-mi fi inspirat mai multă seriozitate...* Venise atunci din străinătate, unde se adăpase la izvoarele artei. Tot ce avea Belgia, Franţa şi Elveţia mai vrednic de iubit în literatură l-a atras... Cu deosebire l-au atras pe el teatrele creştine şi predicele... Numai aşa îmi lămuresc, scrie I. Gr. Oprişan, ascendentul moral pe care-l avea tânărul profesor de acum douăzeci de ani. Un prieten, pe care îl aud întotdeauna vorbind cu evlavie de profesorul D. Nanu, *îmi spune despre efectul profund înrâuritor asupra vieţii lui din ceasul acela, când Nanu a putut însenina atmosfera sufletească a unei clase, tulburate de vorbele profesorului de naturale, că teoria creaţiei şi minunile lui Hristos sunt cele mai mari înşelătorii ale lumii. — Toate minunile lui Hristos sunt reale, a spus el cu puterea omului luminat de adevărurile revelate şi sufletele şcolarilor s'au schimbat ca prin farmec"* [3].

Un alt elev al său, Tr. M. Vasilescu îl descrie în aceeaşi lumină: „L-am avut profesor pe când eram în liceu, şi nu voiu uita niciodată prestanţa cu care-şi ţinea cursurile, maniera cu care se purta faţă de elevi. Un exemplar de lux, prin bunătatea, răbdarea, înţelepciunea şi dragostea sa faţă de toţi, *căci încă de atunci era un credincios şi mireazma creştină se desprindea din toate gesturile, vorbele şi faptele lui"* [4].

[1] Anuarul liceului Codreanu pe anul 1923—24, întocmit de Cezar Ursu, directorul lic.

[2] Vocea Tutovei, 18 August 1902.

[3] Graiul Nostru, rev. lit. Bârlad, 1926 pag. 173 şi urm.

[4] O lacrimă pe un mormânt proaspăt în Ortodoxia, 1943, Anul XI, Nr. 25.

O activitate deosebită de îndrumător a desfăşurat profesorul Nanu la societatea ştiinţifică şi literară „Stroe Belloescu" a elevilor liceului bârlădean, fondată prin 1899 de prof. Ariton Iacobeanu. „Actualmente D-l D. Nanu, profesor la acest liceu conduce cu mult interes societatea Stroe Belloescu". „Sâmbătă 18 Sept. 1904 s'a făcut alegerea biroului sub onorata preşedinţie a D-lui profesor Dimitrie Nanu", iată ecouri ale presei timpului [5]. Dacă în 1904, Nanu prezida societatea literară a elevilor săi, încă din prima toamnă a apostolatului său bârlădean, el a fost prezenţă vie. Astfel în ziarul „Paloda" [6] citim că „şedinţa dela 20 Oct. 1902 a fost cea mai de seamă dintre şedinţele de până acum, pentrucă D-l Nanu, prof. la liceul local, a ţinut o conferinţă despre Educaţia Voinţii, foarte bine tratată, tonul familiar făcând-o foarte atrăgătoare". Conferinţa aceasta a fost publicată în ziarul „Paloda", într'un ciclu de foiletoane dela 31 Oct. până la 28 Noembrie 1902. Senzul creştin al acestei conferinţe, apare clar în concluzie: „Ideea că trebue să te vindeci, prepară vindecarea. Credinţa ta te-a mântuit: Hristos cel dintâiu a enunţat principiul psihoterapiei. Vindecările obţinute înaintea moaştelor sfinte, nu sunt decât efectul încrederei şi imaginaţiei".

Pe lângă consolarea mistică, Nanu a mai avut la Bârlad şi alte mângâieri. De exemplu, muzica. Bârladul avea pe-atunci două societăţi muzicale Filarmonica şi Armonia, conduse de maeştrii O. Hinke şi Eugen Bulbuc. Poetul Nanu era văzut adesea în salonul familiei avocatului T. Istrati, un mare amator de muzică şi literatură. Aici în salonul Istrati, scrie cronicarul bârlădean [7], „Nanu înconjurat de câteva din elevele sale, ţine joia şedinţele suplimentare ale societăţii dramatice I. Manolescu, înfiinţată de curând. După ce s'a isprăvit şedinţa, D-l Nanu declamă cu artă „Noaptea din Belgrad" sau cu vocea mângâioasă citeşte Cântecul Suratei şi alte poezii, al căror autor e însuşi poetul. Suntem sub impresia versurilor din Cântecul Suratei".

Îndrăgostitul de muzică şi teatru, făcea prin urmare şcoală de declamaţie într'un oraş de provincie, amănunt interesant pentru trecutul cultural al Bârladului.

La Bârlad leagă D. Nanu unele din prieteniile literare cele mai durabile şi mai fecunde ale vieţii sale. Din 1902 se găsea în Bârlad Emil Gârleanu, sublocotenent în Regimentul 12 Cantemir, mutat disciplinar dela Iaşi. Era firesc ca cei doi tineri scriitori în plină formaţie să-şi cunoască scrisul şi să se caute. Nanu avea 29 de ani [8], făcuse liceul la Bucureşti, începuse medicina vterinară [9], era licenţiat în drept din 1900, se specializase în literatura franceză la Bruxelles, debutase încă de prin 1891 la „Lumea ilustrată", trecând pela „Convorbiri literare" şi „Literatură şi artă română", cu

[5] Virgil Gabrielescu, în Vocea Tutovei din 26 Sept. 1904.
[6] Paloda, 24 Oct. 1902 Nr. 43.
[7] Artă şi Artişti de Vietor, Vocea Tutovei din 14 Dec. 1903.
[8] Născut la 26 Oct. 1873 la Câmpulung.
[9] In această calitate a făcut o apreciată comunicare în 1894 Academiei de Ştiinţe din Paris: Note relative aux mouvements de quelques animaux quand il sont precipités d'un lieu élevé".

un volum de versuri originale [10] și altul de traducere [11], Emil Gârleanu, mai tânăr, numai de 24 ani, era sublocotenent din 1899 la Regimentul 13 Inf. din Iași și debutase la „Arhiva" lui A. D. Xenopol și la ziarul Evenimentul.

Singuratec și timid, D. Nanu, la început, n'a putut fi găsit ușor de Emil Gârleanu, mai dornic de societate. Disperat, Gârleanu îi scrie lui Tutoveanu, care se afla pe-atunci ca institutor la Fălticeni, la 12 Oct. 1902: „Scrie-mi și tu mai des, căci mor de urît în Bârladul ista, cu Nanu nu m'am întâlnit, e invizibil după cât se pare, și desigur puțin comunicativ". In altă scrisoare, din 26 Octombrie 1902, aceeași durere: „Ce face Cobuz în Fălticeni? (Sadoveanu, n. n.). Tu îl ai pe el, dar eu? Nanu parcă trăiește în turnul de filde, e neatingibil, nu l-am văzut, nu aud vorbindu-se de el, e o enigmă în sfârșit viețuirea lui în vechea republică Bârladul" [12].

Dar hazardul minunat făcuse ca Nanu și Gârleanu să se întâlnească și împreună cu G. Tutoveanu, transferat în 1903 dela Fălticeni la Bârlad și cu Corneliu Moldovanu și A. Mândru, cei doi poeți bârlădeni mai tineri, să se închege tovărășia literară unică dela revista „Făt-Frumos" [13].

Deosebit de interesante sunt evocările lui D. Nanu ale acelor vremi fericite: din ele se desprinde și atmosfera sufletească a începutului de veac literar, întunecată încă de pesimismul lui Eminescu, amenințată de Baudelaire, „un astru și mai posomorît, atmosferă care se va însenina tocmai prin „Sămănătorul" și „Făt-Frumos": „S'a zis că e necesar să ai iluzii. Așa eram câțiva prieteni adunați prin forța împrejurărilor într'un oraș de provincie, la începutul carierii noastre. Hazardul are câteodată potriviri inteligent voite și te face să crezi că îi poruncește destinul să înlesnească anumite apropieri. Acei câțiva eram: Mândru, Gârleanu, Corneliu Moldovanu, G. Tutoveanu și subscriitorul acestor rânduri... Dar dintre toți, Tutoveanu și Gârleanu aduceau mai mult soare și senin în scrierile lor. Asupra celorlalți se mai scuturau încă, intermitente și apăsătoare, ultimile note elegiace din marele imn înălțat Nirvanei de Luceafărul stins înainte de vreme. Dispăruse, dar mantia lui de raze întunecate încă mai spânzura în aer nu știu ce reflex de doliu romantic. Dar pe când se stingeau încet-încet, ca un grandios apus de soare, acordurile elegiace ale romantismului german introdus la noi de Eminescu, iată că tânăra noastră literatură (care trebuia să fie un strigăt al bărbăției și dragostei de vieață) era amenințată de un astru mult mai mohorît: Baudelaire. De astă dată nu cercurile afiliate „Convorbirilor literare" aduceau influența lui și a lui Poë, ci revistele de stânga literară, ca „Viața literară" și altele împământeneau la noi poezia baudelairiană. Nota aceasta de-

[10] Nocturne, poezii 1900.

[11] Pentru sceptru, cu G. Orleanu, trad. din Fr. Coppée, 1898. Incă teza Adopțiunea, Buc. 1900.

[12] Scrisul Nostru, rev. lit. Bârlad 1929, Nr. 5, Mai.

[13] In afară de profesor, în epoca bârlădeană D. Nanu a fost inspector comunal. In Paloda din 23 Sept. 1904 se publică discursul ținut de fostul inspector comunal la inaugurarea infirmeriei și băii populare din Berești, jud. Covurlui.

primantă a lui Baudelaire, care încă multă vreme a persistat în poezia multora cu parfumul ei mortuar, până la Bacovia, era încă mai dezolantă pentru o tânără literatură începătoare" [14]. 30 de ani mai târziu, poetul Nanu cu luciditatea maturității depline, își dă seama de rostul transformator al revistei „Făt-Frumos", de înseninare, de întoarcere a literaturii către robustețea neamului. Descătușarea din lanțurile eminescianismului morbid și-ale imitațiilor străine, s'a produs în primul rând în literatura celor care ridicau noul steag, a lui Nanu, de pildă, cum se va vedea la locul său.

Solidaritatea grupului se invederează și din aceste rânduri ale lui Corneliu Moldovanu, la moartea lui D. Nanu [15]: „Acum patru decenii, ca tânăr student, am cunoscut în Bârladul copilăriei mele, pe cei doi prieteni nedespărțiți: pe poetul Dimitrie Nanu și pe nuvelistul Emil Gârleanu, talente literare în plină strălucire, mândria și gloria pitorescului oraș de provincie. Ne-am legat tustrei cu o prietenie trainică, neclătinată, depășind cadrul activității lterare și contopindu-se cu viața noastră de fiecare ceas".

Erau săraci tustrei D. Nanu, Gârleanu, Moldovanu: „Lipsa de fonduri nu le îngăduia entuziaștilor intelectuali dela Bârlad, nici să-și repare tocurile la vreme. Într'o după amiază, pe când străbăteau gangul unei clopotnițe, au tresărit de sonoritatea ecoului. Cei trei prieteni întorc capul, cercetează și nu înțeleg. După câteva clipe se dumiresc: era sunetul mersului lor, al cărui sgomot îl uitaseră. Aveau tustrei tocuri noi" [16].

Iată portretul lui D. Nanu la Bârlad, făcut de prietenul său Corneliu Moldovanu: „Mă întorc cu gândul înapoi, în Bârladul de acum patru decenii și-l văd pe poetul Nanu: o apariție întotdeauna interesantă. Potrivit ca statură, cu mers sfios, cu gesturi discrete, se strecura ca o fantomă pe ulițele orașului tăcut, mereu șovăitor și nesigur în orientare. Împovărat întotdeauna de un teanc de cărți și reviste, pe care le uita în cofetăria sau librăria unde făcea un scurt popas, nu era niciodată exact la întâlnire, iar o vizită fixată pentru cutare zi și cutare ceas, era împlinită cu seninătate abia peste o săptămână sau două. Figura îi era stranie, privirea și zâmbetul mefistofelic din cauza sprâncenelor arcuite și îmbinate, precum și a bărbii negre și dese care-i încadra gura senzuală" [17].

Presa vremii e plină de informații asupra manifestărilor solidare ale scriitorilor din grupul „Făt-Frumos". Astfel după moartea nuvelistului bârlădean Ioan D. Manolache-Holda în București la 13 Ianuarie 1904, — G. Tutoveanu, D. Nanu și E. Gârleanu, au lansat liste de subscripție pentru ajutorarea soției și celor trei copii ai nefericitului scriitor. Deasemeni, A. Vojen ține în aula liceului Codreanu conferința „Martirii artei" în folosul familiei lui Manolache, în organizarea căreia s'a remarcat bunăvoința D-rei Marilena Voinescu, a lui Em. Gârleanu, D. Nanu, G. Tutoveanu, A. Mândru și

[14] Dintr'un articol inedit al lui D. Nanu, destinat unui volum omagial închinat poetului G. Tutoveanu la 60 de ani, în 1932, ce n'a mai apărut.

[15] Aspecte vesele din viața unui poet nefericit: D. Nanu, în Vremea 9 Mai 1943.

[16] Corneliu Moldovanu despre Emil Gârleanu, în Flacăra 1914, pag. 327.

[17] Acelaș, în Vremea, despre D. Nanu, nr. citat.

N. Lupu Costache [18]. Marilena Voinescu e viitoarea soție a lui Emil Gârleanu. Cunoștința dintre ei o face într'o cofetărie poetul Mitică Nanu, așa cum îl numeau prietenii intimi: ne-o spune însăși soția lui Gârleanu, într'o impresionantă spovedanie [19]. N. Lupu Costache era un tânăr cu preocupări de folclor, afiliat grupului. „Vocea Tutovei" anunță că în Februarie 1903 vor apărea numerele 2 și 3 din revista „Reînvierea", marea publicație naționalistă, a cărei direcție a fost luată de un comitet compus din G. Tutoveanu, D. Nanu, E. Gârleanu, A. Vojen, Bogdan Ionescu, (fratele poetului Tutoveanu). Din altă notiță reiese că G. Tutoveanu, D. Nanu și E. Gârleanu, comitetul de redacție al revistei „Făt-Frumos" au înaintat o cerere către Casa Obștei în dorința de a li se permite să scoată o copie după un hrisov prin care Ștefan cel Mare cerea întărirea proprietății asupra locurilor de pășune din jurul orașului. Copia se va publica în numărul festiv al revistei Făt-Frumos ce va serba 400 de ani dela moartea lui Ștefan Vodă [20]. Am dat câteva manifestări care arată solidaritatea grupului, care se va afirma clară nu numai la Bârlad, ci și la București, cum se va revedea.

Activitatea publicistică, literară și gazetărească, dela Bârlad, a lui D. Nanu, este deosebit de bogată. Încă dela 20 Octombrie 1902, „Vocea Tutovei", ziarul bârlădean, anunță colaborarea „talentatului poet D. Nanu, prof. la liceul Codreanu din localitate". Iată un fragment *Irina*, din drama „Un caz de conștiință" scena I, actul al II-lea:

> De zeci de ori aceeași problemă-mi pun, pe oră,
> Iubirea mea-i iubire de-amantă ori de soră?
> Mi-e frică să nu-mi fie iubirea vai! mai castă
> Decât aș vrea-o însă-mi. Să-i fiu ori nu nevastă?
> Aș vrea să pot și astăzi iubi ca'ntâia oară
> Cu dragostea ce'n flacări te arde, te omoară.

Pentru modul de-o perfectă onestitate cum înțelegea să polemizeze poetul D. Nanu, citâm polemica dintre Nanu și Tutoveanu. Nanu la „Paloda", Tutoveanu la „Vocea Tutovei": așa începuse lupta. Motivele încăerării literare dintre cei doi poeți dela Bârlad, nu interesează. Incepuse Nanu în „Paloda" din 19 Februarie 1904, Tutoveanu îi răspunse prin „Vocea Tutovei" la 7 Martie 1904 prin articolul „Unui purtător de steag". In „Legalitatea", altă foiță bârlădeană, din 29 Febr. 1904, Nanu susținea că Tutoveanu ar fi trimis scrisori de admirație poetei Riria pe care oricând le poate publica. Tutoveanu invită pe Nanu să fie cavaler să publice măcar una din aceste scrisori. Prin „Legalitatea" din prima Duminică a lunei Martie 1904, poetul Nanu declară că nu poate publica vreo scrisoare fiindcă „a fost indus în eroare". „Declarația aceasta a D-lui Nanu îi face o deosebită cinste", „scrie Tutoveanu, deplin satisfăcut la 14 Martie 1904, în „Vocea Tutovei". „Declar că am iertat cu desăvârșire cuvintele jignitoare pe care D-l Nanu

[18] Vocea Tutovei, 22 Febr. 1903.
[19] Universul literar, 10 Noembrie 1938, o convorbire cu Radu Sterescu.
[20] Vocea Tutovei, 13 Iunie 1904.

le-a scris, cu orice intenţii în contra-mi", considerând propriile răspunsuri dacă au fost ofensatoare ca pornind din aprinderea inerentă polemicei [21]. Cazul acesta pune în frumoasă lumină caracterul leal al omului D. Nanu.

Gazetarul Nanu venea cu o concepţie de-o puritate cristalină. Era firesc pentru un om cu-o viziune etică a vieţii şi lumii, gazetăria să aibă o misiune sfântă de moralizare, de curăţire a moravurilor. Gazetarul, după D. Nanu, este semănătorul idealurilor bune de dreptate şi înfrăţire, persecutorul viţiilor. Două condiţii trebue să satisfacă: abnegaţia personală şi dezinteresarea apostolatului. Mai mult: concepţia lui D. Nanu despre gazetărie lua o coloratură religioasă: „Clipele solemne ale gazetarului când îşi aruncă verbul în mulţime trebue să fie ca clipele de întărire ale rugăciunii pentru drept-credinciosul: minute de reculegere, de înălţare, de întărire" [22]. Desprindem din activitatea de gazetar a lui D. Nanu la Bârlad, câteva rânduri din articolul „Jos Masca": „Când vezi oamenii cu evoluţia sufletească neisprăvită, e o datorie de creştin, de iubire pentru aceşti nenorociţi, să le smulgi depe faţă vălul ipocriziei barbare, să-i aşezi faţa 'n faţa conştiinţii lor adormite, să vadă ce bine le-ar sta fără mască; să vadă cât de degradator lucru e pentru omul unei ţări în care şi podurile, şi caldarâmurile, şi felinarele depe stradă au început să se civilizeze, el să rămână tot cu viclenia orientală a popoarelor mult timp stâlcite de genunchiul asupritorului" [23].

Dar D. Nanu nu putea rămâne un simplu colaborator la gazetele locale, politice, dar cu rubrici literare. Incă din Septembrie 1903, se proiectează de către Tutoveanu, Nanu şi Gârleanu înfiinţarea unei reviste literare proprii. La început, se hotărise ca să se scoată în tipografia Caţafani, un *Almanah al Palodei*. La insistenţele celorlalţi, Tutoveanu a cedat ca revista să se numească *Paloda literară!* Ivindu-se neînţelegeri, a rămas ca revista să fie condusă numai de poetul D. Nanu.

Paloda literară, prima revistă curat literară a Bârladului, a apărut în decursul unui an, dela 20 Ianuarie până la 20 Decembrie 1904, respectiv 12 numere. In prima perioadă, dela Nr. 1 la 6, revista a fost îngrijită de poetul Nanu, care i-a dat pecetea personalităţii sale. In a doua jumătate a anului, fiind scoasă de Corneliu Moldovanu, revista a căpătat alt colorit. Format la şcoala Convorbirilor literare, elev credincios al lui Titu Maiorescu, D. Nanu a dat revistei un caracter convorbirist şi maiorescian pe de oparte, iar pe de alta a afirmat cu putere necesitatea oraşelor de provincie de-a trăi dintr'o vieaţă spirituală proprie. Programul literar al revistei este mărturisit cu limpezime. Iată punctele de program: a) Sunt o serie de idei mânuitoare în tezaurul intelectual internaţional, pe care revista le va împământeni, fie prin bune traduceri, fie prin

[21] *N. Iorga*, în Sămănătorul din 14 Martie 1904: „La Bârlad, s'a încheiat, în sfârşit, lupta dintre cei doi poeţi ce locuiesc acolo: d. Nanu şi d. Tutoveanu... Două săbii pot să nu încapă într'o teacă, doi poeţi pot lucra însă foarte bine într'un colţ de provincie săracă".

[22] Paloda literară, Anul I, Nr. 1, 20 Ianuarie 1904.

[23] Paloda, ziar politic, 12 Febr. 1903.

rezumate inteligente, din operile de căpetenie ale prinţilor cugetării omeneşti. Aceste traduceri şi articolele originale vor privi unele educaţia personală a individului, altele *„vor constitui aplicarea normelor generale de judecată stabilite de sănătoasa direcţie a Junimii, în chestiunile de literatură propriu zisă"*. „Mai bine o traducere bună, decât o originală mediocră, o cere clar D. Nanu. Simbolismul este respins, deoarece nu reprezintă un organism viu. Se vor publica lucruri care au desăvârşita maturitate a talentului, dar şi acelea care „conţin un grăunte din aurul care dă calda strălucire a vieţii chiar în mijlocul nisipului cu care se află încă amestecat".

Programul literar al revistei caracteriza crezul de-atunci al lui D. Nanu. Abia întors din străinătate, poetul venise cu-o seamă de idei pe care le socotea salvatoare pentru noi; format la şcoala convorbiristă principiul artei pentru artă îl punea ca punct principal de program; preocupat de traduceri, (traducerea dramei „Pour la couronne" de François Copée, în versuri, fusese reprezentată în Bârlad la 30 Oct. 1903 de trupa Leonescu) şi închingat de exigenţele artei pure, prefera o traducere reuşită unei originale mediocre.

Numai în ultimul punct de program, D. Nanu se încadra în atmosfera morală a începutului de veac, preconizând publicarea documentelor şi folclorului, „izvorul artei noastre viitoare, o parte din vibrarea caldă a sufletului ţărănimii, cunoaşterea cât mai de aproape a fiinţei „noastre" [24].

„Întâiul Cuvânt din primul număr al Palodei literare, scris cu deosebită grijă de D. Nanu, arată necesitatea din care a izvorît revista. Publicul începe să ceară dela acei în care şi-a pus încrederea, un echivalent al unor legitime dorinţe: „o revistă în care să-şi vadă închegate reveriile şi momentele de reculegere sufletească, în locul vieţii artistice care nu se poate trăi ca într'o capitală, închiriind staluri la operă, la teatru, la Ateneu sau contemplând pinacotecele sau muzeele de artă". D. Nanu a răspuns la apelul adresat, *fiindcă a observat în Bârlad un fel de patriotism al cetăţii, un dor, o solidaritate, o mândrie care aminteşte instinctul de civilizaţie al vechilor burguri geloase de-a avea şi-a trăi dintr'o viaţă proprie intelectuală, fără a închide însă hotarele vechi dela centru.* Dragostea de propăşire porneşte astfel dela elemente către centru. Revista tinde să aprindă o scânteie de idealism în cercul său, să formeze un public cititor omogen care să răspundă la apel la operele folositoare venite dela centru. D. Nanu se adresează, la început, la bârlădeni. Are de scop de a scoate la lumină talentele care în localitate mocnesc în umbră ca un foc liniştit din care va ieşi poate mâne o văpaie luminoasă şi trainică. In sinteză, aspiraţiile revistei se reduc la: *„cultura de aproape a patriei mici, — provincia"* [25].

Cum era firesc, o asemenea revistă literară scoasă sub auspicii doctrinare junimiste a fost primită cu răceală de „Sămănătorul", care inaugurase un nou curent. Sub titlul „O foaie literară

[24] Paloda lit., Bârlad 1904, Nr. 3. „O nouă îndrumare literară" de D. Nanu.
[25] Paloda literară, An. I, Nr. 1, 20 Ian. 1904.

de provincie Paloda literară", N. Iorga scrie prin Sămănătorul [26]: „La Bârlad, ca anexă la o gazetă politică, Paloda, a început să apară o foaie literară: Paloda literară, pe care o conduce poetul D. Nanu, care a dat frumoase bucăţi mai ales Convorbirilor literare. Declaraţiile D-lui Nanu sunt bine scrise şi adevărat însufleţite de intenţii bune. E vorba adică de a se încerca la Bârlad o mişcare literară de provincie, care ar folosi mişcării literare generale a neamului nostru. Ca ilustraţie se dau câteva bucăţi în proză şi versuri care sunt în cea mai mare parte slabe". N. Iorga crede că o revistă de provincie ar putea îndeplini o misiune productivă, adunând datine, poezii populare şi documente „Cu aceasta şi cu ce pot da doi, trei oameni de talent se poate face un lucru şi interesant şi folositor".

Că rezerva lui Iorga se datoreşte crezului Palodei literare, deosebit de cel nou al Sămănătorului, se vede din notiţa conducătorului mişcării sămănătoriste: „Nr. 2 din Paloda literară nu îndreptăţeşte speranţele deşteptate de cel dintâi. *D. Nanu dă de toate şi pentru toate gusturile*. Ni se dau alături cu ditirambi la adresa unor oameni fără talent, servind direcţii perverse, până şi poezii franceze, de pseudonime" [27].

Deşi se recunoaşte de către Semănătorul [28] „o frumoasă traducere liberă din Alfred de Musset „Lucia" de d. D. Nanu", Ion Scurtu se ridică împotriva literaturii de traducere din Paloda literară [29]. D. Nanu, care va evolua la Făt-Frumos către izvoarele de inspiraţie naţională, apăra la Paloda literară un punct de vedere scump năzuinţelor sale, întrucât traducerile în versuri vor rămâne o preocupare permanentă a întregii sale cariere, care va face din el unul din traducătorii noştri cei mai de seamă. Publicarea de traduceri era justificată şi de faptul că D. Nanu nu putea avea la dispoziţie oricând poeţi originali de talent.

Încă dela 18 Dec. 1903, se anunţa prin Paloda politică: „Paloda literară nu va exclude pe nimeni dela colaborare, va publica lucrările oricui, numai cu o singură condiţie: să fie frumoase", principiul estetic maiorescian, fiind stabilit din capul locului, înainte de apariţie.

Din literatura lui D. Nanu, publicată în Paloda literară, reţinem din poezia de inspiraţie religioasă Pentru Christ [30]:

Ah, din sbuciumul de veacuri
Ce-a cules rodind ideea?
O cucută în Athena
Şi o cruce în Iudeea!

şi amintirile din copilărie „Mama Gigi" [31]. Ghemuit în fundul unei trăsuri de Braşov, trasă de boi voinici, pornea spre Berevoeşti, la

[26] Sămănătorul, 1 Febr. 1904, Nr. 5.
[27] Sămănătorul, 14 Martie 1904.
[28] Din 30 Mai 1904.
[29] Sămănătorul 20 Iunie 1904, despre Paloda literară, Nr. 5, 1904.
[30] Paloda lit., 1904, Nr. 3.
[31] Paloda lit., Nr. 7, 28 Iulie 1904.

Mama Mare, Mama Gigi. Evocă sosirea strugurilor şi a butoaielor dela vie, claca porumbului, focul lui Sumedru, vechiu obiceiu păstrat la Câmpulung de a aprinde focul pe strade în ajunul Sfântului Dumitru, plecarea de-acasă, cu priminelele pe două luni în lădiţa de Braşov, în trăsura cu coviltir de piele, cu perdele la ferești, în mirosul de fân aşternut între perinile de puf, în sunetul clopotelor, în pasul rar al boilor.

De ce n'a reuşit Paloda literară să înmănuncheze toate forţele scriitoriceşti ale Bârladului? Unii cercetători, cum e Gh. Vrabie o pune pe seama „spiritului critic excesiv şi mai mult a temperamentului rece, distant" al poetului Nanu [32]. Nu ştiu pe ce se reazimă Vrabie în caracterizarea de mai sus, întrucât Tutoveanu rămâne departe de Paloda literară nu din cauza spiritului critic excesiv a lui Nanu, ci a generozităţii acestuia în alegerea materialului de publicat: „Am aflat mai în urmă că revista se publică sub îngrijirea lui D. Nanu. Dacă Paloda literară va rămânea până 'n sfârşit sub direcţia acestui prieten şi dacă dânsul va avea destulă energie să nu publice manuscrisele îndoelnice, a căror imprimare nu va întârzia, se înţelege că voiu lucra cu tot dinadinsul pentru succesul acestei publicaţiuni" [33].

D. Nanu nu era, deasemeni, un temperament rece şi distant. Încălzit de flacăra mistică, îndrăgostit de muzică şi poezie, Nanu se dăruia prieteniei cu tot devotamentul unui suflet statornic şi adânc. Prietenia cu Gârleanu şi ceilalţi „feţi frumoşi dela Bârlad", purtată dealungul vieţii cu egală pasiune, nu poate fi rezultatul unui temperament distant şi rigid. Că n'a avut putinţa să strângă în jurul lui pe scriitorii bârlădeni, se datoreşte şi lipsei lui de ambiţii, dar şi visătorului veşnic distrat, detaşat de poruncile realităţii, care nu putea satisface singur tot ceeace o bună organizare de revistă pretindea dela el.

Asupra rolului său în mişcarea dela „Făt-Frumos", Gh. Vrabie îl nedreptăţeşte pe D. Nanu, susţinând că „revista „Făt-Frumos" n'a apărut dintru început în tovărăşia lui D. Nanu, mai cu seamă că el conducea şi o altă publicaţie" [34].

De fapt, Dimitrie Nanu, cum reiese dintr'un proces verbal publicat de însuşi Gh. Vrabie [35], la 8 Februarie 1904, prin urmare după ce abia apăruse Paloda literară, cedase conducerea revistei sale unui comitet compus din Emil Gârleanu, G. Tutoveanu, D. Nanu, N. Lupu Kostache, împărţindu-se atribuţiunile revistei, el rezervându-şi critica literară şi recensiunile. Paloda literară, *astfel organizată*, n'a apărut, în locul ei a luat fiinţă o revistă mai voinică „Făt-Frumos".

D. Nanu a fost alături de Emil Gârleanu şi G. Tutoveanu, care aveau o întâietate incontestabilă în conducerea revistei, *dela început*. O spune Tutoveanu [36]: „După nesfârşite preumblări şi discuţii, cu Emil Gârleanu şi Dimitrie Nanu, pe sub bolţile prinse de fior

[32] Gh. Vrabie, Faloda literară, în Curentul, din 27 Octombrie 1936.
[33] Vocea Tutovei 1 Febr. 1904.
[34] Gh. Vrabie, Bârladul Cultural, Buc. 1938, pag. 192.
[35] Făt-Frumos, Buc. 1938, pag. 62.
[36] Scrisul Nostru, Bârlad, Nr. 6—7, 1929.

ale grădinii publice, într'o primăvară timpurie, am hotărît să 'ntemeiem o revistă literară şi 'n elanul nostru nestăpânit, am şi botezat-o Făt-Frumos". Chiar în primul număr al revistei dela 15 Martie 1904, D. Nanu are două bucăţi în versuri „Sunt mângâierile durerii" şi „Teamă". O notiţă din Vocea Tutovei dela 13 Iunie 1904, precizează comitetul revistei: „D-nii G. Tutoveanu, D. Nanu şi E. Gârleanu, *comitetul de redacţei al revistei Făt-Frumos,* au înaintat o cerere etc.". Aceeaşi Vocea Tutovei la 27 Iunie 1904 scrie: „Făt-Frumos Nr. 7—8, o revistă bine condusă, apare în localitate sub direcţia unui comitet compus din D-nii D. Nanu, G. Tutoveanu şi E. Gârleanu". O revistă contemporană de seamă ca „Literatură şi artă română" din 25 Martie 1904, scrie: „Făt-Frumos, revistă literară, a apărut de curând în Bârlad, sub conducerea unor nume cunoscute nouă ca d-nii Tutoveanu şi Nanu". Convorbirismul lui D. Nanu nu putea fi un motiv de izolare, întrucât evoluţia sa spre semănătorismul vremii se făcea tot mai clară, chiar în decursul anului 1904.

După retragerea lui Tutoveanu dela conducerea lui Făt-Frumos, alături de Gârleanu care exercita conducerea efectivă era, în primul rând, D. Nanu. La 26 Oct. 1904 Sublocot. Emil Gârleanu şi D. Nanu, se adresează lui N. Iorga [37], în numele grupului dela Făt-Frumos:

„Mult stimate Domnule Iorga,

Toţi acei dela „Făt-Frumos", încrezători în sfatul şi îndemnul D-voastră, cu adânc respect vă rugăm a ne face cinstea, să ne daţi un articol pentru revista care-şi datoreşte viaţa cuvântului D-voastră atât de ascultat de către tot ce e românesc".

Primind articolul „Curentul Nou", D. Nanu şi Em. Gârleanu îi mulţumesc lui N. Iorga, cu toată recunoştinţa [38].

De formaţie convorbiristă în prima-i tinereţă, eliberându-şi tot mai mult muzicalitatea şi concepţia din stăpânirea eminescianismului, care-l robise multă vreme, se 'ndreaptă la „Făt-Frumos" spre orizonturi proprii. Aici publică câteva poezii de evocare a trecutului nostru, într'un ciclu „Pânze din trecut" care în volumul său de sinteză [39] a intrat în subîmpărţirea „Patria". Despre una din acestea, cea mai bună, „Pribegia lui Petre Rareş" din Făt-Frumos, 1904 Nr. 13, Ion Scurtu scrie [40]: „Remarcăm mai departe, cu toată mulţumirea, o poezie foarte frumoasă, cea mai frumoasă poate, a domnului D. Nanu „Pribegia lui Rareş", care face parte dintr'un ciclu de subiecte luate din cronicarii noştri. Este o culme atinsă aici de poet şi *o nouă şi fericită îndrumare a talentului D-sale*

[37] I. E. Torouţiu, Studii şi documente literare, vol. VII, Sămănătorul, pag. 372.

[38] „Curentul Nou" în Făt-Frumos, 1904—1905, Nr. 15, pag. 225—7. Şi Torouţiu, op. cit., pag. 373 şi 491. In *Paloda* din 25 Noembrie 1904, D. Nanu publică o scrisoare către Gârleanu, de retragere *temporară*, pentru a se devota întemeierii unei cariere definitiv câştigată.

[39] Poezii 1902—1934, Bucureşti 1934.

[40] Sămănătorul, 17 Oct. 1904.

către izvoarele regeneratoare ale istoriei naţionale şi ale simţirii româneşti eterne". Interesantă notă prin aceea că se afirmă de un critic literar contemporan, îndrumarea nouă spre semănătorism la „Făt-Frumos" a convorbiristului Nanu. Lovinescu, deasemeni, scrie despre această poemă eroică a lui Nanu că „a turnat-o într'un metal mai rezistent [41], recunoscând că în această fază „apare în d. Nanu o vână semănătoristă cu o trăsătură sigură şi viguroasă" [42]. Citâm din această frumoasă poemă, (de acelaş gen şi cu totul remarcabilă e „Tismana", Sămănătorul, Anul III, 1905), partea dela sfârşit pentru a arăta cu câtă virtuozitate sobră şi puritate de limbă e descrisă „Pribegia lui Vodă Rareş", după ce clevetirile vicleanului Mihu, care-a asmuţat boierii, au izbutit să-l facă mazilit de poartă [43]:

Toiag de corn avea în loc de schiptru,
Viteazul domn, înfrântul de obidă!
Prelung bătu în poartă să-i deschidă,
Şi iaca vine paznicul Dumitru:
— „La ceasul ăsta-al al sfintei Dimineţi?
Cine eşti tu? Ce vrei de-mi tulburi somnul?
— „Deschide, moş Dumitre... sunt drumeţi"...
Şi uşa se deschise... iar moşneagul
Căzu 'n genunchi, scăpându-i jos toiagul
Şi sărută pe mâni rănite, Domnul!

O poezie caracteristică pentru această etapă de evoluţie a poetului nostru este „Ştii tu ce este viaţa?", „Făt-Frumos" 1904, Nr. 5, unde poetul apare cu totul descătuşat de întunecimile pesimismului şi unde răsare şi nota mistică proprie:

Ştii tu ce este viaţa? nu, nu ştii
Căci nu ţi-ar mai părea anii pustii
A! viaţa e un cântec de izbândă...
...Ştii tu ce este viaţa? E lucirea
Ce-o smulge caldul soare 'n răsărirea
Din negrele adâncuri de ocean;
Biruitorul înger al blândeţii
Strivind sub paşii gingaşi pe Satan...
E cel dintâi fior al dimineţii.

O altă poezie mai deosebită, din „Făt-Frumos", Nr. 12, 1904, e „Sunt file 'n cartea sufletului meu":

Sunt file 'n cartea sufletului tău
Pe care tu nicicând nu le-ai întors:
Pecetluite par de-un geniu rău!

[41] E. Lovinescu, Istoria lit. contemp. Evoluţia poeziei lirice pag. 141. Poezia istorică a lui Nanu, e mai izbutită decât cea rurală, deşi poetul, a scris, contrar afirmaţiei lui Lovinescu, şi asemenea poezie.

[42] E. Lovinescu, Ist. lit. contemp., volumul sintetic, Buc., pag. 109.

[43] D. Nanu, Poezii, Buc. 1934, pag. 187—188.

Şi poate-acolo-i viaţa-adevărată,
Acolo-i fericirea ne'ncercată,
Ce din fuiorul zânelor s'a tors!

Atitudinea dela Făt-Frumos, crezul literar de-acolo a luminat mai departe cariera literară a lui D. Nanu. In 1934, în prefaţa grea de gândire a poeziilor sale [44], Nanu se arată apologet călduros al poeziei clasice şi tradiţionale şi refractar adânc al înnoirilor extremiste: „Mi se pare, scrie poetul, rău pusă teza: în fenomenul estetic al poeziei nu intră niciodată elementul etnic şi etic, ca elemente esenţiale, *câte şi trele îmbinate intră desigur în actul creerii, elementul etnic dând atmosfera specificului, iar cel etic puritatea încântării, izvor atât de impersonal şi deci atât de necesar elementului estetic*".

Intre prietenii lui Nanu şi Gârleanu dela Bârlad era Nicu Giurescu, profesor suplinitor de română şi franceză la liceul Codreanu, — deci coleg cu Nanu, — între Sept. 1902—Dec. 1904. In memoriile sale, Lovinescu îl înfăţişează pe Giurescu ca pe un om inteligent şi boem din rasa oamenilor lipiţi de scriitori, expresie tangibilă a cititorului. Se pare că Giurescu era criticul grupului dela „Făt-Frumos", stimulându-i pe prietenii săi către depăşirea scrisului lor.

In corespondenţa lui D. Nanu către Emil Gârleanu, apare adesea. La 22 Iunie 1905 Nanu scrie cu humor: „Don Giurică tot în papuci... citea Sămănătorul. Era tare decepţionat de literatura ta şi a mea din Sămănătorul. Zicea că n'avem talent decât când suntem împreună! Trimite-i Fătul să-l mai încălzim şi să-şi corecteze astfel dictonul: că n'avem talent decât la Făt-Frumos".

La 11 Noembrie 1905, într'un P. S., Nanu îl încurajează pe amicul său: „Scrie înainte, nu te uita în gura lui Giurescu, că ţii prea mult la „faits divers". Acele „faits-divers" sânt unicele mărgăritare ale unui suflet, nu numai pentru literatura noastră, dar pentru oricare literatură" [45].

Tovărăşia literară dintre Nanu, Gârleanu, Corneliu Moldovanu, Mândru, născută la Bârlad sub auspicii aşa de fericite a continuat şi la Bucureşti, întâiu la „Convorbiri critice". Mihail Dragomirescu o declară limpede: „Sâmburele Şcoalei Nouă îl formară întemeietorii revistei bârlădene Făt-Frumos: Gârleanu, D. Nanu, Corneliu Moldovanu, A. Mândru, Dragoslav" [46]. Alături de ceilalţi feţi frumoşi, Dragomirescu îl aşează şi pe Dragoslav, care dacă n'a fost întemeietor al revistei cum crede criticul, a debutat totuşi ca scriitor în proză la Făt-Frumos cu bucăţile „Fata popei" şi „Vclintirii", aşa cum am arătat în Cuget-Clar, din 7 Martie 1940 în articolul „Ion Dragoslav şi Bârladul".

După Mihail Dragomirescu, Nanu avea „o anume autori-

[44] D. Nanu, Poezii, Buc. 1934, pag. 15, 16, 30.

[45] Gh. Vrabie, anexa din corespondenţa lui Em. Gârleanu, la *Făt-Frumos*, Buc., 1938, pag. 65.

[46] M. Dragomirescu, Dela misticism la raţionalism, Buc. 1925, pag. 358; la pag. 364: „pela sfârşitul lui Octombrie 1906, Gârleanu şi Nanu începură să îndemne ca să întemeem împreună un organ literar".

tate" [47] asupra celorlalți feți frumoși, cari „au venit din capul locului la „Convorbiri critice" ca adevărați membri fondatori și au susținut-o cu toată vigoarea".

Incă dinainte de fondarea „Convorbirilor Critice", Emil Gârleanu cu D. Nanu și ceilalți feți frumoși, abia descălecați în București caută să continuie cu publicarea lui „Făt-Frumos", scriindu-i în acest sens lui Tutoveanu la 22 Septembrie 1906.

Gândul stăruitor de-a scoate pe „Făt-Frumos", nerealizat imediat, îl înfăptuiesc la 1 Martie 1909, când scot primul număr al anului III. Dar revista n'a mai putut apare decât în trei numere. O altă publicație, cu „feți frumoși" la conducere, a fost Falanga, din care au apărut 18 numere, dela 10 Ianuarie 1909 până la 1 Mai 1910. Mai mult. Solidaritatea grupului „Făt-Frumos" se menține mai departe, mai ales între Dimitrie Nanu și Emil Gârleanu. Lucrul se luminează pe baza corespondenței D. Nanu—Simion Mehedinți, publicată de D-l I. E. Torouțiu în Studii și documente literare, vol. XI. Emil Gârleanu și D. Nanu ar fi fost bineveniți și la „Convorbiri literare". D. Nanu trimite versuri la „Convorbirile literare" încă dela 12 Mai 1907, adică nu mult după preluarea direcției de Mehedinți. Nemulțumit tot mai mult de „Convorbirile critice" și de directorul lor Dragomirescu, Nanu se apropie de „Convorbirile literare" la care colaborase cândva cu stăruință. Dar plecarea lui dela „Convorbirile critice ar fi adus „mari pagube materiale și morale" [48], așa că se vede nevoit a consimți de-a nu fi șters depe coperta revistei ca redactor. *„Fiindcă retragerea mea dela revista d-lui M. D., scrie Nanu, aducea după sine și retragerea întregului grup dela „Făt-Frumos"*, Mihail Dragomirescu convine să admită, pentru dăinuirea mai departe a revistei, următoarele condiții ale grupului Făt-Frumos: a) să se schimbe titlul revistei dela 1 Ianuarie 1908; b) urbanitatea cea mai desăvârșită pentru toți oamenii la care se adresează articolele critice ale lui Dragomirescu. Se pare că atacurile personale ale directorului prejudiciau pe tinerii săi colaboratori Nanu, Gârleanu etc. c) opiniile lui Dragomirescu nu leagă pe simplii colaboratori ai revistei, care-și păstrează completa libertate de opinii [49]. Nanu se bucură când „Convorbirile critice", crede el, sub influența grupului „Făt-Frumos" capătă alt ton.

In aceeași scrisoare din 6 Decembrie 1907, Nanu își ia angajamentul către Mehedinți să-i aducă la „Convorbiri literare" „colaborarea selecționată a tuturor amicilor mei literari". E deosebit de important adausul lui Nanu anume că el e „ecoul grupului de prieteni literari ce mă înconjoară".

Mai târziu, în 1910, Nanu cu Gârleanu etc. trec cu totul la „Convorbiri literare"; la 3 Martie 1910 Nanu solicită pe lângă Mehedinți intrarea lui Gârleanu în redacție, unde ar aduce și alte elemente [50]. Iată deci atâtea amănunte care arată că un grup de

[47] Idem, pag. 381.
[48] I. E. Torouțiu, Studii și documente literare, vol. XI, pag. 375.
[49] I. E. Torouțiu, Studii și documente literare, vol. XI, pag. 378—381.
[50] Idem, pag. 389.

scriitori în frunte cu Nanu și Gârleanu înfiripat în provincie la Bârlad, își păstrează coeziunea și tăria la atâtea reviste: Paloda literară, Făt-Frumos, Falanga, Convorbiri critice, Convorbiri literare [51], în numele acelorași credințe estetice și naționale.

Un poet de caracterul lui Nanu a fost unul din factorii determinanți ai acestei solidarități scriitoricești așa de rare.

G. Ursu

[51] Până și 'n Graiul Nostru, revistă literară bârlădeană din 1926, întâlnim grupul Făt-Frumos-Tutoveanu, Nanu și Mândru, — Nanu având o colaborare asiduă de semnificație creștină, mai ales cât timp revista a fost îngrijită de G. Ponetti, spirit religios.

NUNTA VÂNTURILOR

Intr'o dimineață de primăvară, un câmp pe care tremură roua. Vântul dimineții *trezește florile. Natura prinde glas. Trece alaiul mirelui însoțit de vânturile prietene.*

ZORILE

Sub văl de argint
Câmpia mai doarme
Când clopote prind
In crengi să se farme

Când lanul de grâu
Ca jocuri de apă
Undue pârâu
Și ochiul adapă

Vin zori fără număr
Revarsă pe ogor
Pe gingașul umăr
Purtatul ulcior.

VÂNTUL DIMINEȚII

Din cea curgere de ovese,
Ca un prinț de neauă, sprinten
Vântul dimineții iese
La călcâiu cu o rază pinten.

Un toiag de păpădie
Și-o năframă 'n mână are
Că plecat e în solie,
Vornicel pe la cicoare.

VÂNTUL DIMINEȚII CĂTRE CICOARE

„Domniță, iertare!
Că visul ți-l speriu.
Cu-o veste prea mare
Mă 'ncredință ceriu.

Spală-ți ochii mierii
Și scutură somnul!
Cu coroana verii
Sue 'n codru, Domnul.

Pune-ți colierul,
Brățara ta nouă.
Căci tatăl ți-e cerul,
Făptură de rouă.

Colo la fântâne
Buestri-și adapă
Zânele stăpâne.
Nunta o să'nceapă

Poala de pădure
In aur strălucе
Vino dar, ușure,
Insumi te voiu duce".

FRUNZA DE ARIN ZĂRIND ALAIUL MIRELUI

Cu gură de floare,
Cu trupu'n inel,
Vântul-de-sub-soare
Cu roiu după el

De fluturi și-albine,
Iată, mări, vine,
Vine să nunteasсă
Floarea 'mpărătească.

Spre ea, din oceane
El scoase 'nadins
Grădini de mărgeane
Pe-un cer necuprins.

PĂRĂUL

Sub piciorul lui
Unda mea înfloare
După el îmi sui
Albele isvoare

Iată-mi-l trecând
In albastru-i car.
După el răsar
Guri de flori în vânt.

MACUL, ÎNTĂMPINĂNDU-L:

„Ție mă închin
Și-ți menesc noroc,
Bea o leacă din
Cupa mea de foc!

VÂNTUL CEL LIN:

„Voi, spice de grâu,
Cu galbene suliți,
Plecați-vă râu,
Deschideți-i uliți!

Rădvanul străluce.
Veniți albăstrițe,
Cu steblele 'n cruce,
Cu rouă 'n cosițe!"

Și Vântul cel Lin
Bun fără seamă
Își scutură lin
Alba năframă

Și floarea de in
Visătoare îl cheamă
Fluturii vin
La car se înhamă.

GĂRGĂRIȚA:

„Sburând cu el
Am să-i arăt
Cel singurel
Castel de-omăt
Ce sus în munți
Ascunde'n el
Făptura ei
De stânjenel".

VÂNTUL DELA ASFINȚIT

Cine-i oaspele cuprins
Cu fuiorul ploii 'ncins
Și cu mâinile 'ncărcate
De brățări și nestemate?

Fiul marelui ocean,
Vântul-dela-asfințit
Peste mări și țări ivit
Intr'un fumuriu rădvan.

BOAREA

Iar fecioara lin călcând
Ce n'atinge cu piciorul
Vârful spicelor trecând,
Răcoroasă ca isvorul

Şi mângâe frunza, floarea
Cu al său văl de iasomie
Mult e albă şi mlădie
Căci e fiica mării, Boarea.

BĂLTĂREŢUL

Incâlcit printre ciulini
Cu genunchiul plini de spini

Bălţăreţul se încruntă:
Fu poftit şi el la nuntă

Dar cum n'a mai fost pe-aici
Printre spini, printre urzici,

Stă ursuz sub codri mari
Cu alaiul de ţânţari.

BRUMARUL ŞI JELIŢA

Iar colo în măgura pustie
Jeliţa se roagă de Brumar
Să o iee 'n argintiu-i car
Că-şi va pune cea mai albă iie:

„Strânse buzele mi le voiu ţine.
Ia-mă dar, stăpâne, şi pe mine!".

Nuntaşii se opresc în Poiana Sânzienelor. O poartă de iederă şi în fund se văd pe vârful muntelui Curţile de cleştar ale miresei. In acest timp sosesc alţi oaspeţi.

PĂDUREŢUL, VÂNTUL CODRILOR

Stegarul nunţii-i Pădureţul.
El steag de iederă desface
Şi 'mbată 'n cântece măreţul
Pădurile ce prind să joace.

VÂNTUL DE MIAZĂ-NOAPTE

Dar iată, mări, peste munţi
Un nor. Şi munţii cei cărunţi

Işi spun în barba lor în şoapte:
E Vântul dela Miază-Noapte.

Cu telegarii iuţi s'adâncă,
Se caţără, trăznind, pe stâncă.

Din mantia-i neagră prind să cadă
Scântei și stele de zăpadă.

Dar Pădurețul, lăutarii
Ii strigă: „Ține telegarii!

Aicea n'are ce căuta
Un vraciu ca 'ntunecimea ta!

Ce porți doar viscole pe umăr
Și corbi în stoluri fără număr.

Cu dinadins de vrei să vii
Lasă-ți harapii pe pustii!".

Intunecatul oaspe scoate
Cinci lanțuri de-aur de pe roate

Și turmele de corbi își strigă,
Le pune 'n plisc câte-o verigă.

De-un stan de piatră-și leagă carul,
Buestri și-i bate cu parul.

Apoi se-apropie încet
Punând o glugă de omăt

De-a umăr, grea, de plină ce-i
De promoroacă și scântei.

PITICII

Cu umbrele de ciuperci
Vin călări pe viezuri berci
Trei pitici într'o solie:
Vrea și neamul lor să vie.

La un semn se'ntoarce unul
Și aduce 'ntreg duiumul.
Cu ochi mici, iscoditori,
Cată galeși către flori.

NEAMUL CERBILOR

Iar colo dinspre isvoare
Cele cu apă vioară
Neamul Cerbilor coboară
In frunte cu Cerbul Mare

Toți cu mantie de spuză,
Puii mici cu frunza 'n buză.

MELCII

Şi vin melci
Codobelci
Şi scot coarne bourei
De se miră toţi de ei.

SÂNZIANA

Umplu florile poiana.
Vântul-Lin în cerc le-adie.
Stă la mijloc Sânziana,
Cu cosiţa aurie.

IEDERA

Iedera în rochie verde
Se tot uită către munte.
Ţesătorul meşter ţese
Punte albă pân' la curte.

CRINII DE MUNTE

Moale-i pârtia luminii,
Dulce-i negura bălae.

La un semn coboară crinii
Toţi cu nimburi de văpae.

Iar ţintaura adună
Funigeii de pe jnepeni.
— Iederă, ce lin îi depeni!
Timp ce cântecul răsună:

„Cunună, cunună,
Ferice să fii,
Din raze de lună,
Te vom împleti.

Alungă suspinul
Şi gândul de moarte
Fii pâinea şi vinul
Cui o să te poarte.

Şi fruntea senină
In veci să rămâe,
O lină lumină
De dor s'o mângâe.

MIREASA

Cu trâmbiţe verzi,
Mai verzi ca mătasa.
Cocoşii de munte vestesc.
Mireasa, mireasa!

Din piscul de munte
Uşoară ca neaua
Ea calcă pe punte,
Cu faţa ca roua.

Ea-i Floarea Reginei
A lunii copilă
Şi vălul i-l ţine
O roză zambilă.

Luceferi albaştri
Ii poartă cununa.
Cu munţii sihaştri
In jilţul ei, luna

Coboară purtată
De nori de argint
Şi guri de zăpadă
In frunze s'aprind.

Cântări fermecate
Se 'nalţă 'n pădure
Fântânile toate
Vor chipu-i să-l fure.

La al druştelor car
E prins cărăbuşul
Pe-o loitre un bondar
Apasă arcuşul,

Apasă arcuşul
Pe neagra-i vioară
Şi cântece sar
Scânteind pe hotare.

Cel vânt de sub soare
Ii iese 'nainte
Şi mii de isvoare
Spun gându-i fierbinte.

Inalţă stegarul
Un steag de argint
Preot e stejarul
Cununa ţinând.

Iar Vântul ca floarea
Al Cerului, nun e
Şi nună e Boarea
Din Soare apune.

Moi ramuri de tei
Cum datina cere

Intind în spre ei
Căuşe cu miere.

Şi 'n timp ce cununa
Pe creştet le-o pun
Spun druştele 'ntr'una
Cel cântec străbun:

Mire, lumea te desmierde,
Să trăeşti că bine-ţi şede
Ca la fag cu frunză verde!

Vai, mireasă frumuşea
Drag ni-e de Măria ta
Milă ni-e de maică-ta:
Ţi-a pus flori în scăldători
Să fii dragă la feciori.

OSPĂŢUL

Scoate codrul mese întinse
Peste ele pânze ninse
Iar cea rază
Mândru rază
Şi nuntaşii ospătează.
La ospăţul nunţii
Şed în rând cu munţii
Vânturile mari
Cu penele rari
Vânturile line
Fluturi şi albine
Soarele şi luna
Nunul şi cu nuna.

Un mic greerel
Cântă-un cânticel:

„Din strună
Instrun
La nună
La nun.

Instrun
Subţire
La nun
La mire

Pe fir
De mătasă
Zefire
Mă lasă
Să cânt
La mireasă!".

UN FLUTURE

Din cer senin
Voiu scutura
Cu aripa
Zăpadă lin
Pe fruntea ta.

O ALBINĂ

Cu fir de rază
Iți cos o floare.
Hlamida 'n soare
Iți scânteiază.

NALBA

O, mândre cocon,
O, doamna mea dalbă.
Primește plocon
Ghiocul dela nalbă.

Iar Măriei Sale
De hlamidă-i prind
Aceste paftale
De-un străvechi argint.

LĂCUSTELE

In roabe de cristal
Ți-aducem verzi smaralde
Și rouă strânsă, dar —
Făptura ta s'o scalde.

IELELE

Un fior săgeată
Ceata fermecată.
De miez de pădure,
Cu rochi de răsure,
Șerpue pe coastă
O horă măiastră,
Cele nouă Iele
Scânteind inele.
Volburi arzătoare
Cin' le vede moare.

JOCUL MIRESEI

Pe pologul dintre mese
Solii gingașei mirese,
Cu toiege stânjenei,
Fac un semn: E jocul ei.

Vin nuntaşii să se 'nchine
După ranguri, după rând.
Şirul darurilor ţine
Dela cer până' la pământ.

Sfântul Soare,
Socrul mare,
Scoate galbeni din şerpare,
Sfânta lună,
O cunună,
O cloşcă cu pui, de stele,
Şi trei lanţuri de mărgele.

Vântul cel de peste cer
Scoate de sub giuigiu un măr
Fermecat de-un meşter faur
Să se schimbe 'n curţi de aur.

Boarea le arată 'n zare
Tot corăbii plutitoare
Cu catarge albe, pline
De stafide şi smochine.

Craiul Cerbilor din munte
Işi desprinde de pe frunte
Marele mărgăritar
Şi-l dă mirilor în dar

Ielele,
Inelele
Un văl lung de neguri albe
Şi-o puzderie de salbe.

Vântul dela Miază-noapte
Ce tot mormăe în şoapte,
Scoate din a sale blăni
Săniuţă cu opleni
Cu un jilţ şi pagănici
De să miră cei pitici.

Iar cel Vânt din asfinţit,
Val de pânze înflorite
Şi mărgeanul cel vrăjit
De pe mările-adormite.

Vântul Lin, împăturată
O năframă 'nmiresmată.

Vântul florilor, — păioară

Iar Brumarul, o comoară
Din acelea ce străluc
P'unde murgii lui îl duc.

Şi vin roiuri de albine
Vin furnici cu coşuri pline.
Ii revarsă la picioare
Tot bucate şi odoare.

HORA

Vântul Lin începe hora
Mândru scântee Aurora
Şi mari cercuri se întind
Flori în aur şi argint.

Bălăioare Sânziene
Somnoroase cu lungi gene.
Vântul zorilor se prinde 'n
Cercul lor, el braţe 'ntinde
Şi le 'nmlădie, vicleanul,
Se sumete odoleanul
Aruncând vorbe de pară:
„Draga ncichii, tămâioară
Care te-am iubit o vară
Se trec zilele şi noi
Nu ne-om uni amândoi.
La Sântă Măria Mare
Pleacă oile la vale.
Şi se duc şi nu mai vin
Pân'la Sfântul Constantin
Rămân stâni,
Fără stăpâni
Strunguţe
Făr' de oiţe
Scaune fără băciţe
Isvoare
Făr' de mioare".

Strigă rugul din răzor:
„Nici acela nu-i fecior
Cine n'are la picior
Un cuţit cu dinţişor!".

Macul ospătat, încalte
Joacă singur la o parte.
Joacă bietul şi nu prea,
Frică i-e de cineva:

Aura, ţintaura,
Doamna lui, bălaura.

Un pitic cât un prâsnel
Se învârte după el.

DESPĂRȚIREA

Când a fost a treia zi
Jocul 'n plânset se sfârși.

In rădvanu-i de safire,
Tristă, lângă Vântul mire
Floarea muntelui acum
Își ia 'n lacrămi rămas bun

Dela flori,
Dela surori,
Dela brazii frățiori,
Dela muntele de brumă,
Dela tată, dela mumă.

Cată lung la cel muncel
Că rămâne singurel
Și-i e jele de pădure
Care n'o să-i mai murmure.
Și-i e jele de isvoare
Ce adună în șezătoare
Dediței și lăcrămioare.

°

Iar Jelița lung
Prăvale pe-o stâncă,
Un vaer prelung,
Un cântec de tângă.

Pădurile-l prind
Și-l cântă din ramuri
Și hohote 'ntind
A izvoarelor neamuri.

°

Pornesc. Ce chin!
Un nour-miel
Se vede lin
Plutind pe cer.

Rămâne iar
Visând poiana
Și sânziana
Zâmbind amar.

OSTROVUL MĂRILOR

O punte de jar
Se 'ntinde pe mare.
Un mărgăritar
Din valuri răsare.

Nu-i mărgăritar
Ci ostrov de floare,
Palatul de dar
In lunci cântătoare.

Acolo ca focul,
Lumina scântee,
Sfinţit este locul,
De mari curcubee.

DORUL

Dar din cel turn, din cel castel,
Domniţa cată spre muncel.

Ci pân'la dânsul drumu-i lung
Privirile ei nu-l ajung.

Doar visul, prieten vrăjitor,
Ii dă ochianul lui de dor.

Intinde poduri de scântei
Pe mare către munţii ei.

O pasere aripa-şi lasă,
O ia în leagăn de mătasă,

Apoi la ţărm îi duce 'ncet
Mlădiul lujer de omăt.

Desculţă, singură, pustie,
O 'nţeapă spinii pe câmpie.

Ar vrea să strige de durere,
Nu-i nimeni s'o ajute. Piere.

Când Sfânta celor fără pace,
O vede dar n'are ce-i face
Şi 'n strat de rouă o preface.

*

De atuncia Vântul de-sub-soare
Pe tot pământul dă ocoale.

Işi scoate turmele la munte
Melci, gâze, cerbi cu stele'n frunte

Intreabă florile pe drum
Şi-o caută şi-acum.

Emil Giurgiuca

F O Ş N E T

Umblă seara peste drumuri,
Grea de rouă şi baladă;
Valuri, mătăsoase valuri
Sar din câmpuri să ne vadă.

Trecem biruiţi de lună,
Gând în gând şi şoaptă'n şoaptă.
Dinspre miazănoapte suie
Vânturi de livadă coaptă.

Stăm o clipă la răscruce,
Ochii cată'n iarba naltă, —
Rupte steaguri duce pieptul
Până'n vama ceealaltă.

Teodor Al. Munteanu

M O L D A

Abia am scăpat din Otaci. In mijlocul târgului, în scurtul popas toate dughenile contribuiră la mărirea norodului din jurul automobilului. Ca şi cum ar fi fost de vânzare, zeci de priviri au inspectat maşina, zeci de inşi, de vârste diferite, au tăinuit asupra costului valoarei şi bunătăţei ei. Când am pornit, dela toate casele de-alungul uliţei, ne-au iscodit ochi curioşi şi clătinări de capete, cari parcă glăsuiau: cine să fie oare?

Acum maşina urca la deal, greoaie, icnind din hop în hop, din bolovan în bolovan, pe drumul poreclit „stradă". Un cal legat de-o covălie s'a speriat, a rupt căpăstrul şi-a întrecut la deal maşina. Un ţăran dintr'o casă vecină, cu firmă în părete de „vinò i pivò" iese vesel, tare vesel, c'o sorocovcă într'o mână, râzând şi parcă râde şi sticla cu rachiu, în urma calului.

Târgul rămâne în vale în potopul de soare a sfârşitului de Iulie. Un munte de colb se'nalţă să-l îmbrobode parcă. Brâul solzos al Nistrului îi încinge mijlocul.

Dincolo, în Moghilău, linişte şi pustiu. Vara îşi târâe pe uliţe mătasa înfierbântată. Deasupra unei măreţe clădiri = la G. P. U. — străjueşte un drapel roş: sânge închegat din cel cât a curs la dâră marea Impărăţiei....

Printre dealurile apropiate urcăm ca printr'o trecătoare. In stânga o cruce mare de lemn aminteşte locul unde-a fost omorît, în 1919, generalul Poetaş. In vale, pădurea ascunde mânăstirea Călărăşăuca.

Din creştetul urcuşului părăsim şoseaua apucând un drum îngust pe marginea ogoarelor colbăite. Faguri de miere împrăştiată: miriştea. Pânze scoase dela ghilit: ogoarele de hrişcă înflorită. Lanuri de răsărită învârt după soare, cu râs în gene blonde, sutele de talgere de aur.

Maşina aleargă nebună gâfâind iş răsuflând aburii de uncrop din cuptorul motorului. Infierbântat, visez un rădvan cu mers fudul de boi, cu miresme de fân proaspăt sub macatul aşternut.

Fereştile zărilor plouă foc, colb şi sudoare. Abia zăresc fulgerări albastre: cicorile pe margine de şanţ.

Un tunet la roata dinapoi: pana. Sar bucuros din maşină. Şoferul mormăe desbrăcându-se. Găsesc pe mirişte, în dosul unei clăi, un petec de umbră fierbinte ca un lăicer pe-un cuptor din care s'a scos pâinea. Un snop cu mijloc de fată mă primeşte să-mi razim capul. E sărbătoare pe stil vechi şi băeţii pasc vitele. De la o margine de popuşoi creşte un glas: „Nea, harimule, nea..., ho

dubală, un'te duci?". Un băet, mai scurt ca bățul cu care să răstește la o vită. Când dă cu ochii de mine, înțepenește, apoi, deprins, își descoardă uimirea, dă mai pe ceafă ciuperca pălăriei s'așteaptă, după ce-a strigat: „Măi Fenea, măi". Și Fenea a venit: mai înalt, cu picioarele numai zgârieturi, cu ceva în cap care trebue să fi fost odată căciulă.

— De unde sunteți voi?

— Din'rionești!...

— De unde, măi? Că n'am auzit încă un așa sat pe-aici.

Lămurește Fenea: Din Arionești.

— Și-ai cui sunteți din Arionești?

— A lui Vania Plopa.

Mașina râgâi gros ;băeții săriră în ajutor. Tocmai când îmi scăldam ochii în marea cerului, în țârâitul divers al miriștei, a trebuit s'ascult chemarea semnalului. Plecăm tăind fierbințeala, înnorând băeții în fum cenușiu de colb. Ca să câștige vremea șoferul gonește cu mânie. Am și început să mă gândesc la a doua pană.

Miriștele pășunate dogoresc. Scântei se'nvălmășesc în zare și'n podul văii o strălucită rochie de mireasă gătește de nuntă pe Fata Morgana. Mi-ar plăcea s'o opresc, s'admir alaiul, dar șoferul mână, silit parcă de cineva. Coborîm pe lângă o moară adormită în dosul ușilor mari, zăvorite. In față o frânghie cumpănește un uriaș pătianjen deasupra unui colac de piatră și'n jurul fântânei cioburi de apă și glod stampilat de copite. Ca pe-o taină, o perie deasă de păpuriș, ascunde un iaz. Zăduful trezește gustul de-a te vârî în apă, cu totul, ca un malac, printre stuhul care usucă la soare cozi de vulpi.

O trăsurică apare deodată de pe-un drum din stânga. Un popă, într'un costum de culoarea porumbului, mână caii. Șoferul sudue și stupește apăsat, în urmă: „Ne-a eșit dracu'n cale...". Și de ciudă strânge de gât trompeta.

— Dracu' era lângă popă, răspunde tovarășul meu de drum, apoi, către mine: Ai văzut ce muerușcă de preoteasă avea?

Când am ajuns în dealul Miorcanilor, Dumnezeu a vrut să se adeverească sudalma șoferului: un cauciuc pocni. Și Dumnezeu, în marea lui bunătate a făcut ca pana să se întâmple chiar lângă pădure.

Șoferul înșirue un întreg pomelnic de sfinți.

— Am spus eu că ne-a eșit dracu'n cale...

Eu binecuvântez în gând și pe popă și pe matușca, mai ales pe matușca, la care văzusem, din fugă, niște ochi verzi ca păpurișul.

Pădurea mă primește cu pălmuiri calde de evantai. Stejari uriași brodează umbre pe iarba păscută. Liniștea crește din pământ și stăpânește până'n horbota frunzișului. M'am întins haiducește și-am închis ochii cu dorința ca toate cauciucurile să plesnească pe loc, să nu mai plecăm până'n sară. Răstignit pe salteaua ierbei, numai ochii gândului nu vor să se'nchidă. Nu știu prin ce cărări ale întâmplării hoinăresc în trecut, în istoria pe care am citit-o. Poate chiar aici, deasupra Nistrului în pădurea aceasta care o fi fost codru fără fund, s'au odihnit, cu arcul sub cap sau cu sâneața

alături, străbuni cu plete lungi și antirean brodate. Poate și picioarele lui Ștefan Voevod au tulburat biserica acestei păduri în vremuri de sbucium și de victorii....

Gândurile nu mă lasă să aţipesc. Un câine latră, vestind apropierea unui sat, apoi liniștea se lasă grea, toropită de căldură, o liniște de țintirim din margine de sat. După un timp aud vorbă de femei. Atent, prind un cuvânt care mă silește să mă scol.

— Stea Molda, stea....

Am auzit bine: Molda. Grăbesc spre partea de unde vine glasul. O rariște de pădure deschide o fereastră de zare. Es sub poală. Pe-un drumeag două femei îndeamnă o iapă cât un munte, dar bătrână, ciolănoasă, cu pielea întinsă pe bodoloanele cât cofăelul.

— Stea Molda, stea....

Molda trage după dânsa o căruță, de-o vârstă asemănătoare, încărcată cu snopi. Cu coada încâlcită de scai se apără de muști și de câte ori își lovește ciolanele, trupul hăue a gol....

Mă apropii:

— De unde sunteți?

Nu răspund. Se uită nedumerite. Repet întrebarea. Una prinde și-mi răspunde pe rusește: „Ot Tolocănești"... Molda întoarce spre mine niște ochi mari, blânzi, cu vorbe parcă în albușuri. Apoi îndemnată cu „stea da" pune'n mișcare picioarele ca niște fușălae încărcate. Am urmărit mult timp cum se'ndepărta vehiculul acesta târît de un cal străbunic. Apoi am intrat în pădure cu gândurile. Cum de-a ajuns numele de Molda în Tolocănești, rostit de două femei care nu ne știu limba, nu m'am putut dumiri. Dar din straele umbrei mi se clădiră n minte școala din Flămânzi, unde „doamna Ciornei" ne povestea despre un:

Dragoș Vodă cu-a lui ceată
Toți voinici cu fruntea lată.

despre un zimbru și-o căţelușă Molda: „Dela care se trage și numele Moldovei noastre...".

Moldova noastră, Moldova până la Tolocăneștii de pe malul Nistrului.

M'am lungit în umbră, în tăinuitele șoapte ale pământului. Și am înțeles, din zvonul molcom și cald al depărtărilor, din horbotirea pletelor de frunze, din fermecata gângureală a vietăților pădurii, — am înțeles a cui este Moldova și cui va rămânea de veci întregirea ei de astăzi.

D. Iov

O NOUĂ ORIENTARE ÎN ȘTIINȚA MODERNĂ

Realitatea ni se înfățișază sub un îndoit aspect. Cel dintâiu este aspectul sensibil, măsurabil, cantitativ, dimensional, cu un cuvânt, aspectul fenomenal, sesizat prin contactul imediat al simțurilor. Insă intelectul nu se mulțumește niciodată numai cu observarea fenomenelor realității; el scrutează fără încetare și se silește să străbată până la măduva intimă a realității, până la nodul ei vital, unde-și găsesc rațiunea de a fi fenomenele însile.

O cunoaștere adevărată a realității nu poate neglija nici unul din aceste două aspecte. Cei dintâi gânditori, începând cu Aristotel, și-au dat seama că aspectul fenomenal este inexplicabil fără aspectul noumenal și, tocmai din acest motiv, vedem că opera sa fizică face parte integrantă din filosofie. E adevărat, că Aristotel n'a putut ține deopotrivă de dreaptă cumpăna cercetărilor sale în cele două direcții ale cunoașterii; — fizica a fost nesocotită și redusă în sfârșit, la metafizică. Insă meritul său rămâne în afară de orice discuție. El este acela care a arătat întâia oară că ideia lui Platon nu poate avea valoare, dacă reprezintă numai o existență reală. Intre metafizică și fizică, dacă se produce o sciziune, aceasta se face totdeauna în detrimentul cunoașterii, fiindcă realitatea cognoscibilă nu se prezintă niciodată numai ca esență pură, sau numai ca fenomen pur; de aceea, dacă metafizicianul ignorează munca fizicianului, cercetările sale sunt sortite sterilității; de altă parte, dacă fizicianul nesocotește obiectul primar al metafizicianului, adică esența realității, nu poate face muncă științifică, fiindcă n'are explicație suficientă în ce privește fenomenele constatate și experimentate.

Filosofia, în special metafizica, a fost cultivată, desvoltată și dusă până la cele mai înalte culmi ale speculației, începând cu Platon și până pela începutul veacului al XIV, în vreme ce știința — înglobată în universul filosofiei — a fost lăsată în părăginire, inteligibilul a cucerit întreagă năzuința cugetării, în paguba sensibilului. Și nu putem spune că acesta a fost un moment fericit în istoria cugetării.

Treptat cele două aspecte ale realității au început să se definească tot mai precis, mai cu seamă când cercetările metafizice căzuseră în greșala de a-și tăia orice atingere cu realitatea experimentală (Nominalismul).

Dintre concepțiile filosofice medievale, singura care a știut să distingă, fără să separe și mai cu seamă fără să spună, cele două

aspecte ale realității cognoscibile, a fost concepția *Sfântului Toma de Aquino*. El împarte diferitele specii al cunoașterii după gradul de abstracție pe care-l comportă fiecare. După cum intelectul, sesizează ființa numai sub aspectul sensibil, cantitativ ori numai întrucât e ființă, cunoașterea va fi fizică, matematică sau metafizică. Una se sfârșește în sensibil, alta în imaginabil și ultima în inteligibilul pur. Aspecte diferite ale aceleiași realități. Ceea ce se denumește astăzi sub termenul „știință" comportă primul grad de abstracție = realitatea sub aspectul sensibil, nenebil, fenomenal; mai târziu i s'a adaos și gradul al doilea de abstractul științei — matematica (astăzi acesta din urmă a absorbit, în mic, pe cea dintâiu).

Filosofiei, adică metafizicei, i-a rămas cel mai înalt grad de abstracție: ființa întrucât e ființă. (Eus inquantum eus.).

Deși filosofia tomistă cuprinde și aspectul empiriologic al realității, știința făcând parte integrantă din lumea filosofiei, totuși domeniul acesteia se deosebește cu totul de domeniul filosofiei. Lumea sensibilă, mobilă, experimentabilă, aparține științei, care constată, stabilește, leagă fenomene și scoate legi din regularitatea lor. Pe ea o interesează „quia est" (ooo), dacă lucrul sau faptul s'a întâmplat și cel mult dacă se întreabă care cauză imediat apropiată i-a provocat apariția sau schimbarea. Filosofia vizează aspectul ontologic al realității; ea se învârtește în jurul lui „propter quid" (sioti), nu se mulțumește nici cu răspunsul cel mai înalt al științei; vrea să i-se desvăluie rațiunea de a fi, rațiunea ultimă a fenomenelor; dorește răspuns la întrebarea „pentru ce, dece, din ce cauză?". Știința tinde la *constatare;* filosofia la *explicare;* știința se oprește la suprafața lucrurilor; filosofia țintește interiorul, esența lor.

Aspectul experimental al realității nu este ignorat în filosofia tomistă, deși temeiul ei este mai cu seamă ontologic, fiind în primul rând o metafizică și numai tangențial o fizică.

Începând chiar din veacul al XII, preocupările gânditorilor s'au îndreptat în special spre aspectul sensibil al realității, iar prin munca lui *R. Grosseteste* această preocupare a devenit preponderentă. Acesta este de părere că filosofia naturală este imposibilă fără studiul liniilor, unghiurilor și figurilor: *utilitas considerationis linearum, angulorum et figurarum est maxima, quoniam impossibile et scivi naturalem philosophiam sine illis.* De aceea și scrie un opuscul asupra acestor elemente ale realității. Discipolul și compatriotul său *R. Bacon* duce mai departe această tendință, punând ca bază a tuturor cercetărilor, *experiența.* Pentru dânsul *scientia experimentalis* era totul, singura care dă naștere unei certitudini depline. In științele fizice, raționamentul nu poate face nimic; totul depinde de experiență. *„Nullus sermo in his potest certificare, totum enim dependet ab experientia"* [1].

Pe urmele lor vine Leonardo da Vinci, Galilei etc.

Descartes, prin urmare, nu este cel dintâiu care îndreaptă privirea gânditorilor spre lumea fizică. El nu face altceva decât să ducă un pas mai departe ceea ce începuseră alții cu aproape patru veacuri mai înainte. Și totuși, pe cât este de revoluționar în

[1] Et. Gilson: La phil. au moyen Age. Poyot. 1925, pag. 208.

filosofie, tot pe atât rămâne de revoluţionar şi în ştiinţă. Printr'o singură lovitură, el desparte universul cunoaşterii inteligibile de acela al cunoaşterii sensibile, acordând tot creditul demonstraţiei matematice sau geometrice; ceea ce mai rămâne, dacă mai rămâne ceva, se poate atribui filosofiei, însă numai cu condiţia ca argumentaţia ei să se poată reduce la demonstraţia matematică.

Filosofia n'are nici o priză asupra realităţii externe, fizice. Ea discută şi cercetează, nu existenţa, ci esenţa lucrurilor. Ştiinţa, prin urmare, nu poate avea nimic cu filosofia şi de aceea chiar trebue să se desvolte cu totul independent de ea.

Criticismul kantian se îndreaptă în primul rând spre negarea valorii unei cunoaşteri noumenale; fenomenele (termen specific kantian) sunt singurele realităţi cognoscibile, dincolo de care, chiar dacă există esenţe sau substanţe, ele depăşesc puterea noastră de pătrundere. Numai ştiinţa fenomenelor este cu putinţă în bună logică; metafizica, fiind o construcţie aprioprică a sensibilităţii noastre subiective, n'are nimic comun cu ştiinţa.

Expresia din urmă a acestei tendinţe antimetafizice se găseşte realizată în concepţia pozitivistă, când analiza empiriologică a eliminat întreg substratul sintologic şi cauzal al realităţii. Realitatea este un complex de fenomene guvernate de legi determinate în chip absolut.

„Orice ipoteză fizică, spre a fi în chip real valabilă, trebue să se îndrepte exclusiv asupra legilor fenomenelor şi nicicând asupra modului lor de producere. Studiile noastre reale sunt strict circumscrise la analiza fenomenelor pentru a descoperi legile lor afective, sau relaţiunile lor constante de succesiune sau de asemănare; nu pot să privească în mod real, nici în starea lor intimă, nici cauza lor primară sau formală, nici modul lor esenţial de producere" [2].

In rezumat, preocupările gânditorilor faţă de cele două aspecte complementare ale realităţii, s'au îndreptat, când spre ceea ce formează esenţa, sau lucrul în mic, dând naştere unei efloreseenţe metafizice, când spre manifestarea exclusiv fenomenală a acestei realităţi în mic, dând naştere progresului ştiinţific şi tehnic. Intrucât filosofia scolastică, cu deosebire tomismul, a cultivat cu mai mare precădere metafizica, de aceea, şi mai cu seamă pentrucă această filosofie se îndârjeşte să trăiască peste veacuri în conştiinţele şi preocupările cugetătorilor din toate vremurile, de aceea ei i se aduc cele mai grave învinuiri din partea unor oameni de ştiinţă din veacul trecut, cât şi din partea unor filosofi idealişti. Ele sunt cam următoarele.

Filosofia tomistă, preocupată numai de aspectul inteligibil al lucrurilor, a creat o metafizică fără de temei în realitatea sensibilă. Această metafizică înhămată odinioară la carul primitiv al fizicei lui Aristotel, care s'a dovedit a fi greşită, a absorbit întreagă năzuinţa gânditorilor; îndepărtând-o şi abătând-o dela cunoaşterea realităţii, a împiedecat astfel veacuri dearândul progresul ştiinţelor. De aceea, această filosofie a fost o adevărată pacoste din punct de vedere ştiinţific. Ca dovadă, îndată ce concepţia tomistă a fost ne-

[2] Aug. Comte, Cours de Phil. positive, 28 leçon T. II, p. 299.

glijată, îndată ce pozitivismul interzice științei orice fel de preocupări ontologice și metafizice, știința ia o desvoltare nebănuită; semn neîndoielnic că vina se găsea în filosofie, care o ținea încătușată și subordonată.

Filosofia tomistă nu are nici o aderență și nici o afinitate față de știința modernă, care se desvoltă într'o direcție cu totul opusă acestei filosofii.

Este prea cunoscuta concepție tomistă despre realitate, despre filosofie și știință și de aceea învinuirile de mai sus nu pot avea o valoare decât pentru cei ce o ignorează. Metafizica tomistă are ca obiect realitatea cea mai reală, ființa, (ens) mereu aceeași, sub fluxul trecător al fenomenelor, adică ceea ce este în dosul fenomenelor, rațiunea de a fi a acestora, cauza explicativă a lor. După concepția tomistă, rolul științei este de a observa, analiza, cântări, cuprinde în sinteze și legi, ceea ce apare, sensibilul, fenomenul, manifestări ale ființei tainice.

Tomismul a socotit totdeauna că ar fi o mare greșală să se cerceteze aspectul fenomenal al realității independent — sau chiar în opoziție cu fondul intim al realității. Această atitudine, după pozitiviștii secolului al XVIII, a fost fundamental greșită. Ei vedeau menirea esențială a științei într'o debarasare totală față de orice preocupări supraempirice, considerate ca piedici cari stânjenesc progresul științific. Dintre aceste două atitudini contradictorii, marea majoritate, sedusă de o amară ilusie logică, a adoptat și justificat pe cea din urmă; pentru cea dintâiu n'au rămas decât câțiva „medievaliști", cari se încăpățânau în „ignoranță", susținând, contra „evidenței", că departe de a stânjeni metafizica tomistă, progresul științific, ea etse o condiție principală a adevăratului progres. Știința riguros pozitivistă, adică aceea care își restrânge cercetările exclusiv la aspectele empirice ale realității, este fragmentară, îmbucătățită, pulverizată, stoarsă și golită de orice principiu de viață; ea cunoaște numai cadavrul realității, găoacea și scoica adevăratei realități.

In ea primează secundarul, amănuntul, accidentalul; pe când structura intimă, explicativă, a realității este, dacă nu negată, cel puțin incognoscibilă. Pentru tomiști, nu poate exista știință care să nu aibă contact cu realitatea ultimă a fenomenelor, cu ființa lucrului.

Concepția pozitivistă a științei n'a atins ultimele conclusii, când a eliminat din sânul său, odată cu ființa lucrului, cu metafizica, toate concepțiile idealiste și spiritualiste, considerate ca absolut neștiințifice și ca atari fără drept de existență.

Aceasta a fost latura negativistă a pozitivismului, căci, oricât de paradoxal ar putea părea, totuși pozitiviștii sunt negativiști. Negațiunea, distrugerea, lupta contra concepțiilor idealiste, spiritualiste și metafizice concretizează în mod esențial efortul lor" [3]. La acest rezultat însă au ajuns numai prin aplicarea metodei experimentale la realități care depășesc experiența. Prin aceasta s'a comis

[3] J. Benrubi, Les Sources et les Courants de la Philosophie contemp. en France, F. Alcan, 2 vol. 1933, p. 287.

un mare păcat intelectual, căci, iată ce spune Sf. Toma într un text celebru: „In lucrurile divine (în lucrurile metafizice) noi nu trebue să fim conduşi nici de simţuri şi nici de imaginaţie, în ce priveşte obiectele matematice noi trebue să ne verificăm judecăţile în imaginaţie, nu în simţuri (fiindcă bineînţeles această verificare trebue să se înţeleagă ea însăşi într'un mod analogic uneori indirect, ca în cazul geometriilor noneuclidiene; însă, în obiectele proprii fizicienilor, judecata se termină în simţul însuşi; în simţ se verifică judecata. Iată pentruce, continuă Sfântul Toma, e păcat intelectual a voi să procedezi în acelaşi chip în cele trei părţi ale cunoaşterii speculative" [4].

Păcatul iniţial se găseşte în Descartes care a redus toate ştiinţele speculative la acelaşi grad, la aceeaşi metodă şi acelaşi tip de inteligibilitate. Şi fiindcă metoda experimentală aplicată lucrurilor supraempirice n'a dat rezultatele întâlnite în lumea fizică, concluzia a fost dezastruoasă pentru întreaga spiritualitate metafizică. Urmarea acestei comportări a fost mult mai păgubitoare decât aceea a metafizicienilor idealişti, fiindcă, deşi în amândouă cazurile suferea un aspect sau altul ale realităţii, pozitivismul atingea însăşi ştiinţa în esenţa ei.

Eliminarea preocupării filosofice din domeniul ştiinţei a redus foarte mult însăşi opera ştiinţei, stigmatizând cu epitetul ignoranţei orice depăşire a sferei fizice. Realitatea fenomenală disociată de către cea noumenală a fost cântărită, măsurată, calculată, disecată, fărâmiţată în unităţi din ce în ce mai mici şi mai puţin consistente. Metoda analitică a fost împinsă atât de departe încât la un moment dat însăşi materia s'a apropiat de idee, apoi de nimic. Calitatea, aspect mult mai important al realităţii, nu intra în cadrul preocupărilor pozitiviste, iar eliminarea sintezei, chiar şi din cercetarea realităţii vii, a avut ca rezultat ignorarea completă a adevăratului domeniu biologic, fiindcă aici ceea ce era mai esenţial scăpa cu totul analizei.

Astfel s'a desvoltat fizica, chimia, anatomia, biologia, zoologia, botanica, geologia, etc. In ajutorul atomisării realităţii au venit ştiinţele matematice, care au cuprins într'o expresiune simbolică una sau alta dintre diferitele feţe ale realităţii. Fizica a fost invadată de către matematică, iar cu matematicizarea realităţii savantul începe să piardă şi mai mult contactul chiar şi cu lumea fenomenală, fiindcă de fapt locul realităţii îl luaseră nişte formule imaginare, mult mai goale de cuprins decât fenomenele. Materia, cantitatea, compoziţia, viaţa, timpul, spaţiul şi mişcarea nu erau decât nişte expresiuni simbolice, cuprinse în formule algebrice. Viaţa=C+H+O+Az. Dacă cineva ar fi dorit să cunoască realitatea, n'avea decât să meargă într'un laborator de chimie şi fizică şi o găsea ambalată şi etichetată în diferite borcane. Matematicianul era şi mai expeditiv decât chimicianul; el îi scria pe tablă câteva semne cabalistice, care se zice că sunt expresiuni ale realităţii şi ale vieţii.

Tot ce nu se putea reduce la o formulă, la o schemă cadran,

[4] Comment în Boetium.

simbol — ca libertatea, spiritul, filosofia, arta etc. rămâneau în afara științei.

Concluzia inevitabilă a acestei sciziuni dintre empiric și ontic a fost o treptată, dar certă, părăsire a însăși realității sensibile, semn evident că știința nu poate avea fundament destul de solid numai în fenomene. Deși se credea că rădăcinile științei pozitiviste, sunt bine înțepenite în realitatea sensibilă, s'a dovedit totuș că această realitate este tot ce poate fi mai puțin solid, mai puțin consistent, când este separată de substanța sa. Așa s'a ajuns, printr'un paradox, ca pozitiviștii să piardă realitatea, când se încăpățânau mai tare să o încleștezeze. Din sensibil, preocupările lor au trecut, prin matematică, în imaginabil și aci și-au dat seama că nu mai au în mâini decât stârvul realității.

Ni se pare că geniului lui Goethe nu i-a scăpat acest tragic eșec al pozitivismului, când, prin Mefistofeles, se adresează Școlarului cu versurile celebre:

„Dann hat er die Teile in seiner Hand,
Fehlt, leider! nur das geistige Band".

„Oricine vrea să cunoască și să descrie ceea ce este viu, caută întâiu să-i elimine spiritul; îi rămân părțile în mână; însă ceea ce le lipsește, vai! este legătura spirituală" [5].

Și dacă s'a făcut greșală, ignorându-se și întrelăsându-se, cercetările experimentale în evul mediu, epoca pozitivistă a comis o adevărată crimă chiar față de știință când a voit să facă fizică fără de metafizică, știință reală întemeiată exclusiv pe aparențe fenomenale.

Aminteam mai sus că filosofia tomistă a fost învinuită și chiar este învinuită, însă astăzi ce e drept numai din partea măsluitorilor științei, că prin metafizica sa îndreptată spre realitatea inteligibilă ascunsă sub vălul sensibil; prin năzuința sa de a sesiza nu numai esența, ci și existențialitatea ei, a împiedecat progresul științei experimentale, de aceea împotriva ei s'a dus cea mai înverșunată luptă; a fost osândită în numele rațiunii, al științei și al utilității omenești.

Văzând însă rezultatele la cari a ajuns știința, după ce s'a debarasat de concepția tomistă a realității, nu putem decât să admirăm și mai mult intuiția cu adevărat genială a lui Aristotel „principele veșnic al adevăraților gânditori", cum îl numește Comte, și a Sf. Toma, cari au văzut că după cum ideea sau cunoașterea fără de realitatea sensibilă este goală, întocmai așa, este stearpă și realitatea fizică fără ideea de ființă; cu alte cuvinte știința fără obiect în sine, fără metafizică, este lipsită de principiul dătător de viață.

Însăși știința modernă contemporană confirmă adevărul filosofiei tomiste. Un Meyerson, Plauck, L. de Broglie etc. ne arată că raporturile constante dintre lucruri sunt inexplicabile fără un suport; că fenomenele, fără o constantă, sunt haotice și că ceea ce le face raționabile este substanța lor intimă. O cunoaștere reală nu

[5] Jacques Maritain, La Philosophie de la Nature, p. 49.

se poate dispensa de substratul ontologic al realității și cu aceasta știința actuală întâlnește concepția tomistă.

Noua orientare științifică nu e pozitivistă, nici mecanicistă, ci realistă și finalistă.

Prezentul nu e de loc favorabil determinismului — odinioară socotit ca absolut; relativismul legilor fenomenale permite o inserțiune a factorului „libertate" în angrenajul naturii. Cât privește viitorul, el își găsește directivele fundamentale în năzuințele prezentului.

De aceea, socotim ca anacronisme, dacă nu ceva și mai rău, afirmațiile că știința actuală ar dibui încă prin faza pozitivistă. Eddington, Jeans, Heisenberg, Dirac etc. sunt tot atât de departe de pozitivismul științific, pe cât sunt de departe de idealismul filosofic; ori tocmai între aceste două extremități este situată concepția realistă a filosofiei tomiste. De aceea credem că viitorul îi este depe acum asigurat, prin nouile orientări ale prezentului.

Ion Miclea

CÂNTECUL NIMICNICIEI

Va fi o plecare
Tot mai departe,
Spre un punct oriunde și oricare
Un cânt heruvimic de moarte.

Va fi o întoarcere
Pe un drum neumblat niciodată.

Și totuși va fi o plecare
Frumoasă ca toate plecările,
Din țărmul de unde pornesc mările
Spre un punct oriunde și oricare.

Toate sunt dinainte știute,
Dar visul tot altfel alintă —
Ne frige un sânge amar de cucute
Și-o stea deapururi sortită să mintă.

Iar ochii cată mereu altceva
Până când obosiți cad sub zare,
Pentrucă și acolo undeva
Va fi aceeași și totuși o nouă plecare.

Radu Pătrășcanu

BRUMAR

In oglinzi cu mort sticlit
Chipul ți-a pierit rotit,
Luntrea au pătruns-o viermii,
Pasări roagă-se'n vecernii.

Se deschide ca o mână
Noaptea cu stelarul prund,
Ca o frunză în fântână
Cade sufletu-mi la fund.

Las nagâții ca să țipe...
M'am închis între aripe
Și ca îngerul din pom
Mă gătesc în strai de somn.

Mircea Possa

MIHAI EMINESCU: SCRISOAREA III

EPISTOLA III

Un Sultan di quei ch'han regno sovr'un popol qualsisia,
Che pur essi mutan patria col mutar la masserìa,
Sulla terra con la destra per cuscino si dormiva;
Però l'occhio chiuso fuori, nell'interno si ravviva:
Vede come giù dal cielo scivolando va la luna
Ed a lui si fa vicina trasformata in vergin bruna, —
Si copria, come al passaggio dell'april, la via di fiori, —
Gli occhi suoi son pieni d'ombra d'enigmàtici dolori.
Corre un tremito alle selve grazia tanta rimirando,
Le acque increspan le distese trasparenti, tremolando;
Cade polver di diamante lieve al par de le rugiade,
Fluttua lucida ne l'aria, sovra l'erbe i fior le strade,
E in quel fascino superbo va un concento d'armonie,
S'alzan iridi notturne per le immense azzurre vie.
Lei, posandoglisi accanto, la man fine gli protende;
Il crin nero in seriche onde sopra gli omeri gli scende;
— „Fa ch'io leghi la mia vita con la tua... Vienmi sul cuore
Ed il mio dolore dolce mi lenisca il tuo dolore....
Questa nota han gli evi e gli astri nel gran libro stabilita
Ch'io di te sia la padrona, tu il padron de la mia vita". —

Il Sultan mentre la guarda, lei s'ottenebra.... vanisce:
E lui sente ch'una pianta su dal cuore gl'inverdisce
La qual cresce in un istante come in secoli, ognor cresce,
Co' suoi rami sulla terra sopra il mar lontan riesce;
L'orizzonte intero abbraccia l'ombra immensa delle foglie
E sott'essa l'universo tutto all'ombra si raccoglie;
Egli vede ai quattro venti vasti acrocori montani,
Tàuro, Càucaso ed Atlante, gli antichissimi Balcani;
Vede Eufràte, Tigri e Nilo col Danùbio secolare, —
Della pianta altera l'ombra par su tutto dominare.
Così Euròpa, Àfrica ed Asia con le lor lande infeconde
Ed i neri bastimenti che si cullano su l'onde,
Le marèe verdi di grano che si cullano in pianure,
Mari terre limitanti, città lungo insenature,
Tutto innanzi gli si para — come s'un tappeto ingente
Vede regno accanto a regno, gente vede accanto a gente —
Che tra i pallidi vapori s'intravvede e si confonde

In impero sconfinato sotto l'ombra delle fronde.
Al ciel àquile volanti non raggiungon la corona;
Ma ecco un vento di vittoria lungo, vasto si sprigiona
E s'abbatte or quinci or quindi sulle foglie risonanti,
Allah! Allah! s'ode gridare tra le nuvole vaganti. —
Il frastuono ingigantisce qual marina tempestosa,
Urli orrendi di battaglia si rinnovan senza posa;
Il fogliame acicolare si contorce a tanta guerra
E davanti a Roma nuova si sprofonda verso terra.

Il Sultan balza... si desta... su ne l'ampia volta bruna
Vede d'Echiscèr sul monte scorrer pèndula la luna.
Rimirò la casa, mesto, del sceìcco Edebalì;
Del balcon dietro la grata bella bimba gli apparì,
Che sorridegli flessuosa qual pollone di nocciòla;
E' la bella Malcatùn, del sceìcco la figliuòla.
Sente allora che quel sogno dal Profeta gli è mandato,
Da Maometto in Paradiso per un attimo s'è alzato,
E dal suo terreno amore grande impero nascerà
I cui secoli e confini solo il ciel conoscerà.

Il suo sogno prende forma, come un'àquila si spande,
D'anno in anno il suo dominio sempre più diviene grande,
Sempre più il vessillo verde vola in alto anno per anno,
Stirpi e imani un dopo l'altro quel gran volo seguiranno;
Così regno dopo regno tutto al suo poter sommette...
Finché un dì giunge al Danubio tempestoso Baiazette.

Cenna e, nave a nave unendo, lega insiem le sponde opposte
E tra il suono di fanfare tutta quanta passa l'oste;
E giannizzeri, adottiva d'Allah prole, e Spahi a schiere
Vengon lesti e le campagne di Rovìne (1398) fanno nere;
Sparpagliandosi in isciami drizzan tosto i lor tendoni...
Solo all'ultimo orizzonte d'elci un bosco manda suoni.

Quando un messo vien di pace che ad un pal porta una banda.
Baiazzette, lui squadrando, con disprezzo gli domanda:
— „che vuoi tu?" —
— „Noi? Buona pace! Poi, se non vi fa spiacere,
Il mio Sire il gran Sultano bramerebbe di vedere". —
Ad un cenno si fa largo, ver la tenda ecco venire
Un Vegliardo schietto schietto nel parlare e nel vestire...
— „Tu sei Mircea?" —
— „Sì, Sultano!" —
— „Son venuto acché m'inchini,
Se non vuoi che la corona ti trasmuti con gli spini". —
— „Sir, qualsiasi il tuo pensiero, tu comunque sia venuto,
Fino a quando stiamo in pace ti diciamo: Bènvenuto!
Tuttavìa quanto a inchinarti cel risparmia, alto Signore;
Ma ora, sia che a noi la guerra portar brami ed il terrore
Oppur pensi ritornare fin d'adesso a la tua via,

Che a noi pur sia manifesto supplichiam Tua Signoria,...
Sia pur l'un che l'altro caso... Tutto quanto è per noi scritto,
Noi contenti il sosterremo, sia la pace od il conflitto.
— „Come? Quando cede il mondo, pensi ch'io possa mirare
Che l'intera Ottomanìa voglia un ciocco ora fermare?
Non ti sogni, o vecchio, quanti mi sbarrarono le strade!
Tutto il fiore conclamato dell'esperie contrade,
Quanto è a l'ombra della Croce, Regni e Impero, si raduna
Per cozzar con l'uragano che sferrò la Mezzaluna.
I Maltesi cavalieri vestir l'arme folgoranti;
Con le tre corone il Papa, l'una a l'altra soprastanti,
Ha i suoi fulmini raccolto contro il fulmnie che, irato,
Col suo turbin tempestoso terra e mare ha conquistato;
Ei non ebbe che a cennare vuoi coll'occhio o delle mani
E qua spinse l'Occidente tutti i popoli Cristiani;
Pel trionfo della Croce si spostàrono le genti
Tratte fuor dai boschi e spinte dai deserti quai torrenti
Sconvolgendo dalla pace fino i cardin della terra,
Oscurando l'orizzonte con gli scudi lor di guerra;
Si muovevano tremendi come selve d'aste e spade,
Spaventate a tante navi trasalìrono le rade...
A Nicopoli (1396) hai tu visto quanti vennero soldati
Per drizzàrmisi davanti quali muri inespugnati?
Quando io vidi tante torme quante son le foglie e l'erba
Borbottai ne la mia barba divorato da ira acerba,
E giurai passar su loro trionfante, senza fallo,
E di Roma sugli altari dar la biada al mio cavallo...
Tu dal turbine mio fiero ti difendi col bastone?
Io, portato dal trionfo, trovi intoppo in un vecchione?"
— „In un vecchio, sì, o Sultano! Poiché il vecchio che t'è a fronte
Non è desso un uom qualunque, del Romen Paese è il Conte.
Io giammai vorrei augurarti che ci debba tu provare
E il Danubio, spumeggiando, t'abbia gli uomini a annegare.
Molti vennero nei tempi, da quel Dario cominciando,
Di cui ancora i nostri vecchi van la storia ricordando;
Molti, dopo, sul Danubio ponti solidi gittarono
E tra il general terrore torme d'uomini passàrono.
Son venuti Imperatori, che più il mondo non capiva,
Terra ed acqua a domandare dalla nostra patria schiva —
E, non voglio ora lodarmi, né a te incutere spavento
Come vennero, acqua e terra diventaro in un momento.
Meni vanto che a te innanzi sgominasti tempestoso
E Sovrani e prodi a schiere dall'usbergo luminoso?
Tu ti vanti che l'Occàso contro te ste' combattente?...
Ma che li spingeva in guerra, che voleva l'Occidente?
Trarti i làuri dalla fronte tua di ferro essi volèvano,
Al trionfo della Fede tutti i cavalier tendevano.
Io? Difendo i miei bisogni, la miseria mia, la gente...
E perciò quanto si muove nel Paese, alber, corrente,
Tutto è amico a me soltanto, mentre è a te nemico aperto,
Tutto tutto avrai tu contro senza che ne sia ben certo;

Non ho armate, ma l'amore della terra è una muraglia
Che non trema, o Baiazette, del tuo nome di battaglia!". —

E' partito appena il vecchio... Oh, che fremito, che romba!...
Echeggiò la selva scossa da clangor d'armi e di tromba,
Al suo margine verdigno mille teste zazzerute,
Mille caschi folgoranti sbucan fuor dall'ombre cupe;
Cavalieri empiono il campo, sciaman rapidi ad un segno,
Sui destrieri lor selvaggi staffe pressano di legno,
Sotto i zoccoli a galoppo spare il suol polverulento,
Lunghe al sol balènan l'aste, gli archi tèndonsi nel vento,
E quai nuvole di rame, qual crosciare di gragnuola,
Oscurando l'orizzonte d'ogni parte il dardo vola,
Col fischiar de l'uragano, col fragor de gli acquazzoni: —
Tutto è il campo di battaglia scalpitar schiamazzi e tuoni.
Qual leone infuriato vanamente rugge il Forte,
Sempre più si stende vasta l'ombra nera della morte:
Vanamente il drappo verde va agitando a' suoi soldati,
Ché son stretti da sterminio sulla fronte e sopra i lati,
Ché già ondeggian rarefatte le compagini di guerra,
Cadon gli Arabi a cataste sparpagliate sulla terra;
In ginocchio cadea il fante, là rovesciansi le alfane,
Cadon nembi di saette sibilanti in pioggia immane,
E colpendo al dorso, in faccia come ràffiche di gelo
Sembra lor che sulla terra si rovesci tutto il cielo...
Mircea, lui, guida al macello quell'orribile tempesta,
La qual sale sale sale, sotto i pie' tutto calpesta;
Fracassando i cavalieri giungon, d'aste alta muraglia,
Vanno aprendosi ampi varchi tra l'islamica ciurmaglia.
Frantumate dei nemici si disperdono le schiere,
Cacciando urgon vincitrici del Paese le bandiere,
Qual diluvio distruttore, come un mare in bollimento, —
Entro un'ora il paganume spare come pula al vento.
Quella grandine d'acciaio sul Danubio li rimena;
Trionfante dietro a loro l'oste spiegasi Romena.

Mentre l'oste omai s'accampa, volge il sole a' suoi tramonti
Del Paese incoronando gli alti vertici dei monti
D'un'aureola di vittoria: lungo, attonito baleno
Le montagne nere tinge nel crepuscolo sereno,
Finché spuntano le stelle su dai secoli una a una
E dai nuvoli, tra i boschi, tremolante appar la luna:
Dea del mare e delle notti piove giù pace e sopore.
Presso la sua tenda un figlio dell' indòmito Signore
Ride a un suo ricordo e scrive sui ginocchi un suo messaggio
Per mandare a la sua bella, più là d'Arges, l'omaggio:

„Da Rovine, dove stiamo,
Noi, Madonna, ti parliamo
Non a voce, ma per carte,
Ché tu stai in lontana parte.

Ti vorrei, guarda, pregare
Per qualcuno di mandare
Ciò che lì più bello appare:
La foresta e le radure,
Gli occhi con le ciglia oscure;
Poich'anch'io manderò a voi
Ciò ch'è bello quì da noi:
L'oste mia con le drappelle,
La foresta e le ramelle,
L'alto casco col cimiero,
L'occhio con il ciglio nero.
Sappi infine che son sano
E che, grazie a Cristo umano,
Bacio a te, Donna, la mano".

Trad. de **Raffaele Amici**

MIHAI EMINESCU: CĂLIN

DAS MÄRCHEN VOM LUFTGEIST

Über Berg und Hügel geht der Mond auf, wie in Gluten strahlend,
Laub und Urwald rotbraun färbend und das alte Schloss bemalend,
Spiegelt in den Wassern sich, die dort wie Donner niederschiessen,
Fernher wehmutsvolle Glockenklänge zitternd talwärts grüssen,
Ob der dunklen Tiefe wettermorsche Festungsmauern kleben,
Mutig klimmt ein Jüngling auf die Felsen, um empor zu streben,
Setzet kühn bald hier, bald dort den Fuss auf Zacken und auf
[Schroffen,
Öffnet dann den Riegel kraftvoll stark am Schlosstor, das nun offen,
Dringt, wo hochgewölbt die schwarze Wand zum Bogen will erstehen,
Unbemerkt und heimlich in das Schlafgemach mit leisen Zehen,
Durch die buntgewebten Blumen lugt des Mondes sanfter Schimmer,
Streut auf Blüten und auf Ranken schüchtern seinen Silberflimmer.
Wo er hinstrahlt selbst die grauen Wände weiss wie Kreide blinken,
Wo er fehlt mit seinem Glanze, kohlenschwarze Schatten winken.
Eine Spinne traumumfangen kunstvoll an der Decke oben
Bis herab zur Erde hat ein feines Zaubernetz gewoben,
Das bei jedem Hauch erzittert und mit Perlen scheint umsponnen
Und wie Edelsteine funkelt in dem Glast von tausend Sonnen.
Hinter diesem Spinngewebe ruht die Königsmaid im Bette,
Lichtumflossen liegt sie ausgestreckt auf ihrer Lagerstätte,
Wohlgefällig sich das Auge an dem schlanken Körper weidet,
Den nur duftumhüllte blaue Seide schleierhaft bekleidet.
Hier und dort hat eine Spange sich gelockert — welch Entzücken! —
Und der keusche Leib der Jungfrau zeigt sich nackt und bloss den
[Blicken.
Auf den Kissen wallt das aufgelöste Haar in blonden Strähnen,
Ruhig pocht die Schläfe, wie umspielt von mädchenhaftem Sehnen,
Ihre weisse Stirne schliessen hochgeschwungne Augenbrauen,
Die, gar wunderbar gezeichnet, wie ein Traum sind anzuschauen,
Unter den geschlossnen Lidern pulst und rollt das warme Leben,
Lässig scheint der nackte Arm übers Bett hinauszuschweben,
Ihre zarten Brüste von der Jugendwärme leise wippen,
Und der heisse Atem öffnet ihre kleinen Feenlippen,
Die sie selig will bewegen wie zu erstem Liebeskosen,
Ihr zu Häupten aber und Zu Füssen prangen tausend Rosen.
Schüchtern nähert sich der Jüngling und zerreisst das dünne Leinen,
Das verdunkelt wird von einer Wolke Staub auf Edelsteinen,
Ihre nackte Schönheit raubt ihm die Besinnung, macht ihn trunken,
Und entzündet in der Seele ihm der Minne Gottesfunken,

Er umfasst die zarte Jungfrau leidenschaftlich und verwegen,
Presst den heissen Mund auf ihre Lippen, die sich leis nur regen,
Zieht von ihrem kleinen Finger ab den Ring als Liebesgabe
Und enteilt dann wieder, wie er kam, der kühne Wunderknabe.

II

Staunend sieht die Maid am nächsten Tag das Spinngeweb zerrissen,
Sieht im Spiegel wie die Lippen bläulich sind und wie zerschlissen,
Lächelt wehmutsvoll und flüstert wie in überirdschem Sinnen:
„Schwarzgelockter Luftgeist, ach, so komm doch, führe mich von hinnen!".

III

In Bezug auf Mädchen mag man seine eigne Weisheit üben,
S i e jedoch war j e n e n zu vergleichen, die sich selber lieben,
Wie Narziss, der in dem klaren Quell sein Ebenbild erkannte,
Den als Liebenden das eigne Ich wie die Geliebte bannte.
Wenn sie jemand überraschen könnte in dem trauten Zimmer,
Wie sie vor dem Spiegel steht und sich bewundernd ansieht immer,
Wie sie spitzt das Mündchen und sich sagt, dass sie die Schönste wäre,
Und wie treue Liebe sie zu ihrem eignen Ich doch nähre,
Wahrlich schon der erste Anblick ihm bewiese zur Genüge,
Dass das Mädchen sich bewusst ist ihrer sieghaft schönen Züge.
Abgott, du! mit deinen grossen Augen und dem dichten Haar,
Für die keusche Mädchenseele welch ein Abgott wunderbar!
Was nur flüstert sie so heimlich, wenn vom Kopf bis zu den Zehen
Immer wieder sie im Spiegel ihre Formen will besehen?
„Träumte, dass ein Geist zu mir kam, strahlend wie die liebe Sonne,
Hielt ihn fest in meinen Armen, hätt ihn fast erdrückt vor Wonne!
Also muss ich jetzo, wenn allein ich bin in meinem Zimmer,
Ungestört betrachten darf der Arme blendendweissen Schimmer,
Mir die goldnen Strähnen wie ein Kleid am Körper niederwallen,
Meine eignen Schultern küssen wie in heissem Wohlgefallen,
Ach, wie quillt mir doch in banger Scham das Blut dann ins Gesicht.
Warum kommt, den ich ersehne, warum kommt der Luftgeist nicht?
Wenn ich schlank und rank bin, meine grossen Augen mich [entzücken
Sollte dann mein ebner Wuchs, mein Wesen nicht auch i h n [beglücken?
Ach, ich lieb mich ja nur deshalb, weil er grade m i c h erwählte,
Schweig, o Lippe, sag es niemand, was mich einsam hier beseelte,
I h m auch nicht, dem Teuren, kommt er nächtlich leis zu mir [gegangen,
Mich begehrlich, wie ein Weib, mit seinen Armen zu umfangen".

IV

Also nähert sich der Luftgeist ihrem Lager jede Nacht,
Weckt mit einem Kuss sie aus den Träumen, dass sie froh erwacht,
Lenkt er aber dann, um zu entfliehn, zur Türe seine Schritte,
Hält sie ihn zurück mit heissen Augen und mit sanfter Bitte:

„Bleib, o bleib bei mir für immer, du mit deinem Flammenblick.
Luftgeist mit den schwarzen Locken, Schemen ohne Schutz und [Glück.
Glaube ja nicht, dass du keine Seele findest auf der Welt,
Die, so einsam du auch seiest, nicht in Treue zu dir hält,
Flüchtger Schatten mit den tiefen Augen, die so traurig leiden,
Möge doch der böse Zauber diese süssen Augen meiden!".
Und er setzt sich ihr zur Seite, nimmt sie stürmisch in den Arm,
Und sie raunt ins Ohr ihm heimlich ihren Gram und Liebesharm.
„Trautes Wesen mit den Zaubersternen", fleht der Luftgeist innig,
„Flüstre deine Worte, die so eitel sind und doch so sinnig,
Wie ein Blitz verlischt des Lebens goldner Traum, den ich noch [banne,
Wenn ich deine runden Arme mit den Händen mein umspanne.
Wenn ich deinen Arm berühre, du dich schmiegst an meine Brust,
Lauschest meines Herzens Schlägen, ich dich küsse voller Lust,
Will mit meines Lebens Odem deinen süssen Atem mengen,
Liebeglühend unser Herz in Sehnsucht will zur Reife drängen,
Wenn du traumverloren deine heisse Wange lehnst an meine,
Deine weichen, blonden Haare mich umwehn im Dämmerscheine,
Du, mit halbgeschlossnen Lidern mir zum Kusse beust den Mund,
Ach, wie fühl ich mich dann glücklich in der Seele tiefstem Grund!
Du, wie soll ich — meine Zunge scheint gelähmt zu sein, dich nennen?
Und wie masslos ich dich liebe, werd ich jemals sagen können?".

Und noch vieles hatten sich die Beiden heimlich zu erzählen,
Würden sich nicht immer wieder ihre Lippen neu vermählen.
Sich umarmend, küssen sie einander, wunschlos, unbewusst,
Nur die Augen sprechen lebhaft von der Liebe selger Lust,
Schüchtern birgt sie das Gesicht in ihrer Hände zarten Hülle,
Und die Tränen in den Augen deckt der Locken goldne Fülle...

V

Weiss wie Wachs ist nun das Antlitz, das noch gestern blühend war,
Und so schmal, dass man es schneiden könnte mit dem dünnsten Haar,
Deine blonden Strähnen hältst du jetzt dem Auge zugewandt,
Ohne Hoffnung in dem Herzen, das so wund und leidgebannt,
Starrst hinaus zum Fenster, sprichst den ganzen Tag kein Wort,
Und erhebst du deine Wimpern, eilt auch deine Seele fort.
Siehst du dort die junge Lerche jubelnd in die Lüfte dringen,
Willst du wohl sie möcht dem Liebsten eine Botschaft von dir [bringen?
Doch sie fliegt vorüber und du schaust ihr nach mit wehem Blick,
Und die Lippen öffnen sich wie klagend über dein Geschick.
Lass doch deine Himmelssterne nicht in dunkle Nacht zerstieben,
In den tränenblauen Augen steht geheimer Sinn geschrieben,
Hie und da nur fallen Silbertropfen licht zur Erde nieder,
Spiegeln dann den blauen Himmel in den Sternentränen wider,
Doch wenn a l l e niederfielen blieb der Himmel leer und dunkel
Und du fändest rings im Kreise nirgendwo mehr ein Gefunkel,
Denn die Nacht der Sterne und des Mondes und der Wasserspiegel

Gleichet nicht der tiefen und der dunklen Nacht der Grabeshügel,
Also schickt sich auch für dich, Geliebte, selten nur zu weinen,
Denn, wie magst du sonst, versiegt der Tränenquell, vor mir
[erscheinen?
Aus dem feuchten Glanz der Augen quillt der Wangen Rosenpracht
Und der veilchenblaue Schimmer, der dich schön wie Juno macht.
Ach, wie leicht verblasst doch dieser Augen dunkle Ewigkeit
Durch das Klagen, durch das Grämen, durch der Tränen bittres Leid,
Wer nur mag den Edelstein zur Kohle sich verzehren lassen
Und sein wunderbares Blinken zwecklos für ein Nichts verprassen?
Du vergeudest deine Schönheit, deiner Augen süsses Scheinen,
Und die Welt ahnt kaum dein Wesen, ach, so lass doch, lass das
[Weinen!

VI

O du König mit dem Barte, der verfilzt und knollig ist.
Hast im Kopf statt Hirn und Grütze Heckerling und trocknen Mist
Fühlst du dich zufrieden jetzo, dass du mit der Pfeif im Munde,
Harrst auf eine Nachricht von der Tochter, eine frohe Kunde?
Auf und ab gehst du im Zimmer, findest keine Ruhe mehr,
Und dein Leben, das so reich war, ist jetzt gar so arm und leer
Hast sie herzlos fortgetrieben, die dein Licht und Hort gewesen,
Ach, sie musste in der Fremde eines Prinzensohns genesen,
Und vergebens sendest du nun deine Boten nach ihr aus,
Nimmer findest du ihr trautes Heim, das still versteckte Haus.

VII

Grau und herbstlich ist der Abend und der Himmel wolkenschwer,
Kräuselnd staut des Teiches Wasser sich am dunklen Mühlenwehr,
Leise flüsterts in den Bäumen wie mit müdem Abschiedssinn,
Und es zieht ein banges Rauschen durch das welke Laub dahin,
Schweigend steht der Wald da, trocknes Blätterwerk zu seinen
[Füssen,
Fröstelnd kehrt er sich dem Mondschein zu, ihn liebevoll zu
[grüssen.
Trauer liegt auf Welt und Leben und der Wind bricht Reis und Ast,
Und die Quelle plätschert lärmend, wie in wilderregter Hast.
Sieh, wer bannt mit starker Kraft sich durch das zähe Dickicht
[Wege?
Kühnen Blickes naht mit stolzem Schritt ein Mann auf schmalem
[Stege.
Auf der leeren Wiese sieht er barfuss einen kleinen Knaben
Hinter einer Schar von Gänsen, die er hier behütet, traben:
„Guten Tag, mein Kind!“ — Willkommen, fremder Mann, in diesem
[Land!“.
„Wie denn heisst du, Junge?“ — „Călin, wie mein Vater sich
[genannt“ —
„Mutter sagt, wenn ich sie frage, dass es wohl der Luftgeist wäre,
Călin, der mein Vater sei und dem als Kind ich angehöre“ —.
Dies erfahrend weiss nur e r es, wie so weh das Herz ihm tut,
Denn der arme Gänsejunge ist sein eignes Fleisch und Blut.

Rasch tritt er nun in die Hütte, wo, auf eine Bank gestellt,
Schwelend eine Unschlittkerze matt den engen Raum erhellt,
In der Asche backen Kuchen, bis sie braun geröstet sind,
In der Ecke liegt ein Bundschuh und ein andrer unterm Spind.
Eine alte Mühle steht im Winkel, lang schon staubbedeckt,
Und der Kater auf dem Herde schnurrend seine Pfoten leckt,
Unter einem Heilgenbild, das frommen Seelen Tröstung beut,
Brennt ein winzig kleines Lichtlein, stiller Andacht nur geweiht,
Von dem Wandbrett streuen duftge Kräuter ihr Aroma aus,
Majoran und Pfefferminz erfüllen rings das dunkle Haus,
An den grauen Wänden sieht man hingekohlte Malerei,
Selbst der Ofen, der mit Lehm verschmierte, blieb davon nicht frei:
Hier ein zierlich nettes Schweinchen, hat ein kleines
[Ringelschwänzchen
Dort auf Stäbchen, statt auf Beinen, ein gar schmuckes
[Schnattergänschen
Statt der Fensterscheibe dient ein Stückchen Darm, nach alter Sitte,
Das nur Raum gibt einem Streifen trüben Lichtes in der Hütte,
Auf den Brettern ihres Bettes, in der Stube trautem Schummer
Liegt die junge Gattin, das Gesicht dem Fenster zu, im Schlummer,
Schüchtern setzt der Mann zu ihr sich, blickt ins Aug ihr unverwandt,
Und, mit Wehmut in dem Herzen, streicht er sie mit zarter Hand
Ruft sie leis bei ihrem Namen, sagt ihr, wie sie lieb und teuer,
Und, im Schlaf noch, öffnet langsam sie der Wimpern dunklen
[Schleier,
Schaut erschreckt zu ihm empor, ob alles nicht nur eitel Lüge,
Möchte jubeln, möchte jauchzen — aber ob der Schein nicht trüge?
Doch er nimmt sie in die Arme, presst sie selig an die Brust,
Und es pocht sein Herz ihm stürmisch vor zu übergrosser Lust,
Immer wieder muss sie hinsehn und verliert kein Wort dabei,
Lacht und weint und fragt sich, ob das nicht ein leeres Blendwerk sei,
Schlingt um ihre Finger seine Locken wie gedankenlos,
Und verbirgt in keuscher Scham ihr Antlitz in des Liebsten Schoss,
Leise streift er ihr vom Kopf das Tuch ab, das zu Boden rollt,
Küsst sie innig auf den Scheitel, auf das seidenweiche Gold,
Blickt ihr in die feuchten Augen, tut ihr seine Liebe kund
Und sie küssen sich und küssen bis sie ganz und gar gesund....

VIII

Gehst du durch die braunen Wälder, siehst dus schimmern in der
[Weite
Und es geben tausend Stimmen dir ein heimliches Geleite,
Dort im Silberforste blinken alle Gräser weiss wie Schnee
Und die blauen Blümlein zittern in der Luft in bangem Weh,
Selbst die altten Bäume scheinen eine Seele zu besitzen,
Denn du hörst ihr stummes Klagen in den feinen Blätterspitzen.
Hurtig über Strunk und Wurzeln schiessen grünumrankte Quellen,
Um an Felsenriffen, jäh zerstäubend, glitzernd zu zerschellen,
Lebhaft treiben ihre Wasser, doch sie seufzen müd und müder,
Gleiten sie ob Blüt und Blumen lässig in das Tal hernieder,
Springen perlend über Sand und Hügel in ihr kühles Nest,
Über das der Mond, der gute, seine Strahlen scheinen lässt.

Tausende von Bienenschwärmen, tausend blaue Schmetterlinge,
Kreisen über Honigblüten und beschreiben bunte Ringe,
Festliches Gesumm der Fliegenvölker ziehet durch die Luft,
Sie mit Wohlgeruch erfüllend und mit würzig kühlem Duft,
An dem Teich dort, der in Frieden und wie tief verschlafen träumt,
Hat, mit Lichtern reich geschmückt, man eine Tafel hingeräumt,
Denn es kamen viele Fürsten, Kaiserinnen aller Zonen,
Um der königlichen Hochzeit der Prinzessin beizuwohnen,
Goldgelockte, junge Helden, ja geschuppte Drachen gar,
Eulenspiegel auch, der Schalksnarr, und der Astrologen Schar,
Hier der Schwiegervater-König auf dem altgewohntem Sitze,
Mit dem schöngepflegten Barthaar, auf dem Haupt die
Herrschermütze.
In der Hand trägt er das Zepter, hält sich steif in seinem Pfühle,
Pagen schützen ihn mit Zweigen vor der drückend heissen Schwüle.
Aus dem Walde schreitet Cälin jetzt, der stolze Bräutigam,
Ihm zur Seite seine wunderschöne Braut in keuscher Scham,
Welke Blätter rauschen unter ihrem weissen Hochzeitskleide,
Ihre Wangen sind gerötet, in den Augen tränt die Freude,
Fast zur Erde reicht herab der blonden Strähnen goldnes Haar,
Auf die Schultern und die Arme, die so weiss und wunderbar,
Schlank wie eine Gerte, trägt im Haar sie einen Blütenkranz,
An der edlen Stirne prangt ein Diadem im Flimmerglanz.
Jetzo lädt zu Tisch der König seine Gattin und die Gäste,
Zeugen sind die Sonne und der Mond an blauer Himmelsfeste
Alle etzen sich dann nieder, je nach Alter und nach Rang,
Leise tönt die Violine und der Kobsa trauter Klang,
Da, mit einem Male, summt es wie ein feines Läuten,
Niemand weiss es, jeder fragt, was soll das eigentlich bedeuten?
Bis im Dickicht man ein Spinngewebe glitzernd hängen sieht,
Eine Brücke, über die nun eine frohe Menge zieht,
Emsen, die mit weissem Mehl gefüllte Säcke mit sich führen,
Für die Hochzeit runde Brezeln, Eierkuchen anzurühren,
Und die Bienen bringen Honig und gar feines Flimmergold
Dass der Meister Käfer daraus Ohrgehänge schmieden sollt,
Und die ganze Gruppe kommt dann: Grillen ziehn dem Zug voran,
Und vor ihnen springen Flöhe, die mit Hufen angetan,
Eine dicke Hummel, die ihr Samtkleid trägt zum Feiergang,
Näselt wie ein frommer Pope einen kirchlichen Gesang,
Zwei Libellen schaukeln eine Muschel, die aus Haselholz,
In der Mitte sitzt der Falter-Bräutigam gar schön und stolz.
Und es folgt ein Heer von Schmetterlingen, die die Nachhut stellen,
Voller Übermut und Frohsinn, lauter lockere Gesellen,
Und mit ihnen Mücken, Gelsen, Käfer, die gar fröhlich geigen,
Schüchtern wartet vor der Tür die Veilchenbraut in holdem
[Schweigen,
Eine Grille springt als Herold auf des Kaisers Tisch im Nu
Winkt, auf ihren Hinterbeinen stehend, der Gesellschaft zu,
Hüstelt wie verlegen, schliesst noch rasch die reichverzierte Weste:
Mit Verlaub, Ihr Edlen, gebt jetzt Raum auch u n s r e m
[Hochzeitsfeste!

Trad. de **Viktor Orendi-Hommenau**

W. v. GOETHE: EGMONT

Traducere de **Laura M. Dragomirescu**

ACTUL II.

Piaţă în Bruxel.

Jetter şi **Un dulgher** întâlnindu-se.

Dulgherul: Nu spuneam eu? De-acum opt zile, la Corporaţie spuneam că au să fie turburări mari.

Jetter: Tot adevărat, dar, că au prădat bisericile din Flandra?

Dulgherul: Şi biserici, şi mânăstiri, sunt să le plângi de milă. Pereţii goi, atât au lăsat. Şleahtă de borfaşi. Asta dăunează şi cauzii noastre drepte. De mult trebuia noi, în linişte, dar răspicat, să ne spunem gândul nostru Regentei şi să ne ţinem dârzi. Pe când acuma, de ne-om întruni şi ne-om sfătui, au s'o ia că suntem una cu răsvrătitorii.

Jetter: De, poate că fiecare şi-o fi zis: Ce-am să-mi vâr eu nasul întâi? Când şi gâtul mi-e pe-acolea?

Dulgherul: Mie unul mi se face frică numai când văd că începe să forfote mulţimea, pleava asta care n'are nimic de pierdut. Dreptul nostru sfânt pentru care luptăm, e pentru ei doar un prilej de jaf. Vezi, asta duce ţara de râpă.

Soest, venind şi el.

Soest: Bună ziua, camarazi! Ce mai nou? Adevărat că nelegiuiţii au laut drumul încoa?

Dulgherul: Aici să nu s'atingă de nimic.

Soest: A venit un soldat să cumpere tutun. Pe el îl întrebam. Regenta, cât e ea de aprigă şi de înţeleaptă şi-a pierdut de tot capul şi cumpătul. Rău trebue să stea lucrurile de s'a îngrădit cu atâta gardă. S'a întreit paza la Castel. Zice că Regenta ar avea de gând să fugă din oraş.

Dulgherul: Rău de-o fugi. Cu ea aveam o apărare. Şi noi i-am fi mai de folos decât toate bărbuţele din jurul ei. Să ne apere ca drepturile şi libertăţile, pe puf am ţine-o.

Un meşter săpunar se alătură.

Săpunarul: Grea zăpuşală! Urîtă forfoteală! Incep mişcările. Ia întorsătură rea. Tăceţi toţi chitic şi staţi deoparte, să nu vă ia de instigatori.

Soest: Ascultaţi-l pe înţeleptul lumii.

Săpunarul: Să ştiţi voi! Sunt o mulţime cari s'au dat pe ascuns de partea Calviniştilor şi-i înjură pe episcopi şi-şi bat joc de rege. Dar un supus credincios, un catolic ce se respectă...

(Se adună tot mai multă gloată în jurul lor şi ascultă).

Vansen se apropie.

Vansen: Bună ziua, domnilor. Ce mai nou?

Dulgherul: Nu intraţi în vorbă cu el. E o puşlama.

Jetter: Nu era secretar la Dr. Wiets?

Dulgherul: A schimbat mulţi stăpâni. O fi fost el cândva secretar, dar toţi îl dedeau afară de pungaş ce era. Acum le sterpeleşte meseria: face când pe notarul, când pe avocatul. — Şi mai e şi-un beţivan.

(Gloata se măreşte din ce în ce, se face grupuri-grupuri).

Vansen: Tot v'aţi adunat; Ciuliţi barem urechile. Orice auzi prinde bine.

Soest: De una e-aşa.

Vansen: Acuma de s'ar găsi câţiva oameni de inimă, şi, fireşte, şi cu cap, ne-am putea scutura dintr'odată de jugul spaniol.

Soest: Domnule! Asta să n'o mai spui! Doar i-am jurat credinţă Regelui.

Vansen: Şi el nouă. Nu uitaţi!

Jetter: Fireşte. Auzi vorbă! Şi ce vrei să spui?

Câţiva din mulţime: Ascultaţi mă! Asta e dat dracului.

Vansen: Aveam eu un patron bătrân şi ala avea o mulţime de pergamente şi de scripte de pe la fel şi fel de aşezăminte vechi, şi învoiri, şi privilegii. Ţinea la cărţi rare. Şi, într'una din ele vorbea pe larg de constituţia noastră: Cum peste noi Neerlandezii a domnit mai întâi câte un prinţ de fiecare provincie în parte, după legile strămoşeşti, privilegiile şi datinile vechi.

Cum strămoşii noştri aveau toată cinstirea pentru principii ăştia câtă vreme domnea cum se cuvine, dar cum se ridicau toţi împotrivă de îndată ce s'ar fi abătut din calea dreaptă. Şi după ei şi statele, ca să le sprijine mişcarea: căci fiecare provincie, cât de mică, îşi avea statele ei.

Dulgherul: Tacă-ţi fleoanca. Ştim şi noi atâta lucru. Oricare cetăţean de treabă ştie din Constituţie cât trebue să ştie.

Jetter: Lasă-l să vorbească. Ceva tot mai înveţi.

Soest: Are dreptate.

Mai mulţi: Spune! Spune! Asta n'o auzi oricând.

Vansen: Aşa sunteţi voi burghezii! Trăiţi de-o zi pe alta, şi cum vă primiţi meseria dela părinţi, aşa lăsaţi şi stăpânirea să-şi facă mendrele pe spinarea voastră, cum o ieşi să iasă. Nu vă întrebaţi care vi-e datina, ce spune Istoria, cât e dreptul unui regent. Şi din nepăsarea voastră, v'au pus Spaniolii laţul de gât.

Soest: Dar cine să se gândească la asta? Te gândeşti la pâinea de mâine.

Jetter: Drăcie! Cum nu s'a găsit nimeni până acum să ne deschidă capul?

Vansen: Iacă, vi-l deschid eu: Regele Spaniei care printr'o împrejurare neprevăzută a avut norocul să stăpânească toate provinciile noastre, n'are mai multe drepturi decât principii mici de pe vremuri care stăpâneau numai câte una. Aţi înţeles?

Jetter: Mai lămurit.

Vansen: Ce vreţi mai lămurit?! N'ar trebui voi să fiţi judecaţi după legile ţării voastre? Nu e privilegiul vostru?

Un cetăţean: Are dreptate.

Vansen: Nu are cetăţeanul din Bruxel alte legi decât unul din Anvers? Şi cel din Anvers altele decât unul din Gand? Nu e privilegiul lor?

Alt cetăţean: Ba nu zău!

Vansen: Dar dacă vă arătaţi lăsători, au să vă scoată din toate drepturile. Auzi bătae de joc! Ce n'a reuşit Carol Temerarul, Frederic cel războinic, Carol Quintul, să reuşească Filip, printr'o femeie!

Soest: Da, vezi; şi principii de pe vremuri au încercat.

Vansen: Ei da! Dar strămoşii ce păzeau? Cum aveau ceva împotriva Domnitorului, cum îi căutau pricină şi-i luau ostatic ori feciorul, ori moştenitorul — şi nu-i dădeau drumul până ce nu-l apucau la mână. Strămoşii da, zic şi eu oameni. Aia ştiua ce vor. Şi ştiau şi să apuce, şi să pună la păstrare. Oameni şi jumătate! De-asta şi privilegiile ne sunt aşa de lămurte şi libertăţile asigurate.

Săpunarul: Ce spuneai de libertăţi?

Poporul: De libertăţi şi privilegii? Mai spune-ne de privilegii.

Vansen: Noi Brabanţii, mai cu seamă, măcar că toate provinciile îşi au drepturile lor — noi stăm cel mai bine. Am citit tot ce ne priveşte.

Soest: Spune, cum?

Jetter: S'auzim!

Un cetăţean: Zău, spune.

Vansen: Scrie mai întâi: Ducele de Brabant e dator să ne fie domn bun şi credincios.

Soest: Bun. Scrie aşa?

Jetter: Credincios? Adevărat?

Vansen: Cum vă spun. Are aceleaşi îndatoriri faţă de noi, ca noi faţă de el. Al doilea: Nu are dreptul să abuzeze de putere sau de voinţa proprie, nici să dea de înţeles sau să ţi-o impună printr'altul. Nicicum şi pe nicio cale.

Jetter: Foarte bine. Să nu abuzeze.

Soest: Nici să dea să înţeleagă.

Un altul: Şi nici să şi-o impună printr'altul. Asta mai ales. Nicicum şi pe nicio cale.

Vansen: Scris negru pe alb.

Jetter: Vrem cartea!

Un cetăţean: Dă-ne-o!

Alţii: Cartea! Cartea!

Altul: Cu ea să mergem la Regenta.

Altul: Vorbeşte în numele nostru, Domnule Doctor!

Săpunarul: Auzi, tâmpiţii!

Alţii: Mai spune din carte!

Săpunarul: Drept în fălci îl izbesc de-o mai deschide gura.

Poporul: Să-l văd pe careva că-l atinge! Spune-ne de privilegii! Aşa-i că avem şi alte privilegii?

Vansen: De tot felul. Care de care mai minunate. Bunăoară: „Domnitorul n'are dreptul să modifice statul clerical, nici să-l extindă fără încuviinţarea nobilimii şi a celorlalte state: Nu uitaţi! — Şi nici statutul ţării nu-l va modifica".

Soest: Spune aşa?

Vansen: Scrie negru pe alb de două-trei sute de ani.

Cetăţenii: Şi noi îi răbdăm pe episcopii noui? Nobilii ori ne iau apărarea, ori ne răsculăm!

Alţii: Să lăsăm Inchiziţia să bage groaza în noi?

Vansen: E vina voastră.

Poporul: Dar îl avem pe Egmont, îl avem pe Orania! Ne poartă ei de grijă.

Vansen: Fraţii din Flandra au şi început opera de mântuire.

Săpunarul: Tâlharule! (Il loveşte).

Alţii (Sărind între ei): Ori eşti şi tu Spaniol!

Altul: Auzi! Un domn atât de venerabil!

Altul: Un învăţat.

(Se năpusteşte pe săpunar).

Dulgherul: Pentru Dumnezeu! Potoliţi-vă!

(Alţii venind între ei).

Oameni buni, ce înseamnă asta?

(Băeţi fluieră, svârl' cu pietre, asmut câini, cetăţeni cască gura, unii vin buluc să vadă, alţii se duc tihnit încoaci şi încolo, alţii se întrec în fel şi fel de glume şi pozne, ţipă şi fac haz).

Vrem libertăţi! Vrem privilegii! Privilegii! Libertăţi!

Egmont apare cu suita.

Egmont: Tăcere! Tăcere, oameni buni! Ce e cu voi? Potoliţi-vă! Despărţiţi-i!

Dulgherul: Slăvite stăpâne! Dumnezeu vă aduce! Incetaţi! Nu vedeţi? Contele Egmont! Salutaţi-l pe Contele Egmont!

Egmont: Şi aici? Ce v'a apucat! Fraţi cu fraţi! Nici gândul că Inalta Regentă e pe-aproape nu vă ţine în frâu nebunia?

Impărăştiaţi-vă şi vedeţi-vă de lucru! Rău semn să faceţi sărbătoare din zi de lucru. Ce s'a întâmplat?

(Freamătul se potoleşte treptat. Toţi fac roată în jurul lui).

Dulgherul: Se bat pentru privilegii.

Egmont: Pe care din nebunia lor au să le fărămiţească. Voi cine sunteţi? Păreţi oameni de treabă.

Dulgherul: Asta ne străduim şi noi.

Egmont: Ce meserie aveţi?

Dulgherul: Dulgher şi şef de corporaţie.

Egmont: Şi Dumneata?
Soest: Marchitan.
Egmont: Şi Dumneata?
Jetter: Croitor.
Egmont: Mi-aduc aminte. Ai lucrat la livrelele slujitorilor mei. Te chiamă Jetter.
Jetter: Prea onorat că vă amintiţi.
Egmont: Nu uit uşor pe-un om când odată l-am văzut şi i-am vorbit. E datoria voastră să ţineţi ordinea. Ţineţi-o! — Şi aşa, destul nume rău v'aţi făcut. Nu-l mai îndârjiţi pe Rege. La urma-urmii tot în mâna lui e puterea.
Cine-şi câştigă o pâine cinstit, oriunde-ar fi, îşi are atâta libertate câtă-i trebue.
Dulgherul: Fireşte. Asta şi e focul nostru. Tocmai trândavii, tocmai chiulangiii şi beţivanii, — ăştia se găsesc să caute nod în papură că n'au ce face, şi sgândăre „foamea după privilegii". Ei născocesc te miri ce trăsnae ca să-i scoată din minţi pe-ai mai slabi de înger. Şi pentru o halbă de bere asmut la răscoală de nenorocesc mii şi mii de oameni.
Ce urmăresc? Şi casa, şi lada ne sunt prea bine zăvorite. Doar să ne pună foc ca să ni le-apuce.
Egmont: Tot sprijinul îl veţi avea. S'au luat măsuri să înfrânăm cu îndârjire grozăvia asta. Nu lăsaţi crezul nou să vă cotropească. Să nu vă închipuiţi că o răscoală vă întăreşte privilegiile. Staţi la casele voastre. Nu-i lăsaţi să se adune în cete. Cei cu judecată pot mult.

(Intre timp ceata mai mare s'a împrăştiat).

Dulgherul: Mulţumim Măriei voastre de părerea bună. Facem tot ce ne-o sta în putinţă. (Egmont pleacă).
Nobil domn! Adevărat Neerlandez. N'are aface cu Spaniolul.
Jetter: Pe el să-l fi avut Regent. Ştiu că l-am fi ascultat!
Soest: Că Regele ţi-o face ţie în plac! Işi ţine locul, — el cu ai lui.
Jetter: Ai văzut costum? Tot ce e mai nou: croială spaniolă.
Dulgherul: Frumos bărbat!
Jetter: Are un gât, — o plăcere pentru un călău.
Soest: Eşti nebun? Ce te-apucă?
Jetter: Ia, o prostie să-ţi treacă aşa ceva prin gând. — Ştiu eu ce-mi vine? Cum văd un gât lung şi frumos, parcă-mi şi năzare: „bun de decapitat". Blestemata de Inchiziţie: că nu-ţi mai iese din cap!
De s'or scălda flăcăi la râu şi le-oiu vedea spinarea goală, mi-i şi aduc aminte pe zeci şi zeci bătuţi cu nuele. De mi-o ieşi în cale vre-un burtos, parcă-l şi văd la stâlp, gata de pârjolit. Până şi în somn, parcă tot cred că-mi apucă unul carnea cu cleştele. Nu mai ai o clipă tihnită; nu-ţi mai arde de-o petrecere, de-o glumă. — Parcă tot chinurile osândiţilor îţi trec pe dinainte.

LOCUINȚA LUI EGMONT.

Secretarul cu hârtii dinainte, la o masă; se ridică neliniștit.

Secretarul: Tot nu vine. De două ceasuri îl aștept cu pana în mână și hârtiile pe masă. Tocmai astăzi când atât mi-era să plec mai devreme! Mă furnică în călcâie! Stau pe ghimpi de neastâmpăr.

Parcă-l aud „Vezi, vino la vreme!". Și uite-l, nu vine! Când avem atât de lucru, de nici la miezul nopții nu isprăvim. Nu zic, îmi trece și el mie cu vederea, — dar m'aș lipsi. Mai bine ar fi mai sever când vii, dar să te lase să pleci la vreme. Știi ce ai de făcut!

Dela Regenta trebue să fi plecat de vre-o două ceasuri. Cine l-o fi ținând în drum!

Egmont intră.

Egmont: Ei, cum stai?

Secretarul: Eu — sunt gata. Trei trimiși așteaptă.

Egmont: Am întârziat cam mult. Faci o mutră acră....

Secretarul: După ora Dv., aștept de mult. Iată hârtiile.

Egmont: Donna Elvira o să se supere că te-am ținut atât.

Secretarul: Glumiți.

Egmont: Ba deloc. Nu te roși, Ai gust. E drăguță și mă bucur că ai o prietenă la Castel.

Ce e prin scrisori?

Secretarul: De toate; vreo bucurie nu.

Egmont: Bine că avem bucuria în casă și nu e nevoe s'o așteptăm din afară. — Au venit multe?

Secretarul: Destule; — Și trei trimiși așteaptă.

Egmont: Spune ce e mai de seamă.

Secretarul: De seamă sunt toate.

Egmont: Ia-le dar pe rând, dar repede.

Secretarul: Căpitanul Breda trimite o dare de seamă de ce s'a petrecut dincolo de Gand și împrejurimi. Pare că s'a mai potolit răscoala.

Egmont: Ce scrie? S'a mai dedat careva la acte de impietate și de sfruntare?

Secretarul: Câte unul, da.

Egmont: Plicticos.

Secretarul: A mai întemnițat la Warwick pe vre-o șase care au sfâșiat icoana Maicii Domnului. Și întreabă dacă să-i spânzure, ca pe ceilalți?

Egmont: Să nu mai aud de spânzurătoare. Să-i biciuiască și să le dea drumul.

Secretarul: Sunt și două femei printre ei. Și pe ele să le biciuiască?

Egmont: Să le sperie pentru viitor și să-și vază de treabă.

Secretarul: Brink din garnizoana lui Breda, ar vrea să se însoare. Căpitanul ar vrea să-i interziceți. Atâtea femei, scrie, sunt în garnizoană, încât când pornește coloana în marș, parcă nu mai sunt soldați, ci o șatră țigănească.

Egmont: Pentru unul, mai treacă. Prea e frumos şi tânăr. Şi prea cu foc m'a rugat când să plec. Dar după el, basta, — oricât de rău mi-ar părea, bieţii copiii, destul de hârţuiţi şi aşa ca să-i mai lipseşti de atâta bucurie.

Secretarul: Doi din oamenii Dv., Seter şi cu Hart, au necinstit pe fata unui hangiu. Au găsit-o singură şi ea nu s'a putut apăra.

Egmont: Dacă era fată cinstită şi ei s'au năpustit pe ea, trei zile în şir să-i bată pe amândoi cu nuele, iar de-or avea ceva avere, să le ia atât cât să-i facă fetii o zestre.

Secretarul: Un predicator strein s'a furişat până la Comines, dar l-au descoperit. Se jură că avea de gând să treacă în Franţa. După lege, ar urma să-l decapiteze.

Egmont: Să-l ducă în ascuns până la graniţă şi să-i spună să-şi bage minţile în cap, că a doua oară o păţeşte.

Secretarul: O scrisoare dela perceptorul Dv. spune că încasează prea puţin şi că nu e în măsură să poată trimite la săptămână sumele cerute. Zarva asta i-a încurcat toate socotelile.

Egmont: Banii trebue să-i trimeată. Facă şi el cum o şti.

Secretarul: Scrie că o să facă tot ce i-o sta în putinţă: O să-l dea în judecată pe Raymond care vă datorează bani de atâta vreme, şi să-l aresteze.

Egmont: Dar se legase că plăteşte.

Secretarul: El cu gura lui hotărîse de rândul trecut că peste paisprezece zile.

Egmont: Mai păsuiţi-l paisprezece zile, şi apoi să-l arestaţi.

Secretarul: Bine i-ar face; nu că nu poate; nu vrea. N'o să aibă încotro când o vedea că nu e glumă.

Şi mai spune perceptorul că la veterani, la văduve şi alţi câţiva, are să le reţină din **banul milei** pensia pe-o jumătate de lună. S'or descurca cum or şti.

Egmont: Cum să se descurce? Lor le trebue banul mai mult şi decât mie. Asta nu se poate.

Secretarul: Dar atunci de unde să scoată bani?

Egmont: Să-şi bată capul. I-am mai scris-o şi deunăzi.

Secretarul: De-asta v'a şi propus soluţiile de mai sus.

Egmont: Dar n'au rost. Să facă şi el propuneri mai rezonabile. Şi mai ales, să facă rost de bani.

Secretarul: Şi iarăşi v'am pus-o pe masă scrisoarea Contelui Oliva. Iertaţi-mă că din nou vă amintesc. Bătrânului s'ar cădea să-i răspundem mai pe larg. Era vorba ca Dv. personal să-i scriţi. Ca un părinte ţine la Dv.

Egmont: Nu mai ajung şi să scriu. Şi nu ştiu, dar nimic nu mă silniceşte ca scrisul. Tu care mi-l imiţi aşa de bine, — scrie-i tu. Eu îl aştept pe Orania. N'am timp să scriu. Aş vrea totuşi să-l liniştesc. Prea-şi face multe griji.

Secretarul: Spuneţi-mi numai ce. Şi lăsaţi pe mine; o să vedeţi. Cât despre scris, am să-l imit de să jure cineva că e mâna Dv.

Egmont: Trece-mi scrisoare. (Luând-o cu ochii şi citind). Biet bătrânel de ispravă! Tot aşa de prevăzător ai fost şi în tinereţe? Pe metereze nu te-ai suit niciodată? In toiul luptei ai stat unde ţi-a spus raţiunea? Indărăt?

Ce griji își face, dragul de el! Tremură pentru viața și fericirea mea și nu se gândește că omul care trăește ca să se cruțe pe el, e un om mort. Scrie-i să n'aibă grijă. Voiu fi cum **trebue** să fiu. M'oiu păzi eu. Mai scrie-i, cu vaza de care se bucură la Curte să-mi câștige bunăvoința Curții — și că recunoștiința mea nu are margini.

Secretarul: Atâta tot? Dar s'ar cădea mai mult.

Egmont: Ce aș putea mai mult? Vrei s'o spui cu mai multe cuvinte, n'ai decât. Oricum ai întoarce-o însă scrisoarea lui, tot acolo ajunge. Vrea să trăesc cum nu vreau eu. Ori, mulțumirea mea e tocmai să primesc totul pieptiș. Să trăiesc intens, asta mi-e fericirea, și n'aș schimba-o pe siguranța unui cavou.

Ritmul de viață spaniol nu-mi spune deocamdată nimic — și nu sunt deloc dispus să-mi regulez pașii după mersul tacticos al Curții. Să-mi păzesc viața să-mi fie scopul vieții? Sau să nu-mi trăesc bucuria de astăzi ca să fiu sigur c'o prind pe cea de mâine? Și s'o pierd și pe aceea tot cu grijuri și neliniști?

Secretarul: Vă rog și eu, nu fiți așa de tăios și de repezit cu bietul bătrân, când cu toată lumea sunteți așa de bun! Spuneți-i un cuvând mai cald, să se bucure și-un prieten așa de ispravă! Câtă grijă își face, și cu ce gingășie atinge orice vă privește!

Egmont: Numai că atinge veșnic aceeaș coardă, măcar că știe bine cât urăsc îndemnurile astea care mai rău te zăpăcesc, de n'ajungi la nimic.

Zi că aș fi un somnambul și că m'aș plimba noaptea pe case unde e acoperișul mai cu coamă, — mi-ar face un serviciu prietenesc să mă strige pe nume cu gând să mă previnâ, — când asta m'ar deștepta și m'ar omorî?

Lasă-l pe fiecare în calea lui. Se păzește el.

Secretarul: Vă înțeleg că Dv. nu vă păziți. Dar cine vă cunoaște și vă iubește....

Egmont: (Uitându-se pe scrisoare).

Poftim! Iar povestea veche: ce pozne am făcut și am spus în bucuria că ne găseam cu toții la un pahar de vin, — ce urmări o să aibă, ce concluzii s'au tras și cum s'a dus vestea în toată Impărăția.

Recunosc; am pus să brodeze ca embleme pe mâneca slujitorilor mei o tichie și un guler de bufon, iar mai târziu, trăsnaia asta am preschimbat-o într'un mănuchi de săgeți: simbol și mai de temut pentru cine ar căuta să scociorască un gând ascuns unde nu e nimic de ascuns.

Năsbâtii de-astea, cum ne veneau, cum le și dam în vileag. Suntem vinovați că o seamă de nobili cu traistă de cerșetori, cu poreclă pusă de ei înșiși [1], prea smerit în batjocură, i-au amintit Regelui de îndatoririle ce le are.

Suntem vinovați. Ei și? — O glumă de carnaval înseamnă numai decât o înaltă trădare? Ce-atâta frică pentru o biată zdreanță colorată pe care dintr'un avânt tineresc și o imaginație vie am arborat-o ca să ne scoată din cenușiul vieții? De-i lua-o viață prea în serios, cu ce te alegi? Ziua următoare dacă nu-ți aduce o bucurie nouă și seara dacă nu-ți rămâne nici mulțumirea unei nădejdi, — la ce bun să te mai culci ori să te mai scoli?

[1] „Les gueux".

De asta-mi râde soarele de astăzi? Ca să rumeg ce-a fost ieri, ori să încerc să întrezăresc și să iau la sigur ce nu poți nici întrezări, nici lua la sigur: Soarta zilei de mâine? Scutește-mă de asemenea reflecții. E treabă de ageamiu ori de curtean. Ei stea să chibzuiască și să născocească cum să-și potrivească pasul și să umble tiptil, să se deșire până unde pot și să se învârtească de ce pot.

Ia din ce-ți spun atât cât să nu scrii o carte în loc de o scrisoare și mă declar mulțumit. Biet bătrân! Prea le ia toate în serios. Asta e strângerea de mână — adevărata — ce-o dai la despărțire prietenului care ți-a fost multă vreme cel mai de aproape.

Secretarul: Se poate — dar îl ulueşte pe un biet prieten când altul trece pe lângă dânsul în toată goana cailor.

Egmont: Copile! Ce să mai vorbim! Ca biciuiți de spirite nevăzute gonesc smeii înaripați ai timpului cu trăsurica de nimic a soartei noastre. Nu ne rămâne decât să ne proptim bine și să ținem strâns hățurile, ferind când la dreapta, când la stânga roțile, ici de-o piatră, colo de un povârniș. Unde ne duce — cine știe? Când nu poți ști nici de unde a venit?

Secretarul: Stăpâne! Stăpâne!

Egmont: Sus sunt, dar pot și trebue să ajung și mai sus. Mi-o am nădejdea, îndrăsneala și puterea. Culmea ascensiunii mele n'am atins-o încă. Dar când odată voi fi ajuns sus, vreau să stau temeinic, nu cu teamă. De-o fi să cad, numai un trăznet, o vijelie ori un pas greșit al meu să mă prăbușească în prăpastie, — acool însă aș fi alăturea de mii și mii.

Nicicând nu m'am dat cu dispreț la o parte, nici n'am pregetat să-mi risc din plin viața alături de soldații mei, chiar pentru o cauză neînsemnată. Și tocmai acum să mă calicesc când e în joc libertatea și tot ce dă preț vieții?

Secretarul: Stăpâne! Nici nu-ți dai seama ce spui! Domnul să te aibă în pază!

Egmont: Strânge-ți hârtiile. Vine Orania. Termină cu ce ai mai de seamă, ca trimișii să poată pleca până nu închid porțile orașului. Celelalte mai așteaptă.

Scrisoarea Contelui las-o pe mâine. Vezi, nu întârzia dela Elvira. Salut-o din partea mea.

Intreab-o ce mai e pe la Regenta. — Nu cred să fie tocmai dispusă, măcar că nu vrea să se arate.

(Secretarul pleacă).

Prințul de Orania (Intră).

Egmont: Bine-ai venit, Orania. Te văd pe gânduri.

Orania: Ce spui de convorbirea cu Regenta?

Egmont: Nimic de seamă din cum ne-a primit. Cam aceeaș de totdeauna. Atât că nu prea era în toane bune.

Orania: N'ai văzut? Era mai reținută ca de obicei. La început părea că ne-a aprobat purtarea când cu răscoala plebei. Apoi ne-a atras totuși atenția că s'ar putea interpreta în rău, pentru ca la urmă, pieziș, să ajungă iar la veșnicul refren: Că niciodată nu i s'a prețuit îndeajuns bunăvoința și firea îngăduitoare, că prietenia ei pentru noi

Neerlandezii nu i s'a ținut destul în seamă, că oricât s'ar strădui, cu nimic n'ajunge la rezultatul dorit, că până la urmă o să se satureze, iar Regele are să fie nevoit să recurgă la alte măsuri. Asta ai auzit?

Egmont: Nu tot. Mă gândeam între timp la altceva: E femee, dragă Orania, și femeile vor ca fiecare să se plece sub jugul lor pașnic. Orice Hercule să-și lase blana lui de leu și să vină să toarcă la claca lor. Și fiindcă sunt ele pașnic concepute, ar vrea ca orice frământ al poporului, orice furtună care ar învrăjbi pe doi adversari și i-ar pune față în față, să se domolească la cuvântul lor blând — și cele mai protivnice elemente să se contopească împăciuite la picioarele lor.

E cazul Regentei. Și pentru că nu-și poate ajunge scopul pe calea aceea, nu mai vede altă ieșire decât s'o apuce pandaliile, să se vaite că suntem ingrați, că nu e înțelept ce facem, să ne deschidă cele mai negre perspective de viitor, și să amenințe și iar să amenințe — că pleacă.

Orania: Și crezi că de astă dată n'o să se țină de vorbă?

Egmont: Nici prin minte nu-i trece. De câte ori n'am văzut-o gata de drum! Unde să se ducă? Aici e guvernatoare, ca și Regină. Crezi tu că-i convine să depene zile searbede la Curtea lui frate-său sau să se ducă în Italia și să fie în ușa rubedeniilor de pe vremuri?

Orania: N'o mai crezi în stare să se hotărască, pentru că ai apucat s'o vezi pregetând și dându-se înapoi. Să știi totuși că e hotărîtă: evenimente neprevăzute **o silesc** de astă dată să nu mai șovăe. Dac'o pleca? Și Regele dac'o trimite pe altul?

Egmont: Ala tocmai bine ar veni să se afle și el în treabă: ar veni cu planuri, cu proecte, cu idei cum să pună țara la cale, cum să împileze și să țină în frâu, — și, azi s'ar apuca de un fleac, mâine de-un altul, poimâine ar zice că i se pun piedici, o lună și-ar petrece-o cu planuri, o alta cu supărarea că toate i-au dat greș, o jumătate de an că n'o scoate la căpătâi nici măcar cu o provincie. Și lui i-ar trece timpul, și el o ameți de cap, iar lucrurile or merge tot ca și înainte — așa că 'n loc să plutească pe o mare liniștită și după un drum prevăzut, ar da slavă Domnului măcar să-și poată îndruma corabia printre stânci.

Orania: Dar dacă i-ar fi băgat Regelui în cap să facă și altă încercare?

Egmont: Anume?

Orania: Să vadă ce-ar face trupul fără capi?

Egmont: Cum!?

Orania: Egmont, de ani și ani situația noastră mă îngrijorează tot mai mult. Stau cu ochii ațintiți ca pe un joc de șah și nu-mi scapă nicio mișcare a adversarului. După cum un contemplativ își pune toată silința ca să pătrundă tainele Naturii, așa cred eu de îndatorirea unui prinț să ia mereu cunoștință de părerile și de asentimentele tuturor partidelor. Am motive să mă tem de o isbucnire: Prea mult s'a lăsat Regele dus de o anume concepție de guvernământ. Vede că n'o scoate la căpătâi. Ce e mai firesc decât să încerce o altă cale?

Egmont: N'aș crede. Când ai îmbătrânit încercând în fel și chip

să pui o rânduială în lume și nu te-a dus la nimic, — te saturi de la un timp să mai încerci.

Orania: Una tot n'a încercat-o.

Egmont: Care?

Orania: Să se ia bine cu poporul și să-i nimicească pe prinți.

Egmont: S'au mai temut atâția pe vremuri! — Nicio grijă!

Orania: La început a fost doar grijă; apoi a devenit bănuială, acum e **siguranță.**

Egmont: Dar are Regele slujitori mai credincioși ca noi?

Orania: Ii slujim, da, în felul nostru, — dar, fie vorba între noi, nu ne uităm nici pe noi în timp ce-i slujim Regelui.

Egmont: Cine-ar face altfel? Ii suntem supuși și la ordine în tot ce-i revine de drept.

Orania: Dar dacă Regele și-ar atribui mai multe drepturi și ar numi „nelealitate" ceea ce numim noi: „ținem la drepturile noastre"?

Egmont: Ne-am desvinovăți. N'are decât să convoace pe Cavalerii „Lânei de aur". Judece-ne apoi.

Orania: Dar ce-ai zice de o sentință înainte de cercetare, și de o sancțiune înainte de o sentință?

Egmont: Ar fi o nedreptate pe care Filip n'ar putea-o niciodată face. Și o nebunie de care nici pe el, nici pe sfetnicii lui, nu i-aș crede în stare.

Orania: Și dacă totuși ar fi nedrepți și nebuni?

Egmont: Nu, Orania. Nu e cu putință. Cine-ar îndrăzni să pună mâna pe noi? Să ne facă prizonieri ar fi un pas absurd și care nu i-ar duce la nimic.

Nu, n'au să îndrăznească să împingă tirania până într'atât.

Svonul ăsta care ar crește și s'ar răspândi pe întinsul țării, ar deslănțui o furtună groaznică.

Și la ce l-ar duce? Să judece și să condamne singur, Regele nu are dreptul. Să pună la cale să ne asasineze? — Asta nu poate s'o vrea: toți cu toții ar sări într'o clipă și ar fi una. Asta ar deștepta o ură neîmpăcată. Unul n'ar mai răbda picior de Spaniol cât e lumea.

Orania: Deslănțuirea de care vorbești ar trece peste mormântul nostru, iar sângele vrăjmașilor ne-ar fi doar o ispășire. — Să ne gândim bine, Egmont!

Egmont: Dar cum ar putea?

Orania: Ducele de Alba e pe drum.

Egmont: N'aș crede.

Orania: Iți spun că da.

Egmont: Regenta nu se arată că știe.

Orania: Tocmai de-aia sunt mai sigur. Regenta o să se dea la o parte. Il știu eu. Ala e pus pe omor. Vine și cu armată.

Egmont: Să împovăreze din nou provinciile? Poporul are să fie indignat la culme.

Orania: Au să pună mâna pe capii poporului.

Egmont: Nu! Nu!

Orania: Să plecăm! Fiecare în provincia lui. Ne-om întări acolo. La luptă deschisă nu se încumetă.

Egmont: Să nu-l întâmpinăm când vine?

Orania: Am sta la gânduri.

Egmont: Şi dacă în numele Regelui ne-o solicita la sosire?
Orania: Căutăm pretexte.
Egmont: Şi dacă insistă?
Orania: Ne scuzăm.
Egmont: Şi dacă presează?
Orania: Cu atât mai mult nu venim.
Egmont: Şi atunci, lupta e deschisă, şi ne declară rebeli. Orania, nu te lăsa dus de prea multă prevedere. Te ştiu, nu eşti omul să fugă din faţa primejdiei. Gândeşte-te ce faci.
Orania: M'am gândit.
Egmont: Gândeşte-te, în caz că te înşeli, de ce te faci vinovat: de cel mai groaznic război ce poate pustii o ţară. Refuzul tău ar fi semnalul care dintr'odată ar chema la arme toate provinciile, care ar îndreptăţi toate ororile către care Spania caută pe toate căile să-şi deschidă drum.

Tot ce-am trudit noi ani şi ani să liniştim, ai să înverunezi tu într'o clipă şi să-i asmuţi la un măcel nemaivăzut. — Gândeşte-te la oraşe, la nobilime, la popor, — la soarta comerţului, a câmpului, a industriilor. Gândeşte-te la pustiiri şi omoruri! — Un soldat, da, poate privi împăcat cum cad tovarăşii lui de luptă pe câmpul de bătae Pe când tu, ai să vezi trecându-ţi dinainte pe apă în jos leşurile cetăţenilor, a copiilor şi a femeilor tinere, de ai să te întrebi cu groază, fără să te poţi dumiri: a cui cauză o aperi când ei toţi au pierit? Şi dacă ei toţi au peirit, pentru a cui libertate ai luat tu armele? Şi cum o să-ţi vină când ţi-oi mărturisi în tine însuţi: „pentru ca să mă pun pe mine la adăpost!".

Orania: Aici nu mai e persoana **noastră** în joc. Dacă suntem datori să ne punem viaţa pentru mulţime, suntem datori şi să ne cruţăm pentru ea.

Egmont: Cine se cruţă pe sine însuşi, are de ce să nu se mai respecte pe el.

Orania: Cine se cunoaşte el pe el, poate, sigur de sine, să meargă şi înainte, şi îndărăt.

Egmont: Urgia de care te temi, numai fapta asta a ta ar deslănţui-o.

Orania: E şi înţelept, şi vitejesc să previi inevitabilul.

Egmont: Intr'o primejdie atât de mare, te agăţi şi de-o nădejde cât de mică.

Orania: Nu mai avem încotro cârmi! Prăpastia e sub noi.

Egmont: Atât de îngustă punte îţi pare favoarea Regelui?

Orania: Ingustă nu, cât alunecoasă.

Egmont: Crede-mă, eşti nedrept cu el. Nu-ţi îngădui să-l judeci atât de rău. Fiul lui Carol Quintul nu e capabil de o mârşăvie.

Orania: Pentru regi nu există mârşăvie.

Egmont: Ar trebui să-l cunoaştem mai bine.

Orania: Tocmai cunoaşterea asta ne-ar sfătui să ne ferim de o încercare primejdioasă.

Egmont: Nicio încercare nu e primejdioasă când ai curajul s'o înfrunţi.

Orania: Prea te înflăcărezi, Egmont.

Egmont: Să văd eu cu ochii mei .

Orania: O, de-ai vedea de astă dată numai cu ai mei! Dragul meu, pentru că-i ţii deschişi ţi se pare că şi vezi!

Eu plec. Aşteaptă-l tu pe Alba, dacă vrei. Dumnezeu să te păzească! Te-o scăpa poate refuzul meu. Poate-o gândi, fiara, că nu prinde nimic dacă nu ne înghite pe amândoi deodată. Poate-o mai sta şi-o cumpăni cum să dea mai sigur lovitura. Şi între timp poate-i vedea şi tu lucrurile în adevărata lor lumină. Dar atunci — iute! iute! Scapă! scapă cât mai e timp. Rămâi cu bine! Nimic să nu-ţi scape din vedere: Nici câtă armată aduce, nici de ce forţe dispune Regenta, nici ce atitudine ia faţă de prietenii tăi. — Să-mi dai de ştire. — Egmont!

Egmont: Ce vrei?

Orania (Luându-l de mână): Ascultă-mă! Hai cu mine!

Egmont: Cum! Plângi, Orania?

Orania: Tot bărbătesc e şi să plângi pe un om ce-l ţii pierdut.

Egmont: Mă crezi pierdut?

Orania: Sigur — eşti. Gândeşte-te! Timpul e scurt. Cu bine! (Pleacă).

Egmont (Singur): Până într'atâta să ne copleşească ce gândesc alţii! Niciodată nu m'aş fi gândit la aşa ceva. Şi totuşi, uite-l, toată neliniştea lui mi-a trecut-o mie.

Incolo! E strop strein de sângele meu. Tu, fire bună, îndepărteaz-l de mine! Iar ca să-mi şteargă cuta de îngrijorare de pe frunte, o bucurie tot îmi rămâne.

Sfârşitul actului II.

U N C H I A Ş I I

de **Rainer Maria Rilke**

Odată cu cei şaptezeci şi cinci de ani ai săi, Domnul Peter Nicolas uitase multe de tot: amintirile triste şi bune, săptămânile, lunile şi anii. Numai despre zile mai avea o vagă idee. Şi dacă el cu ochii săi slabi şi tot mai slabi vedea sclipind fiecare apus de soare ca o purpură pălită şi fiecare răsărit ca un „vieux rose" simţea totuş schimbarea. In deobşte asta îl stingherea şi bătrânul socotea această încordare nesăbuită şi de prisos. Ii pierise simţul de preţuire al primăverii şi al verii. Oricum el îngheţa mereu în afară de puţine momente. Atunci îi era totuna, dacă el mulţumea căldurii căminului sau soarelui. Numai că cel din urmă îl costa cu mult mai ieftin, o ştia el bine. Deaceia în fiecare zi când era soare, mergea şovâlcăind în parcul municipal şi se aşeza sub tei pe banca cea lungă între moş Pepi şi moş Cristofor din azil.

Zilnicii tovarăşi de bancă erau cu mult mai bătrâni ca el. Odată aşezat, Domnul Peter Nicolas ofta, apoi saluta. Şi din dreapta şi din stânga lui pornea un salut automat ca o contagiune. Apoi Domnul Peter Nicolas înţepenia bastonul în nisip şi punea mâinile pe mâneru-i răsucit.

Intr'un răstimp mai adause în proptea şi bărbia-i rotundă netedă şi clipea spre stânga la Pepi. Luă seama, pe cât putu la capul roşu care părea că atârnă din ceafa îngrăşată ca şi ofilit şi se descoforează, pentrucă mustaţa lată, albă era la rădăcina ei de un gălbui cu totul murdar. Pepi şedea încovăiat înainte, rezemat cu coatele pe genunchi şi scuipa din timp în timp printre mânile împreunate înspre nisip unde se şi adunase o băltoagă. Băuse foarte mult în viaţa sa, şi pentru asta părea osândit de a plăti rate pământului, cel puţin dobânzile pentru lichidele consumate.

Când Domnul Peter nu mai observă nimic nou la Pepi, împinse bărbia pe podul palmei cu o jumătate de ocol spre dreapta. Cristof tocmai pipase şi desprăfuia cu degete gotice grijulii ultimile urme ale acestei îndeletniciri de pe haina roasă. El arăta neînchipuit de şubred şi pe timpul când Domnul Peter era obişnuit să se mai mire câteodată, se gândise cum îndeobşte a fost în stare să reziste uscăţivul Cristof aşa o viaţă întreagă fără să se sfarme. Cel mai mult îi plăcea să-şi închipue pe Cristof ca un copăcel uscat, cu grumazul şi piciorul legat de o prăjină sdravănă, sănătoasă. Cristof se găsea destul de drăguţ, râgâia puţin, ceiace era un semn sau de mulţumire sau de rea digestie, şi molfăia fără încetare ceva între fălcile fără dinţi, iar buzele sale subţirele păreau că se ascut frecate una cu

alta. Ai fi zis că stomacul n'avea cum să mistue nici chiar minutele și că Cristof trebuia să le mestece deosebit fiecare, pe cât se putea.

Domnul Peter își învârti înapoi bărbia și căută cu ochi lăcrimoși drept înainte în verdeață. Acolo îl stinghereau copiii în port de vară, care țopăiau într'una ca niște reflexe luminoase dinaintea tufișurilor verzi.

El coborî puțin pleoapele. Nu dormea. Auzea ușorul măcinat al sfrijitului Cristof, căruia îi părâiau spicele-i din barbă și scuipatul tare al lui Pepi, care înjura din când în când în limba lui băloasă, cum se apropia de el un câne sau un copil. El deslușì un răzuit de pietriș pe drumul îndepărtat și pașii trecătorilor și cele douăsprezece bătăi ale ceasornicului apropiat. Nu le mai putea număra, dar știa că era la amiazi când bătea așa de des că nu le mai putea număra. Totodată cu ultima bătae se linguși un glăscior la urechea lui: „Tată-mare, — Prânzul".

Și Domnul Peter Nicolas se sculă rezemat de cârjă și puse apoi o mână ușor pe capul blond al fetiței de zece ani. In fiecare dată micuța căuta mâna din păr ca pe o foae veștedă și o săruta. Apoi bunicul saluta odată spre stânga, odată spre dreapta. Și din dreapta și din stânga i se răspundea automat. Și Pepi și Cristof dela azil urmăreau cu ochii cum Domnul Peter Nicolas dispărea cu fetița blondă după primele tufișuri.

Uneori se întâmpla să rămâe pe locul de pe banca Domnului Peter Nicolas câteva sărace flori părăsite, uitate de copilă. Atunci subțiraticul Cristof întindea sfios goticele sale degete spre ele, și mai târziu le ducea în mână spre casă ca ceva cu totul rar și prețios. Roșcovanul Pepi scuipa disprețuitor și celălalt se rușina de el.

Dar în azil intra Pepi întâi și așeza ca din întâmplare un pahar cu apă pe fereastra din odaia lor. Apoi stătea tăcut în ungherul cel mai întunecat și aștepta până ce Cristof să pue bietele flori în pahar la fereastră.

Trad. de **Iulia Murnu**

PAUL VALÉRY: DĂNȚUITOARELE

Par niște flori ușoare, când apar,
Mici frumuseți de aur figurine,
In curcubeul slab al lunii pline...
Melodioase fug prin crângul rar.

Iar nalbe, irișI, roze ce se 'ndoaie,
Grații nocturne 'n jocuri înfloresc,
Cu mâini de aur miruri risipesc,
Azuru'n crângul mort blând se desfoaie.

Un fir de apă strălucește-arar,
Ca un tezaur șters de rouă-antică;
De-aici, tăcerea'n floare se ridică...
Melodioase fug prin crângul rar

Gingaș ating potire dragi de flori;
Pioasele lor buze-s poleite,
Și brațele cu gesturi adormite,
Sub mirți cu drag sălbatice strânsori,

Ori desmierdări desfac.. Din ele-o parte,
Ce ritmului robite nu s'au dat,
Se duc ușor spre lacul scufundat,
Din crini sorb picurii uitării moarte.

Traducere de **Zoe Georgescu**

P A U L V A L É R Y

FLORIN NICULESCU

Incepem în numărul de faţă al revistei publicarea studiului postum asupra lui *Paul Valéry*, datorit colaboratorului nostru Florin Niculescu, căzut vitejeşte la 16 Sept. 1941 pe frontul Odesei.

Florin Niculescu s'a născut în comuna Bila, jud. Vlaşca, la 11 Februarie 1907. *

A urmat şcoala primară din satul natal, iar în 1926 a terminat Şcoala Normală din Grădiştea, cu media 9.65.

Rămas orfan foarte de timpuriu, el trebui să poarte de grijă fraţilor săi mai mici, asigurându-le mijloacele de existenţă şi învăţătură. Fu numit învăţător în com. Tângaru din acelaş judeţ, iar mai în urmă detaşat la Şcoala de Aplicaţie depe lângă Şcoala Normală pe care o absolvise.

In 1927, capătă o bursă pentru Institutul *Jean Jaques Rousseau* din Geneva; în 1930 îşi dă licenţa în litere şi filosofie, iar în 1936, doctoratul cu lucrarea „Les idées de l'enfant sur la famille et le village". In străinătate, el obţine elogiile neprecupeţite ale cunoscuţilor profesori şi oameni de ştiinţă, ca: G. L. Duprat, Ed. Claparède, Pierre Boret, Jean Piaget şi alţii.

Intors în ţară, în 1937 îşi dă capacitatea şi profesează la Şcoala de ofiţeri de geniu şi guarzi dind Bucureşti, la Seminarul „Melhisedec Episcopul" din Ismail şi la Şcoala Normală „Carol I" din Câmpulung-Muscel.

In 1939, merge la Salonic, numit de Ministerul Educaţiei Naţionale profesor de filosofie şi pedagogie pentru bacalaureatul şi definitivatul învăţătorilor români de acolo.

Alături de activitatea sa de profesor, în ţară Florin Niculescu se distinge şi prin studii pline de adâncime şi seriozitate, publicate în revistele de specialitate. Face parte dintre primii colaboratori cari ilustrează cu pana lor cinstită şi plină de competenţă paginile revistei noastre, trecută din 1939 sub direcţia d-lui profesor I. E. Torouţiu. Ţine strâns contact sufletesc şi publicistic cu revista până la începutul lui August 1941, când, în uniformă de sublocotenent de rezervă, ne vizita redacţia spre a-şi lua rămas bun, pornind spre front.

Cu ultima strângere de mână a lui Florin Niculescu, — îmi

* Scurtele notiţe biografice, cari urmează, le dăm după articolul lui Teodor Al. Munteanu: *Florin Niculescu*, C. L. nr. 11—12/941.

amintesc — la răscrucea a două drumuri: al meu spre casă, iar al său spre trenul ce-l ducea către front, — privindu-mă senin și hotărît în față, îmi spunea: „Plec și înțeleg să îmi fac datoria până la capăt pentru Patria și Nația mea; noi, intelectualii, trebue să simțim mai profund acest imperativ!"

Și s'a ținut de cuvânt!

Cu trei luni mai târziu, însumi mobilizat nu după mult timp dela plecarea sa, în momentul în care mă avântam în șea, părăsind una dintre localitățile din Transnistria, o scrisoare sosită din țară îmi anunța jertfirea pe frontul Odessei a celor patru colaboratori și prieteni devotați ai revistei: *Florin Niculescu, Ion Chiriuc, George Coatu* și *George Vaida.*

Citeam, cutremurat de trăznetul tristei vești, slova amestecată cu lacrimile celor din țară, în pumnii mei crispați peste oblânc, s'o apere de sita toamnei, care-și cernea ploaia cu amestec de zăpadă, iar cuvintele lui Florin Niculescu îmi sunau aidoma și proaspăt în urechi.

El își făcuse datoria până la capăt.

Își ținuse cuvântul pe care nu eu i-l cerusem, dar i-l ceruse conștiința sa aleasă și demnă.

Spre a-l caracteriza și defini pe Florin Niculescu cuvintele noastre, în semnificația lor obicinuită, rămân neîndestulătoare. Tâlcuirea cotidiană scăldată în banal și meschinărie, în ponderabilele unui egoism mărunt și febril, nu poate îmbrățișa niciuna din laturile personalității sale, evidențiată de o netăgăduită și continuă ținută etică și spirituală. Din însăș alcătuirea sa fizică, distingeai intelectualul de aleasă nuanță. Era prin excelență acel tip intelectual, sau, mai bine zis, de om de cultură, menit să lupte fără încetare împotriva pornirilor naturii din lăuntru și din afară spre a le supune comandamentelor spirituale, cu prețul propriei sale fericiri sau existențe, după cum a și dovedit-o.

Răpit din viață prematur, Florin Niculescu nu a putut, desigur, să atingă un stadiu de realizare hotărîtă și concludentă, în domeniul specialității sale, foarte anevoios chiar pentru alții mai în vârstă, cu mai multă experiență sau pregătire; a reușit, totuș, să desvălue însușiri încoronate de cele mai însorite speranțe, precum și o serioasă axă de desvoltare.

In urma sa nu rămâne o prea mare listă de lucrări impresionant închegate, cum ne-a dat spre exemplu un Vasile Conta, un Jean Marie Guyau, sfârșiți în jurul aceleiași vârste ca și Florin Niculescu, grăbiți totuș de sentimentul boalei, care-i consuma, să-și dea întreaga lor măsură. Moartea lui Florin Niculescu constitue numai un accident, care întrerupe, prin acelaș hazard, pe care îl lua în considerație în introducerea sa la studiul despre „Paul Valéry", începutul unei lente, dar sigure ascensiuni. Cele câteva studii lăsate de el, unele tipărite, altele încă în manuscript, ne dovedesc, pe deoparte, pregătirea-i serioasă, pe de alta, plinele-i posibilități.

Reflecții asupra ideii și actului de cultură, studiu cu care își începe colaborarea la Convorbiri Literare (în nr. 2/939), ca și celelalte, cari îi urmează: *Libertate și răspundere morală* (în nr. 4/939),

Psihologia pasiunii (în nr. 7/941), *Românism și cultură* (în nr. 1/942), precum și cronicile sale asupra unor gânditori români și străini, excelează printr'o adâncă limpezime. Cunoștințele de filosofie ale tânărului profesor și publicist se evidențiază printr'o largă extensiune și prin justețe. Problemele și soluțiile lor sunt bine stăpânite și împlinite în țesătura subiectelor desbătute. Stilul său, pretutindeni, este simplu, clar și echilibrat. Exemplificarea menită să concretizeze și să apropie de înțelegere principiile, abstracțiile, se păstrează într'o netăgăduită postură profesorală, fără beție de metafore sau terminologie extravagantă. Cuvântul, măsurat, este așezat la locul în care pătrunderea ideii să întâmpine o cât mai redusă greutate; nimic nu se relevă în mod exagerat sau căutat și denotă o vădită repulsie pentru confuz.

Metodele folosite, științifice fără tăgadă.

Perspectivele deschise sunt îndeobște înlănțuite sistematic și limpezite cu ascuțișurile unui spirit analitic și critic, astfel încât soluțiile cele mai controversate ale problemelor apar nemărturisit promovate spre o poziție care capătă factură personală.

Cu studiul asupra lui Paul Valéry, Florin Niculescu întreprinde o lucrare de mai lungă respirație.

Cercetarea unui scriitor de talia lui Valéry nu este numai o chestiune de intenționat prestigiu, cât mai ales o probă de foc, o dovadă de curaj, de încredere în forțele spirituale proprii. Ca poet și scriitor în general, Paul Valéry poate fi comparat sub anumite aspecte cu Eminescu. Opera sa abundă în sensuri cât mai multiple, cât mai bogate; temele și motivele literare se vădesc deasemeni cât mai felurite. Un vast capital filosofic — ca și la Eminescu —, sprijină întreaga sa creație, primenind și făurind concepțiile. O sensibilitate poetică foarte rafinată, îmbinată cu exigențe de expresie tot atât de ascuțită, îl așază într'un loc de prim ordin în cadrul literaturii patriei sale, cât și a timpului. O concepție proprie despre artă și frumos, în genere, și despre poezie în special, concepție înfiripată teoretic și ilustrată prin realizări, îl fac, nu numai atrăgător pentru cercetător și lector, dar totodată și susceptibil de mari nedumeriri.

Florin Niculescu s'a plecat cu întreaga-i seriozitate care-l caracteriza asupra operei scriitorului și teoreticianului francez, încercând să ne dea pentru prima dată în limba română — după câte știm — un studiu adâncit și de ansamblu în acelaș timp asupra acestui mare creator. După ce a reușit să ne explice acest impresionant caz pe care îl constitue Valéry și opera sa, prin condiționările externe lor, prin circonstanțele istorice și biografice întrunite oarecum sub zodia unui fericit hazard spre a înfiripa ceva unic și totuș exemplar, el pornește o cercetare analitică în însăș articulația interioară a spiritului scriitorului, a concepției și a creațiilor sale. Analiza întreprinsă, ajutată de însușirile de fin și pregătit psiholog totodată, este dusă, cu o caracteristică răbdare a omului de știință, până la ultimele sale consecințe, la elementar, la unic, la indestructibil, la specific și la permanent. Principii, sensuri, teme, leit-motive, sunt desprinse, denunțate, conturate, definite și exemplificate, ponderat, fără intenție de exagerare. Și —

deşi se poate spune că în deobşte laboratorul de creaţie al unui scriitor rămâne mai mult sau mai puţin închis privirilor profane, printr'o atmosferă de specific şi inefabil — Florin Niculescu a reuşit să ne introducă, prin studiul său, în complexul tehnicei şi al realizării lui Valéry. Amănunţită, precisă şi bogată în consideraţiuni, una mai interesantă şi mai subtilă decât alta, cercetarea sa, pentru proporţiile în cari a fost concepută, s'a efectuat într'un timp destul de scurt ca durată, în comparaţie deobiceiu cu alte asemenea lucrări întreprinse şi mai cu seamă cu greutatea obiectului său.

In afara consideraţiilor de mai sus, trebue să relevăm şi faptul că tânărul cercetător nu rămâne la o poziţie neutră în faţa temelor ce i se impun. Intr'o manieră de remarcabilă ţinută şi nuanţă, el apreciază, valorifică, susţine sau contestă, după cum este cazul, fără retorism sau vehemenţă, ajungând la consideraţia finală de a ne arăta ce rămâne din opera şi teoria lui Valéry în concordanţă cu preceptele poeziei pure şi cum ceeace se relevă în desacord cu aceste precepte înseamnă, ca valoare intrinsecă, nu mai puţin, ci hotărît, cu mult mai mult, încheind cu următoarea cântărire, ascuţită şi cuprinzătoare: „Paul Valéry, la urma urmei, nu este nici pur, nici impur; este un poet care reprezintă tendinţele intime ale unei părţi din pătura socială a timpurilor noastre. Şi anume: tendinţele contrare desagregării spirituale, către care continentul nostru este împins prin recunoaşterea, de către unele ideologii, a primatului iraţionalului asupra raţiunii, a forţei brutale, faţă de puterea ordonatoare a ideii. Poezia lui face apel la efort, ne antrenează şi ne obligă să scrutăm existenţa făţiş; să înţelegem tragicul implicat în viaţa adâncă a conştiinţei noastre, dar, prin însuş actul înţelegerii, el ne invită să-l depăşim şi să-l dominăm. Problemele întâlnite în poemele sale sunt problemele tuturor oamenilor îngrijoraţi de viitorul culturii omeneşti. Destinul intelectului şi fiinţei noastre sufleteşti se supune legii *duratei*, dar o durată care, în obiectivitatea ei, trebue să fie dirijată energic şi cu optimism. Altfel, nu vedem cum s'ar explica faptul insistent, că toate marile lui poeme se termină cu îndemnuri la acţiune spirituală şi reacţie contra decrepitudinii şi dezlânării eului. Tensiune internă şi stăpânire de sine, auto-dominaţie, iată ce ni se pare că exprimă caracterele poeziei acestui neaşteptat şi neprevăzut poet".

Analizele literare, cu toate corolarele lor, valorificarea artistică şi estetică, valorificarea istorică şi filosofică sunt aci astfel încoronate şi potenţate prin consideraţiile pline de măsură şi competenţă ale intelectualului îngrijorat de soarta culturii şi ale cărui observaţii sunt mai curând verdicte, decât simple constatări neutre.

Cu studiul asupra lui „Paul Valéry", cariera ştiinţifică a lui Florin Niculescu, curmată atât de tragic şi neaşteptat, îşi destăinuia zorii celor mai înflorite speranţe.

Jertfa sa îmbogăţeşte, fără tăgadă, tezaurul sacrificiului românesc, cerut azi de marele impas al istoriei şi civilizaţiei.

Conducerea revistei „Convorbiri Literare" îşi face o pioasă datorie de a continua publicarea lucrărilor postume ale acestui distins colaborator şi devotat coleg şi prieten.

Alexandru Ionescu

I

HAZARDURI....

„Orice concepţie despre lucruri, care nu este stranie, este falsă. Dacă un lucru este real, nu poate rămâne astfel, din momentul în care devine familiar".
PAUL VALÉRY

Un poem, spune Valéry undeva, este opera întâmplării. Dacă aforismul este adevărat pentru poezie, el nu este complet fals pentru proză. Câte lucrări ale spiritului nu şi-au găsit isvorul în unele hazarduri fericite, şi câte ocazii n'au fost pierdute, fără ca artele şi ştiinţele să le fi exploatat îndeajuns?

Incercarea de faţă este fructul hazardului; se prea poate ca ea să fie şi o acţiune hazardată....

Ideia de a scrie un studiu despre Paul Valéry n'a constituti, dintr'un început, o preocupare pentru mine. Deşi subiectul este atrăgător, frânele impuse unui diletant în ale criticei literare şi poetice au ţinut în loc manifestarea publică a simpatiei faţă de cel mai îndemânatic mânuitor contemporan al versului francez. D. Profesor Ion Petrovici, într'un pătrunzător esseu [1], demonstrează, că fenomenul invenţiei nu implică riguros o strictă pregătire profesională.

Multe opere devenite clasice şi trecute ca atare în patrimoniul spiritual al omenirii au fost elaborate de diletanţi. Constatarea aceasta, de o netăgăduită valoare, nu o invocăm, cu gândul că încercarea de faţă ar avea vreuna din calităţile creaţiei şi nici cu acela, prin urmare, de a pleda o cauză, ci pentru a solicita bunăvoinţa specialiştilor în subtilităţile esteticei literare.

Lucrarea pe care o dăm tiparului, este rezultatul unor înlănţuiri convergente de împrejurări, fiecare din ele adăugând ceva interesului şi înţelegerii operei lui Valéry. Arătarea câtorva din „întâmplările fericite" — pentru noi — nu putem afirma acelaş lucru şi pentru cititori — ar putea să arunce puţină lumină asupra drumului parcurs în descoperirea şi cercetarea ideilor şi artei lui Valéry. In primăvara anului 1936, o interesantă convorbire cu D. C. Antoniade (pe atunci ministrul României la Geneva), autorul frumoaselor studii despre Renaşterea italiană, mi-a trezit, pentru prima oară, interesul faţă de maestrul poeziei pure. Subiectul se învârtea în jurul lui Montaigne şi al umorului gascon.

Discuţia se prelinse uşor peste opera lui André Gide, ale cărui exhibiţii literare — şi mai ales politice — mi-l revelau suspect şi mi-l făceau antipatic. Hazardul aduse pe aria părerilor noastre numele lui Paul Valéry. Vânatul fu bun, deşi la data aceea ştiam puţine lucruri despre autorul — „Tinerei Parce" — şi ale — „Cimitirului Marin".

D. Antoniade înţelese neliniştea mea, se mulţumi să facă doar câteva aluzii şi comparaţii. Fu prima scânteie şi primul pas. Câteva lecturi din „Charmes", mă descurajară. Proza, însă, îmi dădu satisfacţii aproximatix consistente, deşi nu în ea aveam să găsesc pe adevăratul Valéry.

[1] *Diletantism şi Creaţie:* Convorbiri Literare, Nr. 2, Febr. 1940.

Era totuși o chee.... și încă o chee bună....

O nouă întâmplare urma să-mi flageleze curiozitatea. Sosit în țară, din Elveția, în toamna aceluiași an, întâlnii, într'o mare librărie bucureșteană, pe un tânăr ziarist francez, care se înapoia dintr'o călătorie în Turcia. Cele câteva zile petrecute de el în capitala noastră fură ocazii de plăcute schimburi de idei, asupra literaturii franceze și cu osebire asupra lui Valéry. Pentrucă ingeniosul gazetar căuta „revelații" în grafismul marilor oameni, avui prilejul să mi se vorbească de subtilitatea poetului, — „demascată" — de însăși trăsăturile lui grafice. Mă întorsei iarăși la cetirea și analiza poeziilor. Rezultatul: un început de descifrare și o ușoară întărire a curajului. Incetul cu încetul, încrederea în mine se accentua în așa măsură, încât în primăvara anului următor (7 Mai 1937), mă încumetai să vorbesc la Teatrul Ligii Culturale, despre: *„Paul Valéry și problema artei"*. Imprejurarea asta îmi deschise noi perspective, la a căror clarificare contribuiră apreciabil, îndelungatele dialoguri cu D. C. Bordeianul, chimist și admirator al aceluiași poet. Amabilitatea domniei-sale, îmi prilejui consultarea operelor care-mi lipseau. (Folosesc momentul, pentru a-i exprima toată gratitudinea mea).

Solicitat de directorul revistei „Viață și suflet" din Galați, D. Gh. Capagea-Rosseti, dădui publicității, în cursul anilor 1939 și 1940, o serie de câteva articole despre biografia și poezia lui Paul Valéry, fără să fi avut totuși sentimentul siguranței drumului bun.

Inainte de publicarea acestor articole modeste, merită să fie menționată încă o întâmplare. Prin Iulie 1939, aflându-mă în Grecia, avui ocazia să cunosc pe un jurnalist din Bordeaux, care, ca și mine, călătorea spre Delphi. Primele discuții fură, nici mai mult nici mai puțin, explozii de sentimente opuse, pe tema politicei internaționale. El era anarhist; eu, la antipodul acestei atitudini. Impăcarea nu o putu face decât Valéry. Cu un entuziasm egal celui politic, jurnalistul dela „Petite Gironde" îmi recită poeme întregi, muzical, patetic, din Claudel, Valéry, Verlaine, Baudelaire. Surpriza nu-mi fu mică. Ce explicații să găsesc coexistenței, în aceeași individualitate, a unor contraste atât de proeminente? Cum să înțeleg fenomenul menajului, pe care-l făcea poezia catolică a unui Claudel și ordinea geometrică a unui Valéry, în mintea și sufletul unui anarhist? Psihologul din mine s'a oprit pe marginea ipotezelor vagi; amatorul de critică literară câștigă mai mult — sau cel puțin așa credea. Noui explorări ale operei, noui puncte de vedere, noui eforturi de coordonare; retușări de atitudini, adânciri, eliminări, toate se îngrămădiră în cursul timpului, care desparte momentul discuțiilor în autobuzul șerpuind pe sub poalele pietroase ale Parnasului, pe drumul ce ne ducea la Delphi, de clipa când hotărîrea de a scrie s'a impus. S'a impus? Nu tocmai. Adevărul istoric este o chestiune de onestitate și nu vrem să-l alterăm. Intenția noastră n'ar fi devenit poate niciodată act, dacă poetul Teodor Al. Munteanu, redactor la Conv. Literare, n'ar fi insistat să pregătim o monografie, care să cuprindă ideile de seamă ale lui Valéry. Am cedat stăruințelor. Nu le las totuși răspunderea, în cazul în care încercarea de față va fi socotită ca neizbutită. Știm cât de greu

este să mulţumim poate pretenţiile, referitoare la un studiu asupra unui poet de talia aceluia de care ne ocupăm.

Dar mai ştim că erorile unora pot profita altora.

Fie chiar şi numai cu acest beneficiu negativ pentru noi, semnăm „permisul de liberă circulaţie" unui Valéry, care n'are nici o vină, dacă nu va fi pe placul cititorilor.

BIOGRAFIA UNEI VOCAŢII

Mediterana

„M'am născut într'un loc, în care aş fi dorit să mă nasc" [2]. Această declaraţie de satisfacţie a unui mare poet revelează dintr'odată pitorescul Mediteranei şi însemnătatea locului natal, în favoarea lui sufletească. La 30 Octombrie 1871, orăşelul meridional Cette [3]) primea în sânul său pe un nou născut; copilul unui francez şi al unei italience. Era micuţul Paul Valéry, viitorul răscolitor al naturii gândirii şi maestru al versurilor cristaline, de o rară frumuseţe muzicală. Aşezarea geografică a localităţii, după aprecierea lui Valéry Larbaud, „unică în Europa" [4]. Între Mediterana şi lacul Thau, se ridică un munte singuratic. Pe panta lui, în care sunt săpate trei serii de terase succesive, este clădit oraşul. Câteva canale fac legătura între lac şi mare. La jumătatea pantei, se află o clădire, care domină valea; este colegiul în care Valéry făcu primele patru clase şi pe care nu-l părăsi decât cu o puternică strângere de inimă, pentru a merge la Montpellier, împreună cu părinţii săi. Din curtea şcoalei şi prin ferestrele ei, micul colegian putea să privească marea însorită, bărcile şi vapoarele intrând şi ieşind din port. Cursurile dominau oraşul şi marea.

Erau trei terase de înălţimi crescânde, cele mici, mijlocii şi mari. Ele ofereau orizonturi din ce în ce mai vaste, lucru neîntâlnit în viaţă!" [5]. Sensibilitatea şi meditaţia viitorului poet, aveau cu ce să se hrănească. Ele fuseseră dealtfel ajutate şi de călătoria pe care copilul o făcuse la vârsta de şapte ani, la Paris şi Londra, însoţindu-şi părinţii şi despre care păstrase unele amintiri duioase.

Vacanţele şi-le petrecea deseori într'un alt oraş mediteranian: Genova. Ca şi Cette, dar mai grandios, Genova se înalţă în etaje, deasupra mării; ochiul se poate odihni pe întinderea apelor; iar gândirea se desfăşoară în voie şi în mii de reflecţii, sclipitoare ca şi razele biciuind valurile marine....

La aceste impresiuni, se adăugau, probabil, acelea prilejuite de arhitectura oraşului, astăzi în mare parte modernizată. Cultura sa intelectuală nu profită mai puţin. El aprofundă cunoaşterea limbii şi literaturii italiene. Cristalizarea personalităţii sale se opera deci, prin fuziunea, atât biologică (ereditară), cât şi geografică şi spirituală a două preţioase substraturi: francez şi italian, ambele de factură meridională.

Atmosfera aceasta a avut — dovada mărturiilor proprii — o

[2] *Variétés*, III, Gallimard, Paris 1936, pag. 246.
[3] *Séte* după noua ortografie.
[4] *Valéry Larbaud:* Fauteuil XXXVIII; Paul Valéry, Alcan 1931, p. 12.
[5] *Variétés*, III, pag. 246.

putere covârşitoare asupra poetului. (Am fi dorit ca în locul cuvântului „putere", să întrebuinţăm pe acela de *influenţă*, consacrat de criticii literari, dar Valéry îl detestă; îi respectăm repulsia!).

Mediterana este în proza lui; trăeşte în poeziile sale, pentrucă trăeşte în sufletul şi gândirea autorului: „Mă felicit, ne spune Valéry, că m'am născut într'un loc în care impresiunile mele au fost ca acelea pe care le primim cu privirea spre mare şi în mijlocul activităţii oamenilor". Într'o asemenea ambianţă; „ochiul se poate adresa de fiecare clipă, prezenţei unei naturi etern primitivă, intactă, inalterabilă de către om, constant şi vizibil supusă puterilor universale şi el primeşte o viziune identică aceleia pe care au primit-o primele vietăţi" [6]. Insistăm asupra confidentelor din esseul: *„Inspirations Méditerranéennes"*, deoarece ele servesc celor care se interesează de poezia lui, ca o cheie pentru descifrarea acestei poezii. Imensitatea mării răscolea, în sufletele micilor colegieni, dorinţe ancestrale de evaziune şi călătorii îndepărtate. Ei se vedeau marinari, exploratori ai apelor mărilor şi oceanelor. Realitatea îi trezea brusc şi brutal. Nu le rămânea decât posibilitatea canalizării imaginaţiei, spre lectură şi pictură: „Trebuia, în cazul acesta, să ne mulţumim cu tristele priviri asupra largului, să nu ne bucurăm decât de ochii imaginaţiei şi să orientăm această nefericită pasiune marină, către litere sau către pictură, căci se pare, la prima vedere, că dorinţa este de ajuns, ca să provoace aceste ocupaţii, care seduc prin uşurinţa lor aparentă" [7].

Document preţios: Marea a fost prima realitate inspiratoare a gustului artistic, pentru literatură şi pictură. In treacăt, amintim că Valéry n'a manifestat numai un interes contemplativ şi speculativ pentru arta colorilor şi a desenului, ci a practicat-o sistematic, înainte de a scrie prima sa operă de seamă: *Monsieur Teste*.

Iar, când îi citim poemele, pe lângă cuvintele necesare exprimării feluritelor imagini, ritmului şi muzicalităţii, suntem isbiţi de stăruinţa vorbelor: *undă* şi *lumină*. Uneori, descoperim în aceasta insistenţa, o adevărată obsesie, care ne uimeşte. Nedumerirea dispare însă, în faţa declaraţiei neaşteptate a poetului: *„Mă acuz în faţa domniilor-voastre, de a fi cunoscut o adevărată nebunie de lumină, combinată cu nebunia apei"* [8]. Urmărindu-i mărturiile, aflăm, poate exagerat, dar nu mai puţin semnificativ, că Valéry datora Mediteranei grija *adâncimii, clarităţii* şi *măsurii* în reflecţiile sale; calităţi cărora el le dă, printr'o ricoşă stilistică, o interpretare istorică, de o valoare generală. Să reţinem încă afirmaţia următoare: „Fără îndoială, nimic nu m'a format, nu m'a pătruns, nu m'a instruit sau construit, din distracţie în aparenţă, dar dedicate în fond cultului celor trei sau patru zeităţi incontestabile: Marea, Cerul, Soarele" [9].

Montpellier

La Cette, Valéry se simţia foarte bine. In clasa lui nu erau decât patru elevi, aşa încât fiecare putea să obţină un „premiu"

[6] *Variétés*, III, pag. 246.
[7] Idem, III, pag. 250.
[8] *Variétés*, III, pag. 254.
[9] Idem, III, pag. 256.

la una din materii şi, la împărţirea premiilor, să „coboare mândru de pe tribună, cu o coroniţă pe cap, în ritmul muzicii militare". Anul 1884 şi vârsta de 13 ani, aduseră schimbări importante: părinţii săi se mutară la Montpellier, iar el fu înscris la liceul din localitate. Dezadaptarea produse efecte neaşteptate. Ea îşi găsi expresia în nemulţumirea şi revolta faţă de programe şi profesori.

Atitudini curente la adolescenţi şi cu atât mai frecvente şi mai intense la adolescenţii cu tendinţe şi aptitudini artistice. „Am profesori care domnesc prin teroare. Ei au o concepţie caporalistă despre Litere. Stupiditatea nesimţirea, îmi par înscrise în program... Mediocritatea sufletească şi totală lipsă de „imaginaţie" la cei mai buni din clasă. Imi dau seama de condiţiunile succesului şcolar. De unde o stare de spirit dezastruoasă. Opoziţie, sabotare sistematică faţă de învăţământ" [10].

Despre el, profesorii n'au, la rândul lor, o părere mai bună. Il cred mijlociu, leneş şi-i prevăd căderea la examenul de bacalaureat — „Eram într'adevăr un foarte rău elev. Insfârşit, un elev extrem de mediocru.

Şi profesorii mei fură exasperaţi, văzându-mă reuşit la bacalaureat. Era ceva contrar prevederilor lor" [11].

Totuşi, acest elev mediocru (!) se distinge prin lucrări, pe care în nici un fel nu le pot concepe şi executa elevii cu adevărat slabi. La o disertaţie filozofică — şi disertaţiile au mare preţ în liceele franceze — Valéry susţinu idei mature şi de o logică sănătoasă în favoarea artei, pe care o considera ca fiind „singurul lucru aproape solid", înţelegând prin aceasta adâncimea şi trăinicia ei timp. Dacă Cette şi priveliştele măreţe ale mării îi furnizaseră impresii aşa de adânci şi durabile.

Montpellier îi relevă un alt aspect al naturii: plantele şi viaţa lor. Oraşul posedă grădini imense şi parcuri populate cu cei mai feluriţi arbori. In decorul lor, se ridicau clădiri de o arhitectură impresionantă, care îl interesară puternic pe tânărul licean. Nu este prin urmare o simplă întâmplare, sau o fantezie artificială, faptul că plantele ocupă un loc de cinste în poeziile lui, iar arhitectura, primul plan al reflecţiilor despre arta isvorîtă din calculul matematic ideal, al „spiritului geometric".

Primele sale poeme sunt vizibil inspirate din atmosfera cetăţii, din vechea tradiţie universitară, unde Rabelais avusese cinstea să ţină un curs despre aforismele lui Hippokrate, iar Auguste Comte îşi petrecuse prima copilărie, în aceiaşi casă, în care avea să locuiască, mult mai târziu, Paul Valéry. Ca o îndepărtată evocare a grădinilor din Montpellier legănate de vântul sudic al Franţei, citâm versurile următoare, extrase dintr'una din primele sale poezii:

„Assise, la fileuse au bleu de la croisée
Où le jardin melodieux se dodeline"....

Torcătoarea, aşezată la fereastră, priveşte grădina ondulândă, în ritm regulat, melodios, ca şi mişcarea valurilor mării dealtfel;

[10] După *Valéry Larbaud*, op. cit., pag. 17.
[11] *Les Nouvelles Littéraires*, 9 Oct. 1937.

ea se lasă în voia gândurilor se îmbată la privirea azurului, visează, meditează; își deapănă ideile, tot așa cum tânărul poet, ne place să credem, își torcea reflecțiile cele mai intime, pe sub umbra aleelor din Montpellier. Ritmului interior al torcătoarei îi corespunde acela al legănărilor copacilor și al florilor care cad lin de pe ramuri.

„Un arbuste et l'air pur font une source vive
Qui suspendue au jour, delicieuse arrose
De ses pertes de fleurs le jardin de l'oisive".
(La Fileuse).

Natura bogată meridională, cu plantele, florile și arborii ei, constitue uneori o adevărată *arhitectură*, de forme subtile, incomparabile celor omenești. Ea găzduește vietățile cele mai obișnuite — păsările — dar ea primește și sufletul setos de liniște, vis și comuniune cu frumusețile ei:

„La princesse, dans un palais de rose pure
Sous les murmures, sous la mobile ombre dort"
(Au bois dormant).

Am putea multiplica numărul versurilor, până la analiza acelui superb poem „Au platane" în care misterul prefacerilor și forța genericului legat de gloată par să constitue atitudinea principală a poetului.... Pasiunea pentru arta arhitecturală, care se manifestă încă de pe băncile liceului — și despre care programa nu pomenea nimic — duce pe Valéry la lecturi și documentări personale. Dicționarul lui Viollet-le-Duc și „Gramatica ornamentației" a lui Oweu Jones sunt isvoarele care-i satisfăceau arzătoarea sa curiozitate, pe lângă spectacolele oferite de ambianța în care trăia și de care lua din ce în ce mai intens și mai sigur, cunoștință. Mărturiile de care dispunem astăzi sunt pline de interes și de duioșie, căci ele ne revelează îmbobocirea unui spirit viguros și pătrunzător. „Arhitectura, zice Valéry, a ținut un loc mare în primele iubiri ale spiritului meu.

„Adolescența mea imagina cu pasiune actul de a construi; pasiunea mea se hrănia cu lecturi destul de precise, cu crochiurile și teoriile pe care mi le făuream.

„Găseam aci mai mult gust și învățătură, decât în studiile mele, și ideia însăși de a *construi*, care este punctul de trecere dela dezordine la ordine, și uzajul arbitrariului pentru a atinge necesitatea, se fixa în mine ca fiind tipul acțiunii celei mai frumoase și celei mai complete, pe care omul și-ar fi putut-o propune" [12].

Interesul pentru arhitectură nu-l părăsi niciodată. Cel mult, el făcu loc, mai târziu, unei alte pasiuni dominante: *muzica*. Poezie, muzică, arhitectură, aveau să se închege cu timpul într'o concepție unitară, sprijinită pe o idee centrală și directoare: *meșteșugul construcției*.

Odată cu aceste preocupări, adolescentul mai face pictură și compune versuri. Citește cu nesaț pe simboliști, pe „decadenți" și

[12] *Pièces sur l'Art*, II-ème edition, Gallimard, Paris, pag. 88.

publică primele sale poezii în *„La conque"*. Revista tânără și „mică", La conque, întemeiată de Pierre Louys, fu onorată de câteva nume devenite celebre: Henry de Regnier, André Gide, Stephane Mallarmé, J. M. Heredia, etc. [13].

Inscris la Facultatea de drept, în 1889, preocupările literare se adâncesc și cresc în volum, datorită nouilor lecturi: J. R. Huysmans, Verlaine, Mallarmé. Către sfârșitul serviciului militar, despre care amintirile păstrate sunt tot atât de rele ca și acelea privitoare la liceu, Valéry se împrieteni cu Pierre Louys, cu ajutorul căruia numele lui deveni cunoscut câtorva cercuri din Paris. Cam la aceiași epocă, André Gide veni la Montpellier, cu gândul să rămână mai mult timp. Intâlnirea fu fructuoasă în urmări. Gide compusese jurnalul său pentru epoca tinereței („Cahiers" d'André Walter") și-l dăduse tiparului. El citi fragmente întregi lui Valéry. Conversațiile lor avură ca subiect: tendințele noui în poezie. Poziția lui Mallarmé încep să-l intereseze în chip deosebit pe tânărul student. Muzica la fel. Fuziunea acesteia cu poezia, iată revelația cea mai de seamă! Domnul este întrezărit. Valéry compune și publică. Periodicele îi remarcă entuziast intrarea pe porțile Parnasului.

Adolescenții din școalele secundare, după cum ne informează Valéry Larbaud, îl privesc cu respect și se mândresc că pot recita versuri din poemele lui.

Așa se prezenta situația literară a lui Paul Valéry în anul 1892. Avea 21 ani. Speranțele erau mari.

Paris

Pentru a-și continua studiile de drept, tânărul „major" părăsește fosta lui reședință de adolescent și se stabilește la Paris. Aprofundează pe Mallarmé și Rimbaud; scrie la multe reviste; dar criza îl pândește. Altă depresiune. De data aceasta însă, ea nu se datorește schimbării mediului, ci.... dragostei. Rațiunea încearcă să lupte. Exasperare. Renunțare. Noui asalturi.... Triumf!....

Vacanțele și le petrece la Geneva. Liniștea și interiorizarea îl duseră la o descoperire surprinzătoare, asemănătoare revelației lui Descartes: *puterile intelectuale sunt singurele garanții ale structurii universului*. Metoda rațională, calculul, disciplinarea realității și supunerea ei legilor spiritului ordonator; actul genetic al ideilor, iată calea pe care trebuia să se angajeze. Atitudinea aceasta nu-i era străină nici înainte. Ea ajunge însă la deplina conștiință de sine. Rezultatele fură strălucitoare: *„La soirée avec M. Teste"*, *„Introduction à la méthode de Leonardo de Vinci"*, la *„Conquette méthodique"*, *„Durtal"*, *„Méthodes"*. O idee, un efort, străbate persistent toată țesătura acestor opere; sesizarea actului gândirii și mișcărilor ei; desgolirea eului de toate impuritățile, până la străvezia reprezentare a intelectului pur. Este o luptă, lupta de a se înțelege pe sine, de a se distruge și reconstrui din neant; este drama spiritului în sine. Da Vinci îi apare ca modelul cel mai desăvârșit al posibilităților intelectuale. Aceiași afinitate îl împinge către Mallarmé, Degas și alții. Primul, a cărui artă o admiră și o

[13] A se vedea: *Ad. van Brever et Paul Lecautand*, Poètes d'aujourd'hui, Paris, Mercure de France, IV ed. 1922, p. 305.

scoate ca expresia tendinței pure către perfecțiune, avea să joace un rol cu totul particular, asupra ulterioarelor orientări ale lui Valéry. Influența lui Mallarmé este constantă de acum încolo, dar va trebui să așteptăm anul 1917, cu apariția poemului *„La jeune Parque"* spre a ne da seama de tot ce a însemnat autorul lui: *„l'Après midi d'un Faune"*, în formarea artistică a tânărului poet. Portretul pe care Valéry i-l schițează lui Mallarmé este elocuent. „Nimic mai „nobil" decât expresia, privirea, felul de a primi, surâsul și tăcerile complet subordonate unui înalt și secret scop ale lui Mallarmé. Totul pleca la el dintr'un principiu sublim și reflectat. Acte, gesturi, aluzii, chiar foarte familiare, însăși invențiile de prisos, nimicurile grațioase, versurile mărunte de ocazie (în care el nu putea să procedeze altfel, decât să facă să apară arta cea mai savantă), totul deriva din puritate, totul părea acordat cu nota cea mai gravă a ființei, care este impresia de a fi unic, și de a exista odată pentru totdeauna. Trebuia, deci, ca el să nu consimtă niciodată la nimic altceva, decât la perfecțiune" [14]. Dar rezultatele imediate sunt contrare așteptărilor.... Cu cât admirația pentru Mallarmé creștea, pe atât Valéry renunță la poezie. Preocupările lui se fixau asupra epistemologiei și, tangențial, asupra politicei internaționale. „Tăcerea", marea tăcere, începu către anul 1897—1900 și dură până în 1917. Căutarea de sine? Poate.

O călătorie la Londra (1894) îi prilejui cunoștința și contactul cu scriitorul George Meredith. Doi ani mai târziu (1896), el reveni în capitala Angliei, cu intenția de a lua un post, la un serviciu de presă.

Sănătatea fiind-i amenințată, fu nevoit să se înapoieze în patrie. Cu ocazia ședерii la Londra, scrise un studiu asupra *„Cuceririi Germaniei"*, destinat unei reviste londoneze și în care analiza tendințele de expansiune ale marei vecine a Franței. Literele nu-i aduc mijloace de traiu și nici nu se gândește la aceasta.

Ca și clasicii, ca și simboliștii, el considera scrisul demn numai pentru glorie. Avea deci nevoie de un post.

In același timp, se hotărește să spună *„adieu"* poeziei. Este anul 1897, an în care a obținut numirea într'o funcțiune la Ministerul Războiului. Renunță la versuri, până în 1917.

Anul următor — 1898 — la 9 Septembrie, Stéphane Mallarmé muri. Lovitura fu puternică și dureroasă. „Fu ca una din acele lovituri de trăznet, care isbesc mai întâi în adâncime și care distrug puterea de a ne vorbi. Ele lasă aparența noastră intactă și noi trăim în chip vizibil, dar interiorul este un abis" [15].

Valéry nu se mai ocupă decât de știință, de abstracțiuni și în deosebi de psihologie. Lucrările lui Théodule Ribot îl interesează, dar nu-l satisfăcură. Spiritul lui de fin analist și pretențiunea lui de a sesiza activitățile psihice — cu precădere cele intelectuale — în esența lor, nu se puteau mulțumi cu studii impregnate de fiziologisme și care nu aveau decât importanța unui început de psihologie științifică. Punctul de vedere a lui Valéry era mai degrabă filosofic, asemănător aceluia al lui Bergson, după cum mărturisește

[14] *Variétés*, III, pag. 20.
[15] *Variétés*, II, Gallimard, Paris, pag. 185.

într'o scrisoare adresată lui Xavier Leon. Strânse chiar un bogat material despre filosofia lui Zenon din Eleea, a cărui influenţă netăgăduită o vom regăsi în „Cimetière Marin". Numeroasele teme filosofice în literatura sa, sunt fără îndoială, fructul acestor cercetări. Fiind invitat la 28 Iunie 1928 la Societatea franceză de filosofie, spre a vorbi despre creaţia artistică. Valéry făcea următoarea declaraţie publică: „Intr'adevăr — pentrucă trebue să ajung la un fel de mărturie publică — au existat două părţi în viaţa mea intelectuală — care s'au întâlnit uneori — una dedicată studiului pasionat şi încăpăţânat al unor chestiuni, care, am ştiut-o mai târziu, puteau să fie chestiuni de filosofie; cealaltă, consacrată unei producţii literare, (sub formă de poezie), exerciţiului foarte intermitent al unei arte. Dar, s'a întâmplat ca aceste două moduri de activitate să aibă în mine raporturi particulare şi care, în timp ce mă dedam diferitelor cercetări, care n'aveau în ele nimic literar, demonul sau simţul artei veghea în fundul spiritului meu. Apoi când, mai târziu, împrejurările m'au adus, sau m'au recondus să scriu, când am început să compun poeme, se întâmplă ca ideile, metodele, sistemul de gândire, care-mi deveniseră esenţiale, nu putură să nu apară, şi să nu influenţeze activitatea mea de scriitor. Cred că aceasta se vede. Poate prea mult" [16].

In Iunie 1900, se căsători. Notele redijate pentru schiţa biografică, pe care i-o trasează Valéry Larbaud, spun: „Deoarece mă ocupasem de Doamnele Mallarmé, ele se ocupară de mine. M'am căsătorit în 1900, Iunie".

Interesul pentru ştiinţă continua să-l obsedeze.

La această epocă, urmează cursurile fizicianului Jean Perrin. Numai prin 1912—1913, în urma insistenţei lui André Gide şi a altor prieteni, se hotărî să compună câteva versuri. Intenţia iniţială era ca versurile acestea să fie şi ultimele; ele trebuiau să fie crainicul renunţării la poezie. Dar rezultatul fu altul. După patru ani de muncă, după mai bine de 100 refaceri şi recopieri, se născu un poem unic, perfect, care fondă pentru totdeauna gloria lui Valéry. Şi acesta fu hotărîtor; *el fu câştigat definitiv pentru poezie.*

Desgustul faţă de operele sale anterioare, durerea de a se vedea mereu departe de idealul său artistic, energica atitudine negativă se transformă pas cu pas în muzică, idee, perfecţiune. Eul distrus de propriile-i ambiţii, renăscu; dorul de viaţă reveni şi aceasta înseamnă triumful poeziei. Ce drum şi câte popasuri între cele două atitudini! Câte căderi şi ridicări!

„Non! L'horreur m'illumine exécrable harmonie!
Chaque baiser présage une neuve agonie".

Dacă nemulţumirea poetului ia accente dramatice, neputându-se apropia de armonia pe care o visează şi dacă fiecare încercare nouă anunţă o nouă agonie, frământarea de sine îl adânceşte însă; arta lui capătă mereu în consistenţă; imaginea idealităţii se întrezăreşte în actul creaţiei; încrederea îşi reia locul în sufletul său; vigoarea de adolescent reapare, poetul renaşte şi poezia trăeşte:

„Et sur toute ma peau que morde l'âpre éveil,
Alors, malgré moi-même, il le faut. O Soleil,

[16] *Bulletin de la Soc. fr. de philosophie* Nr. 1, Janvier 1928, pag. 3.

Que j'adore mon coeur où tu te viens connaître.
Doux et puissant retour du délice de naître".
(La Jeune Parque)

Am insistat asupra perioadei de „tăcere" și a momentului revenirii la poezie, întrucât metamorfoza care se operează în timpul acesta în sufletul lui Valéry, capătă o semnificație specială în teoria lui poetică. Este opoziția dintre inspirație, „versul ușor" și poezia isvorîtă din sguduirile adânci ale conștiinței, dar trecute cu mare grije prin creuzotul combinărilor tehnice intelectuale.

De acum încolo, producțiile își urmează drumul normal.

După *„La jeune Parque"*, vin poemele care constitue colecția *„Charmes"*, capo-d'opere de ritm și muzicalitate. Apoi *Eupalinos, l'Âme et la danse*, care precizează concepția s'a artistică și estetică.

Din anul 1925, Paul Valéry ocupă fotoliul 38, devenit vacant in urma morții lui Anatole France; gloria poetului, admirat la început de câțiva inițiați, devine glorie oficială, în rândurile celor 40 de *„nemuritori"*.

Publicul cititor francez avusese ocazia să ratifice și să anticipeze această glorie încă din 1921, căci în urma unei anchete întreprinse asupra celui mai mare poet francez contemporan, majoritatea voturilor îi fur acordate lui. Valéry deveni chiar un fel de „modă", vocea lui era ascultată pretutindeni și ideile lui împărtășite de artiști ca și de filosofi.

El ținu discursul de închidere la Congresul asociației Guillaume Budé, care avu loc la Nîmes (30 Martie—2 Aprilie 1932), sub președinția lui Gaston Doumergue, vorbind despre: *„Helada și noi"*, cu care ocazie, susținu teza că Grecii, inventatori ai puterii „logosului" provocator și imbold al gândirii, au unit într'o perfecție unică, dragostea formei cu temeinicia fondului. Timpurile noastre, corupte de mecanicism, s'ar putea regenera printr'o restaurare a spiritului vechei Helade. Trei ani mai târziu, 1935, dela 1 Aprilie—3 Aprilie, Valéry fu invitat să prezideze o reuniune a unui grup de scriitori și savanți la Nice, al cărei rost era să discute problema formării omului modern" [17].

In anii (1937—1938), Collège de France îi încredință o catedră de poetică, drept consacrare oficială a interesului, pe care deile și opera sa îl treziseră în conștiința Franței culte.

Dar gloria lui Valéry n'a rămas numai între hotarele patriei sale; poemele lui sunt citite în toate țările culte; ele au început să influențeze pe unii poeți și critica a înregistrat cu satisfacție orice operă nouă, emanând dela el. Expresia acestei atenții europene, am putea spune, se concretizase încă din 1927 când, un grup de scriitori (germani, italiani, spanioli, englezi, polonezi, etc.), îi ofereau un volum omagial, declarându-l „poetul și moralistul spiritului modern". Era semnul triumfului meditației îndelungate, asupra grabei și superficialității; triumful unei vocații, asupra vicisitudinilor și contingențelor vieții.

[17] A se vedea: S. D N.; Cooperation intellectuelle, pag. 61—62, 1935.

II

PĂRERI DESPRE ARTĂ ŞI FRUMOS

Valéry n'a elaborat niciodată sistematic ideile sale despre problemele estetice şi artistice. Nu pentrucă acestea îi lipsesc, dar pentrucă el n'are încredere în „exprimările definitiv formulate".

Raţiunea geometrică ne obligă să căutăm principii statornicite şi înţepenite în timp; viaţa ne pune în prezenţa nestăvilitei mişcări şi transformări a energiilor de toate nuanţele. Dacă arta face apel şi se sprijină pe intelect şi pe calcul, ea urmează în schimb ritmul fluid al duratei, al vieţii. Schemelor schematizante ale gândirii abstracte, ea le opune multiplicitatea impresionantă a variaţiilor estetice. Secretul frumosului nu stă oare în găsirea posibilităţilor care leagă forţele adânci ale sufletului, din care purcede arta, de mijloacele ei tehnice şi de efectele pe care aceasta le produce asupra noastră? Cel puţin aşa pare să se orienteze reflecţia lui Paul Valéry.

Valéry a fost permanent preocupat de natura, geneza şi valoarea operelor de artă.

Atitudinile sale au fost formulate ocazional.

Conferinţe, discursuri inaugurale, comunicări făcute Academiei, Societăţii franceze de filosofie, esseuri, toate i-au fost prilej pentru a exprima păreri şi observaţii asupra variatelor probleme ale artei. Ne amintim că, încă de când era elev la liceu, el susţinea într'o disertaţie ideia îndrăzneaţă că: *„arta este singurul lucru aproape solid"*, adică numai ea rezistă îndoelilor şi atacurilor critice ale inteligenţei noastre.

Critica esteticii clasice

Cu toată apărarea organizată, de a nu fi socotit un teoretician, şi cu atât mai puţin un filosof, ci un *„simplu amator"*, care „ignorează totul", Valéry se relevă în fond posesorul unor idei bine înlănţuite şi cu grijă orânduite.

S'ar putea fixa punctul de plecare al *„teoriei"* lui în critica esteticii clasice.

Gândirea metafizică a vechilor filosofi a generat o realitate transcendentă, dominând existenţa simţurilor şi intuiţiilor şi proclamând autonomia noţiunilor şi ideilor, faţă de viaţa concret trăită.

Incorsetată de „existenţele absolute" şi atrasă de mirajul esenţelor universale şi eterne, metafizica descoperi ordinea, proporţia şi armonia universului „ca o consecinţă a imanenţei ideii de *Frumos*".

Estetica luă astfel naştere. Şi în astfel de împrejurări, crede Valéry, ea ar fi luat naştere chiar dacă n'ar fi existat nici o operă de artă. Mai mult, ea ar putea să dăinuiască încă fără existenţa vreunei realizări artistice" [1]. Nefiind sprijinită pe observaţia creaţiilor este-

[1] Réflexions sur l'art. Bulletin de la Société française de philosophie; Mars—Avril, 1935, pag. 61.

tice, dar pur și simplu dedusă printr'un procedeu dialectic, estetica clasică nu face altceva, decât să speculeze asupra vorbirii și judecăților. Exemplele pe care ea le supune uneori analizei, nu sunt deloc „puncte de plecare"; ele sunt mijloace de aplicare ale unor teorii mai dinainte construite. „Estetica afirmată în chipul acesta, se desvoltă la început — și mult timp după aceea — *in abstracto*, în spațiul gândirii pure. Ea fu zidită pe etaje, de către ciudatul și îndemânaticul animal dialectic care, plecând dela materialele brute ale vorbirii obișnuite, le descompuse și izolă cât mai bine în elemente socotite simple și se strădui să clădească, împreunând și contrastând pe cele inteligibile, locuința vieții speculative". [2]

Este adevărat, că la origină se semnală prezența și valoarea unei funcțiuni senzoriale-afective: *dorința*. Dar, departe de a intra în țesătura intimă a ideilor esteticii, ea împiedeca în fond combinațiile intelectuale și supăra admirabila lor simetrie. Dorința rămase pe dinafara planului esteticii. I se atribui în schimb un rol, netăgăduit se înțelege, în conservarea individului și a speciei. Resorturile ei, ca funcție creatoare în artă și ca influență asupra celor care gustă opera, rămaseră necunoscute clasicilor.

Urmările unei atari speculații fură multiple. Abstractizând și schematizând, cu intenția vădită de a ajunge la *Unitate*, estetica artei clasice ignoră timp îndelungat, multiplicitatea formelor artistice și ale gusturilor. Ea proscrise orice producție care nu se putea acomoda regulelor dogmatice. In pretenția ei de *universalitate* și *infaibilitate* ea ajunse să-și îmbrace propria-i originalitate goală. „Ea se credea universală; dar din contră, era minunată ea însăși adică originală.

Ce poate fi mai original decât a se opune majorității tendințelor, gusturilor și efectuărilor existente sau posibile; ce poate fi mai original decât condamnarea Indiei și Chinei, „goticului" și arabescului și repudierea aproape a întregei bogății a lumii care vrea și produce *altceva:* un obiect de deliciu sensibil, care să fie în perfect acord cu mișcările și judecățile rațiunii, și o armonie a momentului, în acord cu ceea ce descoperă în libertate, durata?". [3] Dogmatismul metafizicii clasice a frumosului este așa dar contrar vieții, momentului și trăirii. Folosind aceleași instrumente logice ca și pentru demonstrarea adevărului, se ajunse fatal la confundarea celor două valori: Frumosul și Adevărul. Valéry ar fi putut adăuga, fără nici un risc, o întreită confuzie: Frumosul, Adevărul, Binele. El nu este dealtfel străin de această atitudine.

Să ne fie permisă o întrebare: Cărui fapt se datorește evoluția paralelă, fără relațiuni de inter-penetrație, a celor două ordine de valori: arta propriu zisă și reflecția asupra ei, sau estetica? Deoarece filosofia Frumosului abstract și universal n'a împiedecat desvoltarea artelor și nici diversitatea lor, Valéry ne dă răspunsul indirect: Rațiunea și-a continuat drumul ei; arta și-a urma cursul

[2] Variétés IV, pg. 242.
[3] Variétés IV, pg. 250—251.

dictat de necesităţile misterioase ale creaţiei. Un răspuns mai clar, întâlnim într'o remarcă, a cărei ingeniozitate merită să fie evidenţiată. Dacă estetica clasică a comis greşeli, acestea nu s'au refractat deloc asupra acţiunii artistice, pentru motivul că ele au rămas închise în cadrul ei logic. „Eroarea ei, după părerea mea, nu avea influenţă decât asupra sa şi asupra adevăratei sale naturi; asupra adevăratei sale valori şi funcţiuni" [4]. Estetica clasică şi-a pricinuit singură falimentul. Dar eşecul esteticii clasice nu înseamnă renunţare la reflecţie asupra artei şi prin urmare la participarea raţiunii în elaborarea regulelor tehnice şi a studiului gusturilor şi scopurilor urmărite.

Ipotezele şi cercetările asupra originii artelor şi a feluritelor influenţe sociale, economice, culturale, etc., au dus la constituirea *unei estetici istorice*. Analizele condiţiunilor speciale unei opere de artă, măsurătorile chiar, studiul tendinţelor către frumos şi a reacţiunilor psihice corespunzătoare, clasarea mijloacelor şi a efectelor stau la baza *esteticii ştiinţifice*. Estetica este necesară şi utilă. Ea are o bază raţională, deşi nu poate prinde în formule schematice infinitul dorinţei şi plăcerii artistice. Şi, dacă esetitca nu poate să fie decât „rezonată", nu înseamnă deloc că ea trebue să fie şi dogmatică.

Criza vieţii şi a tendinţelor moderne

In studiile sale, precum şi cu diferite ocazii, Paul Valéry a fost pus în faţa marilor opere de artă clasică şi modernă. Nu o singură dată simpatia şi admiraţia sa au avut ca obiect, fie arhitectura antică, fie pictura Renaşterii, fie pe aceea a epocii contemporane. Se desprinde totuşi, din paginile esseurilor lui, oarecare neîncredere în prezent. Perioadele trecute îi apar mult mai favorabile creaţiei artistice. Iluzie şi deformare a judecăţii prin perspectiva istorică ? Nu. Trecutul, cu toate defectele sale inerente oferă un avantaj superior, faţă de timpul nostru. Artistul putea să gândească în voie, să contemple, să *încerce*, să aştepte, să reia activitatea întreruptă, să revină asupra paşilor făcuţi, să modeleze şi să dea opere complete, sau, cel puţin, să se apropie de acest ideal. In plus, el avea un mediu spiritual care-l ajuta. Mecenii artelor nu mai există azi; subvenţiile şi bursele sunt reduse; mânăstirile şi instituţiile sigure au devenit rarităţi. Cu ocazia discursului pronunţat la 23 Iunie 1927, în faţa membrilor Academiei, elogiu adus lui Anatole France, poetul poeziei pure semnala vitregia condiţiunilor externe şi sociale, care constrâng pe artist şi-i scad libertatea şi puterea.

„Timpul nostru nu mai oferă avantagii din acelea care îngăduiau desvoltarea în voie a darurilor celor mai delicate ale spiritului, la adăpost de mizeriile secolului şi la umbra unei imense

[4] Variétés IV, pg. 250. —

instituții. Lipsesc veniturile mânăstirești; s'au dus mânăstirile. Demnitatea activității după voie nu mai există. Societatea noastră pozitivistă și materialistă se caracterizează, din contră, prin neputință de a da oamenilor de spirit un loc precis și suportabil în gigantica și grosolana ei economie" [5]. Care sunt cazurile acestei dezadaptări: Principala stă în faptul repeziciunii cu care se succed evenimentele. Abia au apărut unele forme noi de viață, și înainte ca ele să se fi consolidat câtuși de puțin, altele vin să le clatine și să le înlocuiască. Iuțeala schimbărilor zăpăcește spiritul, incapabil să prevadă și să preîntâmpine. Lovit el însuși, devine victima forțelor exterioare. Este o criză; o criză spirituală. Pretinsul progres tehnic a depășit puterile noastre sufletești. Noțiunile de *timp* și *spațiu* au fost adânc modificate, dar intensitatea vieții interne a scăzut îngrozitor. Și cu ea, organizația socială se găsește în haos. Omenirea suferă din cauza divorțului dintre planul realității psihice și acela al existențelor materiale. „Lumea modernă — se tânguește Valéry —, care a modificat atât de mult viața noastră materială, n'a știut să facă nici legi, nici moravuri, nici o politică, nici o economie, care să fie în armonie cu imensele schimbări, cu victoriile sale de putere și precizie.

„Suferința actuală îmi pare deci o criză a spiritului și a produselor lui. Sufletele noastre sunt îmbibate de obișnuințe pe care avalanșele rapide ale ultimilor ani le-au zăpăcit fără să le distrugă; și noi purtăm astfel în viitor greutatea erorilor comise de acei care ne-au precedat și care, probabil, nu puteau să nu le comită" [6].

Inteligența științifică, a cărei funcțiune este să pună ordine logică în domeniul fenomenelor, să stabilească raporturi și relații cantitative, să cerceteze cauzele și să le reducă prin abstracție și ierarhizarea clasificatoare, găsește explicații și pentru criza *vieții moderne*. Mai puțin capabilă este să indice remediile.

Valéry nu se preocupă atât de explicații. Pe el îl interesează efectele produse asupra actelor. Poate că și din ea vor izvorî valori noi, pe care societatea le va admira și de a căror invenție se va felicita cândva. Dar îndoiala se strecoară aici și speranța se pulverizează. Valéry recunoaște undeva că fiecare epocă își are marile ei *excitante*. Nu s'ar putea admite oare ca această criză să devină ea însăși un puternic imbold, care să provoace o puternică reacție a spiritului în fața instabilității valorilor estetice? Este posibil. Deocamdată, constatările sunt pesimiste, tocmai pentru motivul că ritmul vieții externe provoacă reflexe similare lui și arta rămâne doar o ocupație supusă perenității și epuizării accelerate. Operele de artă produse de timpul nostru ar fi comparabile copiilor născuți cu tare congenitale, cu debilitate ereditară. Ele sunt amenințate de cele mai ușoare atacuri. Lipsa aptitudinii lor de a susține interesul pentru ele și *uitarea*, constitue condiția morții lor,

[5] Variétés IV, pg. 24.
[6] Variétés IV, pg. 200.

de multe ori în chip prematur. De ce? Fiindcă artistul, mimând trepidațiile tehnicei și ale modei, se supune acelorași tendințe: *graba, superficialitatea* și *superstiția noutății*. Mari artiști există totdeauna, dar ceea ce lipsește astăzi artistului este *focul* sacru și *„consumarea"* interioară de „a deveni mare" creator. Valorile estetice sunt supuse fluctuațiilor reclamelor, gusturilor superficiale și totdeauna, dar ceea ce lipsește astăzi artistului este *focul* sacru și a găsi debușeuri de desfacere avantajoase, aceasta pare că este lozinca timpului nostru. „Artele însă nu se acomodează cu graba. Idealurile noastre abia durează zece ani! Absurda superstiție a *noutății* — care cu durere a înlocuit vechea și excelenta credință în judecata *posterității* — atribuie eforturilor scopul cel mai iluzoriu și le face să creeze ceea ce este mai pieritor; ceea ce este pieritor prin însăși esența ei: senzația noutății" [7].

Creația artistică

După socotința noastră, nici o altă problemă nu este mai tulburătoare, ca aceea a creației artistice. Ea își găsește un echivalent aproximativ în psihologia *invenției*. Unii filosofi au încercat să recunoască identitatea dinamismului acestor procese psihice, considerând creația artistică și invenția științifică, două fațete ale acelorași forțe spirituale. Înrudirea este evidentă, dar identitatea, nu. Dacă, și în artă și în științe, sufletul nostru nu devine real decât în măsura în care este generator de valori, născocitor de forme, idei și aplicații noi, am putea totuși să admitem că între creația artistică și aceea științifică există deosebiri ce nu pot fi neglijate, cel puțin din punctul de vedere al direcției în care sunt orientate. Datorită primei, tindem să transfigurăm realitatea sensibilă, afirmând prin mijlocirea ei adânca realitate a spiritului, cât timp creația științifică nu ne duce dincolo de o relativă adaptare a ideilor la lucruri și a mijloacelor la scopurile acțiunii. Este o chestiune de perspectivă, dar și de libertate. Semnalăm această problemă, deoarece vom întâlni în gândirea lui Valéry o bună gândire făcută *calculului* și *științei* în creația artistică, precum și pretenția constituirii unei estetici științifice. De altă parte, Valéry se ferește sistematic să se pronunțe categoric, cu privire la problema enunțată. Este adevărat că în tinerețea sa pare să fi dominat ideia unei depline corespondențe între cele două aspecte ale creației, dacă rămânem la interpretarea lui *„Eupalinos"* și a lucrării lui despre Leonardo-da-Vinci. Dar mai târziu, prudența se accentuiază. Astfel, la 28 Ianuarie 1928, vorbind la *Société française de philosophie* și fiind solicitat să discute problema creației în genere, el refuză să se hazardeze în speculații care depășesc puterile lui. sau să expună ceea ce a învățat din cărți, preferând să vorbească despre ceea ce a *simțit, trăit*, experimentat și înțeles: creația artistică. O rezistență semnificativă opune și în timpul discuțiilor care au avut loc în cursul aceleiași ședințe. Atitudinea lui Valéry însă va fi mai bine lămurită prin analizele care urmează.

[7] *Pièces sur l'Art*, 11-ème edition, Gallimard-Paris, 1934, pg. 256.

Incercând să strângem într'o formă sintetică convingerile, reflecţiile, părerile şi aluziile presărate în diversele lui scrieri, am găsit că nu greşim prea mult, dacă le grupăm în jurul a două mari chestiuni: 1. *Tendinţele care stau la baza creaţiei artistice* şi 2. *Modalitatea prin care aceste tendinţe ajung să se realizeze.*

Se pare că în gândirea lui Valéry stărue vechea idee aristotelică, a distincţiei dintre *materie* şi *formă*. Înţelesul acestor două noţiuni este cu mult lărgit; poetul francez înglobând în ele tot ce *poate servi* spiritului omenesc, pentru a realiza ordinea ideilor sale faţă de haosul cel puţin aparent al fenomenelor, privite din exterior. El vorbeşte adeseori de materia cuvintelor (limbajul), de aceea a sunetelor, în care operează muzica, etc. De altă parte, forma este înţeleasă ca o calitate necesară materiei spre a deveni perceptibilă şi definibilă. Această calitate, deşi ajunge să fie gândită de mintea noastră, nu este în aceeaşi măsură accesibilă puterii explicative a inteligenţei. Ea poate rezulta din jocul mecanic al forţelor, din *virtutea* misterioasă a naturii, sau din posibilităţile şi tehnica artistului. Materia în sine nu interesează, cu toate că obstacolele pe care le opune libertăţii spiritului nu trebuesc nesocotite. In fond, rostul ei se reduce la acela de a servi desfăşurării puterilor sufleteşti. In orice artă, în orice act de creaţie de acest gen, raportul de subordonare relativă a materiei faţă de spirit rămâne un postulat esenţial. Dacă formele rezultate din înlănţuirea energiilor mecanice, precum şi acelea produse pe cale de *creştere* de către natură, scapă în parte voinţei noastre, formele efectuate de activitatea artistică procedă din „diferite libertăţi" ale artistului.

Omul, zice Valéry, prezintă particularitatea de a trăi şi activa pe două planuri paralele. El posedă unele nevoi care tind să-l readucă mereu la starea anterioară declarării lor, din momentul în care sunt satisfăcute. Cu alte cuvinte, aceste tendinţe se caracterizează printr'o continuă auto-anihilare. (Materia le este hrana necesară). Foamea se anihilează imediat după consumarea alimentelor pe care le avem la îndemână. La fel setea şi toate celelalte trebuinţe constituind ceea ce Valéry numeşte *„ordinea lucrurilor practice"*.

Alături de aceste nevoi „finite", noi simţim altele care, cu cât sunt satisfăcute, cu atât devin mai intense şi se reînoesc. Limita nu există; materia îşi pierde eficacitatea şi spiritul singur devine generator de plăcere şi căutare a plăcerii, pentru sine. Ele formează ordinea *„lucrurilor estetice"*.

Tendinţele infinite sau estetice se definesc prin: *„satisfacţia* renaşte *nevoia, răspunsul* regenerează *cererea, prezenţa* determină *absenţa şi posesia, dorinţa"* [8]. Dar cum se explică faptul că atenţia şi activitatea slăbesc, după un efort îndreptat în direcţia acestor tendinţe ? Real, crede Valéry, spiritul alimentat de senzaţiile estetice nu oboseşte niciodată. Când renunţă la o activitate, la un obiect, el trece la altceva. Adevărată este numai schimbarea, varietatea. Fiind însă nevoit să folosească organele corpului, care este mărginit, noi avem impresia că sufletul oboseşte. Libertatea artistului de a lucra asupra materiei, de a o supune unor operaţii

[8] *Pièces sur l'Art*, pg. 249.

transformatorii, este fără îndoială una din puterile lui creatoare, dar ea nu devine comprehensibilă decât dacă o fundăm pe alte două libertăți mai adânci: *libertatea formei și libertatea duratei.* Fără ele, creația artistică n'ar fi cu putință, deoarece forma și trăirea intimă — durata — implică o conștiință care cunoaște și dă valoare operei, o situează într'un univers de existențe ideale, străine naturii ca atare. Ca să lămurim această gândire implicată în „filosofia" lui Valéry (îi cerem scuze de această inadvertență), ne oprim puțin la reflecțiile conținute în esseul său *L'homme et la Coquille* [9]. Natura construește și ea opere, ființe vii, în care suntem ispitiți să admitem ideea unui *plan* și a unor *intenții* foarte asemănătoare cu acelea ale artistului. Dar ceea ce diferențiază creația uneia și a celuilalt este următorul lucru: In timp ce natura procedează prin creștere, artistul realizează prin construcție și fabricare. Natura folosește totdeauna aceleași modalități; ea nu cunoaște libertăți similare acelora semnalate mai sus. Putem înțelege operele naturii, reducându-le la forme geometrice. Le putem analiza și măsura, ne este însă imposibil să creem, folosind procedee identice. O scoică poate fi fabricată; creată pe cale artificială, dar niciodată nu vom ajunge să-i dăm un *sens*, o rațiune de a fi, căci acestei opere îi va lipsi mereu răspunsul la întrebarea: La ce servește, la ce bun ? Și opera de artă prezintă acest caracter singular: nimic, nici un interes vital nu o pretinde. Ea are în schimb o altă semnificație: spiritul o poate contempla, își poate da seama de valoarea ei, în timp ce „scoica va ignora totdeauna întreaga ei frumusețe" [10].

La prima vedere, am risca să apropiem gândirea lui Valéry de aceea a filosofului german Schopenhauer, pentru care contemplația estetică reprezintă, pe lângă alte avantaje, ca acela de a ne îngădui să ne eliberăm de forțele oarbe ale voinței de a trăi, mijlocul de a proecta activitatea conștiinței, într'o lume ideală, dându-i astfel un rost și un înțeles, dar poetul francez nu se oprește aici. Vom vedea că pentru el acțiunea esențială nu este contemplația operei realizate, ci tocmai trăirea intensă a procesului creației. Revenind acum la libertățile spiritului asupra materiei, suntem nevoiți să precizăm totuși raportul real dintre ele. Idealul, spiritul, forma, nu ar trebui să obosească niciodată, dar în fapt, ele nu se pot lipsi de colaborarea materiei și a corpului, căci numai din această inter-acțiune ia naștere opera de artă. Intersecția celor două ordini de nevoi (finite și infinite) este necesară, spre a înlesni ca o acțiune finită să provoace o desvoltare infinită.

Tendințelor de bază ale creației artistice, Valéry le recunoaște, ca să spunem astfel, și unele sensuri la început secundare. Se prea poate ca la origină nevoia de a crea fără un scop practic precis să fie stimulată de plictiseală și sentimentul golului psihic. Spontaneitatea însă nu rezistă. Ea cedează locul, încetul cu încetul, reflecției, ordinei minții și disciplinării pornirilor spre figurație și simbolizare.

Dela sensibilitatea periferică, sau dela aceea afectivă, creația

[9] In: *La Nouvelle Revue Française* nr. 281, 1937, pg. 161.
[10] Idem, pg. 179.

artistică tinde progresiv să prindă rădăcini în sensibilitatea intelectuală. Iată un concept al cărui înțeles are nevoie de precizare. El nu este nou în teoria estetică. La Valéry însă, acest concept nu se confundă cu ideea logică a filosofiilor intelectualiste, după care arta ar avea misiunea să reprezinte raționalul din om.

Sensibilitatea intelectuală, deși mai rară decât emoțiile obișnuite și cu rezonanță restrânsă, este produsă de cauze curat intelectuale. Creațiile izvorîte din dinamica ei au rostul să reprezinte acțiunile și frământările intelectului. „Arta, zice Valéry, oridecâteori a luat ca subiect viața intelectuală, a considerat și a zugrăvit până acum, mai degrabă intelectualul, omul de spirit, decât intelectul însuși. Mi se părea că inteligența, în exercițiul cercetărilor ei ilimitate, ne dădea emoțiuni foarte asemănătoare — dar de o tonalitate particulară — acelora care sunt asociate impresiunilor provocate de spectacolele naturale, evenimentele vieții afective, dragoste sau credință" [11]. In tensiunea lui deci, intelectul pregătește opera de artă cu mult înainte de a o elabora; iar trăirea frământărilor cărora el este supus, meditațiile datorită cărora se înfiripează, se modifică și se structurează ideea inițială, până ce ajunge la maturizare, constitue adevărate emoții, pe care numai artistul atent la propria-i activitate le poate înțelege. Focul interior topește ideile dându-le forme noi; el este generatorul actului de rezonanță, care este opera de artă. Această reflecție stăruie atât în proza, cât și în versurile lui Valéry. Ca exemplificare, citâm următoarea strofă de început, a poemului O r p h é e : [11 a]

„Je compose en esprit, sous les myrtes, Orphée
L'admirable !... Le feu, des cirques purs descend;
Il change le mont chauve en auguste trophée
D'où s'exhale d'un dieu l'acte retentissant".

Dar cu aceste analize, am trecut la al doilea aspect al problemei creației artistice și anume la modalitățile realizării operei de artă. Sensibilitatea intelectuală presupune meditația teoretică. Marile producții, acelea care au rămas în timp și l-au învins, nu s'ar fi putut înfăptui fără această activitate mintală. Găsim numeroase aluzii și insistențe chiar în operele lui Valéry, privitoare la meditația artistică. Amintim numai exemplul lui R. Wagner care mărturisește că a compus *Tristan și Yseult* sub imperiul unei mari pasiuni drăgăstoase, este adevărat, dar în *„urma mai multor luni de meditație teoretică"*. Valéry nu face aici decât să teoretizeze propria-i experiență estetică. Am văzut în schița biografiei lui intelectuale, cum o lungă perioadă de „tăcere" a fost folosită tocmai pentru reflecție și cum elaborarea „Tinerei Parce" a durat câțiva ani de-arândul.

Ne amintim deasemenea de ambițiile intelectuale ale lui Monsieur Teste de a se realiza numai ca idee, ca act gânditor, de a sesiza drama inteligenței sale.

Meditația estetică implică logic două procese corelative :

11 *Bulletin de la S. F Ph.* nr. 1, 1928, pg. 4.
11 a *Poésies*, pg. 13.

calculul și *„jocul technic"*. Vom stărui puțin asupra lor, deoarece înțelegerea lor ne va scuti să întârziem prea mult asupra ultimei chestiuni din prezentul capitol, referitoare la idealul estetic. Orice operă de artă trebue să tindă la exprimarea unor forme pe cât posibil perfecte. Perfecțiunea formei rămâne o năzuință; ea este totuși realizată în artele care se sprijină pe un calcul riguros geometric. *Eupalinos*, presupusul arhitect al templului din Megara despre care vorbește Herodot, este primul mare artist, care a descoperit secretul virtuții calculului și al proporțiilor născute din geometrie. „Acest templu delicat, strigă el prin interpretul său modern, nimeni nu știe, este imaginea matematică a unei fete din Corinth, pe care din fericire am iubit-o. El îi reproduce întocmai „proporțiile particulare" [12].

Aceeași concepție o întâlnim și în celelalte esseuri asupra *Dansului*, L. d. Vinci, Mallarmé, Degas etc. Nu este cazul să urmărim aici toate apropierile pe care Valéry le stabilește între diferitele arte ca: arhitectura, muzica, dansul etc., ca expresii ale numărului și calculului geometric. Remarcăm poezia de o clasică frumusețe și construcție *„Cantique des colonnes"*, dedicată ilustrării acestei idei :

„Nos antiques jeunesses,
Chair mate et belles ombres
Sont fières des finesses
Qui naissent par les nombres" [13].

Valoarea calculului ca instrument de creație artistică o vom întâlni și în teoria „poeziei pure" și vom regăsi procedeul în construcția versurilor poetului. Dar calculul nu este fără păcat, căci dela întrunirea elementelor lui în gândirea artistului și până la elaborarea reală a operei de artă, este un drum destul de lung și anevoios. Mijloacele cu care operăm asupra materiei nu sunt dintr'un început adaptate scopului urmărit. De altă parte, se poate întâmpla ca aranjamentul mintal inițial, să se dovedească în dezacord cu acțiunea practică de exprimare a formelor, de unde o nouă activitate esențială: *jocul technic*. Valéry admira în Mallarmé puterea meditației și a încordărilor susținute. în Leonardo-da-Vinci forța savantă a geniului, care nu lasă loc improvizărilor și surprizelor ușoare; La Degas, el urmărește cu o vie simpatie *actul* revenirii asupra primilor pași, nemulțumirea de sine, căutarea formei ideale. Este adevărat că *ezitările* lui Degas nu sunt comandate numai de necesitatea internă a căutării pentru ea însăși. Atitudinile lui și arta sa sunt deseori învăluite de tendințe eclectice. Valéry nu ne-o spune direct, dar lasă să se înțeleagă acest lucru. Degas oscilează mult timp între „comandamentele" lui Ingres, care-l sfătuesc să exercite riguros „liniile" și să nu picteze decât din amintire și după modelele marilor maeștri — niciodată după natură — și între „grațiile stranii" ale lui Delacroix. Degas, cercetătorul, este

[12] Apud: René Fernandat: Eupalinos, în : Paul Valéry (operă colectivă) Edit. de la Revue Capitole, Paris, 1926, pg. 71.
[13] Poésies, pg. 119.

în acelaș timp un mare admirator al siguranței lui Manet, „strategul acțiunii picturale" [14].

Totuși, Degas rămâne tipul artistului, care vrea să depășească impresia imediată, forma inițială și să redea ideea actului pur.

Poate că această exigență se acorda și era pretinsă și de subiectele pe care și le propunea să le exprime: *mișcarea* și *atitudinile*. Artistul avea o pasiune pentru caii de curse și eleganța lor. Astfel orientat, pictorul nu ajungea să termine o operă. Incercările lui de dăncire se rezolvau în veșnice schițe. Și ce este adevărat pentru el, este pentru orice artist care adoptă jocul technic. „Toate artele privite timp îndelungat se adâncesc în probleme insolubile. Privirea concentrată dă naștere unui infinit de greutăți și această generație de obstacole imaginare, de dorințe incompatibile, de scrupule și de pocăințe este proporțională sau mai mult decât proporțională, cu inteligența și cunoștințele pe care artistul le are. Cum să alegem între partidul lui Raphael și acela al Veneților, cum să sacrificăm pe Mozart lui Wagner, pe Shakespeare lui Racine? Dar aceste indeciziuni nu au nimic tragic nici pentru amator, nici pentru critic. Ele sunt pentru artist frământări de conștiință reînoite cu fiecare retușare, pe care o face asupra a ceea ce făcuse mai înainte" [13]. Dacă amatorul și criticul n'au nimic comun cu frământările și „schițele" artistului, în materie de valoare artistică, socoate Valéry, acestea echivalează cu opera de artă, căci a termina o operă, ar însemna să „ștergem din ea urmele muncii" depuse în efectuarea ei. Lucrul isprăvit, este oare mai prețios decât *actul* căutării ? Poetul se îndoește. „Schița prețuește cât tabloul", declară el, cam sentențios. Declarația n'a rămas fără urmări. Criticii au protestat contra exagerării formulei și au opus lui Degas pe Cézanne, în a cărui artă primează nu linia (desenul), ci coloritul; prin urmare perspectiva sensibilă. Degas caută adevărul ideii în acțiune și evenimente, el studiază. Acestui realism științific, i se opune invenția genială și conspirația elementelor care sugerează o realitate încă nevăzută. Adevărat în artă, este ceea ce pare convingător [16]. N'avem intenția să dezbatem controversa adevărului în artă, dar nu putem să nu luăm partea lui Valéry în această chestiune gingașă. Puțin ne interesează că Cézanne este superior lui Degas, faptul de mâna întâia rămâne valoarea jocului technic în creația artistică. Punându-l pe tapet, el actualizează problema seriozității în artă, calitate care pentru clasici era garanția duratei operei. Formula lui Boileau: „a relua de douăzeci de ori o lucrare, a adăuga uneori și a șterge deseori" nu este perimată. Și Valéry reacționează tocmai față de graba cu care arta modernă procedează, conformându-se ritmului vitezei mecanice și a fluctuației valorilor de Bursă. Răbdarea și nemulțumirea sunt condițiuni intrinsece ale creației adevărate, spre deosebire de improvizările momentane, menite să asigure doar câștigul material și gloria trecătoare a modei.

[14] *P. Valéry:* A propos de Degas, La N. R. F. 1-er Mars 1938, pg. 360.

[15] A propos de Degas, pg. 359—360.

[16] André Lhote: Cézanne et la lenteur, N. R. F. 1-er Avril 1939, pg. 710—715 și Degas et Valéry, N. R. F. nr. 304, 1-er janvier 1939, pg. 133—142.

A se vedea deasemeni: *Jean Prevost:* Degas, danse, dessin, par Paul Valéry, N. R. F. nr. 300, 1-er Sept. 1938, pg. 489—491.

Originalitatea în artă, ca și în celelalte acțiuni, după cum afirma d-l profesor Ion Petrovici în conferința din 14 Februarie 1941, la Radio București, înseamnă a „fi noi înșine". Ea exclude așa dar originalitatea artificială, de ocazie. Și cum ar putea artistul să ia cunoștință de sine, fără aceste încercări de adâncire ale eului său ? Natural ambiția trebue să meargă către realizarea unei opere mai mult sau mai puțin complete, iar artistul să nu se mulțumească veșnic cu schițe; dar o schiță muncită și trăită prețuește mai mult decât o operă terminată și nereușită.

O ultimă chestiune privitoare la creația artistică și care pare să preocupe pe Valéry, este aceea a *hazardului*. Dela intenția și planul inițial și până la realizarea operei, spiritul este în continuă tensiune. S'ar părea, la o interpretare unilaterală, că încordarea sufletească a artistului își trage vigoarea și intensitatea numai și numai din adâncul personalității sale. Nu trebuesc analize prea subtile ca să ne convingem că artistul nu este o simplă cameră de rezonanță, ci că sufletul lui, în contact cu materia, topește și dă forme noi impresiilor, care, îmbrăcând tiparul originalității, devin opere artistice. Nu se poate susține că drumul parcurs de o *creație* este totdeauna neted. Procesul creației este o neîntreruptă dramă interioară. Artistul luptă cu sine însuși, cu materia de care se folosește, cu opinia socială și mai ales cu hazardul. Condițiuni diverse vin să adauge intențiilor lui; ele pot favoriza uneori înaintarea; de multe ori, ele îi pun piedici. Nevoia de a reuși angajază lupta. Hazardul modifică fără încetare pe artist; acesta caută să domine neprevăzutul. Și neprevăzutul, gândește Valéry, este generator de energie și încordare. Fără el, grija celui care creează dispare și activitatea lui se anihilează în monotonia meșteșugului. Interpretat astfel, hazardul nu este influență pasivă; prin natura lui și prin capacitatea artistului de a-l folosi, sau de a-l combate, el devine condiția vitală pentru creație. Valéry își precizează această atitudine în esseul său intitulat *„De l'Eminente dignité des arts du Feu"* [17]. Artele care întrebuințează focul, în înțeles fizic, cum sunt de pildă turnarea statuelor, ceramica, sunt cele mai demne, tocmai pentrucă hazardul și neprevăzutul joacă aici un rol de mâna întâia. Artistul a conceput opera, i-a fasonat forma, i-a construit tiparul și a calculat aliajul, dar el nu este încă sigur de a fi învins materia și de a-i fi dat viață, până ce focul, ca un *oracol*, nu și-a dat verdictul definitiv. Se poate oare imagina focul spiritual al artistului în așteptarea oracolului ?! Emoția lui de teamă, de teroare chiar, când observă că focul nu este bine proporționat în raport cu tiparul și aliajul, drama inteligenței verificând calculele, bucuria și exploziile afective de „temperaturi" infinit delicate, atunci când totul merge bine, sunt momentele desfășurării dramaticei acțiuni ale creației. In „artele focului", orice amănunt, orice accident poate să fie un dar divin sau o crudă fatalitate.

Citind și reflectând asupra paginilor eminentului gânditor francez, ne-am întrebat deseori, dacă în momentul când le-a scris s'a gândit la tragica și totuși poetica aventură a lui Benvenuto Cellini, neîntrecutul sculptor, turnător și gravor al Renașterii Ita-

[17] *Pièces sur l'Art*, pg. 7—13.

liene. Oricare ar fi fost starea de spirit a lui Valéry, mărturia lui Cellini merită să fie raportată. După ce concepe grupul „Perseu" pentru Cosimo dei Medici, genialul Cellini se hotărăşte să toarne opera după planul şi ideile lui. Işi construeşte cuptorul şi trece la execuţie. De acum începe drama. Utilizând lemne răşinoase de pini, luptând contra atmosferei neprielnice şi a incendierii atelierului, Cellini fu cuprins de friguri şi merse să se odihnească, lăsând opera pe seama colaboratorilor şi ucenicilor. In clipa în care i se anunţă că totul riscă să fie pierdut din cauza focului şi aliajului, artistul uită că era bolnav şi veni în atelier, cuprins de furie şi teamă. Incepu să dea ordine ca un ieşit din minţi, aruncă scândurile din atelier în cuptor, sacrifică toate vasele ce le avea la îndemână, restabili echilibrul între materie şi forţa focului şi reuşi să-şi salveze cea mai minunată dintre creaţiile sale. Acum aliajul curgea în tipare. Oracolul focului se rostise ! In clipa aceasta, ne spune Benvenuto, „Căzui în genunchi şi din toată inima mulţumii lui Dumnezeu" [18].

Opera de artă

Problemele estetice nu sunt epuizate odată cu schiţarea temeliilor şi condiţiilor psiho-sociale şi fizice ale creaţiei artistice. Opera realizată — sau considerată ca atare — pune încă multe întrebări spiritului setos să o înţeleagă. Născută din joncţiunea fericită a tendinţelor infinite şi a celor finite ale fiinţei noastre, inteligenţa caută să pătrundă totuşi spaţiul de disjoncţiune între ea şi obiectul fabricat. Valéry ezită să dea o soluţie. Lucrul fabricat este produsul trebuinţelor practice (finite); opera artisitcă, a celor estetice (infinite), în colaborare cu primele. Dar ea nu seamănă fundamental nici cu ceea ce este fabricat, nici cu ceea ce este produs de natură pe cale de *creştere;* ea este o creaţie inutilă. Şi ca să fie astfel, este necesar ca opera de artă să fie considerată de spirite capabilă să o înţeleagă; altfel, ea devine obiect. Dacă am transporta statuia cea mai minunată din câte au fost realizate, într'un mediu social barbar, ea n'ar fi pentru el decât un bloc de piatră. Opera este deci supusă unor condiţii înguste, din punct de vedere social. Ea este din acest punct de vedere, „o excepţie cu două dimensiuni" [19].

Valéry recunoaşte că şi produsele meşterilor pun deseori probleme delicate gândirii, deoarece noi nu ştim aproape niciodată precis unde încetează ordinul lucrurilor finite şi unde începe acela al realizărilor infinite. In acest caz, ar însemna să existe o perpetuă confuzie între fabricaţie şi creaţie, între lucrurile utile şi operile de artă. Dacă interpenetraţia este inevitabilă ; identificarea este imposibilă. Şi Valéry nu are deloc naivitatea să ne lase să credem în echivalenţa industriei şi a creaţiei estetice, atât din punctul de vedere al naturii, cât şi al valorii lor. Gândirea lui se lasă însă

[18] A se vedea descrierea amănunţită în memoriile lui Cellini, sau în: C. *Antoniade:* Renaşterea Italiană; Trei figuri din Cinquecento, Edit. Fundaţia pentru Literatură şi Artă, Buc., 1935, pg. 314—320.

[19] Reflexions sur l'Art.; B. S. F. de Ph., Mars-Avril 1935, pg. 67.

greu prinsă şi comentatorul este nevoit să recurgă la „vânătoarea lui Pan", pentru a-i descoperi urmele şi culcuşul. Dând libertatea amestecului unei atitudini subiective în analiza logică a problemei deosebirii dintre opera de artă şi obiectul fabricat, avem impresia că în ciuda oricăror asemănări, ele se diferenţiază prin însăşi natura lor. Oridecâteori mi-a fost dat să văd tablouri şlefuite, miniaturi şi statui tipic reproduse, am avut sentimentul că ele nu sunt produsele unei fiinţe umane, ci ale unei *maşini*. Energia mecanică are această aptitudine de a reface identic modelul iniţial, în sute şi mii de exemplare. Opera de artă, din contră, este ceva *unic*, inimitabil şi ireversibil — după cum şi mişcarea spirituală de început a spiritului care i-a dat naştere este unică şi ireversibilă. Cu alte cuvinte, opera de artă are o viaţă proprie. Lucrurile fabricate sunt reproduse în *serie*, după un calapod şi toate câte ies din acelaşi calapod, au forme şi însuşiri obiectiv identice. „Joconda" unui Leonardo-da-Vinci, „Primăvara" lui Boticelli, „Moise" al lui Michel Angelo, „Ciobănaşul" lui Grigorescu, „Simfonia IX" a lui Bethowen, etc. sunt efectuări *unice*. Artistul, care ar voi să creeze exact aceeaşi operă de două ori, s'ar izbi continuu de insuccese sigure. Opera de artă deci, faţă de obiectul fabricat, n'are *pereche*, căci ea este supusă legilor spiritului, considerat într'un moment dat al vieţii lui; moment ce nu revine niciodată la aceeaşi formă şi vigoare. Şi care este această lege adâncă a spiritului ? Este, gândeşte Valéry, forma, armonia, capacitatea de a situa toate detaliile într'o ordine perfect măsurabilă şi calculabilă. Opera de artă devine în felul acesta expresia celei mai înalte funcţiuni a gândirii — *funcţiunea matematică*. Calculul, numărul, reprezintă puterea omului de a elabora la infinit forme perfecte, care durează secole de-arândul şi transformă realitatea dezordonată a simţurilor în totalităţi ordonate. *Opera ideală este fructul matematicii*. Paul Valéry, referindu-se la poezie, ne face următoarea mărturie, colorată de o uşoară melancolie, reflex al conştiinţei greutăţilor ce se interpun între ideal şi realizare: „Am vizat totdeauna să *construesc* o operă secret întărită de convenţiile rezonate şi sprijinite pe observaţia precisă a relaţiilor limbajului şi spiritului" [20].

Acestui ideal geometric, conceput de Valéry, se opune, după cum uşor se poate bănui, acela al inspiraţiei şi spontaneităţii. Opera de artă ar însemna să fie rezultatul unor îmbinări de acte reuşite şi perfecte şi a unor acte incomplete şi stângace. Contrastul dintre ele ar avea ca efect un puternic interes din partea spectatorului, care se simte mereu ameninţat să cadă, de pe culmile ordinei, în abisul dezordinei. In această oscilaţie de genialitate şi stupiditate, ar sta valoarea operei, după credinţa partizanilor teoriei menţionate. Şi ei sunt mulţi. Citâm părerea unuia dintre scriitorii contemporani, specializat în istorii romanţate, care, într'adevăr, n'ar putea exista în afara teoriei contrastului dintre ordine şi dezordine, inteligibil şi neinteligibil. „Pentruca nevoia de ordine să rămână vie, artistul trebue totdeauna să ne ameninţe cu dezordinea.

[20] Scrisoarea lui Valéry, prefaţă la lucrarea *Matildei C. Ghyka:* Le nombre d'or — Rites et Rythmes pythagoriciens dans le developpement de la civilisation occidentale (2 vol.) N. R. F. Gallimard-Paris, 1931, pg. 9.

O operă de artă prea bine făcută este o operă nereușită, zice André Maurois [21].

Cu aceste discuții și teorii, ne găsim pe planul relației dintre artist și spectator, dintre „producător și consumator", după propria expresie a lui Valéry. Opera de artă este în genere creată pentru cineva, de către cineva.

Opera odată creată, poate să devină și pentru producător și pentru consumator un obiect străin. A o trata ca atare este însă o gravă eroare, căci, am văzut, ea nu există decât ca *act*. Este deci necesar să ne transportăm mereu la mișcările sufletești din care ea a pornit. Ca orice producător, artistul are totdeauna anumite *intenții*. Ele se reduc la două categorii: a) Să creeze opera care să convină gusturilor și tendințelor publicului; b) Să-și formeze un public potrivit operei sale. Intre artist și spectator se interpune opera. Ea devine în modul acesta o relație și nu este înțeleasă decât dacă există corespondență între cei doi factori. Pentru un consumator diferit de producător, opera rămâne exterioară spiritului său. Relativitatea aceasta nu se confundă cu ideea unui Taine și a școalei Sociologice în genere. Cel puțin așa vedem noi problema. La Taine, opera este rezultatul condițiunilor convergente ale mediului cosmic și social, trecute prin prisma sufletească a unui om, care, la rândul său, este produsul lor. Școala sociologică explică opera prin gusturile societății și al nivelului ei cultural, la un moment dat. Valéry depășește mult aceste teorii, fără să pară că le neagă; dealtfel, nici nu le discută fățiș. Artistul este nevoit să-și formeze un public convenabil: publicul amator de artă; este nevoit să facă eforturi de gândire, de înțelegere, să ghicească intențiunile artistului. Opera adevărată are în acest caz aptitudinea de a sugera consumatorului reacții *infinite*, căci ea nu poate să fie pricepută decât din interior. Colaborarea între producător și consumator stabilită, acesta din urmă devine și el creator de valori, iar opera de artă reînoindu-i infinit reacțiile sufletești, nu se învechește decât când nu este reușită sau când mentalitatea devine prea diferită.

(Va urma) **Florin Niculescu**

[21] In: B. S. F. de Ph., Mars-Avril 1935, pg. 79.

O MIE ŞI UNA DE NOPŢI*

DOI SULTANI

...Se zice prin lume că'n vremea cea veche
Stăpân peste Indii şi China străveche
Era un sultan puternic şi mare
Cu oşti fără număr cât iarbă răsare.
Cât frunză'n pădure avea slujitori
Şi mulţi ca nisipul supuşi iubitori...
Sultanul acesta, se zice apoi,
Avea, fii de sânge, doi tineri vioi,
Viteji fără seamăn, ci la mânie crunţi
Ca vara şuvoiul când pleacă din munţi...

Dar viaţa aceasta sfârşeşte şi ea
Cum soarta ţi-e scrisă şi Domnul o vrea...

Când numai cenuşe, poveste şi scrum
Rămase sultanul din ultimu-i drum,
Feciorul cel mare se sue în treaptă
O văduvă tristă stăpânul aşteaptă.
Iar cel fără sceptru, feciorul din urmă,
Îşi ia, spre domnie, în Persia turmă...

...Incet firul vieţii, pe bună dreptate,
Îşi ţese uitarea de toţi şi de toate
Dar vine clipita când dorul ne-apucă,
Când jalea ne paşte şi gândul de ducă
Iar dorul aceior de peste hotare
Ne plânge în suflet cu şoapte amare...

...Aşa se 'ntâmplă că fratele întâi
Nu-şi află odihnă în cald căpătâi,
Chemându-şi Vizirul îi dete porunci:
Porneşte degrabă prin văi şi prin lunci,
Străbate pustiuri şi apele treci
Cu şoimul cel sprinten în drum să te'ntreci
Şi'n Persia, ajuns odată cu bine,
Pe bunul meu frate pofteşte-l la mine!...
Răspunse Vizirul:
— Voi face, Stăpâne,
Cum voia ta cere, căci fapta-mi rămâne...

* Fragment din vol. „După o mie şi una de nopţi", în manuscris.

...Zâmbind Sachezman de vorbele aduse
O clipă, și'n rosturi domnia își puse.
Cămile încarcă, cu daruri alese
Și tot ce în minte și'n cale îi ese
Iar mult pe'nserate, când cerne amurgul,
In scări aurite se'nalță ca fulgul...

...Femeea e totul, asemeni se spune,
Ea viață încheagă și viață răpune,
Ea zilele noastre le face un vis
Dar iarăși, povară și iad și abis...
...Femeea e totul ...de dânsa ne leagă
Frumoasele noastre îndemnuri spre șagă,
Ea face din tigru un blând mielușel,
Și fiară turbată îți face din miel...

...Când miezul de noapte bătu, Impăratul
Gândi că în grabă lăsându-și palatul
Un lucru uitase de grea trebuință...
Deci, bine de asta având cunoștință,
Opri caravana s'aștepte pe cale
Cât el se întoarse la curțile sale...

Luceafărul nopții albise de-ajuns
Când singur în poartă se vede ajuns..
— E somnul cel dulce... gândește în sine,
Să intru în taină s'ar zice că-i bine!?...
Deci gândului cela dând el ascultare,
Pășește cu teamă prin lungi coridoare
Dar...
— Doamne a toate, ori ochi mă'nșală!?...
Își zise de-odată cuprins de'ndoială, —
Cum?... Soața-mi iubită?... Ea, inima mea
Alături c'un negru în patu-mi să stea?!
...Și pare în totul că e fericită...
Femee stricată și mult pângărită!...
...Mânia-l cuprinde, blestemele-i vin
Ca grindina vara, când cerul e plin
Și, ros de îndemnul sălbatic, cu ură
In fulger de spadă viața le-o fură.
Apoi, potolindu-și mânia, s'avântă
Spre largi orizonturi, cu inima frântă...

...— La drum!... — isbutește să strige'ndemnând
Pe cei ce-l așteaptă și-l văd lăcrămând
Și-i simt, din privire, al inimii nod
Cum roade omida din proaspătul rod...
...— La drum!... Inainte!... — mai zice cuvânt
Iar vorbele sale luate-s de vânt...

In flamuri, ghirlande și multe odoare
Se'mbracă orașul cel plin de splendoare,

Femeile poartă în păr nestemate
Şi plină-i de viaţă bătrâna cetate
Iar Domnul cu haină de aur în fire
Porneşte alături cu multă oştire
Se'ntâmpine'n cale, cum crede că-i bine
Pe cel ce la dânsul din Persia vine...
...Şachiras, — căci eu vorba uitat-am se pare
Să spun că-l chemau pe fratele mare —
In braţe îşi strânse cu drag frăţiorul
In clipa în care-i călcase ogorul
Şi-alături de dânsul punându-l pe dată
'L întreabă de toate, de toţi, deodată
Şi nu vede, bietul, de mult ce-l iubeşte
Că celălalt, singur, la alte gândeşte...

— Hei, frate, ascultă!..., îi zise curând,
Pe unde anume rebelul tău gând
Străbate în clipa aceasta senină
Când inima toată de tine mi-e plină?
Şi, bine venindu-mi cuvânt ocolit,
Te văd fără viaţă, slăbit, ofilit!?
...Răspunse acela cu vorbe amare:
— Hei, frate, o rană cumplită mă doare!...

...Cu multă mâhnire îl lasă o vreme
Să-şi toarcă în sine a gândului gheme
Şi-i zice spre seară, aşa într'o doară:
— La ziuă, în ceasul când luna coboară,
Plecăm, cei cu mine, să fac vânătoare...
Cu noi împreună n'ai merge tu oare?...
Şi iar Şachezman răspunde mâhnit:
— Spre astfel de fapte azi nu sunt pornit.

„O fiară e omul!", ţi-o spune oricine
Când greul, ruşinea pe „celălalt" vine,
Işi uită amarul ce'n inimă-i cântă
Şi iarăşi e vesel şi iarăşi cuvântă...

...Palatul în care avea găzduire
Dădea din păcate spre altul privire
Şi toată grădina cu mare-i splendoare,
Cu apele-i limpezi şi plantele-i rare
Ii dete putinţa, cum sta gânditor,
Să-i vadă cu ochii întregul covor...
...Cât timp la fereastră a stat nu se ştie,
Dar vede că iarăşi viaţa e vie,
Că umbrele nopţii din jurul lui pier
Iar soarele singur de mult e pe cer...
O uşe'şi deschide larg porţile sale
Şi'n locul cel liber cu liberă cale
Coboară alaiul iubitei cumnate
Cu roabe alese în alb îmbrăcate

Cu robi unul ş'unul şi dânşii aleşi
Şi'ntocmai cât ele în număr de deşi...
Ea însăşi cumnata coboară grăbită,
Frumoasă ca noaptea cu lună'nălbită.
Cu braţele pline de multe podoabe
Porunca împarte sositelor roabe.
Apoi tot alaiul se'ndeamnă cu zor
Spre locul în care şopteşte isvor...
— „Masud!“ — zise Doamna şi grabnic desprinse
Un rob din mulţime ce'n braţe o prinse
Duios mângâindu-o cu patimă multă...
Iar ceilalţi în totul de dânşii ascultă
Şi cât ţinu ziua şi până'n spre seară
Povestea aceasta din plin repetară...

Văzând el aceasta începe să-şi zică:
— In toată povestea ruşinea mea-i mică...
Deci vechea durere uitării a dat-o,
Şi-şi prinse viaţă de unde-a lăsat-o.
Cu vinuri spumoase, mâncăruri alese
Şi fructe din ramuri atuncea culese...

...Când Şachirar vine, un vis i se pare
Dar, cum nu primise răspuns la'ntrebare,
Alături de dânsul se prinse voios
Gândind întru sine: — „Am timp să-l descos“
Iar când nu rămase un strop în pahare,
Când omul zăgazuri la inimă n'are
Ii zise de-odată:
— Mă bucură frate
Că'n clipa aceasta iar inima-ţi bate,
Că-ţi râd obrăjiorii şi ochii tăi iar
Sunt plini de lumină, de patimi şi jar...
Dar, rogu-te, spune-mi în toate aceste
Cu buna-ţi schimbare anume ce este?
— Cum prins de durere în suflet am fost,
Ţi-o spun frăţioare că nu-şi are rost
O taină ca asta... Dar, rogu-te-apoi,
Să nu'ntrebi pricina că iar sunt vioi!...
...Răspunde mezinul, iar celălalt vrând,
Povestea plecării se ţese curând...

Gândiţi că se poate cuvântul să-l ţii
Când viermele însăşi în inimă-l ştii?
...Ascultă Sultanul şi nu-i vine a crede
Cu mintea pe sine asemeni se vede
Iar când Şachezman să tacă ar vrea,
El ruga mai dulce d'acapu o ia
Şi-atât îşi deşiră cuvintele tortul
Că celălalt, spune povestea în totul,
— Prea gol, fără minte, îi zise, mă crezi!
— Incearcă şi mâine cu ochii îi vezi!...

— Şi cum zici că-i bine să-i prind la strâmtoare?
— Mai spune-le iarăşi că faci vânătoare,
Iar tu din pădure te'ntorci lângă mine...
Din locul acesta se vede prea bine...

Îndată Sultanul dădu spre ştiinţă
Că totul la ziuă să fie'n fiinţă.
Iar când trecu noaptea şi ziuă fu iarăşi,
Plecând spre pădure cu vechii tovarăşi,
Departe purtându-i prin umbra cea deasă,
Mai iute ca gândul se'ntoarse acasă
Şi nu trecu vreme prea multă când iată
Alaiul cel vesel întreg se arată...

Văzând el aceasta îşi ese din fire
Şi zice deodată cu foc în privire:
— Ştii frate ce-aşi zice? ...Ascultă: anume
Părerea mea este să mergem în lume
Şi, singuri, pe drumuri, de hulă să fim,
De n'ar fi şi alţii aşa cum ne ştim!...
...Din două cuvinte deplin se'nvoiră
Apoi pe ferite departe porniră
Spre unde i-o duce norocul şi vântul.
Mergând ei alături, că mare-i pământul,
Ajunşi se văzură spre miezul de noapte
La marginea mării cu tainice şoapte
Şi ape albastre jucând după plac...
Văzând ei alături un mare copac
Cu ramuri prea dese şi'nalt lucru mare
De nu-i vedeai vârful de jos până'n zare
Mâncară sub dânsul, băură în tihnă
Apoi îşi făcură din frunze odihnă...
...Dar stând ei de vorbă de câte sub soare,
Văzură deodată cum marea tresare
Ş'un stâlp de'ntuneric se'nalţă spre cer
Iar stelele limpezi din calea lui pier,
Apoi stâlpul cela porni spre livadă...
...Ei văd toate-acestea şi nu vor să vadă.
Se'ndeamnă cu frică şi'n paltin se sue,
Din frunzele dese îşi fac cetăţue.
Ş'ascunşi printre ele şi stând binişor
Cred ei că de moarte scăpa-vor uşor...

...Dar, şarpe e gândul, vor totuşi să ştie
Minunea aceea ce poate să fie...
Alah Preamăritul ce ştie de toate
Le face pe voe mai mult cât se poate
Minunea o duce sub paltin să stea
S'o vadă cu ochii atât cât ar vrea.
...O clipă în urmă văzură din plin
Prin liniştea nopţii cum lunecă lin

Un Duh cu privire şi pieptul de taur
Purtând subţioară un mare tezaur...
Cum scoase cu grije din larga cutie
O fată frumoasă, înaltă şi vie
Şi-i zise, privind-o cu dragoste rară:
— Tu, cea mai aleasă a lumii comoară;
Tu, cea mai de neam şi cea mai plăcută;
Tu, floare de lotus în inimi crescută,
Mi-e trupul povară... Ascultă-mi dorinţa:
O clipă dormi-voi... Veghiază-mi fiinţa!...
...Şi fruntea în poală o puse să-i culce
Pornind de îndată pe calea cea dulce...

Târziu... fata mării privirea-şi ridică.
Văzând deci Sultanii cei negri de frică.
Ea Duhului fruntea i-o pune să stea
Pe-un maldăr de frunze aproape de ea
Şi fraţilor semne le face să vină:

— „Totul e bine şi pacea-i deplină
Că Duhul e unul... şi blând iarăşi este"!...
Şi altă şi altă asemeni poveste...
...Văzând dar femeea că vorba e dată
De vânturi zadarnic să-i fie purtată
Le zise cu ciudă:
— Cum credeţi să fie.
Dar iau lângă mine pe-Alah mărturie
Că'n clipa ce vine de nu coborîţi,
Scol Duhul şi astfel cu el hotărîţi!...
...Aflând ei acestea se'ndeamnă cu zor
Din paltin la dânsa pe dată cobor.
Dar iarăşi femeea, ce n'o pot pricepe,
Când sunt lângă dânsa, cu vorbe începe:
— Acum, mai aproape fiind lângă mine,
Vă spun adevărul: Imi placeţi prea bine.
Deci fiţi fără teamă şi bine veniţi
Iar poftelor mele izvor să le fiţi!...
— Pe Alah care-i totul şi martor îl ei,
Strigă Saschirar: — Cum poţi tu să vrei
Păcatul cel mare să-l facem femee
Iar Duhul acesta alături să stee?!....
— Văd iarăşi streine, îi zise ea dulce,
Că mintea puţină spre Domnul te duce!...
...Şi spune minciuna... pe Duh c'o să-l scoale...
Sultanii în grabă prinzând-o de poale
Răspund că orce ar cere aceea vor face
Dar dânsa pe urmă — să-i lase în pace...
...Apoi, de iubire deplin săturată,
Ea scoate o pungă şi'n taină-o arată
Sultanilor ceia cuprinşi de mirare
Ce numai cu ochii îi pun întrebare:

— Vedeţi, ea le zise, inelele aceste?
Oricare din ele îşi are poveste
Sunt cinci sute, şase ...sau poate au fost...
Cu mintea întocmai nu ştiu pe de rost,
Stăpânii lor însă cu drag s'au supus
Când dragostea plină în cale le-am pus
Iar Duhul acesta, priviţi-l în fine,
Mă crede o sfântă... şi crede în mine.
...In noaptea de nuntă fecioară anume
Furându-mă, dânsul, în ladă mă pune
Iar lada o'ncue cu şapte lacăte...
Mulţime de cale în fugă străbate
Şi unde e marea mai plină de unde
Sub pază de ape cu grije m'ascunde.
Şi nu ştie bietul că orice femee
Işi are de pază o singură chee:
E inima biata!... Şi-un gând dacă-l are
Nu ştie de teamă.., şi alte zăvoare...

...Aflând ei acestea în mine şi-au zis:
— Un Duh preaputernic şi este dezis...
Ce poate să facă un om oarecare
In calea pornirii femeei lui oare?
Deci cale întoarsă făcură de zor.

...Ajunşi în cetatea părintelui lor
Şachirar dete de grabă poruncă.
Nevastă şi roabe sub săbii aruncă
Şi'n sânge îşi spală ruşinea cea multă...
...Cuprinsă de spaimă mulţimea ascultă
Când altă poruncă pe buze îi pleacă:
— Vizire, îi zise, urechea-ţi apleacă:
„Din seara aceasta şi'n fiece seară
„Aduci lângă mine o altă fecioară,
„Iar grija întâia la ziuă o ai
„S'o duci în grădină şi morţii s'o dai!"...

...Trei ani după faptă durase blestem
Părinţii cu lacrimi şi inimă ghem
Şi-au strâns bobocei de fete şi'n lume
Porniră de-avalma... să-şi uite şi nume...

...In ziua aceea Vizirul cel harnic
Zadarnic trudit-a să-i ducă alt praznic
Şi plin de obidă târziu... spre apus
Veni în spre casă cu zâmbetul dus..,
Dar însuşi Vizirul avea două fete
Subţiri ca mohorul şi râuri în plete,
Frumoase, din două nu ştii să alegi
Şi gândul anume de care să-l legi,
Saherezada, însă, cea bună de snoave
Cetise în scoarţe a sute ceasloave

Viaţa a peste o mie Sultani
Fiind cea mai mare în creştet şi ani
Iar, fata cea mică, Daniazada'n nume
Nu mult mai în urmă rămase în glume...
Văzând deci Vizirul cel fără noroc
Uitară în grabă frumosul lor joc.
Şi vin lângă dânsul, în braţe îi sar
Degrab întrebându-l ce mare amar
Pe fruntea-i senină cu nor îl străbate?...
Vizirul cu jale le spuse de toate...
...Gândiră o clipă iar una grăeşte
(Că mult îi e teamă şi mult îl iubeşte)
— O tată, o clipă ascultă-mă bine:
In noaptea aceasta mireasă pe mine
Sultanului nostru mi-i duce în faţă
Şi ori mor cu zile ori scap cu viaţă,
Un gând mă îndeamnă şi tot ţi-l voi zice:
„Din noaptea aceasta plăpândele fiice
„Scăpa-vor de moarte şi multă urgie!...
Răspunse Vizirul:
— Nu poate să fie
Nici astăzi nici mâine mai mult niciodată
Cum gândul te'ndeamnă iubita mea fată...
Tiranul acesta nu poate să ştie
De minte isteaţă şi inimă vie!...
..Dar mult Sacherezada nevrând ca să-l lase,
Ii zise Vizirul cu teamă în oase:
— Mă tem fata tatii să nu caz şi tu
In pacostea 'n care măgarul căzu!...
— Dar cum e povestea? întreabă cea mică...
Vizirul începe, deci, gândul să-şi zică:
— A fost fata tatii un om prea bogat
De-o mândră femee prin lege legat.
Aveau împreună vre-o şase copii,
Mulţime de vite şi multe moşii...
...Bogatuiui ăsta, Alah cel puternic,
Fiind omul nostru prea bun şi cucerinc,
I-a dat peste toate o mare'nsuşire:
Putea să priceapă întreaga vorbire
A vitelor sale... Ascultă-mă dar
Avea procopsitul în grajd un măgar
Ş'un bou fără minte, aşa cum sunt toţi...
Aşa, cum în minte gândesc că socoţi,
In esle măgarul avea de mâncare
Fâneţe cosite când ziua răsare,
Ovăz ca de aur şi apă belşug...
...Trecând într'o seară cel bou dela plug,
Ii zise, văzându-l cum stă tolănit
Şi'amarnic de-acestea în suflet rănit:
— Ferice de tine.., In faţă-ţi mă'nchin...
Vezi bine că toate îţi merg pe deplin...

Eu trag toată ziua iar tu tolăneşti...
O viaţă ca asta cu drag o trăeşti!
Răspunse măgarul, văzându-l gemând
Şi plin de obidă din ochi lăcrămând:
— O viaţă ca asta, ascultă vecine,
Se poate s'o aibă şi tu şi oricine...
Dar minte mai multă se cade să ai!...
— Ce sfaturi vecine te'nduri ca să-mi dai?
— In zori, când pe ceafă iar jugul ţi-or pune,
Trânteştete'n iarbă şi fă plecăciune...
Gândi-vor în grabă că boala-i a ta
Şi toate din lume în esle ţi-or sta...
Tu fă-te în totul că poftă nu ai
Şi ţin'te pe urmă viaţă şi trai...
...Dar tot ce'mpreună şi'n taină vorbise
Stăpânul de-alături deplin auzise.
La ziuă argatul, când boul desleagă,
Găseşte în esle mâncarea întreagă
Şi fuge să-i spună Stăpânului vestea...
Acesta, ştiindu-i în totul povestea,
Ii zise:
— Da!... Boală se pare că are!...
Inhamă măgarul şi pune-l să are!..

...Spre seară când vine măgarul silit,
Sleit de putere, flămând, umilit,
L-întâmpină boul cu lungi osanale,
Punând floricele în vorbele sale
Şi-i spune pe urmă ce bine îi face.
Măgarul ascultă, oftează şi tace...
A doua zi iarăşi argatul la muncă
Pusese măgarul şi-l duse pe luncă.
Iar când veni seara cea mult aşteptată,
Păşi boul cela cu laudă lată
Şi-i spuse din nou ce mult datoreşte
Asinului care, oftând, glăsueşte:
— Trăiam ca un Paşe, precum ştii că-mi place,
Dar uite prostia din mine ce face...
Un bine, ascultă, vreau totuşi să-ţi fac
Vreau iarăşi cu sfatul să-ţi fiu după plac:
Vorbitu-le-a astăzi al nostru stăpân
Să-ţi dee din toate, grăunţe şi fân,
Iar dacă la ziuă mai sunt printre pae
Fâneţe rămase... degrab să te tae...
...Mi-e milă de tine.., de zilele tale,
Dar toate acestea sunt puse la cale...
...De spaimă nătângul nu zise nimic
Dar cum e din fire în minte cam mic
In noaptea aceea tot roase de zor
Incât nu rămase un fir de mohor...
...Stăpânul deci, care vorbirea le-o poate
S'o ştie întreagă, îşi ia de cu noapte

Nevasta şi pleacă să vadă sfârşitul
Povesti'ncepute de prost negânditul...
Când boul îl vede începe să sară,
Cum sare'n pădure o capră uşoară
Şi multe gimbişuri asemeni făcu
Incât procopsitul de mult ce-i plăcu
Se pune deodată pe râs şi pe haz...
...Ii zise nevasta atunci cu necaz:
— In toate acestea, răspunde-mi, ce oare
Văzut-ai să râzi astfel şi fără zăvoare?!...
Răspunse acela:
— Nu pot ca să-ţi spun
Căci altfel spre seară viaţa-mi adun!...
La vorbele acestea femeea s'aprinse
Şi plină de ură asemeni îi zise:
— Nu-mi place povestea!... Să-mi spui să'nţeleg...
Nu pot între tine şi mine s'aleg!...
Atunci moleşitul de dragoste multă,
Oftează în sine şi vorba i-ascultă.
Chiamă lângă dânsul Cadiul, argaţii,
Copiii, nevasta şi toţi mai spălaţii
Cu care trăise în pace o viaţă
Iar când toţi aceştia sosiră-i în faţă
Le spuse cu lacrimi la toţi ce păţise...,
Femeea lui însă zicea c'o minţise
Şi cum cei de faţă cu vorbe-o rugară
Să-şi scape bărbatul de greaua povară,
Răspunse 'nţepată:
— Eu n'am să-i dau pace
Să-mi facă pe voe... şi moară de-i place!...

...In clipa aceea, aude-ăl bogat,
Cum sta el cu moartea alături în pat,
Un câine din curte aprins de mânie
Cum ceartă cocoşul ce cântă prin vie:
— Tu cânţi şi stăpânul e gata de moarte!...
Răspunse acela:
— Prostia să-şi poarte!...
Când ştiu care-i boala, de moarte mi-e râsul...
Am cincizeci neveste... nu una ca dânsul
Şi toate m'ascultă şi-mi fac după plac...
La proşti, cum e ăsta, ce pot să le fac?!...
...Să pună el mâna, bătae să-i dee
S'o vezi cum ascultă nebuna femee!...

...E bine în viaţă s'asculţi şi de cei
Pe vorbele căror n'ai pus vr'un temei!...
...Sfârşind povestirea, cocoşul cuminte
O ceaţă se pare că-i pleacă din minte.
Se scoală bogatul, apucă-o nuia
Şi'ncepe nevestii să-i care cu ea

Ş'atât a bătut-o cu foc din rărunchi
Că dânsa, răsbită, îi cade'n genunchi
Şi-l roagă s'o ierte grăindu-i ades:
— Din clipa aceasta din vorbă nu-ţi es!...
Şi mult mai trăiră de-atunci împreună
Dar fost-a femeea ca pâinea cea bună!...

— Se poate, le zise Vizirul apoi,
Ce-a fost între dânşii să fie'ntre noi!...
— Găseşti altă cale prin care să fii
Scăpat de povara în care te ştii?...
...Eu pun, pentru tine, viaţa zălog.
Iţi cad la picioare, cu lacrimi te rog
Iar tu, drept răsplată, bătae-mi gândeşti...
Răspunse cea mare... Aşa mă iubeşti!?...

Vizirul cu gândul de moarte cobeşte...
O prinde în braţe, suspină, vorbeşte
Şi inima toată începe să-l doară
In clipa în care copila coboară
Gătită mireasă pe-o singură noapte.
— Sau poate Alah, îl roagă în şoapte,
Se'ndură de dânsa.., şi altfel va vrea...
„Alah este totul... ea inima mea!"...
O duce pe urmă Sultanului faţă...
Acesta, văzând-o, îşi râde'n mustaţă
Şi'ntreabă Vizirul, aşa ca să fie,
— Aceasta îmi este la noapte soţie?...
— Aceasta, Stăpâne!... răspunse cel tată
Şi jalea-i pătrunse în suflet pe dată...

George Ţ.-Haşeganu

EUGÉNIU ICU

S E R E N A D A

in SOL MAJOR

Op. 2

PENTRU ORCHESTRĂ DE COARDE SAU SEXTET

IV.

a) I N T E R L U D I U

Larghetto

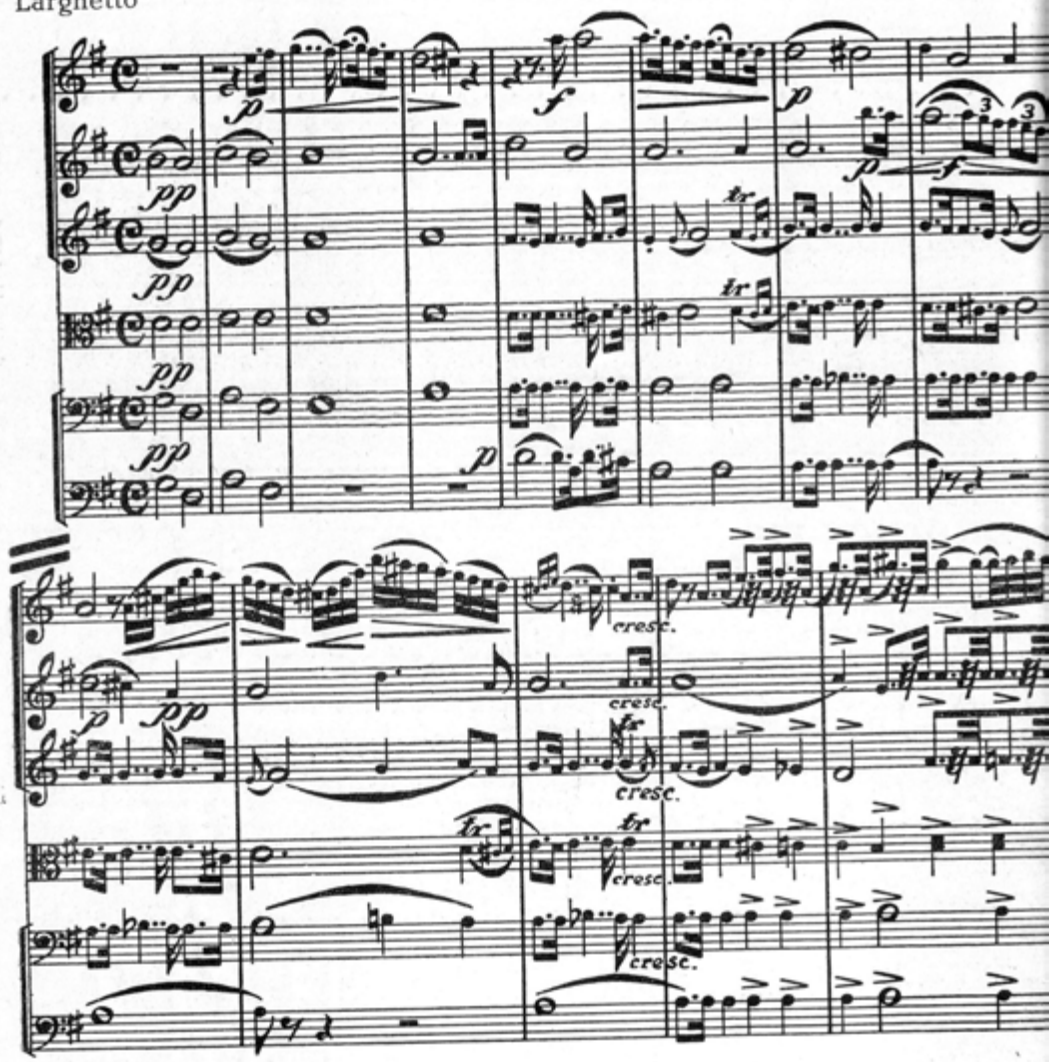

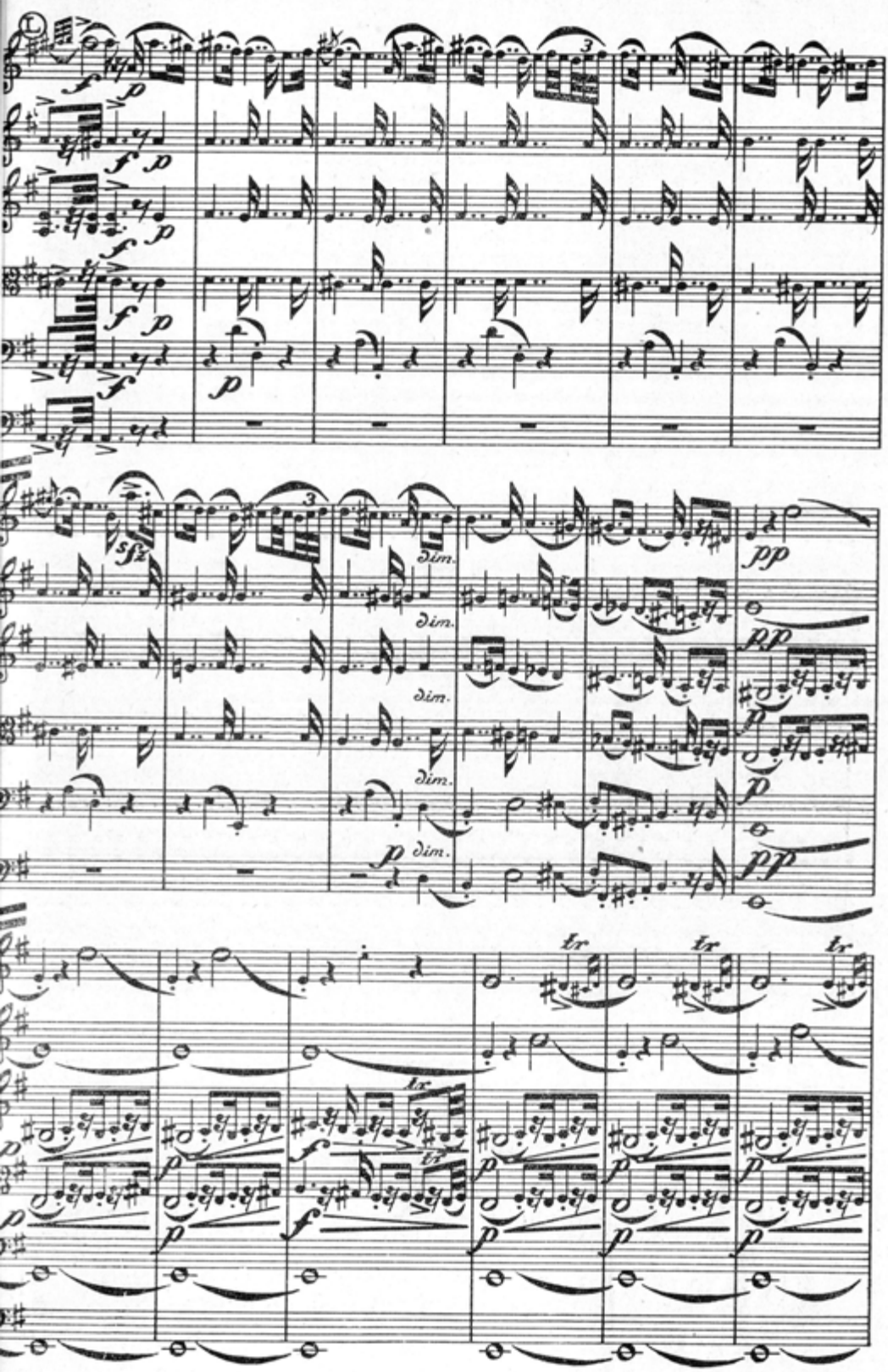
dim.
dim.
dim.
dim.
tr
tr
tr
tr

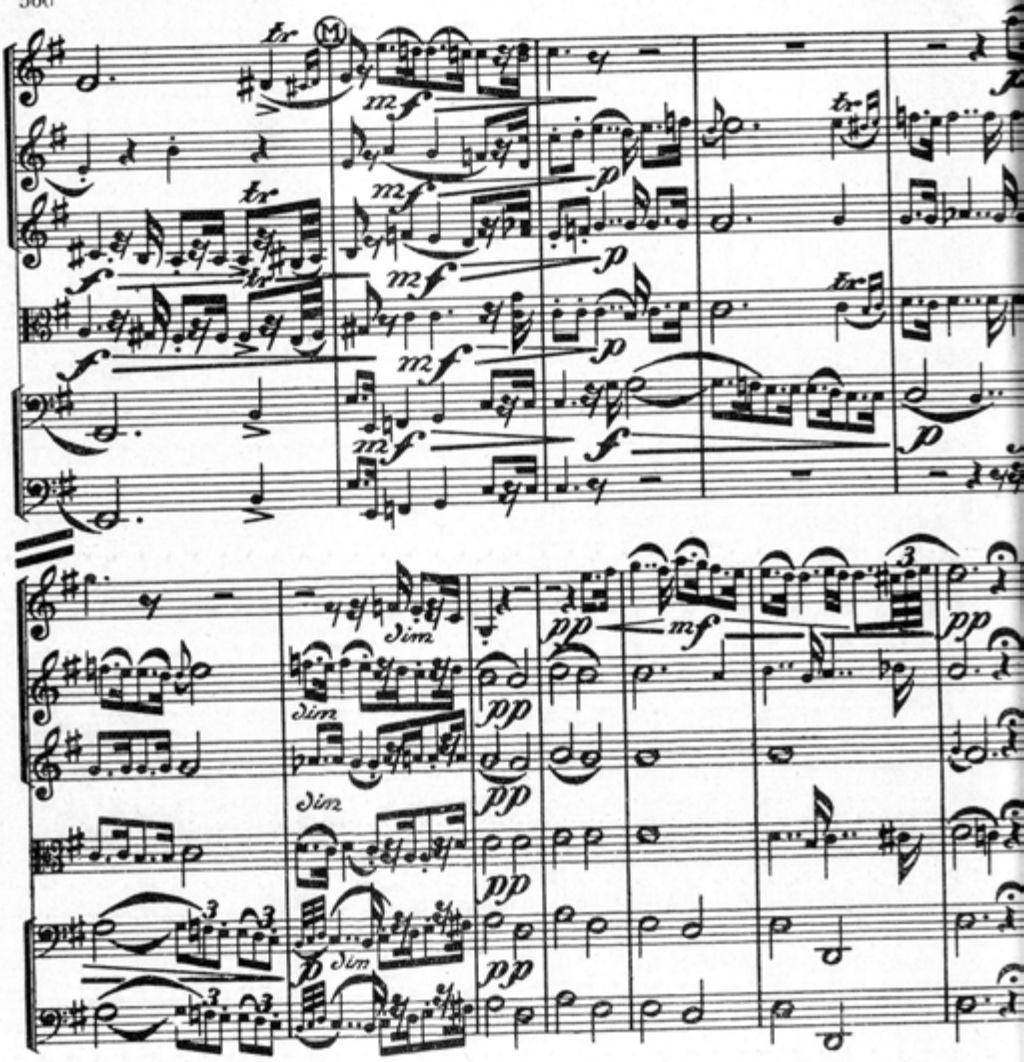

Va urma

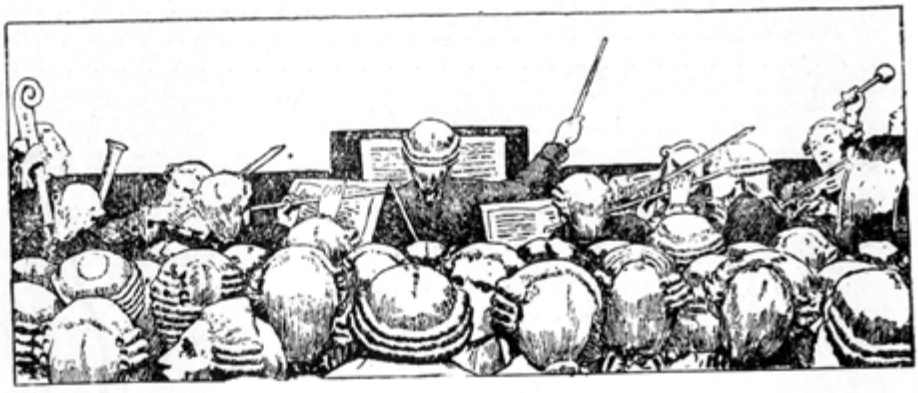

G E O R G E T O F A N

— Cu prilejul apariţiei volumului: T e o d o r B a l a n, *Corespondenţa lui Gheorghe Tofan*, editată de *Asociaţia Regională a Învăţătorilor din Provincia Bucovina*, Cernăuţi 1943, Tipografia „Mitropolitul Silvestru", 1 vol. 200 pg. 17,5×25 —

Institutul Politehnic Timişoara
Biblioteca Centrală

Contingentele pentru continuitatea clasei intelectuale conducătoare în provincia românească de sub fosta stăpânire austriacă se asigurau de către biserică şi şcoală, care alegeau elementele cele mai potrivite şi le îndrumau spre licee. In afară de proprii lor copii, învăţătorii şi preoţii aveau totdeauna la dispoziţie numeroasa populaţie şcolară a mediului rural, compusă în majoritate din copii de ţărani, printre cari nu arareori se descopereau acumulări de uimitoare energii şi inteligenţe sclipitoare, cum avea să se dovedească, în viaţa culturală a Bucovinei, frumosul chip de copil sfios şi blajin, din părinţi ţărani pălmaşi foarte nevoiaşi, *George Tofan*, ales de învăţătorul său *George Brăileanu* din satul Bilca (jud. Rădăuţi) şi trimis la şcoală «mai departe» la Rădăuţi, Suceava, pentru ca după terminarea liceului, cu maturitatea certificată pe diplomă, dar mai cu seamă cuprinsă în gândire şi simţimânt, să treacă la Universitatea din Cernăuţi.

Paralel cu desăvârşirea studiilor de limbă, literatură şi filosofie, tânărul student se remarcă printr'o vie activitate de interes literar ca membru în societatea academică «Junimea», iar în şedinţele comitetului din toamna anului 1903 stărue ca «J u n i m e a» să pornească la îndeplinirea «idealului membrilor cari compun societatea, neînscris în statute, însă adânc înscris în inima lor»... (pg. 19). Este cea dintâiu scrisoare din colecţia de corespondenţă a lui George Tofan, datată Cernăuţi 19 Noemvrie 1903, şi în acelaşi timp cel dintâiu document, prin care se precizează că studentului George Tofan îi revine meritul întemeerii revistei «Junimea Literară». Câteva luni mai târziu, la începutul anului 1904, când G. Tofan se găseşte la Suceava, ca profesor secundar, revista îşi începe apariţia.

Tipărirea corespondenţei lui George Tofan, cinsteşte deopotrivă «A s o c i a ţ i a R e g i o n a l ă a I n v ă ţ ă t o r i l o r d i n P r o v i n c i a B u c o v i n a», ca şi pe *Teodor Balan*, care a coordonat materialul epistolar şi care nu se mulţumeşte cu o simplă reproducere a scrisorilor, ci le însoţeşte de note lămuritoare, bio-bibliografice şi scuteşte astfel pe cercetătorul interesat de munca investigaţiilor, pentru a se dumiri de ce anume poate fi vorba în comunicările intime dintre prieteni sau colaboratori. Un indice de

nume, altul geografic și al treilea de instituțiuni, ziare și reviste, în fine o tablă de materie a celor 155 scrisori primite de George Tofan, în ordine cronologică, cu o scurtă arătare a cuprinsului fiecăreia, constitue aportul personal al distinsului istoriograf bucovinean *Teodor Balan*, profesor la Universitatea din Cernăuți și membru corespondent al Academiei Române. Se prezintă astfel o muncă organizată metodic și ea va fi de aci înainte călăuză, care, cu adaosul și altor documente, va orienta pe viitorul istoric pentru a fi în măsură să desăvârșească imaginea personalității lui George Tofan, în ascensiunea sa continuă, una dintre cele mai strălucite figuri ale Bucovinei luptătoare pentru pregătirea sufletească a marei Uniri din 1918.

Cartea lui Teodor Balan se deschide printr'un cald și evocator «Cuvânt înainte» al lui *Emil Boca*, unul dintre numeroșii elevi și mai târziu colaborator la periodicele conduse de G. Tofan. Impletind amintiri personale cu sentimente de recunoștință și duioasă pietate, cu informații culturale și literare, legate de inițiativa, îndrumarea sau înfăptuirea dascălului său, autorul «Cuvântului înainte» condensează în câteva pagini însăși istoria trăită a Bucovinei, în manifestările ei cele mai românești și cele mai conștiente de apropierea ceasului izbăvirii.

Ca profesor la liceul din Suceava George Tofan a condus «J u n i m e a L i t e r a r ă», chiar dela cele dintâiu începuturi ale ei. In anul școlar 1906/7 a fost numit profesor la Școala Normală de Invățători din Cernăuți, unde până la izbucnirea războiului din 1914 și-a desvoltat o activitate didactică devenită legendară pregătind generații de învățători români în spiritul nou de pronunțată afirmare a Românismului băștinaș.

«Trebuia să învățăm o limbă românească aleasă, corectă» — istorisește Emil Boca —, «trebuia să scriem bine, literar, să avem respectul cuvenit pentru ortografie și gramatică, trebuia să cunoaștem istoria națională în modul cel mai temeinic, trebuia să cunoaștem evoluția limbii și istoria literaturii și să fi cetit foarte bine toate operele scriitorilor români»...

Și mai departe: ...«Profesorul Tofan nu era un savant și nu era nici pedant. Era însă un inspirat, un luptător fanatic pentru deșteptarea Românilor, pentru cucerirea locului ce li se cuvine pe pământul strămoșesc, pentru trezirea dragostei de limbă, cântec și înțelepciune românească. Lecțiile lui erau frumoase prin elementul dinamic din ele. După fiecare lecție rămâneam însetați, năzuind mereu a cerceta, a ceti, a studia și mai ales a face planuri de orientare în vederea vremurilor ce aveau să vie. Prin intuiția justă cu care ne deprinsese spiritul său ager, acu de prin 1908 începeam să înțelegem ce avea să se deslănțue în 1914»... (Emil Boca, ibid. pg. 6). ...«Cu el dispăreau părerii mohoriți ai clasei și ne găseau într'o uriașă familie românească, într'o țară cu așezări trainice pe temelii de omenie românească, așezări croite după tradițiile eroice, după înțelepciunea bătrânească lămurită și călită în suferințe și biruințe fără seamăn»... (E. Boca, ibid. pg. 8).

Personalitatea profesorului G. Tofan se impune hotărîtor ori unde apare: Din 1907 întemeează pentru Asociație revista

«Ş c o a l a», în care se discută probleme pedagogice şi se înregistrează «chestiunile şcolare din toate ţinuturile româneşti» (Emil Boca, ibid. pg. 9).

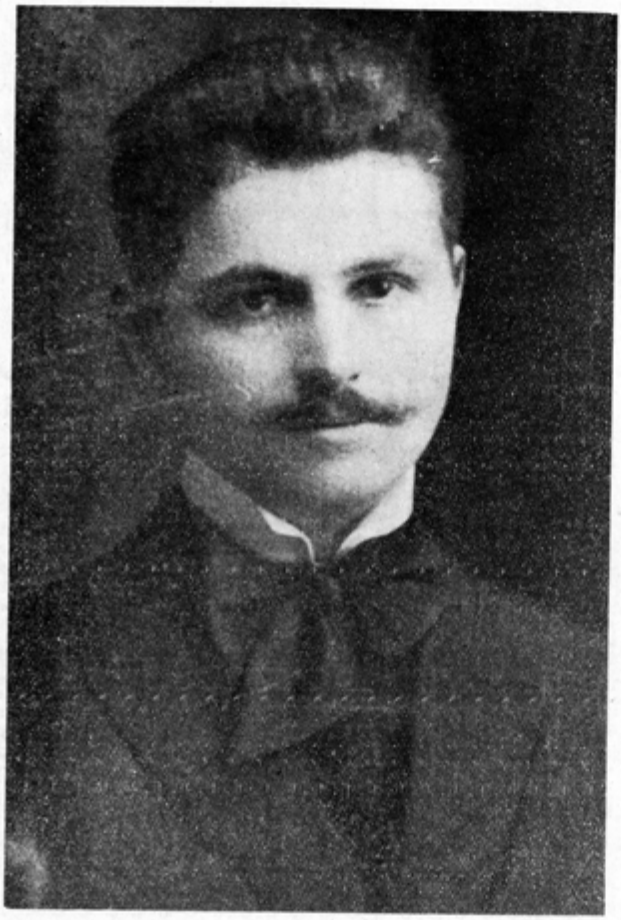

GEORGE TOFAN

Intrând în comitetul de conducere al «Societăţii pentru cultura şi literatura română în Bucovina», G. Tofan organizează ş e z ă t o r i l e l i t e r a r e ale celor mai de seamă scriitori din Vechiul Regat, t u r n e e l e lui *Petre Liciu* şi *C. Belcot,* cu reprezintaţii teatrale, în special a trilogiei lui *Delavrancea:* Apus de Soare, Viforul, Luceafărul, cari au ridicat moralul Românilor bucovineni până la elan şi au stors admiraţia străinilor. Tot din Soc. p. cultură a pornit, în frunte cu părintele *Bejan,* acţiunea pentru desmorţirea Răzeşilor şi Mazililor de peste Prut. «In satele în cari descindea Tofan, i se făcea primire cu călăreţi şi steaguri ca unui mare dregător» (E. Boca, ibid. pg. 9).

«Junimea Literară», «Școala», apoi ziarul «Patria» (1910), conduse de el sunt însuflețite de cuvântul său totdeauna onest și împăciuitor, în contrast cu sfâșietoarele certuri dintre partidele politice. George Tofan a fost prețuit și stimat chiar de adversari, cari recunoșteau în el o energie românească de neînlocuit, dăruită cu totul cauzelor de interes obștesc, un caracter deschis, fire așezată, spirit drept.

Dela George Tofan a emanat ideea cursurilor din Vălenii-de-Munte: ...«Cursurile universitare pentru toți Românii, și anume pentru ceia ce-i reunia și trebuia să-i strângă în aceleași hotare, sunt opera îndemnului său. El [George Tofan] a ținut neapărat la începerea lor, în condiții cât de modeste. El a mânat, an de an, la Vălenii-de-Munte pe cei mai curagioși dintre tinerii Bucovinei. El a apărut acolo cu admirabilul cor al „Armoniei", care a străbătut România întreagă, și nu voiu uita seara când în căsuța cea veche, apoi dărâmată, am fost trezit la un ceas din noapte de glasurile măiestre ale cântăreților pământului lui Ștefan-cel-Mare, veniți să-mi dea cea mai neașteptată, dar și cea mai plăcută din serenade» (*N. Iorga,* Oameni cari au fost, III 69).

Când la orizontul ceriurilor românești s'a ivit cel dintâiu comandant sguduitor de hotare geografice artificiale: *N. Iorga,* desrobitorul spiritual, premergătorul desrobirii materiale, și când cuvântău său de prooroc răsuna din ușa altarului: «Veniți de luați lumină !»..., pentru clipa învierii de apoi, în rândurile cele dintâi s'au găsit: Constantin Morariu, George Tofan, Vasile Lițu, I. Nistor, Sextil Pușcariu și alți naționaliști hotărîți.

«Visul Unirii penrtu Tofan era limpede ca lumina soarelui. In această lumină și-a crescut și îndrumat elevii și școala. El voia să facă Marei Patrii române un dar frumos, o școală românească întemeiată și fortificată sub toate raporturile, și un învățător român, încadrat gata în marea operă cerută de solidaritatea națională» (E. Boca, ibid. pg. 10).

La începutul războiului din 1914 George Tofan se refugiază în România liberă, unde tot timpul neutralității lucrează la «Istoricul Școalei românești din Bucovina»... «Prietenii lui cei mai apropiați știu că lucrarea era redactată aproape în forma definitivă pentru tipar, dar că apoi în mod misterios s'a pierdut fără speranța de regăsire»... (E. Boca, pg. 5).

După izgonirea Rușilor din Basarabia noastră, G. Tofan este iarăși printre cei dintâi Bucovineni cari împreună cu numeroși Transilvăneni întind mână de ajutor fraților dintre Prut și Nistru și după desăvârșirea actului Unirii începe organizarea școalei românești. «Să spunem care a fost opera lui [George Tofan] în Basarabia pe vremea războiului? Cât s'a cheltuit și acolo dintr'o energie pe care boala o distrugea încet în izvorul ei fizic?» (N. Iorga, ibid. pg. 70). Dar Basarabia n'avea să-l rețină prea mult timp, pentru că îl reclama Bucovina, unde după aproape doi ani de muncă încordată în fruntea învățământului public, se îmbolnăvi greu și la 15 Iulie 1920 închise ochii de veci spre a se odihni «în pământul țărișoarei lui bucovinene, pe care, pe vremuri, ca puțini alții — aș zice mai mult: ca nimeni altul — n'o sperase numai românească, ci o visase întoarsă în stăpânirea drepților ei moșneni» (N. Iorga, ibid. pg. 68). Vestea

morţii lui George Tofan se răspândeşte pe tot întinsul României Mari, unde dela un capăt la altul el avea prieteni printre marii scriitori, cunoscuţi, admiratori ai realizărilor sale şi devotaţi foşti elevi.

«In orice a pregătit acolo [în Bucovina] ceasul fericit al realipirii se va găsi, — atunci când se vor cerceta multele cause adânci ale prefacerilor minunate — urma activităţii sale. O activitate plină de iniţiativă, sau poate, mai bine: o iniţiativă plină de activitate. Căci la el ideea era generatoare şi nicio faptă nu venea răzleţ, ci ca o manifestare necesară, nelipsită, a ideii. Învăţător, a ştiut să prefacă o învăţătorime robită până atunci, pe rând, guvernului străin, şi apoi unei egoiste propagande demagogice, care o întrebuinţa ca element «democratic» contra preoţimii conservatoare, a ştiut s'o prefacă, zic, în elementul de căpetenie al refacerii morale a neamului. Pe când un Mihai Chisanovici, alt frământător de suflete, păstra legăturile cu trecutul austriac şi exprima în nemţeasca vioaie şi spirituală din revista lui, Wahrheit, ideile unei noi generaţii, Tofan a stat neclintit, exclusiv, pe terenul naţional. Alături de Iancu Nistor, el a căutat să transplanteze în Bucovina, contra spiritului bătrânesc, care dăinuia încă, curentul dela Sămănătorul, întreg, cu tot ce cuprindea, cu tot ce acoperia, cu tot ce pregătea» (N. Iorga, ibid. 68/9).

In afară de «Istoricul şcoalei româneşti din Bucovina», lucrare de proporţii, al cărei manuscript din nefericire s'a rătăcit — probabil odată şi odată va ieşi la iveală, cum s'a întâmplat adesea cu alte scrieri *) — se afirmă că George Tofan a scris puţin, ceea ce n'ar micşora imaginea puternicei sale personalităţi. Totuşi, lucrând din anii săi de student fără întrerupere, până s'a stins, va trebui ca activitatea sa risipită prin ziarele şi revistele din Bucovina şi România liberă (Neamul Românesc, Viaţa Românească) să fie scoasă la iveală, şi publicată, după ce la identificarea articolelor semnate cu pseudonim sau anonime se va folosi metoda indicată chiar de dânsul. Ca student la Universitatea din Cernăuţi, George Tofan primeşte din partea societăţii academice «Junimea» mandatul de a îngriji o ediţie a scrierilor lui Mihai Teliman. Cu inteligenţa sa naturală, autorul ediţiei Teliman foloseşte metoda învăţaţilor reputaţi în materie de editarea critică a textelor. După ce epuizează investigaţiile pentru adunarea materialului, îl triază după criteriile obicinuite identificărilor şi stabilirii paternităţii. Astfel, obiecţiunea lui George Tofan că anumite bucăţi trecute de către *L. Bodnărescu*, în repertoriul «Autorii români bucovineni (Cernăuţi 1903) în patrimoniul lui Mihai Teliman nu pot intra în volum, pentrucă stilul, gândirea şi subiectele sunt cu totul străine structurii autorului studiat, singură această obiecţiune, ca dealtfel şi altele numeroase, din partea unui student, — în vremuri când în Bucovina abia înmugurea plăpând gustul cetitului de cărţi şi studii româneşti, ne surprinde —, surprinde şi stoarce admiraţia oricui,

*) *Constantin Loghin*, în Istoria Literaturii Române din Bucovina afirmă: «In manuscris a rămas: „Invăţământul public în Bucovina dela anexare până la izbucnirea războiului", oferit spre publicare Ministerului Instrucţiunii» (pg. 228). Ar trebui cercetate arhivele, (şi la Cernăuţi şi în Bucureşti), cari aparţin Ministerului Culturii Naţionale şi al Cultelor. — I. E. T.

pentru metoda de lucru și spiritul critic al lui G. Tofan, în grija căruia peste puțin timp intră revista, despre care *N. Iorga* spune: «Junimea Literară» a fost o publicație de o importanță epocală în desvoltarea spiritului românesc din Bucovina și, pătrunzând destul de adânc în lumea învățătorească, a produs în sufletul ei, pervertit adesea de calomniile austriace contra românismului și mai ales a României, o reacțiune din cele mai fericite. N'a fost de ajuns atâta pentru acest energic deschizător de cale, care sub forma exterioară blajină a ființei sale, ascundea un mare avânt de luptă» (Oameni cari au fost, III 69).

In vreme ce colegul său dela conducerea revistei, *I. Nistor* trebuia să examineze manuscriptele istorice venite la redacție și cele publicabile să le pună la punct, lui George Tofan îi rămânea toată acea grea muncă de coordonare a materialului, de păstrare a unui echilibru de genuri în cuprinsul fiecărui număr, și mai cu seamă critica, recenzia, darea de seamă, care presupune simț estetic, putere de discernământ, glosar variat, îndestulător, convingător pentru cetitorii însetați de îndrumare. Cine nu s'a ocupat vreodată de bucătăria unei publicații periodice, oricât de modestă, nu-și poate închipui de cât sacrificiu din timp și adesea câtă dăruire din propria materie cenușie în anonimat este nevoe.

«*G. Tofan*» — precizează *C. Loghin* în Istoria Literaturii Române din Bucovina «care, pe lângă atâtea alte rosturi își îndeplinea datoria de cronicar al revistei, era un fel de hamal al literaturii românești din Bucovina» (pg. 227).

«Dacă poate câte-odată recenziile lui sunt prea îngăduitoare și evită parcă să arate și scăderile unei opere, această indulgență trebuie atribuită nu lipsei sale de judecată, ci acelei icoane idealizate, ce-i juca vecinic înaintea ochilor, acelei idei naționale, de care era stăpânit. In Bucovina de dinainte de războiu se ridicau prea multe glasuri, și nu numai din partea străinilor, ponegrind România, la noi încrederea în noi înșine era prea slabă din cauza stăruitoarei propagande străine și a păcatelor noastre, încât acei puțini cărturari, cari predicau această nestrămutată încredere, aveau datoria să acopere cu bunăvoință scăderile celor de dincolo, pentru a nu sdruncina credința acestor de dincoace» *(C. Loghin,* Ist. lit. rom. din Bucovina, 1775—1918, Cernăuți 1926, pg. 226).

«Idealul lui, ținta lui supremă a fost, după cum singur ne-o mărturisește: „Unitatea culturală, expresiunea supremă a progresului unui popor pe calea culturală, o țintă până la realizarea căreia nu exista repaus"» («Junimea Literară», 1904, a. I/nr. 10, cit. apud. *C. Loghin,* ibid. 227).

Mihai Teliman: Foiletoane, în forma editată de G. Tofan, cu ampla introducere, este un model de ediție critică și conștiincioziate. Dacă se vor culege apoi cercetările sale despre relațiile lui Alecsandri cu Bucovina «Contribuția Bucovinei la mișcarea literară din Transilvania și Regat» (C. Loghin ibid. pg. 228), Cronicile literare și științifice din reviste, articolele culturale și politice, cea dintâiu bibliografie a lui N. Iorga, scrisorile, dintre care o parte adresate lui N. Iorga, au fost cuprinse în vol. VIII din Studii și Documente Literare pg. 107—116 se va ajunge la o impunătoare reconstrucție a operei lui G. Tofan, această «sentinelă vecinic trează

la căpătâiul neamului său» (C. Loghin, ibid. 228), într'o hotărîtoare răscruce a istoriei.

Inițiativa «Asociației Învățătorilor din Bucovina» realizează prin harnicul istoric Teodor Balan, o parte din acea operă așteptată pentru respectul în sine față de ea și pentru recunoștința ce-o datorează generațiile beneficiare, epigone, îndrumătorului lor.

După «scurta caracterizare» a lui G. Tofan, Teodor Balan subliniază că lectura scrisorilor publicate îi va oferi ocazia să constate «cât de puternic a fost influențată mișcarea culturală românească din Bucovina, în răstimpul 1904—1914, de energia, talentul și hărnicia» lui G. Tofan. (pg. 16).

Volumul de corespondență cuprinde 24 scrisori și câteva referate ale lui G. Tofan adresate unor scriitori, oameni de știință, societăți culturale sau instituții publice, apoi scrisorile următorilor: Simeon Florea Marian (1), Liviu Marian (15), Gustav Weigand (1), Victor Morariu (2), Vasile Loichiță (4), Iosif Vihovici (1), Horia P. Petrescu (2), Traian Brăileanu (3), G. Rotică (2), E. d'Albon (1), I. Urban-Jarnik (1), I. Nistor (23), I. Grămadă (4), Iorgu G. Toma (1), I. Ștefureac (4), I. Lupaș (1), Vasile Lițu (1), Prof. I. Paulian (1), A. Simu (1), Vasile Goldiș (1), V. Marcu (13), Filaret Doboș (2), Leonida Bodnărescu (1), I. Bilețchi (1), O. Ghibu (1), I. Puiul (1), Dumitru Moldovanu (3), Corneliu Moldovan (1), C. Cosmiuc (2), G. Sion (1), Vl. Puiculiță (1), Sextil Pușcariu (1), Anastasia Dugan (1), Vintilă Brătianu (1), M. Sadoveanu (1), Alecu Procopovici (1); Societatea academică «Junimea» (11), Soc. academică «Dacia» (2), Soc. corală «Armonia» (1), Societatea pentru literatură și cultură (1), Soc. Meseriașilor și Comercianților din Bucovina (1), Ziarul «Viitorul», A. Mavrodi (2), Asociația Învățătorilor (1), Comitetul Refugiaților Bucovineni (1), Direcțiunea Școlii Eparhiale de Fete—Chișinău (1).

Din scrisori se desprinde atmosfera plaiurilor bucovinene, străduanii mari și mărunte, uneori exprimate într'un stil de simpatică naivitate. Ele devin nesecat izvor de informații pentru cunoașterea vremurilor și oamenilor cu probleme unele de interes general și permanent, altele efemere.

I. E. Torouțiu

CRONICA LITERARĂ

PETRE STATI: ANTOLOGIE LATINĂ (POEŢII LIRICI)

ED. „CUGET MOLDOVENESC", 152 PAG. IAŞI, 1943.

Privind cu ochiu critic înfăţişarea poliedrică neregulată a poeziei româneşti actuale, constaţi cu părere de rău absenţa quasi totală a unei feţe Mintea creatorilor de rime a rămas în cele din urmă goală de înrâurirea spiritului clasic atât de binefăcător pe toată întinderea literaturilor occidentale. In locul acestui spirit senin şi sobru fără de care nu s'a zămislit în cultura europeană operă cu sclipiri de aramă, au răsărit nestrunite îndeajuns tendinţele eului. Acestea au dus la confuzia poetică în care se sbate generaţia spontaneee de astăzi.

Aşadar o antologie latină ca aceea a lui Petre Stati îndeplineşte actualmente o îndoită misiune. Pe de o parte ea întoarce privirile contimporanilor sensibili şi insensibili la glosa latină către verbul luminos al maeştrilor clasici, pe de alta ea face accesibilă tuturora arta lor neatinsă de rugina timpului.

Această constatare însă n'ar fi pe de-a întregul justificatoare pentru cuvintele de laudă ce le aducem lucrării lui Petre Stati, dacă traducerile cuprinse de autor în antologia poeţilor lirici latini nu ar corespunde deasemenea unei îndoite realizări. Mai întâi se cerea cunoaşterea temeinică a limbii latineşti şi prin ea a minunăţiilor încântuJui poetic al versurilor, autorul trebuia mai pe urmă „să uite originalul" [1] şi, rămânând numai cu sunetul coardelor, să îngâne în graiul nostru vibraţia lor. Nu era deajuns a fi, cum se zice, „un latinist", mai trebuia înclinaţia spre poezie. Iar traducătorul se arată capabil de amândouă. Iată un exemplu:

Cum subit illius tristissima noctis imago,
Qua mihi supremum tempus in Urbe fuit,
Cum repeto noctem qua tot mihi cara reliqui,
Labitur ex oculis nunc quoque gutta meis.

In Antologia d-lui Petre Stati:

De noaptea despărţirii de tot ce-avcam mai scump,
Când îmi aduce-aminte gândirea mea durută,
De noaptea depe urmă la Roma petrecută,
Din ochii mei şiroaie de lacrime se rump.

1 După I. E. T.

Este aici lirica lui Ovidiu în tot cuprinsul ei afectiv. Traducătorul s'a folosit de rimă, de metru, de glosarul arhaic, regional, spre a putea pune haina românească pe trupul vatelui. Și-a folosit toate resursele poetice pe care i le oferea un talent incontestabil pentru a se apropia cât se poate de mult de frumusețea originalului. E tocmai ceea ce el voia și enunța în prefață: „Nu preconizăm o *reîntoarcere* la clasicismul antic, termenul este fundamental greșit, ci o ridicare pe planul superior, pe care echilibrul lumii vechi știuse să-l afle". Aplicat la traduceri, Antologia d-sale nu înseamnă o transpunere de concepte și sentimente antice într'o formă fidelă, obsecvientă, care va să zică pedestră, prozaică, ci o *adaptare* nesilită a limbii românești la mediul poetic al originalului.

Iată și stihul horațian:

Fântână Blanduzie, cu valul de cristal,
(Vin dulce ți se cade și 'ncununări de flori)...
Eu mâne am să-ți dărui un ied din cei priori
Imbobotind sub frunte, gurgui de coarne, harnic
Menit îndrăgostirii și luptelor zadarnic.
Căci geamătul acesta al turmei în hârjoană,
Va înroși cu sânge, reci limpezimi de val.

La tine nu pătrunde sălbatica dogoare!
Imbii cu umbra-ți dulce, perechile de tauri
Ce trag din greu în juguri pe brazda din coclauri,
Și turma toropită, la maluri de răcoare.

Tu vei ajunge-asemeni fântânilor vesite
Odată ce Horațiu cu lira-i a cântat
Stejarul peste scorburi de lespezi, suspendat,
De unde sare cu șopot, izvoarele-ți grăbite...

Dar nu vom continua cu citatele. Ar fi să trezim bănuiala alegerii, și valoarea traducerilor este aceeași peste tot. Autorul nu trădează preferințe. Gustul lui sigur de poet îl călăuzește pretutindeni, fie în lirica descriptivă, fie în cea confesională. Este doar scriitorul celor trei volume de versuri: Arcade peste veac, Talaz spre veac nou, Chemarea soarelui.

Carte, spunem neașteptată, vrednică de toată prețuirea. Ea contribue la orientarea spiritelor contimporane pe calea naturală, către un trecut care este și al nostru.

Sub semnul acesta se deschide și pagina de început: „Cultura noastră suferă de un viciu capital: e prea vaporoasă și fluentă ca să nu legitimeze îndoielile cele mai radicale, privind chiar existența ei reală. Nicio cultură nu se desvoltă, decât dacă pornește dela aderențele ei organice cu trecutul. Din acest punct de vedere ea presupune o prealabilă afundare în mările creațiilor spirituale de care se simte apropiată prin structură psichică și descendență biologică. Urmând imboldul afinităților noastre naturale, două făgașuri ne deschid perspective fecunde: hățișurile geto-dace și limpezișurile greco-latine.

Intunericul care s'a lăsat peste lumea geto-dacă e numai o aparență. Vălul lui poate fi sfâșiat de către scăpărările poeziei populare, unde subt travestirea sunetului roman tresar de multeori crâmpeie de suflet getic" (Pag. 7).

Șt. Cuciureanu

CRONICA REVISTELOR

■ *Studii Italiene* (IX, 1942). In ultimul număr al acestei reviste ştiinţifice, care pentru cultura românească înseamnă cercetarea, descoperirea şi întrunirea laolaltă a ştirilor de literatură şi din alte izvoare relative la legăturile noastre cu Italia dealungul veacurilor, D-l prof. *Alexandru Marcu* adaogă noui elemente documentare de importanţă la studiul d-sale *„Un Arioste inconnu annoté par Malherbe"* (în Mélanges Ch. Drouhet, Bucarest, 1940, pp. 227—245).

Dacă prin acel studiu se aducea noutatea ineditelor însemnări marginale autografe ale reformatorului stilului poetic francez din zorii luminosului veac al XVII-lea, precum şi descrierea ediţiei artistice din 1603, acum autorul ne informează „că la urma aceleiaşi ediţii din *Orlando Furioso*, se găseşte o complectare a Poemei, care priveşte direct Istoria Românilor, tocmai în epica luptă a Creştinilor dela Dunăre cu Turcii, pentru care se înjghebau în Apus tot felul de „Ligi", adesea sub auspicii papale, dar cu ajutorul diferiţilor Condotieri din familia Gonzaga dela Mantova şi a Estensilor dela Ferrara. (Este de fapt epoca lui Mihai Viteazul, deşi aluziile din Poemă se referă la Carol cel Mare şi Francii lui)".

Astfel (p. 541) Poema aminteşte un „Re di Dacia", confuzie asupra căreia autorul ne atrage atenţia. In cântul II (p. 554) este amintită cu numele rămas „il Danubio" (Dunărea) pe care o trec oştile lui Carol cel Mare. In cântul III sunt pomeniţi Valahii deadreptul pe numele lor:

Sansogna (sic), e *Slesia* et *Ungheria* una [bella
E grossa armata insieme posta havea.
La gente di Sansogna, e cosi quella
Di Slesia, i pedestri ordini movea.
Venir con questi e la più parte in sella
L'esercito de l'Ungar si vedea,
Poi seguia un stuol di *Traci* e di *Va-*[*llacchi*,
Bulgari, Servian, Russi e Polacchi.

Alături de aceste ştiri, tot în legătură cu istoria noastră, dl. prof. Al. Marcu mai identifică în foarte frumoasele gravuri ce însoţesc ediţia şi cari ilustrau oarecum scenele de bătălie două regiuni din părţile noastre, cu indicarea cursului Dunării, a Carpaţilor şi a Mării Negre.

Iată deci pe lângă cele de ordin istorico-literar noui documente preţioase pentru cunoştiinţele noastre cartografice asupra începutului veacului XVII.

La rubrica *Miscellanea* d-sa aduce trei precizări: corespondenţa înţelesului cuvântului italian „vicino" = cittadino cu vechiul cuvânt românesc vicin; relaţia dintre traducerea franceză a „Dialogurilor asupra Opticei Newtoniene" făcută de A. Cantemir, şi Fr. Algarotti; influenţa poemei „Le Sette Giornate" a lui Tasso asupra operei lui Heliade, confruntată cu cea din „La Semaine" a lui Du Bartas.

In minuţiosul şi documentatul studiu „Appunti per la storia di «ruga» «strada» in italiano" d. prof. *Umberto Cianciolo* dela Universitatea clujană din Sibiu urmăreşte area de expansiune şi diferitele înţelesuri regionale italiene şi balcanice pe cari le-a avut, sau le are cuvântul pastoral „ruga". Bogăţia materialului filologic, aparatura ştiinţifică şi metoda exactă ce caracterizează cercetările linguistului, venit din şcoala mult regretatului Giulio Bertoni (v. minunata traducere italiană a lui Eminescu), fac din acest studiu o adevărată investigaţie arheologică a cuvântului.

In „Giovanni Papini în România" dl.

C. H. Niculescu adună cu migală materialul bibliografic care denotă întinsa cunoaştere a scriitorului italian în România. Studiul este precedat de scrisoarea d-lui prof. *Al. Marcu*, mulţumită căruia Ţara noastră are în Italia un prieten de proporţiile autorului *„Omului sfârşit"*.

„Le cavalier Marin en France" al d-lui *N. N. Condeescu* este o preţioasă cercetare de istorie literară comparată, din care rezultă că influenţa marinistă în Franţa a avut două aspecte: unul general, greu de definit şi altul care se poate identifica în operele scriitorilor. «Des „Adonis" et des „Orphée" on en comptait par dizaines avant 1615: Ronsard en écrivit sous forme d'idylles tirées de Bion; Rapin et Passerat, ses disciples, en firent autant en pleine époque malherbienne. Ce que Marino enseigna à ces honnêtes artisans du vers, admirateurs attardés de la Pléiade ou Précieux en quête de sujets galants, ce furent les grâces fleuries d'un langage émaillé de périphrases ,les exagérations des signes extérieures de la passion —. ces rivières de larmes, ces soupirs enflammés qui embrassent tout et l'emphase dans la description d'une beauté éblouissante».

O altă influenţă generală a lui Marino se găseşte în poemele lirice sau descriptive, în tratarea amorului galant. Autorul încheie: „Devant Malherbe, Balzac et Chapelain, ouvriers d'un premier classicisme sec et pédant, il a défendu les droits de la fantaisie et du rêve doré; par ses disciples français —les Théophile, les Saint-Amant—, il a retardé d'une trentaine d'années le triomphe du vrai classicisme, celui de la raison et de l'ordre".

Constatările d-lui prof. N. N. Condeescu în ce priveşte influenţa lui M. asupra literaturii franceze se pot aplica şi asupra literaturii italiene, numai că aici urmele lui sunt mai adânci, contribuind la crearea unei poezii false, fără conţinut, goală, plină de floricele retorice cu mirosnă de clasic, creaţie sortită să piară pentru a da loc poeziei din secolul următor care va relua firul întrerupt al adevăratei poezii tradiţionale italiene.

In legătură cu aceasta ne amintim de o comparaţie făcută de Benedetto Croce între Marino şi Gongora, în care temutul critic napolitan arăta că aşezarea amânduror acestor scriitori pe aceeaşi scară a valorilor constitue o greşală şi că numai al doilea vădeşte oarecare sinceritate în operă pe când primul a scris poezie cu desăvârşire „vuota".

In acelaş număr al Studiilor Italiene se mai pot citi următoarele studii: Vico critico d'arte (G. Villa); Machiavel et la Saint-Barthélemy (Al. Ciorănescu); Traducerile din „Stabat Mater" (Iosif Naghiu); O dramă românească reprezentată la Napoli în 1879 (C. H. Niculescu); Tema Versiliei în lirica lui Gabriele D'Annunzio (T. Slama); Doi prieteni: Bruto Amante şi Gr. Tocilescu (Ioan D. Pătraşcu); „Saul" de Alfieri şi „Saul" de Lamartine (C. D. Şotrocan); Traduceri româneşti din Sfântul Francisc din Assisi (Iosif Naghiu).

Volumul se termină cu numeroase recenzii, însemnări bibliografice şi cu darea de seamă: Cultura italiană în România (1942).

Ştefan Cuciureanu

■ *Revista istorică română* (vol. XI—XII, 1941—1942, 577 pp., 600 Lei).

Dacă în alţi ani apariţia regulată a acestei reviste arăta numai o grije constantă a conducătorilor ei, astăzi, ţinând seama de greutăţile de tot felul pe cari le întâmpină o atare întreprindere şi de faptul că până şi cele mai venerabile şi consequente publicaţii apar când pot, lucrul este cu adevărat demn de subliniat. Aceasta cu atât mai mult cu cât condiţiunile technice ale publicaţiei sunt ireproşabile.

Conţinutul volumului este în acelaş timp bogat şi variat.

D-l *C. C. Giurescu* deschide seria studiilor cu un articol asupra „Canalului lui Alexandru Vodă Ipsilanti" (pp. 1—8). Considerat pe drept cuvânt ca unul dintre cei mai buni domnitori din epoca fanariotă şi „în orice caz, cel sub care ţara s'a simţit mai bine", Vodă Ipsilanti s'a ocupat şi de cursul Dâmboviţei, construind un canal „care deriva, în timpul creşterii lor, o parte a apelor Dâmboviţei în Argeş". D. Giurescu arată, pe baza isvoarelor vremii, elementele principale ale acestui canal, care se găseşte reprezentat şi pe harta lui Rigas Velestinliul apărută la Viena în 1797 şi apoi se ocupă de corpul special care avea în grije întreţinerea canalului. O reproducere a hărţii lui Rigas cu reprezentarea canalului întregeşte studiul.

D-l *Victor Slăvescu* publică, sub titlul *„Corespondenţa Petre Mavrogheni—D. A. Sturdza"*, (p. 9—34), treisprezece scrisori din anii 1860—1863 cari reprezintă o preţioasă contribuţie la cunoaşterea mai de aproape a evenimentelor politice dintre anii 1860/63, adică a evenimentelor dinaintea şi după unirea definitivă a Principatelor.

Un studiu de o deosebită însemnătate, atât prin tema de folklor comparat, cât şi prin soluţia cu totul neaşteptată dată problemi în chestiune, publică d. *Vasile Grecu* sub titlul „Un vechi motiv de folklor italian în românește" (p. 35—45). D-sa, reluând problema, ridicată de d. I. Şiadbei, asupra originii temei „Stejarului din Borzeşti" cunoscuta nuvelă, după o tradiţie populară, a lui N. Gane, arată că de fapt prototipul trebueşte căutat într'un pasagiu al scriitorului bizantin Procopiul, *de bello Gothico*, I, 20 (Bonn) deoarece asemănarea esenţială care cuprinde şi ideea principală a celor 2 povestiri, cea românească şi cea bizantină, „anume că sfârşitul jocului de luptă dintre nişte copii nevinovaţi prevesteşte felul cum se vor sfârşi bătălii mari dintre conducători vestiţi de oşti şi dintre domnitori în luptă, dovedeşte fără îndoială că au la origine acelaşi străvechi formular care a fost modificat şi adaptat împrejurărilor deosebite locale".

D. *D. Bodin* ne prezintă unele aspecte ale revoluţiei lui „Tudor Vladimirescu în lumina isvoarelor italiene" (p. 46—65) din care se vede cât de exact erau informate cercurile oficiale italiene în chestiunile privind situaţia imperiului otoman şi cari permit anumite revizuiri ale concluziunilor tradiţionale.

D. *George D. Florescu* în studiul „Un sfetnic al lui Matei Basarab ginere al lui Mihai Viteazul" (pp. 66—94) cercetează, pe baza unui bogat material în parte inedit, cariera Clucerului Socol din Cornăţeni, căsătorit cu Marula fiica naturală a lui Mihai Viteazul, precum şi cu posteritatea lui, dând la sfârşit patru tabele genealogice.

D-l *Marcel Romanescu* se ocupă de „Argintăria la Bănăţeni şi Românii balcanici în veacurile XVI—XVIII" (pp. 95—133), conchizând că „bănăţenii şi românii balcanici au manifestat în argintăria lor o artă bine definită şi perfect identificată". Arta locală bănăţeană se prezintă ca o „transformare a goticului saxon prin intervenţia unor motive răsăritene sensibile, cu vagi elemente dalmate venite prin mijlocirea franciscanilor din Bosnia şi a negustorilor ragusani" în timp ce în arta românilor din Balcani Renaşterea venetiană se resimte puternic. 14 planşe (recte 15) întovărăşesc studiul.

D-l *D. Tudor* semnează un foarte important studiu despre „Constantin cel Mare şi recucerirea Daciei Trajane" (pp. 134—148), în care arată, după o minuţioasă confruntare a isvoarelor de tot felul: narative, arheologice, numismatice şi epigrafice, că marele **vallum** „Brazda lui Novac" este opera lui Constantin cel Mare şi reprezintă limita nordică a posesiunilor romane la nord de Dunăre în sec. IV şi că victoriile romane „din 332 împotriva Goţilor şi 334 împotriva Sarmaţilor făcuseră din împărat arbitrul situaţiei politice din Nordul Dunării". O hartă întregeşte expunerea.

D-l *M. Popescu-Spineni* descrie o *„Hartă a Bucovinei din anul 1774"* (pp. 149—162) din care se vede felul necinstit cum au lucrat Austriecii cu ocazia răpirii Bucovinei: pentru a dovedi demnitarilor turci că e vorba doar de „un petec de pământ", au prezentat o atare hartă falsă în care întinderea Bucovinei este reprezentată cam la jumătatea suprafeţii ei reale. Fotografia hărţii dată în anexă formează dovada falsului.

Pe linia cercetărilor inaugurate de Păr. Lupaş şi pe d. St. Bezdechi asupra umaniştilor români, d-na *Maria C. Marinescu* publică un lung şi bine documentat studiu asupra „Umanistului Ştefan Bergler" (pp. 163—215), care, român din Blumena de lângă Braşov, a ajuns să fie considerat, unul dintre cei mai de seamă heleniști ai veacului al XVIII-lea, desfăşurându-şi activitatea de editor de texte clasice mai ales la Amsterdam. In acelaş timp, D-na *Camariano* arată (pp. 216—260), într'un minuţios studiu că traducerea „Teatrului politic" atribuită lui Nicolae Mavrocordat, este o greşală, adevăratul traducător fiind Ion Avramie, predicator la Mitropolia din Bucureşti, iar D-ra *V. Ghiacioiu* încearcă să dovedească (pp. 261—271), printr'o cercetare atentă, că poema „Pribegia lui Cupidon la pustietăţi" atribuită lui Enacacki Gane este în realitate o operă de tinereţe a lui Costache Negruzzi.

Seria articolelor o închide d. *I. Velicu* prin studiul „Institutul dela Sfinţii Apostoli şi începutul mişcării de redeşteptare a Românilor Macedoneni" (pp. 272—286), care arată că acest modest aşezământ, „are însă marele merit de a fi început mişcarea de redeşteptare a Românilor Macedoneni".

Miscellaneea (pp. 287—391) cuprinde un număr de 18 mici contribuţiuni, foarte variate şi toate cu interesul lor. După *Recenzii* (pp. 392—430), *Notiţele bibliografice* (pp. 431—524) în număr de 647 şi rezultate din despuierea atentă a principalelor publicaţiuni periodice prezintă prin factura lor analitic-critică un instrument de informaţie de prim ordin, iar *Cronica* (pp. 525—543) închee volumul. Un indice foarte detaliat face utilizarea volumului deosebit de uşoară.

Aurel Iordănescu

■ *Rassegna Culturale della Romania* (Nr. 2, 1943), este una dintre publicaţiunile menite să ducă peste hotare mărturia spiritualităţii româneşti, să lămurească într'o ţară prietenă câteva aspecte răslețe din viaţa unui popor care îşi ţine fruntea sus, chiar când îl isbesc furtunile şi la unele hotare hăcuesc vrăjmaşi cunoscuţi.

Pagini ca cele pe care revista de mai sus le cuprinde, înfăţişând lucruri adevărate despre oameni cinstiţi cari nu stau cu barda la drumul mare, cari nu s'au ridicat niciodată cu nedreptate şi urgie împotriva cuiva, vor arăta acolo unde trebue imaginea României de totdeauna.

Iată dece, scriind despre „Il contributo dei Romeni di Transilvania alla letteratura nazionale", d. Prof. *D. Popovici* a arătat că destinele neamului românesc de aici pornesc, aicea se împlinesc, în cuprinsul pământului nostru, pentru valorificarea şi justificarea drepturilor noastre.

D. *Ovidiu Papadima* semnează articolul de adâncă pătrundere „Un pensatore romeno: Lucian Blaga", iar d. *Alex. Bădăuţă* câteva pagini despre munţii României.

Restul sumarului e împlinit cu articolul profesorului *Vannio Campagnari* „Lo Spirito e la Storia: il popolo romeno", *Ernesto Trucchi*, „Mie prime impressioni romene e Dante in Romania", o traducere din *Mihail Sadoveanu* („La fata del lago"), precum şi minunata traducere a *Mioriţei* (de *Vincenzo De Ruvo*), pe care numai spaţiul restrâns al notelor de aici ne împiedică să o reproducem pe de-a'ntregul.

■ *La Rinascita* (Director Giovanni Papini), VI, 30 (Martie 1943), Firenze, — aduce un mereu bogat material pentru lămurirea deplină a unei epoci, a cărei însemnătate uriaşă în istoria spiritualităţii europene nu nota aceasta fugară o va sublinia.

Ultimul număr pe care l-am avut la îndemână începe cu studiul care va continua şi în numerele următoare: „La coscienza della Rinascita negli scrittori francesi della prima metà del Cinquecento" semnat de *Franco Simone*, cunoscut cititorilor acestei reviste, printre altele, şi din articolul „La coscienza della Rinascita negli umanisti" (în *La Rinascita*, I, no. 10, Decembrie 1939; II, no. 12, Aprilie 1940).

In studiul de faţă, domnia sa reia problema în care s'a dovedit că este îndreptăţit să-şi spună cuvântul, de data aceasta însă parcurgând domeniul francez, din care sunt relevate, rând pe rând, lucrările în care conştiinţa vremilor înoitoare de spirit s'a ilustrat mai limpede, până la întreaga, definitiva expresie.

Pietro Rebora scrie un studiu intitulat „Di alcune fonti italiane di Shakespeare", căutând să identifice, pe bază de texte, aspectele italiene cuprinse în teatrul marelui dramaturg, despre al cărui ecclectism, atunci când era vorba de isvoare de inspiraţie, ştiindu-se prea bine, studiul lui Pietro Rebora pare cu atât mai dificil, dar şi mai merituos. Pentrucă „una cosa è notare il suo interesse generico, adesempio, per un tema ad un ambiente od un dato psicologico italiano, ed un'altra è il poterne documentare la derivazione diretta da un testo ben precisato, ed anche più il fissarne il richiamo in definite identità verbali".

■ Din „*Il libro italiano nel mondo*" — Rassegna Bibliografica (an. IV, nr. 3—4, 1943, Firenze) semnalăm paginile scrise de *Vittoria Amoroso:* „Romenisti italiani: Vegezzi-Ruscalla", despre ale cărui legături cu fruntaşii ţării din secolul trecut precum şi activitatea literară şi ştiinţifică s'a scris, încă din 1940, în Ephemeris Daco-Romana IX-Roma.

Paginile semnate de V. Amoroso, amintind introductiv şi de alţi cărturari italieni cari ne-au cunoscut de-alungul anilor, se alătură străduintelor pentru cunoaşterea reciprocă italo-română.

■ In „*Sophia* — Rivista internazionale di filosofia e storia della filosofia", XI, Nr. 1 (Ianuarie-Martie 1943), pp. 26-42, un documentat studiu „Il tragico e l'eroico nell'anima greca" publicat de Fritz-Joachim von Rintelen dela Universitatea din München în „Deutsche Vierteljahresschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte" 26 Jahrg., 2 Heft, 1942, şi tradus de Margherita Brivio cu autorizaţiunea Casei de editură Max Niemeyer din Halle.

■ Continuând să publice în „L'Europa orientale" (XXIII, fasc. X—VI, Mai-Iunie 1943) partea a doua a unui capitol mai mare de istorie literară „*La Junimea e le correnti antijunimiste*", profesorul *Gino Lupi* dovedeşte odată mai mult că înţelege să-şi împlinească cinstit făgăduinţa dată într'un recent interwiew: „Apropierea dintre România şi Italia — pentru consolidarea căreia eu voiu închina toată inima mea — trebue să se efectueze în mod impe-

rativ, acest lucru fiind cerut atât de către sentimentele celor două popoare consanguine, cât şi de către interesele lor culturale şi economice".

Studiul, al cărui titlu l-am numit mai sus, se impune prin bogata-i documentare ştiinţifică — autorul fiind totdeauna la curent cu istoriografia literară, — cum şi prin aleasa ţinută literară. Sunt pagini limpezi de sinteză a unei epoci, menite să informeze cu sinceritate opinia publică străină despre stările literare din România modernă.

■ *Italica*, Buletin anual de studii italiene, publicat de Seminarul de limbă şi literatură italiană al Universităţii din Iaşi, sub îngrijirea d-lui Giuseppe Petronio, aduce în ultimul număr (vol. II, 1942 (1943) interesante pagini de studiu. Vom începe semnalând „Două exemple de scriere italiană din Moldova" (D. Ciurea); „Le poesie di Tommaso Campanella" şi „Rileggendo i Canti Orfici" (Giuseppe Petronio); „Del gusto di Guido Gozzano" (Viorica Buşilă), — pentru ca să spunem câteva cuvinte despre „Numele Dracilor în Divina Commedia", studiul semnat de Prof. Iorgu Iordan.

Autorul cercetează echivalentele coşbuciene (trad. Infernului) ale celor 12 nume de draci pomeniţi în cântul XXI, constatând că poetul Coşbuc a creat el însuşi, aşa cum a făcut Dante, în total sau în parte, cuvintele menite să servească drept porecle pentru paznicii prevaricatorilor din infern, fără să se lase prea mult influenţat de textul original sau de terminologia demonică românească, din al cărei bogat material (aproape 200 de nume româneşti ale „dracului") ar fi putut alege pe acela care seamănă într'o oarecare măsură cu numele italieneşti corespunzătoare.

„Numai că a uzat cu mare prudenţă de libertatea-i creatoare şi, după părerea mea, mai mult în dauna decât în avantajul elementului artistic al traducerii sale".

Nicolae Predescu

B I B L I O G R A F I E

C Ă R Ț I

EDITURA „CASA ȘCOALELOR"

Alexandru Marcu: Valoarea artei în Renaștere, pag. 486, 1943. București. Lei 400.

Anton Pann: Povestea vorbei, pag. 369, 1943. București. Lei 200.

Gr. Tauşan: Aspecte culturale (Filosofi-scriitori), pag. 177, 1943, București. Lei 150.

Caterina Talaz: Floare mică (Poeme pentru școlari), pag. 45, 1943, București. Lei 50.

Constantin Micu: Finalitatea ideală a existenței umane, pag. 162, 1943, București. Lei 150.

Tache Papahagi: Manual de fonetică romanică, pag. 194, 1943, București. Lei 300.

Mihail Iorgulescu : Marginalia (serie nouă), pag. 115, 1943, București.

N. A. Constantinescu: Originea și expansiunea Românilor (Privire istorică), pag. 95, 1943, București. Lei 100.

Sărmanul Klopștock: Feciorul lui Nenea Tache Vameșul (vol. III), 1943, București. Lei 150.

Casa Școalelor: Isopia, pag. 106, 1943, București. Lei 80.

Aurelia Simionescu: Viermele de mătase și borangicul, pag. 143, București. Lei 100.

Ilie Isvoran: Indrumări agricole, pag. 55. București. Lei 40.

FUNDAȚIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

M. Eminescu: Opere (II). Note și variante: Dela Povestea codrului la Luceafărul. Ediție critică îngrijită de **Perpessicius,** pag. 461, 1943, București. Lei 2.000.

Ovidiu Papadima: Creatorii și lumea lor (Schițe de critică literară), 567 pag., 1943, București.

D. Caracostea: Critice literare (vol. I), 339 pag., 1943, București.

D. Popovici: I. Heliade-Rădulescu Opere — Ediție critică cu introducere, note și variante. Tom. II. București, 1943. 570 pag.

Constantin Noica: Două introduceri și o trecere spre idealism (cu traducerea primei Introduceri Kantiene a „Criticei judecării"). 191 pag., Bucu-București.

EDITURI DIFERITE

Petre Sergescu: Extensiunea universitară din Cluj în Banat, 11 pag. 1943, **G. Matheiu,** Timișoara.

Petre Sergescu: Despre valoarea etică a științei (Extras din **„Luceafărul"**, an. IX, nr. 1—3), 15 pag., 1943, Timișoara. Lei 45.

N. P. Vaidomir: Originea tracă a Macedonenilor preromani, 167 pag., 1943, **Tipogr. Carol Feder,** Mediaș.

Marcel Saras: Rilke ,188 pag., 1943, **Ed. Meridian,** Craiova. Lei 400.

Al. T. Stamatiad: Eșarfe de mătase (Antologie japoneză), 249 pag., 1943. **Ed. Contemporana.** Lei 350.

E. Ar. Zaharia: Antologie rădăuțeană, 144 pag., 1943, **Ed. Mitropolitul Silvestru,** Cernăuți. Lei 250.

A. Bolohan: Viorile azurului (Sonete), pag. 35, 1943, **Ed. „Bucovina literară",** Cernăuți.

Const. Solomon: Theodor Șerbănescu (Contribuții la viața și opera sa,. Extras din „Analele Moldovei", pag. 21, 1943, Tipogr. **„Presa bună",** Iași.

Teodor Balan: Eudoxiu Hurmuzachi și memoriul Românilor ardeleni din luna lui Februarie 1849, pag. 33, 1943 Tip. **„Mitropolitul Silvestru",** Cernăuți.

Vasile Netea: Noi contribuții la cunoașterea vieții și activității lui Visarion Roman — Corespondența sa cu

Gheorghe Barițiu și Iosif Hodoș, pag. 116, 1942, Ed. **„Revistei Economice"**, Sibiu. Lei 60.

Cornelia Buzdugan: Versurile mele, pag. 71, 1943, Ed. rev. **„România Tânără"**, Brașov. Lei 150.

Alexandru V. Boldur: Românii și strămoșii lor în Istoria Transnistriei, (Ediție românească revăzută și adăugită), pag. 81, 1943, Tipogr. **„Liga culturală"**, Iași.

Horia Nițulescu: Toamnă în Paradis (Poeme), pag. 90, 1943, Impr. **Penitenciarului Văcărești**, București. Lei 200.

Virgil Tempeanu: Istoria literaturii germane (Curente, rezumate, traduceri, înrâuriri, 132 ilustrații, etc.), pag. 507, 1943, Ed. **„Universul"**, București. Lei 380.

Emil Vora: Inalte vânturi (Poezii), pag. 59, 1943, **„Bucovina"** I. E. Torouțiu, București. Lei 150.

G. Bezviconi: Profiluri de ieri și de azi, pag. 336, 1943, Ed. **I. Carabaș**, București. Lei 550.

H. Dj. Siruni: Ani (Anuar de cultură armeană), pag. 687, 1942—1943, București.

Petre Stati: Antologie latină (Poeții lirici), pag. 152, 1943, Ed. **„Cuget moldovenesc"**, Iași. Lei 200.

Pr. Ioan Georgescu: Mitropolitul Ioan Vancea la 50 de ani de la moartea lui (Cu 9 ilustrațiuni în text și 5 afară de text). Tip. **„Grafika"**, 86 pag., 1942.

Calendarul plugarilor 1943, 216 pag. **„Cartea Românească"**, București. Lei 120.

REVISTE

„Litoral", V, n-rul 14, Iulie 1943, Constanța.

„Dacia Rediviva", III, n-rul 6, 1943, București.

„Păstorul Tutovei", VI, n-rul 5-6, Mai-Iunie, 1943, Bârlad.

„Ramuri", XXXIX, n-rul 6-7, Iunie-Iulie, 1943, Craiova.

„Pagini Literare", IX, n-rul 6, 1943, Turda.

„Cuget Moldovenesc", XII, n-rul 5-7, Mai-Iulie, 1943, Iași.

„Revista Limbii și Culturii Germane", II, n-rul 3-4, 1943, București.

„Timocul", X, Caietul I, 1943, București.

CONVORBIRI LITERARE

ANUL LXXVI N-RELE 9-10 SEPT.—OCT. 1943

DIRECTOR: I. E. TOROUȚIU

MEMBRI IN REDACȚIE:

ALEXANDRU IONESCU
TEODOR AL. MUNTEANU
ȘTEFAN CUCIUREANU

„BUCOVINA" I. E. TOROUȚIU, BUCUREȘTI

CUPRINSUL

P. P. Panaitescu . . . . . Dimitrie Cantemir
Radu Pătrășcanu . . . . . Cântec
Vincenzo De Ruvo . . . . . Utilitatea artei
Emil Giurgiuca . . . . . Primăvară; Vară
V. A. Oancia . . . . . Mangalia
Lidia M. Sadoveanu . . . . . Cronicarii moldoveni și romanul „Zodia Cancerului"
Paul Valéry . . . . . Feerie (Trad. de **Zoe Georgescu)**
Grigore Sălceanu . . . . . Pe un țărm de mare (Piesă într'un act, în versuri)
Mihai Eminescu . . . . . Melancolie (Schwermut) Trad. de **Viktor Orendi-Hommenau**
Mihai Eminescu . . . . . Scrisoarea IV (Epistola IV) Trad. de **Raffaele Amici**
W. v. Goethe . . . Egmont (III) Trad. de **Laura M. Dragomirescu**
Rainer Maria Rilke Din toate una singură (Trad. de **Iulia Murnu)**
Florin Niculescu . . Paul Valéry (III — Teoria poeziei și poezia pură)
E. Micu . . . . . Serenada (Op. 2, IV b, Fugă)
I. E. Toroutiu . . . . . Problema traducerilor G. Giuglea — Umberto Cianciolo

CRONICA LITERARĂ

Ștefan Cuciureanu, Ramiro Ortiz: Per la storia della cultura italiana in Rumania.

CRONICA REVISTELOR

„Revista Bucovinei", „Cetatea Moldovei", „Cuget Moldovenesc" **(Teodor Al. Munteanu).**

BIBLIOGRAFIE

DIMITRIE CANTEMIR

UN FECIOR DE DOMN. — Bătrânul domn al Moldovei Constantin Cantemir avea doi feciori, cel mai mare se chema Antioh; cel de-al doilea, Dimitrie, era mai isteț și mai drag tatălui său. Constantin Vodă se ridicase de jos, era un mic răzeș din părțile Fălciului, se făcuse oștean și luptase în Polonia ca lefegiu împotriva Suedezilor, apoi, târziu de tot, venise în țară și trecând prin treptele boieriei, fusese ales domn de boierii mai șireți, cari vedeau într'însul un om simplu ce putea fi ușor învârtit după voia lor. Carte n'avusese vreme să învețe și nici nu știa iscăli, dar tocmai de aceia rămăsese cu multă admirație pentru acest meșteșug minunat, pe care nu-l știa și hotărîse ca măcar feciorii săi să-l învețe deplin și să strălucească printr'însul.

Dimitrie se arătase din tinerețe aplecat spre carte, avea 13 ani la 1686, când taică-său se făcuse domn în scaunul Moldovei. Bătrânul domn adusese la curtea lui pe un om tare învățat, ca să-i procopsească băieții, grecul Ieremia Cacavela, care studiase în Germania la Leipzig, se călugărise apoi și stătuse multă vreme la București la curtea lui Șerban Vodă. De acolo îi mersese faima, nu atât din pricina numeroaselor cărți pe cari le tălmăcise din limbi străine în grecește, ci mai ales prin tâlcuirea unui semn al soartei. Se aflase anume un iepure cu două capete, iar Cacavela dascălul, „cele ce au zis, acelea s'au și izbândit mai cu vremea: că din neamul lui Șerban Vodă vor să se ridice două capete, să stea împotriva unul altuia, unul să tragă într'o parte, altul într'alta și va fi mare stricăciune țării și pământului acestuia și așa s'au întâmplat". Aflând despre aceset talente, Constantin Vodă al Moldovei s'a grăbit să aducă la curtea lui un astfel de om prețios și să-i dea în grije pe coconii lui. „Iți aduci aminte, scria Dimitrie Cantemir lui Cacavela, cinstite părinte, de vremea când eram adăpat de tine cu primele elemente ale literaturii; tată-meu, de bună amintire, avea atâta grije ca tu să mă înveți și ca eu să mă instruesc, încât această caldă dorință a sufletului său nu-i da pace și aproape în fiece zi ne cerceta de trei patru ori în sala noastră de studii, deși avea pe atunci griji nenumărate și foarte grele". Cu mândrie va putea zice Cacavela învățatului tânăr vlăstar de domn: „Eu sunt plugarul care am muncit la holda minții tale". Cacavela era un mistic, dintre aceia care credeau că te apropii de Dumnezeu îngrămădind maxime și cunoștințe erudite din toate cărțile sfinților părinți. Nu înțelegea că elevul său nu era menit să ducă viață de sihastru, ci de domn și-l îndemna mereu să înțeleagă plăcerile neîntrecute ale ascetismului.

Dimitrie iubea cartea, dar îl atrăgeau mai ales faptele trecutului, limbile streine, matematicile şi geografia. La început a fost cuprins de misticismul erudit al dascălului său, dar mai târziu a trebuit să dea o luptă în sufletul său ca să se regăsească pe sine, să se desbare de această înrâurire care-i întuneca gândirea. De multe ori meşteşugul de profesor este primejdios; în loc să cultive suflete, le poate strâmba şi cu greu apoi se întorc ele pe calea lor firească.

Cu ştiinţa lui mai mângâia însă Dimitrie bătrâneţele lui tată-său. Cantemir Vodă era văduv şi singur şi boierii, în afara slujbei lor, nu prea dedeau pe la dânsul, se plictiseau la curte. Intr'o seară, la gura focului, întrebă domnul pe fiul său: „Fiule, de ce nu avem noi la cină pe niciunul dintre boieri?" Şi află că se duseseră cei mai mulţi la boierul Cerchez, unde se jucau cărţi. Atunci Vodă trimite acolo, să-i aducă boierii la curte. „Să mergem, fraţilor, strigă unul dintre dânşii, ne-a trădat cineva că jucăm cărţi aci şi am lăsat pe Vodă singur la cină". Sosiţi la curte, domnul îi mustră încet: „Ştiţi bine că eu la nici o cină nu mă desfătez cu lăutari, nici nu aflu mulţumire în mese lungi şi băuturi; se împlinesc ani de când sânt văduv şi duc în domnia aceasta viaţă de pustnic, n'am dece să mă grăbesc la culcare, mai ales în nopţile lungi de iarnă şi nu pot să am nici o plăcere după cină, decât vorba cu voi şi cu acesta, arătând pe Dimitrie, care până la 12 ceasuri îmi citeşte din istoriile celor vechi şi uneori îmi tălmăceşte Sfânta Scriptură din sârbeşte în limba noastră sau îmi citeşte cuvintele prea dulci ale prea fericitului Ioan Gură de Aur".

Aşa petrecea pe atunci un domn al Moldovei, când Dimitrie era la curte, căci trei ani a stat ca ostatec al domnului la Ţarigrad, garantând pentru credinţa lui. Când Cantemir a murit în 1693, Dimitrie era în Iaşi şi boierii; văzându-l frumos şi deştept, l-au ales pe el ca urmaş, dar Turcii s'au împotrivit şi l-au chemat din nou la Poarta Sultanului.

LA ŢARIGRAD. — Dimitrie Cantemir mai fusese la Constantinopol în vremea domniei tatălui său şi a mai stat şi după aceia ani îndelungaţi. Avea acolo multe mijloace de a-şi astâmpăra setea de învăţături, umbla la şcoala cea mare a Patriarhiei ortodoxe, unde erau profesori greci pregătiţi în Italia, învăţase bine latineşte şi greceşte, ascultase lecţiile lui Meletie de Arta, geograf şi filosof în acelaşi timp, ale lui Alexandru Mavrocordat învăţat în anatomie, studiase istoria, geografia şi matematica. Dar acestea nu-i ajungeau: legase prietenie cu solii Apuseni, al Ţărilor de Jos şi al Franţei, Monsieur de Ferriol, învăţă italieneşte şi franţuzeşte şi află despre modele şi viaţa de curte din ţara Regelui Soare, Ludovic XIV. Lucru neobişnuit pe atunci pentru un principe creştin, el pătrunse şi în lumea orientală din cetatea musulmană. Putea fi întâlnit la curţilor agilor şi ale paşalelor, şezând turceşte şi bând cafea, fumând din ciubuc lung, parfumat cu apă de trandafir sau întârziind prin umbra grădinelor giamiilor, întreţinându-se încetişor cu hogea şi imamul despre religia lui Alah şi despre credinţele poporului. Ştia acum turceşte persana şi araba şi pătrunsese în şcoliile învăţaţilor orientali, desfăşurând cu grije sulurile groase pe cari erau scrise cu litere subţiri arăpeşti maxime înţelepte şi întâm-

plări de demult. Voia să afle mereu lucruri noi, nu se sătura nici când. Turcilor, le era drag, pentrucă știa bine să cânte din diferite instrumente și compunea chiar bucăți muzicale pe gustul lor: „Fiind om isteț, zice cronicarul, știind și carte turcească bine, se vestise acum în tot Țarigradul numele lui, de-l chemau agii la ospețele lor cele turcești, pentru prieteșug ce avea cu dânșii.... Știind bine din tambură, îl chemau agii pentru dzicături, așa știa dzice de bine din tambură, cât nici un țarigrădean nu putea dzice bine ca dânsul". Se apucase chiar să facă o carte cu sistema muzicii turcești puse pe note și o dedică sultanului, carte care se chiamă: *„Tarihu ilmih musiki ala veghi machurs"*, adică: „lămurire a științei muzicii". De atunci toate melodiile plângătoare ale Turcilor și manelele ce se cântă seara la Asfințit au fost puse pe note după sistema nouă a lui Cantemir. Zeci de ani după moartea lui se mai auzea la Stambul cântându-se „aria lui Cantemir". Mai târziu se apucase chiar să fabrice un instrument muzical, „care putea da sunete întregi, jumătăți și până la puncte, fără întrebuințarea strunelor".

Multe amintiri a scris învățatul domn din vremea șederii lui la Constantinopol. Astfel își amintea cum s'a îmbolnăvit greu sultanul, și nici un medic nu știa să-l vindece. Atunci a fost adus medicul de casă al lui Cantemir, „arhimedic al curții noastre", grecul Andrei Lichinie din Epidaur, ca și Leduc medic franțoz. Nu era îngăduit unui ghiaur să se atingă de trupul sultanului, nici măcar să-i ia pulsul. Grecul s'a înspăimântat de respect și n'a știut să spuie nimic, dar franțuzul slobod la gură a strigat vizirului: „Domnule vizir, noi știm să lecuim numai oamenii ce se supun științei medicale și nu putem face excepții cu sultanul vostru; cât timp nu i-am simțit pulsul și nu i-am văzut limba, nu pot să-l ajut cu nimic". Și cum vizirul insista, medicul i-a zis: „Arta medicală nu e o învățătură de-a lui Mahomed, în care să crezi fără să vezi, ci stă în observație". Sultanul a fost silit să se lase examinat și bine i-a prins, căci medicul francez l-a făcut îndată sănătos.

Cu toate aceste legături și prietenii din toate neamurile, Dimitrie Cantemir se simțea adesea singur între streini. Îi scria dascălului său din copilărie: „Sânt lipsit de frați și surori, lipsit de prieteni și de ai casei, lipsit de averea părintească, adică de toate bunurile, dar ceiace e mai covârșitor decât toate, sânt lipsit de tine, preceptorul meu, tocmai la vârsta cea mai lunecoasă și cea mai spre primejdie șovăitoare".

Se mângâia cu cărți multe și groase, pe cari le cerceta mereu și însemna pe ele cu scris subțire în latinește, ca și cum ar vorbi chiar cartea: „Și eu sunt dintre cărțile lui Ioan Dimitrie Cantemir voevod, domn al țării Moldovei".

Turcii îl luaseră în oastea lor, în războiul cu Austriacii și văzuse cumplita luptă dela Zenta (1697), în care principele Eugeniu de Savoia înfrânse pe luptătorii Semilunii: „De câteori, scrie Dimitrie Cantemir, mi-aduc aminte de învălmășeala de atunci, mă cuprinde o tainică spaimă. Nicăieri nu era omul în siguranță... dezordinea era peste tot și de necrezut, oștile ce scăpaseră rătăceau încoace și încolo fără comandanți. După ce am scăpat și eu cum am putut, m'am dus la Temișoara". Tabăra fugarilor ducea lipsă de apă și feciorul domnesc nu găsi lucru mai nimerit decât să-și puie

cortul deasupra unui puț, acoperindu-l cu totul vederii celorlalți însetați și păstrându-i numai pentru dânsul, pe când oștenilor li se usca gâtul de sete. Dar șiretlicul se vădi și Turcii alergară înfuriați să-l omoare. Atunci el le spuse foarte simplu că în puț se afla un om mort și că de aceia l-au ascuns vederii, ca să nu pată cineva ceva. „Această glumă inocentă", zice Cantemir, fu crezută de toți, ba încă mi-au mulțumit pentru slujba cea bună ce le-am făcut".

Intre timp, Turcii puseră în scaun în Moldova pe Antioh, fratele mai mare al lui Dumitru, iar acesta urma să rămâie tot la Constantinopol ca ostatec. Dar fratele era iubitor și i-o dovedi tipărind în tipografia domnească în grecește și românește o carte a lui Dimitrie: *Divanul lumii cu înțeleptul sau gâlceava sufletului cu trupul*, în care sub formă de dialog se face gâlceavă mare, căci înțeleptul face lumea de rușine și-i arată deșertăciunea, socotind că trebue să se retragă din mijlocul ei. Din fericire, aceste idei ascetice, care erau ale lui Cacavela, n'au fost puse în practică și Dimitrie nu se gândea cu tot dinadinsul să se retragă la mânăstire. Dimpotrivă fratele său îl chiamă la Iași, obținând pentru el un concediu dela Turci, ca să se însoare. Ii găsise jupâneasă de neam mare, pe Casandra Cantacuzino, fiica răposatului Șerban Vodă al Țării Românești. Antioh Vodă a trimis la Brașov pe Vasile Purice vornicul despre Doamnă, de a adus mireasa și „după ce au adus-o la Iași, i-au dat gazdă la Iordache Ruset, fiindu-i neam și au trimis la Țarigrad de au făcut știre de au venit Dimitrașcu beizadea și după Ispas, atunce au făcut nuntă domnească în târg în Iași, după obiceiul domnilor. Și au ședut în Iași în niște curți a lor, ce le cumpărase tată-său, Cantemir Vodă, dela Giculeasca visterniceasa și acolo au ședut în gazdă până s'au dus mai pe urmă la Țarigrad cu doamna lui și cu tot agarlâcul ce au avut".

In timpul acestei scurte șederi în țară a lui Dimitrie Cantemir, a trecut pe la Iași solul regelui Poloniei, Rafail Leczinski trimis la Poartă. Din relația scrisă de sol la întoarcere aflăm câte ceva despre viața de atunci la curtea domnească din Iași. In fața orașului, a fost primit solul de domnul țării, Antioh Vodă, însoțit de boieri și de medicul său îmbrăcat în șubă de samur roșu. După primele salutări s'au dus la curte și pe lângă alai mergeau caii domnești de paradă îmbrăcați cu paveze și plăci de metal aurite și cu buzdugane atârnând dela șea. Muzicele trâmbițașilor moldoveni nu i-a plăcut solului, „cântau prostește, mai rău decât lătratul câinilor". A doua zi s'a făcut banchet mare la curtea domnească și cum erau înțeleși dinainte, domnul a coborît trei trepte din ceardac iar solul a urcat trei și s'au întâlnit la mijloc, dându-și mâna. Inainte de masă au stat într'o sală mai mică pe jilț acoperit cu perne, unde au dat și de Dimitrie Cantemir, care începu discuții în latinește cu solul și cu ai lui despre prietenie și foloasele ei. Apoi au sosit stolnicul și ceașnicul, îmbrăcați în caftane lungi și au spus că masa e gata. In sală era o masă lungă și trei scaune mai înalte. Solul a stat la dreapta domnului, la stânga stătea Dimitrie și lângă el era nelipsitul său mentor Cacavela. Banchetul a ținut șapte sau opt ceasuri; mai întâi a luat Antioh Vodă un pahar mare și a băut, închinând către sol în sănătatea regelui Poloniei, urându-i puterea lui Alexandru Machedon și norocul lui Iuliu Caesar. Indată, de

afară, s'au tras cu tunurile de s'a cutremurat casa și s'au spart ferestrele. După aceia solul a băut în sănătatea domnului, domnul a doua oară, tot cu paharul mare, în sănătatea solului și solul în sănătatea lui Dimitrie și de atâtea ori s'a tras cu tunul. După masă s'au mai dat cafele, șerbet, rachiu și s'au adus vase cu apă parfumată pentru spălatul mâinilor. Se înoptase bine când boierii l-au dus pe sol acasă, „îngăduindu-mi, cum scrie el, slavă Domnului, să dorm".

Dimitrie s'a întors curând iar la Constantinopol, unde timp de mai mulți ani a dus o viață furtunoasă. Intrigi multe se țeseau pe malurlie Bosforului, mai ales Brâncoveanu dela București uneltea împotriva lui Antioh și a fratelui său, izbutind în cele din urmă să schimbe pe domnul Moldovei. Aceste intrigi și lupte ascunse le-a descris Dimitrie într'o carte ciudată în românește, care se chiamă *„Istoria hieroglifică"*, unde în loc de oameni se sfâșie între ele animalele și ca s'o înțelegi trebue să știi că inorogul adică rinocerul este însuși învățatul autor, corbul este Brâncoveanu, cămila este Mihail Vodă Racoviță, Cacavela este firește privighetoarea, pe când fratele Antioh este elefantul, iar serdarul Maxut este șacalul și Ilie Cantacuzino mâța sălbatecă. In această grădină zoologică a animalelor cu suflet de om și a oamenilor cu suflet de fiară se mai poate vedea ursul, râsul, lupul, bursucul, liliacul și alte jigănii, toate ambițioase, șirete și nesincere ca niște adevărați oameni. O savantă ironie este aruncată ca un văl de către tânărul învățat cu surâs pe buze asupra vieții urâte și pline de desamăgiri. In această carte se află o frază minunată care zugrăvește viața lui Dumitrașcu Vodă, ar putea fi un motto la istoria vieții lui: „Din tinerețe și din copilărie cu furtuna a giuca și în tot chipul a mă lupta obișnuit și deprins sunt, atâta cât nici ea din urgiile sale în mine ceva neazvârlit, nici eu dela dânsa ceva nesuferit să nu fi rămas socotesc". Și adăoga ca un om încă tânăr care are viața în față: „Căci pre cât primejdia s'ar socoti mai mare, pre atât sfârsitul se nădăjduește mai tare". Dar el era totuși un cărturar întâi și un om politic numai după aceia și de aceia scrie aceste cuvinte admirabile, ca un îndreptar al sufletului său: „Mai lesne este cuiva câteva ceasuri suflarea și răsuflarea a-și popri, decât sufletul înțelept cunoscând adevărul și de dânsul a nu se lipi".

Când scria acestea Dimitrie își avea acum un palat pe Bosfor, pe malul european aproape de locul zis Apele Dulci. Se afla pe o înălțime, de unde se vedea capitala sultanilor, „ca într'o oglindă" cu toate mahalalele. „Pot zice, scrie Cantemir, că e foarte elegant și totul respiră a frumusețe". El însuși a desemnat o schiță a palatului său, din care vedem că era compus din două corpuri de case cu câte două caturi în stil oriental, acoperite cu țiglă, iar pe dinafară cu plăci de lemn sculptate. Părțile de jos aveau colonade acoperite și susținute de stâlpi eleganți și foarte supțiri de marmoră. In spate era o pajiște îngrădită cu copaci, având și un pavilion de odihnă, în față curgea un pârâu și se deschidea o grădină cu flori desemnată în stil franțuzesc cu brazde în forme geometrice. Acolo trăia feciorul de domn, privind pe fereastră apele Bosforului și mulțime de corăbii cu pânze. Avea multe cărți vechi și noi, în multe limbi, în care citea mereu, iar privirea i se odihnea pe por-

trete rare, sculpturi antice, mai ales un basso-relief grecesc, de el descoperit în ruinele dela Silivri: „Intre ruinele acestea, supt o mare massă de pietre, am dat de o bucată de porfir, ca de un picior şi jumătate pătrată, în ea era săpată figura unei femei tinere într'un car tras de patru cai, pe cap avea o cunună de lauri, părul flutură pe spate ca suflat de vânt, în mâna dreaptă ţinea o ramură de finic, iar în stânga hamurile cailor... Nasul şi urechia dreaptă erau mutilate... Eu am păstrat acest rar monument în palatul meu clădit într'o margine a Constantinopolului, deasupra ţărmului Bosforului, în locul cel mai plăcut ce-şi poate cineva închipui".

Parcă simţea că-i creşte bucuria de viaţă în faţa atâtor frumuseţi, pe cari le gusta ca un artist, pe lângă icoanele multe din trecut ce le desprindea din paginele cărţilor lui. Dar viaţa îl chema, căci a trăi nu înseamnă a se odihni.

DOMNIA MOLDOVEI. — Turcii socotind pe Dimitrie Cantemir un credincios devotat al lor, îl numiră domn al Moldovei la 1710, dându-i tainică însărcinare să supravegheze uneltirile neliniştitoare ale vecinului său din Ţara Românească, Constantin Brâncoveanu. După obicei Dimitrie fusese primit de marele vizir la sărutarea mâinii, şi i se dăduse vestea cea bună, şezuse între perne şi vorbise turceşte, iar la urmă chehaia vizirului îl afumase cu fum bine mirositor, în semn că audienţa s'a isprăvit. Dela vizir, îmbrăcat în caftan, plecase călare cu un alai de 24 de ceauşi şi patru alergători pe jos spre patriarhie, la Fanar. Trecătorii se închinau cu mâinile încrucişate la piept la vederea alaiului domnesc, iar la biserica patriarhiei intrase cu boierii moldoveni, câţi se aflau atunci la Poartă, întâmpinaţi de mitropoliţi, episcopi şi preoţi. In uşe stetea însuşi patriarhul, care l-a binecuvântat. Dimitrie sărută icoanele, pe când psalţii cântă Axionul (vrednic este) şi apoi îngenunche lângă altar şi patriarhul îi acoperă capul cu omoforul, spunând rugăciunile cele vechi ce se recitau odinioară la încoronarea împăraţilor bizantini şi ungându-i fruntea cu sfântul mir. Audienţa la sultan nu putea avea loc, după protocolul turcesc, decât Duminecă sau Marţi. Luat de acasă de demnitarii otomani, Dimitrie e dus în faţa padişahului cu patru boieri, capugibaşii îl susţineau de subţiori, căci se presupune că era aşa de emoţionat, încât nu se putea ţine pe picioare. La pragul sălii, la al treilea şi la al şaselea pas, capuagiii îl apleacă pe noul domn cu capul în jos, în semn de închinare, apoi et rămâne drept să asculte cuvintele sultanului. La urmă i se dă diploma de domnie cu litere de aur şi cu turaua sultanului.

In sfârşit, poate pleca spre ţară, după un drum lung soseşte la Galaţi, unde-l aşteptau boierii şi-l conduc din conac în conac spre Iaşi. Aci ceremonia se face după obicei la biserica Sfântul Nicolae, vechea biserică de lângă curte, clădită de Ştefan cel Mare, cu plăci rotunde smălţuite aşezate şirag pe dinafară. După închinarea mitropolitului şi a boierilor, spre mirarea tuturor, Dimitrie se apucă să ţie o cuvântare meşteşugită, ceiace nu se obişnuia în această împrejurare, dar el voia să-şi arate învăţătura şi să minuneze pe toţi. Domnia lui fusese primită cu sfială de boieri, îşi aminteau din tinereţea lui că era adesea nerăbdător şi mânios şi de anume beţii

mari ce făcuse de bucurie, când venea dela Ţarigrad. Dar repede s'au liniştit, „că aşa se arăta de bun şi de blând, că tuturor le era uşile deschise şi nemăreţ de vorovea cu toţi copiii". Se înconjurase cu boieri învăţaţi şi de viţă veche, Nicolae Costin, fiul lui Miron, a fost făcut mare logofăt, Ioan Neculce cronicarul mare spătar apoi hatman, Antioh Jora, Lupu Costache, Ion Sturza, Ilie Catargiu şi alţii. Dar cel mai de credinţă şi care-i ştia toate tainele, era tot Ioan Neculce. La judecăţi nu se prea pricepea domnul, căci nu cunoştea bine obiceiul pământului, fiind crescut mai mult prin streinătăţi, altfel nu se arăta lacom şi izbutise să câştige pe boieri. Indată după urcarea în scaun s'a apucat să dea aşezăminte pentru darea desetinei, pentru scutirea de dări a popilor din Iaşi, pentru breasla mişeilor şi a calicilor din Roman, întărind tot deodată şi privilegiile episcopului Pahomie din acel târg domnesc.

Un colonel neamţ trecând prin Iaşi, fu primit de domn şi el îl laudă astfel: „E de statură mijlocie, cu barbă după moda rusească, dar la îmbrăcăminte se poartă după moda polonă. Vorbeşte foarte bine latineşte şi i-am făcut un compliment în această limbă". Oraşul Iaşi i se pare colonelului în chip rusesc, cu căsuţe mici, mai mult un sat, cu câteva mânăstiri; curtea domnească este în stil vechi, dar cu ziduri bune.

LUPTA DE PE PRUT. — Ţarul rusesc Petre cel Mare, care se afla cu oştile lui în Polonia, se apropia de marginele Moldovei spre Nistru. Creştinii pravoslavnici îl chemau, nădăjduind că-i va mântăi de sub jugul păgânesc; de mult legase tainice înţelegeri cu căpeteniiile Sârbilor şi Muntenegrenilor şi cu Constantin Brâncoveanu dela Bucureşti. Dimitrie Cantemir a stat mult la îndoială, ştia că boierii toţi erau pentru împăratul creştin şi socoteau ca bune toate făgăduielile lui. Oastea rusească era aproape de Moldova, Turcii se mişcau greu. Dimitrie era încă tânăr, 37 de ani, îi era mintea plină de faptele vitejeşti citite în cărţile lui de istorie. Şi apoi ştia mai bine ca alţii mărirea apusă a Moldovei celei vechi, pe care vărsase câte o lacrimă amară. De ce să nu fie el mântuitorul aşteptat de ţară, încă de când închisese ochii Ştefan Vodă cel Mare?

In mare taină se hotărăşte şi trimite pe Ştefan Luca vistiernicul, cumnatul lui Ioan Neculce, să se întâlnească cu ţarul la Iavorov în Galiţia. Atunci se iscăli tratatul Moldovei cu Rusia, prin care domnul Cantemir se supune Ruşilor, care făgăduiesc că vor mântui ţara împreună cu celelalte popoare creştine de jugul barbar al necredincioşilor. Fără ştirea boierilor domnul obţinuse foarte multe spre folosul său dela ţar. „După vechiul obicei moldovenesc toată puterea să fie la domn", glăsuia tratatul, se instituia o singură dinastie ereditară în folosul familiei Cantemir, boierii să fie supuşi domnului, asemenea târgurile toate. In caz de izbândă asupra Turcilor să se redea Moldovei, partea de Sud, Bugeacul, numit pe atunci Basarabia. In caz de înfrângere domnul să fie despăgubit cu moşii în Rusia şi case la Moscova. La întoarcere, solul fu primit de domn în casele domneşti dela Iaşi între patru ochi şi aduse tratatul semnat de ţar şi un medalion de aur bătut cu diamante, cuprinzând o miniatură cu chipul împăratului Petru, o decoraţie mare şi blănuri ruseşti de soboli.

Făcut-a bine Dimitrie Cantemir că s'a închinat Rușilor? Un boier mai bătrân i-a zis: „Te-ai cam grăbit Măria Ta cu chematul Muscalilor!". Că a fost o greșeală politică și că domnul învățat din cărți n'a nimerit-o în viață, se vede din aceia că Rușii au fost bătuți și că Dimitrie Cantemir și-a pierdut domnia. Dar și în lumina istoriei, a vremilor ce au venit pe urmă, această primă atingere a noastră cu Rușii, deschiderea porții celei dintâi oștiri rusești care a călcat peste Nistru, a fost o greșeală cu grele urmări.

Atunci au trecut Rușii Nistrul și apoi Prutul și au ajuns la Iași; poporul viforos s'a sculat să ucidă pe Turci și să prade băcăniile, care pe atunci erau ținute de adoratorii lui Mahomed. Ulițele strimpte ale Iașilor erau pline de produse de băcănie aruncate. „Strafide, smochine, alune erau destule pre la toate babele", scrie Neculce. Domnul dăduse către țară o proclamație foarte învățată, în care arăta cum s'au supus strămoșii noștri Turcului de bună voie, dar acesta „ca un lup însetat de sângele creștinilor ne-a sfâșiat ca pe niște miei". Bogdan Vodă fiul lui Ștefan cel Mare ceruse ocrotire de la Turci, un fel de alianță, făgăduindu-le patru mii de galbeni, 24 de șoimi și 40 de cai, iar acum ei au pustiit țara, au luat cetățile dela Miazăzi, iar pe celelalte le-au dărâmat. au pus pe Tătari să ne prade. „Dar iată că mila lui Dumnezeu n'a uitat încă poporul său și a ridicat pe iubitorul de Hristos. Petru Alexievici țarul a toată Rusia spre a se împotrivi puterii tiranice și a mântui neamurile creștinești din robia păgânilor. Deci din toată inima am legat soarta noastră de oștirea lui". Indată, s'au trimis porunci peste tot să se aducă la vistierie 300 de berbeci cu oi și 150 de vaci cu boi, „pentru împărțitul obroacelor de oaste".

Țarul sosi pe neașteptate într'o zi de Iunie la Iași și fără știrea domnului a mers să vadă mânăstirea Golia, spunând că stilul este leșesc, grecesc, dar și moschicesc, apoi s'a dus și pe la Trei Ierarhi. „Și mult lăuda împăratul lucrurile, chipul și toate obiceile Moldovenilor și încă și dobitoacele acestui pământ a Moldovei, zicând că sânt frumoase".

Intâlnirea între împărat și Dimitrie vodă a fost aproape duioasă: „Impăratul, scrie Neculce care era de față, era un om mare, mai înalt mai decât toți oamenii, iar nu gros, rătund la față și cam smad, oacheș și cam arunca câteodată din cap fluturând, și nu cu mărire multă și cu pohvală ca alți monarhi... și umbla pre gios, fără de alai, ca un om prost. Iar atâta dragoste arăta împăratul către Dimitrașco vodă, unde văzuze că s'au închinat de bună voia lui, că se tindea cu amândouă mâinile și cuprindea pe Dumitrașco vodă de grumaz și-l săruta pe față, pe cap și pe ochi, ca un părinte pre un fiu al său".

Iar un ofițer francez din oastea țarului descrie la rândul său pe domnul Moldovei: „Acest domnitor era mic de statură, o făptură delicată și bine proporționată, om frumos, liniștit, cu fața fericită. Era politicos și în convorbiri blând și ușor la vorbire, vorbind o latinească aleasă, încât era o plăcere să te întreții cu acest principe".

Unul era barbarul Nordului, un uriaș, o putere a naturii, care se măsura în luptă dreaptă cu datinele, cu trecutul, cu poporul său și cu vecinii, cestălalt, domnul Moldovei, un delicat intelctual, sub-

ţire, manierat, parcă niţel speriat de rolul ce era nevoit să joace în istorie.

De două ori s'a ospătat ţarul cu Dimitrie Cantemir, cu boierii şi cu ofiţerii, odată la curtea domnească, unde „se ospăta şi se veselea prea frumos cu vin de Cotnari", apoi în tabăra rusească, unde mese însă nu erau. „Şi au pus masă sub cort gios pe pământ şi au săpat şanţ de au slobozit picioarele în gios". Deşi era Miercuri, zi de post pentru curte şi boieri, „au mâncat toţi carne pentru liubovul (dragostea) împăratului creştinesc", căci pe semne, împăratul acesta putea slobozi de îndatorirea postului, fiind sosit pentru o treabă creştinească, aşa cel puţin credeau boierii de atunci. „Şi au cinstit împăratul prea bine şi frumos. Şi mai pre urmă ne-au închinat singur împăratul cu nişte vin a lui dela Franţuji, care îndată cum au băut, cum au mărmurit toţi de beţi, bând acel vin. Şi n'au mai ştiut cum au dormit într'acea noapte şi domnul şi boierii".

Atunci, pe când Petru cel Mare cinstea cu Moldovenii cu vinuri felurite, se află că marele vizir Daltaban paşa trecuse Dunărea cu oaste mare şi înainta prin Basarabia dealungul Prutului. Şi au pornit şi Ruşii cu Moldovenii, câţi putuse strânge Dimitrie vodă, în întâmpinarea lor. Curând, la 19 Iulie, ciocnirea avu loc în ţinutul Fălciului, între râul Prutului şi satul Stănileşti. Oastea marelui vizir se ivi toată pe câmpie, în ochii înmărmuriţi ai Moldovenilor şi Ruşilor. „Mărturisesc, scrie un ofiţer francez al ţarului, că nu-i nimic mai frumos şi mai strălucitor ca o armată turcească. O mulţime de culori în plin soare, arme strălucitoare bătute cu pietre scumpe, caii aleşi cu pas uşor se desfăşurau pe câmp, o înfăţişare greu de descris, care m'a fermecat". Oştirea turcească mai numeroasă şi mai rapidă în mişcări, izbuti să înconjure de toate părţile tabăra ţarului aşezată în formă de triunghi pe malul Prutului, care forma o latură a acestuia. La mijloc se aflau tunurile şi spre apa Prutului corturile mari cu steagul şi crucea în care şedea ţarul şi ai lui.

Zadarnic, timp de patru zile încercară Ruşii să spargă zidul de fier şi de foc ce-i strângea de pretutindeni. Turcii respingeau toate atacurile şi fulgerau cu 200 de tunuri tabăra lor. Ţarul se gândea să fugă, să treacă noaptea necunoscut printre Turci. „Atunce m'au chemat pre mine, scrie Ioan Neculce, fiind hatman şi mi-au zis: Cuteza-voi eu cu două sute de draguni şi cu o sută de Moldoveni să-l scot pre măria sa şi pre împărăteasa, că va putea merge călare, să-l scot în Ţara Ungurească?... Ce eu i-am răspuns că este un lucru prea cu grije mare a ispiti, căci astăzi toată ziua au văzut Măria Sa cum au trecut Tătarii şi Turcii tot în sus, ca cum ar merge nişte lăcuste... Măria sa este împărat şi este lucru foarte cu grije să nu cadă la vre-o primejdie. Deci împăratul auzind aceste cuvinte ale mele, au socotit şi el că-i zic bine şi nu s'au cutezat".

Dar Dimitrie Cantemir era îngrozit de soarta doamnei lui, pe care o lăsase la Iaşi. De geaba îl sfătuise din vreme Neculce să o trimită în cetate la Hotin, căci Dimitrie vodă se mâniase atunci pe dânsul şi i-a răspuns răstit că dacă se teme, să-şi trimită muierea lui unde i-o fi voia, iar el doamna din Iaşi nu o va clăti. Acum era tare speriat, plângea şi întreba pe toţi din oaste, cine e voinic să încerce să iasă să se ducă la Iaşi, făgăduindu-i o sută de galbeni. Văzând că nimeni nu cutează, domnul se hotărî să iasă el singur

noaptea din tabără, își pregtise turban și haine turcești, doar de o străbate până la doamnă, dar împăratul nu i-a dat voie să-și puie în cumpănă viața pentru soție.

Țarul însuși se simțea pierdut. Cu ultimul curier ce putuse pleca scrisese în Rusia că este înconjurat din toate părțile. „Afară de un ajutor neașteptat dela Dumnezeu, nu mai am de așteptat decât pierirea desăvârșită sau să cad în prinsoare turcească. Dacă s'ar întâmpla aceasta, să nu mă mai socotiți ca țar și împărat și să nu mai țineți seamă de cele ce v'ași scrie din prinsoare. Dacă voi pieri, alegeți dintre voi pe un urmaș mai demn".

Dar peste nădejdea țarului, pacea se făcut pe neașteptate. Marele vizir, care primise multe daruri, iscăli tratatul prin care Rușii renunțau la ieșirea la Marea de Azov și se obligau să se retragă și din Polonia. Vizirul ceruse capul lui Cantemir, dar țarul îi răspunse prin solii săi că a fugit și vizirul a exclamat: „Pentru un ghiaur, ce să ne sfădim noi niște împărați? Lasă-l, că se va sătura el de ce au poftit". Oștile turcești se desfăcură în lături și lăsară pe creștinii umiliți și înfometați să iasă din tabără. Dimitrie vodă urmat de mulți boieri cu familiile lor se duse la Iași și-și luă doamna, pe care o află teafără, trecu apoi în Rusia pentru totdeauna.

IN PRIBEGIE IN UCRAINA ȘI LA MOSCOVA. — Petru cel Mare dăduse domnului pribeag al Moldovei loc mult, moșii cu sate în Ucraina, dincolo de Nipru, aproape de Harcov, moșii ce fuseseră confiscate dela hatmanul Cazacilor Mazeppa, care trădase pe țar și trecuse de partea dușmanilor lui. Venind din Moldova, Dimitrie vodă s'a odihnit două săptămâni la Kiev. Acolo o parte dintre boieri, speriați de depărtările nesfârșite ale Rusiei care-i despărțea tot mai mult de țară, au vrut să se întoarcă înapoi, însă Dimitrie nu i-a lăsat, a pus pe ofițerii ruși să-i caute în oraș și să-i aducă la dânsul sub pază. „De care lucru necuvios, scrie cronicarul muntean, nespusă turburare și sgomot cu mintea lui cea proastă în toată cetatea au făcut, ca pe ticăloșii boieri după a sa cumplită voie la supunere să-i aducă, de aceasta nu puțin s'au turburat și nacealnicii Kiovului, dar nimic ticăloșilor de boieri nu putea să le osfințească, pentrucă ucaz dela țarul avea cumplitul Cantemir". (Să se noteze că în limba veche ticălos înseamnă nenorocit). Astfel, de voe, de nevoe, au plecat cu toții în părțile Harcovului, cu multe căruțe cu bagaje, cai, turme de vite, vre-o patru mii de oameni cu ostași și boieri, o adevărată bejenie, de s'au speriat localnicii și au început a trimite jalbe cu proteste la țar.

Acolo la Harcov se așează fostul domn al Moldovei ca un guvernator, începu să reclădească cetatea cea veche de lemn și să cerceteze morile de pe Donet și velnițele, dar sfetnicii țarului se temeau să nu ia ființă un stat independent moldovo-ucrainian sub cârmuirea lui Cantemir și sfătuiră pe stăpânul lor să-l mute la Moscova. In adevăr, la 1714 el căpătă alte moșii în apropierea vechii capitale și case chiar în târgul Moscovei, unde să poată ședea și lucra. Dimitrie stetea mai mult în satul Cernaia Gruzi, astăzi Țariținо, unde se afla un mic palat bine construit, în care a locuit mai târziu și țarina Ecaterina II. Pe boierii moldoveni i-a lăsat pe cei mai mulți în Ucraina.

Curând după sosirea lui Dimitrie vodă în părţile Moscovei, el se duse să cerceteze pe ţar în noul său oraş clădit pe malurile Nevei, St. Petersburg. Cu prilejul unei mari serbări la curte, dela care n'a lipsit dintre oaspeţi nici fostul domn al Moldvoei, se apropie de ţar un băieţaş de şapte ani şi cu multă teamă, dar fără greş spuse pe nerăsuflate un compliment lung în limba greacă. Era Şerban, fiul lui Dimitrie Cantemir, iar tatăl său compusese pentru dânsul această bucată care începe aşa: „Deşi încă bâlbâind şi cu buzele pline de lapte, cutez să-mi întăresc sufletul, luând îndrăzneală să aduc laude gloriei măriei tale". Cuprinsul este o îndemănatecă îmbinare în citate din Psalmi şi din alte Cărţi ale Sfintei Scripturi, alese cu tâlc anume: „Până când se vor sumeţi cei nelegiuiţi, Doamne? Au umilit poporul tău şi au pustiit moştenirea ta. Dar răspunsul este: „Sub tine Petre, împărate, biserica va căpăta vechea ei libertate, aşa ne este nădejdea... Până când Doamne, vei fi mâniat pe noi? Până în vremile lui Petru!" Ţarul era chemat prin buzele acestui copil să vie din nou să mântuiască pe creştinii dela Dunăre şi mai ales să redea scaunul pierdut lui Dimitrie vodă, care nu se putea împăca cu pâinea exilului. Ţarul a zâmbit, a mângâiat creştetul copilului care se uita cu ochi mari la dânsul şi porunci să i se aducă un dar frumos. Despre un nou război cu Turcii pentru „liberare" n'a mai fost vorba.

Şi aşa s'a întors Cantemir cam desamăgit la Moscova. Acolo ducea el o vieaţă ca acasă, mult îi plăcea să aibă la masă pui de găină cu măcriş, mâncarea lui favorită. Se scula de vreme, bea cafea şi fuma un ciubuc, apoi se ducea să lucreze la scrierile istorice. La prânz lua o masă frugală şi lucra din nou după amiază. Seara stătea în mijlocul familiei, de vorbă cu numeroşii săi copii şi se culca aproape de miezul nopţii. Îşi dedea seama că în Rusia se petrecea o mare schimbare, ţarul Petre cel Mare voia să civilizeze această ţară rămasă în barbarie, s'o înzestreze cu învăţăturile Apusului. Pentru aceasta intrase în legături mai ales cu învăţaţi nemţi şi adusesere mulţi dintre dânşii la curtea lui. Dar nici de Răsărit, de Imperiul Turcesc, spre care voia să se întindă Rusia, cuprinzând pe creştinii de acolo, nu se dezinteresa şi căuta să publice cărţ(despre oameni şi lucrurile de acolo, spre a-i cunoaşte mai bine. În această operă fostul domn al Moldovei putea fi de mare folos, ca un om învăţat ce cunoştea în deosebi trebile Orientului. Îndată s'a pus în legătură cu Dimitrie Cantemir cu învăţaţii nemţi din Rusia şi printr'înşii şi cu cei din Germania. Într'o scrisoare latinească adresată de fostul domn al Moldovei Academiei din Berlin, arată cum trăeşte pe moşiile sale de lângă Moscova, spune că lucrează la două scrieri mai mari în limba latină, una despre *Creşterea şi descreşterea curţii otomane*, alta, o istorie despre origina neamului nostru, „adică despre coloniile aşezate de Traian împăratul Romei în Dacia, despre care s'a scris în limba noastră şi s'ar putea traduce latineşte". Dar pentru toate trebueşte timp, „să corectezi şi să lustruieşti mereu". Dar mai declară că-l preocupă şi matematica şi chiar problema mişcării perpetue. Domnul Moldovei care nu se îndoia de nimic, spune că el crede a fi rezolvit-o prin mişcarea apei, „mişcare pe care o aveam în grădina mea la Con-

stantinopol, lucrată de un turc". Nimic mai simplu, un turc rezolvise celebrul *perpetuum mobile* pentru Dimitrie Cantemir !

Desigur că nu pentru această descoperire turcească, ci pentru scrierile sale istorice și geografice l-a ales atunci Academia din Berlin pe Cantemir ca membru al ei, mare cinste pentru noi, cel dintâi român ales membru al unei Academii.

Îi sosi dela Berlin o diplomă frumoasă în limba latină, în care cu o mândrie cam naivă se spunea că acum a înviat Parnasul, s'a împlinit în sfârșit visul lui Platon, ca filosofii să guverneze țările, în vremea noastră fericită. Acum, când principii prețuiesc mai mult cartea decât războiul, se cuvine ca și Dimitrie Cantemir, principe cu faimă strălucită între învățați, să fie ales membru al acestei adunări.

Două scrieri mai de seamă a alcătuit Dimitrie Cantemir în primii cinci ani cât a stat în Rusia, în ceasurile lui de liniște dela moșia sa. Amândouă sunt în limba latină și au fost cunoscute în toată Europa, rămânând ca monumente de adâncă cunoștință asupra unor țări puțin cercetate până atunci de învățați. Una este istoria Imperiului Otoman sau mai bine zis *Istoria creșterii și descreșterii curții otomane*, care a fost tradusă mai târziu în nemțește, englezește și franțuzește, alcătuind un îndreptar pentru toți cei ce s'au ocupat cu istoria Turcilor. A doua este *Descrierea Moldovei* geografică și politică, însoțită de o hartă amănunțită a țării, prima hartă a Moldovei. Dimitrie Cantemir se dovedește în aceste scrieri un autor cu spirit apusean, cercetător critic cu comparații alese. Când pomenește de Circasieni spune că acest popor creiază mereu mode noi și că toate popoarele tătărești se iau după dânșii și exclamă: Sânt întocmai ca Franțujii față de popoarele din Europa. Știa acest moldovean de acum două veacuri și mai bine, din fundul Rusiei, că moda dela Paris începe. Iar când povestește dărâmarea Panthenonului depe Acropolea Athenei de către Venețieni, spune cu amărăciune: „Turcii barbari au cruțat acest monument, iar Venețienii civilizați l-au distrus". Câți oameni învățați erau pe atunci cari știau ce înseamnă valoarea artistică a Parthenonului și care deplângeau distrugerea celei mai fine opere a geniului elin?

Aceasta nu-l împiedica să fie un credincios al datinei ortodoxe și cum arată unui prieten într'o scrisoare, „de multă vreme îmi luasem îndatorirea să cercetez moaștele sfinților din Kiev și să mă închin în fața mucenicilor, cărora în viață nu le-a fost îngăduit să fie fericiți, ci numai după moarte. Deci am împlinit acest drum și mi-am făcut datoria atât față de Dumnezeu pentru mântuirea mea, îmbinând-o în același timp în câteva zile și cu trebile mele și cu cercetarea prietenilor". E vorba de vestitele moaște din Lavra Peșterilor, unde fusese odinioară păstor celălalt român rămas între streini, Petre Movilă.

O FEREASTRĂ DESCHISĂ SPRE APUS. — Doamna Casandra murise și soțul ei o îngropase la biserica Grecească din Moscova; împrejurările politice se schimbaseră în același timp. Țarul nu voise sau nu putuse să ia parte la războiul pe care-l purtase cu izbândă Austriacii împotriva Turcilor. Dimitrie Cantemir își dădu seama că orice nădejde de a-și recăpăta domnia pierdută era deci zadar-

nică, de vreme ce ţarul nu cutezase să se folosească nici de aceste împrejurări aşa de prielnice. Un capitol al vieii lui era închis, nimic nu-l mai lega de aceste părţi răsăritene. În schimb, o nouă viaşă de activitate rodnică i se deschidea la St. Petersburg, capitala clădită de Petre cel Mare în fundul golfului Finlandei. Pe la 1720 cei mai însemnaţi sfetnici ai ţarului, cu cari începuse el opera de europenizare a Rusiei, erau pe cale să cadă în disgraţie şi atunci el îl chemă pe Dimitrie în capitală. Neobosit, îndemânatec, ambiţios, fostul domn văzu îndată că avea de luptat şi de câştigat izbânde şi aci. Îl încântă această idee de civilizare a ţării, de domnie închinată civilizaţiei. St. Petersburg era un oraş nou, clădit pe nişte mlaştini, o fereastră deschisă spre Apus îl numise ţarul. La curtea ţarului erau o mulţime de streini învăţaţi. Germani, Englezi, Francezi; se ducea o vieaţă de stil apusean şi distinsă.

Sosind acolo Dimitrie Vodă a făcut primul pas în noua societate prin căsătoria sa cu prinţesa Trubeţcoi. Prinţul Trubeţcoi fusese prizonier în Suedia şi se întorsese acum în ţară. Şi, cum zice Neculce, „avea trii fete frumoase. Atunce au zis împăratul Moscului lui Dimitraşco vodă să-şi aleagă dintr'acele trii fete una, care-i va plăcea, să i-o dea, să-i fie doamnă. Şi alegându-şi una, i-au dat-o împăratul. Şi au făcut nuntă cu dânsa dupre obiceiu şi s'au cununat". Anastasia se numea fata aleasă de Dimitrie vodă, trăise toată tinereţea ei în Suedia o viaţă apuseană şi se purta cu haine nemţeşti. La nuntă, care ţinu cu serbări timp de trei zile în prezenţa ţarului, Petru cel Mare rugă pe Cantemir să-şi radă barba, ceiace acesta făcu şi ca semn că intră cu totul în ritmul cel nou al Rusiei şi-a schimbat şi hainele cele moldoveneşti, pe care nu le lepădase până atunci, cu haine nemţeşti, iar în cap şi-a pus perucă, după moda dela curtea regelui Franţei. Toţi copiii lui Dimitrie vodă se îmbrăcară de acum şi ei la fel. Ţarul îl numi pe învăţatul principe moldovean senator şi sfetnic intim. După sfatul soţiei sale Dimitrie îşi cumpără o casă în capitală şi o ţinu deschisă pentru înalţii demnitari şi lumea diplomatică. Nu mai este înconjurat ca odinioară de oaste de servitori Moldoveni, ci acum îl slujeau valeţi stilaţi, cari introduceau cu mişcări alese pe oaspeţii ce nu mai încetau a sosi, să vadă pe un om aşa de plăcut şi de bine văzut la curte.

Tocmai atunci, când Dimitrie Cantemir se aşează la St. Petersburg, au loc serbări grandioase cu prilejul încheierii păcii cu Suedia, după un război care ţinuse douăzeci de ani. Bucuria barbară a Rusilor izbucni într'un chip extraordinar, mai ales printr'o consumare neobişnuită de mâncare şi băutură, dela care ţarul civilizator nu se da niciodată înapoi. Pe canalele îngheţate şi pe străzile ce străbat Petersburgul treceau sănii în forme de corăbii, somptuos împodobite şi trase de câte şase cai. cu curteni şi doamne mascate şi costumate în costume exotice. In fruntea mascaradei mergea papa dela Roma, adică un nobil rus, Petre Buturlin, îmbrăcat în costumul şi cu tiara papală, urmat de alte măşti mai mult sau mai puţin decente, mai toţi ameţiţi de băutură. Cea mai mare senzaţie a produs-o însă tot sania lui Cantemir. Era un fel de corabie turcească cu cinci turnuri mici. acoperită cu un baldachin şi cu un steag mare cu semilună. Sub baldachin şedea turceşte fostul domn, care-şi adăogase o barbă de împrumut, în locul celei pe care o răsese;

era îmbrăcat în haine turceşti şi cu turban în cap, înfăţişând un muftiu, urmat de curteni îmbrăcaţi toţi turceşte. În ultima zi a serbărilor Cantemir ieşi pe străzi călare pe un cal arăpesc şi făcu pe promenadă splendide exerciţii de călărie în faţa ţarului, asalt cu lancea, întoarcere bruscă din galop şi altele. Procesiunea de măşti intra în casele nobililor cari erau deschise şi se ospăta. În mai multe rânduri însuşi ţarul şi cu „papa" au luat masa acasă la fostul domn al Moldovei, care i-a servit el însuşi. Şi soţia lui ca şi fiica lui Maria luaseră întâi parte la aceste petreceri, însă văzând că degenerează în beţii, n'au mai vrut să vie în zilele următoare. Ţarul însă, care începuse să prindă simpatie de Maria Cantemir, ceru domnului să le aducă şi la răspunsul său că sunt amândouă bolnave, Petre trimite pe doctorul Blumentrost la ele acasă, să vadă dacă sânt în adevăr bolnave sau se prefac şi dacă le va găsi sănătoase, să le aducă oricum va şti la curte. Norocul femeilor a fost că doctorul le era prieten şi s'a întors cu durere prefăcută că le-a găsit foarte rău. Bine le-a prins celor două jupâniţe că n'au mai venit, căci tocmai atunci la o beţie s'a produs în faţa ţarului o bătaie între Dimitrie Cantemir şi şeful poliţiei.

De obicei însă Dimitrie ducea în capitala Rusiei o viaţă mai liniştită. Soţia şi fiica erau mare amatoare de muzică, nu însă de muzica turcească scumpă tinereţelor lui Cantemir, ele se duceau adesea cu dânsul la von Mardefeld rezidentul regelui Prusiei, unde auzeau muzică aleasă. La rezidentul împăratului dela Viena, contele Kinski se dansau dansuri moderne şi Dimitrie Cantemir legase cu dânsul prietenie aleasă. Frederic Bergholz secretarul ducelui de Holstein, ginerele ţarului, povesteşte astfel o vizită la Dimitrie Cantemir în acea vreme: „Măria su ducele s'a dus cu barca la principele Cantemir, căci el locueşte dincolo de râu, departe de casa ducelui. Prinţul ne-a întâmpinat la puntea dinspre râu a casei sale, deoarece locueşte chiar pe mal. Întrucât acesta vorbeşte foarte bine latineşte şi este un om foarte instruit, ducele n'a avut nevoie de tălmaci. După ce s'au îmbrăţişat, prinţul Cantemir l-a condus în camera sa de culcare tapetată cu stofă de culoare roşie. Acolo stătea culcată, îmbrăcată, pe un pat de gală, prinţesa, soţia lui, căci de câtva timp nu se simţea bine şi nu putuse lua parte la nici un banchet. După ce alteţa sa ducală i-a făcut o reverenţă, a fost poftit să şadă lângă dânsa pe un fotoliu, iar principele Cantemir şi cu mine am stat pe scaune obişnuite. Ea a început să vorbească cu ducele în limba suedeză, căci fusese multă vreme în Suedia cu tatăl ei. După ce s'a băut un pahar de vin unguresc în sănătatea prinţesei şi-a luat rămas bun, iar prinţul l-a poftit pe duce cu curtea sa la masă la dânsul, pe Luni".

Acelaşi secretar, vorbind de principesa Anastasia Cantemir, o numeşte „una din doamnele cele mai frumoase din tot St. Petersburgul. Încă din Suedia trecea drept o frumuseţe; este înaltă, blondă, cu ten şi mâini frumoase, are însă pe pleoapa stângă o mică pată neagră, ca o muscă, dar care nu-i strică deloc frumuseţea". Maria Cantemir, fiica lui Dimitrie, care avea atunci 20 de ani, nu i se pare deosebită ca fizic, „însă trece drept o femeie foarte învăţată, care vorbeşte foarte bine greceşte şi italieneşte".

Dejunul la care fusese poftit ducele, avu în adevăr loc în casa

lui Dimitrie Cantemir, Lunea următoare, cu 16 meseni, între cari şi o pereche de boieri moldoveni, ce urmaseră pe Cantemir până în acest oraş aşa de depărtat de ţară. Spre marea sa nemulţumire secretarul Bergolz observă: „Deodată mi-a căzut o picătură rece pe nas, care a fost urmată şi de altele, încât m'a udat de tot. Anume, plouase toată dimineaţa şi palatul prinţului Cantemir era prost construit şi lăsa să treacă ploaia prin tavan". Altfel s'a mâncat bine şi s'a băut zdravăn. „Deoarece domnul Moldovei este un pasionat al tabacului, a poruncit după masă să se aducă pipa şi tabac pentru toţi". După aceia s'au adus muzicanţi dela curtea ţarului, s'a dansat, iar un cazac orb a cântat vechi balade vitejeşti.

La curtea ţarului era adesea văzut Dimitrie Cantemir. La masa dată de Petru cel mare la Anul Nou, în 1722, la stânga ţarului şedea ambasadorul imperial Kinski şi lângă acesta Cantemir. Dar nu trebue să credem că fostul domn o ducea numai în petreceri, vizite şi banchete. Se ducea regulat la Senat, al cărui membru era, primea rapoarte despre veniturile moşiilor sale din Ucraina şi dela Moscova, dela Antonie cămărăşul şi dela stolnicul Lupu, lăsaţi acolo, vizita la Kronstadt, oraşul întărit şi aşezat pe o insulă în faţa Petersburgului, flota cea nouă de război a ţarului, din când în când trimetea şi primea curieri tainici dela Constantinopol, ca să afle ce se mai petrecea la Turci. Mai ales avea grije de fratele său mai mare, Antioh vodă, fostul domn al Moldovei, rămas acolo între păgâni. Se gândea să-l aducă într'un chip şi pe el lângă dânsul în oraşul împărătesc şi anume cu ajutor franţuzesc.

Cu prilejul unui bal la prinţul Trubeţcoi, la care luase parte atât ţarul cât şi Dimitrie Cantemir, ambasadorul francez Campredon observă o vie conversaţie între aceşti doi bărbaţi, apoi fostul domn se apropie de ambasador şi-i spuse în latineşte la ureche că ţarul i-a comunicat că vrea să se întâlnească cu dânsul pentru o treabă tainică. Deci Cantemir îl invită în casa lui, ca să aibă acolo intervederea cu Petru cel Mare. În adevăr, peste câteva zile Cantemir trimite la locuinţa lui Campredon şalupa sa şi-l invită la dânsul. Ţarul se afla de câteva minute în casa lui Cantemir, când sosi ambasadorul şi într'o convorbire în trei Petru cel Mare îl rugă pe francez să facă în aşa fel ca prin intervenţia regentului Franţei (Filip de Orléans), o corabie franceză din Mediterană să răpească din Constantinopol pe Antioh Cantemir, căruia Turcii nu-i dădeau voe să plece. Ca să convingă mai mult pe sol, Dimitrie îi arătă că va trimite chiar pe unul din fiii săi la Paris, să stăruiască pentru această treabă.

În adevăr, Campredon scrise scrisori insistente la Paris, spunând că Franţa ar câştiga multă trecere în Rusia, dacă această dorinţă a ţarului ar fi împlinită, dar nu trebue nici să ne stricăm cu Turcii, în ţara cărora Francezii au atâtea interese comerciale. Lucrurile târăgăniră şi între timp Antioh vodă a murit, mai târziu doi din fiii lui izbutesc să vie în Rusia, unde fură bine primiţi şi li se dete ranguri în armata rusească.

Trecerea lui Dimitrie Cantemir pe lângă ţar creştea din zi în zi şi nu puţin a contribuit la aceasta şi Maria, fiica lui. Această jupâniţă moldoveancă izbutise să farmece pe ţar, deşi nu era prea frumoasă, dar era detşeaptă şi tânără. Ţarul Petru, care trăise până

atunci o viaţă sensuală şi brutală, se îndrăgosti de tânăra şi înţeleapta domniţă, ea era pentru dânsul isvor de odihnă a zilelor de luptă şi petreceri. Era la început din partea ţarului o afecţiune părintească pentru această fată cuminte, adesea cufundată, ca şi tatăl ei, în cititul cărţilor, dar curând acest sentiment se transformă într'o dragoste fierbinte şi violentă. Zilnic venea ţarul s'o vadă pe Maria Cantemir şi în cele din urmă se hotărî să facă din ea ţarina încoronată a tuturor Rușilor. Caterina, a doua soţie a ţarului Petru, era o livoniană, ridicată din popor, femeie cu purtări vulgare. Nu avusese un moştenitor de gen bărbătesc, aşa că moştenirea tronului nu era asigurată. De aceia ţarul hotărî să se despartă de Caterina, s'o trimeată la mânăstire, aşa cum făcuse de altfel şi cu prima lui soţie, Eudoxia şi să ia de soţie pe domniţa Maria. Cantemir ar fi devenit socrul ţarului, cu înruire hotărîtoare asupra politicii Rusiei, ceiace nu putea să nu-l bucure. Sânge românesc ar fi trecut în neamul împărătesc al Romanovilor. Un istoric german- Uebersberger, exclamă: „Ce rol ar fi putut să joace în politica orientală a Rusiei o legătură a ţarului cu o ramură a familiei împăraţilor bizantini, căci Maria Cantemir se trăgea după mamă din Cantacuzini. (Am spus că prima soţie a Dimitrie vodă a fost Casandra, fiica lui Şerban vodă Cantacuzino). În legătură cu ortodoxii din Orient şi cu toţi supuşii Porţii această căsătorie ar fi fost un instrument care ar fi înzecit influenţa Rusiei în Orient".

De îndată ce aceste svonuri se răspândiră, o mulţime de sfetnici ai ţarului începură să facă curte lui Cantemir şi fiicei lui şi să întoarcă spatele ţarinii. Dar împrejurările au hotărît altfel, ţarul plecă în război împotriva Perşilor împreună cu Cantemir, iar domniţa rămase la St. Petersburg. Petru cel Mare îi făgădui că dacă rodul aşteptat al dragostei lor va fi un băiat, o va numi împărătească, iar fiului îi va da moştenirea tronului său de stăpânitor dela Pacific până la hotarele Poloniei şi dela Oceanul Îngheţat până la Marea Neagră. Dar copilul s'a născut mort şi ţarul a uitat-o pe Maria Cantemir. Ţarina care-l însoţi în război, câştigă din nou pe soţul ei şi obţinu să-i dea ei moştenirea tronului imperial.

LA OASTE IN CAUCAZ. — Din primăvara anului 1722 ţarul se pregătea de război împotriva Persiei, care pe acea vreme stăpânea malurile Mării Caspice şi o parte a munţilor Caucaz, unde se află azi vestitele puţuri de păcură dela Batun. In regiunile acestea se aflau multe popoare musulmane şi pentru cunoaşterea lor era de mare ajutor Dimitrie Cantemir, care-şi petrecuse tinereţea studiind limbile, viaţa şi obiceiurile musulmanilor. De acea, la cererea ţarului el scrise o carte ce urma să fie un îndreptar pentru cunoaşterea acestor popoare, întâi în limba latină, apoi tradusă şi mult adogită în rusește, sub titlul: *„Sistema religiei mahomedane"*. Această carte cuprinde pe lângă învăţăturile Coranului şi o descriere despre toate credinţele populare, obiceiuri, legi, învăţătură, literatură, artă, muzică şi medicină la toate popoarele musulmane: Turci, Perşi, Arabi, Tătari, o adevărată enciclopedie. După porunca ţarului cartea fu trimisă spre tipărire la tiparniţa Sfântului Sinod, dar părinţii evlavioşi se înspăimântară la citirea ei. Cum să tipărească ei asemenea lucruri păgâneşti, obiceiuri şi credinţe ale duş-

manilor Sfintei Cruci, necinstite și murdare? Sinodul scrise lui Dimitrie spunându-i ca să ia aminte de răspunderea ce o ia; cărțile tipărite de Sinod se află sub patronajul împăratului, cu asemenea lucrări să nu cumva să se știrbească demnitatea lui. Este autorul gata să garanteze sub proprie iscălitură, la începutul cărții, că tot ce spune este adevărat? Dimitrie Cantemir răspunse cam de sus că tipărirea se face din porunca țarului, că autorul este firește singur răspunzător de ce scrie, iar el a stat 22 de ani între Turci și are deci experiență destulă în acest domeniu. Părinții bisericești fură nevoiți să tipărească scrierea lui Cantemir, ce apăru într'un volum de 378 de pagini și cu dedicația autorului către țarul Petru cel Mare.

Țarul se gândea să folosească și altfel cunoștințele domnului pribeag în aceste împrejurări, el alcătui o tipografie cu litere arabe și însărcină pe Cantemir s'o conducă. Tipografia fu transportată în urma oștilor ce mergeau spre Caucaz, cu un convoi de căruțe și cu slugi și meșteri tipografi, apoi cu corabia pe Volga, urmând să dea diferite proclamații în numele țarului, în limbile persană, arabă și tătară, compuse de Cantemir el însuși și cari se răpândeau în populația din aceste părți. Fostul domn al Moldovei avea un fel de conducere a propagandei de război, armă a cărei valoare era recunoscută și de pe atunci.

In Mai Dimitrie Cantemir sosi la Nijni Novgorod pe Volga, apoi peste câteva zile a coborît cu corabia la Cazan, unde se întâlni cu țarul și de acolo trecură împreună, tot pe corăbii, prin Samara, Saratov și Țarițin (azi Stalingrad). Abia la 4 Iulie sosiră la Astrahan, la vărsarea Volgei în Marea Caspică și poposiră în Palatul Peștelui, ridicat în acel oraș vestit pentru pescăriile sale. La ceasurile 5 seara țarul cu amiralul flotei și cu alți demnitari făcură o vizită lui Cantemir și se sfătuiră împreună asupra planului de luptă. Peste câteva zile se îmbarcară cu toții pe corăbiile mari de pe Marea Caspică. Dimitrie, ca om de știință, era foarte interesat de aceste locuri depărtate și puțin cunoscute și scria mereu tot felul de însemnări în latinește pe bucăți mari de hârtie. In cursul lunii August au debarcat depe corăbii și împăratul cu Dimitrie au luat parte la luptele cu Tătarii, în cari domnul Moldovei avu durerea să piardă un cal frumos, la care ținea foarte mult.

Orașul Derbent pe coastele mării, la nord de Baku, fusese cucerit de oastea rusească și acum Dimitrie vodă își așeză cartierul acolo. Țarul venea adesea la dânsul și lua masa de prânz și cina la gazda lui; când nu erau împreună, îi trimetea în dar câte o sticlă de vin unguresc. Seara stetea țarul la Dimitrie vodă câte două-trei ceasuri și se mai odihnea de grijile războiului, vorbind și citind literatură.

Intr'o zi învățatul domn era călare cu câțiva oșteni în părțile înalte ale Caucazului, unde văzu resturile unor întărituri străvechi cu piatră patinată de vreme, de culoare vânătă. Aceste ruine în mijlocul singurătății pe munții înalți încântară pe învățatul moldovean. Pasiunea lui pentru istorie și antichități se deșteptă năvalnică. El se hotărî să cerceteze mai de aproape aceste locuri așa de puțin cunoscute și se înfățișă înaintea țarului, cerându-i să-i dea o gardă călare, cu care să poată colinda pe munți, prin orașele rui-

nate, prin moschei părăsite, ceiace Petru cel Mare îi îngădui cu plăcere. Neţinând seamă de primejdia triburilor din Daghestan, care pândeau mica ceată, gata să se arunce asupra ei, el mergea peste tot până seara târziu, cu o dragoste mare de a cunoaşte şi a afla lucruri noi. Era însoţit de fiul său Constantin, însemna pe bucăţi de hârtie planuri, releveuri de înălţimi, inscripţii cu litere orientale arabe şi cufice, descrieri de ţinuturi şi oraşe. Lua note despre cele spuse de ţărani: tradiţii şi legende, căuta să înţeleagă natura şi caracterul oamenilor, nota vânturile şi temperatura, situaţia Mării Caspice, se vâra pe sub ruine şi în subterane. Cel dintâi Dimitrie Cantemir a notat pe un profil al munţilor Caucazului limita zăpezilor eterne, a ridicat o hartă a acestor regiuni şi tot el a fost cel dintâi care a descris în Europa regiunea Baku, ce joacă astăzi un rol aşa de însemnat. Din nefericire, n'a avut răgazul să închege într'un studiu geografic şi istoric ordonat aceste observaţii, care au rămas sub formă de note, publicate în parte, trei ani după moartea lui, în Analele Academiei din St. Petersburg.

La începutul lui Noembrie Dimitrie se simţea rău din pricina diabetului de care suferea. Un episcop rus îl spovedise; sfârşitul vieţii voia să-l aştepte ca un creştin. Ţarul, care-l vizita adesea şi prânzea cu el, îl sfătui să se retragă la moşiile lui dela Moscova. Se svonise că fostul domn al Moldovei căzuse în disgraţie din pricina intrigilor ţarinei, care nu mai putea vedea în ochi familia Cantemir. Totuşi Dimitrie mai zăbovi în aceste părţi răsăritene, mai ales la Astrahan, până în Ianuarie 1723, boala îi îngădui dela o vreme plimbări şi chiar o vizită la o veche mânăstire din apropiere. De Anul Nou adunase în jurul său pe toţi oamenii lui, între cari şi mulţi Moldoveni şi le împărţi daruri, apoi peste câteva zile porni spre Moscova şi de acolo, la primăvară, se mută la Dimitrovca, moşia pe care o numise cu numele său.

CHEMAREA ŢĂRII. — Vremea în care Dimitrie Cantemir a lucrat mai mult, a avut activitatea cea mai rodnică a fost înainte de venirea lui la St. Petersburg, când stătea pe moşiile sale de lângă Moscova. Atunci a scris el, cum am spus, în latineşte *Istoria Imperiului Otoman, Descrierea Moldovei,* precum şi alte lucrări mai mici. Cât a stat în capitala ţarului, trebile publice, legăturile cu curtea, vizite şi serbări i-au răpit mult timp şi a scris mai puţin. Mai însemnate sunt numai o critică din punct de vedere ortodox a Catehismului pentru copii apărut atunci în Rusia şi nişte comentarii filosofice despre conştinţă. După întoarcerea lui dela Astrahan se găsea iarăşi izolat şi a reînceput să lucreze. De mult începuse să scrie o istorie a Românilor în latineşte, acum se gândea s'o prefacă mai pe larg în româneşte. Incetul cu încetul crescuse în sufletul lui ca o remuşcare: bieţii Moldoveni rămaşi cu necazurile lor acasă, la greutăţi, în neştiinţă, îi cam uitase. Scrisese latineşte pentru Europa, pentru ai lui nimic şi nu era drept. Era un păcat. Înţelegea că ştiinţa şi învăţătura nu sunt făcute ca să te înalţi pe tine şi să te mândreşti cu ele, ci înseamnă o sarcină şi o datorie. Intâi către ţară. Mai ales când ţara e asuprită şi în întunerec. O spune foarte frumos Cantemir el însuşi: „Socotit-am că cu strâm-

bătate şi încă cu păcat va fi, de lucrurile noastre, de aci înainte, mai mult străinii decât ai noştri să ştie".

Era bolnav, lucra greu, dar se apucă să scrie mereu, să se ia la întrecere cu moartea. Scrie despre ţara lui, pagini după pagini, sute de pagini, scrie cu dragoste. Cartea se numeşte *„Hronicul vechimii Româno-Moldo-Vlahilor"*, cuprinde dovezi, arme puternice, despre originea noastră romană, despre continuitatea poporului nostru în Dacia, despre unitatea de sânge a Românilor de pretutindeni. Este o carte mare, scrisă cu mândrie: „Aceştia dară... în toată lumea cu nume nemuritor vestiţi Romani,... sânt moşii, strămoşii noştri a Moldovenilor, Muntenilor, Ardelenilor şi a tuturor, oriunde se află, a Românilor, precum şi singur numele cel de moşie ne arată, Români chemându-ne şi limba cea părintească, care din românească sau lătinească iaste, nebiruit martor iaste".

Domnul pribeag răspundea la chemarea ţării. Dar cartea a rămas neterminată şi condeiul obosit a căzut din mâinile lui. Dintre ultimele cuvinte ale Hronicului sânt acestea: „Hronicul Moldovei împreună şi a Ţării Munteniei, dela întemeierea domnilor dela Ardeal, până la vremile noastre, *precât voia dumnezeiască între vii ne va răbda,* să istorisim".

Dimitrie Cantemir avea 50 de ani şi-şi simţea şi sfârşitul apropiat. In Iulie a plecat dela Dimitrovca spre o mânăstire rusească din apropiere, a stat acolo trei zile singur între slujitorii lui Dumnezeu, în rugăciuni. Asculta sunetul clopotelor ca o chemare în miez de noapte şi se ducea să se roage, să-şi împace sufletul cu gândul morţii. S'a întors apoi înseninat la moşie. La 21 August 1723, la ceasurile şapte şi douăzeci seara, când soarele de vară revărsa încă lumină peste câmpi, acolo la ţară, şi-a dat sufletul. Corpul l-au dus la Moscova cei patru feciori ai lui, în mica biserică grecească, unde fusese îngropată şi soţia lui dintâi, doamna Casandra.

P. P. Panaitescu

C Â N T E C

Aplecați în fiecare seară,
Trecem obosiți prin răsvrătiri —
Tinerețea — râs de primăvară
A rămas pe undeva prin amintiri.

A rămas ca niște sboruri grele
Când în toamne rugînește via —
Peste vârfuri triste de muncele
Face semn cu mâinile copilăria.

Nucul din vâlcea e pasăre rănită
Frunza tot mai galbenă îi moare —
Stă pierdut cu fața cătrănită
Ca un semn de lungă întrebare.

Doar în nopțile cu duhuri necurate
Când adoarme luna obosită'n lac,
Dănțuesc în horă amintiri ciudate
Și bunicul râde bătrânește în cerdac.

A crescut nepotul mare. A crescut!
Ii cetea povești pe vremuri în grădină —
Peste iarba amintirii au păscut
Cerbii viselor cu fruntea de lumină.

Tinerețea a rămas în urmă undeva, —
Anii o alungă mai departe —
Râde doar bunicul cu obraji de mucava
Cu un ochi în viață, cu un ochi în moarte.

Radu Pătrășcanu

UTILITATEA ARTEI

Această problemă, a utilității sau inutilității artei, este foarte veche; ea apare la Platon și Aristotel, adică la acea dată pe care o socotim, în istoria gândirii, drept epoca de început a esteticei propriu zise.

S'au dat soluții numeroase și diverse, sau s'a încercat numai a se da; și totuși, în această varietate de afirmațiuni asupra problemei în discuție, s'a schițat dominantă, o anumită tendință: aceea de a putea dovedi inutilitatea artei.

Afară de judecata severă rostită împotriva artei de către Platon, care a fost maestrul și inspiratorul aproape absolut în acest domeniu, afară de perioada filosofiei creștine, adică de condamnarea explicită a artei considerată drept incapabilă de a aduce vreun folos vieții morale a spiritului, întrucât ea apare privită ca tinzând numai spre satisfacerea sensualității omenești, — rămâne faptul că filosofii înșiși, cari au vorbit despre această expresie de neînlăturat a vieții omenești, au fost nevoiți să-i atribue scopuri în general foarte modeste sau, oricum de nicio necesitate absolută pentru existența omului.

Aristotel, deși are marele merit de a fi fost primul în istorie care a conferit artei onoarea de a o cuprinde în cadrul vast al sintezei lui speculative, adică deși a atribuit activității artistice o utilitate strâns legată de aceea a vieții însăși a spiritului omenesc, nu a putut totuși să-i recunoască alt merit decât acela de *a imita* conceptul universal, sau *ideea*, și de a-l traduce în termeni inteligibili, traducere care nu este cu totul inutilă spiritului omenesc care prin ea poate să ajungă la universalul în sine, la *actul pur*, la idea pură.

Preocupat de alte probleme cari constituiau interesul esențial al vastei lui activități speculative, Aristotel nu a putut să ducă până la ultimele consecințe principiile pe cari le-a expus în estetică. Drumul circular *dela idee la idee*, care a servit totuși atât de mult întregii speculații aristotelice, a fost mai mult obiectul unor afirmațiuni dogmatice, decât al reflecției și cercetării critice. Așa dar nu e ușor de spus dacă, el constituind *ideea* sau *forma universală* a realului, interesul metafizic cel mai înalt al filosofiei aristotelice poate fi considerat drept cuprins în acest cerc; și dacă odată intrați în viața spirituală, în viața conștiinței, el trebue socotit drept necesar, drept un drum pe care spiritul trebue neapărat sau nu trebue să-l parcurgă pentru a ajunge la *idee*. Dacă este adevărat că la Aristotel apare susținută nu numai *deducția*, este tot atât

de adevărat că *procedarea deductivă* este aceea căreia îi revine funcţia cea mai importantă în dinamismul existenţial al vieţii omeneşti (de unde marea însemnătate atribuită silogismului). Şi aceasta este logic şi natural, dat fiind caracterul de absolut conferit ideei pe de o parte, şi, pe de altă parte, caracterul de contingenţă şi deci de derivaţie a particularului şi a individualului, născut şi justificat ca *entelechie* sau ca sinteză ocazională de formă şi materie. De aceea teoria *mimezei* epuizează şi lămureşte între ce limite trebue să fie circumscris înţelesul şi valoarea artei.

După Aristotel, problema a fost aproape îngropată sub ruinele lumii clasice, purtată de valurile barbariei peste cari răsare singură Crucea lui Christos. Impotriva credinţei creştine, care era singura mângâiere şi singura armă a popoarelor evului mediu, barbarii n'au îndrăznit să se ridice, şi în curând s'au plecat şi ei sub autoritatea Bisericii, cedând prestigiului moral al acestei credinţe care reprezenta în termeni sensibili contactul între uman şi divin, între contingent şi etern. Şi Crucea a devenit în general, nu numai semnul credinţei, dar simbolul luminos al unei pietăţi adânci, deşi nu întotdeauna identic trăită de întreaga epocă. Gândirea lui Toma din Aquino aduce mai întâi sinteza ideală între păgânism şi noua religie pe care Pavel şi Augustin au răspândit-o în lume, alături de alţi apostoli numeroşi; iar când această sinteză, amestecată cu interese de natură diversă, a pătruns în straturile cele mai largi ale societăţii, ea a dat naştere unei mişcări puternice în gândirea epocii; iar din simbolul creştin se ridică o flacără vie din care s'au desprins, până departe, scânteile aceleiaşi înnoiri a spiritului.

Problema artei apare în Renaştere ca în lumina unor lămuriri ocazionale de simplă natură psihologică; până ce, odată cu G. B. Vico, ea îşi reluă întreaga ei importanţă metafizică. Arta nu mai este mimeză; ea este expresia sufletului agitat şi mişcat, care nu se poate servi de subtilităţile raţiunii prea limpezi; şi astfel arta apare drept forma caracteristică a primei epoci a civilizaţiei omeneşti iar omul, deşi aflat pe prima treaptă a desvoltării lui spirituale se îndreaptă spre acea perioadă în care se va folosi de raţiunea lui deplin desfăşurată. Fantasia care este facultatea proprie a artei ţine acum locul raţiunii încă primitive, şi ea reprezintă în acest moment spiritualitatea omului. Datorită ei, singure, el poate nu numai să întruchipeze în marmură ideea frumuseţii pe care o poartă în suflet dar poate deasemenea să înţeleagă şi să cuprindă, prin imagini sensibile, adevărurile universale şi eterne cari conduc cursul istoriei omenirii în general şi a popoarelor în particular. Frumuseţea însăşi nu este decât traducerea în termeni fantastici, şi deci de închipuire, a ideilor universale şi eterne prin care se desfăşoară în timp istoria tuturor popoarelor în mişcarea, desvoltarea, civilizarea şi decăderea lor. Momentul artei este aşa dar un moment trecător al vieţii universale a omenirii, care tinde spre raţiunea deplin desfăşurată a ideilor regulatoare ale cursului istoriei. Hegel, nu va adăuga de fapt nimic nou concepţiei lui Vico relativ la funcţia artei în cadrul *dialecticei* Spiritului.

Cu Vico şi cu Hegel, arta reprezintă aşa dar, în vieaţa spiritului, acelaş stadiu al mediocrităţii, stadiu necesar dar care trebue depăşit, aşa dar trebue negat în dialectica spirituală. Adică, în

timp ce i se conferă un prestigiu anumit prin aceea că i se dă un rol de împlinit, arta îi apare, celui care a ajuns la puritatea raţiunii, tot aşa cum îi apare unui om matur epoca lui de copilărie, adică drept inferioară şi de mică însemnătate şi, în ce o priveşte, de fapt inutilă şi neavând nimic care s'o poată justifica în faţa raţiunii şi faţă de valorile universale şi eterne. Realitatea ei simplu empirică nu merită interesul rezervat numai acelor manifestări cari sunt universale şi eterne.

Arta nu progresează cu mult nici în *Critica Judecăţii* lui Kant. Urmărind să integreze în cadrul sistemului său toate manifestările realului cari rămăseseră în afara oricărei forme de *judecată apriori determinantă*, la care a crezut dela început că poate să reducă întreaga inteligibilitate a lumii fenomenice, Filosoful german recunoaşte existenţa acestei realităţi spirituale care se sustrage raţionalităţii determinante şi se desvoltă ca emotivitate, care, la rândul ei, nu numai că nu lasă indiferentă forma raţiunii determinante, dar o turbură într'atât, încât o subjugă şi o supune interesului său particular. Emotivitatea este înţeleasă de Kant ca artă şi ca raţionalitate reflexivă, de unde originea *judecăţilor sintetic apriori reflexive*. Problemă destul de încurcată în Kant, într'atât încât pentru a o descurca trebue să răstorni întreg sistemul atât de minuţios alcătuit de filosof.

Limitându-ne la reflecţiile propriu zise, observăm cum Kant, în timp ce urmăreşte să justifice originea judecăţii reflexive, găsind-o în cuprinsul emotivităţii, arată pe de altă parte că, în ce priveşte arta în sine considerată, funcţia ei nu este decât aceea de a reprezenta jocul tuturor facultăţilor spiritului în raportul lor reciproc. Despre înţelesul şi natura acestui joc, Kant nu spune absolut nimic şi se mărgineşte la simple reflecţii cu caracter pur empiric şi psihologic, lăsând la o parte problema metafizică a artei. Aceasta înseamnă că nu apare la Kant un interes prea mare pentru artă ca atare şi aceasta deoarece, redusă fiind la un simplu joc, ceea ce interesează este consecinţa la care Kant însuşi ajunge sau crede că poată ajunge, atunci când afirmă că judecata reflexivă crează un întreg teleologism moral universal care la sfârşit ajunge la ideea Binelui absolut, personificat în ideea de Dumnezeu persoană, şi anume inteligenţă finală a tuturor lucrurilor. Afirmaţiuni, acestea din urmă cari au caracter de postulate ale raţiunii pure practice reflexive, deoarece fără aceste postulate, teleologismul însuşi nu ar avea niciun fundament.

Arta este, aşa dar, pentru Kant, un simplu joc al sentimentelor, şi ceea ce rezultă din ea nu mai priveşte arta: este morală sau scop ultim al fenomenismului universal.

Ceea ce s'a mai spus despre artă în cursul istoriei se poate reduce, cu variante fără mare importanţă, la tezele indicate până aci. Prin urmare, când arta nu a fost condamnată drept corupătoare sau turburătoare a seninătăţii raţiunii, nu i s'a recunoscut altă funcţiune decât aceea de a servi scopurilor raţiunii, fie că aceasta reprezintă, ca la Vico, momentul spiritului încă primitiv, fie că ea înseamnă o revelaţie sublimă ca la Schelling. Sau duşmană a raţiunii, sau instrument al scopurilor ei: iată ce s'a crezut despre artă în cuprinsul filosofiei.

In primele decenii ale secolului nostru, se cunosc multe dis-

cuții mai ales în Italia cu privire la inutilitatea artei. În cadrul acestei inutilități s'a dedus amoralitatea, aeconomicitatea, araționalitatea artei, și s'a crezut că prin aceasta ea poate fi deosebită de celelalte forme ale spiritului și că totodată i se acordă un prestigiu mai mare: deoarece legată de celelalte activități omenești, sfârșea întotdeauna prin a fi aservită scopurilor acestora, așa cum se întâmplă întotdeauna atunci când elemente fragile se găsesc alăturate altora puternice și dominatoare. Nimeni nu s'a gândit vreodată să analizeze așa numita inutilitate a artei, nu în raport cu alte „utilități" ale vieții, dar în rațiunile metafizice cari dau naștere, — fie că o admitem sau nu, atât în vremurile lui Pericles cât și ale lui Neron — nevoii de artă, oricum s'ar exprima și s'ar afirma aceasta. Problema metafizică a artei, chiar dacă nu a fost trecută cu vederea, nu a fost pusă niciodată în legătură cu problema „inutilității", și aceasta constitue, cred eu motivul esențial pentru care nu s'a ajuns niciodată la altceva decât la soluții de natură pur empirică, cum sunt acestea: arta este expresia, arta este o reprezentare limitată la cuprinsul unui sentiment, arta este intuiție pură, etc.: definiții cari nu epuizează deloc problema metafizică propriu zisă și care se înmulțesc la infinit deși fiecare în parte spune că descoperă și definește odată pentru totdeauna ce este arta. Niciuna nu s'a întrebat însă: dece există arta?

Oamenii s'au întrebat ce este arta și au uitat problema *cauzei pentru care* există arta. Adică: s'a făcut, chiar în cele mai bune cazuri, critică a *posteriori*, și s'a trecut cu vederea faptul că o cercetare critică adevărată nu poate să presupună ca deja dat obiectul cercetării, deoarece critica își pierde de astfel orice fundament al ei și deci nu poate ajunge la un rezultat.

Azi, o filosofie care vrea să se numească astfel nu poate să nu fie critică, și nu în sensul static pe care l-a indicat Kant, ci în sensul dinamic pe care cel dintâi l-a descoperit Vico. O critică, pentru ca să nu se contrazică, trebue să fie cercetare conștientă a procesului formativ al unei realități; astfel nu mai îți este îngăduit întâi să o presupui pe aceasta și apoi să cauți să afli ce este ea. Înseamnă așa dar că orice poziție empiristă a filosofiei este destinată să se lovească întotdeauna de obstacolul surd al *numenului*, deoarece numenică este orice realitate a cărei facere și constituire o ignorăm.

Problema critică a artei duce, nu la chestiunea relativă la natura artei și a importanței ei în sine și față de celelalte manifestări ale activității omenești, dar la cercetarea cauzei ei, iar prin aceasta se rezolvă problemele înseși cari s'au născut din exigențe pur empirice cari se referă la *ce este* arta.

Acestea spuse să trecem la cercetarea care mi se pare necesară spre a înțelege așa numita inutilitate a artei.

Trebue, înainte de toate, să ne liberăm de o greșeală prea frecventă la cei mai mulți oameni, și care nu lipsește nici celor cari studiază problemele artei; este vorba de eroarea de a se considera artă numai opera reușită și de a exclude din câmpul ei manifestările mediocre, rod al unor spirite reduse sau al unei tehnici insuficiente. Aceasta se întâmplă totdeauna la expoziții, la concur-

suri şi oriunde este vorba de a da o dovadă a valorii tale. Rezultă astfel credinţa că ceea ce a fost admis şi aprobat este artă, iar ceea ce a fost exclus nu e decât eroare, sau non-artă.

Distincţia despre care este vorba aci este logică şi, desigur, şi onestă. Nu tot ce are pretenţia de a fi artă este artă şi nu tot es este artă este astfel în aceeaşi măsură. Distincţia este deci necesară. Dar greşim atunci când trecem, dela o necesitate de ordin empiric, la consideraţiuni cu caracter metafizic, Intr'adevăr, faptul că un tablou nu merită să apară între altele într'o sală de expoziţie oficială nu înseamnă că acest tablou nu s'a născut dintr'o nevoie pur artistică. Succesul său nu este desigur o chestiune legată de realizarea artei dar nu pune şi nici nu neagă existenţa acestei arte din care ar deriva succesul sau insuccesul. Astfel că atunci când voim să înţelegem nu succesul artei, ci exigenţa din care ea se naşte, sau, în termeni critici, posibilitatea metafizică a artei, chestiunea succesului sau insuccesului nu ne mai priveşte, iar definiţia după care este artă numai ceea ce trezeşte admiraţia noastră, este, în filosofie, cel puţin arbitrară.

Nevoia artei se poate defini uşor ca nevoie a frumosului. Spunând aceasta, rămânem totuşi în acelaşi punct, adică ne întrebăm: ce este nevoia frumosului? Şi aci se mai poate răspunde că nevoia din care se naşte frumosul este chiar nevoia aceea ce ne place. Dar şi ceea ce ne place trebue, la rândul său, să fie definit şi specificat. Pe calea aceasta care este tot timpul — să se observe bine — aceea a empiricului iar nu a criticului, se poate merge la infinit dar nu se va ajunge niciodată la o precizare atât de aderentă la realitatea artei în cât să se evite ivirea altei necesităţi de precizare şi specificare. Va trebui aşa dar să analizăm în mod realist nevoia artei înţeleasă ca fiind constitutivă o realităţii omeneşti în actualitatea ei deplină.

Arta nu este un fapt ocazional în viaţa omenirii. Afară că conceptul însuşi al ocazionalităţii sau cazualităţii depăşeşte, pentru a se justifica marginile înseşi ale vieţii şi a ceea ce trăieşte, deoarece viaţa este voinţă, energie în devenire şi deci nu poate fi în sine cazualitate trebue să avem prezent faptul deasemenea că dacă am recurge chiar la ipoteza unor forme diverse constitutive ale existenţei omeneşti (ipoteză atât de răspândită mai ales astăzi, în cât nu există filosof care să nu înceapă prin a deosebi forma de spirit), tot nu ar fi posibil să afirmăm că ne putem lipsi de artă. Desigur: ne vom putea lipsi de a avea un tablou în casă, vom putea renunţa de a ceti sau a scrie poezii, de a asculta sau a compune muzică; dar nu vom reuşi niciodată să ne liberăm de nevoia omenească din care se nasc toate manifestările artei, dela acelea ale sălbaticului, care în locul peşterii pe care i-o oferă natura, preferă coliba construită de el după gustul lui şi nu fără o trudă fizică şi spirituală — până la creaţia unui Rafael sau unui Michelangelo. — Arta este uneori ceva de prisos, şi atunci se confirmă din nou ideea că arta este un fapt pur ocazional sau de lux, la care unii oameni, siguri de seriozitatea lor, ar putea să renunţe. Dar cum prisosurile minţii nu pot şi nu trebue să distrugă necesităţile ei, tot astfel prisosurile, suprastructurile, ect. nu pot şi nu trebue să autorizeze ideea inutilităţii artei.

Ce sens are gestul primitivului care deşi îşi satisface nevoile prime ale vieţii în caverna care îl adăposteşte şi îl apără şi în pădurea care îl hrăneşte cu roadele ei naturale părăseşte totuşi peştera pentru a-şi construi pentru nevoile lui noui de viaţă (fizică şi spirituală în acelaş timp), o colibă sau un bordeiu; şi pentru a cultiva el acele plante cari înainte îl hrăneau fără nici o altă osteneală decât aceea de a le culege? Sunt de sigur nevoi de ordin practic, legate de nevoile fiziologice în acelaş timp; dar este limpede că nu numai aceste nevoi îl împing pe om la o muncă nouă şi inventivă şi uneori la primejdii. Date fiind condiţiile de vieaţă aspră şi primitivă a sălbaticului, nevoile lui fizice le satisface în întregime natura, astfel că dacă *altceva nu l-ar turbura,* el ar rămâne etern mulţumit de starea lui, cum se întâmplă în general cu animalele, şi deci nu ar ieşi niciodată din starea de sălbăticie; civilizaţia n'ar fi avut rost să apară.

S'ar putea observa că aceasta se întâmplă, adică omul se deosebeşte de animal, deoarece este înzestrat prin natură cu raţiunea pe care nu o au animalele. Dar această aserţiune i-a dus pe unii la deducţii insuficiente şi uneori stranii sau absurde, cum sunt spre exemplu, acestea: omul este o fiinţă raţională; sau: omul este gândire; sau: tot ceea ce există este raţional; — afirmaţii cari nu sunt numai greşite în principiul lor, dar şi grosolane şi insuficiente. Într'adevăr este evident fals că omul este om numai întru cât este raţiune. Bunătatea, pietatea, iertarea, iubirea, etc., etc., sunt manifestări înalt omeneşti cari nu sunt numai raţiune. Şi apoi, este oare suficientă afirmaţia că civilizarea omului nu poate fi atribuită decât raţiunii? Ea ordonează adevărul, luminează realitatea, dar nu satisface, prin ea însăşi, voinţa devenirii, energia dinamică activă care este forţa eficientă a devenirii omeneşti însăşi. S'ar spune că devenirea trebue atribuită în primul rând forţei emotive a constituţiei spirituale, a omului mai curând ecât forţei lui raţionale. Dar nici aceasta nu este exact, deoarece dacă analizăm voinţa devenirii spirituale, o vedem ca fiind voinţă de mai bine, adică avânt luminat (atât cât poate fi astfel, desigur) spre o stare de existenţă mai bună, de cât aceea în care te afli. Astfel, la o primă cercetare, deosebirea între voinţă şi raţiune, între emotivitate şi inteligenţă nu are rost sau, cel puţin, este prematură.

Ceea ce este în schimb potrivit şi oportun este constatarea naturii acelei nevoi care susţine nemulţumirea şi schimbă atât de radical pe om. Din fiinţă naturală ea îl face fiinţă spirituală, din fiinţă satisfăcută cu bunurile pe cari natura i le dă în mod spontan, ea îl transformă în activitate veşnic nemulţumită de sine şi de propria stare. S'ar spune că în vederea utilităţii, această frământare interioară este mai mult opera diavolului decât a unei puteri înţelepte şi luminate, deoarece, dacă omul ar pune într'o parte, în discul unei balanţe, bunurile materiale pe cari i le dă munca şi infinita lui trudă, şi de altă parte, pe celălalt disc, numărul mare al frământărilor lui balanţa ar înclina puternic spre acestea din urmă. De aceea de sigur s'a spus, în momentele de civilizaţie deplină: să ne întoarcem la Natură! — Iluzie generoasă! — Omul nu numai că nu poate să se întoarcă, dar este bine să nu se gândească să se întoarcă, deoarece dacă aceasta ar fi posibil sau într'adevăr de dorit,

ar trebui să considerăm că natura omului este cu totul deosebită de ceea ce este în realitate. Şi anume natura omului este natură spirituală, adică omul este om, iar nu animal astfel încât să poată rămâne veşnic fericit în starea lui primă şi firească.

Resortul devenirii lui continue, al devenirii lui tot mai mult fiinţă omenească, nu este desigur o utilitate practică sau materială deşi primele nevoi ale existenţei lui au un caracter cu totul material. Aceste nevoi îşi găsesc satisfacerea lor în starea naturală a omului, iar dacă ele se desvoltă şi cresc şi se rafinează, aceasta depinde de evoluţia *spirituală* a omului care, simţindu-şi tot mai mult propria existenţă trăind-o aşa dar cu un sentiment tot mai rafinat, nu poate să nu tindă să-şi adapteze nevoile materiale la condiţia lui spirituală nouă. Materialismul este doctrina cea mai grosolană şi cea mai greşită care a apărut în istoria filosofiei.

Dar ce înseamnă de fapt această năzuinţă a spiritualităţii omeneşti care îi dă omului, odată cu atâtea frământări, şi o bucurie unică, aceea a devenirii şi simţirii lui ca om, tot mai mult om? Nu poate fi vorba în mod esenţial de utilitate practică, de acea utilitate care satisface nevoile fiziologice ale existenţei omeneşti chiar dacă ea satisface şi transformă aceste nevoi. Nu poate fi vorba, deasemenea, de un instinct orb, deoarece spiritualitatea este şi conştiinţă a ceva, conştiinţă mai mult sau mai puţin luminoasă a propriei fiinţe şi a propriei năzuinţe. Atunci ce caută omul în frământarea şi nemulţumirea lui continuă?

Răspunsul nu poate fi decât unul singur: Omul caută *mai binele*. Iar mai binele este, în general, nevoia primordială a oricărei fiinţe omeneşti, nevoie care atinge deplina satisfacţie a spiritualităţii în devenire atunci când se precizează într'un ideal de frumuseţe pură. Un astfel de ideal poate să lumineze şi să slujească multe alte elemente constitutive ale vieţii omeneşti dar este cel care deosebeşte cel mai deplin pe om de animal, spiritul de natură. Orice lucru capabil de a întruchipa şi de a reprezenta acest ideal este chemat să participe la el: lemnul, piatra, marmura, bronzul şi tot astfel unealta muncii vestmintele, etc., etc., toate sunt instrumente ale frumosului, mijloace materiale ale obiectivării spiritualităţii care năzueşte spre frumuseţe. Orice realizare este o etapă care în actul însuşi prin care satisface o nevoie, crează altele cari la rândul lor pun din nou problema mai binelui, problema propriu zisă a frumosului, care pătrunde orice manifestare a vieţii trăite omeneşte, oricare ar fi forma pe care o ia, oricare ar fi obiectul material în care se întruchipează şi se concretizează nevoia frumosului care este puritate absolută în sine. Deaceea se poate spune că tot ceea ce este spiritualitate cu adevărat creatoare în lume este artă; de aceea este demn de numele de artist atât acela care zugrăveşte pe o pânză idealul lui personal de frumuseţe, cât şi acela care conduce cu inteligenţă destinul unui stat. Este artist oricine crează şi tinde, prin aceasta, în mod spiritual, spre mai bine oricare ar fi instrumentul sau obiectul de care se slujeşte pentru a-şi împlini voinţa de creaţie. Oridecâteori reuşeşte, el realizează frumosul, mereu deosebit, mereu nou tocmai pentru că este opera creativităţii spiritului; care moare numai atunci când domeneşte mecanizarea şi inconştienţa. Operă frumoasă este aşa dar şi aceea a filantropului care se străduieşte să

găsească mijloace de a face binele şi de a da şi celorlalţi ceea ce el însuşi posedă. Astfel că este foarte greu de spus, în această serie a activităţilor omeneşti ce aparţine propriu zis artei şi ce aparţine restului deoarece oriunde se afirmă această voinţă creatoare de mai bine apare şi nevoia frumosului care, amestecându-se cu alte nevoi, este de multe ori nebăgată în seamă şi trecută cu vederea! Arta este afirmarea acestei nevoi, deosebită de rest, deşi este constrânsă să se amestece (mai mult sau mai puţin) cu aceste alte manifestări; în cauzele ei producătoare, arta nu este de cât voinţă a vieţii spirituale, voinţă de mai bine iar mai binele îşi găseşte expresia lui cea mai pură în frumos.

Acum ne este uşor să răspundem la întrebarea pe care am pus-o în studiul de faţă.

Ca expresie cea mai pură a spiritualităţii omeneşti care se realizează mereu ca nevoie creatoare de valori estetice, arta nu este nici ceva de prisos, nici ceva inutil şi nici un joc sau o desfătare bună numai spre a recrea sau a umple golurile timpului liber al omului. Desigur, roadele artei nu vor servi niciodată spre satisfacerea poftelor omeneşti; ele nu-l vor apăra de frig şi nici nu-l vor vindeca de boală; din acest punct de vedere se poate spune mai departe că arta nu este ceva folositor, şi că nu serveşte la nimic. Dar pentru a putea susţine, cu o coerenţă perfectă, această teză, va trebui să uităm că omul nu este aşa dar animalitate pură şi deci nu se poate mulţumi cu starea lui de natură. Omul este om întru cât este spiritualitate, întru cât este inteligenţă creatoare, fiinţă veşnic frământată de nevoia frumosului care nu este nici un model etern de imitat, nici regulă unică de respectat. Orice spirit creator îşi satisface nevoia de umanitate aşa cum simte şi cum poate, şi este natural să fie cu atât mai apreciabilă creaţia lui artistică cu cât este mai vastă şi mai puternică umanitatea pe care el a atins-o. In afara acestei umanităţi, omul poate fi considerat în constituţia lui fiziologică sau animală dar el nu mai are nicio semnificaţie în domeniul spiritului! Arta este spiritualitate în sensul cel mai pur al cuvântului; ele sunt acelaş lucru, chiar dacă spiritualitatea se afirmă şi se exteriorizează în forme nenumărate. Arta este viaţa spiritului, iar în ce priveşte raporturile ei cu filosofia sau cu gândirea reflexivă, care este conştiinţă a propriei spiritualităţi devenită limpede pentru ea însăşi va trebui să repetăm cuvintele latine: *Primum vivere, deinde filosofari.* Sau: mai întâiu, este arta, care cea dintâiu afirmă şi desfăşoară spiritualitatea; apoi, ca conştiinţă reflexivă a existenţei şi devenirii vieţii spirtului, este şi filosofia.

Va trebui de aceea, cu toate rezervele cari sunt necesare, să-i dăm dreptate lui J. B. Vico care a descoperit filosofând, că în istoria civilizaţiei „au fost mai întâiu poeţii, şi apoi au fost filosofii".

In istoria omenirii va fi veşnic istorie a spiritualităţii care, dacă se manifestă în forma creatoare a frumosului, se manifestă necesar şi ca conştiinţă speculativă. Splendorile artei au avut întotdeauna drept ecou imediat lumina gândirii speculative.

Putem oare în cazul acesta să mai discutăm asupra inutilităţii artei ?

Vincenzo De Ruvo

P R I M Ă V A R Ă

Se 'nvălure jaruri pe pragul
De codru, sub vrajă, tăcut.
Suleget se 'ncumetă fagul
In albă văpae născut.

O rază-i tulpina firavă
Cu moi rădăcini străvezii,
N'a supt încă verdea otravă
Ce 'nalță gorunii 'n tării.

Melci, gâze — cu rouă 'n tulipe,
Scot turme argintii împrejur.
Sub coajă-i dorm încă aripe
Fremătătoare de azur.

Dar leagănul mumii ce-l strânge
Il simte de dor săgetat:
O stea cu cosița-i atinge
Frunzișul curat.

V A R Ă

Dă 'n ocol pădurile amurgul.
Turmele se mută, roua cade.
Noaptea scoate pajuri miriade.
Pe colină negru, singur, murgul.

Vântu 'n nări i-aprinde cimbruri coapte.
Sună greeri, stele curg puzderii.
Cerul împărat ovese mierii
Ii întinde să le pască 'n noapte.

Svon de codru lung adulmecând
Scăpără 'ntr'al șaptelea hotar:
Arde 'n mierță neînceputul jar,
Sună frâul scuturat în vânt.

Toată noaptea bate nunți de-aramă
Și potcoava-i cade în azur.
Dar în zori la poartă murgul sur
Stă cu un fir de iederă în coamă.

Emil Giurgiuca

M A N G A L I A

De blânde valuri legănată
Mangalia acum visează.
Din lumea vechiului Calatis
In suflet i-a pătruns o rază.

Și ca un viers din altă lume
Ii fură minte, gând și dor,
Și vede cum se 'nalță neamul
Lui Dionis închinător.

Lucește marmora din temple
La pâlpâiri de sacru foc;
Mulțimea isbucnește'n cântec,
Și tinerețea saltă'n joc.

Apollo însuși peste liră
Își trece mâna fermecată
Și peste toate se revarsă
Lumina binecuvântată.

Deschide ochii... noapte blândă,
Și mare-și leagănă seninul
Din minaret își nalță glasul
De închinare muezinul

Tresar străvechile ruine
Căci nu pricep ce-i noul cult.
Calatis a lui Dionisos,
Calatis a murit de mult.

V. A. Oancia

CRONICARII MOLDOVENI ŞI ROMANUL „ZODIA CANCERULUI"

LUCRARE DIN ISTORIA LITERATURII ROMÂNE VECHI LA SEMINARUL D-LUI PROF. N. CARTOJAN

Ar crede unii şi alţii că un roman istoric nu e aşa de greu de creat, cum este bunăoară un roman psihologic sau unul realist. E de ajuns, ar spune ei, să ai materialul istoric suficient, să studiezi puţin epoca şi moravurile acelor timpuri, să intri în atmosfera vremii şi romanul se încheagă dela sine. Nu pui nimic nou în el, căci ai evenimentele pe care vrei să le descrii gata arătate în istorie. E deajuns să le dai o anumită formă literară, care să închege povestirea dela un capăt la celălalt. Natural, nu trebuie să lipsească idila sentimentală, cu care romancierul trebuie să câştige inimile tinere şi sentimentale care-i vor ceti cartea.

Alţii însă, mai obişnuiţi cu literatura şi cu artele în genere şi putând să le înţeleagă într'un fel prin apropierea lor de aceşti artişti, îşi vor da seama că pentru crearea unui roman istoric ai nevoie înainte de toate de două lucruri: talentul şi imaginaţia, ca să vorbesc de cele mai trebuincioase elemente într'un astfel de caz. Talentul, pentru a putea înţelege evenimentele acelor timpuri îndepărtate, pentru a le închega într'un tot unitar, desfăşurându-se faptele ca dela sine, neforţate. Imaginaţia face pe artistul care creiază să vadă lucid şi dintr'odată desfăşurându-i-se dinaintea ochilor sate devastate, bătălii crâncene de călăreţi într'un amurg de zi, imaginea gealatului cu barda în mână gata să taie capul boerului necredincios; un ospăţ domnesc desfăşurându-se cu toată splendoarea lui şi multe alte încă scene pline sau de multă poezie duioasă, sau de tot felul de grozăvii.

În categoria aceasta din urmă aflându-ne şi noi, vom adăoga că, pe lângă talent şi imaginaţie, mai trebuie şi o vastă cultură istorică, precum şi o înţelegere deosebită a graiului, psihologiei, credinţelor şi moravurilor noroadelor din acele timpuri. Fiecare epocă are specificul ei de care artistul creator trebuie să ţină seamă în deaproape. E nevoie să cunoască, de pildă, obiceiurile Curţii, starea socială a ţării, orânduirile de tot felul, portul, eticheta, îndeletnicirile, datina, năravurile, judecăţile, nunţile, războiul şi tot ceeace prilejueşte compunerea adevărată şi vie a tabloului acelei epoci.

Toate aceste cunoştinţe şi multe altele încă, Sadoveanu nu uită niciodată să le unească în romanele sale istorice, să le închege

într'un tot unitar, care nu se mai poate desface, curgând dela sine într'un șuvoi bogat și limpede. După cum nu poți întoarce cursul apei, tot așa nu poți schimba nimic din opera unui mare talent.

Totuși, cu toate aceste considerente, romanul istoric nu s'a închegat încă. Să vorbim de romanul lui Sadoveanu „Zodia Cancerului". Se pare că artistul a fost impresionat de epoca aceea teribilă din istoria Moldovei. A cercetat cu deamănuntul în cronici și apoi cu talentul și imaginația lui, în adevăr uimitoare, a așternut-o destul de ușor pe hârtie.

Cu mulți ani înainte de a scrie romanul acesta și chiar și celelalte romane istorice ale sale, Sadoveanu avea în minte o imagină, o frază culeasă din cronici, mai ales din Neculce. S'ar părea că le-a dat uitării, că nu se mai gândește la ele. Sufletul și mintea lui însă lucrează intens și din mica frază umilă găsită în cronică, izbucnește deodată o adevărată creație, o semnificație specială, o anumită coloratură, o anumită întorsătură dată acelor cuvinte.

Apoi iar trece vremea. A găsit în Neculce sau N. Costin, câteva fraze despre domnița Catrina și beizadea Alecu Ruset. Imaginația lui Sadoveanu va creia o duioasă poveste de dragoste, la marginea unui sfârșit de veac plin de sânge și omoruri. Numai câteva cuvinte în cronică și ce poveste minunată apare după câțiva ani. Parcă ar fi aevea, parcă ai vedea tu însuți, printr'o perdea ce picură sânge, chipul îndurerat și plin de suferință al lui Alecu Ruset și figura albă cu ochi mari ș, minunați a Catrinei, privindu-te cu un zâmbet încremenit în colțul gurii; chipuri ca în vechile icoane înegrite de fum de prin marile ctitorii moldovenești.

Imaginația lucrează intens și iată că după perdeaua roșie, lângă cei doi îndrăgostiți se așează chipul aspru și încruntat, cu buzduganul în mână, al lui Duca-Vodă. Cronica vorbește despre cele trei domnii ale lui Duca; însă artistul n'a reținut decât ceeace este mai caracteristic în cea de a treia. Și cronica spune: „ce erau pline închisorile de boieri și grosurile de cei sărac, de-i băteau și-i căsneau, cu capetele prin garduri, și leșinați de foame, și bărbați și femei și muriau prin grosuri; și pre giupânese sărace, încă le lega la pusce și le închidea la Seimeni pentru bani. Pentru acea vrăjmășie și groază ce îi umpluse inima diavolul, de lăcomia ce avea, urâtu-l-au toți pe Duca-Vodă, și se rugau toți lui Dumnezeu, să-i mântuiască din mânile lui, și-l blăstămau dela mic până la mare, de auzea slugile lui cu urechile" [1]. Această imagine din cronica lui Neculce și altele la fel i-au slujit lui Sadoveanu să descrie toată grozăvia acelor timpuri, când lăcomia acestui neasămuit tiran nu se mai sătura de sânge și avuții.

Și iarăși în mintea lui Sadoveanu imaginile și faptele se combină, întâi confuze, apoi cu încetul se despart, se așează ca dela sine unele lângă altele, adăogându-se la aceste imagini minunate descrieri de natură, portrete și mai ales o minunat de armonioasă și fermecătoare limbă plină de poezie.

Totuși, romanul nu s'a închegat încă; îi mai lipsește lui Sadoveanu firul conducător, firul de legătură între evenimente și

---

[1] *I. Neculce:* „Letopisețul", pag. 225.

personagii, firul care să lege dela un capăt la altul întreg romanul. Artistul nu se grăbește. Romanul se conturează din ce în ce mai bine în minte, chiar în dialoguri și fraze întregi, ca o poezie care izvorăște din imaginația lui, fără a le așeza încă pe hârtie.

Și într'o zi, din întâmplare, a găsit ceeace căuta de mult. Și iată că după perdeaua de sânge, lângă cei doi tineri, lângă Duca și Doamna Anastasia, lângă Buga-Sârbul cu barda în mână, lângă atâția boieri și gloată, apare senină și puțin ironică figura inteligentă a abatelui de Marenne. Parcă privește plin de uimire la toate acele figuri, atât de deosebite de el, omul din Apus, venit tocmai dela Curtea Regelui-Soare.

Figura acestui prea înțelept iezuit nu este nici fictivă nici întâmplătoare, după cum vom vedea mai departe. Nu este fictivă, pentrucă acest abate a existat în adevăr, însă subt alt nume și în alt timp.

In felul de a privi lucrurile, acest abate și în felul de a le judeca, nu este altul decât însuși artistul, transpus în acel veac însângerat. Căci acest abate iezuit de Marenne vine aici în Orient într'o lume cu mult înapoiată, ca civilizație, față de Franța. El vede deci lucrurile și evenimentele cu alți ochi, căci distanța dintre cele două lumi e destul de mare. Deci de Marenne este un om cu mult înaintat față de evenimentele și timpurile acelea din Moldova lui Duca-Vodă.

Și astfel Sadoveanu se vede parcurgând aevea acea Moldovă pustiită și plină de morți și bătălii a veacului al XVII-lea. Judecă acele evenimente, ca și abatele, cu multă mirare și întristare, dar cu înțelegere.

Și iată însfârșit romanul închegat; nu-i mai lipsește nimic, căci s'a găsit și firul de legătură trebuitor. Imaginația lucrează încă, și multe nopți dearândul artistul se trezește în coșmaruri, cu vedenii cumplite în fața ochilor· capete tăiate, leșuri ce umplu ulițele târgului de nu poți trece, câmpii întregi acoperite de oseminte, printre care aleargă ca niște năluci lupii flămânzi.

Imagini și halucinații pline de adevăr, pentru toată epoca lui Duca-Vodă.

Din toate aceste vedenii și arătări, s'a închegat lucid una singură, ca reprezentativă și veridică în mintea artistului, una singură care reprezintă complex, starea Moldovei și a sărmanului ei locuitor. Această imagine este așezată chiar la începutul romanului, dându-ți astfel dintr'odată posibilitatea să intri în atmosfera și mizeria timpului, o imagine care spune tot, care rezumă toată epoca lui Duca-Vodă-Bătrânul.

Suntem în anul de grație 1679, în a treia domnie de veșnică pomenire a lui Duca.

Să urmărim acum povestirea artistului în momentul în care îl duce pe abatele de Marenne în drum spre Iași orașul reședinții Domnești :

„Lăsând îndărăt lucirea măreață a asfințitului, abatele de Marenne începu să coboare întrebându-se ce căi minunate și cotite îi rezervă clipa următoare în aceste singurătăți. Dintr'odată, pe neașteptate, într'o râpă nebănuită, în partea pădurii, îi apăru omul.

Tresări, căci această apariție nu era în armonie cu sentimentul și aprecierile sale din clipa precedentă. Nu era în armonie nici cu ceeace în chip obișnuit cunoștea el despre această nobilă operă a C'elui-Prea-Puternic. Din râsâpiturile câtorva colibe acoperite cu stuh, grămădite în rovină, o ființă acoperită de zdrențe răsări amenințătoare, înarmată c'un par, rupt din lăstarii deaproape. Privea speriată printre pletele pe care i le zbătea vântul dinaintea ochilor, încâlcindu-le cu barba zbârlită. O droaie de câni slabi — arcuiți cu cozile supuse, un fel de lupi ai foametei, — ieșise la cărare, în juru-i, lătrând sălbatec și urlând" [2].

Acest tablou este de neuitat pentru care simt toată mizeria și ticăloșia în care se aflau acești troglodiți, prea supușii Domnului Moldovei. In adevăr, imaginea foametei și a disperării. In acest hal ajunsese întreaga Moldovă, după jafurile, se poate spune, — la drumul mare, făcute de Duca-Vodă.

Totuși această mizerie a vieții omului din timpul lui Duca nu este numai opera sa ci și a înaintașilor lui și mai ales a lui Dumitrașcu-Vodă-Cantacuzino, figură în adevăr vrednică de disprețuit și înfierat. Acest Cantacuzino, după cum spune și cronica lui Neculce despre el, „era om nestatornic la voroavă, telpiz, amăgitor, geambaș de cai dela Fanar din Țarigrad; și după toate aceste era bătrân și curvar" [3]. Trist adevăr pentru istoria noastră, ca să ajungă pe tronul unei țări ce se poate mândri cu luminoasa figură a lui Ștefan cel Mare de exemplu, un hoț de cai, un geambaș din mahalaua Fanarului dela Bizanț. De tristă amintire în această domnie este așezarea Tătarilor la iernat în toată Moldova. N'au venit și au stat ca niște oameni, ci ca niște fiare sălbatice, luând și distrugând totul. Foametea și sărăcia se vădesc peste tot. Oamenii mor de foame pe unde apucă, parcă ar fi loviți de ciumă. Satele sunt devastate, casele arse, femeile, copiii și fetele ucise sau luate și duse aiurea în iuțeala cailor sălbatici. Totul este dezolare și prădăciune și peste toate acestea domnește, ca o încheere în anul Domnului 7182, ciuma lui Dumitrașcu-Vodă-Cantacuzino.

Toată această dezolare o vede întâi abatele de Marenne prin apariția acelui troglodit al mizeriei și apoi dealungul drumului ce duce spre cetatea de scaun: „Rămăseseră însă, în Domnia lui Duca-Vodă, puține așezări de creștini pe acea vale bogată, căci cu puțini ani înainte, iernaseră Tătarii fărâmând și sfârcuind, urmând după dânșii răutățile prădăciunilor leșești, foametea neașezării și ciuma lui Dumitrașcu-Vodă. Iazurile Bahluiului se potmoliseră, morile stătuseră, hanurile se cumpăneau în trei părți cu acoperișurile arse, — locurile satelor pustii se cunoșteau abea, în dudaie înalte; fântâni spurcate de leșuri, cruci însemnând morți năprasnice, toată priveliștea fericitelor așezări, de odinioară arăta mila oamenilor și a Impăraților, precum și binefacerile năvălirilor și războaelor care nu mai luau sfârșit" [4].

Acest mic tablou dat de Sadoveanu despre ceeace vede aba-

---

[2] *M. Sadoveanu:* „Zodia Cancerului". Vol. I, pag. 29.
[3] *I. Neculce:* „Letopisețul", pag. 225.
[4] *M. Sadoveanu:* „Zodia Cancerului". Vol. I, pag. 83.

tele iezuit în trecerea lui prin Moldova întregește atmosfera în care se cufundă tot mai mult, ca să putem simți și noi dezolarea și groaza acelui veac.

Această imagine succintă a câmpiilor și locurilor pustiile din roman întărește și mai bine spusele abatelui de Marenne, sau mai bine zis al abatelui iezuit Philippe d'Avril, care era în trecere spre Constantinopol pe vremea lui Constantin Cantemir. In cartea pe care o scrie apoi mai târziu, întors în Franța: „Voyage en divers états d'Europe et d'Asie", vorbește puțin și de trecerea lui prin Moldova venind din Polonia.

După cum spuneam, acea imagine a lui Sadoveanu are asemănare întrucâtva cu ceeace spune și d'Avril în cartea sa, despre locurile pustii ale Moldovei după invadarea Tătarilor și Turcilor pentru apărarea cetății Camenița: „mais les Troupes que les uns et les autres y font passer incessamment pour defendre Kamenice, l'on si fort desolée, qu'il demeure en friche en bien des endroits, parcequ'il n'y reste pas d'Habitants pour la cultiver, et surtout dans la Partie Orientale, qui confère à la Tartarie, où les païsans et tous ceux qui ne demeurent pas dans quelques Villes de defence, sont contraints de se faire des loges sous terre, pour éviter la fureur de ces ennemis implacables du nom Chrêtien" [5].

Am dat acest pasaj ca să se vadă că ceeace am spus, cum că autorul se substitue acestui abate iezuit în impresiile sale juste despre tot ceeace îl înconjoară în această țară bogată dar nenorocită, este adevărat. La aceste jafuri și nenorociri aduse de Tătari, după ciuma lui Dumitrașcu, foametea și jalea se întind peste tot; nu mai există nici un fir de hrană nicăeri; Tătarii au luat și au dus cu ei totul; n'au lăsat în urmă decât ticăloșie și jale. Foametea ajunsese la culme și lupii înebuniți de foame săreau la omul viu apucându-l de gât: „Apoi murind mulți oameni de foame, ca de ciumă, zăcând pe uliți, de aceea se învățase lupii de mâncau acele trupuri moarte, neputându-i birui cu îngroparea pe toți morții. Dintru care mai pe urmă se învățase lupii de apucau și oameni vii în multă vreme, femei și copii mici, de-i mâncau din mijlocul târgului, și prin sate pe la țară, dând năvală și asupra a oameni mari de-i sminteau" [6].

Se povestește în cronica lui N. Costin următorul fapt care arată în adevăr spectrul morții și al foamei: „pentru aceasta s'a făcut foameți mari, de mânca om pe om; că în Iași a amăgit un țigan pre o fată săracă și a băgat-o într'o pivniță pustie și acolo a ucis-o și a tăiat dintr'ânsa, de a fript și a mâncat, pe care l-au și prins Dumitrașcu Vodă" [7]. Peste toate acestea, jelania lui Neculce, sufletul lui iubitor de țara lui odată fericită, picură lacrămi de sânge, pentru ceeace a fost odată măreț și înfloritor: „Oh ! oh ! oh ! Săracă țară a Moldovei, ce nenorocire de stăpân ca acesta ai avut. Ce sorți de viață ți-a căzut ! Cum au mai rămas om trăitor în tine, de mare mirare este, cu atâte spurcăciuni de obiceiuri ce se trag până

---

[5] *Ph. d'Avril:* „Voyage en divers états d'Europe et d'Asie" pag. 337—38.
[6] *N. Costin:* „Letopisețul", pag. 34.
[7] *N. Costin:* „Letopisețul", pag. 34.

astăzi în tine Moldovă!" [8]. Jelania lui duioasă, jelania poporului, n'ajunge însă în sufletul lui Duca-Vodă; sufletul său este împietrit la orice suferinţă. Cele două domnii din urmă l-au învăţat să cunoască credinţa boerilor şi lăcomia de aur a Agarienilor dela Bizanţ. In a doua lui domnie, Duca se arătase bun şi darnic cu boerii şi cu ţara. Din această pricină poate, Dimitrie Cantemir spune despre el: „Nu era om literat, dar ştia să conducă trebile publice cu atâta prudenţă încât a fost numărat între cei mai excelenţi bărbaţi din secolul său" [9]. Această mărturisire poate sinceră din unele puncte de vedere din partea lui Cantemir, cred, că nu se poate dovedi decât în parte. Duca era un om foarte chibzit, cu multă judecată, şi ştia bine să-şi aleagă prietinii şi duşmanii; asta o remarcăm şi din romanul lui Sadoveanu şi din cronicile moldovene. Noi cel puţin nu găsim justificată părerea lui Cantemir. E deajuns să citeşti în cronici câteva pasagii referitoare la Duca-Vodă-Bătrânul, ca să-ţi dai seama ce fel de om era.

Sadoveanu ni-l înfăţişează ca şi cronica lui Neculce: „Era om nu prea înalt, şi gras, burduhos şi bătrân; numai îşi cernea barba; şi când eşia afară în norod, tot posomorît căuta, ca să ştie oamenii de frică; că el apucase învăţătură dela Vasilie-Vodă, fiind cămăraş mare la Vasilie-Vodă" [10]. Domnia lui a doua e de scurtă durată, şi, în răstimpul acesta, tătarii, turcii, ciuma şi relele celorlalte domnii care succed la scaunul Moldovei sărăcesc, pustiesc ţara şi alungă prin codri pe nenorociţii ei locuitori. In a treia domnie, boerii şi norodul nu-l mai cunosc pe Duca-Bătrânul. Devenise rău şi lacom nespus după bani şi avuţii: „că şi din firea lui era rău şi pismăreţ, îndelungăreţ la mânie şi lacom la avuţie, şi el şi Doamna sa" [11]. Caracterizarea aceasta scurtă a lui Neculce despre Duca rezumă tot ceeace era în sufletul şi mintea acestui Domn. Sufletul lui nu cunoaşte mila şi îndurarea. Dările noi pe ţară încep să curgă; zlotaşii nu mai prididesc cu luatul lucrurilor de prin casă, ca să le vândă. Mucarameaua trebuia plătită la Ţarigrad şi nu putea să aibă întârziere, căci altfel venea maziliea. Trebuiau satisfăcute şi dorinţele marilor demnitari dela Istambul şi ale femeilor favorite din Haremul Marelui Sultan. Şi toate trebuiau scoase în bani de pe ţară şi de spatele nenorocitului ei locuitor. Lăcomia lui fără de margini şi mânia lui era tot aşa de amarnică. Spune într'un loc Neculce· „Duca-Vodă vrând să-şi scoată banii ce a cheltuit la Poartă pentru Hătmănia Ucrainei şi având şi casă grea cu mare cheltuială, şi nu cheltuia ca un Domn, după putinţa ţării şi vrea să cheltuiască ca un Craiu, şi văzând şi hicleşugul boerilor celor ce i-a tăiat, de cum era rău de felul lui, încă şi mai rău s'a făcut şi mai groaznic asupra boierilor şi asupra ţării" [12]. Inchidea prin beciuri şi la seimeni chiar pe femeile ce nu puteau plăti dările prea mari. Inchidea bisericile şi mânăstirile care nu plăteau darea cuvenită şi impusă de curând; trimetea pe zlotaşi de luau totul de prin casă dela oa-

[8] *I. Neculce:* „Letopiseţul", pag. 225.
[9] *D. Cantemir:* „Istoria Imperiului Ottoman".
[10] *I. Neculce:* „Letopiseţul", pag. 222.
[10] *N. Costin:* „Letopiseţul", pag. 18.
[12] *I. Neculce:* „Letopiseţul", pag. 216.

meni ca să-i prefacă în bani pentru Ţarigrad şi Hătmănia Ucrainei pe care o dorea de multă vreme. Şi dacă nu se împlineau cele cuvenite şi poruncite de el, avea obiceiul să bată la mânie pe zlotaşi cu buzduganul în frunte din care cauză au şi murit câţiva: „şi dacă nu găseau cu ce plini dela om lua altul pentru acela; şi pre unde era pustiu, făcea pre zlotaşi de plăteau dela casele lor şi bătea pe zlotaşi cu buzduganul, de a omorît vreo doi trei. Deci văzând că mor zlotaşii de buzdugan, a făcut un băţ în opt muchii, de bătea pre boeri şi pre zlotaşi cu băţul" [13]. Aşa a făcut cu boerul Ursachi, de care vor vorbi la timpul potrivit.

Această latură a caracterului lui Duca-Vodă, Sadoveanu o arată cu multă artă şi fineţă, întrebuinţând puţine cuvinte de cronică şi mai multă imaginaţie şi vorbe potrivite.

Totuşi o bunătate avea Duca-Vodă: a ridicat şi înoit mai multe mănăstiri şi biserici ca: Cetăţuia, Sfântul Neculai şi Barnovski din Iaşi, nenumărând diferite danii la mănăstirile din ţară, la cele dela sfântul Munte şi la acele tocmai dela Ierusalim.

Toate aceste laturi multiple ale caracterului Domnului le află de Marenne, fie dela beizade Alecu Ruset, fie din observaţiile sale proprii, fie din spusele părintelui Guido, şeful misionarilor catolici din Iaşi. Stând de vorbă în cerdacul cu viţă umbroasă şi răcoroasă dela casa misionarilor, părintele Guido îl informează pe de Marenne despre unele evenimente şi fapte petrecute în această ţară. Intrebându-l despre Domnul ţării, pater Guido îi spune: „Aşi putea să mai adaog viaţa severă şi castă pe care-o impune familiei sale. In privinţa asta mi-a făcut revelaţii Inalt-prea-sfinţia-sa Dosoftei mitropolitul, prea învăţatul bărbat care binevoieşte a ne primi din când în când, şi cu care discutăm, în mod delicat, lucruri ale credinţii. Intre Voevod şi Doamnă se poate arde smirnă subt sfântul crucifix. Odaia lor e o chilie de monahi care veţuesc fără prihană, ca odinioară fericiţii Andronic şi Anastasia" [14]. Această mărturisire a părintelui Guido, vine tocmai dn veac spre dânsul, din cronica lui Neculai Costin: „Numai o bunătate aveau amândoi între dânşii, că erau foarte curaţi, cum se grăeşte, în casa lor se vrea putea cânta sfânta liturghie" [15].

Această îmbinare de sentimente şi calităţi s'ar părea la prima vedere curioasă; totuşi, dacă răsfoieşti manuscrisele şi vechile cronici, vei găsi la tot pasul, fie la boieri, la Domni, fie în popor această dualitate de caracter: cruzimea şi pietatea.

Imi amintesc tot dintr'o nuvelă a lui Sadoveanu din volumul „Vechime". Este acolo o bucată ce se numeşte „24 Iunie" în care printre altele este vorba de un hoţ care în zilele de post se ruga, se ducea la biserică, ţinea post, iar în celelalte zile fura şi omora pe cei ce nu voiau să i se supuie.

Timpurile nu s'au schimbat mult şi mentalitatea oamenilor şi mai puţin; ce era în secolul al XVII-lea ca modă şi credinţă în popor, nu se deosebeşte mult de zilele noastre.

[13] *I. Neculce:* „Letopiseţul" pag. 216.
[14] *M. Sadoveanu:* „Zodia Cancerului", Vol. I, pag. 115.
[15] *N. Costin:* „Letopiseţul", pag. 19.

Deci, la fel. Duca-Vodă postea, se ruga lui Dumnezeu pentru sufletul şi păcatele lui, după care lua buzduganul în mână şi lovea pe cel ce îndrăznea să nu i se supuie.

In toate aceste greutăţi de agonisiri a averilor pentru ţinerea scaunului domnesc, Duca avea un sprijin tot atât de harnic ca şi dânsul: era Doamna Anastasia, femeie severă, harnică şi neobosită în agoniseala bunurilor pentru cămara ei.

Spune Sadoveanu despre Doamna Anastasia: „De cum se zărea de ziuă, era şi ea în picioare, primind daruri, îndatoriri şi puţine cumpărături de băcănie, pe care le rânduia singură în cămară, având sub mâna ei câteva slujitoare şi roabe de credinţă. După cum însemna tot ce intra, ţinea deasemeni catastif de tot ce ieşea pentru masa domnească, pentru simbria slujitorilor, pentru daruri de mânăstiri şi pentru toate celelalte nevoi, întru care dealtminteri nu făcea niciun fel de risipă. Cămările Doamnei şi beciurile ei din Curte cuprindeau şi lucruri care se vindeau cu ban bun. Ştiinţa şi grija ei se întindeau şi asupra moşiilor, hanurilor, morilor, stânilor şi tamazlâcurilor — din care iarăşi, cu chibzuinţă şi asprime, se scotea destulă folosinţă" [16]. Deci Doamna pe deoparte avea grijă de gospodăria casei sale iar Duca: „de lăcomie mare ce avea ca să tot mai strângă bani mai mulţi şi Domn era şi Vistiernic-Mare şi neguţător şi vameş, că tot hrana tuturor luase el şi Doamna de precupia toate câte erau şi da de la sine din casă unde ce trebuia ţărei" [17].

Viaţa lui era împărţită veşnic în această grijă de economie şi agoniseală. Nu le ajungeau în suflet şi auz murmurul poporului jefuit şi nici ţipetele copiilor lihniţi de foame. Blestemele încep să se ridice încetul cu încetul împotrivă-i, boierii mormăiesc în bărbi fugind cu ochii în lături şi bănuindu-se unul pe altul. Orheenii şi Lăpuşnenii încep şi ei să se revolte, ca în domnia a doua a lui Duca; oameni şi femei îl blastămă peste tot locul. Şi pentru ca să vedem mai bine mentalitatea şi ura poporului, Sadoveanu pune în gura unei ţigânce Măgdălina următoarele cuvinte pe când aceasta stătea de vorbă cu Alecu-Ruset pentru o întâlnire a Catrinei cu prinţul, într'un loc ascuns din dealul Buciumului, nu departe de curţile domneşti: „După câte poţi auzi şi înţelege şi Măriata, acest Georgie-Vodă se îngraşă de veninuri şi răutăţi. Din ce în ce mai varvar se face şi prigonirea lui o simţim şi noi. Venind acuma îndărăt de la Curte, auzeam norodul şi calicimea blăstămând. De aceia stau cu mare spaimă şi cu zilele în palme — aşteptând pe Buga-Sârbul" [18]. Şi amărăciunea devine tot mai mare şi mai tristă. Oamenii îşi lasă casele, leapădă în mânile zlotaşilor tot ce au şi apucă sau calea codrului, sau fug peste hotare. Mulţi boeri şi feciori de mazili, au părăsit Moldova de urgia acestui tiran lacom de avuţiile altora: „Care lucru mulţi feciori de boeri de ţară, şi mazili şi curteni şi slujitori şi din ţărani, precum s'au scris şi mai sus, şi-au părăsit părinţi şi fraţi, de acele necazuri, de s'au dus

[16] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului" Vol. I, pag. 125.
[17] N. Costin: „Letopisetul", pag. 19.
[18] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului", vol. I, pag. 64.

prin alte țări, și unii s'au făcut oameni răi și tâlhari, de mare nevoie ce li era asupră, că nu mai aveau de ce se mai apuca" [19].

Și iată astfel figura cruntă cu buzduganul în mână a lui Duca-Vodă-Bătrânul că se reliefează bine de după perdeaua roșie ce picură sânge, alături de Buga-Sârbul; și de Marenne privește uimit și plin de groază la acest tiran și zâmbetul lui se întoarce prietenesc spre figura îndurerată a beizadelei Alecu făcându-i semn parcă să-i lămurească de ce toate aceste grozăvii și cruzimi; de ce toate aceste sălbătăcii și jafuri, într'o țară așa de darnică cu toții și binecuvântată de Dumnezeu cu multă frumusețe și belșug.

Și beizade Alecu face un semn încet cu mâna și iată-i pășind din nou pe amândoi din veac, în romanul lui Sadoveanu, călări, în drum spre Iași, beizade explicându-i povestea tristă a tatălui său Antonie-Vodă-Ruset și cauzele pentru care, putuse abatele franțuz să vadă acea apariție de vis a trogloditului ce părea că întruchipează mizeria și foametea: „La toate acestea, iubite prietene, se mai alipește o considerație. Surparea părintelui meu se datorește măritului Domn de astăzi. In țara aceasta tronul se câștigă de la tiranii Agareni, obijduitorii creștinătății, prin intrigi și bacșișuri. E adevărat că aceiaș soartă îl așteaptă și pe Duca-Vodă; dar eu nu pot uita că el a pricinuit căderea părintelui meu. Mai ales că rechemarea diplomatică — cum ați spune domniile-voastre în Franța, — a lui Antonie-Vodă a fost însoțită de lanțuri și închisoare. Nu pentru vreo vină, pentru plângerea norodului, ori trădare. Stăpânii de la Stambul l-au schingiuit, l-au împuns cu ace de foc, i-au bătut pene de trestii subt unghii, l-au pus să înghită tulpane de mătase și i-au tras intestinele la gură. Au făcut toate acestea ca să-l facă să mărturisească unde are ascunse comorile sale. Era o sugestie binevoitoare a lui Duca-Vodă, nemărturisită și neștiută, — dar eu o cunosc.

Părintele meu, domnule de Marenne, n'a murit. A fost iertat și trăește liber și sărac la Țarigrad" [20]. Acest Antonie-Vodă, după cum spune într'un loc al cronicei sale și Nicoale Costin: „Tot într'acelaș an când au fost cursul anilor 7184, după ce au mazilit pe Dumitrașcu-Vodă au dat steag de Domnie lui Kiriță-Draco, care și-a pus nume de Domn Antonie-Vodă" [21]. Iar Sadoveanu spune și el: „Lui Antonie-Vodă îi zicea, înaintea domniei, Chiriță-Dracu" [22]. După spusele beizadelei Alecu, acest Antonie-Vodă, deși domnise numai trei ani, fusese un domn bun și milostiv către țară; nu obijduise poporul, nu pusese dări noi pe țară, nu fusese rău cu boerii și nu strânsese averi ca alții: „Antonie-Vodă măcar că era grec țarigrădean, dar era mai bun domn decât un pământean. Că nici un obicei rău în țară în zilele lui n'au făcut, ce încă și câte au găsit de alții rele, multe au lăsat" [23]. Și în cronica lui Neculce cât și în cea a lui N. Costin, a găsit Sadoveanu numai cuvinte de laudă și de bine despre el: „Acest Antonie-Ruset-Vodă, era om creștin și om

[19] N. Costin: „Letopisețul", pag. 24.
[20] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului", vol. I, pag. 88.
[21] N. Costin: „Letopisețul", pag. 14.
[22] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului", vol. I, pag. 122.
[23] I. Neculce: „Letopisețul", pag. 212.

bun şi milostiv şi blând, pucin, nu ca vrednicul de pomenire a lui Iliaş-Alexandru-Vodă ce s'a scris mai sus, nelacom, bun la judecăţi, libovnic, erau boerii foarte desfătaţi cu preumblări cu veselii, şi a domnit numai trei ani" [24]. Şi din această pricină că era bun cu boerii şi cu ţara şi nu strânsese averi ca alţii şi pentrucă-şi lăsase feciorii lui liberi să facă ce vor, ca un părinte bun ce era, şi-a tras păcatul după cum spune Neculce: „Fost-au şi feciorii lui Antonie-Vodă desmierdaţi, fără de frică. Imblau prin ţară cu mulţi feciori de mazili nebuni, strânşi cu dânşii, de făcea multe giocuri şi beţii şi nebunii prin târguri şi prin sate boereşti, de lua femeile şi fetele oamenilor cu deasila de-şi râdea de dânsele, ce nu numai a oameni proşti ce şi a oameni de frunte şi de cinste. Şi de şi oblicea Antonie-Vodă, încă nu le zicea nimică şi nu-i certa cu cuvântul, ca un părinte ce le era. Şi pentru aceea poate în osândă mai pe urmă Antonie-Vodă au agiuns" [25]. Iar pâra lui Duca la Poartă că Antonie-Vodă are averi strânse şi nu vrea să le dea la iveală, a făcut pe Turci să-l muncească cu casne grele şi pline de barbarie. Şi spune N. Costin despre fapta lui Duca: „şi-l bagă la mare nevoie cu pâra la Turci, că l-au muncit cu multe feluri de munci: trestii pe subt unghii i-au bătut, datu-i-au de a înghiţit un nemeţet uns, şi trăgându-l afară i-au scos maţele la gură şi alte munci ca să dea bani, ci el bani nu strânsese, că om lacom nu era" [26].

După toate aceste cazne, după cum povesteşte şi beizade Alecu abatelui de Marenne, Antonie-Vodă, n'a murit de schingiuiri, ci a scăpat şi trăeşte sărac şi curat în casa lui de la Ţarigrad din mila oamenilor.

Şi din acest personagiu istoric al cronicilor care este beizade Alecu-Ruset, precum şi din Domniţa Catrina de care la fel cronicile vorbesc foarte puţin, Sadoveanu face eroii romantici ai povestirii sale. Figurile lor palide de după perdeaua roşie se mişcă încet una spre alta, cu un zâmbet împietrit; păşesc încet ţinându-se de mână, dincolo de perdea, spunându-ne încet povestea lor duioasă; şi abatele îi priveşte zâmbind şi plin de compătimire şi vine lângă ei să le asculte povestea: „A fost odată o domniţă frumoasă şi un prinţ nefericit". Şi de Marenne închide ochii şi vede parcă aevea, clar ca într'un cristal, cum au făcut ei odată cunoştinţă la sfânta mânăstire a Neamţului; întâlnirile lor ascunse şi greu de abţinut, puse la cale de dădaca Măgdălina. Ura lui Duca-Bătrânul împotriva acestui fiu de mazil, care îi stă ca un spin în ochi, căsătoria Catrinei cu urâtul fecior al Radului-Vodă şi moartea năprasnică a lui Ruset lovit în tâmplă de buzduganul Domnului său.

Toate le vede abatele, trecând ca într'o ceaţă pe dinaintea ochilor, şoptite încet de cei doi tineri.

Şi istoria spune puţin despre ei. Insă scriitorul, cu viziunea-i luminoasă şi plină de dragoste îi scoate la lumină şi-i face să trăiască, încât ai jura că toate s'au petrecut aşa cum spune el şi că Cel de Sus, i-a dat acest dar minunat de a ceti în trecut ca într'o carte deschisă.

[24] N. Costin: „Letopiseţul", pag. 16.
[25] I. Neculce: „Letopiseţul", pag. 213.
[26] N. Costin: „Letopiseţul", pag. 213.

Realitatea este alta însă. După cât am spus au existat amândoi eroii şi Domniţa Catrina şi beizade Alecu. Poate s'au cunoscut şi potae nu s'au cunoscut. Cronicile nu menţionează nimic despre ei în privinţa aceasta. Găsim despre Alecu-Ruset următoarele ştiri în cronica lui Neculce şi în cea a lui N. Costin: „Eară când a fost veleatul 7188, au chemat Impărăţia pre feciorul lui Antonie-Vodă, pre Alexandru-beizade la Poartă, care era călăreţ bun şi curvar foarte; pre multe locuri făcea silă de lua fetele oamenilor cu sila, însă oameni proşti. Libovnic era la băuturi şi la alergături de cai, însă nu pâra pe nimeni la tată-său; de nu grăia de bine pre om, de rău nu-l grăia" [27]. Iar despre Domniţa Catrina şi mai puţine ştiri: „şi atunci şi-a dus Duca-Vodă şi pre fiica-sa, Doamna Catrina, la Ţarigrad, că avea mare pâră de feciorul Radului-Vodă, că au fost de mici logodiţi" [28]. Se mai menţionează şi în altă parte despre Catrina în cronica lui N. Costin, atunci când spune că la moartea lui Duca din cei trei feciori şi şase fete n'au venit nici unul: „Eară la moartea Ducăi-Vodă din trei feţi ai lui, Constantin, Matei şi Ştefan-Vodă şi din cele şase fete ale sale, Doamna Catrina, Ileana, Sanda, Maria, Safta şi Anastasia, ce au avut, nu s'au tâmplat să fie; însă tocmai nici Doamna sa nu fu acolo" [29]. Şi iată cum le prezintă Sadoveanu pe fete: „Erau în număr de cinci: Domniţa Ileana, Domniţa Sanda, Domniţa Maria, Domniţa Safta şi Domniţa Nastasia. Stăteau după rânduială, în stânga Catrinei, pe scăunaşe la fel şi îmbrăcate în acelaşi chip, cu pieptăraşe de catifea şi fuste înfoiate de mătasă subţire, cu aceiaş pieptănătură, cu acelaş conciu, cu spelci de aur, de la cea mai mare până la cea mai mezină" [30]. Acestea sunt toate izvoarele istorice despre cei doi tineri.

Ca să poată să se arate într'un fel viaţa şi caracterul lui beizade Alecu, Sadoveanu îl pune pe acest tânăr prinţ să vorbească cu Dumnezeu în vis. Dumnezeu îl musrtă pentru faptele sale de tânăr prea liber lăsat. Ii spune Dumnezeu: „— Nu te-ai temut de nimica şi de nimene, căci te-ai ştiut feciorul lui Antonie-Vodă, şi fiind subt ocrotirea părintelui tău, ai săvârşi multe blăstămăţii, cu feciori buiaci ca şi tine, nărăvindu-te în jocuri şi beţii...

— „Doamne, părintele meu a fost bun şi blând, şi cât a stat el în ţara asta, n'a scos rândueli nouă şi norodul a trăit în bielşug şi pace. Dacă a greşit ceva — pedeapsa lui a fost crâncenă, căci necredincioşii l-au muncit ca pe Domnul Hristos" [31]. Şi astfel într'o imagine nostimă şi hazlie într'un fel, Sadoveanu în măestrite cuvinte şi înbinări de imagini ni-l prezintă pe Ruset, într'o formă cât se poate de frumoasă, de parcă ar fi folosit nu izvor istoric ci numai imaginaţie. Şi tot cu ajutorul acestei beizadele, Sadoveanu ne lasă să întrevedem ceva din faptele lui Duca din a doua lui Domnie, atunci când, mazilit fiind, scrie cărţi cu vicleşug demnitarilor polonezi: „Măria-ta, mă grăbesc a te linişti. Dacă aşi fi într'adevăr duşman Măriei-tale, atunci aşi fi sporit şi eu cu îndemnul pre prie-

[27] N. Costin: „Letopiseţul", pag. 14.
[28] N. Costin: „Letopiseţul", pag. 21.
[29] N. Costin: „Letopiseţul", pag. 33.
[30] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului", vol. II. pag. 89.
[31] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului", vol. I, pag. 66.

tenii mei de la Liow și de la Varșovia, ca să trimeată cu sol, anumite cărți pe care le au ei, scrise de Măria-ta, când ai fost supărat pe necredincioși la a doua mazilie. Atunci în acele cărți, ai arătat Leșilor că ești gata a-i sluji, punându-le în cunoștință și unele lucruri tainice ale Agarenilor" [32]; ceiace istoria ne spune de altfel întocmai. Și iată în felul acesta istoria se combină cu talentul și imaginația. Combinația e cât se poate de frumoasă și bine găsită. Urmele istorice sunt păstrate cu multă stricteță, iar imaginația și talentul fac restul.

Duca îl urăște și îl va prigoni pe acest fecior de Domn mazil, mai ales pentrucă bănuește sentimentele lui față de Domnița Catrina. Ura lui e neputincioasă din pricina acelor scrisori de la nobilii polonezi; scrisori ce se aflau în puterea acestui nebun fecior al lui Chiriță-Dracul. Mânia Domnului se va vădi în curând însă, când acele cărți se vor dovedi a fi scrise din porunca vizirului de la Istambul, pentru a încerca credința acelor prieteni polonezi. Și atunci ura și răzbunarea lui Duca nu va cunoaște nici o stavilă, și Ruset va cădea lovit de buzduganul lui Duca-Vodă.

Ochii lui de Marenne s'au întristat la evocarea acestor amintiri; se uită cu compătimire la cei doi tineri ce-i stau în față acolo lângă perdeaua roșie. Și sufletul lui bun și milostiv se strânge tare și se gândește că Dumnezeu a făcut anume ca îndrăgostiții să fie nenorociți, ca viața să-și urmeze cursul ei, fără ca să ia în samă la sufletele lor pline de durere.

— Și tu Domniță, șoptește încet de Marenne. Și Domnița îi spune și ea povestea, aevea ca în realitate. Cronica spune puține cuvinte de frumoșii ochi ai Catrinei și de nunta ei cu feciorul cel urât al Radului-Vodă. „Că fiind feciorul Radului-Vodă grozav la față, punea pricină Duca-Vodă și nu voia să i-o dea" și mai departe: „Atunci au cheltuit Duca-Vodă mulți bani la Poartă, aproape de o mie de pungi de bani și i-au dat Turci și hătmănia Ucrainei, caftan și iflic și buzdugan și un tuiu. Și au purces din Țarigrad dimpreună cu feciorul Radului-Vodă, ginerele său, cu trei tuiuri și cu buzdugan de-l ducea înaintea lui, cu mare alai intrând în Iași" [33]. Această scurtă știre despre Catrina, Sadoveanu ne-o povestește aproape întocmai în felul următor: „In vremea asta Georgie-Vodă-Duca umbla cu alaiul său, pe drumul cel mare al Impărăției, cătră țara Moldovei. Nu numai spre țara Moldovei, ci și spre Ucraina turcească, al cărei tuiu îl dobândise în ziua împăcării sale cu Ștefan beizade, față fiind sultan Mehmet. Imbrăcase caftan nou și sărutase poala strălucită. Toate-i ieșeau bine, și nu mai rămânea alta Cuparîului celui bătrân, capuchehaia sa la Stambul decât să scoată și domnia țării muntenești pentru Duca cel tânăr Constantin" [34]. Iar Domnița povestește beizadelei Alecu, cam acelaș lucru despre soarta ei, punându-se astfel artistul în directă legătură cu istoria, fără însă a se simți acest lucru. Domnița îi spune lui Ruset, îndurerată, într'o după-amiază când s'au întâlnit departe de lume și necazuri: ‚S'a făcut cândva între mine și el o legătură pentru care eu n'am

[32] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului", vol. I, pag. 120.
[33] I. Neculce: „Letopisețul", pag. 215.
[34] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului", vol. II, pag. 182.

nici o vină, nedorind'o și neînțelegând'o. Acuma el știe că eu nu-l voesc și totuși stărueşte. Tata șovăește ca un părinte și cu toate încruntările lui, socot că l-aș îndupleca. Dar este mama, care, în înțelepciunea ei, socoate folosul. Iată vine înoirea Domniei; iată trebuie să iasă hotărîre de la Impărăție pentru hătmănia Ucrainei turcești, iată că domnia-sa Ștefan-beizade a căzut cu jalobă la măritul Sultan, că noi ne împotrivim nunții și dorim să stricăm logodna. Mama crede că trebuie să facem nuntă. Iar eu socot că trebuie să pun hobot de moarte" [35].

Și iată cum din aceste foarte puține izvoare istorice, Sadoveanu a creiat minunata poveste de dragoste din „Zodia Cancerului". In jurul lor și a lui de Marenne se învârt toate celelalte evenimente, văzute și auzite de acest iezuit care, după cum am mai spus, nu este altul decât însuși artistul.

Povestea tinerilor s'a sfârșit și toți trei se retrag iară după perdeaua roșie, întorcându-se cu fața spre fundul scenei unde abatele începe să vadă fapte cumplite săvârșite de Duca în a treia lui domnie. Abatele privește cu uimire și groază acele fapte de cruzime săvârșite asupra boerilor țării și asupra supușilor ei; de Marenne se uită la Duca și-l vede încruntat, ridicând buzduganul și depărtându-se spre norodul din fund.

Și cronicile povestesc: „Iară în al doialâ an al domniei lui au tăiat Duca-Vodă pe trei boeri, anume spre Vasilie Gheuca vel Vistiernic și pre Gheorghe Bogdan vel Jitnicer și pre Lupul-Sulgerul, cari au fost făcut cărți hicle cu iscălitura lui Dimitrașcu-Vodă-Cantacuzino la Orheeni și la Lăpușneni să se ridice cu oaste și să meargă să prindă pre Duca-Vodă cu toată casa lui și pre o samă de boeri" [36]; altă știre: „Iară povestea acestor boeri a fost așa; Văzând marea lăcomie a Ducăi-Vodă, s'au voronit cu Gheuca-Vistiernicul și Racovitești, că unul din Racovitești îi era cumnat, Ion Paharnicul și cu Ion Spătarul, feciorul lui Postolachi Milescu Spătar și făcând cărți cu iscălitura lui Dumitrașco-Vodă, ales iscălitura o au făcut-o Ion Milescu" [37]. Iar N. Costin mai adaugă: „Că îndată au repezit Duca-Vodă pre Gheorghiță Ciudin, Serdarul său la Orhei și l-a prins pre Lupul-Sulgerul și l-au adus la Iași; eară în ce zi au trimis pre Serdarul să prinză pre Lupul Sulgerul, îndată au închis și pre Gheuca-Vistiernicul și pre Bogdan-Jicnicerul și l-au pus în beci, sub casa cea mare, eară pre Gheuca-Vistiernicul, în Visterie, eară pre Lupul-Sulgerul l-au închis în beciul de subt casa cea mică și de aceia au trimis de l'au întrebat, dându-i strânsoare, înfricoșându-l că-l vor munci" [38]; după care urmează judecata Domnului. „Și a doua zi i-au scos la Divan între toată boerimea. Și nimică n'au mai putut să tăgăduiască faptele lor și i-au spus drept Ducăi-Vodă că sânt vinovați. Deci Duca-Vodă mult i-au mustrat și au osândit pe Toader Fliondar vel Armaș, porucindu-i de le-au tăiat capetele a tustrei ziua amiază-zi, la fântână dinaintea porții curților domnești.

Fost-au jupâneasa Gheucăi vară primară cu Doamna Nastasia

[35] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului", vol. II, pag. 58.
[36] I. Neculce: „Letopisețul", pag. 215.
[37] N. Costin: „Letopisețul", pag. 19.
[38] N. Costin: „Letopisețul", pag. 19.

a Ducăi-Vodă, dar nimică nu i-au putut folosi" [39], şi tot Nicolae Costin precizează „şi aşa i-au ţinut trei zile închişi, din Miercuri Septemvrie în 29; eară Sâmbătă, Octomvrie în 2 zile i-au scos pre câte trei, şi, după judecata Divanului, le-au tăiat capetele la fântână; eară pre Ion Milescu mai pre urmă l-au iertat; ş'au şezut trupurile cele tăiate până în sară, la fântână" [40]). Toate aceste vedenii de suferinţă de groază şi de răzbunare îi trec abateului pe dinaintea ochilor plini de spaimă pentru sângele într'un fel nevinovat ce curgea, şi în mintea lui caută scuze şi ertare acelor fiinţe chinuite, acelor fiinţe care au crezut că fac un bine ţării lor scăpând'o de pacostea şi cancerul care era Duca-Vodă.

Din toate aceste vedenii de cronică, Sadoveanu alege unele, pe altele le combină, dându-le o anumită coloratură şi înţeles, păstrând în total parfumul prăfuit al cronicei.

Şi astfel îl vedem pe căpitanul Decusară, în romanul lui Sadoveanu, apărând în faţa Hatmanului Buhuş şi spunându-i întâmplarea cu boerii vicleni. Letopiseţul lui Neculce nu spune de acel căpitan de oaste într'o luptă în care îl scapă pe Hatmanul Buhuş de la moarte: „Iară un căpitan moldovan, anume Decusară, a grăbit cu calul asupră-le şi s'a apucat Hatmanul de coada calului lui Decusară, şi ţinându-se bine l-a scos din năvala Nemţilor" [41]. Deci căpitanul acesta există, ca şi serdarul Ciudin ca şi Hatmanul Buhuş cumnatul Domnului, respectând astfel întocmai personagiile de la Curtea acelei vremi.

In roman, iată cum află Duca de conjuraţia celor trei boeri: vine Hatmanul şi îi spune Domnului său despre desvelirea complotului, după care urmează masa domnească la care este invitat şi abatele iezuit şi care nu bănueşte nimica de ceiace se petrece: „La ieşirea de la cafea, câteva clipe în urma plecării lui de Marenne, Ion Milecu mare-spătar, Vasile Gheuca mare-vistiernic şi George-Bogdan mare jitnicer fuseseră înconjuraţi de slujitori, izbiţi în lături şi închişi. Gheuca în visteria lui din turnul porţii, Bogdan la seimeni şi Ion Milescu în beciul casei celei mari" [42]. Apoi Lupul este interogat de Duca în aceiaş noapte având sulgerul lângă dânsul, pe Buga-Sârbul, care aştepta numai semnul Domnului său, ca să-l facă pe acest boer nemernic să vorbească.

Şi de Marenne îşi duce mâna la ochi şi vede celula întunecată şi umedă, pe boerul înegurat, pe Buga-Sârbul stând ca o stană de piatră la spatele lui şi pe Duca-Vodă încruntat şi ameninţător cu buzduganul în mână. Cuvintele lor îi ajung lui de Marenne la ureche ca într'un murmur tânguit de suferinţă: „Milostive Doamne, m'au trimes la Orhei doi boeri ai Măriei-Ttale dumnealui vel-vistiernicul şi dumnealui vel-jitnicerul.

Domnul se dădu doi paşi înapoi ca izbit în piept.

— Cum? Oamenii mei de credinţă, pe care i-am oploşit în slujbe şi mănâncă pânea mea? Gheuca şi Bogdan?

— Da, Măria-ta, domniile lor m'au trimes.

39 I. Neculce: „Letopiseţul", pag. 215.
40 N. Costin: „Letopiseţul", pag. 19.
41 I. Neculce: „Letopiseţul", pag. 208.
42 M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului", vol. I, pag. 167.

— Cu jurământ mărturisești asta înaintea lui Dumnezeu?

— Mărturisesc cu jurământ, Milostive Doamne. Sulgerul își făcu semnul crucii și, aplecându-se sărută pământul [42 b]. Figura îndurerată a boerului osândit să distramă ca un fum, apoi și celelalte umbre și, în locul ei, abatele văzu sala de judecată a Domnului pe boerii toți așezați după orânduială, îl vede și pe Sfinția Sa Părintele Dosofteiu stând îngândurat și cu ochii cerniți în scaunul lui la dreapta Domnului.

Și judecata începe după orânduelile cele vechi ale Curții: cu jurământul de adevăr din partea vinovaților față de mitropolit; apoi cuvântarea Domnului arătând faptele cum s'au întâmplat; după care urmează mărturisirea vinovaților de cele săvârșite; sfaturile date de boeri Domnului în acest caz; după care vine verdictul Domnului; se urmează întocmai după Dimitrie Cantemir în a sa „Descriere a Moldovei".

Și iarăși scena se schimbă în fund; Duca vine din nou în fața scenei, iar în fund a apărut o procesiune de osândiți care înaintează mereu.

Și Sadoveanu povestește cu parfumul cronicii în suflet: „Cum ajunseră la cișmea, părintele Petrea dădu osândiților crucea s'o sărute. Îndată ce-o sărutară, slujitorii îi cuprinseră și-i dărâmară în genunchi. Buga își lepădă tunica și rămase cu brațele goale. Cu mișcări iuți se dădu în dosul și'n latura lui Bogdan jitnicerul, cumpănindu-și fierul. Era un gealat meșter cunoscut și la Țarigrad. Ca și cum ar fi fulgerat un disc, paloșul căzu descăpățânând pe osândit. Trupul se prăvăli într'o parte, țâșnind și bulbucind sânge. Capul merse de-a dura de câteva ori și se opri cu ochi fioroși clipind în soare.

Gâdea șterse repede fierul cu postav roș și-i cercetă de-aproape ascuțișul. Trecu la vistiernicul Gheuca pe care-l desfăcu, într'acelaș chip îndată, de capu-i palid și mâhnti. Sări fără a mai cerceta paloșul, și la Lupul, care se zbătea și plângea în legături [43]. Faptele sunt aceleași ca și în cronică; însă pitorescu, imaginația și armonia cuvintelor fac această scenă și mai tristă și mai cumplită.

Amintește Sadoveanu aici că Doamna Anastasia era rudă cu nevasta lui Gheuca și caută prin rugămințele ei să înduplece pe prea măritul ei soț să aibă milă de acel boer: „Doamna îndrepta o rugăminte repede și moale către măritul ei soț; la care Vodă răspunzând aspru, ea începu a se tângui și plânge cu lacrimi. Atunci Vodă i o liniști cu vorbe blânde". [44]

Pe spătarul Milescu, Duca nu-l omoară ca pe ceilalți; căci cronica spune că era meșter în iscălituri. De acest amănunt se agață Sadoveanu ca să lege povestirea lui cu omorîrea lui Alecu-Rusett. Cronicele nu menționează acest fapt, însă scriitorul este liber în fantesia lui creatoare să combine evenimentele și faptele la buna lui plăcere.

Măcelul celor trei boeri, nu este singurul din cea de a treia

[42 b] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului", Vol. I, pag. 152.
[43] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului", vol. I, pag. 152.
[44] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului", vol. I, pag. 203.

domnie a lui Duca; el este abea începutul celor care vor veni; asasinate din ce în ce mai crude și mai numeroase pune Duca la cale.

Povestesc cronicele despre nenorocirile și suferințele boerului Ursachi, unul din cei mai bogați oameni ai țării, care câteodată, când nu erau ban în visterie, îl împrumută pe Domn și apoi Ursache își scotea el singur banii de pe țară. Pentru această mare avuție a lui, Duca începe să-l urască și caută să iscodească un plan prin care să poată să puie mâna pe marea avere a boerului. Și Duca găsește însfârșit un motiv destul de bun ca să poată prăda pe boer. Știa că Ursachi este în judecată cu un anume Balaban negustor dela Liow care îi face strâmbătate boerului pentru niște pungi de bani neplătite: „Trimis'a Duca-Vodă la acel Balaban de a venit în țară aice, de a pârât pe Ursachi și i-a făcut strâmbătate lui Ursachi Duca-Vodă, că l'a dat rămas pe Ursachi să dea lui Balaban vre-o patru cinci sute de pungi; și așa i-a luat tot lui Ursachi, și l-au închis în temniță cu tâlharii, și-l scotea în toate zilele de-l bătea la talpe, până ce i s'a sgârcit vinele, și a rămas olog până la moartea lui" [45]. Și în felul acesta Duca pune mâna pe averea lui Ursachi, neavând nici cea mai mică urmă de mustrare de conștiință, mai ales că știe că acest boer îi era potrivnic și nu-l iubea deloc.

De Marenne îl vede pe Duca venind spre dânsul cu buzduganul în mână, povestindu-i cum au fost faptele și întâmplările; imaginile din fundu scenei se prefac și faptele se combină așa ca în imaginația și gândul lui: „în a treia domnie a Măriei-sale, se sculase Alexa Balaban împotriva lui Ursachi la cinstitul Divan al Moldovei; și s'a nimerit să aleagă măritul județ lui Alexa Balaban dreptate, hotărînd boerului să plătească negustorului patru sute pungi bani buni, despăgubire și dobândă, pentru câte suferinți și răutăți îndurase. Iar boerul neîndeplinind banii, Alexa Balaban îl scosese acuma iar la județ; și divanul îl pusese pe Grigore Ursachi subt mâna lui Vodă. Deci l-au prins armașii și l-au vârât la închisoare, cu picioarele în butuc, până ce-i va veni minte să plătească și visteriei și lui Balaban cele după cuviință și judecată" [46]. Și abatele vede pe bătrânul boer însângerat cu hainele rupte, cu picioarele legate și înțepenite în butuc, bătut de slujitorii Domniei din cauza îndărătniciei lui, pentrucă nu voia să spue unde îi sunt banii și apoi nici nu voia să-și plătească datoria: „Armășeii scoaseră din beciul seimenilor pe ticălosul boer Grigorie, asupra căruia răcnea în fiecare zi Domnai, și-l băteau la tălpi cu toege în opt muchi. Îl întinseseră cu pântecele pe omăt și-l băteau. Alt chin și altă pedeapsă erau oprite. Trebuiau să-i rupă și să-i sângereze toate rănile vechi. I se cuvenea așa pedeapsă, deoarece nu se mai pomenise asemenea bătrân îndărătnic, ținându-și încleștați dinții și nevoind să mărturisească ascunzișurile banilor câți îi mai rămăseseră. — Doamne-Dumnezeule ! bolborosea îndărătnicul rugăciune, icnind cu spaimă subt lovituri; milostivește-te. Doamne, și pune sfârșit durerii, luându-mi zilele puține câte mi-au mai rămas" [47].

[45] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului", vol. I, pag. 197.
[46] I. Neculce: „Letopisețul", pag. 222.
[47] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului", vol. II, pag. 78.

De Marenne îşi întoarce privirea dela acest spectacol atât de crud şi barbar' privirea lui îndurerată întâlneşte fulgerarea cruntă din ochii Domnului şi lumina tristă din ochii alunii ai Domniţei.

In fundul scenei, imaginea boerului însângerat se înegurează treptat-treptat, ca să apară în locul ei o altă crimă a acestui Duca-Vodă. Şi Domnul îi povesteşte abatelui despre omorîrea lui Donie, starostele ţinutului Putnei, fiastrul Hâncului cel cu răscoala Orheenilor şi Lăpuşnenilor în a doua domnie a lui Duca: „A doua zi Sambătă, în 11 Decemvrie, s'a fost oprit la Târgu-Frumos, în curţile domneşti de acolo, Aga-Roşca, aducând cu slujitorii săi pe fiastrul Hâncului, Donie, care era staroste la ţinutul Putnei. Din porunca Domniei, Roşca îl călcase şi-l ridicase..." [48]. Pe acest Donie Duca avea o mare ură, căci îl ştia rudă cu Hâncu şi îi sta ca un ac în mână, de-l înţepa într'una. Şi începându-şi seria lui de ucideri, Duca nu stă la îndoială să se scape şi de acesta.

Fiind adus de Aga-Roşca spre scaunul Domniei, Donie este ucis mişeleşte pe drum, în urma unei porunci primite: „In acel minut, slujitorii cei patru care ieşiseră cu poruncă, strânseră pe Donie între piepturi şi-l cuprinseră de grumaz. Când îl simţiră răsărind, se abătură asupra lui zugrumându-l, după ticălosul obiceiu al păgânilor" [49]. Am dat acest pasaj scurt, ca să arăt mai bine încă odată că uneori Sadoveanu întrebuinţează aproape vorbele cronicii: „Şi tot într'acelaş an, în luna lui Decemvrie 11 zile, au trimis Duca-Vodă la Donie, fiastrul Hâncului, ce fusese vătav de aprozi, eară atunce era staroste la Putna; şi de la Focşani aducându-l până la Târgul-Frumos, l-au zugrumat în curţile Domneşti, acolo, Aga-Roşca, cu porunca Ducăi-Vodă, pre obiceiul muntenesc, luat dela Turci, fără de nici o vină, ci tocma în pisma că se ridicase ţara pre dânsul" [50].

Ultima faptă crudă pe care o vede abatele iezuit este omorîrea celor doi vornici de târg Nicolae Ciocârlan şi Ponici care cu ocazia nunţi Domniţei Catrina veniseră să mai ceară bani Domnului.

Şi Nicolae Costin ne povesteşte: „Atunce mergând vornicii de târg, Nicolae Ciocârlan şi Ponici, la Duca-Vodă, de a cerut numai de cheltuială ca să cumpere ce ar trebui din târg ca să facă nişte cuhnii, i-a bătut cu buzduganul până la moarte, şi ales pre Nicolai Ciocârlan, cât l-au dus oamenii lui până la gazdă, a şi murit, nici un ceas după bătae n'a putut trăi. Eară Ponici s'a ridicat; ear de tot, sănătos n'a mai fost până au trăit" [51]. Şi de Marenne se întoarce cu oroare şi desgust dela această ultimă scenă; Sadoveanu n'o va aminti decât vag, estompată pe un fond alb. Cei doi vornici sunt prezentaţi lui Duca de către un aprod care îi introduce la Domn; Duca era în toane rele, pentrucă trebuia să cheltuiască aşa de mult cu nunta fiicei sale: „— Măria-ta, răspunse un aprod cu glas mai slab, ca de departe, se roagă dumnealor vornicii de târg Necolai Ciocârlan şi Iordache Ponici să binevoiţi ai primi, având a pune

[48] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului", vol. II, pag. 102.
[49] M. Sadoveanu: „Zodai Cancerului", vol. II, pag. 67.
[50] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului", vol. II, pag. 70.
[51] N. Costin: „Letopiseţul", pag. 20.

o rugare la picioarele Măriei-tale" [52]. Iar omorîrea lor o prezintă Sadoveanu ca un fel de halucinație, ca un presentiment pe care-l are Domnița Catrina în ajunul nunții sale. Ea vede din întunericul cerdacului unde stătea, profilându-se pe perdeaua luminată din odaia tatălui ei, umbrele celor doi vornici de târg și aceia a lui Duca, cu buzduganul ridicat, gata să lovească: „Domnița văzu pe perdele mișcându-se greoaie și fără formă, umbra părintelui său. Înălța un braț. Auzi, cu sunet năbușit, bătaia buzduganului și căzu îndărăt, cu frică în brațele dădacei Măgdălina" [53].

După atâta cruzime și sânge, se cuvine să vezi și ceva vesel, pare a-i șopti umbra neagră a lui Duca; și abatele încuviințează binevoitor din cap și ochii lui se îndreaptă îngânduraţi și cu milă spre Domniță și beizade. Știa de Marenne că Domnița nu voește această căsătore, datorită de tatăl ei, din anumite considerente politice. Nunta se făcu și despre ea ne vorbesc letopisețele: „Indată s'au apucat de au făcut mare și frumoasă nuntă. Trimis-au în toată țara de au poftit pe toată boerimea și mazilimea, dela mic până la mare și dela alte căpitănii; nu poroncă, ce cu faptă; și după ce s'a strâns cu toții la Iași, făcutule-au abaroace tuturor de la domnie, de le da de toate ce le trebuia, de nu cheltuia nime nici un ban" [54]; și la această nuntă domnească n'au lipsit nici oaspeții străini: „Așidere, mai adus-au opt soli, doi din țara Munteneasca și doi din țara Ungurească și doi din țara Sesească, și doi din țara Căzăcească cea mare de peste Nistru; și au adus solii multe daruri și frumoase, de au închinat Ducăi-Vodă. Și s'au veselit două săptămâni cu feluri de feluri de muzici și de giocuri și peilivani, și cu puște; și giucau două danțuri prin ograda curților domnești, și pre uliță, cu toți boerii și giupânesele, împodobiți și toți negustitorii și tot târgul; și un Vornic mare purta un cap de danț și alt Vornic mare purta alt cap de danț, îmbrăcați cu șarnavale domnești" [55].

Toate aceste izvoare și obiceiuri le reține în mintea sa abatele franțuz. Și în mintea lui el vede toată nunta desfășurându-se cu toată pompa și cu toată veselia ei. Și Sadoveanu urmează cronica, împodobind-o și înfrumusețând-o cu imagini mai pitorești și cuvinte potrivite: „Nunta avea să înceapă a doua zi. Cum va pune mireasa hobot, să purceadă danțuri în ograda Curții Domnești. Un cinstit vornic mare să poarte un cap de danț. Și celălalt vornic mare să poarte alt cap de danț. Ș'atuncea, la pornirea danțurilor, să se îmbulzească și muzici și detunete de puști și clopote odată, ca să se suie slava până la cer.

In acel sfert de ceas, cinstitul vel-hatman cu drăganii să ridice în scări pe Domnul mire la gazda lui, aducându-l la Mânăstirea Goliei. O duc și pe Domniță părinții săi cu druștele. Și când o face semn vel-armaș din clopotniță, cu toiag cu flamură albă, stau danțurile, muzicile și pistoalele. Stau așa tot târgul și noroadele, cum i-a găsit vremea, până ce înalt-prea-sfinția-sa părintele

[52] N. Costin: „Letopisețul", pag. 21.
[53] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului", vol. II, pag. 194.
[54] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului", vol. II, pag. 196.
[55] I. Neculce: „Letopisețul", pag. 215.

Mitropolit Dosoftei, pune cununile pe capetele slăviţilor miri şi dă binecuvântare". [56] Toate aceste orânduieli erau din veac ştiute şi aşezate anume pentru desfătarea ochilor prostimii şi bucuria celor mari.

Totuşi această bucurie a nunţii nu era pentru Domniţă, căci abatele vede lăcrămi în ochii ei alunii. Nunta avea să înceapă, după cum povesteşte Domniţa abatelui, cu omorîrea bizadelei Alecu Ruset de către Duca; Catrina îi văzuse capul însângerat, fulgerat de buzdugan atunci când îşi pusese hobotul de prea slăvită mireasă.

De Marenne închide ochii şi vede aevea scena groaznic de crudă şi ochii lui se întorc cu luciri de oţel spre acest monarh plin de ură şi cruzime faţă de supuşii lui.

Afară de acest obiceiu de nuntă, de Marenne mai asistă chiar real la primirea lui ca sol străin în capitala Moldovei. Obiceiurile pe care le vede abatele le memorează bine şi îi plac, ca un om străin de acest fel de ceremonie ce se afla.

După cum am mai spus, acest abate de Marenne, sau mai bine zis abatele iezuit Philippe d'Avril, n'a trecut prin Moldova în vremea lui Duca, ci ceva mai târziu, pe vremea lui Constantin Cantemir. Se ducea spre Constantinopol venind din Polonia.

Sadoveanu îl mută pe vremea lui Duca pentrucă aşa îi convenea pentru cartea sa, fiind, după cum am mai spus odată, firul de legătură a evenimentelor şi faptelor din roman. Iată ce spune abatele d'Avril despre primirea lui la Curte, a doua zi după sosirea cu alai în Iaşi: „En effet dès le lendemain matin il nous envoya son Carosse escorté de cinquante soldats avec le fils du Grand Chancelier pour nous servir d'Interprete. Aussi tôt que nous eûmes mis pied à terre, ils nous prirent sous les bras pour nous aider à monter un dégré d'environ trente marche, au haut duquel nous rencontrâmes la grande Salle où s'assemblent ordinairment les Barons de l'Etat" [57].

După cât se vede, abatele franţuz vorbeşte aici de fiul mareiui Cancelar, adică despre N. Costin, căci tatăl său, Miron Costin, era şi pe vremea lui Const. Cantemir mare vornic. Transpunând scena cu câţiva ani în urmă, Sadoveanu ne povesteşte astfel intrarea lui de Marenne în Iaşi, prezentându-ne cu această ocazie pe fiul lui Miron Costin, o altă figură istorică a timpului: „Aici îl întâmpinară armaşul Iancu Fliondor cu câţiva oşteni călări şi cu ceva mai mulţi feciori de boeri dintre Racoveteşti şi Buhuşeşti care erau în cinste mare la Duca-Voă, având între ei ca mai de frunte, deşi mai tânăr, pe feciorul marelui logofăt Miron Costin. Neculăeş Costin n'avea decât optsprezece ani şi deabea prindea să-i dea tuleile bărbii ş'ale mustăţilor; venise însă dela Leşi cu multă învăţătură câştigată în şcolile lor cele mai înalte" [58]. Mai este însă un motiv pentru care Sadoveanu îl pune pe abate să vie la Curtea lui Duca-Vodă: acela de a ne arăta obiceiurile timpului la primirea de oaspeţi străini; un obiceiu nou şi pitoresc faţă de un om din apus care nu mai văzuse încă asemenea ceremonii. Iată ce ne

[56] I. Neculce: „Letopiseţul", pag. 215.
[57] Ph. d'Avril: , ,Voyage en divers états d'Europe et d'Asie", pag. 339.
[58] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului". Vol. I, pag. 107—108.

spune Condica de obiceiuri despre primirea solilor străini: „vel Postelnicul are obiceiul să întâmpine pe sol, mai 'nainte până a nu sosi la marginea orașului, să-i zică din partea Domnului aceste cuvinte, adică cum că „prea înălțatul Măria-sa Domnul nostru, se bucură de venirea dumitale". Și cu acest fel de cinste și cu meterhane îl duc până la gazda sa unde este gătit" [59]. Ceremonialul de a douaza zi: „A doua zi, merge întâi solul la curtea Donmească de se adună cu Domnul, puindu-i scaund din-a-stânga Domnului" [60]. Iar la plecarea solului alte obiceiuri orientale: „Și când se pornește solul din Iași, iarăși cu acelaș alai și cinste se petrece; și când este aproape de poarta curți Domnești, atuncea se slobod eară toate tunurile, chip de mergere sănătos" [61]. Iar când se începe masa este un alt obiceiu pe care ni-l spune Dimitrie Cantemir: „și când punea Domnul paharul la gură, se da cu toate tunurile giur împregiur și răsuna toate muzicile" [62].

Toate aceste informații i-au slujit lui Sadoveanu ca să ne arate așa cum erau pe atuncea obiceiurile. La primirea solului la scara palatului de către boeri și Domn, vedem că Domnul este într'un anumit fel îmbrăcat, obiceiu iarăși luat din veac: „Domnul avea în spate cabaniță și în cap cucă cu întreit surguciu. La cheutorile straiului ii sticleau bumbi împodobiți cu rubinuri. Se purta falnic și cu mișcări cumpănite. Logofătul Miron pofti bună venire oaspetelui străin pe lătinie, având și el în glas și'n înfățișare semeția cuvenită celui mai mare boer al țării, deși era încă tânăr" [63].

Când se începe banchetul, Sadoveanu ne povestește ca și Condica și Dimitrie Cantemir obiceiurile vremii: „Indată după ce Vodă gustă din vin a treia oară, la al treilea rând de mâncări, alt zgomot porni, c'o larmă amestecată cu tunete și fluere.

Erau țipete de disperare parcă ale unei dihănii, în care cineva dădea lovituri de buzdugan cu înverșunare. Fu rândul abatelui de Marenne să zâmbească, recunoscând faimoasa mehterhane țarigrădeană, cu tobe și multe flaute" [64].

Cu aceste obiceiuri fapte și portrete, Sadoveanu ne face să trăim aevea timpul acela îndepărtat. Culoarea locală este redată cu multă măestrie. Personagiile trăesc și viața de atunci pare că intră în tine cu adevărat, făcând și tu parte din acea lume atât de diferită de cea de azi și atât de sângeroasă și totuși eroică și plină de viață și avânt sufletesc.

Fastul de la Curte îi place abatelui; și obiceiurile și mai mult; oamenii mai puțin. Mai ales acel boer care stând alături de el îi vorbește tot timpul latinește povestindu-i fapte din istoria neamului său, fapte pe care abatele le ascultă distrat și mai ales nu le crede.

Aici Sadoveanu are ocazia să ne prezinte pe Miron Costin și personalitatea lui istorică, punându-i să-i povestească lui de Marenne originea noastră latină: „Odinioară, părinții noștri au

[59] Condica de obiceiuri, pag. 328.
[60] Condica de obiceiuri, pag. 329.
[61] Condica d e obiceiuri, pag. 329.
[62] D. Cantemir: „Descrierea Moldovei". Tom. II, pag. 102.
[63] M. S adoveanu: „Zodia Cancerului". Vol. I, pag. 156.
[64] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului". Vol. I, pag. 158.

ținut sabia în mână și au fost destul de vrednici să biruiască pe necredincioși. Pari a mă privi cu mirare domnule abate, neputându-ți închipui o mărire trecută, când ai în față pe cele de azi. Totuși, săraca această țară a avut cândva oameni care n'au rușinat'o, fiind cu adevărat urmași de descălicători de la împărăția Romei.

Deodată acel boer mândru, înfierbântându-se, intră în istorie, știință și teorie, ca să puie probe înaintea nedumeririi nobilului francez. De Marenne nu era numai nedumerit, ci cu totul neîncrezător. Nimic în acest hotar barbar nu putea aminti măreția fiilor lupoaicei: „Manie de savant și basme de necrezut", cugeta el, ascultând distrat pe tovarășul său.

Adevărat, vremea a arătat că învățatul logofăt avea dreptate" [65]. Afară de faptul că Sadoveanu vrea să ne prezinte pe Miron Costin, ne mai arată și mentalitatea Apusului despre țara noastră. Pe atunci Apusul nu se ocupa de țările din răsăritul Europei, și cu atât mai puțin de locuitorii țării noastre care de abea ieșiseră din barbarie și neștiință. Deci, de Marenne reprezintă într'un fel atitudinea și gândirea apuseană despre popoarele pe care ei le socoteau barbare și inculte.

Contrastul dintre strălucirea Curții domnești și starea sanitară a orașului îl izbește neplăcut pe abate. Intrând în Iași, de Marenne credea că va vedea un oraș demn de reședința unui domnitor. Așteptările lui sunt înșelate și distruse prin aspectul lamentabil ce-l reprezintă orașul. Iată cum îl descrie Sadoveanu: „Iașii erau în vremea aceia un oraș vechiu și cu faimă. De o sută și mai bine de ani aflându-se capitală statornică a Moldovei, mahalalele i se umpluseră, ulițele din mijloc i se îmbulziseră de case nouă ale negustorilor și boerilor, iar Curtea Domnească își înoise turnul, rândurile de sus și odăile oștimii. Totuși, cu tot sporul lui și mai ales cu toate strălucitele-i lăcașuri dumnezeești rămăsese o așezare a orientului"... Și mai departe: „Asemenea mărit și slăvit târg părea că nu ține să fie curat și spălat, nici să-și arate fața: dimpotrivă. Gunoaele și hoiturile stăteau aruncate pe toate drumurile și'n toate medeanurile și câniі dădeau lupte în jurul lor cu porcii" [66].

Această descriere a Iașului e întocmai de pe acele vremi. Sadoveanu nu-l găsește descris după cum ne-am aștepta în vre o cronică a timpului, de altfel nici n'ar fi găsit, ci o ia dintr'un scriitor german Reichersdorf. Lucrarea acestuia e scrisă în latinește.

Să ne întoarcem iară la umbrele personagiilor noastre de după perdeaua ce picură stropi de sânge. Chipul palid al beizadelei Alecu s'a întors iarăși cu șoapte ușoare spre prietenul său abatele. I-a șoptit că toate cele ce a văzut din domnia acestui Domn varvar și fără inimă, n'au rămas fără răsunet sus în ceruri la Domnul-Dumnezeul nostru. Plângerile celor lăsați pe drumuri și sângele celor omoriți strigă la ceruri; și Domnul atunci a trimis semn cu înștiințare pe pământ.

Alecu-Ruset îi povestește lui de Marenne despre cele trei

[65] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului". Vol. I, pag. 160.
[66] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului". Vol. I, pag. 92.

minuni ce s'au arătat în zilele Ducăi Vodă: „Fost-au şi trei semne mari în zilele Ducăi-Vodă, când a purces cu oaste la Beci, că s'a arătat o stea pe cer cu coadă, de s'a văzut multe zile. Mâncau şi lupii oameni. Fost-au şi cutremur prea mare; căzut-au atuncea şi turnul cel mare din cetatea Sucevii, ce-i ziceau oamenii turnul Nebuisei" [67]. Iară cronica lui Neculai Costin spuse mai pe larg despre acea cometă: „La cursul anilor 7188 care de la Christos 1679, în luna lui Decemvrie 10 zile ivitu-s-au pre cer o stea cu coadă, căreia îi zic Latinii Cometa, adică mătură. Şi lungă era de cuprindea cu lungimea sa giumătate de cer, începându-se întâi de jos dintr'o stea, despre partea ţării Ungureşti, între amiază-zi şi între apus. Apoi de zi ce trecea, tot se urca pre cer către miază-noapte în sus, şi dintărăt se scurta, mergând între miază-noapte, precum este umbletul cerului, cu stelele învârtindu-se către apus" [68], şi abatele de Marenne în mintea sa pare că murmură întocmai spusele lui Neculai Costin: „Iar în luna lui Dechemvrie 10 zile, cursul anilor fiind 7188, s'a arătat, noaptea pe cer, stea cu coadă, căreia Latinii îi zic cometa adică mătură. Incepând dintr'un sâmbure cu mare lumină din zarea ţării Ungureşti, cuprindea în sus cu lungimea sa jumătate de cer între amiază şi apus. Şi zi cu zi scurgându-se se tot urca în sus către miezul nopţii, învârtindu-se precum este umbletul cerului, cu stele către apus" [69]. Iar Letopisetul lui Neculce ne mai spune şi despre o icoană care a lăcrămat în zilele Ducăi-Vodă, fiind astfel semn şi mai mare pentru faptele necugetate ale acestui Domn: „Intru acest an făcutu-s-au şi o minune mare, arătare la Hotin, într'o mănăstire mică ce este subt cetate; a lăcrimat icoana Maicei Preciste, cât se răsturnau lacrămile pe chipul icoanei de le vedeau toţi oamenii şi picau într'o tipsie ce era pusă subt icoană de era de mirare a privi arătare şi semn ca acela, carele a fost adevărat semn de peire a mulţi Creştini în ţara Leşească şi începătura durerii şi stricării ţării noastre" [70]. Minunea aceasta o găsim în roman schimbată puţin: „S'a arătat semn la sfânta icoană a Maicii Domnului de la mănăstirea Neamţu, cea zugrăvită de Luca Evanghelistul şi dăruită cu veacuri în urmă lui Alexandru-Vodă-Bătrânul de către Ion Paleologul împăratul de la Bizanţ. Acea icoană a vădit lacrimi, la slujba de priveghere a arhanghelilor, care lacrimi le-au cules părinţii într'o tipsie de argint, suflată cu aur, mărturisind apoi cu jurământ minunea. De aşa lucru auzind norodul s'a înfricoşat dând veste pretutindeni" [71].

La aceste minuni şi altele, petrecute în vremea Ducăi-Vodă, Sadoveanu mai adaugă încă una, din imaginaţie, de data aceasta însă cu scopul de a pune pe răzeşii moldoveni faţă cu Duca, îndrăznind acei răzeşi să spuie Domnului lor în faţă părerea lor despre el şi despre faptele lui nelegiuite. Aceşti răzeşti sunt reprezentaţi aice printr'un bătrân orb şi slab ce vine ajutat de nepoţii lui, în faţa Domnului său, cerând milă pentru neamurile lui de la

[67] I. N eculce: „Letopiseţul", pag. 223.
[68] N. Costin: „Letopiseţul", pag. 20.
[69] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului". Vol. II, pag. 67.
[70] I. Neculce: „Letopiseţul", pag. 198.
[71] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului", Vol. II, pag. 66.

Lăpuşna şi Orhei, ce îndrăzniseră să se ridice împotriva domniei. Căci — spune bătrânul — noroadele nu se răscoală de bine, ci de mare suferinţă ce au. Duca întreabă pe Armaşul Fliondor cine este acest bătrân. Şi Armaşul răspunde: „Ticăloşii aceştia pe care i-am adus eu, îl cunosc şi mi-au spus că numele este moş-Tudor, şi că în vremea tinereţilor lui a fost şi el rohmistru la Leşi. Iar mai apoi, la Domnia Tomşei-Vodă, a venit în ţară şi a fost căpitan în oastea acelui Domn, făcându-se cunoscut pentru isprăvi; care şi până astăzi mulţi ştiu de faima lui şi-i zic căpitanul Tudor" [72]. Acest moş Tudor nu este altul, după spusele chiar a lui Sadoveanu, decât Tudor-Şoimarul din romanul „Neamul Şoimăreştilor".

Am vrut să menţionez acest fapt, cu atât mai mult, cu cât unii cititori pot găsi astfel sfârşitul acestui şoimar viteaz, brav, loial şi plin de credinţă către stăpânul său, şi al doilea că el reprezintă adevăratul suflet moldovenesc, acel suflet ce nu se teme de mâniile domniei şi nu se sfieşte să-i stea împotrivă. Pentru această îndrăzneală, Duca îl face moşneag nebun: „— Doamne, nebunia şi slăbiciunea mea sunt de la Acel care ţine în mânile sale văzduhul şi pământul şi care împărăţiile ca pleava le vântură. Mulţumeşte-te Măria-ta, cu banii noştri, cu vitele şi cu rodurile pământului şi cu mierea ştiubeelor noastre; nu-ţi încărca sufletul cu sânge; Căci se suie până la cer plângerile obijduiţilor, iar moşnegii cei neînţelepţi şi orbi te blastămă să mori neiertat şi singur!" [73]. Acest blestem al bătrânului orb s'a adeverit nu mult după aceia, căci Duca a murit singur în ţară străină; nici Doamna şi nici copiii lui nu au fost lângă el în clipa din urmă. Blestemul poporului asuprit şi flămânzit l-au ajuns pe pragul morţii.

La cuvintele nebune, Duca ridicase buzduganul să pălească în frunte pe orb, şi lumea stătea înfricoşată aşteptând deslegarea. Mânia lui se potoli însă, şi bătrânul plecă, însoţit de nepoţii lui. In urmă-i Duca trimite un slujbaş ca să-l omoare şi slujbaşul se întoarce povestind Domnului său următoarea minune: „La sfârşitul sfintei slujbe, când l-au dus să-l împărtăşească, el a primit trupul şi sângele lui Hristos, a căzut în genunchi şi a strigat: Mă duc la morţi; căci în această viaţă şi 'n această lume s'a arătat Antihrist! Şi-a îndrăznit acel mişel să rostească numele luminatului şi binecredinciosului Domn al ţării. Sărind monahii din strane, l-au împresurat. Dar el n'a mai aşteptat; nici vorbă n'a mai rostit. Intinzându-se pe lespezi, şi-a dat suflarea. Şi'n acea clipă a bătut singur clopotul cel mare din turn, iar cuvioşii părinţi au răsărit, privindu-se unul pe altul cu teamă.

Astfel, spuneau bătrânii şi muerile, a fost al şaselea semn, la Domnia lui Duca, la începutul acelei ierni, anul de la zidire 7188" [74].

In felul acesta, vede de Marenne epoca lui Duca, trecându-i pe dinaintea ochilor, însângerată şi plină de jale, de la un capăt şi până la celălalt. Pe toate le observă şi le cântăreşte în sufletul lui.

[72] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului". Vol. II, pag. 73.
[73] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului". Vol. II, pag. 75.
[74] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului". Vol. II, pag. 77.

Și astfel este prezentată domnia lui Duca-Vodă-Bătrânul, una din domniile cele mai negre, mai asupritoare și mai dezastruoase pentru biata Moldovă.

După trecerea acestei ultime imagine, de Marenne vede cum încetul cu încetul umbrele personagiilor pălesc, se distramă și dispar ca un fum în umbra din care au ieșit pentru o clipă. După ce toate dispărură, abatele păși și el dincolo de perdeaua roșie dispărând și el în ceața amintirilor.

Și iată că Sadoveanu își are închegat complect în memorie și suflet întreg romanul. Și-l poartă încă cu dânsul multă vreme. Mai avea încă nevoie de o imagine adevărată; aceia a Constantinopolului. Cu toate că se apucase și scrisese întreg romanul, partea aceasta de la urmă nu-l mulțumește. Voia să vadă Bizanțul vechi, ca astfel să nu aibă nimica greșit în roman; căci după cum știm din operă, abatele de Marenne se duce în misiune la Bizanț, având scrisori pentru Marele Sultan Mehmet IV. Acele scrisori îi fuseseră date în mare taină de Colbert, primul ministru al Regelui-Soare. Mai târziu știm de altfel că o parte din acțiunea romanului se petrece în Bizanț, atunci când vine Duca să-și ia hătmănia Ucrainei și să-și logodească pe Catrina cu urîtul fecior al Radului-Vodă. Tot atunci se afla la Bizanț și abatele, cu care beizade Alecu are dese întrevederi, ca prieteni buni ce se aflau.

In anul 1929, Sadoveanu pleacă împreună cu Ionel Teodoreanu la Constantinopol. Trase la un hotel european din vechiul Stambul. Cu darul lui uimitor de a putea trăi în locuri celebre, fapte și povești ce au fost odată, trăi din nou acea epocă de demult când a venit Duca-Vodă cu fiică-sa doamna Catrina la Marele Sultan.

Vizită tot ceiace putu să-i reconstituie și să-i amintească de măreția trecută a Bizanțului. Vizită sombrul și mărețul palat al Sultanilor, tainicile odăi ale favoritelor. Pătrunse subt cupola imensă, par'că fără margini a Sfintei Sofii, azi acoperită pe dinăuntru cu var și inscripții turcești, acela unde înainte răsăriseră sfinți cu zâmbete încremenite către credincioșii aplecați la rugăciune. Vizită întortochiatele și întunecatele străzi ale Fenerului. Merse în afara zidurilor orașului către poarta dela Edi-Culé și mânăstirea ortodoxă Pighia, căreia necredincioșii îi zic Balâclî. Și multe alte încă locuri pline de acel soare arzător al sudului, în care umbra unui smochin, sau palmier este așa de dulce. Se plimbă cu de Marenne pe străzile vechi din cartierele mărginașe. Insă locul drag și unic de frumos în lumea asta, Sadoveanu nu pregetă să-l descrie în romanul său. Este înălțimea Cornului de Aur, vestitul loc de unde ai priveliște asupra mării de Marmara și asupra orașului.

Și iată că-l vedem pe de Marenne îndreptându-se spre acea minune, într'o zi când se ducea în audiență la marele Sultan. Și din înălțime contemplă frumusețea neasămuită a mării și orașului ce se desfășoară înaintea lui: „Boazul era ca o oglindă; pe Marmara licăreau fluturi de diamante; de-asupra Cornului de Aur cununa Stambulului se desfășura cu minaretele-i subțiri și cu cupolele vii ale geamiilor până în fund, la sumbrul Eyub. Bizanțul vechiu dormea în mormântu-i de ruini și palate scufundate, subt mahalalele de case de lemn ale Turcilor. De la Șapte-Turnuri până la Vlacherne, îl închideau zidurile uriașe de la Sfântul Constantin și

de la Atila. Crucile oborâte ale creștinătății — pajuri cu aripile neclintite — apăreau din când în când simbolic în cerul curat, la mari înălțimi" [75].

Nimic din ceiace trebuia să fie exact nu lipsește în roman. Sadoveanu ar fi putut inventa toate acele minuni, după cum a și făcut întâi. N'a făcut aceasta. A așteptat prilejul, care nu întârzie mult, de a pleca la Sonstantinopol. După ce-l vizită și-și umplu sufletul de tot ce era mai frumos în el, se întoarse în țară, se așeză la birou și refăcu unele pasaje și pe acesta din urmă. Il refăcu repede, căci voia acuma să se scape de acest roman, având în minte început altul. Și în acelaș an, adică tot în 1929 îl dădu la tipărit.

Pentru ce Sadoveanu îl întrebuințează pe Neculce cel mai mult pentru izvoarele sale istorice? Să ascultăm mărturisirea pe care o face însuși, în discrusul de recepție la Academia Română în 9 Iunie 1923: „Cugetarea ascuțită și puțintel sceptică, pe care o găsim în proverbe, expresia colorată și plastică, alternanța de zâmbet și tritsețe, tot sufletul poporului, variat ca o primăvară de la noi, — le găsim în cel dintâi povestitor artist al nostru, Ion Neculce, — care nu e un mare cărturar cum a fost Costineștii, și care vorbește ca un răzeș sfătos de odinioară. Năcazurile săracei Moldove, Neculce le-a avut scrise în inima lui, cum spune însuși. In marginile limbii simple și înțelepte, a adunat în cronica lui comori de frumuseți artistice. Letopisețul său mi-i carte de căpătâiu, — și de câte ori îl deschid mi se umple sufletul de plăceri rare" [76].

Iată dară, că îl vedem pe Sadoveanu mărturisind în fața lumii, dragostea pe care o are pentru trecutul neamului acestuia. A cunoscut și înțeles acest popor prin graiul prăfuitelor cronici, prin frumusețea poeziei noastre populare, prin clipocitul apei, prin freamătul pădurii, prin cântecul cocoșului de munte, prin foșnetul codrului umbros și liniștita întindere neclitnită a bărăganului. Toate le are în suflet și gând.

După cum însuși mărturisește, tot în acest discurs de recepție, Neculce, Creangă și Eminescu, i-au fost întotdeauna umbrele nemuritoare de care n'are să se despartă niciodată.

Cuvintele vechi, uitate de atâta vreme, Sadoveanu le-a căutat în Cronici, le-a scos la iveală și le-a pus iar în circulație. Cuvinte tocmai de la Ștefan-cel-Mare și Nicoară-Potcoavă. Dar nu numai cuvinte împrumută Sadoveanu de la cronici, ci și acel specific fel de a povesti de a vorbi a cronicii. De aceia, când cetești mai ales un roman istoric simți parcă în nări și suflet, acel miros specific vechilor sâpete ale bunicăi, în care ea își ținea ascunse amintiri rămase tocmai de la bunica ei; și lucrurile și florile acelea îngălbenite și învechite au o valoare neprețuită pentru noi cei de acuma, căci ele ne amintesc timpuri fericite care nu mai sunt, timpuri de avânt și vitejie, care au trecut odată cu vântul; bucurii și lacrimi ce au fost odată.

Toate acestea le simți citind un roman de Sadoveanu. Ba

[75] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului". Vol. II, pag. 124.
[76] M. Sadoveanu: „Poezia populară", pag. 9.

uneori litera cronicii este așa de frumoasă, încât scriitorul nici n'o schimbă măcar, o lasă așa cum este, neîndrăzmind parcă să-i strice frumusețea ei primitivă. Așa este episodul cu cometa care s'a arătat în zilele Ducăi-Vodă.

Pot să dau alte exemple în care să arăt puternica imaginație pe care o are Sadoveanu în crearea de fapte trecute. Găsește menționat la Neculce un fapt oarecare pe care îl amplifică, îi dă amploare și măreție, înconjurându-l cu cuvinte alese pline de muzică și poezie.

Așa este episodul cu cei trei boeri vinovați, omoriți de Duca. Neculce spune puțin: „Deci Duca-Vodă mult i-a mustrat și au osândit pe Toader Fliondor vel-armaș poruncindu-i de i-au tăiat capetele a tustrei ziua amiază-zi la fântâna dinaintea porții curților domnești" [77].

Iată la Sadoveanu amplificată mult imaginea morții: „Cum ajunseră la cișmea, părintele Petru dădu osândiților crucea s'o sărute. Indată ce-o sărutară, slujitorii îi cuprinseră și-i dărîmară în genunchi. Buga își lepădă tunica și rămase cu brațele goale. Cu mișcări iuți se dădu în dosul și'n latura lui Bogdan Jitnicerul, cumpănindu-și fierul. Era un gealat meșter cuonscut și la Țarigrad. Ca și cum ar fi fulgerat un disc, paloșul căzu descăpățînând pe osândit. Trupul se prăvăli într'o parte, țâșnind și bulbucind sânge. Capul merse de-a dura de câteva ori și se opri cu ochii fixi clipind în soare. Gâdea șterse repede fierul cu postav roș și-i căută de aproape ascuțișul. Trecu la vistiernicul Gheuca pe care-l desfăcu într'acelaș chip îndată, de capu-i palid și mâhnit. Sări fără a mai cerceta paloșul și la Lupul, care se zbătea și plângea în legături" [78].

Mai sunt multe de aceste exemple în „Zodia Cancerului". Culoarea locală, imaginea teribil de vie, de colorată și de adevărată ne însoțește peste tot. Nu lipsesc nici cuvintele vechi în povestirea lui Sadoveanu, după cum am mai spus. Iată câteva exemple: „țiganul era îmbrăcat cu *zăbun* albastru înflorit cu ros". — Vol. II, pag. 11 —. Zăbun înseamnă o haină scurtă ce se pune pe deasupra. Sau: „cu o mână ținea hățurile și cu cealaltă a *puhă* de cânepă cu mânerul scurt". — Vol. II, pag. 11 —. Puhă înseamnă biciu. Alt exemplu: „Drumurile din Țara de Sus erau în bătaia *podgheazurilor* de mazuri, cazaci și polaci". — Volș I, pag. 10. —. Podgheazuri înseamnă bandă poloneză de pradă.

Alt exemplu: „își înfășură pe el sumanul și-și trecu în spate *săneața*". — Vol. I, pag. 27. —. Săneață înseamnă pușcă. Și acuma ultimul exemplu: „Cum am *oblicit* că la Săbăoani s'a schimbat vremea...". — Vol. I, pag. 98 —. Oblicit înseamnă bănuit.

Sunt multe cuvinte vechi în tot cuprinsul romanului; cuvinte găsite fie în Neculce, Neculai Costin sau alți cronicari. Ele ajută multă la redarea acelui parfum vechi de cronică uitată cine știe unde.

Intorsătura frazei anume aleasă, cuvintele pitorești vechi, tocmai de la ciobanul Mioriței, viziunea istorică atât de vie și de colorată, puterea dramatică a acțiunei, și rarul dar de povestitor

[77] I. Neculce: „Letopisețul", pa g. 215.
[78] M. Sadoveanu: „Zodia Cancerului". Vol. I, pag. 203.

pe care-l are Sadoveanu, au contribuit la crearea romanului de faţă, împletindu-se, combinându-se şi armonizându-se într'un tot unitar şi de neîntrecut deapururi.

Şi să sfârşim cu însuşi cuvintele lui Sadoveanu tot din discursul de receţpie asupra poeziei noastre populare: „De la I. Neculce şi până la Creangă a curs vreme îndelungă: aproape două veacuri. Şi în unul şi în altul simţesc însă sufletul cel veşnic al neamului. Şi la unul şi la altul găsesc caracterele specifice ale poporului nostru. Şi unul şi altul au înflorit pe aceste plaiuri şi au scos la soare vechile comori. Amândoi au făcut parte din acea familie de oameni rari şi ciudaţi care ies din când în când de pe drumurile obişnuite şi se răsleţesc cântând, cu ochii spre Dumnezeu. Ca şi ei, odinioară, câte un păstor necărturar se înălţa pe aripi de gânduri şi de visuri, cântând sfios frumuseţea veşnic schimbătoarelor lucruri şi jalea scurtei şi trecătoarei vieţi. Aici e panteonul meu literar, simplu şi rustic, fără podoabe, ca natura, însă măreţ ca şi dânsa" [79].

Lidia M. Sadoveanu

BIBLIOGRAFIE

M. SADOVEANU: *Zodia Cancerului.* Bucureşti 1929.
M. SADOVEANU: *Poezia populară.* Discurs rostit în şedinţă solemnă la Academia Română, 3 Iunie 1923. Bucureşti 1923.
D. CANTEMIR: *Istoria Imperiului Ottoman,* tradusă de *Dr. Ios Hodosiu.* Bucureşti, Soc. Acad. Română. MDCCCLXXVIII.
D. CANTEMIR: *Descrierea Moldovei.* Tomul II. Bucureşti, MDCCCLXXV.
I. NECULCE: *Letopiseţul Ţării Moldovei dela Dabija-Vodă până la I. Mavrocordat.* Ed. Kogălniceanu. Tomul II. Bucureşti 1872.
N. COSTIN: *Letopiseţul Ţării Moldovei, dela Ştefan sin Vasilie-Vodă.* Ed. Kogălniceanu. Tom. II. Bucureşti 1872.
PHILIPPE D'AVRIL: *Voyage en divers états d'Europe et d'Asie.* Paris, f. d.
CONDICA ce are întru sine obiceiuri vechi şi noi a prea înalţilor Domni, care s'a făcut din porunca lui Grigorie Ion V. V. Iaşi 1762.

[79] M. Sadoveanu: „Poezia populară", pag. 13.

PAUL VALÉRY: FEERIE

Subțirea lună varsă sfințita ei lumină,
O poală 'ntreagă — pânză ușoară argintie,
Pe marmura, pe care stă Umbra 'n reverie
Și-un car de perle 'n vălul ei sidefiu anină.

Ea, pentru lebedele — prin păpuriș trecând,
Ca niște bărci de pene în umbră luminoase,
Din nesfârșita-i roză, ca neaua foi lucioase
Imprăștie, mici cercuri pe ape semănând.

Aievea e? Simțire de viață deșertată,
Ce stingi bătaia slabă a apei vălurată,
Ascunsu-i prag tocind cu ecouri de cristal.

Imprăștiata pulpă a rozei moale, castă,
Se crapă, fin sgâriată de diamant fatal:
Pătrunde geana zilei în băsmuirea vastă.

Traducere de **Zoe Georgescu**

PE UN ȚĂRM DE MARE

PIESĂ ÎNTR'UN ACT, ÎN VERSURI

de **Grigore Sălceanu**

PERSONAGII

Mihai, locotenent de marină
Laura, soția lui
Un prieten, pictor
O prietenă.

Scena se petrece într'o vilă, pe malul mării. E'n asfințit. Prin ușa cu ferestre se vede marea. Bărci cu pânze trec încet prin fața vilei. Ultimele raze învăluie chipul Laurei, rămasă într'o atitudine visătoare. Cu paleta'n mână, prietenul o pictează. Se aude din depărtare o melodie însoțită de ghitară. (Elegie de Glinka).

Bolta odăii întunecată. In stânga, o icoană luminată de o candelă. In dreapta, o oglindă ovală.

SCENA I.

Pictorul

Ce poză minunată! *(Aparte).* Ce gură voluptoasă!
(Tare). Mai pronunțat surâsul; privirea mai duioasă...
Iar brațele în urma grumazului, ușor,
Să desvelească sânul superb... seducător...

(După o tăcere)

Surâsul dumitale e minunat! Zâmbește!
Ești prea îngândurată; un nour te umbrește.
Așa... Acum, te uită în ochii mei... prelung...
Adormitor... și fără săgeți ce mă străpung.
Dar ce înseamnă asta? Din nou te-ai încruntat.

Laura

Discursul dumitale e prea înflăcarat.

Pictorul

S'a dărâmat tot visul creiat într'o clipită!
M'aduci din cer pe-o neagră planetă învechită.
In sfera artei pure mă lasă să plutesc,
Spre-a insufla şi pânzei un vis dumnezeesc!

Laura

Un pictor mare ştie un zâmbet să ţi-l prindă,
Din treacăt, fără vorbe, uşor, ca'ntr'o oglindă.
Şi nu prea ştiu anume, ce faci acum: pictezi,
Sau cel mai bun prieten încerci să ţi-l trădezi?

Pictorul

Ca să admiri soţia prietenului, oare,
Intr'adevăr, să fie o vin'atât de mare?
Dar eu admir frumosul în sine, doamna mea.
Ce inimă s'ascunde subt el, e altceva.
Pictura însemnează extaz şi adorare,
In faţa unei pietre, ca'n faţa unui soare.

Laura (Furioasă)

Portretul să rămâie aşa cum e acum.
Eu nu sunt nici un soare, nici piatra de pe drum.
Sunt ceeace ştiuseşi.

Pictorul

Soţia lui. E drept.
Un om naiv, sălbatec, dar foarte înţelept,
Ştiind să te ascundă aici, în sânul firii,
Dorinţele s'adoarmă cu vraja nesfârşirii.
Nu vei cunoaşte viaţa, nici farmecele ei.
Vei şti numai virtutea; şi asta, spune-mi, ce-i?

Laura

Eu nu descos vieaţa de Dumnezeu ţesută.
Oricum vei fi trăit-o, e'n veci necunoscută.
Şi-apoi, cum vezi, o parte din frumuseţea sa,
Mi-ai fost desvăluit-o, aici, chiar dumneata. *(Iese).*

Pictorul

O simt după privire că-i viperă şireată.
Cu linii sculpturale, ca'n marmură tăiată,
N'apare niciodată virtutea pe pământ.
E viţiul în formă. Doar eu, prea drag, nu-i sunt.

Visează un Adonis. Când calcă pe credință,
Vrea cel puțin să fie ucisă de dorință.
O virtuoas'apare cu trup modest și blând.
Nu știe să-ți ucidă prietenul din gând.

(Zgomot de pași. Intră Mihai. Oprindu-se în fața tabloului).

SCENA II

Pictorul, Mihai

Mihai

Frumos! Superb! Știi, astăzi, ți-i inspirat penelul.
I-ai prins întregul farmec... Dar unde ți-i modelul?

Pictorul

Rugând-o să-mi zâmbească, n'a mai voit să stee.

Mihai

Ei, cum așa?

Pictorul

Vezi bine... capricii de femee...
Portretul fără zâmbet e-o zi întunecoasă.
Așa e și cu tine: timidă, sperioasă?

Mihai

A ostenit-o, poate, ținuta nemișcată.
Nu-mi pot lua privirea... Ce pânză minunată!
Pe chip, ușor străbate roșeața sfiiciunii
Și părul curge'n unde ca scânteerea lunii.

(In prada amintirii)

Acum, o lună, nunta... Ce freamăt prin saloane...
Ce mândre toalete și foșnet de volane!
Ce valsuri și cadriluri! In liniștea din lunci,
O văd și-acum, aevea, de parc'ar fi atunci.
Incet, se furișase pe țărmul unui lac.
Ningea deasupră-i floarea din fiece copac
Și valuri de miresme pluteau amețitoare.
Cu tâmplele încinse de flăcări arzătoare,
Cum îi priveam prin ramuri albeața ca de nea.
Năvalnică dorința mă îndreptă spre ea.
Ne-a prins în brațe luna în codrul solitar!

Pictorul

Dar, când s'avântă trenul pe-un câmp fără hotar,
Și-ți trec pe dinainte orașele pe rând,
Și munți și văi și fluvii și lacuri fulgerând,
Și toate'nvălmășite în urmă îți rămân,
Un mijloc de femeie să-l strângi cu foc la sân!
Știi tu ce nebunie? Știi tu ce fericire
Să furi, așa, în goană, o clipă de iubire?
Să o cunoști în Londra, s'o uiți până'n Paris?
Știi tu ce'nseamnă asta?

Mihai

N'am încercat.

Pictorul

Un vis!
Femei cu forme fine ca marmura, Mihai,
In toată viața asta, o clipă să le ai,
Intipărind în inimi sărutul tău fierbinte,
Cu zâmbetul și vraja aducerii-aminte,
Dorinți nemărginite lăsând pe unde treci,
Iubindu-le, o clipă, uitându-le pe veci! *(Schimbând tonul).*
Călătoream c'un tânăr locotenent: Ervin.
Colegul tău de școală.

Mihai

Mi-l amintesc deplin.

Pictorul

Era cu noi o blondă, minune de frumoasă...
O albă arătare din visuri, vaporoasă;
O față statuară cu nasul acvilin;
Avea un aer mistic, sfios, vorbea puțin.
Nu se uita la nimeni și nu zâmbea de fel.
Pe degetu-i subțire și palid, un inel
Spunea că-i măritată; oftarea ei prelungă
Spunea că-i fericită și dornică s'ajungă.
Ne avântam prin noapte, în vuet monoton;
Și rămăsesem singuri cu dânsa în vagon;
Dar eu dormeam. Deodată, m'am deșteptat din vis.
Incremenii în clipa când ochii i-am deschis:
Cu zâmbetul pe buze, la sânul lui Ervin,
Dormea frumoasa blondă, cu chipul grav și fin...

Mihai

Atâta de smintite femeile să fie?

Pictorul

Oricare, după mine, e-amantă și soție.
In orișice femeie, de vrei, presimți ușor,
Alături de soție, un drac ispititor.

Mihai

Aluzia e clară; știu, nu poți înțelege;
Dar Laura s'abate dela această lege.

Pictorul

Și-a fost întotdeauna, așa, precum e azi?

Mihai

Doar nevinovăție citești pe-al ei obraz.

Pictorul

Dar, ia închipuește-ți că n'ar fi fost cum spui.

Mihai

Inchipuiri de-acestea nu'ngădui nimănui.

Pictorul

Dar, fără supărare, de ce te necăjești?
De nu ți-ar fi soția precum ți-o'nchipuești,
Și tot n'ar fi nimica...

Mihai

Cum spui? Inchipuire?

Pictorul

Doar nu cumva te-oiu crede întâia sa iubire.
Trăești cu'nchipuirea.

Mihai

Cum poți astfel vorbi?

Pictorul

De ce-o vrei inocentă?

Mihai

Spre-a o putea iubi.
Femeia știutoare din farmece își pierde;
De-a mai iubit odată, ea poate să desmierde,

Dar, fără să mai simtă fiorul dispărut.
Ea te sărută'n dorul iubirii din trecut.
Vezi, dragostea e-o floare suavă, delicată;
In viaţa unui suflet se naşte doar o dată.

Pictorul

Ai mai iubit?

Mihai

Pe nimeni.

Pictorul

Fiindcă n'ai iubit,
Ai vrea ca'n vremea asta şi ea să fi dormit?

Mihai

N'aş vrea, dar întâmplarea a vrut aşa să fie.
Aşa fiind, tot astfel ţi-am zugrăvit-o ţie.

Pictorul

Atunci, vei recunoaşte, măcar, că s'ar putea
Să fi trezit o rară simţire'n cineva.

Mihai

N'ar fi o vină asta.

Pictorul

Precum n'ar fi o vină,
A consimţi, pe seară, la întâlniri să vină,
C'un tânăr, sau cu altul, să meargă mână'n mână,
Făr'a putea să uite a fi pe ea stăpână.

Mihai

Nu. E cu neputinţă: pe ea să mi-o închipui
In strengării de-aceste! E-atâta vis pe chipu-i,
Atâta e de blândă, duioasă şi cuminte,
Incât, dacă această înfăţişare-ar minte,
Perversiunea însăşi ar trebui să fie!
Aş blestema cuvântul de nevinovăţie!
Nu că ar fi o vină de moarte toate-aceste;
Dar, prea e chip de înger şi prea e din poveste,
Prea are acel aer de fată de'mpărat;
In limba strămoşească vorbeşte prea curat,

Prea mult iubește puii gingași de rândunică,
De fulgeră afară se'nchină prea cu frică,
Prea are'n orice clipă tot sufletu'n priviri,
Spre-a mi-o închipui-o, pe dânsa, la'ntâlniri!

Pictorul

Îți dau un sfat: păzește-o! Dar, fii cât poți de fin.
Adu-ți aminte numai de blonda lui Ervin.

Mihai

Eu! Să păzesc un înger!

Pictorul

In taină, nevăzut...

Mihai

Un înger fără taină și fără de trecut?
Și-apoi, ce-mi tot amesteci aceste două nume:
Pe Laura, adică, ce am mai scump pe lume,
Și numele acestui netrebnic desfrânat?

Pictorul

Disprețul tău îmi pare și aspru și ciudat.
Mă ierți: ți-am spus cam multe; nu pot să mă desbăr
De setea fără margini ce-om am de adevăr.

(S'aude șueratul unui vapor).

Și-acum, rămâi cu bine, cu visul împreună.
Vaporul mă așteaptă.

Mihai

Călătorie bună.

SCENA III

Laura cântă la pian, în odaia de alături, Ständchen de Schubert.

Mihai (După ce a ascultat un timp)

Laura!

(Cântecul mai durează o vreme; apoi, intră Laura, fredonând melodia).

Stai o clipă alăturea de mine
Și spune-mi: cum îți pare portretul?

Laura

Orișicine
Iți poate da răspunsul, afară de model.
Eu în zadar mă caut: nu mă găsesc în el.

Mihai

Ce crezi despre prieten?

Laura

O fi un pictor bun.
Prietenia-i, însă, îmi vine greu să-ți spun,
Dar, este o minciună! In fiecare zi,
Tot mai cu îndrăsneală a prins a mă privi.
Până când, azi, m'ajunse, scoțându-mă din fire.
Cu laudele-i goale și gândul din privire.

Mihai

Nu ești cumva prea crudă cu el? Poate-a glumit.

Laura

De-ar fi numai o glumă, ușor aș fi simțit.
Prietenia voastră n'aș vrea s'o rup, firește.
Un lucru doar: portretul aici se isprăvește.

Mihai

Ce i-ai vorbit, se vede c'a fost hotărîtor:
Plecând, mi-a spus că'n radă l-așteaptă un vapor
De necrezut îmi pare și totuși, văd și eu
Cât e de slabă firea prietenului meu.
Ce-amare deziluzii! Cum ne iubeam odată!

Laura

Atât de rău îmi pare! Mă simt chiar vinovată.
Mai bine taina asta s'o fi păstrat

Mihai

Nu, nu!
Nu vreau astfel de taine să porți în suflet tu.
Cum ți-a trecut prin minte? Știi tu să porți secrete?
De-așa puțină vreme luată dintre fete,
In ochii tăi cei limpezi, lipsiți de vrăji viclene,
M'ar sgudui o taină ascunsă între gene.

Laura

Vezi, recunoști, tu singur, că nu te-a sguduit
Iubirea mea.

Mihai

O taină m'ar fi înebunit.

Laura

Știu. De-o femeie numai neliniștea te leagă.
Prietenele mele mi-au spus: „De i-ai fi dragă,
Nu ar avea un zâmbet atât de fericit.
Iubirea-i suferință, el nu a suferit".
Ia spune-mi: întâlnit-ai în lume o ființă
Ca să stârnească'n tine o vie suferință?

Mihai

Nu. Viața pân'la tine mi-a fost un drum pustiu.
Dar tu? acelaș lucru aș vrea și eu să știu:
Și drumul tău prin viață a fost așa tăcut?
Ai cunoscut vre-un tânăr?

Laura

Doar unu-am cunoscut.

Mihai

Și cum?

Laura

La bal. Cu toții doreau să mă cunoască.

Mihai

Mi'nchipui.

Laura

Mai cu seamă un tânăr fără mască
Ținea morțiș să-mi vadă figura.

Mihai

Și?

Laura

N'am vrut.
Dar el îmi smulse masca, și-astfel, ne-am cunoscut.

Mihai (După o tăcere)

Și-apoi, din seara ceea, v'ați mai văzut vreodată?

(Tăcere din partea Laurei)

De ce-ai rămas acuma așa de ngândurată?

Laura

?

Mihai

Ce nume-avea?

Laura

Ce gânduri prin minte îți mai vin?
De ce mă'ntrebi?

Mihai

Hai, spune-mi!

Laura (Glumind)

Nu vreau.

Mihai

Te rog!

Laura (După o clipă de șovăire)

Ervin.

Mihai (Tresărind)

Ervin! Cu neputință!

Laura

Ervin... De ce te miri?

Mihai (Ascunzându-și tulburarea)

Mi-ai deșteptat cu dânsul o lume de-amintiri.

Laura

Cum? Îl cunoști?

Mihai

Firește. Oricât te cei preface,
Presimt că amintirea acestui om nu-ți place.
Mi-o spune-acum însăși tăcerea ta. Așa-i
Că ai ceva pe suflet?

Laura

Dar, ce să am, Mihai?
Cum să vorbim noi, oare, de lucruri dispărute?

Mihai

A încercat vreodată Ervin să te sărute?

Laura

Ții mult să știi aceasta?

Mihai

Dar, te mai îndoești?

Laura

Ai suferi când altul...

Mihai

Taci! Taci! Mă'nebunești!

Laura

Cum? Pentru-atâta lucru?

Mihai

Așa puțin să-ți pară?

Laura

Dar sunt a ta... cu totul...

Mihai (Impetuos)

Mi-ai fost și-odinioară?

Laura

Acest odinioară e-un lucru dispărut.

Mihai

Te-a sărutat vreodată?

Laura

Ce vezi într'un sărut?

Mihai

Intâia sărutare? ...Iubirea cea dintâi!
Fiorul cel mai dulce al primelor văpăi!

Laura

N'ai fi putut, adică, să ţii la o femeie,
Ce-a mai trezit vreodată şi'n altul o scânteie?

Mihai

Nu! Nu! Văzându-i chipul...

Laura

Nu mai pricep deloc.

Mihai

Aş fi văzut pe chipu-i...sărutul lui de foc...

Laura

Ce fel de'nchipuire!

Mihai (Cutremurându-se)

Alungă-mi-l din faţă!
O! Simt că mă cutremur! Il văd cum se răsfaţă
Cu farmecele tale... şi tu spre el te-apleci,
împrăştiindu-i părul cu degetele-ţi reci...
Ah! Degetele tale desmeardă fruntea lui!
Ce tainic la ureche iubirea i-o mai spui!
„Numai a ta, cu totul, acum şi pe vecie!"
Şi nimeni nu v'aude şi nimeni nu vă ştie!
Da, nimeni nu vă ştie! Nici eu! Pe veci închis,
Rămâne-odinioară, frumosul vostru vis! *(Cu tărie)*
Te juri că eu îţi dasem întâia sărutare?

Laura (Cu faţa spre oglindă)

Mă jur pe nunta noastră!

Mihai

Cum, Laura, pot, oare,
Pot să mă'mbăt eu, oare, de-atâta fericire?
N'a mai simțit vreodată un suflet în iubire
Atâta voluptate! O! simt că'nnebunesc!
Și parc'a doua oară încep să te iubesc!
Ce seară minunată! Imi ia vederea luna
Și stelele din neguri ies una câte una.
Cu nimeni, niciodată, pe lună'n fața mării,
N'ai mai simțit fiorul sublim al sărutării
Și n'ai sorbit al mării îmbătător parfum!
Din gura ta frumoasă, de-aș fi aflat acum,
C'a mai surâs o dată această blondă față
De dulcea'nfiorare a strângerii în brață;
Că marea asta, cerul acest au încadrat
Frumosu-ți chip de-o altă ființă sărutat;
Că luna asta plină de vrăji a mai privit
Pe altul mână'n mână, cu tine, fericit;
De-acuma înainte, nicicând nu mai vedeai
Surâsul fericirii pe chipul lui Mihai!

(Laura își șterge pe furiș o lacrimă).

(In culmea fericirii)

O, Laura, 'n grădină mă duc și din ghitară
Iți voiu cânta romanțe, ca'n prima noastră seară! *(Iese).*

(Rămasă singură, Laura se plimbă neliniștită. Se aude o romanță; voce însoțită de ghitară).

Laura (Aparte)

O! Doamne! *(Tare).* Ana! Ana!.., Dar unde ești?

Ana

Daa! vin.
De ce mă chemi?

Laura

O clipă; vreau să vorbim puțin.

SCENA IV

Laura, Ana

Ana (Ascultă melodia, răpită de farmec)

De când venii la tine, prietena mea bună,
Plutesc mereu pe mare, sub farmecul de lună.

Ci 'n astă seară, parcă, natura s'a'ntrecut
Şi sufletu-mi tresare de cântec străbătut.
Cât eşti de fericită! Alăturea de tine,
Trăesc în aşteptarea norocului ce vine

(După un timp, uimită)

Dar, ce văd? Mi-se pare sau eşti îndurerată?
In ochii tăi cei limpezi o lacrimă s'arată.

(Cântecul încetează)

Laura

Ţi-aş spune, dar mi-i teamă că scad în faţa ta.

Ana

Vai! Laura! Se poate, tu, să vorbeşti aşa?
Nu, n'ai să scazi în ochi-mi, orice ar fi s'aud.

Laura

Dar, Ano, adevărul atâta e de crud...
Abia încerc a-ţi spune şi toate-mi fug în jur...
Mihai, acum o clipă, mă puse să mă jur
Că nimeni decât dânsul nu m'a mai sărutat.

Ana

Şi ce-ai făcut, atuncea?

Laura (Cu tristeţe)

Pe nuntă m'am jurat!
O! Nu sunt eu aceea pe care o visase!
Naintea lui, un altul, Ervin, mă sărutase!
Dar fără nici un farmec a fost sărutul lui.
A te iubi, desigur, nu-i este dat oricui.
Nu pot numi iubire ce-a fost între noi doi.
Mihai, alunecându-şi privirea înapoi,
Nu vrea să vadă, însă, în zarea vieţii mele,
Decât o copiliţă gândindu-se la stele.
N'a înţeles că'n altul l-am căutat pe el.

Ana

Decât să-i juri, mai bine i-ai fi vorbit astfel.

Laura

Să-l fi-auzit spunându-mi de prima sărutare,
Cum o'mpletea cu luna şi brizele de mare...

Să-l fi văzut ce palid era și fără viață,
Când mi-a strigat: „Mă'năbuș! Alungă-mi-l din față!"
Și-ai fi'nțeles atuncea că totul e pierdut,
Dacă nu fac îndată ce-ți spun că am făcut.
Nu mai sunt eu aceea cu sufletul curat...
Redându-i fericirea, a mea s'a spulberat.

Ana

Aș vrea să-ți iau cu mâna cumplitele dureri,
S'apară iar în fața-mi prietena de ieri...

(Fluerături de vapor. Vocea însoțită de ghitară cântă „Marinarul". Cântecul pătrunde pe fereastră, din ce în ce mai tare. Laura e sguduită de plâns. Se îndreaptă spre fereastră. Un clopot îndepărtat străbate văzduhul cu dangăte rare, prelungi, stingându-se ca un murmur).

Laura (Cu vocea înecată de plâns)

Duminică! — ...Lumină și cântece pe mare!
Plutește în văzduhuri un zvon de sărbătoare.
Adie pretutindeni un freamăt de iubire,
Doar inima-mi pustie se stinge de mâhnire.
Privește'n larg: pe mare perechile plutesc...
Ce chipuri fericite în val se oglindesc!
Așa, treceam odată cu el, neștiutoare.
Azi, marea mă'ntristează și cântecul mă doare.

Ana

Nu mai privi'ntr'acolo. Intoarce-te spre mine
Și-ascultă ce-ți voiu spune.

(Laura se îndepărtează de fereastră)

Eu cred că e mai bine
Să-i spui ce ai pe suflet. Mărturisirea ta
E-atât de mișcătoare, încât te va ierta.

(Cântecul a încetat).

Laura

De ce-a tăcut? Mi-e teamă. Ah! Inima-mi cum bate!
L-aud venind; e dânsul!... Ce clipe numărate...

Ana

Eu plec de-acum: s'aude un pas pe coridor.
S'apropie. Adio! *(Iese).*

Laura

Ce chin îngrozitor!

(O tăcere; paşi).

SCENA V

Mihai, Laura. (Mihai se întoarce schimbat, palid şi trist, aproape de nerecunoscut)

Laura (După ce l-a privit îndelung)

Mi-ai amintit, cântându-mi, atâtea clipe rare...

(Tăcere îndelungă de care amândoi se simt stânjeniţi).

Laura

Erai atât de vesel, când ai plecat! Imi pare
Că stând afară singur, pe gânduri ai căzut.
Eşti palid, tras la faţă şi-atât de abătut.

Mihai

O! Laura, e-un lucru ciudat... Cum să-ţi vorbesc?
Aş vrea să tac... şi totuşi... e supraomenesc
Să tac; sunt om; fiinţa-mi întreagă se frământă...
Atâta eşti de albă, de candidă, de sfântă!
Şi tocmai pentru asta, vezi tu, mă înfiori!
Nebun de fericire, cântam adineaori,
Când îndoeala'n suflet începe să s'aprindă:
Tu te-ai jurat cu faţa întoarsă spre oglindă;
Şi clară, ca'ntr'un fulger, mi-a răsărit în gând
Icoana din oglindă: tu te-ai jurat plângând.
Mărturiseşte-mi! Iată, te-ascult ca şi un frate.
Orice greşeli mi-ai spune, eu ţi le iert pe toate.
Atât de sdrobitoare durerea mea a fost,
Că nu-şi mai află alta în mine adăpost.
Erai, pe-atunci, copilă; mărturisindu-mi tot,
Pe tine'n clipa asta copilă te socot.
Eşti alta pentru mine acuma, o străină,
O biată copiliţă... Hai, spune-mi orice vină,
Ca să rămâi de-a pururi cu sufletul curat!
Te-a sărutat vreodată Ervin?

Laura (După un răstimp, cu sfială)

M'a sărutat.

Mihai

Laura! Jurământul pe nunta noastră sfântă!
Pe nunta noastră scumpă!

Laura

O! taci! Mă înspăimântă!
Când m'am jurat pe nuntă, eram ca o nebună.
Închipuie-ți o luntre, pe mare, în furtună,
Când oamenii, să scape, aruncă, scoși din minte,
Tezaure de aur, odoare dragi și sfinte;
Spre a scăpa cu viață, dintr'ânșii rup fășii.
Eu te-am iubit sălbatec, cum nu poți tu să știi.
Dintr'o copilărie de-a ști că's adorată,
M'am fost lăsat, pe vremuri, de dânsul sărutată.
Și dac'ai ști ce searbăd a fost sărutul său!
Nici un fior. Și'n urmă, cât mi-a părut de rău!

Mihai

Mi-e sufletul o casă pe margini de abise,
Cu geamurile sparte, cu ușile deschise,
Prin care suflă aprig al îndoelii vânt!
Imi stă în față clipa acelui jurământ.
Nu pot s'o smulg din minte! Ah! Soarele apus
Răsare dimineața; al meu, pe veci s'a dus!
Mă'năbuș! Mi se face un haos înainte!
Citesc perversitatea pe chipul tău cuminte.
Nu pot să te închipui prietenă cu el.
Amantă-i cine-și face prieten un mișel!
Cât timp am fost pe mare. desigur, l-ai văzut!
Ți-a smuls fără'ndoeală, mai mult ca un sărut.

Laura (Plângând)

Pe fericirea noastră că sunt nevinovată!

Mihai

Increderea în tine pe veci e spulberată! *(Laura iese).*

SCENA VI

Mihai (Singur, privește pe geam)

Prin locurile-aceste s'o'ntoarce primăvara;
In nopțile senine va răsuna ghitara;
Pe-aleile pe care noi ne-am pierdut odată,
Va trece poate-o altă pereche'namorată...

Și'n sufletele noastre nimic n'o să mai cânte;
Vor plânge'n hohot numai aducerile-aminte.

(După o clipă de gândire)

De ce mă dor a sale fierbinți îmbrățișări?
De ce în clipa celei mai dulci din desfătări,
Când gura mea respiră suflarea gurii sale,
Când fața mea se pierde în părul-i blond și moale,
Surâsul înfloreşte pe chipul ei divin?
Desigur, își aduce aminte de Ervin!
Surâsu-i nu se poate să-l tălmăceasc altfel,
Decât că ea îl are în gând atunci pe el.
Pe dânsul îl desmeardă în mintea-i desfrânată
Și'n propriile-mi brațe cu dânsul se desfată.
Prin fața casei mele, chiar ieri, l-am fost zărit.
Trecea, privind spre geamuri c'un zâmbet feriict.
Din port și pân'aicea e-un drum destul de mare;
Ce-a căutat prin locuri atât de solitare?
Azi, când mi-a spus: „Păzește-o! Dar fii cât poți de fin",
Prietenu-mi știuse ceva dela Ervin.
Și pentruce mi-a spus-o, chiar azi, când voiu pleca? *(Impetuos)*
Ervin e-ascuns! aproape! aicea! undeva!
E poate chiar în casă! și eu nu știu nimica,
Prea multe tăinuește, de-o vreme, cu amica. *(Privind tabloul)*
Și astăzi, când tabloul nu-i încă isprăvit,
Așa, dintr'un capriciu, pe pictor l-a gonit.
I-a fost găsit pricină că-i spuse să zâmbească;
Dar, se putea, pictând-o, cerință mai firească?
Nu! e ceva la mijloc. Aici, de rămânea,
In calea unor planuri amicul meu îi sta.
Să văd ce o să facă, în lipsă-mi, nevăzută.
Scrisoarea ce mă cheamă pe mare, mă ajută.
Trimit un om pe navă, plecarea s'o amâne.
Eu, părăsindu-mi casa, în preajmă-i voiu rămâne.

(Laura cântă la pian Serenadă de Schubert. Incetul cu încetul, Mihai e cucerit de cântec).

Cum ne-a pierit și râsul și cântecul și viața!
Și cât de fericită ne fuse dimineața!
Ah! unde-i veselia și cântecul sublim?
Tot mai adânc în noaptea de patimi ne-adâncim.
Sublimele-i acorduri acum mă înfioară,
Cu farmecul nostalgic, duios, de-odinioară.
Mă regăsesc pe mine, acuma, în sfârșit.
Se redeșteaptă omul de-atuncea, fericit.
O! Laura mea, cântă și dă-mi din nou viață!
De clipa asta toată ființa-mi se agață.
Te contopești cu mine din nou, ca'n alte dăți,
In fața mea o sfântă fecioară te arăți! *(Melodia se stinge)*

E rușinos ce-mi trece prin gând, dar, nu știu cum,
Presimt că peste-o clipă o să mă'ntorc din drum,
O să mă'ntorc acasă cu tâmplele'n văpaie,
Nebun, ca un sălbatec, dând busna în odaie.
O! cântecul acesta duios, stârnindu-mi plânsul,
L-o fi cântat cu gândul și inima la dânsul. *(Hotărît)*
Da! o să vin acasă, când ea mă crede dus,
Când nici nu se așteaptă, când totul doarme dus! *(Iese).*

(Odaia rămâne câteva clipe goală. Cerul se întunecă a vijelie. Din când în când, se aude mugetul furios al mării. O suflare puternică de vânt umflă perdelele de mătasă, ridicându-le în aer, spulberând petalele trandafirilor de pe masă. Odaia e luminată de candelă și de razele lunii.

SCENA VII

Laura, Ana

Laura

S'a dus!

Ana

Dar unde pleacă atâta de târziu?

Laura

A fost chemat pe mare.

Ana

Stă mult?

Laura

Nu pot să știu.
Ades, o zi întreagă; mai multe, altădată. *(Mugetul mării).*
Auzi? E vânt afară și marea'nfuriată.

(Pe geamuri se vede luna intrând în nouri).

Departe de a-mi spune ceva la despărțire,
S'a dus, fără s'arunce asupră-mi o privire.
Furtuna mă'nspăimântă; cât e de supărat,
Să aibă și cu noaptea, cu marea de luptat.

Ana

Îți voiu citi o carte, să uiți puțin durerea.
Mă duc acum s'o caut; te-aștept în încăperea
Din care nu s'aude cum valurile gem.

Vin, Laura, cu mine și-ascultă un poem!
O inimă sdrobită l-a scris în disperare;
Din chinul lui poetul a scos mărgăritare.
Durerea lui va curge alături de a ta,
Ca două pârâiașe se vor împreuna...

Laura

Ce bună ești tu Ana! O clipă doar mă lasă
Să mă mai uit în noapte, pe marea furtunoasă,
Și voiu veni pe urmă poemul să-l citim.

Ana

Așa! Acolo-mi pare mai cald și mai intim. *(Iese).*

SCENA VIII

Laura (După ce a privit pe geamuri, îngenunchează în fața icoanei și se roagă).

Cu inima în lacrimi, la Tine vin, Părinte!
Ascultă-mi! O! Ascultă-mi umila rugăminte!
Asupra lui coboară cerească Ta'ndurare!
Ai grijă de iubitul ce mi-a plecat pe mare!
Nu-i scoate, Doamne'n cale furtuni, nici duhuri rele!
Readă-mi neatinsă lumina vieții mele!
Și'ndură-Te de mine, Puternicule Sfânt,
Îndură-Te și iartă-mi cumplitul jurământ!

(O umbră alunecă pe geamurile din fund. Ușa se deschide încet. Apare Mihai. Lumina lunii, trecând prin nouri, se abate asupra lui, lăsând-o pe Laura în umbră. Apoi, silueta Laurei apare în lumină. Mihai rămâne înmărmurit; ascultă nevăzut).

SCENA IX

Laura, Mihai

Laura (Către Dumnezeu)

Tu potolești c'un zâmbet a mărilor revoltă,
Tu faci să iasă luna și stele pe boltă;
In noaptea îndoelii dintr'ânsul fă lumină!
O! Fă-l din nou să creadă în dragostea-mi deplină!
Când oamenilor raza de soare le-o trimeți,
Desvăluind deodată atâtea frumuseți,
Desvăluește-i, Doamne, trecutul meu curat
Și dragostea curată ce'n suflet i-am purtat!

Intâia sărutare de flacără, aceea
Ce a făcut în mine să tremure femeea;
Intâia sărutare ce m'a făcut să spun:
Voinții lui, de-acuma, voința mi-o supun,
Făcând tot ce-mi va spune, făr'a mai cugeta,
Intâia sărutare o știi, a fost a sa!
A celuilalt, o rece atingere de buze.
A lui!... Infiorarea simțirilor confuze!
Intâia sărutare, aceea ce desghiață
Simțirile profunde, chemându-le la viață,
Doar el, Mihai, în umbră, atunci, pe neștiute,
Mi-a furișat-o'n suflet cu vrăji necunoscute!

Mihai (Isbucnește în plâns, apoi, intră furtunos în odae).

Laura (Inspăimântată).

Cum? Tu, aici? Acuma? O, cum m'ai speriat!
Vorbește! Mă cutremur! Ce ți s'a întâmplat?
Eu te credeam pe mare... și tu, atât de-aproape!

Mihai

O aprigă furtună s'a ridicat pe ape
Și m'am întors acasă. O clipă, am rămas
In dreptul ușii tale, căci auzii un glas.
O rugă îngerească, curmându-mi chinul greu,
Din gura ta gingașă urca spre Dumnezeu.
Mi s'a deschis în față un paradis pierdut!
Simt toată fericirea întâiului sărut!

MIHAI EMINESCU: MELANCOLIE

SCHWERMUT

Aus dunklen Wolken schien zu öffnen sich ein helles Tor,
Aus dem die tote Königin der Nächte tritt hervor,
O kehre heim und ruhe sanft in deinem Sternenkranz,
In deinem blauen Sarg, in deinem lichterfülltem Glanz,
In deinem hehren Mausoleum, deinem Silberkleid,
O süsse Herrscherin der nachterfüllten Einsamkeit!
Auf Dorf und Wiesengrund senkt, einem Blütenschleier gleich,
Sich blanker Glitzertand herab, des Winters Märchenreich,
Es schimmert in der Luft, und wie von weissem Kalk erhellt,
Erglänzen all die Mauern hier auf weitem Trümmerfeld.
Der Friedhof nur ist wach mit seinen morschgewordnen Kreuzchen,
Und in dem Gräbertal hockt dort ein nebelgraues Käuzchen,
Im Glockenturm knarrt es wie von geisterhafter Hand geführt,
Ein unsichtbarer Dämon an die ehrnen Klöppel rührt,
Bringt leise sie zum Klingen, dass sie wehvoll klagen
Und ihre Trauer in die weite Ferne tragen.
Die Kirche liegt verfallen,
Steht fromm und andächtig mit ihren öden Hallen,
Die Türen und die Fenster lange schon zerbrochen sind,
Durch Ritzen und durch Fugen heult so hohl und bang der Wind,
Im Innern ist der farbenprächtge Schmuck schon längst verblasst,
Nichts blieb mehr übrig von den Bildern und dem frohen Glast,
Statt eines Priesters singt hier einsam eine Grille,
Statt eines Küsters pocht ein Holzwurm in die Stille.
. . . . . .
Der Glaube schmückt mit Heilgenbildern fromm und mild
Die Gotteshäuser, hat auch mir die Seele einst erfüllt
Mit Wundern sonder Zahl, doch liess ein grausames Geschick
Nichts mehr davon, kaum einen blassen Schatten noch zurück,
Vergebens sucht mein müder Sinn die Welt, die ich verlor,
Nur eine Grille zirpt mir todestraurig in das Ohr,
Umsonst such ich das Herz, das sich im Busen einst verbarg,
Nun sitzt ein Holzwurm drin, der zimmert mir den Sarg,
Und denk ich jetzo wieder an die längst verklungnen Tage,
Ist's mir, als sei mein ganzes Leben nur noch eine Sage,
Als ob ich nie gelebt, als obs ein Traum gewesen wär'
Wer ist's denn eigentlich, der mir erzählt die alte Mär?
Ich lausche hin und lache höhnisch über Leid und Not,
Als sei es nicht mein eigner Schmerz und ich schon lange tot....

Trad. de **Viktor Orendi-Hommenau**

MIHAI EMINESCU: SCRISOAREA IV

EPISTOLA IV

Sta il maniero solitario rispecchiandosi sui laghi
E da secoli l'ombrìa dorme giù nei fondi vaghi;
Ei s'innalza nel silenzio tra il radore delle piante,
Tanta tenebra gettando sovra l'onda rotolante.
Tra gli arcuati finestroni, dietro ai vetri, le tendine
Treman lunghe ed increspate, scintillanti quali brine.
E la luna sopra i boschi tremola, arde, si fa grande;
Staglia in cielo angoli e rocce, staglia vertici di piante;
Par che i roveri all'intorno siano un corpo di giganti,
Il suo sorger, qual tesoro misterioso, vigilanti.
Solo i cigni bianchi, quando dalle canne alzano i voli
Sopra l'acque alti padroni, di tal pace ospiti soli,
Frullan con gli aperti sommoli e la rompon capricciosi
Quando in cerchi tremolanti, quando in solchi luminosi.
Il falasco sfruscia e dondola al passar oltre de l'onde
E, tra l'erbe in fior, sospiri sonnolento il grillo effonde...
C'è nell'aria tanta estate, tante voci dolci e buone...

Sol guardava il cavaliero, sospirando, ad un balcone,
Tutto carico di foglie, che pendean dal parapetto
Rose porpora di Sciras e liane d'ogni aspetto.
Tanto il vespero 'inebria che il respir de l'acqua azzurra:
Oltre al naturale incanto la chitarra sua sussurra:

— „Oh, dimostramiti ancora nel sericeo vestimento,
Che mi sembra ricoperto d'una polvere d'argento;
Ti vedrei tutta la vita nell'alone tuo di luci,
Mentre sulla chioma bionda la tua bianca man conduci.
Vieni!... Deh, folleggia meco... con il mio destin... mi getta
Dal tuo dolce seno un fiore colto là ne la selvetta,
Che mi cada sulle corde sollevando un suono lieve...
Ah, così bianca è la notte, par caduta sia la neve!
O ch'io venga su ne l'ombra profumata di tua stanza,
Delle tele tue di lino m'ubriachi la fragranza;
E Cupìdo, astuto paggio, coprirà con la manina
La campana violetta, mia flessuosa padroncina!".

E un sfrusciar secco di sete s'ode sopra il pavimento,
Tra le rose porporine, le liane azzurre al vento;

Di tra i fior ride la bimba, pende giù dal parapetto:
Pari a lieve viso d'angiolo dell'amata appar l'aspetto
Dal balcon getta una rosa, poi, le mani sulla bocca,
Par lo sgridi dolce, mentre paroline ardenti scocca;
Indi dentro lei dispare, senti passi che discendono...
E, da l'uscio uscendo ràpida, alla vita ecco si prèndono;
Stretti vanno braccio a braccio... ben s'appaiano ambedue,
Essa è bella ed egli è giovane, alti al pari tutt'e due.
Già da l'ombra della sponda va su l'onde sonnolenti
La barchetta con le vele giù da l'albero pendenti
E, sospinta dalle pale, lenta avanza nella brezza
Dondolando tanto incanto, tanta splendida bellezza...
E la luna... la luna esce piena e s'alza così bionda
E un sentiero scintillante traccia d'una all'altra sponda.
Ch'essa stende sopra il ràpido immillarsi di ondicine,
Essa, l'àurea bimba, sogno dell'eterne nebbioline;
Quanto la sua luce dolce sempre più chiara s'effonde,
Altrettanto par che i flutti, par che crescano le sponde.
Par la selva ognor più grande, par che viene più vicina
Col lunar disco, signore de la massa cilestrina.
E con l'ombra lor gigante, con i fiori al suol pendenti
Sovra l'acqua oscura i tigli lievi s'agitano ai venti;
Lei con ambedue le braccia dell'amato il collo prende
Della bimba sopra il capo giù di fiori un nembo scende...
E arrovescia il capo idietro: — „Mi sgomenti, se non smetti...
Come orrendamente dolci sul tuo labbro sono i detti!
Come in alto or la tua schiava levi nel tuo pensamento,
Quando è sol la tua passione per me l'unico ornamento;
Con il fuoco di tua voce tu m'avvampi e mi sconquassi,
Come s'io un mito d'amore d'altri secoli ascoltassi.
I tuoi sogni, gli occhi tuoi sono tutti tanto scuri
Che ne l'umido lor fondo tu la mente mi spauri...
Dalli a me quegli occhi neri... deh, tu altrove non guardare,
Ch'io de l'ombra loro dolce non mi possa mai saziare —
Verrei cieca per fissarli!... Senti i flutti quì vicini
Come a mille in dolce idillio stan coi sideri indovini!
Mormoran i boschi neri, le cerùlee sorgenti
Si sussurrano tra loro solo i nostri amori ardenti
E perfin gli astri, che freddi tremolan fra i rami neri,
E la terra e il lago e il cielo ci son tutti amici veri...
Tu potresti pur la barra, fin le pale abbandonare
Onde a volo a lor piacere ci rapiscan l'acque chiare,
Poiché ovunque in lor balìa ci vorrà guidar la sorte,
Là saremo noi felici... nella vita e nella morte". —

Fantasìa, fantasìa!... quando stiamo noi due soli,
Come spesso tu per laghi, mari e boschi spicchi i voli!
Tali plaghe sconosciute viste hai tu qualche momento?
Quando avvenner tali cose? Forse al millequattrocento?
Ne' suoi occhi a tuo diletto non t'è lècito annegare,
Come vuoi, come ti piace non la puoi tu carezzare,
Né passarle al collo il braccio, bocca a bocca, cuore a cuore,

Domandarle sol cogli occhi: — M'ami tu? Dimmelo, amore! —
Ahimé! Manco hai steso il braccio, salta all'uscio il saliscendi
E giù zii e zie e suoceri, un congresso di parenti...
Lesto altrove volgi il capo, fissi al suolo occhi melensi...
Oh, non c'è un angolo al mondo per amar come tu pensi?
Ei diritti sulle sedie stan qual mummia secolare:
Tu, le mani strette, segui con le dita a giochicchiare,
O fai qualche sigaretta, dei tuoi baffi conti i peli
E in problemi culinari grande esperto ti riveli,
Sono stufo di tal vita... non di bere a la sua coppa,
Ma codesta sua miseria, ma codesta prosa è troppa.
A che val con mille pianti consacrar sì vani istinti,
Cui due volte dentro un anno fin gli uccelli son sospinti?
Non vivete voi, ma è un altro che v'ispira, — è l u i che vive,
L u i col vostro labbro ride, l u i si bea, sussurra, scrive,
Ché, quale onda che si ròtola, è la nostra vita sana:
La fiumana è sempiterna: è il Demiurgo la fiumana.
Non sentite l'amor vostro che v'è estraneo? Pazzi siete!
Non sentite che in nonnulla voi miracoli vedete?
Né che ai fini di natura serve solo quell'amore?
Ed è culla d'altre vite, che son seme di rancore?
Non vedete voi che il riso nei figliuòi pianto diventa?
Ch'egli ha colpa se la razza di Caìno non s'è spenta?
O teatro di pupazzi... suono inane di parole!
Narran come pappagalli mille baie e mille fole
Senza intendere un bel nulla... dietro a loro sta un attore
Che conversa con sé stesso, che ripete a tutte l'ore
Quel che un secol dopo l'altro sempre disse e ognor dirà,
Finché il sol nel cieco bàratro un bel dì si spegnerà.
Che? Allorquando tra le nubi, sui deserti va la luna,
Col tuo mondo di pensieri n'andrai dietro a la tua bruna?
Sdrucciolar vorrai sui ghiacci dei viòttoli innevati
E mirar i lumi accesi dietro i vetri illuminati
E vederla attorniata da uno stuol di perdigiorno,
Mentre nella sua incostanza lei sorride a tutti intorno?
Vorrai udire gli speroni, lo sfrusciare delle vesti,
Mentre i baffi essi s'arricciano, esse gli occhi strizzan lesti?
Mentre lei con uno sguardo fissa lor gli appuntamenti,
Tu starai gelando a l'uscio co' tuoi sciocchi sentimenti?
Passionale ed ostinato, l'amerai qual bimbo vile,
Mentre è lei gelida affatto, capricciosa come Aprile?
Perderai tu la ragione, le tue braccia consertando,
Dalla testa insino ai piedi l'ammirando e carezzando
Come un bel marmo di Paros o una tela del Correggio,
Mentre è lei fredda e civetta? — Senti, sei grottesco e peggio!
Sì... sognavo anch'io una donna che davver m'avesse amato;
Quando io fossi in gran pensieri, piano lei m'avria spiato:
Io vicin la sentirei, lei saprebbe che io la sento...
Fatto avrem di nostra vita d'un romanzo l'argomento.
Non la cerco più... A che cerco? sempre la canzone vecchia,
L'ansia della pace terna, che mi ronza nell'orecchia...

Ma son gli organi sfasciati, ma con note asprostridenti
S'alza il vecchio canto, come fanno a notte le sorgenti.
Quì, colà s'innalza ancora qualche puro balenìo
Da un bel „Carmen saeculare" che sognai una volta anch'io.
Ma più fischiano le note, stridon brillan suonan sorde
Tumultuose si sospingono e selvagge sulle corde;
Nel pensier passa il ciclone, m'arde il capo devastato,
Aspro, freddo suona il canto semiterno, interminato...
E dov'è, perch'io lo canti, della vita mia uno sprazzo?
Ahi! son gli òrgani sfasciati, l'organista è fatto pazzo!

Trad. de **Raffaele Amici**

W. v. GOETHE: EGMONT

Traducere de **Laura M. Dragomirescu**

ACTUL III.

Palatul Regenței.

Margareta de Parma.

Regenta: Mă așteptam! Sigur! Când viața întreagă ți-o treci în trudă și muncă îți zici: am înfăptuit tot ce mi-a stat în putință. Cel care stă însă deoparte și doar se uită și poruncește, — orișice-ai face. îi pare fleac.

Oh! regii ăștia! — N'aș fi crezut să mă supere atât!

Ce minunat lucru să domnești! — Și să abdic? — Tată-meu cum de-o fi putut? Nu știu, dar voiu face ca el.

Machiavell apare din fund.

Regenta: Vino, Machiavell! Tocmai rumegam scrisoarea lui frate-meu.

Machiavell: Pot să știu și eu ce scrie?

Regenta: E numai delicată atențiune pentru mine și grijă pentru state. Numai laudă pentru străduința, truda și devotamentul cu care am știut să-i apăr până acum drepturile Majestății Sale în țara asta.

Scrie că mă compătimește de toate neplăcerile de pe urma sălbăticiei poporului. Că de profunzimea vederilor mele e atât de convins, de înțelepciunea conducerii mele atât de nespus de mulțumit, încât aproape să zic: pentru un rege e prea amabilă scrisoarea, — pentru un frate cu siguranță.

Machiavell: Nu e întâia oară când își manifestă o mulțumire firească.

Regenta: Dar e întâia oară când și-o pune într'o formă retorică.

Machiavell: Nu vă înțeleg.

Regenta: O să înțelegi. — După introducerea asta, urmează: „Fără o pază puternică și fără ceva armată, nu vei reuși să te impui îndeajuns". Găsește că greșit am procedat când în urma plângerii locuitorilor ne-am retras trupele de prin provincii. Ocuparea armată care-i pare cetățeanului că-l sugrumă, nu face în realitate decât să-l constrângă să n'o ia rasna.

Machiavell: Asta i-ar îndârji peste măsură pe toți.

Regenta: Eu îți spun părerea Regelui, mă înțelegi. Își închipue că pentru un general energic, unul, știi, care să nu țină seamă de nimic, ar fi un joc să-i pună pe toți cu botul pe labe: pe nobili, pe țărani și pe cetățeni, — pentru care motiv și trimite o armată puternică și — pe ducele de Alba.

Machiavell: Pe Alba?

Regenta: Te miră?

Machiavell: Ați spus trimite. Poate vă întreabă doar dacă să trimită.

Regenta: Nu întreabă nimic. Trimite.

Machiavell: Veți avea dar subt ordinele Dv. pe un războinic încercat.

Regenta: Subt ordinele mele? Spune pe de-adretpul, Machiavell.

Machiavell: N'aș vrea să v'o iau înainte.

Regenta: Și eu n'aș vrea să mărturisesc. Mă simt jicnită; foarte jicnită. Frate-meu mai bine mi-o spunea fățiș decât cu întortochieri de stil ticluite de un secretar.

Machiavell: Și-au dat ei seama ce fac?

Regenta: Doar îi cunosc, din fir în păr. Ar vrea să vadă totul netezit și înnoit, și fiindcă nu se pricep ce fel, — cel dintâi care le vine c'un măturoi în mână, e și cel mai bun. Oh, și Regele, și sfetnicii lui, parcă-i am aevea înaintea ochilor.

Machiavell: Chiar așa?

Regenta: Până în cele mai mici amănunte. Sunt și oameni de treabă printre ei: Rodrig bunăoară, cinstit, cu experiență, și cu măsură în tot, nici ambițios din cale-afară, dar nici lăsător în nimic. Ori Alonzo, om dintr'o bucată, ori Freneda, întreprinzător în toate, ori Las Vargas, fire dârză, și alți câțiva care s'ar alipi unui partid tare dacă ar fi la putere.

Stă înfipt însă între ei Toledanul ăsta cu ochii adânciți și fruntea neînduplecată, dar cu privirea scăpărătoare, care mormăe printre dinți de „slăbiciune femeiască", de „concesii pripite", ori „femeia se pricepe să mâne un cal de ham, nu să stăpânească pe unul nărăvaș, — ori ironii de-astea de care am înghițit atâtea de pe la oamenii Curții.

Machiavell: Știu că ai găsit culoare bună să-l încondeiezi!

Regenta: Spune și d-ta, Machiavell, dacă în toată gama de tonuri cu care l-aș fi putut încondeia, ai pomenit un negru-galben-pământiu mai veninos ca fața lui Alba și culorile în care știe el să încondeieze: pe orișicare îl acuză ori de asupritor de credință ori de pângăritor de tron; Numai așa îi poate vedea pe toți dați pe roată și erași în țeapă, ori sfârtecați și arși de vii.

Tot ce-am făcut eu bun aci, e în ochii lor un nimic tocmai fiindcă e bun.

Se agață atunci te miri de ce fleac care a trecut, amintește te miri ce frământare care s'a potolit, și atât îi umple Regelui capul cu **răsvrătiri** și **nesupuneri**, și **acte de rebeliune**, de-l face să creadă că oamenii aicea se mănâncă de vii, când, de fapt, câte-o încordare de nimic, explicabilă din partea unui popor simplu, e uitată de mult.

Și atunci, firește, îl face să prindă o ură de moarte pe bieții oameni, apucă să-i scârbească, să-i socotească vite, monștri, — mai

să-i treacă prin foc și sabie. — Și crede că așa îi ții în frâu pe oameni!

Machiavell: Prea vă aprindeți. Și prea vă treceți cu firea. Doar sunteți Regentă.

Regenta: Lasă că știu eu: parcă-l văd că vine cu hârtie la mână. Sunt prea hărșită în tertipurile astea ale cârmuirii ca să nu știu cum dai pe unul la o parte fără să-l scoți din funcție: O să vină întâi cu o instrucție neclară și în doi peri. Pe urmă o întoarce el cum vrea; puterea o are. De m'oiu plânge, o să-mi spună că are și o instrucție secretă. De-oiu cere s'o văd, o să mă ducă cu vorba. De-oiu stărui, o să-mi arate o hârtie cu alt conținut, și dacă tot nu m'oiu lăsa, n'o să se mai sinchisească nicicum, oricât mi-aș bate gura. Și între timp, face pe dos de ce-aș fi vrut, iar ce-oiu vrea eu mi-amână la calendele grecești.

Machiavell: Ce n'aș da să pot să vă contrazic!

Regenta: Tot ce-am împăciuit eu cu o răbdare îngerească, are să învenineze el, și să întărîte prin cruzime. Subt ochii mei am să văd cum mi se năruе toată munca. Și până la urmă, să vezi, tot eu am să fiu răspunzătoare și de vina lui.

Machiavell: Așteaptă întâi să vezi, Alteță!

Regenta: Atâta putere am cât să mă stăpânesc. Să vină! Și am să știu să mă dau la o parte, să n'aștept să mă scoată el!

Machiavell: Așa pripit un pas ca ăsta?

Regenta: Mi-e mai greu decât crezi. Cine-a apucat să domnească, cine s'a deprins ca zi de zi să țină în mână soarta a mii și mii de oameni, coboară de pe tron ca într'un mormânt. Dar, tot mai bine așa decât să fiu moartă printre vii, ori să încerc să-mi țin cu sila o autoritate de ochii lumii, și un loc pe care altul l-a ocupat, îl stăpânește de fapt, și se bucură de el.

LOCUINȚA LUI KLÄRCHEN.

Klärchen, Mama.

Mama: Dragoste ca a lui Brackenburg n'am pomenit. Numai prin romane mai auzi așa.

Klärchen (Se plimbă prin încăpere îngânând un cântec):

Indrăgostitul doar
E fericit.

Mama: Bănuește legătura ta cu Egmont. Și totuși, dac'ai fi mai drăguță cu el și te-ai învoi, el tot te-ar lua de nevastă.

Klärchen (Cântând):

Cânt
Și durere.
Gându 'ntreg dus, —
Dor
Și avânt
Dar și chin de nespus, —
Aripi spre ceruri,
Suflet cernit,
Indrăgostitul doar
E fericit.

Mama: Sfârșește odată cu copilăriile.

Klärchen: Nu mă certa: e cântec, nu glumă. De câte ori n'am adormit cu el pe un copil mare!

Mama: Nu-ți mai stă capul decât la dragostea ta! Mai gândește-te și la altceva! Nu-l depărta pe Brackenburg; atâta-ți spun. Tot el ți-o fi norocul până la urmă.

Klärchen: Cum! El?

Mama: Ei da, nu știi cum se întorc lucrurile. Voi copiii, nu vă uitați în viitor și râdeți când vă deschidem ochii. Dar tinerețea și dragostea trec. Vine și-o vreme când ai da orice să-ți aibi un colțișor al tău pe lume.

Klärchen (Se înfioară, tace, apoi cu patimă):

Mamă, timpul și Moartea lasă-le să vină ele. Nu te gândi mai dinainte. — E groaznic. Când or veni — când o trebui — atunci — le-om primi cum ne-om pricepe.

Să nu-l mai văd pe Egmont? (Isbucnind în plâns). Nu! Asta nu! — Asta nu!

Egmont (Înfășurat într'o pelerină, cu pălăria trasă pe ochi).

Egmont: Klärchen!

Klärchen. (Cu un țipăt, dându-se înapoi). Egmont! (Alergând către el). Egmont! (Il îmbrățișează și se cuibărește la pieptul lui).

Bunule! Dragule! Sufletule! Ai venit! Ești aci!

Egmont: Bună seara, Măicuțo!

Mama: Bună seara, domnule. Fetița mea se pierduse de tot cu firea că întârziați atât! Toată ziulica numai de Dv. a vorbit și a cântat.

Egmont: Dar ceva de cinat tot îmi dați.

Mama: Prea mare cinstea. Numai s'avem ce.

Klärchen: Cum nu! Lasă, mamă! M'am îngrijit eu de câte ceva. Să nu-i spui!

Mama: Nimica toată.

Klärchen: Las! Să vezi! Ei, și mai mă gândeam și-așa: Eu când îl am pe el, nu mai mi-e foame. Dece i-ar fi lui foame când mă are pe mine?

Egmont: Ce spui!

Klärchen. (Bate din picior supărată și se întoarce cu spatele).

Egmont: Ce e cu tine?

Klärchen: Ce rece ești azi! Nici nu m'ai sărutat încă! Ce-mi stai cu mâinile ascunse ca un copil în fașă! Nu face de-un soldat, nici de-un îndrăgostit să stea cu mâinile înfășate.

Egmont: Se mai întâmplă, dragă: Soldatul bunăoară, când stă la pândă să prindă ceva dela vrăjmaș, se încordează și se adună în de el să-și rumege cât mai bine lovitura. — Iar un îndrăgostit...

Mama: Nu poftiți să luați loc? Și nu vă scoateți haina? Eu mă duc la bucătărie. Klärchen își uită de toate când vă vede. Trebue să vă mulțumiți cu ce s'o găsi.

Egmont: Primirea d-tale caldă ar da savoarea.

Klärchen: Atunci dragostea mea ce ți-ar mai da?

Egmont: Tot ce vrei.

Klärchen: Spune, hai, dacă-ți dă mâna.

Egmont: Dar mai întâi.... (Şi-aruncă pelerina şi rămâne într'o frumuseţe de costum spaniol).

Klärchen: Doamne sfinte!

Egmont: Iacă, am mâinile libere. (O strânge la piept).

Klärchen: Stai! Iţi boţeşti tot! (Se dă îndărăt). Ce minune! Numi vine nici să te ating!

Egmont: Eşti mulţumită. Ţi-am promis eu că viu în costum spaniol.

Klärchen: Nici nu te-am mai rugat de-atunci. Credeam că nu vrei. — Ah! Ordinul Argonaut!

Egmont: Acum l-ai văzut.

Klärchen: Impăratul ţi l-a pus?

Egmont: Da, fetiţo. Şi lanţul, şi insigna îi dau celui care le poartă cele mai de seamă privilegii. Nimănuia în lume nu-i recunosc drept de judecată asupra faptelor mele decât înaltului Comandant al Ordinului şi adunării Cavalerilor.

Klärchen: Oh, lumea întreagă ar putea să te judece! Ce frumuseţe de catifea! Ce fireturi! Ce broderie! Nu ştii la ce să te uiţi mai întâi.

Egmont: Uită-te în voe!

Klärchen: „Lâna de aur!". Mi-ai spus odată că e simbolul a tot ce-ai să-ţi dobândeşti, prin merite şi sârguinţă, mai mare şi mai de preţ. Intr'un fel — o asemăn cu dragostea ta. Tot aşa o ţin pe inimă. — Şi totuşi.

Egmont: Ce crei să spui?

Klärchen: Totuşi nu e acelaş lucru.

Egmont: Cum?

Klärchen: Nu mi-am dobândit-o prin merit şi sârguinţă. N'am meritat-o.

Egmont: In dragoste e altfel. O meriţi tocmai fiindcă nu te străduieşti s'o ai. — Şi mai totdeauna o au tocmai cei care nu aleargă după ea.

Klärchen: Asta după tine o judeci? La tine te gândeşti când dai asemenea sentinţă? Pentru că te iubeşte atât de mult poporul?

Egmont: De-aş fi făcut măcar ceva pentru el! De-aş putea să fac! Dar din îndemnul lor sufletesc ţin la mine.

Klärchen: Sigur că ai fost azi la Regenta.

Egmont: Am fost.

Klärchen: Te înţelegi cu ea?

Egmont: S'ar zice că da. Ne vorbim amabil şi îndatoritor.

Klärchen: Dar în fond?

Egmont: Ii vreau tot binele. Avem, e drept, păreri diferite. N'are aface. Foarte de treabă femee. Işi cunoaşte oamenii, şi ar avea şi mai multă pătrundere dacă n'ar fi atât de bănuitoare. Işi face mult sânge rău din pricina mea, fiindcă, oricum m'aş purta, ei tot i se pare că am ascunzişuri; când n'am niciunul.

Klärchen: Chiar niciunul?

Egmont: Vreun colţişor ascuns, poate. Nu există vin care cu vremea să nu pună şi ceva piatră pe butoi.

Când e barem vorba de Orania, hotărît, e tema ei favorită şi veşnic nouă: I-a abătut lui să-i meargă faima că e veşnic în urmărirea

unui gând ascuns. De atunci i se uită țintă în frunte să știe ce gând ascunde și-i urmărește pașii să știe încotro l-or duce.

Klärchen: E nesinceră?

Egmont: Regentă... și mai întrebi?

Klärchen: Iartă-mă, vreau să spun: e prefăcută?

Egmont: Nici mai mult, nici mai puțin ca oricare care vrea să-și ajungă ținta.

Klärchen: N'aș putea să trăesc în așa lume.

Are o energie de bărbat. Altfel de femee decât noi astea care coasem și vedem de bucate: Impunătoare, inimoasă, hotărîtă.

Egmont: Da, cât nu se încurcă ițele prea mult. Deocamdată i s'a cam dus cumpătul.

Klärchen: Ce spui!

Egmont: ...Are și mustăcioară pe buza de sus, și, când și când câte-o criză de podagră. Adevărată amazoană!

Klärchen: Vajnică femee. Mi-ar fi teamă să-i stau înainte.

Egmont: Altfel nu ești timidă. N'ar fi teamă, mai mult o sfială feciorelnică.

Klärchen. (Își pleacă ochii în jos, îi ia mâna și se reazămă de el).

Egmont: Te înțeleg. Draga de tine! Dar n'ai decе să-ți pleci ochii. (O sărută pe ochi).

Klärchen: Lasă-mă să tac! Lasă-mă să te simt lângă mine! Lasă-mă să mă uit în ochii tăi. Totul să găsesc în ei: mângâere și speranță, bucurie și amar. (Îl îmbrățișează și i se uită în ochi). Spune-mi, spune: Nu-mi vine să cred: Tu ești Egmont? Contele Egmont? Marele Egmont care stârnește atâta faimă, de care citești peste tot, care e slăvit de toate provinciile?

Egmont: Nu, Klärchen, acela nu sunt eu.

Klärchen: Cum!

Egmont: Vezi tu, Klärchen? — Să stăm jos. (Se așează; ea se lasă pe un scăunel, cu brațele pe genunchii lui și se uită la el).

Egmont de care vorbești tu — e un Egmont închis, distant și rece. Care trebue să se stăpânească, să se prefacă după împrejurări: hărțuit, rău înțeles, năpădit de griji în timp ce lumea-l socotește vesel și fericit. Iubit de un popor care nu știe ce vrea, ridicat în slavă de o mulțime pe care nu te poți bizui, înconjurat de prieteni în care nu te poți încrede, pândit de oameni care caută să te încolțească, — un Egmont muncind și străduindu-se adesea fără scop, de cele mai multe ori fără răsplată. — O, tac mai bine, să nu-l știi nici cum e, nici cum se simte. Câtă vreme cel din fața ta, Klärchen, e împăcat, senin, fericit, iubit și înțeles de cea mai aleasă ființă pe care și el o înțelege până în adânc, și cu toată dragostea, cu toată încrederea o strânge la piept. (Imbrățișând-o). Iată-l pe Egmont al tău!

Klärchen: Acum pot să mor! Bucurie mai mare în lumea asta nu poate fi.

Sfârșitul actului III.

DIN TOATE UNA SINGURĂ

de **Rainer Maria Rilke**

Când Ana-Maria intră în odae la Werner, palidul tânăr dete deoparte figurina de lemn la care tocmai cioplea, scutură aşchiile de pe genunchi şi se uită la ea cu ochi mari deschişi. Privirea-i întunecată îi dăruia ceva din acea înduioşată recunoştinţă cu care capiii orfani şi bolnavii singuratici întâmpină o cât de puţină bunătate. Ana-Maria fiind obişnuită, nu luă aceasta deloc în seamă Ea-i surâse şi cu încordată curiozitate de copil, privi lucrul întrerupt :

„Sfânta Fecioară?" întrebă ea şi fărmă câteva aşchii înelate între degetele-i subţiri.

Şi Werner dete din cap de câteva ori : „Sfânta Fecioară".

Se întâmpla când şi când să i se comande pentru o răscruce sau pentru o firidă de poartă un Sânt-Ion sau Laurenţiu, uneori câte un Sân-Nicoară cu inscripţia: „Ca un ocrotitor îndeosebi al drumului pe ape, păzeşte-ne pe noi" sau chiar un Sânt-Egid, deasupra căruia de fiecare dată trebuia să stea scris: „Fereşte-ne Milostive de râie". Dar acestea erau comenzi şi ele îi veneau cam rar bolnavului Werner. El sculpta de cele mai multe ori după simţirea-i proprie, şi atunci numai şi numai madone. Unele mari cari cu mândrie de mamă, purtau pe braţe cu mâneci bogat fălduite copilul bucălat al mântuirii, iar altele mici şi firave care, uimite de a fi mame, păreau de oboseală gata să-şi lase undeva pe jos copilaşii mântuitori şi binecuvântători ; apoi mai erau unele care aveau coroane înalte şi largi şi întindeau mânile în dăruiri necontenite, ba încă şi unele, care cu o ruşinoasă sfială, încrucişau braţele ţapene pe piept şi aveau pleoapele îngreuiate de multele şi lungile aplecări ale ochilor. In fine se găseau şi din acelea care trebuiau să fie zugrăvite. Ele căpătară obraji roşii, buze foarte roşii şi arătau mult mai sănătoase şi mai frumoase. Dar toate aveau ceva unic în trăsături : marea recunoştinţă faţă de Werner fără de care ele nu ar fi avut fiinţă cât e lumea. Şi de bună seamă că toate cu drag s'ar fi pus laolaltă şi l-ar fi ajutat cu puteri unite pe acest tânăr spre a mişca din nou picioru-i înţepenit de şaisprezece ani, dacă cineva ar fi îngenunchiat numai odată înaintea lor. Dar cele mai multe nu erau comandate, stăteau în cămara din pod lângolaltă într'o tihnită aşteptare şi nici nu le trecea prin minte să creadă că ele înseşi cu a lor unire lăuntrică puteau înfăptui o asemenea minune. Oamenii din orăşel se minunau că

Werner nu obosea să sculpteze o Marie după alta, iar cei mai bătrâni, scoși din fire și uluiți, clătinau din capul cărunt. Ei vedeau într'asta o nelegiuire, fiindcă nimeni nu putea ști aevea cum arată anume sfânta Maria, necum Werner care, așa slăbănog cum era, nu putea merge niciodată la biserică. Ana-Maria era poate singura care nu se mira. I se părea cu totul firesc, când își amintea de băiatul de odinioară cucernic și gingaș care, străin față de ceilalți copii, colindase cu ea prin tristele livezi din afară de oraș. Asta era înainte de îmbolnăvire; numai că în pasul lui era încă de atunci ceva îngrijorător și fugarnic, ceva de care Ana-Maria se temea și de a cărui primejdie era în acelaș timp atrasă și înduioșată. Dacă nu vorbeau și nu găseau nici o floare, buzele lui adeseori cântau la întâmplare un cântec molcom și nostalgic, și nimeni nu știa de unde-i venea. Iar când soarele roșu aprins asfințea după rămurișul de salcii, el isbucnea în plâns cași când chiar atunci i-ar fi murit cu adevărat un om drag. Asta era mai demult când erau amândoi copii. Și Anei-Maria nu i se părea a fi un drum chiar așa depărtat dela melancolia plânsului de seară până la plăsmuirea de madone, îndeosebi prin starea lui de bolire. Deaceia nu era mirată de purtarea lui și găsea foarte firesc că ea, tot așa cum cutreerase livezile cu Werner când el putea umbla, acum ședea uneori în odae la Werner cel osândit să uite de umblet, și cu aceiaș caldă însuflețire se uita la sfinții lui de lemn cași odinioară la lacrimile lui. Ea vedea în tânărul bolnav tot pe ciudatul tovarăș de joc, care avea nevoe de mila cași de surâsul ei; și visa câteodată ochii lui adânci și suferinzi și mânile-i, acele mâni feciorelnice, albe, bolnave, care în amurg aveau totdeauna ceva din o solemnă binecuvântare.

Aceste visuri îi veneau când sta dinaintea bolnavului. Ea dădea puțin peste spate capu-i împovărat de părul bălaiu, încrucișa mânile-i în poală și privea în fața lui ca la o priveliște îndepărtată. „Ana-Maria, ce-i cu tine ?"

Ea se trezi și zise numai atât: „Stau pe gânduri".

„La ce gândești tu, Ana-Maria?"

„Mă gândesc, oare mai sunt mulți oameni, mereu bolnavi ca tine ?"

„Tare mă tem că vor fi mulți, Ana-Maria".

„O, dar pentru ei nu trebuia să fie lumea asta toată, nici pădurile și nici marile orașe, cu așa de multe lucruri stranii și sărbătorești? Că astea toate ei nu le văd niciodată".

„Ei le visează numai Ana-Maria".

Ana-Maria tăcu rușinându-se.

Odată, tot într'o astfel ed înserare, zise Ana-Maria : „Știi tu, adesea mă gândesc dacă și tu te rogi la sfintele fecioare sculptate de tine ?".

Bolnavul zâmbi frumos: „Eu le fac și asta e rugăciunea mea".

Ana-Maria cugetă o clipă și apoi zise ca pentru sine: „Cum îți închipui tu pe Maria ? Dece tocmai așa ? Ai văzut vreodată vreo icoană frumoasă ?"

„Nu știu. O icoană sau un vis. Dar acum o am mereu înaintea mea. Ea este cași dorul".

Fata întrebă : „Cine-i seamănă mai mult ?"

Werner răspunse închinzând ochii : „Toate împreună sunt ea. Dacă tu dăruești uneia darurile multora, drăgălășia, grația, puterea, căldura, aceea una va fi aidoma ea. Eu sculptez mereu altele noui, pentru că într'ânsa e nespusă bunătate și iubire. Toate acestea împreună și numai cele isbutite de mine sunt ea. Așa îmi este dragă mie". El întinse apoi solemn brațele ca în fața unei viziuni.

După asta Werner se încovăe, apucă figurina ce tocmai o modela, o ținu sus spre întuneric și șopti : „Poate încă odată fac din toate una singură". El respiră adânc : „Pe aceea vei căpăta-o tu, Ana-Maria".

Ana-Maria, viclenind din ochi, râse : „De nunta mea".

„Dece de nuntă ?" Glasul lui Werner era ciudat și răgușit ca după o spaimă.

Ana-Maria adăogă serios : „Pentru că asta e o sărbătoare". Și pe loc stătu înfiorată.

Sosise vremea în care Ana-Maria avea nevoe de o madonă. In fiecare dimineață Werner se târa cu cârjile până în odaia din pod ca să aleagă lemnul potrivit pentru lucrarea nouă. Nu găsi niciunul potrivit pentru lucrarea nouă. Nu găsi niciunul bun și atunci, obosit de urcare și căutare, se așeză într'un colț al acestei cămări răcoroase, și cercetă pe îndelete multele Marii, care erau așa de mâhnite, că niciodată nu văzuseră un copil rugându-se și că sâmbăta nu ardea lumina dinaintea niciuneia din ele. Dar el nu voia să știe deloc de sfintele care stau acolo neclintite și prăfuite, ci se gândea numai că avea să se mărite Ana-Maria acum, și că el trebue să-i dea de nuntă o madonă.

Demult nu văzuse pe Ana-Maria. Din seara aceea ea părea că se teme de dânsul. Deaceea trimetea din când în când pe Clara, surioara ei de zece ani. El prinse dragoste de copilă și o porecli Șoricel, pentrucă era sprintenă, licăritoare și drăguță. Șoricel dimpotrivă, simțea o oarecare grijulie superioritate, și odată mărturisi familiar lui Werner că ar fi copilul ei cu totul prostuț și stângaciu. Mititica venea în fiecare zi și-i aducea câte o floare, un măr sau numai gurița ei fragedă și răcoroasă, care pentru el era lucrul cel mai drag din lume.

După multă alegere Werner dete de un lemn mai mlădiu și-și puse dinainte una din madone care i se păru mai bună de model. Era una din cele mai mari și mai arătoase, și Șoricel se bucură cu ochi strălucitori și cu gura căscată de splendoarea coloritului.

Dar deodată zise fetița : „Știi tu, că asta nu e deloc sfânta Maria ?". Werner, care vedea că nu-i merge lucrul, o privi întrebător. Șoricel tăcu stânjenită și apăsă pe gură mânuța-i cu gropițe.

„Dece ?" întrebă Werner.

„Fiindcă... nu pot să spun", își tăie vorba copila și luă aere de împielițată viclenie.

„Atunci, cine e, știutoareo tu ?" o măguli bolnavul obosit.

Șoricel se alătură de el.

„E sfânta Agata ?" o iscodi tânărul netezindu-i părul.

„O, nu".

„Sfânta Ana ?"

Şoricel dete din cap îmbufnată.

Werner numi toate sfintele care-i veneau în minte. Copila îl deszicea tot mai tare pânăce la urmă se bosumflă şi se răsti de nerăbdare : „Prostule, nu e nici o sfântă, e un om ca toţi oamenii". Werner zâmbi.

„Ghiceşte".

„O, tu nu poţi ghici", adaose Şoricel cu un ton plângător şi totodată cam dispreţuitor, când văzu faţa nedumerită a prietenului.

Ea-şi luă poza cuvenită şi zise : „Ana-Maria".

Bolnavul păli cu totul. Mânile-i albe tremurau uşor. El se lăsă peste scaun şi-i păru că vede şi asemueşte repede imaginea Anei-Maria care creştea într'ânsul alăturea cu marea şi minunata madonă din faţă-i. Copila s'arătă la început foarte desamăgită şi uimită, câtă vreme Werner stătu serios şi liniştit; dar se sperie grozav, când el dintr'un salt ajunse la cârji şi porunci cu voce străină : „vino !".

Şi copila fu înfricoşată. Voia să mai întrebe : „Ce-i cu tine ?" Dar inima-i înspăimântată bocănea în piept şi nu-i da răgaz cuvântului. Slăbind în genunchi, ea se târa după cârjele ameninţătoare ale bolnavului până ce ajunse în cămara dela pod. Acolo Werner o smuci de braţ, înainte de a-i întâlni ochii pe întuneric„ şi o întrebă aspru : „Nu-i adevărat că şi asta e Ana-Maria ?"

Şoricel nu putea recunoaşte nimic. Smuncitura o duru ; ea îşi reculese puterile şi zise gata de plâns : „Da".

„Dar asta ?" auzi ea pe bolnav. Acum credea privind că recunoaşte ceva cu totul asemănător madonei din odae : „Şi asta".

Ea se simţea smuncită mai departe. Ca o rugare fierbinte suna gâfâind întrebarea lui Werner : „Şi asta de aici ?"

„Şi asta", adaose în grabă Şoricel. Incet-încet ea recunoscu pe întuneric numai Ane-Marii mari şi frumoase. Astfel se mai desfricoşă şi zise minunându-se : „Ah", apoi ca s'o lase în pace cu întrebările, adăogă : „Toate, toate".

Atunci Werner lăsă braţul ei, şovăi până la colţ şi căzu istovit în scaun. Amândouă cârjile pocniră pe podele. Şoricel se uită chiorîş şi cu teamă la el. Faţa lui părea cu totul abătută. Copila întoarse privirea îndată spre multele păpusi şi merse cu degetul pe gură în vârful picioarelor dela o Ana-Maria la alta.

Werner ţinea uşa încuiată. O deschidea numai bătrânei sale îngrijitoare, când i-aducea de mâncare. Dar ea putea să ia înapoi aproape neatinsă cina. Târziu sub zarea unei lumânări cioplea bolnavul neobosind. Mânile-i se înfrigurau de nu-şi mai simţea de trudă degetele. In adâncul nopţii ardea lumina-i sfârâind şi pâlpâind până se scurgea toată şi se stingea. Intunericul căzu greu peste ochii lui osteniţi, dar mâna-i încleştată nu slăbea cuţitul. Mai făcu în lemn vreo două crestături oarbe şi repezi. Ele stăteau puternice ca nişte isbituri. I se năzări că aşa trebuia sfânta fecioară dorită de dânsul să-i conducă unealta în bezna nopţii şi să dărue mânei sale supuse puterea de a întipări acele trăsături ce el nu şi le putea închipui dar care trebuiau să fie cuprinsul a tot ce e înalt şi sfânt.

El nu se lăsă de lucru şi cu ochi îndureraţi, veghind peste noapte aştepta zorii zilei. La îngânarea luminii ridică figura de lemn. Şi ceeace văzu în faţă-i, era mereu aceeaş Ana-Maria, care trebuia să facă nunta într'una din zilele următoare. Indată ce o recunoscu, lovi figura de policioara ferestrei aşa de tare, de se desprinse capu-i şi sbură în largă arcuitură prin amurgul din odae. Werner lăsă trunchiul să cadă şi-şi îngropă degetele în plete, aşa încât unghiile şi le simţi răsbind ca şuruburi reci de fier.

Dincolo răsări timpuriul soare de vară. Negura se resfira de pe acoperişuri şi în grădina învecinată dimineaţa jubila cu sute de ciripiri. Cu ochii osteniţi de veghe încremeni Werner la strălucirea purpurei. El nu putea îngenunchia cu picioarele-i moarte, dar sufletu-i desperat zăcea pe genunchi în rugăciune înfrigurată când cu mânile sus încheiate se ruga :

„Fecioară sfântă, tu eşti şi totuş nu eşti chiar ca Ana-Maria ! Tu nu poţi fi ca una care nunteşte în zilele astea. Pe tine vreau să te preamăresc. De când Dumnezeu mi-a luat harul, de nu mai pot umbla în picioare, te iconesc pe tine. Ascultă-mă ! Pe tine ! Cu săracele-mi, slabele-mi mâni, eu ţie-ţi fac lemniile mele rugăciuni. Nu mai ai nici o bucurie de asta ? Fecioară sfântă, sunt chipuri nevrednice de tine şi a ta bunătate nu este în ele. Dar ajută-mi să fac o icoană asemenea cu tine, măcar cât o scânteioară asemenea cu soarele. Am să-ţi fiu recunoscător. Numai să fie lumină din lumina ta, iubire din iubirea ta. Numai să nu fie ca aceea, căci tu nu poţi să fii ca Ana-Maria care petrece nuntind în zilele acestea".

Vocea îi era decolorată şi mânile-i alunecară pe genunchi în deplină istovire. Cu pleoape închise stătea dus după rugăciune. El se odihnea caşi copiii după o lungă, tulbure noapte de înfrigurare.

Dar după câteva clipe sări dintr'odată, mânui un lemn nou încercând, şi cu o nefirească şi supraînteţită îndemânare, începu el iute să lucreze. Ochiul său veghea cu o înfricoşată şi pânditoare încordare asupra formei, care, cioplită repede, se modela şi se desfăşura. Acum şimţea în sine o vlagă sfântă biruitoare şi binecuvântarea rugăciunii îi deştepta o dulce, tainică speranţă. El o simţea la fiecare atingere. De data asta era altfel decât toate celelalte cincizeci, sau o sută, sau o mie de mai înainte. Trebuia să întruchipeze ceva cu totul nou, neprihănit în fiinţa-i încă neîntrupată, nu toate contopite în una, ci una, care nu ştia nimic de celelalte toate. Il exalta un mare lăuntric chiot triumfător şi-i era caşi când bucuria tremura în degetele lui mai vârtos ca oboseala-i convulsivă. După câteva ore ce i s'au scurs ca nişte minute, se ostoi, aşeză lucrul în pervazul ferestrei şi cu zâmbet gânditor se uită la trăsăturile gingaşe care, uşor învăluite, se iveau din lemnul aromatic. Era o figură blajină, suferindă cu înfăţişarea uneia care-şi ia rămas bun, şi pe care nu o putem cunoaşte limpede, poate pentrucă ni-i prea departe sau că ochii noştri sunt plini de lacrimi. Cam tot aşa îşi închipuia Werner pe biata sa mamă bolnavă, pe care abia o cunoscuse, căci ea trebui de timpuriu să-şi încrucişeze mânile în groapă. Şi pe când el cu totul mecanic cioplea mai departe lem-

nul, sufletul său, uşor înduioşat, merse înapoi până la pălitele flori ale iubirii aproape uitate a mamei.

Ca de cineva furişat pe uşă, speriat se trezi paraliticul din visele sale. El tresări şi cu priviri tulburi şi din departe chemate străbătu cu ochii odaia până la cele mai adânci unghere, unde înserarea-şi întinse mrejele ei. Era singur. Dar când se aşternu din nou la lucru, ştiu că cineva-i stătu alături şi sculpta cu el împreună. Cu un gest de apărare, se aplecă deasupra figurii. Dar cel dealături i-apucă înainte şi prelucrând-o brusc spărgea liniile suprafine şi maladive şi le da un caracter ceva mai sănătos şi mai real-pământesc : ceva din adevărata Ana-Maria. Werner îngheţă de groză. El simţea că acum lupta e pe viaţă şi moarte. Unealta-i sclipea coborînd şi suind în pripă de prigonire nebună şi se purta ca un fulger prin scobituri din care sburau aşchiile. El voia a depăşi pe celălalt sculptor. Dar acesta cu neînduplecată brutală linişte tăia şi tot tăia din lemn nimicind în batjocură orice trăsătură datorită bietului artist gâfâitor. La urmă-i păru bolnavului că neoprita-i grabă fu potolită în folosul adversarului. Atunci îl cuprinse furia neputinţei. Dreapta-i tremurând atacă lemnul în chip tot mai sălbatic şi fără rost. Ochii lui nu mai ştiau de ea. El îi pironi spre rumena faţă a înserării şi răcni : „Tu sau eu". Mâna-i caşi desprinsă din el, lucra tot înainte şi ascuţita-i daltă nu mai scobea în lemnul vârtos. El tăia în propriile-i mâni sângerătoare.

Traducere de **Iulia Murnu**

P A U L V A L É R Y

III

TEORIA POEZIEI ŞI POEZIA PURĂ

Pentru cititorul atent, teoria poetică a lui Valéry este în mare parte efortul de a justifica propria-i poezie. Pe măsură ce descoperă pe simboliști și reușește să înțeleagă intențiile lui Mallarmé, el devine mai exigent cu sine și cu regulele cărora trebuie să se supună versul. Omul care cercetează și topește materia sonoră în alambicul mintal, care căuta să obțină efecte neașteptate din calculul relațiilor și flexiunilor vorbirii, nu putea să nu proclame, ca principiu al esteticei sale, decât *exercițiul și compoziția.* Ideile schițate în capitolul precedent sunt valabile și pentru poezie. Nu vom reveni asupra lor, afară de cazul când vom fi nevoiți să punem în relief unele păreri ale autorului despre poezie și valoarea ei.

Cuvânt și poezie

Fiecare artă, indiferent de treapta pe care stă în scara valorilor estetice, este obligată să întrebuințeze anumite materiale și mijloace, pentru a converti ideia în forme sensibile și inteligibile, în acelaș timp. In modul acesta, arta devine mijloc de comunicare și sugestie; iar expresia spirituală se cristalizează în materie, pe care o spiritualizează. *Osmoza între spirit și materie este postulatul oricărei arte.*

Arta literară nu se poate servi decât de materialul sonor: cuvinte și convenții reciproce, relațiuni și poziții sintactice. Dar dacă acest bun este adevărat pentru literatură în genere, nu este în aceeași măsură și pentru poezie.

Logica noastră, în virtutea principiului: ce este valabil pentru *întreg* este necesar valabil și pentru *parte,* ne-a obișnuit să confundăm proza cu poezia și vice-versa. Din această confuzie, o mulțime de erori au luat naștere; ele mișună încă, atât în critica literară, cât și în concepția și tehnica poeziei. Poezia este literatură, fără îndoială, dar ea nu se întemeiază pe aceleași modalități și nu derivă din izvoare comune cu proza. Cuvintele sunt instrumente, am putea zice, de a doua mână. Ele nu interesează pe poet decât atât cât pot fi împerechiate și sudate într'un tot, alcătuit din *ritm, formă, melodie.*

Nu se ajunge la poezie plecând dela cuvânt ca atare, ci dela *ritm,* a cărui prezență în mintea poetului comandă cuvintele

şi sunetele convenabile. Valéry insistă în toate ocaziile asupra acestei note particulare poeziei. Eforturile sale de precizare nu sunt însă totdeauna simultan convergente şi precise. Uneori, intenţia lui se dirijează în deosebi către delimitarea poziţiei poetului faţă de *idei* şi *concepte*, alteori el pledează în favoarea autonomiei muzicale a poemului, sau mai bine zis în favoarea subordonării *voite* a cuvintelor schemei sonore care condiţionează versul. Atitudinea aceasta, dacă este sau nu voită, interesează puţin în ea însăşi.

Examenul ideilor lui Valéry pare să ne ducă la constatarea unei relaţii neîntâlnite la interpreţii lui. Este vorba de geneza versului. Mulţi dintre ei semnalează legătura dintre ritm şi vers, dar uită să evidenţieze faptul faţă de atitudinile menţionate. Există două modalităţi genetice ale versului: 1) *ritmul* care se impune întâiu şi 2) *sonoritatea fluidică*, din care ţâşneşte versul, ca şi scânteia din cremenea izbită de amnar. Se pare că distincţia noastră ne îngăduie să precizăm simetria lor şi să stabilim mai bine natura „materiei" poetice. Ritmul este o mişcare globală a gândirii, fără obiect precis, fără existenţa unui concept analitic. El este corpul unei „gândiri muzicale". Această modalitate, apărată şi susţinută de experienţa lui Valéry, este complimentul simetric al independenţei poeziei faţă de idei şi concepte. Într'adevăr, după mărturiile făcute, autorul *„Cimitirului marin"* ar fi scris acest poem în urma apariţiei în conştiinţa sa a ritmului decasilabic. Ritmul a atras apoi şi cuvintele şi felul consoanelor şi ideile învăluite în simboalele sonore.

Experienţa merită să fie relatată: „Cât despre «Cimitirul marin», intenţia nu fu la început altceva decât o figură ritmică goală, sau umplută de silabe fără sens, care mă obsedă câtva timp. Observai că această figură era decasilabică şi făcui unele reflecţii asupra acestui tip prea puţin întrebuinţat în poezia modernă; mi se părea sărac şi monoton. Era puţin lucru faţă de alexandrin, pe care trei sau patru generaţii de artişti mari îl elaboraseră prodigios.

Demonul generalizării îmi sugeră să încerc a ridica pe acest *Zece* la puterea lui *Douăsprezece*. El îmi propuse o strofă de şase versuri şi *ideia* unei *compoziţii* întemeiată pe numărul acestor strofe asigurată de o felurime de tonuri şi funcţiuni, cărora trebuia să le atribui. Contraste sau corespondenţe urmau să fie instituite între strofe. Această ultimă condiţiune, pretinse în curând ca poemul posibil să fie un monolog al „meu", în care temele cele mai simple şi cele mai constante ale vieţii mele afective şi intelectuale, aşa cum ele se impuseseră adolescenţei mele şi se asociaseră mării şi luminii unui oarecare loc de pe ţărmurile Mediteranei, să fie chemate, ţesute, opuse.

Toate acestea duceau gândul către moarte şi atingeau gândirea pură. (Versul ales de zece silabe se aseamănă cu versul dantesc).

Trebuia deci ca versul meu să fie dens şi puternic ritmat. Ştiam că mă orientez către un monolog personal, dar tot pe atât de universal pe cât l-aş putea construi. Tipul versului ales, forma adoptată pentru strofe, îmi furnizau condiţiunile care favorizau unele „mişcări", îngăduiau unele schimbări de ton, chemau un stil... „Cimitirul marin" era *conceput*. O muncă destul de lungă urmă" [1].

[1] Variétés III, pg. 68—69.

Infiriparea ritmului este aşa dar izvorul poemului. Datorită lui, se naşte forma, se aleg amintirile şi experienţele anterioare, ideile şi haina lor verbală.

Dar ritmul nu este singurul izvor al poeziei. Alteori, declară Valéry, versul este chemat de o vagă imagine sau schemă sonoră. Ea este atât de pregnantă, încât relaţiile neprecise la început între consoane şi vocale, comandă progresiv cuvintele cele mai potrivite. Forma poetică apare în felul acesta independentă şi faţă de materia verbală, pe care o utilizează totuşi ca *mijloc* de concretizare.

Analiza sumară a „materiei" poetice, ne duce dintr'odată la o concluzie centrală poeticii lui Valéry: *primatul formei*. Ea este necesitatea oricărei expresii demnă de acest nume şi esenţa intuiţiei în poezie. Convertită din spirit pur în moduri sensibile, forma apare ca expresia prin excelenţă a inteligenţii. Vom reveni asupra poziţiei dintre formă şi fond. Deocamdată, ne oprim la ideia că esenţa poeziei în concepţia lui Valéry o formează însăşi *forma*, încorporată în „materie" sonoră.

Inspiraţie şi construcţie.

Inspiraţia a fost socotită mult timp condiţia de seamă în creaţia poetică. Dela Platon, la Romanticii secolului trecut, „Muza" a jucat totdeauna rolul principal. Platon înţelegea prin inspiraţie o stare sufletească particulară de tensiune şi avânt, care nu era străină participării forţelor „divine" prin intermediul „demonilor" şi muzelor.

Cum interpretarea filosofiei lui Platon nu este cu putinţă fără unele contradicţii, generate de însăşi formele de expresiune ale gândirii lui, suntem obligaţi a poposi o clipă asupra afirmaţiei noastre. Platon este în acelaş timp un matematician, îndrăgostit de analize şi ipoteze intelectuale şi un poet, care cultivă cu abilitate şi interes expresia plastică, sub haina mitului. Această dublă atitudine derutează pe comentatori şi în deosebi pe criticii literari. In *Republica*, el este contra poeţilor; în *Symposion*, izgoneşte pe muzicanţi şi pe cântăreţii din flaut, ca „impuri". Este el contra inspiraţiei în artă şi în poezie, sau îi acordă o valoare deosebită de aceea pe care o constată în operaţiunile intelectuale-matematice ? Ingeniosul critic, d. Dan Botta, într'un articol asupra poeticii lui Valéry, găseşte origina ideii de „poezie-meşteşug", la Platon. „Ideea de poezie ca act raţional şi lucid, ca act de meşteşug este — mi se pare — platoniciană. Inspiraţia este, pentru Platon, un fenomen orfeic, demoniac, impur" [2]. Nu negăm că sensul istoric al cuvântului de inspiraţie poate să fie discutat, dar nu putem să subscriem la părerea autorului citat. Tema inspiraţiei se găseste aproape în întregimea ei pusă în Symposion. Platon vorbeşte de influenţele zeilor asupra filosofilor, influenţă prinsă şi utilizată de imaginaţie în cercetările spiritului. Arta presupune creaţie. Dragostea este aceea care o condiţionează, căci ea împinge pe om la multiplicarea şi fecundarea formelor frumoase. Dela frumuseţea corporală — pe care se altoeşte frumuseţea psihică — omul de spirit

[2] *Dan Botta:* Poetica lui Valéry, Rev. Fundaţiilor Regale, 1934.

se ridică la aceea *plastică*, a sufletelor, ocupațiilor, științelor și în sfârșit la Frumosul absolut. Și nimeni nu poate să ajungă la acest ideal, dacă nu posedă în el răscolirea svâcnitoare a sufletului, capabil să participe la voința zeilor. Intre zei, filosofi și poeți, mediază un demon: Eros. Și Eros este simbolul inspirației. Dacă matematicile ne duc la înțelegerea ființei, a existenței, Eros (inspirația) este drumul către frumos. Platon compara inspirația poeților cu „nebunia profeților" și a Pythiei. Ei merg la adevăr, fără să cunoască *procedeul* gândirii lor. Opera de artă așa dar, este produsul inspirației, al elanului. Dar în reflecțiile lui Platon, nu este fatal inclusă ideea de *ușurință*. Arta pretinde frământare lăuntrică; Frumosul devine condiționat de intensitatea cu care sufletul participă la perfecțiunea divină. In această identificare, Frumosul, Binele și Adevărul se contopesc. Procedeele prin care ajungem la contemplația și înțelegerea lor, sunt deosebite: Știință — analiză matematică ; Artă — inspirație și dragoste ; căci dragostea „locuește în sufletele zeilor".

După concepția banală și didactică, inspirația înseamnă *ușurință* de a găsi cuvintele și rimele cele mai potrivite, pentru exprimarea unor idei care să poată conveni în aceeași măsură și prozei și versului. Fondul inspirației însă îl constitue afectivitatea. Sub puterea energiei afective, concentrată asupra unui obiect, poetul operează un fel de identificare între eul său și obiect. Poemul devine astfel un pretext pentru descărcarea „căldurii interioare".

Valéry, ca și Mallarmé și Verlaine, reacționează contra ușurinței și „vârtejului" liric al entuziasmului, calificând nedemnă orice creație poetică determinată de această „dinamică" psihică, al cărui efect este tocmai de a duce la producții statice, anchilozate în câteva clișee instantanee.

„Socoteam și socot încă nedemn faptul de a scrie din entuziasm" [3]. Totuși, Valéry nu ajunge să dea lovitura finală inspirației. El vorbește de „stări inițiale" ale poemului, de „sensibilitate intelectuală" și de „scheme sonore și ritmice" care orientează spiritul în creația sa poetică. Și ce sunt toate acestea, decât atitudini similare inspirației ? El recunoaște că stările inițiale din care se naște poemul nu pot să fie neglijate, dar poetul are de parcurs un drum destul de lung între ele și poemul efectuat. Reacțiunea lui se reduce deci la critica elaborării imediate și *ușoare*, la inspirația pură. El recomandă *încetineală* și *așteptare:*

„Est-il art plus tendre
Que cette lenteur ?"

Iar la sfârșitul poemului, adaugă, nu fără un grăunte de mândrie :

„Je veux attendre
Le mot le plus tendre" (J'Insinuant).

Dealtfel, unul din poemele sale are ca obiect tocmai analiza sufletului supus contractărilor și depersonalizării progresive în timpul extazului. Pe lângă temele și intuițiile adânci, voalate de

[3] Variétés, pg. 176.

versurile și imaginile poeziei la care ne referim, reiese clar că entuziasmul și extazul începute cu beția simțurilor, provocată de miresmele templului grec (La Pythie) duc în cele din urmă la *inspirație*, prin care se pronunță înțelepciunea divină. Pythia, preoteasa consacrată a templului; corp destinat mortificărilor, chinuirilor și turburărilor, este nevoită să intre în comuniune cu „Vocea" universului, prin care trecutul și viitorul se înlănțuie. Atitudinea ei este foarte apropiată de tensiunea și temperatura psihică a poetului inspirat. Deși Valéry păstrează rezervă și se îndoește de eficacitatea inspirației extatice, preferând liniștea și claritatea spiritului :

„L'eau tranquille est plus transparente
Que toute tempête parente
D'une confuse profondeur !",

la sfârșitul poemului, el însuși se dovedește entuziast și *inspirat*, adresând următorul omagiu vorbirii și inspirației Pythiei:

„Honneur des Hommes, Saint LANGAGE,
Discours prophétique et paré,
Belles chaînes en qui s'engage
Le Dieu dans la chair égaré,
Illumination, largesse !
Voici parler une Sagesse..."

Am făcut această paranteză, cu scopul vădit de a încerca să fixez poziția reală (nu aceea reclamată) a lui Valéry, față de problema inspirației. Orice s'ar spune, inspirația în înțelesul sensibilizării (fie chiar intelectuală) și în înțelesul de concentrare de energie psihică în jurul unui element poetic, considerat ca punct de plecare, nu poate să fie negată. Dar poeții grăbiți să producă mult și repede, uită că poemul este rezultatul unor transformări multiple și variate, condiționate de muncă și exercițiu. Și tocmai aici stă secretul poeziei, ca al oricărei arte. Compoziția și execuția interesează infinit mai mult, decât pâlpâirea „focului interior", care se consumă repede și fără urme, în câteva versuri ușoare. „Execuția poemului, este poemul însuși" [4]. Ideia de compoziție, exclamă poetul formelor muzicale, „este cea mai poetică" din câte cunosc.

Ca să realizeze compoziția perfectă și să-și imprime marca sufletului în poemul efectuat, poetul este nevoit să lucreze timp îndelungat și să frământe materialul sonor, până ce reușește să se informeze pe sine. Compoziția și combinația nu capătă valoare de forță eficientă asupra autorului, ca și asupra cetitorului, decât cu condiția încercărilor celor mai felurite și neprevăzute. Poemul făcut și refăcut, atrage după sine adâncirea sufletească și spirituală a poetului, îi provoacă emoții succesive de intensitate intelectuală reînoită și-l aruncă uneori fără voia lui, pe pista descoperirilor de forme și posibilități nebănuite. Exercițiul și cercetarea devin moduri de activități poetice prin ele însile. Plăcerea de a întări mintea în forjarea propriilor ei forme, amintește atitudinea lui Montaigne,

[4] Introd. à la Poétique, Paris-Gallimard, 1938, pg. 42.

pentru care *examenul activ* al puterilor sale era cea mai plăcută întreprindere. Valéry se situiază, din acest punct de vedere, între părintele „essais"-urilor și făuritorul criticei poetice — Boileau. Ambiția lui se poate exprima în această formulă: *a trage maximum de profit artistic din maximum de intensitate a muncii și exercițiului.* Poezia care se supune legii efortului minim, este sortită pieirii, din lipsă de fundamente consolidate. „Nu iubesc, zice el, decât munca muncii: începuturile mă plictisesc și cred perfectibil tot ce vine dela prima încercare. Spontaneul, chiar excelent, seducător, nu-mi pare niciodată destul de al meu" [5]. Poemul supus modificărilor perseverente, nu înseamnă deloc că va fi încorsetat în forme artificiale și golit de conținutul psihic care l-a sugerat; el va fi perfecționat numai. Prin exercițiu, spiritul are libertatea de a se exprima în fațete multiple; fiecare din ele putând să capete valoarea unei *variante.* Acelaș poem apare deci în culori și melodii diverse. Abilitatea autorului stă în inteligența cu care reușește să lege amănuntele de ansamblu și să redea fondul potrivit, formei alese. Un cuvânt, o consoană, o rimă, o frângere a ritmului pot să fie intervenții fericite sau nenorocite. Totul depinde de felul cum ele se leagă și se integrează în ansamblul poeziei și de măsura în care sunt capabile să exprime gândul și intențiile poetului. Nu există două moduri de compoziție : unul pentru formă și altul pentru fond, deoarece poemul este un tot, ale cărui amănunte și părți aparente pot să fie comparate suprafețelor unui cristal; din jocul combinat de lumini, rezultă frumusețea lui sensibilă. „In universul liric, fiecare moment trebuie să consume o alianță de nedefinit a sensibilului și a semnificativului. Compoziția, după cum rezultă, este oarecum continuă și nu poate în niciun caz să se cantoneze într'un alt timp decât acela al execuției. Nu este un timp al „fondului" și un timp al „formei"; compoziția în acest gen nu se opune numai dezordinii sau disproporției, ci *descompunerii.* Dacă sensul și sunetul (sau dacă fondul și forma) se pot disocia cu ușurință, poemul se *descompune*" [6].

Poezie și proză

Și poezia și proza se folosesc de cuvinte și sunete, dar scopurile către care tind și una și alta, se deosebesc fundamental. Ne amintim că Valéry distinge două mari ordine de nevoi: practice sau mărginite și estetice sau infinite. Obiectul de artă este rezultatul interjecției lor. Universul practic este supus legilor economiei: consumație și satisfacție. Universul poetic din contră, se sprijină pe legea relațiilor reciproce sonore, a căror proprietate este tocmai de a reînoi cerințele estetice ale sufletului. Versul bine construit, conține în el forța de a renaște din „propria lui cenușă".

Din această constatare, derivă câteva consecințe esențiale, atât pentru proză, cât și pentru poezie. Proza servește la precizarea ideilor și conceptelor, la exprimarea lor într'o ordine inteligibilă și conformă viziunii noastre asupra realității. Idealul ei

[5] Variétés, III, pg. 64.
[6] Variétés III, pg. 71.

este *claritatea* perfectă, ca expresie; şi *inteligibilitate* absolută, din punctul de vedere al înţelegerii cetitorului. Din momentul în care proza este înţeleasă, ea pierde orice interes pentru noi şi ca atare se dizolvă în substanţa logică a fiinţei noastre.

Poezia nu tinde să clarifice concepte şi să îmbogăţească ideile şi cunoştinţele noastre, ci să mărească intensitatea sensibilităţii spirituale, să provoace desfăşurări infinite de trăiri psihice, fără a pretinde limitarea lor. „Poezia se distinge de proză, neavând nici aceleaşi izvoare, nici aceleaşi licenţe ca aceasta. Esenţa prozei este de a pieri — adică de a fi „înţeleasă" — adică de a fi dizolvată, distrusă fără posibilitate de refacere, în întregime înlocuită de imaginea sau impulsiunea semnificată, după convenţia limbajului. Proza presupune totdeauna universul experienţei şi actelor — univers în care — sau *datorită* căruia — percepţiunile, acţiunile sau emoţiile noastre, trebue în cele din urmă să-şi corespundă sau să-şi răspundă într'un singur mod, uniform. Universul practic se reduce la un ansamblu de *scopuri*. Cutare scop atins, vorba expiră. Acest univers exclude ambiguitatea, o elimină; el cere să mergem pe cele mai scurte drumuri şi înăbuşe imediat armoniile fiecărui eveniment care se prezintă spiritului" [7].

A doua consecinţă, rezultând din distincţia celor două universuri — al prozei şi al poeziei —, constă în faptul că în însăşi cadrul operelor pe care le numim poetice, suntem nevoiţi să deosebim diferenţe şi planuri suprapuse. Poezia lirică singură, poate să devină poem muzical şi să realizeze condiţiunile şi caracteristicile universului poetic. Celelalte produse — epopei, drame, comedii — nu sunt poezii propriu zise, ci elaborări mixte, intermediare prozei şi poeziei. Ele sunt „opere" şi nu sonate sau simfonii [8]. Caracteristica lor este că pleacă dela subiect (idee) şi nu dela formă; ele se pot rezuma şi exprima cu mijloace prozaice. „Epopeele şi poemele dramatice au acest defect, această proprietate anti-poetică de a pune să fie rezumate, povestite şi, în definitiv, să aibă o existenţă, sau un gen de existenţă independent de valoarea lor... In timp ce în poezie, care nu este decât poezie, — nu îndrăznesc să spun: *pură !* — poemul nu poate să fie pus în proză fără să moară în întregime" [9].

In aceeaşi ordine de idei şi mai ales în legătură cu *inconvertibilitatea* poeziei în proză, Valéry judecă aspru şi mania pe care o au unii critici de a transpune versul în alt stil şi uzul profesorilor de literatură de a pune pe elevi să prozaizeze poezia, vârîndu-le în cap ideea că poezia nu este decât un „accident" al „substanţei" proză. Distincte în natura lor, ele sunt radical diferenţiate şi în efectele pe care le produc asupra cititorului. Sunt două planuri ale unor realităţi, care nici nu se suprapun, nici nu se traduc în valori identice. *Două universuri, două viziuni*, iată concluzia lui Valéry.

Cu toată subtilitatea poetului nostru — din care el face un exces — suntem obligaţi să-i adresăm câteva observaţii critice. Poe-

[7] P. Valéry, în prefaţa lucrării lui Gustave Cohen: Essai d'explication du Cimetière Marin; Paris-Gallimard, 1933, pg. 19—20.

[8] Variétés III, pg. 71.

[9] In: Bulletin de la Soc. Franç. de Ph. nr. 1, 1928, pg. 13.

zia și proza, oricât de distincte ar fi ele, nu sunt în fond decât două modalități de expresiune *verbală* (nu sonoră). Ca atare, cuvântul este mijlocul și al uneia și al celeilalte. Dar cuvântul nu poate avea semnificații radical deosebite la poet și la prozator, el fiind în primul rând un instrument social. Depersonalizarea cuvântului în poezie și transformarea lui în virtute magică-muzicală (vom avea ocazie să vorbim), este o imposibilitate de fapt. Ambiția poetului de a se ridica la forme superioare prozei și de a atinge imponderabilul psihic, dincolo de concept și conținut logic, este nobilă într'atât cât ea îl invită la muncă și la adâncirea conștiinței sale. Este însă imposibil ca verbul să nu sugereze pe lângă conținuturi emotive și desfășurări sufletești multiple și variate, reflecții și idei. Expresiile emoțiilor sunt cu putință prin atitudini corporale, modulații sonore (muzica) și prin *vorbe*. Din momentul în care vorba intervine în exprimarea stărilor afective, ea le *intelectualizează*, deoarece cuvântul nu și-ar putea atinge altfel țelul. Și este puțin surprinzător să constatăm, că tocmai un poet intelectualist ca Valéry sapă prăpastia teoretică dintre poezie și proză. Poziția lui se lămurește și mai bine în cele ce urmează, cu privire la tendințele poeziei pure.

Poezia pură [1])

Originea poeziei pure nu este prea recentă, deși poeții „cubiști" și „avant-gardiști" din timpurile noastre își reclamă apartenența la această școală, apartenență care, dealtfel, le-o refuză însăși istoria. Se știe că romantismul poetic, în lupta lui de a elibera versul de sub tutela și constrângerea formelor clasice, reclamase libertate de expresiune și inspirație. Dar libertatea aceasta ducea la o abuzivă întrebuințare a frazelor și la tot felul de subiecte menite să constituie fondul poeziei. Filosofia și temele filosofice nu erau deloc excluse, iar forma îmbrăca deseori haina retorismului exagerat. Reacția contra acestui curent și a esteticei implicată o găsim la Edgar Poë. El sugerează orientarea versului către muzicalitate și descătușarea lui de idolul descrierii și al explicației. In Franța, reacția începe cu Baudelaire, Verlaine și continuă cu Mallarmé și Valéry.

Baudelaire, căruia critica oficială i-a făcut un lung proces de imoralitate în artă, categorisindu-l printre „poeții blestemați", simte și trăește voluptos ritmul muzical, admirabil acordat cu melodia rimelor și orhestrația consoanelor și vocalelor. Subiecte desgustătoare prin imaginile pe cari le sugerează, capătă în versurile lui valoare estetică de sine stătătoare. Prin el, se întrevede puterea miraculoasă a muzicii de a străpunge coaja conceptelor logice și de a duce la aprofundarea sufletului omenesc, până la explorarea abisului inconștient al instinctelor și pasiunilor, generatoare de acțiune și poezie.

„Je sens vibrer en moi toutes les passions
D'un vaisseau qui souffre" [11].

[10] Un studiu sumar asupra acestei chestiuni a fost publicat de noi în „Viață și Suflet" nr. 3—6 (Martie—Iunie) 1940, pg. 4—6

[11] La Musique, în *Les Fleurs du Mal*, Libr. Gründ, Paris, pg. 111.

Generația dela 1885, observă A. Thibaudet, aduce trei mari revoluții: *versul liber, poezia pură* și *ideea de revoluție în poezie.*

Este explozia simbolismului, care se opune nu numai „Parnasienilor", dar întregii poezii franceze, dela Ronsard la Hugo [12].

Și Baudelaire, și Varlaine înțeleg poezia în felul lor, adică: absența retoricii și exprimarea gândirilor și emoțiilor învăluite în anumite simboale. Simbolul capătă sensul lui vechi, de chintesență și de *virtute* eficientă; el este instrumentul esențial de a exprima și sugera.

In a sa *„Art Poétique"*, Verlaine exprimându-și cu energie atitudinea prin celebra frază: *„Prends l'éloquence et tords lui le cou"*, pretinde poeziei: *„De la musique avant toute chose"*.

Mallarmé face un salt înainte și încearcă să tragă ultimele consecințe ale ideii respective. Interpretând și pe Poë, la a cărui popularizare în Franța contribue, el cere o poezie fără subiect; o poezie în care singurul element sensibil să fie *cuvântul,* dar nu cuvântul brut, ci ordinea dintre sunete; relația dintre formele verbale. Ambiția lui era ca, lăsând *„inițiativa cuvintelor"*, să ajungă la realizarea poeziei *„care pune stăpânire pe averea muzicii"*. Efortul său a fost în mare parte ilustrarea concepției sale estetice, căci versurile sale abia dacă pot să capete — cu unele excepții — o semnificație inteligibilă. Poezia pură, așa cum a înțeles-o Mallarmé, trebue să fie o simfonie, lipsită de orice înțeles logic, de orice fond; rostul ei fiind vraja interioară, magia sonoră, incantația. Ca să ajungă aici, el diseacă verbul, îl frământă și caută să facă din el, însăși pasta spiritului poetic. Mallarmé a rămas un izolat și poate ar fi fost uitat complet, dacă nu „greșia" câteva din poemele sale, în care găsim un fond și un înțeles... Valéry, având pretenția de a-l fi înțeles în intențiile lui, l-a menținut la suprafața preocupărilor unor cercuri restrânse, iar în proza lui, el nu pierde ocazia de a aduce din când în când vorba despre maestrul și... socrul său. „La Mallarmé, zice Valéry, identificarea meditației «poetice» cu posesiunea limbajului și studiul minuțios asupra lui, al relațiunilor lor reciproce, au dus la un fel de doctrină din care nu cunoaștem — din nenorocire — decât tendința" [13].

Dar această doctrină embrionară avea să o aplice și adâncească poetul cel mai considerat al Franței contemporane: Valéry.

Abatele Bremond, interpretând ideea de poezie pură, o apropie de *rugăciune,* cu toate că el crede că ea nu poate „să fie asimilabilă cu nici una din producțiile spiritului omenesc". Pe deasupra logicii discursive a vorbirii, poezia pură, în deosebi așa cum a practicat-o Mallarmé, se străduește să producă numai cu ajutorul magiei sonore, acea sensibilitate imprehensibilă, inexprimabilă în concepte raționale, deci „inefabilă", adaugă abatele Bremond [14].

Paul Valéry nu se depărtează teoretic de doctrina schițată, deși practic el nu poate să fie socotit un poet pur în înțelesul mallarméan. Analizele precedente aproape că sunt îndestulătoare

[12] A. Thibaudet: *Histoire de la littérature Française de 1780 à non jours,* Paris-Stock, pg. 485.

[13] P. Valéry: *Je disais à Stéphane Mallarmé,* în: Variétés III, pg. 25.

[14] A se vedea: Fr. Porché: *Paul Valéry et la poésie pure,* Paris, pg. 14.

pentru a-l situa și caracteriza. Câteva cuvinte vor împlini — relativ desigur — fizionomia teoriei sale poetice.

Să începem cu *obsesia* verbală, care stăruie în majoritatea poeziilor sale. Este vorba de cuvântul *„pur"*. Din patruzeci și trei de piese studiate de noi, în douăzeci și cinci am întâlnit întrebuințat și repetat acest cuvânt. Nu poate fi prin urmare vorba de o întâmplare. Poetul îl utilizează voit. Nu este exclusă nici probabila credință inconștientă în *forța magică* a cuvântului!

O socoteală, oricât de imperfectă ar fi ea, ne desvălue lucruri interesante, când ne dă putința să comparăm. Am încercat, o simplă ipoteză, să deosebim câteva categorii de relații ale acestui cuvânt, în limbajul poetic al lui Valéry. Le schițăm în ordinea descrescândă a frecvenței, parantezele indică poeziile în care le găsim.

1. *Organe ale corpului:* le pied pur (Episode); ma pure paroi(?) (Air de Sémiramis); un bras très pur (La jeune Parque); Ce pied natal est pur (Au Platane); de bras plus purs (Au Platane); les jambes pures (Cantiques des Colonnes); ventre pur (La dormeuse); front si pur (Fragment de Narcisse); la pureté de la face (Fragment de Narcisse). ce corps si pur (Fragment de Narcisse); ce pur ventre (Pythie); coeur pur (Ebauche d'un serpent); soit le coeur pur (Ebauche d'un serpent); doigts purs (Intérieur); de bras purs (Le Rameur).

2. *Mișcări și atitudini:* Courbé pur (Baignée); les gestes sont purs (Narcisse parle); pure afleure (Vue); et pur qui me dédaigne (Poème Abandonné); dans le sommeil pur (Anne); le pur pillage (Fragment de Narcisse); qui me condamne pure (Fragment de Narcisse) pur travail (Cimetière marin); ouvrages purs (Cimètière marin); je te rends pure (Cimetière marin).

3. *Fenomene fizice și cosmice:* l'éclat fatal et pur (Narcisse parle); air pur (Eté); au plus pur de l'ombre (Anne); ni de pente plus pure (La jeune Parque); le tremble pur (Au Platane); à la nuit pure (Poésie); l'éclat fatal et pur (Fragment de Narcisse).

4. *Spațiul:* Loin des purs environs (La jeune Parque); extrémité pure (La jeune Parque); le terme pure (Fragment de Narcisse); de purs déserts (Fragment de Narcisse); le long pur (Ebauche d'un serpent); point pur (Le Cimetière marin).

5. *Eul și sufletul:* moi si pure (La jeune Parque); le pur de l'âme (Au Platane), personne pure (Les Pas); au plus pur de l'esprit (Fragment de Narcisse); la raison pure (Intérieur).

6. *Aspecte ale naturii:* Nids purs (Eté); le champ pur (Profusion du soir); aussi pure la mer (Le vin perdu); rose pure (Au bois dormant).

7. *Lucruri nedefinite:* Des choses pures (Le Bois amical); Si pure... (Frag. de Narcisse); pure... (Frag. de Narcisse); les plus purs... (Ebauche d'un serpent).

8. *Obiecte:* Barre puissamment pure (Poéme abandonné); l'or pur (Air de Sémiramis); l'or très pur (Ebauche d'un serpent).

9. *Sunete și absența lor:* Cri pur (Même Féerie); pur silence (Narcisse parle).

10. *Moartea și inexistența:* l'éclat de la mort toute pure (La jeune Parque); la pureté du non-être (Ebauche d'un serpant).

Se observă că majoritatea întrebuinţărilor cuvântului *pur* se referă la organele corpului, la mişcări (de cele mai multe ori ale corpului) şi apoi la fenomenele fizice şi cosmice, la spaţiu, eu şi suflet.

Două ipoteze sunt plauzibile. Prima asupra căreia vom face câteva consideraţiuni în capitolul următor — priveşte *narcismul* lui Valéry; a doua, valoarea magică a poeziei sale. Studiile psiho-sociologice ne desvălue două mari tipuri de acţiuni magice: *vorba* şi *gestul*. Este inutil să ne ocupăm special de ele. Amândouă se întemeiază pe credinţa în forţele oculte, inerente uneia şi alteia. Repetiţia unora din cuvintele socotite apte să provoace efectele dorite în realităţile asupra cărora se fixează interesul sau intenţia, constitue tehnica magiei verbale. La vechii Egipteni, se crede că această practică era curentă la preoţi şi medici. În „Cartea morţilor" existau cuvinte de care mortul trebuia să se slujească pentru a ajunge la Osiris [15]. Se înţelege că atitudinea magică în poezie nu vizează aceleaşi obiective practice. Cuvântul şi muzicalitatea, care lucrează asupra cititorului sau auditorului, tind să determine la acesta o anumită stare sufletească, deosebită de înţelegerea logică şi conceptuală. Paul Valéry nu este deloc străin de această atitudine. Tăria cu care el insistă asupra forţei muzicale, a vocei, a verbului şi sonorităţii vădesc îndeajuns temeinicia interpretărilor noastre. Poetul este obligat să caute şi să găsească nuanţa cea mai puternică pentru a realiza *incantaţia*. „Un poem, zice el, este un discurs care pretinde şi care *chiamă* o legătură continuată între *vocea care este* şi *vocea care vine şi trebue să vină*. Şi această voce trebue să fie de aşa fel, încât să se impună şi să excite starea afectivă a cărei unică expresie verbală să fie textul.

Înlăturaţi vocea şi mai ales vocea care trebue şi totul va deveni arbitrar. Poemul se schimbă într'un lanţ de semne, care nu sunt legate decât pentru a fi în chip material scrise unele după altele" [16]. Această voce, este tocmai muzica şi virtutea ei magică, din care se nasc şi se înlănţue transformările afective, despre care vorbeam în prima parte a capitolului de faţă. Nu este deajuns a rima şi compune strofe, ca să avem pretenţie că facem poezie... pură. Şi el precizează: „utilizarea strofelor, da; însă a strofelor care se înlănţuesc şi care pot să dea impresia unei continuităţi de transformări magice ale aceleaşi substanţe emotive" [17].

Cu alte prilejuri, Valéry accentuează că valoarea poeziei nu trebue căutată în ceea ce poetul a voit să *spună*, ci în ceeace a voit *să facă*. Vorba deci, este forţă eficientă în poezie. Ea nu ne ajută să înţelegem, dar să *devenim*. „Poeţii demni de acest nume mare, reincarnează printre noi pe *Amphion şi Orfeu*" [18]).

Dacă poezia, astfel concepută, tinde să lapede haina inteligibilităţii şi să întrebuinţeze numai vibraţiile sonore, ea ambiţionează in acelaşi timp să ajungă la răscolirea potenţelor inconştiente ale sufletului omenesc. Este aceasta o criză sau o nouă orientare a

[15] Matila Ghyka, op. cit. cap. VI.
[16] Introduction à la Poétique, pg. 41.
[17] In: La *Nouvelle Revue Française*, Fevr. 1930.
[18] Variétés III, pg. 20.

perspectivelor minții omenești? Nu vedem noi oare, alături de înfăptuirile tehnice cele mai miraculoase (opere ale inteligenței), sondagii ale filosofiei în domeniul misterului și al neantului? Viitorul va fi în măsură să judece tendințele actuale ale spiritului nostru, cu vigoarea critică și orizontul pe care i-l dă faptul împlinit. Să ne mulțumim pentru moment cu întrebarea și ipotetica judecată sugerată de atmosfera timpului în care trăim.

Cât privește literatura și poezia în genere, ca și alte aspecte ale artei, tendințele de a pătrunde și exprima inconștientul, sunt vădite. Sub influența freudismului și a psihanalizei, s'au constituit curente cu atitudine bine precizată. Supra-realismul este un exemplu tipic. Existența fiind antinomică (realitate-vis; obiectivitate-subiectivitate; percepție-reprezentare; trecut-viitor; viață-moarte, colectiv-individual) supra-realiștii ambiționează să exprime conținutul latent al inconștientului, să rupă limitele antinomiilor și să pătrundă în esența realităților.

In acest scop, ei se sprijină pe o „invariabilă": *automatismul* și *fantasticul*. „Numai la apropierea fantasticului, în punctul în care rațiunea omenească își pierde controlul, emoția cea mai adâncă a ființei are toate șansele să se traducă. Această emoție este inaptă să se proecteze în cadrul lumii reale și ea n'are altă ieșire, în chiar precipitarea ei, decât să răspundă solicitării eterne a simboalelor și miturilor" [19]. Astfel se exprimă o voce autorizată a supra-realiștilor.

Poezia pură, ca și alte curente contemporane, se înrudește cu Școala supra-realistă, tocmai prin această tendință de a răscoli sufletul, folosind incantația. Criticii francezi par să admită ipoteza menționată. Vom folosi mărturia unuia din ei. „Se pare că astăzi poezia este din ce în ce mai mult, în același timp, un singular instrument de precizie, un rar mijloc de afundare în mister, de comunicare cu incomunicabilul; și tocmai pentru aceasta, ea ne impresionează așa de adânc" [20].

Părerea criticului citat s'ar aplica și intențiilor teoriei poetice și poeziei lui Valéry, cu o condiție esențială: *să-i lipsească inteligibilitatea.*

Teoretic, el aspiră către muzică și magie, către transformare lăuntrică prin mijlocirea „materiei sonore"; practic, el se simte veșnic amenințat de neant și banalitate. A urma exact pe Mallarmé, înseamnă a cădea în neant; a da curs logic verbului, poezia se cufundă în anonimatul banalităților. Originalitatea și viabilitatea dispare și într'un caz și altul.

(Va urma)

Florin Niculescu

[19] André Breton: Limites non frontières du surréalisme; La N.R.F. Nr. 281. 1937, pg. 208.

[20] *Pierre Massot:* La Poésie est mystère; Les Nouvelles Littéraires, 29.X. 1938, pg. 6.

EUGÉNIU ICU

S E R E N A D A

in SOL MAJOR

Op. 2

PENTRU ORCHESTRĂ DE COARDE SAU SEXTET

IV.

b) F U G Ă

Allegro motto moderato

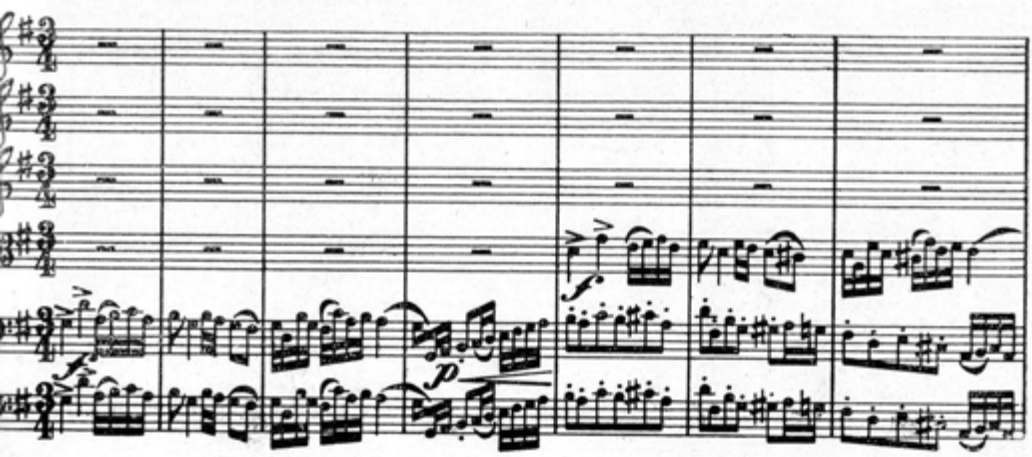

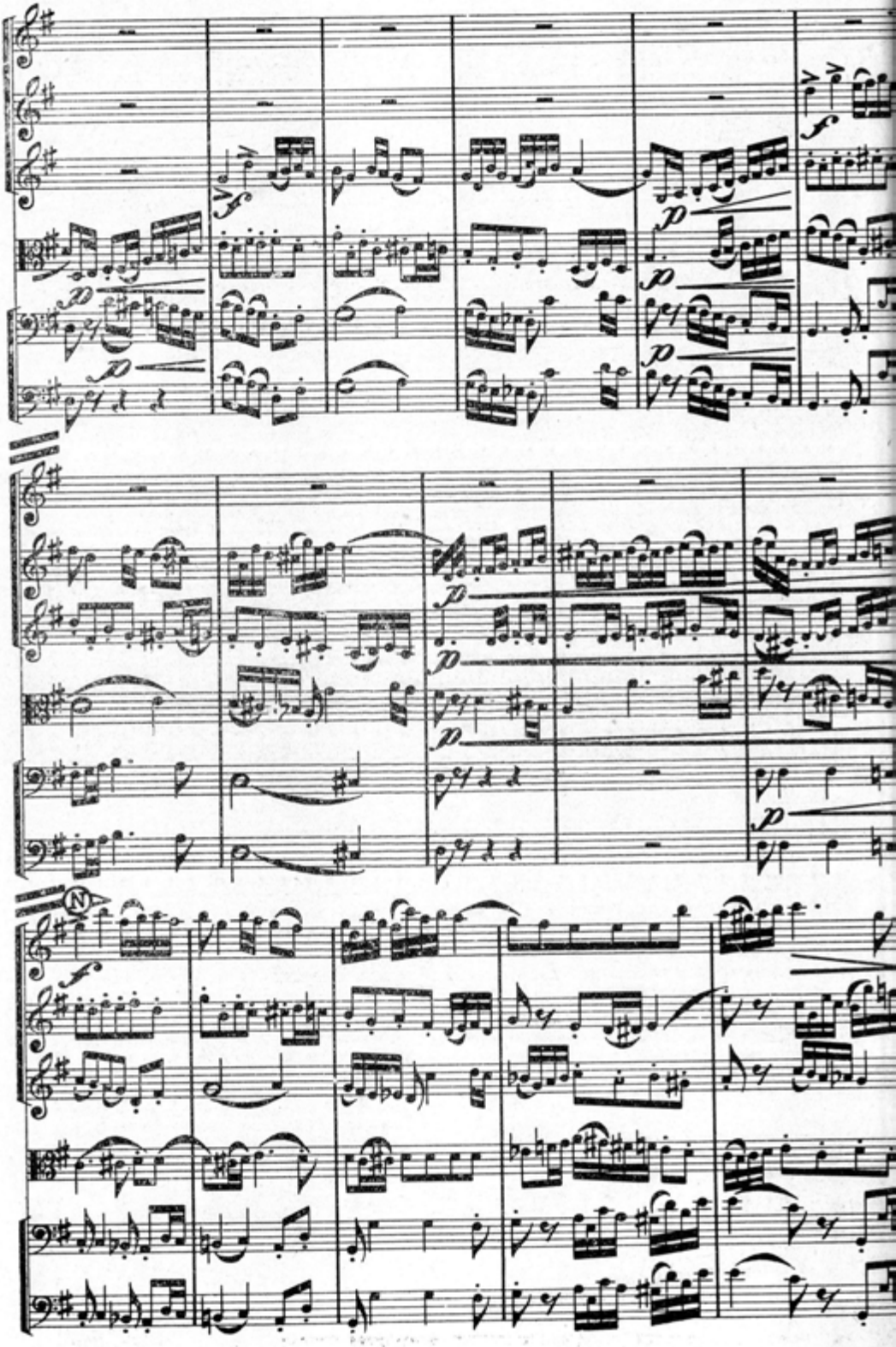
N

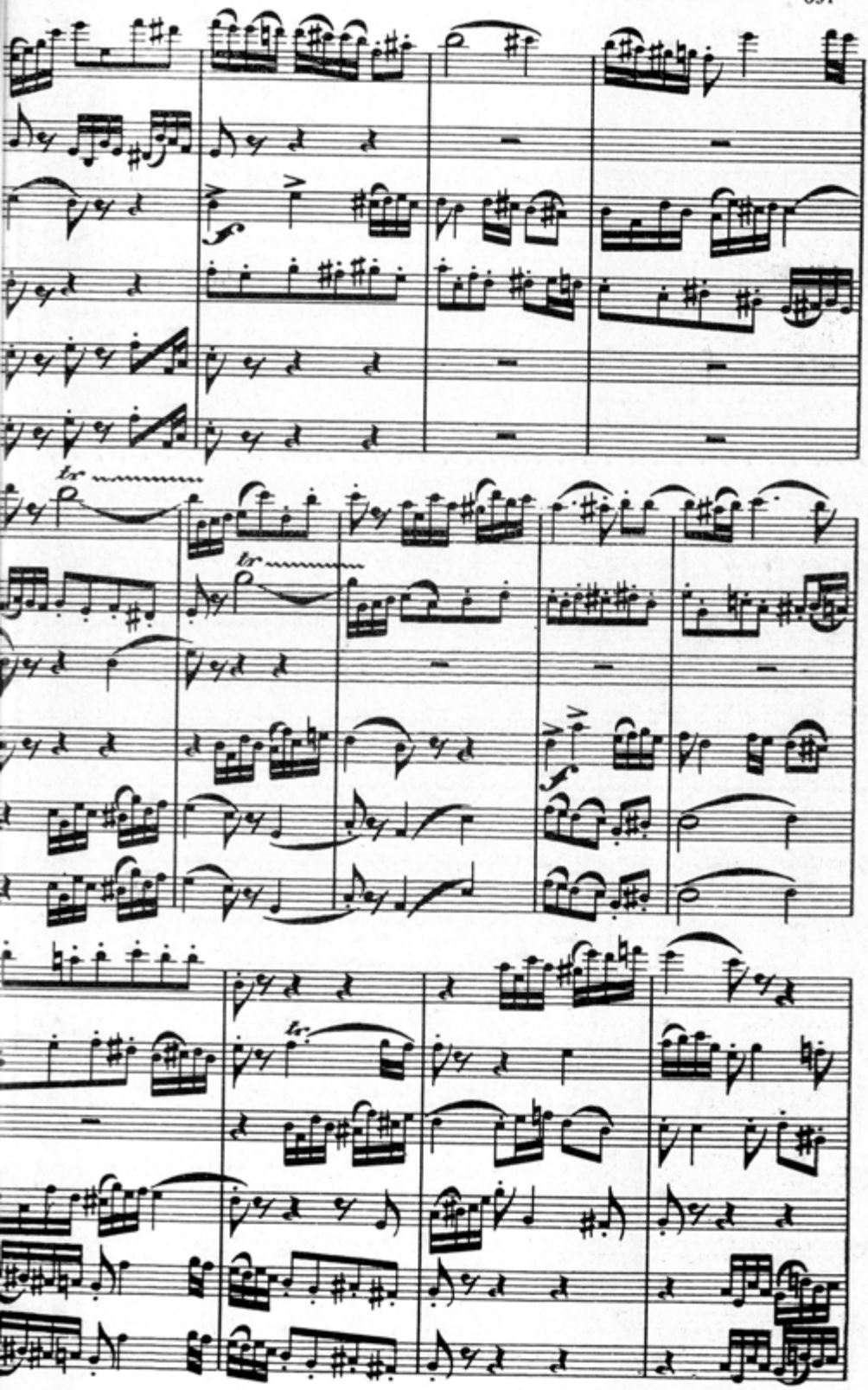
tr
tr
tr

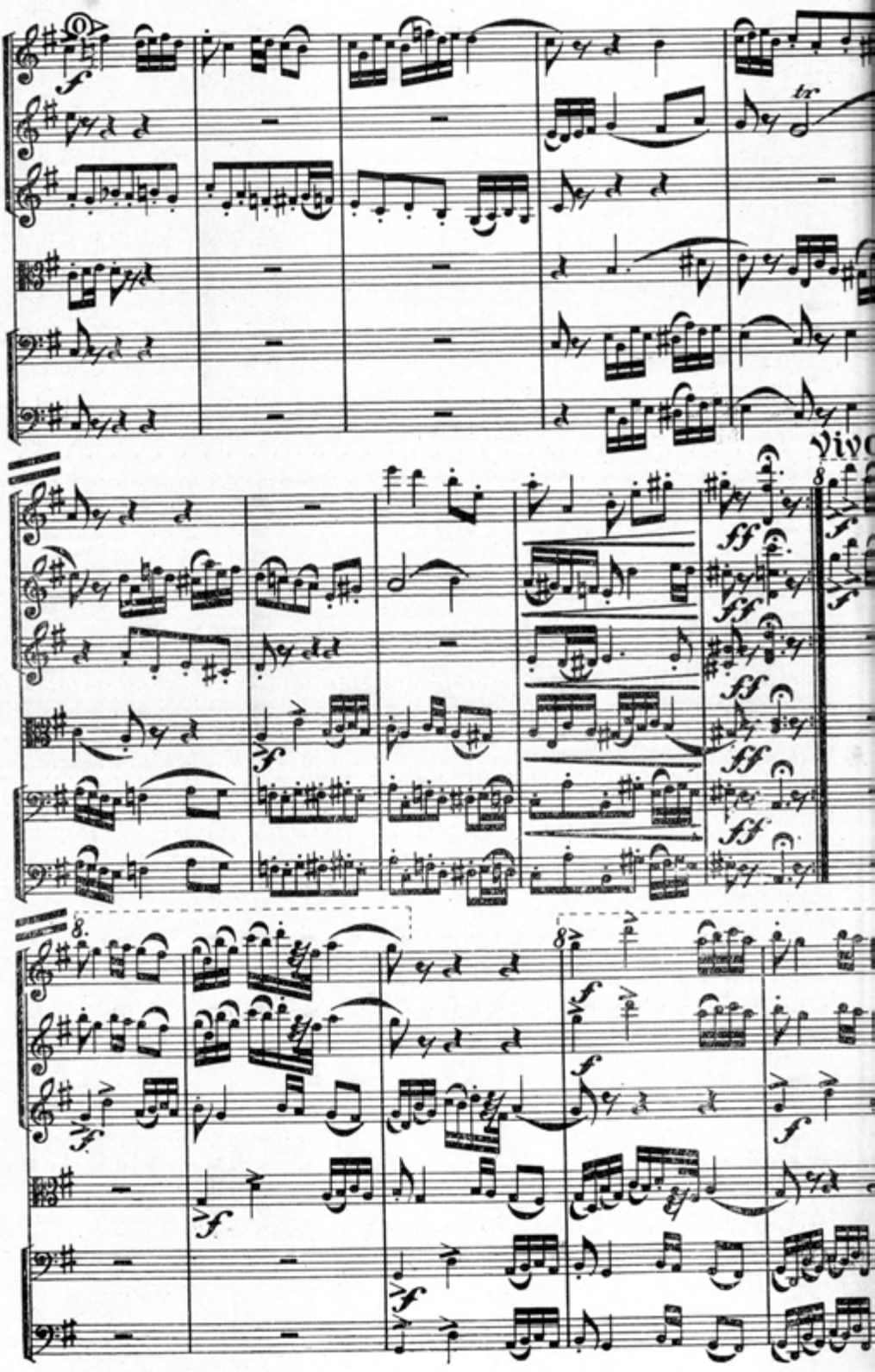
Vivo

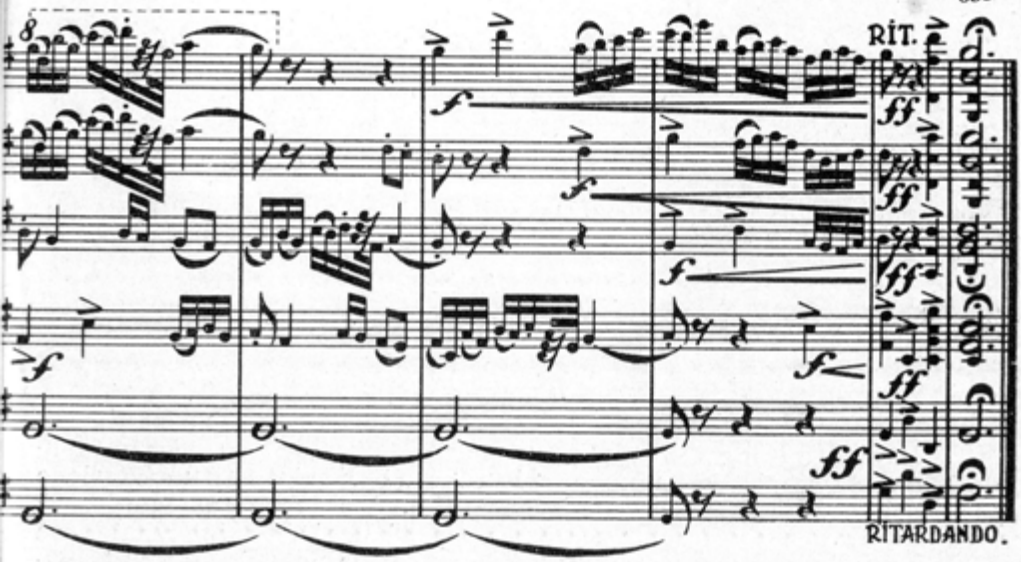

Se poate executa de către următoarele formaţiuni:

I. — *Sextet de coarde*

- Violini I—II—II
- Viola
- Violoncello
- Contrabasso

II. — *Orchestră de coarde*

al mono

- 10 Violini I
- 10 „ II
- 10 „ III
- 8 Viole
- 6 V.-Celli
- 4 C.-Bassi

Această compoziţie poate fi executată de oricare din formaţiunile specificate mai sus, sau poate fi retipărită, radio-difuzată, imprimată pe discuri, film sonor etc., de către oricine, fără vre-o obligaţie (în afara consideraţiunilor de a nu modifica sau îmbucătăţi textul muzical, sau a omite numele autorului), dat fiind că subsemnatul nu fac parte din nicio asociaţie care mi-ar putea impune restricţii în acest sens, asupra lucrărilor mele.

PROBLEMA TRADUCERILOR

G. GIUGLEA — UMBERTO CIANCIOLO

In ultimul volum al Buletinului „Dacoromania" (X, II, Sibiu 1943), G. *Giuglea* se ocupă de traducerea lui *Umberto Cianciolo:* Poesie scelte di Mihai Eminescu (versione col testo a fronte, note, Modena 1941). Recenzia se caracterizează printr'o maliție respingătoare și suspectă lipsă de obiectivitate, așa încât, la urmă rămâi cu impresia că apariția acestei cărți cu traduceri din Eminescu în limba italiană este mai curând un binevenit prilej pentru ca recenzentul să închee anume socoteli personale cu traducătorul decât să-și informeze cetitorii cu obiectivitate asupra lucrării prezintate.

Chiar din clipa pornirii la lucru — ca să nu spunem lucrătură — d-l profesor G. Giuglea produce atmosferă de suspiciune și pornire împotriva profesorului italian care a încercat să redee în limba sa maternă un respectabil număr de poezii din opera lui Eminescu:

> «Dela început trebue să mărturisesc cu toată sinceritatea «că rar mi-a fost dat să văd o încumetare mai curioasă ca «aceasta ca după ce ai petrecut doi-trei ani în România să «transpui în limba italiană opera unui poet de talia lui Emi«nescu. A traduce operele marilor scriitori, cum am mai spus «și eu ca și alții, și o repet mereu elevilor mei la seminar, «înseamnă să știi mai întâi bine limba din care vrei să traduci» (G. G., Dacorom., pg. 552).

Cine începe o discuție sau o lucrare cu EU și o termină cu MINE, iar în toată desfășurarea nu se uită nici un moment pe SINE, suprimă interesul preopinentului, obosește pe oricine și scrie numai pentru dânsul. Cât privește lucrările, ele se citesc fie în diagonală, fie pentru observații de psich-analiza cazurilor de ipertrofie a eului, manifestată în formele frecvente a pesimismului elegiac sau a optimismului exagerat.

Obicinuit în introducere se face prezintarea lucrării și dacă-i necesar și a autorului, pentru a da tuturor celor cari urmăresc desvoltarea temei elementele de orientare. In loc însă ca d-l G. Giuglea să arăte cine este Umberto Cianciolo, de unde vine, ce pregătire științifică are și, care îi este activitatea literară de până aci, ce face în România de „doi-trei ani", autorul recenziei — simte nevoia? —

se recomandă pe sine ca profesor care face lecţii de seminar, în cari „cum am mai spus şi eu ca şi alţii şi o repet mereu elevilor mei la seminar", — „a traduce operele marilor scriitori înseamnă să ştii mai întâi bine limba din care vrei să traduci" (G. G. ibid. p. 552).

Stridenta uvertură din darea de seamă a d-lui G. Giuglea creează chiar dela început simpatie pentru infractorul Umberto Cianciolo, iar antipatia faţă de autorul recenziei creşte pe măsură ce pătrunzi în interiorul lucrării şi te întâlneşti cu atitudinea de dispreţ total al d-lui G. Giuglea pentru colegul său dela Universitatea din Sibiu-Cluj.

> «Oricare dicţionar i-ar fi arătat traducătorului înţele-«sul»... (Id., ibid. 553).
>
> «Dacă s'ar fi uitat în dicţionar, cu priceperea şi atenţia «ce se cere unui student într'un seminar universitar»... (Id. ibid., 555).
>
> «G r i n d e n i . . . aşa de asemănător pentru un student «romanist ...cu it. g r a n d i n e»... (id. ibid. 555).

Aşadar, metoda de lucru a lui Umberto Cianciolo, după aprecierile criticului dela „Dacoromania", ar fi sub nivelul „unui student într'un seminar universitar", pe când cea a judecătorului cărţii, luând ca etalon obsedantul termen lexical: dicţionar, dicţionar..., a fost cea a juxtei dicţionarului, care i-a determinat şi concluziile, diametral opuse celor din sobra şi serioasa revistă a d-lui profesor *D. Popovici,* S t u d i i L i t e r a r e (I, 1942, pg. 250—251):

> «Un critic a afirmat că „Sunt puţin numeroase cazurile «când textul italian nu acoperă, ca sens, originalul", repetând «mai departe „cazurile acestea (citează vreo 3—4) însă sunt «rarissime şi, ca importanţă ele devin disparente în totalul «lucrării, în care traducătorul s e d o v e d e ş t e c u d e s ă-«v â r ş i r e f a m i l i a r i z a t cu limba lui Eminescu". Dar «dovezi nu aduce» (Cit. apud. G. Giuglea, ibid. 557).

De vreme ce criticul dela S t u d i i L i t e r a r e «citează vreo 3—4 cazuri» de incongruenţă a textelor, atunci ce dovezi ar mai trebui să aducă pentru traducătorul, care «s e d o v e d e ş t e c u d e s ă v â r ş i r e f a m i l i a r i z a t cu limba lui Eminescu», când cazurile de nepotrivire sunt «rarissime» şi «devin disparente în totalul lucrării»? Concluzia cercetătorului dela S t u d i i L i t e r a r e este clară şi logică; cererea aducerii de dovezi a fost satisfăcută prin citarea celor 3—4 cazuri neizbutite şi prin afirmarea că traducătorul «se dovedeşte cu desăvârşire familiarizat cu limba lui Eminescu». A recunoaşte cuiva că-i familiarizat cu limba lui Eminescu, înseamnă mai mult chiar decât ceea ce pretinde d-l G. Giuglea, anume să cunoască limba din care intenţionează să facă traducerea.

S'au pus faţă în faţă aceste două aprecieri venite din sfera universitară dela Sibiu, pentru a se da un exemplu de felul cum critica înţelege să răspundă misiunii ei. Aşa se produce haosul şi

desorientarea în public și așa se subminează autoritatea unei discipline.

Pe când în Studii Literare se citează vreo 3—4 locuri «cari nu acoperă, ca sens, originalul», în «Dacoromania» — «noi am înfățișat vreo cincizeci» (G. Giuglea, pg. 557).

Dacă însă se scrutează cele «vreo cincizeci» ale d-lui G. Giuglea, cu adevărat greșit înțelese, greșit interpretate, greșit traduse de către U. Cianciolo rămân numai vre-o patru, dintre cari reținem pentru ilustrare două și anume în versul 66 (Făt Frumos din Teiu): «(Fata) se 'ndoi spre el „din șele" în seamnă că se pleacă dela mijloc (dela șele), nu „si sporse dalla sella"»... — adecă nu din șea. In Călin v. 221: ...«traducătorul nu înțelege lucrul simplu „socru mare rezemat în jilț cu spată" (cu răzimătoare la spate), ci traduce cu „assiso in trono con la spada(!)"»... Aci d-l profesor G. Giuglea are perfectă dreptate și obiecțiunile ridicate ar fi avut mai mare putere de convingere, dacă autorul recenziei le-ar fi lipsit de comentariile maliționse, cu invitarea colegului său să facă uz de dicționar etc., etc. Pentru restul de vreo 46 cazuri s'ar putea polemiza la infinit și dacă ar fi să se ia în serios, întreaga literatură de traduceri, din toate literaturile lumii, ar trebui să fi anatemizate. Unele, din cele 48, sunt susceptibile de controversă, altele sunt greșeli chiar ale recenzentului, cele mai multe devin, prin indicația criticului, incorsetări ale autonomiei traducătorului, care, ca și autorul original, are dreptul să dispună de ea până în limita păstrării atmosferei și a economiei ideilor în linii mari. Din capu locului Umberto Cianciolo a voit să prezinte în limba italiană tezaurul de gândire și simțire eminesciană, cât mai aproape de original, și atunci a renunțat la vers, care prin metrică și rimă i-ar fi ridicat obstacole greu de învins. Mișcându-se în proza deslegată de cătușe, traducătorul a izbutit să păstreze atmosfera, să creeze armonie și cadență în frază, să găsească în limba italiană corespondențe pentru metaforă. Recenzentul însă, care-și divulgă dela început aversiunea, rămâne neîmpăcat până la epuizarea celor vreo cincizeci cazuri, unde, cu excepția celor două menționate, se menține fie numai în linii enunțiative, fără să dovedească nimic, fie în postură sibilinică, așa încât argumentația se reduce la: ...«e departe de»...; ...«nu e»...; ...«nu corespunde cu»... ...«nu este»...; ...«e altceva»...; ...«e cu totul altceva»...; ...«e ceva mai subtil»....

Ce e, ce nu e, ce-i altceva, ce-i cu totul altceva, ce-i mai subtil decât..., rămân taine nu numai pentru cetitori, ci și pentru bietul traducător, care după părerea d-lui G. Giuglea aflându-se sub nivelul de cunoștințe al unui student, poate că ar fi voit să învețe ceva dintr'o recenzie constructivă, cum dator este oricare recenzent să vină cu completări instructive, mai cu seamă când critica nu-i laudativă și când autorul își ia neplăcuta sarcină de a evidenția erori. Din înșirămădirea cazurilor incriminate și nedovedite se desprinde doar plăcerea recenzentului de a frânge o lance; dintr'această plăcere în toate rândurile așternute patima își scoate cornițele înțepătoare, iar pasiunea pentru frumos și adevăr rămâne pe dinafară. Când Umberto Cianciolo se ostenește să redee o metaforă eminesciană prin alta adecvată limbii italiene, autorul recenziei găsește

că nu s'a acoperit întocmai cuprinsul metaforei: ...«Când stelele pică» ...«e d e p a r t e de» «le stelle si danno a filare»... Altă dată traducătorul găseşte de cuviinţă că accentul trebue să cadă, în traducere, pe fidelitatea ideii; criticul reproşează că s'a disolvat metafora şi că s'a tradus cu dicţionarul; când se produce deviere pentru menţinerea figurii poetice, criticul exclamă: ...„«potolit şi vânăt arde focul» n u e «livido», ci are aspectul ce s'ar putea reda prin „vioriu" sugerează d-l profesor G. Giuglea. Atât i-ar mai fi trebuit lui Umberto Cianciolo să redee «prin vioriu», ar fi văzut stele verzi pe pereţi... Se poate însă reţine faptul, că atunci când recenzentul încearcă să se gândească la modul cum s'ar putea traduce, îşi permite să ofere echivalente româneşti pentru textul românesc. Era de aşteptat însă ca pentru «potolit şi vânăt» sau şi pentru «vioriu» criticul însuşi să indice cuvântul italian. Dar d-l G. Giuglea este prudent... Se mulţumeşte cu clişee ca acestea: ...«faţa palidă» n u c o r e s p u n d e c u «faccia illanguidita»..., ...«dor fără nume» n u e s t e «sconforto senza nome»... ş. a. m. d. In care limbă se poate traduce dor?

Incă un exemplu din L u c e a f ă r u l :

Un *vânăt giulgiu* se 'nchee nod
Pe umerele goale.(V. 67—8).

«Aici „vânăt giulgiu" nu e „livido sudario", ci „albastru"» — afirmă G. Giuglea. «Eminescu, atât de cunoscător al limbii române de pretutindeni» — continuă d-sa — «întrebuinţează adj. vânăt şi cu înţelesul de *albastru*, ca în Ardeal, unde se mai zice şi azi „roşu-galben-vânăt" pentru tricolorul naţional» (pg. 555/6).

Aşadar, criticul schimbă chiar glosarul lui Eminescu, încât vede „albastru" unde poetul văzuse „vânăt giulgiu", numai pentru a ajunge la ticluirea încă a unui argument pentru defectuositatea unei lucrări. Afirmaţia d-lui G. Giuglea îşi păstrează valabilitatea numai pentru tricolorul naţional. «Eminescu, atât de cunoscător al limbii române de pretutindeni» *n'a întrebuinţat însă* «adj vânăt şi cu înţelesul de albastru», pentru că de-ar cunoaşte d-l G. Giuglea glosarul «*Luceafărului* «de pretutindeni», aşa «cât de cunoscător al limbii române de pretutindeni» a fost Eminescu, atunci şi-ar fi adus aminte că „giulgiu" în altă strofă are atributul «negru»:

Din *negru giulgiu* se desfăşor
Marmoreele braţă. (V. 121—2).

După vederile recenzentului „negru" de aici trebue să aibă tot înţelesul de ...„albastru", deoarece e vorba de acelaşi giulgiu şi fiind că dealtfel ar cădea constatarea filologului: «în Ardeal se mai zice şi azi „roşu-galben-vânăt" pentru tricolorul naţional».

Aceste anominaţii pe seama textului original, aceste interpretări arbitrare uneori, şubrede altă dată, subminează însăşi temelia criticei d-lui G. Giuglea, care sieşi în interpretarea versurilor româneşti îşi permite să dea cuvintelor lui Eminescu înţelesuri tulburi

și îndoelnice, iar traducătorului realizator în altă limbă îi reproșează redarea exactă a noțiunii.

În concluzie: faptul că traducătorul «a petrecut numai doi trei ani în România» constitue numai un argument periferic pentru valoarea sau nonvaloarea unei traduceri. Subliniind dela început elementul biografic, recenzentul mărturisește indirect lipsa argumenteior substanțiale. Căci: mulțimea anilor trăiți în România n'a devenit, după cum s'a văzut, garanție pentru încumentarea — mai puțin «curioasă»? — de a traduce «opera unui poet de talia lui Eminescu»; așa că a spune «elevilor dela Seminar» și a «repeta mereu» că «a traduce operele marilor scriitori înseamnă să știi intăi bine limba din care vrei să traduci», a spune asta și a repeta mereu asta, înseamnă să deciami ritos banalități sau chiar inexactități. Cunoașterea limbii în care traduci, dispunerea de un vocabular bogat, variat, nuanțat, constitue o condițiune, tot atât de hotărîtă ca și cea dintăiu. Amândouă însă sunt atât de elementare, încât asupra lor nici n'ar mai fi nevoe să se discute. Cu mai rezervată și decentă intercalare a eului, profesorul G. Giuglea a stăruit desigur în seminar asupra esențialelor condițiuni pentru reușita unei lucrări de traducere din operele marilor scriitori: talent literar, afinitate spirituală, sensibilitate electivă între traducător și autor, elemente singure în măsură să dea o nouă creație, într'o nouă limbă, cu timbrul și atmosfera originalului. Dintr'acest punct de vedere se aștepta dela un profesor universitar, d'stins cărturar și erudit să fie judecată și prezintată lucrarea lui Umberto Cianciolo. Recenzentul a preferit să se adreseze dicționarului, care firește n'a fost în stare să-l facă să vibreze. Și fiindcă a fost atâta vorbă de dicționar, se pare că și criticul n'a putut ceti traducerea decât cu d'cționarul în mână. Ori a critica traducerea «operelor marilor scriitori, înseamnă să știi intâi bine limba din care» s'a făcut traducerea și mai intăiu decât întăiu limba în care s'a tradus. Elementarele condițiuni pentru traducător trebue să le posedă și criticul. Cu dicționarul în mână, nu se citește o operă de artă. Acesta este ciocanul, dalta, paleta, culorile, pensula, care n'au ce căuta în expoziție.

In ceea ce privește deziderатul d-lui G. Giuglea, din finalul recenziei sale, anume că traducătorul «să prindă în limba lui toată armonia frumuseților din original», acest deziderat face parte din idealurile, care vor rămâne totdeauna idealuri, tocmai pentru că nu se pot ajunge nici odată.

Din relatările lui T. Maiorescu în «Insemnări zilnice» (v. I) se știe că înainte ca Mite Kremnitz să publice «Luceafărul» în traducerea ei germană, a cetit-o de câteva ori autorului original; așa dar, însuși Eminescu va fi contribuit la nivelarea unor asperități, la îndepărtarea unor incongruențe. Și totuși astăzi, traducerea nu mai poate rămâne în circulație, iar dacă atunci sau acum s'ar ceti cu dicționarul în mână, aproape la fiecare vers s'ar putea ridica douătrei obiecțiuni.

Eminescu și-a dat seama ce se poate și ce — nu se poate.

I. E. Torouțiu

Brașov, 8 Oct. 943.

CRONICA LITERARĂ

RAMIRO ORTIZ: PER LA STORIA DELLA CULTURA ITALIANA IN RUMANIA

ED. „ISTITUTO PER L'EUROPA ORIENTALE", 1943, ROMA, 1 VOL., PAG. 406, L. 50.

Indelungata ședere a d-lui *Ramiro Ortiz* în România, ca profesor de limba italiană la Universitatea din București, i-a prilejuit cunoașterea temeinică a literaturii și a culturii noastre în genere. Orientarea științifică a profesorului neapolitan spre cercetările istorico-literare neolatine câștiga în felul acesta o nouă întindere a orizontului romanic, spre răsărit. Investigațiunile sale, cu atât mai meritorii cu cât ele se aplicau asupra unui domeniu în care se lucrase foarte puțin, aveau să cuprindă istoria culturii italiene în România dela primele știri în acest sens și până la începutul literaturii românești moderne. Se descoperia așadar o față necunoscută a trecutului nostru, printr'o lucrare de întreg, rămânând urmașilor sarcina ca, prin adâncirea părților și urmărirea amănuntului să adaoge noui date și informații la cele adunate de d-sa din biblioteca Academiei și de aiurea. Profesorul italian înzestrat cu o întinsă cultură literară era cel îndrituit și cu adevărat competent să întreprindă scrierea unei opere așa de însemnate. Prin ea, prin revista „Roma", printr'o activitate universitară neobosită, prin traducerea lui Eminescu, prin alte studii și numeroase conferințe, numele cărturarului italian este păstrat în amintirea atâtor generații de studenți cu adevărată pietate. De aceea plecarea profesorului Ortiz din România a lăsat unanime regrete, precum deslipirea d-sale de țara noastră, pe care a iubit-o din inimă, i-a prilejuit acelaș sentiment mărturisit și în scris.

Cartea, publicată în 1916, la Sfetea, ne informează autorul, avu succes. Ea apăru în timpul războiului trecut, nefiind îndeajuns de răspândită în Italia. „Ediția a doua apare deasemenea în timp ce Italia și România sunt în război una alături de cealaltă pentru salvarea civilizației europene", scrie d-l Ortiz în prefața lucrării, datată: Biella, 31 Iulie 1942—XX.

Pentru autor „La storia della cultura italiana in Rumania" nu este un „libro d'erudizione" ci un „libro d'amore". Pentru noi este un „libro d'erudizione" și „d'amore" totodată, căci oridecâteori i se ivește prilejul de a ne pomeni, d-sa găsește cuvinte calde și înțelegătoare. Iată bunăoară trista constatare din prefață:

„Mergi, cartea mea, unde eu nu pot să ajung; du-te veselă și sigură întru pelerinajul tău votiv; vorbește Italienilor despre acest popor frate cu dânșii pe care nu-l cunosc și care nu îi cunoaște; vorbește Românilor de gloria și strălucirea dintr'o vreme, când arta italiană și finețea moravurilor

cinquecentesti făceau din curţile lui Petru Cercel şi Constantin-Vodă Brâncoveanu înalte şi luminoase faruri ale culturii latine în orient!

Să te primească şi unii şi alţii cu iubirea cu care te-am scris, să simtă durerea pe care am simţit-o când am trebuit să constat ignorarea absolută pe care unii o au despre lucrurile celuilalt, să nutrească speranţa pe care am nutrit-o întotdeauna (şi o nutresc astăzi mai vie ca niciodată) că în viitor cele două popoare vor merge împreună pe drumul însemnat lor de tradiţia latină care le este comună" [1].

Nu vom insista în amănunt asupra unei lucrări apărute în ediţie secundă, care s'a bucurat de o atât de largă cunoaştere în cercurile de specialitate, fiind într'un fel Evanghelia studiilor italiene în România, pentru care s'ar putea parafraza cuvintele evanghelistului: Εν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος .. — recensarea adevărată a ei se găseşte în repetatele citări făcute în orice studiu de istorie a culturii italiene în România —, ci vom răspunde numai în acest chip bunelor sentimente pe cari autorul ni le păstrează acolo, la Universitatea din Padova, în al cărei Seminar de romanistică răsună vorba românească şi se citeşte limba noastră dintr'o sumedenie de cărţi. Printre ele se găseşte şi vechea preţioasă colecţie a Convorbirilor Literare [2].

Din cele trei studii reunite în volum, două fuseseră anterior publicate în periodice italiene. Autorul şi-a îmbogăţit mai apoi cercetările printr'o asiduă frecventare a Bibliotecii Academiei Române unde şi-a adunat datele cu privire la „vechile urme pe cari, dela colonizarea romană la Renaştere, şi dela Renaştere până în zilele noastre, le-a lăsat civilizaţia italică, în literatura şi în arta acestui popor român, pe care cu atâta îl iubeşti mai mult cu cât îi cunoşti tragicele întâmplări, trainica legătură dintre el, pământul şi limba strămoşilor, nădejdea niciodată pierdută, puternicele şi alesele daruri ale minţii şi ale sufletului" [3].

Cartea este deci împărţită în trei părţi:

I. *Primi contatti fra Italia e Rumania* (11—240).
II. *Pietro Metastasio e i poeti Vacaresti* (243—323).
III. *Per la fortuna della tragedia alfieriana in Rumania* (327—392).

Cea mai importantă, atât ca bogăţie a ştirilor cât şi ca îmbrăţişare de spaţiu istoric, este partea întâia. In ea autorul cercetează căile pe cari cultura italiană, începând mai ales cu Renaşterea, pătrunde în România: prin Polonia, Transilvania, contacte directe, determinând acea trezire a conştiinţei romanităţii originilor şi a latinităţii limbii, întâlnită în cronicari, şi provocând acea cunoscută înflorire a artelor italiene la noi pe vremea lui Brâncoveanu. D-sa desvoltă apoi capitolele: contactele comerciale, eclesiastice (mai ales prin misionarii catolici), călători italieni prin părţile noastre.

Intr'un alt capitol întins se cuprind informaţii cu privire la petrecerea unor Români la şcoalele italiene, începând din secolul al XV-lea; printre ei, stolnicul Cantacuzino.

Cea de a doua carte ne informează despre influenţa lui Metastasio, asupra Văcăreştilor cât şi despre cunoaşterea melodramelor lui în Principate.

Ultima ne introduce în istoria originilor teatrului românesc şi a primelor reprezentaţii; în care înoire mai ales Vittorio Alfieri îşi avu partea de glorie.

O lucrare de ştiinţă însă nu poate fi redusă la pagina recenziei. Ea seamănă păgubită în valoarea a ceea ce tocmai i-a alcătuit fundamentul de trăinicie: bogăţia informaţiei exacte. Ea poate fi un prilej doar pentru exprimarea admiraţiei. Incolo se recenzează singură, impunându-se ca o necesitate în cercetarea ulterioară. Şi în sensul acesta profesorul R. Ortiz a făcut operă nemuritoare.

Ştefan Cuciureanu

1 Pag. 8—9.
2 Dăruită împreună cu alte numeroase volume de d-l prof. I. E. Torouţiu.
3 Pag. 7.

CRONICA REVISTELOR

■ Despre *Mihai Teliman* (1863—1902), *„unul dintre cei mai caracteristici reprezentanți ai scrisului românesc din Bucovina"*, semnează rânduri cuprinzătoare d. *Leca Morariu* în *„Revista Bucovinei"* (anul II, n-rul 7, Iulie 1943, Cernăuți). Se reproduce un articol, *„Cuvine-se cu adevărat"*, în care, vorbind despre fondul religionar, subtilul gazetar bucovinean dovedește și calități remarcabile de scriitor. Pe bună dreptate accentuiază așa dar d. Leca Morariu că, dacă n'ar fi *„căzut în ochiul de mare ol breslei gazetărești"*, Mihai Teliman ar fi devenit un prozator cu cel puțin atât prestigiu pe care l-a avut în scrisul zilnic.

Evidențiind alte trăsături ale acestui ales fiu al Bucovinei, mai scriu d-nii *N. Tcaciuc-Albu* („O amintire despre Mihai Teliman") și *A. Vasiliu* („Dela Caragiale la M. Teliman").

„Psalmi și psaltiri versificate în Europa" (O glosare la poetica Mitropolitului Dosoftei al Moldovei) este titlul unui lung și documentat studiu datorit d-lui *Augustin Z. N. Pop.*

Semnează versuri d-nii: *George Z. Antonescu* („Cum stărue cântul lor"), *Aurel V. Sânger* („Domniță bizantină"), *Nicolai Roșca* („Sfârșit impropriu"), Ion Cârdei („Clăi de fân"), *George Putneanu* („Destin"), *Emil Zegreanu* („Palanjeni de lumină"), *Nicolae Tăutu* („Moarte albă"), *Dragoș Vicol* („Preludiu"), etc.

Cronică bogată.

■ In n-rul pe Iunie a. c. al revistei *„Cetatea Moldovei"* (anul IV, vol. IX, n-rul 6, Iași) se publică, sub semnătura d-lui *Th. Simenschy*, traducerea a două imnuri din Rig-Veda (X, 14 și 18), *„care constitue cel mai vechiu document privitor la ritualul înmormântării, ritual care, în unele privinți, s'a păstrat până azi la toate popoarele de rasă arică"*.

Despre casa din Folticeni a lui Nicu Gane scrie d. *Artur Gorovei*, proprietarul ei de astăzi, aducând un bogat și prețios material informativ, de mare folos istoricului literar. Se reproduce, în întregime, testamentul lui Nicu Gane (5 Mai 1869). Insoțindu-l cu lămuririle necesare, d. *Artur Gorovei* încheie astfel:

„Rămâi înduioșat cetind acest testament, cu anexele lui, văzând grija pe care o aveau strămunii noștri pentru biserică, și sentimentul religios de care erau călăuziți".

Interes din ce în ce crescut iscă articolele d-lui *Leca Morariu* în legătură cu antisemitismul lui Ciprian Porumbescu, publicate nu de mult în *„Revista Bucovinei"* și într'un număr mai vechiu al *„Cetății Moldovei"*. De data aceasta luăm cunoștință de *„Cupletul Dornii"* (cuvinte și muzică de C. Porumbescu, 3 Sept. 1878), în care tumultuosul compozitor bucovinean sfichiuiește invazia judaică în liniștea grea de umbră și aromă dela Vatra Dornii.

„Implinindu-se 350 de ani de când a urcat treptele tronului Țării Românești cel mai viteaz dintre Români, se cade, acum, când glasul tunului bubuie în răsărit, apus și miazănoapte, și sângele celor mai scumpi fii ai patriei stropește pământuri îndepărtate, pentru realizarea aceluiaș ideal politic românesc, care a fost pentru prima oară realizat de mândrul și viteazul Mihai Vodă, să ne aducem aminte de el mai mult ca oricând și să-i slăvim gândul și fapta". Cu aceste vibrante rânduri începe studiul d-lui *N. Grigoraș:* Mihai Viteazul (Sensul unei lupte).

Demne de reținut sunt, deasemeni, contribuțiile d-lor *Const. Vârtej* („Lirica lui I. Pillat") și *Ilie Dăianu* („Popas la Brașov").

Directorul revistei, d. prof. *Gh. A. Cuza*, semnează cuvinte de caldă prețuire pentru orașul Brăila și prietenii d-sale de acolo, în mijlocul cărora a poposit de curând, cu prilejul unei ședințori literare.

Urmează proză, versuri, studii și cronici de d-nii: *George Lesnea* („Domnița Maria lui Dabija Vodă"), *Ion Buzdugan*

(„La poarta de lumină"), *Petre Stati* („Elogiu pentru anii stinşi"), *D. Iov* („Mormântul Liubei"), *G. Ursu* („Fata"), *Gheorghe Gh. Condurache* („Horaţiu: Carmen Saeculare"), *Gh. Ungureanu* („Viaţa la Iaşi") etc.

D. *Eusebiu Camilar* publică două împlinite poesii cu pronunţat accent elegiac. O reproducem pe cea din urmă:

Am crescut la focuri în câmpii.
Cai sălbatici am încălecat.
Ceruri multe m'au înstrăinat.
Satul, poate-a ars din temelii.

Trec pe lângă cerşetori pe străzi
Şi mi-i frică să mă uit la ei.
Argăţimea asta din ogrăzi
Mi-aminteşte de părinţii mei.

Cineva cu părul încălcit
Mi s'arată noaptea în oglinzi:
„Hai acasă. Tata a murit.
Coasele au ruginit sub grinzi..."

Ceruri roşii ard în alte părţi.
Tropote s'aud din zări în zări:
Poate vin cumnaţii mei, călări,
Să-mi dea foc dulapului cu cărţi...

■ In straiu grafic la fel de atrăgător şi militând pe linia aceloraşi neclintite convingeri româneşti ca şi *„Cetatea Moldovei"*, tot la Iaşi apare şi revista *„Cuget Moldovenesc"*, condusă cu mult suflet şi cu nu mai puţine sacrificii materiale de către poetul *Petre Stati*.

Prezenţa acestor două bune publicaţiuni în inima Moldovei constituie, fără îndoială, un triumf al scrisului autohton. Ele au recucerit poziţii sistematic întărite, de unde, până mai ieri, se porniau lupte sub steag străin împotriva aspiraţiilor noastre, sub acelaş steag pentru doborîrea cărula sângerează astăzi, în răeărit, cei mai aleşi flăcăi ai României.

N-rul pe Mai-Iunie a. c. al *„Cugetului Moldovenesc"* începe cu un fragment *(„Iisus, pildă vie")* din lucrarea *„Fiul lui Dumnezeu — fiul omului"*, datorit d-lui *Sterie Diamandi*, în care se face o paralelă între doctrina creştină, — pilduitoare prin înseşi faptele întemeietorului ei — şi normele morale formulate de Confucius, Mahomed şi Buda, ajungându-se la concluzia că acestea din urmă sunt mult inferioare cuvântului propovăduit de Iisus.

Oricâte argumente inedite s'ar aduce, problema care se pune rămâne, totuşi, destul de veche. Meritul autorului constă însă în surprinderea unor nuanţe de interpretare, cari, dacă rareori scapă specialiştilor, în cazul de faţă reuşesc să trezească oarecare interes în rândurile celor profani în materie, cărora, se pare, se adresează strădaniile d-lui Sterie Diamandi.

Un actual şi documentat studiu semnează d. *Emil Diaconescu* în legătură cu *„Strâmtorile şi opinia publică rusă"*.

Pe bază de date şi nume, autorul arată că problema Strâmtorilor a constituit o preocupare permanentă atât pentru conducerea rusă cât şi pentru opinia publică de acolo. Ceeace se urmăreşte în zilele noastre de către bolşevici este, aşa dar, sub altă formă, vechea tendinţă ţaristă, fanatic susţinută de scriitorii vremii. Ameninţată, ca şi Turcia şi Bulgaria, să cadă în spaţiul de influenţă rusească, România luptă astăzi în răsărit conştientă că îşi apără însăşi existenţa ei.

De aceeaşi vie actualitate este şi articolul lui *Ilie Minea* despre *„Românii şi Ucrainienii înainte de întemeierea Moldovei"*.

In continuare, un bogat mănunchiu de nuvele, schiţe şi versuri semnate de d-na *Magda Isanos* şi d-nii *George Lesnea, G. Ursu, Gh. Corneanu, Eusebiu Camilar, D. Florea-Rarişte, Corneliu Gheorghieş, Gh. N. Cârţu* etc.

D. Petre Stati publică un ciclu de opt poesii din vol. *„Chemarea Soarelui"*, apărut recent la *„Casa Şcoalelor"*. De o armonie caracteristică celor încercaţi în meşteşug, cu imagini tălăzuitoare şi ancorată în matca tradiţiei româneşti, poesia d-lui Petre Stati cucereşte prin simplitatea ei.

Desprindem sfârşitul *„Versului pentru înălţimi"*:

Visez să fiu un măr pe creastă,
Bătut de vânt, ars de văpăi,
Să simt frunzişul cum adastă
Scânteea soarelui dintâi.

S'ascult chemări de ciocârlie
Când ziua geana şi-a deschis,
Când joacă'n zarea alburie
Uşoare năzăriri de vis...

Sau ştiu eu? — poate-ar fi mai bine
Cu trunchiul meu de verde pin
Să'nfrunt pe vârfuri carpatine
Sărutul norilor deplin.

S'ar perinda din nou şi iară,
Spre largul meu hotar de gând,
Spumos şuvoi pe-un clin de vară,
Şi isma verii şuerând...

La cronică, aceeaşi notă vioaie.

Teodor Al. Munteanu

B I B L I O G R A F I E

C Ă R Ţ I

EDITURA „CASA ŞCOALELOR"

Al. Popescu-Telega: Pe urmele lui Don Quijote (Studiu), pag. 196, 1943, Bucureşti. Lei 150.

Alexandru Gh. Budiş: Bulgaria (Istorică- Geografică-Politică- Economică-Culturală-Militară), pag. 190, 1943. Bucureşti. Lei 150.

P. Ispirescu: Basmele Românilor, pag. 526, 1943, Bucureşti. Lei 250.

Petre Stati: Chemarea Soarelui (Poeme), pag. 166, 1943. Lei 250.

EDITURI DIFERITE

I. D. Pietrari: Spre Zăpezi (Versuri), Tip. **„Şcoala Poporului"**, 1943, Bucureşti.

Niculae Rusu: Flautul lui Iancu (Poeme), Ed. **„Detunata"**, 1943, Bucureşti.

C. Coravu: Foc pe vatra aşteptărilor (Schiţe), Ed. **„Ofar"**, 1943, Bucureşti. Lei 200.

E. Ar. Zaharia: Antologie rădăuţeană. **Colecţia Soc. Scriitorilor Bucovineni**, 1943, Cernăuţi. Lei 250.

Ovidiu Papadima: Probleme de construcţie în dramă, Extras din **„Revista Fundaţiilor Regale"**, 1943, Bucureşti.

Magda Isanos: Poezii, Tip. **„Brawo"**, 1943, Iaşi.

I. M. Raşcu: La Lisieux, cu Sfânta Tereza, ediţia a doua, Ed. **„O. Bianchi"**, 1943, Bucureşti. Lei 170.

Omer Popovici: Mascarada minciunii (Roman), Ed. **„Contemporana"**, 1943, Bucureşti. Lei 280.

Gabriel Ţepelea: Plugarii condeieni din Banat, Ed. **„Cercul Bănăţenilor"**, 1943, Bucureşti. Lei 200.

Sărmanul Klopştock: Feciorul lui Nenea Tache Vameşul (Biblia unui trecut — 1879—1925), Ed. **„Fundaţia pentru literatură şi artă"**, 1935, Bucureşti. Lei 300.

Const. Râuleţ: Mânia lui Hercule (Nuvele), Ed. **„Universul"**, 1943, Bucureşti. Lei 220.

Dorin Iliescu: Beladona (Roman), Ed. **„Cultura Românească"**, 1943, Bucureşti. Lei 220.

Leonida Secreţeanu: Marele salt (Versuri), Colecţia **„Gând prahovean"**, 1943, Ploeşti. Lei 200.

Horia Niţulescu: Toamnă în paradis (Poeme), **Imprimeria Penitenciarului Văcăreşti**, 1943, Bucureşti. Lei 200.

Emanuel Copăceanu: Viaţa lui Iisus, Tip. **„Moderna"**, 1943, Bucureşti. Lei 500.

Mircea Eliade: Salazar şi revoluţia în Portugalia, Ed. **„Grazian"**, 1943, Bucureşti. Lei 230.

Sebastian Popovici: Vătaful Neculai (Roman), Tip. **„Informaţia"**, 1943, Bucureşti. Lei 250.

Sergiu Matei Nica: Furtuni pe Nistru (Versuri), Ed. **„Cuvânt Moldovenesc"**, 1943, Chişinău. Lei 150.

Ştefan Cârstoiu: Stihii (Poeme în proză), Tip. **„Tiparul Universitar"**, 1943, Bucureşti. Lei 200.

Coca Farago: Poeme pentru singurătate, Tip. **„Tipografica"**, 1943. Bucureşti.

Tudor Măinescu: Intâmplări vesele pentru oameni trişti, Ed. **„Cartea Românească"**, 1943, Bucureşti. Lei 240.

Ion Stoia Udrea: 11 poeţi bănăţeni, cu 11 portrete de **Catul Bogdan**, Ed. **„Vrerea"**, Timişoara, 1943.

Prof. Dr. Virgil Tempeanu: Istoria literaturii germane, Ed. **„Universul"**, 1942, Bucureşti. Lei 380.

G. Bezviconi: Profiluri de ieri şi de azi, Ed. **„I. Cărăbaş"**, 1943, Bucureşti. Lei 550.

C. Ardeleanu: O crimă (Roman), Ed. **„Contemporana"**, 1943, Bucureşti. Lei 340.

Matei Alexandrescu: Ardealul cântat de poeţi, Tip. **„Dacia Traiana"**, 1943, Bucureşti.

Constantin Giurescu: Studii de istorie socială (Vechimea Românieі. Despre Români. Despre boieri), Biblioteca istorică **„Universul"**, 1943, Bucureşti, Lei 360.

Constantin Stelian: Manual de limba română pentru cl. IV-a a cursurilor profesionale de ucenici, 1943, Ed. **„R. Cioflec"**, Bucureşti. Lei 205.

M. Eminescu: Poezii (Ediţie îngrijită de **Gr. Scorpan)** — Cu 20 de gravuri originale de Th. Kiriacoff-Suruceanu —, pag. 307, 1943, Ed. **„Cartea Moldovei"** Ath. Gheorghiu, Iaşi. Lei 450.

Eminescu şi Bucovina (Ed. **„Mitropolitul Silvestru"),** 1 vol. 644 pag., Cernăuţi. Lei 900. Cuprinde lucrări privitoare la poet şi Bucovina de: † T. V. Ştefanelli, † V. Gherasim, C. Loghin, Leca Morariu, E. Păunel, A. Z. N Pop, A. Vasiliu, Gh. Voevidca, cu desene de I. Cârdei.

Mihail Dumitriu: Pe dealul Hănceştilor (Roman de război), 1 vol. 446 pag., 1943, Ed. Diecezana, Arad.

Bernhard Kellermann: Tunelul (Trad. de **Jul. Giurgea),** 1 vol., 446 pag., 1943, Ed. **„Cartea Românească"**, Bucureşti Lei 380.

M. Eminescu: Der Abendstern (Trad. de **Zoltan Franyo),** 1 vol., 37 pag., 1943, Ed **„Literatura"**, Timişoara.

Petru Şuvagău: Popas pe culmi (Poeme), 1 vol., 44 pag., 1943, Ed. **„Tribuna"**, Braşov.

Aurel V. Sânger: Melopei (Poezii), 1 vol., pag. 34, 1943, Ed. **„Bucovina Literară"**, Cernăuţi. Lei 50.

REVISTE

„Cetatea Moldovei", anul IV, vol. X, n-rul 7 (Iulie) şi n-rul 8—9 (Aug.—Sept.), 1943, Iaşi.

„Teatrul Naţional", Sept.-Oct. 1943, Bucureşti.

„Revista Bucovinei", anul II, n-rul 9, Sept. 1943, Cernăuţi.

„Gazeta Cărţilor", anul XII, n-rele 21—22 (15—31 Aug.) şi n-rele 1—2 (anul XIII), 15—30 Sept. 1943, Bucureşti.

„Pagini Literare", anul IX, n-rul 6, Turda.

„Cuget Moldovenesc", anul XII, n-rul 3—4 (Martie-Apr.) şi n-rul 5—7 (Mai-Iulie) 1943, Iaşi.

„Păstorul Tutovei", anul XI, n-rul 5—6 (Mai-Iunie) 1943, Bârlad.

„Ramuri", anul XXXIX, n-rul 6—7 (Iunie-Iulie) 1943, Craiova.

„Dacia Rediviva", anul III, n-rul 6, 1943, Bucureşti.

„Litoral", anul I, n-rele 13 (Iunie) şi 14 (Iulie) 1943, Constanţa.

„Familia", an. 78, seria IV, nr. 5—7 (Mai-Sept.) 1943, Tip. „Universul", Bucureşti. Lei 300.

„Raza", an. XIII, nr. 687 (14—21 Noembrie) 1943, Chişinău. Lei 5.

„Bucovina literară", an. III, nr. 75 (7 Noembrie) 1943, Cernăuţi. Lei 6.

„Observatorul social economic", an. X, seria II, nr. 5 (Sept.-Oct.) 1943, Braşov. Lei 150.

„Revista Banatului", an. IX, nr. 7—9, Timişoara, 1943. Lei 60.

„Cetatea Moldovei", an. IV, vol. XI, nr 10 (Oct.) 1943, Iaşi. Lei 100

„Viaţa Basarabiei", an. XII, nr. 9—10 (Sept.-Oct.) 7943, Bucureşti. Lei 100.

„Buletinul Soc. Scriitorilor români", an. XXXIII (1941). Bucureşti.

„Revista de Filosofie", vol. XXVIII, nr. 1—2 (Ian.-Iunie) 1943, Bucureşti. Lei 150.

„Revista Bucovinei", an. II, nr. 8 (Aug.) 1943, Cernăuţi. Lei 50.

CONVORBIRI LITERARE

ANUL LXXVI N-RELE 11 - 12 NOV. - DEC. 1943

DIRECTOR: I. E. TOROUȚIU

MEMBRI IN REDACȚIE:

ALEXANDRU IONESCU
TEODOR AL. MUNTEANU
ȘTEFAN CUCIUREANU

„BUCOVINA" I. E. TOROUȚIU, BUCUREȘTI

CUPRINSUL

I. E. Torouțiu . . . . O figură de baladă: Alexandru Baiculescu
Alexandru Baiculescu . . . . . Trei scrisori
Col. Popescu Poiană . . . . . Eroul Alexandru Baiculescu
G. Tutoveanu . . . . . Departe urlă tunul
Matei Alexandrescu . . Dumitru Olariu, poetul tristeților pontice
Nic. Untărescu . . . Poeme din țara nimănui : Moartea spioanei; Inelul; Cântecul călărașului
Cornelia Giosan . . . . . Suntem drumeți
N. Cartojan . . . . . Pro Patria
Teodor Al. Munteanu Jertfă pentru Țară: Nicolae Murărașu, Miron Gh. Nedioglu, Stoian Gh. Tudor, Ion Țurcan, Constantin Șt. Voiculescu, Gheorghe Vasilescu
W. v. Goethe . . . Egmont, IV—V, (Trad. de **Laura M. Dragomirescu)**
Mircea Possa . . . . . Plecări
Radu Pătrășcanu . . . . . Fiord
Olimpia Melnic . . . . . Solie
Florica Chirescu . . . . . Liniște
Mihai Eminescu . . . Dorința (Desiderio) Trad. de **Rafaele Amici**
Paul Valéry . . . . . Fata torcând (Trad. de **Zoe Georgescu)**
Florin Niculescu . . Paul Valéry (IV Considerațiuni asupra technicei poeziei lui Valéry)
Rainer Maria Rilke Perspective — Schiță florentină din Quattrocento (Trad. de **Iulia Murnu)**
Agatha Bacovia . . . . . Otilia Enache Ionescu
Charles Baudelaire . . . . Iubirea minciunii (Trad. de **Gh. Hilt)**
Alfredo Panzini . . . . . Cântarea îngerilor (Trad. de **I. Micu)**

Petru P. Ionescu . . . . . O evocare: Dan Alex. Boureanu
Grigore I. Grecu . . . . . Sonet
Vasile Damaschin . . Sergiu Ludescu (Mircea Tiriung); Alexandru Pogonat
I. E. Torouţiu . . . . . Muncitorimea română în războiu

CRONICA LITERARĂ

F. P. Panaitescu, Emil Vîrtosu: Foletul novel. Calendarul lui Constantin Vodă Brâncoveanu.

CRONICA REVISTELOR

„Bulgarska Missal" **(Ion Crivăţ).** — „Gazeta Cărţilor" **(Şt. Cuciureanu).** „Cetatea Moldovei" **(Teodor Al. Munteanu).**

BIBLIOGRAFIE

SUMARUL ANULUI 1943

O FIGURĂ DE BALADĂ: ALEX. BAICULESCU

° 29 SEPT. 1913 — † 23 SEPT. 1942

Cu tot zimbetul său de copil şi cu privirea de îngerească liniştе pierdută în nesfârşită zare, **Alexandru Baiculescu** se descopere, prin volumul de poeme C a l e L a c t e e, fire mistică, pătrunsă de eterna melancolie pentru himera vieţii şi fiinţei omeneşti. Permanent stăpânit în gândire de presentimentul morţii, într'un timp când tinereţea învăluită de robustă sănătate este în măsură să dea formei şi conţinutului existenţei un ritm de sburdalnică vioiciune, poetul, născut la 29 Sept. 1913 în cătunul Rubla, com. Bălţaţi, jud. Râmnicul-Sărat, are abia 26 ani, când îşi tipăreşte în Braşov la 1939 culegerea de poezii, şi prin desacordul dintre înfăţişarea exterioară pornită mai curând spre exuberanţă şi expresia interiorului prin realisările de profundă seriositate şi amară tristeţe, s'ar părea că şi el face parte dintre acele inimi brumate şi suflete cărunte în toiu de primăvară, cari afectând sentimente de melancolie şi visând urît, făptuesc versurèle şi-şi dovedesc cel mult o stare de hipohondrie. Unii rămân neschimbaţi, alţii cad mai adânc în această turburare, mulţi se 'nalţă cu putere de voinţă şi elan vital peste ceaţă. Drumul către jertfă însă, pe care s'a dus Alexandru Baiculescu împreună cu atâţia alţii,

cari, în furtuna oțelurilor din Răsărit, prin sângele lor sfințit au durat punte între viață și moarte și dăruindu-se pe ei, s'au pierdut ca să se regăsească Patria și Națiunea, — acest drum alcătuește simfonia din simțimintele și gândurile exprimate în poemele poetului și din destinul său, din lupta pentru dorul de a trăi și știința și conștiința că:

Incă puțin și va veni o zi
Când trist pe buze-mi va îngheța ecoul
Și'n liniștea deplină voi simți
Cum intră'n mine uriaș tabloul

morții....

Astfel se încheagă armonie curată și limpede între creație și viața predestinată jertfei în măreția tăcută a oșteanului român, jertfă presimțită și prezisă cu glas de prooroc:

In orice clipă mă gândesc la moarte,
Mai trist se scrie viața mea pe cer....
Aștept un svon să vie de departe
Cu aripa lui mută de mister...
(F i n a l, în Cale Lactee, pg. 47).

Figură de baladă, ca P e s c a r u l lui **Goethe,** pe care nereiada îl momește în adâncul misterios al mării, **Alexandru Baiculescu** descifrează taina la 1939 și prevede și locul unde se va săvârși:

Vântul plimbă aripi de smeu peste Rusia....
Noaptea e dramă
Pe scena de argint coclit a stepei....
Nu simțiți războiul din aer,
Și sălbatecul care urlă
In această besnă a vorbei: Rusia?

Dacă scriitorii trec dela veridică trăire sau imaginație la realizări poetice, soarta poetului Al. Baiculescu îl duce dela realisare poetică, anticipată în cugetare și simțire, la autentică trăire. El însuși și-a îndreptat cântecul tinereții spre această împlinire de destin, căci, după ce și-a terminat liceul, în Aprilie 1931, la Râmnicul Sărat, fiind totdeauna premiant, în ultimul an chiar întâiul pe Țară, a urmat trei ani cursurile Facultății de Litere din București, pentru ca în 1935 să părăsească Universitatea și să se dedice carierii de ofițer activ, într'o atmosferă când creștea tăcerea marei răspunderi față de furtuna care se apropia. La 1938 este sublocotenent, iar în Iunie 1941 poetul aruncă lira și apucă spada, deoarece știe că numai arta războiului este în stare să apere ființa națională în care sălășluește spiritul creator.

Iată, așadar, cum creația și trăirea cresc în unitate și stabilesc acordul dintre spiritul adevărului gândit și exprimat și voința faptei desăvârșite; aceste două mari trăsături caracterizează personalitatea autorului de poeme C a l e L a c t e e.

Viteaz prin natură înăscută, cum îl arată trecerile și drumul

eroic până la sfârşire, evlavios din veneraţie, poetul Alexandru Baiculescu nu se avântă spre ceriul lui Dumnezeu, ci rămânând pe pământ ar vrea ca mai degrabă să-l vadă pe Creator printre umilele sale fiinţe:

De-ar coborî şi-acuma pe lume Dumnezeu
Călătorind toiagul de corn, pe drumuri, vara,
Lăsând din mână sapa, cu cuşma 'n mână, eu
I-aş da dela portiţa deschisă: bună sara!

Şi L'aş pofti pe Dânsul la cina mea săracă
Şi mi-aş chema nevasta să-i spun să puie masa,
Şi s'or mira vecinii dece o stea s'apleacă
Să-mi mângâie cu raze ograda mea şi casa.

L'aş ospăta cu cinste şi L'aş ruga să bea,
Doar un pahar din vinul făcut din via mea
Şi stând de vorbă 'n tindă, să-I fac o bucurie,
Mi-aş îndemna băiatul să-I spuie-o poezie.

Şi 'ntr'un târziu când Domnul s'ar ridica să plece,
Cu-aceiaşi cinste până la poartă L-aş petrece.
I-aş da cu ochii 'n lacrimi, din poartă, cale bună
Şi-aş sta să-L văd cum pleacă, pe drum stropit cu lună.
(O s p e ţ i e, pag. 43—44).

Dealtfel Dumnezeu şi Isus se întâlnesc adesea în poezia lui Baiculescu, iar poetul îi şi aude şi vede pretutindeni în natură:

Dar staţi puţin cu faţa 'n ploaie; unde
'L'auzi pe Dumnezeu? Că se aude!..
Şi 'n suflet, nesimţit, parcă 'ţi pătrunde
Un înger blând cu aripele ude.
. . . . . .
Aşa văd eu! Bani de-azur în glodul greu
Ciorchini de întunerec în apus
Şi 'n orice floare chipul lui Isus
Aşa văd eu!...
(A ş a, ibid. pg. 7/8).

Nu este panteism în înţelesul filosofic al cuvântului, ci din profundă religiositate poetul întăreşte ideea de divinitate prin recunoaşterea ei în formele existenţiale din împărăţia lui Dumnezeu.

Poemul L i n i ş t e începe cu o idee asemănătoare:

Azi-noapte L-am văzut iar pe Isus,
Era parcă mai trist ca totdeauna
. . . . . .
El sta tăcut în câmpuri deschise; umbra Lui
Chema din goana lunii albastre fluturări
Ştergarul alb al păcii pe faţa câmpului.

Structural curat din constrângere sufletească, smerit în fața naturii genială maestră în poezie, Al. Baiculescu își mărturisește N e p u t i n ț a :

Știu, mâna poartă 'n goană condeiul pe hârtie
Dar pasul ei nespornic rămâne înapoi....
Cu sacii plini pe umeri, doldora de vecie,
Trec versurile 'nalte foșnind pe lângă noi.

Și nu rămâne 'n urmă din fruntea lor de pară
Decât un sbor de umbre și-o haină grea de nouri;
Cu toc muiat în toamnă și gându 'n primăvară
Silabisim pe coale fărmatele ecouri.

Păstrăm în noi doar urma de trecere și val
Și nu 'mbrăcăm poemul cu foi de lună plină,
Cum marea-și scoate sarea cu apele pe mal
Gătindu-și țărmul negru în straie de lumină.

Ne cade mâna dreaptă pe coala ca poleiul
Și trece 'ntreg convoiul solemn și daurit
Și tot mai mult ne scurmă 'n vânt uscat condeiul
Când triști notăm în cârca poemului: sfârșit.

De aceea, nu se grăbește, ci meșter conștinicios el așteaptă limpezirea gândurilor și purificarea simțimintelor, din cari apoi va încerca să prindă sălbatăcia viscolului și s'o aștearnă pe zăpada albă a hârtiei:

Cuvântul de iubire nu ți-l spun!
I-așa de dur și de banal și greu cuvântul
Și poartă 'n el ceva șuerător ca vântul,
Ce scarmănă livezile de prun...

Cum să ți-l scriu așa să ți-l trimit
Sălbatic viscol pe zăpada din hârtie?
Mai pot să chem cu el azurul larg să vie
Și 'n jurul tău să unduiască nesfârșit?

Căci stau mereu și descifrez pe cer
Cuvintele minunilor săpate,
Și 'n orice stea văd un cuvânt săpat stingher
Ce scapără luciri nemaiaflate.

Și 'n orice constelație supusă,
Sclipind văpăi de-argint în ochiul meu,
Văd totdeauna o gândire opusă
Și scrisă 'n foi de cer, de Dumnezeu...

Așteaptă dar, cuvântul să-l lucrez
Să-l fac să fie asemeni unei stele,
In căzi de rouă, lin, să-l îmbăiez
Și să-l călesc în foc de vise ușurele.

Și-apoi citind cuvântul meu de dor
Să fie 'n el doar svon stelar și curcubeu,
Să simți în jurul tău, tremurător,
Cum se bolteşte, pentru tine, cerul meu...

Scriitor foarte cult și cetit, cu educație îngrijită de acasă, de dascălii săi și cu deosebire de dânsul singur din frageda-i tinereţe fără odihnă, Alexandru Baiculescu își ţese filosofia vieții eterne prin metempsihosă sau metensomatosă, ferindu-se de reflecții abstracte cari pândesc cu ură și denunță sensibilității estetice lirica filosofică, și caută să le exprime prin metaforisarea lor, reușind în spiritul clasic al creațiunilor poetice, care suprimând jocul ușor și ușuratic al fanteziei înșelătoare pentru spații și timp, cedează locul totdeauna realităților cu substanță firească pentru modelări și realizări artistice durabile:

Poema Mioriței și-acuma o citesc
Ca și atunci, în clasa III-a de liceu,
Când învățam ce e un cântec bătrânesc
Pe-un țărm umbros și lin de eleşteu.

Prin gândul meu și-acum simt turmele de oi
Cum trec, cu tropot greu, ca o imensă ploaie,
Cum sună vântul din cobuz prin foi
Și 'n clopotele lor de acioaie.

Vorbesc și-acum cu Miorița năsdrăvană
Ce-mi tângue veleatul meu răpus...
Las șipote subțiri să-mi curgă 'n cană
Și beau adânc licoarea din apus.

Dar moartea mi-o aștept cu frunte 'naltă
Așișderi unui brad, ca pe-o mireasă...
Din sângele-mi ce-o curge către baltă
Să-i înfloresc rubine mici pe coasă.

Știu bine-apoi: voi fi înalt stejar,
Ori poate un isvor într'o pădure...
Voi sprijini în creștet cerul clar
Și 'n unda mea seninul larg o să murmure...

Și turma mea poate-o veni într'un târziu
Să-mi soarbă umbra tainică și lină,
Sau hoinărind pe urma-mi, cu sufletul pustiu,
Și-o căuta măicuța la umbra mea, hodină.

Ori poate, însetată de umblet o să vie
Să bea puțin din trupul meu de ape
Și niciodată n'o să știe
De ce mă simte-atâta de aproape...

(M i o r i ț a, ibid. pg. 21/22).

Poezia unui iluminat, cu atitudine de împăcare fără murmur față de ideea morții, pentru viața sa vijelioasă prin integrare în evenimentele vremurilor, tulburătoare prin voința de a-i arăta sensul și cu misterioasă grabă de a-și prooroci sfârșitul.

Privind acum din nou chipul său, parcă-ți râde de tine care te simți legat de pământ; parcă prin zimbet reținut discret în colțul gurii, care însă totuși a înflorit și lui i-a înseninat fața, tăinuește un gând și din superioritatea sa sufletească te cruță de a ți-l comunica....

Plastic în descrieri, cu relief și rezonanță în verb, dinamic în expuneri pline de sunet și mișcare, autorul poemelor din Cale Lactee trebue cetit și recitit, pentru ca de fiecare dată să iasă la iveală virtuosități într'o versificare vibrantă, de originală prospețime, care nu seamănă cu nici altele ale contemporanilor de vârstă și îndeletnicire și nu trădează influențe ale vre-unui maestru.

Alexandru Baiculescu este tributarul propriului său talent caracteristic prin temperament și adâncime de gând, rod al unei temeinice culturi. Uneori, câte o exclamație bine plasată produce efect hotărîtor pentru ademenire în interiorul poeziei:

> Ehei, când **suflă foala vântoaselor** pe cer,
> Cum se desface luna și-și tremură văpaia!
> Sar aschii mici de stele și lină cade ploaia
> Cădelniței cu basme și svon de leroi-ler.
> (N o a p t e a m e a, ibid, pg. 19).

Onomatopea obținută prin repetarea consoanelor spirante din versul prim nu va scăpa desigur nimănui. Asemenea mijloace în frământarea materialului poetic sunt cu atât mai încântătoare, pe cât țâșnesc spontane din dinamica ideii.

Volumul de poeme din C a l e L a c t e e se va completa cu publicarea în C o n v o r b i r i L i t e r a r e a altor poezii postume, cari ne-au fost puse la îndemână de colegul **George Baiculescu**, fratele eroului-poet și poet-erou — căpitanul Alexandru Baiculescu.

La activitatea literară se pot adăoga și scrisorile sale, dintre cari trei le tipărim în numărul de față al revistei, pentru frumusețea descrierilor, noblețea sentimentelor și ținuta înaltă a gândurilor.

In publicația periodică redactată de **Al. Baiculescu** împreună cu **Traian Stoica** în R. Sărat la 1934 (din care am văzut numai un singur număr), în C a e t L u n a r d e L i t e r a t u r ă și A r t ă, se vor găsi de asemeni pagini de proză beletristică iscălite de Al. Baiculescu.

Negreșit că în ceea ce privește fixarea locului ce se cuvine talentelor tinere căzute la datorie în plină fierbere spre desvoltare și desăvârșire, pentru istoria literaturii nu reflecțiile teoretice decid, ci înfăptuirile lor artistice.

Cei cari au ars însă ca niște torțe în focul bătăliilor ori s'au frânt ca niște svelte obeliscuri sub loviturile crunte ale schijelor, sunt îndreptățiți, ca istoria să judece nu numai moștenirea lor lite-

rară, ci şi aceea pe care ar fi fost în stare să ne-o dea în linia lor de marcată ascensiune, la capătul ei supremul sacrificiu reprezentând supremă culminaţie. Asta nu înseamnă solicitare de generositate, din partea istoriei literare, ci dimpotrivă, ei au anticipat cu generositatea, dăruindu-şi viaţa, pentru ca istoria să existe...

Dacă şi unele din realizările lor vor fi trecătoare, ele poartă totuşi pecetea sfinţeniei prin legământul adânc cu trăirea colectivităţii, pe care au eliberat-o din strâmtorările sufleteşti.

In fruntea acestor scriitori, prin întruparea celor mai alese virtuţi şi prin mărturisirea unui talent viguros, se găseşte Alexandru Baiculescu.

Ostaş viteaz din fire, religios creştin din pioasă convingere, colcăitor de dragoste pentru Ţară şi Naţiune, înarmat astfel moralicește, pentru dânsul plecarea pe frontul luptelor, a însemnat urmarea unei vocaţii, iar jertfa din urmă, — moartea — o apoteoză pregătită cu semnificaţie de imn al vieţii şi biruinţei.

Viaţa, producţia literară, moartea — o simfonie, numele Alexandru Baiculescu — o figură de baladă, un simbol pentru tinereţea curată, care mereu se va succeda şi mereu se va întreba pe ruinele în veacuri fumegânde: ce-a fost pe aici?...

I. E. Torouţiu

Institutul Politehnic Timişoara Biblioteca Centrală

I.

Scrisoare cătră tata : Pavel Baiculescu, învăţător pensionar — R.-Sărat.

Dragă tată,

Vreau să vă anunţ pe toţi că până acum sunt sănătos şi o duc cât se poate de bine. Aş vrea mult să mai primesc ceva noutăţi de pe acolo, să ştiu ce mai faceţi. In ce priveşte evenimentele, să nu duceţi grijă despre mine. Imi voiu face datoria cu strictețe, cu credinţă şi cu entuziasm; am jurat să nu dau nici o dată înapoi. Am pornit toţi cu o nădejde plină de lumină, cu o voe-bună şi un entuziasm fără margini, aşa că trebue *să învingem, mai ales că suntem puşi toţi sub comanda Marelui nostru General. Suntem prea uniţi acum, prea cimentaţi sufleteşte, ca să putem fi învinşi.*

Pornim acum ca un uragan mare, ca o năpraznică vijelie de foc, aşa că vom învinge.

Nu sunt nici trist, şi nu am nici un fel de teamă. Dar nu voiu necinsti numele familiei noastre dând măcar un pas înapoi.

Păşim pe pământuri ce ne-au fost furate de hoţii roşii,

pământuri care știm cu toții, profund până în ultima fibră a conștiinței noastre, că sunt românești.

Păşim pe pământuri pe care au trecut odată cohortele străbunilor, pe locuri pe care s'a topit elanul lor, pe pământuri pe care au muşcat glia apărându-şi dreptul lor, elan şi credință pe care ni le-au trecut acum nouă.

Ca într'o goană a torțelor..

S'ar putea ca să cad în această vijelie de foc. Dar pentru aceasta să nu fiți nici triști şi să nu vărsați nici o lacrimă.

Voiu cădea pe câmpul de onoare şi mulțumesc lui Dumnezeu că mi-a dat să trăesc aceste zile de energie şi de suflu eroic. Să fii mândru, dacă voiu cădea, la fel ca bătrânul moşneag din poezia „Neacşu din Buzău", a lui Neniţescu.

Să-mi purtați doar o amintire frumoasă, la gândul că băiatul vostru cel mic a murit pentru patrie.

Cu noroc şi cu aprigă dorință de izbândă, vă sărut pe toți

Al. Baiculescu

Iulie 1941

II.

Scrisoare către nepotul său: Emilian G. Baiculescu, elev de liceu, București

Dragă Cocule,

Am primit rânăurile tale şi-ți mulțumesc pentru faptul că te-ai gândit şi la mine. Iți voiu aduce într'adevăr o amintire frumoasă de pe aici, poate chiar tichia lui Stalin, dacă voiu avea norocul să dau eu peste ea.

Ceeace trebue să ştii tu însă este faptul că am să-ți povestesc multe, variate şi frumoase lucruri de pe aici. Să ştii şi tu ce însemnează colectivism şi întreaga gamă de substantive cu conținut oarecum necunoscut, toate legate de acest cuvânt, dela unul care a avut norocul să le vadă la fața locului. Am să-ți povestesc o sumedenie de lucruri curioase, dintr'o țară stranie, dintr'un ținut unde viața a mers pe alte făgaşuri, decât cele ştiute şi cunoscute de noi.

Intr'un almanah al Universului — mi se pare — de

acum câțiva ani, am citit o minunată schiță, cu titlul „Cocoșii colectivi". Să știi că așa ceva am văzut pe aici, adică o întâmplare de mare haz, ceva „made in U.R.S.S.", pe care am să ți-o povestesc cândva.

Trebue să fii convins însă, *Dragă Cocule,* că nicăieri nu e mai bine și mai frumos ca în țara noastră. Numai departe de ea poți să-ți dai seama ce înseamnă să ai o Patrie, mai ales una așa cum e a noastră peste care Dumnezeu și-a lăsat darurile lui cele mai calde și mai alese; numai așa poți să înțelegi imensa cinste de a lupta și a muri pentru ea.

Aici numai îți poți da seama de luminoasa minune care se cheamă România. Noi, cei de aici, o purtăm în suflete ca pe o icoană scumpă, peste care ninge cascada dorului celui mai fierbinte.

Acum, dragă Cocule, până la ziua revederii noastre, care să sperăm că nu va mai fi așa departe, rămân să lupt pentru năruirea ultimelor rezistențe inamice, pentru biruirea învățăturilor lui Iisus, asupra întunerecului și a haosului bolșevic.

Dorindu-ți să crești flăcău voinic, spre bucuria părinților tăi, sănătos și tot mereu cel dintâi între colegii tăi, primește cele mai alese urări și o caldă îmbrățișare dela unchiul și prietenul tău mai mare

Alexandru

20 Septemvrie 1941.

III.

Scrisoare către fratele său G. Baiculescu și Familia

Dragii mei,

Sunt aici la datorie, așa cum am ținut să fiu — și până acum totul merge bine. Sunt sănătos și aici, asta contează cel mai mult. Avem o toamnă de stepă, lungă și aurie, cu enorme vârtejuri de praf, înalte ca o trombă marină, așa cum nu mi-a mai fost dat să văd până acum. Se înalță drepte, rotindu-se până la cer, ca un stâlp gigantic care ar vrea să susțină bolta aceasta ireal de albastră pe umerii lui. Nu se deplasează nici măcar câțiva metri din locul unde s'au format, nu aleargă peste câm-

puri, așa cum fac cele dela noi, ci se înalță, acolo, drepte, în marginea drumurilor.

Incolo, este aceeași toamnă ca la noi, desprinsă parcă din vechi medalii, ruginite și prăfuite de vreme. Aceleași șiruri de cocoare care se călătoresc spre Sud, aceleași concerte de greeri din câmpiile noastre, aceleași stoluri de prepelițe sburând jos, împroșcând mirițtile arse cu sgomote repezi, ca o ploaie de vară, aceleași căderi de stele, în nopțile clare și line de toamnă. Și peste toate, un fel de neclintire, un fel de uimire înaltă și gravă, așa de strâns legată de toamnă, pe care numai bubuitul tunurilor, o sparge.

Nu se poate să treci cu vederea praful de aici. Pentru că este o altă surpriză. Pentrucă este ceva care nu mai poți întâlni nicăieri. Așezat peste toate drumurile mari și mici, face impresia valurilor unei mări împietrite de gestul încărcat cu vrajă al unei baghete magice. Dormitează cuminte pe panglica albă a drumurilor, având o culoare specială a lui, atât de fin, cum numai nisipurile Saharei ar putea să mai fie. La atingere este moale și catifelat, ca o blană scumpă de jder. Dar e de ajuns trecerea unei mașini sau a unei căruțe și tot se ridică în aer. Plutește astfel ore întregi, fără să mai poți vedea nimic, îți pătrunde de-a-valma în ochi, în gură, în plămâni, în pori, în nări, nu poate fi oprit cu nimic și de nimic.

Incolo e bine. Ne facem serios datoria, așa cum se cuvine, pentru Patrie.

Vă rog să-mi scrieti și, încăodată îl rog pe George, dacă poate, să trimită aici ceva reviste sau periodice. Mi-ar prinde tare bine. Il rog deosemeni pe Cocu să-mi scrie și el.

In așteptare vă îmbrățișez pe toți și vă doresc sănătate multă și spor.

Alexandru

12.IX.1942 — pe front.

Domnule Baiculescu,

La scrisoarea Dvs.din 10 Oct.1942;
Cu onoare vă comunicăm mai jos date asupra fratelui Dvs.Locot.Baiculescu Alexandru,căzut eroic pe câmpul de luptă.

In ziua de 23 Sept.1942,pela orele 16 rusii intreprind o acţiune puternică după o vijelioasă pregătire de Brandturi,dar nu reusesc să dea înapoi cu un pas pe apărătorii care au în frunte pe bravul lor Comandant Loct.Baiculescu si care personal trage cu pistolul automat si îi Inbărbătează [illegible].
Valurile de năvălitori s'au oprit sub grindina focului nimicitor.
In cursul acestor îndârjite lupte Locotenentul Baiculescu cade ca un erou străpuns de schijele unui Brandt.
Pentru faptele sale de arme Locot.Baiculescu a fost propus la decorare Post-Mortem,cu Ordinul Steaua României cu spade si panglică de Virtute Militară.
Deasemenea propus la avansare Post-Mortem la gradul de Căpitan.
A fost îmmormântat în ziua de 24 Sept.1942 în cimitirul din Gromki.
Comandantul Regimentului si camarazii săi regretă moartea timpurie a bravului Locotenent Baiculescu însă sunt mândri de faptele sale de arme.

COMANDANTUL REG. INFANTERIE
Colonel,

Popescu Poiana.

DEPARTE URLĂ TUNUL

Sub streşina de sălcii, cu focul stâns în vatră,
Stau singuri, sentinele, pe'ntinsul de zăvoae;
Departe urlă tunul, mitraliera latră,
Şi prin văzduh, balauri de pară, se'ncovoae...

Şi spune cel mai tânăr: „Mi-e tare dor de-acasă,
De staul, de ogoare"... Şi'ncet apoi, cu teamă:
„Şi de-o bucat' de vreme nici mama nu mă lasă,
Că'n fiecare noapte mă plânge şi mă chiamă.

Crescuse frunza'n codru, cântau prin rarişti cucii
Şi turmele stau gata spre măguri să se 'ndrepte
Când am găsit-o 'n luncă, la troiţa răscrucii,
Şi mi-a jurat, Ioana, că are să m'aştepte"...

Târziu... se 'ngână zorii pe vârfuri de pădure
Şi plopilor li-i fruntea de raze'ncununată
Şi tainic îşi ia sborul prin ramurile sure
Un viers din altă lume, o doină 'nfiorată...

Pluteşte peste ape, fantastica-i chemare,
Şi-atât noian de doruri, în glasul ei frământă,
Se urcă pân la stele, se'mprăştie pe zare,
Şi toată stuhăria Cubanului o cântă.

G. Tutoveanu

DUMITRU OLARIU

POETUL TRISTEȚILOR PONTICE

Fără 'ndoială că atitudinea critică pe care se cuvine s'o păstrăm în fața operei de artă nu trebuie influențată, întru nimic, de circumstanțe sentimentale legate firesc de întruparea trecătoare a creatorului. Nu este numai un simplu deziderat și nici o tăgadă a istoricismului, care rămâne în rosturile lui bine definite.

Practicienii unor asemenea concepții, până în momentul în care nu au trecut și ei în exagerare, de partea cealaltă, în limitele extreme și anume dincolo de timpul și spațiul în care operile de artă s'au născut, acești practicieni au reușit, în majoritatea cazurilor să formuleze judecățile cele mai echitabile, sentințele cele mai acceptate.

Dar, o asemenea poziție îndreptățită față de artistul împlinit, realizat — și acesta încă este un mod concesiv de a vorbi, pentrucă până în ultima clipă cel ce a creat cu adevărat tot mai are ceva de adăogat, tot atât de nou, tot atât de valoros, de neașteptat — această poziție în aparență inflexibilă se lasă totuși moderată și ea oridecâte ori ne aflăm în fața unui sbor neîmplinit, în fața rândurilor, versurilor, paginilor scrise de un tânăr, prea tânăr poet, scuturat de timpuriu, ca o floare peste care s'a revărsat pe neașteptate o iarnă ce se presupunea sfârșită de mult.

Deschidem paginile de poezie ale lui Dumitru Olariu, cu emoție, cu temere, ca și cum am deschide filele încondeiate ale unei cărți de rugăciune. Îi slovenim versurile și ni-se pare că ne-am desprins de pământ și ne rugăm — în acest miez de noapte — pentru sufletul lui.

Și, iată, fără să-l fi întâlnit vreodată în viață, fără să ne fi strâns mâna, în acest ceas de taină, de necuprins în cuvinte, credem că-l recunoaștem după cum se apleacă peste umărul nostru drept, ușor ca un sbor de hulub și cântă și el, odată cu noi, versurile tinereței lui, ca pe un lucru inedit, al altuia.

Nu ne 'ncumetăm să ne ridicăm privirea și să-i vorbim — umbră cum este — de teamă să nu se scuture în cenușa întunericului și să-l pierdem.

Ce căutăm oare în versurile lui decât pe el însuși ? Și din moment ce avem această certitudine a mult doritei noastre întâlniri, a-i cere mai mult nu înseamnă să-l alungăm și să nu ne mai putem găsi niciodată deslegarea în fața noastră — însine, cel puțin?

Citeşte el, sau noi ? ne surprindem întrebând.

Am încuiat lăcatele de stele
Pe uşile de marmoră în glas,
Pe dinăuntru cheile le-am tras,
Ca nişte flăcări pîlpîind în ele.

Fărâmă cu fărâmă de cocor,
De nemurire gândul se desprinde;
Privesc în urmă — timpul mă cuprinde,
Mă soarbe lutul, zările mă dor.
. . . . . .
(„Ursită")

Deşi poemul nu s'a sfârşit, rămânem aici. Facem un popas necesar să ascultăm îndelungul ecou al celor două strofe, întocmai cum pe malul mării aşteptăm, de departe, din larg, de sub orizont, întoarcerea valului rupt câteva clipe mai înainte dela picioarele noastre.

Dela aceste două strofe — care dau un contur deplin gândurilor poetului — din aceste dense mărturisiri, sigilii peste ultima filă a caetului, cred că ar trebui să înceapă înţelegerea poeziei, rodită în cei 10 ani de vrednică şi severă ucenicie, (1929—1939) ai lui Dumitru Olariu.

De câte ori artistul nu răuşeşte să fie oracol inspirat şi să rostească — la rece — în versuri, în piatră, în culoare, în sunet, deslegarea propriului său destin?

Presimţire şi în acelaş timp olimpiană acceptare a celor hotărîte, a celor ce-i sunt scrise de ursită, iată semnificaţia ultimelor două versuri citate:

Privesc în urmă — timpul mă cuprinde,
Mă soarbe lutul, zările mă dor.

Tânărul poet a intuit, poate cu mult mai de vreme decât s'ar fi cuvenit, prezenţa celor două dureri gemene date existenţei umane, apriorice, şi în aceiaşi măsură în cea mai ireductibilă opoziţie: durerea pământească, chemarea implacabilă a lutului, cum îi spune el şi durerea cealaltă, celestă, a zărilor pierdute, asemeni unui Paradis, pentru totdeauna.

De altfel, ca şi în pictură, în poezie, cercetătorul poate găsi, fără eforturi, nota dominantă, tonalitatea, taina de meşteşug a poetului, cheia sensibilităţii lui, care, pentru Dumitru Olariu este *obsesia culorii negre.*

Iau frunza neagră-a inimii *şi-o sbat.* (Transhumanţă); Plânsul negru, *plop sărman* (Balada plopului); Pâinea mea cea neagră, *cea de toate zilele şi nopţile amare.* (Visul); *Doamne,* câtă neagră seară! (Carii pre heruvimi); *Doar că vântul, scurs pe crengi mereu dureros ofta din* cornu-i brun. (Incantaţie); Copite negre *de furtună.* (Naufragiu); *Cum luneci ca un fum albastru* pe ţărmul negrei reverii. (Vârful cu dor).

Deci, dela început se poate descifra în poesia lui Dumitru Olariu o notă gravă de melancolie, de îndepărtată descendenţă eminesciană, prin ţinuta ei nobiliară, o tristeţe mai puţin trecătoare, o neînţelegere care, poate venea dinlăuntrul său, cum urcă seva uneori amară în muguri şi floare, sau, tot atât de posibil din afară venită şi care găsea în temperamentul tânărului poet, portul cel mai prielnic definitivelor ancorări.

In *„Cinstita cântare"* numai, durerea isbucneşte mai violentă decât oricând, fără acea stăpânire obişnuită din alte poeme, în fereastra cărora — din când în când — bate câte-o rază de soare primăvăratec şi adie câte-un ram înflorit cu învincibila lui sete de viaţă.

Transcriem în întregime *„Cinstita cîntare"* în credinţa că ea ne ajută la împlinirea definiţiei ce urmează să dăm poeticei olariene:

Suflete, sufletul meu,
Impărăţie sguduită greu!

Turbure eşti ca o pădure *ce se umple de ciute,*
Secat-au isvoarele nădejdii tale;
Cerbii se adapă din bălţi stătute.

In rugăciuni murmuri ca un plop înalt,
Te subţiezi în sus, fără umbră,
Cu glesnele înzăpezite în bazalt.

Tare mâhnit, suflete, vieţuieşti!
De îndoeli încolţind ca nişte holde,
Pribeag în mine, cucerit, pătimeşti.

Unde sunt visurile care te-au purtat de subţiori
Şi te-au învăţat să umbli singur,
Abur nins peste sfioşii lujeri de candori?

Ca un fum ridicat în două picioare,
Stăpânirile-ţi îmbelşugate de slăvi
S'au prăbuşit pe-un continent fără soare.

In zadar au toate învierile să fie;
Arzi în mine suflete ca o cruce
Pe care nu mai pot ceti ce scrie...

Nu sunt cuvinte aruncate la 'ntâmplare. Tânărul poet îşi strigă durerea în accente de o sinceritate emoţionantă tocmai pentru această taină a marei lui pătimiri, pe care, dacă nu a dus-o cu el îngroapă, un biograf va răuşi să o reconstituie din ţesătura de păianjen a vieţei lui provinciale. Pentrucă, dece n'am spune-o, drame asemănătoare, în intensitate cel puţin, aceleia a lui Dumitru Olariu sunt frecvente în orizontul de plumb al vieţei de provincie, veşnic acelaş şi neîncăpător pentru marile elanuri de tinereţe.

Să nu uităm — păstrând proporţiile desigur — că tânărul nostru poet retrăieşte şi el ceva din prestigioasa viaţă de surghiun a lui Ovidiu, sub al cărui patronat pare să-şi fi pus multă din suferinţa lui.

A spus-o el însuşi, în altă parte, în *„Pontica"*, din care desprindem această strofă convingătoare:

Cu dangăte pasărea morţii în gând viscolea
— Proscris să-mi mai port nenorocul prin viaţă, nestins?

De valul regretelor veşnic lovit şi învins?
Statornic ruginile gândului rău le coclea.

Să fie aceasta o evocare discretă a marelui poet latin, oaspete surghiunit şi statornicit apoi — prin moarte — pe ţărmurile pontice? Sau, vorbeşte el însuşi, poetul Dumitru Olariu, sedus de identitatea între suferinţa ilustrului înaintaş, în caligrafia inimei şi-a gândului şi suferinţa lui, rob, fără putinţă de eliberare, al aceloraşi ţărmuri bătute de tristeţe?

Şi dacă mergem mai departe şi ne vom întreba ce-a cântat, în scurta lui trecere printre noi, poetul Dumitru Olariu, vom putea grupa tematica poesiilor sale, în patru capitole deopotrivă de dramatice: *femeia, peisagiul dobrogean, marea* şi, *acel flux şi reflux al vremurilor romane*, peste care el nu putea trece cu nepăsare din îndoitul sentiment al localnicului şi al Românului care totdeauna se regăseşte împăcat în străvechile lui isvoare.

Deşi tânăr, nu se poate vorbi totuşi la Dumitru Olariu despre o poezie a iubirei în sensul larg al cuvântului. Un singur poem adresat direct iubitei căreia, despersonalizând-o, îi oferă cu generozitate băutura de cucută a propriei lui tristeţi:

Iubito, rădăcinile de apă
Au putrezit de secetă 'n pământ;
Nici zâmbetele tale nu mai sînt
Ca nişte nuferi înfloriţi în apă.

Vezi, toţi salcâmii, câţi au mai rămas,
Îndoliaţi în alb lângă fântână
Văd îngroziţi în singura fîntînă
Că nici un strop de cer n'a mai rămas.

Iubito, vom muri şi noi de sete,
Sfârşitul e aproape, ca un tărm.
Dă-mi gura, dă-mi uitarea fără ţărm,
Iubito, să murim aşa de sete.

(„Arşiţi")

„Aişé", alt poem de iubire trebue considerat mai de grabă un portret, decât un cântec nestăvilit al dragostei. Poemul acesta se cuvine să fie alăturat şi el ciclului de peisagii dobrogene. (*„Primăvară dobrogeană", „Priveghi în mine însumi", „Dobrogea", „Necunoscuta noastră toamnă"*). *Aişé* e mult mai depărtată, cum era de

altfel, firesc, de poet. Ea poate fi considerată asemeni unei nave, grațioasă, exotică și misterioasă în trecere prin inima lui. *Aișé* l'a ispitit, i-a ispitit mai bine zis, pana, nu prin carnea ei, „stepă'n flăcări" ci prin acel filon de suferință, înrudit cu suferința lui și pe care poetul avea să-l transcrie în nopțile lui de singurătate și sbucium cu pasiunea colecționarilor de tonuri sumbre:

Și-agonizează 'n unghiu curcubeie.
Melodios, alunecă ușor
Ca o lumină slabă pe covor;
O, dar o stepă 'n flăcări coapsa ei, e.

Visînd cu umbre lungi despre alean,
Suava ei făptură de mărgean,
Cald murmurată și'nspicând abia,
Înțelenește 'ntr'o mâhnire grea.

Privirile pe ochi i-au ruginit
Ca niște pasări înoptate 'n sbor,
Ca niște cupe cu vin s'au golit
De păcura luminii lor.

Ea simte bine 'n trupu-i de tătară,
Un svon ghiaur c'o turbură și-i place;
Tiptilii sîni, mezine vrăji stângace,
O mint însă că nu e încă primăvară.

Cu „*Aișé*" tânărul poet ne introduce în peisagiul dobrogean, peste care trecerea timpurilor a imprimat note atât de diferite, atât de străine și totuși armonizate uneori până la contopire. Niciodată nu poți să știi dacă pământul dobrogean este un muzeu de istorie universală, un bazar oriental, o poartă la care au bătut cu încredere argonauții lumii, însetați de glorie și aur, ori ultimul semn de hotar al latinității noastre, care s'a oprit aici, oprită de valurile Mării Negre.

Din toate cele patru poeme citate de noi mai sus, dispersate în carte — și pe care cel ce se va gândi vreodată la vreo editare postumă a lui Dumitru Olariu le-ar putea grupa în cicluri unitare, cel mai expresiv, cel mai bogat în notații și vrednic de a figura într'o antologie a liricei dobrogene, care ne lipsește, este, după noi, poemul intitulat „*Dobrogea*":

Țară de foc, amvon de cocori...
Pescarii scot soarele 'n plasă din mare,
Cu hohote roșii în zări isbucnește lumina;
Pe cîmpuri azi macii se'mbată cu sângele vechilor zei.

Unde'ncep descuiatele-ți raiuri și cine
Ar putea spune? Dar rugii cu crengi de tămâie.
Singurătatea în vaste oglinzi bîntuește,
Nechează cucuta în inimă.

Jar crud biciuindu-i cu patimă sînii,
Cîmpia şi-i obrăzniceşte 'n rotunde movili
Şi-aprinşii luceferi adeseori cad în ispită,
In nopţile plastice ca nişte amfore.

Albe cătune şi-adună bordeele'n poală
Şi nemărginit apoi sîngerază în stepă un fluer nomad.
Lângă putrede, bătrîne miresme
Işi blestemă luntrile'n care au călătorit.

Iată, geamia ciuleşte ureche la cer;
Pornesc, oare, norii la braţ cu furtuna
Sau numai salcîmii oftează privind îngroziţi
In sterpe fîntîni aspre de secetă?

Fâlfîie galbene şaluri de răpiţi pe umărul tău,
Iarna prelung înfloresc neîndoioasele holde de vifor,
Ţară de foc, ţară de taină.
Pe care-o sărut pătimaş ca pe-o dragoste vie.

•

Tânăr poet al tristeţilor pontice, precum i-am zis, al mării şi-al ecoului antic, de aur, revărsat peste plaiurile româneşti ale Dobrogei, Dumitru Olariu, va cânta deopotrivă, în versuri, amintind tăetura latină a cuvântului, epocile de glorie ale cohortelor romane care-şi deschid drum în stepa scitică:

Prin scitica stepă cu veninoase,
Chinuitoare păenjenişuri
Şi aspri ciulini rătăcind în hoarde noroase,
Cohorte romane deschid luminişuri.
. . . . . .
(„Castru")

„Callatis", „Pontica" şi *„Tristia"* întregesc acest ciclu al evocărilor. In fiecare din aceste poeme se resimte tonul sigur al omului de cultură aleasă şi nu mai puţin inspiraţia caldă a celui legat de pământul acesta, al nostru.

Am inversat oarecum ciclurile enunţate şi am păstrat pentru sfârşitul cunoaşterei poeziei sale, poemele închinate ori numai inspirate de nestatornicia valurilor. La toate întrebările ce-şi va fi spus, Dumitru Olariu, răspunde într'una din poesiile sale marine, cu această strofă, care nu poate fi — în fond — decât sub altă faţă, aceiaş renunţare de totdeauna a poetului:

Intreaga mare e o carte
De taină grea, nepământească,
Pe care cei plecaţi, departe
Incearcă uneori în moarte
Cu preţul vieţii s'o citească.
(„Şi, Marea e o carte")

Credem că s'a epuizat expunerea tematicei poeziei lui Dumitru Olariu şi, cu aceasta, vom trece, mai departe, la cunoaşterea poetului şi-a poeziei sale.

Am mai remarcat în urmă un fapt destul de semnificativ: acea lipsă de organizare a poemelor în carte. Se poate întâmpla ca poetul să fi ţinut să dea o cronologie cât mai corectă operei sale.

Dar, se mai poate, ca sub această aparentă prezentare boemă a lucrului, Dumitru Olariu să fi ţinut să ne comunice un mare adevăr şi anume: nemulţumirea de sine, proprie talentelor autentice, o subestimare nemeritată a scrisului său de până atunci, şi o chinuitoare credinţă în rodul zilelor de mâine, pirn acel miracol aşteptat de toţi visătorii, când unul din noi se poate depăşi pe sine însuşi, în această înfruntare a eternităţii.

Işi va fi zis, poate Dumitru Olariu, că toate câte le-a pus şi adunat în *„Crângurile Cerului"* nu-l reprezintă nici pe departe în setea lui pentru frumos, pentru strălucirea de piatră preţioasă a cuvintelor aşezate cu trudă şi febră la zidirea atât de fragilă în turnul miniatural al strofelor.

Şi desigur că Dumitru Olariu nu avea dreptate.

„Crângurile Cerului" pot fi — fără 'ndoială — comparate cu filoanele de aur descoperite într'o galerie, începute, neadâncite, nesecate, dar aceasta nu anulează biruinţa acelui început anevoios, acelui calvar al căutării, de-atâtea ori stearpă pentru mulţi dintre cei ce s'au născut în zodia capricioasă a căutătorilor de comori.

Şi, Dumitru Olariu îşi găsise în literatura tânără, un drum propriu pe care avea să cunoască cele mai sincere recunoaşteri, dacă, destinul căruia niciodată nu i s'a împotrivit, nu l'ar fi vrut aşezat sub o cruce de lemn şi o cască de brav, în ţărâna cimitirului rusesc din Abienscaia.

Nu putem încheia această scurtă prezentare, fără a sublinia încăodată în ce măsură erau justificate presimţirile lui de moarte, despre care am mai vorbit şi să nu citäm, în întregime, un poem de război, ultimul pe care-l va fi scris la groapa unui camarad căzut, poem pe care nu ştia, nu avea de unde să ştie, că lespedea amintirei lui îl va purta ca pe un epitaf anume scris, anume şlefuit, între două treceri de tranşeie.

Şi mai citäm acest poem de front al lui Dumitru Olariu şi pentru aceia că el reprezintă un crez al tinerei generaţii de scriitori, născută şi trăită între ale două mari războaie:

LA MOARTEA UNUI CAMARAD[1]

Doamne, camaradul meu din dreapta
A tăcut deodată să mai tragă.
A tăcut cu graiul şi cu fapta.
N'a mai luminat prin ceaţă vagă
Arma lui cea sigură şi dragă.

L'am văzut încremenind în stânca
Veşniciei Tale: o statue

[1] *„Litoral"*. An. V. Ian. 1943, Nr. 13.

Peste care cobora adânca
Necuprinsa liniştei căţue,
Zori de crini ce n'au să mai apue.

Sângerau în pieptu-i trei isvoare
Proaspete de armă-automată,
Mângâindu-i, blând, ca o răcoare,
Chipul lui de stâncă detunată,
Fruntea lui pe veci înseninată.

Cerurile limpezi de acasă,
Impietriră'n stinsa lui privire,
Poate-o grână verde de mătasă,
Poate-o adiere de zefire;
Poate marea, sfânta lui iubire.

N'or mai chioti natale toamne —
Şi făclii de gloanţe bolşevice
Luminau la nunta lui, o, Doamne,
Imnuri începură să-i ridice
Grelele obuze inamice.

El cu ochii ficşi privea 'nainte;
Parcă, fericit, vedea în zare
Ţara lui întreagă — şi, fierbinte
Parcă cuprindea 'ntr'o 'mbrăţişare
Doamne, toată România Mare.

Deie Domnul să se 'mplinească şi această profeţie a tânărului poet Dumitru Olariu şi a celor ce s'au ridicat odată cu el — o apă şi-un pământ — în vara anului 1941, pentru dreptatea hotarelor şi demnitatea păcii româneşti de mâine!

*

Ca un post scriptum, pentru cei ce vor să se apropie şi mai mult de cel ce a fost Dumitru Olariu, în viaţa lui de toate zilele, transcriem din *„Litoral"* [1]) revista dobrogeană ctitorită de el, din numărul închinat lui de o mână de prieteni rămaşi în urmă să-i ducă mai departe dorul de frumos şi de stăpânire românească prin cultură, aceste cuprinzătoare note bio-bibliografice:

„Fiu de păstori ardeleni, statorniciţi apoi în Dobrogea, poetul Dumitru Olariu s'a născut în comuna de graniţă Poiana, judeţul Sibiu, la 8 Martie 1910.

„Verile copilăriei — scria el — le-am umblat prin arşiţa Dobrogei, după turmele părinţilor; iernile, în munţii natali".

Şcoala primară a făcut-o, parte în timpul refugiului în comuna Anciocrac, judeţul Cetatea-Albă, parte în comuna Poiana. A urmat cursul inferior la Liceul „Aurel Vlaicu" din Orăştie, iar cursul superior la Liceul „Gheorghe Lazăr" din Sibiu, unde a dat şi bacalaureatul în 1929. S'a înscris apoi la Facultatea de Drept din Bucureşti, devenind licenţiat al ei, în 1934.

[1] Ibidem.

A debutat în literatură în 1929, cu poezii publicate în paginile revistei *Țara Bârsei*, la care a colaborat și mai pe urmă. In mod sporadic a publicat în revistele Limba Română, Universul Literar, Dumineca Universului, Bilete de Papagal, Pontice, România dela Mare și altele.

In 1939, scoate revista *Litoral*, împreună cu Cristea Grosu și, Ioan Micu. Inființează în același an, și tot cu numele revistei, o editură, în care publică întâiul său volum *Crângurile Cerului*, unde sunt cuprinse poeziile sale dintre anii 1929—1939.

A lăsat în manuscris o plachetă de versuri: *Crepuscul intim*, ce va apărea în curând într'o ediție postumă.

A murit la 6 Octombrie 1942 pe frontul caucazian, în fruntea escadronului său, și e provizoriu înmormântat în curtea unei bisericuțe rusești din comuna Abienscaia".

Dumitru Olariu a fost poet, ciurar la oi și pui de grănicer în același timp. Trei inele de logodnă pe care i le dăruise viața și care i-au rămas prinse pe degetul lui uscat, care va ști să arate pe hartă, pruncilor de azi, conturul de nestricat al României Mari!

Matei Alexandrescu

POEME DIN ȚARA NIMĂNUI

I

MOARTEA SPIOANEI

In tinda bisericii, cu aur pe turle,
ctitora Domniță a coborît din ramă....

Afară, n'o'ntâmpină norod nici surle;
împletește 'n mers, jocul ielelor.
Crinii mânelor
mângâie imaginară năframă,
prinsă peste funigeii părului.

Lângă perete
— ochi de erete
a zâmbit plutonului.
. . . . . .
Foc! auzise comanda soldatul Mailat;
țintise 'n vâlvătăile din sat!

II

INELUL

In amestec de piatră și fier,
mâna a pierdut un inel:
„Maria, unsprezece Prier...".

III

CĂNTECUL CĂLĂRAȘULUI

Prin ruine, prin flăcări și fum,
roibul s'avântă în trap.
Floare, am uitat să sap!

Prin smârcuri, prin stepă și ploi
murgul mă poartă în șea.
Mândra mea, mă vrei și-așa?

sur crescut din mâini de fete,
mai știți calea înapoi?

Lângă Gheorghe rupt în două,
surul mă duce la pas.
Dragoste, unde-ai rămas?

Roib în spume, lat în spete,
murg cu coama — flori din bete —

Nic. Untărescu

S U N T E M D R U M E Ț I

Suntem drumeți pe-a vieții cale,
Un suflet ce se sbate 'n lut,
Porniți din zări întunecate
Spre tainicul necunoscut.

Trecut, prezent și viitor:
Fărâmi de vremi, ale uitării,
Nu știu nimic, suntem nimic,
Mărgea pierdută 'n apa mării.

Tovarăși clipelor ce trec
Cu toți trăim din jocul sorții
Și prin povara unui an
Ne-apropiem de clipa morții

Și tot ce-i sarbăd, trecător
Ne leagă firul amintirii,
Sperăm în bine și'n noroc
Plângând în urma fericirii.

Suntem drumeți pe-a vieții cale
Și trupul ni se sfarmă 'n lut,
Porniți din zări întunecate
Ne pierdem în necunoscut.

Cornelia Giosan

P R O P A T R I A[1]

In această seară în care ne-am adunat aci pentru a începe un nou an de muncă universitară, gândul nostru se îndreaptă în primul rând către cei care au stat în anii trecuți pe băncile pe care vă găsiți d-voastră acum, care au lucrat și ei, cu pasiune, cot la cot cu noi toți pentru desfundarea culturii vechi românești, care au adus partea lor de contribuție la bibliografia „Cercetărilor Literare" și care în uriașa încăierare a popoarelor în care a trebuit să ne încleștăm pentru recucerirea pământului strămoșesc, au căzut pe câmpul de onoare.

Ieri au fost aci între noi; azi dorm somnul veșniciei în stepele Rusiei.

E o datorie a noastră a tuturor și în primul rând a celui ce le-a fost ca un părinte sufletesc să ne oprim câteva clipe gândul înlăcrămat asupra lor.

Intâiul dintre ei e tânărul *Miron Nedioglu,* care acum doi ani a părăsit băncile Facultății noastre. Inteligent și modest, tăcut și gânditor, muncitor metodic, însuflețit de cel mai curat idealism și de cea mai cuminte dragoste de Țară, un tânăr în care puneam mari nădejdi. A căzut sub ploaia obuzelor în luptele dela Odesa. Avea un adevărat cult al datoriei și a murit precum a trăit. Ne-o spun în graiul lor laconic documentele militare: „Sublocotenentul în rezervă Nedioglu Miron, regimentul 1 Vânători de gardă nr. 2 Regina Elisabeta, decorat post mortem cu ordinul Coroana României cu spade în gradul de cavaler cu panglica de Virtute Militară pentru curajul și spiritul de jertfă de care a dat dovadă în luptele de pe platoiul Vest Dalnic — din fața Odesei — în ziua de 15 Septemvrie 1941 unde, împingându-și plotonul până la 50 m în fața poziției inamicului, cade lovit mortal de un glonte inamic („Monitorul Oficial", din 4 Iunie 1942)".

Al doilea *Traian Comșa,* colegul de serie și de bancă al lui Nedioglu, suflet sincer, ascunzând sub modestia lui obișnuită, o mare putere de muncă, un spirit practic de inițiativă și organizare, o judecată sănătoasă.

Ales ca bibliotecar al Seminarului nostru, s'a distins prin ordinea în care păstra cărțile și prin devotamentul cu care-și îndruma camarazii în bibliografia lucrărilor de seminar. Abia absolvise — împreună cu Nedioglu — Academia Pedagogică Universitară, care avea să le deschidă deocamdată drumul de sacrificiu și

[1] Cuvinte din lecția de deschidere în Noemvrie 1941.

idealism al învățământului secundar și au pornit împreună pe front. Un destin implacabil i-a unit frățește și în moarte. A căzut eroic, pe când își conducea, ca sublocotenent, trupa la atac în ziua de 16 Octomvrie 1941, la Bilaewca, în Transnistria.

Ion Chiriuc, venit la noi din Bucovina, îmbrăcat în mândrul port al plaiurilor sale natale, cu haina de dimie și cu cioareci albi de pânză de in, s'a impus în atenția tuturor prin lucrarea lui de seminar Izvoarele cronicărești în nuvela lui G. Asachi, care, pentru contribuțiile originale, aduse, a fost publicată în „Convorbiri Literare" (numerele Mai-Iunie 1941). Il așteptam la acest început de an, în care noi obișnuim să răsplătim munca în seminarii, cu un premiu frumos, când ne-a sosit vetsea că și el a căzut pe front.

Niță Dumitru, tânăr cuminte și sârguitor, care vădea și el aceeași râvnă de a se ridica prin carte, a plătit și el tributul sângelui pentru drepturile sfinte ale neamului.

Și poate vor mai fi și alții.

E datoria mea de profesor și a d-voastră de colegi să adunăm toate amintirile care ne leagă de dânșii și să le păstrăm nesterse în sufletele noastre, pentrucă ei au jertfit pentru neam și țară mai mult decât oricare dintre noi, mai mult decât toți laolaltă: au jertfit viața lor tânără, plină de făgăduințe.

Cinstindu-i pe ei, ne cinstim pe noi înșine; cinstim seminarul nostru, care prin ei a înscris o pagină eroică în lupta pentru libertate a neamului.

In amintirea lor, vă rog să închinăm câteva clipe de pioasă reculegere.

N[icolae]. C[artojan].

„Cercetări Literare", vol. V, 1943, pg. IX—X.

JERTFĂ PENTRU ȚARĂ

NICOLAE MURĂRAȘU

L-am cunoscut pe ziaristul erou Nicolae Murărașu la *„Porunca Vremii"*, în 1937; era corespondentul gazetei pentru Botoșani. Venia des la București și întotdeauna gâlgâia de revoltă împotriva sporirii străinilor în orașul său și a tendinței fățișă a acestora de a pune stăpânire pe industria și comerțul de acolo.

Era un naționalist convins și documentat în problemele pe cari le desbătea. Renunțând la preoție, pentru care se pregătise temeinic și de care îl lega o veche tradiție a familiei, Nicolae Murărașu se devotează altui apostolat, gazetăriei, unde dovedește aceeași certă vocație și depune aceleași strădanii pe cari le-ar fi cinstit, cu prisosință, și dela amvon.

Scrisul său nu se mărginește numai la simpla înregistrare a faptelor; din fraze isbucnește, ca o flacără, indignarea unei inimi care își vede avutul strămoșesc trecând în mâinile veneticilor. Este o atitudine de naționalism hotărît, manifestată într'un stil dens și colorat, cu atrăgătoare aromă literară.

Nu tocmai voinic la înfățișare, când vioiu — când îngândurat, blajin întotdeauna, cu ochi limpezi, glas încet și de un fără pereche bun simț, de Nicolae Murărașu îți legai inima pentru totdeauna, ca de toți moldovenii.

Prin moartea lui pe cât de timpurie pe atât de eroică (4 Oct. 1941, în vârstă de numai 27 ani), scrisul nostru zilnic pierde un luptător îndrăsneț, priceput în meșteșugul său și convins de triumful drepturilor românești.

MIRON GH. NEDIOGLU

In după amiaza aceea de Noembrie, cu soare însângerat și preșuri de frunze galbene pe străzi, în vasta bibliotecă a profesorului Gh. Nedioglu fâlfâiau, sfâșietor, draperii de liniște amară. Bătea par'că peste pereții tixiți cu volume un vânt de amintire vânătă, care, după ce răscolise și chinuia încă inimile, se năpustia mereu să întunece totul pentru totdeauna, vuind prelung prin odăile spațioase, a căror lumină de odinioară se aduna tot mai încercănată în chipul de sfântă al d-nei prof. Nedioglu, subțire umbră cu pași de lacrimi...

Au gâlgâit în această casă, până mai ieri, șuvoaie de tinerețe. Au fost aici două frunți luminate, două tulpini de crini, două strigăte în zori: un băiat și o fată, singurii copii ai familiei Nedioglu. Și băiatul, Miron, a plecat pe front, umăr lângă umăr cu flăcăii țării. Și nu s'a mai întors. Cade eroic pe frontul Odesei, la Dalnic, în 15 Septembrie 1941. La câteva săptămâni se stinge și sora lui, profesoară de fizico-chimice. Astăzi, din cadrul aceleeași rame depe biroul la care au poposit cândva, visând sau încredințând coalei șoaptele sufletului, amândoi întind brațe de mângâiere spre părinții lor. Dar pleoapele acestora vor fi mereu umede ; zâmbetul din fotografie nu va reuși niciodată să le usuce...

Miron Gh. Nedioglu s'a născut la 15 August 1917, în București, unde urmează cursurile liceului „Gh. Șincai" și își trece bacalaureatul (1934), fiind clasificat întâiul. In 1938 își ia licența în Litere și Filosofie, specialitatea Filologia modernă, cu *„magna cum laude"*. Urmează, apoi, Școala Normală Superioară din București, devenită „Academia Pedagogică", fiind declarat absolvent al practicei pedagogice la specialitatea principală l. română, cu nota zece. In tot acest timp se impune atenției profesorilor și camarazilor săi prin educație rară, cultură bogată și râvnă deosebită în ale studiului.

Grăitoare în acest sens ni se pare scrisoarea pe care d. prof. *I. C. Petrescu*, Ministru Subsecretar de Stat al Școalelor, fostul director al Școalei Normale Superioare, o trimite d-nei și d-lui prof. Gh. Nedioglu, cu prilejul morții lui Miron Gh. Nedioglu. O reproducem în întregime:

Mult stimată doamnă și scumpe domnule Nedioglu.

Imi amintesc ca azi—nu au trecut decât câteva luni de-atunci—, când strălucitul D-voastră fiu Miron a ținut cea mai bună lecție de probă la liceul „Mihai Viteazul".

Cu o cultură bogată, variată, cu o prestanță cum rar se poate întâlni la un tânăr candidat, își purta clasa cu măestria unui profesor experimentat către scopul urmărit cu liniște și perseverență.

Pe linia biologică se întâlnesc dese cazuri de similitudine între părinți și copii. Transmiterea aptitudinilor profesionale însă rareori se întâlnește ca în cazul feciorului Dv. Toate însușirile D-voastră de dascăli străluciți le vedeam concentrate în el.

Totdeauna v'am admirat și v'am simpatizat dela distanță, urmărindu-vă activitatea de model pentru corpul didactic.

Prin feciorul D-voastră m'am simțit însă și mai aproape de sufletul D-voastră.

L-am urmărit pe Miron tot timpul celor doi ani, când am avut prilejul să contribui și eu la formarea lui sufletească.

Imi amintesc cu emoție, când în orele înaintate în noapte îl găsiam într'una din sălile de studiu dela Școala Normală Superioară. Intotdeauna, chiar după miezul nopții, îl găsiam pe Miron aplecat cu pasiune asupra cărților.

Mi-era teamă de sănătatea lui și-i atrăgeam atenția că e timpul de odihnă.

Bine dispus și rezervat îmi răspundea că nu e încă obosit.

Dar câte alte aspecte din viaţa petrecută pe băncile Şcoalei Normale Superioare nu-mi revin, de când am aflat năpraznica veste a pierderii lui.

Ce păcat că şcoala românească va fi lipsită de un viitor profesor de o rară distincţie.

L-am pierdut. Şi D-voastră şi şcoala şi noi, profesorii lui.

Îl plângem cu toţii.

Ştiu că participarea noastră nu micşorează durerea D-voastră.

Sunt, alături de soţia mea, lângă D-voastră, nu spre a vă consola, ci spre a vă manifesta şi durerea noastră.

Vom păstra mereu imaginea lui în sufletele noastre. Vom trăi cu ea. dacă Dumnezeu n'a voit să ni-l lase întreg.

Cu profundă stimă şi afecţiune,

5 Oct. 1941.

I. C. Petrescu

Mort la numai 24 ani, Miron Gh. Nedioglu n'a avut vreme să lase urme în scrisul nostru. Teza de licenţă şi lucrările susţinute în Seminarul de istoria literaturei române vechi din Bucureşti arată însă suficient măsura aptitudinilor şi pregătirii sale, mărturisind un element de elită al tinerei generaţii de profesori.

Destinul s'a dovedit necruţător şi în cazul de faţă. Cel care îşi trecuse examenele în fruntea tuturor, atrăgând asupră-i preţuirea caldă a profesorilor şi camarazilor, la ultimul examen, cel mai greu, nu putea fi decât tot printre cei dintâi. De data aceasta îl îmbrăţişează admiraţia şi recunoştinţa ţării. In luptele crâncene dela Dalnic, în acea superbă opintire românească, Miron Gh. Nedioglu dă probă de rară bravură. Drept mărturie, în *„Monitorul Oficial"* Nr. 127 din 4 Iunie 1942 se pot ceti următoarele:

„Prin Inaltul Decret Nr. 1580/27 Mai 1942 (Brevet Nr. 2078/27 Mai 1942) Sublocotenentul în rezervă Nedioglu Gh. Miron din Regimentul 2 Vânători de Gardă „Regina Elisabeta" a fost decorat „post mortem" cu ordinul Coroana României cu spade în gradul de cavaler cu panglică de „Virtute Militară", „pentru curajul şi spiritul de jertfă de care a dat dovadă în luptele de pe platoul Vest Dalnic, din ziua de 15 Septembrie 1941, unde împingându-şi plotonul până la 50 de metri de poziţia inamicului, cade lovit mortal de un glonte inamic"».

Rândurile acestea sobre, ostăşeşti, cuprind în ele toate comentariile...

STOIAN GH. TUDOR

Prozatorul erou Stoian Gh. Tudor s'a născut la 12 Februarie 1911, în comuna Chiajna, jud. Ilfov. Debutează în 1934 la *„Cuvântul Liber"*. Colaborează, apoi, la *„Universul Literar"*, *„Adevărul Literar"*, *„Muncă şi Voe bună"* etc.

Viaţa aspră pe care o duce nu-i îngăduie popasuri lungi la masa de scris. *„Hotel Maidan"* (Roman, 130 pag., cu 11 desene şi un portret inedit al autorului de *Drăguţescu*, Ed. „Cultura Naţională", f. a., Bucureşti) este singura carte publicată de Stoian Gh. Tudor.

Atmosfera oarecum autobiografică, traiul hărțuit mereu de lipsuri, tovarășii de foame și somn pe unde dă Dumnezeu, bine conturați, descrierea amănunțită a periferiei orașelor noastre cu puținele năzuințe și întregul cortegiu de prăbușiri, expresia dură, spontaneitatea metaforei și stilul antrenant imprimă scrisului lui Stoian Gh. Tudor o notă care amintește — firește, păstrând proporțiile — de Panait Istrati.

Personagiile din *„Hotel Maidan"* fac parte dintr'o lume pentru care Dumnezeu există numai atâta vreme cât îngăduie ca fiecare muritor să-și aibă bucata de pâine și un pat pentru odihnă. Rareori își fac loc în sufletul lor tresăriri de natură să depășiască aceste strigăte ale trupului. Și Lisandru Vasile — poreclit Don Basil, și Pulca Animănui, și Creața, și Gogu Carambulea, și Marin Voinea Tănase sunt umbre cari, chiar atunci când nu vorbesc, vor un blid plin. Este o lume chinuită de necazuri. Numai scriitorul Belizarie, căpitan în rezervă și avocat la consiliul de război, aduce svâcnetul unei vieți peste care răsare soarele și desvăluie preferințe dincolo de zgura zilei amare. Dar și chipul lui se pierde, până la urmă, în fum de ridicol. Societatea de acolo îl elimină, fără cuvinte.

Nu lipsește din *„Hotel Maidan"* nici umorul de bună calitate, după cum dialogul viu și analiza psihologică înfloresc multe pagini, dovedind în Stoian Gh. Tudor un talent epic în promițător urcuș.

Nu l-am cunoscut pe Stoian Gh. Tudor decât din cartea lui. Despre viața sa roasă de nevoi am luat cunoștință totuși, întâmplător, în toamna anului 1940. Eram, într'o seară, la Societatea Scriitorilor Români, când își face apariția o doamnă îmbrăcată modest, obosită, cu un pachet sub braț. Era soția prozatorului aflat pe zonă, concentrat de aproape un an. Din discuțiile cu omul de serviciu, căruia îi cerea insistent s'o anunțe casierului, am înțeles că este vorba de un ajutor bănesc aprobat cu o seară mai înainte.

Nu știu ce urmare se va fi dat acelei repetate rugăminți; îmi amintesc bine însă că, pornind spre casă, a trebuit să duc o luptă înverșunată: pe străzi ploua cu găleata, iar vântul pătrundea până'n oase...

ION ȚURCAN

Fără să fi scris un singur vers, Ion Țurcan părea, totuși, un poet în cel mai deplin înțeles al cuvântului. Inalt, suplu ca un plop de două veri, de o sensibilitate aproape feminină, cu frunte clasic boltită, privire visătoare și vorbă melodioasă, bucovineanul pe care nu-l mai pot uita — ca toți, de altfel, cari l-au cunoscut — aducea cu sine aromă de singurătate și fâlfâiri de cântec șoptit, niciodată adunat sub peniță. Însăși moartea lui, eroică, este un act săvârșit pe culmi, propriu celor îndrăgiți de muze.

Și cu toate acestea, Ion Țurcan a fost un om al realităților, în sesizarea cărora dovedia întotdeauna o mare putere de pătrundere, un discernământ rar. Scrisul său cumpănit, ancorat în actualitate, bogat în sugestii și niciodată împletin cu sentimentalisme desvăluie temperamentul unui luptător cu solidă armură

lăuntrică, al unui bărbat de acțiune, pentru care turnul de fildeș nu-și află existența decât în apusele timpuri romantice, nicidecum într'o vreme când elementul etnic sângerează pentru recucerirea pozițiilor economice, industriale și culturale, trecute, din vina noastră, în stăpânirea streinilor. Il descoperiai pe Ion Țurcan în adevărata lui lumină în special când încingeai cu el discuții, în cari se impunea nu numai printr'o cultură bogată, ci mai ales prin judecata limpede și spontaneitatea replicilor.

L-am cunoscut în 1940, când, în frunte cu d. prof. I. E. Torouțiu, un mănunchiu de intelectuali reprezentativi ai Țării Fagilor se îngrijiau, prin *„Cercul Bucovinenilor"* din București, de soarta fraților lor în refugiu, alungați de năvala bolșevică. Mi-a plăcut în chip deosebit felul cum se exprima Ion Țurcan, soluțiile ce le propunea și mai ales uitarea de necazurile lui, cari dacă nu erau ca ale fiecăruia, în tot cazul ca ale celor mai mulți.

Născut într'un colț de țară unde neamul românesc a stat, multă vreme, cu pumnii strânși pentru libertate și unde, apoi, infiltrațiunea streinilor i-a impus din ce în ce mai vitrege condițiuni de traiu, Ion Țurcan nu putea gândi și lupta decât pentru restaurarea totală și definitivă a drepturilor noastre în matca lor firească. In slova sa limpede ca lumina zilei, isvorită dintr'o minte matură, cuprinzătoare, accentul cade pe suflet. Numai transformarea spirituală, numai *„românizarea sufletului românesc"* asigură isbânda.

„Românizarea vieții sociale — scrie Ion Țurcan într'un dens articol *(„Legea ca instrument de guvernare")*, publicat în *„Insemnări Sociologice"* (anul IV, n-rul 1, 1 Septembrie 1940, pag. 22, București) — cere și alte mijloace decât cele pur legislative. Nu ajunge să spui că de azi înainte industria și comerțul vor fi românești. Poți înlătura din serviciile publice pe jidani prin lege pentru că aceasta este o operație pe care aparatul administrativ o poate efectua, nu poți însă înfăptui același lucru în domeniul vieții economice unde legea poate face mai puțin. Românizarea vieții sociale însă nu se poate face fără *românizarea sufletului românesc*. Problema jidovească trebue rezolvată întâiu în conștiința și sufletul Românilor. Fără o iudaizare a sufletului nostru și fără coruperea clasei conducătoare românești prin arginții lui Iuda, azi n'am fi avut o problemă jidovească. Fără regăsirea sufletului românesc în toată puritatea lui etnică, rezolvarea integrală a problemei jidovești va mai dura încă mult timp".

Și mai departe, în același articol, aceste rânduri profetice, pe cari avea să le exemplifice cu însăși jertfa sa sub steagul Patriei:

„Mâine Națiunea nu va mai fi definită după comunitatea de tradiție, obiceiuri și limbă, ci după hotărîrea ei sălbatecă de a-și împlini destinul. Neamurile compuse din masse amorfe de indivizi, preocupați numai de interesele lor, vor dispare fără urme în luptele surde dintre state pentru dominația și stăpânirea teritoriilor și bogățiilor. In fața unor state în cari fiecare individ a devenit un element conștient de luptă și de jertfă pentru comunitatea din care face parte, Națiunile mai mici, ca să-și poată păstra independența lor, vor trebui să le urmeze exemplul, sporind la maximum spiritul de jertfă al fiecărui membru component".

Ion Țurcan a scris puțin. Rândurile sale sunt însă concer-

trate, pline de miez. Doliul a coborît, așa dar, nu numai în baroul românesc pe care Ion Țurcan l-a cinstit ca puțini din generația lui, ci și în câmpul scrisului autohton. Este un doliu care ne mândrește...

CONSTANTIN ȘTEFAN VOICULESCU

Cu moartea poetului erou Constantin Ștefan Voiculescu se prăbușește încă o nădejde a poesiei tinere românești. Deși plecat dintre noi la o vârstă când alții lasă în urmă opere cari mărturisesc oarecum posibilitățile creatoare ale autorilor lor și oferă suficiente indicii ce drumuri ar fi apucat și până unde ar fi ajuns aceștia (chiar dacă din punct de vedere al elaborării nu satisfac deplin regulile artistice), Constantin Ștefan Voiculescu sfârșește înainte de a fi încheiat acest prim capitol din cariera sa. Singura lui carte este o plachetă de versuri de mărimea unei epistolii *(„13 stihuri mincinoase ce-au clocotit în tinerețea mea")*, cu aspect grafic ciudat și conținut la fel de ciudat. Nu se arată nici localitatea, nici tipografia, nici anul când a apărut. Nici chiar paginile nu sunt numerotate. Este evidentă tendința autorului către o revoluționare a formelor vechi, începând cu însești aceste elementare condițiuni tipografice. Aceeași tendință pe care o va manifesta în versurile sale, străbătute de surde lupte lăuntrice și îmbibate de fantastic. Se cuvin remarcate armonia interioară a poesiei lui Constantin Ștefan Voiculescu și savoarea ei de fruct abia pârguit.

Faptul de a fi rămas dela Constantin Ștefan Voiculescu o operă atât de puțină pentru anii și talentul său își are, totuși, o explicație și încă dintre cele mai grăitoare. Poetul a dus o viață sbuciumată, determinată nu atât de lipsurile materiale (cari, și ele, apăsau destul), cât în special de furtunile sufletului. Pornit pe dimensiuni prea mari în tot ce năzuia să realizeze, în mod fatal trebuia să se producă în el desamăgiri menite să-l sdruncine, mai ales că la cântărirea înfăptuirilor intervenia un spirit autocritic cu adevărat chinuitor. Am putut constata aceasta din însești mărturisirile poetului, într'o după amiază de vară, la *„Convorbiri Literare"*. Dacă nu mă înșel, în anul 1940. Constantin Ștefan Voiculescu era, pe atunci, redactorul literar al nu știu cărui ziar din București și venise să ia cărțile apărute în colecția revistei noastre. Un sfert de oră mi-a fost destul să mă conving că în inima și în mintea acelui tânăr îmbrăcat puțin bizar se vânjolesc întrebări amare și că modesta lui cărticică este numai un ecou slab al armoniilor cari trebuiau să vină și să-l așeze, cu timpul, între stihuitorii generației sale.

Soarta a voit însă altfel. Caporalul T. R. Constantin Ștefan Voiculescu, născut în București, în 1913, cade ostășește, cu arma în mână, la 11 Ianuarie 1942, într'o luptă de lângă Ssaly (Crimeia), urmând pilda tatălui său, mort în celălalt mare războiu. Sborul poetului spre frumos și dorința să-și înfiripeze o situație în viață (era în ultimul an al Academiei Comerciale din Capitală), spre a-și putea întreține mama, se frâng așa dar înainte de vreme, pentru totdeauna, după un traiu risipit abondent și anonim în câteva

redacţii de ziar, cari aveau să-i clatine şi mai îngrijorător sănătatea destul de şubredă.

Pentru vrednicia dovedită din plin în opintirea uriaşă a Neamului, Constantin Ştefan Voiculescu a fost decorat cu *„Crucea de Fier" cl. II, „Virtutea Militară"* şi *„Bărbăţie şi Credinţă"*.

GHEORGHE VASILESCU

Gheorghe Vasilescu este cel mai tânăr stihuitor căzut pentru ţară, în încleştarea fără pereche din Răsăritul îndepărtat. Nici nu împlinise douăzeci de ani când, în luptele crâncene dela Orel, la 23 Iulie 1943, este rănit în plămânul drept şi internat în spital, unde, după două săptămâni, în 7 August 1943, închide ochii pentru totdeauna. Mormântul 1772 al cimitirului din Orscha mărturiseşte prăbuşirea eroică a unui tânăr tumultuos, îndrăgit în aceeaşi măsură de uniforma militară şi de laurul poeziei.

Gheorghe Vasilescu avea să fie ofiţer activ. Născut în comuna Ţânţăreni, jud. Dolj, este absolvent, în 1942, al Colegiului militar „N. Filipescu" dela Mânăstirea Dealului. Infrângându-şi visul de a urma Conservatorul şi Facultatea de litere, pleacă în Germania pentru a se specializa într'o şcoală militară de acolo. Potrivit programului, merge pe front, de unde urma să se întoarcă spre a-şi continua studiile. Soarta a voit să nu se mai înapoieze.

Rămân în urma lui nu numai amintirea limpede a unui nepreţuit camarad şi a unui destoinic viitor ofiţer, ci şi — mai ales — manuscrise cari anunţau ivirea unui poet de certă vocaţie. Câteva dintre ele au fost publicate de curând, de către părinţii poetului, sub titlul *„Examen"*; celelalte aşteaptă vremuri mai prielnice.

Din toate se formează, însă, convingerea că Gheorghe Vasilescu era sortit să scrie. Sensibilitatea aleasă, lectura întinsă şi un deosebit simţ al limbii arată un talent ale cărui realizări depăşesc obişnuitul debut al vârstei. Dacă se ţin în seamă împrejurările în cari au răsărit pe hârtie aceste crâmpeie de suflet, oricine va înţelege că menţinerea lui Gheorghe Vasilescu în urcuşul poeziei, pe cât de măreţ, pe atât de spinos în chemările lui, se datoreşte numai unui neîncetat glas lăuntric, pe care nimeni şi nimic nu-l pot înăbuşi. Amintind de Alexandru Baiculescu, George Vaida, Emanuel Voinescu şi Marius Dumitrescu, alţi scriitori eroi destinaţi carierei militare, este în cazul de faţă dovada clară că oricât de potrivnice visului ar fi condiţiile de viaţă, strigătele sufletului cari se cer turnate în slove sunt mult mai puternice. Gheorghe Vasilescu a scris în momente lipsite de liniştea necesară creaţiei. Versurile sale au înmugurit într'o vreme aspră, comandată.

„Le frământa în sine toată ziua pe câmpul de instrucţie şi le scria, seara, înainte de culcare, într'un carneţel purtat cu grijă în

buzunarul dinnăuntru", — ne informează un coleg de școală și bun prieten al poetului, d. *Nicolae Robănescu*.

Poezia lui Gheorghe Vasilescu, din vol. „*Examen*", poartă pecetea unei vibrații lungi, cu adânci pătrunderi în vis:

Pe canavaua de vis mi'nsăilez destinul.
Iluzii se înalță — coloane lungi de fum —
Din urmă, amintirea, încet, pe-acelaș drum
Majunge și mă'mbată cu vorba ei, ca vinul.

Apoi mă 'ntunec iară și iar încep să țes.
Cu acu 'nchipuirii însăilez 'nainte,
Părându-mi totul simplu, întreg și înțeles,
In spate, stă la pândă iar blestemata minte...

„Ondulație", (pag. 15)

In „*După ploaie*", pag. 28, acorduri cristaline, primăvăratice:

Vrăbiile jucăușe
Cu aripi mici de cenușe.
Își scutură fulgii de ploaie.
Berze gâtu'și încovoaie,
Scotocind iar bălțile.

Apoi, această plastică „*Amiază*":

Cer de acuarelă,
Nori — zăpezi subțiri —
Prin crengi de dantelă,
Mute fâlfâiri.

Soarele — cazan
Plin și clocotit, —
Toarnă peste lan
Aur crud, topit.

Fire mici de iarbă
— Săbii de smarald —
Par'că'ncep să fiarbă
Pe pământul cald.

(Pag. 35).

Dintre manuscrisele inedite reținem în mod deosebit atențiunea „*O fată urâtă se roagă*", „*Dintr'o autobiografie*", „*Școlar*", „*Imn*", „*Vizită la Rainer Maria Rilke*", „*Ție, Valahie, ție*", „*Recruții*", „*Sunt vizitiul timpului*", „*In infirmerie*", „*Don' Căpitan*" și „*Duminică în curtea cazărmii*".

Din „*Amurg*" merită reprodusă prima strofă:

Se'nplântă soarele în deal
— Scut înroșit în lupte grele —
Luna — țipsie de-argint aburit —
Tânjește bolnav după stele.

Apoi, în „*Răsboiu*", aceste versuri sprintene și cuprinzătoare:

Răsboiul vine ca deșteptarea :
Când somnu-i mai dulce,
Când viața-i mai dulce.
Ei, care dintre voi mai poate să se culce ?

Aseară don' Căpitan le-a vorbit
La toți soldații adunați :
— „Băeți, ceasul vostru a sunat !
Nu vă lăsați !"
(Unii spun că ăsta-i un fel de rachiu
Care te amețește oricât ai fi de viu).

Din plosca lui don' Căpitan
Am tras cu toții câte-o dușcă.
Au uitat de nevastă, de casă, de lan,
S'au logodit cu câte-o pușcă,
S'au închinat
Și-au plecat.

Urmează o emoționantă „*Scrisoare mamei*", din care desprindem :

Fiul tău pleacă la război !
Fiul tău a plecat !
A plecat peste mări și țări,
A plecat să sfarme zări,
A plecat unde buza pământului se împreună cu buza cerului,
A plecat în țara lupilor și-a gerului.
Și în fuga lui trage după el și țara,
S'o'ntindă, s'o facă mare, s'o înrudească cu zarea...

Cu Gheorghe Vasilescu dispare încă o speranță a poesiei noastre tinere. Un sbor prăbușit la început de cale...

Teodor Al. Munteanu

W. v. GOETHE: EGMONT

Traducere de **Laura M. Dragomirescu**

ACTUL IV.

Stradă.

Jetter. Dulgherul.

Jetter: Hei! Psst, hei! Vecine, o vorbă!

Dulgherul: Ia-o din loc şi ţine-ţi gura!

Jetter: Stai, o vorbă. Ce mai nou?

Dulgherul: Atât — că nu e voe să vorbeşti de noutăţi.

Jetter: Cum!

Dulgherul: Dă-te mai lângă casă. Fereşte-te! Ducelede Alba de cum a venit, a şi dat sfoară în ţară că de s'or aduna doi-trei de vorbă în stradă, vor fi socotiţi ca vinovaţi de înaltă trădare fără altă cercetare.

Jetter: Vai de noi!

Dulgherul: Inchisoare pe viaţă pentru oricine-o discuta afaceri de Stat.

Jetter: Vai, libertatea noastră!

Dulgherul: Şi pedeapsă cu moartea pentru oricine o cârti împotriva cârmuirii.

Jetter: Vai, capul!

Dulgherul: Mare răsplată pentru taţii, mamele, copiii, rudeniile, prietenii şi servitorii poftiţi să destăinuiască tot ce se petrece în traiul zilnic al casei, la instanţe anume întocmite.

Jetter: Hai acasă!

Dulgherul: Şi asigurări pentru cei cari se vor conforma, că nimeni nu se va atinge nici de persoana, nici de onoarea, nici de bunul lor.

Jetter: Ce hatâr! — Mie unul mi s'au muiat picioarele numai ce l-am văzut pe Duce intrând în oraş. De atunci parcă un zăbranic negru mi-a întunecat cerul, şi aşa apasă, de parcă tot pe brânci să te târîi, să nu te atingi de el.

Dulgherul: Dar soldaţii lui, cum ţi-au plăcut? Aşa-i? Altfel de caracatiţe decât alea de până acum.

Jatter: Ptiu! Ţi se sbârleşte părul numai ce-i vezi pe străzi în marş cu plutonul: drepţi ca lumânarea, cu ochii ţintă, şi toţi într'un pas orişicâţi ar fi. Şi de-o fi unul de gardă şi ti trece pe lângă el,

crezi că te străpunge cu privirea. Aşa de bătoşi sunt şi de încruntaţi, de-ţi răsar de prin colţuri ca nişte sperietoare. Eu unul nu-i fac haz. Soldaţii noştri, oricum, erau mai deschişi. Işi mai luau ei câte-o libertate, mai stăteau şi într'un peş ori cu căciula pe o sprânceană dar trăiau şi-ţi dădeau pas să trăieşti. Pe când japlanii ăştia parcă sunt maşini, parcă'l au pe dracu în ei.

Dulgherul: Când ţi-o striga unul de-ăştia: „stai!" şi-o lua arma la ochi, aşa-i că stai?

Jetter: Cred că aşi îngheţa.

Dulgherul: Hai acasă!

Jetter: Nu-mi miroase a bine. Rămâneţi sănătoşi.

Soest (venind către ei).

Soest: Prieteni! Camarazi!

Dulgherul: Taci! Haidem!

Soest: Aţi auzit?

Jetter: Şi prea mult.

Soest: Regenta a plecat.

Jetter: Ne-a bătut fericea.

Dulgherul: Ea ce ne mai ţinea.

Soest: Aşa deodată. Fără veste. Nu s'o fi învoit cu ducele. A lăsat vorbă nobilimii că se întoarce. Vorbă să fie!

Dulgherul: Dar şi nobilii! Să lase ei să ne vină urgia asta pe cap! S'o fi preîntâmpinat! Ni s'au dus naiba privilegiile.

Jetter: Pentru Dumnezeu, nu mai pomeni de privilegii. Imi miroase a zori de execuţie: soarele nu pridideşte şi negura e pâclă.

Soest: ...Şi Orania a plecat.

Dulgherul: Toţi ne-au părăsit.

Soest: Contele Egmont e încă aci.

Jetter: Slavă Domnului! De i-ar întări Dumnezeu să facă cum o şti mai bine! El ce-o mai putea!

Vansen (Venind înspre ei).

Vansen: Bine că mai văd şi de-ăi care nu s'au ascuns.

Jetter: Fă bunătate şi te cară.

Vansen: Nu eşti politicos.

Dulgherul: Nu-e timp de politeţuri. Iar te mănâncă spinarea? Nu te-ai săturat?

Vansen: Intreabă pe un veteran de răni. Când m'aşi fi uitat eu la toţi ghionţii din viaţă, nu mai eram om cât lumea.

Jetter: Dar poate că acum se îngroaşe gluma.

Vansen: Pare-mi-se că de furtuna din aer ţi s'au cam muiat picioarele.

Dulgherul: Ale tale au să se bălăbănească de sus dacă nu te astâmperi.

Vansen: Bieţi şoricei! Cum mai tremură că-şi aduce stăpânul mâţă nouă! P'ici pe colo câte-o schimbare, dar tot viaţa noastră o s'o ducem, ca şi până acum. Fiţi pe pace.

Dulgherul: Uite ce dă din el, secătura!

Vansen: Ascultă ici, deşteptule! Lasă-l tu pe duce într'ale lui. Cotoiul bătrân parcă ar fi înghiţit draci în loc de şoareci şi i s'au proptit în gât. Las' să-şi facă întâi damblaua: la urmă, om e şi el:

O să trebue să bea, să mănânce, să doarmă. Nici o teamă. Numai să nu ne ia prea repede. Se burzuluieşte el la început, pe urmă o să vadă şi el că tot mai de traiu e într'o cămară, vârît în osânză şi să ai odihnă noaptea, decât să stai la pândă în hambare după câte un şoarece stingher. Ascultă ce-ţi spun. Ii cunosc eu pe guvernatori.

Dulgherul: Auzi îndrăsneală pe el! Să fi spus eu cândva una ca asta, m'aşi fi ţinut că nu mai apuc ziua de mâine.

Vansen: Fii pe pace. Dumnezeu din cer şi tot n'ar lua în seamă pe nişte bieţi pârliţi ca voi. Necum Regentul.

Jetter: Gură rea!

Vansen: Ştiu eu pe unii de le-ar prinde mai bine să aibă curajul vostru de iepure decât al lui de erou.

Dulgherul: La cine te gândeşti?

Vansen: La Contele mă gândeam.

Jetter: La Egmont? De ce-ar avea el să se teamă?

Vansen: Ce sunt eu! Un biet pârlit care un an întreg aş trăi din ce pierde el într'o seară. Cu toate astea bucuros mi-ar da venitul lui pe un an, numai să aibă pe un sfert de ceas capul meu.

Jetter: Mare înfumurat eşti! Părul lui Egmont şi e mai deştept decât creerul tău.

Vansen: O fi. Dar nu mai ascuţit. Tocmai cuconaşii ăştia cad mai repede în capcană. Prea se încrede lesne.

Jetter: Auzi vorbă! Un boier ca el!

Vansen: Tocmai fiindcă nu e curaj de iepure ca d-ta.

Jetter: Spurcată gură ai!

Vansen: Lui i-aşi dori eu curajul d-tale; să-l scuture, să nu-i dea pace, şi atât să-l sgândăre şi să-l împungă, până ce ar tuli-o din oraş.

Jetter: Habar n'ai ce băsmeşti. Nici steaua din cer nu e mai sigură ca el.

Vansen: Ai văzut tu o stea căzătoare? Acum e, şi-acum nu nu mai e.

Dulgherul: Dar cine i-ar pune gând rău?

Vansen: N'are cine? Ori ţi-ar da în gând să-i ţii tu piept? Şi să ridici o răscoală în cazul că l-ar prinde?

Jetter: Aaa!

Vansen: Sau ai să-ţi pui pielea pentru el?

Soest: Eee!

Vansen: (Maimuţărindu-l). Ii, Oo, Uu! Miră-te prin tot alfabetul! E aşa cum îţi spun. L-o feri Dumnezeu!

Jetter: Mă ulueşte atâta neobrăzare. Un boer, un om cumsecade ca el, să aibă să se teamă!

Vansen: Vicleanul e totdeauna mai tare: pe scaunul de acuzat, îl trage pe sfoară pe judecător. In jilţul de judecător, îşi face o plăcere să-l scoată pe acuzat ca vinovat.

Am avut de copiat un proces-verbal în care pe comisar l-au copleşit dela Curte cu amar de bani şi de laude, fiindcă pe un biet om de ispravă pe care voiau să-l aibă ei la mână, l-au scos la interogator că e vinovat.

Dulgherul: Incă una gogonată. Cum o să-l scoată pe un om că e vinovat când n'are vină?

Vansen: Mare prost mai eşti! Când n'ai cum să-l scoţi de vină,

îi bagi o vină. Cinstea îl face pe om nesocotit și dârz: îl ia mai întâi cu binișorul, și acuzatul mândru de nevinovăția lui, — cum o numește el, — spune pe șleau tot ce altul mai cu cap ar ascunde. Atunci face inchizitorul din răspunsuri iar întrebări, și ia bine seama de unde-ar putea să răsară vreo contrazicere cât de mică. Acolo își agață juvățul, și dacă prostul s'o lăsa prins, ori de i s'o părea că ici a spus ceva prea mult, și dincolo ceva prea puțin, ori te miri dece a tăcut un fleac oarecare, sau dacă până la urmă s'a lăsat intimidat, — apoi atunci stăm bine.

Atât vă spun, că nici cerșetoarea nu scormonește mai cu râvnă în lada de gunoi după câte-o sdreanță, ca ticluitorii ăștia de „vinovați" după „urme" și „circumstanțe", siluite, piezișe, sucite, întortochiate, stabilite, recunoscute, tăgăduite, — ca să-și înjghebeze o sperietoare din cârpe și paie, doar de l-o spânzura pe acuzat măcar în efigie. Și să zică bogdaproste, amărîtul de el, de-o avea măcar parte să se **vadă** spânzurat.

Jetter: Astuia știu că-i toarce pe limbă.

Dulgherul: O muscă poate că s'ar prinde; o viespe însă și-ar râde de-o asemenea plasă.

Vansen: Depinde ce păianjen o țese. Lunganul de Duce, bunăoară, ia uite cât de bine aduce cu un păianjen veninos: nu dintr'ăia burtoși, ăia nu sunt așa de răi, dar cu unul cu picioare lungi și trupul supt, care nu se îngrașă din mâncare și țese o pânză subțirică de tot, dar cu atât mai trainică.

Jetter: Egmont e Cavaler al Ordinului „Lâna de Aur". Cine ar îndrăsni să-l atace? Numai cei de un grad cu el au dreptul să-l judece. Și numai Ordinul reunit. De rău ce ești, și judecând după tine, spui asemenea prăpăstii.

Vansen: Crezi poate că-i vreau eu răul? Ce-aș avea împotriva lui! E tare de ispravă. Aveam eu vreo doui prieteni; altu-i spânzura de mult; el după o sfântă de bătaie le-a dat drumul. Hai, ștergeți-o acum! Vă spun și eu. Iar văd că se apropie o patrulă. Parcă n'ar prea lega frăție cu noi!

Răbdare dar, și-om mai vedea noi, cu încetul. Am câteva nepoțele și-un cumătru cârciumar. Dacă nici asta nu i-o desgheța, apoi să știi că sunt dați dracului de vulpoi!

PALATUL KULENBURG.

Reședința Ducelui de Alba.

Silva și **Gomez** întâlnindu-se.

Silva: Ordinele Ducelui le-ai executat?

Gomez: In totul. Am luat măsuri ca toate patrulele să se găsească la anumită oră în diferite puncte pe care le-am indicat. Intre timp circulă ca deobicei, prin oraș ca să păstreze ordinea. Nu știe niciunul de însărcinarea celuilalt. Fiecare crede că ordinul îl privește numai pe el, până în clipa când, la comandă, cordonul se strânge și toate intrările către Palat sunt ocupate.

Silva: M'am obișnuit să mă supun orbește. Și cui te supui mai lesne decât Ducelui, când la urmă vezi totdeauna că el a avut dreptate.

Gomez: Bun! Bun! Nu mă mai mir că te-ai făcut așa închis și tăcut de când ești tot în preajma lui. Mie, vezi, mi se pare ciudat, unde m'am obișnuit cu serviciul mai ușor, la italieni. Când e vorba de credință și supunere, sunt acelaș, dar m'am învățat să întreb și să discut. Voi tăceți toți; sunteți veșnic încruntați. Ducele îmi pare ca un turn de fier fără poartă; paznicii să aibă aripi să ajungă sus. Deunăzi la o masă îl auzeam spunând unui om plin de viață și omenie: că e ca o cârciumă deochiată care-și pune semn afară că i-a venit rachiu, numai ca să atragă haimanale, cerșetori și borfași.

Silva: Cu tăcerea asta a lui, nu ne-a adus totuși aci?

Gomez: Ei da, nimic de zis. De bună seamă. Cine a fost martor al înfăptuirilor lui, cum și-a adus armatele din Italia încoace, acela poate spune că a văzut ceva. Cum s'a putut el strecura printre prieteni și printre dușmani, printre franțuzi, — și ai Regelui și huguenoți, — printre elvețieni și cei din alianță, ținând cea mai aspră disciplină, și cum a știut să conducă o expediție socotită ca atât de primejdioasă, cu ușurință și fără nicio împotmolire! — Am avut ce vedea și învăța.

Silva: Și aci! Nu e iarăși liniște și pace de parcă nici n'a fost cândva răscoală?

Gomez: De — liniște era mai mult sau mai puțin, și când am venit noi.

Silva: Iar în provincii s'a liniștit și mai mult. Dacă mai vezi pe câte unul că se agită, e numai pentruca s'o ia la sănătoasa. Dar cred eu că le taie și ăstora drumul, curând, curând.

Gomez: Acum abia are să-și câștige favoarea Regelui.

Silva: Și noi n'avem mai bun de făcut decât să n'o pierdem pe-a lui. Când o veni Regele pe-aici, sigur că nici Ducele, nici cei pe care i-o recomanda el, n'au să rămână fără răsplată.

Gomez: Crezi tu că o să vină Regele?

Silva: Se fac atâtea pregătiri, că-ți vine a crede că da.

Gomez: Pe mine nu mă conving cu asta.

Silva: Crede ce vrei și taci: Regele și de n'o avea de gând să vină, sigur însă că ar vrea s'o creadă alții.

Ferdinand, fiul natural al lui Alba.

Ferdinand: Tată-meu n'a venit încă?

Silva: Il așteptăm și noi.

Ferdinand: Principii trebue să sosească dintr'un moment într'altul.

Gomez: Pentru azi sunt convocați?

Ferdinand: Orania și Egmont.

Gomez (In șoaptă lui Silva): Incep să înțeleg.

Silva: Atunci taci din gură.

Ducele de Alba.

(Pe măsură ce intră și înaintează, ceilalți se dau înapoi).

Alba: Gomez!

Gomez (Inaintând): Stăpâne!

Alba: Ai împărțit armele și-ai luat măsurile necesare?

Gomez: Toate, stăpâne! Patrulele....

Alba: Destul. Așteaptă în galerie. Silva are să-ți comunice când să strângi cercul și să ocupi intrările către Palat. Restul îl știi.

Gomez: Da, Stăpâne! (Iese).

Alba: Silva!

Silva: La ordine!

Alba: Tot ce-am prețuit din totdeauna în tine: curaj, hotărîre, spirit gata să înfrunte totul, — dă azi dovadă de ele.

Silva: Vă mulțumesc că-mi dați prilejul să vă arăt că sunt același de totdeauna.

Alba: Indată ce principii or intra la mine, aleargă și fă prizonier pe secretarul particular al lui Egmont. Ai luat măsuri să fie prinși și ceilalți care ți-au fost indicați?

Silva: Fiți fără grije. Ca o eclipsă de soare bine calculată, soarta îi așteaptă punctuală și neîndurată.

Alba: I-ai pus în urmărire?

Silva: Pe toți. Pe Egmont mai ales. E singurul care de când ai venit, nu și-a schimbat purtarea: toată ziua depe-un cal pe altul, invită oaspeți, e bine dispus și vorbăreț la masă, joacă zaruri, vânează și se furișează noaptea la iubită. Ceilalți, dimpotrivă, și-au schimbat tot felul de viață. Nu mai ies din casă, — când treci pe la poarta lor, parcă sunt cu mortul pe masă.

Alba: Iute atunci, pân' ce n'apucă să învie....

Silva: Pe toți îi prind. Așa cum ați poruncit, îi copleșim cu toate onorurile. Sunt morți de frică: din diplomație ne mulțumesc ei, cam cu teamă, dar, simt că cel mai cuminte ar fi să fugă. Nimeni nu cutează niciun pas, pregetă, de întrunit nu se pot întruni și ca să-și ia vreunul inima în dinți, nu se îndură de teamă pentru ceilalți. Ar vrea să se sustragă fiecare de sub orice suspiciune, și, cu orice mișcare, se fac tot mai suspecți. Mă bucur mai dinainte că lovitura are să reușească în plin.

Alba: Eu nu mă bucur decât de faptul împlinit. Și nici atunci prea la iuțeală. Rămân și-așa destule neprevăzute, care să-ți dea de furcă și de gândit. Norocul e capricios: ridică uneori în slavă te miri ce banalitate, iar fapte bine cugetate le banalizează și le dă o întorsătură de e o jale. Așteaptă până vin prinții, dă apoi lui Gomez ordin să ocupe străzile, cât despre tine arestează în grabă pe secretarul lui Egmont și pe ceilalți pe care ți i-am indicat. Odată gata, vino și anunță lui fiu-meu ca să-mi dea de știre cât timp sunt încă în Consiliu.

Silva: Am toată nădejdea ca încă în seara asta să mă întorc.

Alba: (Se duce după fiul său, care până atunci stătuse în galerie).

Silva: Nu știu dece, dar nădejdea mi se cam clatină; mă tem că n'o să meargă tocmai cum vrea el. Văd parcă spirite înaintea mea, care calm și socotit, pe talgere negre pun în cumpănă soarta principilor și a multora. Ușor înclină balanța, cufundați în gânduri stau judecătorii, apoi se lasă un talger, se ridică celălalt, atinse parcă de suflul capricios al soartei. Și — soarta e hotărîtă. (Iese).

Alba: (venind cu Ferdinand): Cum ți-a părut orașul?

Ferdinand: S'a liniștit cu totul. Eșisem părând că mă plimb

pe străzi în sus şi în jos călare. Gărzile cu care ai împănat locul ţin aşa de încordată teama, că nu mai îndrăsneşte unul nici să şoptească. Oraşul e ca un câmp de bătălie, pe care-l luminează furtuna de departe: nu vezi o pasăre, nu o vietate, decât doar furişându-se cu spaimă spre un adăpost.

Alba: Pe altcineva n'ai întâlnit?

Ferdinand: Egmont cu alţi câţiva veneau călare spre piaţă; neam salutat. Avea o frumuseţe de cal, nededat încă. „E timp să ne strunim caii, — au să ne trebuiască", mi-a spus în treacăt. Şi că mă vede azi, fiindcă l-ai convocat la un Consiliu.

Alba: Are să te vadă.

Ferdinand: Dintre toţi cavalerii pe care îi cunosc, el îmi place cel mai mult. Trag nădejde că ne împrietenim.

Alba: Acelaş ai rămas de pripit şi neprevăzător. Ca şi mamă-ta, aceiaşi nesocotinţă care mi-a aruncat-o în braţe fără nicio ezitare. Prea repede te laşi dus de aparenţe înspre legături primejdioase.

Ferdinand: Sunt gata să te ascult în totul.

Alba: Eşti tânăr, nu-ţi bag o vină pentru firea ta deschisă, pornită să vadă totul în bine şi să nu ia seama la nimic. Dar nu uita ce misiune am eu de îndeplinit aici — şi ce rol aşi dori să-ţi încredinţez ţie.

Ferdinand: Aminteşte-mi-o şi nu mă cruţa în orice crezi de cuviinţă.

Alba (După o tăcere): Fiul meu!

Ferdinand: Tată!

Alba: Aştept pe principi să sosească: pe Orania şi pe Egmont. Nu din lipsă de încredere îţi spun deabia acum ce-are să se întâmple: odată veniţi, nu se mai înapoiază.

Ferdinand: Ce ai de gând?

Alba: E hotărît să fie arestaţi... Rămâi uimit. Ce ai de făcut, ascultă. Motivele ţi le spun după ce totul va fi înfăptuit. N'am timp acum ca să-ţi explic. Cu tine singur ţin să mă consfătuiesc în tot ce e mai important şi mai secret. O legătură puternică ne leagă, te preţuiesc şi-mi eşti drag; — ţie mi-e în gând să-ţi trec cârmuirea. Nu numai obişnuinţa de a asculta aş vrea să ţi-o pot întipări, dar şi puterea de a învedera, de a porunci şi de a conduce aş vrea să le pot răsădi în tine, ca tu să aibi o moştenire de seamă, iar Regele un sprijin de fiece clipă. Cu tot ce e mai bun în mine aş vrea să te înzestrez, să n'ai să te ruşinezi între fraţii tăi.

Ferdinand: Cum să mă plătesc de toată dragostea asta de care singur eu mă bucur în vreme ce o ţară întreagă tremură în faţa ta?

Alba: Ascultă dar ce ai de făcut: de îndată ce principii vor fi aci, toate intrările spre palat vor fi închise. E dat în seama lui Gomez. Silva de grabă va aresta pe secretarul lui Egmont împreună cu cei mai suspecţi. Tu vezi ca poarta şi curţile să fie bine păzite, dar mai întâi de toate, ocupă camerile astea dimprejur, cu gărzile cele mai sigure. Aşteaptă apoi în galerie până ce se întoarce Silva şi adu-mi o hârtie oarecare s'o iscălesc ca semn că totul e în ordine. Stai apoi în anticameră până ce iese dela mine Orania, — condu-l. Eu îl ţiu pe Egmont pe loc ca şi când aş mai avea ceva să-i spun. La capătul galeriei, cere lui Orania să-ţi predea spada, chiamă garda, pune-l repede în arest pe cel mai primejdios, — eu mă asigur de Egmont aci.

Ferdinand: Te ascult, tată, pentru întâia oară îngândurat şi cu inimă grea.

Alba: Poate că te înţeleg: e întâia zi mare pe care o trăieşti.

Silva intră.

Silva: Un trimis din Anvers: scrisoare dela Orania! Nu vine.

Alba: A spus trimisul?

Silva: Nu, mi-o spune inima.

Alba: Nenorocul pare că-mi vorbeşte prin gura ta... (După ce citeşte scrisoarea, face un semn amândorura; ei se retrag înapoi în galerie. Alba rămâne singur în faţă).

Nu vine! Până în ultimul moment evită să se lămurească. Îndrăsneşte, dar, să **nu** vină. Aşa dar împotriva tuturor aşteptărilor, înţeleptul a fost destul de înţelept ca să nu fie înţelept. — Ceasul îşi merge drumul. Numai un mic parcurs al arătătorului, şi un mare lucru e ori înfăptuit, ori ratat, pe veci ratat, căci ocazia asta n'o mai poţi întoarce, nici tăinui. De mult îmi cumpănisem totul în gând; prevăzusem şi cazul când n'ar veni şi hotărîsem mai dinainte ce am de făcut în cazul acesta. Şi acum când să trec la fapt, simt iarăşi cum mă roade îndoiala dacă să-l fac sau nu.

Cuminte o fi să prind pe unii când cel mai de temut îmi scapă? Ori să amân şi să-l las pe Egmont cu ai lui, — cu atâţia, — să-mi scape, când **acuma** şi poate numai astăzi îi mai am în mână? Te învinge aşa dar şi pe tine soarta, neînvinsule! Atât de mult gândit! Atât de bine întocmit! Un plan de toată măreţia! Atât de aproape de realizare! Şi în clipa hotărîtoare, să ai de ales între două rele! Ca într'o urnă plină cu lozuri îţi înfigi mâna în viitorul de nepătruns. Ce-apuci e închis; câştig ori pierdere, îţi e necunoscut.

(Tresare deodată ca unul care aşteaptă ceva, şi se duce la geam).

El este! Egmont! — Uşor ce te-a adus calul! Nu l-a întors mirosul sângelui, nici îngerul cu sabia trasă care te întâmpină în poartă. ...Coboară. Acum eşti cu-un picior în groapă! — şi acum — cu amândouă! — Da, mângâe-l pe gât şi-i netezeşte o ultimă oară coama pentru aşa bravură! Nu mai am de ales: aşa orbit şi încrezător ca acum, nu-ţi mai cade Egmont şi a doua oară în mână! — Ascultaţi!

Ferdinand şi **Silva** (Vin în grabă).

Alba: Faceţi cum v'am poruncit. Nu-mi schimb părerea întru nimic. Orice s'ar întâmpla, îl ţiu pe Egmont până ce vii cu vestea dela Silva. Pe urmă stai în apropiere. — Şi ţie îţi răpeşte soarta marele merit să fie prins cu mâna ta pe cel mai mare duşman al Regelui.

(Lui Silva). Grăbeşte! (Lui Ferdinand). Întâmpină-l!

(Alba rămâne câteva clipe singur şi umblă tăcut încoaci şi încolo).

Egmont (Intră).

Egmont: Am venit să aud poruncile Regelui, să aflu ce fel i-ar putea fi de folos credinţa noastră care-i rămâne în veci prea supusă.

Alba: Mai întâi de toate dorește să audă sfatul vostru.

Egmont: In care privință? Vine și Orania? Il credeam aci.

Alba: Imi pare rău că într'un moment atât de important, lipsește. Sfatul, părerea Dv. ar dori-o Regele: ce fel să readucă liniștea în state. Mai are nădejdea că o să vă dați amândoi toată silința să potoliți răscoala și să întocmiți o ordine temeinică în provincii.

Egmont: Sunteți mai în măsură decât mine să știți că e relativ destulă liniște. Era și mai multă până n'au apărut trupele astea noui, care i-a înfricoșat iar pe toți și i-a pus pe gânduri.

Alba: Vrei să spui cu asta că mult mai cuminte ar fi fost dacă Regele nu m'ar fi pus în situația să-ți cer sfatul.

Egmont: Mă iertați! Dacă Regele a făcut bine trimițând trupe, sau dacă prezența lui regală ar fi avut un mai bun efect, nu e în căderea mea să mă pronunț. Fapt e că armata e aci, el nu. In ce ne privește, însă, ar trebui să fim prea nerecunoscători și prea ușurateci ca să nu ne amintim cât de mult îi datorăm Regentei. Recunoaștem. Prin intervenția ei pe cât de înțeleaptă, pe atât de energică, — prin stăpânire de sine și autoritate, ca și prin tact și bună înțelegere, a reușit să liniștească pe răsvrătiți, și spre mirarea tuturor, numai în câteva luni, să întoarcă un popor rebel pe calea îndatoririlor lui.

Alba: Nu pot să neg. Răscoala s'a liniștit. S'ar părea că din nou și-a reintrat fiecare în făgașul supunerii. Dar nu atârnă de bunul plac al fiecăruia să se abată iar? Cine ar putea împiedeca poporul să nu isbucnească? Unde e puterea să-l țină în loc? Cine garantează că va rămâne credincios și supus? Buna lui voință e singura garanție ce-o avem.

Egmont: Și nu e bunăvoința unui popor cea mai sigură, cea mai nobilă garanție? O, Doamne! Când se poate socoti mai în siguranță un Rege, decât atunci când toți or sări pentru unul și unul pentru toți?, mai sigur contra dușmanilor dinăuntru și din afară?

Alba: Doar n'o să ne facem iluzia că asta e situația țării astăzi.

Egmont: Regele n'are decât să acorde o amnistie generală, să liniștească spiritele, și ai să vezi numai decât cum redevin toți supuși și devotați de îndată ce își vor recăpăta încrederea în Rege.

Alba: Și atunci, oricine a lovit în demnitatea Regelui sau în sfințenia Bisericii, să se plimbe liber și teafăr după placul lui? Să fie veșnic o pildă vie că o crimă monstruoasă rămâne nepedepsită?

Egmont: Crima asta de uitare de sine în mijlocul beției mulțimii nu e mai degrabă de trecut cu vederea decât de pedepsit cu cruzime? Mai ales când ai mai mult decât nădejdea, când ai certitudinea că răul nu se mai repetă?

N'au fost pentru asta Regii mai în siguranță? Și nu sunt ridicați în slavă de contimporani și de urmași cei cari au putut să ierte, să îngăduie și să nu ia mișcarea ca o jignire adusă demnității lor? N'au fost priviți pentru asta deopotrivă cu Dumnezeu, care e mult prea sus ca să-l ajungă o pângărire?

Alba: Tocmai de asta Regelui îi e dat să apere demnitatea lui Dumnezeu și a religiei, iar nouă, prestigiul Regelui. Cel de sus nu s'o fi uitând la asemenea fleacuri, dar noi se cade să-l răzbunăm. Nepedepsit să nu rămâne niciun vinovat.

Egmont: Și-ți închipui poate să ai să pui mâna pe toți? N'auzi fiece zi cum fug atâția de spaimă și părăsesc țara, care pe unde pot?

Bogaţii îşi pun la adăpost bunurile, copiii şi prietenii, — săracii îşi pun braţele lor de muncă în slujba străinilor.

Alba: Fac asta pentrucă nu e nimeni să-i împiedice. De-asta şi cere Regele sfat şi sprijin dela toţi nobilii, şi energie din partea guvernatorilor. Nu numai flecăreală: cum e, şi ce-ar putea să fie dacă am lăsa să meargă toate ca şi până acum. Să stai să priveşti prăpădul şi să te amăgeşti că o să treacă, — să aştepţi ca timpul să-l rezolve şi să dai într'o doară vreo lovitură de carnaval, atât cât să facă sgomot şi să pară că te agiţi când n'ai vrea nici să mişti un deget, — nu înseamnă asta să dai de bănuit că priveşti cu plăcere o revoltă pe care nu că ai vrea s'o stârneşti, dar s'o întreţii?

Egmont (Dă să sară dar se stăpâneşte, şi după o tăcere spune apăsat): Intenţia nimănuia nu e uşor de pătruns, — intenţia mai multora însă, e chiar uşor de interpretat greşit. Tot aşa de bine ai putea atunci s'auzi spunându-se în mulţime: Intenţia Regelui nu e atât să administreze provinciile după legi uniforme şi clare, să asigure prestigiul Religiei şi să întroneze o pace temeinică peste întreg poporul, — cât să-l subjuge cu totul, să-i răpească vechile drepturi, să se facă stăpân pe avutul lui şi să restrângă alesele drepturi ale nobililor, când tocmai mulţumită lor nobilii sunt veşnic gata să-i slujească şi să-i jertfească trup şi suflet. Religia, ai s'auzi spunând, că nu e decât o splendidă draperie după care, ascuns, poate cu atât mai uşor pune la cale orice lovitură primejdioasă. Poporul stă în genunchi în adorarea icoanelor înfăţişate, pe când în dosul draperiei pândeşte păsărarul cu cursa gata întinsă.

Alba: Şi asta mi-e dat s'o aud dela d-ta!

Egmont: Nu **eu** o spun: O auzi de ici, de colo, dela mare, dela mic, dela deştept, dela prost, trecând mai departe din gură în gură. Neerlandezii se tem de o îndoită subjugare, şi cine să le garanteze libertatea?

Alba: Libertatea! frumoasă vorbă pentru cine ar înţelege-o! Ce fel de libertate vor? Care e libertatea celui mai liber? Să-şi facă datoria; şi dela asta regele n'are să-l împiedece. Nu! nu! ei nu se cred liberi, dacă nu pot să-şi facă şi lor, şi altuia, rău. Nu-ţi vine atunci mai bine să abdici decât să guvernezi un asemenea popor? Când duşmanul din afară — la care cetăţenii nu se gândesc, prinşi cum sunt, de grijile vieţei — ameninţă, şi Regele cere ajutor, atunci încep să se certe între ei şi cu asta dau apă la moara duşmanului. Mult mai bine să-i îngrădeşti, să-i administrezi ca pe copii, cum faci spre binele copiilor. Crede-mă pe mine, un popor nu devine nici bătrân, nici înţelept, un popor rămâne veşnic copil.

Egmont: E greu de găsit un Rege care să fie şi înţelept. Şi atunci nu ţi se pare firesc ca mulţii să încline să se încreadă mai degrabă în cei mulţi decât într'unul singur, şi nici în acela unul, ci în puţinii aleşi ai lui? Să se încreadă în popor, care sub privirea ocrotitoare a domnitorului, se matureşte? Poporul singur are şansa de a ajunge la înţelepciune.

Alba: Poate tocmai fiindă nu e lăsat în voia lui.

Egmont: Şi tocmai deaceea nu s'ar lăsa nimeni bucuros în voia soartei.

Faceţi ce vreţi, eu v'am răspuns la întrebare şi repet: Asta nu se poate! Hotărît, nu se poate! Imi cunosc oamenii: sunt vrednici să

calce pământul lui Dumnezeu; fiecare el în de el, e un mic rege statornic, activ, capabil, credincios, ţinând la vechile datini. Greu să-i câştigi încrederea, uşor să i-o păstrezi. Dârji şi statornici! Duc la greu, dar nu se lasă subjugaţi.

Alba (Care între timp s'a uitat în jurul lui): Te-ai încumeta să repeţi toate astea şi în prezenţa Regelui?

Egmont: Cu atât mai rău, dacă prezenţa lui m'ar înspăimânta! Cu atât mai bine pentru el şi poporul lui, dacă mi-ar insufla curaj să spun şi mai mult.

Alba: Ce e de folos pot să aud şi eu.

Egmont: I-aşi spune dar: lesne e pentru un cioban să mâne o turmă întreagă de oi; şi un bou îi trage brazda la plug fără împotrivire. Dar când e vorba de un cal nobil şi vrei să-l călăreşti, atunci cată să ţii seamă şi de vrerea lui; să nu-i ceri nimic neînţelept, nimic în mod neînţelept. Iată dece vrea cetăţeanul să-şi păstreze constituţia lui veche şi să fie guvernat de ai lui, pentru că ştie cum are să fie îndrumat, şi pentru că dela ei se aşteaptă la mai multă desinteresare şi înţelegere pentru soarta lui.

Alba: Aşa dar Domnitorul să n'aibă puterea să răstoarne o datină învechită şi să-şi dobândească tocmai printr'aceasta cel mai frumos dintre privilegii? Ce este de veci pe pământ? Şi o simplă instituţie de Stat să dăinuiască? Nu e necesar ca în decursul vremilor orice relaţie să se schimbe? Nu e asta cauza pentru care o veche formă de guvernământ devine prilej de nenumărate neînţelegeri, tocmai fiindcă nu mai corespunde stării actuale a poporului? Mă tem că de aceea se complac unii în vechile astea drepturi, fiindcă găsesc în ele ascunzători numai bune ca vre-un pehlivan, ori vre-un învârtit să se vâre, să scociorească, pentru ca să facă rău poporului şi tuturora.

Egmont: Şi schimbările astea cu dela sine putere, amestecul acesta nestăvilit a celor sus puşi, nu ne previn în deajuns că **unul** vrea să înfăptuiască ceeace mii alţii n'au dreptul s'o facă? El singur să aibă toate libertăţile, să-şi împlinească toate dorinţele, să-şi dea liber curs ideilor lui?

Şi de-ar fi să ne încredinţăm orbeşte într'un Rege bun şi înţelept, unde e garanţia că şi urmaşii lui vor fi la fel? Că vor ţine seamă de noi şi ne vor cruţa? Cine să ne scape atunci, când nepăsător şi cu dela sine putere ne trimite slujitorii sau pe aleşii lui, care fără să cunoască ţara şi trebuinţele ei, şi domnind după bunul lor plac, nu mai găsesc nicio împotrivire, şi se simt liberi de orice răspundere?

Alba (Care întretimp iar caută cu ochii): Nimic mai firesc decât ca un Rege să vrea să domnească prin sine însuşi, să încredinţeze ordinele lui celor care le înţeleg mai bine, care **vor** să le înţeleagă, şi să-i execute necondiţionat dorinţa.

Egmont: Şi tot atât de firesc este ca cetăţeanul să vrea să fie guvernat de unul, care e născut şi crescut pe un loc cu el, care are aceeaşi concepţie despre dreptate şi nedreptate, şi pe care îl poate socoti frate.

Alba: Şi totuşi nobilii n'au împărţit deloc frăţeşte cu „fraţii" aceştia ai lor.

Egmont: Asta cu multe secole în urmă. Azi n'o mai vede nimeni cu ochi răi. Dacă însă s'or trimite fără nicio nevoe oameni noui, care

pentru a doua oară să vrea să se îmbogățească pe spinarea Națiunei și ea să se vadă pradă unei lăcomii fără frâu și a unor îndrăsneți de necrezut, asta ar stârni o indignare, care greu s'ar opri să nu izbucnească și în afară.

Alba: Imi spui lucruri, care n'ar trebui să le aud. Uiți că și eu sunt străin.

Egmont: Faptul că ți le spun, înseamnă că nu mă refer la d-ta.

Alba: Nici așa, tot n'ar trebui s'o aud dela d-ta. Regele m'a trimis în nădejdea să găsesc aci sprijinul nobilimei. Regele a hotărît, și așa rămâne. Regele, după o lungă chibzuință și-a dat seama ce-i este de folos poporului. Așa nu poate să mai meargă. Intenția Regelui este să-i restrângă drepturile, spre binele lui. Propria lor mântuire să le-o dea cu forța, să le-o impună, pe cetățenii primejdioși să-i sacrifice, pentru ca ceilalți să-și afle liniștea și să se poată bucura de o cârmuire înțeleaptă. Aceasta e hotărîrea lui și eu am ordin s'o comunic nobilimii. Sfatul pe care-l cer în numele lui, e **cum** să înfăptuim, nu **ce**, căci asta a hotărît-o el.

Egmont: Din păcate, cuvintele d-tale justifică în totul teama poporului și a tuturor. Așa dar a hotărît ceeace niciun domnitor n'avea dreptul să hotărască: puterea poporului său, simțirea, noțiunea pe care o are de el însuși, vrea s'o slăbească, s'o subjuge, s'o distrugă ca să-l poată mânui cât mai ușor. Eul lor caracteristic, ar vrea să-l destrame, desigur cu intenția să-l facă mai fericit. Ar vrea să-l distrugă pentru ca să devină un ceva care e un **alt** ceva. O, dacă intenția îi e bună, îndrumarea e sigur greșită. Nu Regelui te opui, dar te pui deacurmezișul acelui Rege, care face primii pași nefericiți pe un drum greșit.

Alba: Așa cum ai pornit, îmi pare zadarnic să mai încercăm să ne înțelegem. Puțin trebue să-l cunoști pe Rege și să-i prețuești pe sfetnici, dacă-ți închipui că toate n'au fost gândite, examinate, cântărite mai dinainte. N'am ordinul ca să reiau încă odată fiecare **pentru** și **contra**. Cer ascultarea poporului iar dela voi, capii nobilimii, sfatul și sprijinul, ca garanți ai acestei datorii necondiționate.

Egmont: Cere-ne atunci capul... și am isprăvit-o dintr'odată! Să-ți pleci gâtul subt un asemenea jug, sau să ți-l încovoi subt secure, e acelaș lucru pentru un suflet ales. In zadar am vorbit atâta; vorbă în vânt, mai mult nimic.

Ferdinand intră.

Ferdinand: Iertați că vă întrerup convorbirea. Viu cu o scrisoare. Aducătorul cere răspuns grabnic.

Alba: Permiteți să văd despre ce e vorba. (Se duce deoparte).

Ferdinand (Către Egmont): Frumos cal ți-au adus oamenii d-tale la scară.

Egmont: Da, destul de bun. Il am mai demult. Mă gândeam să-l schimb. Dacă ești amator, poate ne înțelegem.

Ferdinand: Bine, mai vorbim.

Alba: (Face un semn fiului său, care se retrage).

Egmont: Vă spun rămas bun, concediați-mă, căci Dumnezeu mi-e martor, n'aș mai avea nimic de spus.

Alba: Mai bine că întâmplarea asta te-a împiedecat să-ți destăi-

nuești mai departe gândul. Imprudent îți desvălui adâncurile inimii. Singur te acuzi mai mult, decât cel mai mare dușman.

Egmont: Invinuirea asta nu mă atinge. Mă cunosc îndestul și știu ce fel aparțin Regelui: mult mai mult decât mulți care în serviciul lui se sesrvesc pe ei înșiși. Imi pare rău că mă despart fără ca discuția aceasta s'o văd aplanată. Trag nădejde ca interesul comun în slujba Regelui, ca și interesele țării, să ne unească într'un viitor apropiat.

Poate că aceeași discuție reluată în prezența celorlalți nobili cari lipsesc astăzi, să fie într'un ceas mai bun și să ducă la o înțelegere care azi îmi pare cu neputință. Cu nădejdea aceasta plec.

Alba (Care în acelaș timp face semn fiului său): Oprește, Egmont, predă-mi spada! (Ușa din mijloc se deschide, prin ea se zărește, nemișcat, un puternic cordon de străji).

Egmont (In uimire, tace o clipă): Așadar asta ți-era intenția. Pentru asta m'ai chemat. (Dând să scoată spada ca pentru apărare). Sunt așadar fără apărare?

Alba: Porunca Regelui: ești prizonierul meu.

(Soldați înarmați înaintează deoparte și de alta).

Egmont (După o tăcere): Regele? — Orania! Orania! (După un răstimp, predând spada). Iat-o. Mai adesea a apărat interesele Regelui, decât pe mine.

(Dispare prin ușa din mijloc; garda care se găsea în încăpere îl urmează, deasemenea fiul lui Alba. Rămâne Alba singur. Cortina cade).

ACTUL V.

Stradă.

Amurg.

Klärchen, Brackenburg, Cetățeni.

Brackenburg: Draga mea, pentru Dumnezeu! Ce-ai de gând?

Klärchen: Vino, Brackenburg! Să-i asculți pe oameni! Il scăpăm, să vezi! Toți țin la el mai presus de orice! Nu e unul, ți-o jur, să nu aibă în el dorința arzătoare să-l scape, să abată din calea lui primejdia, să-i redea libertatea, lui celui mai liber. Vino! Lipsește numai glasul care să-i unească pe toți. E vie în inimile lor amintirea a tot ce-i datorează, — și știu că numai brațul lui puternic îi mai poate scăpa de pieire. Spre binele lui, spre al tuturor, trebue să riște totul. Și ce riscăm? Cel mult viața noastră, care ce poate să mai însemne dacă moare el?

Brackenburg: Biata de tine! Nu-ți dai seama de puterea care parcă ne strânge în lanțuri de fier?

Klärchen: Nu-mi pare de neînvins. Pierdem vremea în vorbărie! Uite, văd pe câțiva: oameni bătrâni, cu judecată, cu greutate! Prieteni, vecini, ascultați-mă! Cum rămâne cu Egmont?

Dulgherul: Ce e cu fata? Spune-i să tacă!

Klärchen: Daţi-vă mai aproape! Să vorbim în şoaptă până ce-om fi înţeleşi şi tari! Nu e nicio clipă de pierdut. Călăii cari au cutezat să-l pună în lanţuri poate-or fi şi scos pumnalul să-l străpungă! O, dragii mei, cu fiecare pas al înserării tot mai teamă-mi este. Am spaimă de noaptea asta. Veniţi! Să ne împărţim! In goană din stradă în stradă să adunăm pe cetăţeni! Toţi la arme, care ce-o găsi! Ne întâlnim iar pe piaţă, şi şuvoiul nostru i-o lua pe toţi, unul câte unul. Vrăjmaşii au să se vadă împresuraţi şi potopiţi; îi nimicim. Cum o să ne ţină piept o mână de mercenari? Când s'o vedea el iar în mijlocul nostru, liberat, i-om da prilej să ne mulţumească odată şi el nouă, când noi îi datorăm atât! Apucă poate, sigur că apucă zorii zilei sub cerul liber!

Dulgherul: Ce-e cu tine, fată?

Klärchen: Cum, nu înţelegeţi? De Conte vorbesc. Vorbesc de Egmont.

Jetter: Nu mai spune numele ăsta. Inseamnă moarte.

Klärchen: Să nu-i spun numele! Cum! Numele lui nu? Dar cui nu-i stă pe buze în orice împrejurare? Unde nu stă scris? Şi'n stelele depe cer l-am citit, cu literele toate. Să nu-i spun numele? Ce poate să însemne asta? Prieteni! Vecini dragi, ce e cu voi? Scuturaţi-vă! Nu mă priviţi aşa fix şi cu teamă! Nu vă uitaţi cu sfială într'altă parte. Ce vă spun, e ce fiecare din voi doriţi. Nu spune glasul meu ce spun şi inimile voastre? Cine, în noaptea asta de groază, n'ar îngenunchia înainte să se suie în patul în care nu-şi mai găseşte odihnă, ca prin rugi fierbinţi să-l răscumpere cerului? Intrebaţi-vă unul pe altul! Intrebaţi-vă pe voi înşivă; cine n'ar spune ca mine: libertatea lui Egmont sau moartea!

Jetter: Fereşte-ne, Doamne! Intrăm în vreo belea.

Klärchen: Staţi, staţi, nu vă daţi înapoi dinaintea numelui lui, când altădată aşa vă îmbulzeaţi către dânsul! Când da de veste crainicul şi auzeaţi: „Vine Egmont! Vine din Gand!" Ce mândrii se ţineau toţi pe lângă care-avea să treacă. Şi când răsuna tropotul calului, toţi aruncaţi lucrul din mână şi peste feţele voastre trudite cum vă uitaţi dela geam, privirea lui cădea ca o rază de nădejde şi înviorare. Din prag atunci, vă ridicaţi copiii în sus şi le spuneaţi: „Uite, ăsta e Egmont! E cel mai mare! Vedeţi-l! Prin el ăţi apuca voi vremuri mai bune, pe care bieţii voştri părinţi nu le-au apucat!" Să nu vă întrebe vreodată copiii: „Ce s'a făcut? Unde sunt vremurile pe care ni le făgăduiaţi? — Dar trece vremea cu vorbe! Stăm pe loc! îl trădăm.

Soest: Simte-te, Brackenburg! N'o lăsa să aiureze! Se mai întâmplă vreo nenorocire!

Brackenburg: Dragă Klärchen! Să mergem! Ce-o să zică mama? Poate...

Klärchen: Mă iei drept un copil? Ori crezi că sunt nebună? Ce vrei să zici cu „poate"? Din certitudinea asta groaznică n'ai să mă scoţi cu nicio amăgire. Ascultaţi-mă! Trebuie să mă ascultaţi! Văd ce e; sunteţi uluiţi. Nu mai ştiţi nici voi ce e cu voi. Din spaima clipei de faţă, aruncaţi un singur gând în trecut, în trecutul apropiat. Sau un gând în viitor. O să trăiţi? O să puteţi trăi dacă el se prăpădeşte? Cu ultima lui răsuflare se duce şi ultima nădejde de libertate. Ce n'a

făcut el pentru voi? Pentru cine s'a dus el orbește unde era primejdia mai mare? Rănile lui n'au sângerat și nu s'au închis numai pentru voi? Sufletul generos care la toți v'a dat viață, zace într'o temniță, — fiorii omorului hîd plutesc în jurul lui. Poate că se bizue pe voi, așteaptă dela voi, el, obișnuit numai să dea, să fericească pe alții...

Dulgherul: Cumetre, să plecăm.

Klärchen: Eu n'am brațe, n'am putere ca voi, dar am ce n'are niciunul din voi: curaj și disprețul de primejdie. Cum v'aș da suflu din suflul meu, căldură din căldura mea, doar de v'oiu desmorți! Haidem! Voi fi în mijlocul vostru! Ca un stindard ce fără de apărare, fluturând duce după sine o ceată de viteji, așa să vă înflăcăreze inimile simțirea mea, iar avântul și dragostea să adune poporul șovăelnic și risipit, să-l preschimbe într'o armată de neînvins.

Jetter: Ia-o de aici! Mai mare jalea. (Cetățenii se risipesc).

Brackenburg: Klärchen! Nu-ți dai seama unde suntem!

Klärchen: Unde? Sub cerul care părea că se bolțește și mai minunat când mândrul Egmont trecea pe sub el. Dela ferestrele astea se îmbulzeau patru-cinci capete, unul peste altul, ca să-l privească. Din porțile astea îi făceau loc și se înclinau când se uita el peste fricoșii ăștia. O, cât mi-erau de dragi când îi dădeau toată cinstirea! Dac'ar fi fost un tiran, da, să-l fi ocolit! Dar îl iubeau! — O, mâini care vă ridicați numai pentru un salut, dece nu apucați și spada?

Dar noi, Brackenburg? — Pe ei îi ocărâm? — Brațele astea care de atâtea ori l'au ținut în loc, ce fac pentru el? — Cu o viclenie câți n'au isbutit! Tu ai auzit atâtea și-l știi bine castelul vechi... Nimic nu e cu neputință pe lume. Ce-ar fi să dăm o lovitură?

Brackenburg: Dacă ne-am duce acasă!

Klärchen: Fie!

Brackenburg: Uite-o în colț patrula lui Alba. Fii înțeleaptă; vino-ți în simțire. Crezi tu că sunt un laș? Crezi tu că pentru tine nu mi-aș da viața? Într'asta suntem la fel de nebuni, și eu ca și tine. Ce vrei tu, nu vezi că e cu neputință? Stăpânește-te! Ți-ai ieșit din fire!

Klärchen: Mi-am ieșit din fire! Groaznic, Brackenburg. Voi v'ați ieșit din fire. Pe vremea când îl ridicați în slavă ca erou, când îi spuneați „prietenul, sprijinul, nădejdea noastră", și îi strigați: „Vivat!" când trecea, — eu stam într'un colț, împingeam doar pe jumătate geamul, pândeam furiș și inima-mi bătea mai tare ca a voastră. Și acum bate tot mai tare ca a voastră. Acum când e nevoie de voi, vă ascundeți, vă lepădați de el, și nu vă dați seama că pieirea lui, e și pieirea voastră.

Brackenburg: Hai acasă!

Klärchen: Acasă?

Brackenburg: Trezește-te! Uite-te în jurul tău! Tot vechile străzi sunt, pe care numai Dumineca ieșeai, cuviincioasă mergeai la biserică, și din cale afară de sfioasă te mâniai foc dacă veneam să-ți dau prietenește bunăziua și mergeam alături de tine. Și acum stai în loc, vorbești, faci gesturi așa în văzul lumii... Vino-ți în fire, draga mea! La ce bun toate?

Klärchen: Acasă! Bine; am să-mi viu în fire. Hai, Brackenburg, acasă! Știi ce înseamnă pentru mine acasă?

(Se depărtează)

TEMNIȚĂ.

Lumină slabă, un așternut în fund.

Egmont, singur.

Egmont: Vechi prieten! Somn deapururi credincios, — și tu mă părăsești odată cu ceilalți prieteni? Ce bucuros te lăsai în jos peste fruntea mea liberă și ca o cunună fermecată de mirt îmi răcoreai tâmplele! In freamătul de arme, în valurile vieții, senin ca un copil după joaca zilei, aținpeam în brațele tale. Furtuni când vuiau prin trunchiuri și frunziș, când crengi și vârf se îndoiau trosnind, inima tulpinei în adâncu-i rămânea nemișcată. Ce te sguduie acum? Ce-ți sdruncină adâncul neclintit al firii? O simt, e sunetul securii ucigătoare care-mi macină rădăcinile. Incă mai stau în picioare, dar un fior lăuntric mă străbate. Da, tot puterea asta vicleană este mai tare, și-mi sapă pe dedesubt trunchiul înalt și puternic. Scoarța n'a apucat măcar să vestejească, și trosnind și fărămițându-se se prăbușește coroana.

Tu care în atâtea rânduri, neliniști groaznice le-ai isgonit din jurul frunții ca pe o nimică, dece nu poți isgoni presimțirea asta care te năpădește în mii de feluri?

De când ți-e frică de întâlnirea cu moartea, când aspectele ei schimbătoare le priveai senin ca pe orice întâmplare obișnuită a vieții? Dar nu ea e acum dușmanul aprig; către ea aș fi gata să-mi desvălui pieptul meu plin de viață. Nu, temnița e, imagine vie a gropii deschise, deopotrivă de respingătoare pentru erou, ca pentru laș. Nesuferit mi-era să stau chiar și în jilțul capitonat la câte o adunare solemnă, când principii nu mai conteneau cu discuții în lucruri unde hotărîrea era lesne de luat. Știu că între zidurile mohorîte ale sălii, grinzile tavanului parcă mă înăbușeau. Iute, de'ndată ce mi-era cu putință, mă aruncam pe cal cu un suspin de ușurare, sbucneam spre largul de care ținem, la câmp, unde din pământul aburind, toată înviorarea firii, iar de subt adierea cerului toată binecuvântarea stelelor ne'nvăluie și ne pătrunde: — unde asemeni gigantului Anteu, care din atingerea cu pământul ce i-a dat viață, ne înălțăm cu puteri noui, — unde omenirea o înțelegem din plin iar setea omenească de viață o simțim prin toată ființa noastră; — unde impulsul de a merge înainte, de a învinge, de a prinde din fugă și de a-ți da liber frâu puterii, unde râvna de a cuceri și de a pune stăpânire, arde în pieptul tânăr al însetatului de viață; — unde luptătorul își smulge cu hotărîre dreptul lui înăscut asupra lumii, și într'o deslănțuire înspăimântătoare, ca o grindină se abate nimicind câmpii, ogoare, păduri, făr' să țină seamă de granițele trase de mâna omului.

Doar un chip șters e tot ce ai mai rămas, un vis de aducere aminte a fericirii atâta timp trăită. Unde te-a împins soarta trădătoare! Până și o moarte repede sub lumina sorelui îți refuză, moarte pe care niciodată n'ai ocolit-o, de-ți pune în față ca imagine a gropii ce te-așteaptă, mucegaiul hâd? Cum mă pătrunde duhoarea-i rece de printre pietre! Simt cum înghiață viața, și'n fața patului de odihnă, ca'n fața mormântului, pasul șovăe.

O, grije, grije, — tu ce-ţi începi omorul înainte de vreme, ia-ţi mâna depe mine! — De când e rămas Egmont singur, atât de singur pe lume? Indoiala e cea care desarmează pe om, nu fericirea. Şi spiritul de dreptate al Regelui în care te-ai încrezut o viaţă, şi prietenia Regentei care — ţie însuţi ţi-o poţi mărturisi — a fost mai mult dragoste, s'au irosit dintr'odată ca o stea căzătoare în noapte şi te-au lăsat în urmă, pe cărarea întunecată?

In fruntea prietenilor, Orania n'are să'ncerce nimic? N'au să sară toţi ca unul şi ca un puhoiu care creşte, să-şi răsbune prietenul de totdeauna şi să-l scape?

Voi, ziduri ce mă strângeţi, nu puneţi stavilă mulţimei de gânduri calde din afară, ca toată îmbărbătarea şi viaţa ce o revărsam pe vremuri asupra tuturor, să se întoarcă acum din inimile lor asupră-mi.

Da, da, — pornesc cu miile, vin, mi-i am alături. Ruga lor se înalţă fierbinte la cer, aşteaptă o minune. Şi dacă un înger nu coboară să mă scape, îi văd cum apucă lancea şi spada. Săr porţile în ţăndări, gratiile cad, zidurile se năruie sub mâinile lor, şi în lumina biruitoare care năvăleşte, Egmont vine fericit către libertate! Atâtea feţe cunoscute mă întâmpină în strigăte de bucurie! Ah, Klärchen, să fii tu bărbat, şi aici tot mi-ai ieşi tu înainte, iar eu ţi-aş mulţumi pentru un dar pentru care şi unui rege i-ar fi greu să mulţumească: libertatea!

LOCUINŢA LUI KLÄRCHEN.

Klärchen vine cu o lampă şi un pahar cu apă din odaie, pune paharul pe masă şi se duce la geam.

Klärchen: Brackenburg? Tu eşti? Ce mi s'a părut? Tot nimeni? N'a fost nimeni! S'o pun lampa în fereastră, să vadă că tot mai aştept, — că-l aştept pe el. Mi-a spus că-mi trimite veşti... Veşti! Siguranţă înspăimântătoare! Egmont judecat! Ce Tribunal are dreptul să-l tragă la răspundere? — Şi **ei** îl condamnă! Regele îl condamnă? Ducele? Şi Regenta se dă la o parte? Orania şi toţi prietenii lui pregetă?

Asta e dar lumea, schimbătoare şi fără de temei, de care-atât am auzit dar n'am ştiut-o? Asta e lumea?

Dragostea mea! Cine-ar fi atât de rău încât să-l duşmănească? Să aibă răutatea atâta putere încât să doboare în aşa scurt timp pe Viteazul între viteji? Şi totuşi, iată, e! — O, Egmont, în faţa lui Dumnezeu şi a oamenilor te credeam sigur ca'n braţele mele. Ce ţi-am fost eu ţie! Mă socoteai **a ta.** Viaţa mea întreagă mi-am închinat-o vieţii tale.

Ce sunt acum? Zadarnic întind mâna către lanţul care te strânge. Tu fără sprijin, şi eu liberă! — Iat'o cheia odăiţii mele. De mine atârnă să viu, să plec, şi ţie nu-ţi pot fi de ajutor cu nimic! —

O, legaţi-mă 'n lanţuri, să nu mai mă sbat în chin, şi aruncaţi-mă în cea mai adâncă temniţă să mă lovesc cu capul de pereţii umezi, să mă tângui după libertate, să-mi fac visuri cum aş putea să-l ajut dacă lanţurile nu m'ar supune, — cum aş fi putut să-l ajut.

Dar sunt liberă. Şi'n libertate e chinul neputinţei. Să-mi dau seama de tot, şi să nu pot mişca un deget ca să-l scap! Ah, nefericire! Până şi părticica asta de nimic din tine, Klärchen a ta, e şi ea încătuşată ca şi tine, şi singură în lupta cu moartea, mai tresar într'o ultimă svâcnitură.

Aud paşi înceţi, aud tuşind — Brackenburg — el e! — Biet om de ispravă, ce soartă şi pe tine! iubita să-ţi deschidă uşa pentru noapte, şi, ah, pentru ce întâlnire jalnică!

BRACKENBURG intră.

Klärchen: Ce palid vii şi şovăelnic, Brackenburg! Ce e?

Brackenburg: Cât ocol, câte primejdii până să dau de tine! Străzile mari sunt toate ocupate; tot prin ulicioare dosnice m'am furişat până aici.

Klärchen: Şi — spune. —

Brackenburg (Aşezându-se): Ah, Klärchen, mă 'neacă plânsul: nu-l iubeam. Pentru mine era bogatul care îmbie singura oiţă a săracului la păşunea lui mai grasă. Nu l-am blestemat pentru asta. Mi-a dat Dumnezeu un cuget drept şi o fire slabă. In chin vedeam scurgându-mi-se viaţa şi zi de zi gândeam să pot muri de desnădejde.

Klärchen: Uită, Brackenburg! Uită şi de tine! Spune-mi de el! E adevărat? A fost judecat?

Brackenburg: A fost, ştiu sigur.

Klärchen: Trăeşte încă?

Brackenburg: Da, mai trăeşte.

Klärchen: Ce te face să fii atât de sigur? Tirania omoară noaptea. Sufletul meu! Pe-ascuns de ochii lumii îi curge sângele. Cuprinsă ca 'ntr'un val de amorţire, mulţimea parcă ar da să-l scape, ar da să-şi îndeplinească dorinţa neputincioasă, în timp ce mânios pe noi, sufletul lui părăseşte lumea asta. El nu mai e! Nu mă amăgi! Şi nu te amăgi!

Brackenburg: Dar ţi-o spun, — trăeşte! — Din nenorocire Spaniolul pregăteşte poporului pe care-ar vrea să-l calce în picioare, o groaznică înscenare care să sdrobească pentru totdeauna în inimi ori ce năzuinţă de libertate ar mai încolţi.

Klärchen: Spune, rosteşte liniştit şi sentinţa mea de moarte. Mă apropii tot mai mult de tărâmul fericit, simt cum îmi trece pe faţă adierea mângâioasă din tainicile ţinuturi ale păcii. Spune!

Brackenburg: M'am dat pe lângă paznici şi din câte-o vorbă p'ici pe colo, am înţeles că pe piaţă, în taină, se pregăteşte o grozăvie. M'am furişat pe ulicioare lăturalnice şi prin ganguri ascunse până la cumătrul meu şi printr'o ferestruică din dos m'am uitat pe piaţă. Mişcau facle încoaci şi încolo într'un cerc larg de soldaţi spanioli. Imi încordam privirea ca să răsbată în întuneric, şi în faţa mea, din noapte creştea o schelărie neagră, largă, înaltă, — m'a înfiorat vedenia. Mişunau în jur mulţime de oameni silind să înfăşure şi să îmbrace în pânze negre ce se mai vedea alb din lemnărie. Treptele le-au îmbrăcat la urmă tot în negru; — am văzut bine. Păreau că împlinesc un ritual al unei ceremonii odioase. Un crucifix alb care strălucea ca argintul în noapte, l'au înălţat într'una din părţi. Siguranţa asta înspăimântătoare o aveam în faţă, o vedeam tot mai aevea.

Faciele tot mai mișcau, când ici, când colo, treptat apoi dispăreau și se stingeau. Deodată hidoasa arătare ieșită din noapte, a reintrat în sânul nopții.

Klärchen: Incet, Brackenburg! Vorbește încet! Las' vălul acela să mi se aștearnă pe suflet. Stafiile-au pierit, iar tu, noapte îngăduitoare, învăluie în taina ta pământul care fierbe în el. N'o s'o mai rabde hidoasa povară și câscându-și prăpastia înfricoșată, scrâșnind are s'o târască în adâncu-i, unealta omorîtoare. Un înger o trimite Dumnezeu cel pe care nelegiuiții l'au înjosit socotindu-l părtaș al prigonirii lor. La atingerea lui sfântă, zăvoare și lanțuri or cădea, și peste dragul meu s'o revărsa o lumină blândă care ușor ca'n vis l'o duce prin noapte către libertate. Și soarta mea sue tainic același drum prin întunecime, ca să-l întâmpine.

Brackenburg: (Apucând-o de mână). Copil ce ești, ce ai de gând? Ce vrei să faci?

Klärchen: Incet, dragule, să nu trezim pe nimeni! Să nu ne trezim nici pe noi! O știi sticluța asta, Brackenburg? Ți-am luat-o în glumă când pripit cum ești, amenințai că te omori — și acum, dragul meu —

Brackenburg: Pentru Dumnezeu!

Klärchen: Nu poți să împiedici. Să mor, atât îmi mai rămâne! Să pot muri repede; nu-mi lua bucuria asta pe care-o pregăteai pentru tine. Dă-mi mâna! — In clipa când deschid poarta întunecată de unde nu mai e întoarcere, aș vrea prin strângerea asta de mână să-ți pot spune cât de drag mi-ai fost și cât de mult te-am plâns. Frate-meu mi-a murit de mic. Pe tine te-am ales să-i ții locul. Inima ta s'a răsvrătit, te-a chinuit și m'a chinuit cerându-mi fierbinte și tot mai fierbinte ceeace nu era sortit să fie al tău. Uită-mă și rămâi cu bine. Lasă-mă să te numesc **frate!** E un nume care cuprinde atâtea în el! Ultima floare frumoasă, la despărțire, — sărutarea asta — primește-o cu inima deschisă. Moartea unește totul, Brackenburg, deci și pe noi.

Brackenburg: Lasă-mă atunci să mor cu tine! Imparte! Imparte! E destul acolo cât să stingă două vieți.

Klärchen: Nu! Tu trebue să trăești, tu poți să trăești. Fii tu sprijinul mamei mele care altfel ar muri de desnădejde. Fii pentru ea ceeace nu mai pot eu fi. Trăiți laolaltă și plângeți-mă! Plângeți țărișoara noastră și pe singurul care ar fi putut s'o scape. Generația de astăzi va trebui să treacă prin durerea asta... Nîci furia răzbunării n'o poate șterge. Trăiți, sărmanii de voi, mai departe, un timp care încetează de a mai fi timp. Mersul lumii încremenește astăzi. Cursul vieții rămâne pe loc, iar pulsul meu doar câteva clipe va mai bate. Rămâi cu bine!

Brackenburg: O, trăește și tu cu noi, cum trăim noi doar pentru tine! Ne omori și pe noi cu tine, — trăește și suferă! Nedespărțiți îți vom sta alături să te susținem, și dragostea noastră, veșnică de strajă, ți-o aduce cu vremea alinarea, mângâierea mult așteptată. Fii a noastră! A noastră! Nu îndrăsnesc să spun **a mea!**

Klärchen: Incet, Brackenburg; nu știi ce coardă atingi! Unde începe nădejdea pentru tine, e pentru mine desnădejde.

Brackenburg: Imparte nădejdea cu cei vii! Pe marginea abisului zăbovește o clipă; uită-te în jos și privește îndărăt, către noi!

Klärchen: Am trecut în celălalt tărâm; nu mă chema înapoi înspre freamăt.

Brackenburg: Eşti rătăcită; învăluită în neguri cauţi tu adâncul. Dar nu s'a stins orice nădejde; vine poate o zi —!

Klärchen: Vai, vai şi amar! Ce fără milă îmi rupi vălul depe ochi!... Da, o să se lumineze de ziuă! Oricât şi-ar aduna ziua ceţurile 'n jurul ei, se luminează de zi! Cu spaimă se uită cetăţeanul pe geam, noaptea lasă o pată neagră în urmă; se uită şi fioroasă creşte în lumină schela ucigătoare. Cu o nouă suferinţă îşi îndreaptă ochii rugători către Tatăl imaginea pângărită a Domnului. Soarele nu se încumetă să iasă, nu vrea să arate ora în care el îşi dă sufletul. In silă îşi merge arătătorul drumul şi-şi bate ceasurile unul după altul. Opreşte! Opreşte! E timpul! Presimţirea zorilor mă îndeamnă spre mormânt.

(Se îndreaptă către geam ca şi când ar privi afară, şi bea pe furiş).

Brackenburg: Clara! Clara!

Klärchen: (Vine spre masă şi bea apă). Iată ce a rămas. Nu te chem după mine. Ţi-am spus ce ai de făcut. Rămâi cu bine! Incet şi fără de zăbavă stinge lampa. Eu plec spre odihnă. Ieşi binişor şi închide uşa după tine! Incet, să n'o deştepţi pe mama! Fugi, du-te! Du-te! Altfel au să creadă că tu m'ai omorît. (Iese).

Brackenburg: Şi azi ca 'ntotdeauna mă lasă singur. O şti vreun om pe lume cum poate să rupă o inimă iubitoare! Mă lasă singur în voia soartei. Şi moarte, şi viaţă le urăsc deopotrivă!

Să mori singur! Plângeţi, voi care iubiţi! Nu e pe lume soartă mai neîndurată ca a mea! Imparte cu mine picătura morţii, şi mă isgoneşte! Mă isgoneşte de lângă ea. Mă cheamă lângă ea şi mă împinge înapoi în viaţă. O, Egmont, de ce comoară nepreţuită ai parte! Se duce ea 'nainte; din mâna ei s'o ai cununa biruinţii. Tot cerul ţi-l aduce cu ea. Şi eu să te urmez? Să stau din nou deoparte? Invidia asta nestinsă s'o duc şi'n celălalt tărâm? Nu mai am rost pe pământ, iar în cer şi în iad mă aşteaptă acelaş chin. Nefericit ce sunt, ce binefacere mi-ar fi grozava mână a nimicirii!

(Brackenburg iese, scena rămâne un timp neschimbată. Un sunet de cor indică moartea lui **Klärchen.** Lampa pe care Brackenburg a uitat să o stingă, mai pâlpâie de câteva ori, şi se stinge. Puţin după aceia scena se preschimbă în

TEMNIŢĂ

Egmont: (Dormind stă întins pe pat. Se aude un sgomot de chei care se lovesc; uşa se deschide. Slujitori cu facle intră; în urma lor **Ferdinand,** fiul lui Alba şi **Silva** urmaţi de gardă înarmată. Egmont se deşteaptă din somn).

Egmont: Cine sunteţi voi care vrăjmăşeşte îmi goniţi somnul de pe pleoape? Ce vin să-mi spună privirile voastre posomorîte şi piezise? La ce cortegiul acesta ce dă fiori? Către ce vis de groază veniţi să-mi amăgiţi conştiinţa jumătate trează?

Silva: Ducele ne trimite să-ţi anunţăm sentinţa.

Egmont: N'aduci cumva şi pe călău s'o execute?

Silva: Ascult-o și ai să știi ce te-așteaptă.

Egmont: Vă recunosc și pe voi, și felul vostru nerușinat de a proceda: în noapte conspirați și'n noapte și aduceți la împlinire. Așa vă ascundeți sfruntatul act de nedreptate.

Aibi curajul și-mi stai în față, tu care-ți ții sabia înfășurată sub capă, — iată-mi capul, cel mai liber pe care tirania l-a rupt vreodată depe trup.

Silva: Te înșeli! Ce-au hotărît judecătorii în dreptatea lor, n'au să ascundă de lumina zilei.

Egmont: Așa dar obrăsnicia întrece orișice închipuire.

Silva: (Ii ia unui slujitor sentința din mână, desface sulul și citește): „In numele Regelui și în virtutea împuternicirii anume a Majestății sale de a judeca pe toți supușii de orice rang social, ca și pe cavalerii Ordinului „Lâna de aur", te declarăm" —

Egmont: Poate da Regele împuternicirea asta?

Silva: — „te declarăm, după cercetările precedente, amănunțite și legale, pe tine, Heinrich, Conte Egmont, Prinz von Gaure, vinovat de înaltă trădare și pronunțăm sentința; odată cu ivirea zorilor vei fi dus din temniță pe piață și în fața poporului, spre prevenirea tuturor trădătorilor, vei fi executat prin sabie. Dat la Bruxelles în —"

(Data și anul sunt citite neclar, așa încât spectatorii nu aud)

„Ferdinand, Duce de Alba, președintele
Tribunalului celor doisprezece".

Acum știi ce te așteaptă. Iți dăm numai răgazul, cât să te împaci cu gândul, să-ți regulezi ale casei și să-ți iei rămas bun dela ai tăi.

(Silva cu suita se retrag. Rămâne Ferdinand și doi slujitori cu facle. Scena e slab luminată).

Egmont: (Un timp adâncit în el, a stat liniștit lăsând pe Silva să se depărteze fără să se uite în urma lui. Se crede singur și în vreme ce ridică ochii, vede pe fiul lui Alba).

Tu stai? Nu pleci? Vrei prin prezența ta să-mi sporește mirarea și groaza? Sau vrei cumva să-i binevestești tatălui tău că n'am bărbăție în desnădejde? Du-te! Spune-i Spune-i că nu mă minte nici pe mine, nici pe lume. Ahtiatului ăstuia de glorie au să-i șoptească întâi pe la spate, apoi să i-o spună tot mai tare, și când s'o prăbuși depe culmea măririi, cu miile au să-i strige în față: că nu binele țării, nici prestigiul Regelui, nici liniștirea provinciilor nu l-au adus la noi; — că pentru el personal a vrut războiul, pentru ca el luptătorul să se pună în valoare ca luptător. El a stârnit învălmășeala asta grozavă, pentru ca toți să aibă nevoie de el. Eu sunt doar o jertfă a urii lui meschine, a invidiei sale josnice. Da, știu asta, și pot s'o spun, eu, cel din pragul morții, eu, rănitul de moarte, am dreptul s'o spun: pe mine m'a invidiat, înfumuratul; pierirea mea de mult a pus-o la cale și a rumegat-o. Incă de mult, când eram mai tineri și jucam zaruri, când vedea grămăjoarele de aur cum trec una după alta dela el la mine, fierbea de mânie, se făcea că nu-i pasă și îl rodea dușmănia nu atât de paguba lui, cât de norocul meu.

Parcă-l văd altădată iar, cu ochii scăpărători și paloarea care îl trăda, la o serbare câmpenească în fața a mii de oameni, la întreceri de trageri la țintă. El mă provocase și amândouă taberile stă-

teau în așteptare. Și spanioli și neerlandezi îi îndemnau pe ai lor. L'am învins; glonțul lui a dat greș, al meu a nimerit. Toți ai mei au isbucnite în strigăte de bucurie de se cutremura văzduhul. Și... acuma glonțul lui m'a nimerit în plin.

Spune-i că-l cunosc și că lumea se uită cu dispreț la un trofeu pe care un spirit josnic și-l ia cu viclesug.

Iar tu, dacă ți-e posibil, ca fiu, să te lepezi de apucăturile lui, învață să roșești, roșind acum de numele celui pe care din tot sufletul ai vrea să-l venerezi.

Ferdinand: Te ascult fără să te întrerup. Reproșurile tale cad ca lovituri de măciucă pe un coif. O simt sguduitura, dar sunt înarmat. Mă atingi, dar nu mă rănești. Inima singură, îmi sfâșie pieptul de durere. Vai mie, vai mie, că trăesc să văd o jale ca asta, că sunt trimis să asist la așa spectacol!

Egmont: Cum, te năpădește plânsul? Ce te înduioșează? Ce poate să te doară? E căința târzie că te-ai pus în slujba unei conspirații rușinoase? Atât de tânăr ești și de deschis ca 'nfățișare! Erai atât de prevenitor și prietenos cu mine! Cât timp te aveam sub ochi, mi se părea că sunt împăcat cu tatăl tău. Și tot atât de prefăcut, mai prefăcut și decât el, mă atragi acum tu în capcană, tu ești din doi cel mai desgustător. Cine se încrede în el, o face pe riscul lui, dar cine s'ar fi crezut în primejdie când se încrede în tine?

Du-te, să-mi pot aduna gândul, să-mi pot uita de lume și mai întâi de tine!

Ferdinand: Ce pot să-ți spun? Stau și te privesc și parcă nu te văd, parcă nu e aevea. Să 'ncerc să mă disculp? Să te asigur că abia târziu, abia la urmă de tot mi-am dat seama de intențiile tatălui meu și că voința lui m'a mânuit ca pe o unealtă oarbă? La ce mi-ar folosi părerea ce ți-o mai faci de mine? Ești pierdut, și eu, nefericitul, stau aici numai ca să te încredințez și să te plâng.

Egmont: Ce tremur în glas! Ce neașteptată mângâiere în drumul spre mormânt! Tu fiul întâiului meu, poate al singurului meu vrăjmaș, tu să mă plângi și să nu fii printre ucigașii mei! Spune, ce să cred despre tine?

Ferdinand: Tată crud! In porunca asta te recunosc. Imi știai sentimentele, îmi știai părerile și mă certai că am moștenit dela mama-mea partea de duioșie sufletească. Pentru ca să mă faci asemeni ție m'ai trimis aici. Ca să văd pe omul acesta la marginea gropii deschise, dat pradă morții din samavolnicie, îmi impui să trec prin cea mai sfâșietoare rupere de inimă, să mă împietrești împotriva soartei și să devin nepăsător, orice s'ar întâmpla cu mine.

Egmont: Mă uimești! Stăpânește-te! Stai, vorbește ca un bărbat.

Ferdinand: O, dece nu sunt o femee? Să poată oricare să mă întrebe: ce ai să suferi? Ce te privește?

Spune-mi o grozăvie și mai mare, arată-mi o nelegiuire și mai cumplită, să pot să-ți mulțumesc și să-ți spun: da, asta rămâne nimic.

Egmont: Vino-ți în fire. Ce e cu tine?

Ferdinand: Lasă-mă să-mi strig durerea, să mi-o plâng cu amar. La ce să par că am tărie când totul în mine se prăbușește? Aici să te văd pe tine? Pe tine — ce grozăvie! Nu mă 'nțelegi! Și dacă m'ai înțelege? Egmont! Egmont! (aruncându-se de gâtul lui).

Egmont: Dar, lămurește-mă!

Ferdinand: Nu e nimic de lămurit.

Egmont: Cum de te turbură într'atât soarta unui străin?

Ferdinand: Cum străin! Tu nu-mi ești străin! Numele tău e care ca o stea din ceruri mi-a luminat toată copilăria. De câte ori n'am ascultat, n'am întrebat de tine! Visul unui copil e să fie tânăr — al unui tânăr să fie bărbat! Pe tine am apucat să te știu înaintea mea, mereu înaintea mea; fără invidie te vedeam înainte și te urmam. Așa a fost mereu. Și acum, când în sfârșit speram să te văd, — te-am văzut și îmi râdea inima de mulțumire. Tu erai idealul meu, — iar când te-am revăzut, tot pe tine te-am ales. Acum abia speram să te regăsesc, să mă adăp la crezul tău, să fiu aproape de gândul tău, să... Când deodată, totul s'a năruit — te văd aci!

Egmont: Dragul meu, dacă poate să-ți fie o mângâiere, îți mărturisesc că din prima clipă când te-am văzut, mi-ai fost drag. Ascultă-mă și să vorbim liniștit. Spune-mi: e lucru hotărît, e voința nestrămutată a tatălui tău ca într'adevăr să mă omoare?

Ferdinand: E hotărît.

Egmont: Nu cumva sentința asta e o simplă sperietoare ca să mă intimideze?

Nu mă înfricoșează cumva și mă umilește numai ca să mă pedepsească, iar mai târziu, printr'o favoare a Regelui mă reabilitează?

Ferdinand: Nu, ah, din păcate, nu! Și eu mă mângâiam la început cu speranța asta amăgitoare și mă neliniștea destul chiar numai gândul să te văd în asemenea situație.

De-atunci încoace însă o știu realitatea; e hotărît. Cum să mă pot stăpâni! Ce putere, ce minune ar putea veni în ajutor să 'nlăture ce e de neînlăturat?

Egmont: Ascultă-mă! Dacă sufletul tău îți spune cu atâta tărie să mă scapi și dacă condamni pornirea tirană care mă ține încătușat, atuncea scapă-mă! Nu e timp de pierdut. Ești fiul celui care poate totul, poți tu însuți mult! Cunosc drumurile, mijloacele nu pot să-ți fie necunoscute. Zidurile astea și câteva mile, e tot ce mă desparte de prietenii mei. Desfă-mi lanțurile, du-mă la ei și fii de-ai noștri! Fii sigur, vine un timp când Regele îți va fi recunoscător că m'ai salvat. Acum e buimăcit, poate că nici nu știe ce se petrece. Tatăl tău dispune și Regele e în situația să aprobe faptul împlinit, chiar dacă în fond îl îngrozește.

Stai pe gânduri! O, găsește-mi calea către libertate! Spune-mi, dă o speranță sufletului dornic de viață!

Ferdinand: Taci, o, taci! Cu fiecare cuvânt îmi mărești desnădejdea. Aici nu mai încape scăpare, nici sfat, nici rugă. Tocmai asta mă chinuie și mi se 'nfige ca o ghiară în inimă. Eu însumi am strâns-o plasa. Îi știu nodurile cât sunt de tari și de trainice. Închise toate căile: nici îndrăsneală, nici vicleșug nu mai răsbesc. Mă sbat și eu în aceiaș plasă cu tine și cu ceilalți.

Aș plânge, crezi, dacă n'aș fi încercat tot ce-mi stă în putință? M'am târât la picioarele lui, i-am vorbit, l-am implorat.

M'a trimis aici numai ca să omoare în clipa asta tot ce era în mine îmbold de viață și bucurie de a trăi.

Egmont: Așadar nicio scăpare?

Ferdinand: Niciuna.

Egmont: (Bătând din picior). Nicio scăpare?... Viaţă, dulce viaţă! Tihnită, scumpă obişnuinţă de a trăi şi înfăptui, să mă despart de tine? Atât de în linişte să mă despart? Nu în vârtejul luptei, nu în freamătul de arme şi în iureşul ameţitor îmi spui un bun rămas pe repezeală. Nu te desparţi în grabă; nu scurtezi clipa despărţirii. Eu trebue să-ţi strâng mâna, să te mai privesc odată în ochi, — frumuseţea, farmecul să ţi le mai sorb până'n adânc şi apoi hotărît să mă rup şi să-ţi spun adio!

Ferdinand: Şi eu să stau deoparte, să mă uit, să nu pot să te ajut, să nu pot să împiedic! Care lăcrămi ar plânge destul amar, care inimă nu s'ar topi de desnădejde în faţa unei asemenea grozăvii!

Egmont: Fii tare!

Ferdinand: Tu poţi fi tare, tu poţi renunţa, poţi face în mod eroic pasul acesta greu, susţinut de gândul că **trebue.** Pe când eu, ce pot? Ce deviu? Tu te învingi pe tine însuţi şi pe noi; scapi; dar eu îţi supravieţuiesc ţie, mie însumi. In bucuria vieţii mi-am pierdut lumina, — în freamătul luptei stindardul. Searbăd, mohorît şi turbure îl văd viitorul.

Egmont: Prieten drag pe care o soartă stranie mi-l dă şi mi-l ia, care simţi cu mine chinul morţii, şi suferi pentru mine — priveşte-mă în clipa asta; nu mă pierzi. Dacă viaţa mea ţi-a fost ca o oglindă în care te-ai privit cu drag, moartea mea să-ţi fie la fel. Oamenii nu sunt împreună numai când sunt pe un loc; şi cel plecat de veci, cel depe un alt tărâm, trăeşte pentru noi. Eu trăiesc pentru tine, — şi am trăit deajuns pentru mine.

M'am bucurat de fiecare zi; în fiecare zi din plin şi fără preget mi-am făcut datoria aşa cum mi-a dictat-o conştiinţa. Acum mi se sfârşeşte viaţa, aşa cum de mult, de mult, s'ar fi putut sfârşi pe nisipul dela Gravelingen.

Incetez de a mai trăi, dar am trăit. Aşa trăeşte şi tu: vesel şi deschis, şi nu te teme de moarte.

Ferdinand: Pentru **noi** ai fi putut să te cruţi. Ar fi trebuit. Tu singur te-ai omorît. Ascultam uneori oameni cu greutate — vrăjmaşi, prieteni, — discutând ceasuri întregi despre meritele tale; toţi ajungeau la urmă la aceiaş concluzie pe care n'o putea nega niciunul: „da, alunecă pe o pantă primejdioasă". In atâtea rânduri, ce n'aş fi dat să pot să te previn! N'aveai niciun prieten?

Egmont: Am fost prevenit.

Ferdinand: Şi punct cu punct, cum toate învinuirile astea le-am găsit în actul tău de acuzare! Şi răspunsurile tale: Bune destul ca să te scuze, dr nu şi destul de întemeiate, ca să te desvinovăţească!

Egmont: Să nu mai vorbim. Zadarnic crede omul să-şi cârmuiască singur viaţa şi pe sine,—cu o putere de neînfrânt, subconştientul lui îl mână către soartă. Dar să lăsăm reflecţiile... La asta renunţ uşor. Mai greu la grija pentru ţara asta, dar s'o găsi cine să se îngrijească. De-ar fi ca sângele meu să curgă pentru cei mulţi şi să aducă pace poporului meu, mi-l dau bucuros. Din păcate, mă tem că n'are să fie aşa. Dar n'are sens să mai răscoleşti, când nu mai poţi îndrepta nimic.

Dacă-ţi stă în putinţă să înfrânezi puterea distrugătoare a tatălui tău, s'o cârmueşti, — fă-o! Dar cine ar putea? Rămâi cu bine!

Ferdinand: Nu pot să plec.

Egmont: Iți dau în grijă oamenii mei, fii cât mai bun cu ei. Oameni de ispravă și slujitori credincioși: să nu-i împrăștie, să nu se simtă nefericiți!

Ce e cu Richard, secretarul meu?

Ferdinand: Ți-a luat-o înainte. L-au executat ca complice de înaltă trădare.

Egmont: Sărăcuțul! — Numai atât, și-ți zic bun rămas, — nu mai pot. Oricâte griji ar asalta un biet creer, natura își cere până la urmă morțiș drepturile. Ca un copil ce'n preajma unui șarpe, își doarme neștiutor somnul dătător de viață, așa și drumețul trudit se mai așterne odată pe pragul morții să se odihnească adânc, ca și când ar avea de pornit la un drum lung.

Atât doar! cunosc o fată; să n'o disprețuiești, fiindcă a fost a mea. Acum că ți-o las ție în grijă, mor liniștit. Ești om de onoare: femeia care s'o încredința lui, e la adăpost.

Bătrânul meu Adolf trăește, e liber?

Ferdinand: Bătrânelul vesel care te însoțea călare?

Egmont: El.

Ferdinand: Trăește, e liber.

Egmont: El știe unde stă. Să te conducă el și răsplătește-i cât o mai trăi, că-ți arată drumul către ea. Rămâi cu bine!

Ferdinand: Nu plec.

Egmont: (Impingându-l spre ușă). Rămâi cu bine.

Ferdinand: O, mai lasă-mă!

Egmont: Dragul meu, fără despărțire.

(Conduce pe Ferdinand până la ușă, și se smulge de lângă el. Ferdinand buimăcit, se depărtează în grabă).

Egmont singur.

Om câinos! Nu te-așteptai ca tocmai fiul tău să-mi aducă atâta mângâiere! Griji, durere, teamă, toată neliniștea din suflet mi-a luat-o. Dulce și poruncitor își cere natura ultimul ei drept. S'a sfârșit, s'a hotărît. Tot ce'n noaptea din urmă mă ținuse treaz, 'mi-a-doarme acuma simțurile cu o siguranță de neclintit.

(Se așează pe pat. Se aude un cânt).

Somn alinător! Ca o mângâiere cerească, vii nerugat, neimplorat, din marea ta îngăduință. Blând destinzi încordarea gândurilor, destrami vedenii de dureri și bucurii; nestingherit curge valul de pace lăuntrică din noi; învăluiți într'o dulce rătăcire, ne afundăm și încetăm de a fi.

(Adorme; o melodie îi însoțește somnul. In planul din fund zidul pare că se deschide și o apariție strălucitoare se arată. Libertatea, în vestmânt ceresc și cu un nimb de raze în jurul ei, odihnește pe un norișor. Are înfățișarea lui Klärchen și se pleacă deasupra viteazului adormit. Indurerată, pare că-l plânge. Se reculege însă, și cu gesturi de îmbărbătare, îi amintește vechile embleme: mănunchiul de săgeți și toiagul cu tichia de bufon. Il îndeamnă să fie vesel și în vreme ce-i arată că moartea lui va duce la desrobirea provinciilor, îl recunoaște învingător și îi întinde o cunună de lauri.

Pe când îi apropie cununa de cap, **Egmont** face o mișcare ca și când ar mișca prin somn, așa fel încât, cu fața în sus, privește către dânsa. De sus îi ține ea plutind cununa deasupra capului.

De departe de tot se aude o fanfară de război, cu tobe și trâmbiți. La primele ei sunete apariția piere. Sunetul devine mai puternic. Egmont se deșteaptă. In temniță pătrunde slab lumina zilei...

Intâia lui mișcare e să pipăe după cunună, se saltă, se uită în jurul lui, cu mâna încă pe cap).

A dispărut cununa! O, dulce apariție, lumina zilei te-a isgonit. Da, se contopiseră într'una cele două bucurii atât de scumpe inimii mele: Dumnezeiasca Libertate împrumutase trăsăturile dragei mele, iar răpitoarea copilă se învestmântase în cerescul vestmânt al prietenei.

Intr'o clipă solemnă 'mi-apar contopite într'o singură imagine, mai mult solemn decât prietenos.

Cu urme de pași însângerate venea spre mine; și poala fluturătoare a vestmântului era însângerată: sângele meu era — și-al multor viteji. Nu, nu se vărsase în zadar. Tot înainte, popor viteaz! Zâna biruinții merge în frunte! După cum marea năvălește spărgându-vă digurile, așa și valul vostru să spargă și să năruie jugul tiraniei și năpădindu-l, să-l smulgă din temeliile pe care pe nedrept și le-a înfipt.

(Tobe tot mai aproape).

Auzi, Auzi! de câte ori nu m'a chemat sunetul acesta către libertate, către câmpul de bătălie și de biruință! Ce veseli mergeau camarazii pe drumul de primejdie și de glorie! Către o moarte demnă îmi îndrept și eu pașii din închisoarea asta, — mor pentru libertatea pentru care am trăit, am luptat, și pentru care cad acuma jertfă.

(Planul din fund e ocupat de un rând de soldați spanioli cu halebarde).

Așa! Cheamă-i toți grămadă! Strângeți-vă rândurile! Nu mi-e teamă! Sunt obișnuit să fac față lance contra lance. Abia când moartea mă împresoară și mă pândește, simt mai bine prețul unei vieți de vitejie.

(Tobe)

Te năpădește dușmanul de toate părțile! Lucesc săbii! — Sus inima, prieteni! Aveți în urmă părinți, femei, copii!

(Arătând către gardă).

Pe ăștia porunca searbădă a stăpânului îi mână, nu pornirea lor! Păziți-vă bunul! Și ca să salvați ce vă e drag, jertfiți-vă cu bucurie, — pilda v'o dau eu.

(Tobe. In timp ce înaintează către gardă și se îndreaptă spre ușa din fund, cortina cade și muzica intonează un marș triumfal).

— FINE —

P L E C Ă R I

Țărm alb, de mult mi te-au prezis
Furtunile marine...

Suprem răspuns al lui Narcis
Venit să ți se'nchine,
Aici, la țărm, pur viitor
Prezentul te încape.
Dar te prevăd și mă cobor
La strâmt hotar de ape.

Fugar talaz cu aripi moi
Ce leneș bat în mine,
Ca luciul, limpedele sloi
Mă las purtat de tine:
Tăcerile îmi sunt plecări
Și ca un zbor de vele
Pornesc prin mine, peste mări,
Sub îndreptar de stele.

Mircea Possa

F I O R D

Lovește apa'n liniști de gavote
Și'n lungi fiorduri doarme împăcată,
Iar vântul în întindere de vată
Lovește apa'n liniști de gavote....
Ce sfântă-i viața și adevărată:
Așteaptă toți corabia plecată
Spre împăcate insule cu grote.

Dar zilele trec mult prea lungi și grele
Ca amintirile săpate'n mape,
Iar Buna împletește la andrele.

Trei lacrimi stau din ochii mari să-i scape
Și ca să-i fugă gândurile rele
Se'nchină pentru cei porniți pe ape...

Radu Pătrășcanu

S O L I E

A venit un sol să-mi spună
Că iubitu-mi s'a culcat,
Doarme somn neturburat....
Noapte bună!

Şi mi-a spus că i-a 'mpletit
Visuri din parfum de floare
Ca să doarmă 'n câmp cu soare
Liniştit.

Că la căpătâiu o cruce,
Ne'ncetat îl străjueşte,
Şi cum doarme îi şopteşte:
Somnul dulce!

Ca să dormi uşor şi bine
Şi cu faţa 'nseninată,
Eu îţi spun ca altă dată:
Sunt cu tine....

Olimpia Melnic

L I N I Ş T E

E plin văzduhul de miresme, de fluturi albi şi de albine;
Şi soarele mai blând străluce şi râde'n tufe de sulfine
In curtea mănăstirii, firea nimic n'o tulbură, doar toaca
Adună'n grabă pe măicuţe, albine negre, la prisaca
Sortită pentru renunţarea aleasă'n visuri de copile,
Când le zâmbia şi lor iubirea, ca primăvara cu zambile

In faţa unei chilioare doar trandafirul de grădină:
Petale roze îl încarcă atât de mult că se înclină
Şi cu povara-i parfumată — risipă dulce de ispită,
Dar n'o ating, că frumuseţea-i ar suferi de-ar fi izbită...

Florica Chirescu

MIHAI EMINESCU: DORINȚA

DESIDERIO

Vieni al bosco, alla sorgiva
Che tramezzo ai sassi trèmola,
Al sedil di terra viva
Che ramelle curve ascòndono,

Tra le mie protese braccia
Corri, sopra il petto càdimi,
T'alzi il velo dalla faccia
Ed i tuoi capelli io lìberi!

Mi starai sopra i ginocchi:
Lì sarem soli solìvaghi
E sui tuoi capelli a fiocchi
Giù cadran del tiglio i pètali.

Tu la fronte e l'àurea ciocca
Lievi sul mio braccio appòggiale
E dà in preda a la mia bocca
Quelle labbra tue dolcìssime.

Sognerem sogni beati
E ci culleran col mùrmure
I rigàgnoli appartati
Ed il blando dei venti àlito.

Addormèndoci ai concenti
Del gran bosco pien di sòniti,
Su noi i fior del tiglio lenti
Giù cadran pètali a pètali.

Trad. de **Raffaele Amici**

PAUL VALÉRY: FATA TORCÂND

Stă jos la tors, — în geamu'nvineţit,
Melodios se leagănă grădina;
Rodanul sforăie; a ameţit.

Sorbind azurul, toarce leneş fină,
Pufoasă lână'n degete-o sucește,
Visează, capul mic pe piept se 'nclină.

Un trandafir, când boarea se trezește,
Ca flori ce cad, grădina visătoarei,
Ca un isvor aerian, stropește.

Tulpina, vag, la adierea boarei,
Se-apleacă graţioasă, ca să dea
Bătrânului rodan minunea floarei.

O lână izolată 'n somn torcea,
Cu firul degetelor somnoroase
Misterioasa umbră se 'mpletea;

In visul îngeresc ce o furase,
Din caier blând, încrezător pe fus
Se deapănă, precum îl mângâiase...

Azurul e, de flori, în umbră pus,
Tu, în frunziș și în lumină prinsă;
Arbustul arde, cerul moare sus.

Un sfânt surâs e'n floarea-soră 'ntinsă,
Spre fruntea-ţi vagă răsuflarea-și mână
Naiv. Tu simţi că te topești. Eşti stinsă.

La geamul vânăt, unde stând, torci lână.

Traducere de **Zoe Georgescu**

P A U L V A L É R Y

IV

CONSIDERAȚIUNI ASUPRA TECHNICEI POEZIEI LUI VALÉRY

„Je suis accoutumé à être élucidé, disséqué, appauvri, enrichi, exalté et abîmé, — jusqu'à ne plus savoir moi-même quel *je suis, ou de* qui *l'on parle"*... (Variétés III, p. 61).

„Poezia meșteșug" presupune o technică destul de complicată și complexă, tocmai pentrucă ea ambiționează să afirme voința de dominare a poetului asupra ‚materiei sonore". Această tehnică nu se lasă ușor analizată, tocmai pentrucă ea nu este un meșteșug ca oricare altul ! Criticul este nevoit să suspende ritmic judecățile lui, să le confrunte neîncetat cu textul, să-i descifreze ‚secretele fabricării", să calculeze și să meargă progresiv dela o ipoteză la alta, fără să aibă certitudinea că a găsit ceeace ce căuta. Mărturisesc că nici unul dintre studiile făcute asupra lui Valéry nu m'a mulțumit pe deplin. Unele se pierd în analize asemănătoare „histologiei", atribuind poetului intențiuni pe care nu le-a avut; altele, depășind textul, consideră ca obiectiv, ‚simpla impresie intimă a autorului lor. Interpretările de „complezență" se mărginesc la înșeilarea de generalități, fără să pătrundă în miezul poeziei. Și unele și altele sunt de oarecare folos; dar cum bunul simț și gustul fiecărui comentator își au individualitatea lor, determinată de cultură, experiență și aptitudini diferite, renunțăm la documentările bibliografice și încercăm să redăm în acest capitol, câteva considerațiuni sugerate de tovărășia poemelor lui Valéry. Nu ne facem iluzii asupra rezultatelor; multe alte posibiltăți estetice rămân neexploatate. Dealtfel, rostul criticului nu este de a *spune totul,* ci de a sprijini pe cititor să se orienteze către înțelegerea operei, sugerându-i modalitățile prin care poate să ajungă la intuirea calităților intrinsece și la ierarhizarea ei, în ansamblul valorilor similare.

Technica unei poiezii este în funcție de aptitudinile și de scopul pe care-l urmărește. Asupra aptitudinilor lui Valéry, suntem informați: este un arhitect, un matematician și un gânditor, în mintea căruia se împletesc admirabil „spiritul geometric" și „spiritul de fineță". Scopul poeziei lui este clar: muzicalitate prin magie so-

noră și transformări lăuntrice; depășirea planului nevoilor practice-finite și realizarea eu-ului pe planul nevoilor estetice-infinite.

Rolul imaginilor

Ca orice poet, Valéry utilizează *imaginea*, fie pentru a evoca în conștiința cetitorului anumite stări sufletești, fie — în deosebi — pentru a exercita o fericită constrângere asupra ei, provocând impresii și icoane noui, care, în virtutea puterilor multiple ale sufletului, au darul de a-l antrena pe scoborîșul propriilor lui adâncimi.

Spre a-și înfăptui scopul, Valéry simte foarte clar că imaginea nu trebue să rămână *statică* și detașată de conținuturile sensibile, intelectuale și afective. *Nu tablouri vizuale, picturale* (cum făcuseră Parnasienii), *ci simfonii*. Dinamica imaginilor devine astfel condiționată de sonoritate și muzicalitate. Intr'un studiu anterior, am încercat să schițăm meșteșugul cu care poetul reușește să realizeze fuziunea dintre imaginea vizuală și cea auditivă. De atunci, cercetările noastre au câștigat în adâncime și extensiune, descoperind procedee pe care nu le înțeleseserăm la început. O expunere sistematică — oricât de didactică ar părea — o socotim mai potrivită, decât aprecierile abstracte care preced analiza.

F u z i u n e a s e n z o r i a l ă între imaginile vizuale și auditive în poezia lui Valéry, se sprijină pe artificiul care sudează într'un tot conținutul vizual și *sonoritatea* cuvintelor purtătoare de icoane.

„Mystérieusement l'ombre frêle se tresse" (La Fileuse).

In acest vers, s'ar părea că singura imagine efectivă este aceea optică. Umbra fragedă se împletește, se toarce, își mărește intensitatea și devine noapte. Timpul se scurge pe nesimțite, odată cu lumina zilei, făcând loc întunericului. Liniștea domnește și sufletul este chemat să contemple crepusculul. Observăm însă că repetirea sistematică a consoanei *r* și asocierea adjectivului *frêle* la substantivul *l'ombre*, modifică inevitabil și impresia imediată și imaginea. Tabloului vizual i se suprapune imaginea auditivă. Inserarea imediată pare liniștită, dar „umbra fragilă" este amenințată să se piardă, să se aneantizeze; zumzetul aproape imperceptibil al înserării devine pentru noi o realitate subiectivă.

Dacă poetul ar fi întrebuințat expresia: *l'ombre du soir* sau *du crepuscule* (facem abstracție de prozaism și ritm), repetiția lui *r* era deasemenea efectivă, dar nu și efectul. „Fragil" este un caiificativ, care sugerează acțiunea „spargerii", a ruperii, și comportă ca atare o imagine cu conținut auditiv. In plus, *soir* și *crepuscule*, au calitatea preciziunii și exercită în felul acesta o constrângere cu efect static asupra conștiinții și sensibilității, limitând-o la realități obiective, pe care nu le poate depăși. Adjectivul *frêle* conține nuanțe mult mai subtile și reușește să ne descătușeze de realul perceptiv, dând putință sensibilității să se desfășoare din plin și în voie, cu toată confuzia aparentă pentru înțelegere. Și magia nu este ea confuzie între planuri diferite ale realității?

Să luăm un alt exemplu, mai puțin pretențios, însă mai convingător.

„La princesse, dans un palais de rose pure,
Sous les murmures, sous la mobile ombre dort;
Et de corail ébauche une parole obscure
Quand les oiseaux perdus mordent ses bagues d'or".
(Au bois dormant)

Lăsând la o parte simbolismul implicat, versurile menționate sugerează un întreg *spectacol*, un tablou, în al cărui prim plan s'ar vedea o boltă „de trandafiri" și sub a cărui „umbră mișcătoare" doarme o prințesă. Intenția de a evita preciziunea prozei este și aici vădită, după cum ea este în toate poemele lui Valéry. De remarcat, cu osebire, împerecherea cuvintelor din întâiul vers: *„palais de rose pure"*. Dacă poetul ar fi voit să evoce imaginea precisă a unui palat de trandafiri, cuvântul *rose* trebuia să fie întrebuințat la plural. *„Palais de rose pure"* rupe însă inerția imaginației noastre concrete și o obligă să-și creeze inedite, față de conținutul empiric al vorbei *„rose"*. Astfel, spiritul nostru își înfățișează mai degrabă un peisaj colorat trandafiriu, în care plantele, sub adierea vântului, își clatină ramurile și frunzele din care cauză, „mobilitatea umbrei, face un perfect acord cu *„murmurul"*, probabil al unui izvor. Este însă ușor să ne dăm seama că singură această interpretare, nu este îndestulătoare. Ceea ce dă o atmosferă poetică singulară acestui spectacol, sunt imaginile auditive. Ele completează pe cele vizuale și fuzionează cu ele, până la anihilarea subiectivă a acestora. Sonoritatea versurilor, însoțită de icoanele auditive pe care le trezește, face ca accentul intuiției estetice să nu cadă exclusiv pe desfășurarea tabloului, ci pe beția muzicală și audiție: *„o vorbă obscură de coraliu se înseilează"*, în momentul în care *„păsările pierdute mușcă inelele sale de aur"*. De remarcat încă, pentru înțelegerea cât mai dreaptă a textului, este faptul că Valéry transformă unele imagini vizuale în auditive, creînd în modul acesta un flux și reflux între aceste două categorii de conținuturi psihice. Adjectivul *obscure* din expresia: „vorbă obscură", de pildă, izolat de context, ne sugerează o imagine uzuală. Aici însă, el este echivalentul unei impresii auditive: o vorbă de coraliu, care abia se schițează, deci o vorbă fără intensitate sonoră, cu rezonanță restrânsă, ceea ce se acordă perfect cu imaginea ciugulirii păsărelelor, pe inelele de aur. De asemenea, cuvântul *„mordent"* (mușcă), dacă ne-am referi la semnificația lui prozaică, implică mai mult un conținut vizual. Totuși, în versul analizat, el este o completare metaforică și de contrast într'o bună măsură, a imaginilor precedente. Toate aceste cuvinte: *„vorbă de coraliu obscură"*, *„mușcă"*, fac parte dintr'un tot armonic, căruia, disociindu-l, îi răpim și frumusețea și puterea de sugestie și evocare. Căci ce poate să fie *„mușcătura"* unor păsărele și ce poate să fie *„vorba de coraliu"*, decât prezentarea identică, pe planuri poetice diferite, ale aceleiași impresii? Și tocmai această abilitate de a prezenta imagini cu fațete duble — și uneori multiple — de a stârni în sufletul cititorului reflexe polivalente, constitue — după părerea noastră — unul din secretele technice ale lui Valéry. Dar nu este singura lui armă.

Asocierile de imagini vizual-motrice, cu eficienţe auditive par să aibă aceeaşi valoare poetică.

„Brisant la bave et les cheveux
Que mâche et trame le désordre
D'une bouche qui veut se mordre
Et se reprendre ses aveux?" (La Pythie)

Versurile acestea se referă la reacţiile spasmodice ale Pythiei în tranşă. Direct şi separat analizate, imaginile au un conţinut vizual-motrice. Ele sunt atât de expresive, încât avem impresia de a vedea pe această nenorocită preoteasă, care-şi chinue corpul şi-l mortifică, pentru a obţine anularea dualităţii dintre el şi spirit; condiţie esenţială, care-i îngăduie să comunice cu misterele divinităţilor. Datorită aliteraţiilor şi verbelor utilizate de poet, rezonanţa devine şi efectivă şi eficace. *„A rupe balele şi părul", „a le mesteca şi urzi"* în gură, sunt acţiuni patologice, cunoscute psihiatrilor. Efectul poetic nu stă însă în precizia şi puterea cu care sunt redate asemenea reacţiuni, ci în influenţa pe care cuvintele: *„briser la bave", „mâche et trame", „mordre"*, o exercită asupra imaginaţiei şi sensibilităţii noastre. Ele sugerează *sgomotul* dezordonat al reflexelor vocale, în timpul acceselor de histerie, precum şi sunetele produse de clănţănitul dinţilor. Emoţia resimţită nu este plăcută, recunoaştem, dar armonia dintre intensitatea imaginilor vizual-motrice şi a corespondenţelor lor auditive, atenuează sentimentul de oroare, pe care ni-l inspiră spectacolul Pythiei. Să se observe deasemenea ritmul sacadat al versurilor şi accentul puternic pus tocmai pe unele consoane, apte să determine apariţia în conştiinţa cititorului a imaginilor sonore, de care pomenirăm. „Br*i*sant la bave et les *ch*eveux; que m*â*che et *tr*ame le dés*o*rdre"... Şuierătorul sunet *che* în cazul acesta o admirabilă cununie cu rulantul *r* şi întunecatul *v*. Avem impresia că'n altarul prezicătoarei antice zgomotul produs de crispaţiile gurei şi coardelor ei vocale, se confundă cu vâjâitul subteran al infernului, din care se ridică spre suprafaţă, spiritele purtătoare de mesagii şi al căror medium este femeia consacrată: Pythia. Nu putem pretinde că Paul Valéry a avut exact intenţia semnalată de ipotetica noastră interpretare. La cititori mai puţin cunoscători ai subiectului, este puţin probabil că impresia sonoră să declanşeze aceleaşi imagini şi aceleaşi fenomene intime. Ceeace pare verosimil este faptul că poetul a intenţionat să transporte înţelegerea şi intuiţia noastră dincolo de manifestările exterioare ale personajului şi să ne ajute să pătrundem în misterioasa atmosferă, în care se produceau oracolele dela Delphi. Şi, fără participarea imaginilor auditive, răscolitoare şi creatoare de noui modalităţi sensibile, ne îndoim de înfăptuirea unui atare efect.

Contraste şi metafore

Marii poeţi au mânuit totdeauna antitezele şi contrastele; la Victor Hugo de pildă, procedeul este deseori condiţia succesului multor versuri, care, fără aceasta, ar fi fost, în cel mai fericit caz, o proză reuşită.

Alături de antiteză, *metafora* este cultivată cu aceeași grijă, dacă nu cu un interes mai susținut. Antiteza și contrastul procedă din gândirea analitică; ele explică și clarifică o ideie, un sentiment, o situație. Metafora, cu toate teoriile emise asupra ei, rămâne ceeace o definea Aristot: *„asemănarea în interiorul deosebirilor"* [21]. Ca atare, ea este figura poetică prin excelență, deoarece îngăduie spiritului să se miște pe planuri felurite, sfărâmând limitele rigide ale logicei reci, intelectuale. Nu înseamnă că universul poeziei este în mod necesar plin de confuzie și că întrebuințarea metaforei este lipsită de orice regule technice. Se cunosc ridicolele exagerări ale poeților „prețioși" și reacția bunului simț, pentru a stărui într'o discuție, ce poate deveni inutilă. Nu este nevoie să mai amintim aici și artificializarea exagerată a metaforei în poezia „hermetică".

Paul Valéry nu este nici el scutit de pretiozitate și hermetism, dar despre acest caracter al poeziei lui, vom rezerva câteva rânduri la sfârșitul lucrării. Totuși, la el metaforele, ca și antitezele, sunt procedee care vor să lucreze direct asupra sufletului, prin însăși virtutea lor de sugestie și incantație.

Să începem cu analiza câtorva contraste.

„Je pleurais. Ils chantaient leurs triomphes obscures"
(Hélène)

Poezia din care citǎm acest vers are un caracter accentuat hermetic. Sensul ei rămâne prin urmare ininteligibil pentru logica discursivă. Interpretarea ar fi hazardată și arbitrară. Ca formă însă, contrastul realizat este de o frumuseță indiscutabilă. Ritmul întrerupt de punctul după prima propoziție, este o necesitate poetică. Oricare ar fi motivele care ar justifica cele două stări sufletești, atât de deosebite, cititorul poate *simți* imediat disocierea a două „lumi" și zugrăvirea lor pregnantă, într'un singur vers.

De aceeași factură, dar mai expresivă și cu rezonanță mai puternică, este și antiteza ca care poezia citată, începe:

„Azur ! C'est moi... je viens des grottes de la mort
Entendre l'onde se rompre aux degrés sonores"

Cuvântul „azur" poate să însemneze lumina conștiinței, claritatea percepțiilor, sentimentul posesiunii de sine și al auto-orientării. El implică așa dar, un triumf al eu-lui asupra automatismului inconștientului și al somnului, al liniștii conștiinței, care și-a întrerupt contactul cu lumea exterioară. Indiferent de sensul versului și intenția reală a autorului, antiteza: *„Azur"*... și *„je viens des grottes de la mort"* pare să exprime *ruperea* unui echilibru anterior și *țâșnirea* unei forme noui de viață sufletească. Exclamația ar trăda în acest caz, succesul descătușării și plăcerea care decurge din el, dacă poetul nu ne-ar afirma, după câteva versuri, tristețea lui, în contrast cu „cântecul triumfurilor obscure" ale „monarhilor",

[21] Pentru considerații speciale asupra metaforei, a se vedea *Lucian Blaga:* Ceneza metaforei și sensul culturii — Fund. Regele Carol II, 1937, pag. 33—56.

pe care „mâinile sale singuratice" îi cheamă. Oricum, antiteza aceasta, cu toate că mai vagă decât prima, este mai bogată în nuanțe. Ea nu indică decât două momente deosebite, lăsându-ne însă libertatea să optăm pentru una din interpretările, pe care le credem posibile.

Dar antitezele cu conținut psihic-afectiv nu se referă numai la sufletul poetului, întâlnim cazuri când obiectele și lucrurile din natură înlocuiesc conștiința umană:

„Le roc rit; l'arbre pleure".. (Fragment de Narcisse).

Drama sufletului „narcisic", reflex al auto-indrăgirii corporale, este exprimată aici cu toată forța și subtilitatea, de care poezia este în stare. Conștiința, proectându-se în natură, simte (sau cel puțin are iluzia) că realitatea externă este propria ei operă. Ea se amestecă în ființa externă, și ființa externă se amestecă în ea. Și totuși, tragedia dualismului și incapacității de a se înțelege pe sine, precum și iluzia de a se considera un univers absolut, singur demn de iubit, sunt atât de efective, încât același *eu* devine un fel de cap al lui Ianus: o față plânge și alta râde. Efectele iluziei sunt *râsul* și exaltarea; când rațiunea și setea de a se *înțelege* și a se *explica* eșuează, decepția și tristețea devin tiranice. Și una și alta; mulțumirea și dragostea de sine, ca și îndoiala sfâșietoare, se proectează în afară și-și găsesc ecoul în lucruri. In cazul de față, stânca vibrează de râsul mulțumit al eului narcisic; arborele plânge, repetând și exprimând prin aceasta propria neputință a conștiinței de a găsi satisfacție în ea însăși. Astfel ne apare, urmând și restul textului cu care versul de mai sus este în legătură, antiteza analizată.

Metafora pare să constitue la Valéry nobilul său blazon de mare preț, ca și elementul vulnerabil de altfel al poeticei sale, greu adaptabilă gustului unui număr cuprinzător de cetitori. A stăpâni metafora dându-i intenția dorită și utilizând-o după voința cu care dorești să exprimi o idee, să creezi o formă, înseamnă a domina în același timp și scopul și mijlocul.

Să analizăm câteva exemple, din miile pe care le întâlnim în bogata și nuanțata sa operă. In acest scop, vom evita versurile prea „hermetice", limitându-ne la cele care pot căpăta oarecare semnificație.

„Une intelligence adultère
Exerce un corps qu'elle a compris !" (La Pythie)

Ce semnificație poate să aibă adjectivul *adultère*, pe lângă substantivul „une intelligence" ? Să fim înțeleși: nu l'intelligence, adică inteligența în genere, abstractă, ci *une intelligence;* inteligența Pythiei, care supune corpul ei la chinuri neobișnuite, forțându-l să exprime ceea ce o conștiință lucidă ar refuza prin însăși natura ei. „Adulterul", prin extenziune, devine o noțiune implicând nerespectarea și călcarea unor obligații impuse de o unire consacrată, între două sexe umane, opuse. Poetul se referă, în poezia din care extragem versul pe care-l analizăm, la svârcolirile histerice ale Pythiei și la puterea magică a limbajului, asupra celor care îl ascultă.

Normal, inteligența și corpul coexistă în virtutea unor legi firești de colaborare. Divorțul dintre ele este un caz patologic; este o trădare a normelor naturii. Cel puțin așa ar reieși după interpretările unei filosofii cu mare răsunet în timpul nostru, filosofia lui H. Bergson. Nu avem nici o garanție că Valéry s'a gândit la teoriile acestui filosof, când a conceput și scris versul de mai sus; și chiar dacă n'ar fi decât o simplă coincidență, faptul nu este întru nimic mai puțin semnificativ. Inteligența și corpul formează o pereche. Cel din urmă are nevoi pe care și le satisface cu ajutorul primei, atunci când reflexele și obișnuințele nu mai pot folosi. Inteligența servește ordinea nevoilor practice ale corpului. Ea inventează pentru ei și se mișcă pe plafonul relativității. Cunoștința absolută, intimă — care este *durata* conștiinței — zice Bergson, ne este dată de *intuiție*. In cazul Pythiei, tovărășia dintre inteligență și corp este aneantizată printr'o răsturnare a naturii: corpul devine un instrument mizerabil, în puterea unei inteligențe, ce are pretenția să smulgă secretul atot-științei divine. Inteligența adulteră a Pythiei este o inteligență nefirească, o trădare a corpului și a rostului ei față de acesta. Nu este exclus însă, ca metafora să fi fost comandată, nu numai de necesitățile *expresiei fondului*, dar și de aceea a formei, a muzicalității. Despre aceste exigențe vom vorbi la sfârșitul capitolului de față. Grija aceasta nu ne-a lipsit dealtfel, nici până acum.

Dacă metafora studiată ne obligă să depășim pe autor și textul imediat, comparațiile care ne pun în imediata prezență a unei sensibilități dintre cele mai delicate, sunt destul de frecvente:

„Il craint jusqu'au frisson d'une plume qui plonge".
(Fragment de Narcisse)

Fizic, un fulg, o pană, nu se pot scufunda. Căzând pe suprafața unei ape, fulgul provoacă cel mult o ușoară încrețire a câtorva molecule de lichid, perceptibilă doar pentru ochi. Că această infimă tremurare este în stare să declanșeze o emoție de teamă, iată ceea ce ni se pare imposibil. Și cu toate acestea, versul (deși de un aparent prozaism) conține bogate potențe poetice. El ne sugerează ipoteza unui univers interior extraordinar de sensibil. Raportându-l la context, înțelegerea lui devine mai clară. Narcis se contemplă; el dorește liniște absolută în juru-i și imploră Nimphele să-și continue somnul. Dar somnul lor este atât de ușor, încât cel mai mic sgomot — până și un fulg care se scufundă — ar fi deajuns să le trezească. Privirea lor îl supără și îl scot din auto-contemplație; și îl privează de „încântarea" pe care i-o dă admirația de sine și-l aruncă în exasperare.

Comparația își păstrează în acelaș timp autonomia estetică, devenind prototipul impresionabilității psihice. Ea poate ca atare să fie atribuită oricărui individ, indiferent de narcismul implicat în situația specifică subiectului poeziei. Prin aceasta, poetul se depășește pe sine, după cum el reușește deasemenea să domine și să treacă dincolo de fruntariile contingențelor diverse. Fără meșteșugul și calculul rațional, ne îndoim de realizarea unui astfel de efect. Este puterea artistului clasic care frământă plămădeala propriului său spirit în tiparele unei poezii voluntare.

Invenția și îndemânarea cu care poetul găsește și utilizează comparațiile (directe sau indirecte) atârnă de inteligență și de bogăția lui. Deseori inspirația supleează aceste calități și metafora pare că-și ocupă în arhitectura poemului, locul pe care i-l destinează natura ideii și stilul scriitorului. Naturaleța șterge, în acest caz, urmele oricărui efort.

Un admirabil mânuitor francez al condeiului—Abel Hermant—referindu-se la metaforă, exprimă acest adevăr, că ea „trebue să vină singură și nu să fie căutată" [22]. Același lucru s'a afirmat și despre rime. In realitate metafora nu vine; ea este chemată, este sugerată de ansamblul versului, de ideea și îndeosebi de intenția poetului. Ea îndeplinește aceeași funcțiune, pe care un ornament o îndeplinește în compoziție sau tablou. Ea întregește sensul imaginilor, după cum îl poate și interesa. Intuiția artistului este generatoarea funcției speciale a metaforelor utilizate.

Revenind la firul analizei, după o digresiune care se impunea, socoitm că în exemplul de care ne ocupăm, comparația nu poate să fie fructul nici al unei inspirații ușoare, și nici al unei complet „fericite întâmplări". Căutând să pătrundă în cutele cele mai puțin accesibile ale sufletului ce-și contemplă forma coporală, după ce ne-a redat în imagini expresive liniștea externă și nevoia de liniște a lui Narcisse, Paul Valéry a fost obligat, atât pentru armonia poemului, cât și pentru armonia lui interioară, să *găsească* o comparație care se impunea cu necesitate. Să presupunem că am înlătura-o și în locul ei am pune alta, întregul conținut va suferi o iremediabilă amputare, tocmai pentrucă intenția inițială de a ridica chestiunea narcismului la rangul unei probleme de natură metafizică ar fi anihilată. Oglindirea absolută în sine și prin sine contemplarea cea mai pură a eului, pretinde ignorarea nu numai mintală, dar și perceptuală, a lumii externe. Iată pentru ce, comparația: *„Il craint jusqu'au frisson d'une plume qui plonge"* este chemată, comandată și prin urmare *găsită* de autor, ca dovadă a totalei afirmări a personalității lui, asupra subiectului. Este și o ilustrare a teoriei sale, asupra identității dintre fond și formă.

Am stăruit în comentarea celor două metafore de mai sus, pentrucă ele ni s'au părut a fi fost pretinse în același timp de idee, ca și de sonoritatea versului. Sunt numeroase versurile lui Paul Valéry, în care metafora se supune mai degrabă imperativelor formale. Sensul lor trebue ghicit, sau cel puțin descifrat cu multă greutate și aproximație, datorită unor ipoteze ad-hoc. De pildă, strofa de mai jos, extrasă din celebrul poem decasilabic: *Le Cimetière Marin :*

„Oui ! Grande mer de délires douée,
Peau de panthère et chlamy de trouée
De mille et mille idoles du soleil,
Hydre absolue, ivre de la chair bleue,
Qui te remords l'étincelante queue
Dans un tumulte au silence pareil".

[22] *Abel Hermant:* Lettres à Xavier sur l'Art d'écrire; Hachette-Paris, 1926, pg. 30.

Care este gândirea și impulsul psihic inițial, generator al versurilor de mai sus, este anevoie de stabilit. Interpretările nu sunt imposibile. După ritmul energic al versurilor și metaforele utilizate dacă le-ar considera izolat, s'ar părea că indignarea ar sta la temelia lor. In cazul acesta, am avea o continuare a unei atitudini, pe care un critic citat de noi, o vede într'unul din versurile anterioare: *„Chienne splendide"*... Totuși o logică trebue să se impună. Cu toată greutatea efectivă de a da acestor versuri un fond rațional, este cu putință de a înfiripa șirul ideilor, dacă ne sprijinim pe strofa precedentă, în care poetul face constatarea că marea are facultatea de a *reîmprospăta* energiile trupești și cele sufletești, îndemnându-se ca o consecință a constatării lui, să se împărtășească din această „putere sărată": *„Courons à l'onde en rejaillir vivant !"*

Astfel, în locul *indignării* contra mării, care ar genera exclamațiile și metaforele din versurile al căror examen îl urmărim, noi înclinăm să simțim în ele o profundă *admirație* și recunoștință față de ea, ca reînnoitoare de forțe. De n'ar fi potrivită bănuiala noastră, ultima strofă care este un energic imbold la viață, ar părea complet absurdă. Admițând ipotetic că sentimentul de nețărmurită admirație, constitue țesătura psihică a versurilor (ceea ce ar fi în fond tot o atitudine de narcism), observăm că ele iau alura unei adevărate ode. Unui subiect măreț îi convine o muzică măreață și calificative potrivite. Pe această portiță accesul în tehnica versurilor este oarecum ușurat. Să analizăm comparațiile rând pe rând. Ce poate să însemne o mare înzestrată cu delire? Ne poate fi de vreun folos psihiatria ? Nu credem. Ca formă patologică, delirul presupune anihilarea barierelor dintre real și ireal, între logică și vis. In această ipostază conștiința se hrănește din propriile sale năluciri, pe care le consideră ca ființări adevărate. Marea însă, admițând chiar o personificare a ei, nu ne îngădue să-i atribuim asemenea stări. Metafora are aici funcția de a facilita exprimarea exclamației de admirație a poetului, în fața priveliștei continuelor metamorfozări ale mării. Această necesitate formală, pare, că atrage după sine și cele două metafore imediat următoare: *„Peau de panthère* et *chlamyde trouée"*. Repetiția insistentă a consoanei *d*, care impune ritmului accente particular de sensibile, după care urmează scurte avalanșe fonetice, se pretează minunat la intensificarea aceleiași atitudini. Dacă metafora: *„Peau de panthère"* sugerează variații multiple de culori pe suprafața apei, aceea care-i succedă, declanșează în conștiință imaginea unui spectacol măreț, strălucitor. (Lăsăm la o parte nuanța de prețiozitate a comparației: *„idoles du soleil"*). Metafora: *„Hydre absolue"*, deși în aparență se apropie de precizie, ducându-ne cu gândul la ființe imperceptibile (hidre), este în realitate expresia apogeului atitudinii de admirație. Paul Valéry n'ar fi putut să asemenea marea cu *hidrele naturaliștilor*. Este de ajuns să acceptăm o atare posibilitate, pentru ca tot farmecul versului să dispară, prin simpla identificare a unui „mare infinit" și a unui „infinit de mic". După mitologia greacă, *hidra* (Hidra din Lerna) era un balaur cu șapte capete, care avea darul să-și înlocuiască imediat capul retezat de vreun viteaz, care se încumeta să-l atace. El nu putea pieri, decât dacă i-se suprimau toate capetele în același timp. Mitologia spune că Hercule a izbândit să

obţină acest formidabil succes. Astfel interpretată, metafora devine simbolul puterii magice a mării; realitate „absolută", care se manifestă totuşi în forme infinite şi se reface după fiecare schimbare. Se înţelege că însăşi marea simbolizează conştiinţa adâncă a omului. Şi ce elogiu, ce comparaţie mai puternică se poate concepe ? Acest balaur „îmbătat" de carnea lui, muşcându-şi neîncetat coada, devine în ultima analiză imaginea atotputerniciei, a absolutului, în care începutul şi sfârşitul (capul şi coada), fiinţa şi nefiinţa se contopesc şi în care, prin urmare, dispar *contrarele*, pe care logica realităţilor ni le impune. *„Tumultul"* şi *„liniştea"* fac parte din aceeaşi substanţă. Sentimentului şi contemplaţiei subiacente, proprietăţii profunde a conştiinţei, care nu poate să fie sesizată decât printr'o puternică intuiţie introspectivă şi deci inexprimabilă în realitate cu ajutorul mijloacelor discursive, Paul Valéry i-a căutat un corespondent cât de modest, în vocabularul omenesc. Metaforele utlizate par aşa dar pretinse de spectacolul răvăşirii lor interioare, de sentimentul sesizării momentane a absolutului în conştiinţă. Unui atare succes, i se cuvenea un imn. Şi versurile analizate vor să fie acest imn.

Cetitorul va remarca, desigur, că rostul metaforelor nu este aici de a completa un sens, „relevând" ceeace este *ascuns*, ci de a ne orienta către simţirea acestei forme proteice, care este marea, simbol al conştiinţei omeneşti, capabilă să ajungă la o *formă pură*, în care orice conţinut rămâne un simplu accesoriu.

Imperative şi exortaţiuni

In ambiţia lui de magician al versului, poetul nu scapă din vedere niciun mijloc ce i-ar îngădui să-şi sporească virtuţile de farmec şi încântare asupra cetitorului. El simte că sufletul este refractar procedeelor obişnuite şi că boldul *imperativelor* este modalitatea primară a trecerii dela o stare la alta, dela realitate la vis şi invers. Imperativele şi exortaţiunile sunt aşa de numeroase în poezia lui Valéry, încât ele singure ar necesita un studiu special. Ne limităm la trei exemple, deoarece numărul nu interesează în cazul de faţă.

„Existe !... Sois enfin toi-même ! dit l'Aurore"
(Air de Sémiramis)

Se ştie că tehnica evocaţiunilor imperative era curentă în operaţiunile de magie, atât la vechile popoare orientale şi mediteraniene, cât şi la cele europene, în timpurile mai îndepărtate. Procedeul se sprijinea de sigur pe credinţa conştientă sau inconştientă că *vorba* ar fi o forţă eficientă, capabilă să influenţeze atât mersul evenimentelor, cât şi conduita spiritelor evocate. Ar fi absurd să-l socotim pe Valéry un astfel de magician, deşi cultul sunetului şi verbului are la el ceva din idolatria magică. El îşi dă seama că nu poate să aştepte trezirea şi edificarea unei convingeri mistice la cititor, dar simte în acelaşi timp în ce măsură forma imperativă lucrează asupra conştiinţei, tocmai pentrucă ea se adresează unor

tendinţe primare-inconştiente, apte să fie deslănţuite datorită unui excitant sonor puternic. Cine nu cunoaşte efectul unei exortaţiuni abile, exercitată asupra trupelor gata de luptă. succesul pe care-l obţine un confesor — prin acelaşi procedeu — faţă de păcătosul timid, sau încăpăţânat ? Există o întreagă psihologie a „imperativului", pe care cercetările moderne nu o ignoră.

Versul menţionat, în care „Aurora" ne face impresia că simbolizează conştiinţa, care se trezeşte şi se străduieşte să scoată corpul din toropeală, utilizează cele două imperative energice, cu scopul subînţeles de a înţepa, de a urni sufletul, de-al orienta spre sine-însuşi, unde se poate regăsi şi simţi stăpân. Ele au avantajul de a lucra *direct* asupra conştiinţei, antrenând-o pe propriul ei drum şi obligând-o să accepte o formă, în care să se recunoască autoare a operelor ei. Şi după ce poetul urmăreşte nuanţele cele mai delicate ale intimităţii psihice, după ce scrutează elanurile şi pretenţiile ei, ca şi cum ar dori să lase conştiinţa în odihnă, spre a se bucura de *impresiile* produse de mediul exterior apropiat şi de „vastele gândiri", pe care le elaborează, el îşi termină poemul cu acest imperativ îndulcit şi cu intenţia transparentă de a păşi pragul dincolo de reflexiune, în lumea visării şi a beatitudinii:

„BATTEZ, Cymbales d'or, mamelles cadencées,
Et roses palpitant sur ma pure paroi !
Que je m'évanouisse en mes vastes pensées"...

Sciziunea aceasta a conştiinţei — fatal provocată de imperative — în care o parte ordonă şi alta se conformă, devine uneori aşa de accentuată şi insistentă, încât ne face să ni-l închipuim pe Valéry în hipostaza hipnotizatorilor, sau în aceea a îmblânzitorilor, care „descântă" şerpii şi fac inofensivi leii, ca apoi să le comande mişcările pe care le doreşte !

„Calme, calme, reste calme !" (Palme)

Ca şi cum ar dori să se convingă prin auto-sugestie, poetul îşi *recomandă* linişte şi aşteptare. Un romantic ar fi slobozit accentele cele mai patetice când mintea lui ar fi fost asaltată de cine ştie ce idee nouă. Valéry, veşnic neîncrezător şi curios de ce se va mai întâmpla, *vrea* să reziste şi să aştepte. Este un hipnotizator, un comedian, care se amuză cu propria-i gândire. Opoziţia care ia naştere în modul acesta, între două sau mai multe tendinţe, este întărită, dar şi soluţia amânată. Şi ea va veni, mai târziu sau mai devreme, ca un fruct miraculos copt — ca un fruct al magiei exercitată asupră-şi. Un exemplu tipic de conduită magică-verbală, ne oferă versul următor:

„Dors toujours !
Descends, dors toujours ! Descends, dors, dors !"
(La jeune Parque)

Repetiţia ordinelor în ordinea eficienţii lor sugestive şi accentul pus pe cel mai puternic dintre ele, cu care versul se şi termină, ne face să ne înfăţişăm procedeul unei descântătoare.

Am fi dorit să adâncim reflecţiile ocazionate de analiza imperativelor, dar teama de a nu fi luaţi de iureşul ipotezelor şi de propria noastră imaginaţie ne comandă o suspensiune. Este timpul meditaţiilor cititorului...

Aliteraţii

Adevăratul secret al poeziei lui Valéry, pe deasupra celor spuse până aci, se pare că stă în ţesătura *aliteraţiilor*. Bănuiala noastră este indirect confirmată de teoriile autorului despre poezia pură şi despre care am tratat în capitolul precedent. Ea nu este desminţită dealtfel, de textele şi versurile studiate de noi. Dorind să realizeze un univers muzical, numai ritmul fizic al cuvintelor nu era de ajuns; *armonia* este aceea care-şi pune pecetea autenticităţii muzicale :

„Parmi l'arbre, la brise berce
La vipère que je vêtis" (Ebauche d'un serpent).

Interpretând ad-literam aceste două versuri şi considerând ca ideie a lor *acţiunea de a legăna*, remarcăm că însăşi asocierea şi repetarea consoanelor o sugerează. Consoanele: p, l, b, prin chiar condiţiunile lor fiziologice de pronunţare, impun pauze uşoare şi de scurtă durată. Consoana *r*, a cărei succesiune este, în cazul de faţă, efectul unui calcul bine orânduit, are rolul să forţeze precipitarea ritmului, după scurtele pauze pretinse de celelalte consoane, înaintase ei. Observăm de asemenea că versurile citate, pronunţându-le, urmează un ritm pe care l-am putea reprezenta sub forma unei sinoide, cu maximum de înălţimi pe a doua silabă a cuvântului *arbre* şi pe a doua silabă a vorbei *vipère*. Armonia vizualizată, datorită artificiului nostru, nu este mai puţin efectivă şi pentru ureche. Rularea consoanei *r* şi apăsarea labialelor *p* şi *b*, sugerează într'un chip fericit legănarea şi fâşâitul arborilor, produse de vânt.

Dar exemple mai plastice vor pune cu mai multă uşurinţă în evidenţă meşteşugul poetului, care n'are nimic a se teme din divulgarea secretului, deoarece aplicarea lui necesită şi alte calităţi, decât simpla cunoaştere !

„Sitôt pétrit, sitôt soufflés
Maître Serpent les a sifflés
Les beaux enfants que vous créâtes !"
(Ebauche d'un serpent).

Sensul ascuns al versurilor, tocmai că se dovedeşte ca atare, merită să fie trecut sub tăcere ! Două cuvinte formează totuşi după părerea noastră, cheia acestor versuri: *Soufflés* şi *Sifflés*. Primul ar semnifica faptul *plămădirii*, al creaţiei; cel de al doilea, acţiunea furtişagului (al *şterpelirii)* prin viclenie. Restul ideii şi intenţia originară a poetului interesează prea puţin, fiindcă ea n'ar putea modifica impresiile auditive produse de aliteraţiile consoanelor fluerătoare *s* şi de silabele cu aceeaşi calitate: *si, sou, se*. Ele produc o

muzică stridentă, este adevărat, însă neplăcerea, care ar putea rezulta din ea, este oarecum atenuată de sunetul mai întunecat și de un volum mai amplu al lui z, care ia naștere din legăturile fonetice, pretinse de alăturarea vocalei *a* (les *a*...) și a vocalei *e* (beaux enfants...).

De o valoare asemănătoare, dar sensibil fuzionate cu fondul, sunt și aliterațiile din versurile cu care se termină capo d'opera *Le Cimetière marin:*

„Le vent se lève ! Il faut tenter de vivre !
L'air immense ouvre et referme mon livre,
La vague en poudre ose jaillir des rocs !
Envolez-vous, pages tout éblouies !
Rompez, vagues ! Rompez d'eaux réjouies
Ce toit tranquille où picoraient des focs !"

Contemplarea mării liniștite și frământarea intelectuală asupra marilor probleme ontologice, pe care subiectul poemului le ridicase, se termină pentru poet, printr'un elan către viață și acțiune. Afirmarea aceasta a eului voluntar, ca și efortul de reacomodare cu existența empirică, sunt intensificate de *muzicalitatea* versurilor și de potențele de sugestie, implicate în repetirile insistente ale consoanelor *v* în deosebi, la care se adaugă sunetele: *f, j* și *ge*. Ar fi naiv să credem, că Valéry a dorit să obțină exclusiv un efect acustic din aliterațiile remarcate, imitând vâjâitul vântului, cu nici un alt scop decât acela al încantației sonore. Ruperea relațiilor psihice anterioare (contemplare și meditare activă succesive) și orientarea sufletului spre un nou obiectiv *(„Il faut tenter de vivre")*, presupune nu mai puțin un act de puternică rezonanță sufletească, deoarece schimbarea *„derivei"*, nu este rezultatul mecanic al unei indiferențe, cauzată de plictiseala și oboseala reflecțiilor, ci un gest de bărbăție și curaj, care necesită o nouă concentrare de forțe, indispensabile noului scop propus, acela de a „încerca să trăiască". De logica acestei ipoteze, este legat și sentimentul neașteptatei schimbări operate, care, pentru a fi susținută, are nevoie de participarea întreagă a conștiinței și eului. Senzațiile auditive de *vâjâit*, produse de aliterațiile *v, f, j* și *ge*, contribue la intensificarea acestui sentiment, precum și la cristalizarea energiilor sufletești, capabile să realizeze actul pe care poetul îl propune. Fondul și forma se îmbină aici, în virtutea dinamicei interioare a versurilor.

o
o o

Considerațiile asupra tehnicei poetice la Valéry, confirmă într'o bună măsură vederile lui teoretice, expuse în capitolele prime. Dar ele ne pun și în prezența unor temeiuri, care ne-ar îndreptăți să avansăm câteva observații și rezerve. Este adevărat că, după modul cum el caută să utilizeze imaginile, contrastele și antitezele, metaforele, imperativele și aliterațiile, se dovedește un remarcabil tehnician, care nu rareori isbutește să aleagă materialul cel mai potrivit și să-l orânduiască după un plan matematic studiat, conform intențiilor și idealului său poetic. Efectul acestei ***stilizări,***

asemănătoare unei adevărate alchimii, nu poate să fie trecut cu vederea: armonia excită spiritul; îl tracasează uneori, îl prăvălește pe panta transformărilor celor mai puțin așteptate; iar alteori îl îndeamnă la repetate reveniri asupra lecturii poemului. Totuși, tehnica multora din poeziile lui nu se supune exclusiv demonului formei și muzicalității. Problemele și ideile pe care le întâlnim, fie chiar numai sub formă de *intenții* și *pretexte*, orientează forma într'un anumit fel, după cum aceasta se străduește să le fecundeze și să le mărească volumul, prin multiplele sugestii pe cari le declanșază. Imagini, metafore, imperative, aliterații, devin în felul acesta vehiculele fondului. Osmoza între formă și fond este mai mult decât întâmplătoare; ea este efectivă și voită. Judecat din acest punct de vedere, Paul Valéry ne apare mai degrabă un „eretic" al poeziei pure, în înțelesul dat acesteia de Mallarmé și Abatele Bremond. El nu reușește complet, nici să topească poezia în muzică, nici să atingă „infailibilul". In schimb, isbutește să închee o admirabilă logodnă între armonia poeziei și fondul ei intelectual. Dealtfel, fiecare artă își are marginile ei, peste care nu se poate trece fără grave riscuri. Și Valéry simte pericolul. Intre Sylla și Caribda, el alege metoda vâslașului îndemânatec și pătrunzător care caută să-și salveze barca și pe sine, cu ajutorul compromisului. Este un abil.

(Va urma)

Florin Niculescu

P E R S P E C T I V E

(SCHIȚĂ FLORENTINĂ DIN QUATTROCENTO)

de **Rainer Maria Rilke**

Se uitaseră unul pe altul. Cărarea se ducea îndelung între garduri de răsuri înalte prin ținuturi îndepărtate și urcă dintr'odată spre libertate și lumină și Florența îi opri pe cei doi tineri luându-i în sine. Cetatea de marmură luă dăruirea lor. Ea luă pe fecior și luă și pe fată și așa-i desbină. Fiindcă era o altă Florență care fura pe fiecare din ei. Orașul lui Beato Angelico era patria Simonetei și ea, sperioasă de străini, și toată în alb păși prin mijlocul bisericei Santa Maria del Fiore. Tânărul cu o strâmtă haină purpurie închisă imita prăvălatele castele și creștea cu turnurile-i veghetoare. Trăsăturile-i se încordau, se maturizau și se desăvârșeau ca sub o nevăzută daltă. El adăsta dealungul râului Arno și stăruia ascultând. Apoi zise vârtos din gură: „Și încă mai fumegă".

Simoneta se întoarse în tainicul ei umblet prin biserică, îl chemă, se turbură negăsindu-l pe Giuliano la fel, că îmbătrânise.

El fu nerăbdător și repede-și întinse brațul cași când voia să tragă o săgeată dintr'un arc nevăzut : „Tu nu-l vezi ?".

Fata se sperie. Ea își îndreptă privirile în afară, desperată, grabnică, încotrova.

Ochii-i se rotiră căutând spre cupole și frontoane până încolo spre munții Fiesole auriți de apusul de soare, se speriară și obosiți se înapoiară acasă. Clipirea pleopelor ei semăna cu o fluturare de aripioară.

Giuliano se trezi și văzu cu ce cruzime asmuțise sărmanii ei ochi. Și din pocăință el se făcu tânăr, așa de tânăr cât putu el. Și iubita simțând aceasta, crescu, se lăți aproape matern.

Ea apucă o răsură, o ridică spre sine fără ca s'o rupă și ceti din corola albă această blândă rugăminte:

„Crede-mă bună de orice veste. Aici nu aflu nimic. Dar spune-mi: „Ce socoți tu? Arată-mi fumul, văzut de tine. Ajută-mă să dau de el, și învață-mă ce înseamnă".

Tânărul povesti cu sfială: „A fost un mare foc în Florența. Un călugăr cernit mergea prin toate stradele și povățuia: In tot ce-i iubit de voi, arde ispita. Vreau să vă izbăvesc de strălucire".

Atunci râul Arno vui încoace. Giuliano privi în lăuntrul serii. Totul era fast și risipă. Cași rușinat vorbi el mai departe, încet și cu preget:

„Ei aduseră călugărului, tot ce aveau drag: un pumnal, o carte

iubită, un tablou venețian, aur, nestimate, lanțuri... multe femei aduseră catifele și purpură și pletele lor proprii, și în mânile lui neîndurate, toate se prefăcură în flacără".

Și vocea tânără se mânie și se stinse în cuvintele: „Și după flacără-fumărie și cenușă și sărăcie".

Cu fruntea încovoiată tânărul înaintă. Nu se îndură a mărturisi, că el însuș puse pe rug giuvaerele sale cu zece zile mai înainte. Sfios păși la stânga spre marginea cărării. Cu totul în dreapta pe cealaltă margine mergea Simoneta. Drumul era deșert. Deasupra lui era soare. Se făcu ca un șuvoi între amândoi. Ei îl auzeau clocotind.

Tăcere.

Apoi se chemară unul pe altul.

Fiecare din propria lor înfricoșare.

„Giuliano".

Tăcere.

„Simoneta".

Tăcere. Apa creștea tot mai mult.

„Nu-ți fie teamă", venea dela drepta din departe.

Tăcere. Apoi strigă din stânga:

„La ce gândești tu?'.

„Dar atunci sunt oamenii astăzi săraci?".

„Da".

Și din dreapta: „Și Dumnezeu?".

Ceva țipă din adâncul tânărului: „Și Dumnezeu". El stătu, se buimăci, pipăi și apoi corpurile tinere se simțiră apropiate și rămaseră strâns laolaltă în mijlocul drumului ca un singur om. Ei ținură ochii închiși. Erau încă prea slabi, ca să fie altundeva împreună în noaptea asta de intimă apropiere.

Apoi Simoneta gândi: „Cum ești, tu iubite?".

Și obscur se întrebă Giuliano: Cum să numesc frumusețea ta?

Ei se întristară, fiindcă niciunul nu știa chipul celuilalt.

La urmă își ridicară totodată privirile — sus, — caș când era vorba de a găsi cerul.

Doar atunci se regăsiră și surâdeau recunoscându-se. Caș când își spuneau înde ei în curată uimire: ce adânc ești tu. Numai era între ei nici un drum și nici o apă.

Depărtările se irosiră tot mai mult în amurg și mai rămase împrejurul lor trează numai atâta din lume pe cât le trebuia spre a se străjui și a se simți singuri.

Mai târziu, când pe încetul fata se ostenise, zise: „Tu, eu astăzi aș fi vrut să te duc la cineva, dar nu mai am mamă".

Intr'asta răsăriră stelele și văzduhul tremura de răsunetul micilor clopote de Ave Maria dela biserica S. Niccolo.

Atunci el o rugă: „Du-mă la Dumnezeu".

Ea intră înaintea lui pe poarta S. Niccolo și era pe lângă el ca o lumină în răcoroasa umbră a străzii. Mână în mână, ca în fruntea unui lung alai de sărbătoare, urcară treptele bisericuței. Înăuntru îngenunchiară îndelung la toate icoanele singuri între toți.

Și atunci Dumnezeu era foarte bogat.

Traducere de **Iulia Murnu**

OTILIA ENACHE IONESCU

In anul 1927 trebuia să ţin proba practică a examenului meu de capacitate, la liceul de fete „Domniţa Ileana". Subiectul îl trăsesem la sorţi din ajun. A doua zi, comisia începuse examinarea candidaţilor, la ora 8.

Intârziasem şi plină de înfrigurare şi emoţie, abia urcam treptele primului etaj, fără să nimeresc cancelaria, — nu cunoşteam localul —, când îmi ieşi înainte o doamnă, pe care o întrebai, unde aşteaptă candidaţii.

Cu un zâmbet ce mi s'a întipărit adânc în memorie, cu o amabilitate plină de distincţie şi eleganţă, doamna mă conduse spre cancelarie, unde trebuia să-mi aştept rândul. Nu ştiam cum să-i mulţumesc şi să aflu cine este. Abia după terminarea examenului, am aflat că distinsa doamnă, era Directoarea liceului „Domniţa Ileana" şi că se numeşte doamna Otilia Enache Ionescu. Am plecat încântată şi de rezultatul examenului: trecusem foarte bine ultima probă şi descoperisem o directoare, pe care începusem să o doresc ca atare când voi intra şi eu în învăţământ.

Imprejurările hotărăsc însă totdeauna altfel decât intimele noastre veleităţi; abia în anul plecării dela direcţie a d-nei Otilia Ionescu, adică după 15 ani, mi-a fost sortit să trec prin şcoala ce a condus, pasageră detaşată la câteva ore.

In răstimpul acestor 15 ani de când funcţionez şi eu în învăţământul secundar, am cunoscut însă activitatea personalităţii plină de modestie şi discreţie, care este d-na Otilia Ionescu.

Deaceea simt o adevărată cinste să pot prezenta aci, câteva din strălucitele calităţi ale acestei minţi şi ale acestui suflet de elită.

Dacă este adevărat, că nobleţea spirituală a unui ins spiritualizează şi modelează chiar trăsăturile fizice, punând în ele reflexul acelei bogăţii lăuntrice ce apropie fiinţa superioară de esenţele divinului sălăşluit în om, apoi chipul d-nei Otilia Ionescu învedereză cu prisosinţă acest adevăr.

Fruntea sa înaltă este arcuită deasupra ochilor senini, cari răsfrâng o blândeţe şi bunătate serafică, scăpărând de o inteligenţă superioară. Linia de madonă a frunţii şi a întregului profil desinează o efigie clasică, luminată de un zâmbet, cel mai blând, mai sincer şi mai fermecător: surâsul omului superior, gata să priceapă, să îngădue, să erte, să încurajeze, să mângâe pe cei mai plăpânzi, mai timizi, inferiori, mai nevârstnici.

Vorba sa mlădioasă, calmă şi hotărîtă, totuşi energică şi blândă, plină de înţelepciune, lipsită de orice pedanterie, păstrează acea

simplitate cu adâncimi de sensuri, care este semn al sufletelor şi minţilor serios cultivate şi adânc umanizante, pline de mlădioasă înţelegere şi tălmăcire a gândurilor şi simţimintelor proprii, ca şi pe ale acelora ce trebuesc să educe şi să instruiască.

Originară din Focşani, unde s'a născut la anul 1882, d-na Otilia Ionescu a urmat cursul primar şi secundar în oraşul natal. Studiile universitare le-a făcut în Bucureşti specializându-se în istorie şi filozofie. A continuat pregătirea sa academică în Germania, la Universitatea din Leipzig şi Iena, desăvârşindu-şi specialităţile: istoria şi filosofia, şi insuşindu-şi o bogată cultură şi disciplină ştiinţifică şi pedagogică metodică, grefată pe adânca seriozitate a gândirii filosofice germane.

Cu o astfel de pregătire academică, se înapoiază d-sa în ţară, ocupând o catedră de istorie şi filozofie în învăţământul secundar.

In anul 1927 a fost numită directoare la liceul Regina Maria din Capitală, unde funcţionă numai câteva luni, spre a trece tot ca directoare a liceului „Domniţa Ileana", care dăinuia numai de un an, sub prima organizare şi direcţie a d-rei Elena Nuţu, astăzi d-na E. Oteteleşanu.

Tovarăşe de viaţă a unui distins cărturar, cu alese însuşiri sufleteşti şi didactice, profesorul Enache Ionescu, au norocul de a întemeia o căsnicie de reciprocă ambianţă academică, şi armonie conjugală superioară. Ambii au ilustrat cu o rară distincţie şi modestie învăţământul nostru secundar.

Pierderea valorosului său tovarăş de viaţă a fost o cumplită durere pentru d-na Otilia Ionescu, durerea însă nu a îngenunchiat-o, ci dimpotrivă a determinat-o să se dăruiască şi mai generos, mai febril idealului splendid ce avea despre şcoală, ca forţă de creare şi formaţie a valorilor spirituale ale neamului pe plan naţional.

De cum a luat conducerea liceului „Domniţa Ileana", ceeace nu a fost deloc uşor, date fiind împrejurările în care lua naştere şcoala, d-na Otilia Ionescu, cu deosebitul său tact şi neobosita sa activitate de fiecare zi, şi adesea de miez de noapte, a reuşit să înalţe în adevăr o operă de care poate fi mândră. Şasesprezece ani de conducere în care micul local, atât de neîncăpător la început, a crescut mândru şi impunător, cu toate vitregiile situaţiei locului, vecinătăţilor şi spaţiului necesar atâtor cerinţe pentru o şcoală de sute de eleve. Marele merit este de a creia aproape din nimic ceva, care să dăinuiască peste vremuri, ceeace d-na Otilia Ionescu a realizat, nu zic în întregime, faţă de idealul ce urmărea, şi limitarea posibilităţilor de realizare atât de greu de obţinut.

Cunoscând înfăptuirile şcolare din Germania d-sa a năzuit să înfăptuiască şi în şcoala românească modelul în care să armonizeze localul, cu tot utilajul necesar unui învăţământ viu adaptat realităţilor istorico-sociale de serioasă ţinută naţională.

A înălţat rând pe rând clase de cursuri şi săli auxiliare, necesare diferitelor obiecte de învăţământ: laboratoare, biblioteci, săli de lucru, gimnastică, etc.; iar în cadrul acesta împreună cu corpul didactic şi personalul administrativ, a veghiat la plămădirea atentă, asiduă, activă, vie şi plină de roade *a sufletului viu al şcolii, sufletul elevelor,* al acelor copile de 11—12 ani, cari intră în liceu atât de

micuțe ca să-l părăsească adolescente cu suflete și caractere, de care neamul nostru să fie mândru.

Pentru modelarea intelectuală și educativă a acestui suflet viu al școlii, sufletul bogat, neobosit și atât de bine pregătit al Directoarei a ars ca o făclie ce nu a cunoscut odihnă, și lumina sfințită de cultul datoriei îndeplinită cu toată râvna, a veghiat și a pătruns în cele mai adânci cute de suflet și de minte, transfuzând zi cu zi, lumina din lumina bogată a culturii sale științifice, și a sufletului său superior.

Cu tactul, cu inventivitatea pedagogică, cu bunătatea revărsată în cascade de înțelegere pentru tot omenescul în devenire, a materialului uman ce ni se încredințează în școală, d-na Otilia Ionescu a creiat și perpetuat o atmosferă de armonie desăvârșită, între colaboratoarele sale, colegele ce i-au purtat totdeauna respectul plin de sinceră afecțiune și neîntreruptă prețuire a personalității sale; între profesoare și eleve, între tot ce stă în legătură cu evoluția din interiorul unei școli, între școală și familie, d-na directoare a reprezentat în chip magistral echilibrul, măsura, ordinea, delicatețea, eleganța și distincția chiar în admonestări, dacă era silită să le facă, ca și în încurajările și toate hotărîrile de ordin pozitiv prin care conducea, creind atmosfera de autonomie morală, isvor de manifestări spontane ce înobilează în chip deosebit desvoltarea spirituală a colectivității școlare.

Despre realizările materiale ale d-nei Otilia Ionescu lăsăm să vorbească anuarul liceului intitulat: „Din viața unei școli".

Despre concepțiile educative și pedagogice ale fostei directoare a liceului „Domnița Ileana", vom reproduce ceva din cuvântarea rostită de d-sa cu prilejul împlinirii a 8 ani de funcționare a liceului. In fața d-lui Ministru al școlii de atunci, d-l Dr. Angelescu, d-na Otilia Ionescu și-a rostit gândul întreg, sincer, curagios, limpede și fără echivocuri, însuflețită de adâncul respect pentru adevăr și realitate spre care trebuie să tindă învățământul, al cărui scop suprem să fie: învățământul național.

Cu o uimitoare previziune a vremurilor ce străbatem azi, d-sa spune în 1934 lucruri de o surprinzătoare actualitate.

„Pentru omul cult, nu atât idealul absolut și totdeauna mai ușor de conceput, nici fapta — care rămâne totdeauna în urmă — *ci cinstita năzuință de mai bine, această sfântă aspirațiune spre perfecționarea absolută,* este unitatea de măsură a judecăților lui de valoare și apreciere în tot ce spune și înfăptuește.

In lumina acestui adevăr am socotit că o sărbătoare inaugurală ca cea de astăzi, întru cinstirea unei neîntrerupte munci de 8 ani, ca aceea ce s'a depus la această școală, este un moment și prea de tot solemn, pentru a-l lăsa să treacă numai așa ca un ușor divertisment, sau o intermitentă relaxare între două clipite de efort, cum se face de obicei, la serbările școlare, dar și un prilej de prea multe și alese virtuți pedagogice, nu numai pentru cei mici ci și pentru cei mari, pentru a nu-i reliefa ceva mai în amănunt, *fiorul* atât de educativ ce ți-l lasă totdeauna în suflet, distanța dintre ideal și realitate".

Câtă pasiune pedagogică și cât de pătruns se cere să fii de înalta responsabilitate pedagogică, spre a simți *fiorul* despre care

vorbeşte d-na Otilia Ionescu, care a trăit zi de zi, an de an, acest sfânt freamăt al sufletului de educator consacrat şi desăvârşit!

Vorbind despre evoluţia şcoalei, dealungul vremurilor, ne schiţează retrospectiv năzuinţele ei încă dela societăţile primitive, când „imitaţia spontană sau forţată a faptei bătrânilor de către tineri era toată educaţia. Când viaţa societăţii primitive intră în contact de corelaţiune cu valorile sufletului colectiv şi primitiv, ne mai fiind de ajuns, şi alte valori îşi fac apariţia şi se suprapun, apar valorile personale, cuminţi cârmuite de logica clară a conştiinţei individuale şi fapte impintenate de imperativul categoric al fragilei responsabilităţi morale.

Dar, odată cu acestea, îşi face apariţia şi şcoala ca factor de educaţie aparte.

Cu vremea şcoala publică are un rol tot mai precumpănitor, ea trebue să pue în valoare personalitatea omenească şi trece asupra ei obligaţia creierii de personalităţi, obligaţia de ridicare a întregului grup naţional, *până la rangul de adevărată personalitate colectivă*, înzestrată cu un simt de percepere tot aşa de lucid şi logic ca şi acela al minţii individului, personalitate cârmuită şi de o conştiinţă reală, *tot atât de constrângătoare ca şi imperativul responsabilităţii personale.*

E de reţinut că în aceste idei ale d-nei Otilia Ionescu în 1934, rezidă însăşi germenul problemei educative al momentelor istorice ce străbatem. Individualismul, personalitatea încadrată în colectiv şi subordonată acestuia, spre a servi în social statul naţional, căruia trebue să i se subordoneze toate idealurile educative şi culturale ale tineretului.

Continuând, d-sa spune răspicat şi fără teamă de contradicţie: „Şcoala alături de Biserică şi Armată, de pildă, trebue să stea în fruntea tuturor aşezămintelor şi întreprinderilor publice, într'un stat cultural-naţional. Şcoala, Biserica şi Armata sunt aproape totul în statul cultural, sunt: *sufletul statului de educaţie naţională.*

„Şcoala însă pregăteşte şi prelucrează materialul trupesc şi virtuţile sufleteşti ale fiinţei omeneşti în creştere, pentru amândouă (Biserică şi Armată), deprinde pe copil cu mersul umăr la umăr, tovarăş şi la bun şi la rău cu toţi camarazii de clasă şi conşcolarii lui, şi stabilind între zidurile ei norme de conduită şi forme de organizare după chipul şi asemănarea celor din Stat, marea şcoală a neamului deprinde însfârşit pe copii şi-i mlădiază cerinţelor mai adevărate, cu viaţa cetăţenească viitoare".

Şi ajungând la întrebarea: „Ce este Şcoala?" Clădiri măreţe, comitete şi eforii şcolare? Iată ce ne răspunde d-na Otilia Ionescu:

„Măreţele noastre clădiri şcolare seamănă prea mult a cazărmi, bune desigur pentru disciplina soldăţească a unor energii mature, dar, firește nu tot atât de potrivite pentru educarea unor energii copilăreşti în creştere. Arhitectura modernă n'a parvenit încă să creeze stilul, adevăratul stil de construcţie şcolară, iar corpul nostru didactic cu toată selecţiunea sa din ce în ce mai aleasă, a rămas totuşi, în parte prea mult înclinat şi *absorbit meşteşugului de erudiţie cărturărească şi de obligaţie funcţionărească*".

Sunt în aceste fraze adevăruri aşa de actuale, încât trebue neapărat să se ţină în seamă, căci d-na Otilia Ionescu le-a rostit din-

tr'o convingere puternic înfiptă în realitate. In adevăr, localurile de şcoli cazărmi, au mai toate din aspectul lapidar al versului, „Liceu cimitir al tinereţii mele, (sau) „Liceu cimitir cu lungi coridoare", întunecoase, glaciale, rău luminate şi greu de încălzit, cu subsoluri ce servesc de clase celor mai cruzi elevi, cu săli ce nu se pot încălzi şi în care trecerea dela toamnă la iarnă sau dela iarnă la primăvară, sădesc reumatismul în mădularele prea tinere ale şcolarilor".

Cât priveşte „prea multa înclinare spre erudiţie" şi pedanterie adăugăm că trebue să recunoaştem cinstit că e prea vădită tendinţa de a face din nişte bieţi virmuşi palizi şi mulţi, foarte mulţi dintre ei degeneraţi fiziceşte chiar din primele clase, nişte mici enciclopedişti, deformaţi intelectualiceşte de avalanşa noţiunilor cu care vrem să le îndopăm creerul fraged. Şi, Doamne, atâtea lucruri abstracte şi departe de realităţile vieţii, cari nu dau în cele mai multe cazuri decât superficiali intelectuali. Şi iată ce ne mai spune d-sa:

„Şcoala Statului Naţional nu trebue să scoată numai eruditi şi funcţionari ci ea *urmăreşte idealul de a creşte şi făuri buni cetăţeni.* Ce este un bun cetăţean? Este acela care cunoaşte atât trecutul neamului din care face parte cu toate ridicările şi scăderile lui, cât şi formele politice şi legile lui de organizare; un bun cetăţean trebue să fie şi un productiv cu mintea şi braţul: un muncitor. *Rentierul şi sinecuristul parazit sunt excluşi dintr'un adevărat stat cultural.* Un adevărat şi bun cetăţean trebue să se şi poată înălţa nu numai cu mintea dar şi cu fapta deasupra nevoilor şi intereselor lui particulare sau de clasă, pentru a putea vedea şi pe acelea ale întregului căruia trebue să i se subordoneze.

„Idealul şcoalei naţionale este de a forma şi de a creşte oameni întregi".

„Dar apropierea de acest ideal pedagogic este în legătură cu o mulţime de nevoi, bogăţia şi calitatea materialului didactic, starea financiară-pedagogică: suflete energice şi talente pedagogice inventive, nu ne îndoim, vor suplini şi în această privinţă multe lipsuri, dar apropierea de idealul nostru de cetăţean e *în funcţie şi de ereditatea copilului de şcoală, de capacitatea lui de muncă, înzestrarea lui sufletească sau trupească, de hrana şi sănătatea lui,* iar acestea depind la rândul lor, de buna sau reaua stare a claselor noastre sociale, de igiena şi moralitatea vieţii noastre publice, şi mai presus de toate, de simţul de dreptate al statului faţă de toţi. Pedagogia nouă se înfăţişează şi cu această latură bio-psihologică şi socială, dar între anumite limite şi peste greutăţi energia sufletească şi talentul pedagogic pot răzbi".

„Iată dece şcoala naţională îşi pune toată nădejdea, — va trebui să şi-o pună mai ales în aceste timpuri grele — pe iubirea de neam, avântul şi puterea de abnegaţie a profesorimii sale; pe sănătatea ei trupească şi sufletească, pe puterea de muncă şi talentul pedagogic inventiv al educatorilor neamului, iar Statul nostru cultural-naţional va da deci toată atenţia pregătirii şi selecţionării unui atare corp didactic.

Numai de o astfel de pregătire a dăscălimii atârnă ca şcoala noastră de astăzi, de învăţătură cărturărească şi de unilaterala pregătire biurocratică, şcoală a cărei aşa numită cultură integrală, se

reduce în bună parte (după zicala strămoşească: in omnibus aliquid, in toto nihil) la o vanitoasă superficialitate şi jalnică unilateralitate mnemotechnică, faţă de multiplele cerinţe ale vieţii să se transforme într'o adevărată şcoală de cultură reală şi muncă productivă, în şcoala activă, şcoală de educaţie naţională.

„Asta nu înseamnă că pedagogia noastră activistă ar face cumva din profesor centrul tuturor preocupărilor vieţii şcolare. Dimpotrivă o cerinţă cardinală a pedagogiei activiste este: preocuparea în primul rând de copil: pentru ca, după cum se exprimă atât de plastic Demey pedagogul de frunte al Americii, copilul este şi trebue să fie: „Soarele, în jurul căruia să graviteze ca nişte sateliţi toţi factorii educatori". Dar tocmai pentru realizarea unui astfel de principiu, ne trebuesc profesori mai bine pregătiţi decât cei de azi, pedagogi, care cunoscând trebuinţele sufleteşti şi trupeşti ale diferitelor vârste copilăreşti, să ştie de unde trebue să înceapă şi unde trebue să ajungă; talente inventive, cari să-şi poată tăia singure drumuri noi şi descoperi mijloace de procedare sau cel puţin să aibă atâta iscusinţă, încât *să poată adapta şi mlădia metodele vechi şi cunoscute noilor nervi şi temperamentelor individuale* de copil, ce-i vor eşi în cale, suflete vii şi libere în stare să provoace numai prin sugerare şi persuasiune în sufletul copilului imperativele categorice ale moralei cetăţeneşti, să nu le poruncească făcându-le odioase. Mai mult decât oricare dintre cetăţeni, profesorul trebue să fie un om întreg, un kalos kai agatos, liber de prejudecăţi, entuziast şi fericit de fericirea altora".

Incheem cu acest citat din însufleţita rostire a d-nei Otilia Ionescu, spre a se vedea ce concepte superioare şi obiective are d-sa despre: învăţământul naţional, pe care s'a străduit să-l cultive în şcoala ce a condus cu atâta destoinicie 16 ani.

Liberă de prejudecăţi, entuziastă, energică, neobosită şi generoasă intelectualiceşte şi moraliceşte, fosta directoare a liceului „Domniţa Ileana", a fost în adevăr fericită de fericirea ce a putut crea altora şi mai ales elevelor sale, cari i-au fost atât de dragi.

Caracter de superioară calitate morală şi spirituală, fanatică slujitoare pe altarul marilor virtuţi ale şcolii, plecarea d-sale, a lăsat vădite goluri şi regretul de a nu mai continua încă o strălucită activitate. A rămas însă pentru noi exemplul culturii alese, idealul de atins ca suprem scop al activităţii noastre didactice, prezentă şi viitoare.

Agatha Bacovia

IUBIREA MINCIUNII

L'amour du mensonge": „Charles Baudelaire".

Și când te văd purtându-ți superba nepăsare
În cântec de vioare ce năvălește'n unde,
Oprind alene pasul, în dulce legănare,
Molcom rotind privirea-ți ce-atât de-adânc pătrunde,

Sau când îți admir fruntea, cu bolnava-i paloare,
Pe care joacă'n focuri luminile de lampe
Și torța serii pune un răsărit de soare...,
Ori ochii tăi, mai gingași ca ochii din vechi stampe,

Imi spun: „Cât de frumoasă-i, ce straniu 'nfrăgezită"!
Bogata amintire, coroană de crăiese,
O însorește..., coaptă ca fructa, pârguită
E inima-i, și trupu-i cere iubiri alese.

Ești oare fruct de toamnă cu-arome minunate?
Ești tristă urna morții ce-așteaptă lăcrimare.
Parfum ce ne dai vise de oaze'ndepărtate,
O pernă ce mângâie, ori un coș cu flori rare?

Eu știu că sunt pe lume atâți ochi plini de vise,
Cari n'ascund nicio taină și nu știu ce-i misterul,
Gingașe cutiuțe, fără odoare'nchise,
Sicrie fără moaște... goale și-adânci ca cerul!

Ești forma 'nșelătoare și'n tine porți minciuna,
Dar sufletul mi-l mângâi și de-adevăr nu-mi pasă;
Că ești nepăsătoare ori rea..., îmi e tot una,
Decor sau mască goală..., te-ador căci ești frumoasă.

Gh. Hilt

1940.

CÂNTAREA ÎNGERILOR

de **Alfredo Panzini**

Trăia odată, într'un oraș al cărui nume nu-i nevoe să-l amintesc, un om cumsecade, bun la inimă și cu stare.

Într'o zi citi din întâmplare în Evanghelie că mai ușor intră o cămilă prin urechile acului decât bogatul în împărăția cerurilor, și se înspăimântă.

Nu că ar fi dorit nici una nici două să intre în împărăția cerurilor, fiindcă atunci ar fi însemnat să jignească legile Domnului. Ar fi vrut însă ca, la sfârșitul zilelor sale, să ducă la ceruri un suflet vrednic de viața fără de moarte din împărăția cerească.

Pentrucă, dacă sufletul e un dar dela Dumnezeu, e și o răsplată a omului.

Și gândindu-se adânc la tâlcul vorbelor evanghelice, îi păru că sufletele celor bogați și puternici, fără să-și dea ei seama, se făcuseră de piatră în fața nenorocirilor omenești. Așa dar sufletele lor, fiind împietrite, sunt asemeni cămilei care nu poate trece prin urechile acului.

Știind acest lucru, se gândi ce-i de făcut. Își rândui deci avutul într'așa fel ca să nu-i lipsească, lui și familiei, cele trebuitoare, iar prisosul se apucă să-l împartă spre binele altora.

Intreba unde erau săraci de ajutat. Se ducea în prăvălii și lăsa vorbă să-i ducă atâta pâine, atâta făină, atâta vin, cutăruia ori cutăruia.

Nici odată nu voia să se știe cine a făcut binele.

Se ducea să-i vadă pe neputincioși; ar fi vrut să meargă și la bieții întemnițați, dar paznicii închisorilor nu-i îngăduiau acest lucru, deși el le-o mărturisea hotărît că nu împlinește decât una din cele șapte virtuți creștine: mila.

Se gândi să-și apropie învățătura creștină; citind odată o cărticică vestită „Imitatio Christi", găsi scris astfel: „Vreau mai curând să simți pocăința decât să cunoști prin morală ce vrea să însemne pocăința".

Iar în alt loc: „De-ai ști pe dinafară toată Sfânta Scriptură și toate învățăturile oamenilor înțelepți, ce lucru ți-ar mai fi de folos în afara dragostei și harului dumnezeesc?".

Și mai găsi scris: „Nu vorbele mari îl fac pe om sfânt și drept, ci viața fără de prihană îl face pe om drag lui Dumnezeu".

Şi altundeva: „Zădărnicie e setea de măriri omeneşti şi înălţarea în rang şi puterea între oameni".

„Până aici totul merge bine" îşi spuse bunul om, pentrucă dorinţa de mărire în putere şi renume între semenii săi nu-i trecuse prin minte, nici măcar prin vis..

Şi trăind aşa, la moarte, cartea faptelor bune din mâinile îngerului său păzitor era mare, pe când cea ţinută de notar era mică. Abia lăsă cu ce să-l îngroape: şi niciun rând de voroavă cu prilejul morţii nu s'a răspândit prin gazete: a fost de bună seamă şi el cuprins, dar fără nume, în acea dare de seamă din gazete unde stă scris: morţi ,atâţia, născuţi atâţia; 18 băeţi, 19 fete, la un loc 37. Căsătorii 18".

Prin urmare cu totul şi cu totul necunoscut, tocmai ca în rugăciunea: „Doamne, fă să nu mă ştie nimeni".

Dar ce înseamnă toate acestea? Deajuns că îl recunoscu Dumnezeu!

Fiindcă în viaţă fusese un om aşa de deosebit, Domnul îi trimise întru întâmpinare doi heruvimi ca să-i primească sufletul şi să i-l ducă în ceruri: aşa ceva Dumnezeu face foarte rar.

In Raiu avu loc de cinste şi se văzu alături de oameni cari, când pleacă în călătoria de dincolo de mormânt, îşi iau cu dânşii toată adunătura ştiinţei lor; dar nu preţueşte nimic, pentrucă până a nu sosi bine la porţile Raiului li se întâmplă ca unuia ce ar porni în spate cu o sarcină de omăt: când sosește acasă, nu mai găsește nimic. Toată ştiinţa se topeşte ca zăpada.

Sărbătorile din raiu nu-i uşor să le descrii, dacă n'ai fost acolo ca Dante; dar până şi el nu ne-a dat decât puţine ştiri, pentrucă, după ce te-ai întors pe pământ, amintirea se şterge, cum el însuşi ne-o spune.

Oricum, din cât se poate şti, pare-se că de acolo de sus, s'ar vedea tot cuprinsul nesfârşitului şi că fără spaimă s'ar cuprinde tot timpul nemăsurat.

Un lucru însă se ştie bine: că se fac acolo minunate cântări. Ingerii cântă din harpe şi viori aşa de frumos că noi nici nu ne putem închipui.

Şi iată, într'o zi, Dumnezeu umbla prin Raiu, cum obişnuia câteodată, să-i vadă pe fericiţi.

Ce s'o fi întâmplat?

Domnul vede cum pe obrajii acestui om bun curgeau încet încet două lacrimi mari. Uimirea Tatălui ceresc nu fu mică de loc. Cum ştim cu toţii, lacrămile oamenilor sunt duse în cer şi acolo schimbate în mărgăritare, cu care apoi meşterii cerului fac cele mai minunate podoabe. Cum am spus Domnul rămase foarte uimit.

„Dece plângi, omule? întrebă Dumnezeu. Aici, în Rai, nu se plânge. Nu te desfată îndeajuns cântarea heruvimilor mei?".

Şi omul zise:

„Mi-amintesc, Doamne, de ceva ce am lăsat pe pământ".

„Poate bogăţiile?".

„O, nu, Doamne".

„Puterea?".

„Nu mă gândeam la ea nici când eram jos pe pământ".
„Mărirea?".
„Dar ce mărire mai mare decât să ai un loc în cer?".
„Atunci, ce?".

Şi omul zise: „Când eram pe pământ aveam o fetiţă, cu feţişoara ca o petală de iasomie; seara adormea în pătucul ei cu mânuţele cruce şi toate dimineţile, când se deştepta, cânta de voioşie că trăeşte: cânta cu atâta voioşie că i-am şi dat numele de *Voioşica;* şi era cântecul ei aşa de neprihănit că îmi părea o rugăciune şi, ascultând glasul copiliţei mele, mi se părea că mă rog. Acel cânt, o Doamne, îmi pătrunde iar în inimă. Fă Doamne, fă să aud iar cântecul copilei mele!".

Şi Domnul, care e bun şi care are legi deosebite de ale noastre, porunci să înceteze cântarea heruvimilor şi astfel glăsciorul Voioşicăi, numai el, se auzi, cântând pe pământ un cântec dela ţară.

Şi fericiţii deschiseră ochii şi stelele se opriră din mers să o asculte.

Trad. de **Ioan Micu**

O EVOCARE: DAN ALEX. BOUREANU

Văd și acum ziua aceea a plecării. Unitatea se va îmbarca în gara Dealul Spirei. Toată ziua mi-o petrecusem în curtea batalionului așteptând clipa plecării. Lăsam în urma mea multă suferință și duceam cu mine tot atâta cât lăsam sau poate mai multă. De dimineață așteptam într'una cu raniţa pregătită, cu restul echipamentului bine încătărămat. Le pipăiam făcându-le mereu inventarul: sacul de merinde, umplut cu cărți, masca de gaze, cartușierele, casca, enorma raniță peste care se încolăciau mantaua, pătura cazonă și o pătură „țivilă", pușca, revolverul și o servietă. Le-am pus toate acestea în automobilul unității și am plecat târziu spre casă să-mi mai văd odată ceeace lăsam în urmă. Nu eram încă sigur că vom pleca nici în noaptea asta. De cinci zile se făceau mereu pregătirile regimentului, iar plecarea se amâna. Și ne atrăgea pe toți plecarea asta în bezne, în necunoscutul Rusiei, fără limite, fără definiție. O, cu câtă putere magică ne atrăgea pe toți necunoscutul acesta care plutea peste noi și care, în fond, putea fi însăși moartea ! Erau aci toți camarazii. Pe unii îi cunoșteam bine; doar făcusem un an întreg de mobilizare împreună, în București și pe „zonă". Erau mai multe echipe împărțite în părți egale. Un detașament pleca sub conducerea d-lui Maior Alex. Namian, militar integru și om de înaltă cultură și deosebită sensibilitate artistică. Altul pleca sub conducerea d-lui Maior Mitu Ionescu, acest minunat suflet de român, veșnic surâs și voie bună, camarad și prieten cu fiecare dintre noi și căruia fiecare, în sufletul nostru nu-i puteam spune „Domnul Maior", ci cuvântul acela care stă în inimă și pornește din inimă: „Nenea Mișu". Șeful suprem, omul acela de o necontenită energie, care își acoperea blândețea inimii sub o aparentă duritate militărească, slab, înalt, veșnic îngândurat, care ne certa cu aceeași pasiune cu care ne și iubea, era colonelul Ghimuș, iubit, temut și admirat.

Alegerea detașamentelor fusese făcută după voia tuturor. Fiecare se simțea mândru să plece „pe front". Pasul călca mai tare, capul se ridica mai semeț. Plecăm ! Unde ? Nimeni nu știa. Zvonurile erau vagi. Zaporosje, Dniepropetrowsck, Crimeia, Krasnodar, Rostow ! Undeva departe. Cât mai departe. Mintea număra kilometri de distanță. Aproape 2500 km. departe de țară...

Se dăduse ordinul de îmbarcare pentru ora 9 seara. O minunată noapte de vară. Era în 9 August 1942. Am ajuns la rampa gării. Intunerec. Șiruri lungi de trenuri militare. Cu multă greutate mi-am găsit convoiul. Voci răsunau în întunerec:

— Pepé, ai venit ?

— Sunt aci ! Unde e Burileanu ?
— Prezent.
— A venit Penescu ?
— Da.
— Dar Anghelescu ?
— E pe aici.

Mintal refăceam „apelul". Radler, Trandafirescu, Gabor, Aroca, dom'major Rapcea, sublocotenentul Vasilescu....

Ne îmbarcăm.

— Cine are o lanternă ?

Nimeni nu avea. Nici o lumânare ? Nu. Nu era nimic. Nu aveam nici lampă. Singura fusese luată în vagonul ofiţerilor. Ah, şi mi-era sete. Ce ne facem ? Bidoanele sunt goale.

— Profesore, n'ai ceva apă în bidon ?
— Gol bădie, răspund fără să ştiu cine mă întrebase.

Ei bine, nu. Nu se poate aşa. Nu putem merge pe întunerec şi cu bidoanele goale. Iau iniţiativa.

— Mă duc să caut apă şi lumânări. Cine merge cu mine ?
— Eu ! — aud o voce liniştită, puţin gravă.

Sar din vagon şi stăpânul vocii după mine. Nu puteam distinge mare lucru. O siluetă înaltă, un cap puţin prelung, o barbă neagră, fină. Inotăm amândoi, în beznă, vorbind de toate celea, cu iuţeala de împrietenire care caracterizează pe soldat. Ieşim în şosea şi căutăm. Găsim un fel de prăvălie care avea de toate, chiar şi lumânări. Suntem serviţi imediat. Dar să nu uităm setea. Negustorul avea şi bere.

— Bem ?
— Desigur.

Imi privesc acum pe îndelete camaradul. Un băiat drăguţ, foarte tânăr, cu o privire adâncită undeva în necunoscut, cu un imperceptibil zâmbet în colţul buzelor. O fire tăcută, închisă, meditativă. O barbă neagră îi înconjură obrazul, o barbă a la Italo Balbo. Dar oricât am fi de soldaţi uzanţa lumii este mai tare.

— Hai să ne cunoaştem ! Eu sunt Petru Ionescu...

Tânărul ridică mirat privirea. Imi spune potolit că mă cunoaşte din scris, că mi-a urmărit activitatea, că-mi citeşte articolele, în special cele din *„Gândirea"*. Apoi, deodată, cu un aer de mândrie legitimă, exclamă, aşa cum exclamase odată şi Rafael Sanzio :

— Anche io sono pittore ! — Şi eu sunt scriitor. Mă numesc Boureanu ! Dan Alex. Boureanu, — completează apoi pentru o definitivă tranşare a situaţiei. Văd în faţa ochilor imagina unei cărţi cu titlul ei : *„Cai de Apocalips"*. O găsisem la *„Gândirea"* cu o dedicaţie frumoasă. Trebuia să scriu despre ea la Cronica Literară. Dar războiul voise altfel.

— Eşti rudă cu Eugen şi cu Radu Boureanu ? întreb, intrigat.
— Radu mi-e frate, iar Eugen Boureanu e tatăl meu.
— Unde scrii ? Unde ai publicat ?
— Nu prea. Foarte puţin. Dar sunt scriitor. Scriu poezie şi proză. Dacă vrei am să-ţi citesc câteva din poeziile mele. Am caetul cu mine. Dar să ştii, sunt numai lucrări de început. Nu îndrăznesc să scriu, nici mai cu seamă să public.
— Dece ?

— Pentrucă mi-e frică să nu fie ceva slab. Şi eu aşi dori să realizez lucruri cât mai perfecte.

Vorbeşte şi zâmbeşte. Are o privire pe sub sprâncene şi îi place să ţie capul în jos. E parcă urmărit de ceva, ceva greu, dureros, tăinuit.

— Eşti foarte tânăr, domnule Boureanu. Tânăr şi trist. Laşi, de sigur, în urmă ceva ! E explicabil. O iubire !

— Da. Iubesc o fată. Dar nu e numai asta. E ceva mai mult. Despărţirea de părinţi a fost foarte grea. Pe tata l-am sărutat la plecare şi i-am spus: E poate ultima sărutare, tată...

— Nu trebue să fii prea pesimist. Nu moare toată lumea în războiu...

— Ştiu... Şi totuşi eu am credinţa că nu mă mai întorc. Aşa i-am spus şi tatei, aşa i-am spus şi mamei...

— Fii serios. D-ta eşti tânăr şi ai în faţă viitorul şi viaţa. Lasă aceste gânduri negre, prea romantice.

— Nu sunt gânduri romantice. E o convingere a mea...

Berea din sticlă se terminase. Era târziu. Ne-am umplut bidoanele cu apă şi am pornit din nou, înotând în întunerec, spre vagoanele noastre.

Am aprins lumânarea în exclamaţiile entuziaste ale băeţilor, am pus-o în cască şi am agăţat casca de un cui din vagon. Apoi au venit oboseala şi somnul. La miezul nopţii trenul a pornit într'un huruit vag de vagoane grele. Şi drumul începu astfel acompaniat de zgomotul răsuflării camarazilor adormiţi de mult.

Aşa l-am cunoscut pe Dan Alexandru Boureanu, tânărul care nu trebuia să se mai întoarcă din Rusia.

Am străbătut vreme de zece zile lungul drum până la Rostow. Călătorie făcută în trenul nostru cu vagoane de marfă, pe care le-am amenajat cum am putut ca să ne facem un interior confortabil. Păturile de cort le-am pus deasupra paelor, înjghebând un fel de pat. In mod spontan băeţii m'au decretat „şeful" vagonului, pentrucă orice unitate militară trebue să aibă un „şef", iar vagonul constituia o astfel de unitate. La distribuirea raţiilor de pâine, de carne conservată, de unt, marmeladă, pateu de ficat şi alte bunătăţi constituind alimentaţia noastră, făceam împărţeala spre totala mulţumire a tuturor.

Şi timpul trecea în cântece şi tăceri în vreme ce trenul îşi huruia fierăria greoaie peste coclaurile unei Rusii de tăcere şi moarte. Ca să-şi omoare vremea, băeţii jucau ţintar, table sau şah. Am jucat şi eu şi pentrucă eram mereu bătut m'am lăsat păgubaş. Singurul care nu lua parte la „activitatea" aceasta a tuturor era Dan Alex. Boureanu. Din când în când juca totuşi cărţi. Apoi se retrăgea în tăcerea lui sau citea, interminabil, „Fumul Amăgirilor" a lui Sommerset Maugham. Câteodată îl surprindeam stând ore întregi în uşa vagonului, soldăţeşte, privind undeva în depărtare, în urmă sau poate înainte, în trecut sau poate în viitor.

Il văd şi acum, când am ajuns la Rostow şi ne-am instalat provizor. Era într'o clădire enormă, un fost internat sau cam aşa ceva, cu multe caturi, o construcţie şubredă, murdară, cu pereţi în paiantă şi cu pretenţii de confort occidental. I se dăduse însărcinarea de furier al companiei şi îşi căuta o cameră în care să se

instaleze. Cu două zile înainte pososiserăm în Rostow. O noapte de smoală, de fum și de beznă. Nu vedeam nimic în fața noastră. Am dormit cu toți undeva pe pământ. Deabia a doua zi de dimineață ne-am dat seama că avusesem drept căpătâi în loc de movile de pământ, morminte. Era un mic citimir armenesc cu o biserică în mijloc, scăpată de distrugere. Boureanu râdea.

— Am dormit pe un mormânt !

— Atunci ai să scrii poate o poezie ! i-am spus.

— Da. Ciudățenia asta mă inspiră. Am auzit inima mortului bătând...

— Când o termini mi-o citești și mie...

— Cine știe când o voi termina și dacă voi mai avea timp...

Il vedeam adeseori cu un caet mic în mână, retrăgându-se în câte un colț. Scrie puțin apoi rămâne în visare, morfolind colțul creionului în gură. Dar deși m'am ținut de el, nu mi-a citit niciodată nimic.

— Nu pot să scriu cum aș vrea ! Nu reușesc nimic. Totuși am scris ceva. Intr'o zi am să-ți citesc.

Acum eram aci și își căuta o odaie ca să instaleze cancelaria companiei. Își adusese o masă și un scaun și purta mereu cu el registrul companiei. Dar peste 2 zile ne-am mutat în altă parte, la Selmaș, o suburbană a Rostowului. Era încartiruit pe aceeași stradă cu mine, în fața casei mele. O stradă de margine pe unde au șuerat de câteva ori gloanțe răzlețe ale partizanilor, dintre cari unul a nimerit în pieptul tânărului poet. Așa că nu peste mult timp aud că Boureanu a fost internat grabnic într'un spital, pentru o operație urgentă. Ne pregăteam să-i facem cu toții o vizită camaraderească îndată ce doctorul va permite. Peste două zile un camarad mi-a anunțat, emoționat, simplu:

— Știi, Boureanu săracu'...

— Cum ! Ce s'a întâmplat ?

— E pe sfârșite ! Nu mai recunoaște pe nimeni.

A fost un moment de uluială generală. Burilianu a plecat cu locotenentul, delegat de noi toți, să-l vadă și să ne aducă vești. Hotărîsem cu toți să mergem după masă la spital. Dar era prea târziu.

A închis ochii, într'o comă din care nu s'a mai trezit, în noaptea aceea, spre ziuă.

Cu Dan Alex. Boureanu am făcut trista inaugurare a cimitirului eroilor români din Rostow.

Am avut sarcina să-i duc, la înmormântare, crucea, o cruce simplă, de brad, pe care o mână nedibace scrisese numele acesta ce ar fi putut fi predestinat unei cariere strălucite. Iar peste cosciugul care se cufunda în pământul acesta al Rusiei, ca în brațele tainei cele deapururi, am aruncat, cu ochii în lacrimi, toți camarazii lui, mâna de pământ a datinei în vreme ce buzele noastre murmurau creștinescul: Fie-i țărâna ușoară !

Nu știu ce s'a făcut cu carnetul lui de poesii. Mi s'a spus că înainte de a muri, într'un moment de luciditate, l-ar fi rupt. Acelasi gest îl făcuse de altfel și atunci când plecase din țară spre front. Ceeace am putut găsi din poeziile și proza lui este foarte puțin. A publicat în revista *„Satul"* câteva poezii, printre care și *„Cre-*

dința". In „*Jurnalul*" din Craiova a publicat nuvela „*Păcatul*", cu titlul „*Greșala*".

Poezia lui Dan Alex. Boureanu este pătrunsă de o sensibilitate aleasă și de un adânc suflu de reculegere și sfiiciune. Poetul își dă seama de imensitatea sarcinii ce și-o ia, de limitele puterii de taină a cuvântului. Sufletul lui vibrează la orice atingere a spectacolelor lumii. Trecerea unei șatre de țigani îi dă prilejul să scrie poezia „*Țiganii*" de mai jos, în care imaginea plastică este încorporată întrebărilor chinuitoare:

In noaptea nepătrunsă pornită'n lungul drum
Se conturează'n beznă o șatră ca prin fum...
Convoiu'naintează spre zarea dimineții
Un melc apocaliptic prin valurile ceții.

Sunt purtători de visuri ce doruri răscolesc
Și care toată viața spre neștiut gonesc,
Sunt sufletele celor pe veci fără hodină
Ce nu-și cunosc căminul și n'au un colț de tină.

Cărora le place viața s'o umble, s'o învingă,
Să-i ude ploaia vara, iar iarna să îi ningă.
In ei se ascund taine de oameni fără glie
Cu gândul în visare și trupu'n pribegie.

In „*Credința*", tânărul poet (nu avea, pe atunci, decât 16 ani) trece firesc prin faza îndoielilor metafizice și confruntând anumite aspecte ale realității cu idealul făurit de mintea lui ajunge la o concluzie evident pesimistă dar care lasă încă, în germene, prevederea unei reveniri sub mantia bogăției unor experiențe ce ar fi putut da desigur naștere unei expresiuni poetice de mare elevație religioasă:

Schit vechiu, uitat locaș de plânsete și rugi,
Monahi îmbătrâniți, uscați ca niște rugi,
Miros înecăcios de mucegai și fum,...
Să fie-acesta, oare, al Domnului Sfânt drum ?

Chilii învăluite, de veci, în întuneric,
In care doar speranța străfulgeră feeric,
Monahi cu fețe supte și roase cruci pe piept,...
Acesta este, oare, chiar drumul cel mai drept ?

Ceasloave desfoiate, cu pete unsuroase,
Frați slabi, de sub șiaguri port resemnări și oase,
Icoane dispărute în colburi și în vreme,...
Ca să vă ierte Domnul atât puteți voi, geme ?

Vechi lespede mâncate de trista călcătură,
Invinși care pe soartă nici urmă n'au de ură,
Opaițe sleite, ce'n colțuri lâncezesc,...
Să fie asta voia Părintelui Ceresc ?

Făclii sărăcăcioase și frânte'n jumătate,
Cruci vechi, mucegăite, de ploi și cari mâncate,
Zăcând sub buruiana uitatelor morminte,...
Aceasta e slăvirea eternului Părinte?

Dece atâta sbucium, dece atâta chin,
Dece atâta plânset și tot pe-atât suspin,
Când stihiile vieții cer luptă cât de grea?
Așa voiește Domnul?... Sau, noi voim așa?

Atras de farmecul naturii, poetul nu poate rezista nici tentației de a cânta luna și, deși subiectul este poate de mult perimat, sensibilitatea lui reușește să dea o expresie de mare frăgezime, realizând un final impresionant în care sentimentul religios apare din nou ca o floare a primăverii prin zăpada rece a îndoelii și a gândului :

Joc de cretă și cărbune
— umbre călătoare —
luna plină, ce apune,
peste câmp și codru pune
magică splendoare,...

Și'n mormântu-i de regină
luna se cufundă, —
când pe zarișlea vecină
o urzire de lumină
cerul îl inundă.

A mutit privighetoarea,
timpul pare static, —
zorilor — ce-aprind iar zarea —
le-a împrumutat culoarea
un penel seraiic.

Dar, această măestrie
n'o pot prinde eu,...
gându-i plumb, s'o poată scrie...
cântăreț poate să-i fie
numai Dumnezeu!

1936 („Zori de zi").

O altă expresie a cântării naturii, un cântec în care, obsedanta prezență a morții se manifestă din nou, în *„Pastel"*:

Plopii și-au rezemat frunțile de cer
Și cu rădăcine le-au îmbrățișat pământul, —
Vechea poartă, ce dă în cimitir
S'a aplecat pe-o cruce, unde-a împins-o vântul
Și a săpat, în piatră, durerea, cu brațul ei de fier.

O cioată, mai încolo, stă hâdă, învechită, —
A fost simbolul Morții... Dar crucea-acum s'a frânt
Și a lăsat de veghe doar ciotul din țărână
Pe care se apleacă un crin, împins de vânt,
Indurerat și firav, cu fruntea înălbită...

Uleiul dintr'o cupă a fost sleit de vreme
Să nu mai lumineze mormanul de țărână
Celui ce-a fost, și astăzi... nimic nu-i folosește...
O cruce își întinde, schiloadă, doar o mână,
Vrând, brațu-i ce căzut-a, parcă'nnapoi să-l cheme...

La 14 ani, copilul acesta cu zâmbetul ciudat, același zâmbet care m'a impresionat de când l-am văzut prima dată, scrie aceste trei strofe în care elementul erotic e întrebuințat ca un simplu motiv al încadrării neliniștilor lăuntrice:

Plângându-i fratele — pe-Osiris —
Zeița Isis crește Nilul
Precum din lacrima durerii
Și-ascute simțul lui copilul...

Tăcuta mea copilărie
A fost a lacremii amare,
Din care cresc, acum, atâtea
Gândiri — icoane'n scăpărare...

Le simt, dar nu le pot cuprinde
In mintea-mi crudă, de copil,
Și-aștept — din mâlul rodniciei —
Belșugul fratelui meu, Nil.

1935 („Nilul").

Iar în *„Pastelul"* următor poetul revine la același motiv care se pare că-l urmărește stăruitor, luna, realizând o adevărată capodoperă de finețe și de noutate a imaginii. Pentru frumusețea ei aproape hieratică, îmi permit să redau în întregime și această poezie:

Luna ca un corn lucește
pe înnaltul cerului
și în hău desvăluiește
mantia misterului, —

Iar un plop, ca de cărbune,
deget al pământului,
se întinde, dar nu pune
cheutori vestmântului...

Peste sumbra estompare
(zebrelire-avântului)

trece, ca o îngânare,
harfa mută-a vântului,

Și'nvălindu-mă în visu-i
orb, ca al mormântului,
irosește în abisu-i
tainele cuvântului !...

Bod, 1937.

Chinuit de problema expresiei care dă haină gândirii și simțirii lăuntrice, poetul își dezvălue în fragmenutl de mai jos un colț al frământării, schițând o stare de spirit pe care o lasă însă în incertitudinea caracteristică oricărei problematice intelectuale. Poezia nu are nici un titlu și o redau în aceeași formă cu modificarea a doui termeni care se repetau prea obositor :

Mă chinuiesc atâtea visuri !...
Dar... unde-s vorbele, vestmântul
In care să-mi cuprind simțirea
Schimbând icoana cu cuvântul ?

Ca diamantele în zgură,
Nebănuite 'n gândul meu
Le port, le simt în devenirea
Sclipirilor de curcubeu.

Și trudnic dăltuiesc în piatra
Simțirii aspre și rebele,
Să scot cuvântu 'ntr'aripării
Din steiul gândurilor mele.

1938.

Imi mai rămâne acest *„Fragment"* nerealizat, desigur, în întregime în ceeace privește expresia poetică și cu influențe din anumite preocupări ce constitue o necesitate a adolescenței, a oricărei adolescențe. O consider drept o fază tranzitorie și asupra căreia firește poetul nu s'ar fi oprit, realizarea sa mergând, evident, spre alte motive de inspirație :

Cine ne-a legat mânile și picioarele ?
Cine ne-a pus lacătul pe gură ?
Până când îndura-vor popoarele
Cumplita robiei tortură ?

Nu avem dreptul să spunem ce ne doare ?
Cine-i mai „mare" ca altul ?...
O frate-al meu, omule... oare
Nu cobori și tu din Innaltul
Părinte — necunoscut și necuprins —
La fel cu potentații de o clipă ?

De ce: ei fără pată și tu... un învins?
Nu se întinde, peste toți, ocrotitoarea aripă
A Veșniciei?... Nimicul ne'nghite pe toți!...
Dece, atunci, stăpâni și iloți!...
Ridică-te! — și sfarămă-ți cătușele,
Aruncă în vânturi cenușele
Mileniilor și suferințelor crunte?
A trecut vremea credinței când, pe munte,
Era, doar, sălaș... olimpian.
Și eu, ca și tine vom urca în vâltoare, —
De cer ne'nvecinăm ori și care, —
Iea seama, gonește în zare
Timpul trezirei, aurora vremii viitoare...

1937.

Imprejurări neprielnice au făcut să nu pot avea la îndemână restul poeziilor lui Dan Alex. Boureanu. Dar din aceea ce am avut, din aceea ce am reprodus aci, cititorul își poate făuri singur profilul spiritual al acestui poet de autentică factură. Vârsta, experiența, cultura viitoare, marile încercări ale vieței, singurul pedagog, singura învățătoare, i-ar fi dat desigur elanul sborului și lapidaritatea expresiei. Stăpân pe formă, poetul ar fi devenit stăpân pe toate adâncurile lui, ar fi pătruns în fântâna îndoelilor, în labirintul greu al întrebărilor și ar fi lovit în cremenea destinului lui cu amnarul violent și duios al sensibilității sale. Am convingerea că prin pierderea lui tânăra și viguroasa noastră poezie a pierdut un pionier de autentică valoare și un mânuitor al cuvântului magic care e poezia.

Dar Dan Alex. Boureanu a plecat să-și facă datoria temător ca strămoșul lui, generalul Boureanu, să nu-l mustre din seninul veșniciei că nu a vrut să răspundă la chemarea țării. A plecat cu zâmbetul lui ciudat pe buze și a rămas acolo, în cimitirul din Rostow unde, azi, s'au abătut iarăși urile și spaimele infernului roșu pe care se dusese încrezător să le înfrunte.

Petru P. Ionescu

S O N E T

Când dintre cetini se ridică ceața
Și urcă leneșă pe-albastre căi,
Din liniștite, adormite văi,
Tălăngi de oi despică dimineața.

Un soare numai purpur și văpăi
Dintr'o privire'nvălue verdeața
Pădurilor de fagi și crește viața
Aprins, în ochii mândrilor flăcăi

Ai firavei și blondei Cosânzene
Cu flori în păr, pe-obraz și pe altițe,
Cu leneșe priviri și-albastre gene...

Flăcăi ce dorm pe pat de romanițe
In mirosul adânc de sânzâiene
Visând povești cu îngeri și domnițe.

Grigore I. Grecu

SERGIU LUDESCU (MIRCEA TIRIUNG)

Pe galbenele stepe ruseşti a căzut în primele luni ale războiului, Mircea Tiriung. Făcea parte dintr'un viteaz batalion de Vânători de Munte, care se acoperise de gloria unor strălucite fapte de arme. Tânărul sublocotenent a ţinut astfel să poarte arma cu aceeaş cinste cu care purtase în viaţa sa civilă, pana.

Era un băiat înalt, blond, cu grele priviri melancolice. Când l-am cunoscut, cu mulţi ani în urmă, îmi amintesc plăcerea ce mi-a produs obrazul lui sănătos şi silueta sa sportivă. Iubea sporturile, fiindcă iubea soarele şi tinereţea. Nopţile lungi de studiu, din vremea studenţiei şi mai târziu din vremea bogatei sale activităţi, care puteau să lase nefericite urme, şi le recompensa prin acele câteva ore închinate rachetei, vâslei sau drumeţiei. Alături de carte şi de condei, erau singurele sale pasiuni autentice şi constante. Mai târziu aflai însă, că sub acel piept tare şi bărbătesc, bătea o inimă delicată, prea delicată poate, sensibilă la toate asprimele şi întrebările vieţii. Această inimă i-a purtat mâna spre poezie, cum cultura sa vastă şi spirtul de subţire intelectualitate l-au condus spre lucrarea grea ştiinţifică şi spre subtilităţile esseului. Universul său interior, sbuciumat şi sensibil la toate vânturile incertitudinilor, era în contrast cu calmul şi optimismul obrazului său sănătos şi rumenit de soare. Mircea Tiriung ne-a lăsat amintirea duioasă a unui camarad delicat şi atent, ce ştia să-şi pitească bine grelele sale tristeţi interioare, pe care le-a confesat doar hârtiei...

Mircea Tiriung a fost un poet de delicată inspiraţie, după cum trecea, potrivit activităţii şi lucrărilor sale de specialitate, unul din cei mai bine pregătiţi şi talentaţi tineri sociologi.

Incă depe băncile universităţii, s'a distins ca un condeiu sprinten şi inteligent, şi ca un spirit ştiinţific de valoare. După ce şi-a luat licenţa în drept, s'a alăturat vastei şi rodnicei activităţi a Institutului de Ştiinţe Sociale, devenind în scurt timp unul din cei mai buni şi preţioşi anchetatori tineri ai lui. Element harnic şi cu deosebite aptitudini pentru această nouă carieră pe care şi-a ales-o, Mircea Tiriung publică mai multe studii, drept fruct al cercetărilor sale, care atrag atenţia cercurilor ştiinţifice. Cu osebire cercetările sale asupra ţăranilor veniţi la Bucureşti în căutare de lucru şi asupra plutaşilor, apărute în revista „Sociologie românească" (volumele IV şi V), editată de Institutul Social Român, îl consacră ca pe un element de mari promisiuni.

Specializat în anchete, este chemat de Institutul Central de Statistică tocmai în vederea organizării unei atari echipe de an-

chete şi cercetări, în cadrul căreia a desfăşurat o bogată activitate şi a adus preţioase servicii înaltei Instituţiuni.

Fire artistică şi cu certe intuiţii poetice, Mircea Tiriung a scris versuri melodioase şi de adâncime de gândire, sub pseudonimul *Sergiu Ludescu*. Revistele la care a colaborat mai intens, cu cronici literare şi cu poeme, au fost Revista Fundaţiilor şi Convorbiri Literare. Versurile sale poartă pecetea unui spirit delicat, sensibil, înclinat spre meditaţie. Atitudinea sa pesimistă în faţa vieţii şi a marilor probleme metafizice, îi smulg accente de tristeţe adâncă şi incurabilă. De fapt poezia lui Mircea Tiriung nu este un prilej pentru a versifica, pentru a-şi încerca virtuţile uneltelor sale poetice; ci pentru a pune într'o formă potrivită gândurile şi sentimentele sale veşnic iscodite de marile întrebări şi incertitudini. De aceea poezia lui Mircea Tiriung (Sergiu Ludescu) este lipsită de bogăţia imagistică şi de verbalism plastic; simplă, delicată, cu intime armonii discrete, ea exprimă bogatele sale conţinuturi sufleteşti şi finele arabescuri de gândire. Nu e totuşi o poezie eminamente intelectuală. Versul său, natural, simplu, neted, este străbătut de un cald şi vibrant fior liric, strunit însă şi pitit după haina monahală poetică. Suflet plin de adâncimi şi spirit în căutare veşnică a cheilor tuturor problemelor existenţiale, poezia sa nu este o ornamentală transcriere a emoţiilor sale lirice, ci o substanţă mai bogată şi grea, în retorta căreia s'au topit toate esenţele de simţire şi gândire.

Dintre toate problemele, problema morţii este aceea care apare mai des în poeziile sale. Parcă presimţându-şi sfârşitul prematur, nu mult înainte de a se declara războiul şi de a pleca pe front, de unde nu s'a mai întors, scrie:

Am înţeles,
Moartea mi-a trimis azi cel dintâi semn;
Am zărit-o în ochii prietenului care m'a compătimit
Şi mi-a adus aminte atunci de o prezicere de demult.

Nu voi spune că nu iubesc încă viaţa: cerul, munţii, copacii...
Dar sunt atât de obosit, atât de trist!
Cineva a cântat în mine pe alte clape melodii ciudate
fără să mă mai turbure ca altă dată.

S'au năruit pereţii acestui suflet care-i al meu.
Şi poveştile prietenului, nu m'au desprins dintre ceţuri.
Nu pot plânge pe umărul nimănui,
dar voi lăsa floarea unui zâmbet
care va mărturisi totul.

(*„Semnul marei plecări"* — Convorbiri Literare)

Ce vânt de grea dezolare bate peste umărul poetului, exprimat atât de înfiorat!

Acelaş sentiment al morţii, dar de rândul acesta nu grav, dureros, ci calm şi senin îl aflăm şi'n această poezie, cu titlu „Scrisoare", cu vers potolit şi discret, în care poetul, împăcat, aşteaptă deslegările cele depe urmă:

Prietene, iartă-mă
de a nu fi venit
să vorbim despre dorite plecări
sau privind pe geam, să tăcem

Apropie-ţi chipul înlăcrimat de al meu:
priveşte-mi cartea cu filele netăiate...
In noaptea asta ciudată ca niciodată înaltă şi adâncă,
vom pleca pe o corabie cu pânze galbene, negre,
pe care de mult a pribegit Tristan.

Dă-mi mâna: mâinele noastre
strânse însemnează prietenie.
Şi nu te mâhni că apoi
te voi lăsa singur, pentru că e
totuşi un drum, cel din urmă,
pe care acum numai eu voi merge.

Şi a plecat poetul pe cel din urmă drum, care trece pe undeva prin galbenele stepe ruseşti, dar care era drumul unui sfânt eroism.

A lăsat Sergiu Ludescu în manuscris, un volum de poeme, ce urma să se cheme „Stins", o culegere de cronici literare şi un mai întins studiu asupra lui Dostoewski. Moartea i-a frânt pana, înainte de a-şi fi putut da măsura talentului său.

Dar i-a permis să dea măsura forţei braţului său tânăr şi generos, gata de supremă jertfă pentru onoarea şi libertatea ţării sale. Ultima pagină pe care a scris-o, nu cu tocul ci cu preţul vieţii sale, a fost pagina celui mai sfânt şi mare eroism.

Vasile Damaschin

ALEXANDRU POGONAT

De Alexandru Pogonat îmi sunt legate amintirile unor ani de studii liceale şi ale unor comune începuturi literare, într'un inimos oraş al Moldovei.

Venit la Bârlad din Iaşi, pentru a-şi continua cursul superior al liceului, cu Pogonat şi cu Mircea Pavelescu am ars candela multor idealuri, împărtăşindu-ne lecturi şi schimbând idei asupra unor tinereşti creaţii literare. Colocviile noastre, purtate prin grădina publică a domnescului târg moldovean sau în odăiţele adolescenţei noastre, pe care Pogonat le umplea cu fumul proletarelor sale ţigări, aprinse una dela alta, nu prea se refereau la cărţile de şcoală, deloc preferate în această epocă, cât la scriitorii en vogue, toţi trei manifestând o mare pasiune pentru scrisul străin şi autohton modern, cu osebire pentru progresul expresiv şi pentru frumuseţile subţiri ale artei noui.

Şedinţele intime ale „Academiei Bârlădene", mai cu seamă acele din scunda cameră dela „Casa Naţională", unde un cais ne trimetea primăvara podoaba albă a florilor sale prin fereastră, erau deosebit de animate când acest neastâmpărat buchet pe care-l formam noi, încercam să derutăm vechile credinţe artistice tradiţionaliste ale întrunirilor. Totuşi, aşa cum s'a putut vedea mai târziu din activitatea literară a celor trei, moldoveni prin fire şi idealuri, nici unul nu şi-a smuls rădăcinile din solul sufletului şi tradiţiilor moldoveneşti, care stăteau amestecate, ca rare şi puternice arome, în substanţa lor literară şi morală.

Pogonat, ca şi Mircea Pavelescu, improviza foarte uşor şi avea pasiunea versului frumos şlefuit şi rar. (Acesta era nu Mircea Pavelescu din prima fază, a sonetului Meredian, virtuţi franceze artistice pe care le împărtăşea şi Pogonat, dar care mie îmi erau atât de nesuferite. Versul heredian, monumental şi strălucitor, semăna cu acele lustruite blazoane, goale pe dinăuntru). Mircea Pavelescu ne uimea printr'o memorie neobişnuită, recitându-ne cu o uşurinţă şi cu un debit uimitor, versuri din toată literatura franceză şi românească, cea parnasiană cu osebire.

Pogonat era o fire de moldovean de familie intelectuală, fire meditativă şi cu gust subţire pentru artă.

Puţin la trup şi sensibil, Pogonat nu-şi retoriza sentimentele, de care a dat mai târziu dovadă pe acea cumplită linie de foc din Răsărit, unde avea să facă figură de erou. Îşi iubea Iaşul copilăriei lui, ca un ieşean adevărat, Iaşul unde a îmbrăcat mai târziu toga de magistrat şi unde şi-a sărbătorit durabilele sale succese literare.

Corespondența cu familia, în tot acest răstimp cât a locuit la Bârlad, unde a dus viață studențească boemă, era totdeauna atentă, duioasă și uneori... poetică!

Imi amintesc că la sfârșitul unui an școlar, după luarea cu asalt a examenelor de fine de an, a trimis părintelui său următoarea telegramă... în versuri, pe care, cu toată memoria mea dificilă, o reținși astăzi:

S'a făcut. Am trecut. Promovat.
Pogonat.

Pe urmă, ani lungi și cenușii s'au așternut peste noi, acoperind distanța dintre Bârlad și Iași, unde s'a reîntors, și soarta n'a făcut să ne mai întâlnim, decât târziu de tot, la București, când Pogonat, după o frumoasă carieră de avocat și apoi de magistrat, apucat de dorul de hoinăreală a părăsit Iașii plecând în Capitală, unde și-a reluat boema tinereții, cu lipsuri, idealuri și creații literare de succes. Numai amintirile depănate rar de tot cu Mircea Pavelescu, pe care o subită pasiune pentru marină îl urcă pe vasele noastre militare și-l poartă câțiva ani pe harta apei mărilor, cuprindeau uneori și pe acel Pogonat al adolescenței noastre.

Vestea morții sale, pe câmpul de bătaie, m'a îndurerat și mi-a aruncat doliu peste suflet și peste aceste suveniruri îndepărtate.

I-a fost dat lui Pogonaet să-și frângă mândra sa baionetă, undeva, departe de țară, pe recile stepe rusești!

Ne-a rămas dela el un braț de duioase amintiri și o seamă de manuscrise și reviste, care mărturisesc un suflet rar și calitatea talentului său artistic. O mână pioasă, bănuiesc din familie, i-a adunat sub textul „Sfat de taină" o parte din versurile sale, respectând un proectat volum de poezii aflat printre manuscrisele sale rămase, căruia i-a adăugat ceeace a crezut că este mai reprezentativ în scrisul său.

Incă depe băncile liceului a scris versuri și a publicat, dovedind o deosebită ușurință la versificat. Scria versuri de simțire delicată și colorată plasticitate miniaturală (școala Otilia Cazimir — Lucia Mantu) și minunate cronici rimate pline de fraged umor și eleganță stilistică (gen Topârceanu).

Colaborarea sa la „Viața Românească", „Insemnări Ieșene", „Gândul nostru", „Pagini Moldovene", „Cuget Moldovenesc", „Cetatea Moldovei", „Graiul nostru" din Bârlad, precum și la diferite reviste bucureștene, i-au făcut numele cunoscut în cercurile literare și i-au adus succes în rândurile publicului cititor.

In epoca de boemă bucureșteană, când, părăsind Iașul și viața liniștită burgheză, cu toate satisfacțiile ei sociale, s'a abandonat cu totul mesei de scris și visurilor, — a scris în București savuroase reviste de teatru, rotunjind strofe și cuplete pline de spirit, care au circulat multă vreme.

Dar tot în Iașul copilăriei lui trebuia să se reîntoarcă într'o bună zi. Și s'a reîntors. Vechea carieră avocățească nu-l mai tenta. Condeiul îl furase cu totul. Va intra în presă, va publica versuri și va scrie teatru, mai ales teatru, care a repurtat succes pe scena Teatrului Național din Iași.

Scria uşor, elegant, spiritual, plin de vervă şi humor savuros. Inspiraţia sa pleca însă dela basm şi legendă populară românească, adică dela vâna noastră folklorică, dela esenţele româneşti, cu care a ţinut veşnic contact până i s'a frânt pana. Cultura sa rafinată şi gustul pentru frumuseţile subţiri artistice, l-au situat pe o scară ridicată expresivă, distilând substanţele acestea robuste naţionale în retorta laboratorului său poetic.

„Balada Negurii" şi „Balada Cântărilor" (balade de lung metraj), cu care se deschide volumul, şi care, în economia culegerii şi în istoria activităţii sale literare constituesc zorile unor eterate sboruri în legendă şi folklor, ce se vor transforma cu timpul în intime şi conturate emoţii lăuntrice, de personală calitate, — sunt delicate transcrieri muzicale, cu fine încrustaţii de material folkloric şi limbă de grasă sevă populară:

Sus, pe ghebul măgurii
La porţile negurii
La muchea pământului
Răspântia vântului
S'aude gemând
Bucium — buciumând
Blăstăm — blăstămând
Buciumând, străjile
Blăstămând, vrăjile!
— „Suie-te, suie-te
Trâmbă de huete!
Fugi şi aţine-te
Zărilor vinete...
Cheamă-te! Cheamă-te
Rostul să-ţi hreamăte
Apa cu şipote,
Drumul cu tropote,
Vântul cu clopote".

Cu această sugestivă imagine a soarelui răsărind:

Sue liniştită
Lotcă tăinuită
Pară plutitoare
Dela mal de zare
Peste noaptea mare.

Balade în care poetul nu este un simplu pastelist sau stihuitor meşter, ci un vrăjitor care reuşeşte să transfigureze realul şi narăţia, urcându-le pe fanstatice planuri de legendă.

Din cerurile acestor primare formulări de legendă, poetul coboară în evul istoric românesc, zugrăvind expresive stampe vechi, leat 7154, cu ctitori şi iconari, de rândul acesta întrebuinţând culori tari şi de mare relief plastic, precum:

Şi zugrăvea bisericii altar,
Aici — în sat, un om din altă ţară,
Drumeţ pribeag şi meşter iconar.

Cu ochi trudiţi pe chipuri lungi de ceară,
Apostolii şi Sfinţii Mucenici
Priveau sfioşi pe geam în primăvară.

După ce dă din nou târcoale basmului şi copilăriei, având prilejul să încondeeze aceste suave metafore:

A înflorit la geam o stea din zare,
Cu gene de copil, cuminţi şi mari,
Clipind sfios o binecuvântare,

poetul ne oferă o colecţie de gingaşe mărţişoare, cu flora, fauna şi fenomenele atmosferice de pe plaiurile noastre, colecţie pitorească, din care transcriem acest mărţişor al „Mugurilor":

Cireşul, somnoros şi mititel,
S'a fost trezit din dimineaţă nouă
Ca'n leagăn alb, anume pentru el.

Şi iată, pe crenguţele-amândouă,
Fricos şi zăpăcit, ca din deochi,
Arată ochi înlăcrimaţi de rouă,

Ce tare-l bate soarele în ochi!

Gingăşie, imagini proaspete, melodie suavă. Scrisorile către Domniţa mică, sunt scrise în acelaş stil, dar în care tabloul plastic este înlocuit cu un buchet de delicate sentimente, dragostea având ceva şăgalnic şi feciorelnic în ea.

Rimele neaşteptate, şi cursivitatea versului, anunţă ciclul imediat al poemelor „à la manière de", intitulat „Cum scriu ei", în care imită maniera lui Mihail Codreanu, Otilia Cazimir şi Al. O. Teodoreanu, în sprintene strofe pline de savuros humor, în genul lui Topârceanu.

Alexandru Pogonat a excelat şi în poemul dramatic şi în teatru în versuri, de frumuseţea acelui act în versuri „Cânta un lăutar", jucat pe scena Teatrului Naţional din Iaşi.

Poezia sa, care putea fi pândită de facilitate, este susţinută de un autentic fior liric şi de o bună cunoaştere a posibilităţilor creatoare ale uneltelor sale poetice.

Plecat pe front din momentul declarării războiului, el şi-a pus în raniţă şi condeiul său de care nu se despărţea. A scris teatru pentru ostaşii din escadronul său, piese jucate în faţa camarazilor săi de arme.

In ziua de 8 August 1941, în toiul unei crâncene lupte date la punctul Vesselja din Ucraina, Alexandru Pogonat a căzut ca un erou în linia întâia.

Doarme trupul lui puţintel şi tânăr, pe sub iarba întinselor stepe slave, pe unde n'a cuprins mintea şi sufletul său veşnic călător....

Vasile Damaschin

MUNCITORIMEA ROMÂNĂ IN RĂZBOIU

Dela războaiele lui Ştefan cel Mare, în toată istoria sbuciumată a poporului românesc, nici unul n'a fost atât de popular ca acesta, care ne-a fost impus şi pe care-l purtăm cu solidaritate naţională nedesminţită de nici o clasă socială. Începând cu grosul armatei, format de către flăcăii ţărani iubitori ai pământului strămoşesc şi păstrători cu chezăşie ai graiului, datinilor şi paznici credincioşi ai nesecatelor comori de basme, cântece şi poveşti şi până la mânuitorii de unelte meşteşugăreşti, sau mici funcţionari, conducători de vehicole sau trenuri, studenţimea prinsă abia în perioada de formare ştiinţifică ori cărturarii în plină activitate intelectuală — toate straturile, — cu un cuvânt întreaga naţiune s'a ridicat solidară şi, apucând armele, a urmat drapelul unităţilor pentru a izgoni duşmanul din Basarabia, Bucovina şi colţul nordic al Moldovei, cutropite, pângărite, prădate de nesăţioasa lăcomie a Rusiei, căreia nu-i ajung pământurile dela Wladiwostok până în hotarele Europei civilizate.

Muncitorimea Română este conştientă de soarta ce-ar aştepta-o în cazul unei noi revărsări a lavei roşii peste hotarele etnice româneşti. N'ar mai rămâne familie românească la căminul ei. Ar urma desfiinţarea totală, descompunerea oricărei familii, despărţirea soţului de soţie, a copiilor de părinţi şi trimiterea tuturora dincolo de Urali, ca să se piardă orice urmă de Român. Se ştie doar că în Basarabia şi Bucovina de Nord la înapoierea Armatei româneşti, muncitorii cari rămăseseră acolo, n'au mai fost găsiţi în localităţile şi la ocupaţiunile lor. Mai mult: o mare parte din ţărănimea satelor a fost deportată. De aceea meseriaşii români, cari iubesc tradiţia şi ţin la familia lor şi la pământul şi graiul românesc, se găsesc dela începutul războiului la datorie, pe trei fronturi diferite. Cel mai puternic este cel din fabrici şi ateliere, unde muncesc fără întrerupere; altă parte de meseriaşi urmează îndeaproape armatele operatoare; cu pregătirea, hărnicia şi iscusinţa lor, repară îmbrăcămintea, încălţămintea ostaşilor şi tot ceea ce unităţile au nevoe pe lângă armament şi echipament. Alţi meseriaşi iau parte direct la lupte, ca soldaţi combatanţi, şi sacrificiul lor pentru Patrie — vărsându-şi sângele şi dându-şi viaţa — nu este mai prejos decât al altor camarazi din alte clase sociale. Acolo, în faţa duşmanului comun, toţi sunt ostaşi, începând dela soldatul simplu până la cel mai înalt grad.

Instituţia noastră, unde se tipăreşte revista, a avut şi are numeroşi bravi ostaşi dintre breslaşii tipografi. Unii sunt încă pe

front, alții s'au înapoiat răniți, iar alții au căzut pe câmpul de onoare, alături desigur de vre-un scriitor, poet, învățător, medic — cărturari, cari sunt cei mai strâns legați și în timp de pace cu lucrătorul tipograf, pentru că prin munca și destoinicia acestuia creația spirituală se multiplică și devine bun al țării și țărilor iubitoare de carte și civilizație.

Cel dintâiu căzut dintre ai noștrii — departe în cotul Donului, la Podlovitoje (Stalingrad) în ziua de 17 Sept. 1942 — este Ștefan Tomescu, fostul paginator al revistei *„Convorbiri Literare"*. Deși ar fi avut prilej să fie mobilizat pentru lucru, a refuzat statornic să fie pus pe tablou și când a răsunat cuvântul Mareșalului Conducător: „Vă ordon să treceți Prutul" Ștefan Tomescu se găsea sub drapel.

Institutul Politehnic Timișoara Biblioteca Centrală

TOMESCU ȘTEFAN

Tânăr, totdeauna vesel își făcea datoria ca un culegător, peste care ar fi trecut zeci de ani de experiență. Seninătatea privirii sale, buna dispoziție, finețea comportării sale față de conducerea instituției și atențiunea plină de respect față de client, care la tipografie nu-i doar un necineva, apoi simțul de responsabilitate, sentimentele de colegialitate față de toți cei din jurul său, toate aceste calități au făcut ca vestea căderii sale pe frontul de onoare pentru Patrie să umple inimele tuturora de jale. In locul unde a lucrat, colegii i-au așezat o coroană de fier forjat care înconjoară o cruce și o candelă care arde neîntrerupt de când s'a stins Tomescu al nostru, scump și neuitat. Copil de bucureșteni cu mamă văduvă, sărmană, care totuși prin muncă cinstită poartă grijă și altor copii. Tomescu era căsătorit; soția își continuă munca la noi, pentru ca prin osteneala ei să poată crește copila lui Tomescu, despre a

cărui bunătate de acolo de pe front ne-au scris soldații, că atunci când el primea de-acasă pachete cu bunătăți, chema pe toți din grupul său și într'o clipă împărțea cu toții tot ce avea. Într'o scrisoare a lui din 10 April 1942 spune Ștefan Tomescu soției sale:

„Pe aici pe meleagurile acestea îndepărtate, am petrecut zilele de Paști bine; numai timpul ne-a cam supărat; prima zi am avut zăpadă, tocmai atunci când nu ne așteptam. In privința mesei acestor zile, prin grija conducătorilor noștri, am avut chiar mai mult decât am fi crezut noi în situația de astăzi, când țara întreagă ia parte la războiul sfânt, pentru distrugerea comunismului".

Schijele și gloanțele vrăjmașe au mai scrijeluit și sângerat trupurile altor trei lucrători ai instituției: Vasile Vasilescu, Vasile Ionescu și Dumitru Vuici, cari, mai apărați de destin, își continuă azi munca lor în ateliere, în serviciul Patriei.

Cununa de lauri pe care *„Convorbiri Literare"* o așează pe mormintele purtătorilor de condeiu cuprinde în chip firesc și simbolic și numele lui Ștefan Tomescu și al colegilor săi de breaslă, și scriind aceste rânduri de creștinească pomenire o lacrimă fierbinte se furișează din colțul ochiului.

I. E. Torouțiu

CRONICA LITERARĂ

EMIL VÎRTOSU: FOLETUL NOVEL. CALENDARUL LUI CONSTANTIN VODĂ BRÂNCOVEANU. 1693—1704.

BUCUREȘTI, 1942, LVIII. 225 p.

Așa numitul „Foletul novel" este o colecție de „prognosticuri", adică de prevestiri datorite astrologilor, traduse în românește după almanahuri italiene de un oarecare Ioan Romanul zis și Frâncul. Aceste traduceri păstrate în manuscris erau dedicate lui Constantin vodă Brâncoveanu, care a făcut cu mâna lui diferite observații marginale, iar pe foile rămase albe a scris un adevărat ziar al vieții lui în acești ani, un isvor de foarte mare valoare pentru istoria învățatului domn.

Însemnările zilnice ale lui Brâncoveanu fuseseră publicate încă din 1861 de Al. Odobescu în *Revista Română*, dar fără textul prognosticurilor și cu multe omisiuni și greșeli. D-l Vîrtosu a regăsit manuscrisul original în biblioteca d-lui C. Basarab Brâncoveanu, care păstrează cu grije amintirile istorice ale strămoșilor săi, precum și câteva caete păstrate la Academia Română. Noua ediție a d-lui Vîrtosu cuprinde pentru prima oară textul tuturor prognosticurilor traduse de Ioan Romanul cu prefețele lor, pe anii 1693—1695, 1699, un fragment din anul 1700, apoi anii 1701, 1703 și 1704. Este tot ce s'a putut găsi. Din prefața calendarului pe anul 1693 se vede că acesta a fost cel dintâi, iar la 1707 Ioan Romanul nu mai era probabil în viață, căci la această dată calendarele italienești erau traduse de altcineva și anume în grecește. Din această perioadă lipsesc deci mai mulți ani. Însemnările autobiografice ale lui Brâncoveanu sunt pe aceiași ani pentru cari avem calendare, plus însemnările de pe calendarul grecesc din 1707.

Important pentru aspectul culturii românești la sfârșitul veacului al XVII-lea este rolul acestor prevestiri politice. Într'o vreme când orizontul cunoștințelor se lărgise la curte și între boieri, se urmărea cu atenție soarta diferitelor state din Europa, schimbările domnitorilor, vicisitudinele războaelor, în Italia, Flandra, Olanda și chiar peste oceane. Lumea dela noi, dar și cea occidentală de altfel, era superstițioasă și cetea cu nesaț prognosticele ce se făceau la începutul fiecărui an, crezând că va putea lumina cu ele tainele viitorului apropiat. Mai ales în țările române, așa de primejduite și cu situație nesigură, prevestirile se citeau foarte mult. Brâncoveanu vodă purta la sine „calendarele" și făcea pe ele însemnări, revoltându-se de câte ori nu se potriveau prevestirile cu realitatea. „Au mințit", scrie el în mai multe rânduri cu necaz. Constantin Stolnicul Cantacuzino comanda almanahuri cu prevestiri din streinătate, iar dintre vecini Petru cel Mare al Rusiei pusese de i s'au tradus asemenea prognostice în rusește, cele mai multe aduse din Veneția, centrul de răspândire al acestor publicații.

Pe lângă interesantele observații ale d-lui Vîrtosu asupra răspândirii

acestei literaturi speciale la Români, mai adăogăm cu acest prilej câteva alte contribuţii: Miron Costin în *Letopiseţul Moldovei* scrie: „Nu s'au pomenit de semnele ceriului, carile s'au prilejit mainte de aceste toate răutăţi şi Crăiei Leşăşti şi ţărăi noastre... Că era să se pomenească la domniia lui Vasilie vodă, pentru cometa, adică stiaoa cu coadă... şi întunecarea soarelui... foarte groazdnică întunecare în Postul Mare... şi tot într'acela an, lăcustele... care toate semnele în loc bătrânii şi *astronomii în Ţara Leşească*, a mare răutăţi că sintu acestor ţări meniia" (Miron Costin, *Letopiseţul Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1943, p. 171). Astronomii poloni, citaţi de Miron Costin, care prevăd evenimentele politice după comete, eclipse şi lăcuste, sunt cunoscuţi foarte probabil din almanahurile cu preziceri, ce au circulat în Polonia şi pe care le citea învăţatul boiar moldovean. Pe de altă parte, ca anexă la cunoscuta Cronică a lui Gheorghe Brancovici, scrisă în româneşte în vremea lui Şerban vodă Cantacuzino, unul din manuscrise are la urmă două capitole intitulate: *„Tările şi unele oraşă mari, care supt ce zodii stau, dici pre scurt să scrie"* şi al doilea: *„Tâlcuirea chipului peceţilor, seamnele den prognostic"* (Revista Istorică, III, 1917, p. 117—118). Aceste pasaje adaose pe un manuscris muntean scris în vremea lui Brâncoveanu, nu fac parte din cronica lui Gheorghe Brancovici, ci sunt adaose de un copist (cf. P. P. Panaitescu, *Istoria Slavilor în româneşte în secolul al XVII-lea*, în Revista Istorică Română, X, 1940, p. 86). Este însă foarte interesant de observat, nu numai citarea prognosticului, care nu poate fi decât un almanah apusean, dar şi faptul că textul este foarte apropiat cu cel tradus de Ioan Romanul pentru Brâncoveanu în calendarul pe anul 1703 (E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 116—117). Şi în manuscrisul cronicii lui Brancovici Ţara Românească e trecută sub zodia Vărsătorului şi celelalte aşezări ale oraşelor şi ţărilor se potrivesc în cele două texte.

Traducătorul calendarelor, Ioan Romanul sau Francul, nu este un pseudonim şi cu dreptate spune d. Vîrtosu că nu trebue identificat cu Constantin Stolnicul Cantacuzino, care n'ar fi semnat, el unchiul şi sfătuitorul domnului, „mica şi plecata slugă", urând mulţi ani la „toată luminata familie a măriei tale" (p. 90). Aşi crede mai degrabă că e un italian aşezat la curtea din Bucureşti sau Târgovişte, de aci numele de Romanul, adică *dela Roma*, tradus în româneşte *Francul*, o slugă a lui Brâncoveanu folosit pentru aceste treburi de traducere. E un om cult, citează Metafizica lui Aristotel în una din prefeţe. Aceste prefeţe sunt interesante şi ca limbă. „Mă curtenesc măriei tale", spune el într'un loc (p. 50) după italienescul *corteggiare*, a face curte. Unele observaţii marginale ale traducătorului, pe lângă textul tradus, arată cunoştinţele sale despre Europa vremii. Când astrologul scrie sibilic: „Dencoace de acii mari munţi care vezi, caută la ceialaltă ţară, mai mică decât aceaia dentâiu, măcar că mai frumoasă, mai omenită şi mai bine lucrată alta nu iaste", traducătorul recunoaşte imediat de ce ţară e vorba şi scrie: „Aceasta iaste Franţa" (p. 120). El nu e un simplu traducător, ci după porunca domnului face o alegere din numeroase almanahuri ce are la îndemână şi pe cari le numeşte, traducând numai pasajele ce ar putea interesa pe domn, după cum spune în predoslovie. D-l Vîrtosu n'a putut găsi chiar almanahurile folosite de Ion Romanul, asemenea cărţi „neserioase" nu se prea conservă în biblioteci, dar cercetând cu răbdare în bibliotecile italiene d-sa a găsit, câteva din prognosticele citate de traducătorul dela curtea lui Brâncoveanu, din nefericire însă pe alţi ani. O comparaţie, din care ar ieşi ce anume era lăsat la o parte, nu s'a putut deci face.

Ziarul lui Brâncoveanu cu atâtea observaţii importante, formează a doua parte a lucrării. Valoarea lor istorică e netăgăduită; de pildă, data târnosirii mânăstirii Hurezi, 6 Septembrie 1693, data morţii mamei lui Brâncoveanu, 10 Februarie 1699, ziarul călătoriei domnului la Adrianopol în 1703, plus o mulţime de ştiri despre deplasările domnului, despre boieri, curieri şi soli. Aceste note trebuiesc studiate paralel cu Cronica lui Radu Greceanu, cronica oficială a lui Brâncoveanu, cu care concordă, dar se şi completează. Câteva rânduri din însemnările autobiografice ale lui Brâncoveanu sunt scrise cu *criptograme*, scriere secretă pentru faptele mai tainice. Cine ar izbuti să le descifreze. (d. Vîrtosu le dă în facsimil), ar face un serviciu serios istoriografiei noastre. La cele din 1695 (p. 182 şi 184, sub 27 August şi 15 Septembrie) e vorba probabil de Emeric Tököli principele Ardealului pus de Turci, căci în cronica lui Radu Greceanu e vorba sub aceste date de acest personagiu, urât de Brâncoveanu, dar pe care trebuia să-l sprijine din cauza protecţiei turceşti (*Viaţa lui Constantin Brâncoveanu* de Radu Greceanu, ed. Ştefan Grecianu, Bucureşti, 1906, p. 66). Sub data de 20 Mai 1699, Brâncoveanu scrie: „Au venit sol dela Moldova, poftindu-ne la

nunta lui Dumitru *boczade* (p. 188) şi urmează un cuvânt în criptogramă. E vorba de *Dimitrie Cantemir*, faţă de care sentimentele lui Brâncoveanu erau foarte reci, mai ales că fratele domnului Moldovei lua atunci în căsătorie pe Casandra, sora lui Gheorghe Cantacuzino, pretendent la scaunul Ţării Româneşti. „Boczade", în loc de *beizade* nu este o greşală, în turceşte înseamnă ceva foarte urât, aşa de urât încât ne sfiim să tălmăcim pe româneşte. De aceia credem că şi unicul cuvânt ce urmează în criptograme este tot un cuvânt de ocară.

Observ că în însemnările lui Constantin Vodă, la 7 Octombrie 1694 (p. 176): „Ne au venit veste că au intrat *palia* cu Cazaci în Bugeac şi au stricat câşlele Hanului şi alte 10 sate", *palia* nu trebuia scris cu literă mică, deoarece este un nume propriu. In indice se arată că *palia* ar însemna „oastea Cazacilor" (?) In realitate, *Palia* este *Semen Palji* comandant cazac dela Fastov, care, în adevăr, în toamna anului 1694 a prădat Bugeacul împreună cu oastea polonă a lui Stanislav Jablonowski (Cf. Rawita Gawroński, *Kozaczyzna Ukraina*, Varşovia, 1923, p. 151, Krupnickij, *Geschichte der Ukraine*, Leipzig, 1939, p. 141—142). De observat deasemenea la p. 182: „la Bistreţ(a), nu trebuia completat cu ultima literă. Nu e vorba de Bistriţa, ci de balta Bistreţ la Dunăre, dovadă că sub acea dată Radu Grecianu (*op. cit.*, p. 66) spune: „mergând ei pre *baltă*, până la apa Jiului".

D-l Vîrtosu a publicat până acum mai multe studii istorice serioase de cercetător onest şi priceput şi meritele d-sale faţă de istoriografia românească au crescut prin această nouă lucrare.

P. P. Panaitescu

CRONICA REVISTELOR

■ Ultimul număr, recent apărut, al revistei *„Bulgarska Missal"* (Gândirea bulgară), de sub conducerea d-lui prof. *Mihail Arnaudov,* publică, sub semnătura d-lui *N. Crevedia,* un lung studiu asupra romanului românesc.

După ce arată cari sunt precursorii romanului românesc, autorul insistă asupra operelor lui *Duiliu Zamfirescu, Mihail Sadoveanu şi Liviu Rebreanu.*

„In a doua jumătate a sec. al XIX-lea — scrie, între altele, autorul — când ia fiinţă statul român modern şi când cultura română atinge în toate domeniile adevărate culmi, o nouă etapă în evoluţia romanului o constitue ciclul de 3 volume, cunoscute sub titlul iniţial de *„Viaţa la ţară"* şi despre care se poate spune că este primul roman-fluviu, în româneşte. Această operă este o frescă a societăţii româneşti din acea epocă şi bine caracterizat rămâne tipul arendaşului, Tănase Scatiu, un vrednic urmaş al lui Dinu Păturică, din romanul înaintaşului Nicolae Filimon, în opoziţie cu câteva frumoase şi tot atât de izbutite caractere de boeri români, aşa zişii Comăneşteni. Prin ideologia sa junimistă-conservatoare, prin simetria şi idealismul operei, precum şi prin calitatea cuvântului, Duiliu Zamfirescu rămâne un clasic al prozei române".

Arătând însemnătatea curentului semănătorist în literatura română din veacul al XX-lea, autorul studiului, printre alte caracterizări privind opera lui Mihail Sadoveanu, scrie următoarele:

„Scrisul său, adoptat din isvoarele curate ale folclorului şi care nu cunoaşte decât cenzura unei mari conştiinţe artistice, s'a înălţat peste orice critică şi bisericuţe. Sadoveanu e un mare evocător al trecutului boieresc şi voevodal. Romanul său *„Fraţii Jderi"* (3 volume) zugrăveşte, în tonul magnific al epopeilor antice, epoca gloriosului Domnitor moldovean Ştefan cel Mare. El este şi un puternic înfăţişetor al prezentului, al vieţii şi oamenilor dela câmp şi din oraşe, al târgurilor moldoveneşti mai ales. Ţăranii săi sunt naturi greoaie, aspre, dar ei sunt şi blajini, cumpătaţi, generoşi. Când recheamă trecutul, Sadoveanu e un liric şi un idealizant, ca şi celălalt moldovean, Mihai Eminescu, cel mai mare poet al Românilor. Duioşia este una dintre cele mai profunde coarde ale povestitorului, în a cărui operă natura cântă prin toate frunzele, apele, vânturile şi graiurile sale tainice. Ca şi Eminescu, Mihail Sadoveanu mânuieşte o limbă românească autentică, neîntrecută. Un stil magic, liturgic, de un farmec fără pereche. E un Omer al Moldovei, al tăcutei provincii româneşti dintre Carpaţi şi Nistru.

Transilvania, pe lângă atâţi eroi martiri ai libertăţii naţionale şi pe lângă atâţi cărturari, dăduse, în veacul trecut, pe marele poet *George Coşbuc* şi câţiva prozatori, între cari bunul nuvelist şi romancier *Ion Slavici.* Imprejurarea că Ardealul a dat, în preajma războiului trecut, un alt poet glorios, pe *Octavian Goga,* luptător pentru desrobire şi fost Prim Ministru al Ţării — aceasta nu umbreşte deloc figurile a doi prozatori: *Ion Agârbiceanu* şi *Liviu Rebreanu,* acesta din urmă adevărata culme a romanului românesc".

Analizând operele mai importante ale lui Liviu Rebreanu d. N. Crevedia arată cum romanul *„Ion"* marchează o adevărată dată istorică în evoluţia romanului românesc, care se maturizează acum, devine obiectiv, epica pură. In drama lui Ion, care rezumă atâtea clocote şi violenţe, critica română a văzut tipul ţăranului român în general, ţăranul dornic de pământul care-l hrăneşte, care-i dă un sens moral existenţei; pentru care, ca ţăranii din toate ţările, a făcut şi revoluţie şi pentru apărarea

căruia luptă şi acum, ca pe timpul năvălirilor! Rasă tânără, ageră, caută, în acelaş timp, cu toată setea, iubirea. După încleştarea pentru obţinerea pământului visat, Ion îşi caută liniştea, o izbăvire poate în dragoste. In felul acesta, Ion este nu numai o dramă românească. Eroii acestui roman, adevărată frescă a vieţii româneşti din Transilvania cu ţăranii şi intelectualii satelor şi ai târgurilor, cu obiceiurile şi idealurile lor, sunt nişte *oameni* şi deci semnificaţia lor este cu mult mai largă. Romanul rezolvă o problematică generală, universală.

„Compoziţia romanelor sale începe greoiu, cenuşiu, ca o urcare pe munte; dar oamenii şi pasiunile cresc, viziunea se rotunjeşte, arta mare stăpâneşte apoi totul. Şi nu este o simplă întâmplare că pe podişul Transilvaniei s'a născut cel mai mare romancier valah, acela care a cuprins în ochiul său grav, aspectul acesta robust şi profund al umanităţii româneşti".

Studiul arată apoi alte aspecte şi stiluri dominante în romanul românesc contimporan. Se arată însemnătatea operelor unor *Cezar Petrescu, Gib. Mihăescu, Ionel Teodoreanu, I. Agârbiceanu, Stere, Damian Stănoiu, Victor Papilian, Galaction*, ş. a., până la romanele generaţiei tinere care are în frunte talentele unor *Mircea Eliade* şi *Radu Tudoran*.

Cu origini îndepărtate, în operele unor *Nicolae Milescu* şi *Dimitrie Cantemir*, romanul românesc s'a format definitiv, epuizând toate genurile, până la revărsările epice, fluviale, din ultimul timp. Ca expresie a vieţii integrale, el redă într'un ton de vigoare, pasiune şi rafinament analitic, frământarea tuturor provinciilor româneşti. Având un caracter rural încă destul de pronunţat, el tinde să îmbrăţişeze şi animaţia modernă a oraşelor. Unda emoţiei, bonomia, culoarea, frăgezimea, fantasticul şi exoticul — sunt tot atâtea aspecte care caracterizează romanul românesc contimporan, care a trecut, dealtfel, victorios, graniţele natale.

Ion Crivăţ

■ Cu toate greutăţile momentului, *„Gazeta cărţilor"*, singura publicaţie de acest fel la noi, îşi continuă regulat apariţia. In occident foile cari informau publicul asupra mişcării culturii din acele părţi, urmând cursul tot mai năvalnic al râului de plumb topit în idee, s'au transformat cu vremea în adevărate cărţi de anunţare şi statistică, în cari se înglobau cataloagele periodice ale diferitelor case de editură.

Dar aceasta se întâmplă în occident. Nu mai departe un „Libro italiano nel mondo", atât de cuprinzător ca pagini şi informaţie, dovedeşte trebuinţa simţită în Italia de a se aduna la un loc ştirile asupra a ce apărea acolo lună de lună. In ţara noastră acest înţelept oficiu îl îndeplineşte „Gazeta Cărţilor" de sub direcţia bine cunoscutului cărturar, prof. *D. Munteanu-Râmnic*.

Ar fi însă a face o nedreptate publicaţiei „de bibliografie, literatură şi cultură generală" dacă i-am aduce numai această laudă şi am uita că în paginile „Gazetei cărţilor", alături de informaţie, se publică fără întrerupere studii, documente, literatură. Iată, de pildă, numărul din 15 şi 30 Sept. 1943.

In pagina întâia d-l prof. *D. Munteanu-Râmnic* evocă în cuvinte frumoase figura Episcopului Dionisie Erhan, trecut nu demult întru Domnul: „...Oarecum aspru şi simplu la înfăţişare, avea totuşi o tainică şi atrăgătoare autoritate în vorbă şi faptă. Avea mult din vechile noastre feţe bisericeşti, din tradiţionala noastră ortodoxie de „popi" şi norod, sate şi mânăstiri. Mult ne-a mişcat atunci, această descoperire aievea a vechii vieţi bisericeşti, când am poposit prima dată, la Mânăstirea Suruceni, mânăstire cu livada, via şi iazul ei, cu toată împrejurimea pitorească şi de strămoşească gospodărie — după ce în ajun, în catedrala Chişinăului, auzisem încă „Gospodi pomilui", slujind încă — de altfel pentru scurt timp — episcopul rus Anastase, în dreptul chipurilor artistic pictate ale întemeietorilor Moscovei". D-l *Al. Lascarov-Moldovanu*, în articolul „Un Institut N. Iorga" laudă gândul d-lui prof. *D. Munteanu-Râmnic* de a se creia un institut care să poarte numele cărturarului, adăugând „o chemare, către toţi acei cari au *amintiri personale* de oarecare importanţă, despre Nicolaie Iorga, să înceapă a le pune pe hârtie, pentru ca toate aceste manuscrise, adunate la institut, să alcătuiască „Memorialul Iorga" din care biograful de mai târziu să culeagă elementele trebuitoare pentru trasarea măreţei figuri sufleteşti a Profesorului".

D-l *Ioan Al. Bran-Lemeny* se ocupă, într'un studiu critic şi „polemic", de arta şi analiza traducerii. La rubrica „Poiezia şi versul" publică poezii *Florica D. Chirescu*, traduceri prof. *T. Palade* şi *Al. T. Stamatiad*. Cataloage de cărţi vechi, Recenzii şi note critice, Plastica—Istoria artelor—Teatrul, cronica revistelor şi ziarelor, Carnet bib-

liografic, Carnet cultural, In vitrină, cuprind coloane întregi de informaţii, ceea ce ne îndreptăţeşte să concludem în spiritul afirmaţiei noastre dela început: „Gazeta cărţilor" este o publicaţie, după model apusean, în care datele referitoare la mişcarea noastră culturală se împletesc fericit cu cercetarea originală.

Ştefan Cuciureanu

■ *„Problema iudaismului în România"* este titlul unui actual şi documentat articol pe care d. prof. *A. C. Cuza* îl publică în *„Cetatea Moldovei"* (anul IV, vol. X, n-rul 8—10, Aug.-Sept. 1943, Iaşi).

Reamintind cuvintele lui *Adolphe Crèmieux*, unul dintre *„cei mai iluştri jidani"*, că *„toate naţiunile vor dispărea, toate religiunile vor apune"* şi că *„noi singuri, iudaismul, în care naţionalitatea se confundă cu religia, vom rămânea şi vom domina întregul univers"*, intransigentul luptător antisemit arată, pe bază de texte, că visul jidanilor de a stăpâni lumea este un vis secular, pentru realizarea căruia nu-i exclusă nicio cale.

In legătură cu falsa trecere a jidanilor în rândurile creştinilor, d. prof. A. C. Cuza subliniază afirmaţia *„atlui cărturar jidan, încrezător şi el în învăţătura lui jidănească*, afirmaţia lui *Artur Levis: „Dacă un evreu se botează, puţini vor fi aceia cari vor crede că el a încetat cu aceasta să mai fie jidan"*.

Se prezintă, apoi, mişcarea poporaţiei Moldovei pe la 1839, când prinde să sporească, pustiitor, invazia judaică. Sunt aduse în lumină statistici cu adevărat înspăimântătoare. Elementul etnic descreşte cu fiecare clipă. Pe aceeaşi măsură lupta se încinge cumplit, fără putinţă de oprire; reacţionează instinctul de conservare al naţiei.

A. C. Cuza scrie la 1893, în prefaţa studiului *„Meseriaşul român"*:

„Misiunea poporului nostru este de a elimina din sânul său pe evrei, cari ameninţă să devie clasă stăpânitoare şi de a înlocui treptat, prin munca sa neobosită şi la adăpostul unor legi de excepţiune: Aceste elemente ce nu se pot asimila".

Articolul d-lui prof. A. C. Cuza sfârşeşte astfel:

„Sunt acum cincizeci de ani încheiaţi, de când am formulat şi luptat să susţin această singură soluţie posibilă a problemei jidăneşti: eliminarea jidanilor.

Am luptat: fără a parveni să o realizez. Dar iată că timpul a venit să mă răzbune.

Propun să se aleagă un Comitet Naţional, care să lupte — intervenind şi la congresul de pace când va fi — pentru a rezolva, hotărît, prin evacuarea totală a jidanilor: Problema iudaismului în România".

D. prof. *Gh. A. Cuza*, directorul revistei *„Cetatea Moldovei"*, semnează interesante *„Amintiri despre N. Iorga"*. Gâlgâie în cele 53 pagini o viaţă plină de avânt, evocată în rânduri vibrante.

Reţine atenţiunea, în chip deosebit, studiul d-lui prof. *Radu Vulpe: „Toponimia antică a pământului moldovenesc"*.

Continuând fructuoase incursiuni în trecutul poporului care se sbuciumă astăzi, crâncen, pentru libertate, d. *Th. Simenschy* scrie despre *„Morala hindusă"*.

Teatrul românesc din Transnistria este prezentat, în lumina datelor şi a realizărilor din ultimii 20 de ani, de d. *Dominte Timonu*. Se arată contribuţia jidanilor în lupta de desnaţionalizare a fraţilor noştri de peste Nistru.

Din bogatul mănunchiu de poesii reproducem *„Ana"* d-lui *Virgil Carianopol:*

Ana, femeia care şi-a slujit toţi stăpânii
Şi cu dragostea şi cu vrednicia mânii...
După ce a colindat oraşe, după ce s'a [săturat de umblat,
A venit obosită să moară în sat.
Câteodată, povesteşte femeilor strânse [la poartă
Despre viaţa ei, ca despre o moartă.
Îşi aduce aminte de o fată bălană, [bălană
Care ajunsese undeva, departe, cocoană.
Atunci, ochii i se fac ca nişte gămălii [de ace...
Îşi acopere faţa cu palmele şi tace, tace.
Privirile i se înfig peste ani, undeva, [departe,
Poate în tinereţe, poate în moarte...
A servit şi la cocoane şi la boeri
N'a prins însă rădăcini nicăeri.
S'a îndrăgostit de toţi cei pe care i-a [slujit
Dar pe nici unul nu l-a iubit.
Câtdul ei, a rămas la un scamator,
Care omora tristeţile tuturor,
Care se dădea peste cap de o mie de ori [într'un ceas
Şi care rupea lanţuri, doar cu o strâm- [bătură de nas.
— Tare mi-ar fi fost drag, spunea ea,
Să-l fi avut lângă mine ca pe o stea.
Să-mi ajute la treer, la secerat, la cules...

A fost singurul om din viață pe care
[mi l-am ales!
Mi-a spus că se duce în America și vine.
Venea în fiecare noapte la mine.
Dar de atunci, anii au trecut, s'au
[depărtat
Și porumbul de atâtea ori s'a uscat!
Yorak, n'a mai venit. Ana nu are dela el
Decât un afiș învechit și un lanț de oțel.
Acuma nu mai crede să vie, e târziu.
Sufletul i s'a făcut pustiu, pustiu!
Ca să uite, se închide singură 'n casă,
Își îmbracă rochiile de demult, de
[mătasă,
Își roșește obrajii, își pune frumos
[barișul,
Așează lângă ea lanțul de oțel și afișul,
Se uită în oglindă, se așează, și
[potrivește
Și vorbește cu Yorak, vorbește...
[vorbește!

Mai colaborează d-nele *Magda Isanos* („Mi-i fraged sufletul"), *Ronsarda Castro* („Violoncelul") și d-nii *G. Tutoveanu* („Și nu gândești"), *Ion Buzdugan* („Spre Ierusalim"), *Ene Stanciu* („Meleki"), *G. Ursu* („Sonetul nopții), *D. Iov* („Târziu, în noaptea albă de iarnă... — trad. din Dragutin Tadijanovic), *Petre Stati* (Din lirica latină), *Eusebiu Camilar* („Fuga Rozalinei"), *B. Frunte* („Freamăt moldov"), *Sebastian Popovici* („Tristețe"), *Vladimir Focșa* („Inserare"), *Claudius T. Giurcăneanu* (Prof. Dr. Theodor C. Nicolau — 1863—1913) etc.

„*Insemnări*" bogate, actuale.

Teodor Al. Munteanu

B I B L I O G R A F I E

C Ă R Ţ I

EDITURI DIFERITE

Sergiu Cristian: Poezii, 1941, Bucureşti Lei 80.

Leon Şandru: In umbra anilor (Oameni şi plaiuri bucovinene), 14 2pag., Colecţia Gruparea de nord, Tip. **„Mitropolitul Silvestru"**, 1943, Cernăuţi. Lei 250.

George Voevidca: Pro Patria (Poezii), 93 pag., Colecţia „Societăţii scriitorilor bucovineni", Ed. **„Mitropolitul Silvestru"**, 1943, Cernăuţi. Lei 120.

N. Vătămanu: Lt. Col. D. Pappasoglu primul istoriograf al Bucureştilor (Extras din „Gazeta Municipală"), pag. 16, Ed. **„Dacia Traiană"**, 1943, Bucureşti.

Institutul Naţional Zootehnic: Abecedar agricol (Găina — comoara casei), pag. 52, **Imprim. Naţională**, 1943, Bucureşti.

Ion D. Tudorache: Penumbre (Versuri), pag. 95, 1943, Tip. **„Tribuna"**, Braşov. Lei 200.

C. Rădulescu-Motru: Din autobiografia lui Eufrosin Poteca, pag. 28, 1943, (Anal. Ac. Române, Mem. Secţ. Lit. Seria III, Tom. XII), Bucureşti. Lei 60.

Gheorghe I. Brătianu: Nicolae Iorga istoric al Românilor, Discurs rostit la 26 Mai 1943 în şed. publică solemnă cu răspunsul d-lui Alex. Lapedatu, pag. 38, 1943. (LXXXI). Bucureşti. Lei 70.

Dr. S. Reli: Mănăstirea Putna, pag. 24, 1943, Ed. **„Dacia Traiană"**, Cernăuţi. Lei 35.

Ion Munteanu: Spitalul 2 de campanie, pag. 47, 1943, Ed. **„Dacia Traiană"**, Cernăuţi. Lei 50.

Tommaso Grossi: Marco Visconti (Roman istoric, trad. de **N. Donos**), pag. 456, 1943, Ed. **„Cartea Moldovei"**, Iaşi. Lei 480.

C. Nonea: Leacuri pentru minte (Păţanii moldoveneşti), pag. 186, 1943, Ed. **„Cartea Moldovei"**, Iaşi. Iei 350.

EDITURA „FUNDAŢIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ"

N. Bărbulescu: Din tainele derivatelor, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1943.

Lucian Blaga: Trilogia cunoaşterii, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1943.

Ion Luhca: Amon-Ra (Poem dramatic), 1 vol. 196 pag., Ed. „Fundaţia Regală pentru literatură şi artă", 1943, Bucureşti.

Lope De Vega: „Fata cu urciorul" şi „Trăncuţa di Getafe" (Comedii traduse din spaniolă de **Al. Popescu-Telega**), 1 vol. 281 pag,. Ed. „Fundaţia Regală pentru literatură şi artă", 1943, Bucureşti.

V. Voiculescu: Duhul pământului (Teatru românesc), 1 vol. 292 pag., Ed. „Fundaţia Regală pentru literatură şi artă", 1943, Bucureşti.

S. Mehedinţi: Opere complete (vol. I Geographica, partea a doua), 1 vol. 337 pag., 1943, Ed. „Fundaţia Regală pentru literatură şi artă", 1943, Bucureşti.

COLECŢIA „CONVORBIRI LITERARE"

Teodor Al. Munteanu: Meri domneşti (Poeme), lei 60.

C. Fântâneru: Poezia lui Lucian Blaga şi gândirea mitică (Studiu), lei 100.

G. Murnu: Tropare (Poezii), lei 80.

G. Murnu: Altare (Poezii), lei 80.

W. v. Goethe: Faust (I şi II), trad. de Laura M. Dragomirescu, lei 200.

I. Al. Brătescu-Voineşti: Strigăte de alarmă în chestia evreească, lei 80.

General Radu R. Rosetti: Mărturisiri I, lei 80.

Emil Vora: Cartea plecărilor (Poeme), lei 50.

Ronsarda Castro: Opal (Poeme), lei 70.

W. v. Goethe: Hermann şi Dorothea, trad. de **Laura M. Dragomirescu,** lei 60.

Petre Paulescu: Fuga în Azur (Poeme), lei 40.

George Baiculescu: Activitatea folkloristică a lui Nicole Filimon, lei 60.

Petru Iroaie: Omenia românească, lei 50.

Lucian Dumitrescu: Fraţii mei, oamenii (Poezii), lei 70.

General Radu R. Rosetti, Mărturisiri II lei 80.

D. Nestorescu: Plaiul (Poeme), lei 60.

Stelian Metzulescu: Hora Fantomelor, lei 50.

Marin Radu Voinea: Asceză (Poezii), lei 80.

O. Papadima: O viziune Românească a lumii, lei 150.

Eugen Micu: Serenadă (în sol major), lei 100.

Lucia Mihnea: Strune de argint (Poezii), lei 150.

Grigore Sălceanu: Poemul creaţiunii (versuri), lei 100.

Aurel Chirescu: Stinsa oglindire (Poeme), lei 150.

Radu Pătrăşcanu: Cântecul argonauţilor (Poeme), lei 150.

Eugeniu Micu: 10 miniaturi muzicale, lei 250.

W. v. Goethe: Götz von Berlichingen, trad. de **Laura M. Dragomirescu,** lei 100.

W. v. Goethe: Egmont, trad. de **Laura M. Dragomirescu,** lei 250.

REVISTE

„Transilvania creştină", an. II, nr. 1--2 (Ian.-Iunie) 1943, Chişinău.

„România militară", an. LXXX, nr. 6—7 (Iunie-Iulie) 1943, Bucureşti.

„Dreptul", anul LXX, Caietele 1—4 (Ian.-Dec.) 1942, Bucureşti.

„Analele de psihologie", vol. IX, (1942). Bucureşti. Lei 400.

„Luceafărul", an. III (Oct.-Noembrie) 1943, Sibiu. Lei 60.

„Făt-Frumos", an. XVIII, nr. 4—5 (Iulie-Oct.) 1943, Cernăuţi. Lei 100.

„România tânără", an. II, nr. 10 (Oct.) 1943. Braşov. Lei 50.

„Ramuri", an. XXXIX, nr. 8—9—10 (Aug.-Oct.) 1943, Craiova.

„Transilvania", an. 74, nr. 9—10 (Sept.-Oct.) 1943, Sibiu. Lei 120.

„Viaţa ilustrată", an. X, nr. 11 (Noembrie) 1943.

„Revista de istorie bisericească", an. I, nr. 1 (Aprilie-Iunie) 1943, Craiova.

„Revista Bucovinei", an. II, nr. 10 (Oct.) 1943, Cernăuţi. Lei 50.

„Prietenie şi luptă", (Buletinul Asoc. Româno-Germane), an. 6—7, (Sept.-Oct.) 1943, Bucureşti. Lei 60.

„Biserica şi Şcoala", an. LXVII, nr. 46, (Noembrie) 1943. Arad.

„Universul Literar", an. LII, nr. 31 (10 Noembrie) 1943, Bucureşti. Lei 10.

„Südost-Forschungen", an. VII, coet 1/2 (Oct.) 1942, Brünn, München, Wien. Preţul 5 RM.

CUPRINSUL ANULUI 1943 — LXXVI

POEZII

Ronsarda Castro: Tăcere, 182.
Aurel Chirescu: Doină, 374; Imn, 376.
Florica D. Chirescu: Tăcere, 292; După 27 Noembrie, 292; Liniște, 770.
Constantinescu Celaru: Meșterul Manole, 183.
N. Crevedia: Livezi, 42; Fata din Valahia, 42.
Cornelia Giosan: Suntem drumeți, 731
Emil Giurgiuca: Vestitorul, 255; Nunta vânturilor, 467; Primăvară, 609; Vară, 609.
Grigore I. Grecu: Sonet, 808.
George Ț.-Hașeganu: O mie și una de nopți, 547.
Olimpia Melnic: Solie, 770.
Teodor Al. Munteanu: Atac spre ziuă, 47; Elegie, 149; Foșnet, 480.
Horia Nițulescu: Târziu adâncul, 149.
V. A. Oancea: Mangalia, 610.
Radu Pătrășcanu: Țară, 182; Cântecul lutului, 376; Cântecul nimicniciei, 491; Cântec, 600; Fiord, 769.
Mircea Possa: Brumar, 491; Plecări, 769
Sandu Tzigara-Samurcaș: Solia prietenului, 183.
Grigore Sălceanu: Poemul creațiunii, 85.
G. Tutoveanu: Departe urlă tunul, 720.
Nic. Untărescu: Crivățul, 150; Marș, 151; Cântecul ghiocului, 151; Moartea spioanei, Inelul, Cântecul călărașului, 730.
G. Ursu: Scrisoarea soldatului, 150.
Iulian Vesper: Ascensiune, 273.

TRADUCERI

Gabriele D'Annunzio: Moartea cerbului, trad. de **G. Murnu**, 397.
Charles Baudelaire: Iubirea minciunii, 795, trad. de **G. Hilt.**
Mihai Eminescu: Lacul, trad. în l. italiană de **Raffaele Amici**, 381; O, mamă..., trad. în l. germană de **Viktor Orendi-Hommenau**, 381; Scrisoarea III, trad. în l. italiană de **Raffaele Amici**, 492; Călin, trad. în l. germană de **Viktor Orendi-Hommenau**, 497; Melancolie, trad. în l. germană de **Viktor Orendi-Hommenau**, 660; Scrisoarea IV, trad. în l. italiană de **Raffaelle Amici**, 681; Dorința 771, trad. de **Raffaele Amici.**
Rainer Maria Rilke: Unchiașii, trad. de **Iulia Murnu.** 516.
Paul Valéry: Dănțuitoarele, 518; Feerie, 633; Fata torcând, 772, trad. de **Zoe Georgescu.**

PROZĂ: SCHIȚE, POVESTIRI, NUVELE, AMINTIRI, ROMANE.

I. Agârbiceanu: Vâltoarea, 29, 137, 175.
D. Iov: Molda, 481.
Cicerone Mucenic: Pe apa Moldovei la vale, 378.
Octav Vorobchievici: Cantonament în Ucraina, 357.

TRADUCERI

Alfredo Panzini: Cântarea îngerilor, 796, trad. de **Ioan Micu.**

Rainer Maria Rilke: Din toate una singură; Perespective, 787, trad. de **Iulia Murnu**, 871.

TEATRU

Grigore Sălceanu: Pe un ţărm de mare, 639.

TRADUCERI

W. v. Goethe: Egmont, 383, 453, 665, 743, trad. de **Laura M. Dragomirescu.**

STUDII LITERARE ŞI ŞTIINŢIFICE, INSEMNĂRI DOCUMENTARE

Matei Alexandrescu: Dumitru Olariu, 721.

Agatha Bacovia: Otilia Enache Ionescu, 189.

Alexandru Baiculescu: Trei scrisori, 715.

Eugen Botezat: Delta Dunării, monument al naturii şi patrimoniu naţional, 196.

Nicolae Cartojan: Pro Patria, 732.

Ştefan Cuciureanu: Recenzia unei recenzii, 71; Ion Roşca, 434.

Vasile Damaschin: Sergiu Ludescu (Mircea Tiriung), 809; Alexandru Pogonat, 812.

I. Găvănescul: Din prinţ de coroană desordonat, un mare rege, Enric V, 275.

Emil Giurgiuca: George Coşbuc, 325.

Alexandru Ionescu: Scriitorul Ion Agârbiceanu, 165; Florin Niculescu, 519.

Petru P. Ionescu: O evocare: Dan Alex. Boureanu, 799.

I. Lupaş: Congresul dela Berlin şi repercusiunile lui în istoria Românilor, 5.

I. Lupaşcu: Cele dintâi sarcini fiscale: Tributul şi birul, 185.

Alexandru Marcu: Leopardi, poet filosof, 245.

Ion Miclea: O nouă orientare în ştiinţa modernă, 484.

Teodor Al. Munteanu: Poetul erou George Vaida, 249; Jertfă pentru Ţară: Nicolae Murăraşu, Miron Gh. Nedioglu, Stoian Gh. Tudor, Ion Ţurcan, Constantin Ştefan Voiculescu, Gheorghe Vasilescu, 734.

Florin Niculescu: Paul Valéry, 523, 677, 773.

Constantin Noica: Gânduri despre esenţa poeziei, 44; Nae Ionescu şi spiritul de şcoală, 353.

Gh. N. Panaitescu: Portul românesc, dovadă a unităţii naţionale, 256.

P. P. Panaitescu: Vlad Ţepeş, 331; Dimitrie Cantemir, 581.

Col. Popescu Poiană: Eroul Alexandru Baiculescu, 719.

Elena Rădulescu - Pogoneanu: Maria Cantacuzino, 49.

Vincenzo De Ruvo: Utilitatea artei, 601.

Lidia M. Sadoveanu: Cronicarii moldoveni şi romanul „Zodia Cancerului", 611.

I. E. Torouţiu: Ediţii critice Eminescu, 63, 224; Descoperirea unei lucrări inedite a lui Iancu Alecsandri, 152; Sculptorul Friederich Storck, 296; Din ineditele lui T. Maiorescu, 409; George Tofan, 561; Problema traducerilor, 694; O figură de baladă: Alex. Baiculescu, 709; Muncitorimea română în războiu, 816.

V. Trifu: Infrângerea materialismului ateu... sub preşidenţia lui Titu Maiorescu, 492.

G. Ursu: Theodor Şerbănescu şi Junimea, 209; Poetul D. Nanu, 453.

I. Georgescu-Vişte: Câteva lucruri din viaţa de student a lui Panait Cerna, 404.

TRADUCERI

T. Maiorescu: Aforisme etice, estetice şi critice, traducere din l. germană şi note de **I. E. Torouţiu**, 421.

DIN DOMENIUL ARTEI, ŞTIINŢEI ŞI VIEŢII MUZICALE

Dimitrie Cuclin: Gânduri asupra cântecului popular românesc, 349.

Eugen Micu: Serenadă, 216, 293, 407, 558, 689.

CRONICĂ, RECENSIE, DĂRI DE SEAMĂ

Victoria Ciobanu: Europäische Literatur, 78; Ich befehle! Kampf und Tragödie des Barons Ungernsternberg de Berndt Krauhoff, 156.

Ion Crivăț: Bulgarska Missal, 822.

Ștefan Cuciureanu: Romana, 78, 159; Studii italiene, 570; Petre Stati: Antologie Latină, 568; Ramiro Ortiz: Per la storia della cultura italiana in Romania, 699; Gazeta Cărților, 823.

Dr. Ilie Dăianu: Charte de învatiatura pentru folosuri morale și psihice pre sama fiilor sei scrisa și compusa de Georgiu Dobo preotul romanescu din Satul-Mieu (1811—1861), 304.

Alexandru Ionescu (A. I.): I. Petrovici: Studii istorico-filosofice, 74; C. Rădulescu-Motru: Etnicul românesc, 154; Ramuri, 238; Luceafărul, 238; Marin Ștefănescu: Filosofia creștină, 437; Emil Giurgiuca: Dincolo de pădure, 439.

Aurel Iordănescu: Revista Istorică Română, 571.

Caius Jiga: Aus grünen Wäldern weht der Wind, 313; Zeitschrift für deutsche Geistenwissenschaft, 315; Stimmen aus dem Süd-osten, 315; Neue Jahrbücher für Antike und deutsche Bildung, 315; Orientalistische Literaturzeitung, 315; Europäische Literatur, 315; Vierteljahrschrift für Sozial und Wirtschaftsgeschichte, 316; Deutsche Forschungen im Südosten, 316.

V. Mihordea: N. Grigoraș: Dregătorii târgurilor moldovenești și atribuțiunile lor până la Regulamentul Organic, 235.

Teodor Al. Munteanu: Păstorul Tutovei, 158; Cetatea Moldovei, 317, 443, 701; Revista Bucovinei, 445, 701; Cuget Moldovenesc, 702; Cetatea Moldovei, 824.

P. P. Panaitescu: Emil Vîrtosu: Foletul novel. Calendarul lui Constantin Vodă Brâncoveanu 1693—1704, 719.

Nicolae Predescu: Rassegna Culturale della Romania, La Rinascita, Il libro italiano nel mondo, Sophia, L'Europa Orientale, 573; Italica, 574.

Mihai Spiridonică: Ion Agârbiceanu: Domnișoara Ana, 234.

Alexandru Tohăneanu: Vasile Scurtu: Cercetări folclorice în Ugocea Românească, 442.

BIBLIOGRAFIE

80, 160, 240, 319, 447, 575, 703, 826.

PORTRETE, ILUSTRAȚII, FACSIMILE

I. Lupaș (coperta n-rul Ianuarie); Maria Cantacuzino, 51, 59; Ștefan cel Mare și Regele Carol I, sculptură de Fr. Storck (coperta n-rul Februarie); I. Agârbiceanu (coperta n-rul Martie); Sculptorul Friederich Storck (coperta n-rul Aprilie); Regina Elisabeta în costum național, 257; Un păcurar român pe timp de ploaie (sec. XVII), 261; Un porcar român (sec. XVII), 261; Un cărăuș român (sec. XVII), 262; Popa român dela sat (sec. XVII), 262; O româncă vânzătoare de lapte (sec. XVII), 263; O jupâneasă din Sibiu mergând la târg (sec. XVII), 263; Costum național (din Colecția Marcnizul de Ferriol), 263; Țărancă moldoveancă (Tab. IV — după Hacquet's), 263; Bâlciu în Giurgiu, 11 Iulie 1837 (din Colecția August Raffet), 264; Plutaș din Bistrița-Neamț (după D. Asache), 264; Port femeesc din București 1870 (din albumul Carol Szathmari), 264; Port oltenesc din Caracal (albumul Carol Szathmari), 265; Sculptură de Fr. Storck: Sf. Luca, 297; Sf. Ioan, 297; Sf. Marcu, 298; Sf. Matei, 298; Madonă, 299; Spre infinit, 300; George Coșbuc (coperta n-rul Mai-Iunie); George Tofan, 563; D. Nanu (coperta n-rul Iulie-August); Dimitrie Cantemir (coperta n-rul Sept.-Oct.); Alexandru Baiculescu, Alexandru Pogonat, Dumitru Olariu, Sergiu Ludescu (Mircea Tiriung), Const. St. Volculescu, Stoian Gh. Tudor, Dan Alex. Boureanu (coperta n-rul Nov.-Dec.); Alex. Baiculescu, 709; Maica Domnului, 733; Tomescu Ștefan, 717.

BIBLIOTECA CENTRALA A REGIUNII BANAT